

ANNA KARENINA

A SCREENPLAY BY TOM STOPPARD

AN EPIC STORY OF LOVE

Lav Nikolajevič
Tolstoj

ANA
KARENJINA

Grof Lev Nikolajevich Tolstoj
Anna Karenina

1961
MATICA HRVATSKA ZAGREB

A movie poster for 'Anna Karenina' featuring a woman in a red dress in the foreground and a snowy landscape with a train in the background, framed by ornate chandeliers.

ANNA
KARENINA

YOU CAN'T ASK WHY ABOUT LOVE.

KNJIGA

PRVA

PRVI DIO

Osveta je moja, i Ja ću je vratiti.

I

Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način. Sve se poremetilo u kući Oblenskih.

Žena je doznala da je muž šarao s Francuskinjom, bivšom guvernantom u njihovoj kući, te je mužu rekla da ne može s njim živjeti pod istim krovom. To je stanje trajalo već treći dan i tegobno se doimalo i supruga samih, i svih članova obitelji, i ukućana. Svi su članovi obitelji i ukućani osjećali da njihov zajednički život nema smisla i da su ljudi što se slučajno obretu u kakvu svratištu među sobom povezaniji negoli oni, članovi obitelji i ukućani Oblonskih. Žena nije izlazila iz svojih odaja, muž već treći dan nije dolazio kući. Djeca su jurila po cijeloj kući kao sumanuta; Engleskinja se posvadila s upraviteljicom i napisala prijateljici pisamce moleći je da joj potraži novo mjesto; kuhar je još jučer, za ručka, otišao iz kuće; kuhinjska pomoćnica i kočijaš zatražiše isplatu.

Treći se dan po svađi knez Stjepan Arkadijč Oblonski – Stiva, kako su ga u društvu zvali – probudio u običajeno vrijeme, to jest u osam sati izjutra, ali ne u ženinoj spavaonici već u svom kabinetu, na kordovanskom divanu. Svoje punačko, brižno odnjegovano tijelo okrene on na divanskim oprugama, kao da želi opet dugo spavati, s druge pak strane čvrsto prigrlj jastuk i priljubi obraz uza nj, ali odjednom poskoči, sjedne na divan i otvori oči.

»Da, da, kako ono bješe? – mislio je prisjećajući se sna. – Da, kako ono bješe? Da! Alabin je priređivao ručak u Darmstadtu; ne, nije u Darmstadtu, nego je bilo nešto američko. Da, ali je ondje Darmstadt bio u Americi. Da, Alabin je priređivao ručak za staklenim stolovima, da – i stolovi su pjevali: *Il mio tesoro*¹ i ne samo *Il mio tesoro* već nešto ljepše, te nekakvi peharčići, a i oni zapravo bjehu žene«, prisjećao se. Oči Stjepana Arkadijča veselo zablistaše i on se smiješeći zamisli. »Jest, bilo je lijepo, vrlo lijepo. Mnogo šta je ondje jošte bilo sjajno, samo se to riječima i mislima čak ni na javi ne da iskazati«.

Opazivši tada tračak svjetla što se probio pored jednog od suknenih zastora, veselo spusti noge s divana, potraži njima zlaćanim kordovanom optočene papuče što ih je žena sašila (dar za lanjski rođendan), te po staroj devetgodišnjoj navici, ne ustajući, posegne rukom prema onome mjestu gdje mu je u spavaonici visio kućni haljetak. I tada se najednom sjeti kako i zašto ne spava u ženinoj spavaonici nego u kabinetu; s lica mu nestane smiješka i on namršti čelo.

»Aj, aj, aj! Jaa!..« proštenje prisjećajući se svega što se zbilo. I u mašti mu opet iskrсну sve pojedinosti svađe sa ženom, sva bezizlaznost njegova položaja, i tegobnija od ičega, njegova vlastita krivnja. »Jest! Ona neće i ne može oprostiti. A najstrašnija je to što sam svemu krivac ja, ja sam krivac, a kriv nisam. U tome i jest cijela drama – mislio je. – Aj, aj, aj!« primetao je očajno dovodeći u pamet najteže časove te svađe.

¹ *Blago moje.*

Najneugodniji bješe onaj prvi trenutak kada, vrativši se iz kazališta veseo i zadovoljan, s velikom kruškom za ženu u ruci, ženu nije našao u gostinjskoj sobi; na svoje čudo, nije je našao ni u kabinetu, nego ju je napokon ugledao u spavaonici u ruci s nesretnim pisamcem što je sve otkrilo.

Ona, ona vječno brižna, i vrijedna, i pomalo ograničena Doli, za kakvu ju je on smatrao, nepomično je sjedila s pisamcem u ruci i gledala ga izrazom užasa, očaja i srdžbe.

– Što je ovo? Ovo? – upita ona pokazujući pisamce.

I u sjećanju na to, kako to često biva, Stjepana Arkadjiča nije toliko tištalo sam događaj koliko to kako je odgovorio na te ženine riječi.

Njemu se toga časa dogodilo ono što se dešava ljudima kad nenadano budu zatečeni u čemu vrlo sramotnome. On nije dospio udesiti izraz svoga lica za priliku u kojoj se našao pred ženom pošto je otkrivena njegova krivnja. Umjesto da se uvrijedi, da osporava, da se pravda, da moli za oprostjenje, čak i da ostane ravnodušan – sve bi to bilo bolje od onoga što je on učinio – njegovo se lice posve nehотиčno («refleksi velikoga mozga», pomisli Stjepan Arkadjič budući da je volio fiziologiju) odjednom nasmiješi naviklim, dobrim i stoga glupim smiješkom.

Taj glupi smiješak nije mogao sebi oprostiti. Kad je spazila taj smiješak, Doli je zadrhtala kao od tjelesne boli, svojom urođenom žestinom prosula je bujicu silovitih riječi te je pobjegla iz sobe. Otada nije više htjela da vidi muža. »Svemu je kriv onaj glupi smiješak«, pomisli Stjepan Arkadjič. »Ali šta ću zaboga sada? Šta ću i kako ću?« govorio je sebi očajno, a nije nalazio odgovora.

II

Stjepan Arkadjič bijaše čovjek pravičan prema samome sebi. Sebe nije mogao obmanjivati niti se uvjeravati da se kaje za svoj čin. Nije se sada mogao kajati za to što on, u svojoj trideset i četvrtoj godini, lijep, zaljubljujiv čovjek, nije bio zaljubljen u ženu, majku petoro žive i dvoje umrle djece, koja je samo godinu dana mlada od njega. Kajao se tek za to što nije umio bolje tajiti od žene. Ali on je osjećao svu tegobnost svoga stanja te je žalio ženu, djecu i sebe. Možda bi bio bolje znao prikriti svoje grijehe od žene da je očekivao da će ta vijest na nju tako djelovati. Nikada on nije jasno premišljao o tom pitanju, nego mu se mutno pričinjalo kako žena odavna nagađa da joj on nije vjeran i kako na to gleda kroz prste. Njemu se čak činilo da ona, iznurena, postarana, već ružna i ni po čemu privlačna žena, priprosta, jedino dobra mati porodice, ako rasuđuje pravedno, mora biti popustljiva. Pokazalo se posve suprotno.

»Ah, užasno! Jao, jao, jao! Užasno! – ponavljao je Stjepan Arkadjič, ne mogući ništa da misli. – A kako je samo sve bilo lijepo dotle, kako smo lijepo živjeli! Ona je bila zadovoljna, sretna s djecom, ja joj ni u čemu nisam smetao, prepustio sam joj da se po svojoj volji brine o djeci, o domaćinstvu. Istina, ružno je što je ona bila guvernanta u našoj kući. Ružno je! Ima nečeg trivijalnog, niskog u

udvaranju guvernanti svoje djece. Ali kakva guvernanta! (On se živo prisjeti crnih vragoljastih očiju M-elle Roland i njezina smiješka.) Ali, dakako, dok je ona bila u našoj kući, ja sebi nisam dopuštao ništa. A najgore je to da je ona već... Samo još to treba da je sve to namjerno! Jao, jao jao! Ali zaboga što ću, što ću sad?»

Odgovora ne bi, osim onoga općenitog što ga na sva najzamršenija i najnerješivija pitanja daje život. Ovo je bio odgovor: treba živjeti prema potrebama dana, to jest prepustiti se zaboravu. Prepustiti se zaboravu sna više nije moguće, barem nije do noći, ne može se više vratiti onoj glazbi koju su pjevale žene – peharčići; dakle, treba se prepustiti zaboravu sna u životu.

»Vidjet ćemo već«, reče sebi Stjepan Arkadijč pa, ustavši navuče sivi kućni haljetak s modrom svilenom podstavom, sveže kićanke u čvor te, dobrano potegnuvši zraka u svoj široki grudni koš, naviklim čilim korakom iskrenutih nogu, što su tako lako nosile njegovo punačko tijelo, priđe k prozoru, odgrne zavjesu i snažno pozvoni. Na glas zvona smjesta uđe stari prijatelj, sobar Matvej, noseći odijelo, čizme i brzovjav. Odmah za Matvejem uđe i brijač s brijaćim priborom.

– Ima li spisa iz ureda? – upita Stjepan Arkadijč uzevši brzovjav i sjedajući pred ogledalo.

– Na stolu su – odgovori Matvej, upitno suosjećajno pogledavši gospodara pa, pošto je malo sačekao, doda uz lukav smiješak: – Dolazili su od gazde kočijaša.

Stjepan Arkadijč ništa nije odgovorio nego je samo u ogledalu pogledao Matveja; po pogledima koji su im se srelili u ogledalu vidjelo se da jedan drugoga razumije. Pogled Stjepana Arkadijča kao da je pitao: »O čemu ti to govoriš? Zar ne znaš?« Matvej stavi ruke u džepove svoga kaputa, iskorači te šutke, dobrodušno, umalo ne nasmiješivši se pogleda svoga gospodara.

– Naredio sam da dođu u nedjelju, a dotle da ni vas ni sebe ne uznemiruju zaludu – izreče on očito pripremljenu rečenicu. Stjepan Arkadijč razumje da se Matvej htio našaliti i sebe istaći. Otvorivši brzovjav, on ga pročita odgonetajući, kao i uvijek, isprekidane riječi i lice mu zasja.

– Matveju, sestra Ana Arkadjevna dolazi sutra – reče ustavivši na časak sjajnu, meku brijačevu ruku, dok mu je on krčio ružičast razdjeljak između dugih kovrčastih zalisaka.

– Hvala bogu – Matvej će, pokazujući tim odgovorom da i on, isto koliko i gospodar, shvaća značenje toga dolaska, to jest da Ana Arkadjevna, voljena sestra Stjepana Arkadijča, može pomoći u mirenju muža sa ženom.

– Sama ili sa suprugom? – upita Matvej.

Stjepan Arkadijč nije mogao govoriti jer se brijač bavio gornjom usnom, pa podiže jedan prst. Matvej u ogledalu kimne glavom.

– Sami. Da se spremi gore?

– Darji Aleksandrovoj javi, pa gdje naredite.

– Darji Aleksandrovoj? – kao u nevjerici ponovi Matvej.

– Da, javi. I evo uzmi brzovjav, ali dođi da kažeš šta su rekli.

»Želite pokušati«, shvati Matvej, ali reče samo: – Slušam, molim.

Stjepan Arkadijč je već bio umiven i počešljan i spremio se oblačiti, kad se Matvej, polako hodeći u škripavim čizmama, s brzojavom u ruci vratio u sobu. Brijača više nije bilo.

– Darja Aleksandrovna mi je naredila da javim da oni odlaze. Neka rade kako im je, to jest, kako je vama volja – reče smijući se samo očima pa se, metnuvši ruke u džepove i nakrivivši glavu, zagleda u gospodara.

Stjepan Arkadijč pošuti. Zatim se na njegovu lijepom licu pokaza dobar i pomalo otužan smiješak.

– A? Matveju? – reče klimajući glavom.

– Ništa, gospodaru, uredit će se to – reče Matvej.

– Uredit?

– Baš tako, molim.

– Misliš? Tko je to tamo? – upita Stjepan Arkadijč začuvši za vratima šuštanje ženske haljine.

– Ja sam to, molim – reče čvrst i ugodan ženski glas, a na vratima se pomoli strogo kozičavo lice Matrjone Filimonovne, dadilje.

– E pa što je, Matrjoša? – upita Stjepan Arkadijč prilazeći joj do vrata.

Unatoč tome što je Stjepan Arkadijč bio za sve kriv ženi i što je to sam osjećao, gotovo su svi u kući, čak i dadilja, prvi prijatelj Darje Aleksandrovne, bili na njegovoj strani.

– E pa šta je? – reče on sjetno.

– Otiđite vi, gospodaru, priznajte svoju krivicu, Ako bog da, bit će dobro. Vrlo pate, žalosno je i gledati, a i u kući je sve strmu pošlo. Djecu, gospodaru, treba žaliti. Priznajte svoju krivicu, gospodaru. Šta da se radi! Tko kašu zavari...

– Ama neće htjeti...

– Vi ipak učinite svoje. Bog je milostiv, bogu se molite, gospodaru, bogu se molite.

– Dobro, dobro, idi – reče Stjepan Arkadijč odjednom pocrvenjevši. – E pa daj da se obučem – obrati se Matveju i odlučno skine haljetak.

Matvej je, otpuhujući nešto nevidljivo, već držao poput orme pripremljenu košulju i s očitim ju je zadovoljstvom navukao na njegovano gospodarevo tijelo.

III

Pošto se obukao, Stjepan se Arkadijč poprska mirisima, popravi rukave na košulji, naviklim kretnjama razmjesti po džepovima cigarete, lisnicu, žigice, sat s dvostrukim lančićem i privjescima pa otresavši maramicu, čuteći se čistim, mirisnim i tjelesno laganim unatoč svojoj nesreći, lako pocupkujući na svakoj nozi iziđe u blagovaonicu gdje su ga već čekali njegova kava a kraj nje pisma i spisi iz ureda.

Pročita pisma. Jedno je bilo vrlo neugodno – od trgovca koji je kupovao šumu na ženinu imanju. Bilo je prijeko potrebno prodati tu šumu; ali sada, do

pomirenja sa ženom, o tome nije moglo biti ni govora. Najneugodnije pak bilo je to da se time novčani probitak umiješao u buduću pomiridbu sa ženom. I misao da se on može povesti za tim probitkom, da će radi toga da proda šumu zatražiti pomirenje sa ženom – ta ga je misao vrijeđala.

Svršivši s pismima, Stjepan Arkadijč primakne spise iz ureda, hitro prelista dva predmeta, velikom olovkom načini nekoliko primjedbi pa se, odmakavši spise, prihvati kave; uz kavu raširi još vlažne jutarnje novine te ih stane čitati.

Stjepan Arkadijč nije dobivao ni čitao liberalne novine krajnje struje, nego one koje se držala većina. I unatoč tome što ga zapravo ni znanost, ni umjetnost, ni politika nisu zanimale, on se čvrsto držao onih nazora o svim tim predmetima kojih se držala većina i njegove novine, a mijenjao ih je samo kad bi ih većina mijenjala, ili, bolje reći, nije ih mijenjao, već bi se sami oni u njemu neprimjetno mijenjali.

Stjepan Arkadijč nije birao ni struje, ni nazore, nego su te struje i nazori dolazili k njemu, upravo onako kako on nije birao oblik šešira ili kaputa, nego je uzimao onaj koji se nosi. A budući da je živio u poznatom društvu, uz kakvu-takvu potrebu umnoga rada, koja se obično razvije u zrelim godinama, imati nazore njemu je bilo isto tako prijeko potrebno kao i imati šešir. Ako je i bilo razloga zbog kojih je on više volio liberalnu struju negoli konzervativnu, koje su se isto tako držali mnogi iz njegova kruga, to nije bilo zbog toga što bi on liberalno mišljenje smatrao za razumnije, nego zbog toga što je ono bilo bliže njegovu načinu života. Liberalna je stranka govorila da je u Rusiji sve loše, i odista, Stjepan Arkadijč je imao mnogo dugova, a novaca mu je i te kako nedostajalo.

Liberalna je stranka govorila da je brak preživjela tvorevina te da ga je prijeko potrebno preurediti, i odista, obiteljski je život pružao malo zadovoljstava Stjepanu Arkadijču i silio ga da laže i da se pretvara, a to se toliko protivilo njegovoj naravi. Liberalna je stranka govorila, ili, još bolje, smatrala da je religija samo uzda za barbarski dio stanovništva, i doista, Stjepan Arkadijč bez boli u nogama nije mogao podnijeti ni kratku molitvu i nije mogao shvatiti čemu sve te strašne i uznosite riječi o onom svijetu kad je i na ovom vrlo veselo živjeti. Ujedno je Stjepanu Arkadijču, kako je volio šalu, bilo ugodno katkad zbuniti mirna čovjeka time kako se ne treba zaustavljati na *Rjuriku*² i odricati se prvoga pretka – majmuna, kad se već dičimo svojim porijeklom.

Dakle, liberalno mišljenje postalo je Stjepanu Arkadijču navadom, i on je volio svoje novine kao cigaru poslije ručka zbog lake omaglice koju je ona izazivala u njegovoj glavi.

Pročitao je uvodnik u kojemu se razlagalo da se u naše doba potpuno utaman diže graja oko toga kako radikalizam tobože prijete da će progutati sve konzervativne elemente te da je vlada tobože dužna poduzeti mjere za ugušenje revolucionarne hidre, dok naprotiv, »prema našem mišljenju, opasnost nije u tobožnjaj revolucionarnoj hidri, nego u upornosti tradicionalizma koji koči

² *Rjurik, polulegendarni vođa plemena Varjaga iz IX st., po ljetopisnom predanju, ali neutvrđenom, osnivač istoimene ruske knežvske dinastije.*

napredak«, itd. Pročitao je i drugi članak, financijski, u kojemu se spominjao *Bentham* i *Mill*³ i peckalo ministarstvo. Urođenom brzinom rasuđivanja shvatio je značenje svakog peckanja: tko ga je, na koga i u povodu čega usmjerio, i to mu je, kao svagda, pričinjalo neko zadovoljstvo. Ali danas je to zadovoljstvo pokvarilo sjećanje na savjete Matrone Filimonovne i to što u kući nije bilo sve u redu. Pročitao je i to da je grof Bejst, kako se čuje, otputovao u Wiesbaden i da više nema sijedih kosa, i da se prodaje laka kočija, i da se traži mlada osoba; ali te vijesti nisu kao prije u njemu pobuđivale ironijsko raspoloženje.

Pošto je pročitao novine, popio drugu šalicu kave i pojeo pecivo s maslacom, ustane, otrese mrvice peciva s prsluka pa, isprsviši široka prsa, radosno se osmijehne, ali ne zbog toga što bi mu pri duši bilo osobito ugodno – radosni je osmijeh prouzročila dobra probava. Ali ga taj radosni osmijeh u isti mah podsjeti na sve, i on se zamisli.

Dva dječja glasa (Stjepan Arkadijč poznade glas Griše, mlađega dječaka, i Tanje, starije djevojčice) začuše se kroz vrata. Oni su nešto gurnuli i oborili.

– Govorila sam ja da se putnici ne smiju metati na krov – vikala je djevojčica engleski – sad skupljaj!

»Sve se poremetilo – pomisli Stjepan Arkadijč – djeca sama trče van«. I, prišavši vratima, on ih zovne. Oni baciše kutiju, koja im je predstavljala vlak, pa udoše k ocu.

Djevojčica, očeva ljubimica, utrča smjelo, zagrla ga i smijući mu se objesi o vrat, kao i uvijek, radujući se poznatom zadahu mirisa što su se širili iz njegovih zalisaka. Kad ga je napokon poljubila u lice, pocrvenjelo jer se bio sagnuo i blistavo od nježnosti, djevojčica rastavi ruke i htjede otrčati natrag; ali otac je zadrži.

– Šta radi mama? – upita on prelazeći rukom po glatku, nježnu kćerinu vratiću. – Zdravo – reče smješkajući se dječaku na njegov pozdrav.

Uvjerio se da dječaka voli manje te je uvijek nastojao da bude jednak prema oboma; ali dječak je to osjećao i nije odgovorio smiješkom na hladni očevo osmijeh.

– Mama? Ustala je – odgovori djevojčica.

Stjepan Arkadijč uzdahne. »Znači da opet svu noć nije spavala«, pomisli. – A je li vesela?

Djevojčica je znala da su se otac i mati svađali, te da mati nije mogla biti vesela, i da otac to mora znati, i da se on pretvara pitajući to tek samo onako. I ona pocrvenje zbog oca. On to u isti mah shvati te isto tako pocrvenje.

– Ne znam – rekla je. Nije kazala da učimo, nego da s *miss* Hool prošetamo do bake.

– Pa hajde, Tanjice moja. Ah, da, čekaj – reče jednako je zadržavajući i gladeći joj nježnu ručicu. On dohvati kutijicu bonbona s kamina, gdje ju je jučer bio postavio, i dadne joj dva, koja su njoj bila najmilija, čokoladni i marmeladni.

– Griši? – reče djevojčica pokazujući čokoladni.

³ *J. Bentham (1748–1832), engleski filozof i pravnik; J. Mill (1773–1836), engleski historičar, filozof i ekonomist.*

– Da, da. – Pa pogladivši joj još jednom ramešce, on je poljubi u kosu i vrat te je pusti.

– Kočija je spremna – reče Matvej. – I moliteljica je neka tu – dodadne.

– Je li odavna ovdje? – upita Stjepan Arkadijč.

– Oko pola sata.

– Koliko ti je puta zapovjedbno da odmah najavljuješ!

– Ali treba vas pustiti da barem kavu popijete – Matvej će onim prijateljskim i grubim tonom na koji se nije moglo ljutiti.

– De, pitaj je brže – reče Oblonski mršteći se od ljutine. Moliteljica, žena kapetana prve klase Kalinina, molila je nešto nemoguće i glupo, ali ju je Stjepan Arkadijč po svom običaju primio, ne prekidajući je pažljivo saslušao i dao joj potanko savjet komu i kako da se obrati, čak joj je okretno i skladno svojim krupnim, otegnutim, lijepim i čitkim rukopisom napisao pisanice za osobu koja bi joj mogla pomoći. Otpustivši kapetanovicu, Stjepan Arkadijč uze šešir te zastade tražeći u mislima nije li što god zaboravio. Pokazalo se da ništa nije zaboravio do onoga što je htio da zaboravi – ženu.

»Ah jest!« Oborio je glavu, a njegovo lijepo lice poprimi tužan izraz. »Da pođem ili da ne pođem?« govorio je sebi. A unutarnji mu je glas govorio da nije potrebno ići, da tu ništa drugog ne može biti osim pretvaranja, da nije moguće popraviti, zakrpati njihove odnose, jer nju nije moguće učiniti opet privlačnom i takvom da izaziva ljubav ili njega učiniti starcem, nesposobnim da voli. Osim pretvaranja i laži sad više ništa nije moglo doći; a pretvaranje i laž bjehu mrski njegovoj naravi.

»Ma svejedno ću jednom morati, ta ovo ne može ovako ostati« reče nastojeći se ohrabriti. On se ispravi, izvadi cigaretu, zapali, dvaput povuče, baci je u sedefnu školjku – pepeljaru, žurnim korakom prođe mračnim salonom i otvori druga vrata u ženinu spavaonicu.

IV

U bluzici i na zatiljku pričvršćenih pletenica rijetke, nekoć guste i divne kose, izduljena, mršava lica i velikih, uplašenih očiju, koje su se isticale zbog mršavosti lica, Darja Aleksandrovna stajala među stvarima, razbacanim po sobi, ispred otvorena ormara, iz kojega je nešto izabirala. Kad začu muževe korake, zastane gledajući u vrata i uzalud pokušavajući svome licu dati strog i preziran izraz. Osjećala je da ga se boji i da se boji susreta što je imao doći.

Maloprije pokušala je učiniti ono što je već po deseti put pokušavala učiniti u ta tri dana: pokupiti dječje i svoje stvari te ih odvesti k materi – pa se i opet nije mogla na to odlučiti; ali i sada, kao i prije govorila je sebi da ovo ne može ovako ostati, da ona mora nešto poduzeti, kazniti ga, osramotiti, osvetiti mu se makar donekle za one boli što ih joj je on bio nanio. Jednako je govorila da će otići od njega, ali je osjećala da je to nemoguće; to je bilo nemoguće zato što se ona nije mogla odviknuti da ga smatra za svoga muža i da ga voli. Osim toga osjećala je,

kad se i ovdje, u svojoj kući, jedva stigne brinuti za svoje petoro djece, da će im biti još gore onamo kamo će sa svima njima poći. K tomu se još u ova tri dana najmlađe razboljelo, jer su ga nahranili lošom juhom, a starija su jučer gotovo ostala bez ručka. Osjećala je da je nemoguće otići; ali, obmanjujući sebe, ona je i dalje izabirala stvari i pretvarala se da će otići.

Kad spazi muža, ona spusti ruku u ormarsku ladicu kao da nešto traži i obazre se na nj kad je prišao sasvim blizu. Ali je njeno lice, kojemu je htjela dati strog i odlučan izraz, izražavalo smetenost i patnju.

– Doli! – reče on tihim, bojažljivim glasom. Uvukao je glavu među ramena i htio da naoko bude žalostan i pokoran, ali je ipak pucao od svježine i zdravlja.

Hitrim pogledom premjeri ona od glave do pete njegov lik što je pucao od svježine i zdravlja. »Da, on je sretan i zadovoljan! – pomisli – a ja?... A odvratna je i ona dobrota zbog koje ga svi toliko vole i hvale; mrzim je tu njegovu dobrotu«, pomisli.

Usta joj se stisnu, mišić joj zadržće na desnoj strani blijedog, uzrujanog lica.

– Šta želite? – reče brzim, muklim glasom koji kao da nije bio njezin.

– Doli! – ponovi on drhtavim glasom – Ana će danas doći.

– Pa šta onda? Ja je ne mogu primiti! – vikne ona.

– Ali ipak treba, Doli...

– Odlazite, odlazite, odlazite – ne gledajući ga krikne ona kao da joj je tjelesna bol prouzročila taj krik.

Stjepan Arkadijč je mogao biti miran dok je mislio na ženu, mogao se nadati da će se, kako Matvej reče, sve urediti pa je mogao mirno čitati novine i piti kavu; ali kad joj je ugledao namučeno, patničko lice, čuo onaj glas, pokoran sudbini i očajan, stade mu dah, nešto ga stisnu u grlu, a u očima zablistашe suze.

– Bože moj, šta sam učinio! Doli! Za ime božje!... Pa... – nije mogao nastaviti, jecaj mu zapeo u grlu.

Ona zalupi ormar i pogleda ga.

– Doli, šta mogu reći?... Samo ovo: oprosti, oprosti... Sjeti se, zar devet godina života ne može otkupiti trenutak, trenutak... Ona je spustila oči i slušala očekujući šta će on reći, kao da ga moli neka je nekako razuvjeri. – Trenutak zanosa... – izusti on i htjede nastaviti, ali kod te riječi, kao od tjelesne boli, njoj se opet stisnuše usne i opet joj zaigra mišić na desnoj strani lica.

– Odlazite, odlazite odavle! – zaviče ona još prodornije – i ne pominjite mi svojih zanosa i svojih gadarija!

Htjela je otići, ali se zanjihala i uhvatila za naslon stolca da se pridrži. Njegovo se lice raširilo, usne nabrekle, oči se zalile suzama.

– Doli! – progovori on već jecajući. – Za ime božje, pomisli na djecu, ona nisu kriva. Ja sam kriv, mene i kazni, naredi mi da otkupim svoju krivicu. Koliko ja mogu, na sve sam spreman! Kriv sam, nema tih riječi kojima bih iskazao koliko sam kriv. Ali, Doli, oprosti!

Ona sjedne. On začuje njeno teško, glasno dihanje i bi mu neizrecivo žao. Ona je nekoliko puta htjela da počne govoriti, ali nije mogla.

On je čekao.

– Ti se spomeneš djece kad ti je do igre s njima, a ja mislim i znam da su ona sada propala – reče ona očito jednu od rečenica koju je u ova tri dana više puta u sebi ponavljala. Rekla mu je »ti«, i on je sa zahvalnošću pogleda i krene da je uzme za ruku, ali mu se ona s gađenjem izmakne.

– Ja mislim na djecu i zato bih sve na svijetu učinila da ih spasim; ali sama ne znam kako da ih spasim: ili time da ih odvedem od oca, ili da ih ostavim s razvratnim ocem – jest, s razvratnim ocem... E pa, recite, poslije onoga... što je bilo, zar mi možemo skupa živjeti? Zar je to moguće? Ta recite, zar je to moguće? – ponovi ona povisujući glas. – Otkako je moj muž, otac moje djece, počeo ljubakati s guvernantom svoje djece...

– Ali šta ću zaboga sada? Šta ću sada? – govorio je on žalobnim glasom, ni sam ne znajući šta govori, i sve spuštajući glavu.

– Gadite mi se, odvratni ste! – poviče ona raspaljujući se sve više i više. – Vaše su suze... voda! Vi mene nikada niste voljeli; nemate ni srca, ni plemenitosti. Mrski ste mi, gadni, tuđi, jest, posve tuđi! – bolno i u mržnji izgovorila je tu njoj užasnu riječ tuđi.

On je pogleda, i mržnja, što joj se izrazila na licu, njega uplaši i začudi. Nije shvaćao da ju je njegovo žaljenje razdražilo. Ona je osjetila da je sažaljeva, a ne da je voli. »Ne, ona mene mrzi. Neće mi oprostiti«, pomisli.

– To je užasno! Užasno! – progovori on.

U taj čas u drugoj sobi, vjerojatno pavši, zaviče dijete; Darja Aleksandrovna osluhne i lice joj se odjednom smekša. Očito se nekoliko trenutaka sabirala, kao da ne zna gdje je i što joj je činiti, pa onda, hitro ustavši, krene prema vratima.

»Pa ona voli moje dijete – pomisli on opazivši promjenu na njenu licu kad je dijete zavikalo – moje dijete; pa kako onda može mene mrziti?«

– Doli, još jednu riječ – reče idući za njom.

– Ako pođete za mnom, pozvat ću ljude, djecu! Nek svi znaju da ste podlac! Ja danas odlazim, a vi živite ovdje sa svojom ljubavnicom!

I ona iziđe zalupivši vratima.

Stjepan Arkadijč uzdahne, otare lice i tihim korakom pođe iz sobe. »Matvej veli: uredit će se; ali kako? Ja ne vidim nikakve mogućnosti. Aj, aj, kakav užas! I kako je samo trivijalno vikala – govorio je sam sebi pomislivši na njenu viku i riječi: podlac i ljubavnica. – A možda su djevojke čule! Užasno trivijalno, užasno«. Stjepan Arkadijč zastane nekoliko trenutaka sam, otare oči, uzdahne pa ispršivši se iziđe, iz sobe.

Bio je petak pa je u blagovaonici urar, Nijemac, navijao sat. Stjepan se Arkadijč prisjeti svoje šale o ovom tačnom ćelavom uraru da je Nijemac »i sam bio za sav život navijen da navija satove«⁴ – pa se nasmiješi. Stjepan je Arkadijč volio dobru šalu. »Pa možda će se i urediti! Lijepa riječca: uredit će se, pomisli. To valja ispriповjediti.«

⁴ U ruskom je ovdje bolja igra riječima, teško prevediva, jer zavodi' časy = navijati sat, ali zavodit' znači isto što i zavesti, zavoditi (npr. žene).

– Matveju! – vikne. – Spremi der onda sve tamo s Marjom za Anu Arkadjevnu u sobi s divanima – reče Matvej u koji se upravo pojavio.

– Ne zapovijed, molim.

Stjepan Arkadjič obuče bundu i iziđe na ulazno stepenište.

– Hoćete li kod kuće jesti? – reče Matvej prateći ga.

– Vidjet ću već. A evo uzmi za trošak – reče on pružajući deset rubalja iz lisnice. – Hoće li biti dosta?

– Bilo dosta ili ne bilo, očito je da će valjati s time izići – reče Matvej zalupivši vratašcima i vraćajući se na stepenište.

Pošto je međutim umirila dijete i po štropotu kočije zaključila da se on odvezao, Darja se Aleksandrovna opet vrati u spavaonicu. To joj je bilo jedino utočište od kućnih briga koje bi je obuzimale čim bi samo izišla. Čak i sad, za to kratko vrijeme što je bila zašla u dječju sobu, Engleskinja i Matrjona Filimonovna dospješe da joj postave nekoliko pitanja koja se nisu mogla odgađati i na koja je jedino ona mogla odgovoriti: što da se obuče djeci za šetnju? hoće li im dati mlijeka? Treba li potražiti drugoga kuhara?

– Ah, pustite me, pustite! – reče, i vrativši se u spavaonicu opet sjede na ono isto mjesto gdje je govorila s mužem, stisne omršavjele ruke s prstenjem koje je klizilo s koščatih prstiju te stane u sjećanju pretresati čitav prijašnji razgovor. »Otišao je! Ali kako je on s njom završio? – mislila je. – Zar se on sastaje s njom? Zašto ga nisam upitala? Ne, ne, zbližiti se ne možemo! Ako i ostanemo pod istim krovom, mi smo jedno drugome tuđinci. Zauvijek tuđinci! – ponovi ona naročito značajno tu njoj strašnu riječ. – A kako sam ga samo voljela, bože moj, kako sam ga voljela!... Kako sam voljela! I zar ga sada ne volim? Ne volim li ga jače negoli prije? Užasno je upravo to...« poče ona, ali ne dovrši svoju misao jer se Matrjona Filimonovna pomolila na vratima.

– Pa naredite da pošaljem po brata – reče ona – samo da nam ručak napravi; ili će, kao i jučer, do šest sati djeca ostati bez jela.

– Hajde, dobro, sad ću doći i rasporediti. A jeste li poslali po svježe mlijeko?

I Darja Aleksandrovna utone u svakidašnje brige i u njima privremeno utopi svoju nevolju.

V

U školi je Stjepan Arkadjič učio dobro zahvaljujući svojim lijepim sposobnostima, ali je bio lijen i nestašan te je stoga svršio kao jedan od posljednjih; ali unatoč svome svagda pustopašnu životu, nisku zvanju i mlađim godinama, imao je ugledno i dobro plaćeno mjesto načelnika u jednoj od moskovskih ustanova. To mjesto dobio je posredstvom muža svoje sestre Ane, Alekseja Aleksandroviča Karenjina, budući da je ovaj bio na jednom od najvažnijih mjesta u ministarstvu kojemu je pripadala ta ustanova.

Da Karenjin i nije svoga šurjaka postavio na to mjesto, posredstvom stotinu drugih osoba, braće, sestara, bližih i daljih rođaka, ujaka, tetaka, Stiva Oblonski

opet bi dobio to ili tome slično mjesto, oko šest tisuća plaće, koje mu bijahu vrlo potrebne jer su mu prilike, unatoč priličnom ženinom imutku, bile nesređene.

Polovica Moskve i Petrograda bili su rodbina i prijatelji Stjepana Arkadjiča. Rodio se među onim ljudima koji su bili i postali moćnicima ovoga svijeta. Jedna trećina državnika, starijih ljudi, bili su prijatelji njegova oca i znali ga od malih nogu; druga mu je trećina govorila »ti«, a treća su bili dobri znanci; prema tome, djelatelji zemaljskih dobara u obliku mjesta, zakupa, koncesija i tome sličnoga bili su mu sve prijatelji te nisu mogli mimoći svoga; tako se Oblonski i nije morao naročito brinuti da dobije pogodno mjesto; valjalo je samo ne protiviti se, ne zavidjeti, ne svadati se, ne vrijeđati, a on onako dobar kakav je bio, toga nikad nije ni činio. Njemu bi se učinilo smiješnim kad bi mu rekli da neće dobiti mjesto s onom plaćom koja je njemu trebala, to više što on i nije zahtijevao ne znam šta; htio je tek onoliko koliko su dobivali njegovi vršnjaci, a obavljati takvu vrst posla on je mogao isto tako dobro kao i svaki drugi.

Stjepana Arkadjiča nisu njegovi znanci samo voljeli zbog njegove dobre vesele čudi i besprijekorne čestitosti, nego je u njemu, u njegovoj lijepoj, svijetloj vanjštini, blistavim očima, crnim obrvama, kosi, bjelini i rumenilu lica bilo nešto što je fizički djelovalo društveno i vedro na ljude koji su se poznavali s njime.

»Aha! Stiva! Oblonski! Evo i njega!« gotovo uvijek radosno smijući se govorahu kad bi se sretali s njime. Ako se koji put i dešavalo da se poslije razgovora s njim pokazalo kako se ništa radosno nije dogodilo, drugi, treći dan opet su se isto onako radovali pri susretu s njime.

Službujući treću godinu kao načelnik jedne od moskovskih ustanova, Stjepan Arkadjič, osim ljubavi, stekao je i poštovanje drugova u službi, podređenih, starješina i sviju onih koji su s njime imali posla. Glavne odlike Stjepana Arkadjiča, koje su mu donijele to opće poštovanje u službi, bile su ponajprije neobična popustljivost prema ljudima koja se u njemu temeljila na spoznaji svojih mana; drugo, potpuna liberalnost, ne ona za koju je doznao iz novina, nego ona što mu je bila u krvi i zbog koje se potpuno isto i podjednako vladao prema svim ljudima, svejedno kojeg zvanja i imanja oni bili, i treće – najvažnije – potpuna ravnodušnost prema poslu kojim se bavio, zbog čega se nikad nije ni zanosio, ni pravio pogrešaka.

Stigavši na mjesto svoga službovanja u pratnji dostojanstvena vratara s aktovkom, Stjepan Arkadjič prođe do svoga malog kabineta, obuče uniformu i uđe u ured. Pisari i namještenici u isti mah ustadoše, prijazno se i smjerno klanjajući. Stjepan Arkadjič, kao i uvijek, žurno pođe prema svome mjestu, porukuje se sa savjetnicima i sjedne. Našalio se i progovorio, upravo koliko se priličilo, te otpoče radom. Nitko bolje od Stjepana Arkadjiča nije umio naći onu granicu slobode, jednostavnosti i službenosti koja je potrebna da čovjek ugodno obavlja poslove. Kao i svi u ustanovi Stjepana Arkadjiča, tajnik veselo i smjerno priđe sa spisima i progovori onim familijarnim i liberalnim tonom što ga je uveo Stjepan Arkadjič.

– Ipak smo se domogli podataka iz Penzenske gubernijske uprave. Evo, ako izvolite...

– Napokon smo dobili? – progovori Stjepan Arkadijč stavljajući prst među spise. – Hajd'mo, molim, gospodo... – I uredovanje otpoče.

»Kad bi oni znali – mislio je važno se držeci i nagnuvši glavu dok je slušao referat – kako je pred pola sata njihov predsjednik bio kao dječak koji je nešto skrivio!« – I oči su mu se smijale dok je čitao izvještaj. Do dva sata posao je trebao teći bez prekida, a u dva – prekid i doručak.

Nisu bila ni dva sata kad se velika staklena vrata u uredskom salonu najednom otvoriše i netko uđe. Svi savjetnici, obradovavši se rasonodi, ispod slike i iza *zercala*⁵ pogledaše na vrata; ali podvornik, koji je stajao do vrata, smjesta izbacila ulaznika te za njim zatvori staklena vrata. Pošto je predmet bio pročitan, Stjepan Arkadijč ustane protegnuvši se i, plaćajući danak liberalnosti vremena, posegne u uredu za cigaretom te pođe u svoj kabinet. S njim iziđoše njegova dva druga, stari činovnik Nikitin i pripravnik Grinevič.

– Stići ćemo da dovršimo poslije doručka – reče Stjepan Arkadijč.

– Svakako! – reče Nikitin.

– Mora da je taj Fomin prava pravcata varalica – reče Grinevič o jednoj osobi koja je imala udjela u predmetu što su ga oni pretresali. Stjepan Arkadijč se namršti na Grinevičeve riječi upozoravajući time da je neprilično unaprijed stvarati sud i ništa ne odgovori.

– Tko je to ulazio? – upita podvornika.

– Nekakav čovjek, vaša preuzvišenosti, upao je bez pitanja samo što sam se okrenuo. Za vas su pitali. Ja velim: kad iziđu vijećnici, onda...

– Gdje je on?

– Možda je izišao u predvorje, a inače je neprestano ovuda hodao. Eno ga – reče podvornik, pokazujući na snažno građena, plećata čovjeka kovrčaste brade koji je, ne skidajući kape od ovčjeg runa, brzo i lako ustrčao izlizanim stepenicama kamenog stepeništa. Jedan od činovnika koji su silazili, suhonjav, s aktovkom uza se, popostane te se negodujući zagleda u noge onome što je trčao i onda upitno pogleda Oblonskoga.

Stjepan Arkadijč stajao nad stepeništem. Dobrodušno njegovo lice, što je sijalo nad vezenim ovratnikom uniforme, zasja još jače kad prepoznade onoga što se u trku ispeo.

– Bogme jest! Levin, napokon! – progovori on uz prijateljski, podrugljiv smiješak, pogledajući Levina dok mu je prilazio. – Kako ti se dalo da me potražiš u ovoj jazbini? – reče Stjepan Arkadijč ne zadovoljavajući se rukovanjem i cjelivajući svoga prijatelja. – Jesi li odavno?

– Ovaj sam čas stigao i silno sam želio da te vidim – odgovori Levin, plašljivo i ujedno se srdito i nemirno ogledajući uokolo.

– Hajde, idemo u kabinet – reče Stjepan Arkadijč poznavajući samoznalu i razdražljivu plašljivost svoga prijatelja; pa, uhvativši ga za ruku, povuče ga za sobom kao da će ga provoditi kroz opasnosti.

⁵ *Zercalo* = trostrana prizma što je s carskim ukazima stajala nasred svake ustanove u carskoj Rusiji od doba Petra Velikog.

Gotovo svim svojim znancima Stjepan Arkadijč govorio je »ti«: starcima šezdesetih godina, mladićima dvadesetih, glumcima, ministrima, trgovcima, generalskim ađutantima, tako da su mnogi od onih koji su, se s njime »tikali« bili na dvjema krajnjim tačkama društvene ljestvice i bili bi u veliku čudu kad bi doznali da posredstvom Oblonskoga imaju nešto zajedničko. On se »tikao« sa svima s kojima je pio šampanjac, a pio ga je sa svim i svakim i zato je, kad se u nazočnosti svojih potčinjenih sretao sa svojim sramnim »ti«, kako je u šali nazivao mnoge među svojim prijateljima, njemu svojstvenim taktom umio umanjiti nelagodu toga utiska na potčinjene.

Levin nije bio sraman »ti«, ali je Oblonski svojim taktom oćutio da Levin misli kako on pred podređenima možda ne želi pokazati da su mu blizi, te se stoga požurio da ga uvede u kabinet. Levin je bio gotovo istih godina kao i Oblonski i nije mu govorio »ti« samo zbog šampanjca. Levin mu je bio drug i prijatelj od rane mladosti. Unatoč razlikama u značajevima i ukusima, voljeli su se kako se samo vole prijatelji koji su se sprijateljili u ranoj mladosti. Ali unatoč tome, kako često biva među ljudima koji su odabrali različite vrste djelatnosti, svaki je od njih u duši prezirao djelatnost drugoga makar ju je, razmišljajući i opravdao. Svakome se činilo da je život kojim on sam živi jedini pravi život, a da je život kojim živi prijatelj – tek utvara.

Oblonski nije mogao suspregnuti lak porugljiv smiješak kad bi pogledao Levina. Koliko ga je već puta vidio da sa sela dolazi u Moskvu gdje je nešto radio, ali šta zapravo, to Stjepan Arkadijč nikad nije mogao pravo shvatiti, pa se nije ni zanimao. Levin je u Moskvu dolazio vazda uzbuđen, užurban, pomalo skućen i ljutit na tu skućenost i većinom s posvema novim, neoćekivanim nazorima.

Stjepan Arkadijč se podsmjehivao tome i bilo mu je to milo! A isto je tako i Levin u duši prezirao i gradski način života svoga prijatelja, i njegovu službu jer ju je smatrao ispraznom, i podsmjehivao se tome. Ali razlika bijaše u tome što se Oblonski, čineći što svi čine, smijao samosvjesno i dobrodušno, a Levin je to ćinio bez samosvjesti i kadikad ljutito.

– Odavno smo te ćekali – reće Stjepan Arkadijč ulazeći u kabinet i pustivši Levinovu ruku kao da time pokazuje da su ovdje opasnosti prestale. – Baš mi je vrlo drago da te vidim – nastavi on. – Pa šta je s tobom? Kako ti? Kad si došao? Levin je ćutio, pogledajući na nepoznata mu lica dvojice drugova Oblonskoga, a osobito na ruku elegantnoga Grinevića, tako bijelih dugih prstiju, tako dugih, ćutih, na kraju savijenih nokata i tako golemih blistavih kopći na košulji, da mu te ruke privukoše svu pažnju i ne dadoše mu slobodna misliti. Oblonski te odmah spazi te se nasmiješi.

– Ah da, dopustite da vas upoznam – reće. – Moji drugovi: Filip Ivanić Nikitin, Mihail Stanislavić Grinević – pa, obrativši se Levinu: – *zemski*⁶ radnik,

⁶ *Zemstvo, zemski = u carskoj Rusiji, po pravima vrlo ogranićena samouprava u kojoj je glavnu rijeć vodilo plemstvo.*

zemski čovjek, atleta koji jednom rukom diže pet *pudi*⁷, stočar i lovac i moj prijatelj, Konstantin Dmitrič Levin, brat Sergeja Ivaniča Kozniševa.

– Vrlo mi je drago – reče starčić. – Imam čast poznavati vašega brata, Sergeja Ivaniča – reče Grinevič pružajući svoju tanku ruku dugih nokata.

Levin se namršti, hladno se porukuje i odmah se obrati Oblonskome. Premda je on veoma poštivao svoga brata po majci, u cijeloj Rusiji poznata pisca, svejedno nije mogao otpjeti kad se njemu ne bi obraćali kao Konstantinu Levinu, nego kao bratu znamenitog Kozniševa.

– Ne, ja više nisam zemski radnik. Sa svima sam se zavadio i ne odlazim više na skupštine – reče obraćajući se Oblonskome.

– Kad prije! – Oblonski će smiješeći se. – Ali kako? zbog čega?

– Duga priča. Ispričat ću jednom – reče Levin, ali započne odmah pričati. – Pa eto, u dvije riječi, uvjerio sam se da nikakva zemskoga rada nema, niti može biti – otpočne on kao da ga je tko toga časa uvrijedio – s jedne je strane to igrarija, igraju se parlamenta, a ja niti sam dovoljno mlad, niti dovoljno star da bih se zabavljao igrarijama; s druge pak (on zamuca) strane – to je sredstvo za kotarske *coterie*⁸ da namlate para. Prije su postojala starateljstva, sudovi, a sada to radi zemstvo, ne u obliku mita, već u obliku nezaslužene plaće – govorio je tako vatreno kao da tkogod od nazočnih osporava njegovo mišljenje.

– Oho! Pa ti si, kako vidim, opet u novoj fazi, u konzervativnoj – reče Stjepan Arkadijč. – Ali, uostalom, o tom po tom.

– Da, kasnije ćemo. Ali sam te morao vidjeti – reče Levin s mržnjom pogledajući u Grinevičevu ruku.

Stjepan se Arkadijč jedva primjetno nasmiješi.

– Kako si ono bio govorio da nikad više nećeš obući evropskog odijela? – reče on ogledajući njegovo odijelo koje je očito bilo od francuskog krojača. – Tako! vidim: nova faza. Levin odjednom pocrvenje, ali ne onako kako crvene odrasli ljudi – lako, da to ni sami ne opažaju, već onako kako crvene dječaci kad osjete da su smiješni sa svoje plašljivosti te se stoga zastide i pocrvene još jače, gotovo do suza. I to umno i muževno lice bješe toliko čudno vidjeti u takvu dječjem stanju da ga je Oblonski prestao gledati.

– Pa gdje da se nađemo? Meni je zaista vrlo, vrlo potrebno da s tobom porazgovaram – reče Levin.

– Evo šta: pođimo do Gurina doručkovati i tamo ćemo porazgovarati. Slobodan sam do tri sata.

– Ne – odgovori Levin pošto je razmislio – moram još kojekamo svratiti.

– Pa dobro, onda ćemo ručati zajedno.

– Ručati? Pa ja baš nemam ništa naročito, samo dvije riječi da kažem, da zamolim, a kasnije ćemo se porazgovoriti.

– Pa onda odmah i reci te dvije riječi, a pričat ćemo za ručkom.

– Evo koje dvije riječi – reče Levin – uostalom, ništa naročito.

⁷ *Pud, mjera za težinu - 16,58 kg.*

⁸ *Klike.*

Njegovo lice odjednom poprimi srdit izraz koji je potekao od napora da svlada svoju bojažljivost. – Šta rade Sčerbacki? Je li sve po starom? – reče.

Budući da je već odavno znao da je Levin bio zaljubljen u njegovu svastiku Kiti, Stjepan se Arkadijč jedva primjetno nasmiješi a oči mu zablistaju.

– Ti reče, dvije riječi, a ja ne mogu odgovoriti u dvije riječi zato što... Oprosti za trenutak...

Uđe tajnik s familijarnim poštovanjem i nekom, svim tajnicima zajedničkom, skromnom spoznajom svoje nadmoći nad starješinom u poznavanju poslova pride Oblonskome sa spisima te u obliku pitanja uze tumačiti neke teškoće. Ne saslušavši, Stjepan Arkadijč nježno položi svoju ruku na tajnikov rukav.

– Ne, samo vi učinite onako kako sam rekao – reče, smiješkom ublažujući napomenu, pa ukratko protumačivši kako on shvaća predmet, odmakne spise te reče: – Tako i učinite, molim vas, Zahare Nikitiču, tako.

Tajnik se zbunjen udalji. Pošto se posve oporavio od svoje smetenosti dok je tajnik pitao za upute, objema se rukama nalaktivši na stolac Levin je stajao, a na licu mu podrugljiva pažnja.

– Ne shvaćam, ne shvaćam – reče.

– Šta ne shvaćaš? – Oblonski će isto se tako veselo smješkajući i vadeći cigaretu. Očekivao je od Levina kakav neobičan ispad.

– Ne shvaćam šta vi radite – reče Levin sliježući ramenima. – Kako ti to možeš ozbiljno raditi?

– Zašto?

– Pa zato što tu nema šta da se radi.

– Tako ti misliš, ali mi smo pretrpani poslom.

– Papirnatim. Doduše, ti imaš dara za to – doda Levin.

– To će reći, ti misliš da meni nešto nedostaje?

– Možda i mislim – reče Levin. – Ali ja svejedno uživam u tvojoj veličini i ponosim se što za prijatelja imam tako velika čovjeka. Ali ipak mi nisi odgovorio na moje pitanje – dodadne on, očajničkom napregnutošću gledajući Oblonskome pravo u oči.

– Ama dobro, dobro. Stani malo – i ti ćeš spasti na to. Lako tebi kad imaš tri tisuće *desetina*⁹ u karazinskom kotaru, i takve mišice, pa svježinu poput dvanaestogodišnje djevojčice – ali spast ćeš i ti na naše grane. Da, dakle o onome sto si me pitao: promjene nema, ali je šteta što te tako dugo nije bilo.

– A zašto? – uplašeno zapita Levin.

– Ma ništa – odgovori Oblonski. – Razgovarat ćemo. A zašto si zapravo doputovao?

– Ah, i o tome ćemo se poslije porazgovoriti – opet do ušiju pocrvenjevši, reče Levin.

– E pa, dobro. U redu – reče Stjepan Arkadijč.

– Nego vidiš: ja bih te pozvao k sebi, ali mi žena nije posve zdrava. Ali znaš šta: ako ih želiš vidjeti, oni su danas sigurno u zoološkom vrtu od četiri do pet.

⁹ *Desetina* – 1,092 hektara.

Kiti se kliže na klizaljkama. Pođi ti onamo, a ja ću se svratiti, pa ćemo nekamo zajedno na ručak.

– Sjajno, pa doviđenja.

– Samo pazi, ti ćeš, znam ja tebe, sigurno zaboraviti ili iznenada otići na selo!
– smijući se poviče Stjepan Arkadijč.

– Neću, sigurno neću. I, sjetivši se, kad je već bio na vratima, da je zaboravio pozdraviti prijatelje Oblonskoga, Levin iziđe iz kabineta.

– Mora da je to vrlo energičan gospodin – reče Grinevič kad Levin iziđe.

– Jest, baćuška – reče Stjepan Arkadijč kimajući glavom – to ti je sretnik! Tri tisuće desetina u karazinskom kotaru, sve to i kolike li još svježine! A ne kao mi.

– Ali šta se vi tužite, Stjepane Arkadiju?

– Bogme loše je, slabo – reče Stjepan Arkadijč teško uzdahnuvši.

VI

Kad je Oblonski upitao Levina zašto je on zapravo došao, Levin pocrvenje i rasrdi se na se zbog toga što je pocrvenio, jer mu nije mogao odgovoriti: »Došao sam zaprositi tvoju svast«, premda je bio došao samo poradi toga.

Kuće Levinovih i Ščerbackijevih bijahu stare plemićke moskovske kuće i uvijek su bile u bliskim i prijateljskim odnosima. Još više se ta veza utvrdila u doba Levinova studentovanja. On se zajedno pripremao i zajedno upisao na sveučilište s mladim knezom Ščerbackim, Dolinim i Kitinim bratom. U to je vrijeme Levin često zalazio u kuću Ščerbackijevih i bio se zaljubio u kuću Ščerbackijevih! Ma kako se to čini čudnim, ali Konstantin Levin bijaše zaljubljen baš u kuću, u obitelj, osobito u žensku polovicu obitelji Ščerbackijevih.

Sam Levin nije pamtio svoje majke, a jedina njegova sestra bijaše starija od njega, tako da je tek u kući Ščerbackijevih prvi puta upoznao onu sredinu stare plemićke obrazovane i čestite porodice, kakvu je bio izgubio očevom i majčinom smrću. Svi članovi te obitelji, osobito ženska polovica, činili su mu se obavijeni nekom tajnovitom, poetičnom koprenom, i on ne samo da u njima nije opažao nikakvih nedostataka nego je pod tom poetičnom koprenom, što ih je obavijala, zamišljao najuzvišenija osjećanja i sva moguća savršenstva.

Zbog čega je onim trima gospođicama bilo potrebno da preko dana govore francuski i engleski; zbog čega su u određene sate naizmjenice svirale na klaviru, zvuči kojega su se čuli gore u brata gdje su učili studenti; zbog čega su dolazili oni učitelji francuske književnosti, glazbe, crtanja, plesova; zbog čega su se u određene sate sve tri gospođice s M-lle Linon dovozile u kočijici na Tverski bulevar u svojim atlasnim bundicama – Doli u dugoj, Natali u poludugoj, a Kiti u posve kratkoj, tako da su se njene skladne nožice u čvrsto nategnutim crvenim čarapama jako isticale; zbog čega je njima bilo potrebno u pratnji lakaja sa zlatnom kokardom na šeširu šetkati se Tverskim bulevarom – svega toga i mnogošta drugog što se događalo u njihovu tajnovitom svijetu on nije shvaćao,

ali je znao da je sve što se tamo dešavalo bilo divno, i bio je zaljubljen baš u tu tajnovitost onoga što se zbivalo.

U doba svoga studentovanja umalo se nije zaljubio u stariju, Doli, ali nju ubrzo udaše za Oblonskoga. Onda se on počeo zaljubljuvati u drugu. On kao da je osjećao da se mora zaljubiti u jednu od sestara, samo nije bio načistu u koju zapravo. Ali se i Natali, čim se pokazala u društvu, udade za diplomata Lavova. Kiti još bijaše dijete kad je Levin završio sveučilište.

Mladi se Ščerbacki, pošto je stupio u mornaricu, utopio u Baltičkom moru, te Levinovi susreti sa Ščerbackijevima, unatoč njegovu prijateljevanju s Oblonskim, postadoše rjeđi. Ali kad je u početku zime ove godine Levin došao u Moskvu poslije godinu dana provedenih na selu i sreo Ščerbackijeve, shvatio je u koju mu je od triju bilo uistinu suđeno da se zaljubi.

Činilo se da ništa jednostavnije nije moglo biti od toga da on, čovjek dobra roda, prije bogat negoli siromašan, trideset i dvogodišnjak, zaprosi kneginjicu Ščerbacku; po svemu sudeći, odmah bi ga ocijenili kao dobru priliku. Ali Levin bijaše zaljubljen, i zato mu se činilo da je Kiti u svakom pogledu takvo savršenstvo, takvo biće ponad svega zemaljskoga, a on da je takav niski zemaljski stvor da ne bi moglo biti ni pomisli o tome da bi ga drugi, a i ona sama, ocijenili kao nje dostojna. Pošto je, kao u omaglici, u Moskvi proboravio dva mjeseca, gotovo svaki se dan viđajući s Kiti u društvu u koje je počeo zalaziti da se s njome sretne, Levin iznenada zaključio da od toga neće biti ništa te ode na selo.

Levinovo uvjerenje da od toga neće biti ništa temeljila se na tome da je on u očima rodbine nepovoljna, nedostojna prilika za bajnu Kiti i da ga sama Kiti ne može vidjeti. U očima rođaka on nije imao nikakva poznata, određena zvanja ni položaja u društvu, i dok su njemu trideset i dvije godine, njegovi su prijatelji već bili – koji pukovnik i krilni ađutant, koji direktor banke i željeznica ili predstojnik kakve ustanove, poput Oblonskoga; on pak (vrlo je dobro znao kakav bi morao biti za druge) bijaše vlastelin koji se bavio uzgojem krava, ubijanjem šljuka i gradnjama, to jest nedarovit momak koji ništa nije postao i koji je, prema društvenim shvaćanjima, radio ono što rade ljudi koji nikamo nisu pristali.

Sama pak tajnovita, bajna Kiti nije mogla voljeti onako ružna čovjeka kakvim je on smatrao sebe i, to je glavno, onako obična, ni po čemu privlačna čovjeka. Osim toga njegov prijašnji odnos prema Kiti – odnos odrasla čovjeka prema djetetu, zbog prijateljevanja s njenim bratom – učinio mu se novom zaprekom za ljubav.

Ružna, dobra čovjeka, kakvim se on smatrao, može se, držao je, voljeti kao prijatelja, ali da bi tko bio voljen onom ljubavlju kakvom je on sam volio Kiti, valjalo je da bude ljepotan, a što je glavno – neobičan čovjek. Čuo je on da žene često vole ružne, obične ljude, ali u to nije vjerovao jer je sudio po sebi, budući da je on sam mogao voljeti samo lijepe, tajnovite i neobične žene.

Ali proboravivši dva mjeseca sam na selu, uvjerio se da ovo nije bila jedna od onih zaljubljenosti koje je doživljavao u ranoj mladosti; da mu ovo osjećanje nije

davalo ni trenutka spokoja; da nije mogao živjeti dok ne riješi pitanje: hoće li ili neće ona biti njegovom ženom; i da je njegov očaj dolazio samo od njegove mašte, te da on nema nikakvih dokaza da će ga odbiti. I sada je došao u Moskvu s čvrstom odlukom da je zaprosi i da se oženi ako li ga prime... Ili... nije mogao misliti o tome šta će biti, ako ga odbiju.

VII

Jutarnjim vlakom doputovavši u Moskvu, Levin se svrati k svome starijem bratu po majci Kozniševu, pa pošto se presvukao, uđe k njemu u kabinet namjeravajući da mu odmah ispriповjedi zbog čega je došao i da ga moli za savjet; ali brat ne bijaše sam. Kod njega je sjedio poznati profesor filozofije koji je iz Harkova doputovao samo zato da razjasni nesporazum, što je među njima izbio u veoma važnu filozofijskom pitanju. Profesor je vodio žestoku polemiku s materijalistima, a Sergej Koznišev je sa zanimanjem pratio tu polemiku te mu je, pošto je pročitao posljednji profesorov članak, u pismu iznio svoje prigovore; prekoračio je profesora zbog prevelika popuštanja materijalistima. Tako profesor smjesta doputova da se sporazumiju. Riječ je bila o aktuelnom pitanju: ima li granice među psihičkim i fiziološkim pojavama u čovjekovu djelovanju i gdje je ona?

Sergej Ivanovič dočeka svoga brata prijaznim i hladnim smiješkom kakav je imao prema svima, te upoznavši ga s profesorom, nastavi razgovor.

Omalen, žut čovjek s naočarima, uska čela, za trenutak se odbije od razgovora da se pozdravi, te nastavi govorenje ne osvrćući se na Levina. Levin sjede očekujući da profesor ode, ali domalo ga predmet razgovora stade zanimati.

Levin je u časopisima nailazio na članke o kojima je bio govor, i čitao ih je zanimajući se za njih kao za razvoj njemu poznatih osnova prirodosnanstva, budući da je na sveučilištu bio prirodoslovac, ali nikad nije povezivao znanstvene zaključke o životinjskom porijeklu čovjeka, o refleksima, o biologiji i sociologiji s onim pitanjima o značenju života i smrti za sebe samoga, koja su mu u posljednje doba sve češće i češće padala na um.

Slušajući bratov razgovor s profesorom, opazi da su oni znanstvena pitanja povezivali s pitanjima intimnog života, da su nekoliko puta doticali ta pitanja, ali svaki put bi se, kako se njemu činilo, čim bi se dotakli onoga najglavnijeg, smjesta žurno udaljivali i opet ponirali u potanka razglabanja, u ograde, citate, uvijene primjedbe, pozivanja na autoritete, i on je s mukom shvaćao o čemu je govor.

– Ne mogu pristati – reče Sergej Ivanovič svojom običnom jasnoćom i razgovjetnošću izražavanja i finoćom dikcije – ja se ni u kom slučaju ne mogu složiti s Keithom da sve moje predodžbe o vanjskom svijetu potječu od dojmova. Najosnovniji pojam bitka ja ne stječem putem osjeta budući da i nema naročita organa za priopćavanje toga pojma.

– Jest, ali oni, Wurst, i Knaus, i Pripasov, odgovorit će vam da vaša spoznaja bitka, potječe od ukupnosti svih osjeta, da je ta spoznaja bitka rezultat osjeta. Wurst dapače izravno veli da ondje gdje gotovo nema osjeta nema ni pojma o bitku.

– Ja bih rekao obratno – poče Sergej Ivanovič...

Ali tu se Levinu opet učini da se oni, pošto dođu do najglavnijeg, opet udalje, te odluči da profesoru postavi pitanje.

– Prema tome, ako su moja čula uništena, ako moje tijelo umre, onda više ne može biti nikakva postojanja? – upita.

Zlovoljno i kao s nekom intelektualnom boli zbog prekida, profesor se osvrne na čudna pitalicu, više nalik na *burlaka*¹⁰ negoli na filozofa, te svrne oči na Sergeja Ivanoviča kao da pita: a šta da se na to kaže? Ali kako Sergej Ivanovič nije poput profesora govorio naprežući se i jednostrano, i kako mu je u glavi ostalo mjesta i da odgovara profesoru i ujedno da shvati ono jednostavno i prirodno stajalište s kojeg je pitanje postavljeno, nasmiješi se i rekne:

– To pitanje mi još nemamo prava rješavati...

– Nemamo podataka – potvrdi profesor i nastavi svoja dokazivanja. – Ne – govorio je – ja upozoravam na to, ako je dojam osnova osjeta, kako izravno veli Pripasov, onda moramo strogo razlikovati ta dva pojma...

Levin više nije slušao te je čekao da profesor ode.

VIII

Kad je profesor otišao, Sergej Ivanovič obrati se bratu.

– Vrlo mi je drago da si došao. Hoćeš li dugo ostati? Kako gospodarstvo?

Levin je znao da gospodarstvo malo zanima starijega brata i da ga je to zapitao tek iz obzira prema njemu, pa zato odgovori jedino o prodaji pšenice i o novcima.

Levin je htio saopćiti bratu svoju nakanu da se ženi i upitati ga za savjet, čak je to bio čvrsto odlučio; ali kad je brata ugledao, čuo njegov razgovor s profesorom, prepoznao zatim onaj nehotični pokroviteljski ton kojim se je brat raspitkivao o gospodarskim poslovima (njihovo materinsko imanje nije bilo podijeljeno, a Levin je upravljao obim dijelovima), ni sam nije znao zašto, Levin osjeti da ne može započeti da govori s bratom o svojoj odluci da se ženi. Osjeti da mu brat na to neće gledati onako kako bi on to htio.

– Pa, kako vaše zemstvo, šta radite? – upita Sergej Ivanovič budući da se veoma zanimao zemstvom i da mu je pridavao veliku društvenu ulogu.

– Ma zapravo ne znam...

– Kako? Zar ti nisi član uprave?

¹⁰ *Burlak = lađar, radnik koji s drugim burlacima tegli lađu uz vodu plićakom.*

– Ne, više nisam; istupio sam – odgovori Konstantin Levin – i više ne idem na skupštine.

– Šteta! – prozbori Sergej Ivanovič namrštivši se. Radi opravdanja Levin uze kazivati šta se radilo na skupštinama u njegovu kotaru.

– Uvijek ti je to tako! – presiječe ga u riječi Sergej Ivanovič. – Mi smo Rusi uvijek takvi. Možda je to i dobra naša crta – sposobnost da vidimo svoje mane, ali mi pretjeravamo, tješimo se ironijom koja nam je uvijek na jeziku. Ja ti velim samo jedno, daj-der drugom kome evropskom narodu ona prava koja imaju naše zemske ustanove – Nijemci bi i Englezi stekli po njima slobodu, a mi ti se samo smijemo.

– Ali šta da se zaboga radi? – s osjećajem krivnje reče Levin. – To je bio moj posljednji pokušaj. I trudio sam se od sveg srca. Ne mogu. Nesposoban sam.

– Nisi nesposoban – reče Sergej Ivanovič – pogrešno ti na to gledaš.

– Možda – shrvano odgovori Levin.

– Nego znaš, brat je Nikolaj opet ovdje.

Brat Nikolaj bio je rođeni i stariji brat Konstantina Levina i brat po majci Sergeja Ivanoviča, propalica koji je proćerdao veći dio svoga imutka, kretao se u veoma čudnu i zlu društvu i bio u zavadi s braćom.

– Ma šta kažeš? – s užasom vikne Levin. – Odakle znaš.

– Prokofij ga je vidio na cesti.

– Ovdje u Moskvi? Gdje je on? Znaš li? – Levin ustane sa stolca kao da kani smjesta otići.

– Žalim što ti to rekoh – reče Sergej Ivanovič klimajući glavom na uzbuđenje mlađeg brata. – Slao sam da doznam gdje stanuje i poslao mu njegovu mjenicu koju sam iskupio od Trubina. Evo šta mi je odgovorio.

I Sergej Ivanovič pruži bratu pisamce ispod pritiskača za papir. Levin pročita retke, napisane čudnim, njemu dragim rukopisom:

»Molim pokorno da me ostavite na miru. To je sve što tražim od svoje ljubazne braće. Nikolaj Levin«.

Levin to pročita i, ne dižući glave, s pisamcem u ruci stajaše pred Sergejem Ivanovičem. U duši mu se borila želja da sada zaboravi nesretnoga brata i spoznaja da bi to bilo ružno.

– Očito, on mene želi uvrijediti – nastavi Sergej Ivanovič – ali mene uvrijediti on ne može, i ja bih od sveg srca želio da mu pomognem, ali znam da to nije moguće.

– Da, da – ponovi Levin. – Ja shvaćam i cijenim tvoje držanje prema njemu; ali ja odoh do njega.

– Ako ti se ide, idi, ali ja ti ne bih savjetovao – reče Sergej Ivanovič. – To jest, što se mene tiče, ja se toga ne bojim, on te neće zavadi sa mnom; ali zbog tebe, savjetujem ti, bolje je da ne ideš. Pomoći se ne može. Uostalom, radi kako hoćeš.

– Možda se i ne može pomoći, ali ja osjećam, osobito ovog časa – eh, to je nešto drugo – osjećam da ne mogu biti spokojan.

– Ama, ja to ne shvaćam – reče Sergej Ivanovič. – Jedno shvaćam – nastavi on – to je vježba u smjernosti. Ja sam drugačije i popustljivije stao gledati ono što se naziva podlošču, otkako je brat Nikolaj postao ovo što sada jeste... Ti znaš što je učinio...

– Ah, to je užasno, užasno! – ponavljaše Levin.

IX

Kad je od lakaja Sergeja Ivanoviča dobio bratovu adresu, Levin se odmah spremi da pođe k njemu, ali promislivši, odluči da odgodi svoj polazak do večeri. Da bi imao duševni mir, valjalo je ponajprije riješiti ono poradi čega je došao u Moskvu. Od brata Levin se odveze u ured Oblonskoga, pa kada se raspitao o Ščerbackijevima, poveze se onamo gdje mu rekoše da može naći Kiti.

U četiri sata, osjećajući kako mu srce bije, Levin siđe s unajmljene kočije kod zoološkog vrta i pođe stazom prema sanjkalištu i klizalištu, znajući zacijelo da će nju tamo naći jer je kod ulaza vidio kočiju Ščerbackijevih.

Bijaše vedar studen dan. Kod ulaza su u nizovima stajale kočije, saonice, jednoprezi, žandari. Kićen svijet; blistajući na jarkome suncu šeširima, vrvio je oko ulaza i po raščišćenim stazama, između ruskih kućeraka s rezbarenim gredama; stare krošnjate breze u vrtu, s prevješanim granama od snijega, činilo se, bijahu odjevene u novo svečano ruho.

Išao je stazom prema klizalištu i govorio sebi: »Ne treba se uzbuđivati, treba se primiriti. Šta? Šta to veliš? Šuti, glupo je«, obraćao se on svome srcu. I što je više nastojao da se smiri to mu je sve više ponestajalo daha. Susrete ga neki znanac i doviknu mu, ali ga Levin čak i ne prepoznade. Dođe do sanjkališta gdje su zveketali lanci sanjki u spustu i na usponu, tutnjale sanjke klizeći i odjekivali veseli glasovi. Prođe još nekoliko koraka, a pred njim puče klizalište, i on smjesta usred svih klizača prepoznade *nju*.

Da je ona tu, saznao je po radosti i strahu što su obuzeli njegovo srce. Stajala je razgovarajući s nekom damom na drugom kraju klizališta. Činilo se ništa osobito nije bilo ni u njenoj odjeći, ni u njenu držanju; ali Levinu je isto toliko bilo lako prepoznati nju u onoj gomili, koliko i ružu u koprivi. Sve je bilo obasjano njome. Ona je bila smiješak koji je ozarivao sve uokrug.

»Zar ja mogu sići onamo na led i prići joj?« pomisli on. Mjesto gdje je ona stajala činilo mu se nedostupnom svetinjom, te jednoga trenutka umalo da se nije okrenuo i otišao: tako mu je bilo strašno. Morao se susprezati i porazmisliti da se oko nje kreću svakojaki ljudi, pa da je i on mogao doći onamo na klizanje. Sišao je, izbjegavajući da je dulje gleda, kao u sunce, ali ju je, kao sunce, vidio i ne gledajući.

Na ledu se toga dana i u to vrijeme okupljahu ljudi jednoga kruga, sve znanci. Bilo je tu i majstora u klizanju, koji su pokazivali svoje umijeće, i onih koji su se bojažljivim nevještim kretnjama učili s pomoću stolaca, i dječaka, i starijih ljudi

koji su se klizali iz higijenskih razloga; svi su se Levinu činili odabranim sretnicima jer su bili tamo, u njenoj blizini. Činilo se, svi su je klizači posve ravnodušno prestizali, sustizali, čak i govorili s njom i posve se nezavisno od nje veselili, koristeći izvrstan led i lijepo vrijeme.

Nikolaj Ščerbacki, Kitin bratić, u kratku kaputiću i uskim hlačama, sjedaše s klizaljka na nogama na klupi, pa kad spazi Levina, zaviče:

– A, najbolji ruski klizač! Jeste li odavno? Izvrstan led, navlačite klizaljke.

– Ali ja nemam klizaljki – odgovori Levin čudeći se tolikoj smjelosti i slobodi u njenoj nazočnosti i ni na trenutak ne gubeći nju iz vida, premda je nije ni gledao. Osjećao je da mu se sunce približavalo. Ona je bila u uglu i, ukočeno držeći tanke nožice u visokim cipelama, očito plašeći se, klizala se prema njemu. Nekakav ju je dječak u ruskoj odjeći prestizao očajno mašući rukama i sagibajući se do zemlje. Nije se klizala posve sigurno; izvadiвши ruke iz malog mufa što joj je visio o uzici, držala ih je ispružene gledajući Levina, budući da ga je prepoznala, smiješeći se njemu i svome strahu. Kad je napravila okret, otisne se gipkom nožicom i dokliže se pravo do Ščerbackoga; i, uhvativši se za njega rukom, smiješeći se kimne Levinu. Bila je još ljepša negoli ju je zamišljao.

Kad je mislio o njoj, mogao ju je svu sebi živo predočiti, posebice dražest one sitne plavokose glavice s izrazom dječje jasnoće i dobrote, tako slobodno smještene na visokim djevojačkim ramenima. Djetinjatost izraza njena lica u skladu s tananom ljepotom stasa sačinjavale su njenu posebnu divotu koju je on i te kako shvaćao; ali ono što je neočekivano vazda iznenađivalo na njoj, bijaše izraz njenih očiju, blagih, mirnih i iskrenih, a posebno njen smiješak koji je Levina stalno prenosio u čarobni svijet gdje se osjećao razdraganim i raznježenim, kakvim sebe pamti samo u rijetkim danima svoga ranog djetinjstva.

– Jeste li već dugo ovdje? – reče ona pružajući mu ruku. – Zahvaljujem – dodadne kad joj je podigao maramicu što joj je ispala iz mufa.

– Ja? Nisam dugo, jučer... to jest danas sam... došao – odgovori Levin, koji od uzbuđenja nije shvatio odmah njeno pitanje. – Htio sam do vas doći – reče i sjetivši se s kakvom ju je namjerom tražio, istog se trena zbuni i pocrvenje. – Nisam znao da se vi kličete, i to se divno kličete.

Ona ga pažljivo pogleda kao da je htjela shvatiti razlog njegovoj zbunjenosti.

– Vašu pohvalu treba cijeniti. Ovdje se sačuvala predaja da ste vi najbolji klizač – rekla je, otresajući ručicom u crnoj rukavici igliceinja što su joj se bile uhvatile na mufu.

– Jest, nekoć sam se strastveno klizao; htio sam dotjerati do savršenstva.

– Vi, čini se, sve radite strastveno – reče ona smiješeći se. – Tako bih htjela vidjeti kako se vi kličete. Dajte, stavite klizaljke, pa hajte da se kličemo zajedno.

»Zajedno klizati! Zar je to moguće?« mišljaše Levin gledajući u nju.

– Odmah ću ih staviti – reče. I odmah pođe da pričvrsti klizaljke.

– Odavna vas nije bilo u nas, gospodar – govorio je vlasnik klizališta pridržavajući mu nogu i pričvršćujući klizaljke na petu. – Poslije vas nema

nijednoga majstora među gospodom. Hoće li ovako biti dobro? – govorio je stežući remen.

– Dobro je, dobro, brže, molim vas – odgovori Levin jedva suzdržavajući sretan smiješak što mu se nehotice pojavio na licu. »Eh – mislio je – ovo ti je život, ovo je sreća! Zajedno, rekla je, hajte da se klizemo zajedno. Da joj sada kažem! Ali ja se zacijelo stoga i bojim reći što sam sada sretan, sretan bar u nadi... A onda? Ali ipak treba! treba, treba! Odbi se, slabosti!«

Levin stade na noge, skide zimski kaput, pa jurnuvši po hrapavom ledu pored kućerka, istrča na gladak led i počeo se bez napora klizati, kao da je jedino od svoje volje ubrzavao, usporavao i upravljao okretima. Primakao joj se plašljivo, ali ga je opet umirio njen smiješak.

Pružila mu je ruku, i oni pođoše uporedo povećavajući brzinu, i što je bilo brže, ona mu je to čvršće stiskala ruku.

– S vama bih brže naučila, nekako imam pouzdanja u vas – rekne mu.

– I ja sam siguran u sebe kad se vi na me oslanjate – rekne on, ali se u isti mah poboja onoga što je rekao te pocrvenje. I odista, čim je izgovorio te riječi, odjednom, kao kad sunce zađe za oblake, njeno lice izgubi svu svoju umiljatost i Levin prepozna poznat izraz njena lica koji je označivao misaoni napor: na njenu glatkom čelu iskoči malena bora.

– Nije li vam štogod neugodno? Uostalom, nemam prava pitati – izgovori brzo.

– A zašto?... Ne, ništa mi nije neugodno – odgovori ona hladno i odmah nastavi: – Niste li vidjeli M-elle Linon?

– Nisam još.

– Pođite do nje, ona vas tako voli.

»Što je ovo? Ogorčio sam je. Gospode, pomози mi!« pomisli Levin i odjuri do stare Francuskinje sijedih uvojaka koja je sjedila na klupi. Smiješeći se i pokazujući svoje umjetne zube, ona ga dočeka kao starog prijatelja.

– Jest bogme, rastemo – reče mu ona očima pokazujući Kiti – i starimo. *Tiny bear*¹¹ već je velik – nastavi Francuskinja smijući se i podsjeti ga na njegovu šalu o trima gospođicama koje je on zvao trima medvjedićima prema jednoj engleskoj priči. – Sjećate se, nekoć ste tako govorili!

On se nikako nije toga sjećao, ali ona se već desetak godina smijala toj šali i uživala u njoj. – Idite samo, idite se klizati. A naša je Kiti lijepo počela da se klize, nije li tako?

Kad je Levin opet dojurio do Kiti, njeno lice više nije bilo strogo, oči su joj ponovo gledale iskreno i umiljato, ali se Levinu činilo da je u njenoj umiljatosti bio neki osobit, hotimice miran ton. I on se snuždi. Rekavši riječ-dvije o svojoj staroj guvernanti, o njenu čudaštvu, ona ga upita o njegovu životu.

– Zar vam nije zimi dosadno u selu?

– Ne, nije dosadno, veoma sam zaposlen – reče osjećajući da ga ona podvrgava svome mirnom tonu kojemu se on noće uspjeti otrgnuti, isto onako kao što je to bilo u početku zime.

¹¹ *Medvjedić.*

– Jeste li došli na duže vrijeme? – upita ga Kiti.

– Ne znam – odgovori on ne misleći šta govori. Sine mu misao da će i opet, preda li se ovome njenom tonu mirnog prijateljstva, otići ne obavivši ništa, te odluči da se pobuni.

– Kako ne znate?

– Ne znam. To od vas zavisi – reče i istog se trena užasnu svojih riječi.

Ili ih nije čula, ili nije htjela čuti njegove riječi, ali ona, kao da se spotakla, dvaput lupi nožicom i žurno se otkliže dalje od njega. Doklizala se do M-lle Linon, nešto joj rekla i uputila se prema kućerku gdje su dame skidale klizaljke.

»Bože moj, što učinih! Gospode bože moj! Pomozi mi, pouči me«, govoraše Levin moleći se i ujedno osjećajući potrebu za brzim kretanjem, pa jurne ispisujući vanjske i nutarnje krugove.

U taj čas iziđe na klizaljka iz kavane jedan od mladića, najbolji među novim klizačima, s cigaretom u ustima, te se jurnuvši u klizaljka spusti niza stepenice, tutnjeći i poskakujući. Letio je i zaklizao se po ledu ne promijenivši čak ni slobodna položaja ruku.

– Ah, to je nova majstorija! – reče Levin i smjesta pojuri gore da izvede tu novu majstoriju.

– Nemojte se ubiti, treba se naviknuti! – vikne mu Nikolaj Ščerbacki.

Levin se popne na prilaz, zatrči se odozgo koliko god je mogao i spusti se, rukama održavajući ravnotežu u kretanju kome još nije bio vičan. Na posljednjoj stepenici zapne, ali tek se lako dotakavši leda, napravi snažan pokret, uspravi se i smijući se otkliže se dalje.

»Sjajan je, i drag« pomisli Kiti u taj čas izlazeći iz kućerka s M-elle Linon i smiješeći mu se nježno, kao voljenom bratu. »Ama zar sam ja kriva, zar sam učinila štogod ružno? Kažu: koketiranje. Ja znam da njega ne volim; ali ipak mi je s njim ugodno, i on je dobar predobar. Samo, zašto je ono rekao?...« mislila je.

Kad opazi Kiti da odlazi i majku kako ju je dočekala na stepenicama, Levin se, crven od brza kretanja, zaustavi i zamisli. Skine klizaljke i na izlazu iz vrta stigne majku i kćerku.

– Vrlo mi je drago da vas vidim – reče knjeginja. – Četvrtkom, kao uvijek, primamo goste.

– Dakle, danas?

– Bit će nam vrlo drago da vas vidimo – suho će knjeginja.

Ta je suhoća ogorčila Kiti, i ona nije mogla suspregnuti želje da zagladi majčinu hladnoću. Okrene glavu i reče smiješeći se:

– Dovidjenja.

Taj čas je, poput vesela pobjednika, s naherenim šeširom, blistajući u licu i očima, ulazio u vrt Stjepan Arkadijč. Ali kad je prišao k punici, turobna je, punim krivnje lica, odgovarao na njena pitanja o Dolinu zdravlju. Pošto je tiho i kao krivac porazgovorio s punicom, on se isprsi i uzme Levina ispod ruke.

– E pa u »Englesku« – reče Stjepan Arkadijč, izabravši gostionicu – i vrlo mi je drago što si došao – reče, značajno mu gledajući u oči.

– Idemo, idemo – odgovaraše sretni Levin, koji je neprestano slušao zvuk glasa što je rekao: »doviđenja«, i gledao smiješak kojim je to bilo popraćeno.

– U »Englesku«, ili u »Ermitage«?

– Meni je svejedno.

– E pa u »Englesku« – reče Stjepan Arkadijč, izabravši »Englesku« zato jer je tamo, u »Engleskoj«, bio više dužan negoli u »Ermitageu«. Zato je mislio da je loše izbjegavati tu gostionicu. – Imaš li izvoščika? Baš sjajno jer ja sam svoju kočiju otpustio.

Čitavim su putem prijatelji šutjeli. Levin je mislio na to šta je značila ona promjena izraza na Kitinu licu te se čas uvjeravao kako ima nade, čas padao u očaj i jasno uviđao da je njegova nada bezumna, a ujedno se osjećao posve drugim čovjekom, ni nalik na onoga kakav je bio prije njena smiješka i riječi: doviđenja.

Stjepan Arkadijč putem sastavljaše *menu*¹² za ručak.

– Ti dakako voliš ribu list? – on će Levinu kad su pristizali.

– Šta? – priupita Levin. – Ribu list? Da, strašno volim ribu list.

X

Kad je Levin ušao s Oblonskim u gostionicu, nije mogao a da ne primijeti neku osobitost u izrazu, neki suzdržan sjaj na licu i cijeloj pojavi Stjepana Arkadijča. Oblonski skine kaput i u nakrivljenom šeširu uđe u blagovaonicu izdajući naloge Tatarima u frakovima i s ubrusima koji su se lijepili oko njega. Klanjajući se desno i lijevo svojim poznanicima koji su se tu nalazili te su ga kao i svagdje i ovdje radosno dočekivali, on priđe k bifeu, založi votku ribicom i kaza nešto namazanoj Francuskinji što je, sva u vrpcama, čipkama i kovrčicama, sjedila za pultom, nešto takva da se čak i ta Francuskinja iskreno nasmijala. Levin pak samo zato nije ispio votke što ga je vrijeđala ta Francuskinja, koja je, činilo se, bila načinjena od tuđe kose, *poudre de riza i vinaigre de toilette*.¹³ On užurbano ode od nje kao od nečista mjesta. Sva mu je duša bila prepuna uspomena na Kiti, a u očima mu sjao smiješak slavlja i sreće.

– Ovuda, vaša svjetlosti, izvolite, ovdje nitko neće uznemirivati vašu svjetlost – govorio je stari, bjeličasti Tatarin koji se osobito zadržavao oko njih, dok su mu se repovi fraka širili oko širokih kukova. – Izvolite, vaša svjetlosti – govorio je Levinu, u znak pažnje prema Stjepanu Arkadijču brinući se i za njegova gosta.

Prostrijevši u tren oka svjež stolnjak na već stoljnakom pokriven okrugao stol pod brončanim svijećnjakom, primakne baršunske stolce te s ubrusom i jelovnikom u rukama stane pred Stjepana Arkadijča očekujući naloge.

– Ako zapovijedate, vaša svjetlosti, zaseban će odjeljak ovog časa biti slobodan: knez Golicin s udarnom. Dobili smo svježije ostrige.

¹² *Jelovnik.*

¹³ *Puder od riže i toaletni ocat.*

- A! ostrige!
 Stjepan se Arkadjič zamisli.
- Da se promijeni plan, Levine – reče zaustavivši prst na jelovniku. I lice mu izražavaše ozbiljnu nedoumicu. – Jesu li ostrige dobre? Pazi se.
- Flenburške, vaša svjetlosti, ostendskih nema.
- Flenburške – neflenburške, samo jesu li svježije?
- Jučer smo ih dobili, molim.
- Pa da se počne onda s ostrigama, a zatim da se cio plan promijeni? A?
- Meni je svejedno. Ja najvolim šči i kašu; ali toga ovdje dakako nema.
- Zapovijedate li kašu *a la rus*?¹⁴ – reče Tatarin pregibajući se nad Levinom kao dadilja nad djetetom.
- Ne, bez šale, što ti izabereš, bit će dobro. Ja sam se natrčao na klizaljka i sad mi se jede. I nemoj misliti – dodadne, pošto je na licu Oblonskoga primijetio nezadovoljan izraz – da ne cijeni tvoj izbor. S užitkom ću se dobro najesti.
- Dabome! Reci šta hoćeš, to je jedna od životnih naslada – reče Stjepan Arkadjič. – E pa dajder ti nama, brajane moj, dva, ili malo je – tri tuceta ostriga, juhu od povrća...
- *Printaniere* – prihvati Tatarin.
- Ali Stjepan Arkadjič očito mu nije htio priuštiti užitak da jela naziva francuski.
- Od povrća, znaš? Zatim list u gustom umaku, zatim... roastbeaf; samo pazi da bude dobar. Pa kopuna, zar ne, pa i konzervi.
- Kad se sjetio običaja Stjepana Arkadjiča da jela ne naziva prema francuskom jelovniku, Tatarin nije ponavljao za njim, ali je priuštio sebi užitak da čitavu narudžbu ponovi prema jelovniku: »*soupe printaniere, turbot sause Beaumarchais, poulard a l'estragon, macedoine de fruits...*« te odmah, kao na oprugama, odloživši jelovnik u koricama i dohvativši drugu kartu, popis vina, podnese je Stjepanu Arkadjiču.
- A šta ćemo piti?
- Ja ću štogod hoćeš, samo malo, šampanjca – reče Levin.
- Kako? Za početak? Ali, uostalom, tačno je, molim. Ti voliš s bijelim znakom?
- *Cachet blanc* – prihvati Tatarin.
- E pa daj onda od te marke uz ostrige, a dalje ćemo vidjeti.
- Na zapovijed, molim. Kakvo stolno zapovijedate?
- Daj *Neuillv*. Ili ne, bit će bolje klasični *Chablis*.
- Na zapovijed, molim. Zapovijedate li vašega sira?
- Pa da, parmezana. Ili ti voliš drugi?
- Ne, meni je svejedno – ne mogavši suzdržati smiješka govoraše Levin.
- I dok su mu se repovi vijorili, Tatarin odjuri te za pet minuta uleti s pladnjem otvorenih ostriga u sedefnim školjkama i s bocom među prstima.
- Stjepan Arkadjič zgužva uškrobljeni ubrus, zatakne ga sebi za prsluk pa, namjestivši mirno ruke, lati se ostriga.

¹⁴ Na ruski način izgovoreno francuski *a la russe*; ovdje to znači: kaša, na ruski način spremljena.

– Pa nisu loše – govorio je, srebrnom viljuškom odlupljujući drhtave ostrige od sedefne školjke i gutajući ih jednu za drugom. – Nisu loše – ponavljaše podižući vlažne i blistave oči čas na Levina, čas opet na Tatarina.

Levin je jeo ostrige mada mu je bijeli kruh sa sirom bio prijatniji. Ali je uživao gledajući Oblonskoga. Čak je i Tatarin, odvrnuvši zapušač i točeci iskričavo vino u široke tanke čaše, s primjetnim zadovoljnim smiješkom dok je popravljao svoju bijelu kravatu, pogledao u Stjepana Arkadijča.

– A ti baš jako ne voliš ostrige? – reče Stjepan Arkadijč ispijajući svoj pehar – ili si zabrinut? A?

On je želio da Levin bude veseo. Ali Levin nije bio neveseo, nego sputan. U onakvom duševnom raspoloženju u kakvom se nalazio bijaše mu tjeskobno i nezgodno u gostionici, u separeima gdje se ručavalo s damama, usred te strke i užurbanosti; ta okolina u bronzi, ogledalima, plinu, Tatarima – sve ga je to vrijeđalo. Bojao se da ne uprlja ono što mu je do vrha ispunjavalo dušu.

– Ja? Jest, zabrinut sam, ali me, osim toga, sve ovo guši – reče. – Ne možeš sebi predočiti koliko je sve ovo zazorno meni, čovjeku sa sela, poput noktiju onoga gospodina što sam ga vidio kod tebe ...

– Da, vidio sam da su te nokti jasnoga Grineviča mnogo zanimali – smijući se reče Stjepan Arkadijč.

– Ne mogu – odgovori Levin. – Potrudi se, uzmi da si ti ja, zauzmi gledište čovjeka sa sela. Mi na selu nastojimo da svoje ruke uredimo tako da bismo s njima lako mogli raditi; zato režemo nokte, zasukujemo ponekad rukave. A ovdje ljudi navlas puštaju nokte koliko samo dulje mogu i prikapčaju na rukave dugmad poput tanjirića samo da ne bi štogod rukama morali raditi.

Stjepan Arkadijč se veselo smješkao.

– Jest, to je dokaz da grub posao njemu nije potreban. U njega radi um...

– Možda. Ali meni je ipak besmisleno, kao što mi je sada to, da se mi, ljudi sa sela, trsimo što prije najesti da bismo mogli raditi svoj posao, a ja i ti nastojimo da se što je moguće dulje ne nasitimo i radi toga jedemo ostrige...

– Pa naravno – prihvati Stjepan Arkadijč. – Ali u tom i jest svrha obrazovanja: da se od svega načini naslada.

– Eh, ako je to svrha, ja bih onda želio da budem divljak.

– Ti si i tako divljak. Svi ste vi Levini divljaci.

Levin uzdahne. Sjetio se brata Nikolaja, pa se postidi i zapeče ga te se namršti; ali Oblonski okrene razgovor o drugome, i to odmah skrene njegove misli.

– Nego, je li, hoćeš li ti večeras do naših, to jest do Ščerbackih? – reče on odmičući prazne hrapave školjke, primičući sir i značajno blistajući očima.

– Da, doći ću svakako – odgovori Levin. – Iako mi se učinilo da me kneginja nevoljko zvala.

– Hajde molim te! Gluposti! To je njen način... nego dajder, brajko, juhu!... To je njen način, *grande dame*¹⁵ – reče Stjepan Arkadijč. – I ja ću doći, samo još moram do grofice Banine na pjevački pokus. Pa reci da nisi čudak? Čime da se

¹⁵ *Velike dame.*

protumači to što si iznenada nestao iz Moskve? Ščerbackijevi su me neprestano propitkivali za te, kao da ja moram znati. A ja znam samo jedno: ti uvijek radiš ono što nitko ne radi.

– Jest – Levin će polako i uzbuđeno. – Imaš pravo, čudak sam. Ali samo čudaštvo moje nije u tome što sam otišao, nego u tome što sam sada došao. Sada sam došao...

– O, sretniče jedan! – prihvati Stjepan Arkadjič gledajući Levinu u oči.

– Zašto.

– Prepoznajem konje vatrene po nekim njihovim znacima, mladiće zaljubljene prepoznajem po očima – izdeklamira Stjepan Arkadjič. – Ti imaš sve pred sobom.

– A zar je tvoje već iza tebe?

– Ne, nije doduše iza mene, ali ti imaš budućnost, a ja imam sadašnjost – a to ti dođe čas ovako, čas onako.

– Ma šta govoriš?

– Ružno jest. Nego, ja i neću da o sebi govorim, a uz to sve se ni ne može objasniti – reče Stjepan Arkadjič. – Nego zašto si ti došao u. Moskvu?... Hej, kupi ovo! – vikne on Tatarinu.

– Nagadaš li? – odgovori Levin ne skidajući sa Stjepana Arkadjiča svojih očiju što su u dubini svjetlucale.

– Nagadam, ali ne mogu da započnem govoriti o tome. Već po tome možeš vidjeti da li pravo ili krivo nagadam – reče Stjepan Arkadjič, i lagano se osmjehujući gledaše Levina.

– Pa što mi ti veliš? – reče Levin drhtavim glasom i osjeti da mu na licu igraju svi mišići. – Kako ti na to gledaš?

Stjepan Arkadjič polako ispije svoju čašu *chablisa* ne skidajući očiju s Levina.

– Ja? – reče Stjepan Arkadjič – ništa ne bih tako želio kao to, ništa. To je najbolje što bi moglo da bude.

– Ali da se ti ne varaš? Znaš li o čemu govorimo? – izusti Levin očima se upijajući u svoga sugovornika. – Misliš da je to moguće?

– Mislim da jest. Zašto da bude nemoguće?

– Nemoj, misliš li zbilja da je to moguće? Nemoj, reći sve što misliš! A, recimo ako, ako me odbiju?... I ja sam dapače uvjeren...

– Ama zbog čega ti to misliš? – smiješeći se njegovu uzbuđenju, reče Stjepan Arkadjič.

– Tako mi se kadikad čini. Ali to će biti užasno i za me i za nju.

– Eh, u svakom slučaju za djevojku nema tu ništa užasna. Svaka se djevojka ponosi kad je zaprose.

– Jest, svaka djevojka, ali ne ona.

Stjepan se Arkadjič osmjehne. On je dobro znao to Levinovo osjećanje, znao je da se za njega sve djevojke svijeta dijele u dvije vrste: jedna vrsta – to su sve djevojke na svijetu, osim nje, i te djevojke imaju sve ljudske slabosti i vrlo su obične djevojke; druga vrsta – to je ona jedina, bez ikakvih slabosti i ponad svega ljudskoga.

– Čekaj, uzmi umaka – reče zadržavajući Levinovu ruku kad Levin počeo gurati od sebe umak.

Levin poslušno navadi sebi umaka, ali Stjepanu Arkadjiču ne dade da jede.

– Ne, ti čekaj, čekaj – reče. – Shvati da je to za mene pitanje života i smrti. Nikada ni s kim nisam o tome govorio. Niti ja s kime mogu o tome govoriti kao s tobom. Ono jest da smo mi po svemu tuđi jedan drugome: drugačiji ukusi, nazori, sve; ali ja znam da me ti voliš i shvaćaš, i ja te zato jako jako volim. Ali, za ime božje, budi posve iskren.

– Govorim ti ono što mislim – reče Stjepan Arkadjič smiješeći se. – Ali reći ću ti i više: moja je žena – zaista izvanredna žena... – Stjepan Arkadjič uzdahnu kad se sjeti svojih odnosa sa ženom, pa pošto na časak zašutje, nastavi: – Ona ima dar predviđanja. Ona ljude vidi skroz naskroz; ali to još nije sve – ona zna što će biti, osobito što se tiče brakova. Ona je, na primjer, prorekla da će se Šahovska udati za Brenteljna. Nitko u to nije htio povjerovati, a tako se zbilo. A ona je – na tvojoj strani.

– Ali kako?

– Tako, jer ona ne samo da te voli – nego veli da će Kiti zasigurno biti tvoja žena. Na te riječi Levinovo lice najednom zasja smiješkom, onim smiješkom koji je blizak suzama radosnicama.

– Ona to veli! – klikne Levin. – Uvijek sam govorio da je ona čarobnica, tvoja žena. E pa dosta, dosta o tome – reče Levin ustajući s mjesta.

– Dobro, ali ipak sjedi.

Ali Levin ne mogaše sjediti. On dvaput prođe svojim čvrstim koracima po tijesnome odjeljku, zatrepće očima da se ne bi vidjele suze, pa tek onda opet sjede za stol. – Shvati – reče – da to nije ljubav. Ja sam bio zaljubljen, ali ovo je nešto drugo. To nije moje čuvstvo, već je nekakva vanjska sila zavládala mnome. Ta ja sam zato i otputovao što sam zaključio da toga ne može biti, razumiješ, poput sreće, kakva ne postoji na zemlji; ali ja sam se borio sa sobom i vidim da bez toga nema života. I treba odlučiti...

– Ma zbog čega si bio otišao?

– Ah, stani! Ah, koliko misli! Koliko toga treba pitati! Čuj. Ti zacijelo sebi ne možeš predočiti što si učinio za mene ovim što si mi rekao. Tako sam sretan da sam postao baš gad; sve sam zaboravio. Danas sam doznao da je brat Nikolaj... znaš, on je tu... i na njega sam zaboravio. Čini mi se da je i on sretan. To je poput ludila. Ali jedno je užasno... Eto, ti si se oženio, ti poznaješ taj osjećaj... Užasno je to da se mi – stariji, već s prošlošću... ne ljubavi nego grijeha... najedared približimo biću čistu, nevinu; to je odvratno, i zato čovjek ne može a da se ne osjeća nedostojnim.

– Eh, malo ti grijeha imaš.

– Ah, ipak – reče Levin – ipak »s gađenjem štijući život svoj, ja strepim i proklinjem, i gorko žalim...« Jest.

– Šta da radiš, svijet je tako uređen – reče Stjepan Arkadjič.

– Jedina je utjeha, kao u onoj molitvi koju sam uvijek volio, da mi oprostiš ne po zaslugama, već po milosrđu svome. Samo tako i ona može oprostiti.

XI

Levin ispije svoj pehar, i oni ušute.

– Jedno ti još moram reći. Poznaješ li ti Vronskoga? – Stjepan Arkadijč upita Levina.

– Ne, ne poznajem. Zašto pitaš?

– Još jedan – obrati se Stjepan Arkadijč Tatarinu jer im je on nalijevao u pehare i vrzmao se oko njih upravo onda kad nije bio potreban.

– Zašto bih ja morao poznavati Vronskoga?

– E pa Vronskoga bi morao poznavati zato što je to jedan od tvojih suparnika.

– Tko je taj Vronski? – reče Levin, a ono lice u kojem se ogledao dječji zanos, što ga malo prije s uživanjem gledao Oblonski, poprimi izraz zao i neprijatan.

– Vronski – to ti je jedan od sinova grofa Kirila Ivanoviča Vronskoga i jedan od najboljih predstavnika zlatne mladeži petrogradske. Upoznao sam ga u Tveru kad sam ondje bio u vojsci, a on dolazio na novačenje regruta. Silno je bogat, lijep, jakih veza, krilni ađutant i uza sve to – vrlo je drag, dobar momak. I još više nego naprosto dobar momak. Koliko sam ovdje o njemu doznao, on je i obrazovan i vrlo pametan; to je čovjek koji će daleko dotjerati.

Levin se mrštio i šutio.

– Dakle, molim, on se ovdje pojavio malo poslije tebe i, koliko ja razabirem, do ušiju je zaljubljen u Kiti, pa shvaćaš da mati...

– Oprosti, ali ja ništa ne shvaćam – reče Levin mračno se namrštivši. I istog se trena sjeti brata Nikolaja i toga da je gad što je mogao zaboraviti na njega.

– Stani, stani – reče Stjepan Arkadijč smiješeći se i dotičući mu ruku. – Rekao sam ti ono što ja znam, a ponavljam, koliko se daje naslutiti, da su u tom osjetljivom i nježnom poslu, čini mi se, šanse na tvojoj strani.

Levin se zavalio na stolici, lice mu bijaše blijedo.

– Ali ja bih ti savjetovao da to riješiš što je moguće brže – nastavi Oblonski dolijevajući mu u pehar.

– Nemoj, hvala ti, ne mogu više piti – reče Levin odmičući svoj pehar. – Opiću se... Nego, kako si mi ti? – nastavi on želeći očito promijeniti razgovor.

– Još samo jednu riječ: u svakom ti slučaju savjetujem da pitanje riješiš što prije. Ne bih ti preporučio da danas govoriš – reče Stjepan Arkadijč. – Pođi sutra ujutro u prosidbu, klasično, pa što bog da...

– Nego ovaj, ti si neprekidno želio da dođeš k meni u lov, je li? Eto dođi u proljeće – reče Levin.

Sad se on iz sve duše kajao što je bio započeo taj razgovor sa Stjepanom Arkadijčem. Njegovo osobito osjećanje bijaše oskrvnjeno razgovorom o suparništvu nekakva petrogradskog oficira, prijedlozima i savjetima Stjepana Arkadijča.

Stjepan se Arkadijč osmjehnu. Shvaćao je što se događalo u Levinovoj duši.

– Doći ću jednom – reče. – Jest, brate, žene su ti – os oko koje se sve vrti. Eto i sa mnom ti je loše, vrlo loše. A sve zbog žena. Reci ti meni otvoreno – nastavi on izvadiвши cigaru i jednom rukom držeći pehar – daj ti meni savjet.

– Ali u čemu?

– Evo u čemu. Uzmimo da si ti oženjen, voliš ženu, ali ti se svidjela druga žena.

– Oprosti, ali ja nikako ne shvaćam kako bih... isto kao što ne shvaćam kako bih ja sada, pošto sam se najeo, odmah pošao pored pekare i ukrao pletenicu.

Oči Stjepana Arkadija blistahu jače no obično.

– A zašto? Pletenica koji put tako zamiriše da nećeš šale odoljeti. *Himmlisch ist's wenn ich bezwungen Meine irdische Begier; Aber noch wenn's nicht gelungen, Hatt ich auch recht hubsch Plaisir!*¹⁶

Dok je to govorio, Stjepan se Arkadij lukavo smješкао. Ni Levin nije mogao a da se ne nasmiješi. – Tako ti je to, ali bez šale – nastavi Oblonski. – Zamisli da je žena, to drago, krotko biće koje voli, jadna, osamljena i da je sve žrtvovala. Sada, kad je već sve gotovo – pojmi – zar da je čovjek odbaci? Recimo: treba se rastati da ne razoriš porodični život; pa zar može da je ne požališ, ne zbrineš je, olakšaš joj?

– Eh, ti meni oprosti. Ti znaš, za mene se sve žene dijele na dvije vrste... ili ovaj... tačnije: postoje žene, i postoje... Čarobnih palih stvorova ja nisam sreo, niti ću sresti, a onakve kao što je ona namazana Francuskinja za pultom, s uvojcima – to su za me gadure, i sve pale – upravo su onakve.

– Ah prestani! Krist nikad ne bi bio rekao onih riječi da je znao kako će ih zloupotrebjavati. Iz cijelog Evandjelja pamtimo samo te riječi. Uostalom, ja ne govorim ono što mislim, već ono što osjećam. Meni se gade pale žene. Ti se bojiš paukova, a ja tih gadura. I ti zacijelo nisi proučavao pauke niti im poznaješ ćudi: isto tako ni ja.

– Lako je tebi tako govoriti; to je jednako onome Dickensovu gospodinu koji lijevom rukom preko desnog ramena prebacuje sva mučna pitanja. Ali poricanje činjenica – nije odgovor. Šta da se tu učini, reci ti meni, šta? Žena ti stari, a ti pun života. Ne stigneš ni trepnuti, a da već ne osjetiš kako ne možeš voljeti ljubavlju, ma koliko je poštivao. A ovamo odjednom nabasaš na ljubav, i ti propade, propade! – mračnim očajem progovori Stjepan Arkadij.

Levin se osmjehnu.

– Jest, propade bogme – nastavi Oblonski. – Pa šta da se radi?

– Da se ne krađu pletenice.

Stjepan Arkadij prasnu u smijeh. – O moralisto! Ali, shvati, postoje dvije žene: jedna zahtijeva samo svoja prava, a ta su prava tvoja ljubav koju joj ne možeš dati; dok druga za te žrtvuje sve i ne traži ništa. Šta ti je činiti? Kako da postupiš? Tu je strašna drama.

– Ako hoćeš moj iskreni sud o tome, onda ću ti reći da ne vjerujem da bi tu bilo drame. A evo zašto. Po mom mišljenju, ljubav... obje ljubavi, koje, koliko se

¹⁶ (Divno je ako sam savladao Svoju zemaljsku strast; Ali ako mi to nije uspjelo, Ipak sam okusio slast!)

sjećaš, Platon tumači u svojoj »Gozbi«, obje su ljubavi kamen kušnje za ljude. Jedni znaju samo za jednu, drugi za drugu. A oni što znaju samo za neplatonsku ljubav, utaman govore o drami. U takvoj ljubavi ne može biti nikakve drame. »Sluga pokoran i hvala na užitku, moje poštovanje«, to ti je sva drama. A za platonsku ljubav ne može biti drame jer je u takvoj ljubavi sve jasno i čisto, jer...

Toga se časa Levin sjeti svojih grijeha i unutarne borbe što ju je proživio. I on iznenada doda: – A uostalom, možda imaš i pravo. Lako može biti... Ali ja ne znam, zaista ne znam.

– Eto vidiš – reče Stjepan Arkadič – ti si tako cjelovit čovjek. To je tvoja vrlina i tvoja mana. Ti si sam cjelovit značaj i htio bi da se čitav život sastoji od cjelovitih pojava, a toga nema. Ti eto prezireš društvenu službenu djelatnost, jer bi ti htio da rad uvijek odgovara kakvoj svrsi, a toga nema. Ti isto tako hoćeš da djelatnost jednog čovjeka vazda ima svrhu, da ljubav i porodični život vazda budu jedno te isto. A toga nema. Sva raznolikost, sva divota, sva ljepota života sastoji se od sjene i svjetla.

Levin uzdahne i ne odgovori ništa. Mislio je svoje i nije slušao Oblonskoga.

I odjednom obojica osjete, premda su bili prijatelji, premda su zajedno ručali i pili vino koje ih je imalo još više zbližiti, da ipak svaki misli samo svoje, i da jedan s drugim nema ništa zajedničkoga. Oblonski je već nekoliko puta osjetio ono krajnje razilaženje što se umjesto zbliženja ispoljilo poslije ručka, i znao šta treba učiniti u takvim prilikama.

– Račun! – vikne te iziđe u susjednu dvoranu gdje istog časa sreće poznata ađutanta i povede s njime razgovor o nekoj glumici i njenu uzdržavatelju. I opet istog časa u razgovoru s ađutantom Oblonski osjeti olakšanje i odmor od razgovora s Levinom, koji ga je uvijek i odviše umno i duševno umarao.

Kad se Tatarin pojavio s računom od dvadeset i šest rubalja i nešto kopejki i s dodatkom za napojnicu, mada bi se inače, kao čovjek sa sela, prepao od svoga dijela računa od četrnaest rubalja, Levin se sada nije obazirao na to, platio je i uputio se kući da se presvuče i odveze do Ščerbackih gdje će pasti odluka o njegovoj sudbini.

XII

Kneginjici Kiti Ščerbackoj bijaše osamnaest godina. Izlazila je prvu zimu. Njeni uspjesi u društvu bjehu veći nego uspjesi njenih obiju starijih sestara, dapače i veći negoli je kneginja očekivala. Ne samo da su mladići što su plesali po moskovskim balovima gotovo svi bili zaljubljeni u Kiti, nego su se prve zime ukazale dvije ozbiljne prilike: Levin, i odmah po njegovu odlasku, grof Vronski.

Levinov dolazak u početku zime, njegovi česti pohodi i otvorena ljubav prema Kiti bijahu povodom prvim ozbiljnim razgovorima među Kitinim roditeljima o njenoj budućnosti i prepirkama među knezom i kneginjom. Knez bijaše na Levinovoj strani, govoraše da on za Kiti ne želi ništa bolje. Kneginja pak,

ženama svojstvenom navikom da obilaze pitanje, govoraše da je Kiti premlada, da Levin ničim ne pokazuje, e da ima ozbiljne namjere, da Kiti nema naklonosti prema njemu i izmišljaše druge izlike; ali nije priznavala glavno, a to je da ona za kćer čeka bolju priliku te da joj je Levin nesimpatičan i da ga ona ne shvaća. Pa kad je Levin iznenada oputovao, kneginji bijaše drago te je slavodobitno govorila mužu: »Vidiš, imala sam pravo«. A kad se pojavio Vronski, bješe joj još draže jer se učvrstila u uvjerenju da Kiti mora naći ne samo dobru nego sjajnu partiju.

Za mater nikakve usporedbe među Vronskim i Levinom nije moglo biti. Materi se u Levina nisu sviđali ni njegov čudan i strog način mišljenja, ni njegova netaktičnost u društvu, zasnovana, kako je ona smatrala, na uznositosti, ni njegov, kako je ona zamišljala, nekakav divlji život na selu u poslu sa stokom i seljacima; nije joj se mnogo sviđalo ni to što je on, zaljubljen u njenu kćer, mjesec i po dana dolazio u kuću, nešto kao iščekivao, zagledao, kao da se bojavao neće li biti prevelika čast ako im zaprosi kćer, i što nije shvaćao, kad već zalazi u kuću gdje je djevojka za udaju, da bi se valjalo izjasniti. Kad odjednom, ne izjasnivši se, oputova.

»Dobro je što je tako neprivlačan te se Kiti nije zaljubila u njega«, mišljaše mati.

Vronski je odgovarao svim materinim željama. Veoma je bogat, pametan, ugledan, na putu sjajne vojničke dvorske karijere i zanosan čovjek. Ništa se bolje nije moglo niti poželjeti. Vronski je na plesovima javno udvarao Kiti, plesao s njom i zalazio u kuću, prema tome nije moglo biti sumnje u ozbiljnost njegovih namjera. Ali unatoč tome, mati je svu tu zimu bila u vrlo veliku nemiru i uzbuđenju.

Sama kneginja bijaše se udala prije tresteset godina, tetkinim posredovanjem. Ženik je, o njemu je već unaprijed sve bilo poznato, došao, vidio djevojku, i sam bio viđen; tetka, provodadžika, saznala je i saopćila uzajamne dojmove; dojmovi bijahu dobri; zatim je urečenoga dana djevojka bila zaprosjena i roditelji prihvatili očekivanu prošnju. Sve je proteklo vrlo lako i jednostavno. Tako se barem kneginji činilo. Ali je uza svoje kćeri iskusila da nije lako ni jednostavno ono što se čini običnim – udavati kćeri. Koliko straha bješe preživijeno, koliko misli premetnuto, koliko novaca potrošeno, koliko sukoba s mužem za udaje dviju starijih, Darje i Natalije!

Sada, kad se najmlađa uvodi u društvo, preživljava se onaj isti strah, one iste sumnje i još veće svađe s mužem negoli zbog starijih. Stari je knez, kao i svi očevi, bio naročito osjetljiv kad se radilo o časti i čistoći njegovih kćeri; bio je nerazumno ljubomoran na kćeri, a naročito na Kiti, jer mu je ona bila ljubimica, te je na svakom koraku pravio scene kneginji zbog toga što kompromitira kćer. Kneginja je bila navikla na to još uz prve kćeri, ali sada je osjećala da kneževa osjetljivost ima više osnova. Vidjela je da se u posljednje vrijeme mnogošta promijenilo u društvenim običajima, da su materinske dužnosti postale još teže.

Vidjela je da su Kitine vršnjakinje osnivale nekakva društva, polazile nekakve tečajeve, slobodno se vladale prema muškarcima, same se vozikale

ulicama, mnoge nisu klecale pozdravljajući, a najglavnije, sve su bile čvrsto uvjerenе da je birati sebi muža njihov posao, a ne roditeljski. »Danas se više ne udaje kao nekoć«, mislile su i govorile sve te mlade djevojke, pa i svi stariji ljudi. Ali kako se to danas udaje, kneginja nije ni od koga mogla saznati.

Francuski običaj – da roditelji odlučuju o djetetovoj sudbini – nije bio prihvaćen, osuđivan je. Engleski običaj – potpuna djevojčina sloboda – isto tako nije bio prihvaćen, niti je bio moguć u ruskom društvu. Ruski običaj provodadžiluka smatrao se nečim vrlo ružnim, svi su ga ismijavali, i kneginja sama. Ali kako treba udavati i kako se udavati, nitko nije znao. Svi oni s kojima bi kneginja došla u priliku da o tome razgovara govorahu joj jedno:

»Hajte molim vas, u naše je doba već vrijeme da napustimo tu starinu. Ta mladi stupaju u brak, a ne roditelji; dakle, njima i treba prepustiti da se brinu o sebi kako znaju.« Ali lako je bilo tako govoriti onima koji nisu imali kćeri; a kneginja je shvaćala da bi se kći u zbližavanju mogla zaljubiti, i to zaljubiti u nekoga kome neće biti do ženidbe, ili u nekoga tko nije za muža. I ma koliko da su kneginji dokazivali da u naše doba mladi sami moraju krojiti svoju sudbinu, ona u to nije mogla vjerovati, kao što ne bi mogla vjerovati u to da bi u bilo koje doba najbolje igračke za petogodišnju djecu imali biti nabijeni samokresi. I zato se kneginja zbog Kiti uznemirivala više negoli zbog starijih kćeri.

Sada se bojala da se Vronski ne ograniči samo na udvaranje njenoj kćeri. Vidjela je da je kći već zaljubljena u njega, ali se tješila time da je on pošten čovjek i da zato neće to uraditi. Ali ujedno je znala kako je uz današnje slobodno vladanje lako djevojci zavrtjeti glavom i kako uopće muškarci olako gledaju na taj prijestup. Prošlog tjedna Kiti je ispriповjedila majci svoj razgovor s Vronskim za vrijeme mazurke. Razgovor je taj djelimice umirio kneginju; ali posve mirna ona nije mogla biti. Vronski je rekao Kiti da su se njih dvojica braće tako navikli u svemu slušati svoju majku, da nikad ne odlučuju poduzimati što god važno a da se s njome nisu svjetovali.

»I sada, kao osobitu sreću, čekam majčin dolazak iz Petrograda«, rekao je. Kiti je to ispriповjedila ne pridajući nikakva značenja tim riječima. Ali je mati to shvatila drukčije. Znala je da staricu s dana u dan iščekuju, znala je da će se starica radovati sinovu izboru, pa joj je bilo čudno da on, bojeći se da ne uvrijedi majku, ne dolazi u proscje; ipak joj je toliko bilo stalo do toga braka i, ponajviše, do smirenja njenih muka da je vjerovala u to. Ma kako da je kneginji bilo sada gorko gledati nesreću najstarije kćeri Doli, jer ona se spremala da ostavi muža, uzbuđenje zbog toga što treba odlučiti o sudbini najmlađe kćeri zaokupljalo je sva njena čuvstva.

Današnji Levinov dolazak još ju je više uznemirio. Bojala se da kći, budući da je, kako joj se činilo, neko vrijeme osjećala nešto prema Levinu, iz suviše čestitosti ne odbije Vronskoga i uopće da Levinov dolazak ne zamrsi, ne zaustavi ono što je bilo tako blizu končanju.

– Kako, je li odavna doputovao? – reče kneginja o Levinu kad su se vratili kući.

– Danas, *maman*.

– Ja samo ovo hoću reći... – poče kneginja, i kako joj je lice ozbiljno živnulo, Kiti pogodi o čemu će biti govora.

– Mama – reče ona porumenjevši i hitro joj se okrećući – molim, molim, ne govorite ništa o tome. Znam, sve znam. Ona je željela isto što i mati, ali je pobude majčinih želja vrijeđahu.

– Hoću samo da kažem, kad se dadne nada jednome, onda...

– Mama, golubice, boga radi, ne govorite. Tako je strašno o tome govoriti.

– Neću, neću – reče mati ugledavši suze u kćerinim očima – samo jedno, dušo moja: obećala si mi da nećeš imati tajne preda mnom. Je li da nećeš?

– Nikada, mama, nikakve – odgovori Kiti pocrvenjevši i pravo pogledavši materi u lice. – Sad već i nema šta da kažem. Kad... kad bih i htjela, ne bih znala šta da kažem i kako... ne bih znala...

»Ne, neistinu ona ne može reći imajući takve oči«, pomisli mati smiješeći se njenu uzbuđenju i sreći. Kneginja se smiješila tome kako se golemo i važno čini njoj, jadnici, ono što se sada zbiva u njezinoj duši.

XIII

Poslije ručka i sve do večeri Kiti je osjećala nešto nalik na ono što osjeća mladić pred bitku. Srce joj jako tuklo i misli joj se ni na čemu nisu mogle zaustaviti.

Osjećala je da današnje primanje na kojem će se njih dvojica po prvi put sresti, mora biti presudno za njenu sudbinu. I ona ih je neprestano gledala u duhu, čas svakoga napose, čas obojicu zajedno. Kad je mislila na prošlost, sa zadovoljstvom i nježnošću se zaustavljala na uspomnama o svojim odnosima prema Levinu. Uspomene iz djetinjstva i uspomene o Levinovu prijateljstvu s njezinim pokojnim bratom davale su posebnu pjesničku draž njenim odnosima prema njemu. Njegova joj je ljubav, u nju ona bješe sigurna, laskala i veselila je. I njoj bijaše prijatno misliti na Levina. Pri pomisli pak na Vronskoga primetalo se nešto nelagodno, premda je on bio krajnje otmjen i smiren čovjek; kao da je bilo nešto lažno – ne u njemu, on bijaše vrlo jednostavan i drag – već u njoj samoj, dok se uz Levina osjećala posve jednostavno i prirodno. Ali se zato, čim je pomislila na budućnost s Vronskim, pred njom otvarala blistavo sretna perspektiva; s Levinom pak budućnost se činila maglovitom.

Popevši se u gornje odaje da se obuče za primanje i, pogledavši se u ogledalo, radosno primijeti da je danas jedan od njenih dobrih dana te da potpuno vlada sobom, a to joj i te kako bijaše potrebno za ono što ju je čekalo: u sebi je osjećala da je naoko mirna i da su joj kretnje slobodne i graciozne.

U sedam i po, tek što je sišla u gostinjsku sobu, lakaj najavi: »Konstantin Dmitrič Levin.«

Kneginja je jošte bila u svojoj sobi, a knez nije izlazio.

»Eto ti na«, pomisli Kiti, i sva joj krv navali u srce. Prepala se svoga bljedila kad je pogledala u ogledalo. Sad je pouzdano znala da je on stoga i došao ranije da je zatekne samu i da je zaprosi. I tek joj se tada prvi put sve to skupa ukaže s posve druge, nove strane. Tek tada je shvatila da se pitanje ne tiče samo nje – s kim će biti sretna i koga voli – nego da ovoga časa mora uvrijediti čovjeka koga voli. I to nemilo uvrijediti... Zašto? Zato što je on, drag kakav jest, voli, što je zaljubljen u nju. Ali nema šta, tako treba, tako se mora. »Bože moj, zar mu ja to sama moram kazati? – pomisli. – Pa šta ću mu reći? Zar ću mu reći da ga ne volim? To će biti neistina. Šta onda da mu kažem? Da kažem da volim drugoga? Ne, to je nemoguće. Ja odoh, odoh.«

Već je bila pošla prema vratima kad začuje njegove korake.

»Ne, nije pošteno. Čega se imam bojati? Ništa loše nisam uradila. Šta će biti, bit će! Kazat ću istinu. Pa s njim ne može biti teško. Evo ga«, reče ona sebi ugledavši čitavu njegovu snažnu i bojažljivu pojavu blistavih očiju koje su bile uperene u nju. Ona ga pogleda pravo u lice kao da ga moli neka je poštedi, te mu pruži ruku.

– Ja kao da nisam došao u pravi čas, malo sam prerano – reče on ogledavši praznu gostinjsku sobu. Kad je razabrao da mu se očekivanje ispunilo, da mu ništa ne smeta da se izjasni, lice mu se smrkne.

– O ne – reče Kiti i sjede k stolu.

– Ali ja sam jedino to i htio, da vas zateknem samu – poče on ne sjedajući i ne gledajući je da ne izgubi smjelosti.

– Mama će odmah doći. Jučer se jako umorila. Jučer... Govorila je ne znajući ni sama što govore njene usne, i ne skidajući s njega molbenog i nježnog pogleda.

Pogledao ju je; ona pocrvenje i ušutje.

– Rekao sam vam da ne znam jesam li došao na dulje vrijeme... jer to od vas zavisi...

Ona je sve niže i niže obarala glavu ne znajući ni sama šta će odgovoriti na ono što se približavalo.

– Jer to od vas zavisi – ponovi on. – Htio sam reći... htio sam reći... Radi toga sam i došao... da... budete moja žena! – izgovori on ni sam ne znajući šta je govorio; ali kad je oćutio da je najstrašnije rečeno, zastane i pogleda je.

Ona je teško disala ne gledajući ga. Bila je u zanosu. Duša joj je bila prepuna sreće. Nikako nije očekivala da će njegova izjava da je voli učiniti na nju tako jak dojam. Ali to potraja tek jedan hip.

Sjeti se Vronskoga.

Podiže prema Levinu svoje svijetle, iskrene oči pa, ugledavši njegovo očajno lice, brže bolje odgovori:

– To ne može biti... oprostite mi.

Kako mu časak prije bješe bliska, kako važna za njegov život! A kako mu sada postade tuđa i daleka!

– To nije moglo biti drukčije – reče ne gledajući je. Naklonio se i htjede otići.

XIV

Ali upravo u taj čas uđe kneginja. Na licu joj se pokaže užas kad spazi same njih i njihova oneraspoložena lica. Levin joj se nakloni i ne reče ništa. Kiti je šutjela ne dižući očiju.

»Bogu hvala, odbila ga je« – pomisli mati, a lice joj zasja uobičajenim smiješkom kojim je četvrtkom dočekivala goste. Sjela je i stala raspitivati Levina o njegovu životu na selu. On je opet sjeo očekujući dolazak gostiju kako bi nezapažen otišao. Za pet minuta uđe Kitina drugarica, koja se bila prošle zime udala, grofica Nordston.

Bila je to suha, žuta, crnih blistavih očiju, boležljiva i nervozna žena. Ona je voljela Kiti, i njena se ljubav prema njoj, kao kod svake ljubavi udate žene prema djevojci, očitovala u želji da uda Kiti prema svome idealu o sreći te je zato željela da je uda za Vronskoga. Levin joj je, koga je u početku zime često vidala kod njih, bio uvijek neugodan. Njena stalna i omiljela navada, kad bi se s njime srela, bilo je da ga ismijava.

– Volim kad me on s visine svoje veličine motri: ili prekine svoj mudri razgovor sa mnom jer sam glupa, ili se spušta do mene. Ovo vrlo volim: spušta! Vrlo mi je drago što me on ne trpi – govorila je o njemu.

Imala je pravo jer je Levin doista nije podnosio i prezirao ju je zbog onoga čime se ona ponosila i što je smatrala za svoju vrlinu – zbog njezine nervoze, zbog rafiniranog preziranja i nemara prema svemu što je prosto i obično.

Među Nordstonovom i Levinom razvio se onaj odnos što se često susreće u društvu, da dvoje ljudi naoko prijateljujući zapravo preziru jedno drugo do te mjere da se čak ne mogu ozbiljno jedno drugome obratiti, niti jedno drugo uvrijediti. Grofica Nordston odmah navali na Levina.

– A! Konstantine Dmitriču! Opet dođoste u naš razvratni *Babilon* – reče pružajući mu sićušnu žutu ruku i podsjećajući ga na njegove riječi što ih je bio rekao negdje na početku zime kako je Moskva Babilon. – Kako to, je li se Babilon popravio ili ste se vi pokvarili? – doda ona podsmješljivo gledajući Kiti.

– Vrlo mi laska, grofice, što tako pamтите moje riječi – odgovori Levin čim se uspio snaći i odmah već po navici poprimi svoje šaljivo neprijateljsko držanje prema grofici Nordston. Zacijelo one na vas vrlo snažno djeluju.

– Ah, kako da ne! Ja sve zapisujem. Nego, je li, Kiti, opet si bila na klizanju? I ona počne govoriti s Kiti. Koliko god je Levinu bilo neugodno da sada ode, ipak mu je lakše bilo učiniti tu nezgrapnost, negoli da ostane čitavu večer i gleda Kiti kako ga često pogleda i izbjegava njegov pogled. Htjede ustati, ali kad kneginja primijeti da on šuti, obrati mu se.

– Jeste li na dulje vrijeme doputovali u Moskvu? Ono vi, čini se, radite u zemstvu seoske općine pa ne možete nadugo.

– Ne, kneginjo, ja više ne radim u zemstvu – reče on. – Došao sam na nekoliko dana.

»Nekako je neobičan – pomisli grofica Nordston zagledajući se u njegovo strogo, ozbiljno lice – ne da da se pronikne u njegova razmatranja. Ali ja ću ga već navesti. Strašno volim da od njega napravim budalu pred Kiti, i napraviti ću.« – Konstantine Dmitriču – ona će mu – objasnite mi, molim vas, što to ima da znači – vi sve to znate – u našem selu u Kaluškoj guberniji svi su seljaci i sve seljanke zapili sve što su imali i sad nam ništa ne plaćaju. Šta to znači? Vi uvijek tako hvalite seljake.

U taj čas još jedna dama uđe u sobu i Levin ustane.

– Oprostite mi, grofice, – ali ja zaista ništa o tome ne znam, niti vam išta mogu kazati – reče i obazre se za oficirom što je bio ušao za damom. »To mora da je Vronski«, pomisli Levin i, da se osvjedoči, pogleda Kiti. Ona je već stigla pogledati Vronskoga te se obazrela na Levina. I samo po onom pogledu očiju, što su nehotice zasjale, Levin shvati da ona voli toga čovjeka, spozna toliko pouzdano kao da mu je ona to riječima kazala. Ali kakav je to čovjek?

Sada – bilo to dobro ili loše – Levin nije mogao da ne ostane; morao je saznati kakav je čovjek onaj koga ona voli. Ima ljudi koji su, kad sretnu svoga sretnog suparnika u bilo čemu, odmah spremni zaniijekati sve što je u njemu dobro i vidjeti u njemu samo loše; naprotiv, ima ljudi koji ponajprije u tom sretnom suparniku žele naći one vrline kojima ih je on pobijedio i s teškom boli u srcu traže u njemu samo dobro. Levin je spadao među takve ljude. Ali njemu nije bilo teško pronaći dobro i privlačno u Vronskome. Ono mu je smjesta palo u oči. Vronski je bio onizak, čvrsto građen tamnoputac, dobrodušna i lijepa, neobično mirna i odlučna lica.

Na njegovu licu i pojavi, od kratko podšišane crne kose i svježeg obrijanog podbratka do nove novcane uniforme, sve bijaše jednostavno i ujedno otmjeno. Propustivši damu na ulazu, Vronski priđe kneginji a zatim Kiti.

Onog trenutka dok joj je prilazio, lijepe mu oči naročito nježno zablistale, i on joj se, gotovo neprimjetno sretno, skromno i slavodobitno osmjehnu (tako se Levinu činilo) te s poštovanjem i pažljivo klanjajući se pruži svoju omalenu, ali široku ruku.

Pošto se sa svima pozdravio i rekao nekoliko riječi, sjeo je ni jednom ne pogledavši Levina koji nije skidao očiju s njega.

– Dopustite da vas upoznam – reče kneginja pokazujući na Levina. – Konstantin Dmitrič Levin. Grof Aleksej Kirilovič Vronski.

Vronski ustane i, prijateljski gledajući Levinu u oči, stisne mu ruku.

– Zimus sam, čini mi se, imao ručati s vama – reče on smiješeći se svojim prostodušnim smiješkom – ali ste vi iznenada otputovali na selo.

– Konstantin Dmitrič prezire i mrzi grad i nas građane – reče grofica Nordston.

– Mora da moje riječi na vas snažno djeluju dok ih tako pamтите – reče Levin pa, sjetivši se da je to već prije kazao, pocrvenje.

Vronski pogleda Levina i groficu Nordston te se nasmiješi. – A vi ste uvijek na selu? – upita. – Mislim da je zimi dosadno?

– Nije dosadno, ako ima posla, ali nije ni kad je čovjek sam dosadno – oštro odgovori Levin.

– Ja volim selo – reče Vronski primjećujući, ali gradeći se da ne primjećuje Levinov ton.

– Ali nadam se, grofe, da ne biste pristali uvijek živjeti na selu – reče grofica Nordston.

– Ne znam, nisam pokušao nadulje. Obuzeo me čudan osjećaj – nastavi on. – Nigdje nisam tako tugovao za selom, ruskim selom, s likovim opancima i seljacima, kao kad sam s majkom proveo zimu u Nizzi. Nizza je sama po sebi dosadna, znate. Pa i Napulj, Sorrento, lijepi su samo na kraće vrijeme i upravo se ondje čovjek osobito živo sjeća Rusije, i to baš sela. Oni su baš kao...

Govorio je obraćajući se Kiti i Levinu i prenoseći s jednoga na drugo svoj mirni i prijateljski pogled – govorio je očito ono što mu je padalo na pamet. Primijetivši da je grofica Nordston htjela nešto reći, zastane ne dorekavši započeto te je stade pažljivo slušati.

Razgovor nije umukao ni na časak tako da stara kneginja, premda je u pričuvi, za slučaj da ponestane tema, imala dva teška topa: klasično i realno obrazovanje i opću vojnu obavezu, nije morala da ih pokreće, a grofica Nordston nije imala prilike da podbode Levina.

Levin je htio, ali se nije mogao uklopiti u opći razgovor; svaki je časak govorio sebi: »Sad idem«, ali nije odlazio nešto očekujući.

Razveze se razgovor o stolovima koji se kreću i duhovima, te grofica Nordston, budući da je vjerovala u spiritizam, stade pričati o čudesima što ih je ona vidjela.

– Ah, grofice, svakako me povedite, boga radi, povedite me onamo. Ja nikad nisam vidio ništa neobična, iako vazda tražim – smiješeći se reče Vronski.

– Dobro, druge subote – odgovori grofica Nordston. – A vi, Konstantine Dmitriču, vjerujete li? – upita ona Levina.

– Zašto mene pitate? Vi ionako znate šta ću ja reći.

– Ali ja hoću da čujem vaše mišljenje.

– Moje je mišljenje samo to – odgovori Levin – da ti stolovi koji se kreću dokazuju da takozvano obrazovano društvo ne stoji više od seljaka. Oni vjeruju u zlo oko, u uroke, u čaranje, a mi...

– Vi dakle ne vjerujete?

– Ne mogu da vjerujem, grofice.

– Ali ako sam ja svojim očima vidjela?

– I seljakinje pričaju da su svojim očima vidjele kućne duhove.

– Vi dakle mislite da ja govorim neistinu? I ona se nezadovoljno nasmije.

– Ali ne, Mašo, Konstantin Dmitrič veli da on ne može vjerovati – reče Kiti crveneći za Levina, a Levin to shvati te još više razdražen htjede odgovoriti, ali Vronski svojim iskrenim vedrim smiješkom priskoči u pomoć razgovoru koji je prijetio da postane neugodan.

– Vi nikako ne dopuštate mogućnost? – upita on. – A zašto? Dopuštamo da postoji elektricitet iako ga ne poznajemo; zašto pak ne bi mogla postojati nova sila, vama jošte nepoznata, koja...

– Kad je pronađen elektricitet – žustro zaskoči Levin – bila je otkrivena tek pojava, a nepoznato je bilo odakle ona potječe i šta stvara, te su vjekovi prošli prije nego se pomislilo na njenu primjenu. A spiritisti su, naprotiv, počeli time da im stolici pišu i da im duhovi dolaze, pa tek onda stadoše govoriti, da je to nepoznata sila.

Vronski je pažljivo slušao Levina, kao što je vazda slušao, očito se zanimajući za ono što on govori.

– Jest, ali spiritisti vele: zasada ne znamo kakva je to sila, ali sile ima, i evo u kojim prilikama ona djeluje. A nek učenjaci otkriju u čemu je ta sila. Ne, ja ne vidim zašto to ne bi mogla biti nova sila, kad ona...

– Ama zato – upade Levin – što se kod elektriciteta, svaki put kad protrljate smolu o vunu, pokazuje određena pojava, a ovdje to nije svaki put, prema tome, to nije prirodna pojava.

Vjerojatno osjećajući da razgovor poprima odviše ozbiljan značaj za gostinjsku sobu, Vronski nije uzvraćao nego se, nastojeći promijeniti predmet razgovora, veselo nasmiješio i okrenuo damama.

– Dajte da odmah pokušamo, grofice – poče on; ali Levin htjede doreći ono što je mislio.

– Ja mislim – nastavi on – da je pokušaj spiritista da svoja čudesa objasne nekom novom silom – posve neuspio. Oni izrijeком govore o duhovnoj sili, a hoće da je podvrgnu materijalnom pokusu.

Svi su čekali da on završi, i on je to osjećao.

– A ja mislim da ćete bi viti izvrstan medij – reče grofica Nordston – u vama je nešto zanosno.

Levin otvori usta, htjede nešto reći, pocrvenje i ne reče ništa.

– Dajte odmah, kneginjice, pokušajmo sa stolovima, molim vas – reče Vronski. – Kneginjo, vi dopuštate? I Vronski ustane tražeći očima stolić.

Kiti pođe po stolić te se u prolazu očima susretne s Levinom. Njoj ga je od sveg srca bilo žao, to više što ga je žalila zbog nesreće koju je sama bila izazvala. »Ako mi možete oprostiti, onda oprostite – reče njen pogled – ja sam tako sretna.«

»Sve mrzim, i vas, i sebe«, odgovori njegov pogled, i on se maši za šešir. Ali mu nije bilo suđeno da ode. Upravo se htjedoše porazmjestiti oko stolića, a Levin otići, kad uđe stari knez, pa pozdravivši se s damama, obrati se Levinu.

– A! – poče on radosno. – Jeste li odavna došli? Nisam ni znao da si ovdje. Vrlo mi je drago što vas vidim.

Stari je knez koji put govorio Levinu ti, a koji put vi. Zagrlio je Levina i u razgovoru s njim nije primjećivao Vronskoga koji je bio ustao i mirno očekivao kad će se knez njemu obratiti.

Kiti je osjećala kako je poslije onoga što se dogodilo očeva ljubaznost Levinu bila teška. Ona je isto tako vidjela kako je otac napokon hladno odgovorio na

poklon Vronskoga i kako je Vronski u prijateljskoj nedoumici pogledao njena oca nastojeći shvatiti, ali ne shvaćajući, kako bi i zašto mogao tko neprijateljski biti prema njemu raspoložen, i ona pocrvenje.

– Kneže, prepustite nam Konstantina Dmitriča – reče grofica Nordston. – Želimo izvršiti pokus.

– Kakav pokus? Micanje stolova? No, oprostite mi, dame i gospodo, ali, po mome mišljenju, veselije je igrati se prstena – reče stari knez gledajući Vronskoga i nagađajući da je to od njega poteklo. – Igrati se prstena još ima smisla. Vronski u čudu pogleda kneza odlučno i, jedva se malo osmijehnuvši, uze odmah s groficom Nordston govoriti o velikom plesu što će biti idućeg tjedna.

– Nadam se da ćete biti ondje? – obrati se on Kiti.

Čim se stari knez okrenuo od njega, Levin neopazice iziđe, a posljednji dojam, što ga je ponio s toga primanja, bijaše nasmiješeno, sretno Kitino lice, koja je Vronskome odgovarala na njegovo pitanje o plesu.

XV

Kad se društvo razišlo, Kiti ispriповjedi majci o svom razgovoru s Levinom, i unatoč svemu sažaljenju što ga je osjećala prema Levinu, radovala ju je misao da je bila zaprošena. Ona nije sumnjala da se ponijela kako valja. Ali u postelji dugo nije mogla zaspiti. Jednoga se dojma nikako nije mogla otresti. To bijaše Levinovo lice namrštenih obrva i dobrih očiju što su mrko i sjetno motrile ispod njih, kako je stajao, slušajući oca i pogledajući u nju i u Vronskoga. I njoj ga bi tako žao da su joj suze navrele na oči. Ali u isti mah pomisli na onoga koji joj je bio miliji. Živo se prisjeti onoga muževnog, odlučnog lica, one plemenite mirnoće i dobrote što se u svemu zarila prema svima; prisjeti se ljubavi onoga koga je ona voljela, te joj opet postane radosno pri duši, i ona sa smiješkom sreće legne na jastuk.

»Žao mi je, žao, ali šta da se radi? Ja nisam kriva«, govorila je sebi; ali joj unutarnji glas govoraše drugo. Da li se kajala zbog toga što je privukla Levina, ili zato što ga je odbila – nije znala. Ali sreća joj je bila otrovana sumnjama. »Gospode smiluj se, gospode smiluj se, gospode smiluj se«, govorila je u sebi dok nije zaspala.

U to se vrijeme, dolje u malom kneževu kabinetu, odigravao jedan od prizora koji se često ponavljao među roditeljima zbog ljubimice kćeri.

– Šta? Evo šta! – vikao je knez razmahujući rukama i ujedno presamićujući svoj kućni haljetak od vjeveričjeg krzna. – To, da nemate ponosa, dostojanstva, da sramotite, upropašćujete kćer tim snubljenjem, podlim, blesavim!

– Ta nemoj, ako boga znaš, kneže, šta sam ja učinila? – govorila je kneginja gotovo plaćući.

Sretna, zadovoljna poslije razgovora s kćeri, ona je došla da se po običaju pozdravi s knezom, i mada mu nije namjeravala govoriti o Levinovoj prosidbi i

Kitinu odbijanju, ipak je natuknula mužu, kako joj se ono s Vronskim čini posve gotovim, kako će se to svršiti čim stigne njegova mati. I upravo tad, na te riječi, knez iznenada planu i stade izvikivati nedolične riječi.

– Šta ste učinili? Pa evo šta: prvo i prvo, vi namamljujete ženika, pa će sva Moskva govoriti o tome, i to s pravom. Ako već priređujete večeri, onda zovite sve, a ne samo odabrane ženike. Pozovite sve one fićfiriće (tako je knez nazivao moskovske mladiće), pozovite klaviristu, pa nek plešu, a ne ovako kao danas – ženike, pa udri u snubljenje. Gadi mi se i da gledam, gadi, a vi ste svoje postigli, glavu ste zavrtjeli djevojčici. Levin je tisuću puta bolji čovjek. A ono je kicoš petrogradski, ima ih kao pljeve, svi su na jedan kalup, i sve samo smeće. Ma bio on i kneževske krvi, mojoj kćeri nitko ne treba!

– Pa šta sam ja učinila?

– Pa to... – gnjevno vikne knez.

– Znam ja kad bi tebe valjalo slušati – presiječe ga u riječi knjeginja – nikad mi kćeri ne bismo udali. Ako je tako, onda treba otići na selo.

– I bolje bi bilo da odemo.

– Ama stani! Zar ja okolo moljakam? Ja ništa ne moljakam. Nego mladić se, i to vrlo fin, zaljubio, a i ona, Čini se...

– Jest, eto, vama se čini! A ako se ona doista zaljubi, a on se misli ženiti koliko i ja?... Oh, dabogda oči mi toga ne gledale!... »Ah, spiritizam, ah Nizza, ah, na plesu«... – I knez, zamišljajući da oponaša ženu, prikleo je kod svake riječi. – A eto, kad unesrećimo Kaćenjku, kad ona sebi zaista zabije u glavu...

– Ali zašto ti tako misliš?

– Ne mislim ja, već znam; za to imamo oči mi, a ne žene. Ja vidim čovjeka koji ima ozbiljne namjere, to je Levin; i vidim vjetropira kao što je ono spadalo kojemu je samo do zabave.

– Eh, kad ti sebi nešto utuviš u glavu...

– Čekaj, sjetit ćeš se ti već, ali kasno, kao što je bilo s Dašenjkom.

– Eh, dobro, dobro, nećemo više o tome – zaustavi ga knjeginja sjetivši se nesretne Doli.

– E onda dobro, zbogom!

Pa prekrstivši jedno drugo i poljubivši se, ali osjećajući da je svako ostalo pri svome mišljenju, supruzi se razidoše.

Kneginja je isprva bila čvrsto uvjerena da je današnja večer odlučila Kitinom sudbinom i da ne može biti sumnje u namjere Vronskoga; ali je muževe riječi zbuniše. I kad se vratila u svoju sobu, ona je, isto kao i Kiti, s užasom pred neizvjesnom budućnošću, nekoliko puta ponovila u duši:

»Gospodi pomiluj, gospodi pomiluj, gospodi pomiluj!«

XVI

Vronski nikad nije znao za porodični život. Mati mu je u mladosti bila sjajna svjetska žena koja je, i dok je bila udata, a pogotovu kasnije, proživjela svoje; to je znao cio otmjeni svijet. Svoga se oca nije gotovo ni sjećao, a bio je odgojen u *Paževskom korpusu*.¹⁷

Izišavši iz škole kao vrlo mlad sjajan oficir, on je odjednom zapao u kolo bogatih petrogradskih oficira. Mada je rijetko zalazio u petrogradsko visoko društvo, svi su njegovi ljubavni interesi bili izvan toga kruga.

U Moskvi je, poslije raskošna i pustopašna petrogradskog života, prvi puta oćutio čar zblizavanja s otmjenom, milom i nevinom djevojkom koja se u njega zaljubila. Ni na kraj mu pameti nije bilo da bi što ružno moglo biti u njegovu držanju prema Kiti. Na plesovima je pretežno s njom plesao, zalazio im u kuću. Prićao je s njom o onome o čemu se obićno prića u otmjenu društvu, o svakojakim glupostima, ali glupostima za koje se njoj činilo da im je on pridavao osobit smisao. Unatoć tome što joj nije rekao ništa takva što ne bi mogao kazati pred svima, on je osjećao da ona postaje sve to zavisnija od njega, i što je to jaće osjećao to mu bijaše draže, i njegovo osjećanje prema njoj postajaaše nježnije. On nije znao da njegovo ponašanje prema Kiti ima određeno ime, da je to zavodjenje gospoćica bez ženidbene namjere i da je to zavodjenje jedan od ružnih postupaka, koji je uobićajen meću istaknutim mladim ljudima kao što je on. Činilo mu se da je on prvi oćkrio taj užitak pa se naslaćivao svojim oćkrićem.

Da je mogao ćuti šta su te večeri govorili njeni roćitelji, da je mogao zauzeti obiteljsko stajalište i saznati da će Kiti biti nesrećna ne uzme li je za ženu, veoma bi se zaćudio i ne bi u to povjerovao. Nije mogao povjerovati da bi ono što je njemu, a pogotovu njoj, prućalo tako velik i lijep užitak moglo biti ružno. Još manje bi mogao povjerovati u to da se mora oćeniti.

Ženidbu on nikad nije zamišljao kao mogućnost. Ne samo da nije volio obiteljski život nego je, prema ono općem shvaćanju neženja, obitelj, a posebno muža, zamišljao kao nešto tuće, neprijateljsko, i ponajviše – kao nešto smiješno. Ali iako Vronski nije ni slutio o čemu su govorili roćitelji, odlazeći te večeri od Šćerbackijevih, on je osjetio da se ona tajna duhovna veza, što je postojala između njega i Kiti, večeras tako jako ućvrstila da nešto valja poduzeti. Ali šta se moglo i šta moralo poduzeti, on nije mogao smisliti.

»Divno bogme« – mislio je vraćajući se od Šćerbackijevih i noseći, kao i uvijek, ugodan osjećaj ćistote i svježine, koji je potjecao dijelom i oćatle što cijele večeri nije pušio, a i nov osjećaj ganuća s njene ljubavi prema njemu – »divno bogme što ni ja ni ona ništa ne rekosmo, ali smo tako razumjeli jedno drugo u onom nevidljivom razgovoru pogleda i intonacija, da je danas, jasnije nego ikada, rekla da me voli. I kako samo milo, jednostavno i, to je najvaćnije, povjerljivo. Ja sam,

¹⁷ *Privilegirano vojno ućilište u carskoj Rusiji za generalsku djecu i djecu visokih lićnosti; osnovano je u Petrogradu 1759.*

osjećam se boljim, čistijim. Osjećam da imam srce i da u meni ima mnogo toga dobrog. Te drage zaljubljene oči! Kad je rekla: i to vrlo... Eh, a šta onda? Pa ništa. Lijepo meni, a lijepo i njoj.« I on se zamisli gdje da dokrajči današnje večer.

Preletio je u mašti mjesta kamo bi mogao poći. »U klub? na partiju *bezika*¹⁸, na šampanjac s Ignjatovom? Ne, ne idem. *Chateau des fleurs*¹⁹, tamo ću naći Oblonskoga, *kuplete, cancan*²⁰. Ne, dojadilo mi. Eto baš zato volim Ščerbackijeve što i sam postajem bolji. Idem kući«.

Otišao je pravo u svoju hotelsku sobu kod Dussota, naredio da mu donesu večeru, i zatim, pošto se svukao, tek što je spustio glavu na jastuk, kao i uvijek, zaspa čvrstim i spokojnim snom.

XVII

Sutradan u 11 sati izjutra Vronski se odveze na kolodvor petrogradske željeznice da dočeka mater i prvi čovjek na koga je naletio na stepenicama velikog stepeništa bješe Oblonski, budući da je on istim vlakom očekivao sestru.

– Aaa! Vaša svjetlosti! – vikne Oblonski. – Koga čekaš?

– Ja majčicu – smiješeći se odgovori Vronski, kao i svi koji bi se sretali s Oblonskim, stisne mu ruku te zajedno s njime uzade uza stepenište. – Trebalo bi da dođe danas iz Petrograda.

– A ja te čekao do dva sata. Kamo si otišao od Ščerbackijevih?

– Kući – odgovori Vronski. – Što jest – jest, sinoć mi je poslije Ščerbackih bilo tako ugodno da mi se nikamo nije išlo.

– Prepoznajem konje vatrene po nekim znacima, mladiće zaljubljene prepoznajem po njihovim očima – izdeklamira Stjepan Arkadijč isto onako kao prije Levinu.

Vronski se nasmiješi tako da to ne poriče, ali odmah okrene razgovor.

– A koga ti čekaš? – upita.

– Ja? Ja ljepušnu jednu ženu – reče Oblonski.

– Hajde!

– *Honni soit qui mal y pense!*²¹ Sestru Anu.

– Ah, zar Karenjinu? – reče Vronski.

– Ti je zacijelo poznaješ?

– Čini se da je poznajem. Ili ne... Zaista, ne sjećam se – rastreseno odgovori Vronski nejasno vezujući uz ime Karenjina nešto pedantno i dosadno.

– Ali Alekseja Aleksandroviča, moga znamenitog zeta, zacijelo poznaješ. Njega sav svijet zna.

¹⁸ Franc. *besigue* = vrsta kartaške igre.

¹⁹ Franc: *Ime restoracije.*

²⁰ Franc: *Vrsta erotski naglašenog plesa.*

²¹ Franc: *Sram ga bilo, tko zlo mislio!*

– Ovaj, znam ga po čuvenju i iz viđenja. Znam da je pametan, učen, gotovo božanstven... Ali ti znaš da to nije moja... *not in my line*²² – reče Vronski,

– Jest, on je zaista izvanredan čovjek; pomalo je konzervativan, ali sila od čovjeka – doda Stjepan Arkadijč – sila od čovjeka.

– No, pa to bolje po njega – reče Vronski smiješeći se. – A, tu si ti – obrati se on visokom starom materinom lakaju što je stajao do vrata – uđi.

Osim po onoj ugodi koju su svi osjećali u društvu Stjepana Arkadijča, Vronski se u posljednje vrijeme osjećao vezanim uza nj i po tome što ga je u svojoj mašti dovodio u vezu s Kiti.

– Nego ovaj, hoćemo li u nedjelju prirediti večeru za opernu divu? – reče mu smiješeći se i hvatajući ga pod ruku.

– Svakako. Ja ću skupljati priloge. Ah, jesi li se upoznao jučer s mojim prijateljem Levinom? – upita Stjepan Arkadijč.

– Dakako. Samo što je on nekako brzo otišao.

– Sjajan je on momak – nastavi Oblonski. – Je li?

– Ne znam – odgovori Vronski – zbog čega su to svi Moskovljani, razumije se, prisutni se izuzimaju – dometne šaljivo – nekako nabusiti. Sve se nešto kostriješe, ljute, kao da sve nešto hoće da natuknu...

– Ima toga, istina, ima... – veselo se smijući reče Stjepan Arkadijč.

– Hoće li skoro? – obrati se Vronski službeniku.

– Vlak dolazi – odgovori poslužitelj.

Približavanje vlaka sve se više i više očitovalo u pripremnom gibanju na kolodvoru, jurnjavi nosača, pojavi žandara i službenika, i pridolasku onih koji su dočekivali. Kroz hladnu paru vidjeli su se radnici u kratkim bundama, u mekim pustenim čizmama, kako prelaze preko vijugavih tračnica kolosijeka. Čuo se zvižduk lokomotive na dalekim tračnicama i kotrljanje nečega teškog.

– Ne – reče Stjepan Arkadijč, budući mu je bilo jako stalo da ispriča Vronskome o Levinovim namjerama prema Kiti. – Ne, krivo si ocijenio moga Levina. On je vrlo nervozan čovjek i zna, istina, biti neugodan, ali zato kadikad zna biti veoma drag. To je tako čestita, pravedna narav, i zlatno srce. Ali jučer bijahu posebni razlozi – značajno smiješeći se nastavi Stjepan Arkadijč, potpuno zaboravljajući na iskrenu sućut što ju je jučer osjećao prema svome prijatelju, a sada osjećajući to isto, samo prema Vronskome. – Jest, bilo je razloga zbog kojega je on mogao biti ili osobito sretan ili nesretan.

Vronski stane te izravno upita:

– Ma šta kažeš? Da on nije jučer zaprosio tvoju *belle soeur*?²³

– Možda – reče Stjepan Arkadijč. – Nešto tako mi se učinilo jučer. Jest, ako je on rano otišao i još bio neraspoložen, onda je... On je već odavna zaljubljen, i meni ga je vrlo žao.

– To je dakle!... Uostalom, ja mislim da ona može računati na bolju priliku – reče Vronski pa, ispršivši se, stade opet hodati. – Uostalom, ja njega ne

²² *Engl.: Nije moja struka*

²³ *Franc: svastika.*

poznajem – dodadne. – Jest, to nije nimalo lako! Baš zbog toga većina i voli da se poznaje s *Klarama*²⁴. Ondje neuspjeh dokazuje samo to da nisi imao dosta novaca, a ovdje – tvoje dostojanstvo dolazi u pitanje. Ali evo i vlaka.

Zaista, u daljini je već zviždala lokomotiva. Za nekoliko časaka peron se zatrese i lokomotiva se, pišteći parom što ju je studen zbijala k zemlji, prokotrlja s polugom srednjega točka koja se polako i pravilno svijala i pružala i sa strojovodom koji se, umotan i sav u inju, klanjao u znak pozdrava; a za tenderom, sve polaganije i jače drmajuci peronom, stade se promicati vagon s prtljagom i sa psom što je cvilio; napokon, potresajući se prije no što su se zaustavili, dođoše putnički vagoni.

Otresit konduker, dajući u vožnji znak zviždaljkom, iskoči, a za njim jedan po jedan stanu silaziti nestrpljivi putnici: gardijski oficir, držeći se uspravno i strogo se ogledajući; vižlast trgovčić s torbom, veselo se smješkajući; seljak s vrećom preko ramena.

Stojeći do Oblonskoga, Vronski se zagledao u vagone i u one što su izlazili te je bio posve zaboravio na mater. To što je malo prije saznao o Kiti, uzbuđivalo ga i radovalo. Prsa mu se nehotice nadimahu, a oči blistahu. Osjećao se pobjednikom.

– Grofica Vronska je u onom odjelu – reče otresiti konduker prilazeći Vronskome.

Kondukerove ga riječi probudiše i primoraše da se sjeti matere i skorog viđenja s njom. U duši on mater nije poštovao i, ne polažući sebi računa o tome, nije je volio, iako po shvaćanjima onoga kruga u kom je živio, po svom odgoju, nije sebi mogao zamisliti drugog odnosa prema materi, do prepokornog i punog poštovanja, i to naoko to pokornijeg i punijeg poštovanja što ju je u duši manje poštovao i volio.

XVIII

Vronski pođe za kondukerom u vagon i na ulazu u odjeljak zaustavi se da bi propustio damu koja je izlazila. Naviklim taktom otmjena čovjeka, samo što je bacio pogled na vanjštinu te dame, Vronski utvrdi da ona pripada višem društvu. Ispričao se i zaputio u vagon, ali oćuti prijeku potrebu da je još jedanput pogleda – ne zbog toga što je bila veoma lijepa, ne zbog one finoće i skromne gracije što se zapažala u cijeloj njenoj pojavi, nego zbog toga što u izrazu milolika lica, kad je prošla mimo njega, bijaše nešto naroćito umiljato i nježno. Kad se on osvrnuo, i ona je okrenula glavu. Blistave, sive oći, što su se od gustih trepavica činile tamnijima, prijateljski se, pažljivo zaustave na njegovu licu, kao da ga je prepoznavala pa odmah prijedošē na gomilu što se približavala, kao da nekoga traže. U tom kratkom pogledu Vronski stiže zapaziti suzdržanu živahnost što je poigravala na njenu licu i titrala među blistavim oćima i jedva

²⁴ *Klara – opći ondašnji pojam za lake žene.*

primjetnim smiješkom od kojega su joj se nadimale rumene usne. Kao da je višak nečega tako prepunjavao njeno biće da se mimo njenu volju iskazivao čas u bljesku pogleda, čas u smiješku. Hotimice je pogasla svjetlost u očima, ali je ona i mimo njenu volju svijetlila u jedva primjetnu smiješku.

Vronski uđe u vagon. Njegova mati, suha starica crnih očiju i sva u kovrčicama, žmirkala je pogledajući sina i smiješila se tankim usnama. Digavši se s divančića i predavši torbicu sobarici, pruži omalenu suhu ruku sinu te ga, pridigavši mu glavu s ruke, poljubi u obraz.

– Dobi li brzojav? Jesi zdrav? Hvala bogu.

– Sretno li stigoste? – reče sin sjedajući kraj nje i nehotice oslušujući ženski glas za vratima. Znao je da je to glas one dame što ju je sreo na ulazu.

– Svejedno se ja s vama ne slažem – govoraše dama.

– Petrogradsko shvaćanje, gospođo.

– Nije petrogradsko, već jednostavno žensko – odgovori ona.

– Ali molim, dopustite mi da poljubim vašu ručicu.

– Doviđenja, Ivane Petroviču. I pogledajte nije li tu brat, pa mi ga pošaljite – reče dama na samim vratima te opet uđe u odjeljak.

– Pa nađoste li brata? – reče Vronska obraćajući se dami. Vronski se sad dosjeti da je to Karenjina.

– Vaš je brat ovdje – reče on ustajući. – Oprostite mi, nisam vas prepoznao, al' i naše poznanstvo bješe tako kratko – reče Vronski klanjajući se – da me se vi sigurno i ne sjećate.

– O ne – kazala je – jer smo vaša majčica i ja, čini se, cijelim putem govorile jedino o vama – reče, dopuštajući naposljetku živahnosti što je tražila da izbije na vidjelo da se izrazi u smiješku. – A moga brata svejedno nema.

– Pozovider ga, Aljoša – reče stara grofica.

Vronski iziđe na peron te vikne: – Oblonski! Ovamo!

Ali Karenjina ne sačeka brata nego, kad ga spazi, odlučnim lakim korakom iziđe iz vagona. I čim joj brat priđe, ona brzom kretnjom, koja je zapanjila Vronskoga odlučnošću i gracijom, zagrlj lijevom rukom brata oko vrata, hitro ga privuče k sebi i snažno poljubi. Ne skidajući očiju Vronski ju je gledao i, ni sam ne znajući čemu, smješкао se. Ali sjetivši se da ga mati čeka, uđe opet u vagon.

– Je li da je vrlo draga? – reče grofica za Karenjinu. – Muž ju je sa mnom smjestio, i meni je bilo vrlo drago. Cijelim smo putem razgovarale. No, a ti, priča se... *vous filez le parfait amour. Tant mieux, mon cher, tant mieux.*²⁵

– Ne znam na što ciljate, maman – odgovori sin hladno. – Nego, maman, da krenemo.

Karenjina opet uđe u vagon da se oprostí s groficom.

– No evo, grofice, vi ste našli sina a ja brata – reče veselo. – A i sve se moje priče iscrpiše; dalje više ne bi bilo šta za pričanje.

– O, ne – reče grofica uzevši je za ruku – ja bih s vama proputovala oko svijeta i ne bi mi bilo dosadno. Vi ste jedna od onih žena s kojima je i

²⁵ Franc:... vi vodite idealnu ljubav. To bolje, dragi moj, to bolje.

porazgovarati se i pošutjeti ugodno. A o svome sinu, molim vas, nemojte misliti; mora se katkad i rastajati.

Karenjina je stajala nepomično držeći se vrlo uspravno, a oči su joj se smiješile.

– Ana Arkadjevna – reče grofica tumačeći sinu – ima osmogodišnjeg sinčića, je li, i nikad se s njime nije rastajala, pa joj je to teško što ga je ostavila.

– Jeste, grofica i ja smo cijelo vrijeme govorile, ja o svom, ona o svom sinu – reče Karenjina i smiješak joj opet ozari lice, smiješak umiljat, njemu namijenjen.

– Bit će da vam je to jako dosadilo – uze on, smjesta, u lijetu se dokopavajući one lopte koketiranja, što mu je ona dobacila. Ali ona očito nije htjela nastaviti razgovor u tome tonu te se obrati staroj grofici:

– Puno vam hvala. Nisam ni primjećivala kako sam provela jučerašnji dan. Doviđenja, grofice.

– Zbogom, družice moja – odgovori grofica. – Dajte da poljubim vaše ljepušno lišće. Jednostavno vam, ovako kao starica, otvoreno velim da sam vas zavoljela.

Koliko god ta fraza bila otrcana, Karenjina je, očito, od srca povjerovala i tome se obradovala. Ona pocrvenje, lako se nagnu, podmetnu svoje lice grofičinim usnama, opet se uspravi te uz onaj isti smiješak, što joj je lebdio između usana i očiju, pruži ruku Vronskome. On stisne malenu pruženu mu ruku te se, kao nečemu naročitu, obrađuje ovom energičnom stisku kojim mu ona čvrsto i smjelo prodrma ruku. Izišla je hitrim korakom što je tako začudno lako nosio njeno prilično puno tijelo.

– Vrlo je draga – reče starica.

To isto je mislio i njen sin. Pratio ju je očima sve dotle dok njena graciozna pojava nije nestala, i smiješak mu zastane na licu. Kroz prozor vidje kako je prišla k bratu, stavila svoju ruku na njegovu i nešto mu živahno stala govoriti, očito nešto što nije imalo ništa zajedničkog s njime, Vronskim, i to ga malo kao ozlojedi.

– E pa, je li, maman, jeste li posve zdravi? – ponovi on obraćajući se materi.

– Sve je dobro, divno. Alexandre je bio vrlo drag. I Marie se jako proljepšala. Vrlo je zanimljiva. I opet uze pripovijedati o onome što ju je najviše zanimalo, o unukovu krštenju, radi kojega je putovala u Petrograd o osobitoj *gospodarevoj*²⁶ milosti prema starijem bratu.

– Evo i Lavrentija – reče Vronski gledajući kroz prozor – da krenemo sada ako želite.

Stari sluga, koji je putovao s groficom, uđe u vagon da javi da je sve gotovo, te se grofica digne da ide.

– Da krenemo, sad je malo svijeta – reče Vronski. Djevojka uzme torbicu i psića, sluga i nosač ostale torbe. Vronski povede majku ispod ruke; ali kad su već izlazili iz vagona, najednom nekoliko ljudi uplašena lica projuri pored njih. Projuri i šef stanice u svojoj službenoj kapi neobične boje. Očito, desilo se nešto neobično. Svijet je bježao od vlaka natrag.

– Šta?... Šta?... Gdje?... Bacio se!... zgzazilo ga!... – čulo se među prolaznicima.

²⁶ *Tj. carevoj*

Stjepan Arkadijč sa sestrom ispod ruke, isto tako uplašanih lica, vratiše se i, uklanjajući se svijetu, zaustaviše se na ulazu u vagon.

Dame udoše u vagon, a Vronski i Stjepan Arkadijč pođu za svijetom da se raspitaju za pojedinosti nesreće.

Čuvar ili je bio pijan ili se suviše umotao zbog jake studeni pa nije čuo vlaka što se natraške kretao, te ga satrlo. Još prije nego su se vratili Vronski i Oblonski, dame su doznale te pojedinosti od sluge.

I Oblonski i Vronski vidješe iznakaženo truplo. Oblonski je očito patio. Mrštio se, i, čini se, bio je gotov da zaplače.

– Ah, kakav užas! Ah, Ana, da si vidjela! Ah, kakav užas! – ponavljao je.

Vronski je šutio, a njegovo lijepo lice bijaše ozbiljno, ali potpuno mirno.

– Ah, da ste vidjeli, grofice, – govoraše Stjepan Arkadijč.

– I žena mu je tamo... Užasno ju je pogledati... Bacila se na tijelo. Kažu, sam je hranio brojnu porodicu. Užas jedan!

– Ne bi li se moglo učiniti štogod za nju? – uzbuđenim šaptom reče Karenjina.

Vronski je pogleda te smjesta iziđe iz vagona.

– Odmah ću ja, mami – dodadne okrećući se prema vratima.

Kad se za nekoliko časaka vratio, Stjepan Arkadijč već razgovaraše s groficom o novoj pjevačici, a grofica se nestrpljivo obziraše prema vratima očekujući sina.

– Hajdemo sada – reče Vronski ulazeći.

Iziđoše zajedno. Vronski je išao naprijed s majkom. Otraga je išla Karenjina s bratom. Na izlazu, pošto ga je sustigao, Vronskome priđe šef stanice.

– Vi ste mome pomoćniku dali dvjestu rubalja. Izvolite odrediti komu ih namjenjujete?

– Udovici – reče Vronski sliježući ramenima. – Ne razumijem šta tu ima da se pita.

– Vi ste to dali? – vikne otraga Oblonski pa, stisnuvši sestrinu ruku, doda: Vrlo lijepo, vrlo lijepo! Zar ne, sjajan momak? Moje poštovanje, grofice.

On i sestra se zaustaviše tražeći njenu djevojku. Kad su izišli, kočija Vronskih već bijaše otišla. Izlazeći, ljudi su jednako prepričavali ono što se desilo.

– Takva smrt je užasna! – reče neki gospodin u prolazu. Kažu, nadvoje.

– Ja naprotiv mislim, najlakša, trenutna – primijeti drugi.

– Kako to da ne poduzimlju mjere – govoraše treći.

Karenjina sjede u kočiju, a Stjepan Arkadijč u čudu spazi da joj usne drhte i da ona s mukom suzdržava suze.

– Šta ti je, Ana? – upita on kad se odvezoše koju stotinu metara.

– Loše znamenje – reče ona.

– Koješta! – reče Stjepan Arkadijč. – Ti si stigla, to je glavno. Ne možeš zamisliti koliko se uzdam u te.

– A poznaješ li ti Vronskoga odavna? – upita ona.

– Da. Znaš, mi se nadamo da će on uzeti Kiti.

– Zar? – tiho će Ana. – A sada da govorimo o tebi – doda ona stresajući glavom kao da je htjela fizički odagnati nešto suvišno i što joj je smetalo. – Hajde da govorimo o tvojim problemima. Dobila sam tvoje pismo i evo stigoh.

– Jeste, ti si mi sva nada – reče Stjepan Arkadijč.

– De, ispričaj mi sve.

I Stjepan Arkadijč počne pričati.

Kad su se dovezli do kuće, Oblonski pomogne sestri da siđe, uzdahne, stisne joj ruku te se zaputi u svoju ustanovu.

XIX

Kad je Ana došla u sobu, Doli je sjedila u malenoj gostinjskoj sobi s punahnim bjeloglavim dječakom koji je već sada bio nalik na oca i slušala kako uči francuski čitati. Dječak je čitao vrteći rukom i pokušavajući da otkine dugme kaputića koje se jedva držalo. Mati mu je nekoliko puta odmicala ruku, ali punahna se ručica iznova hvatala dugmeta. Mati otkine dugme i stavi ga u džep.

– Smiri ruke, Griša – reče i opet se prihvati svoga pokrivača, davnašnjega rada kojega se uvijek laćala u teškim časovima, te je i sad plela nervozno, prebacujući prstom i brojeći očice. Pa iako je jučer naredila posluži da kaže mužu kako se nje ništa ne tiče hoće li stići ili neće stići njegova sestra, sve je priredila za njezin dolazak i s uzbuđenjem čekala zaovu.

Doli bijaše satrvena svojom nevoljom, sva zaokupljena njome. Ipak je pomislila da je Ana, zaova, žena jedne od najutjecajnijih osoba u Petrogradu i petrogradska *grande dama*.²⁷ I tako, zbog tih okolnosti, nije izvršila ono što je bila poručila mužu, to jest nije zaboravila da će doputovati zaova.

»Pa napokon Ana nije ni za što kriva – mišljaše Doli. – Sve što ja o njoj znam, samo je dobro, a prema meni ona je pokazivala samo nježnost i prijateljstvo«. Istina, koliko se ona mogla sjetiti kako su je se dojmili Karenjini u Petrogradu, njoj se nije mogao svidjeti njihov dom sam po sebi; nešto je lažno bilo u čitavom načinu njihova porodičnog života. »Ali zašto pak da je ne primim? Samo nek joj ne padne na pamet da me tješi! – mislila je Doli. – Sve utjehe, i svjetovanja, i kršćansko praštanje – sve sam ja to već tisuću puta premislila, i sve to ne vrijedi.«

Sve te dane Doli bijaše sama s djecom. O svojoj nevolji govoriti nije htjela, a s tim jadom na duši govoriti o čemu drugom ona nije mogla. Znala je da će, ovako ili onako, Ani ispričati sve, te ju je čas radovala misao da će ispričati, čas ju je srdila potreba da o svom poniženju govori s njom, njegovom sestrom, i da od nje sluša spremljene fraze pouke i utjehe. Gledajući na sat, ona je svaki trenutak čekala i, kako to često biva, propustila upravo onaj kad je gošća stigla, budući da nije čula zvonca.

²⁷ Franc: *velika dama*, tj. *dama iz »visokog« društva*.

Kad začu šum haljine i lake korake već pred vratima, ona se osvrne, a na izmučenom njenu licu nehotice se izrazi ne radost, nego čuđenje. Ustane i zagrlji zaovu.

– Kako, već si došla? – reče ljubeći je.

– Doli, toliko mi je drago da te vidim!

– I meni isto – reče Doli slabo se smiješeći i nastojeći po izrazu Anina lica doznati zna li ona. »Sigurno zna«, pomisli kad opazi sućut na Aninu licu. – No, idemo, otpratit ću te u tvoju sobu – nastavi ona nastojeći da što dalje odloži trenutak objašnjenja.

– To je Griša? Bože dragi, kako je narastao! – reče Ana pa, pošto ga je poljubila, ne skidajući očiju s Doli, zastane i pocrvenje. – Ne, dopusti da ostanemo ovdje.

Ana skine maramu, šešir pa je, kako je njime zapela za pramen svoje crne, posve kovrčaste kose, otresajući glavom odmršivala kosu.

– A ti sjaš od sreće i zdravlja – reče Doli gotovo zavidno.

– Ja?... Da – reče Ana. – Bože dragi, Tanja! Vršnjakinja moga Serjože – nastavi ona obraćajući se djevojčici što je utrčala. Uzela ju je na ruke i poljubila. – Krasna djevojčica, divota! Pokaži mi ih sve.

Imenovala ih je njihovim imenima i prisjećala se ne samo imena, već i godina, mjeseci, značajeva, bolesti sve djece, i Doli nije mogla a da to ne cijeni.

– Pa onda hajdemo k njima – reče ona. – Vasja sada spava, šteta.

Pošto su vidjele djecu, sjedoše, sada već same, u gostinjsku sobu za kavu. Ana posegne za poslužavnikom i onda ga odgurne.

– Doli – reče – on mi je govorio.

Doli hladno pogleda Anu. Očekivala je sada prijetvorno sažalne fraze, ali Ana ništa takva ne reče.

– Doli, draga! – reče ona – ja ti neću niti govoriti za njega, niti te tješiti; to se ne može. Ali, dušo draga, meni te je naprosto žao, od svega srca žao!

Iza gustih trepavica njenih blistavih očiju najednom se pojaviše suze. Ona se primakne bliže k snasi te uzme njenu ruku svojom energičnom malenom rukom. Doli se ne odmakne, ali joj lice ne promijeni svoga hladnog izraza. Ona reče:

– Mene nitko ne može utješiti. Sve je izgubljeno poslije onoga što je bilo, sve je propalo! I čim je to izrekla, izraz joj se lica ujedanput smekša.

Ana podigne suhu, mršavu Dolinu ruku, poljubi je i rekne:

– Eh, Doli, pa šta da se radi, šta da se radi? Kako je najbolje postupiti u toj užasnoj prilici? – eto o čemu valja promisliti.

– Sve je svršeno i gotovo – reče Doli. A najgore je to, shvati, da ja njega ne mogu ostaviti; djeca su tu, ja sam vezana. Ali s njim živjeti ne mogu, muka mi je da ga i pogledam.

– Doli, golubice moja, on mi je govorio, ali ja želim da od tebe čujem, reci mi sve.

Doli je pogleda upitno.

Nehinjena sućut i ljubav mogle su se vidjeti na Aninu licu.

– Pa evo, dopusti – najednom će ona. – Ali ću ti ispričat sve od početka. Ti znaš kako sam se ja udala. Naša maman me je odgojila tako da nisam bila samo nevinna, nego sam bila i glupa. Ništa nisam znala. Kažu, to znam, da muševi pričaju ženama svoj prijašnji život, ali Stiva... – ona se popravi – Stjepan Arkadijč meni ništa nije rekao. Nećeš vjerovati, ali ja sam do dana današnjeg mislila da sam ja jedina žena koju je on poznao. Tako sam živjela osam godina. Pojmi da ja ne samo što nisam naslućivala da mi je nevjeran, nego sam to smatrala nemogućim, a onda, zamisli, s takvim predodžbama doznati najedanput za sav užas, svu gadost... Shvati ti mene. Biti potpuno uvjeren u svoju sreću, kad odjednom... – nastavi Doli svladavajući se da ne zakuka – dobiti pismo... njegovo pismo njegovoj ljubavnici, mojoj guvernanti. Ne, to je odveć užasno! – Ona hitro izvadi, rupčić te pokrije lice. – Ja još shvaćam kad se tko zaljubi – nastavi ona pošto je malo zašutjela – ali promišljeno, lukavo me varati... i to s kim?... Da i nadalje bude moj muž i njen... to je užasno! Ti ne možeš pojmiti...

– O ne, shvaćam! Shvaćam, draga Doli, shvaćam – govoraše Ana stišćući joj ruku.

– I ti misliš da on shvaća sav užas moga položaja – nastavi Doli. – Nimalo! On je sretan i zadovoljan.

– O nije! – hitro je prekine Ana. – On je nesretan, satrven je od kajanja...

– Je li on kadar da se kaje? – prekine je Doli, pažljivo zagledajući zaovi u lice.

– Jest, ja ga poznajem. Nisam ga mogla pogledati bez tuge. Mi njega obje poznajemo. On je dobar, ali je gord, a sada je tako ponižen. Najviše je mene ganulo to... – (i tu ona pogodi ono što je najviše moglo ganuti Doli) da njega muči dvoje: to što ga je stid djece i to što je on, ljubeći tebe... da, da, ljubeći više od svega na svijetu – ona žurno zaskoči Doli kada htjede da zausti – nanio tebi bol, ubio te. »Ne, ne, ona neće oprostiti«, neprestano govori.

Doli je zamišljeno gledala mimo zaovu slušajući njene riječi.

– Da, shvaćam da je njegov položaj užasan; krivcu je gore nego nedužnome – reče – ako osjeća da je sva nesreća s njegove krivice. Ali kako zaboga da oprostim, kako da mu ja opet budem ženom poslije nje? Meni će sada biti muka živjeti s njim upravo stoga što volim svoju prošlu ljubav prema njemu. I ridanje joj prekine riječi. Ali kao da je bilo namjerno, svaki put kad bi se udobrovoljila, započinjala bi opet govoriti o onome što ju je ljutilo.

– Dakako da je ona mlada, dakako da je lijepa – nastavila je. – Shvaćaš li ti, Ana, tko je meni uzeo moju mladost, ljepotu, tko? On i njegova djeca. Ja sam odslužila, i na tu je službu otišlo sve moje, i njemu je sada, razumije se, svježe, pokvareno stvorenje draže. Oni su, sigurno, među sobom razgovarali o meni ili su me, još gore, prešućivali – shvaćaš li? – Opet joj oči usplamtješe mržnjom. – I poslije toga on će mi govoriti... Pa zar ću mu vjerovati? Nikada. Ne, sve je svršeno, sve što je bilo utjeha, nagrada za trud, za muke... Hoćeš li vjerovati? malo prije sam učila Grišu, prije je to bila radost, sada je mučenje. Čemu se ja brinem, trudim? Čemu djeca? Užasno je to što se duša moja najednom

preokrenula, i umjesto ljubavi, nježnosti, prema njemu osjećam samo mržnju, jest, mržnju. Ubila bih ga i...

– Dušice, Doli, ja shvaćam, ali nemoj sebe mučiti. Ti si tako uvrijeđena, tako uzbuđena da mnogo toga ne vidiš kako valja. Doli utihne, i one časak-dva pošutješe.

– Šta da se radi, promisli, Ana, pomozu. Ja sam o svemu promislila i ništa ne vidim.

Ana ništa nije mogla smisliti, ali se njeno srce izravno odazivalo na svaku riječ, na svaki izraz snašina lica.

– Jedno ću tek reći – počne Ana – sestra sam mu, poznajem njegov značaj, znam da je kadar sve zaboraviti (ona načini kretnju pred čelom) potpuno se zanijeti, ali zato i posve pokajati. On ne vjeruje, ne shvaća sada kako je mogao učiniti ono što je učinio.

– Ne, shvaća on, shvatio je! – prekine je Doli. – Ali ja... ti zaboravljaš mene... zar je meni lakše?

– Čekaj. Kad mi je on govorio, priznajem ti, nisam još shvaćala užas tvoga položaja. Vidjela sam samo njega i to da je obitelj uništena; bilo mi ga je žao, ali kad sam kao žena porazgovarala s tobom, vidim nešto drugo; vidim tvoje patnje i ne mogu ti reći koliko mi te je žao! Ali, Doli, dušice, ja shvaćam tvoje patnje potpuno, samo jedno ne znam: ne znam... ne znam koliko u tvome srcu ima još ljubavi prema njemu. To ti znaš – ima li je toliko da bi mu mogla oprostiti. Ako ima, onda oprostite!

– Ne – počne Doli; ali Ana joj presiječe riječ ljubeći joj još jedanput ruku.

– Ja bolje od tebe poznajem svijet – reče ona. – Poznajem ljude koji gledaju kao Stiva na to. Veliš da je on s njom govorio o tebi. To ne može biti. Ti ljudi počinjaju nevjeru, ali njihovo domaće ognjište i žena – to je za njih svetinja. Za njih te žene ostaju prezrene i ne mogu nauditi obitelji. Oni povlače neku crtu preko koje se ne može prijeći između obitelji i toga. Ja to ne shvaćam, ali to je tako.

– Jest, ali on je nju poljupcima...

– Doli, stani, dušice. Vidjela sam Stivu kad je bio zaljubljen u tebe. Pamtim ono doba kad mi je on dolazio i plakao govoreći o tebi, i kako si mu se ti uzvišena i nedokučiva činila i znam, što je duže s tobom živio to si za nj postajala sve uzvišenijom. Zvalo se desiti da smo mu se i smijali jer je uza svaku riječ dodavao: »Doli je divna žena«. Za njega si uvijek bila i ostala božanstvo, a ono nije zanos njegove duše...

– Ali ako se taj zanos ponovi?

– Ne može, kako ja shvaćam...

– Da, a bi li ti oprostila?

– Ne znam, ne mogu prosuditi... – Ne, mogu – Ana će pošto je razmislila i, shvativši svoj položaj i odvagavši ga u sebi doda: – Ne, mogu, mogu, mogu. Da, ja bih oprostila. Ne bih bila ista, da, ali oprostila bih, i to tako oprostila kao da toga nije bilo, da ga uopće nije bilo.

– No, to se razumije – brzo je prekinе Doli kao da je govorila ono što je toliko puta mislila – inače to ne bi bilo oproštenje. Kad se prašta, onda treba potpuno, potpuno. Nego, hajdemo, otpratit ću te u tvoju sobu – reče Doli ustajući i putem zagrlі Anu. – Mila moja, toliko mi je drago što si došla. Lakše mi je, mnogo mi je lakše.

XX

Cio dan Ana je provela kod kuće, to jest kod Oblonskih i nije primala nikoga mada su već neki njeni znanci, kad su uspjeli saznati za njen dolazak, dolazili još istoga dana. Ana je cijelo jutro provela s Doli i s djecom. Samo je poslala pisamce bratu da svakako dođe kući na ručak. »Dođi, bog je milostiv«, pisala je.

Oblonski je ručao kod kuće; razgovor bijaše općenit, i žena je govorila s njim oslovljavajući ga s »ti«, a toga prije nije bilo. U odnosima između muža i žene ostala je ona ranija otuđenost, ali više nije bilo govora o rastavi te Stjepan Arkadjič vidje da se mogu objasniti i pomiriti.

Odmah nakon ručka dođe Kiti. Ona je poznavala Anu Arkadjevnu, ali vrlo malo, te je sad išla k sestri bojeći se kako će je primiti ta petrogradska otmjena dama koju su svi toliko hvalili. Ali ona se svidje Ani Arkadjevni – to je odmah opazila. Ana je očito uživala u njenoj ljepoti i mladosti, a Kiti se još nije pravo ni snašla, a već je osjetila da je ne samo pod njenim utjecajem, nego i da je zaljubljena u nju kako su mlade djevojke kadre da se zaljube u udate i starije dame. Ana nije bila nalik na otmjenu damu ni na majku osmogodišnjeg sina, već je prije nalikovala na dvadesetgodišnju djevojku gipkošću kretnji, svježinom i živahnošću što je uvijek bila na njenu licu te izbijala čas u smiješku, čas u pogledu, kad nije bilo ozbiljnog, kadikad tužnog izraza njenih očiju što se silno doimao i privlačio Kiti. Kiti je osjećala da je ona posve jednostavna i da ništa nije skrivala, ali da je u njoj neki drugi, viši svijet kojega interesi bijahu njoj nepristupačni, zamršeni i poetski.

Poslije ručka, kad je Doli otišla u svoju sobu, Ana žurno ustade i priđe k bratu koji je pripaljivao cigaru.

– Stiva – reče mu veselo migajući, križajući ga i pokazujući očima vrata. – Idi, i bog ti bio na pomoći.

Shvativši je, on odbaci cigaru i nestane za vratima.

Kad je Stjepan Arkadjič izišao, ona se vrati na divan gdje je sjedila okružena djecom. Da li stoga, što su djeca vidjela da mama voli tu tetu, ili stoga što su sama u njoj osjećala osobit čar, ali dvoje starije, a za njima i mlađa, kako to često biva s djecom, pripiše se uz novu tetu i ne micahu se od nje. I među njima nastane nešto poput igre koja se sastojala u tome da sjednu što mogu bliže do tete, da je dotiču, drže njenu malenu ruku, ljube je, igraju se njenim prstenom ili da se bar dotiču nabora njene haljine.

– No, no, kako smo prije sjedili – reče Ana Arkadjevna sjedajući na svoje mjesto.

A Griša opet turi glavu pod njenu ruku i priljubi glavu uz njenu haljnu te zasja od ponosa i sreće.

– A kad će ono sad biti bal? – obrati se ona Kiti.

– Iduće nedjelje, i to divan ples. Jedan od onih plesova na kojima je svagda veselo.

– A ima li takvih gdje je svagda veselo? – nježno se osmjehujući reče Ana.

– Čudno je, ali ima. U Bobrišćevih je svagda veselo, u Nikitinih isto tako, a u Meškovih svagda dosadno. Zar vi niste opazili?

– Nisam, dušo moja, za me više nema takvih plesova gdje je veselo – reče Ana, a Kiti spazi u njenim očima onaj posebni svijet, koji ona nije poznala. – Za me ima takvih na kojima nije tako teško i dosadno...

– Kako vama može biti dosadno na plesu?

– Zbog čega to meni ne bi moglo biti dosadno na plesu? – upita Ana.

Kiti primijeti da je Ana znala kakav će odgovor doći.

– Zbog toga što ste vi uvijek najljepša.

Ana je bila kadra da pocrveni. Ona pocrvenje i reče:

– Prvo i prvo, to nisam nikad; a drugo, kad bi to i bilo, čemu će to meni?

– Hoćete li poći na taj ples? – upita Kiti.

– Mislim da neću moći ne otići. Na, uzmi ovo – reče ona Tanji koja je skidala prsten što je lako silazio s njena bijelog, na kraju tankog prsta.

– Bit će mi vrlo drago ako vi pođete. Ja bih vas tako željela vidjeti na plesu.

– Moradne li se poći, barem ću se tješiti mislju da to vama čini zadovoljstvo... Griša, ne čupaj, molim te, ionako mi je sva raščupana – reče ona popravljajući pramen kose što joj je bio ispao i kojim se Griša igrao.

– Zamišljam vas na plesu u ljubičastom.

– A zašto baš u ljubičastom? – smiješeći se upita Ana. – Dakle, djeco, hajte, hajte. Čujete li? Miss Hool zove vas na čaj – reče otiskujući djecu od sebe i otpremajući ih u blagovaonicu. – Ali ja znam zbog čega vi mene zovete na ples. Mnogo očekujete od tog plesa, pa biste željeli da svi budu tamo, svi da sudjeluju.

– Kako znate? Istina je.

– O, kako su lijepo vaše godine – nastavi Ana. Pamtim i poznajem tu plavičastu maglu poput one u švicarskim planinama. Onu maglu što prekriva sve u ono blaženo doba kad je djetinjstvo na izmaku, a iz tog se golemog kruga, sretnoga, veselog, put sve više i više suzuje te je veselo i strahotno ulaziti u tu anfiladu, premda se ona čini i svijetla i divna... Tko nije prošao kroz to?

Kiti se šuteći smješkala. »Ali kako li je ona prošla kroz, to? Kako bih željela znati sve oko njene ljubavi«, pomisli Kiti prisjećajući se nepoetične vanjštine Alekseja Aleksandroviča, njezina muža.

– Ja štošta znam, Stiva mi je govorio, i ja vam čestitam, on mi se veoma sviđa – nastavi Ana – sreća sam Vronskoga na željeznici

– Ah, on je bio tamo? – upita Kiti pocrvenjevši. – A šta vam je Stiva rekao?

– Stiva mi je sve izbrbljao. I meni bi bilo veoma drago. – Putovala sam jučer s majkom Vronskoga – nastavi ona – i mati mi je bez prestanka govorila o njemu; to je njen ljubimac; znam koliko su majke pristrane, ali...

– A šta vam je mati pripovijedala?

– Ah, mnogo toga! I ja znam da joj je on ljubimac, ali ipak se vidi da je to vitez... No, na primjer, pripovijedala je da je sav svoj imetak htio dati bratu, da je već u djetinjstvu nešto neobično učinio, spasio ženu iz vode. U jednu riječ, junak – reče Ana smiješeći se i sjećajući se onih dvjesta rubalja što ih je on dao na stanici. Ali nije ispričala o tih dvjesta rubalja. Tko zna zašto, bijaše joj neugodno da se toga sjeća. Osjećala je da je u tome bilo nečega što se nje ticalo, i to nečega što se nije smjelo dogoditi.

– Ona me jeko molila da joj dođem – nastavi Ana – a meni je drago da pohodim staricu, te ću sutra poći do nje. Nego, hvala bogu, Stiva dugo ostade kod Doli u kabinetu – nastavi Ana mijenjajući razgovor i ustajući, kako se Kiti učinilo, nečim kao nezadovoljna.

– Nije, ja sam prije! Nije, ja sam! – vikala su djeca, pošto su ispila čaj i potrčala k teti Ani.

– Svi ste skupa! – reče Ana i potrči im u susret te obgrli i prevali svu tu gomilu djece što se migoljila i vriskala od ushita.

XXI

Na čaj za odrasle Doli iziđe iz svoje sobe. Stjepan Arkadijč nije izlazio. Bit će da je iz ženine sobe izišao na stražnja vrata.

– Bojim se da će ti gore biti hladno – primijeti Doli obraćajući se Ani – htjela bih te premjestiti dolje, pa ćemo biti bliže.

– Ah, nemojte molim vas, ne brinite za me – odgovori Ana zagledajući se u Dolino lice i nastojeći razabrati jesu li se pomirili ili nisu.

– Ovdje će ti biti svjetlo – odgovori zaova.

– Ali kad ti kažem, ja uvijek i svagdje spavam kao top.

– Šta to? – upita Stjepan Arkadijč izlazeći iz kabineta i obraćajući se ženi.

Po njegovu tonu i Kiti i Ana shvatiše da su se pomirili.

– Hoću Anu dolje da premjestim, ali treba objesiti zastore. Nitko to da napravi, morat ću sama – odgovori Doli obraćajući mu se.

»Bog zna jesu li se posve pomirili?« pomisli Ana kad začu njen ton, hladan i smiren.

– Ah Doli, nemoj stalno praviti poteškoće – reče muž. – Evo, ako hoćeš, ja ću sve urediti...

»Da, mora da su se pomirili«, pomisli Ana.

– Znam ja kako ćeš ti sve urediti – odgovori Doli – reći ćeš Matveju da uredi ono što se ne može urediti, a sam ćeš otići, i on će sve pobrkati – i dok je to govorila, uobičajeni podrugljivi smiješak namreška krajeve Dolinih usana.

»Potpuno, potpuno pomirenje, potpuno – pomisli Ana – bogu hvala!« – i radujući se da je ona tome bila uzrokom, ona priđe k Doli te je poljubi.

– Nikako ne razumijem zbog čega ti toliko prezireš mene i Matveja? – reče Stjepan Arkadijč jedva se vidljivo smiješeći i obraćajući se ženi.

Čitavu večer, kao i uvijek, Doli bijaše lako podrugljiva prema mužu, a Stjepan Arkadijč zadovoljan i veseo, ali upravo toliko da ne pokaže, budući da mu je oprošteno, kako je zaboravio svoju krivicu.

U devet i po osobito radostan i ugodan večernji obiteljski razgovor za čajnim stolom u Oblonskih bi narušen naoko najobičnijim događajem, ali taj se običan događaj, tko zna zbog čega, svima učinio čudan. Kad su povelili razgovor o zajedničkim petrogradskim znanicama, Ana hitro ustane.

– Imam je u albumu – reče – a ujedno ću vam pokazati i svoga Serjožu – dodadne ona ponosnim materinskim smiješkom.

Okolo deset sati, kad se ona obično pozdravljala sa sinom i često ga, pred odlazak na ples, sama spremala na spavanje, uhvati je tuga što je tako daleko od njega; i ma o čemu da su govorili, ona se jednako u mislima vraćala svome kudravom Serjoži. Zaželjela je pogledati njegovu sliku i porazgovarati o njemu. Okoristivši se prvom izlikom, ustane i svojim lakim, odlučnim sitnim hodom pođe po album. Stepenište za njenu sobu vodilo je preko odmorišta velikog ulaznog grijanoga stepeništa.

Onoga trenutka kad je ona izlazila iz gostinjske sobe, u predsoblju se začuje zvonce.

– Tko bi to mogao biti? – reče Doli.

– Po mene je rano, a da još tko dođe, kasno je – primijeti Kiti.

– Sigurno su iz ustanove – doda Stjepan Arkadijč i, kad je Ana prolazila kraj stepeništa, ustrča gore sluga da najavi došljaka, dok sam došljak stajaše kraj svjetiljke. Pogledavši dolje, Ana smjesta prepozna Vronskoga, a čudan osjećaj zadovoljstva a i straha pred nečim prostruja njenim srcem. Stajao je ne skidajući kaputa i nešto vadio iz džepa. U trenutku kad je došla do sredine stepeništa, on diže glavu, spazi je, i na izraz mu se lica navuče nešto postideno i uplašeno. Lako kimnuvši glavom ona prođe, a iza nje se začu jaki glas Stjepana Arkadijča što ga je pozivao da uđe, i tih, mekan i smiren glas Vronskoga kako odbija.

Kad se Ana vratila s albumom, njega više nije bilo, a Stjepan Arkadijč kazivaše kako se on svratio da se raspita o ručku što su ga oni sutra priređivali za neku znamenitu osobu koja je došla.

– I nipošto ne htjede ući. Nekako je čudan – dodadne Stjepan Arkadijč.

Kiti pocrvenje. Mislila je da jedino ona shvaća zašto je on došao i zbog čega nije ušao. »Bio je kod nas – pomisli ona – i nije me zatekao te je pomislio da sam ovdje; ali nije ušao jer je mislio – kasno je, i Ana je tu.«

Svi se zgledaše ništa ne rekavši te stadoše razgledati Anin album.

Ništa ni neobično ni čudno nije bilo u tome što se čovjek uvratio do prijatelja u devet i po da se raspita za pojedinosti urečenog ručka i što nije ušao; ali svima se to učinilo čudno. Najčudnije i najružnije je to bilo Ani.

XXII

Ples je tek bio otpočeo kad je Kiti s majkom ulazila na veliko, svjetlom obliveno stepenište, načičkano cvijećem i napudranim lakajima u crvenim kaftanima. Iz dvorana dopiraše jednolik šumor gibanja kao u košnici, i dok su one na odmorištu među drvećem pred ogledalom popravljale frizure i haljine, iz dvorane se začuju oprezni i jasni zvuci violina u orkestru koji je počeo svirati prvi valcer. Staraćac u građanskom odijelu, što je pred drugim ogledalom popravljao svoje sijede zaliske i širio oko sebe zadah mirisa, sukobi se s njima na stepeništu te ih propusti očito uživajući u njemu nepoznatoj Kiti. Golobradi mladać, jedan od onih otmjenih mladića što ih je stari knez Ščerbacki zvao fićfirićima, u jako jako izrezanu prsluku, popravljajući u hodu bijelu kravatu, nakloni im se, te se, pošto je već bio projurio mimo njih, povrati i pozove Kiti na kadrilu. Prva je kadrila već bila obećana Vronskome, tako morade obećati ovome mladiću drugu. Oficir, zakopčavajući rukavicu, ukloni im se na vratima te gladeći brkove uživaše u rumenkastoj Kiti.

Unatoč tome što su toaleta, frizura i sve pripreme za ples stajale Kiti velikih napora i dovijanja, ona je sada u svojoj kompliciranoj haljini od tila, ružičasto presvučenoj, stupala na ples tako slobodno i jednostavno kao da nju i njene ukućane sve to: rozete, čipke, sve sitnice toalete nisu stajale ni časka pažnje, kao da se ona rodila u tom tilu, čipkama, s tom visokom frizurom, s ružom i s dva listića povrh nje.

Kad joj stara kneginja prije ulaska u dvoranu htjede popraviti pojasnu traku što se bila uvrnula, Kiti se lako odmakne. Čutjela je da sve na njoj samo po sebi mora biti dobro i graciozno i da ništa ne treba popravljati.

Kiti je imala jedan od njenih sretnih dana. Haljina je nigdje nije stezala, čipkasti se volan nigdje nije upustio, rozete se nisu zgnječile ni otkinule; ružičaste cipelice visokih peta nisu tištale, nego su godile nožici. Guste plave kose s obje strane razdjeljka stajale su prirodno na malenoj glavici. Sva su se tri dugmeta na dugačkoj rukavici zakapčala, a da se nisu otkinula, i ona joj je prianjala uz ruku, a da joj nije izmijenila oblika. Crna traka od baršuna s medaljonom naročito joj je nježno obavijala vrat. Traka od baršuna bijaše bajna, te je kod kuće, gledajući u ogledalu svoj vrat, Kiti osjećala da ta traka govori.

U sve se drugo moglo još sumnjati, ali traka bijaše bajna. Kiti se osmjehne i ovdje na plesu kad je pogleda u ogledalu. U obnaženim ramenima i rukama Kiti osjeti mramornu hladnoću, osjećaj koji je naročito voljela. Oči joj blistahu, a rumene usne ne mogahu da se ne osmjehuju od spoznaje svoje privlačnosti. Nije bila pravo ni ušla u dvoranu ni došla do šarene skupine dama u tilu, vrpcama i čipkama koje čekahu poziv na ples (Kiti nikad nije zastajkivala u toj gomili), a već je pozvaše na ples, i to je pozva najbolji kavalir, glavni kavalir u plesnoj hijerarhiji, čuveni redatelj plesova, meštar ceremonija, oženjen, lijep i stasit muškarac, Jegoruška Korsunski. Samo što je ostavio groficu Baninu, s kojom je otplesao prvu turu valcera, prelijećući okom svoju domenu, to jest nekoliko

parova što su zaplesali, spazi Kiti na ulasku te otrči k njoj onim posebnim, samo redateljima plesova svojstvenim okretnim kaskom pa, pošto se naklonio, čak i ne pitajući da li ona želi, zanese ruku na nju da obuhvati njen tanki struk. Ona se obazre kome da preda lepezu, a domaćica je smiješeći se preuze.

– Kako je lijepo što ste došli na vrijeme – reče joj obuhvaćajući je oko struka – jer kakav je to način zakašnjavati.

Savivši lijevu ruku ona mu je stavi na rame, i malene nožice u ružičastim cipelicama hitro, lako i odmjereno kliskim parketom zaploviše u taktu glazbe.

– Čovjek se odmara kad s vama pleše valcer – reče joj on upuštajući se u prve lagane korake valcera. – Bajno, kakva lakoća *precision*²⁸ – govoraše ono što je govorio gotovo svima dobrim znanicama.

Osmjehnula se na njegovu pohvalu i preko njegova ramena nastavi razgledati dvoranu. Ona nije bila od onih koje tek uvode u društvo pa im se sva lica na plesu slijevaju u jedan čaroban dojam; ali nije bila ni takva djevojka koju su toliko vodali po plesovima da su joj sva lica na plesu poznata i već dojadila; ona je bila po srijedi između toga dvoga – bila je uzbuđena, ali je ujedno toliko vladala sobom da je mogla promatrati. U lijevom kutu dvorane, primijeti, okupio se cvijet društva. Ondje je bila preko svake mjere obnažena ljepotica Lidi, žena Korsunskoga, ondje je bila domaćica, ondje se caklio svojom celom Krivin koji je vazda bio ondje gdje je cvijet društva, onamo su gledali mladići ne usuđujući se prići; i tamo ona nađe očima Stivu te zatim spazi predivnu pojavu i glavu Aninu u crnoj haljini od baršuna. I on je bio tamo. Kiti ga nije srela od one večeri kad je odbila Levina. Kiti ga svojim dalekovidnim očima odmah prepoznade i čak primijeti da je on gleda.

– Eh, hoćemo li još jednom? Niste se umorili? – reče Korsunski ponešto zadihan.

– Ne, hvala lijepo.

– A kamo da vas odvedem.

– Karenjina je tamo, čini se... odvedite me do nje.

– Kako zapovjedite.

I Korsunski, smanjujući korak, krene u valceru pravo prema skupini u lijevom kutu dvorane, ponavljajući: »*pardon, mesdames, pardon, pardon, mesdames*«, pa lavirajući u moru čipaka, tila i vrpci, a da nije zapeo ni za perce, naglo okrene svoju damu da joj se ukazaše tanke nožice u prozirnim čarapama, a povlaka raširi poput lepeze i prekrije Krivnova koljena. Korsunski se nakloni, uspravi otvorena prsa i pruži ruku da je doprati do Ane Arkadjevne. Pocrvenjevši, Kiti skine povlaku s Krivinovih koljena te se, kao u nekoj omaglici, ogleda tražeći Anu. Ana nije bila u ljubičastoj, kako je to Kiti svakako htjela, nego u crnoj, duboko izrezanoj baršunskoj haljini koja je otkrivala njena kao u staroj slonovoj kosti izvajana ramena i grudi i punačke ruke s tankom sićušnom pesti. Čitava je haljina bila opšivena venecijanskom čipkom. Na glavi joj je, u crnoj posve prirodnoj kosi bio stručak maćuhica, a isto tako i na crnoj traci pojasa sred bijelih čipaka. Frizura joj bila nenapadna. Isticali su se, i krasili je,

²⁸ *Franc: preciznost, tačnost, »u dlaku«.*

nepokorni kratki uvojci kudrave kose što su se neprestano pomaljali na zatiljku i sljepočicama. Na izvajanom krepkom vratu bila je niska bisera.

Kiti je svaki dan viđala Anu, bila zaljubljena u nju i zamišljala ju je nekako u ljubičastom. Ali sada kad ju je ugledala u crnom, ona osjeti da nije shvaćala svu njenu čar. Sad ju je ugledala potpuno novu, njoj neočekivanu. Sad je shvatila da Ana nije mogla biti u ljubičastom i da je njen čar upravo u tome što je ona uvijek odudarala od njene toaleta, da toaleta na njoj nikad ne može biti važna. Ni crna haljina s predivnim čipkama nije se zapažala na njoj; to je bio samo okvir, a važna je bila jedino ona, jednostavna, prirodna, profinjena i ujedno vesela i živahna.

Kao i uvijek, stajala je držeći se neobično uspravno, i kad je Kiti prišla tome skupu, ona se razgovarala s kućedomaćinom malko okrenuvši glavu prema njemu.

– Ne, neću se nabacivati kamenom – odgovori mu ona na nešto – iako ne shvaćam – nastavi ona slegnuvši ramenima i istog se trena nježnim osmješkom pokroviteljski obrati Kiti. Letimičnim ženskim pogledom premjerivši njenu toaletu, ona učini jedva primjetnu, ali Kiti razumljivu kretnju glavom u znak da se divi njezinoj toaleti i ljepoti. – Vi i u dvoranu ulazite plešući – dodadne.

– To je jedna od najvjernijih mojih pomoćnica – reče Korsunski klanjajući se Ani Arkadjevnoj, koju još nije bio vidio.

– Kneginjica pomaže da ples učinimo veselim i divnim. Ana Arkadjevna, jedan valcer – reče on prigrabujući se.

– A vi se poznajete? – upita domaćin.

– Koga mi ne poznajemo? Ja i žena smo poput bijelih vukova, nas svi poznaju – odgovori Korsunski. – Jedan valcer, Ana Arkadjevna.

– Ja ne plešem kad se može ne plesati – reče ona.

– Ali danas se ne može – odgovori Korsunski. U taj mah prilazio je Vronski.

– Eh, ako se danas ne može ne plesati, onda hajde – reče ona ne primjećujući naklon Vronskoga i hitro digne ruku na rame Korsunskome.

»Zašto ona njega ne trpi?« pomisli Kiti opazivši da Ana namjerno nije odgovorila na naklon Vronskoga.

Vronski priđe Kiti podsjećajući je na prvu kadrilu i žaleći se da je cijelo ovo vrijeme nije imao zadovoljstvo vidjeti. Kiti je s užitkom gledala Anu kako pleše valcer i slušala ga. Čekala je da je pozove da otplešu valcer, ali on je ne pozva, i ona ga začuđeno pogleda. On pocrvenje i brže bolje je pozove na valcer, ali samo što joj je obujmio tanki struk i načinio prvi korak, a glazba najednom prestade. Kiti ga pogleda u lice koje je bilo njoj tako blizu, i dugo poslije toga, u toku nekoliko godina, onaj pogled, pun ljubavi, kojim ga je onda pogledala, i na koji on nije odgovorio, mučnim je stidom parao njeno srce.

– *Pardon, pardon! Valcer, valcer!* – s druge strane dvorane poviče Korsunski, pa dohvativ prvu gospođicu što mu dođe pod ruku, stade i sam plesati.

XXIII

Vronski nekoliko puta otplesa valcer s Kiti. Poslije valcera Kiti priđe materi i jedva stiže izmijeniti nekoliko riječi s Nordstonovom, a Vronski već dođe po nju za prvu kadrilu. Dok su plesali kadrilu, ništa važno nije bilo rečeno, vodio se isprekidan razgovor čas o Korsunskima, mužu i ženi, a on ih je vrlo zabavno opisivao kao dragu četrdesetogodišnju djecu, čas o budućem amaterskom kazalištu, i samo jednom razgovor je dirnu u živac, kad je upita za Levina, da li je ovdje i nadoveže da mu se on veoma svidio. Ali Kiti od kadrile nije niti očekivala više. Njoj je srce zamiralo čekajući mazurku. Činilo joj se da će s mazurkom sve morati biti odlučeno. To što je za kadrile nije pozvao na mazurku, nju nije uznemirivalo. Bila je uvjerena da će mazurku plesati s njim, kao i na prijašnjim plesovima, te je petorici otkazala mazurku govoreći da pleše.

Cio ples do posljednje kadrile bijaše za Kiti čaroban san radosnih boja, zvukova i pokreta. Nije plesala samo onda kad se osjećala premorenom te je molila da odahne. Ali plešući posljednju kadrilu s jednim od dosadnih mladića, kojemu se nije moglo odbiti, desilo joj se da se nađe *vis-a-vis*²⁹ Vronskome i Ani. S Anom se nije srela od samog dolaska na ples i sad je odjednom ugleda opet potpuno novu i neočekivanu. Opazila je na njoj onaj znak uzbuđenja zbog uspjeha koji je i sama dobro poznavala. Vidjela je da je Ana opijena ushićenjem koje je pobuđivala. Poznavala je to osjećanje i poznavala njegove znakove i vidjela ih na Ani – vidjela je drhtav blijesak kako plamti u očima, i smiješak od sreće i uzbuđenja, nehotično izdužene usne i izrazitu graciju, sigurnost i lakoću kretnji.

»Tko? – upita se ona. – Svi ili jedan?«

I ne pomažući mladom plesaču u razgovoru, nit kojega je bio izgubio i nije je mogao uhvatiti, pa se naoko, pokoravao veselim i gromkim zapovjednim povicima Korsunskoga, dok ih je sve bacao sad u *grand rond*³⁰, sad u *chaine*³¹, ona je prežala, a srce joj se stezalo sve više i više. »Ne, nije nju opilo divljenje gomile, nego ushićenje jednoga. A taj jedan? Ta zar je to on?« Svaki put, kad bi on govorio s Anom, planuo bi u njenim očima radostan blijesak i smiješak bi joj sreće iskrivljavao rumene usne. Ona kao da je prisiljavala sebe da ne pokazuje tih znakova radosti, ali joj oni sami od sebe izbijahu na licu. »A šta on?« pogleda Kiti njega i prestravi se. Ono što se za Kiti tako jasno očitovalo u ogledalu Anina lica, ona opazi na njemu. Kamo se djenulo njegovo uvijek smireno, čvrsto držanje i bezbrižno miran izraz lica? Ne, sad bi, svaki put kad bi joj se obraćao, malo prigibao glavu, kao da želi pasti pred njom, a u njegovu pogledu bijaše jedino izraz pokornosti i straha. »Vrijeđati ja ne želim – svaki put kao da je govorio njegov pogled – već sebe hoću da spasem, a ne znam kako«. Na njegovu licu bijaše takav izraz kakav ona nikad dosad nije vidjela.

²⁹ Franc: *prekoputa, sučelice*.

³⁰ Veliki krug.

³¹ Lanac (franc: različite figure kad se pleše kadrila).

Govorili su o zajedničkim znancima, vodili najništavniji razgovor, ali Kiti se činilo da svaka riječ koju bi on rekao odlučuje o njihovoj i o njenoj sudbini. I premda su oni zapravo govorili o tome kako je smiješan Ivan Ivanovič kad govori francuski, i o tome da je Jelecka mogla naći bolju priliku, te su riječi međutim za njih bile važne, i oni su to osjećali jednako kao i Kiti. Cio ples, sav svijet, sve prekri neka magla u Kitinoj duši. Samo stroga škola odgoja što ju je ona prošla pomagala joj je i primoravala je da čini ono što su od nje tražili, to jest da pleše, odgovara na pitanja, govori, čak i da se osmjehuje. Međutim, pred početak mazurke, kad već počеше razmicati stolice i neki parovi krenuše iz malih dvorana u veliku, Kiti za trenutak obuze očaj i užas. Odbila je petorici i sad nije plesala mazurku. Nije čak bilo ni nade da bi je tko pozvao, upravo zato što je ona imala odviše velik uspjeh u društvu pa nikome nije ni moglo pasti na pamet da ona dosad ne bi bila pozvana. Trebalo bi reći materi da je bolesna te otići kući, ali ona za to nije imala snage. Osjećala se utučenom.

Zavukla se u dubinu male gostinjske sobe i spustila u naslonjač. Tanahna suknja haljine kao oblak se raširila oko njena struka; jedna obnažena, mršava, nježna djevojačka ruka, nemoćno opuštena, utonula je u naborima ružičaste tunike; u drugoj je držala lepezu i brzim kratkim pokretima rashlađivala svoje zažareno lice. Ali iako je nalikovala na leptira koji tek što se uhvatio za travku i spreman je sad na, prhnuvši raširiti šarenkasta krila, strašan joj je očaj tištao srce.

»A možda se ja i varam, možda toga nije bilo?« I ona se ponovo prisjeti svega što je vidjela.

– Kiti, šta je zaboga? – reče grofica Nordston nečujno joj prilazeći po sagu. – Ne razumijem.

Kiti zadrhti donja usna; ona hitro ustade.

– Kiti, ne plešeš mazurku?

– Ne, ne – reče Kiti drhtavim glasom od suza.

– On ju je preda mnom pozvao na mazurku – reče Nordstonova znajući da će Kiti shvatiti tko su on i ona. – Ona je rekla: Zar vi ne plešete s kneginjicom Ščerbackom?

– Ah, svejedno mi je! – odgovori Kiti.

Nitko osim nje same nije shvaćao njeno stanje, nitko nije znao da je ona jučer odbila čovjeka kojega je, možda, voljela, a odbila ga je zato što je vjerovala drugome.

Grofica Nordston nađe Korsunskoga, s kojim je plesala, mazurku, te mu rekne neka pozove Kiti.

Kiti je plesala u prvom paru i, na svoju sreću, nije morala govoriti jer je Korsunski cijelo vrijeme trčkarao raspoređujući parove na svojem području. Vronski i Ana su bili gotovo njoj preko puta. Ona ih je vidjela svojim dalekovidnim očima, vidjela ih izbliza kad su se susretali u parovima, i što ih je više gledala to se više uvjeravala da se njena nesreća svršila. Vidjela je da su se oni osjećali kao da su sami u toj punoj dvorani. A na licu Vronskoga, koje je

uvijek tako čvrsto i samostalno, vidjela je onaj, njoj začudan, izraz izgubljenosti i pokornosti nalik na izraz pametnog psa kad je kriv.

Ana se smiješila, a smiješak je prelazio na njega. Ona se zamislila, i on je postajao ozbiljan. Neka nadnaravna snaga prikivala je Kitine oči za Anino lice. Bila je divna u svojoj jednostavnoj crnoj haljini, divne joj bjehu pune ruke s narukvicama, divan čvrst vrat s niskom bisera, divna kovrčava kosa u ponešto poremećenoj frizuri, divne graciozne lake kretnje malenih nogu i ruku, divno ono lijepo lice u svojoj živahnosti; ali bijaše nešto užasno i okrutno u njenoj divoti.

Kiti joj se divila još više nego prije i sve je više i više patila. Kiti se osjećala satrvenom i lice joj je to izražavalo. Kad ju je Vronski ugledao, sastavši se s njom u mazurki, nije ju odmah prepoznao – toliko se bila promijenila.

– Divan ples! – reče joj samo da nešto kaže.

– Jest – odgovori ona.

Usred mazurke ponavljajući zamršenu figuru što ju je opet smislio Korsunski, Ana iziđe na sredinu kruga, uze dvojicu kavalira i pozva k sebi jednu damu i Kiti. Kiti ju je prilazeći uplašeno motrila. Prižmirivši motrila je Ana nju i osmjehnula se stisnuvši joj ruku. Ali kad opazi da je Kitino lice na njen osmijeh odgovorilo samo izrazom očaja i čuđenja, okrene se od nje i veselo progovori s drugom damom.

»Jeste, ima nečeg tuđeg, paklenog i bajnog u njoj«, za se će Kiti.

Ana nije htjela da ostane na večeri, ali je domaćin uze moliti.

– Ni govora, Ana Arkadjevna – poče Korsunski uzimajući njenu nagu ruku pod rukav svoga fraka. Kakvu tek ideju za *kotiljon*³² imam! *Un bijou*.³³ I on se pomalo kretao nastojeći je odvući sa sobom. Domaćin se smiješio povlađujući.

– Ne, neću ostati – odgovori Ana smiješeći se; ali bez obzira na smiješak, po odlučnom tonu kojim je odgovorila, i Korsunski i domaćin shvatiše da ona neće ostati.

– Ne, i ovako sam u Moskvi na vašem plesu plesala više nego svu zimu u Petrogradu – reče Ana obzirući se na Vronskoga koji je stajao pored nje. – Valja se odmoriti prije puta.

– I vi posve sigurno putujete sutra? – upita Vronski.

– Da, ja mislim – odgovori Ana kao čudeći se smjelosti njegova pitanja; ali nezadrživ drhtav blijesak njenih očiju i osmijeka ožeže ga dok je to govorila.

Ana Arkadjevna ne ostane na večeri nego ode.

³² Franc: *cotillon*, starinski ples; kadrila isprepletana različitim drugim plesovima.

³³ Franc: *dragulj*; ovdje može značiti i: *divota*.

XXIV

»Da, u meni je nešto neprijatno, nešto što odbija – mislio je Levin kad je izišao od Ščerbackijevih i pješice se uputio k bratu. – I nekako ne mogu s ostalim ljudima. Ponos, vele. Ne, ja nemam ni ponosa. Da imam ponosa, ne bih se našao u ovome stanju.«

I on je sebi zamišljao Vronskoga, sretna, dobra, pametna i mirna, koji sigurno nikad nije bio u ovako užasnom položaju u kakvu je on bio večeras. »Da, ona je morala njega odabrati. Tako i treba, i ja se nemam ni na koga ni na šta tužiti. Sam sam kriv. Kakva sam prava imao misliti da će ona htjeti vezati svoj život s mojim? Tko sam ja? I šta sam ja? Ništavan čovjek, nikome i ničemu potrebit.«

I sjeti se brata Nikolaja te se s radošću zaustavi na tom sjećanju. »Nema li on pravo da je sve na svijetu odvratno i gadno? I teško da pravedno sudimo i da smo sudili o bratu Nikolaju. Razumije se, s Prokofijeva stajališta, budući da ga je vidio u poderanoj bundi i pijana, on je čovjek koga treba prezirati; ali ja njega poznajem i drugačijega. Poznajem ga u dušu i znam da nalikujemo jedan na drugoga. A ja, mjesto da ga odem potražiti, odoh na ručak i ovamo.«

Levin priđe uličnoj svjetiljci, pročita bratovu adresu što ju je imao u lisnici te pozva izvoščika. Cijelim dugim putem do brata Levin se živo prisjećao svih događaja iz života brata Nikolaja za koje je on znao. Prisjećao se kako je brat na sveučilištu i godinu dana poslije sveučilišta, ne osvrćući se na podsmijeh drugova, živio poput kaluđera vršeći strogo sve vjerske obrede, službe božje, postove i izbjegavajući sve užitke, osobito žene; a onda kad je iz njega najednom provalilo, prijateljio se s najgorim ljudima i odao najrazuzdanijem provodu.

Sjećao se zatim slučaja s dječakom što ga je on uzeo sa sela da ga odgoji te ga u napadu srdžbe tako istukao da je bio tužen zbog nanesenih teških tjelesnih povreda. Sjećao se zatim slučaja s varalicom, s kojim je zakartao novce, dao mu mjenicu i onda ga optužio, tvrdeći da je ovaj njega prevario. (To su bili oni novci što ih je isplatio Sergej Ivanić.) Zatim se prisjećao kako je prenoćio na policiji zbog nasilništva. Sjećao se sramne parnice što ju je sam bio podigao protiv brata Sergeja Ivanića zbog toga što mu, tobože, nije isplatio dio materinjeg imutka; i posljednjeg slučaja kad je otišao službovati u zapadne krajeve i tamo dopao suda jer je premlatio starješinu... Sve je to bilo užasno gadno, ali se Levinu uopće nije činilo tako gadno kako se to moralo činiti onima koji nisu poznavali Nikolaja Levina, koji nisu poznavali cio tok njegovog života, koji nisu poznavali njegova srca. Levin je pamtio kako u ono doba kad se Nikolaj zanosio pobožnošću, postovima, monasima, crkvenim obredima, kad je u vjeri tražio pomoći, uzde za svoju strastvenu narav, nitko ne samo da ga nije podupro nego su ga svi, i on sam, ismijavali. Zadirivali su ga, zvali *Noom*³⁴, kaluđerom; a kad je sve ono

³⁴ *Noa = mitski »sveti« čovjek, koji je jedini preživio opći potop; iz stare babilonske legende preneseno u kršćansku bibliju.*

izbilo iz njega, nitko mu nije pomogao, nego su se svi s užasom i gađenjem okrenuli od njega.

Levin je osjećao da u svojoj duši, u dnu svoje duše, bez obzira na svu bezočnost svoga života, brat Nikolaj nije bio više kriv nego oni ljudi koji su ga prezirali. On nije bio kriv što se rodio neobuzdana značaja i pomalo ograničena uma. Ali on je uvijek želio biti dobar.

»Sve ću mu izgovoriti, privoljet ću ga da i on sve izgovori te ću mu pokazati da ga volim i da ga zato razumijem«, odlučio je Levin kad stiže u jedanaest sati do gostionice koja je bila naznačena u adresi.

– Gore, soba 12. i 13. – odgovori vratar na Levinov upit.

– Je li kod kuće?

– Bit će da jest.

Vrata sobe broj 12. bijahu poluotvorena i otale je, u traku svjetlosti, izlazio gust dim bljutava i loša duhana i čuo se Levinu nepoznat glas; ali Levin odmah razabra da mu je brat tu; očuo je njegovo kašljanje.

Kad je stupio na vrata, nepoznati je glas govorio:

– Sve zavisi od toga koliko će se to razumno i svjesno provoditi.

Konstantin Levin zaviri kroz vrata i spazi da to govori mladić u zobuncu i goleme čupe na glavi, dok neka mlada kozičava žena, u vunenoj haljini bez rukava i ovratnika, sjedi na divanu. Brata nije mogao vidjeti. Konstantinu se Levinu bolno stisne srce pri pomisli među kakvim to tuđim ljudima živi njegov brat. Nitko ga nije čuo, te je Konstantin izuvajući kaljače prisluškiavao što govori gospodin u zobuncu. Govorio je o nekakvu poduzeću.

– Eh, vrag da nosi te povlaštene klase – nakašljavajući se progovori bratov glas. – Maša! Izmisli nam štogod za večeru i daj rakije ako je ostalo, ako nije, ti pošalji.

Žena ustane, iziđe za pregradu i opazi Konstantina.

– Nekakav gospodin je tu, Nikolaje Dmitriču – reče.

– Koga traži? – ljutito će glas Nikolaja Levina.

– To sam ja – odgovori Konstantin Levin izlazeći na svjetlo.

– Tko to ja? – još ljuće ponovi Nikolaj. Čulo se kako je brzo ustao zapevši za nešto, i Levin ugleda pred sobom na vratima tako poznatu, golemu, mršavu, pogurenu bratovu pojavu velikih uplašanih očiju, koja ga je ipak porazila svojom divljinom i boležljivošću.

Bio je još mršaviji nego prije tri godine kad ga je Konstantin Levin vidio posljednji put. Na njemu je bio kratak kaput. I ruke i krupne kosti činile su se još krupnije. Kosa se prorijedila, oni isti ravni brkovi visjeli su na usnama, one iste oči čudno su i naivno gledale došljaka.

– A, Kostja! – prozbori on odjednom kad prepozna brata, a oči mu sinuše radošću. Ali istoga se trena obazre na mladića i učini Konstantinu poznatu grčevitu kretnju glavom i vratom kao da ga je kravata stezala; i posve drugi, divlji, paćenički i surov izraz pojavi se na njegovu izmršavjelom licu.

– Pisao sam i vama i Sergeju Ivaniću da vas ne poznajem, niti želim znati. Šta bi ti, šta vam treba?

Bio je posve drukčiji nego što ga je Konstantin zamišljao. Kad je mislio na njega, Levin je zaboravljao najteže i najružnije u njegovu značaju, ono što je toliko otežčavalo općenje s njim; i sada, kad mu je ugledao lice, osobito ono grčevito trzanje glavom, sjeti se svega toga.

– Nikakav me posao nije doveo tebi – skrušeno odgovori on. – Jednostavno sam došao da te vidim. Bratova plahovitost očito smekša Nikolaja. On trzne usnama.

– A, tako veliš? – reče. – E pa ulazi, sjedaj. Hoćeš li večerati? Mašo, tri obroka donesi. Ne, čekaj. Znaš li ti tko je to? – obrati se on bratu pokazujući na gospodina u zobuncu – to je gospodin Kricki, moj prijatelj još iz Kijeva, izvanredan čovjek. Razumije se, njega progoni policija zato što nije podlac.

I po svojoj navici on se obazre na sve koji bijahu u sobi. Pošto je opazio da je žena što je stajala na vratima krenula kao da će otići, vikne joj: »Čekaj kad ti kažem.« I onom istom smetenošću, onom istom nezgrapnošću u govoru, koju je Konstantin dobro poznao, opet se obazirući na sve, uze on pripovijedati bratu priču o Krickome: kako su ga istjerali sa sveučilišta zato što je osnovao društvo za pomaganje siromašnih studenata i vodio nedjeljne škole, te kako je zatim otišao u pučku školu za učitelja, i kako su ga i odatle istjerali, i kako su ga onda tko zna zašto sudili.

– Vi ste s Kijevskoga sveučilišta? – reče Konstantin Levin Krickome da prekine nastalu nelagodnu šutnju.

– Da, bio sam na Kijevskom – namrštivši se, ljutito odgovori Kricki.

– A ova žena – prekine ga Nikolaj Levin pokazujući na nju – moja je životna družica, Marja Nikolajevna. Uzeo sam je iz javne kuće – i on trzne vratom dok je to govorio. – Ali je volim i poštujem i sve koji za me hoće da znaju – dodaje on povisujući glas i mršteći se – molim da je vole i poštuju. Ona je sve isto kao da mi je žena, potpuno isto. Eto tako, sad znaš s kim imaš posla. I ako misliš da će te poniziti, onda sretan ti put.

I opet mu oči upitno prelete preko svih.

– Zbog čega bi me to moglo poniziti, ne shvaćam.

– Onda poruči, Maša, nek donesu večeru: tri obroka, votke, vina... Ne, čekaj... Ne, ne treba... Idi.

XXV

– Vidi na – nastavi Nikolaj Levin s naporom mršteći čelo i trzaj ući se. Njemu očito bijaše teško smisliti šta bi rekao i učinio. – Eto vidiš li... – On pokaza na nekakve željezne šipke u kutu sobe, koje su bile povezane likovim konopcima.

– Vidiš li ono? To je začetak novoga posla što ga otpočinjemo. Taj posao je proizvodna *zadruga*³⁵...

³⁵ U ruskome: *artel*.

Konstantin gotovo da nije slušao. Zagledao se u njegovo sušicavo bolešljivo lice i sve mu ga je više i više bilo žao, i nije se mogao prisiliti da sluša ono što mu je brat kazivao o zadrugi. Vidio je da je ta zadruga tek spasonosno uporište od prezira prema samom sebi. Nikolaj Levin nastavi govoriti:

– Ti znaš da kapital ugnjetava radnika – radnici, u nas seljaci, nose sav teret rada i u takvu su položaju, da ma koliko se trudili, ne mogu izići iz svojih životinjskih prilika. Svu dobit od zarade, kojom bi oni mogli poboljšati svoje prilike, osigurati sebi slobodno vrijeme i prema tome i obrazovanje, sve viškove plaća – odnose im kapitalisti. I tako se izgradilo društvo u kojem će trgovci i zemljoposjednici to više stjecati što oni budu više radili, a opet će zauvijek ostati tegleća marva. I taj poredak treba promijeniti – dovrši on i upitno pogleda brata.

– Da, razumije se – reče Konstantin zagledajući se u rumen što se probila ispod istršalih kostiju na bratovu licu.

– I mi evo osnivamo bravarsku zadrugu gdje će sva proizvodnja, i dobitak, i osnovna proizvodna sredstva, sve biti zajedničko.

– A gdje će biti zadruga? – upita Konstantin Levin.

– U selu Vozdrjomu u Kazanskoj guberniji.

– Ali zašto baš na selu? Po selima, čini mi se, i onako ima dosta posla. Šta će na selu bravarska zadruga?

– Eto zato što su seljaci isti onakvi robovi kakvi su bili i prije, a odatle tebi i Sergeju Ivaniću i jest nelagodno kad ih tko želi izbaviti iz tog ropstva – reče Nikolaj Levin razdražen prigovorom.

Konstantin Levin uzdahne razgledajući u taj mah sobu, mračnu i prljavu. Taj uzdah kao da je još više razdražio Nikolaja.

– Poznati su mi tvoji i Sergeja Ivanića aristokratski nazori. Poznato mi je da on sve svoje umne snage troši na to da opravda zlo koje postoji.

– Neće biti, a i zbog čega ti govoriš o Sergeju Ivaniću? – smijući se izusti Levin.

– O Sergeju Ivaniću? Evo ti na, zašto! – odjednom pri spomenu Sergeja Ivanića podvikne Nikolaj Levin – evo zašto... Ali što da govorim? Samo jedno... zbog čega si ti došao k meni? Ti ovo prezireš, e lijepo, e pa odlazi s milim bogom, odlazi! – vikao je ustajući sa stolca – pa odlazi, pa odlazi!

– Nipošto ne prezirem – bojažljivo reče Konstantin Levin, – Čak i ne protuslovim.

U taj se čas vrati Marja Nikolajevna. Nikolaj Levin je ljutito ošine pogledom. Ona mu hitro priđe i nešto prošapće.

– Bolestan sam, razdražljiv sam postao – primirujući se i teško dišući izgovori Nikolaj Levin – i onda mi ti govoriš o Sergeju Ivaniću i njegovu članku. To je takva glupost, takva lagarija, takvo samoobmanjivanje. Šta može o pravednosti pisati čovjek koji je ne poznaje? Vi ste čitali njegov članak? – obrati se on Krickome sjedajući opet za stol i uklanjajući s njega dopola napunjene cigarete kako bi napravio mjesta.

– Nisam čitao – mračno reče Kricki koji se očito nije htio upuštati u razgovor.

– Zašto? – obrati se sada Krickome Nikolaj Levin razdraženo.

– Zato što ne smatram potrebnim gubiti na to vrijeme.
– Kako molim, dopustite, odakle vi znate da ćete izgubiti vrijeme? Mnogi taj članak je nerazumljiv, oni ga, naime ne shvaćaju. Ali ja, to je već nešto drugo, ja skroz naskroz vidim njegove misli i znam zašto je to loše.

Svi umuknuše. Kricki polagano ustane i dohvati kapu.

– Nećete večerati? E onda zbogom. Sutra dođite s bravarom.

Čim Kricki iziđe, Nikolaj Levin se osmjehnu i namigne. – I ovaj je loš – reče.
– Ta vidim... Ali ga u taj čas Kricki pozove s vrata. – Šta još treba? – reče te mu iziđe u susret u hodnik. Kad je ostao sam s Marjom Nikolajevnom, Levin joj se obrati:

– A jeste li dugo s bratom? – reče joj.

– A evo već drugu godinu. Zdravlje im se vrlo pogoršalo. Mnogo piju.

– Ovaj, a šta pije?

– Votku piju, a škodi im.

– A zar pije mnogo? – prošapće Levin.

– Da – reče ona bojažljivo pogledajući na vrata na kojima se pojavi Nikolaj Levin.

– O čem ste govorili? – reče on mršteći se i s jednoga na drugo prenoseći uplašene oči. – O čem?

– Ni o čemu – smeteno odgovori Konstantin.

– Ako ne želite govoriti, po volji vam. Samo ti nema šta da s njom razgovaraš. Ona je kurva, a ti gospodin – reče trzajući vratom. – Ti si, vidim ja to, vidim, sve shvatio i ocijenio te sažalno gledaš na moje zablude – progovori on opet povisujući glas.

– Nikolaju Dmitriču, Nikolaju Dmitriču – zašapće opet Marja Nikolajevna približivši mu se.

– No, dobro, dobro!... A šta je s večerom? A, evo je – reče kad ugleda lakaja s poslužavnikom. – Ovamo, ovamo metni – reče ljutito i istoga trena uzme votku, nalije čašicu te požudno ispije. – Popij, hoćeš li? – obrati se bratu umah nešto veseliji.

– Eh, pustimo sad Sergeja Ivanića. Ipak mi je drago da te vidim. Neka kaže tko šta hoće, mi smo ipak svoji. No, dajder popij. Pričaj šta radiš? – nastavi on pohlepno žvačući komadić kruha i nalijevajući drugu čašicu. – Kako živiš?

– Živim sam na selu, kao što sam i prije živio, bavim se gospodarstvom – odgovori Konstantin s užasom promatrajući pohlepu kojom je brat jeo i pio i pokušavaše da prikrije svoju pažnju.

– Zašto se ti ne ženiš?

– Nije bilo prilike – pocrvenjevši odgovori Konstantin.

– Zašto? Sa mnom je svršeno! Ja sam svoj život upropastio. To sam rekao i reći ću, da su mi moj dio dali onda kad mi je bio potreban, čitav bi moj život bio drukčiji.

Konstantin Dmitrič požuri da skrene razgovor. – A znaš li ti da tvoj Vanjuška radi kod mene u Pokrovskom kao knjigovođa? – reče.

Nikolaj tržne vratom te se zamisli.

– Pa pričaj mi šta se radi u Pokrovskom? Je li dom jednako stoji, i breze, i naša soba za učenje? A Filip vrtlar, zar je još živ? Kako pamtim sjenicu i divan! I pripazider, ništa ne mijenjaj u kući, nego se brže ženi i opet uredi sve onako kao što je i bilo. Tada ću ti doći, ako ti žena bude dobra.

– Pa dođi sada k meni – reče Levin. – Kako bismo se lijepo smjestili!

– Došao bih ti kad bih znao da neću naći Sergeja Ivanića.

– Nećeš ga naći. Ja živim posve nezavisno od njega.

– Da, međutim, govori ti što hoćeš, ali moraš birati između mene i njega – reče gledajući bojažljivo bratu u oči. Ta bojažljivost dirne Konstantina.

– Ako hoćeš znati sve što ja mislim o tome, reći ću ti da u svadi između tebe i Sergeja Ivanića ja ne držim ni ovu, ni onu stranu. Nijedan od vas nema pravo. Ti nemaš pravo više naoko, a on u suštini.

– A, a! Ti si to shvatio, ti si to shvatio? – radosno poviče Nikolaj.

– Ali ja, osobno, ako hoćeš znati, više cijenim tvoje prijateljstvo, jer...

– Zašto, zašto?

Konstantin nije mogao reći da mu je više stalo do njega zato što je Nikolaj nesretan, pa mu je potrebno prijateljstvo. Ali Nikolaj je shvatio da je on htio kazati upravo to pa, namrštivši se, opet posegne za votkom.

– Bit će dosta, Nikolaju Dmitriču! – reče Marja Nikolajevna pružajući punahnu nagu ruku prema peharčiću.

– Ostavi! Ne zanovijetaj! Istući ću te! – vikne on. Marja se Nikolajevna osmijehne krotkim i dobrim osmijehom koji prijeđe i na Nikolaja, te uzme votku.

– A ti misliš, ova ništa ne razumije? – reče Nikolaj. – Ona sve to razumije bolje od nas svijuu. Zar ne da u njoj ima nešto dobro, milo?

– Vi nikada prije niste bili u Moskvi? – reče joj Konstantin samo da nešto kaže.

– Ma ne govori joj vi. Ona se toga boji. Nitko joj osim suca za prekršaje, kad su joj sudili što je htjela otići iz javne kuće, nitko joj nije govorio vi. Bože moj, kakve su to besmislice na svijetu! – najednom poviče. – Te nove ustanove, ti suci za prekršaje, zemstvo, kakav je to bezobrazluk.

I on stane pripovijedati svoje sukobe s novim ustanovama. Konstantin ga je Levin slušao, i to poricanje smisla svima društvenim ustanovama što ga je kao i on prihvaćao i često izricao, bijaše mu sada nelagodno da čuje iz bratovih usta.

– Na onom ćemo svijetu sve to razumjeti – reče šaleći se. – Na onom svijetu? Ah, ne volim ja onaj svijet! – Ne volim – reče uprvši uplašene divlje oči na bratovo lice. – A bogme se eto čini da bi dobro bilo izaći iz sve te gnusobe, zbrke, i tuđe i svoje, samo se ja bojim smrti, užasno se bojim smrti. – On se strese. – Pa popij štogod. Hoćeš li šampanjca? Ili da odemo nekamo. Hajdemo k Ciganima! Znaš, veoma sam zavolio Cigane i ruske pjesme.

Jezik mu se počeo plesti, i on stade preskakivati s jednoga predmeta na drugi. Konstantin ga, s pomoću Mašinom nagovori da nikamo ne idu te ga potpuno pijana spremi na spavanje. Maša obeća da će u slučaju potrebe pisati Konstantinu i da će Nikolaja Levina nagovoriti da dođe živjeti k bratu.

XXVI

Ujutro je Konstantin Levin oputovao iz Moskve i podvečer doputovao kući. Putem se, u vagonu, razgovarao sa susjedima o politici, novim željeznicama, i, isto kao u Moskvi, svladala ga zbrka pojmova, nezadovoljstvo sa sobom, stid od nečega; ali kad je sišao na svojoj stanici, prepoznao ćoravog kočijaša Ignata s podignutim ovratnikom od kaftana, kad je u slabom svjetlu, što je padalo sa staničnih prozora, ugledao svoje udobne saonice, svoje konje podvezanih repova, u hamovima s kolutima i kićankama, kad mu je kočijaš Ignat, još dok su se namještali, ispričao seoske novosti, da je došao unajmljivač radne snage, da se otelila Paunica – osjeti kako se zbrka pomalo razbistrava, a stid i nezadovoljstvo da prolaze.

To je osjetio tek što je ugledao Ignata i konje; ali kad je navukao veliki kožuh koji su mu dovezli, umotavši se sjeo u saonice i krenuo razmišljajući o rasporedu posala na selu i pogledajući *logova*,³⁶ bivšega donskog *sedlenika*,³⁷ namučena, ali čila konja, počeo potpuno drukčije misliti o onome što mu se dogodilo. Očutio je da je našao sebe i drukčiji nije niti htio biti. Htio je samo da sada bude bolji nego što je bio prije.

Ponajprije je odlučio da se od danas više neće nadati neobičnoj sreći kakvu mu je imala pružiti ženidba te stoga neće toliko zanemarivati sadašnjost. Drugo, nikada sebi više neće dopustiti da se zanesese ružnom strašću, jer ga je uspomena na jednu takvu toliko mučila kad se spremao u prošnju. Zatim, sjećajući se brata Nikolaja, odluči sam u sebi da nikada više sebi neće dopustiti da ga zaboravi, da će paziti na nj i da ga neće puštati s očiju kako bi mu bio spreman pomoći kad mu bude loše. A to će biti uskoro, osjećao je to. Zatim ga sada i bratov razgovor o komunizmu prisili da se zamisli budući da se prema komunizmu onda onako olako ponio.

Promjenu ekonomskih prilika smatrao je za glupost, ali je uvijek osjećao da je nepravedno da on živi u obilju u poređenju s narodnom bijedom te, premda je i prije mnogo radio i nije živio raskošno, da bi se osjećao potpuno pravednim, sada je odlučio da će ubuduće još više raditi i još više izbjegavati raskoš. A činilo mu se da će on sve to tako lako moći uraditi da je cio put proveo u najugodnijem maštanju. S bodrim čuvstvom nade u novi, bolji život, oko devet navečer stigne svome domu.

Sa sobnih prozora Agafje Mihajlovne, njegove stare dadilje, koja je u njegovu domu vršila dužnost ekonomke, padalo je svjetlo na snježnu zaravan pred kućom. Još nije spavala. Kad je probudila Kuzmu, on sanjiv i bos istrči na ulazište. Prepeličarka Laska, umalo ne oborivši Kuzmu, isto je tako izletjela i skvičala, češala mu se o koljena, propinjala i htjela mu je staviti prednje šape na prsa, ali se nije usudila.

³⁶ *Logov* = konj u priprezi.

³⁷ *Sedlenik* = jahaći konj.

– Nešto se brzo vratiste, baćuška, reče Agafja Mihajlovna.

– Dojadilo mi, Agafja Mihajlovna. U gostima je dobro, kod kuće još bolje – odgovori joj i ode u kabinet.

Kabinet polako obasja svjetlost svijeće koju donesoše. Ukazaše se poznati predmeti: jelenji rogovi, police s knjigama, poput ogledala glatka peć s oduškom, peć koju je davno trebalo popraviti, očev divan, veliki stol, na stolu otvorena knjiga, napuknuta pepeljara, bilježnica s njegovim rukopisom.

Kad sve to vidje, posumnja da li će moći urediti onaj novi život o kome je snatrio putem. Svi ti tragovi njegova života kao da su ga saletjeli i govorili mu: »Ne, nećeš ti od nas otići i nećeš postati drukčiji, nego ćeš bogme ostati kakav si bio: sumnjičav, vječno nezadovoljan sa sobom, uzalud ćeš pokušati da se popraviš, padajući i vječno očekujući sreću koja ti se nije nasmiješila i koju nećeš moći ostvariti.«

Ali to su govorili predmeti, drugi je pak glas u duši govorio da se ne treba podvrgavati prošlosti i da čovjek može sa sobom sve učiniti. I slušajući taj glas ode u kut gdje su mu stajala dva utega od po jedan *pud*³⁸ te ih vježbajući se stane dizati nastojeći da se rastrese i osvježi. Za vratima zaškripe koraci. On hitro odloži utega.

Uđe nadstojnik imanja i reče da je sve, bogu hvala, u redu, ali priopći da je heljda u novoj sušnici nagorjela. Ta vijest razdraži Levina. Novu sušnicu je izgradio i djelomice izmislio Levin. Nadstojnik je uvijek bio protiv te sušnice i sad je s prikrivenim likovanjem javljao da je heljda nagorjela. Levin pak bijaše čvrsto uvjeren, ako je heljda nagorjela, da je to bilo samo zato jer nisu bile poduzete mjere što ih je on stotinjak puta naredio. Bilo mu je krivo te prigovori nadstojniku. Ali se dogodilo nešto važno i radosno: otelila se Paunica, najbolja, rasna krava, kupljena na izložbi.

– Kuzma, daj kožuh. A vi reciteder da donesu fenjer, ja pak idem pogledati – reče nadstojniku.

Staja za rasne krave bijaše odmah za kućom. Prešavši preko dvorišta kraj snježnog nanosa uz jorgovan, on dođe do staje. Mirisala je na toplu paru stajškoga gnoja kad su se otvorila primrzla vrata, a krave se, začudene neobičnom svjetlošću fenjera, uzmeškoliše na svježoj slami. Zablistala su se glatka, široka leđa crnopjege holandanke, Berkut, bik, ležao je sa svojim kolutom u gubici i kao da htjede ustati, ali se predomisli i samo dvaput otpuhne kad su prolazili pored njega. Crvena ljepotanka, grdosija nalik na nilskog konja, Paunica, okrenuvši zadak, zaklanjala je tele od došljaka i njušila ga.

Levin uđe u pregradu, pogleda Paunicu i podigne crvenkasto pjegava telića na njegove nesigurne duge noge. Uznemirena Paunica htjede da zamuče, ali se primiri kad joj Levin primakne telicu te je, teško uzdahnuvši, stane lizati hrapavim jezikom. Telica je u potrazi gurkala njuškom svoju mater pod slabine i vrtjela repićem.

– De ovamo posvijetli, Fjodore, amo fenjer – govoraše Levin ogledajući telicu.

– Na mater je! Iako je po boji na oca. Vrlo je lijepa. Duga i upalih slabina.

³⁸ *Pud* = mjera za težinu = 16,38 kg.

Vasilije Fjodoroviču, zar nije lijepa? – obrati se nadstojniku i, radostan zbog telice potpuno se izmiri s njim zbog heljde.

– Pa na koga i da bude ružna? A Semjon unajmljivač dođe drugi dan po vašem odlasku. Valjat će se nagoditi s njime, Konstantine Dmitriču – reče nadglednik. – I prije sam vas izvješćivao o stroju.

Dovoljno je bilo to pitanje da Levina uvede u sve pojedinosti gospodarstva, koje je bilo veliko i složeno, te on ravno iz staje pođe u poslovnicu pa, pošto je porazgovarao s nadstojnikom i Semjonom unajmljivačem, vrati se kući i ravno se pope u gostinjsku sobu.

XXVII

Kuća je bila velika, starinska, i premda je Levin živio sam, svejedno je ložio i zapremao čitav dom. Znao je da je to glupo, znao je da je to čak ružno i suprotno njegovim sadašnjim novim planovima, ali ta kuća Levinu bijaše čitav svijet. To je bio svijet u kome su živjeli u umrli njegov otac i mati. Živjeli su onim životom koji se Levinu činio idealom svakog savršenstva i o kojemu je on snivao da će ga obnoviti sa svojom ženom, sa svojom obitelji. Levin jedva da je pamtio svoju mater. Pojam o njoj bio je za njega sveta uspomena i u njegovoj je mašti njegova buduća žena morala biti ponavljanje onog predivnog, svetog ideala žena kakvim je za njega bila mati.

Ljubav prema ženi ne samo da nije mogao sebi zamisliti bez braka, nego je prvo sebi zamišljao obitelj, a tek onda onu ženu koja će mu dati obitelj. Njegova shvaćanja o ženidbi stoga nisu nalikovala na shvaćanje većine njegovih znanaca, za koje ženidba bijaše jedan od mnogih posala svakidašnjeg života; za Levina je to bilo glavno u životu, od čega je zavisjela sva njegova sreća. I sada se toga valjalo odreći.

Kad je ušao u malu gostinjsku sobu, gdje je uvijek pio čaj, i zasjeo u svoj naslonjač s knjigom, a Agafja mu Mihajlovna donijela čaja i svojim uobičajenim: »Da i ja sjednem, baćuška«, sjela na stolicu do prozora, on oćuti, ma kako to čudno bilo, da se nije rastao od svojih snova i da bez njih ne može živjeti. S njom, ili s drugom kojom, ali to će biti. Čitao je knjigu, mislio na ono što je čitao zastajkujući da posluša Agafju Mihajlovnu jer ona je neumorno brbljala; a ujedno su mu maštom bez veze protjecale različite slike iz gospodarstva i budućeg obiteljskog života. Čutio je da mu se u dubini duše nešto taložilo, sređivalo i slagalo. Slušao je kazivanje Agafje Mihajlovne o tome kako je Prohor zaboravio boga, te da za novce što mu ih je Levin poklonio da kupi konja pije a da se i ne trijezni, te da je ženu namrtvo pretukao; slušao je i čitao knjigu i pamtio cio tok svojih misli što ih je pobudilo čitanje. Bila je to *Tyndallova*³⁹ knjiga o toploti. Sjećao se svojih prigovora Tyndallu zbog toga što je zadovoljan

³⁹ *John Tyndall, engleski fizičar (1820–1893), autor čuvenih djela o toploti.*

sam sobom jer spretno vrši pokuse i što mu nedostaje filozofski nazor. I odjednom mu sinu radosna misao:

»Za dvije ću godine imati u stadu dvije holandske krave, i Paunica još može biti živa, dvanaest mladih Berkutovih kćeri, pa kad još dodam troje – divota!« Opet se lati knjige.

»Pa dobro, elektricitet i toplota jedno su te isto; međutim može li se u jednadžbi, da se riješi nepoznanica, jedna veličina zamijeniti drugom? Ne može. E pa onda kako? Veza među svim prirodnim silama i onako se osjeća instinktom... Osobito je ugodno da će već Pauničina kći biti crvenopjega krava, i cijelo stado, kojem će valjat dodati ono troje... Izvrsno! Izići sa ženom i s gostima u susret stadu... Žena će reći: ja smo i Kostja njegovali tu telicu poput djeteta. Kako vas to može tako zanimati? – Sve što njega zanima, mene zanima. Ali tko je ona? – I on se sjeti onoga što se dogodilo u Moskvi... Eh pa šta da se radi?... Ja nisam kriv. Ali sada će sve krenuti novim putem. Glupost je da život neće dopustiti, da prošlost ne dopušta. Treba se boriti da bi se bolje, mnogo mnogo bolje živjelo...«

Pridigao je glavu i zamislio se. Stara Laska, budući da se još nije pravo obradovala njegovu dolasku, jurila je po dvorištu da se nalaje, vratila se mašući repom i unoseći sa sobom miris zraka, pride mu, poturi mu glavu pod ruku žalosno cvileći i istući da je pogladi.

– Samo što ne govori – reče Agafja Mihajlovna. – A pas je... Bogme eto razumije da je gospodar stigao, pa mu je dosadno.

– Zašto baš dosadno?

– Zar ja da ne vidim, baćuška? Vrijeme mi je da poznajem gospodu. Odmalena sam uz gospodu odrasla. Ništa, baćuška. Samo bože zdravlja i nek je savjest čista.

Levin ju je netremice motrio čudeći se kako je ona shvatila njegove misli.

– Nego, da donesem jošte malčice čaja? – reče, pa uzevši šalicu iziđe.

Laska mu je jednako podmetala glavu pod ruku. Pogladio ju je, a ona se odmah sklupča u kolut do njegovih nogu metnuvši glavu na opruženu zadnju šapu. I da pokaže kako je sad sve dobro i u redu, ona malo otvori usta, zacmokće gubicom pa, bolje namjestivši ljepljive gubice uza stare zube, utihne u blaženom miru. Levin je pažljivo pratio ovu njenu posljednju kretnju.

»Ovako ću i ja! – reče sebi – ovako ću i ja! Ništa... Sve je dobro«.

XXVIII

Poslije plesa, rano ujutro Ana Arkadjevna posla mužu brzogav da polazi iz Moskve isti dan.

– Ne, ja moram, moram putovati – objasnila je zaovi promjenu svoje nakane takim tonom kao da se sjetila tolikih poslova da im ni broja nema – ne, najbolje još danas!

Stjepan Arkadijič nije ručao kod kuće, ali je obećao doći da isprati sestru u sedam sati. Ni Kiti nije došla, ali je poslala pisamce da je boli glava. Doli i Ana ručaše same s djecom i Engleskinjom. Da li zato što su djeca nepostojana ili što su osjetljiva, pa su osjetila da Ana danas nije uopće onakva kao onda kad mu je tako postala draga, i da se više ne bavi njima – tek najednom prekinuše svoju igru s tetom i prestadoše je voljeti, i nimalo ih nije zanimalo što ona odlazi. Ana je cijelo jutro bila zauzeta spremanjem za put. Pisala je pisamca moskovskim znanicama, zapisivala svoje račune, spremala stvari. Općenito se Doli činilo da ona nije mirna već zabrinuta, a to je raspoloženje Doli po sebi dobro poznavala, a ono ne dolazi bez razloga i većinom prikriva nezadovoljstvo sa samim sobom. Poslije ručka Ana pođe u svoju sobu da se obuče, i Doli pođe za njom.

– Kako si danas čudna! – reče joj Doli.

– Ja? Misliš? Nisam čudna, nego opaka. Takva sam. Samo bih neprestano plakala. To je vrlo glupo, ali to prolazi – reče Ana žustro te nagne zacrvenjelo lice nad torbicu kamo je spremala noćnu kapicu i batistani rupčić. Njene su oči osobito blistale i neprestano se zalijevale suzama. – Nikako mi se nije dalo iz Petrograda, a sad mi se ne da odavde.

– Došla si ovamo i učinila dobro djelo – reče Doli pažljivo je motreći.

Ana je pogleda očima vlažnim od suza.

– Ne govori to, Doli. Ništa ja nisam učinila niti sam mogla učiniti. Često se čudim zašto su se ljudi dogovorili da me kvare. Šta sam ja učinila i šta sam mogla učiniti? U tvom se srcu našlo toliko ljubavi da si mogla oprostiti.

– Bog zna što bi bilo bez tebe! Kakva si ti sretnica, Ana! – reče Doli. – U tvojoj je duši sve jasno i lijepo.

– Svatko u duši ima svoje *skeletons*,⁴⁰ kako vele Englezi.

– Kakve ti da imaš *skeletons*? U tebe je sve tako jasno.

– Imam ih! – najednom reče Ana, a lukav podrugljiv smiješak, koji ne bi čovjek očekivao nakon suza, namreška joj usne.

– Eh, onda su oni zabavni, ti tvoji *skeletons*, a ne mračni – smijući se reče Doli.

– Ne, mračni su. Znaš li ti zbog čega ja putujem danas, a ne sutra? To priznanje, koje me mučilo, hoću tebi da dam – reče Ana odlučno se zavaljujući u naslonjaču i gledajući Doli pravo u oči. I na svoje čudo Doli opazi da je Ana do ušiju pocrvenjela, do kovrčastih crnih vitica na vratu.

– Da – nastavi Ana. – Znaš li zbog čega Kiti nije došla na ručak? Ljubomorna je na me. Ja sam pokvarila... bila sam uzrokom da joj je ovaj ples bio muka, a ne radost. Ali, zaista, zaista, ja nisam kriva, ili sam kriva donekle – reče ona sitnim glasom otegnuvši riječ »donekle«.

– O, kako si to rekla poput Stive! – smijući se reče Doli.

– O ne, o ne! Ja nisam Stiva – reče mrgodeći se. – Ovo ti govorim zbog toga što čak ni za trenutak ne dopuštam sebi da posumnjam u se – reče Ana.

⁴⁰ *Skeletons*: kosturi; preneseno = skrivene neugodnosti.

Ali onog trenutka kad je izgovarala te riječi osjećala je da ne govori istinu; ona nije samo sumnjala u se, ona je osjećala uzbuđenje pri pomisli na Vronskoga i odlazila brže negoli je htjela samo zato da se više ne bi srela s njime.

– Da, Stiva mi je govorio da si s njime plesala mazurku i da je on...

– Ne možeš zamisliti kako se to smiješno svršilo. Mislila sam samo pomoći posredovanjem, kad tamo izrodilo se najednom nešto sasvim drugo. Možda sam i protiv svoje volje...

Ona pocrveni i zastane.

– O, oni to odmah osjete! – reče Doli.

– Ali ja bih bila očajna kad bi on tu bilo šta ozbiljno mislio. – prekine je Ana. I uvjerenam sam da će se sve to zaboraviti i da će Kiti prestati da me mrzi.

– Uostalom, Ana, pravo da ti kažem, ja baš jako ne želim taj brak Kiti. I bolje bi bilo da se to razvrgne kad se on, Vronski, mogao zaljubiti u tebe u jednome danu.

– Ah, bože moj, to bi bilo tako glupo! – reče Ana i opet joj se pojavi jako crvenilo na licu kad je misao što ju je zanimala začula izgovorenu riječima. – I tako, eto, odlazim pošto sam u Kiti stekla neprijatelja, a tako sam je bila zavoljela. Ah, kako je ona mila! Ali ćeš ti to popraviti, Doli? Je li?

Doli je jedva mogla suzdržati smiješak. Ona je voljela Anu, ali joj je bilo ugodno spoznati da i ona ima slabosti.

– Neprijatelja? To ne može biti.

– Tako bih željela da svi vi mene volite kao što ja volim vas; a sad sam vas još više zavoljela – reče ona sa suzama u očima. – Ah, kako sam danas glupa!

Prešla je rupčićem preko lica i počela se oblačiti.

Tik pred odlazak stiže okašnjeli Stjepan Arkadijč crvena, vesela lica i sa zadahom vina i cigare.

Anina osjećajnost zarazi i Doli pa, kad ona po posljednji put zagrlji zaovu, prošapće:

– Upamti, Ana: ono što si ti za mene učinila nikad neću zaboraviti. I upamti da sam te voljela i da ću te uvijek voljeti kao najboljeg prijatelja.

– Ne shvaćam zbog čega – progovori Ana ljubeći je i skrivajući suze.

– Ti si mene shvatila i shvaćaš me. Zbogom, ljepoto moja!

XXIX

»No, sve je svršeno i hvala bogu!« bijaše prva misao Ane Arkadjevne kad se po posljednji put pozdravila s bratom, jer joj je on do *trećeg zvona*⁴¹ svojim tijelom priječio put u vagon. Sjela je na svoj mali divan kraj Anuške i privikla se polumraku kola za spavanje. »Hvala bogu, sutra ću vidjeti Serjožu i Alekseja Aleksandroviča, i život će moj, dobri uobičajeni, poteći po starom.«

⁴¹ Na starim ruskim željeznicama davana su tri znaka zvonom pred polazak vlaka.

Svejednako zabrinuta kako je bila čitav taj dan, Ana se zadovoljno i brižno namjestila za put; svojim malenim spretnim rukama ona otvori i zatvori crvenu torbicu, uzme jastučić, stavi ga sebi na koljena te se, pomno umotavši noge mirno smjesti. Neka bolesna dama spremala se već na spavanje. Dvije su druge zametale razgovor s njom, a jedna debela starica umatala je noge i kritizirala grijanje. Ana odgovori nekoliko riječi damama, ali ne očekujući koristi od razgovora, zamoli Anušku da dohvati fenjerčić, pričvrsti ga za ručku naslonjača te uzme iz svoje torbice nožić za razrezivanje papira i engleski roman.

Sprva joj se nije čitalo. Najprije joj je smetao žagor i hodaње; zatim, kad je vlak krenuo, nije mogla da ne osluškuje zvukove; onda snijeg što je udarao o lijevi prozor i lijepio se uza staklo, pa pojava umotana konduktera kad je prošao posut snijegom – s jedne strane, a s druge razgovori o tome kako je sada napolju strašna mećava – rastresali su njenu pažnju. Dalje je sve bilo jedno te isto; ista trešnja s lupkanjem, isti snijeg na prozoru, isti brzi prijelazi s vrućine od parnog grijanja na studen pa opet na vrućinu, isto promicanje istih osoba u polumraku i isti glasovi, te Ana poče čitati i razumijevati ono što je čitala. Anuška je već drijemala držeći na koljenima crvenu torbicu širokim rukama u rukavicama od kojih je jedna bila poderana.

Ana je Arkadjevna čitala i razumijevala, ali joj je bilo nelagodno čitati, to jest pratiti odraz života drugih ljudi. Ona je samo živo željela živjeti. Ako je čitala kako je junakinja romana njegovala bolesnika, poželjela bi nečujnim koracima hoditi po bolesnikovoj sobi; ako je čitala o tome kako je član parlamenta držao govor, zaželjela je održati taj govor; ako je čitala o tome kako je Lady Mary jahala za čoporom divljači i peckala snahu i sve začuđavala svojom smjelošću, zaželjela bi to uraditi sama. Ali nije bilo šta da se radi, i ona se, vrteći svojim malenim rukama glatki nožić, prisiljavala na čitanje.

Junak romana već je počeo postizati svoju englesku sreću, barunstvo i imanje, i ona zaželje zajedno s njim otići na to imanje, kadli najednom osjeti da bi se on morao stidjeti i da se ona stidi toga istog. Ali zašto se on stidi? »A zašto bih se ja stidjela?« upita se ona uvrijeđeno se čudeći. Ostavila je knjigu i zavalila se na naslon naslonjača objema rukama snažno stisnuvši nožić za razrezivanje. Ničega se nije trebala stidjeti. Prebrala je sve svoje moskovske uspomene. Sve su bile lijepe, ugodne. Sjetila se plesa, sjetila se Vronskoga i njegova zaljubljena pokorna lica, sjetila se svega u vezi s njime: nije bilo ničega zbog čega bi se stidjela. A u isto vrijeme kako su se budile te uspomene osjećanje stida se pojačavalo kao da joj nekakav nutarnji glas, upravo ondje gdje se sjećala Vronskoga, govoraše: »Toplo, toplo, toplo, vruće«.

»No, šta je? – odlučno reče sebi premještajući se u naslonjaču. – Šta to pak znači? Zar se ja bojim otvoreno pogledati u to? No, šta je? Zar između mene i toga mladića oficira postoje i mogu postojati bilo kakvi drugi odnosi od onih kakve održavamo sa svakim znancem?«

Ana se prezrivo nasmiješi i opet se prihvati knjige, ali više nikako nije mogla razumijevati ono što je čitala. Prijede po staklu nožićem za razrezivanje, onda njegovu glatku i hladnu površinu prisloni uz obraz i samo što se naglas ne

nasmija od radosti što ju je odjednom bezrazložno obuzela. Osjećala je da joj se živci poput struna sve jače i jače natežu na nekakve navojne drvene klinove. Osećala je da joj se oči rastvaraju sve više i više, da joj se prsti na rukama i nogama uzrujano miču, da joj unutra nešto zaustavlja dah, i da je u tom treperavom polumraku sve slike i zvukovi neobično jasno zaprepašćuju. Neprestano su je salijetali časovi sumnje ide li vagon naprijed ili nazad, ili zapravo stoji. Je li to Anuška pored nje ili nepoznata neka djevojka?

»Šta je tamo, na ručki, je li to bunda ili zvijer? I jesam li to ja ovdje? Ja glavom ili tko drugi?« Bilo joj je strašno predavati se tome bunilu. Ali ju je nešto uvlačilo u nj, i ona mu se po volji mogla predavati i uzmicati. Ustala je da se osvijesti, zbacila *pled*⁴² i skinula pelerinu sa zimske haljine. Na časak se prenula i shvatila da je mršavi seljak što je bio ušao u dugom pamučnom kaputu na kome nije bilo dugmeta ložač, da je gledao na toplomjer, da su vjetar i snijeg provalili za njim na vrata; a onda se sve opet ispremiješalo... Onaj je seljak duga stasa navalio nešto glodati u zidu, starica je stala protezati noge preko cijele dužine vagona i napunila ga u obliku crnog oblaka; onda nešto strašno zaškripa i zalupi, kap da su koga razdirali; zatim crveni oganj zablješti oči, a onda sve prekri gusta koprena. Ona je osjetila da je propala u ponor. Međutim sve to nije bilo strašno, nego zabavno. Čovjek umotan i posut snijegom zavika joj nešto nad uhom. Digla se i sjetila; shvatila je da su ušli u stanicu i da je ono bio kondukter. Zamoli Anušku da joj dadne skinutu pelerinu i rubac, ogrne se i zaputi prema vratima.

– Izvolite li izići? – upita Anuška.

– Da, tako bih željela odahnuti. Ovdje je vrlo vruće.

I ona otvori vrata. Vijavica i vjetar narupe joj u susret i pootimaju se s njome za vrata. I to joj se učinilo zabavno. Otvorila je vrata te izišla. Vjetar kao da je samo na nju čekao radosno zazvižda i htjede je popasti i odnijeti, ali se ona rukom uhvati za hladnu gvozdenu šipku i pridržavajući haljinu spusti se na peron te zađe za vagon. Vjetar je bio snažan na platformi, ali na peronu za vagonima bijaše zatišje. Uživajući, udisala je punim grudima u se snježni, studeni zrak te je, stojeći pored vagona, gledala peron i osvijetljenu stanicu.

XXX

Strašna se vijavica kovitlala i fijukala između točkova vagona i oko stupova iza staničnog ugla. Vagone, stupove, ljude, sve što se moglo vidjeti – snijeg je zasuo s jedne strane i zasipavao sve više i više. Na trenutak vijavica utihne, ali onda je opet navaljivala takvim zapusima da joj, reklo bi se, nije bilo moguće odoljeti. U to su nekakvi ljudi trčkarali veselo razgovarajući, škripeći po

⁴² *Engl. plaid = putni pokrivač, ogrtač.*

peronskim daskama i neprestano otvarajući i zatvarajući velika vrata. Pognuta ljudska sjena promakne joj ispod nogu i začuju se udarci čekića o željezo.

»Brzjavaj!« razlijegne se ljutit glas s druge strane iz olujnog mraka. »Ovamo molim! Broj 28!« vikahu opet različiti glasovi, a umotani su ljudi, oblijepljeni snijegom, tuda protrčavali. Nekakva dva gospodina s upaljenim cigaretama u ustima prodoše pored nje. Ona još jednom udahne da se nadiše i već je bila izvadila ruku iz mufa da se uhvati za gvozdenu šipku i uđe u vagon, kadli joj jedan čovjek u vojničkom šinjelu tik pred njom zakloni žmirkavo svjetlo fenjera.

Ona se obazre i odmah prepozna lice Vronskoga.

Prisonivši ruku uz zaslon na kapi on joj se nakloni i upita, nije li joj šta potrebno, ne bi li joj čime mogao biti na usluzi? Ništa ne odgovarajući, ona ga je dosta dugo zagledala i, unatoč sjeni u kojoj je stajao, vidjela, ili joj se činilo da je vidjela, i izraz njegova lica i izraz očiju. Bio je to opet onaj izraz zanosna punog poštovanja koji je jučer učinio onako jak dojam na nju. Nije samo jednom sebi rekla u ove posljednje dane, a i u ovome času, da je Vronski za nju tek jedan između stotina jednih te istih mladih ljudi što se posvuda susreću, da nikada sebi neće dopustiti ni da misli na njega; ali je sad, u prvom trenutku kad se s njim sreća, obuze osjećanje radosna ponosa. Nije morala pitati zbog čega je on ovdje. Znala je to isto onako pouzdano kao da joj je rekao da je on ovdje zbog toga da bi bio ondje gdje je ona.

– Nisam znala da vi putujete. Zašto putujete? – reče spustivši ruku kojom se bila prihvatila gvozdene šipke. A na licu joj sijala nesavladiva radost i živahnost.

– Zašto putujem? – ponovi on gledajući joj pravo u oči. – Vi to znate, putujem zbog toga da bih bio ondje gdje ste vi – reče – drukčije ja ne mogu.

I u taj čas, kao da je skršio zapreke, vjetar ospe snijeg s vagonskih krovova, zatrese nekakvim otkinutim željeznim limom, a sprijeda plačno i tmurno zaruči dubok zvižduk lokomotive. Sav užas mećave učini joj se sada još divnijim. Rekao je upravo ono što joj je duša željela, ali čega se razumski bojala. Ništa nije odgovorila, a on joj je na licu vidio borbu.

– Oprostite mi ako vam je neugodno to što sam rekao – progovori on pokorno.

Govorio je pristojno, s poštovanjem, ali tako čvrsto i uporno da dugo nije mogla ništa odgovoriti.

– Ružno je to što vi govorite i, ako ste čestit čovjek, molim vas, zaboravite što ste rekli kao što ću i ja zaboraviti – reče ona napokon.

– Ni jedne vaše riječi, ni jedne vaše kretnje ja nikad neću zaboraviti, niti mogu da...

– Dosta, dosta! – poviče ona uzalud nastojeći pridati strog izraz svome licu u koje se on požudno unosio. I uhvativši se rukom za hladnu gvozdenu šipku, ona se popne na stepenice te hitro uđe u hodnik vagona. Međutim ona u onom malom hodniku zastane pretresajući u svojoj mašti ono što se zbilo. Ne sjećajući se ni svojih, ni njegovih riječi, shvatila je osjećanjem da ih je ovaj časoviti razgovor jako zbližio; to ju je plašilo i usrećavalo. Pošto je postajala nekoliko trenutaka, uđe u vagon i sjedne na svoje mjesto. Ono napeto stanje koje ju je od

početka mučilo ne samo da se obnovilo, nego se i pojačalo u tolikoj mjeri da se bojala da će svakog časa prepući u njoj nešto prenategnuto.

Svu noć nije spavala. Ali u napetosti i sanjarijama što su joj ispunjavali maštu nije bilo ničeg neugodnog i mračnog; naprotiv, bilo je nečeg radosnog, plamenog i uzbudljivog. Prema jutru Ana zadrijema sjedeći u naslonjaču, a kad se probudila, već bijaše svjetlo, razdanilo se i vlak je prilazio Petrogradu. Istog je časa okupiše misli o kući, o mužu, o sinu i brige toga dana i onih koji dolaze.

U Petrogradu, čim je vlak stao i ona izišla, prvo lice što je privuklo njenu pažnju bijaše muževo lice.

»Ah, bože moj, odakle mu najednom onakve uši?« pomisli gledajući njegovu hladnu i dostojanstvenu pojavu, a osobito usne školjke što su podupirale obod okrugla šešira. Kad ju je spazio, pođe joj u susret podrugljivo se po običaju smješkajući i pravo je gledajući velikim umornim očima. Nekakvo neugodno osjećanje stisne joj srce kad susrete njegov uporni i umorni pogled, kao da je očekivala da će ga naći drukčijeg. Osobito ju je iznenadilo što je pri susretu s njime osjetila nezadovoljstvo sa sobom. Bio je to davnašnji, poznati osjećaj, sličan licemjerstvu, koji je imala prema mužu; ali ona to osjećanje prije nije zamjećivala, a sada ga je jasno i bolno spoznala.

– Eto, kako vidiš, nježni je muž, nježan kao u drugoj godini braka, izgarao od želje da te vidi – reče on svojim polaganim visokim glasom i tonom kojim je gotovo uvijek s njome govorio, rugajući se onome tko bi zaista tako govorio.

– Je li Serjoža zdrav? – upita ona.

– I to je sva nagrada – reče on – za moj žar? Zdrav je, zdrav...

XXXI

Cijele te noći Vronski nije ni pokušavao zaspati. Sjedio je u svom naslonjaču čas uprvši oči pravo preda se, čas motreći putnike što su ulazili ili one što su izlazili, pa ako je i prije iščudavao i zbunjivao njemu nepoznate ljude svojom vanjštinom u kojoj se ogledala nepokolebljiva smirenost, sad bi se, pak, reklo da je bio još ponosniji i sam sobom zadovoljan. Na ljude je gledao kao na stvari. Mlad nervozan čovjek, činovnik okružnog suda, koji je sjedio nasuprot njemu zamrzi ga zbog te vanjštine. Mladić je i pripaljivao od njega, i zapodijevao razgovor s njime, i gurkao ga čak da bi ga upozorio kako on nije stvar, već čovjek, ali je Vronski gledao njega svejedno kao i svjetiljku, te se mladić kreveljio čuteći da gubi vlast nad sobom zbog toga što ga ne smatraju za čovjeka.

Vronski nije ništa i nikoga vidio. Osjećao se carski, ali ne zbog toga što je možda vjerovao da je ostavio dojam na Anu – u to još nije vjerovao – već zbog toga što ga je dojam koji je ona ostavila na njega činio sretnim i ponosnim.

Šta će od toga biti, on nije znao i nije čak ni mislio. Osjećao je da su sve njegove dosad nestašne, razbacane snage bile skupljene ujedno i strašnom energijom bile upravljene prema jednom blaženom cilju. I bio je sretan zbog

toga. Znao je tek to da joj je rekao istinu, da hodi tamo gdje je ona, da je svu sreću, jedini smisao života sada nalazio u tome da nju vidi i čuje. I kad je u Bologovu izišao iz vagona da popije kiselu vodu te spazio Anu, prvom je riječju nehotice rekao upravo ono što je mislio. I bilo mu je drago da joj je to rekao, da ona to sada zna i misli o tome. Svu noć nije spavao. Kad se vratio u vagon, bez prestanka je pretresao sve prilike u u kojima ju je vidio, sve njene riječi, a u njegovoj mašti lebdjele su slike od kojih mu je zamiralo srce.

Kad je u Petrogradu izišao iz vagona, osjećao se poslije besane noći živahan i svjež kao poslije hladne kupke. Zastao je pored svoga vagona očekujući da ona iziđe.

»Još jednom ću je vidjeti – govoraše sebi nevoljko se smješkajući – vidjet ću njen hod, njeno lice; reći će štogod, osvrnuti se glavom, pogledati možda«. Ali još prije negoli je spazio nju, spazio joj je muža kojega je šef stanice učtivo pratio kroz svjetinu. »Ah, jest, muž!« Tek sada prvi put Vronski jasno shvati da je muž osoba vezana s njome. Znao je da ona ima muža, ali nije vjerovao da on postoji te je potpuno povjerovao u njega tek kad ga je opazio, njega i njegovu glavu, ramena i noge u crnim hlačama; osobito kad je ugledao kako joj je taj muž s osjećajem vlasništva spokojno primio ruku.

Kad je ugledao Alekseja Aleksandroviča, njegovo petrogradsko svježe lice i strogo samosvjesnu pojavu, s okruglim šeširo, malo ukrućenih leđa, povjerovao je u njega i osjetio neprijatnost nalik na onu koju osjeća čovjek koji se, mučen žeđu, dokopao izvora i na tom izvoru našao psa, ovcu ili svinju koja je i popila i zamutila vodu. Hod Alekseja Aleksandroviča, koji je nezgrapno micao i kukove i nespretne noge naročito je vrijeđao Vronskoga. On je samo sebi priznavao nedvojbeno pravo da je voli. Međutim je ona bila ona ista, a njena je vanjština, koja ga je fizički oživljavala, uzbuđivala i punila mu dušu srećom, isto onako djelovala na njega. Njemcu lakaju, koji je iz drugog razreda dotrčao k njemu, naredio je da uzme stvari i ode, a sam priđe k njoj. Vidio je prvi susret muža sa ženom i pronicavošću zaljubljena čovjeka primijeti znak neznatne skučenosti kojom je ona govorila s mužem. »Ne, ona njega ne voli niti ga može voljeti«, zaključio on.

Još dok je straga prilazio Ani Arkadjevnoj, on radosno primijeti da je ona osjećala kako se on približuje te se bila osvrnula, ali, kad ga je prepoznala, opet se okrenula mužu.

– Jeste li dobro proveli noć? – reče on klanjajući se njoj i mužu zajedno i prepuštajući Alekseju Aleksandroviču da li će taj naklon primiti kao da je njemu namijenjen i da li će ga prepoznati ili neće.

– Hvala na pitanju, vrlo dobro – odgovori ona. Reklo bi se da joj je lice bilo umorno te na njemu nije bilo one živahne igre što je izbijala čas u smiješku, čas u očima; ali u jednom trenu pri pogledu na njega, nešto joj promakne u očima i, unatoč tome što se taj plamen istog trena ugasio, on je bio sretan zbog tog trena. Ona pogleda muža da vidi poznaje li on Vronskoga. Aleksej Aleksandrovič nezadovoljno gledaše Vronskoga, rastreseno se prisjećajući tko je to. Smirenost i

samosvjesnost Vronskoga ovdje se, kao kosa na kamen, namjeriše na hladnu samosvjesnost Alekseja Aleksandroviča.

– Grof Vronski – reče Ana.

– A! Mi kao da se znamo – ravnodušno reče Aleksej Aleksandrovič pružajući ruku. – Onamo je putovala s materom, a natrag sa sinom – reče on razgovijetno izgovarajući kao da uza svaku riječ daruje po rubalj. – Vi ste zacijelo s dopusta – reče on te se, ne očekujući odgovora, obrati ženi svojim šaljivim tonom – nego, je li mnogo suza bilo proliveno u Moskvi na rastanku?

Obraćajući se ženi upozoravao je Vronskoga da želi ostati sam pa se, pošto se okrenuo njemu, dotakne šešira; ali se Vronski obrati Ani Arkadjevnoj: – Nadam se da ću imati čast da me primite – reče.

Aleksej Aleksandrovič umornim očima pogleda Vronskoga.

– Bit će mi drago – reče on hladno – mi primamo ponedjeljkom. – Zatim, ne mareći više za Vronskoga reče ženi: – I kako je to samo lijepo što se u mene našlo pola sata vremena da te dočekam i da ti iskažem svoju nježnost – nastavi on onim istim šaljivim tonom.

– Ti i odviše ističeš svoju nježnost da bi je ja mogla cijeniti – ona će istim takim šaljivim tonom nehotice osluškajući odjeke koraka Vronskoga budući da je on išao za njima. »Ali zar je meni do toga?« pomisli ona i stane muža raspitivati kako je Serjoža bez nje provodio vrijeme.

– O, vrlo lijepo! Mariette veli da je bio vrlo drag i... moram te ražalostiti... nije čeznuo za tobom, ne onako, kao tvoj muž. Ali još jednom *merci*⁴³, prijatelju moj, što si mi poklonila dan. Naš će dragi samovar biti ushićen. (Samovarom je nazivao poznatu groficu Lidiju Ivanovnu stoga što se ona uvijek i zbog svega uzrujavala i žestila.) Raspitivala se za te. I znaš, ako te ja smijem svjetovati, otiđi danas do nje. Zna se da nju zbog svega boli srce. Uza sve svoje brige i brižice, ona je sada zauzeta pomirenjem Oblonskih.

Grofica je Lidija Ivanovna bila prijatelj njena muža i središte jednoga od otmjenih petrogradskih društava, a s kojim je po mužu Ana bila tješnje vezana nego s drugima.

– Pa ja sam joj pisala.

– Ali njoj treba objasniti sve do u tančine. Otiđi, ako nisi umorna, prijatelju moj. No, kočiju će ti dati Kondrat, a ja odoh u vijeće. Više neću sam ručavati – nastavi Aleksej Aleksandrovih ne šaleći se više. – Nećeš vjerovati kako sam navikao...

I on je, dugo joj stiskajući ruku i značajno smješeci se, smjesti u kočiju.

⁴³ *Franc.* = *hvala*.

XXXII

Prva osoba koja Anu sreće kod kuće bijaše sin. Potrčao je k njoj stepeništem unatoč guvernantinoj vici i očajnim ushitom vikao: »Mama, mama!« Dojurivši do nje, objesi joj se o vrat.

– Govorio sam vam da je mama! – vikao je guvernanti.

– Znao sam ja!

I sin je, isto onako kao i muž, pobudio u Ani osjećanje nalik na razočaranje. Zamišljala ga je boljim nego što je odista bio. Morala se približiti stvarnosti da bi uživala u njemu onakvom kakav je bio. Ali i ovakav kakav je bio, bio je divan sa svojim svijetlim uvojcima, modrim očima i punanim skladnim nožicama u čvrsto zategnutim čarapama. Ana je osjećala gotovo tjelesni užitak čuteći njegovu blizinu i milovanje i duševno smirenje kad bi susretala njegov prostodušan i povjerljiv pogled pun ljubavi i slušala njegova naivna pitanja. Ana izvadi darove što su ih poslala Dolina djeca te ispriповjedi sinu kako u Moskvi ima jedna djevojčica Tanja i kako ta Tanja zna čitati pa čak poučava drugu djecu.

– A je li, jesam li ja gori od nje? – upita Serjoža.

– Meni si najbolji na svijetu.

– To ja znam – reče Serjoža smiješeći se.

Ana još nije bila stigla da popije kavu, kad joj najaviše groficu Lidiju Ivanovnu. Grofica Lidija Ivanovna bijaše visoka puna žena, nezdravo žute boje lica i divnih zamišljenih crnih očiju. Ana ju je voljela, ali danas kao da je prvi put primjetila da i ona ima svoje nedostatke.

– No, šta je, prijateljice moja, odnesoste li maslinovu grančicu? – upita grofica Lidija Ivanovna čim je ušla u sobu.

– Da, sve se to svršilo, ali sve to i nije bilo onako važno kako smo mi mislili – odgovori Ana. – Uopće moja *belle soeur*⁴⁴ je suviše odrešita.

Ali je grofica Lidija Ivanovna, premda se zanimala za sve što se nje ne tiče, imala naviku da nikad ne sluša ono što ju je zanimalo; ona prekine Anu:

– Da, mnogo je nevolje i zla na svijetu, a ja sam danas tako izmučena.

– A zašto? – upita Ana nastojeći suzdržati smiješak.

– Počinjem sustajati uzalud lomeći koplja za pravdu te kadikad posve klonem. Ono sa sestrama (bila je to dobrotvorna, vjerska i rodoljubna ustanova) krenulo je divno, ali s onom se gospodom ništa ne može napraviti – doda grofica Lidija Ivanovna porugljivo se pokoravajući sudbini.

– Uхватili su se za tu misao, iznakazili je, a onda je prosuđuju tako sitničavo i ništavno. Dva-tri čovjeka, među njima i vaš muž, shvaćaju puno značenje toga posla, a drugi samo kvare. Jučer mi piše Pravdin...

Pravdin je bio poznati panslavist u inozemstvu, i grofica Lidija Ivanovna ispriповijeda sadržaj njegova pisma.

⁴⁴ *Franc.* = snaha.

Zatim grofica ispriča još neprilike i spletke oko sjedinjavanja crkava pa ode žureći se jer je toga dana morala biti :na sjednici nekog društva i u Slavenskom odboru.

»Pa sve je to bilo i prije; ali zašto toga prije nisam opažala? – reče Ana sebi. – Ili je ona danas vrlo razdražena? A zapravo je smiješno: njen cilj je krepost, ona je kršćanka, a sve se nešto ljuti i uvijek ima neprijatelja koji su također kršćani i kreposnici. Poslije grofice Lidije Ivanovne došla je prijateljica, direktorova žena, te ispričovala sve gradske novosti.

U tri sata otišla je i ona obećavši da će doći na ručak. Aleksej Aleksandrovič je bio u ministarstvu. Pošto je ostala sama, vrijeme do ručka Ana upotrijebi na to da bude uz sina dok on ruča (on je ručao zasebno) i da uredi svoje stvari, pročita i odgovori na poruke i pisma što su joj se skupile na stolu. Osjećaj bezrazložnog stida što ju je bio obuzeo putem i uzbuđenje potpuno iščezoše. U naviklim životnim uvjetima osjećala se opet čvrstom i besprijekornom.

U čudu se sjetila svoga jučerašnjeg raspoloženja. »Pa šta je bilo? Ništa. Vronski je rekao glupost kojoj je lako učiniti kraj, a ja sam odgovorila kako je i trebalo. Govoriti o tome mužu niti treba, niti se može. Govoriti o tome – znači pridavati važnosti onome što nije važno«. Sjetila se kako je pričala o tome da joj je u Petrogradu neki mladi službenik njena muža gotovo izjavio ljubav, i kako je Aleksej Aleksandrovič odgovorio da se neka žena, živeći u otmjenu društvu, može tome izložiti, ali da se on potpuno pouzda u njen takt i nikada sebi neće dopustiti da nju i sebe ponizi toliko da budu ljubomorni.

»Dakle, nema zašto da se govori? Da, bogu hvala, niti ima šta da se govori«, rekla je sebi.

XXXIII

Aleksej Aleksandrovič vratio se iz ministarstva u četiri sata, ali, kako je to često znalo biti, nije stigao da svrati do nje. Otišao je u kabinet da prima molitelje što su ga očekivali te da potpiše neke spise što mu ih je donio otpravnik poslova. Na ručak dođoše (u Karenjinih je uvijek ručalo troje): stara sestrična Alekseja Aleksandroviča, nadstojnik odjela sa ženom i jedan mlađi čovjek, koga su preporučili u službu Alekseju Aleksandroviču. Ana iziđe u gostinjsku sobu da ih zabavi. Tačno u pet sati, brončani sat iz doba Petra I još nije stigao odbiti peti otkucaj, kad Aleksej Aleksandrovič iziđe s bijelom kravatom i u fraku s dvjema zvijezdama, budući da je odmah po ručku morao otići. Svaka je minuta u životu Alekseja Aleksandroviča bila zauzeta i raspoređena. I da bi stigao posvršavati ono što ga je svaki dan čekalo, držao se najstrože tačnosti. »Bez žurbe i bez odmora« – bijaše njegovo geslo. Ušao je u salon, svima se naklonio i žurno sjeo smiješeći se ženi.

– Da, moja se osama svršila. Nećeš vjerovati kako je neprijatno (naglasio je riječ neprijatno) ručati sam.

Za ručkom je progovorio sa ženom o moskovskim novostima podrugljivo smiješeći se pitao za Stjepana Arkadjiča; ali pretežno se vodio zajednički razgovor o petrogradskim službenim i društvenim pitanjima. Poslije ručka proveo je pola sata s gostima, te pošto je opet osmjehujući se stisnuo ženi ruku, izišao je i otišao u vijeće. Ana ovaj put nije otišla ni knjeginji Betsi Tverskoj, koja ju je kad je doznala za njen dolazak, pozvala na večeru, ni u kazalište gdje je danas imala ložu. Nije otišla ponajviše zato što haljina na koju je računala nije bila gotova. Uopće, kad se po odlasku gostiju pozabavila svojom toaletom, Ana je bila vrlo ozlovoljena.

Pred odlazak u Moskvu ona je, uopće vješta u tome da se ne odijeva baš jako skupo, dala da joj modna krojačica prepravi tri haljine. Haljine je trebalo tako prepraviti da se ne bi mogle prepoznati i morale su biti gotove još prije tri dana. Pokazalo se da dvije haljine nisu bile posve dogotovljene, a da jedna nije bila prepravljena onako kako je to Ana htjela. Krojačica je došla da se sporazume tvrdeći da će tako biti bolje, i Ana se tako raspalila da se kasnije stidjela kad se toga sjetila. Kako bi se potpuno primirila, pošla je u dječju sobu i cijelo večer provela sa sinom, sama ga spremila na spavanje, prekrižila i pokrila ga pokrivačem. Bilo joj je drago da nije nikamo išla i da je tako lijepo provela to večer. Tako se čutjela lako i smireno, tako je jasno vidjela da je sve što joj se na željeznici činilo tako važnim bio samo jedan od običnih beznačajnih slučajeva života u otmjenom svijetu i da se ni pred kime, ni pred sobom nema čega stidjeti. Ana sjedne uz kamin s engleskim romanom i čekaše muža. Tačno u devet i pol začulo se njegovo zvonjenje i on ude u sobu.

– Evo napokon i tebe! – reče ona pružajući mu ruku. On joj poljubi ruku i sjedne do nje.

– Uopće vidim da ti je put uspio – reče joj.

– Jest, veoma – odgovori ona i stane mu pripovijedati sve iz početka: svoje putovanje s Vronskom, svoj dolazak, događaj na željeznici. Zatim je ispričala prvo o bratu, a zatim o Doli, koji su joj se sažalili.

– Ne smatram da bi se takvu čovjeku moglo oprostiti, bio ti on i brat – strogo će Aleksej Aleksandrovič.

Ona se osmjehne. Shvatila je da je on to rekao upravo zato da pokaže kako ga rođački obziri ne mogu spriječiti da ne izreče svoje iskreno mišljenje. Poznavala je tu muževu crtu i voljela ju je.

– Drago mi je što se sve dobro svršilo i da si došla – nastavi on. – Nego, šta ondje govore o novoj uredbi koju. sam proturio u državnom vijeću?

Ana nije ništa čula o toj novoj uredbi te ju je bilo stid što je tako lako mogla zaboraviti ono što je za nj bilo tako važno.

– Ovdje je to, naprotiv, izazvalo mnogo buke – reče on uz samozadovoljan smiješak.

Vidjela je da joj je Aleksej Aleksandrovič htio priopćiti nešto ugodno za sebe o tome, te ga je pitanjima navela da priča. Svejednako se samozadovoljno smiješeći, on ispriповjedi o ovacijama koje su mu priredili zbog toga što je proturio tu uredbu.

– Meni je vrlo, vrlo drago. To dokazuje da se napokon u nas počelo razumno gledati na to pitanje.

Kad je ispio svoju drugu čašu čaja sa slatkim vrhnjem i kruhom, Aleksej Aleksandrovič ustane i pođe u svoj kabinet.

– A ti nisi nikamo izlazila; mora da ti je bilo dosadno? – reče on.

– O, nije! – odgovori ona ustavši i prateći ga kroz salon u kabinet. – Šta ono ti sada čitaš? – upita ona.

– Sada čitam *Duc de Lille, Poesie des enfers*⁴⁵ – odgovori on.

– Izvrsna knjiga.

Ana se nasmiješila kako se obično osmjehuje slabostima ljudi koje volimo pa, uhvativši ga ispod ruke, otprati do vrata kabineta. Znala je za njegovu naviku, ona mu je postala prijekom potrebom da navečer čita. Znala je da je on, unatoč službenim dužnostima koje su gutale gotovo sve njegovo vrijeme, smatrao za svoju dužnost da prati sve važnije što se pojavljivalo u oblasti duha. Isto je tako znala da ga istinski zanimaju političke, filozofske, teološke knjige, da je njegovoj naravi umjetnost potpuno tuđa, ali da, bez obzira na to ili, bolje, upravo zbog toga, Aleksej Aleksandrovič ne propušta ništa od onoga što je podizalo buku na tom području te je smatrao za svoju dužnost da sve čita.

Znala je da je na području politike, filozofije, teologije Aleksej Aleksandrovič sumnjao ili tražio; ali u pitanjima umjetnosti i poezije, osobito glazbe, koju nikako nije mogao doživljavati, on je imao najodređenije i najčvršće nazore. Volio je govoriti o Shakespeareu, Raffaelu, Beethovenu, o značenju novih škola u poeziji i muzici, a sve su one u njega bile razvrstane vrlo tačnom dosljednošću.

– E pa, ostaj zbogom – reče ona kod vrata kabineta, gdje je već za njega bilo priređeno sjenilo na svijeći i boca vode pored naslonjača. – A ja ću pisati u Moskvu.

On joj stisne ruku i opet je poljubi.

»Ipak je on sjajan čovjek, istinoljubiv, dobar i izvanredan u svom poslu – govorila je sebi Ana kad se vratila u svoju sobu, kao da ga brani pred nekim tko ga je napadao i govorio da njega nije moguće voljeti. – Ali kako mu se to uši onako čudno ističu! Ili se podšišao?«

Tačno u dvanaest, dok je Ana još sjedila za pisaćim stolom dovršavajući pismo Doli, začuše se odmjereni koraci u papučama, i Aleksej Aleksandrovič, umiven i počesljan, s knjigom pod rukom priđe k njoj.

– Vrijeme je, vrijeme – reče on naročito se smiješeći te prođe u spavaonicu.

»I kako je smio da ga onako gleda?« pomisli Ana sjećajući se kako je Vronski pogledao Alekseja Aleksandroviča.

Pošto se svukla, ušla je u spavaonicu, ali na njezinu licu ne samo da nije bilo one živahnosti što je upravo vrcala iz njenih očiju i smiješka za njena boravka u Moskvi nego se, naprotiv, sada činilo da se vatra u njoj ugasila ili da je negdje duboko zapretna.

⁴⁵ *Franc. Vojvoda od Lila, Poezija pakla.*

XXXIV

Kad je odlazio iz Petrograda, Vronski je svoj veliki stan u Morskoj ulici ostavio prijatelju i voljenom drugu Petrickom. Petricki je bio mlad poručnik, ne baš jako visoka roda i ne samo da nije bogat, nego je bio do vrata u dugovima, podveče uvijek pijan i često dospijevao u pritvor zbog različitih i smješnih i prljavih dogodovština, ali omiljen i među drugovima i među starješinama. Kad se oko dvanaest sati sa stanice vozio u svoj stan, Vronski je pred ulazom primijetio poznatu najamnu kočiju. Još dok je zvonio, čuo je kroz vrata kikot muškaraca, i žubor ženskoga glasa, i povik Petrickoga: »Ako je neki lupež, ne puštajte ga!«

Vronski nije naredio oficirskom momku da ga najavi te nečujno uđe u prvu sobu. Barunica Šiljton, prijateljica Petrickoga, blistajući ljubičastim atlasom haljine i rumenim plavokosim lišćem te, poput kanarinke, ispunjavajući čitavu sobu svojim pariškim govorom, sjedila je za okruglim stolom kuhajući kavu. Oko nje su sjedili Petricki u kabanici i konjički kapetan Kamerovski u propisanoj uniformi, vjerojatno na povratku iz službe.

– Bravo! Vronski! – vikne Petricki poskakujući i štropecujući stolcem. – Domaćin glavom! Barunice, za njega kavu iz novoga kavenjaka. Tko bi rekao! Nadam se da si zadovoljan uresom svoga kabineta – reče on pokazujući barunicu. – Vi se znate.

– Kako da ne! – reče Vronski veselo se smiješeći i stiskajući malenu baruničinu ručicu. – I te kako! Stari smo prijatelji.

– Vi ste došli kući s puta – reče barunica – onda ja bježim. Ah, odoh ovog trena ako smetam.

– Vi ste kod kuće ondje gdje jeste, barunice, – reče Vronski.

– Zdravo, Kamerovski – doda on hladno stiskajući ruku Kamerovskome.

– Eto vi nikad ne umijete ovako lijepo govoriti – obrati se barunica Petrickome.

– Kako ne bih, ali zašto? Poslije ručka ni ja neću zboriti lošije.

– Samo što poslije ručka to više ne vrijedi! No, pa dat ću ja vama kave, idite se umiti i urediti – reče barunica opet sjedajući i brižno obrćući vijak na novom kavenjaku. – Pjer, dajte kave – obrati se ona Petrickome. Pjerom ga je zvala po njegovu prezimenu Petricki ne skrivajući svojih odnosa s njime. – Ja ću dodati.

– Pokvarit ćete.

– Ne, neću! Ej, a vaša žena? – reče odjednom barunica prekidajući razgovor Vronskoga s prijateljem. – Mi smo vas ovdje oženili. Jeste li doveli svoju ženu.

– Nisam, barunice. Ja sam rođen kao bohem i umrijet ću kao bohem.

– To bolje, to bolje. Dajte ruku.

I ne puštajući Vronskoga, sipajući šale, barunica mu stade pripovijedati o svojim najnovijim životnim planovima i stade ga zapitkivati za savjet.

– On mi nikako ne da rastavu! E pa šta da radim? (On, je bio njezin muž.) Sad kanim povesti parnicu. Šta mi vi savjetujete? Kamerovski, pripaziderte na

kavu – iskipi; vidite, zaposlena sam! Hoću parnicu, jer mi moj imutak treba. Shvaćate li tu glupost da sam mu ja, tobože, nevjerna – reče prezirno – i zato on hoće da uživa moj imutak.

Vronski je sa zadovoljstvom slušao to veselo čavrljanje ljepuškaste žene, davao joj za pravo, dijelio polušaljive savjete i uopće odmah poprimio svoj uobičajeni ton u obraćanju sa ženama toga kova. U njegovu petrogradskom svijetu svi su se ljudi dijelili u dvije potpuno suprotne vrste; jedna, niža vrsta: trivijalni, glupi i, dakako, smiješni ljudi koji vjeruju u to da jedan muž treba da živi s jednom ženom, s kojom je vjenčan, da djevojka treba da je nevina, žena stidljiva, muškarac muževan, suzdržljiv i čvrst, da treba odgajati djecu, zarađivati svoj kruh, plaćati dugove – i druge tomu slične gluposti. To je bila vrsta staromodnih i smiješnih ljudi. Ali postojala je i druga vrsta ljudi, pravih, kojoj su svi oni pripadali u kojoj ponajprije treba biti elegantan, lijep, velikodušan, smion, veseo, odavati se svakoj strasti ne crveneći i svemu se ostalome podsmjehivati.

Vronski je samo u prvom trenutku bio zbunjen nakon dojmova iz posve drugoga svijeta što ih je donio iz Moskve; ali se odmah, kao da je turio noge u stare papuče, našao u svom predašnjem vedrom i ugodnom svijetu. A kava i nije bila skuhana, nego je poprskala sve i pokipjela te izazvala upravo ono što je bilo potrebno, to jest dala je povoda za buku i smijeh i skvasila skupi ćilim i baruničinu haljinu.

– Eh, a sada, zbogom, inače se nikad nećete umiti i na mojoj će duši ostati najteži zločin uredna čovjeka, prljavština. Vi dakle savjetujete da mu stavim nož pod grlo?

– Svakako, i to tako da vam ručica bude što bliže njegovim usnama. On će poljubiti vašu ručicu i sve će se svršiti sretno – odgovori Vronski.

– Dakle večeras u francuskom kazalištu! – Pa, zašuštavši haljinom, ona nestane.

Digne se i Kamerovski, a Vronski, ne čekajući da on iziđe, pruži mu ruku te se uputi u kupaonicu. Dok se on umivao, Petricki mu je u kratkim crtama opisao svoje prilike, koliko su se one izmijenile poslije odlaska Vronskoga. Novaca ni za lijeka. Otac je rekao da ne da i da neće platiti dugove. Krojač hoće da ga strpa u zatvor, a drugi jedan vjerovnik isto neprestano prijeti zatvorom. Komandant je puka izjavio da će, ako ti skandali ne prestanu, morati predati ostavku. Barunica mu dodijala k'o sam vrag, osobito stoga što neprestano traži novaca; a ima jedna, pokazat će je on Vronskome, čudo od ljepote, divota, u strogo istočnom stilu, »*genre robinje Rebeke*«⁴⁶ razumiješ. I s Berkoševom sam se jučer posvadio, te je htio poslati sekundante, ali naravno, ništa od toga. Uopće sve je sjajno i neizmjereno veselo. I ne dajući drugu da se zadube u pojedinosti svoga položaja, Petricki mu počne pripovijedati sve zanimljive novosti. Slušajući toliko poznate priče Petrickoga u svom toliko poznato namještenom trogodišnjem stanu, Vronski je osjećao ugodu povratka naviknutom i bezbrižnom petrogradskom životu.

⁴⁶ *Genre = franc.: vrsta, rod, sojta; robinja Rebeka = legendarna ljepotica.*

– Ne može biti! – poviče on maknuvši nogu s pedale umivaonika iz kojega je polijevao svoj crveni, snažni vrat.

– Ne može biti! – poviče on čuvši da se Lora sprijateljila s Milejevim i napustila Fertinghofa. A je li on svejednako tako glup i zadovoljan? A što je, dakle, s Buzulukovom?

– Ah, Buzulukov je doživio nešto – divota! – zaviče Petricki.

– Zna se, plesovi su njegova strast, i on nije propustio nijedan dvorski ples. Otišao je na veliki ples u novom čakou. Jesi li vidio nove čakoe? Vrlo su lijepi, lakši su. Stoji on tako... De, poslušaj.

– Da, ja slušam – odgovori Vronski tarući se čupavim ručnikom.

– Prolazi velika kneginja s nekim poslanikom i na njegovu nesreću zaveo se razgovor o novim čakoima. Velika kneginja htjela je pokazati novi čako... Vide oni kako naš prijaško stoji. (Petricki je pokazao kako on stoji s čakoom.) Velika kneginja zamolila ga da dade čako – ali on ga ne daje. Šta je zapravo? Isprva mu namiguju, kimaju, mršte se. Ukočio se. Možeš zamisliti. Najprije onaj... kako ga zovu... hoće već da uzme od njega čako... ali on ne daje!... On mu je istragne i dade velikoj kneginji. »Gle, ovo je nova«, reče kneginja. Okrene čako i, možeš zamisliti, iz njega tres! Kruška, slatkiši, dvije funte slatkiša!... To je prijaško pokupio!

Vronski se previjao od smijeha. I dugo poslije toga, govoreći već o nečem drugom, svijao se on od zdrava smijeha, pokazujući svoje čvrste, guste zube kada bi se sjetio čakoa. Saznavši tako sve novosti, Vronski obuče s lakajevom pomoću vojničku odoru i odveze se da se prijavi. Pošto se prijavio, nakanio je odvesti se k bratu, k Betsi i učiniti nekoliko posjeta zato da počne zalaziti u ono društvo gdje bi mogao sresti Karenjinu.

Kao i uvijek u Petrogradu, on je otišao od kuće u namjeri da se ne vrati kući do kasne noći.

DRUGI DIO

I

Pri koncu zime sastao se u kući Ščerbackijevih *konzilijum*⁴⁷ koji je imao utvrditi u kakvu se stanju nalazi Kitino zdravlje i što valja poduzeti da se povrati njena sve malaksalija snaga. Bolovala je, i kako se bližilo proljeće, njeno se zdravlje pogoršavalo. Kućni joj je liječnik davao riblje ulje, pa željezo, pa lapis, ali jer ni jedno, ni drugo, ni treće nije pomagalo i jer im je savjetovao da na proljeće otputuju u inozemstvo, bi pozvan čuveni liječnik. Čuveni liječnik, ne baš star, zaista lijep muškarac, zatraži da pregleda bolesnicu. S naročitim je, reklo bi se, zadovoljstvom uporno tvrdio da je djevojačka stidljivost ostatak barbarstva i da nema ništa prirodnije od toga da još neostario muškarac temeljito pregleda mladu razodjevenu djevojku. Smatrao je to za prirodno jer je to činio svaki dan i pri tom, kako mu se činilo, niti je šta ružno osjećao, niti mislio, te stoga stidljivost u djevojke nije smatrao samo ostatkom barbarstva već i uvredom za sebe.

Svejedno što su svi liječnici učili jednu školu, iz jednih te istih knjiga, poznavali jednu nauku, i svejedno što su neki govorili da je taj čuveni liječnik loš liječnik, valjalo se pokoriti budući da je u kneginjinoj kući i njenoj okolini, tko zna zašto, bilo uvriježeno mišljenje da taj čuveni liječnik jedini zna nešto naročito i jedini može spasti Kiti. Nakon pažljiva pregleda i kuckanja po bolesnici, smetenoj i zbunjenoj od stida, pošto je brižno oprao svoje ruke, poznati je liječnik stajao u gostinjskoj sobi i govorio s knezom. Knez se mrštio i nakašljavao slušajući liječnika. Kao stariji čovjek, koji nije glup i nije bolestan, on nije vjerovao medicini i u sebi se ljutio na svu tu komediju, to više što je po svoj prilici on jedini potpuno shvaćao uzrok Kitine bolesti.

»To ti dođe kao lajanje uprazno«, mislio je, u mislima primjenjujući tu izreku iz lovačkog rječnika na znamenitog liječnika dok je slušao njegovo naklapanje o znacima kćerine bolesti. Liječnik je međutim s mukom suzdržavao izraz prezira prema ovome starom gospodskom sinu i s mukom se spuštao do razine njegova shvaćanja. Shvatio je da sa starcem nema šta govoriti i da je glava u ovoj kući – mati. Pred nju je onda nakanio prosuti svoj biser. U taj čas u gostinjsku sobu uđe kneginja s kućnim liječnikom. Knez ode nastojeći da se ne primijeti kako je smiješna cijela ta komedija. Kneginja je bila smetena te nije znala šta da radi. Osjećala se kriva pred Kiti.

- E pa, doktore, odlučujte o našoj sudbini – reče kneginja.
- Recite mi sve. »Ima li nade?« – htjede reći, ali joj usne zadrhtaše i ne smoze izustiti to pitanje. – No, šta je, doktore?...
- Odmah, kneginjo, porazgovorit ću s kolegom i onda ću imati čast da vam izložim svoje mišljenje.
- Da vas dakle ostavimo nasamo?
- Kako izvolite. Uzdahnuvši, kneginja iziđe.

⁴⁷ *Liječničko vijeće.*

Kad liječnici ostadoše sami, kućni liječnik poče bojažljivo izlagati svoje mišljenje koje se sastojalo u tome da je tu posrijedi početak tuberkuloznog procesa, ali... itd. Čuveni ga je liječnik slušao i u pol njegova izlaganja pogledao na svoj veliki zlatni sat.

– Tako dakle – reče on. – Ali...

Domaći liječnik umukne s poštovanjem u pol izlaganja.

– Odrediti početak tuberkuloznog procesa, kao što i sami znate, mi ne možemo; dok se ne pojave kaverne, nema ništa određeno. Ali nagađati možemo. I svi su znaci tu: slab tek, živčana razdražljivost i drugo. Pitanje se postavlja ovako: ako pretpostavljamo tuberkulozni proces, šta treba učiniti da se podrži tek?

– Ali, vi to dakako znate, tu se uvijek kriju moralni, duhovni uzroci – usudi se ubaciti domaći liječnik fino se osmjehnuvši.

– Da, to se samo po sebi razumije – odgovori čuveni liječnik opet pogledavši na sat. – Oprostite, je li gotov Janski most ili se još svejednako treba naokolo voziti? – upita on. A! gotov je. Da, e onda mogu stići za dvadeset minuta. Govorili smo, dakle, da se pitanje ovako postavlja: podržati tek i popraviti živce. Jedno je u vezi s drugim, treba djelovati ujedno na oboje.

– A putovanje u inozemstvo? – upita domaći liječnik.

– Ja sam protivnik putovanja u inozemstvo. I izvolite shvatiti: ako se radi o početku tuberkuloznog procesa, što mi znati ne možemo, onda odlazak u inozemstvo neće pomoći. Prijeko je potrebno takvo sredstvo koje bi podržalo tek i ne bi škodilo.

I čuveni liječnik izloži svoj plan liječenja u Sodemskim toplicama koje je propisao očito s toga što ne mogu škoditi. Kućni liječnik sasluša pažljivo i s poštovanjem.

– Ali bih u prilog putovanja u inozemstvo istakao promjenu navika, udaljivanje od okoline koja pobuđuje uspomene. A onda i mati bi rado – reče on.

– A! E, pa onda šta ćemo, nek putuju; samo, naškodit će oni njemački šarlatani... Trebalo bi da se drže uputa... Pa hajd', nek idu.

On opet pogleda na sat.

– O, već je vrijeme – i pođe prema vratima. Čuveni liječnik izjavi kneginji (osjećaj pristojnosti došapnuo mu to) da mora još jednom vidjeti bolesnicu.

– Kako! Još jednom pregledati? – uzvikne mati puna užasa.

– O ne, potrebne su mi tek neke pojedinosti, kneginjo.

– Molim lijepo.

I mati u pratnji liječnika uđe u gostinjsku sobu do Kiti. Izmršavjela i rumena, neobična blijeska u očima od pretrpljenoga stida, Kiti je stajala nasred sobe. Kad liječnik uđe, ona pocrvenje i oči joj se napune suzama. Čitava njena bolest i liječenje učini joj se glupo, štaviše, i smješno. Njeno joj se liječenje učinilo isto toliko smiješno kao što bi bilo sastavljanje krhotina razbijene vaze. Srce je njezino bilo razbijeno. I zar je oni hoće da liječe pilulama i prascima? Ali nije smjela vrijeđati mater, to više što se mati smatrala krivom.

– Izvolite sjesti, kneginjice, – reče čuveni liječnik.

On je smiješeći se sjeo prema njoj, opipao joj bilo i opet stao postavljati dosadna pitanja. Odgovarala mu je, ali se najednom naljuti i ustane.

– Oprostite, doktore, ali to zaista nikamo ne vodi. Vi me već po treći put pitate isto.

Čuveni se liječnik nije uvrijedio.

– Bolesna razdraženost – reče on kneginji kad je Kiti izišla. – Uostalom, ja sam svršio.

I kao pred izuzetno pametnom ženom liječnik pred kneginjom utvrdi kneginjičino stanje i zaključi uputom kako da se piju vodice koje su bile nepotrebne. Na upit, bi li putovale u inozemstvo, liječnik se udubi u razmišljanje kao da rješava težak problem. Odluka naposljetku bi iznesena: putovati i ne vjerovati šarlatanima, nego se u svemu obraćati njemu.

Kao da se nešto veselo dogodilo poslije liječnikova odlaska. Mati je bila vesela kad se vratila kćerci, a Kiti se pretvarala da se i ona veseli. Sada je često, gotovo neprekidno, dolazila u priliku da se pretvara.

– Uistinu, ja sam zdrava, maman. Ali ako vi hoćete da putujemo, pa putujmo!
– reče ona te, nastojeći pokazati da se zanima skorim putem, stade govoriti o pripremama za odlazak.

II

Odmah poslije liječnika dođe Doli. Znala je da toga dana treba biti konzilijum, pa unatoč tome što je nedavno ustala od poroda (pri koncu zime rodila je djevojčicu), unatoč tome što je i sama imala mnogo nevolje i briga, ostavivši dojenče i oboljelu djevojčicu, ona se zaputila da dozna za Kitinu sudbinu o kojoj se danas odlučivalo.

– No, šta je? – reče ona ulazeći u gostinjsku sobu i ne skidajući šešira. – Svi ste veseli. Sigurno je sve dobro? Pokušali su joj ispričati šta je rekao liječnik, ali se pokazalo, premda je liječnik govorio ljeporjeko, da nikako nisu mogli ispričati šta je on rekao. Zanimljivo je bilo samo to da je odlučeno da putuju u inozemstvo.

Doli nehotice uzdahne. Njezin najbolji prijatelj, sestra, odlazila je. A njen život nije bio lak. Odnosi sa Stjepanom Arkadičem poslije pomirenja ponižavali su je. Spona što ju je Ana napravila pokazala se krhkom, te je porodična sloga opet napukla na onom istom mjestu. Ničega određenoga nije bilo, ali Stjepana Arkadiča gotovo nikad nije bilo kod kuće, novaca isto tako gotovo nikad nije bilo, a slutnje o nevjeri postojano su mučile Doli, i ona ih je sad odgonila od sebe bojeći se proživljenih muka ljubomore.

Prva provala ljubomore, jedanput proživljena, više se nije mogla povratiti, pa čak ni otkriće nevjere ne bi više moglo na nju onako djelovati kao prvi put. Takva bi je otkrića sada samo lišila njenih porodičnih navika, te je dopuštala da je vara prezirući zbog te slabosti njega, a ponajviše sebe. Povrh toga neprestano

su je mučile brige oko velike porodice: te bi zapelo hranjenje dojenčeta, te bi odlazila dadilja, te bi, kao sada, oboljelo koje od djece.

– Pa, kako tvoji? – upita mati.

– Ah, maman, imate vi dosta svoje nevolje. Lili je oboljela, pa se bojim da je šarlah. Sad sam, eto, izišla da saznam što je, jer ću se i onako zatvoriti u kući ako je, ne daj bože, šarlah.

I stari je knez poslije liječnikova odlaska izišao iz svog kabineta pa se, pošto je podmetnuo svoj obraz Doli i prozborio s njome, obratio ženi:

– Kako ste odlučili, putujete? Eh, a šta ćete sa mnom napraviti?

– Mislim da ti ostaneš, Aleksandre, – reče žena.

– Kako vam drago.

– Maman, a zašto da papa ne pođe s nama? – reče Kiti. – I njemu će biti ugodnije, i nama.

Stari knez ustane i rukom pogladi Kitinu kosu. Ona podigne glavu i gledaše ga usiljeno se smijući. Uvijek joj se činilo da je on u porodici najbolje shvaća, iako je malo govorio s njome. Kao najmlađa, bila je očeva mezimica te joj se činilo da ga je njegova ljubav prema njoj učinila pronicavim. Kad se njen pogled sreo sada s njegovim modrim, dobrim očima koje su je uporno motrile, činilo joj se da je on skroz naskroz vidi i shvaća sve ono nevaljalo što se u njoj događa. Crveneći se, ona mu se primakne očekujući poljubac, ali je on samo potapša po kosi i rekne:

– Ti glupi »šinjoni«!⁴⁸ Rođene se kćeri ne možeš dotaći, nego miluješ kose krepanih baba. E pa, Dolinjka – obrati se on starijoj kćerci – šta raducka tvoj delija?

– Ništa, papa – odgovori Doli shvaćajući da se radi o mužu.

– Vječno izbiva, ja ga gotovo i ne vidim – nije mogla a da ne doda porugljivo se osmjehujući. – Šta kažeš, još nije otišao na selo da proda šumu?

– Nije, vječno se sprema.

– Ma nemoj! – izusti knez. – Onda i ja da se spremim? Molim, molim – obrati se on ženi sjedajući. – A ti, znadeš li šta, Kaća – doda on najmlađoj kćerci – ti se jednom, jednoga lijepog dana, probudi i reci sebi: pa ja sam posve zdrava i vesela, i hajde da idem s papom opet rano ujutro šetati po smrzavici. A?

Reklo bi se da je ono što je otac rekao bilo vrlo jednostavno, ali Kiti se na te riječi zbuni i uznemiri poput zatečena krivca.

»Jest, on sve zna, sve razumije i ovim riječima mi veli, iako je sramota, da tu sramotu treba preživjeti«. Nije se mogla pribrati da odgovori štogod suvislo. Bila je započela i najednom se rasplakala te izjurila iz sobe.

– Evo ti tvojih šala! – okomi se kneginja na muža. – Ti uvijek... – poče ona svoje karanje.

Knez je dosta dugo slušao kneginjine prijekore i šutio, ali mu se lice sve više i više mrštilo.

– Ona je tako jadna, siročje jedno, tako jadna, a ti ne osjećaš da nju boli svaki spomen o onome što je tomu uzrok. Ah! tako se prevariti u ljudima! – reče

⁴⁸ *Uvojci od tuđe kose, kojima žene dopunjuju frizuru.*

kneginja i po promjeni njena tona Doli i knez shvatiše da je govorila o Vronskome. – Ne razumijem kako nema zakona protiv takvih gadnih, neotesanih ljudi.

– Ah, najradije ne bih to slušao! – tmurno progovori knez ustajući s naslonjača i kao želeći otići, ali se ustavi kod vrata.

– Ima zakona, majčice, i kad si me već izazvala, onda ću ti i reći tko je svemu tome kriv: ti i opet ti, jedino ti. Zakona protiv takvih junačina uvijek je bilo i bit će! Jest, molim, da nije bilo onoga čega nije moralo biti, ja sam starac, ali ja bih njemu *bacio rukavicu*⁴⁹, kicošu jednome. Jest, a sada, de liječite, zivkajte sebi one šarlatane.

Činilo se da knez ima još mnogo toga reći, ali čim je kneginja začula njegov ton, kao što je uvijek bivalo u ozbiljnim pitanjima, odmah se primirila i pokajala.

– Alexandre, Alexandre, – šaptala je primičući se te se rasplaka.

Čim je zaplakala, i knez je utihnuo. Prišao joj je.

– De, dosta, dosta! I tebi je teško, znam. Šta da se radi? Nema veće nesreće. Bog je milostiv... hvala ti... – govorio je, više ni sam ne znajući šta govori i odgovarajući na vlažni kneginjin poljubac što ga je osjetio na svojoj ruci. I izide iz sobe.

Tek što je Kiti u suzama izišla iz sobe, Doli je po svojoj materinskoj, porodičnoj navici odmah razabrala da će tu biti posla za žene te se spremila da ga izvrši. Skinula je šešir i, pošto je ozbiljno zasukala rukave, spremi se na posao. Dok je mati napadala oca, pokušavala je zadržati mater, koliko joj je dopuštalo kćerinje poštovanje. Dok je knez grmio, ona je šutjela; ćutjela je stid zbog matere i nježnost prema ocu zbog njegove dobrote što mu se odmah povratila; ali kad je otac otišao, pribrala se da učini najvažnije što je bilo potrebno – da ode Kiti te da je umiri.

– Davno sam vam htjela reći, maman: znate li vi da je Levin htio zaprositi Kiti kad je bio ovdje posljednji put? Govorio je Stivi.

– Ma šta ne kažeš? Ja ne shvaćam...

– Pa, možda ga je Kiti odbila?... Nije vam govorila?

– Ne, ništa nije govorila ni o ovome ni o onom drugom; suviše je ponosna. Ali ja znam da je sve zbog toga...

– Da, zamislite samo, ako je ona odbila Levina – a ne bi ga bila odbila da nije bilo onoga, znam ja... I onda kako ju je onaj užasno prevario.

Kneginji je bilo čak strašno misliti koliko je kriva kćeri pa se razljutila.

– Ah, više ništa ne shvaćam! Danas svatko hoće da po svojoj glavi živi, materi ništa ne govore, a onda eto ti...

– Maman, odoh ja k njoj.

– Pođi. Zar ti ja branim? – reče mati.

⁴⁹ *Tj. pozvao ga na dvoboj.*

III

Kad je ušla u maleni Kitiin kabinet, ljepušnu, ružičastu sobicu s lutkicama *vieux saxe*⁵⁰, sobicu isto onako mladáhnu, ružičastu i veselu kakva je još do pred dva mjeseca bila Kiti, Doli se sjeti kako su prošle godine, i s kakvim veseljem i ljubavlju, zajedno namještali tu sobicu. Srce joj se sledenilo kad ugleda Kiti gdje sjedi na onisku stolcu blizu vrata i gdje nepomičnim očima zuri na ugao saga. Kiti pogleda sestru i hladni se, ponešto surov izraz njena lica ne promijeni.

– Ja sad odlazim i zatvorit ću se u kuću, te ti nećeš moći k meni – reče Darja Aleksandrovna sjedajući pored nje.

– Htjela bih malo porazgovarati s tobom.

– O čemu? – uplašeno digavši glavu hitro upita Kiti.

– O čemu, ako ne o tvom jadu?

– Nemam ja jada.

– Nemoj, Kiti. Zar ti misliš da ja mogu ne znati? Sve ja znam. I, vjeruj mi, to je tako ništavno... Sve smo mi prošle to. – Kiti je šutjela, a lice joj bilo strogo. – Nije vrijedan da patiš zbog njega – nastavi Darja Aleksandrovna izravno prelazeći na stvar.

– Jeste, zato što me je zanemario – treperavim glasom progovori Kiti. – Ne govori! Molim te, ne govori!

– Ama tko ti to reče? Nitko toga nije govorio. Ja sam uvjerenja da je on bio zaljubljen u tebe i da je ostao zaljubljen, samo...

– Ah, najgora su mi ta sažaljevanja! – vikne Kiti odjednom se naljutivši. Okrenula se na stolcu, pocrvenjela i stala brzo poigravati prstima čas jednom, čas drugom rukom stiskajući kopču na pojasu što ju je držala. Doli je poznavala taj sestrin običaj da prebire rukama kad bi se ražestila; znala je kako je u času ražešćenosti Kiti bila kadra da se zaboravi i da izgovori koješta suvišno i neugodno te Doli htjede da je umiri; ali već bješe kasno.

– Što, što mi želiš natuknuti, što? – brzo govoraše Kiti. – To da sam bila zaljubljena u čovjeka koji nije htio da zna za me, i da ja umirem od ljubavi za njim. I to mi govori sestra koja misli da... da... da suosjeća sa mnom!... Ne želim ja te sućuti i pretvaranja!

– Kiti, nepravedna si.

– Zašto ti mene mučiš?

– Ali ja, naprotiv... Ja vidim da si ožalošćena. Ali je Kiti u svojoj plahovitosti nije slušala.

– Nemam se ja zbog čega žalostiti niti tješiti. Ja sam toliko ponosna da nikada ne bi pristala da volim čovjeka koji mene ne voli.

– Pa ja i ne govorim... Jedino – reci mi po istini – Darja će Aleksandrovna uzevši je za ruku – reci mi, je li ti Levin govorio?

⁵⁰ *Lutkice od staroga saksonskog porculana.*

Kad se spomenu Levin, Kiti se, kako se činilo, nije mogla više uzdržati; poskočila je sa stolice te, bacivši kopču o zemlju i mašući brzo rukama, progovori brzoreko.

– Šta će tu još i Levin? Ne razumijem zašto ti je potrebno da me mučiš? Rekla sam i ponavljam da sam ponosna i nikada, nikada neću učiniti ono što ti činiš – vratiti se čovjeku koji te izdao, koji je zavolio drugu ženu. Ja to ne razumijem, ne razumijem! Ti možeš, ali ja ne mogu!

Pa pošto je izrekla te riječi, ona pogleda sestru i, opaziv da Doli šuti turobno oborivši glavu, umjesto da iziđe iz sobe, kako je bila namjeravala, Kiti sjedne do vrata te, pokrivši lice rupčićem, obori glavu.

Šutnja je potrajala časak-dva. Doli je mislila o sebi. Ono poniženje što ga je ona uvijek ćutjela, osobito je bolno odjeknulo u njoj kad ga je sestra spomenula. Nije očekivala takve okrutnosti od sestre te se ljutila na nju. Ali najednom začuje šum haljine i ujedno jecaj suzdržavana plača što je provalio, i nečije joj ruke odozdo obgrle vrat. Pred njom je klečala Kiti.

– Dolinjko, tako sam, tako nesretna! – šapne ona priznajući svoju krivicu. I suzama oblito milo lice zarije se u suknju Darje Aleksandrovne.

Kao da su suze bile ono prijeko potrebno mazivo, bez kojega stroj uzajamnog općenja među dvjema sestrama nije mogao uspješno raditi – poslije suza sestre se raspričaše, ali ne o onome što ih je okupljalo; pa ipak, i kad su govorile o sporednim stvarcima, jedna su drugu razumjele. Kiti je shvatila da je ono što je u srdžbi rekla o muževoj nevjeri i o poniženju, do u dno srca pogodilo jadnu sestru, ali da joj je ona oprostila. Što se pak tiče Doli, ona je shvatila sve što je htjela znati; uvjerala se da su njena nagađanja bila tačna, da je jad, neizlječivi Kitin jad bio u tome što ju je Levin zaprosio i što ga je odbila, a Vronski je obmanuo, te da je ona bila spremna voljeti Levina i mrziti Vronskoga. Kiti nije o tom rekla ni riječi; govorila je samo o svom duševnom raspoloženju.

– Nemam ja nikakva jada – govorila je kad se primirila – ali možeš li ti shvatiti da mi je sve postalo gadno, odvratno, prostačko, a ponajprije ja sama. Ne možeš sebi predočiti kakve gadne misli imam o svemu.

– Ama kakve to gadne misli mogu biti u tebe? – upita Doli smješkajući se.

– Najgadnije i, najprostačkije: ne mogu ti reći. Nije to tuga, nije čama, nego nešto kudikamo gore. Kao da se sve lijepo što bijaše u meni, kao da se pritajilo, a ostalo samo ono najgadnije. Eh, kako da ti kažem? – nastavi ona videći nedoumicu u sestrinim očima. – Papa mi je malo prije počeo govoriti... meni se čini, on jedino misli da se moram udati. Mama me voda po plesovima: čini mi se da me samo stoga voda da bi me što prije udala i oslobodila me se. Znam da to nije istina, ali ne mogu odagnati tih misli. Takozvane ženike smisliti ne mogu. Čini mi se da mi uzimaju mjeru. Odlaziti svejedno kamo u plesnoj haljini za mene je nekad bilo najobičnije zadovoljstvo, sama sam u sebi uživala; sad me je stid, nelagodno mi je. Eh, šta ćeš! Liječnik... No...

Kiti se smela; htjela je dalje reći da joj je, otkako se s njom desila ova promjena, Stjepan Arkadijč postao nepodnosivo neugodan i da ga ne može smisliti a da joj se ne pojave o njemu najgadnije i najgrublje predodžbe.

- I onda, sve mi dolazi pred oči u najgrubljem, najgadnijem liku – nastavi ona. – To je moja bolest. To će proći, možda...
- A ti nemoj misliti...
- Ne mogu. Samo mi je s djecom lijepo, samo kod tebe.
- Šteta što nećeš moći dolaziti k meni.
- Naprotiv, doći ću. Ja sam imala šarlah i zamolit ću maman.

Kiti je učinila što je obećala i prešla k sestri i za sve vrijeme šarlaha koji je zaista izbio nje govala djecu. Obje su sestre sretno izvukle sve šestoro djece, ali se Kitino zdravlje nije popravilo, te o korizmi Ščerbackijevi otputovaše u inozemstvo.

IV

Petrogradsko više društvo u suštini je jedno: svi se međusobno poznaju, čak i zalaze jedni drugima. Ali u tom velikom društvu ima posebnih razreda. Ana Arkadjevna Karenjina imala je prijatelja i uskih veza u tri različita kruga. Jedan je krug bio službeni, oficijalni krug njena muža koji se sastojao od njegovih drugova u službi i podređenih, u društvenim prilikama povezanih i podijeljenih na najrazličitije i najslučajnije načine. Ana se sada teško mogla sjetiti onoga osjećaja gotovo pobožnog poštovanja što ga je isprva imala prema tim osobama. Sada ih je sve poznavala, kako se ljudi poznaju u kotarskom gradiću; znala je tko ima koje navike i slabosti, kome koja čizma žulja nogu; znala je njihove međusobne odnose i odnose prema glavnom središtu; znala je tko se koga i s pomoću čega drži, i tko se s kime i u čemu slaže i razilazi; ali krug državnih, muških interesa, Unatoč poticajima grofice Lidije Ivanovne, nikad je nije mogao zanimati i ona ga je izbjegavala.

Drugi je Ani blizak intimni krug – bio onaj krug putem kojega je Aleksej Aleksandrovič napravio svoju karijeru. Središtem toga intimnog kruga bila je grofica Lidija Ivanovna. Bio je to krug starih, ružnih, kreposnih i pobožnih žena, i pametnih, učenih, častoljubivih muškaraca. Jedan pametan čovjek koji je pripadao tome intimnom krugu zvao ga je »savješću petrogradskog društva«. Aleksej Aleksandrovič visoko je cijenio taj krug pa je Ana, budući da se sa svima vrlo dobro umjela saživjeti, za prvo vrijeme petrogradskog života našla sebi prijatelja i u tom krugu. Sada pak, nakon povratka iz Moskve, taj joj je intimni krug postao nepodnosiv. Sinulo joj je da se i ona i svi oni pretvaraju te joj u tom društvu postade tako dosadno i nelagodno da je što je manje mogla zalazila grofici Lidiji Ivanovni.

Treći krug, napokon, gdje je ona imala veze bio je u pravom smislu riječi aristokratski svijet – svijet plesova, ručkova, blistavih toaleta, svijet koji se jednom rukom držao dvora da se ne spusti do *polusvijeta*⁵¹ za koji su članovi toga

⁵¹ *Zastario izraz, i u ruskom preveden s francuskog: demimonde = krug, društvo većinom lakih žena, koje oponašaju aristokratski način života.*

kruga mislili da ga preziru, a međutim su im se ukusi ne samo podudarali nego bili jedni te isti. Veza s tim krugom održavala se posredovanjem kneginje Betsi Tverske, žene njezina bratića koja je imala stotinu i dvadeset tisuća godišnjeg prihoda i koja je Anu čim se pojavila u aristokratskom društvu osobito zavoljela, pazila je i uvlačila u svoj krug rugajući se krugu grofice Lidije Ivanovne.

– Kad budem stara i ružna, postat ću isto onakva – govorila je Betsi – ali vama, mladoj, ljepušnoj ženi još je rano u onu ubožnicu.

Koliko je mogla, Ana je isprva izbjegavala taj svijet kneginje Tverske, budući da je on zahtijevao veće izdatke no što su bila njena sredstva, a i u duši je više voljela prvi krug; ali nakon puta u Moskvu postade obrnuto. Izbjegavala je svoje duhovne prijatelje i odlazila u najviše aristokratsko društvo. Ondje je sretala Vronskoga i ti su susreti pobuđivali u njoj uzbuđljivu radost. Osobito je često susretala Vronskoga kod Betsi, jer je ona po rođenju bila Vronska i njegova sestrična. Vronski je bio svagdje gdje je samo mogao sresti Anu, i kad je mogao, govorio joj je o svojoj ljubavi. Ana mu nije davala nikakva povoda, ali svaki put kad bi se srela s njime, u njenoj je duši usplamtjela ona ista živahnost što ju je bila zahvatila onoga dana u vagonu kad ga je prvi put ugledala. Osjećala je samo, kad se on pojavi, da joj se radost sjaji u očima i da joj se usne mreškaju u smiješak i nije mogla zatomiti izraza te radosti. Prvo je vrijeme Ana iskreno vjerovala da je ona nezadovoljna njime zbog toga što se usuđuje da je progoni; ali ubrzo po svom povratku iz Moskve, kad stiže na jedno sijelo gdje ga je mislila zateći, a njega nije bilo, ona po tuzi što je bješe zahvatila jasno shvati da se obmanjivala, da ne samo da joj to proganjanje nije neugodno već da je ono sad smisao njena života.

Čuvena je pjevačica pjevala po drugi put, i sve više društvo bijaše u kazalištu. Kad je iz svoje fotelje u prvom redu opazio sestričnu, ne sačekavši odmora Vronski uđe u njenu ložu.

– A što ne dođoste na ručak? – ona će mu. – Čudim se toj vidovitosti zaljubljenih – dodadne ona s osmjejkom tako da bi jedino on čuo: – ona nije bila. Ali svakako dođite poslije opere.

Vronski je pogleda upitno. Ona nagne glavu. On joj smiješkom zahvali i sjedne pored nje.

– A ja dobro pamtim vaša podsmjehivanja! – nastavi kneginja Betsi koja je osobito uživala u tome da prati kako se ta strastvena ljubav razvija. – Kamo se sve to djenulo! Upecani ste, mili moj.

– Ja jedino to i želim da bih bio upecan – odgovori Vronski mirno i dobrodušno se smješkajući. – Ako se tužim, onda se tužim samo na to što nisam upecan onako kako valja, ako ćemo pravo govoriti. Počinjem gubiti nadu.

– A i čemu se vi možete nadati? – reče Betsi uvrijedivši se za svoju prijateljicu – *entendons nous...*⁵² – Ali u očima su joj vrcale iskricice koje su kazivale da ona veoma dobro, i baš isto onako kao i on, shvaća čemu se on mogao nadati.

⁵² *Franc: shvatimo jedno drugo...*

– Ničemu – smijući se i pokazujući svoje guste zube, reče Vronski. – Oprostite – doda on pošto joj uzeo iz ruke dogled i preko njena obnažena ramena stao razgledati suprotni red loža. – Bojim se da postajem smiješan.

On je vrlo dobro znao da u Betsinim očima i u očima svih otmjenih ljudi nije riskirao da bude smiješan. Vrlo je dobro znao da u očima tih osoba smiješna može biti uloga nesretna ljubavnika neke djevojke i uopće slobodne žene, ali uloga čovjeka koji se dovezao udate žene i koji bi, ma što se dogodilo, žrtvovao pošto-poto sav svoj život da je navede na preljub, da ta uloga ima nešto lijepo, veličanstveno i da nikada ne može biti smiješna, te on, smijući se gordim i vedrim smiješkom što mu je poigravao ispod brkova, spusti dogled i pogleda sestričnu.

– A zašto niste došli na ručak? – reče ona gledajući ga s uživanjem.

– To vam moram ispričati. Bio sam zauzet, i da znate čime? Kladim se s vama u stotinu, u tisuću... nećete pogoditi. Mirio sam muža s čovjekom koji mu je uvrijedio ženu. Da, zaista!

– Pa, pomiriste li ih?

– Umalo da nisam.

– Morate mi to ispričati – ona će ustajući. – Dođite za vrijeme odmora.

– Ne mogu, odlazim u francusko kazalište.

– Zbog Nilsonove? – upita Betsi užasnuta, premda ni u kom slučaju ne bi razlikovala Nilsonovu od bilo koje koristkinje.

– Šta mogu? Imam ondje sastanak, opet zbog toga mirenja.

– Blaženi mirotvorci, oni će se spasti – reče Betsi sjećajući se nečega sličnog što je od nekoga čula. – E pa onda sjednite, pričajte, šta je to?

I ona opet sjedne.

V

– To je pomalo neskromno, ali je tako zgodno da mi se strašno priča – reče Vronski gledajući je nasmijanim očima.

– Neću spominjati prezime.

– Ali ja ću pogađati, to bolje.

– Slušajte dakle: voze se dva vesela momka...

– Naravno, oficiri vašega puka?

– Ne velim oficiri, naprosto dva mlada čovjeka koja su doručkovala.

– Prevedite: koja su se napila ...

– Možda. Voze se drugu na ručak u najvedrijem raspoloženju. I spaze da ih ljepušna žena sustiže u najmljenoj kočiji, ogleda se i, njima se barem tako čini, maše im glavom i smije se. Naravno, oni za njom. Jure strelimice. Na njihovo veliko čudo ljepotanka se zaustavlja na prilazu iste kuće u koju oni idu. Ljepotica uštrcava na gornji kat. Oni vide samo rumene usne ispod kratka vela i divne nožice.

– Vi to tako osjećajno pripovijedate da mi se čini da ste vi sami jedan od te dvojice.

– A šta ste mi ono malo prije govorili? Nego, mladići uđu k drugu, on priređuje oproštajni ručak. Tu oni, istina, ispijaju možda malo i više nego što treba, kao i uvijek na oproštajnim ručkovima. A za ručkom se raspitaju tko stanuje gore u toj kući. Nitko ne zna, a i njihovo pitanje: stanuju li gore *mamzelji*⁵³, odgovara jedino domaćinov lakaj da ih ovdje ima vrlo mnogo. Poslije ručka mladići odlaze domaćinu u kabinet i pišu pismo nepoznatoj. Napisaše žarko ljubavno pismo, očitovanje, i sami odnose pismo gore da razjasne ono što se u pismu ne bi pokazalo posve razumljivim.

– Zašto vi meni pripovijedate takve gadarije? Je li?

– Zvone. Izlazi djevojka, oni predaju pismo i uvjeravaju djevojku da su obojica tako zaljubljeni da će ovoga časa tu pred vratima umrijeti. Djevojka u nedoumici pregovara s njima. Odjednom se pojavljuje gospodin sa zaliscima kao kobasica, crven kao rak, govori da u kući ne stanuje nitko osim njegove žene te najuruje obojicu.

– A odakle vi znate da su mu zalisci, kako velite, kao kobasica?

– Ama slušajte. Danas sam išao da ih mirim.

– No, i šta onda?

– To i jest ono najzanimljivije. Pokazalo se da je to sretan par titularnog *savjetnika*⁵⁴ i titularne savjetnikovice. Titularni savjetnik podnosi tužbu, a ja ih mirim, i to kako!... Uvjeravam vas, *Talleyrand*⁵⁵ nije ništa kad se uspoređi sa mnom.

– U čemu je tu teškoća?

– Samo vi slušajte... Ispričali smo se kako se pristoji: »Mi smo očajni, molimo oprostjenje zbog nesretnoga nesporazuma«. Titularni savjetnik s kobasicama stane se topiti od miline, ali želi i da kaže što osjeća, i čim počne govoriti o tome, odmah se počinje žestiti i vrijeđati, te ja opet moram upotrijebiti svoju diplomatsku darovitost. »Ja prihvaćam da je njihov postupak ružan, ali vas molim da uzmete u obzir nesporazum, mladost; ta mladići tek što su bili doručkovali. Vi to shvaćate. Oni se od sveg srca kaju, mole da im se oprost krivica.« Titularni se savjetnik opet smekšava: »Ja prihvaćam, grofe, i spreman sam oprostiti, ali shvaćate da se moja žena, moja žena, poštena ženska, izlaže progonima, prostaklucima i drskostima nekakvih balavaca, gad...« A vi shvaćate, balavac je taj tu, i ja treba da ih pomirim. Opet ja upotrebljavam diplomaciju, i opet se, čim treba cijelu stvar dokončati, moj titularni savjetnik žesti, crveni, kobasice se nadižu, a ja opet raspredam diplomatske finese.

– Ah, ovo vam treba ispričati! – Betsi se smijući obrati dami što je ulazila u ložu. – Tako me je nasmijao.

⁵³Ruski izgovoreno francusko *Mademoiselles* = gospođice

⁵⁴U carskoj Rusiji zvanje nižeg činovnika.

⁵⁵Čuveni francuski diplomat (1754–1838), vrlo vješt i pametan, ali moralna ništarija: služio je i republici i monarhiji, i revoluciji i reakciji.

– E pa, *bonne chance*⁵⁶ – primetne ona pružajući Vronskome prst kojim nije držala lepezu i pokretom ramena spuštajući gornji dio haljine, budući da joj se bio nadigao, da bi, kako i spada, bila posve naga kad stupi naprijed, pred ogradu na plinsko svjetlo i svima na oči.

Vronski se odveze u francusko kazalište gdje se zaista imao sastati s komandantom puka jer ovaj nije propuštao nijedne predstave u francuskom kazalištu, te da porazgovori s njime o svom mirotvorstvu što ga je zaokupljalo i zabavljalo već treći dan. U ovo je bio upleten Petricki, koga je on volio, i drugi jedan koji je nedavno došao, sjajan momak, izvrstan drug, mladi knez Kedrov. A, što je glavno, tu se radilo o probicima puka.

Obojica su bili u eskadronu Vronskoga. Komandantu je puka došao činovnik, titularni savjetnik Venden, s tužbom protiv njegovih oficira koji su mu uvrijedili ženu. Mlada njegova žena, kako je Venden kazivao – bio je oženjen pola godine – bijaše u crkvi s majčicom i, pošto je osjetila slabost koja je došla zbog toga što je u drugom stanju, više nije mogla stajati te se povezla kući prvom brzom kočijom što je naišla. Tad za njom jurnuše oficiri, ona se prestraši i, pošto joj još više pozli, ustrčala uza stepenice u kuću. Sam je Venden, kad se vratio iz ureda, začuo zvono i nekakve glasove, izišao i, spazivši pijane oficire s pismom, izbacio ih je napolje. Molio je da budu strogo kažnjeni.

– Ama, recite što hoćete – reče komandant puka Vronskome kad ga je pozvao k sebi – Petricki postaje nemoguć. Ne prođe sedmica dana bez skandala. Taj činovnik neće to ostaviti tako, on će dalje goniti.

Vronski je vidio svu nezgodu oko toga i da tu dvoboja biti ne može, ali da treba sve učiniti da se taj titularni savjetnik odobrovolji i slučaj zataška. Komandant je puka. pozvao Vronskoga upravo stoga što ga je poznavao kao plemenita i umna čovjeka i, prije svega, kao čovjeka kojemu je stalo do pukovske časti. Porazgovorili su se i odlučili da Petricki i Kedrov treba da s Vronskim odu ispričati se tome titularnom savjetniku. I komandant puka i Vronski shvaćahu da ime Vronskoga i oznake carskoga ađutanta moraju mnogo pripomoći da se titularni savjetnik udobrovolji. I doista, ova se dva sredstva pokazase donekle djelotvorna; ali ishod pomirenja ostade sumnjiv, kao što je Vronski i kazivao.

VI

Kad je stigao u francusko kazalište, Vronski se s komandantom puka povukao u foaje te mu ispričao svoj uspjeh ili neuspjeh. Pošto je o svemu promislio, komandant puka odluči da se to sve zataška, ali onda da se zabavi, stane raspitivati Vronskoga o potankostima njegova sastanka i dugo se nije mogao suzdržati od smijeha slušajući pričanje Vronskoga o tome kako se primireni titularni savjetnik odjednom opet ražestio kad se prisjetio pojedinosti

⁵⁶ *Francuski: dobra vam sreća.*

svega toga, i kako je Vronski, kolebajući pri posljednjem nagovještaju pomirenja, uzmakao gurajući ispred sebe Petrickoga.

– Gadan skandal, ali vrlo, vrlo smiješan. Pa ne može se Kedrov tući s tim gospodinom! Tako se strašno žestio? – preupita on smijući se. – A kakva je tek *Kler*⁵⁷ danas? Čudo jedno! – reče za novu francusku glumicu. – Koliko je god gledao, svaki ti se dan čini nova. Jedini Francuzi to mogu. Kneginja se Betsi, ne dočekavši kraj posljednjeg čina, odvezla iz kazališta. Tek što je stigla ući u svoju sobu za toaletu, naprašiti svoje dugo blijedo lice puderom, utrti ga, dotjerati se i narediti da se čaj servira u velikom salonu, a već stadoše jedna za drugom prilaziti kočije k njenoj golemoj kući u Velikoj morskoj ulici. Gosti su stizali na široko ulazno stepenište, a gojazni je vratar, koji je inače jutrom kao na pouku prolaznicima čitao novine iza staklenih vrata, nečujno otvarao ta golema vrata propuštajući pored sebe pristigle goste.

Gotovo u isti čas uđoše: domaćica osvježene frizure i osvježena lica na jedna vrata i gosti na druga u veliki salon tamnih zidova, s mekim pahuljastim sagovima i jarko osvjetljenim stolom što se, pod plamenom svijeća, blistao od bjeline stolnjaka, srebra samovara i prozirnog porculanskog pribora za čaj.

Domaćica sjedne uza samovar i skine rukavice. Premještajući stolce uz pomoć nečujnih lakaja, društvo se porazmjesti podijelivši se u dvije skupine – oko samovara s domaćicom i na suprotnom kraju salona – oko lijepe žene nekog poslanika u crnom baršunu i crnih jakih obrva. U oba središta, kao i uvijek u prvim trenucima, razgovor se kolebao, prekidan susretima, pozdravima, nuđenjem čaja, kao da traži na čemu bi se zaustavio.

– Ona je neobično dobra kao glumica; vidi se da je proučila Kaulbacha – govoraše diplomat u skupini poslanikove žene – primijetili ste kako je pala...

– Ah, molim vas, ne govorimo o Nilsonovoj! O njoj se ništa novo ne može reći – reče debela, crvena, bez obrva i bez šinjona, plava dama u staroj svilenoj haljini. Bila je to kneginja Mjagkaja, poznata po svojoj jednostavnosti, neotesanu vladanju i nazvana *enfant terrible*.⁵⁸ Kneginja je Mjagkaja sjedila po srijedi između obje skupine i osluškujući učestvovala čas u jednoj, čas u drugoj. – Danas su mi trojica rekli tu istu frazu o Kaulbachu kao da su se dogovorili. I fraza im se, ne znam zašto, tako svidjela.

Ovom je napomenom razgovor bio prekinut te je valjalo izmišljati opet novu temu.

– Ispričajte nam štogod zabavno, ali ne zlobno – reče poslanikova žena, velik majstor u otmjenom razgovoru koji se engleski zove *small-talk*⁵⁹, obraćajući se diplomatu mada ni on nije znao o čemu da sad započne.

– Kažu da je to vrlo teško, da je smiješno samo ono što je zlobno – počeo on smiješeći se. – Ali ću pokušati. Dajte mi temu. Sve je u temi. Kad je tema zadana, onda je već lako po njoj vesti. Ja često pomislim da bi znameniti

⁵⁷ *Francusko žensko ime Claire.*

⁵⁸ *Nestaško, vragolan, obješenjak.*

⁵⁹ *Lak, beznačajan razgovor.*

govornici prošloga stoljeća bili sada na mucu da govore umno. Sve što je umno tako je dojadilo...

– Odavna je to već rečeno – smijući se prekine ga u riječi poslanikovica.

Razgovor je lijepo počeo, ali baš zato što je bio već suviše lijep, opet zape. Valjalo se uteći prokušanom sredstvu koje nikad ne zataji – ogovaranju.

– Ne nalazite li da na Tuškjeviću ima nešto od Louisa XV? – reče pokazujući očima na lijepa plavoga mladića što je stajao do stola.

– O, jest! On je u istom stilu kao i salon, stoga i zalazi ovamo tako često.

Ovaj se razgovor održao budući da se nagovješćavalo upravo o onom o čemu u ovome salonu nije smjelo biti riječi, to jest o odnosima između Tuškjevića i domaćice.

Pored samovara i domaćice, međutim, pošto se isto tako neko vrijeme kolebao između triju neizbježnih tema: posljednje društvene novosti, kazališta i osuđivanja blišnjega, razgovor se isto tako ustavio dospjevši na posljednu temu, to jest na ogovaranje.

– Jeste li čuli, i Maljtiščeva – ne kći, već mati – šije sebi kostim *diable rose*.⁶⁰

– Nije moguće! Hajte molim vas, pa to je dražesno!

– Čudim se, kako uza svu svoju pamet – ta ona nije glupa – ne vidi kako je smiješna.

Svatko je imao nešto kazati u osudu i porugu nesretne Maljtiščeve, te se razgovor veselo razbukta poput krijesa kad se razgori. Kad muž kneginje Betsi, dobrodušni debeljko, strastveni skupljač gravura, saznade da žena ima goste, svrati prije kluba u salon. Nečujno, po mekanom sagu, priđe on kneginji Mjagkoj.

– Kako vam se svidjela Nilsonova? – reče.

– Ah, zar se smije tako šuljati? Kako ste me prestrašili – odgovori ona. – Ne govorite, molim vas, sa mnom o operi, vi se nimalo ne razumijete u glazbu. Radije ću se ja spustiti na vašu razinu i s vama razgovarati o vašim majolikama i gravurama. No, kakvo ste to blago nedavno kupili na sajmištu starudija?

– Hoćete li, pokazat ću vam? Ali vi o tome nemate pojma.

– Pokažite. Naučila sam ja to u onih, kako se zovu... bankara... oni imaju divne gravure. Pokazivali su nam.

– Kako, vi ste bili kod Šjucburgovih? – upita domaćica iza samovara.

– Jesam, *ma chere*⁶¹ Pozvali su mene i muža na ručak i kazivali mi da je umak na tom ručku stajao tisuću rubalja – govoreći glasno kneginja Mjagkaja osjećajući da je svi slušaju – i vrlo gadan umak, nešto zeleno. Trebalo je njih pozvati, te ja napravih umak od osamdeset i pet kopejaka, i svi bjehu veoma zadovoljni. Ne mogu ja praviti umake od tisuću rubalja.

– Originalno je! – reče domaćica.

– Divno! – reče netko drugi.

Efekt što su ga proizvele riječi kneginje Mjagkaje uvijek je bio isti, a tajna efekta što ga je ona proizvodila sastojala se u tome što je ona govorila, iako ne

⁶⁰ *Ružičastog đavola.*

⁶¹ *Francuski: draga moja.*

baš uvijek u pravi čas, kao sada, ali je govorila jednostavne stvari koje su imale smisla. U društvu u kom je ona živjela takve su riječi djelovale poput najduhovitijih šala. Kneginja Mjagkaja nije mogla dokučiti zbog čega je to tako djelovalo, ali je znala da to tako djeluje i koristila se time.

Budući da su za govora kneginje Mjagkaje svi nju slušali te razgovor oko poslanikovice zamrije, domaćica htjede združiti cijelo društvo te se obrati poslanikovoj ženi.

– Vi zaista ne biste čaja? Biste li prešli k nama?

– Ne, nama je ovdje vrlo lijepo – odgovori poslanikovica smiješeći se pa nastavi započeti razgovor.

Razgovor bijaše vrlo ugodan. Osuđivali su Karenjine, ženu i muža.

– Ana se veoma izmijenila poslije svoga puta u Moskvu. Ima nešto čudno u njoj – govoraše njena prijateljica.

– Bitna promjena je u tome što je ona sa sobom dovela sjenu Alekseja Vronskoga – reče poslanikovica.

– Pa šta onda? U Grimma ima basna: čovjek bez sjene – to je čovjek lišen sjene. I to mu je kazna za nešto. Nikada nisam mogao shvatiti u čemu je kazna. Ali ženi mora biti neugodno bez sjene.

– Jeste, ali žene sa sjenom obično loše svršavaju – reče Anina prijateljica.

– Jezik pregrizli dabogda – najednom će kneginja Mjagkaja kad začu te riječi.

– Karenjina je divna žena. Muža joj ne volim, ali nju jako volim.

– A zbog čega ne volite muža? On je tako izvrstan čovjek – reče poslanikovica.

– Muž mi veli da je takvih državnika malo u Evropi.

– I meni moj isto to kaže, ali ja ne vjerujem – reče kneginja Mjagkaja. – Kad naši muževi ne bi govorili, mi bismo vidjele ono što jest, a Aleksej Aleksandrovič je za mene jednostavno glup. Ja to šaptom velim... Je li kako sve postaje jasno? Prije, kad su mi naređivali da ga držim za pametna, sve sam se pitala i držala da sam veoma glupa kad ne vidim njegove pameti; a čim rekoh: on je glup, ali šaptom – sve posta tako jasno, je li?

– Kako ste danas zlobni!

– Nikako. Drugoga rješenja nemam. Netko je od nas dvoje glup. No, a vi znate, za sebe se to nikad ne smije reći.

– Nitko nije zadovoljan svojim imutkom, a svatko je zadovoljan svojom pameću – reče diplomat jedan francuski stih.

– To, to, upravo to – hitro se njemu obrati kneginja Mjagkaja. – Ali se radi o tome da vam Anu neću prepustiti. Ona je tako sjajna, draga. Pa šta ona može kad su svi zaljubljeni u nju i poput sjene hode za njom?

– Pa ja ne mislim osuđivati – pravdala se Anina prijateljica. – Ako za nama nitko ne hodi poput sjene, onda to ne kazuje da mi imamo prava osuđivati.

Pa pošto valjano odbrusi Aninoj prijateljici, kneginja Mjagkaja ustade te s poslanikovom ženom priđe stolu za kojim se vodio općenit razgovor o pruskome kralju.

– Koga ste onda ogovarali? – upita Betsi.

– Karenjine. Kneginja je sastavljala karakteristiku Alekseja Aleksandroviča – odgovori poslanikovića sjedajući za stol smiješeći se.

– Šteta što nismo čuli – reče domaćica pogledajući na vrata.

– A, evo napokon i vas! – obratila se ona smiješeći se Vronskome dok je ulazio.

Vronski nije bio samo poznat sa svima, nego je svakoga dana viđao sve koje je tu sreo, pa je stoga ušao onako mirna držanja kako se ulazi u sobu ljudima od kojih se čovjek netom rastao.

– Odakle ja dolazim? – odgovori na pitanje poslanikove žene. – Pa šta ću, valja priznati. Iz operete. Reklo bi se, po stoti put, a uvijek s novim zadovoljstvom. Divota! Znam da je to sramota; ali ja u operi spavam, dok u opereti presjedim do posljednjeg trena, i veselo je. Danas...

Spomenuo je francusku glumicu i htjede nešto ispričati o njoj; ali ga poslanikova žena prekine izrazom obješenjačke preneraženosti.

– Molim vas, ne pričajte o onom užasu.

– E pa neću, to prije što svi znaju te užase.

– I svi bi tamo odlazili kad bi to bilo onako u modi kao što je opera – prihvati kneginja Mjagkaja.

VII

Na ulaznim se vratima začuju koraci, i kneginja Betsi, znajući da je to Karenjina, pogleda Vronskoga. On je motrio vrata, a lice mu imalo čudan nov izraz. Radosno je, uporno ali i bojažljivo motrio došljakinju i polako se pridizao. U salon je ulazila Ana. Držeći se, kao i uvijek, vrlo vrlo uspravno, ona svojim hitrim, čvrstim i lakim korakom što ju je razlikovao od hoda drugih otmjenih žena, i ne mijenjajući smjera pogleda, načini tih nekoliko koraka koji su je dijelili od domaćice, stisne joj ruku, osmjehne se i s tim se osmjejkom obazre na Vronskoga. Vronski se duboko nakloni te joj primakne stolac. Ana odgovori tek naklonom glave, pocrvenje i namršti se. Ali se odmah, kimajući glavom znancima i stišući ruke koje su joj pružali, obrati domaćici.

– Bila sam u grofice Lidije i htjela ranije doći, ali sam zaszjela. U nje je sir John. Veoma zanimljiv čovjek.

– Ah, to je onaj misionar?

– Jeste, veoma je zanimljivo pričao o indijskom životu. Prekinut dolaskom, razgovor se opet razbuktao poput rasplamtjele svjetiljke.

– Sir John! Da, sir John. Vidjela sam ga. Lijepo govori. Vlasjeva se ludo zaljubila u njega.

– A je li istina da se mlada Vlasjeva udaje za Tohova?

– Jest, kažu da je to gotovo.

– Čudim se roditeljima. Kažu da je to brak iz žarke ljubavi.

– Iz ljubavi? Kakve su to u vas pretpotopne misli! Tko danas govori o žarkoj ljubavi? – reče poslanikovicica.

– Šta ćete? Ta se glupa stara moda još nikako ne zatire – reče Vronski.

– To gore po one koji se drže te mode. Ja znam za sretne brakove samo iz računa.

– Da, ali kako se često zbog toga sreća razumskih brakova iz računa raspršuje poput prašine upravo stoga što se pojavi upravo ona žarka ljubav koju nisu priznavali – reče Vronski.

– Ali brakovima iz računa mi zovemo one kad se oboje već dosta naludovalo. To je poput skerleta, kroza to treba proći.

– Onda treba naučiti umjetno cijepiti ljubav, kao kozice.

– U mladosti sam bila zaljubljena u crkvenjaka – reče kneginja Mjagkaja. – Ne znam je li mi to pomoglo.

– Ne, bez šale, ja mislim da se ljubav upozna, treba se prevariti i onda popraviti – reče kneginja Betsi.

– Čak i poslije sklapanja braka? – šaljivo će poslanikovicica.

– Nikad se nije kasno pokajati – diplomat reče englesku poslovicu.

– Upravo to – prihvati Betsi – treba se prevariti i popraviti. Šta vi o tome mislite? – obrati se ona Ani koja je s jedva primjetnim odlučnim smiješkom na usnama šutke slušala ovaj razgovor.

– Mislim – Ana će poigravajući se skinutom rukavicom – ja mislim... ako je toliko pameti koliko i glava, onda je i toliko vrsta ljubavi koliko i srdaca.

Vronski je motrio Anu i sa zamiranjem u srcu čekao šta će ona reći. Uzdahnuo je kao poslije opasnosti kad je izgovorila ove riječi.

Odjednom se Ana obrati njemu:

– A ja sam iz Moskve dobila pismo. Pišu mi da je Kiti Ščerbacka vrlo bolesna.

– Ma nemojte? – namrštivši se reče Vronski. Ana ga oštro pogleda.

– Vas to ne zanima?

– Naprotiv, i te kako. Što vam zapravo pišu, ako se može znati? – upita on.

Ana ustane i pride Betsi.

– Dajte mi šalicu čaja – reče ustavljajući se pred njenim stolcem.

Dok joj je kneginja Betsi nalijevala čaj, Vronski pride Ani.

– Pa šta vam pišu? – opet će on.

– Često mislim da muškarci ne razumiju šta je neplemenito, a svagda govore o tome – reče Ana ne odgovarajući njemu. – Odavna sam vam htjela reći – nastavi ona pa, prešavši nekoliko koraka, sjedne u kut za stol s albumima.

– Ne razumijem posve značenja vaših riječi – reče on pružajući joj šalicu.

Ona pogleda na divan pored sebe, i on odmah sjede.

– Da, htjela sam vam reći – reče ona ne gledajući u njega. – Ružno ste se ponijeli, ružno, jako ružno.

– Samo što ja ne znam u čemu sam se ružno ponio? Ali tko je kriv da sam se tako ponio?

– Zašto vi to meni govorite? – reče ona oštro pogledajući u njega.

– Znae vi zašto – odgovori on smjelo i radosno, uhvativši njen pogled i ne obarajući oči.

On se nije smeo, nego ona.

– To jedino dokazuje da vi nemate srca – reče ona. Ali joj pogled govoraše da ona zna da on ima srce te da ga se upravo stoga i boji.

– Ono o čemu ste malo prije govorili bila je pogreška, a ne ljubav.

– Sjećate se da sam vam zabranila da izgovarate tu riječ, tu gadnu riječ – uzdrhtavši reče Ana; ali odmah osjeti da je baš tom riječju zabranila pokazala da za se svojata neka prava na njega i tim ga riječima potiče da govori o ljubavi. – Ja sam vam to davno htjela reći – nastavi ona odlučno mu gledajući u oči i sva goreći od rumenila što joj je peklo obraze – te sam danas namjerno došla znajući da ću vas sresti. Došla sam vam reći da tomu mora biti kraj. Ja nikad ni pred kime nisam crvenjela, a vi me silite da se ćutim krivom ni sama ne znam zbog čega.

Motrio ju je i bio zapanjen novom duhovnom ljepotom njena lica.

– Šta vi hoćete od mene? – reče on jednostavno i ozbiljno.

– Hoću da otputujete u Moskvu i zamolite Kiti za oprostjenje – reče ona.

– Vi toga nećete – reče on.

Vidio je da ona govori ono što se sili reći, a ne ono što hoće.

– Ako li me volite, kako kažete – prošapće ona – onda učinite sve da budem mirna.

Njegovo lice zasja.

– Zar vi ne znate da ste vi meni sav život; ali ja ne znam za mir niti vam ga mogu dati. Sebe svega, ljubav... da. Ja ne mogu misliti o vama i o sebi odvojeno. Vi i ja za mene je jedno. I ne vidim unapredak da bismo mogli biti mirni ni ja, ni vi. Vidim da možemo biti očajni, nesretni... ili vidim da možemo biti sretni, još kako sretni!... Zar to nije moguće? – doda on samo usnama; ali je ona čula.

Sve je snage svoga uma napregnula da bi rekla ono što treba; ali mjesto toga ona na njemu ustavi svoj zaljubljeni pogled i ne odgovori ništa.

»Eto ti na! – mislio je ushićen. – Kad sam već očajavao i kad se činilo da neće biti kraja – eto ti na! Ona me voli. Ona to priznaje.«

– Dakle učinite to meni za volju, nikad mi ne govorite o tome, pa ćemo biti dobri prijatelji – reče ona riječima; ali pogled joj govoraše posve drugo.

– Mi prijatelji nećemo biti, vi to sami znate. A hoćemo li biti naj sretniji ili naj nesretniji ljudi – to zavisi od vas.

Ona htjede nešto reći, ali je on prekine.

– Ta ja molim samo jedno, molim vas pustite me da se nadam, da se mučim, kao sada; ali ako se ni to ne može, naredite mi da nestanem, i ja ću nestati. Nećete me vidjeti ako vam je moja nazočnost teška.

– Ja vas ne želim nikamo otjerati.

– Samo ništa nemojte mijenjati. Pustite sve kako jest – reče on drhtavim glasom. – Evo vam muža.

Zaista, tog je trenutka svojim mirnim, nespretnim hodom u salon ulazio Aleksej Aleksandrovič.

Bacivši pogled na ženu i Vronskoga, priđe domaćici, sjedne uza šalicu čaja i stane govoriti svojim polaganim, svagda razgovjetnim glasom, u svom običnom šaljivom tonu kao da se kome ruga.

– Vaš je *Rambouillet*⁶² u punom broju – reče ogledajući cijelo društvo – gracije i muze.

Ali kneginja Betsi nije mogla trpjeti taj njegov ton, *sneering*⁶³, kako ona to nazivaše, pa ga kao pametna domaćica odmah navede na ozbiljan razgovor o općoj vojnoj obvezi. Aleksej se Aleksandrovič odmah zagrija razgovorom te stade sad već ozbiljno braniti novu odredbu pred kneginjom Betsi koju je ona napadala.

Vronski i Ana ostaše sjediti za malim stolom.

– To postaje neprilično – šapnu jedna dama pokazujući očima na Vronskoga, Karenjinu i njena muža.

– Šta sam vam ja govorila? – odgovori Anina prijateljica.

Ali nisu samo te dame, gotovo sve što su bile u salonu, čak i kneginja Mjagkaja pa i sama Betsi, po nekoliko puta pogledahu na ono dvoje što su se bili udaljili od općeg kruga baš kao da im je bilo krivo što su to učinili. Jedino Aleksej Aleksandrovič ni jedanput ne pogleda na tu stranu i nije se prestao zanimati za načeti razgovor.

Primijetivši da se svih to nelagodno doima, kneginja Betsi podmetne na svoje mjesto drugu osobu da sluša Alekseja Aleksandroviča te priđe k Ani.

– Uvijek se divim jasnoći i tačnosti izraza vašeg muža – reče ona. – Najtranscendentniji pojmovi postaju mi pristupačni kad on govori.

– O da! – reče Ana sjajeći sretnim smiješkom i ne shvaćajući nijedne riječi od onoga što joj je Betsi govorila. Prešla je za veliki stol i umiješala se u opći razgovor.

Pošto je prosjedio pola sata, Aleksej Aleksandrovič priđe k ženi i predloži joj da zajedno pođu kući; ali ona, ne gledajući ga, odgovori da će ostati na večeri. Aleksej Aleksandrovič se nakloni te iziđe.

Stari gojazni Tatarin, Karenjinin kočijaš u sjaj kastu kožnatu kaputu, s mukom je susprezao prozebloga lijevog sivca koji se propinjao pred glavnim ulazom. Lakaj je stajao otvorivši vratašca. Vratar je stajao držeći vanjska vrata. Ana Arkadjevna je malenom hitrom rukom oslobađala čipke na rukavu od kopče na bundi i, nagnuvši glavu, ushićeno slušala ono što joj govoraše Vronski dok ju je pratio.

⁶² Prezime francuske markize (1588–1665) i ime odabrana intelektualnog društva što se u nje okupljalo te imalo jak utjecaj na jezik i književnost svoga doba.

⁶³ Engleski: ismjehivački. ga, odgovori da će ostati na večeri. Aleksej Aleksandrovič se nakloni te iziđe.

– Vi ništa ne rekoste; recimo, ja ništa i ne tražim – govorio je – ali vi znate da meni prijateljstvo nije potrebno, za mene bi značila sreću u životu, ona riječ koju vi nikako ne volite... a to je, ljubav...

– Ljubav... – ponovi ona polako kao za sebe i najednom, u onaj isti čas kad je oslobodila čipku, dodadne: – Tu riječ ja ne volim zbog toga što ona za me odveć mnogo znači, kudikamo više negoli vi možete shvatiti – i ona mu pogleda u lice. – Do viđenja!

Pružila mu je ruku i hitrim, gipkim korakom prošla mimo vratara te nestala u kočiju.

Njen pogled, dodir ruke prožegoše ga. Poljubio je svoj dlan na onome mjestu gdje ga je ona dotakla i poveze se kući sretan što je spoznao da se večeras približio svome cilju više nego u dva posljednja mjeseca.

VIII

Aleksej Aleksandrovič nije našao ništa osobita i neprilična u tome što mu je žena sjedila s Vronskim za posebnim stolom i o nečemu živahno razgovarala; ali je zapazio da se ostalima u salonu to učinilo kao nešto posebno i neprilično, pa se stoga neprilično učinilo i njemu. Odluči da to ženi valja reći.

Kad se vratio kući, Aleksej je Aleksandrovič otišao u svoj kabinet, kako je to obično činio, i sjeo u naslonjač rasklopivši knjigu o papizmu na onome mjestu gdje je bilo označeno nožem za rezanje, te čitao do jedan sat, kao što je obično činio; samo je kadikad protrljao svoje visoko čelo i stresao glavom kao da nešto odgoni od sebe. U običajeno je vrijeme ustao i spremi se za spavanje. Ane Arkadjevne još nije bilo. S knjigom pod pazuhom došao je gore; ali večeras su mu, mjesto običnih misli i razmatranja o službenim poslovima, misli bile zaokupljene ženom i onim događajem što je bio po nju neugodan. Suprotno svojoj navici on ne leže u postelju nego, sastavivši ruke na leđima, stade hodati gore dolje po sobama. Nije mogao leći ćuteći da mu je ponajprije prijeko potrebno razmotriti novoiskrslu okolnost.

Kad je Aleksej Aleksandrovič nakon premještanja odlučio da mora porazgovoriti sa ženom, činilo mu se to veoma lako i jednostavno; ali sada, kad je uzeo razmatrati tu novoiskrslu okolnost, učinilo mu se to veoma zamršeno i tegotno.

Aleksej Aleksandrovič nije bio ljubomoran. Bio je uvjeren da ljubomora vrijeda ženu, a u ženu se mora imati povjerenja. Zašto se mora imati povjerenja, to jest biti čvrsto uvjeren da će ga njegova mlada žena uvijek voljeti, nije se on pitao; ali on nije osjećao nepovjerenja, zato je imao povjerenja i sebi govorio da ga treba imati. Sada pak, premda njegovo uvjerenje da je ljubomora sramotno čuvstvo i da se mora imati povjerenja, nije bilo oboreno, on je čutio da licem u lice stoji pred nečim nelogičnim i besmislenim, te nije znao šta treba činiti. Aleksej Aleksandrovič stajao je licem u lice pred životom, pred činjenicom da bi se

njegova žena mogla zaljubiti u nekoga drugoga, i to mu se baš učinilo vrlo besmislenim i neshvatljivim, jer to bješe sam život. Sav je svoj život Aleksej Aleksandrovič proveo i radio u službama koje su imale posla s odrazima života. A svaki put kad se sukobljavao sa samim životom, on mu se uklanjao. Sada ga je obuzelo čuvstvo nalik na ono kakvo bi obuzelo čovjeka koji je mirno mostom prešao iznad provalije i odjednom opazio da je taj most porušen i da je tamo bezdan. Taj bezdan bijaše sam život, most – onaj umjetni život što ga je proživio Aleksej Aleksandrovič. Prvi su ga put snašla pitanja o tome bi li se njegova žena mogla u nekoga zaljubiti, i on se toga prestravi.

Ne svlačeći se on je hodao svojim odmjerenim korakom gore-dolje škripavim parketom blagovaonice, koja je bila osvjetljena jednom svjetiljkom, sagom tamna salona u kom se svjetlo odražavalo jedino na njegovu velikome, nedavno dovršenom portretu što je visio nad divanom, pa kroz njen kabinet, gdje su gorjele dvije svijeće osvjetljujući portrete njenih rođaka i prijateljica i lijepe, njemu odavna dobro poznate sitnice na njezinu pisaćem stolu. Kroz njezinu sobu dohodio je do vrata spavaonice te se opet vraćao.

Za svake svoje šetnje, i većinom na parketu svijetle blagovaonice, on se ustavijao i sebi govorio:

»Da, to svakako treba riješiti i dokrajčiti, izreći svoje mišljenje o tome i svoju odluku.« I vraćao se natrag. »Ali šta to izreći? Kakvu odluku?« govorio je sebi u blagovaonici i nije nalazio odgovora.

»Pa napokon – pitao se on prije no što će ući u kabinet – a šta se dogodilo? Ništa. Dugo je s njime razgovarala. Pa šta onda? S kim sve u društvu žena ne može razgovarati? I onda, biti ljubomoran – znači ponizivati i sebe i nju,« govorio je u sebi ulazeći u kabinet; ali taj sud, koji je prije toliko vrijedio za nj, sada ništa nije vrijedio ni značio. I opet se od vrata spavaonice vraćao prema salonu; ali čim bi ušao natrag u taman salon, nekakav mu glas govorio da to nije tako te, kad su drugi to opazili, znači da onda tu nešto jest posrijedi. Pa je opet sebi govorio u blagovaonici:

»Da, to svakako treba riješiti i dokrajčiti te izreći svoje mišljenje...« I opet se u salonu pred zaokretom pitao: kako to riješiti? Pa se onda pitao šta se dogodilo? I odgovarao je: ništa, te se prisjećao onoga da je ljubomora čuvstvo koje ponizuje ženu, ali se u salonu opet uvjeravao da se nešto dogodilo. Misli su mu, kao i tijelo, zatvarale potpun krug ne nalazeći ništa novo. On je to primijetio, protro čelo i sjeo u njezinu kabinetu.

Tu mu se, dok je gledao njen stol s okrenutim upijačem od malahita i započeto pismo, misli ujedanput promijeniše. Poče misliti o njoj, o tome šta ona misli i osjeća. Prvi put u životu on sebi živo predoči njen osobni život, njene misli, njene želje, pa mu se misao da ona može i mora da ima svoj posebni život učinila toliko strašna da se požurio odagnati je. To je bio onaj bezdan u koji mu je strašno bilo zaviriti. Mišlju se i osjećanjem prenositi u drugo biće bijaše duševni napor tuđ Aleksandru Aleksandroviču. Taj je duševni napor smatrao za štetno i opasno fantaziranje.

»A najstrašnije je to – mislio je – što upravo sada kad se moj rad primiče kraju (mislio je na projekt što ga je sada ostvarivao), kad mi je potreban potpuni mir i sve duševne snage, sad na me obara taj besmisleni nemir. Ali šta sad da tu radim? Nisam od onih ljudi koji podnose uzbuđenja i nemir i nemaju snage da im pogledaju u oči.

– Moram promisliti, odlučiti i odbaciti – progovori on naglas.

»Pitanje njenih osjećanja, o tome šta se događalo i šta se može dogoditi u njenoj duši, to se mene ne tiče, to se tiče njene savjesti i pripada religiji«, reče on sebi osjećajući olakšanje pri spoznaji da se našao onaj zakonski paragraf pod koji ide iskrsla okolnost.

»Prema tome – reče sebi Aleksej Aleksandrovič – pitanja njenih osjećanja i tako dalje – jesu pitanja njene savjesti, a ona se mene ne može ticati. Moja pak dužnost jasno je određena. Kao glava porodice, ja sam osoba koja je dužan da nju vodi i zato sam djelomično odgovorna osoba; moram upozoriti na opasnost koju vidim, spriječiti, dapače svoje pravo i upotrijebiti. Moram joj reći.«

I u glavi je Aleksej Aleksandrovič sve jasno sastavio šta će sada reći ženi. Razmišljajući šta će reći, požalio je što na obiteljske poslove, ovako skrovito, mora tratiti svoje vrijeme i umne snage; ali unatoč tome u njegovoj se glavi jasno i poput izvještaja razgovijetno stvorio oblik i redoslijed idućeg govora.

»Moram reći i iznijeti ovo: prvo i prvo, objasniti značenje društvenoga mišljenja i dolična vladanja; drugo religiozno objašnjenje značenja braka; treće, zatreba li, upozoriti na nesreću koja bi mogla po sina proizići; četvrto, upozoriti je na njezinu vlastitu nesreću. I ispreplevši prste na rukama s dlanovima okrenutim dolje, Aleksej Aleksandrovič povuče te prsti zapucketaju u člancima.

Taj gest, loša navika – sastavljanje ruku i puckaranje prstima – uvijek bi ga umirivao i dovodio u ravnotežu, koja mu je bila sada toliko potrebna. Pred glavnim se ulazom začuje štropt pristigle kočije. Aleksej se Aleksandrovič zaustavi posred srijede salona.

Stepeništem su uzlazili ženski koraci. Spreman da održi govor, stajaše Aleksej Aleksandrovič stišćući svoje ukrštene prste i očekujući neće li još gdje puknuti. Puče jedan članak.

Već po odjeku lakih koraka na stepeništu on osjeti da se ona približuje, pa iako je bio zadovoljan svojim govorom, poče se strašiti objašnjenja što ga je čekalo...

IX

Ana je išla poniknute glave i igrala se kićankama na kukuljici. Lice joj blistalo jarkim bljeskom; ali taj bljesak ne bje veseo – podsjećao je na strašan bljesak požara usred tamne noći. Opazivši muža, Ana digne glavu i nasmiješi se kao da se budi.

– Nisi u postelji? Čudna li čuda! – reče ona, skide kukuljicu, i ne zaustavljajući se pođe dalje u oblačionicu. – Vrijeme je, Alekseju Aleksandroviču, – progovori ona za vratima.

– Ana, moram se porazgovoriti s tobom.

– Sa mnom? – ona će začuđeno, iziđe na vrata i pogleda ga. – Šta li je to sad? A o čemu? – upita ona sjedajući. – E pa, hajde da se porazgovorimo ako se baš mora. A bolje bi bilo spavati.

Ana je govorila ono što joj dolazilo na jezik i, sebe slušajući, sama se čudila svojoj sposobnosti da laže. Kako priproste, prirodne bijehu njene riječi i kako bješe vjerojatno da joj se naprosto spava. Čutjela se kao da je odjevena u nepronicljiv oklop od laži. Čutjela je da joj je pomagala i krijepila je neka nevidljiva sila.

– Ana, moram te upozoriti – reče.

– Upozoriti? – ona će. – Na što?

Gledala je tako jednostavno, tako veselo da onaj tko je ne poznaje, kao što je poznaje njen muž, ne bi mogao primijetiti ništa neprirodno ni u zvuku, ni u smislu njenih riječi. Ali za nj, budući da ju je poznavao, budući da je znao da je ona opazala kad bi pet minuta kasnije lijegao i pitala za uzrok, za nj, budući da je znao da je svaku svoju radost, veselje, nevolju, smjesta njemu povjeravala – za njega je mnogo značilo vidjeti sada da ona neće da primijeti njegova raspoloženja, da neće ni riječi da kaže o sebi. Vidio je da je dubina njezine duše, prije uvijek pred njim otvorena, njemu bila zatvorena. Štaviše, po tonu joj je vidio da nju to i ne zbunjuje; već kao da mu izravno govori: jest, zatvorena je, i to tako mora biti i bit će ubuduće. Sad se on osjećao kao što bi osjećao čovjek kad bi se vratio kući i našao svoj dom zaključan. »Eh, možda će se ključ još naći«, mislio je Aleksej Aleksandrovič.

– Hoću da te upozorim na to – reče tihim glasom – da u nepažnji i lakomislenosti možeš svijetu dati povoda da se o tebi govori. Tvoj isuviše živahan razgovor danas s grofom Vronskim (čvrsto je i mirno, naglašavajući svaki slog, izgovorio to ime) svrnuo je na se pozornost.

Govorio je i motrio joj nasmijane oči, koje su za nj sada bile strašne sa svoje nepronicavosti i, govoreći ćutio svu beskorisnost i ispraznost svojih riječi.

– Uvijek ti tako – odgovori ona kao da ga ama baš ništa nije razumijela i od svega onoga što je on rekao namjerno shvaćajući samo posljednje. – Tebi je čas neugodno što se dosađujem čas ti je neugodno što sam raspoložena. Meni nije bilo dosadno. Tebe to vrijeđa.

Aleksej Aleksandrovič zadrhti i svije ruke da njima zapucketa.

– Ah, molim te, ne pucketaj, ja to nikako ne volim – reče ona.

– Ana, jesi li to ti? – tiho će Aleksej Aleksandrovič pošto se savladao i zadržao kretnju ruku.

– Pa šta je to sad? – reče ona isto se onako iskreno i komično čudeći. – Šta ti hoćeš od mene?

Aleksej Aleksandrovič posuti i otare rukom čelo i oči. Uvidio je da se mjesto onoga što je htio učiniti, to jest upozoriti svoju ženu na pogrešku u očima svijeta,

i nehotice uzrujava zbog onoga što se ticalo njene savjesti, te da napada nekakav zamišljeni bedem.

– Evo što sam nakan reći – nastavi on hladno i smireno – pa te molim da me saslušaj. Kako ti je poznato, ljubomoru ja smatram za uvredljivo i ponizujuće čuvstvo i nikada sebi neću dopustiti da me vodi to čuvstvo; ali postoje određeni zakoni pristojnosti koji se ne smiju nekažnjeno kršiti. Nisam to ja danas opazio, ali, sudeći po dojmu što ga je to ostavilo na društvo, svi su opazili, da se nisi posve onako vladala i držala kako se samo moglo poželjeti.

– Zbilja ništa ne razumijem – reče Ana sliježući ramenima. »Njemu je svejedno, pomisli ona. Ali su u društvu opazili, i to njega uznemiruje«. – Ti nisi zdrav, Alekseju Alksandroviču – doda ona, ustane i htjede izići; ali on krenu naprijed kao da je želi zaustaviti.

Lice mu je bilo ružno i mrko, kakvo Ana nikad nije vidjela. Ona zastane, pa pošto zabaci glavu, ponešto u stranu, stane svojom hitrom rukom vaditi ukosnice.

– E pa molim, ja slušam dalje – progovori ona mirno i podrugljivo. – Dapače slušam sa zanimanjem jer bih željela shvatiti o čemu se radi.

Govorila je i čudila se onom prirodno mirnom, sigurnome tonu kojim je govorila i izboru riječi koje je upotrebljavala.

– Ulaziti u sve potankosti tvojih osjećaja ja nemam prava i općenito smatram to za nekorisno pa i štetno – poče Aleksej Aleksandrovič. – Kopajući po svojoj duši često iskopavamo ono što bi ondje sakriveno ležalo. Tvoja osjećanja – pitanje su tvoje savjesti; ali ja sam dužan pred tobom, pred sobom i pred bogom uputiti te u tvoje dužnosti. Život je naš svezan, a nisu ga svezali ljudi nego bog. Raskinuti tu vezu može jedino zločin, a zločin te vrste povlači za sobom tešku kaznu.

– Ništa ne razumijem. Ah, bože moj, kako mi se samo kao za inat spava! – reče ona hitro rukom prebirući kosu i tražeći preostale ukosnice.

– Ana, zaboga ne govori tako – reče on krotko. – Možda se varam, ali vjerujem da ovo što govorim, govorim isto toliko za sebe koliko i za tebe. Muž sam ti i volim te.

Na trenutak njena glava klone, i podrugljiva iskra zgasne u pogledu; ali je riječ »volim« opet uzruja. Pomislila je: »Voli? Zar on može voljeti? Da nije čuo da ljubav postoji, nikad ne bi niti upotrebljavao te riječi. On i ne zna što je to ljubav.«

– Alekseju Aleksandroviču, zaista, ne razumijem – reče ona. – Reci jasno šta ti smatraš...

– Dopusti, daj da dorečem svoje. Ja tebe volim. Ali ja ne govorim o sebi; glavna su tu lica – naš sin i ti sama. Vrlo je lako moguće, ponavljam, da će ti se moje riječi učiniti potpuno uzaludne i neumjesne; možda ih je izazvala moja zabluda. U tom slučaju molim te da mi oprostiš. Ali ako ti sama osjećaš da ima ma i najmanje osnove, onda te molim da promisliš, pa ako ti srce kaže da mi izneseš...

I ne opažajući, Aleksej je Aleksandrovič govorio nešto posve drugo a ne ono što je bio priprazio.

– Nemam šta da kažem. A i... – odjednom će ona s mukom susprežući smiješak – zaista je vrijeme da se spava.

Aleksej Aleksandrovič uzdahne pa se, više ništa ne rekavši, otputi u spavaonicu.

Kad je ona ušla u spavaonicu, on je već ležao. Usne su mu bile čvrsto stisnute, ali je nije gledao. Ana leže u svoju postelju i čekaše svaki čas da on još jednom progovori s njome. I bojala se da on progovori, i htjela je to. Ali on je šutio. Dugo je nepomično čekala i već bila zaboravila na njega. Mislila je o drugome, vidjela ga i osjećala kako joj se srce pri toj misli ispunjavalo uzbuđenjem i grešnom radošću. Najednom začuje jednoliko i mirno pištanje kroz nos. U prvi mah kao da se Aleksej Aleksandrovič uplašio svoga pištanja prestade pištati; ali poslije dva udisaja, pištanje se razlijegne nanovo, mirno i odmjereno.

– Kasno je, kasno, već je kasno – prošapće ona smiješeći se. Dugo je nepomično ležala otvorenih očiju kojih je blijesak, kako joj se činilo, ona sama vidjela u tami.

X

Od te večeri otpoče nov život za Alekseja Aleksandroviča i za njegovu ženu. Ništa se osobita nije dogodilo. Ana je, kao i uvijek, odlazila u otmjeno društvo, osobito je često zalazila kneginji Betsi i svuda se nalazila s Vronskim. Aleksej je Aleksandrovič to vidio, ali ništa nije mogao učiniti. Na sve njegove pokušaje da je natjera na objašnjenje ona mu je suprotstavljala neprobojan zid nekakve vesele nedoumice. Naoko sve bijaše isto, ali u istinu njihovi se odnosi potpuno promijenile.

Aleksej Aleksandrovič, toliko moćan čovjek u državničkoj djelatnosti, ovdje se ćutio nemoćnim. Poput bika pokorno spustivši glavu čekao je sjekiru koja se, osjećao je to, bila nada nj digla. Svaki put kad je počinjao misliti o tome, osjećao je da mora još jednom pokušati, da još ima nade da će je dobrotom, nježnošću, uvjerenjem spasiti, nagnati je da se osvijesti, te se svaki dan spremio da govori s njom. Ali svaki put, čim bi započeo govoriti s njome, osjećao je da je onaj duh zla i obmane, što je vladao njome, zavladao i njim, te je govorio s njome o nečemu posve drugom, i to ne onim tonom kakvim je htio govoriti. Govorio je s njome nehotice svojim uobičajenim tonom kao da se podsmjehuje onome tko bi tako govorio. U tom se tonu nije moglo reći ono što joj je trebalo reći.

XI

Ono što je gotovo čitavu godinu dana Vronskome bila isključivo jedina želja njegova života, što mu je zamijenila sve prijašnje želje; ono što se Ani činilo kao nedostiživ, neobičan i zbog toga to čarobniji san o sreći – ta želja bješe zadovoljena. Blijed, drhtave donje čeljusti, stajao je nad njom i preklinjao da se umiri, sam ne znajući zbog čega i kako.

– Ana! Ana! – govoraše drhtavim glasom. – Ana, zaboga!... Ali što je on glasnije govorio, to je ona niže spuštala svoju nekoć gordu, veselu, sada pak posramljenu glavu i grčila se i padala s divana na kojem je sjedila, na pod do njegovih nogu; bila bi pala na sag da je nije zadržao.

– Bože moj! Oprosti mi! – jecajući je govorila pritišćući njegove ruke na svoje grudi.

Osjećala se toliko grešnom i krivom da joj je preostalo jedino da se ponizuje i moli za oprostjenje; a osim njega sada u životu nikoga nije imala, pa je tako njemu i upravljala svoju molbu za oprostjenje. Gledajući ga, ona je fizički osjećala svoje poniženje i ništa više nije mogla govoriti. On je pak osjećao ono što mora da osjeća ubica kad ugleda tijelo kojemu je oduzeo život. To tijelo, kojemu je on oduzeo život, bijaše njihova ljubav, prvo razdoblje njihove ljubavi. Bilo je nešto užasno i odvratno u sjećanju na ono što je bilo plaćeno tom strašnom cijenom srama. Sram pred svojom duhovnom nagotom morio je nju i prelazio na njega. Međutim, unatoč svemu ubojičinu užasu pred tijelom ubijenoga, to tijelo treba sjeći na komadiće, skrivati to tijelo, treba se koristiti onim što je ubica stekao ubistvom.

I ogorčeno, nekako strastveno, baca se ubica na to tijelo i vuče ga, i siječe ga; tako je i on poljupcima pokrivao njeno lice i ramena. Ona mu je držala ruke i nije se micala. Da, ovi su poljupci – ono što je kupljeno tim sramom. Da, pa i ta ruka što će uvijek biti moja – ruka je moga sukrivca. Podigla je tu ruku i poljubila je. On se spusti na koljena i htjede joj vidjeti lice; ali ona ga sakri i ništa ne kaza. Napokon, kao da se svladala, ona se digne i odgurne ga. Lice joj bješe jednako lijepo, ali uza sve to još jasnije.

– Sve je svršeno – reče ona. – Ja ništa nemam osim tebe. Upamti to.

– Ne mogu da ne pamtim ono što je moj život. Za časak ove sreće.

– Kakve sreće! – gadeći i užasavajući se reče ona, a užas nehotice prijede na njega. – Zaboga, ni riječi, ni riječi više. Ona hitro ustade te se udalji od njega. – Ni riječi više – ponovi ona i s izrazom hladnog očaja, koji je njemu bio čudan, ona se rastane od njega.

Osjećala je da toga časa nije mogla riječima izraziti onaj osjećaj srama, radosti i užasa koji se javlja kad stupe u novi život te nije htjela o tome govoriti da ne ukalja taj osjećaj neprikladnim riječima. Ali ni kasnije, ni sutradan, ni prekositradan ona ne samo da nije našla riječi kojima bi mogla izraziti svu zamršenost tih osjećaja nego nije nalazila ni misli kojima bi mogla porazmisliti o svemu što joj bijaše na srcu.

Govorila je sebi: »Ne, sad ne mogu o tome misliti; kasnije ću, kad budem mirnija.« Ali taj mir, potreban da sredi misli, nikad ne dođe; svaki put, kad joj se javljala misao o tome šta je uradila, te što će s njom biti, te šta mora učiniti, hvatao ju je užas, i ona je odgonila od sebe te misli.

– Kasnije, kasnije ću – govorila je – kad budem mirnija.

Zato joj se u snu, kad nije vladala svojim mislima, njen položaj prikazivao u svoj svojoj ružnoj nagoti. Jedan ju je san gotovo svake noći pohodio. Prsnivalo joj se da su joj obojica u isto vrijeme bili muževi, da su je obojica zasipali svojim nježnostima. Aleksej Aleksandrovič je plakao ljubeći joj ruke i govorio: kako je sada lijepo! I Aleksej Vronski je bio tu, i on joj je isto tako bio muž. A ona im je, čudeći se tome da joj se to prije činilo nemogućim, smijući se objašnjavala da je to kudikamo jednostavnije i da su obojica sada zadovoljni i sretni. Ali taj ju je san poput more gušio, i ona se užasnuta budila.

XII

U prvo vrijeme po povratku iz Moskve, dok je Levin još svaki put podrhtavajući i crveneći se zbog sramote što je odbijen sebi govorio: »Isto sam tako crvenio i podrhtavao smatrajući da je sve propalo kad sam dobio jedinicu iz fizike i ponavljao drugu godinu studija; tako sam se isto smatrao izgubljenim kad sam upropastio ono što sam imao urediti za sestru. Pa šta? – sada, kad su godine protekle, ja se prisjećam i čudim kako mi je to moglo nanijeti bol Isto će biti i s ovim jadom. Proći će vrijeme, i ja ću prema tome postati ravnodušan.«

Međutim prodoše tri mjeseca, a on ne postaje prema tome ravnodušan te mu je, kao i u prve dane, bilo bolno da se toga sjeća. Nije se mogao smiriti zato što on, iako je tako dugo maštao o porodičnom životu, iako se tako za nj ćutio zrelim, ipak nije bio oženjen i manje je nego ikad mislio na ženidbu. Sam je bolno osjećao, kao što su svi oko njega osjećali, da nije dobro da čovjek njegovih godina bude sam. Sjećao se kako je, jednom pred odlazak u Moskvu, rekao svome govedaru Nikolaju, naivnu muziku s kojim se volio porazgovoriti:

»Ej, Nikolaju! ženim se«, i kako mu je Nikolaj hitro odgovorio, kao na nešto u što ne može biti nikakve sumnje: »Već je i vrijeme, Konstantine Dmitriču.« Međutim na ženidbu je sad mislio manje nego ikad. Mjesto je bilo zauzeto, i kad bi sada u mašti na to mjesto stavio koju od poznatih djevojaka, osjećao je da je to potpuno nemoguće. Osim toga uspomena na odbijanje i na ulogu što ju je on pri tom igrao, pekla ga je kao sramota. Koliko god sebi govorio da on tu nije ni za što kriv, a kao i druge slične uspomene kojih se sramio, ta ga je uspomena tjerala da podrhtava i crveni. Kao i u svakoga čovjeka, u njegovoj je prošlosti bilo ružnih postupaka za koje je znao i zbog kojih ga je savjest morala peći; ali sjećanje ha ružne postupke mnogo ga je manje peklo od ovih ništavnih, ali sramotnih uspomena. Te rane nikad nisu zacjeljivale. I uporedo s tim uspomenama dolazi sada do odbijanja i onog jadnog stanja u kojem je one večeri morao biti u očima

drugih. Ali vrijeme i rad učiniše svoje. Događaji iz seoskog života, koji su bili nevidljivi ali nadasve važni, sve su više i više brisali teške uspomene. Svakog se tjedna sve rjeđe sjećao Kiti. Nestrpljivo je očekivao vijest da se već udala ili da se za koji dan udaje, nadajući se da će ga, kao kad izvadi zub, taj glas posve izliječiti.

U to dođe proljeće, divno, iznenadno, neočekivano i bez proljetnih varki, jedno od onih rijetkih proljeća kojima se zajedno raduju biljke, životinje i ljudi. To divno proljeće još više uzbuđi Levina i učvrsti ga u nakani da se odrekne svega prijašnjeg te da čvrsto i nezavisno uredi svoj samotarski život. Mada mnoge od onih planova s kojima se bio vratio na selo nije izvršio, ono najvažnije, čistotu života, ipak je očuvao. Nije osjećao onoga stida koji ga je obično nakon pada mučio, te je smjelo mogao gledati ljudima u oči.

Još je u veljači primio pismo od Marje Nikolajevne da se zdravlje brata Nikolaja pogoršava, ali da on neće da se liječi, te je Levin zbog toga pisma otputovao u Moskvu k bratu i uspio ga nagovoriti da se posavjetuje s liječnikom i otputuje u kupke u inozemstvo. Tako mu je lijepo pošlo za rukom nagovoriti brata i ne ljuteći ga posuditi mu novaca za put da je u tom pogledu sobom bio zadovoljan. Osim gospodarstva, koje je sproljeća tražilo osobitu pažnju, osim čitanja, te je zime Levin započeo i djelo o gospodarstvu kojega plan se sastojao u tome da se značaj radnika u gospodarstvu prihvati kao nešto apsolutno dano, poput klime i tla, te da se prema tome sve naučne postavke o gospodarstvu ne izvode samo iz podataka o tlu ili o klimi, nego i iz svih podataka o tlu, klimi i poznatoga postojanog značaja radnika.

Tako mu je, unatoč samotarstvu ili zbog samotarstva, život i te kako bio ispunjen, te je samo katkad oćutio nezadovoljenu želju da svoje misli, što su mu se vrzle po glavi, priopći komu drugome a ne samo Agafji Mihajlovnoj, premda je i s njom često znao raspravljati o fizici, teoriji gospodarstva i osobito o filozofiji; filozofija je bila omiljeli predmet Agafje Mihajlovne.

Proljeća dugo ne bi. Posljednjih tjedana posta bješe vedro, studeno. Obdan se raskravljivalo na suncu, a obnoć je živa padala do sedam ispod ništice; snježna je kora bila takva da se moglo voziti po bespuću. Uskrs je bio u snijegu. Onda najednom, drugoga dana uskršnje nedjelje, dunu topli vjetar, nadviše se oblaci, te tri dana i tri noći lijevaše žestoka i topla kiša. U četvrtak utihnu vjetar, a gusta se siva magla navukla, kao da prikriva tajne promjena što su se zbivale u prirodi. U magli se vode razliše, raspucaše i krenuše sante leda, brže potekoše mutne, zapjenjene bujice, a na sam se Mali Uskrs, podvečer, razbi magla, oblaci raspršiše poput ovčica, razvedri se i ukaza pravo proljeće.

Izjutra je kad je jarko sunce odskočilo, brzo pojelo tanak led što se bio lako uhvatio na vodi, te je sav topli zrak zatitrao od isparina kojim ga napunila oživjela zemlja. Zazelenje stara i mlada trava što je izbijala poput iglica; nabrekoše pupovi maline, ribiza i ljepljive opojne breze, a po vrbovu pruću osutu zlatnom bojom zazuja na pašu puštena, letu vična pčela. Raspjevaše se nevidljive ševe nad baršunom ozimnih usjeva i zaleđenim strnokosom, zaplakaše vivci ponad uvala i močvara preplavljenih mrkom vodom što se nije povukla i u

proljetnom gakanju visoko preletješe ždralovi i guske. Zarikala na pašnjacima olinjala stoka, što samo još na pokojem mjestu nije promijenila staru dlaku, zaigrala krivonoga jagnjad oko matera što su vunu gubile i blejale, prosuhtutim stazicama jurila brzonoga djeca i ostavljala tragove bosih nogu, zagrajali kod vode veseli glasovi žena pokraj lanenog platna, i zazvečale po dvorištima sjekire muzika koji su dotjerivali ralice i brane. Dođe pravo proljeće.

XIII

Levin obuje velike čizme i prvi put ne uze bundu već sukneni haljinac te pođe po gospodarstvu kročeći preko potočića, što su parali oči svojim bljeskom na suncu, gazeći čas po tanku ledu, čas po ljepljivu blatu.

Proljeće – to je doba planova i nakana. Pa, izlazeći, napolje, poput drveta u proljeće koje još ne zna kamo će i kako će se razrasti njegove mladice i grane, skrivene u nabrekli pupovima, Levin ni sam nije bio načisto kakvih će se posala u svom voljenome gospodarstvu sada prihvatiti, ali je osjećao da je pun najboljih planova i nakana.

Ponajprije ode do stoke. Krave su bile puštene u obor i, sjajući obnovljenom glatkom dlakom te ogrijavši se na suncu, mukahu istući da ih puste u polje. Kad se nagledao krava poznatih mu do u najmanje tančine, Levin naredi da ih otjeraju u polje, a da se u obor pusti telad. Pastir veselo otrča da se pripremi za odlazak u polje.

Govedarice su pridižući prugaste vunene suknje, bosim, jošte bijelim, nepreplanulim nogama tapkale po blatu, s prućem jurile za telićima, koji su se uzmkali i uzjogunili se od proljetne radosti, izgoneći ih napolje.

Pošto se nagledao ovogodišnjega priploda, a bio je neobično dobar – rana telad bijaše poput seljačkih krava, Pauničina tromjesečna kći rastom bijaše poput godišnjaka – Levin naredi da im se iznesu korita i metne sijena u jasle. Ali se pokaza da su u oboru, koji se zimi nije upotrebljavao, pod jesen napravljene jasle bile polomljene. On pošalje po drvodjelju koji je prema nagodbi morao izrađivati vršalicu. Ali se pokaza da je drvodjelja opravljao drljače koje su još o pokladama morale biti opravljene.

Levina to jako razljuti. Ljutilo ga što se ponavljao onaj vječni nered u gospodarstvu protiv kojega se toliko godina borio svim svojim silama. Jasle su, zimi nepotrebljive, kako saznade, bile prenesene u pomoćnu konjušnicu i ondje polomljene, jer su i bile krhko napravljene, za telad. Osim toga, ovo izbi na vidjelo, da drljače i sva ratarska oruđa, koje je još zimus trebalo pregledati i popraviti te za koja bijahu posebno uzeta tri drvodjelje, nisu bila popravljena, a drljače su jednako popravljali kad je trebalo ići zubiti. Levin pošalje po nadglednika, ali ga i sam odmah pođe tražiti. Sjajeći se kao i sve što je toga dana sjalo, nadglednik je išao s gumna u kožuhu opšivenu janjećom kožicom kidajući slamčicu u rukama.

- Zašto drvodjelja nije na vršilici?
- Baš vam jučer htjedoh javiti: valja drljače popraviti. Vrijeme je za oranje.
- A šta je zimus učinjeno?
- A poradi čega vam je, molim, potreban drvodjelja?
- Gdje su jaslje iz telećeg obora?
- Naredio sam da ih odnesu na mjesto. Šta možete s ovim svijetom! – nadglednik će mašući rukom.
- Nije s ovim svijetom, nego s ovim nadglednikom! – reče Levin planuvši. – Pa zašto držim vas! – poviče. Ali sjetivši se da to ne pomaže, zastane u po riječi te samo uzdahne. – Nego, je l' se može sijati? – upita pošto je malo pošutio.
- Iza Turkina će se moći, sutra ili prekosutra.
- A djetelina?
- Poslao sam Vasilija i Mišku, zasijavaju. Ne znam samo hoće li uspjeti: glib je.
- Na koliko desetina?
- Na šest.
- A zašto ne na svima? – vikne Levin.
- Što su djetelinu sijali samo na šest, a ne na dvadeset desetina, to ga još više razljuti. I po teoriji i po njegovu vlastitome iskustvu, sijanje je djeteline bilo utoliko bolje ukoliko je bilo ranije izvršeno, gotovo po snijegu. A Levin to nikad nije mogao postići.
- Nema ljudi. Šta se može s tim svijetom napraviti? Trojica nisu došla. Eto i Semjon...
- Eh, da ste preuzeli one što rade na slami.
- Ama uzeo sam ih.
- Pa gdje su onda ljudi?
- Petorica prave kompot – (to je značilo *kompost*⁶⁴). Četvorica zob premeću; da ne sagnjije, Konstantine Dmitriču.
- Levin je vrlo dobro znao da ono »da ne bi sagnjila« znači da su sjetvenu englesku zob već pokvarili – opet nisu izvršili ono što je on bio naredio.
- Nisam li vam još o korizmi govorio, tikvani!... – podvikne.
- Ne uznemirujte se, sve ćemo navrijeme svršiti.
- Levin ljutito odmahne rukom, pođe do ambara da pogleda zob te se vrati u konjušnicu. Zob se još nije bila pokvarila. Ali radnici su je premetali lopatama premda se mogla izravno spustiti u donji ambar, pa kad je to uredio i odvojio odatle dvojicu radnika za sjetvu djeteline, Levina je prošao bijes na nadglednika. A i dan bijaše tako lijep da se nije smjelo ljutiti.
- Ignjate! – vikne on kočijašu što je zasukanih rukava pored bunara prao kočiju. – Osedlaj mi...
- Kojega zapovijedate?
- Eh, pa recimo Kolpika.
- Razumijem, molim.

⁶⁴ *Engleska riječ: compost = mješavina organskih otpadaka, kreča, zemlje itd., koja služi za gnojivo.*

Dok su sedlali konja, Levin opet pozove nadglednika koji se vrzmao tu na vidiku da se s njime pomiri, te mu stane govoriti o narednim proljetnim radovima i gospodarstvenim planovima. Odvoženje gnoja treba započeti ranije da do rane košnje sve bude gotovo. A plugovima bez prekida orati iduće polje, da još neko vrijeme ostane na ugaru. Sav otkos da dignu radnici, a ne napoličari.

Nadglednik je slušao pažljivo i očito se naprezao da odobri gospodarova nagađanja, ali mu je ipak na licu bio očaj i čama, koji je dobro bio poznat Levinu, koji ga je uvijek ljutio. Taj izraz govoraše: sve je to lijepo, samo kako bog da.

Ništa Levina nije peklo kao taj ton. Ali takav ton bijaše zajednički svim nadglednicima, koliko god ih je imao. Svi su se isto držali prema njegovim namislima, te se stoga sada nije više ljutio, nego ga je peklo te se osjećao još uzbuđenijim za borbu s tom nekakvom stihijskom silom, koju on nije znao drukčije nazvati nego »kako bog da«, a koja mu se neprestano isprečavala.

– Koliko dospijemo, Konstantine Dmitriču, – reče nadglednik.

– Zašto da ne dospijete?

– Petnaestoricu radnika treba još svakako unajmiti. A i ne dolaze. Danas su bili, po sedamdeset rubalja traže za ljeto. Levin ušutje. Opet se isprečavala ona sila. Znao je, ma koliko nastojali, da nisu mogli unajmiti više od kojih četrdeset, trideset i sedam, trideset i osam radnika za sadašnju cijenu; četrdeset se našlo, ali ne više. Ali svejedno on nije mogao da se ne bori.

– Pošaljite u Sure, u Čefirovku, ako ne dođu. Treba tražiti.

– Ako je do slanja – poslat ću – otužno će Vasilij Fjodorovič. – Nego i konji su oslabjeli.

– Dokupit ćemo. Ma znam ja to – nastavi on smijući se – vama da je sve jeftinije i lošije; ali vam ove godine više neću dati da radite na svoju ruku. Sve ću sam.

– Pa vi i onako, čini se, malo spavate. Nama je draže ako smo gospodaru na očima...

– Dakle za Brezovim Dolom zasijavaju djetelinu? Idem pogledati – reče sjedajući na malena riđasta Kolpika što mu ga privede kočijaš.

– Preko potoka nećete proći, Konstantine Dmitriču, – vikne kočijaš.

– Eh, onda ću šumom. I Levin ljuljajući se u žustrom kasu na dobru, neizvođenu konjčetu, što je pofrktavalo nad lokvama i zatezalo uzde, krenu dvorišnim blatom na vrata pa u polje.

Ako je Levin bio raspoložen u oboru i ambaru, sada se u polju još više raspolio. Njišući se odmjereno na dobru konjčetu koje je kasalo, upijajući topli i svjež miris snijega i zraka dok je prolazio kroz šumu po gdjgdje zaostalu prhku snijegu koji se topio, s tragovima što su se razišli, on se radovao svakom svome stablu s oživjelom mu na kori mahovinom i nabujalim pupovima. Kad je izjahao iz šume, pred njim pukoše na golemu prostranstvu poput baršunskog saga ozimi usjevi bez ijedne *plješine* i *prolisine*⁶⁵, samo gdjgdje po dolovima ispjegani ostacima snijega koji se topio. Nije se razljutio ni kad je ugledao

⁶⁵ Tj. bez ijednoga praznog, golog mjesta.

seljačkoga konja i ždrijebe, kako mu gaze usjeve (seljaku što mu je došao u susret naredio je da ih istjera), ni na podrugljiv i glup odgovor mužika Ipata kad ga je sreo i upitao: »Hej, Ipate, hoće l' skoro sjetva?«

– »Valja prvo uzorati, Konstantine Dmitriču«, odgovori Ipat. Što je dalje jahao, bivalo mu sve to prijatnije, a gospodarstveni planovi, jedan bolji od drugoga, izlažahu mu pred oči; sva polja zasaditi vrbovim prućem u *prisojnim*⁶⁶ stranama, tako da se snijeg ne zalegne pod njima; razdijeliti ih u šest polja za gnojenje i tri pričuvna za sisanje trave, na gornjem kraju polja podići obor za blago te iskopati ribnjak, a radi *torenja*⁶⁷ zemlje napraviti prenosne torove za blago. I onda će biti 300 desetina pšenice, 100 krumpira i 150 djeteline, a ni jedne desetine jalove zemlje.

Pažljivo skrećući konja na međe da ne gazi svojih usjeva, u takvu je maštanju dojahao k radnicima koji su sijali djetelinu. Kola sa sjemenom nisu stajala na međi, nego na oranju, te su ozimu pšenicu izrovali točkovi i raskopao konj. Oba su radnika sjedila na međi, vjerojatno pušikajući zajedničku lulu. Zemlja u kolima s kojom je sjeme bilo pomiješano nije bila razmrvljena, nego se od duga ležanja ili smrzavice ugrudala. Kad ugledaše gospodara, radnik Vasilij pođe prema kolima, a Miška se lati sisanja. To je bilo loše, ali na radnike se Levin rijetko ljutio. Kad Vasilij priđe, Levin mu naredi da odvede konja na među.

– Ne mari, gospodaru, zarast će – uze Vasilij.
– Molim te, ne mudruj – reče Levin – već radi što ti se kaže.
– Molim, molim – odgovori Vasilij te uhvati konja za glavu.
– A posjev vam je, Konstantine Dmitriču, – reče ulagujući se – štono riječ, prve vrsti. Samo je živa muka hodati! Po puda blata tegliš na opanku.
– A zašto vam zemlja nije prosijana? – reče Levin.
– Pa mrvimo je – odgovori Vasilij uzimajući sjemena i u dlanovima sitneći zemlju.

Vasilij nije bio kriv što su mu nasuli neprosijane zemlje, ali ga je ipak to ljutilo. Levin je već toliko puta uspješno prokušao njemu poznato sredstvo da priguši svoju srdžbu i da sve što se pokaže lošim opet u dobro obrati, te i sad upotrebi to sredstvo. Promotrio je kako Miško korača, prevrćući goleme grude zemlje što su se lijepile za svaku nogu, sjahao, uzeo Vasilij u korpu sa sjemenom i pošao sijati.

– Gdje si stao?

Vasilij nogom pokaže biljegu i, onako kako je umio, Levin pođe rasijavati sjeme pomiješano sa zemljom. Hodati je bilo teško kao po glibu i Levin se pošto prođe jedan slog, oznoji pa zaustavivši se vrati košaru.

– Eh, gospodine, nemojte mene na ljeto psovati za ovaj slog – reče Vasilij.
– A zašto? – veselo će Levin već osjećajući djelovanje upotrijebljenoga sredstva.

– E pa pogledajte na ljeto. Znat će se. Baciterde oko onamo gdje sam lanjskog proljeća sijao. Kao da sam sadio! Ama ja se, Konstantine Dmitriču, štono riječ,

⁶⁶ Tj. južnim, sunčanim.

⁶⁷ Tj. gnojenja stočnim izmetinama.

staram k'o za oca rodenoga. Ni ja ne volim loše raditi niti druge tako upućujem. Kad je gospodaru dobro, i nama je dobro. Kad pogledaš, nuto – Vasilij će pokazujući polje – srce ti zaigra.

– A lijepo proljeće, Vasiliju!

– Ovakva bogme proljeća ni starci ne pamte. Bio ti ja kod kuće, tamo ti naš starac isto pšenice tri *osmanika*⁶⁸ posijao. I, veli, od raži je nećeš prepoznati.

– A jeste li odavno pšenicu počeli sijati?

– Ono nas vi prekolani naučiste; vi me ono dvjema mjerama nagradiste. Četvrt prodasmo, a tri osmanika posijasmo.

– Hajde de, pazi samo, usitnjujde grude – reče Levin prilazeći konju i pazi na Mišku. A ponikne li lijepo, tvojih je pedeset kopejaka po desetini.

– Zahvaljujemo pokorno. I onako smo, nema šta, s vama jako zadovoljni.

Levin se pope na konja i odjaha u polje gdje je bila lanjska djetelina, pa u ono što je bilo ispluženo za jaru pšenicu. Djetelina je sjajno izđikala po strnjici. Sva je već bila oživjela i snažno se zazelenjela među polomljenim stabljikama lanjske pšenice. Konj se zaglibljivao do gležanja, te mu je svaka noga cmokala dok ju je izvlačio iz poluotkravljene zemlje. Ispluženim se oranjem nikako nije moglo proći; jedino je ondje držalo, gdje je bilo leda, dok je po raskravljenim brazdama noga grezala do iznad gležanja. Oranje je bilo izvrsno; do dva će se dana moći zubiti i sijati. Sve je bilo divno, sve je bilo veselo. Natrag Levin udari preko potoka nadajući se da je voda osijecala. I zaista, prešao je i poplašio dvije patke. »Mora da ima i šljuka«, pomisli i baš na povratku kući sretne šumskoga čuvara koji mu potvrdi njegovo nagađanje o šljukama.

Levin okrene kući kasom kako bi stigao ručati i do večeri pripremiti pušku.

XIV

Prilazeći kući u najboljem raspoloženju, Levin začuje zvonce od glavnoga prilaza.

»Jest, to je sa željeznice – pomisli on – upravo je vrijeme moskovskoga vlaka... Tko li je to? Šta, ako je to brat Nikolaj? Nije li rekao: možda ću otići u kupke, a možda ću k tebi doći. U prvi mu mah bi strašno i neprijatno što će mu nazočnost brata Nikolaja pokvariti ovo sretno proljetno raspoloženje. Ali se posrami zbog toga osjećaja te je odmah, kao da je raskrilio svoj duševni zagrljaj, s radosnim ganućem očekivao i sad iz dna duše želio da to bude brat. Trgnuo je konja i kad je dojahao do pred bagren, opazi poštansku trojku što je dolazila od željezničke postaje i nekog gospodina, u bundi.

To nije bio brat. »Ah, kad bi bio kakav ugodan čovjek s kim bi se mogao porazgovoriti«, pomisli.

⁶⁸ *Žitna mjera.*

– A! – radosno poviče Levin podižući obje ruke uvis. – Evo nam draga gosta! Ah, kako ti se radujem! – vikne čim prepoznade Stjepana Arkadjiča. »Doznat ću pouzdano je li se udala ili kad se udaje«, pomisli.

I toga divnoga proljetnog dana on osjeti da ga uspomena na nju uopće ne boli.

– Šta, nisi očekivao? – uze Stjepan Arkadjič izlazeći iz saonica s grudicom blata ponad nosa, na obrazu i obrvama, ali sjajući od veselja i zdravlja. – Dođoh da te vidim – prvo – reče grleći ga i ljubeći – da idem na šljuke – drugo, i da prodam šumu u Jergušovu – treće.

– Divno! A kakvo je tek proljeće? Kako to da si se saonicama dovezao?

– Kolima je još gore, Konstantine Dmitriču, – odgovori poznati poštanski kočijaš.

– Eh, veoma ti se, veoma radujem – Levin će iskreno smijući se dječji radosnim smiješkom.

Levin otprati svoga gosta u sobu za goste, kamo unesoše i stvari Stjepana Arkadjiča: vreću, pušku u navlaci, torbicu s cigarama pa, pošto ga ostavi da se umije i presvuče, ode u poslovnicu da kaže za oranje i djetelinu. Agafja Mihajlovna koja je uvijek bila vrlo zabrinuta za čast doma, presretne ga u predsoblju upitima u pogledu ručka.

– Činite što hoćete, samo brže – reče on i pođe do nadglednika.

Kad se vratio, Stjepan je Arkadjič umiven, počešljan i vas se sjajeći od smiješka izlazio iz svoje sobe, te zajedno pođoše gore.

– Eh, što mi je drago da sam ti mogao doći! Sad ću dokučiti u čemu se sastoje ta otajstva koja ti ovdje oživotvoruješ. Međutim, ja ti uistinu zavidam. Kakav dom, kako je sve sjajno! Svijetlo, veselo – govoraše Stjepan Arkadjič zaboravljajući da nije uvijek proljeće i da nisu uvijek vedri dani kao što je danas. – I tvoja je dadiljica tako divna! Poželjnija bi bila ljepuška sobarica u pregačici; ali za tvoje kaluderstvo i strogi stil – ovo je posve lijepo.

Stjepan Arkadjič ispriповjedi mnogo zanimljivih novosti i za Levina posebno zanimljivu novost da se njegov brat, Sergej Ivanovič, sprema ovoga ljeta njemu na selo.

Stjepan Arkadjič ne reče ni jedne riječi o Kiti ni bilo šta o Ščerbackijevima; samo mu je izručio ženin pozdrav. Levin mu je bio zahvalan što je bio tako delikatan i veoma se radovao gostu. Kao i uvijek za njegova samovanja u njega se nabrala sva sila misli i osjećanja koje on nije mogao prenijeti svojoj okolini te je sad u Stjepana Arkadjiča pretakao i pjesničku radost zbog proljeća, i nevolje i planove u gospodarstvu, i misli i opaske o knjigama što ih je čitao, a osobito ideju o svojem djelu, temelj kojega je sačinjavala kritika svih starih djela o gospodarstvu, iako on sam toga nije opažao.

Uvijek drag, sve otprve shvaćajući, Stjepan je Arkadjič ovoga puta bio osobito drag, i Levin je zapazio da mu se obraća s nekim novim poštovanjem i nekakvom nježnošću, što mu je laskalo. Nastojanja Agafje Mihajlovne i kuhara da ručak bude osobito dobar, imala su za posljedicu tek to da su se oba izglednija prijatelja, kad sjedoše da založe, već bila najela kruha s maslacem, sušene ribe i slanah gljiva, ali još i to da je Levin naredio da se juha donese bez piroga, kojima

je kuhar htio posebno iznenaditi gosta. Međutim Stjepan Arkadijič, iako bješe navikao na drugačije ručkove, sve smatraše za predivno: i travaricu, i kruh, i maslac, a osobito sušenu ribu, i gljive, i šči od kopriva, i kokoš u bijelom umaku, i bijelo krimsko vino – sve je bilo predivno i bajno.

– Izvrsno, izvrsno – govoraše pripaljujući debelu cigaru poslije pečenke. – Došao sam k tebi baš kao čovjek kad nakon buke i trešnje na parobrodu side na mirnu obalu. Dakle ti veliš da se sam elemenat radnika mora proučavati i da se prema njemu mora upravljati pri izboru načina vođenja gospodarstva. Ja sam dakako u tome laik; ali mi se čini da će teorija i njena primjena imati utjecaja i na radnika.

– Hoće, ali stani: ja ne govorim o političkoj ekonomiji, govorim o nauci o gospodarstvu. Ona mora biti poput prirodnih znanosti te mora proučavati dane pojave i radnika s njegovim ekonomskim, etnografskim...

Uto uđe Agafja Mihajlovna sa slatkom.

– Eh, Agafja Mihajlovna, – Stjepan će joj Arkadijič ljubeći vrške svojih punačkih prstiju – što je vaša riba, što je travaričica! Nego, nije li vrijeme, Kostja? – doda on.

Levin kroz prozor pogleda sunce što se spuštalo za ogoljele šumske vrhove.

– Vrijeme je, vrijeme – reče on. – Kuzma, preži kola! – i otrči dolje.

Kad je sišao, Stjepan Arkadijič sam oprezno skine navlaku od konopljina platna s lakiranog kovčežića pa, pošto ga otvori, stane sklapati svoju skupocjenu pušku novog tipa. Budući da je namirisao veliku napojnicu, Kuzma se nije micao od Stjepana Arkadijiča te mu je navlačio i čarape i čizme što mu je Stjepan Arkadijič drage volje prepuštao da čini.

– Naredi, Kostja, ako dođe trgovac Rjabinin – naložio sam mu da danas dođe – da ga prime i neka pričeka...

– A zar ti Rjabininu prodaješ šumu?

– Da. Zar ga ti poznaješ?

– Kako da ga ne poznajem. Imao sam s njime posla »apsolutno i definitivno«. Stjepan se Arkadijič nasmija. »Definitivno i apsolutno« bijahu omiljele trgovčeve riječi.

– Da, govori smiješno da je milota. Razumjela si kamo ide gospodar! – doda kad potapša rukom Lasku, jer se cvileći motala oko Levina i lizala mu čas ruku, čas čizme i pušku.

Kola su već stajala pred ulaznim stepenicama kad oni iziđoše.

– Naredio sam da upregnu, iako nije daleko; a da odemo pješke?

– Ne, radije se odvezimo – reče Stjepan Arkadijič prilazeći kolima. Sjeo je umotavši svoje noge tigrovim pokrivačem te zapalio cigaru. – Kako to da ti ne pušiš? Cigara – nije to naprosto tek užitak, nego vrhunac i znamenje užitka. To ti je život! Baš je lijepo! Evo kako bih ja želio živjeti!

– A tko ti brani? – smiješeći se reče Levin.

– Nemoj, ti si sretan čovjek. Sve što voliš, ti imaš. Voliš konje – imaš, pse – imaš, lov – imaš, gospodarstvo – imaš.

– Možda zato što se radujem onome što imam, i ne tugujem za onim čega nemam – reše Levin pošto se sjetio Kiti.

Stjepan Arkadijč razumjede, pogleda ga, ali ništa ne reče...

Levin je bio zahvalan Oblonskome zbog toga što on, kako bijaše uvijek taktičan, primijetivši da se Levin boji razgovora o Ščerbackijevima, o njima nije ništa govorio; ali sad bi Levin već rado bio doznao ono što ga je toliko mučilo, ali se nije usudio zapodjenuti razgovora.

– Nego, reci kako tvoji poslovi? – reče Levin pošto je pomislio da je ružno od njega što misli samo na sebe.

Oči Stjepana Arkadijča veselo zablistaše.

– Pa ti ne priznaješ da je moguće voljeti kolače kad postoji određen obrok – po tvom je to zločin, a ja ne prihvaćam života bez ljubavi – reče on pošto je na svoj način shvatio Levinovo pitanje. – A šta mogu kad sam tako stvoren. I doista se time tako malo nanosi šteta kome, a ti toliko uživaš...

– Šta, da nema što novo? – upita Levin.

– Jeste, brate! Eto vidiš, ti poznaješ tip *osijanovskih*⁶⁹ žena... žena koje vidiš u snu... Eto takvih žena ima i na javi... i te su žene užasne. Žena ti je, vidiš, takav predmet koji, koliko god da ga proučavaš, uvijek je posve nov.

– Onda je bolje ne proučavati.

– Nije. Nekakav je matematičar rekao da naslada nije u otkrivanju istine, nego u traženju.

Levin je slušao šuteći i unatoč svim nastojanjima da sebe prisili, nikako se nije mogao prenijeti u dušu svoga prijatelja i razumjeti njegova osjećanja i čari proučavanja takvih žena.

XV

Mjesto gdje su šljuke prelijetale bilo je nedaleko nad rječicom u omanjem jasiku. Kad stigoše do šume, Levin side i povede Oblonskoga do ugla mahovinaste i močvarne čistine na kojoj je snijeg već bio okopnio. Sam se vrati na drugi kraj k račvastoj brezi pa, prislonivši pušku na rašlje donje suhe grane, skinu kaftan, prepaše se i okuša može li slobodno gibati rukama.

Stara, sijeda Laska što ga je u stopu pratila sjedne oprezno nasuprot njemu i načuli uši. Sunce se spuštalo za veliku šumu; a u svjetlosti večernjeg rumenila, rasute po jasiku, jasno se ocrtavahu breze svojim ovješanim granama s nabrekli pupovima koji tek što nisu popucali. Iz guste šume, gdje se još držao snijeg, vijugastim je uskim potočićima još jedva čujno tekla voda. Sitne su ptice cvrkutale i kadikad prelijetale s drveta na drvo.

⁶⁹ *Ossian, škotski pjesnik iz III stoljeća; Macpherson je pod njegovim imenom 1760. objavio zbirku pjesama; ovdje se misli: osijanski tip žene = romantična, junačna, barbarski lijepa, bezlična žena.*

U razmačicama potpune tišine čulo se šuštanje lanjskoga lišća što se micalo od kopnjenja zemlje i rasta trava.

»Gle! Čuje se i vidi kako trava raste!« reče Levin za se primijetivši pokrenuli mokri jasikin list škrljčeve boje pored izbojka mlade trave. Stajao je, slušao i gledao dolje čas mokru zemlju obraslu mahovinom, čas Lasku što je osluškivala, čas more ogoljelih šumskih vršaka što su se sterale pred njim ispod brda, čas sve tamnije nebo prošarano bijelim prugama oblaka. Bez žurbe mašuci krlima visoko ponad šume u daljini poletje jastreb, i drugi jedan poletje istim smjerom te nesta. Ptice su sve jače i revnije cvrkutale u gustišu. Nedaleko zahuhuće sova, te Laska zadržavši oprezno prijede nekoliko koraka i, nakrivivši glavu, stane osluškivati. S onu stranu rijeke začuje se kukavica. Do dva puta zakuka običnim kukom, a onda zakrešti, zabrza i zaplete se.

– Gle! već kukavica! – reče Stjepan Arkadijč izlazeći iza grma.

– Da, čujem – odgovori Levin nezadovoljno narušavajući šumsku tišinu glasom koji je njemu samome bio neprijatan. Sad će uskoro.

Lik Stjepana Arkadijča opet nesta za grmom, i Levin vidje tek jarki plamečak šibice, koji su odmah zatim zamijenile crvena žeravica cigarete i modrikasti dim. Kvrč! kvrc! kvrcnuše kokoti na pušci kad ju je Stjepan Arkadijč zapinjao.

– A šta ono skviči? – upita Oblonski upozoravajući Levina na otegnuto gukanje, nalik na tanki glas ždrebeta kad rže od objijesti.

– A, ne poznaješ to? To je zec mužjak. Nego dosta razgovora! Slušaj, leti – gotovo zaviče Levin zapinjući kokote. Začuo se izdaleka tanak zvižduk baš u onom običnom taktu, koji je lovcu toliko poznat, pa za dva trenutka – drugi, treći, a za trećim zviždukom čulo se kvarkanje.

Levin baci pogled desno, lijevo i, gle, pred njim se na mutno-modru nebu, ponad nježnih mladica jasikovih vršaka, ukaza ptica u letu. Letjela je pravo na njega: bliski zvuči kvarkanja, nalik na jednoliko deranje čvrste tkanine, razlijegnuše se tik nad uhom; već se vidio dugi kljun i pticin vrat i, u taj mah kad je Levin nanišanio, iza grma gdje je stajao Oblonski, bijesnu crvena munja; poput strijele ptica spuznu pa se opet izvije. Opet bijesnu munja, te se oču prasak; i, trepćući krilima, kao da se nastoji održati u zraku, ptica se ustavi, popostane časak pa teško pljesne o blatnu zemlju.

– Zar promaših? – vikne Stjepan Arkadijč, jer od dima nije vidio.

– Evo je! – reče Levin pokazujući Lasku kako, digavši jedno uho i visoko mašuci krajičkom kitnjasta repa, tiha koraka, kao da želi produžiti zadovoljstvo i kao da se osmjehuje, gospodaru donosi ubijenu pticu. – No, drago mi je što ti se posrećilo – reče Levin ali već osjećajući zavist što se njemu nije posrećilo da ubije tu šljuku.

– Gadno sam promašio iz desne cijevi – odgovori Stjepan Arkadijč puneći pušku. – Pss... leti.

Zaista, očuse se prodorni zvižduci koji su brzo slijedili jedan za drugim. Igrajući se i naganjajući jedna drugu, i samo piskućuci, a ne kvarkajući, dvije šljuke naletješe upravo na glave lovaca. Odjeknuše četiri pucnja, a šljuke, poput lastavica, naglo zaokrenuše te iščezoše s vidika.

Lov je bio divan. Stjepan Arkadijč je ubio još dva komada i Levin dva, od kojih jedne nije našao. Stalo se mračiti. Jasna je srebrna Venera nisko na zapadu za brezicama već sijala svojim blagim sjajem, a visoko na istoku već se svojim crvenim svjetlom prelijevao mračni Arktur. Nad svojom je glavom Levin hvatao i gubio zvijezde Velikoga i Malog Medvjeda. Šljuke više nisu letjele; ali Levin odluči još počekati, dok Venera, koju je vidio pod brezinom granom, ne iziđe više nje i dok se ne ukažu u svoj jasnoći zvijezde Velikoga i Malog Medvjeda. Venera je već bila nadišla granu, Velika i Mala Kola već su se vidjela na tamno-modrom nebu zajedno s rudom, a on je jednako čekao.

– Nije li vrijeme? – reče Stjepan Arkadijč.

U šumi već bijaše tiho, i ni jedna se ptičica nije micala.

– Ostanimo još – odgovori Levin.

– Kako hoćeš.

Stajali su sada kojih petnaestak koraka jedan od drugoga.

– Stiva! – odjednom će iznenada Levin – a zašto mi ne kažeš je li se udala tvoja svast ili kad se udaje?

Levin se osjećao toliko čvrstim i mirnim da ga, mislio je, nikakav odgovor ne bi mogao uzbuditi. Ali nikako nije očekivao ono što je odgovorio Stjepan Arkadijč.

– Niti je mislila, niti se misli udavati, nego je veoma bolesna te su je liječnici poslali u inozemstvo. Čak se boje za njen život.

– Šta veliš! – krikne Levin. – Veoma bolesna? A šta joj je? Kako je...

Dok su oni govorili, Laska je načulivši uši pogledala gore u nebo i prijekorno u njih.

»Baš nađoše vrijeme za razgovor – mislila je. – A ona leti... Evo je bogme. Propustit će...« mislila je Laska.

Ali u isti mah obojica iznenada začuše prodoran piskut, koji kao da ih osinu po uhu, te se obojica naglo mašiše pušaka, i dvije munje bljesnuše, i dva praska odjeknuše u jedan te isti čas. U visoku letu šljuka u tili čas složi krila i padne u gustiš povijajući tanke mladice.

– Izvrsno bogme! Zajedno smo je! – poviče Levin i s Laskom odjuri u gustiš da traži šljuku. »Ah da, o čemu je ono neugodnom bilo riječi? – sjeti se. – Da, Kiti je bolesna... Pa šta mogu, vrlo mi je žao«, mislio je. – A, našla si! Gle ti mudrice – reče vadeći pticu iz Laskine gubice i mećući je u gotovo punu lovačku torbu.

– Našao sam, Stiva! – vikne.

XVI

Vraćajući se kući, Levin se raspitao o svim pojedinostima Kitine bolesti i planova Ščerbackijevih i, premda bi mu neprijatno bilo to priznati, ono što je saznao bilo mu ugodno. Ugodno i stoga što se još nadao, a još ugodnije stoga što je patila ona koja je njemu nanijela toliku bol. Ali kad Stjepan Arkadijč poče govoriti o uzrocima Kitine bolesti te spomenu ime Vronskoga, Levin ga prekine.

– Ja nemam nikakva prava znati obiteljske pojedinosti i, da pravo kažem, niti me imalo zanima.

Stjepan Arkadijč se jedva primjetno nasmiješi, pošto je ulovio trenutačnu i njemu toliko poznatu promjenu na Levinovu licu, jer posta isto onoliko mračno koliko je časak prije toga bilo veselo.

– Jesi li već posve uredio za šumu s Rjabininom? – upita Levin.

– Jesam. Cijena je divna, trideset i osam tisuća. Osam unaprijed, a ostalo u šest godina. Dugo sam se s time natezao. Nitko nije davao više.

– To će reći, ti si šumu poklonio – mrko će Levin.

– Kako to poklonio? – dobrodušno će smiješeci se Stjepan Arkadijč, jer je znao da sad Levinu neće ništa valjati.

– Zato što šuma stoji barem pet stotina rubalja po desetini – odgovori Levin.

– Eh, što su mi ove seoske gazde! – šaljivo će Stjepan Arkadijč. – Taj vaš ton prezira prema nama građanima!... A kad je posao uglaviti, onda ga uvijek mi bolje uglavimo. Vjeruj da sam sve proračunao – reče on – i šumu sam vrlo povoljno prodao, tako da se bojim da onaj čak ne odustane. Pa to nije šuma *gradljika*⁷⁰ – reče Stjepan Arkadijč želeći riječju gradljika posve uvjeriti Levina u neispravnost njegove sumnje – nego više za ogrjev. I neće dati više od tridesetak hvati po desetini, a on mi je dao po dvjesto rubalja.

Levin se prezrivo osmjehne. »Poznajem – pomisli – tu maniru ne samo njegovu već i svih gradskih stanovnika, jer oni kada dvaput u deset godina proborave na selu i zapaze dvije-tri seoske riječi, upotrebljavaju ih i gdje treba i ne treba, čvrsto uvjereni da oni već sve znaju. Gradljika, dat će 30 hvati. Govori riječi, a sam ništa ne razumije«.

– Ja te neću učiti onom što ti tamo u uredu pišeš – reče – a zatreba li, pitat ću te. A ti si tako uvjeren da se razumiješ u svu tu šumsku abecedu. Ona je teška. Jesi li brojao stabla?

– Kako ćeš stabla izbrojiti? – smijući se reče Stjepan Arkadijč, jednako želeći odbiti prijatelja od njegova lošeg raspoloženja. – Prebrojati pijesak, svjetla planeta premda bi i mogao visok um...

– E pa da, a visoki, um Rjabinina može. I nijedan trgovac neće kupit dok ne prebroji, ako mu ne daju zabadava poput tebe. Tvoju ja šumu poznajem. Svake sam godine ondje u lovu, i tvoja šuma vrijedi pet stotina rubalja u gotovu, a on ti je dao za dvjesto na otplatu. Dakle, poklonio si mu tridesetak tisuća.

⁷⁰ *Gradevno drvo.*

– De, dosta zavaravanja – žalosno će Stjepan Arkadijč – pa zašto nitko nije davao?

– Zato što šuruje s trgovcima; dao je odstupninu. Sa svima sam njima imao posla, poznajem ja njih. Ma to nisu trgovci, nego lihvari. Neće se on upustiti u posao gdje ga čeka deset, petnaest posto, nego čeka da za dvadeset kopejaka kupi rubalj.

– Eh, prestani! Zle si volje.

– Nimalo – mrko će Levin dok su prilazili kući. Pored ulaza već stajahu kola za kojima bijahu arnjevi od željeza i dobro nategnute kože sa sitim konjem koji je bio čvrsto upregnut širokim remenjem. U kolima je sjedio jako rumen i zdrav i čvrsto utegnut pomoćnik koji je u Rjabinina služio kao kočijaš. Sam Rjabinin je već bio u kući i dočekaio prijatelje u predsoblju. Rjabinin je bio visok, mršuljast čovjek srednjih godina, brkat i obrijana istršala podbratka i izbuljenih mutnih očiju. Bio je u dugu modru kaputu s dugmetima ispod stražnjice i u visokim čizmama koje bijahu nabrane na gležnjevima, a na listovima napete čizme, a na njih bijahu obuvane velike kaljače. On, kao da opisuje krug, otare maramicom svoje lice pa, pošto zakopča kaput, iako mu se ionako veoma dobro držao, smijući se pozdravi ulaznike i pruži ruku Stjepanu Arkadiju kao da želi nešto uhvatiti.

– A, gle i vi stigoste – reče Stjepan Arkadijč pružajući mu ruku. – Predivno.

– Nisam se usudio oglušiti o zapovijed vaše svjetlosti, premda je put isuviše loš. Apsolutno sam cijelim putem išao pješke, ali sam došao u urečeno vrijeme. Konstantine Dmitriču, moje poštovanje – obrati se on Levinu nastojeći uhvatiti i njegovu ruku. Ali, namrštivši se, Levin se pravio da ne zamjećuje njegove ruke pa je vadio šljuke.

– Izvoljeli ste se zabavljati lovom? Kakva će ovo biti ptica? – doda Rjabinin prezrivo gledajući šljuke – ima dakle ukusa. – I on u znak da se ne slaže zakima glavom kao da jako sumnja je li se isplatilo pomučiti.

– Hoćeš li u kabinet? – tmurno se mršteći Levin će francuski Stjepanu Arkadiju. – Hodite u kabinet, tamo ćete pregovarati.

– Može, može, kamo želite, molim – prezirnim dostojanstvom reče Rjabinin kao da želi dati na znanje da drugi mogu zapasti u neprilike, kako će se i prema kome držati, ali on nikada i ni u čemu nema neprilika.

Ulazeći u kabinet Rjabinin se po navici ogleda kao da traži ikonu, ali našavši je, nije se prekrstio. On okom premjeri ormare i police s knjigama te se isto onako sumnjičavo kao i prema šljukama prezirno osmjehne i u znak da se ne slaže kimne glavom ne dopuštajući ovdje nikako da se ovo isplatilo.

– Pa onda, jeste li donijeli novce? – upita Oblonski. – Sjednite.

– Na novce mi nećemo čekati. Došao sam da se vidimo, da se porazgovaramo.

– A o čemu da se porazgovaramo? Ma sjedite.

– To se može – reče Rjabinin sjedajući i nalakćujući se na naslon fotelje onako kako mu je bilo najneudobnije. Valja popustiti, kneže. Grehota je. A novci su definitivno spremni, do zadnje kopejke. Na novce se neće čekati.

Pošto je, međutim, metnuo pušku u ormar, Levin je već bio pošao prema vratima, ali kad začu trgovčeve riječi, stane.

– Ionako ste šumu zabadava uzeli – reče. Kasno je on došao, inače bih ja bio odredio cijenu.

Rjabinin ustane i šuteći smiješkom premjeri Levina od glave do pete.

– Zdravo ste škrti, Konstantine Dmitriču, – reče on smiješeći se i obraćajući se Stjepanu Arkadjiču – od vas čovjek ama baš ništa da kupi. Za pšenicu sam se tako pogadao, dobre pare davao.

– Zašto da ja vama svoje zabadava dajem? Ta nisam na putu našao, niti sam ukrao.

– Bože sačuvaj, danaske je apsolutno nemoguće krasti. Sve se danaske definitivno rješava uhodanim sudskim putem, sve je danas besprijekorno čestito; a o krađi ni govora nema. Razgovarali smo se u poštenju. Skupo cijene šumu, nema čovjek računa. Molim da se bar mrvu popusti.

– Ama jeste li vi uglavili posao ili niste? Ako jeste, nema se tu šta više cjenkati, a ako niste – uze Levin – šumu kupujem ja.

Umah nesta smiješka s Rjabininova lica. Ono poprimi jastreblji, grabljiv i surov izraz. Hitrim koščatim prstima otkopča on kaput, pokazujući košulju spuštenu preko hlača, mjedena dugmeta na prsluku i lančić od sata te hitro izvuče debeo star novčanik.

– Molim lijepo, šuma je moja – progovori on brzo se prekrizivši i pružajući ruku. – Uzmi novce, šuma je moja. Eto kako Rjabinin pazaruje, a ne cjenka se za svaki groš – zabrza on mršteći se i razmahujući novčanikom.

– Ja se na tvom mjestu ne bih žurio – reče Levin.

– Ali molim te – u čudu će Oblonski – pa dao sam riječ.

Levin iziđe iz sobe zalupivši vratima. Gledajući u vrata, Rjabinin zakima glavom smješajući se.

– Mladost, mladost, definitivno pusto djetinjarenje. Ionako kupujem, časti mi, tako da se čuje kako je, eto, baš Rjabinin, a ne tkogod drugi u Oblonskoga gaj kupio. A u božjoj je ruci kako ću račun uhvatiti. Vjerujte bogu. Izvolite, molit ću lijepo. Ugovorčić da se napiše...

Za jedan sat, pošto je brižno navukao svoj ogrtač, zakopčao kopče na kaputu, s ugovorom u džepu sjedne trgovac u svoja čvrsto okovana kola i krene kući.

– Eh, ta gospoda! – reče on pomoćniku – sva su na isti kalup.

– Pa da – odgovori pomoćnik predajući mu uzde i zakapčajući kožnatu pregaču. – A može li se čestitati kupovina, Mihajle Ignjatiču?

– E, e...

XVII

Džepa nabrekla od novčanica, što mu ih je za tri mjeseca unaprijed dao trgovac, Stjepan Arkadjič iziđe. Posao oko šume bio je gotov, novci u džepu, lov je bio divan, pa je Stjepan Arkadjič bio najbolje volje i naročito poželje da razbije loše raspoloženje što je bilo zahvatilo Levina. Poželje da mu se dan završi večerom isto onako ugodno kako je bio započeo.

Odista, Levin nije bio raspoložen i, unatoč svoj svojoj želji da bude pažljiv i ljubazan sa svojim dragim gostom, nije se mogao savladati. Opojnost koju je izazvala vijest da se Kiti nije udala počela mu polako prodirati u svijest.

Kiti se nije udala i boluje, boluje od ljubavi prema čovjeku koji ju je obescijenio. Ta uvreda kao da je njega pogađala. Vronski je obescijenio nju, a ona je obescijenila njega, Levina. Prema tome, Vronski je imao pravo prezirati Levina i zato mu je bio neprijatelj. Ali o svemu tome Levin nije mislio. On je mutno osjećao da u tome ima nešto uvredljivo za njega te se sada ljutio, ali ne na ono što ga je smelo, nego se hvatao za svaku sitnicu što mu je izlazila pred oči. Ljutila ga glupa prodaja šume, prijevara kojoj je podlegao Oblonski, a koja je bila izvršena u njegovu domu.

– No, jesi li završio? – reče srećući gore Stjepana Arkadijča. – Hoćeš li večerati?

– Mogu, ne branim. Kakav samo tek imam na selu, čudo jedno! A što Rjabinina nisi ponudio da založi?

– A, k vragu i on!

– Ama kako se ti to držiš prema njemu! – reče Oblonski. – Ni ruke mu nisi dao. A zašto da mu ne pružiš ruku?

– Zato što ja lakaju ne dajem ruku, a lakaj je stotinu puta bolji.

– Kakav si mi ti natražnjak! A stapanje staleža! – reče Oblonski.

– Kome se drago stapati – nazdravlje mu bilo, ali meni je odvratno.

– Ti si, vidim, potpuni natražnjak.

– Istina, nikad nisam razmišljao tko sam ja. Ja sam Konstantin Levin, ništa više.

– I to Konstantin Levin koji je vrlo zle volje – smiješeći se reče Stjepan Arkadijč.

– Jest, ja jesam zle volje, a znaš li zbog čega? Zbog tvoje, oprosti, glupe prodaje...

Stjepan Arkadijč se dobrodušno namršti poput čovjeka koga ni kriva ni dužna vrijeđaju i ljute.

– Hajde, pustimo to! – reče on. – Kad je još bilo da bi tko štogod prodao a da mu odmah poslije prodaje nisu rekli: »To kudikamo više vrijedi?« A dok čovjek prodaje, nitko mu ne daje... Nije to, vidim ja da ti imaš zub na tog nesretnoga Rjabinina.

– Možda i imam. A znaš li zbog čega? Opet ćeš reći da sam natražnjak ili još kakvu strašnu riječ; ali mene ipak ljuti i vrijeđa kad gledam kako danas, u svakom pogledu, osiromašava plemstvo kojemu i ja pripadam i, unatoč stapanja staleža, vrlo mi je drago da mu pripadam... I da ne osiromašava zbog raskoši – to bi se još moglo podnijeti; proživjeti gospodski – to je plemićki, to samo plemići umiju. Sada seljaci oko nas kupuju zemlje – to mi nije krivo. Vlastelin ništa ne radi, seljak radi te istiskuje neradina čovjeka. Tako mora biti. I meni je vrlo drago zbog seljaka. Ali mene ljuti kad vidim to osiromašenje zbog nekakve, ne znam kako da je nazovem, naivnosti. Tamo je neki Poljak zakupnik u pol cijene kupio divno imanje od vlastelinke koja živi u Nizzi. Ondje za rubalj daju trgovcu

u zakup desetinu zemlje koja vrijedi deset rubalja. Ovdje ti bez ikakva razloga pokloni onom lopovu trideset tisuća.

– A šta? Da brojim svako drvo?

– Dakako, da brojiš. Evo, uzmimo, ti nisi brojao, a Rjabinin jeste. Rjabininova će djeca imati sredstava za život i školovanje, a tvoja, sva je prilika, neće!

– Eh, oprostiti ćeš mi, ali ima nešto bijedno u tom brojanju. Mi se bavimo svojim poslovima, oni svojim, pa moraju i oni nešto zaraditi. Ali, uostalom, posao je uglavljen, i gotovo. A evo i jaja na oko, tako ih najvolim. A Agafja će nam Mihajlovna dati one divne travarice...

Stjepan Arkadijč sjedne za sto te se stane šaliti s Agafjom Mihajlovnom uvjeravajući je da takva ručka i večere odavna nije jeo.

– Eto, vi barem pohvalite – reče Agafja Mihajlovna – a Konstantin Dmitrič, bilo što da mu čovjek dadne, makar i koricu kruha – pojede i ode.

Ma koliko Levin nastojao da se svlada, bio je smrknut i šutljiv. Morao je Stjepanu Arkadiju postaviti jedno pitanje, ali se nije mogao da odluči i nije nalazio ni načina, ni vremena, kako i kada da ga postavi. Stjepan Arkadijč je već bio sišao u svoju sobu, svukao se, ponovo se umio, obukao plisiranu noćnu košulju i legao, a Levin se jednako motao po njegovoj sobi govoreći o kojekakvim tricama i nemajući snage da upita ono što je htio.

– Kako začudno prave sapun – reče ogledajući i obrćući mirisni komadić sapuna što ga je za gosta pripremila Agafja Mihajlovna, ali ga Oblonski nije upotrebljavao. – Pogledaj samo, pa to je umjetničko djelo.

– Da, sve se danas usavršava – reče Stjepan Arkadijč vlažnih očiju i blaženo zijevajući. – Kazališta, na primjer, pa ta zabavišta... a-a-a! – zijevao je. – Posvuda električno svjetlo... a-a!

– Da, električno svjetlo – preuze Levin. – Da. Ovaj, a gdje je sada Vronski? – upita on najednom odloživši sapun.

– Vronski? – reče Stjepan Arkadijč prestajući zijevati – u Petrogradu je. Otputovao je ubrzo nakon tebe i odonda nijednom nije bio u Moskvi. I da znaš, Kostja, reći ću ti po istini – nastavi on pošto se nalaktio na sto i metnuo na ruku svoje lijepo rumeno lice, dok su iz njega poput zvijezda sjale razbludne, dobre i dremovne oči. – Sam si bio kriv. Uplašio si se suparnika. A ja, kao i onda što sam ti govorio – ja ne znam na čijoj je strani bilo više izgleda. Zašto nisi išao do kraja? Govorio sam ja tebi onda, da... – Zijevnuo je samo vilicama ne otvarajući usta.

»Zna li on ili ne zna da sam je zaprosio? – pomisli Levin gledajući ga. – Da, ima nešto lukavo, diplomatsko u njegovu licu«, i osjećajući da crveni, šuteći je motrio Stjepanu Arkadiju pravo u oči.

– Ako je onda i bilo štogod s njene strane, bilo je to samo zanošerije za njegovom vanjštinom – nastavi Oblonski. – Znaš, onaj savršeni aristokratizam i budući položaj u društvu nisu djelovali na nju, nego na mater.

Levin se namrštio. Uvreda zbog odbijanja što ga je on doživio, zapekla ga u srcu poput svježeg, netom zadobijene rane. Ali bio je kod kuće, a kod kuće i zidovi pomažu.

– Stani, stani – zabrza on prekidajući Oblonskoga – ti veliš: aristokratizam. A dopusti mi da te upitam u čemu se sastoji taj aristokratizam Vronskoga ili bilo koga drugog – takav aristokratizam da bi mene mogli obescijeniti. Ti Vronskoga smatraš aristokratom, ali ja ne. Čovjek čiji se otac iz ničega probio prepredenjaštvom, čija mati tko zna s kime nije imala veze... Ne, oprostiti ćeš, ali ja aristokratom smatram sebe i ljude nalik na mene, koji u prošlosti mogu pokazati tri-četiri poštena porodična pokoljenja, što su imala najviši stupanj obrazovanja (darovitost i um – to je nešto drugo) i koji nikad ni s kim nisu podlo postupala, nikad nikog nisu trebala, kako su živjeli moj otac, moj djed. A ja poznajem mnogo takvih. Tebi se čini nisko što ja brojim stabla u šumi, a ti Rjabininu poklanjaš trideset tisuća; ali ti ćeš dobiti zakupninu i ne znam šta još, a ja neću i zato cijenim rodnu grudu i ono što sam radom tekao... Mi smo aristokrati, a ne oni koji mogu opstojati samo po milostinji moćnika ovoga svijeta i koje možeš kupiti za dva groša.

– Ama na koga ti to smjeraš? Ja se s tobom slažem – iskreno i veselo govoraše Stjepan Arkadijč, premda je osjećao da je pod onima što se mogu kupiti za dva groša, Levin mislio i njega. Levinova mu se živahnost iskreno svidjela.

– Na kog smjeraš? Premda je štošta što govoriš o Vronskome i neistina, ja ipak ne govorim o tome. Ja ti otvoreno velim, na tvom bih mjestu pošao sa mnom u Moskvu i...

– Ne, ja ne znam znaš li ti ili ne znaš, ali meni je svejedno. I reći ću ti – zaprosio sam je i bio odbijen, te je Katarina Aleksandrovna za me sada teška i sramotna uspomena.

– Zašto? Gluposti!

– Ali ne govorimo više! Oprosti mi, molim te, ako sam bio grub prema tebi – reče Levin. Sada, kad je sve izrekao, ponovo je bio onakav kakav je bio jutros. – Ne ljutiš se na me, Stiva? Molim te ne ljuti se – reče i smiješeći se uzme ga za ruku.

– Ma ne, nimalo, nit ima zbog čega. Drago mi je da smo se objasnili. A da znaš, jutarnji lov zna biti lijep. Da pođemo. Onda ja ne bih ni spavao, nego bih pravo iz lova na stanicu.

– Pa divno.

XVIII

Unatoč tome što je duševni život Vronskoga ispunjala njegova velika ljubav, naoko je njegov život nepromjenljivo i nezadrživo tekao prijašnjim, uobičajenim tračnicama društvenih i pukovnijskih veza i interesa. Pukovnijski su interesi uzimali važno mjesto u životu Vronskoga i zbog toga što je on volio pukovniju, a još više zbog toga što su u pukovniji njega voljeli.

U pukovniji nisu samo voljeli Vronskoga, nego su ga poštivali i ponosili se njime, ponosili time što je taj čovjek, silno bogat, vrlo obrazovan i sposoban,

kojemu je bio otvoren put k uspjehu svake ruke, častoljublju i slavičnosti, sve to zabacivao i od svih životnih probitaka najjače uzimao k srcu probitke pukovnije i drugarstva. Vronski je znao kako misle njegovi drugovi o njemu i, osim toga što je volio taj život, osjećao je da je dužan podržavati mišljenje što se o njemu bilo ustalilo.

Samo se po sebi razumije da on ni s kim od drugova nije govorio o svojoj ljubavi, nije se odavao ni u najžešćim pijankama (uostalom, nikad on nije bio tako pijan da bi gubio vlast nad sobom) i zapušavao je usta onim lakoumnim drugovima koji su mu pokušavali obilazno pominjati njegovu vezu. Međutim, unatoč tome što je njegova ljubav bila poznata cijelome gradu – svi su više ili manje tačno naslućivali kakvi su njegovi odnosi s Karenjinom – većina mu je mlađih ljudi zavidala baš na onome što bijaše najteže u njegovoj ljubavi – na visoku Karenjinovu položaju i što je odatle ta veza bila izložena očima svijeta.

Većina mlađih žena, koje su zavidjele Ani, kojima je već odavna bilo dojadilo to da je zovu pravednicom, radovale su se onome što su naslućivale i očekivale su samo potvrdu u obratu društvenoga mišljenja da bi sasule na nju svu težinu svoga prezira. Već su spremale one grude blata kojima će se nabacivati na nju kad kucne čas. Većina starijih ljudi i ljudi visoka položaja bijaše nezadovoljna tim društvenim skandalom što se spremao.

Kad je saznala za njegovu vezu, mati Vronskoga spočetka je bila zadovoljna – i zato što, po njenu shvaćanju uglednu mladu čovjeku ništa nije davalo posljednju značajnu crtu kao ljubavna veza u višem društvu, a i zato što je Karenjina, koja joj se toliko svidjela i koja je onako mnogo govorila o svom sinu, ipak bila isto onakva kakve su, po mišljenju grofice Vronske, sve lijepe i valjane žene. Međutim u posljednje vrijeme dozna da je sin odbio za karijeru važan položaj koji su mu ponudili samo zato da bi ostao u pukovnji gdje se mogao vidati s Karenjinom, dozna da su zbog toga njime nezadovoljne osobe visoka položaja, te ona promijeni mišljenje. Ne svidje joj se ni to što, po svemu što je saznala o toj vezi, to nije bila ona sjajna, graciozna ljubavna veza u visokom društvu, kakvu bi ona bila odobrila, već nekakva, kako su joj pričali, *verterovska*,⁷¹ očajna strast, koja ga je mogla uvaliti u gluposti. Ona ga nije vidjela od njegova neočekivana odlaska iz Moskve te je preko starijega sina zahtijevala da dođe.

Stariji brat isto tako bješe nezadovoljan mlađim. Nije ga se ticalo kakva je ta ljubav, velika ili malena, strasna ili nestrasna, poročna ili neporočna (on je i sam, premda je imao djece, uzdržavao jednu plesačicu te je imao razumijevanja za to); međutim je on znao da je to ljubav koja se ne sviđa onima kojima se morala sviđati te zato nije odobravao bratovo vladanje.

Osim što se zanimao za službu i društvo, Vronski se zanimao za još nešto – za konje i bio je njihov strastveni ljubitelj.

⁷¹ *Prema istoimenom Goetheovu romanu (Werther), gdje je opisana nesretna ljubav.*

Za ovu su godinu bile određene oficirske utrke s preponama. Vronski se javio za trku, kupio englesku čistokrvnu kobilu te je, unatoč svojoj ljubavi, strasno, iako suzdržano, bio zaokupljen skorim utrkama.

Ove dvije strasti nisu jedna drugoj smetale. Naprotiv, bilo mu je potrebno da se zanima za nešto i zabavlja nečim što nije imalo nikakve veze s njegovom ljubavi, čime bi se osvježavao i odmarao od dojmova koji su ga isuviše uzbuđivali.

XIX

Na dan krasnoselskih utrka, ranije nego obično, dođe Vronski u društvenu dvoranu pukovskog udruženja da pojede biftek. Nije se morao jako strogo paziti, jer mu je težina od četiri i po puda bila baš jednaka propisanoj; ali nije smioni odebljati, te se stoga klonio tjestenine i slatkoga. Sjedio je u kaputu raskopčanu nad bijelim prslukom, objema se rukama nalaktivši na stol i, očekujući naručeni biftek, gledao u francuski roman što je ležao na tanjimu. Gledao je u knjigu samo zato da ne bi razgovarao s oficirima što su ulazili i izlazili i razmišljao.

Razmišljao je o tome kako je Ana obećala doći na sastanak danas poslije utrka. Međutim je nije bio vidio tri dana i zbog muževa povratka iz inozemstva nije znao je li to danas moguće ili nije, niti je znao kako da to sazna. Posljednji se put s njome vidio u ljetnikovcu sestrične Betsi. U ljetnikovcu Karenjinih pak zalazio je što je moguće rjeđe. Sada je htio onamo poći te je razmišljao o problemu kako da to učini.

»Naravno, reći ću da me Betsi poslala da upitam hoće li ona doći na utrke. Naravno, idem«, odluči sam u sebi dižući glavu od knjige. Pa kako sebi živo predoči sreću što će je vidjeti, lice mu zasja.

– Javi mojoj kući da što brže upregnu trojku u kočiju – reče sluzi koji mu donese biftek na srebrnu vruću pladnju pa, primaknuvši pladanj uze jesti.

U susjednoj se biljarnici čulo udaranje kugli, govor i smijeh. Na ulaznim se vratima pojave dva oficira: jedan mladahan, mršava, fina lica koji je nedavno došao iz paževskoga korpusa u njihov puk; drugi pretio, star oficir s narukvicom na ruci i utonulih malenih očiju. Vronski ih pogleda, namršti se pa, pogledajući ispod oka knjigu kao da ih ne primjećuje, stane jedući čitati.

– Šta, potkrepljuješ se za posao? – reče pretio oficir sjedajući uza nj.

– Vidiš – odgovori Vronski mršteći se, otirući usta i ne gledajući ga.

– A ne bojiš se da se udebljaš? – reče ovaj okrećući stolac za mladahnog oficira.

– Šta? – ljutito reče Vronski kriveći lice od gađenja i pokazujući svoje guste zube.

– Ne bojiš se udebljati?

– Konobaru, kseresa! – reče Vronski ne odgovarajući pa, pošto premetnu knjigu na drugu stranu, nastavi čitati.

Pretio oficir uzme popis vina te se obrati mladahnome oficiru.

– Odaberi sam šta ćeš piti – reče pružajući mu popis i gledajući ga.

– Molim rajnskoga vina – reče mladi oficir bojažljivo iskosa pogledajući Vronskoga i nastojeći prstima uhvatiti jedva probile brčiče. Videći da se Vronski ne obazire, mladi oficir ustane.

– Hajdemo u biljarnicu – reče.

Pretili oficir pokorno ustane, i oni se zapute prema vratima.

U taj čas u sobu uđe visok i stasit konjički kapetan Jašvin pa, pošto je svisoka kimnuo glavom dvojici oficira, priđe Vronskome.

– A! evo ga! – vikne on snažno ga udarivši svojom velikom rukom po epoleti. Vronski se obazre gnjevno, ali mu na licu odmah zasja ona njegova mirna i kruta prijaznost.

– Pametno, Aljoša, – kapetan će gromkim baritonom. – Sad ćeš pojesti, pa ispij jednu čašicu.

– Ali mi se ne jede.

– Eno nerazdvojnih – doda Jašvin podrugljivo gledajući dvojicu oficira što su u taj tren izlazili iz sobe. I on sjedne do Vronskoga načinivši oštar kut svojim bedrima koja su bila preduga za visinu stolaca i golijenima u uskim čakširama. – A što jučer nisi svraćao u krasnoselsko kazalište? – Numerova nije bila baš loša. Gdje si bio?

– Bio sam zasjeo u Tverskih – odgovori Vronski.

– A! – odvrati Jašvin.

Jašvin, kartaš, bekrija i nije bio samo čovjek bez ikakvih načela, nego nemoralnih načela – Jašvin bješe Vronskome najbolji prijatelj u puku. Vronski ga je volio i zbog njegove neobične tjelesne snage koju je pretežno pokazivao time što je mogao piti kao smuk, ne spavati i uvijek biti jednak, i zbog velike moralne snage koju je pokazivao prema starješinama i drugovima ulijevajući im strah i poštovanje, te kartanjem, gdje je znao dotjerati na desetke tisuća, i bez obzira na popijeno vino, svagda tako otmjeno i neustrašivo da su ga smatrali za prvog kartaša u engleskom klubu. Vronski ga je cijenio i volio naročito zbog toga što je osjećao da Jašvin ne voli njega zbog imena i bogatstva, nego zbog njega samoga. I od svih ljudi, samo njemu jedinom Vronski je htio govoriti o svojoj ljubavi. Osjećao je da je Jašvin jedini, unatoč tome što bi se reklo da je prezirao svako osjećanje – jedini, činilo se Vronskome, koji je mogao shvatiti onu silnu strast što mu je sada ispunjavala sav život. Osim toga je bio siguran da Jašvin zacijelo ne nalazi zadovoljstva u spletkama i skandalima, nego da to čuvstvo shvaća kako treba, to jest zna i vjeruje da ta ljubav – nije ni šala, ni zabava, nego nešto ozbiljnije i zamašnije.

Vronski nije s njime govorio o svojoj ljubavi, ali je znao da on sve zna, sve razumije kako treba, i bje mu prijatno razabrati mu to u očima.

– A, da! – reče na to što je Vronski bio u Tverskih pa, sijevnuvši svojim crnim očima, uhvati se za lijevi brk i po svojoj ga ružnoj navici stane turati u usta. – No, a šta si ti jučer radio? – Dobio si? – upita Vronski.

– Osam tisuća. Samo tri nisu dobre, teško da će ih promijeniti.

– Eh, onda možeš na meni izgubiti – reče Vronski smijući se. (Jašvin se u veliku svotu kladio na Vronskoga.)

– Nipošta neću izgubiti. Jedino je Mahotin opasan.

I razgovor prijede na iščekivanu današnju utrku o kojoj je Vronski sada jedino i mogao misliti.

– Hajdemo, gotov sam – reče Vronski i ustavši pođe prema vratima. Ustane i Jašvin, protegne svoje goleme noge i duga leđa.

– Na ručak mi je jošte rano, pa treba gucnuti. Odmah ću doći. Hej, vina! – vikne on svojim dubokim glasom, poznatim sa zapovijedanja, od kojeg su stakla odzvanjala. – Ne, ne treba – viknu on odmah opet. – Ti ćeš kući, onda ću i ja s tobom. Pa on i Vronski odoše.

XX

Vronski je stanovao u prostranoj i čvrstoj finskoj kući koja je bila na dvoje pregrađena. Petricki je stanovao s njime i na logorovanju. Petricki je spavao kad Vronski i Jašvin udoše u kućicu.

– Ustaj, dosta je spavanja – reče Jašvin ulazeći za pregradu i gurajući u rame raskuštrana Petrickoga, koji je bio nos zario u jastuk.

Petricki u tren oka skoči na koljena i ogleda se.

– Brat ti je bio ovdje – reče on Vronskome. – Probudio me, vrag da ga nosi, rekao je da će opet doći. – I, navlačeći pokrivač, on se opet baci na jastuk. – Ama pusti me, Jašvine, – govorio je ljuteći se na Jašvina jer mu je svlačio pokrivač. – Pusti! Okrenuo se i otvorio oči. – Radije reci šta bismo mogli popiti; tako mi je gadno u ustima, da...

– Najbolje votke – basom će Jašvin. – Tereščenko! Votke gospodinu i krastavaca – vikne očito uživajući u svome glasu.

– Votke, misliš? A? – upita Petricki mršteći se i trljajući oči. – A hoćeš li ti? Ja pristajem samo da zajedno pijemo! Vronski, ti? – reče Petricki ustajući i omatajući ispod ruku pokrivač od tigrove kože.

Izišao je na vrata pregrade, digao ruke i zapjevao francuski: »Bio kralj u Tu-u-li«. – Vronski, hoćeš li gucnuti?

– Nosi se – reče Vronski oblačeći kaput što mu ga je lakaj pridržavao.

– Kamo ćeš to? – upita ga Jašvin. – Evo i trojke dodadne on pošto je opazio kočiju kako dolazi.

– U konjušnicu, a moram još i do Brjanskoga radi konja – reče Vronski.

Vronski je zaista bio obećao doći Brjanskome, koji je bio deset vrsta od Peterhofa, i donijeti mu novce za konje, te je želio onamo stići. Ali drugovi umah shvatiše da on ne ide samo onamo.

I dalje popijevajući, Petricki namigne i naprci usne kao da veli: znamo mi kakav je to Brjanski.

– Pazi da ne okasniš! – Jašvin će tek toliko i, da promijeni razgovor, – upita on gledajući kroz prozor prednjaka kojega je on bio prodao: – Kako moj riđan, služi li dobro?

– Stoj! – zaviče Petricki Vronskome koji već pođe. – Tvoj ti je brat ostavio pismo i poruku. Čekaj, gdje su ono?

Vronski zastane.

– No, pa gdje su?

– Gdje su? To se i ja pitam! – svečano progovori Petricki prilazeći kažiprstom od nosa naviše.

– Ama govori, to je glupo! – smiješeći se reče Vronski.

– Kamina nisam ložio. Tu su negdje.

– No, dosta brbljarija! Gdje je pismo?

– Ne, zacijelo sam zaboravio. Ili sam sanjao? Čekaj, čekaj! Ama šta se ljuti! Da si ti popio koliko jučer ja, svakoga su vinskog brata zapale po četiri boce, ne bi znao ni kako se zoveš. Čekaj, sad ću se sjetiti!

Petricki ode za pregradu i legne na svoj krevet.

– Stani! Ovako sam ležao ja, ovako je stajao on. Da-da-da-da. Evo ga! – i Petricki izvuče pismo ispod strunjače kamo ga je bio gurnuo.

Vronski uzme bratovo pismo i poruku. Bilo je to upravo ono što je i očekivao – materino pismo s prijekorima što nije dolazio i bratova poruka u kojoj je stajalo da se moraju porazgovarati. Vronski je znao da se radi o jednome te istom. »Šta se to njih tiče!« pomisli Vronski pa, pošto ih je zgnječio, turne pisma između dugmeta na kaputu da ih putem pažljivo pročita. U predsoblju sretne dva oficira: jedan je bio iz njegova, a drugi iz nekoga drugog puka. Stan Vronskoga uvijek bijaše ročište svih oficira.

– Kamo?

– Moram u Peterhof.

– A je li došao konj iz Carskoga?

– Jest, samo što ga ja još nisam vidio.

– Kažu da Mahotinov Gladijator nešto hramlje.

– Glupost! Nego kako ćete se vi takmičiti po tom blatu? – reče drugi.

– Evo mojih spasilaca! – poviče Petricki kad ugleda pridošlice pred kojima stajaše oficirski momak s votkom i kiselim krastavcima na poslužavniku. – Jašvin mi, eto, naređuje da pijem ne bi li se osvježio.

– Eh, alaj ste nas jučer udesili – reče jedan od pridošlica – svu noć nam niste dali spavati.

– A kako smo tek završili! – uze pričati Petricki. – Volkov se popeo na krov pa veli da ga je uhvatila tuga. Ja ti velim: daj glazbu, posmrtnu koračnicu! A on i zaspao na krovu uz posmrtnu koračnicu.

– Pij, pij svakako votke, a onda kisele vode i mnogo limuna – govorio je Jašvin stojeći nad Petrickim poput matere kad prisiljava dijete da uzme lijek – a onda još malicko šampanjca – otprilike jednu bočicu.

– E ta ti valja. Čekaj, Vronski, gucnimo.

– Ne, oprostite gospodo, danas ne pijem.

- Šta, misliš da ćeš otežati? Eh, onda ćemo sami. Daj kisele vode i limuna.
 - Vronski! – vikne netko kad je on već izlazio u predsoblje.
 - Šta je?
 - A da se i podšišaš, ionako ti je kosa teška, osobito na ćeli.
- Vronski je odista prerano počeo ćelavjeti. On se vedro nasmijao, pokazao svoje guste zube pa, namaknuvši kapu na ćelu, iziđe i sjedne u kočiju.
- U konjušnicu! – reče i posegne za pismima da ih pročita, ali se onda predomisli kako ne bi bio rastresen prije nego ogleda konja.
 - »Kasnije ću!«

XXI

Privremena konjušnica, daščara, bila je podignuta uza samo trkalište i ondje je jučer trebalo dovesti njegova konja. Još ga nije bio vidio. Ovih ga posljednjih dana on sam nije izjahivao, nego ga je povjerio treneru te sad ama baš ništa nije znao u kakvu je stanju stigao i bio njegov konj. Samo što je izišao iz kočije, a njegov je konjušar (grum), takozvani mali, pošto mu je još izdaleka prepoznao kočiju, bio već dozvao trenera. Suh Englez u visokim čizmama i u kratku kaputiću, s čuperkom dlaka ostavljenim samo na podvoljku, šireći laktove i gegajući se, nezgrapnim mu džokejskim korakom iziđe u susret.

- No, kako je Fru-Fru? – upita Vronski engleski.
- Ali right, sir, – sve je u redu, gospodaru – nekako grlenim glasom progovori Englez. – Bolje da ne ulazite – doda on pridižući šešir. – Natakao sam mu brnjicu, pa je konj nemiran. Radije nemojte ulaziti, to konja uznemiruje.
- Ne, ipak ću ući. Rado bih pogledao.
- Hajdemo – svejednako ne otvarajući usta i mršteći se reče Englez pa zamahujući laktovima pođe naprijed svojim gegavim korakom.

Uđoše u maleno dvorište pred daščarom. S metlom u ruci presretne došljake dežurni, gizdav, stasit momak u čistoj bluzi te pođe za njima. U daščari je za pregracima bilo pet konja, a Vronski je znao da je danas ovamo morao biti doveden i da je ovdje njegov glavni suparnik, riđi, visoki Mahotinov Gladijator. Radije bi Vronski volio vidjeti Gladijatora nego svoga konja budući da ga još nije bio vidio; međutim je Vronski znao da prema zakonima pristojnosti u konjičkom sportu ne samo da ga ne smije vidjeti nego da je nepristojno i raspitivati o njemu. U času kad je išao hodnikom, otvori momak vrata drugog pregratka s lijeva te Vronski ugleda krupna riđana i bijele noge. Znao je da je to Gladijator, ali osjećajući se kao čovjek koji odvraća glavu od tuđeg otvorenog pisma on se okrene i priđe pregratku u kome je bila Fru-Fru.

- Ovdje je konj Ma-k... Mak... nikad ne mogu izgovoriti to ime – reče Englez preko ramena, pokazujući palcem nečista nokta Gladijatorov pregradak.
- Mahotinov? Jeste, to mi je jedini ozbiljan suparnik – reče Vronski.
- Da vi jašete na njemu – reče Englez – ja bih se za vas kladio.

– Fru-Fru je vatrenija, on je jači – reče Vronski smješkajući se pri hvaljenju njegova jahanja.

– Kod zapreka sve je u jahanju i u *plucku* – reče Englez. Plucka, to jest energije i odvažnosti, Vronski ne samo da je osjećao da je ima dovoljno nego je, a to je kudikamo važnije, bio čvrsto uvjeren da nitko na svijetu toga plucka nije mogao imati više od njega.

– A vi sigurno znate da nije bilo potrebno veliko znojenje?

– Nije – odgovori Englez. – Molim vas, ne govorite glasno. Konj se uznemiruje – doda on kimajući glavom prema zatvorenu pregratku pred kojim su stajali i iz kojega je dopiralo premetanje nogu po slami.

On otvori vrata i Vronski uđe u pregradak, slabo osvijetljen kroz jedan prozorčić. Prebirući nogama po svježoj slami, u pregratku je stajao vranac žutih krugova na truhu i s brnjicom na gubici. Pošto se snašao u polutama pregratka, Vronski opet jednim letimičnim pogledom obuhvati sve vrline svoga konja ljubimca. Fru-Fru bijaše kobila srednjega rasta i po građi nije bila bez prigovora. Bila je sitnih kostiju; premda joj se grudna kost jako naprijed isticala, grudi joj bijahu uske. Stražnji je dio bio malo spušten, dok su joj prednje noge a osobito stražnje bile prilično iskrenute unutra.

Mišice stražnjih i prednjih nogu nisu bile naročite krupne; ali je zato u poprugu kobila bila neobično široka, a to je naročito iznenađivalo sada unatoč njene istreniranosti i usukana trbuha. Kostii joj se ispod koljena, gledane sprijeda, nisu činile deblje od prsta, ali su zato bile neobično široke gledane sa strane. Osim rebara sva je bila nekako kao stisnuta s bokova i prema glavi bila tanja. Međutim je ona u najvećoj mjeri imala jednu odliku koja je upravo primoravala da joj se zaborave svi nedostaci; ta odlika bijaše krv, ona krv koja govori, kako se kaže engleski. Oštro istaknuti mišići, ispod mreže žila što se protegla finom, gipkom i poput atlasa glatkom kožom, činili su se isto onoliko čvrsti koliko i kost. Njena mršava glava izbuljenih, blistavih, svijetlih očiju širila se na njušci u snažne nozdrve, iznutra podlivene krvlju sluznice. U čitavoj njenoj pojavi, a osobito u glavi, bio je određen, energičan i ujedno nježan izraz. Bila je jedna od onih životinja koje, reklo bi se, samo zato ne govore što im mehaničko ustrojstvo njihove gubice toga ne dopušta.

Bilo kako bilo, Vronskome se činilo da je ona shvatila sve što je on sada, gledajući je, osjećao.

Čim je Vronski ušao k njoj, ona je duboko potegla u se zrak te, škiljeći izbuljenim okom tako da se bjeločnica zalila krvlju, ispod oka je gledala došljake potresajući brnjicom i gipko se premještajući s noge na nogu.

– No, eto, vidite kako je uznemirena – reče Englez.

– O, mila moja! O! – govoraše Vronski prilazeći kobili i umirujući je.

Ali što joj on bliže prilazaše, to se ona više uznemirivala. Tek kad joj priđe do glave, ona umah utihne, a mišići joj zadrhte ispod fine, nježne dlake. Vronski joj pogladi snažnu šiju, na oštroidom zatiljku popravi pramen grive što se bio prebacio na drugu stranu te se licem primakne njenim raširenim, finim nozdrvama koje bijahu nalik na šišmišova krila. Ona glasno potegne te ispusti

zrak iz napregnutih nozdrva, zadržavši strigne šiljatim uhom i protegne snažnu crnu gubicu prema Vronskome kao da ga želi dohvatiti za rukav. Ali sjetivši se da ima brnjicu, ona potrese njome te opet jednu za drugom stane premještati svoje kao tokarene pravilne, tanke noge.

– Smiri se, mila, smiri! – reče pogladivši je još rukom po sapima te radosno spoznavši da je kobila u najboljem stanju iziđe iz pregratka.

Kobilina je uznemirenost prešla i na Vronskoga; ćutio je da mu krv navire u srce i da bi se, kao i kobila, rado gibao, grizao; bilo mu je i strašno i prijatno.

– Onda, ja se, dakle, pouzdajem u vas – reče on Englezu – u šest i pol na mjestu.

– Sve je u redu – reče Englez. – A kamo ćete vi, milorde? – upita najednom upotrijebivši taj naziv *mylord*⁷² koji gotovo nikad nije upotrebljavao.

Vronski u čudu pridigne glavu te onako, kako je on umio gledati, pogleda Engleza u čelo, a ne u oči, čudeći se smjelosti njegova pitanja. Ali pošto je shvatio da ga, postavljajući to pitanje, Englez nije gledao kao gospodara nego kao džokeja, odgovori mu:

– Moram do Brjanskoga, za jedan ću sat biti kod kuće. »Po koji mi put danas postavljaju ovo pitanje!« reče za se te pocrvenje, a to mu se rijetko dešavalo.

Englez ga pažljivo promotri. Pa kao da je znao kamo će Vronski, doda:

– Najvažnije je da čovjek prije trke bude smiren – reče – nemojte biti neraspoloženi i ničim se ne dajte smesti.

– *Ali right* – smiješeći se odvrati Vronski pa, uskočivši u kočiju, naredi da ga vozi u Peterhof.

Tek što je bio odmakao nekoliko koraka, kadli se nadvi oblak što je odjutros prijetio kišom, i udari pljusak.

»Loše! – pomisli Vronski podižući krov na kočiji. – I onako je bilo blato, a sad će biti prava kaljuža«. Sjedeći u osami natkrivene kočije, izvadi materino pismo i bratovu poruku te ih pročita.

Pa da, sve je to bilo jedno te isto. Svi su, njegova mati, njegov brat, svi su smatrali za potrebno da se upleću u ono što se tiče samo njegova srca. To je upletanje izazivalo u njemu srdžbu – osjećanje koje ga je rijetko obuzimalo. »Šta ih se tiče? Zašto svatko smatra za svoju dužnost da se brine o meni? I zbog čega me se dovezuju? Zbog toga što vide da je to nešto što oni ne mogu shvatiti. Da je to obična neukusna veza u otmjenom društvu, pustili bi me na miru. Oni osjećaju da je ovo nešto drugo, da ovo nije igrarija, da mi je ova žena draža od života. I upravo im je to neshvatljivo i ljuti ih. Ma kakva bila i ma kakva će biti naša sudbina, mi smo je stvorili i na nju se nećemo potužiti – govorio je, sjedinjujući u riječi mi sebe s Anom. – A ne, oni bi da nas uče kako se živi. Ni pojma oni nemaju o tome šta je to sreća, oni ne znaju da bez ove ljubavi za nas nema ni sreće, ni nesreće – nema života«, mislio je.

Ljutio se na sve njih zbog upletanja upravo zato što je u duši osjećao da oni, ti svi, imaju pravo. Osjećao je da ljubav što ga je vezivala s Anom nije bila

⁷² *Engl.* = *gospodaru, gospodine, grofe moj.*

trenutan zanos koji će proći kao što prolaze ljubakanja u otmjenom društvu ne ostavivši drugih tragova u životu jednoga i drugoga osim ugodnih ili neugodnih uspomena. Osjećao je svu tegobu svoga i njena položaja, osjećao je kako im je teško da tako izloženi očima svijeta – taje svoju ljubav, lažu i varaju; i to da lažu, varaju, prenemaju se i neprestano misle na druge onda kad je strast, što ih je vezivala, bila tako jaka da su oboje zaboravljali na sve drugo osim na svoju ljubav.

Živo se prisjetio svih onih slučajeva što su se često ponavljali kad je bilo prijeko potrebno lagati i obmanjivati, premda je to bilo toliko odbojno njegovoj prirodi, prisjetio se naročito živo osjećaja stida što ga je više puta zapazio u nje zbog te prijekne potrebe obmanjivanja i laganja. I njega obuze čudno čuvstvo što ga je od početka njegove ljubavi s Anom kadikad obuzimalo. Bilo je to gađenje od nečega: je li mu se gadio Aleksej Aleksandrovič, je li se gadio sam sebi, ili mu se gadio cio svijet – on baš nije znao. Ali uvijek je odgonio od sebe to čudno čuvstvo.

I sada, pošto je malo živnuo, nastavi dalje svoje misli. »Jeste, ona je prije bila nesretna, ali ponosna i mirna; a sada ne može biti mirna i dostojna premda toga i ne pokazuje. Jeste, to se mora dokrajčiti«, odluči on sam u sebi.

I prvi mu put u glavi sine jasna misao o tome da je prijeko potrebno prekinuti ovu laž, i to što prije to bolje. »Da i ona i ja sve ostavimo te da se sakrijemo nekamo sami sa svojom ljubavlju«, reče sebi.

XXII

Pljusak ne potraja dugo, i kad se Vronski približavao punim kasom rukuničara što je teglio logove koji su sad bez uzda jurili blatom, granu opet sunce, te krovovi ljetnikovaca, stare lipe po vrtovima s obiju strana glavne ceste blještahu mokrim sjajem, i s grana razdragano kapaše, a s krovova žurno otjecaše voda. On više nije mislio na to kako će taj pljusak pokvariti trkalište, nego se radovao tome da će je zbog ove kiše zateći kod kuće, i to samu, jer je znao da se Aleksej Aleksandrovič, otkako se nedavno vratio iz toplica, nije bio preselio iz Petrograda.

Nadajući se da će je zateći samu, kao što je to i inače činio da manje svraća pažnju na sebe, ne prelazeći mostića Vronski side te pođe pješice. Nije pošao na glavne ulazne stepenice s ceste nego uđe u dvorište.

– Je li gospodin došao? – upita vrtlara.

– Nije, nije. Gospođa je kod kuće. Samo vi izvolite na ulazne stepenice; ondje su sluge, otvorit će vam – odgovori vrtlar.

– Ne, ući ću iz vrta.

Pa pošto se uvjerio da je ona sama i želeći je iznenaditi budući da nije bio obećao da će danas doći, a ni ona zacijelo nije mislila da će on doći pred trku, pridržavajući sablju i pažljivo koracajući po pijesku putića duž kojega je bilo zasadeni cvijeće, pođe on prema terasi što je gledala u vrt. Vronski sada

zaboravi sve što je putem mislio o težini i tegobama svoga položaja. Mislio je jedino o tome kako je sada neće gledati samo u mašti nego živu, svu, kakva jest u zbilji. Već je ulazio stupajući cijelim stopalom da ne pravi buke po blagim stepenicama terase, kadli se odjedanput prisjeti onoga što je uvijek zaboravljao, onoga što je bilo najmučnije u njegovu odnosu prema njoj – njezina sina i njegova, kako mu se činilo, upitna, odbojna pogleda.

Taj dječak bijaše najčešće smetnja njihovim odnosima. Kad je on bio tu, ni Vronski ni Ana ne samo da nisu izbjegavali da govore o onome što ne bi mogli ponoviti pred svima nego su izbjegavali čak i to da okolišavajući govore o nečemu što dječak ne bi shvatio. Oni se nisu o tome dogovarali, ali je to došlo samo od sebe. Smatrali bi da vrijeđaju sami sebe kad bi i varali toga dječaka. Pred njim su govorili kao znanci. Ali usprkos toj opreznosti Vronski je često osjetio na sebi pažljiv i dvoumijiv djetetov pogled i neku čudnu bojažljivost, kolebljivost, čas nježnost, čas hladnoću i stidljivost u odnosu toga dječaka prema njemu. Kao da je dijete osjećalo da između tog čovjeka i njegove majke postoji nekakav važan odnos, značenje kojega on ne može dokučiti.

Odista, dječak je osjećao da on ne može razumjeti taj odnos te se silio i sebi nije mogao protumačiti onaj osjećaj što ga je on morao imati prema ovome čovjeku. Dječjom osjetljivošću za očitovanje osjećaja on je jasno vidio da ni otac, ni guvernanta, ni dadilja, svi – ne samo da Vronskoga nisu voljeli nego su ga se gadili i plašili premda ama baš ništa nisu o njemu govorili, dok je on majci bio najbolji prijatelj. »Pa šta to znači? Tko je on? Kako ga treba voljeti? Ako ne razumijem, kriv sam ili sam glup ili zločest dječak«, mislilo je dijete; i odatle je dolazio ispitivački, upitan, pomalo neprijatan izraz, i bojažljivost, i kolebljivost, a to je toliko tištalo Vronskoga.

Nazočnost toga djeteta uvijek je postojano izazivala u Vronskome onaj tuđ osjećaj bezrazložne gadljivosti koju je osjećao u posljednje vrijeme. Nazočnost toga djeteta izazivala je u Vronskome i u Ani osjećaj nalik na osjećaj mornara koji po kompasu vidi da se pravac kojim on brzo plovi znatno odvađa od propisanoga, ali da on nije kadar zaustaviti kretanje, da ga svaki čas sve to više i više udaljuje od određenoga smjera te da bi priznanje samom sebi da je skrenuo – bilo isto što i priznanje da srlja u pogibiju.

Svojim naivnim pogledom na život to dijete je bilo kompas koji im je pokazivao stupanj otklona od onoga što su oni znali, ali nisu htjeli da znaju.

Ovoga puta Serjože nije bilo kod kuće, te je ona bila potpuno sama i sjedila na terasi iščekujući da se vrati sin koji je bio otišao u šetnju pa ga zatekla kiša. Poslala je slugu i djevojku da ga traže i sjedila iščekujući. Odjevena u bijelu haljinu vezenu širokim vezom, ona je sjedila u kutu terase iza cvijeća te ga nije čula. Nagnuvši svoju crnu kovrčavu glavu, pritisla je čelo uz hladnu kantu za polijevanje što je stajala na ogradi i objema svojim divnim rukama s njemu toliko znanim prstenjem pridržavala kantu. Ljepota čitave njene pojave, glave, vrata, ruku, svaki je put poput nečega nenadanog zapanjivala Vronskoga. Ustavio se motreći je ushićeno. Ali samo što htjede zakoračiti da joj se približi,

ona već oćuti da joj se pribliŹuje, odgurne kantu i okrene mu svoje usplamtjelo lice.

– Œta vam je? Da niste bolesni? – reće on francuski dok joj je prilazio. Htjede da joj pritrći; ali kad se sjetio da je tu mogao biti tko tuđi, obazre se na balkonska vrata te pocrvenje kao Œto je svaki put crvenio ćuteći da se mora bojati i obazirati.

– Ne, zdrava sam – reće ona ustajući i ćvrsto mu stiŒući pruŹenu ruku. – Nisam oćekivala... tebe.

– BoŹe moj! kako su vam hladne ruke! – reće on.

– UplaŒio si me – reće ona. – Sama sam i ćekam SerjoŹu, otiŒao je u Œetnju; oni će odovud doći. Ali uprkos tome Œto se trudila da bude mirna, usne su joj drhtale.

– Oprostite mi Œto sam doŒao, ali ja nisam mogao provesti dana a da vas ne vidim – nastavi on francuski kako je uvijek govorio izbjegavajući za njih nemoguće hladno vi i opasno ti u ruskome.

– Ta Œta da praŒtam? Tako mi je drago!

– Ali vi ste bolesni ili oŹaloŒćeni – nastavi on ne ispuŒtajući joj ruku i naginjući se nad nju. – O ćemu ste mislili?

– Sve o jednom te istom – reće ona smijeŒeći se.

Govorila je istinu. Kad bi je, u bilo kojem ćasu upitali o ćemu misli, mogla je odgovoriti da se ne prevari: o istome, o svojoj sreći i o svojoj nesreći. BaŒ sada, kad ju je zatekao, evo o ćemu je mislila: mislila je, zaŒto je drugima, Betsi na primjer (znala je za njenu ljubav s TuŒkevićem koju je skrivala pred druŒtvom), sve to bilo lako, a njoj tako teŒko?

Zbog nekih drugih misli danas ju je ta misao naroćito mućila. Pitala ga je o trkama. Odgovorio joj je pa, videći da je uzbućena, nastojeći da je rasonodi, stane joj najjednostavnijim tonom pripovijedati pojedinosti o pripremama za utrke. »Da kaŹem ili da ne kaŹem? – mislila je motreći njegove mirne umiljate oći. – On je tako sretan, tako obuzet svojim utrkama da neće shvatiti kako treba, neće shvatiti sve znaćenje toga dogaćaja za nas.«

– Ali niste mi rekli o ćemu ste mislili kad sam doŒao – Reće on prekinuvŒi svoju priću – molim vas, recite!

Ona nije odgovarala nego ga je, nagnuvŒi malo glavu, ispod oka upitno motrila svojim blistavim oćima iza dugih trepavica. Ruka joj je, dok se igrala otkinutim listom, drhtala. On je to vidio te mu lice izrazi onu pokornost, ropsku odanost koja ju je tako osvajala.

– Vidim ja da se neŒto dogodilo. Zar mogu i na trenutak biti miran znajući da vas je snaŒla nekakva nevolja koju ne dijelim s vama? Recite zaboga! – molećivo ponovi on.

»Tako je, neću mu oprostiti ako ne shvati znaćenje toga. Bolje da ne govorim, ćemu da ga iskuŒavam?« mislila je neprekidno ga gledajući i osjećajući da joj se ruka s listom sve više i više trese.

– Zaboga! – ponovi on uhvativŒi je za ruku.

– Da kaŹem?

– Da, da, da...

– Trudna sam – izgovori ona tiho i polagano.

Listić joj u ruci zadrhti još jače, ali ona nije skidala očiju s njega e da bi vidjela kako će on to primiti. On problijedje, htjede nešto reći, ali zastane, ispusti joj ruku i ponikne glavom.

»Jeste, on je shvatio sve značenje toga događaja«, pomisli ona te mu zahvalno stisne ruku.

Ali se varala da je on shvatio značenje vijesti onako kao što ju je ona, žena, shvatila. Na tu vijest on je udesetoruštrućenom snagom osjetio kako ga spopada onaj neobičan osjećaj gadljivosti što bi ga obuzeo prema nekome; ali je ujedno shvatio da će kriza, koju je on želio, nastupiti sada, da se više ne može tajiti mužu te da je prijeko potrebno na ovaj ili onaj način što prije dokončati ovo neprirodno stanje. Ali, osim toga, i njen tjelesni nemir prijeđe na nj. Pogledao ju je ganutljivim, pokornim pogledom, poljubio joj ruku, ustao i šutke se ushodao po terasi.

– Jeste – reče on odlučno joj prilazeći. – Ni ja, ni vi nismo shvaćali naše odnose kao igrariju, a sad nam je sudbina zapečaćena. Prijeko je potrebno – reče obazirući se – dokrajčiti ovu laž u kojoj živimo.

– Dokrajčiti? A kako da je dokrajčimo, Alekseju? – tiho će ona.

Sad se bila smirila, i lice joj je sjalo nježnim osmjejkom.

– Treba ostaviti muža i sjediniti naše živote.

– Oni su ionako ujedinjeni – jedva čujno odgovori ona.

– Jest, ali posve, posve.

– Samo kako, Alekseju, pouči me, kako? – reče ona turobno se smiješeći svome položaju iz kojeg nema izlaza. – Zar ima izlaza iz ovakva položaja? Zar ja nisam žena svome mužu?

– Iz svakog položaja ima izlaz. Treba se odlučiti – reče on. – Sve je bolje negoli ovo stanje u kome ti živiš. Ja, bogme, vidim kako ti patiš zbog svega, i zbog društva, i zbog sina, i zbog muža.

– Ah, samo zbog muža ne – jednostavnim osmjejkom reče ona. – Ja ne znam, ne mislim na njega. Njega nema.

– Govoriš neiskreno. Poznajem ja tebe. Ti patiš i zbog njega.

– Pa on i ne zna – reče ona i odjednom joj jarko crvenilo stane izbijati na licu; obrazi, čelo, vrat joj se zacrvenješe, i suze joj stida navriješe na oči. – Ali o njemu i nećemo govoriti.

XXIII

Vronski je već nekoliko puta pokušavao, iako ne baš tako odlučno kao sada, navesti je da porazmisle o svom položaju i svaki se put sukobio s onim površnim i lakim prosuđivanjem kojim je ona sada odgovarala na njegov izazov. Kao da je u tom bilo nešto takva čega nije mogla ili nije htjela objasniti sebi kao da se, čim bi počinjala govoriti o tome, ona, prava Ana, povlačila nekamo u se, a

pojavljivala druga, čudna, njemu tuđa žena koju on nije volio, koje se bojao i koja mu se opirala. Ali danas on odluči da izreče sve.

– Znao on ili ne znao – Vronski će svojim običnim čvrstim i mirnim glasom – znao ili ne znao, nas se to ne tiče. Mi ne možemo... vi ne možete na tome ostati, pogotovu sada.

– Pa šta da radim po vašem mišljenju? – upita ona onom istom lakom podrugljivošću. Njoj, koja se toliko bojala da on ne primi olako njenu trudnoću, sada bi mrsko što on iz toga zaključuje da je prijeko potrebno nešto poduzeti.

– Sve mu saopćiti i ostaviti ga.

– Vrlo lijepo; uzmimo da ja to učinim – reče ona. – Zna li vi šta će od toga biti? Sve ću vam unaprijed ispričati – i opaki sjaj plane u njenim čas prije nježnim očima. – »A, vi volite drugoga te ste s njime stupili u grešnu svezu? (Oponašajući muža, isto onako kao što je to činio Aleksej Aleksandrovič, ona naglasi riječ grešnu.) Upozoravao sam vas na posljedice u religioznom, građanskom i obiteljskom pogledu. Niste me poslušali. Ja sada ne mogu izvrći ruglu svoje ime... – svoga sina – htjede ona reći, ali se sinom nije mogla šaliti... – ruglu svoje ime«, i još nešto u tom smislu – nadoveže ona.

– Uopće će reći na svoj državnički način i jasno i tačno da me ne može pustiti, ali da će, koliko je do njega, poduzeti mjere da spriječi skandal. I mirno će, navlas izvršiti ono što kaže. Eto šta će biti. Kad se razljuti, to nije čovjek, nego stroj, i to opak stroj – dodadne ona sjećajući se pri tom Alekseja Aleksandroviča i svih pojedinosti njegove pojave, načina govora i njegova značaja te okrivljujući ga za sve što je samo mogla naći ružno u njemu, ništa mu ne praštajući zbog svoje strašne krivnje koju mu je nanijela.

– Čuj, Ana, – reče Vronski uvjerljivim, mekim glasom nastojeći je umiriti – ipak je, svakako, potrebno njemu reći, a onda se vladati već prema tome šta će on poduzeti.

– Šta, da bježimo?

– Pa zašto i da ne bježimo? Ja ne vidim da se može ovako nastaviti. A ne zbog sebe – ja vidim da vi patite.

– Jest, pobjeći i postati vaša ljubavnica? – jetko će ona

– Ana! – prijekorno i nježno zausti on.

– Jest nastavi ona – postati vaša ljubavnica i upropastiti sve...

Ona opet htjede reći: sina, ali nije mogla izustiti te riječi. Vronski nije mogao shvatiti kako je ona, uza svoju snažnu, čestitu narav, mogla podnositi to varanje i ne željeti osloboditi ga se; ali on nije slutio da je glavni uzrok tome bila. ona riječ sin koju ona nije mogla izgovoriti. Kad bi mislila na sina i njegov budući odnos prema materi koja je ostavila, njegova oca, bilo bi joj tako strašno zbog onoga što je načinila a da nije promislila nego je, kao žensko, nastojala tek da sebe umiri lažnim razmišljanjima i riječima samo da sve ostane po starome i da može da zaboravi na strašno pitanje šta će biti sa sinom.

– Molim te, preklinjem te – najednom posve drugim, iskrenim i nježnim tonom reče ona pošto ga uze za ruku – nikad sa mnom nemoj o tome govoriti!

– Ali, Ana...

– Nikad. Prepusti to meni. Svu podlost, sav užas svoga: položaja – znam; ali to nije tako lako razriješiti kako ti misliš. Pa to prepusti meni i slušaj me. Nikad sa mnom nemoj; o tome govoriti. Obećavaš li mi?... Ne, ne, obećaj!...

– Sve ja obećavam, ali ne mogu biti miran, osobito poslije ovoga što si rekla. Ne mogu biti miran kad ti ne možeš; biti mirna...

– Ja! – ponovi ona. – Jeste, ponekad mi je jako teško; ali to će proći ako ti nikad ne budeš sa mnom o tome govorio. Kad ti sa mnom o tome govoriš, samo onda me to muči.

– Ne shvaćam – reče on.

– Znam ja – prekine ga ona – kako je tvojoj čestitoj naravi teško lagati, i žao mi te. Često mislim kako si zbog mene upropastio svoj život.

– Isto sam to ovaj čas ja mislio – uze on – kako si ti zbog mene mogla sve žrtvovati? Ja sebi ne mogu oprostiti toga da si ti nesretna.

– Ja nesretna? – reče ona približujući mu se i gledajući ga ushićenim ljubavnim osmjejkom – ja sam poput gladna čovjeka kome su dali jesti. Njemu je, možda, hladno, odjeća mu je poderana, i stid ga je, ali nesretan on nije. Ja da sam nesretna? Ne, evo moje sreće...

Ona je začula glas sina koji se vraćao i, pošto letimice ogleda terasu, naglo ustade. Pogled joj plane vatrom koju je on poznavao, brzom kretnjom digne ona svoje lijepe, prstenjem pokrivena ruke, primi ga za glavu, zagleda se u nj dugim pogledom pa kad je približila svoje lice otvorenih nasmiješanih usana, hitro ga poljubi u usta i oba oka te ga odgurne. Htjela je da ode, ali ju je zadržao.

– Kada? – progovori šaptom ushićeno je gledajući. Noćas, u jedan – prošapće ona pa, pošto je teško uzdahnula, pođe svojim lakim i hitrim korakom u susret sinu. Serjožu je kiša zatekla u velikom vrtu te je s dadiljom prosjedio u sjenici.

– Onda doviđenja – reče ona Vronskome. Još malo pa valja na trke. Betsi je obećala doći po mene.

Pogledavši na sat Vronski se žurno udalji.

XXIV

Kad je Vronski na balkonu Karenjinih gledao na sat, bio je toliko smeten i okupljen svojim mislima da je vidio kazaljke na kazalu, ali nije mogao shvatiti koliko je sati. Izišao je na cestu i oprezno stupajući po blatu uputio se prema svojoj kočiji. Do te ga je mjere obuzelo osjećanje prema Ani da nije ni pomislio na to koliko je sati te da li ima vremena otići do Brjanskoga. Kako to često zna biti, njemu je ostala tek sposobnost mehaničkog pamćenja što po redu ima činiti.

Prišao je svome kočijašu koji je bio pridrijemao na sjedištu u već kosoj sjeni guste lipe, s užitkom pogledao kako se prelijevaju rojevi mušica što su se vijale ponad znojnih konja pa, pošto je razbudio kočijaša, uskoči u kočiju i naredi da vozi do Brjanskoga. Tek kad je odmakao kojih sedam vrsta, došao je toliko sebi da pogleda na sat i shvati da je pola šest i da je zakasnio.

Toga je dana bilo nekoliko utrka: Utrka carske pratnje, zatim oficirska utrka na dvije vrste, utrka na četiri vrste i ona utrka u kojoj je on sudjelovao. Do svoje je utrke mogao stići, ali ode li do Brjanskoga, stići će jedva jedvice, i to će stići kad već čitav Dvor bude na okupu. Ali Brjanskome je zadao riječ da će mu doći te stoga odluči da vozi dalje pošto je kočijašu naredio neka ne žali trojke.

Stigao je Brjanskome, zadržao se u njega pet minuta i odjurio natrag. Njega je ta brza vožnja umirila. Sve ono što je bilo mučno u njegovu odnosu prema Ani, sva ona neodređenost što je ostala poslije njihova razgovora, sve mu je to izvjetrilo iz glave; sad je s užitkom i uzbuđenjem mislio na trku, na to da će ipak stići, a ponekad bi mu, poput jarke svjetlosti, u mašti zasjala sreća koju je očekivao od noćasnog sastanka. Osjećanje skore utrke obuzimalo ga sve više i više što je dublje i dublje ulazio u atmosferu utrka pretičući kočije onih što su se s ljetnikovaca i iz Petrograda vozili na utrke.

U njegovu stanu nije više bilo nikoga: svi su bili na utrkama, a i lakaj ga je dočekao na vratima. Dok se preodijevao, lakaj mu javi da su već počele druge utrke, da je mnogo gospode dolazilo pitati za njega te da je dvaput bio dojurio momak iz konjušnice.

Pošto se bez žurbe preodjeo (nikad se on nije žurio niti je gubio prisebnost), Vronski naredi da ga odvezu do baraka. Od baraka je već mogao vidjeti more kočija, pješaka, vojnika što su opkoljavali trkalište i sjenice u kojima je vrvjelo mnoštvo svijeta. Po svoj prilici trčala se druga utrka, jer je onog časa kad je on ulazio u baraku čuo zvonjavu. Prilazeći konjušnici sretne bjelonoga riđeg Mahotinova Gladijatora, koga su vodili na trkalište u narandžasto-plavoj prekrivci, ušiju što su se činile velike jer su bile obrubljene plavim.

– Gdje je Kord? – upita on konjušara.

– U konjušnici, sedlaju.

U otvorenu pregratku Fru-Fru je već bila osedlana. Spremali su se da je izvedu.

– Nisam zakasnio?

– All right! All right! Sve je u redu, sve je u redu – prozbori Englez – nemojte se uzrujavati.

Još jednom Vronski baci pogled na divne, drage oblike konja koji je drhtao cijelim tijelom te, pošto se jedva odvojio od toga prizora, iziđe iz daščare. Prišao je paviljonima u najpovoljnijem času kako ne bi privukao ničije pažnje. Utrka na dvije vrste tek se bila završila te sve oči bijahu uprte u konjičkoga gardistu sprijeda i u husara carske tjelesne garde za njim koji su posljednjim silama tjeroali konje i primicali se stupu. Iz sredine i izvan kruga svi nagrnuše prema stupu, a skupina vojnika i oficira konjičke garde gromoglasnim je uzvicima izražavala radost zbog očekivane pobjede svoga oficira i druga. Vronski neprimjetno zađe u sredinu gomile baš u času kad odjeknu zvonjava što je označivala kraj utrke, a visok, blatom poprskani konjički gardist koji je stigao prvi, pošto se spustio u sedlo, stade popuštati uzde svome sivom, teško zadihanom ždrijepcu koji je potamnio od znoja.

Grabeći nogama iz sve snage ždrijebac uspori kretanje svoga snažnog tijela, a *kavaljergardski*⁷³ se oficir, poput čovjeka koji se probudio iza teška sna, ogleda oko sebe i jedva se osmjehne. Oko njega se sjatila gomila znanaca i nepoznatih ljudi. Vronski se namjerno uklanjao onom odabranom mnoštvu otmjenoga svijeta što se uzdržljivo i slobodno kretao i ćaskao ispred paviljona. Doznao je da je tamo i Karenjina, i Betsi, i žena njegova brata, te im namjerno nije prilazio da se ne bi rastresao. Međutim su ga zaustavljali znanci koji su ga stalno presretali pripovijedajući mu pojedinosti proteklih utrka i raspitujući ga zašto je zakasnio.

Kad su trkače pozvali u paviljon da im podijele nagrade i kad se onamo okrenuše, Vronskome priđe njegov stariji brat Aleksandar, pukovnik s naramenicama oficira, oniska rasta, isto onako jedar kao i Aleksej, samo ljepši i rumeniji, crvena nosa i mamurna, otvorena lica.

– Jesi li dobio moju poruku? – reče. – Tebe čovjek nikad ne može naći.

Unatoč svome raskalašenu i pijančevalačkom životu s kojega je bio poznat, Aleksandar Vronski bijaše pravi dvorski čovjek. Govoreći s bratom o jednoj za njega posve neugodnoj stvari, znajući da bi mnoge oči mogle biti u njih uperene, on se sada držao nasmiješeno kao da se samo onako šali s bratom.

– Dobio sam i odista ne razumijem zbog čega si ti zabrinut – reče Aleksej.

– Zabrinut sam zbog toga jer su mi malo prije napomenuli da tebe nema i jer su te u ponedjeljak vidjeli u Peterhofu.

– Ima stvari koje imaju prosuđivati samo oni kojih se to izravno tiče, a stvar zbog koje si ti toliko zabrinut je takva...

– Da, ali onda čovjek ne služi u vojsci, ne smije...

– Ja tebe samo jedno molim: ne miješaj se.

Namršteno lice Alekseja Vronskoga problijedje, a istršala mu donja čeljust zadrhti, što se rijetko dešavalo. Kao čovjek veoma dobra srca, on se rijetko ljutio, ali kad se ljutio i kad mu podbradak drhtio, to je Aleksandar Vronski dobro znao, onda je bio opasan. Aleksandar Vronski se veselo nasmiješi.

– Htio sam samo da predam majčino pismo. Odgovori joj i ne uzrujavaj se pred trku. *Bonne chance*⁷⁴ – dodadne on smiješeći se i ode od njega.

Ali odmah iza njega opet jedno prijateljsko pozdravljanje zaustavi Vronskoga.

– Nećeš da znaš za prijatelje. Zdravo, *mon cher!*⁷⁵ – poče Stjepan Arkadijč, blistajući i ovdje, usred ovoga petrogradskog sjaja isto kao i u Moskvi, svojim rumenim licem i napomađenim začušljanim zaliscima. – Stigoh jučer i baš mi je drago da ću vidjeti tvoje slavlje. Kad ćemo se vidjeti?

– Navrati sutra u klub – reče Vronski pa, pošto ga je ispričavajući se stisnuo za rukav ogrtača, ode na sredinu trkališta kamo su već bili dovodili konje za veliku trku s preponama.

Znojne, izmučene konje, koji su se već utrkivali odvodili su konjušari kući, a jedan za drugim, pojavljivali su se za iduću trku novi, svježiji, većinom engleski konji, u kopicama, uvučenih trbuha, nalik na čudne goleme ptice. Desno su

⁷³ *Jedan od kirasirskih pukova carske garde nazivao se kavaljergardski.*

⁷⁴ *Franc: dobra ti sreća.*

⁷⁵ *Franc: dragi moj (prijatelju).*

vodili visoku ljepoticu Fru-Fru koja je kao na oprugama poigravala svojim elastičnim i dosta dugim zglavcima. Nedaleko od nje skidali su prekrivku s klempavog Gladijatora. Krupni, divni, posve pravilni ždrijepčevi oblici predivnih sapi i neobično kratkih, nad sama kopita usađenih zglavaka, nehotice su svraćale na se pozornost Vronskoga. Htjede da pride svome konju, ali ga opet zadrža neki znanac.

– A, eno Karenjina! – reče mu znanac s kojim je razgovarao. – Traži ženu, a ona je u sredini paviljona. Vi je niste vidjeli?

– Ne, nisam – odgovori Vronski pa, i ne osvrnuvši se na paviljon u kojem su mu pokazivali Karenjinu, pride svome konju.

Vronski ne dospje ni da pregleda sedlo, jer je na njemu nešto valjalo urediti, kadli trkače pozvaše da izvuku brojeve i da se rasporede. Ozbiljna, stroga, mnogi blijeda lica, sedamnaest se oficira iskupilo pred paviljonom i izvuklo brojeve. Vronskoga zapade broj sedam.

Začuje se: »Sjedaj!«

Osjećajući da je zajedno s drugim trkačima središte u koje su uprte sve oči, u napregnutu stanju u kakvu su mu obično kretnje bile odmjerene i mirne, Vronski pride svome konju. U čast utrka Kard je obukao svoje paradno odijelo, crn zatvoren kaput, tvrdo naškrobljen ovratnik što mu je podupirao obraze, okrugli crni šešir i čizme za jahanje. Kao i uvijek, on je bio smiren i dostojanstven i, stojeći pred njom, sam je držao kobilu za obje vodice. Fru-Fru je i dalje drhtala kao u groznici. Puno vatre, njeno se oko iskretalo na Vronskoga dok je prilazio. Vronski turne prst pod poprug. Kobila jače iskrenu oči, iskesi zube i strigne uhom. Englez naškubi usne želeći pokazati da se smješka tome što netko provjerava njegovo sedlanje.

– Uzjašite, manje ćete se uzbuđivati.

Vronski se posljednji put obazre na svoje takmace. Znao je da ih u trci više neće vidjeti. Dvojica su već sprijeda jahala prema mjestu odakle će ih pustiti. Galjcin, jedan od opasnih takmaca i prijatelj Vronskoga, vrzmao se oko dorasta ždrijepca koji mu se nije dao uzjahati. Mali husar iz carske tjelesne garde u tijesnim jahaćim hlačama jahao je u galopu sagnuvši se na sapima poput mačke, od želje da oponaša Engleze. Knez Kuzovlev sjedaše blijed na svojoj čistokrvnoj kobili iz Grabovske ergele, a Englez ju je vodio za uzde. Vronski i svi njegovi drugovi poznavahu Kuzovleva i njegovu osobinu »slabih« živaca i silnoga samoljublja. Znali su da se on svega boji, boji se jahati na kadrovskom konju; ali upravo zbog toga što je to bilo strašno, zbog toga što su ljudi lomili sebi vrat i što su kod svake prepone stajali liječnik, bolnička kola s prišivenim križem i sestrom bolničarkom, on je sada odlučio da se takmiči. Sretoše se pogledima i Vronski mu prijazno i odobravajući namigne.

Jednoga tek nije vidio, glavnoga takmaca, Mahotina na Gladijatoru.

– Nemojte žuriti – reče Kord Vronskome – i upamtite jedno: ne zadržavajte kobilu kod prepona niti je nagonite, pustite je da brza kako ona hoće.

– Dobro, dobro – reče Vronski lativši se vođica.

– Ako je moguće, vodite trku; ali ne očajavajte do posljednjega časa ako budete i zaostali.

Konj ne dospje ni da se makne, kad Vronski gipkom i snažnom kretnjom stade u ocjelni nazubljeni stremen te lako, čvrsto smjesti svoje zbojko tijelo u sedlo na kome zaškripi koža. Uzevši desnom nogom stremen naviklom kretnjom, on poravna među prstima dvostruke vodice, i Kord spusti ruke. Tobože kao da ne zna kojom bi nogom prije pokročila, dugim vratom natežući vodice, Fru-Fru krene kao na oprugama njišući jahača na svojim gipkim leđima. Ubrzavajući korak, Kord je išao za njim.

Nastojeći obmanuti jahača, uzbuđena je kobila čas s jedne, čas s druge strane potezala vodice, te je Vronski uzalud nastojao da je umiri glasom i rukom.

Već su prilazili zajaženoj rijeci idući prema mjestu odakle su ih morali pustiti. Jedni su takmičari bili sprijeda, drugi straga, kad odjednom Vronski začuje za sobom odjeke konjskoga galopa po blatnom putu, i njega prestigne Mahotin na svom bjel-nogom, klempavom Gladijatoru. Mahotin se osmjehnu pokazujući svoje duge zube, ali ga Vronski pogleda ljutito. Njega on uopće nije volio, sada ga je pak smatrao najopasnijim takmacem, pa se naljutio na njega što je projezdio mimo njega raspalivši mu konja. Fru-Fru pridiže lijevu nogu za galop te učini dva manja skoka pa, ljuteći se na pritegnute vodice, prijede u truskav kas koji je uzbacivao jahača. Kord se također namrštio i samo što nije pojurio za Vronskim.

XXV

Ukupno se utrkivalo sedamnaest oficira. Utrka se imala održati pred paviljonom na stazi eliptičnog oblika dugoj četiri vrste. Na toj je stazi bilo podignuto devet prepona, rijeka, velika gusta prepona od dva aršina pred samim paviljonom, suhi jarak, jarak s vodom, kosina, irska klupa (jedna od najtežih prepona) koja se sastojala od nasipa načičkana šibljem za kojim je bio još jedan, konju nevidljiv jarak tako da je konj morao preskočiti obje prepone ili se ubiti; onda još dva jarka s vodom, pa jedan suhi – a kraj trke bijaše suprot paviljonu. Ali trke nisu počimale na stazi, nego stotinu hvati po strani, a na tom je razmaku bila prva prepona – tri aršina ušir zajažena rijeka koju su jahači po volji mogli preskakivati ili pregaziti.

Do tri su se puta jahači poravnavali, ali je svaki put nečiji konj istrčavao te je valjalo počinjati iznova. Pukovnik Sestrin, stručnjak za startanje, već se bio počeo ljutiti, kadli napokon po četvrti put vikne:

»Sad!« – a jahači krenuše.

Sve oči, svi dogledi bijahu upravljani na šarenu skupinu konjanika dok su se poravnavali. »Pušteni su! Trče!« začulo se sa svih strana poslije tišine iščekivanja.

I omanje skupine i pojedinci pješaci stadoše pretrčavati s jednoga na drugo mjesto da bi bolje vidjeli. Već se u prvom trenutku skupina konjanika razvukla,

te se vidjelo kako se po dvojica, trojica i jedan za drugim približavaju rijeci. Gledaocima se činilo da su potrčali zajedno; ali među jahačima je bio koji sekund razlike što je za njih imalo veliko značenje.

Uzrujana i odviše nervozna Fru-Fru izgubi prvi trenutak te nekoliko konja poteče s mjesta prije nje, ali prije no što su dojurili do rijeke, svom snagom pritežući kobilu koja je zatezala vođice, Vronski lako prijeđe trojicu te se pred njim nalazio jedino riđi Mahotinov Gladijator koji je ravnomjerno i lako poskakivao sapima tik pred Vronskim, a i ispred sviju divna Dijana koja je nosila Kuzovleva ni živa, ni mrtva.

U prvi mah Vronski još nije vladao ni sobom, ni konjem. Sve do prve prepone, do rijeke, on nije mogao upravljati kretanjem konja.

Gladijator i Dijana primicahu se skupa i gotovo se istog istacatog trena: hop-hop, uzdigoše ponad rijeke i preletješe na drugu stranu; neopazice, kao da leti, izvi se za njima Fru-Fru, ali istog časa kad se Vronski oćutio u zraku, gotovo pod nogama svoga konja, opazi on Kuzovleva kako se s Dijanom valja s onu stranu rijeke. (Kuzovlev je poslije skoka bio ispustio vođice te je konj poletio s njime naglavce.) Te je pojedinosti Vronski doznao tek kasnije, sad je pak vidio samo to da baš pod noge, kamo je imala stati Fru-Fru, može dospjeti Dijanina noga ili glava. Ali se Fru-Fru, poput mačke u padu, napregla u skoku nogama i leđima te, mašivši konja, pojurila dalje.

»O, mila!« pomisli Vronski.

Kad prijeđe rijeku, Vronski potpuno zagospodari konjem i stane ga ustezati kaneći veliku preponu prijeći nakon Mahotina i već na idućem razmaku od dvjesta hvati na kojem nema prepone pokušati da ga preteče.

Velika prepona bijaše tik pred carskim paviljonom. Gospodar, i sav dvor, i gomila svijeta – svi su gledali njih – njega i Mahotina koji je za konjsku dužinu bio pred njima kad su prilazili đavolu (tako se zvala puna prepreka). Vronski je osjećao oči koje su bile sa svih strana na nj uprte, ali nije vidio ništa osim ušiju i šije svoga konja, zemlje što mu je jurila u susret te sapi i bijelih nogu Gladijatorovih kako brzo udaraju takt pred njim i kako sve jednako ostaju na jednom te istom razmaku. Gladijator se podiže, ničim ne zapevši uzmahne kratkim repom i izgubi se Vronskome iz oćiju.

– Bravo! – reče nećiji glas.

U istom hipu pred očima Vronskoga, tik pred njim, sijevnuše daske na preponi. Bez i najmanje promjene u kretanju konj se izvi pod njim; daske zamakoše i samo straga nešto lupnu. Razdražen zbog Gladijatora koji je išao sprijeda, konj se prerano digao pred preponom i lupio o nju stražnjim kopitom. Ali mu se kret nije promijenio, pa Vronski, kad dobi komadić blata u lice, shvati da se opet nalazi na istoj udaljenosti od Gladijatora. Opet je pred sobom spazio njegove sapi, kusi rep, i opet one iste bijele noge što su se brzo kretale, ali se nisu udaljavale.

Istog onog trena kad je Vronski pomislio da sad valja preteći Mahotina, sama Fru-Fru, budući da je već bila shvatila ono što je on pomislio, bez ikakva poticaja snažno povuče te se stane približavati Mahotinu s najpogodnije strane, sa strane

užeta. Ali Mahotin nije puštao užeta. Tek što Vronski pomisli da se može preteći i spolja Fru-Fru promijeni nogu te stade prestizati upravo na taj način. Pleće Fru-Fru već zatamljelo od znoja izravna se s Gladijatorovim sapima. Nekoliko su skokova grabili uporedo. Ali pred preponom kojoj su prilazili, da ne pravi velik zavoj, Vronski stane prebirati vođicama te hitro, na samoj kosini, pretekne Mahotina. U hipu mu je vidio lice uprskano blatom. Čak mu se učini da se osmjehnuo. Vronski je pretekao Mahotina, ali ga je već za tren oka osjećao iza sebe i neprestano je slušao odmah za leđima ujednačen topot i isprekidan, još posve svježe disanje Gladijator ovih nozdrva.

Iduće dvije zapreke, jarak i barijeru, prijeđe lako, ali Vronski začu još bliže Gladijatorovu sapu i topot. Pustio je konja i s radošću oćutio da je lako namakao brzinu, te se topot Gladijatorovih kopita poče opet javljati na onom istom predašnjem razmaku.

Vronski je vodio trku – baš ono što je i želio i što mu je Kord svjetovao pa je sada bio siguran u uspjeh. Uzbudjenje mu, radost i nježnost prema Fru-Fru neprestano su rasli. Htio se osvrnuti nazad, ali toga ne smjede uraditi pa se trudio da umiri sebe i da ne goni konja kako bi sačuvao u njemu snagu jednaku onoj koja je, ćutio je, bila još u Gladijatoru. Osta jedna jedina i najteža prepona; prijeđe li je prije ostalih, bit će prvi. Jurio je prema irskoj klupi. Zajedno s Fru-Fru još je izdaleka vidio tu klupu, i njih oboje, njega i konja, obuze časovita sumnja. On primijeti neodlučnost u ušima konja te podigne korbač, ali umah oćuti da je sumnja bila bez temelja: kobila je znala šta treba. Prione još bolje te se odmjereno, baš onako kako je on računao, izvije pa se, pošto je odskočila od zemlje, prepustila sili inercije koja je prenese daleko preko jarka; i u onom istom taktu, bez naprezanja, smjesta Fru-Fru nastavi trku.

– Bravo, Vronski! – prićuše mu se glasovi omanje skupine ljudi – znao je, ljudi iz njegova puka i prijatelja – što su stajali pored te prepone, nije mogao ne prepoznati Jašvinov glas, ali njega nije vidio.

»O, divoto moja!« mišljaše o Fru-Fru osluškujući što se dešavalo za njim. »Preskoćio je!« pomisli kad oću za sobom Gladijatorov trk. Ostade još samo posljednji jarak s vodom, dva aršina širok. Vronski ga i ne pogleda nego, u želji da sve preteće, stane kružno raditi vođicama, u taktu skoka podižući i spuštajući konju glavu. Osjećao je da konj trći posljednjim snagama; nisu mu samo šija i pleća bili mokri nego je na hrptu, na glavi, na oštrim ušima u kapljama probijao znoj, a disao je resko i kratko. Ali je on znao da te snage ima više nego što treba za posljednjih dvijesta hvati. Samo je po tome što se osjećao bliže zemlji i po naroćitoj mekoti kretnji Vronski znao koliko je brzine namakla njegova kobila.

Jarak je preletjela kao da ga i nema. Preletjela ga poput ptice; ali u isti mah na svoj užas Vronski oćutje da je, ne povodeći se za pokretom konja i ni sam ne znajući kako poćinio lošu, neoprostivu kretnju spustivši se na sedlo. Umah se njegov položaj promijeni i on razabra da se desilo nešto užasno. Još nije bio načistu s time što se dogodilo, kad tik kraj njega promakoše bijele noge riđeg ždrijepca, i Mahotin u brzom trku projaha mimo.

Vronski se jednom nogom doticao zemlje, a konj mu se svaljivao na tu nogu. Jedva je stigao osloboditi nogu kad kobila pade na jedan bok teško hripljući i naprežući tanki, znojni vrat da se digne, počela drhtati na zemlji pored njegovih nogu poput nastrijeljene ptice. Nespretna kretnja što ju je Vronski načinio slomila joj hrptenicu. Ali to je on shvatio mnogo mnogo kasnije. Sada je pak vidio samo to da Mahotin hitro odmiče, a da on, njišući se stoji sam na blatnoj nepomičnoj zemlji, a pred njim, teško dišući, leži Fru-Fru i, nakrenuvši prema njemu glavu, motri ga svojim divnim okom. Još jednako ne shvaćajući šta se to desilo. Vronski je teglio kobilu za uzde. Ona se opet poče izvijati poput ribe dok su škripala krila sedla, oslobodi prednje noge, ali kako nije bila kadra podići zatka, odmah se sklupča te opet padne na bok. Iznakažena lica od boli, blijed i uzdrhtale donje vilice, Vronski je udari petom u trbuh i opet stane vući za vodice. Ali se ona nije micala nego je, zarivši gubicu u zemlju, samo tužno motrila gospodara svojim rječitim pogledom.

– Aaa! – proštenje Vronski uhvativši se za glavu. – Aaa! šta učinih! – zaviče. – I proigrana utrka! I moja krivnja, sramotna, neoprostiva! I ova nesretna, mila, upropaštena kobila! – Aaa! šta učinih!

Svijet, liječnik i bolničar, oficiri njegova puka trčali su prema njemu. Na svoju nesreću ćutio je da je čitav i nepovrijeđen.

Kobila je slomila hrptenicu te bi odlučeno da je ustrijele. Vronski nije mogao odgovarati na pitanja, ni s kim nije mogao govoriti. Okrenuo se i, ne podigavši kape što mu je bila spala s glave, krene s trkališta ni sam ne znajući kamo. Osjećao se nesretnim. Prvi put u životu snašla ga je teška nesreća, nepopravljiva nesreća, i to nesreća koju je sam skrivio.

Jašvin ga je stigao s kapom, otpratio ga do kuće, a za po sata se Vronski pribrao. Ali uspomena na tu trku zadugo mu u duši osta najteža i najtegnija uspomena u njegovu životu.

XXVI

Naoko odnos Alekseja Aleksandrovima prema ženi bijaše isti kao i prije. Jedina je razlika bila u tome da je bio još zaposleniji negoli prije. Kao i prijašnjih godina, početka je proljeća otputovao u kupke u inozemstvo da oporavi svoje zdravlje što mu ga je svake godine narušavao naporan zimski rad te se, po običaju, vratio u srpnju i odmah se s povećanom energijom prihvatio svoga običnog posla. Kao i obično, žena mu se preselila u ljetnikovac, a on ostade u Petrogradu.

Od onoga razgovora poslije večere u kneginje Tverske nikad on s Anom nije govorio o svojim sumnjama i ljubomori, a onaj njegov obični ton ismijavanja nekoga bio je da ne može pogodniji biti za njegov sadašnji odnos prema ženi. Prema ženi je bio nešto hladniji. Kao da je ćutio tek neko sitno nezadovoljstvo

zbog onoga prvog noćnog razgovora kojemu se ona oprla. U njegovu odnosu prema njoj bijaše sjenka zlovolje, ali ništa više. »Nisi htjela da se objasniš sa mnom – kao da je govorio obraćajući joj se u mislima – to gore po te. E sad ćeš ti mene moliti, a ja neću htjeti da se objasnimo. To gore po te«, govorio je u mislima poput čovjeka koji bi uzalud pokušavao ugasiti požar, razljutio se na svoje uzaludne napore i rekao: »tako ti i budi! izgorjet ćeš za to!«

On, onaj pametan i profinjen čovjek, kad su bili u pitanju službeni poslovi, nije shvaćao da je takav odnos prema ženi nerazuman. Nije toga shvaćao, jer mu je bilo odveć strašno shvatiti svoj sadanji položaj te je u duši svojoj zatvorio, zakračunao i zapečatio onaj pretinac u kom su mu se nalazila osjećanja prema porodici, tj. prema ženi i sinu. On, brižni otac, postao je potkraj ove zime osobito hladan prema sinu i prema njemu se isto onako posmjehivački vladao kao i prema ženi. »A! mladiću!« tako mu se obraćao.

Aleksej Aleksandrovič mislio je i govorio da nijedne godine nije imao toliko službenoga posla kao ove godine; ali on nije bio svjestan da je ove godine sam izmišljao poslove, da je to bilo jedno od sredstava da se ne otvara onaj pretinac u kome su ležala osjećanja prema ženi i porodici i misli o njima te koje su postajale to strasnije što su duže ondje ležale. Kad bi tkogod imao pravo upitati Alekseja Aleksandroviča šta on misli o vladanju svoje žene, krotki, mirni Aleksej Aleksandrovič ne bi ništa odgovorio, već bi se veoma razljutio na čovjeka koji bi ga o tome što upitao. Baš zbog toga i bijaše u izrazu lica Aleksej a Aleksandroviča nešto gordo i strogo kad su ga raspitivali o zdravlju njegove žene. Aleksej Aleksandrovič ništa nije htio misliti o vladanju i osjećanju svoje žene i odista on o tome nije ništa ni mislio.

Stalni je ljetnikovac Alekseja Aleksandroviča bio u Peterhofu, a obično je ondje provodila ljeto i grofica Lidija Ivanovna, koja je bila u susjedstvu i neprekidno se družila s Anom. Ove se godine grofica Lidija Ivanovna odrekla puta u Peterhof, ni jednom nije došla Ani Arkadjevnoj, a Alekseju je Aleksandroviču natuknula kako je nezgodno to Anino prijateljstvo s Betsi i s Vronskim. Aleksej Aleksandrovič ju je strogo prekinuo izrekavši misao da je njegova žena izvan svake sumnje i otada poče izbjegavati groficu Lidiju Ivanovnu. On nije htio vidjeti i nije vidio da već mnogi u društvu poprijeko gledaju njegovu ženu, nije htio shvatiti i nije shvaćao zašto njegova žena naročito uporno traži da se preseli u Carsko Selo gdje je živjela Betsi, odakle nije bilo daleko do pukovskog taborišta Vronskoga. Nije sebi dopuštao misliti o tome i nije mislio; ali je u dubini svoje duše, nikada to ne kazujući sebi samom i nemajući o tome ne samo nikakvih dokaza nego ni sumnji, on pouzdano znao da je prevareni muž i zbog toga je bio vrlo nesretan.

Koliko je puta u svom osmogodišnjem sretnom životu sa ženom, gledajući tuđe nevjerne žene i prevarene muževe, Aleksej Aleksandrovič sebi govorio: »Kako se može dopustiti da do toga dođe? Kako se ne razvrgne to gadno stanje?« Ali sad kad se nevolja sručila na njegovu glavu, ne samo što nije mislio na to kako da razvrgne to stanje nego uopće nije htio da za nj zna, nije htio da zna upravo stoga što je ono bilo isuviše užasno, isuviše neprirodno.

Od svog povratka iz inozemstva Aleksej Aleksandrovič je dvaput bio u ljetnikovcu. Jednom je ručao, drugi put proveo večer s gostima, ali nijednom nije noćio kao što je to običavao činiti prošlih godina.

Na dan utrka Aleksej Aleksandrovič je imao mnogo posla; ali pošto ga je ujutro rasporedio za cio dan, odlučio je da će se odmah nakon ranoga ručka odvesti u ljetnikovac do žene a otamo na trke, jer će ondje biti čitav Dvor pa i njemu valja da bude ondje. Ženi će navratiti kasnije, jer je odlučio da je iz pristojnosti posjeti jednom u tjednu. Osim toga, toga je dana, oko petnaestoga, prema utvrđenom redu među njima, morao dati ženi novac za troškove. Gospodareći kao obično svojim mislima pošto je promislio sve to o ženi, nije svojim mislima dopustio da se bave dalje onim što se nje ticalo.

Toga je jutra Aleksej Aleksandrovič bio vrlo zauzet. Uoči toga dana grofica mu je Lidija Ivanovna poslala brošuru nekog znamenitog putnika po Kini koji je sad bio u Petrogradu moleći ga da primi toga putnika, čovjeka koji je bio iz različitih razloga veoma zanimljiv i potreban. Aleksej Aleksandrovič nije stigao pročitati brošuru navečer pa ju je dočitao jutros. Onda naiđoše molitelji, počеше izvještaji, primanja, imenovanja, otkazi, podjele nagrada, penzija, plaća, dopisa – onaj sumorni dnevni posao, kako ga je zvao Aleksej Aleksandrovič, koji odnosi tako mnogo vremena. Zatim je imao privatnog posla, posjet liječnika i administratora.

Administrator ne uze mnogo vremena. Samo je predao Alekseju Aleksandroviču potrebne novce i dao kratak pregled o stanju poslova, a ono baš nije bilo posve dobro, jer se desilo da je ove godine zbog čestih putovanja potrošeno više, te se pokazao manjak. Ali mu liječnik, čuveni petrogradski liječnik koji je s Aleksejem Aleksandrovičem bio u prijateljskim odnosima, oduže mnogo vremena. Aleksej Aleksandrovič ga danas nije očekivao te se našao u čudu zbog njegova dolaska i još više zbog toga što je liječnik vrlo pomno ispitivao Alekseja Aleksandroviča o njegovu zdravlju, oslušao mu prsa, pokucao i opipao jetra.

Aleksej Aleksandrovič nije znao da je njegova prijateljica Lidija Ivanovna, opazivši da zdravlje Alekseja Aleksandroviča nije ove godine najbolje, molila liječnika da dođe i pregleda bolesnika. »Učinite to mene radi«, rekla mu je grofica Lidija Ivanovna.

– Učinit ću to radi Rusije, grofice, – odgovori liječnik.

– Dragocjen čovjek! – reče grofica Lidija Ivanovna.

Liječnik osta vrlo nezadovoljan Aleksejem Aleksandrovičem. Našao je da su jetra dobrano povećana, da je ishrana nedovoljna i da kupke nisu nikako djelovale. Propisao je da se što je moguće više giba i da se što je moguće manje umno napreže i, što je najvažnije, da se nikako ne uzrujava, to jest upravo ono čega se Aleksej Aleksandrovič nije mogao odreći baš kao ni disanja i otišao je ostavivši u Alekseju Aleksandroviču neugodnu spoznaju da kod njega nešto ne valja i da se to popraviti ne može.

Izlazeći od Alekseja Aleksandroviča liječnik se na ulaznim stepenicama sukobi s dobro mu poznatim Sljudinom, administratorom gospodarskih poslova

Alekseja Aleksandroviča. Bili su drugovi sa sveučilišta i, premda su se rijetko sretali, cijenili su jedan drugoga i bili dobri prijatelji, te stoga nikome, tako otvoreno kao Sljudinu, liječnik ne bi rekao svoje mišljenje o bolesniku.

– Kako mi je drago što se ga pohodili – reče Sljudin. – On nije zdrav, i sve mi se čini... No, kako je?

– Eh, evo šta je – reče liječnik mašući preko Sljudinove glave svome kočijašu da pritjera kola. – Evo šta je – reče liječnik pošto je u svoje bijele ruke uzeo prst bijele rukavice od psećje kože te ga nategao. – Ne napinjite žicu pa je pokušajte prekinuti – bit će vrlo teško; ali napnite do krajnosti pa pritisnite prstom napetu žicu – ona će pući. A po svojoj istrajnosti, savjesnosti u poslu – on je napet do krajnje mjere; a postoji i pritisak sa strane, i to težak pritisak – završi liječnik značajno podigavši obrve. – Hoćete li biti na trkama? – dodadne silazeći pritjeranoj kočiji... – Da, da, naravno, odnosi mnogo vremena – odgovori liječnik otprilike nešto tako na ono što je Sljudin bio rekao, a što on nije dobro čuo.

Odmah za liječnikom koji mu je oduzeo toliko mnogo vremena javi se čuveni putnik, te Aleksej Aleksandrovič iskoristivši netom pročitane brošure i svoje prijašnje znanje o tom predmetu iznenadi putnika dubinom svoga poznavanja predmeta i širinom naprednjačkih nazora.

S putnikom bi najavljen i gubernijski predstavnik plemstva, koji je bio stigao u Petrograd i s kojim se valjalo porazgovarati. Poslije njegova odlaska valjalo je s administratorom dovršiti sumorne dnevne poslove i još je valjalo u ozbiljnoj i važnoj nekoj stvari svratiti jednoj utjecajnoj osobi. Aleksej Aleksandrovič stiže da se vrati tek oko pet sati, u vrijeme svoga ručka, pa pošto je ručao s administratorom, pozove ga da se zajedno odvezu u ljetnikovac a zatim na trke.

Ne pitajući se zašto, Aleksej je Aleksandrovič sada tražio priliku da kakva treća osoba bude nazočna pri njegovim susretima sa ženom.

XXVII

Ana je stajala gore pred ogledalom pričvršćujući s Anuškinom pomoći posljednju traku na haljinu kad začu pred vežom štropot točkova kako gnječe šljunak.

»Za Betsi je još rano« pomisli ona pa, pogledavši kroz prozor, spazi kočiju i crn šešir što je izvirivao iz nje i njoj toliko poznate uši Alekseja Aleksandroviča. »Baš u nezgodan čas; neće zar noćiti?« pomisli i učini joj se užasno i strašno sve što bi se iz toga moglo izroditi da im je, ni časa ne časeći, vesela i sjajna lica izašla u susret i, ćuteći u sebi već poznati joj duh laži i prijevare, smjesta se predala tome duhu i počela govoriti ni sama ne znajući što će reći.

– Ah, kako je to lijepo! – uze ona pružajući ruku mužu i smiješkom se zdraveći s domaćim čovjekom, Sljudinom.

– Noćit ćeš, nadam se? – bila joj prva riječ koju joj prišapnu duh prijevare – a sad ćemo poći zajedno. Šteta samo što sam obećala Betsi. Doći će po me.

Aleksej se Aleksandrovič namršti pri imenu Betsi.

– O, neću ja sad razdvajati nerazdvojne – reče on svojim uobičajenim šaljivim tonom. – Ja ću s Mihajlom Vasiljevičem. I liječnici mi naređuju da se krećem. Prošetat ću putem i utvarat ću sebi da sam u kupkama.

– Nije hitnje – reče Ana. – Hoćete li čaja? Pozvonila je. – Donesite čaja i recite Serjoži da je došao Aleksej Aleksandrovič. Nego, kako tvoje zdravlje? Mihajlo Vasiljeviču, vi me još niste ovdje pohodili; pogledajte kako mi je lijep balkon – govorila je obraćajući se čas jednome čas drugome. Govorila je vrlo jednostavno i prirodno, ali isuviše mnogo i odveć brzo. Sama je to osjećala, to više što je u radoznanom pogledu kojim ju je pogledao Mihail Vasiljevič opazila kao da je on proniče.

Mihail Vasiljevič odmah iziđe na terasu. Ona sjede pored muža.

– Sve mi se čini da nisi baš posve dobro – ona će.

– Da – reče on – danas mi je bio liječnik i oduzeo mi sat vremena. Slutim da ga je poslao netko od mojih prijatelja: tako je dragocjeno moje zdravlje...

– A šta je on rekao?

Raspitivala ga je o zdravlju i poslovima, nagovarala da se odmori i da preseli k njoj. Sve je to govorila veselo, brzo i naročita sjaja u očima; ali Aleksej Aleksandrovič nije sada pridavao tome tonu nikakva značenja. Čuo joj je samo riječi; pridavao im samo onaj doslovni smisao koje su one i imale. I on je njoj odgovarao jednostavno, iako šaljivo. U cijelom tome razgovoru nije bilo ništa osobito, ali se Ana nikad kasnije nije mogla sjetiti toga kratkog prizora bez mučne boli stida.

Uđe Serjoža kojega je vodila guvernanta. Da je Aleksej Aleksandrovič htio da zapaža, primijetio bi bojažljiv, zbunjen pogled kojim je Serjoža pogledao oca, a onda mater. Ali on ništa nije htio da vidi niti je vidio.

– A, mladić! Porastao je. Zaista, postaje pravi muškarac. Zdravo, mladiću!

I on pruži ruku preplašenom Serjoži.

Serjoža koji se i prije bojao oca sada se, otkako ga Aleksej Aleksandrovič počeo zvati mladićem i otkako mu se u glavu zavukla zagonetka je li Vronski prijatelj ili neprijatelj, tuđio od oca. Kao da moli zaštitu, on se pogledom utekne materi. Jedino mu je s materom bilo dobro. Upustivši se, međutim u razgovor s guvernantom, Aleksej Aleksandrovič je držao sina za rame, a Serjoži je bilo tako mučno i nelagodno da je Ana vidjela kako se sprema da zaplače.

Ana koja je pocrvenjela onog časa kad je ušao sin, primijetivši da je Serjoži nelagodno, brzo priskoči, skine sa sinova ramena ruku Alekseja Aleksandroviča pa, poljubivši sina, odvede ga na terasu i odmah se vrati.

– Bogme već je vrijeme – reče ona kad pogleda na svoj sat – kako to da Betsi ne dolazi!...

– Tako je – reče Aleksej Aleksandrovič pa ustavši skrsti ruke te zapuckara njima. – Navratio sam još i da ti donesem novaca budući da se slavuj ne hrani basnama – reče. – Mislim da ti treba.

– Ne, ne treba... da, treba – reče ona ne gledajući ga i crveneći do korijena kose. – Ali ti ćeš se, mislim, uvratiti ovamo s utrka.

– Naravno! – odgovori Aleksej Aleksandrovič. – Evo i peterhofskog uresa, kneginje Tverske – dodadne ugledavši kroz prozor kako dolazi engleska ekipaža slobodno zapregnutih konja s neobično visoko postavljenim malim kočijskim košem. – Kakva raskoš! Divota! Pa, hajdemo onda i mi.

Kneginja Tverska nije izlazila iz ekipaže, nego je samo njen lakaj u visokim cipelama, pelerini i crnu šeširu iskočio pred vežom.

– Ja odoh, zbogom! – reče Ana pa, poljubivši sina, priđe Alekseju Aleksandroviču te mu pruži ruku. – Veoma lijepo od tebe što si došao.

Aleksej Aleksandrovič joj poljubi ruku.

– E pa, onda doviđenja. Ti ćeš svratiti na čas, baš lijepo! – reče te iziđe zadovoljna i vesela. Ali čim joj je nestao s očiju, ona oćutje ono mjesto na ruci kojega su se bile dotakle njegove usne te s gađenjem uzdrhti.

XXVIII

Kad se Aleksej Aleksandrovič pojavio na trkama, Ana je već sjedila u paviljonu pored Betsi, u onom paviljonu u kojem se okupilo cijelo više društvo. Spazila je muža još izdaleka. Dva su čovjeka, muž i ljubavnik za nju bila dva životna središta, te je i bez vanjskih sjetila osjećala njihovu blizinu. Još je izdaleka osjetila da joj se muž približuje pa ga je nehotice pratila u onim valovima svjetine među kojima se kretao. Vidjela je kako je prilazio paviljonu, sad dobrostivo odgovarajući na poklone koji su tražili njegovu naklonost, sad se prijateljski, rasijano zdraveći s jednakima, sad brižno iščekujući poglede moćnika ovoga svijeta i skidajući svoj okrugli velik šešir što mu je pritiskivao krajičke ušiju.

Poznavala je sve te načine pozdravljanja i svi su joj bili odvratni. »Puko častoljublje, puka želja za uspjehom – to je sve što ima u duši – mislila je – a uzvišene misli, ljubav za prosvjetu, za religiju, sve su to – tek sredstva da se uspije.« Po njegovim pogledima na gospojinski paviljon (gledao je ravno u nju, ali nije prepoznao žene u moru muselina, traka, perja, suncobrana i cvijeća) shvatila je da je on traži, ali ona ga namjerno nije primjećivala.

– Alekseju Aleksandroviču, – dovikne mu kneginja Betsi – bit će da ne vidite žene; evo je!

On se osmjehnuo svojim hladnim osmijehom.

– Ovdje je toliko sjaja da se čovjeku oči pomute – reče i pođe u paviljon. Nasmiješio se ženi, kao što mora da se nasmiješi muž kad sretne ženu, iako se maloprije s njom vidio, i pozdravio se s kneginjom i drugim znancima davši svakome što mu pripada, to jest, našalivši se s damama i izmijenivši pozdrave s muškarcima. Dolje kraj paviljona stajaše general-ađutant, čuven sa svoga uma i obrazovanja koga je Aleksej Aleksandrovič cijenio. Aleksej Aleksandrovič zapodjene razgovor s njime.

Bijaše razmačica između trka te stoga ništa nije smetalo razgovoru. General-ađutant osuđivao utrke. Aleksej Aleksandrovič odvrataše braneći ih. Ana je slušala njegov tanak, jednoličan glas ne propuštajući nijedne riječi, i svaka joj se njegova riječ činila lažna te joj je bolno parala uho.

Kad je počela trka na četiri vrste s preponama, ona se nagnula naprijed i, ne spuštajući očiju, motrila Vronskoga kako prilazi konju i uzjahuje, a u isto vrijeme slušala onaj odvratni, blebetavi mužev glas. Mučio ju je strah za Vronskoga, ali još ju je više mučio, činilo joj se, blebetavi zvuk tankoga muževa glasa poznatih intonacija.

»Ja sam zla žena, ja sam propala žena – mislila je. – Ali ja ne volim lagati, ne trpim laži, a njegova (muževa) hrana – to je laž. On sve zna, sve vidi; što li on osjeća kad može tako mirno govoriti? Da ubije mene, da ubije Vronskoga, poštovala bih ga. Ali neće, njemu je potrebna samo laž i prividna pristojnost« – govoraše Ana za se ne misleći na to što bi ona zapravo htjela od muža, kakav bi htjela da on bude. Ona nije shvaćala ni to da je ova današnja naročita razgovorljivost Alekseja Aleksandroviča, koja ju je tako razdraživala, bila samo izraz njegova unutarnjeg uzbuđenja i nemira. Kao što dijete koje se udari skačući proteže svoje mišice da zagluši bol, tako je Alekseju Aleksandroviču bilo potrebno umno gibanje da zagluši ove misli o ženi što su u njenoj nazočnosti i u nazočnosti Vronskoga i pri neprestanom ponavljanju njegova imena svraćale na se pozornost. I kao što je djetetu prirodno skakati, tako je i njemu bilo prirodno lijepo i pametno govoriti. Govorio je:

– U vojnim, konjičkim utrkama opasnost je prijeko potreban uvjet trke. Ako Engleska u vojnoj povijesti može istaći najsajnije konjičke podvige, onda je to samo zato što je ona u prošlosti u sebi razvijala tu snagu i životinja i ljudi. Po mom mišljenju sport ima veliko značenje, a mi, kao i uvijek, vidimo samo ono što je na samoj površini.

– Nije samo na površini – reče kneginja Tverska. – Vele da je jedan oficir slomio dva rebra.

Aleksej Aleksandrovič se osmjehne svojim osmijehom koji je samo otkrivao zube, ali ništa više nije kazao.

– Recimo, kneginjo, da to nije na površini – reče on – nego unutra. Ali ne radi se o tome – i on se opet obrati generalu, jer je s njime govorio ozbiljno – ne zaboravite da se takmiče oficiri koji su odabrali taj zanat, i priznajte da svako zvanje ima i svoje naličje. To su baš oficirske dužnosti. Gadni sport pesničenja ili španjolskih toreadora znak je barbarstva. Ali specijalizirani sport je znak napretka.

– Ne, drugi put ja ne idem; to me suviše uzbuđuje – reče kneginja Betsi. – Nije li tako, Ana?

– Uzbuđuje, ali se čovjek ne može otrgnuti – reče druga jedna dama. – Da sam ja Rimljanka, ne bih propustila ni jedan cirkus. Ana ništa ne odgovori i, ne spuštajući durbina, gledaše u jedno mjesto. U to je kroz paviljon prolazio neki visoki general. Ušutavši, Aleksej Aleksandrovič hitro, ali dostojanstveno ustade te se duboko pokloni oficiru u prolazu.

– Vi se ne utrkujete? – oficir se našali s njime.

– Moja je trka teža – s poštovanjem odgovori Aleksej Aleksandrovič. Pa iako odgovor nije ništa značio, oficir se gradio kao da je čuo pametnu riječ od pametna čovjeka te da potpuno shvaća *la pointe de la sauce*.⁷⁶

– Postoje dvije strane – uze opet Aleksej Aleksandrovič – izvršitelji i gledaoci; a ljubav za te predstave najpouzdaniji je znak da su gledaoci na niskom nivou, priznajem, međutim...

– Kneginjo, oklada! – začuje se odozdo glas Stjepana. Arkadjiča koji se obraćao Betsi. – Za koga ste vi?

– Ana i ja smo za kneza Kuzovleva – odgovori Betsi.

– Ja sam za Vronskoga. Vrijedi.

– Može!

– Eh što je lijepo, zar nije?

Aleksej Aleksandrovič pošutje dok su oko njega govorili, ali odmah opet počne.

– Priznajem, ali muževne igre... – nastavio je on. Ali u taj čas potekoše jahači, te svi razgovori umuknuše. Aleksej Aleksandrovič zamuknu, i svi se podigoše i okrenuše rijeci. Aleksej Aleksandrovič se nije zanimao trkama pa zato nije gledao trkače, već je rasijano stao kružiti umornim očima po gledaocima. Pogled mu se ustavi na Ani.

Lice joj je bilo blijedo i strogo. Očito, ona ništa i nikoga nije vidjela osim jednoga. Ruka joj je grčevito stiskala lepezu i nije disala. Pogledao ju je i brzo svrnuo pogled razgledajući druga lica. »Pa evo i ova je dama i druge su isto tako vrlo uzbuđene; to je posve prirodno«, reče u sebi Aleksej Aleksandrovič. Htjede da je ne gleda, ali je ona nehotice privlačila njegov pogled. Opet se zagledao u to lice nastojeći da ne čita ono što je tako jasno na njemu bilo napisano te je, protiv svoje volje, užasavajući se čitao na njemu ono što on nije htio znati.

Prvi pad Kuzovleva na rijeci uzbudi sve, ali Aleksej Aleksandrovič vidje jasno na blijedu, slavodobitnu Aninu licu da onaj koga je ona gledala nije pao. Kad je nakon toga, pošto su Mahotin i Vronski preskočili veliku barijeru, naredni oficir pao na tom istom mjestu na glavu i smrtno se ugruhao, a žamor se užasa pronio po cijeloj publici, Aleksej Aleksandrovič vidje da Ana toga nije čak ni opazila te da je jedva shvatila o čemu se to počelo govoriti oko nje. Međutim se on sve češće i češće i s velikom upornošću pogledom upijao u nju. Sva zanesena prizorom Vronskoga kako trči, oćutje Ana sa strane na se uprt pogled hladnih očiju svojega muža.

U jednom se hipu osvrnula, upitno ga pogledala pa se, lako se namrštivši, opet okrenula.

– Ah, svejedno mi je – kao da mu je rekla i više ga nijedanput nije pogledala.

Trka nije prošla sretno, i od sedamnaestorice popadalo je i ugruhalo se više od polovine. Na kraju trke svi bijahu uzrujani, a uzrujanost se još više povećala time što je car bio nezadovoljan.

⁷⁶ *U čemu je duhovitost.*

XXIX

Svi su naglas izražavali svoje negodovanje, svi su ponavljali frazu koju je netko bio izrekao: »Manjka još samo cirkus s lavovima«, i svi su osjećali užas, tako da ništa neobično nije bilo u tome što je Ana na sav glas uzdahnula kad je Vronski pao. Ali odmah zatim na Aninu se licu desi promjena koja je već bila posve nedolična. Ona se potpuno izgubila. Počela je treptati poput ulovljene ptice: čas je htjela ustati i nekamo otići, čas se obraćala Betsi.

– Idemo, idemo – govorila je.

Ali je Betsi nije slušala! Nagnuvši se dolje, razgovarala je s generalom, jer joj je bio prišao. Aleksej Aleksandrovič pride Ani te joj učtivo pruži ruku.

– Hajdemo ako želite – reče on francuski; ali je Ana osluškivala ono što je govorio general te nije primijetila muža.

– I nogu je slomio, kažu – govoraše general. – To ničemu nije nalik.

Ne odgovarajući mužu, Ana je podigla durbin i gledala na ono mjesto gdje je Vronski pao; ali je bilo tako daleko, i tamo je bilo nagnulo toliko svijeta da se ništa nije moglo razabrati. Spustila je durbin i htjela otići; ali u to dojava jedan oficir i nešto javljaše caru. Ana se nagnula naprijed slušajući.

– Stiva! Stiva! – poviče ona bratu. Ali brat je nije čuo. Opet je htjela da ode.

– Još vam jednom nudim svoju ruku ako želite ići – reče Aleksej Aleksandrovih dotičući joj se ruke.

S gađenjem se odvratila od njega i, ne pogledavši mu u lice, odgovorila.

– Neću, neću, pustite me, ja ostajem.

Sad je vidjela da, od mjesta gdje je Vronski pao, stazom prema paviljonu juri jedan oficir. Betsi mu je mahala rupčićem. Oficir donese vijest da se jahač nije ubio, ali da je konj slomio hrptenicu. Kad to ču, Ana naglo sjede te prekri lice lepezom. Aleksej Aleksandrovič vidje da ona plače, i ne samo da nije mogla suspregnuti suze, nego ni ridanje što joj je nadimalo grudi. Aleksej Aleksandrovič je zakloni sobom dajući joj vremena da se pribere.

– Po treći vam put nudim svoju ruku – domalo će on – obraćajući joj se. Ana ga je gledala i nije znala šta da kaže. Kneginja Betsi pritekne joj u pomoć.

– Ne treba, Alekseju Aleksandroviču, ja sam Anu dovezla i ja sam je obećala odvesti – umiješa se Betsi.

– Oprostite mi, kneginjo, – reče on učtivo se smiješeći, ali joj čvrsto gledajući u oči – ali ja vidim da Ani nešto nije dobro te želim da ona pođe sa mnom. Ana se uplašeno ogleda, pokorno ustane i stavi ruku na muževu.

– Poslat ću koga do njega, saznat ću i tebi poručiti – prošapće joj Betsi.

Izlazeći iz paviljona Aleksej Aleksandrovič je, kao i uvijek, opet razgovarao s onima koje je sretao, a i Ana je, kao i uvijek, morala odgovarati i razgovarati; ali ona je bila sva izvan sebe te je kao u snu išla s mužem ispod ruke. »Je li se ubio ili nije? Je li istina? Hoće li doći ili neće? Hoću li ga ugledati danas?« mislila je.

Ana je šuteći sjela u kočiju Alekseja Aleksandroviča i šuteći se izvezla iz gomile ekipaža. Unatoč svemu što je vidio, Aleksej Aleksandrovič ipak nije

dopuštao sebi da misli o položaju u kojem se nalazila njegova žena. On je vidio samo vanjske znake. Vidio je da se nedolično ponašala i smatrao za svoju dužnost da joj to kaže. Međutim, bilo mu je veoma teško da kaže samo to, a da ne kaže štogod više. Zaustio je da joj rekne kako se nedolično ponijela, ali nehotice reče nešto posve drugo.

– Kako smo ipak svi mi skloni tim okrutnim predstavama – reče. – Primjećujem...

– Šta? Ne razumijem – prezirno će Ana.

On se uvrijedi te istoga trena poče govoriti ono što je htio.

– Moram vam reći... – započne.

»Evo objašnjenja«, pomisli ona te je obuze strah.

– Moram vam reći da ste se danas nedolično ponašali – reče joj francuski.

– Po čemu sam se nedolično ponašala? – glasno će ona hitro obrćući glavu prema njemu i gledajući mu pravo u oči, ali sad potpuno bez one prijašnje vedrine, već odlučna izraza pod kojim je s mukom skrivala strah što ju je bio obuzeo.

– Pazite malo – reče joj pokazujući da je prozor prema kočijašu otvoren. On se pridigne i podigne staklo.

– Šta ste nedolično primijetili? – ponovi ona.

– Ono očajanje koje niste znali sakriti kad je pao jedan od jahača. Čekao je šta će ona uzvratiti; ali ona je šutjela gledajući preda se. – Ja sam vas već molio da se u društvu ponašate tako da ni zli jezici ne bi mogli ništa reći protivu vas. Nekoć sam govorio o našim odnosima među nama dvoma; sada više o njima ne govorim. Sada govorim o našim odnosima pred ljudima. Vi ste se nedolično ponijeli, a ja bih da se to ne ponovi.

Ona nije čula polovinu njegovih riječi, bojala ga se i mislila je li istina da Vronski nije stradao. Jesu li to za njega govorili da je čitav, a da je konj slomio hrptenicu? Samo se prijetvorno i podrugljivo osmjehnula kad on završi i ne odgovori ništa, jer nije čula ono što je on govorio. Aleksej Aleksandrovič poče govoriti smiono, ali kad je jasno shvatio o čemu on to govori, na njega prijede strah koji je nju bio obuzeo. Opazio je taj osmijehak te se nađe u nekoj čudnoj zabludi. »Ona se osmjehuje mojim sumnjama. Tako je, ovog će mi časa reći ono što mi je onomadne govorila: da mojim sumnjama nema temelja, da je to smiješno.«

Sada, kada mu je odjednom sve postalo tako jasno, ništa on nije tako želio kao to da mu ona, isto onako kao prije, podrugljivo odgovori da su njegove sumnje smiješne i da nemaju temelja. Tako je strašno bilo ono što je on znao da je bio spreman u sve povjerovati. Ali izraz njezina lica, koje je bilo uplašeno i mračno, nije sad obećavalo čak ni obmanu.

– Možda se ja i varam – reče. – Onda molim da mi oprostite.

– Ne, niste se prevarili – reče ona polako, očajno pogledavši njegovo hladno lice. – Niste se prevarili. Bila sam očajna i ne mogu da ne budem. Ja slušam vas, a mislim na njega. Volim ga, njegova sam ljubavnica, vas ne mogu podnositi, bojim vas se, mrzim vas... Činite sa mnom što vas volja.

Pa, zavalivši se u kut kočije, ona zarida prekrivajući se rukama. Aleksej Aleksandrovič se ne pomače niti svrnu ravno uprta pogleda. Ali mu cijelo lice odjednom poprimi svečanu mrtvačku ukočenost, i taj se izraz ne promijeni za cijele vožnje do ljetnikovca. Kad su prilazili kući, on okrene prema njoj glavu još svejednako ista izraza.

– Tako! Ali ja zahtijevam da pazite da se nastojite pristojno vladati u društvu dotle – glas mu zadrhti – dok ne poduzmem mjere koje će osigurati moju čast i koje ću vam saopćiti.

Izišao je prvi i pomogao joj sići. Pred poslugom on joj šutke stisne ruku, sjedne u kočiju i odveze se u Petrograd. Odmah za njim dođe lakaj od kneginje Betsi i donese Ani poruku:

»Slala sam Alekseju da doznam za njegovo zdravlje, a on mi piše da je zdrav i čitav, ali očajan«.

»Dakle, on će doći! – pomisli ona. – Kako sam dobro učinila što sam mu sve rekla«.

Pogledala je na sat. Još su preostajala tri sata, pa joj uspomene na pojedinosti posljednjega susreta uzburkaše krv.

»Bože moj, kako je svjetlo! To je strašno, ali ja volim gledati njegovo lice i volim tu fantastičnu svjetlost... Muž! Ah, da... Eh, bogu hvala da je s njime sve svršeno«.

XXX

Kao i posvuda gdje se okupljaju ljudi, tako se i u malenome njemačkom kupalištu, kamo su stigli Ščerbackijevi, izvršila obična, reklo bi se, kristalizacija društva koja svakome njegovu članu određuje utvrđeno i nepromjenljivo mjesto. Kao što po utvrđenom i nepromjenljivom redu čestica vode na studeni poprima poznat oblik snježnoga kristala, tako se isto svakoj novoj osobi koja stigne u kupalište odmah određuje mjesto koje joj pripada.

Fjurst Ščerbacki zamt gemalin und tohter,⁷⁷ i po stanu što su ga zapremili, i po imenu, i po znancima što su ih stekli, odmah se kristaliziraše u svoje utvrđeno i za njih predbilježeno mjesto. U kupalištu je te godine bila jedna prava njemačka *fjurštin*, zbog čega se kristalizacija društva vršila još energičnije. Kneginja svakako poželje da svoju kćer predstavi princezi te već drugog dana obavi taj obred. Kiti je nisko i graciozno priklekla u veoma jednostavnoj, to jest veoma kićenoj ljetnoj haljini, koja je bila naručena iz Pariza.

Princeza je rekla: »Nadam se da će se ruže ubrzo povratiti na to ljepušno lišće«, i za Ščerbackijeve se odmah čvrsto zacrtala utvrđeni životni putovi od kojih se više nije moglo odstupiti. Ščerbackijevi se upoznaše i s porodicom engleske lady, i s njemačkom groficom, i s njenim sinom ranjenim u posljednjem

⁷⁷ Ruski izgovoreno njemačko: knez Ščerbacki sa ženom i kćerju.

ratu, i sa švedskim učenjakom, i sa M.⁷⁸ Canutom i njegovom sestrom. Ali su glavno društvo Ščerbackijevih, i ne hoteći, bili moskovska dama, Marja Jevgenijevna Rtiščeva s kćerkom koja je Kiti bila neugodna zbog toga što se razboljela isto onako kao i ona, od ljubavi, i moskovski pukovnik koga je Kiti iz djetinjstva vidala i znala u uniformi i epoletama i koji je ovdje, sa svojim sićušnim očicama i gola vrata sa šarenom kravatom, bio neobično smiješan i dosadan, jer se od njega nije dalo umaći.

Kad se sve to dobro uhodalo, Kiti postane veoma dosadno, to prije što je knez otputovao u Karlove Vari, a ona ostala sama s materom. Nju nisu zanimali oni koje je ona poznavala osjećajući da od njih više ništa novo ne može očekivati. Glavno pak njeno duševno zanimanje u kupalištu bila su promatranja i nagađanja o onima koje ona nije poznavala. Prema jednom svojstvu svoga značaja Kiti je o ljudima uvijek mislila sve najljepše, a posebno o onima koje nije poznavala. I sada, nagađajući tko su koji ljudi, kakvi su odnosi među njima i kakvi su oni, Kiti je zamišljala najizuzetnije i najdivnije značajeve i nalazila potvrde u svojim promatranjima. Od takvih osoba osobito ju je zanimala jedna ruska djevojka koja je u kupalište došla s bolesnom ruskom damom, madam Štal, kako su je zvali. Madam Štal je pripadala višem društvu, ali je bila tako bolesna da nije mogla hodati i samo se za rijetkih lijepih dana u kočijici pojavljivala u kupalištu. Međutim, kako je tumačila kneginja, madam Štal se ni s kim od Rusa nije htjela da upozna ne zbog bolesti, nego iz oholosti. Ruska je djevojka negovala madam Štal, a osim toga se, kako je Kiti primjećivala, sprijateljila sa svima teškim bolesnicima, a takvih je u kupalištu bilo mnogo, te se na najprirodniji način brinula oko njih. Ta ruska djevojka, prema Kitinu zapažanju, nije bila u rodu s madam Štal, a opet nije bila ni najmljena pomoćnica.

Madam Štal ju je zvala Varenjka, a drugi su je zvali »*M-elle*⁷⁹ Varenjka«. I ne spominjući kako je Kiti zanimalo da promatra odnos te djevojke prema gđi Štal i prema drugima njoj nepoznatim osobama, Kiti je, kako to često biva, ćutjela neobjašnjivu simpatiju prema toj *M-elle* Varenjki, a po pogledima kojima su se presretale osjećala je da se i ona njoj sviđa.

Ta *M-elle* Varenjka nije da baš nije bila u prvoj mladosti, nego je nekako bila kao biće bez mladosti: moglo bi joj se dati i devetnaest i trideset godina. Kad bi čovjek bolje razmotrio njezine crte, unatoč bolešljivoj boji lica, ona je bila prije lijepa negoli ružna. Bila bi i lijepo građena da nije bilo prevelike mršavosti i nerazmjera između glave i srednjeg rasta; ali ona nije nikako mogla biti privlačna za muškarce. Bila je nalik na divan cvijetak, doduše još pun latica, ali već ocvao, bez mirisa. Osim toga ona nije mogla biti privlačna za muškarce još i zato što joj je manjkalo onoga čega je u Kiti bilo na pretek – zapretane životne vatre i svijesti o svojoj privlačnosti.

Ona kao da je uvijek bila zaokupljena poslom u što nitko ne bi mogao posumnjati, te se činilo da se zato ničim drugim nije mogla ni zanimati. Tim

⁷⁸ Kratica za francuski: *Monsieur* = gospodin.

⁷⁹ Skraćeno francuski: *Mademoiselle* = gospođica.

protivurječjem u sebi ona je posebno privukla Kiti. Kiti je osjećala da će u njoj, u njenu načinu života naći uzor za ono što je sada teškom mukom tražila: ono što će je u životu zanimati, dostojanstvo života – koje je izvan Kiti odvratnih društvenih odnosa djevojke prema muškarcima koji su joj se sada činili sramotnom izložbom robe što čeka kupce. Što je Kiti više promatrala svoju nepoznatu prijateljicu to se više uvjerala da je ta djevojka ono najsavršenije biće kakvom ju je ona sebi zamišljala pa je to većma željela upoznati se s njome.

Obje su se djevojke vidale po nekoliko puta u danu i u svakom su susretu Kitine oči govorile: »Tko ste vi? Što ste? Zar ste uistinu vi ono divno biće kakvim vas ja zamišljam? Ali, zaboga, nemojte misliti – dodavao je njen pogled – da vam se ja usuđujem nametati za znanicu. Jednostavno uživam u vama i volim vas«.

– »I ja vas volim, i vi ste isto vrlo, vrlo dragi. A voljela bih vas još više da imam vremena«, – odgovarao je pogled nepoznate djevojke. I zaista, Kiti je vidjela da je ona uvijek nečim zaokupljena: ili odvodi s kupališta djecu ruske obitelji, ili nosi plašt bolesnici te je umata, ili nastoji razoditi razdražena bolesnika, ili nekome odabire i kupuje kolačiće za kavu.

Ubrzo po dolasku Ščerbackijevih izjutra na vrelima pojaviše se još dvije osobe koje su svi neprijazno dočekali. Bili su to: vrlo visok, pognut muškarac golemih ruku, u kratku, nepristalu i staru kaputu, crnih, naivnih i ujedno strašnih očiju, i pjegasta milolika žena, vrlo loše i neukusno odjevena. Zaključivši da su te osobe Rusi, Kiti je u svojoj mašti već počela sastavljati o njima divan i ganutljiv roman. Ali pošto je iz Kurliste doznala da su to Levin Nikolaj i Marja Nikolajevna, kneginja objasni Kiti kako je zao čovjek taj Levin, te sve sanjarije o tim dvjema osobama nestaje. Ne toliko zbog onoga što joj je mati rekla, koliko zbog toga što je to bio Konstatinov brat, te se osobe odjednom učiniše Kiti posebno neugodne. Svojom navikom da trza glavom taj je Levin izazivao u njoj nesavladivo gađenje. Njoj se činilo da se u njegovim velikim strašnim očima što su je uporno pratile, izražavalo čuvstvo mržnje i poruge, te je nastojala da se ne sretne s njime.

XXXI

Bijaše ružan dan, kiša je padala cijelo jutro, te su bolesnici s kišobranima grnuli na *galerije*.⁸⁰ Kiti je šetala s majkom i s moskovskim pukovnikom koji se veselo kočio u svom evropskom kaputiću što ga je gotova kupio u Frankfurtu. Šetali su jednom stranom galerija nastojeći izbjegavati Levina jer je on šetao drugom stranom. U svojoj tamnoj haljini, u crnu šeširu spuštenu oboda šetala je Varenjka s nekom slijepom Francuskinjom cijelom dužinom galerija i svaki put kad se sreća s Kiti one bi jedna drugoj dobacile po prijateljski pogled.

⁸⁰ *Galerije = dugačak balkon s vanjske strane zgrade, poput hodnika, obično ostakljen.*

– Mama, mogu li progovoriti s njome? – reče Kiti dok je išla za svojom nepoznatom prijateljicom i kad je primijetila da ona ide prema vrelu te da se kraj njega mogu sastati.

– Pa kad već toliko želiš, ja ću se prvo raspitati o njoj i sama ću joj prići – odgovori mati. – Što si na njoj našla naročito? Mora da je ona družbenica. Ako hoćeš, upoznat ću se s madam Štal. Ja sam poznavala njenu *belle-soeur*⁸¹ – doda kneginja ponosno dižući glavu.

Kiti je znala da je kneginja uvrijeđena što je gđa Štal nekako kao izbjegavala da se s njome upozna. Kiti nije navaljivala.

– Baš je draga! – reče ona gledajući Varenjku u času kad je pružala čašu Francuskinji. – Pogledajte kako je sve jednostavno, milo.

– Baš su mi smiješni ti tvoji *engouements*⁸² – reče kneginja – ne, radije idemo natrag – doda opazivši kako im u susret dolazi Levin sa svojom damom i njemačkim doktorom s kojim je nešto glasno i ljutito govorio.

Okrenuše se da pođu natrag, kad najednom začuše ne više glasni govor, nego viku. Ustavivši se, Levin je vikao, a i liječnik se žestio. Gomila se okupljala oko njih. Kneginja i Kiti žurno se udaljiše, a pukovnik se pridruži gomili da dozna šta je posrijedi.

Za koji trenutak pukovnik ih stigne.

– Šta ono tamo bješe? – upita kneginja.

– Ruglo i sramota! – odgovori pukovnik. – Jednoga se čovjek mora bojati – a to je da se ne sastane s Rusima u inozemstvu. Onaj se visoki gospodin posvadio s liječnikom, osuo ga uvredama što ga tobože pogrešno liječi te zamahnuo štapom. Bruka živa!

– Ah šta je to neugodno! – reče kneginja. – Ali, kako li se završi?

– Na sreću, tu se umiješala ona... ona u šeširu poput gljive. Ruskinja je, reklo bi se – reče pukovnik.

– M-elle Varenjka? – radosno upita Kiti.

– Jest, jest. Ona se prva snašla, uzela je onoga gospodina ispod ruke i odvela ga.

– Eto, mama, – reče Kiti majci – vi se čudite što se ja oduševljam njome.

Sutradan, motreći svoju nepoznatu prijateljicu, Kiti je opazila da se M-elle Varenjka prema Levinu i prema njegovoj ženi već vladala onako kako se vladala i prema drugim svojim *proteges*.⁸³ Prilazila im je, razgovarala, služila kao prevodilac toj ženi budući da ona nije umjela govoriti nijednim stranim jezikom.

Kiti još više stade moljakati mater da joj dopusti upoznati se s Varenjkom. I, ma koliko da je kneginji bilo nelagodno da nekako prva pristupi u želji da se upozna s gđom. Štal koja je sebi dopuštala da se tko zna čime ponosi, ona se raspitala o Varenjki, pa kad doznade o njoj pojedinosti iz kojih se moglo

⁸¹ *Francuski = snaha, zaova.*

⁸² *Zanos, ushit.*

⁸³ *Francuski: štíćenicima.*

zaključiti da ništa lošeg nema u tom poznanstvu, premda ni dobra nije baš mnogo bilo, sama prva pride Varenjki te se upozna s njome.

Pošto je odabrala trenutak kad joj je kći bila otišla do vrela, a Varenjka se zaustavila pred pekarom, kneginja joj pride.

– Dopustite mi da se s vama upoznam – ona će svojim dostojanstvenim smiješkom. – Moja je kći zaljubljena u vas – reče. – Vi mene možda ne poznajete. Ja sam...

– To je više nego uzajamno, kneginjo, – žurno odgovori Varenjka.

– Kakvo ste samo dobro djelo učinili jučer našem jadnom sunarodnjaku! – reče kneginja.

Varenjka pocrvenje.

– Ne sjećam se, ništa ja, reklo bi se, nisam učinila – ona će.

– Kako da niste, spasli ste onoga Levina od neugodnosti.

– Jest, pa *compagne*⁸⁴ me pozvala i ja sam se potrudila da ga umirim, on je jako bolestan te je bio nezadovoljan liječnikom. A ja sam svikla smirivati takve bolesnike.

– Nego, čula sam da vi živite u Mentonu s tetkom, čini se, gđom. Štal. Poznavala sam njezinu belle seour.

– Ne, nije ona moja tetka. Ja nju zovem maman, ali joj nisam u rodu; ona me odgojila – ponovo pocrvenjevši odgovori Varenjka.

To je bilo tako jednostavno rečeno, tako je bio iskren i otvoren izraz njezina lica da je kneginja shvatila zašto je njena Kiti zavoljela tu Varenjku.

– No, a što je s tim Levinom? – upita kneginja.

– Odlazi – odgovori Varenjka.

U to je, sjajeći od radosti što joj se mati upoznala s njenom nepoznatom prijateljicom, Kiti dolazila od vrela.

– E pa eto, Kiti, tvoja se silna želja da se upoznaš s M-elle...

– Varenjkom – smiješeći se pomogne Varenjka – svi me tako zovu.

Kiti pocrvenje od radosti te dugo šutke svojoj novoj prijateljici stiskaše ruku koja nije odgovarala na njen stisak, nego joj je nepomično ležala u ruci. Ruka nije odgovarala na stisak, ali lice M-elle Varenjke zasja tihim, radosnim, premda pomalo i turobnim smiješkom što je otkrivao duge, ali divne zube.

– Sama sam to odavna željela – reče.

– Ali vi ste toliko zaposleni...

– Ah, naprotiv, ničim ja nisam zaposlena – odgovori Varenjka, međutim istog trena morade ostaviti svoje nove znanice, jer su dvije male ruske djevojčice, kćeri nekog bolesnika, trčale prema njoj.

– Varenjka, mama zove! – vikale su. I Varenjka pođe za njima.

⁸⁴ *Francuski = pratilica.*

XXXII

Pojedinosti što ih je kneginja doznala o Varenjkinoj prošlosti i o njenim odnosima prema madam Štal i o samoj madam Štal bijahu ove.

Madam Štal, za koju su jedni govorili da je kinjila svoga muža, a drugi govorili da je on iskinjio nju svojim nemoralnim vladanjem, bijaše žena uvijek bolešljiva i sklona da se zanosi. Kad je ona, već poslije rastave s mužem, rodila prvo dijete, to je dijete odmah umrlo, a rođaci gđe Štal, poznajući njenu osjećajnost i bojeći se da je ta vijest ne bi ubila, podmetnuše joj dijete uzevši iste noći i u istoj kući u Petrogradu rođenu kćer dvorskoga kuhara. Bila je to Varenjka. Kasnije je madam Štal doznala da Varenjka nije njezina kći, ali je nastavila da je odgaja to više što vrlo brzo poslije toga Varenjki ne osta nitko od rodbine.

Madam Štal je već više od desetak godina živjela u inozemstvu na jugu ne ustajući nikako s postelje. I jedni su govorili da je madam Štal sebi stvorila u društvu glas žene dobročiniteljke, vrlo, vrlo religiozne; drugi su govorili da je ona po duši bila upravo ono visoko moralno biće koje živi samo za dobro bližnjega, kakvim se ona prikazivala. Nitko nije znao koje je ona vjere – katoličke, protestantske ili pravoslavne, ali jedno bijaše nesumnjivo – ona je bila u prijateljskim vezama s najvišim sobama svih crkava i vjera.

Varenjka je neprestano živjela s njome u inozemstvu i svi koji su poznavali madam Štal poznavali su i voljeli M-elle Varenjku, kako je svi zvali.

Pošto doznade sve te pojedinosti, kneginja ne nađe ništa zazorna u zbliženju kćeri s Varenjkom, to više što je Varenjka imala najbolje vladanje i odgoj: izvrsno je govorila francuski i engleski, a što je najvažnije – izručila je žaljenje od gđe Štal da je ona zbog bolesti lišena zadovoljstva da se upozna s kneginjom.

Pošto se upoznala s Varenjkom, Kiti se sve više i više oduševljavala svojom prijateljicom i svaki je dan u njoj nalazila nove vrline. Kad je kneginja dočula da Varenjka lijepo pjeva, zamolila ju je da dođe k njima navečer pjevati.

– Kiti svira, a imamo i fortepiano, doduše loš, ali vi ćete nam prirediti veliko zadovoljstvo – reče kneginja svojim prijetvornim smiješkom koji je sad bio osobito neprijatan Kiti, jer je ona opazila da se Varenjki ne pjeva. Ali Varenjka ipak dođe navečer i donese sa sobom svezak nota. Kneginja je pozvala Marju Jevgenjevnu s kćerkom i pukovnika. Varenjka se pokazala potpuno ravnodušnom prema tome što su tu bile njoj nepoznate osobe te odmah priđe fortepianu. Ona nije umjela sebe pratiti, ali je divno pjevala po notama. Kako je Kiti dobro svirala, pratila ju je ona.

– Imate neobičan talenat – reče joj kneginja kad Varenjka otpjeva prvi napjev.

Marja Jevgenjevna i njena kći su joj zahvaljivale i hvalile je.

– Pogledajte – reče pukovnik gledajući kroz prozor – koliko se publike skupilo da vas sluša. – Doista, pod prozorima se okupilo poprilično svijeta.

– Meni je vrlo drago da vam to pruža zadovoljstvo – jednostavno odgovori Varenjka.

Kiti je ponosno motrila svoju prijateljicu. Ona se oduševljavala i njenom umjetnošću, i njenim glasom, i njenim licem, ali se ponajviše oduševljavala njenim držanjem, time što Varenjka očito ništa nije mislila o svom pjevanju te je bila potpuno ravnodušna prema pohvalama; ona kao da je pitala tek jedno: treba li još da pjeva ili je dosta?

»Da sam to ja – mišljaše Kiti o sebi – kako bih se ja time ponosila! Kako bih se radovala gledajući onaj svijet pod prozorima! A njoj je potpuno svejedno. Nju podstiče samo želja da ne odbije i da učini što ugodno mami. Što li je to u njoj? Što joj daje tu snagu da joj ni do čega nije stalo, da bude nezavisna i mirna? Kako bih ja željela to znati i to od nje naučiti«, mišljaše Kiti zagledajući se u to smireno lice. Kneginja zamoli Varenjku da još štogod otpjeva, i Varenjka otpjeva drugi napjev jednako glatko, jasno i lijepo, uspravno stojeći pored fortepiana i udarajući pa njemu takt svojom mršavom crnprastom rukom.

Idući je napjev u svesku bila jedna talijanska pjesma. Kiti odsvira preludij pa se obazre na Varenjku.

– Izostavimo to – reče Varenjka pocrvenjevši.

Kiti uplašeno i upitno ustavi svoje oči na Varenjkinu licu.

– E pa, onda ćemo štogod drugo – brzo će ona prevrćući listove i u isti mah shvativši da je nešto s tim napjevom bilo povezano.

– Ne – odgovori Varenjka metnuvši ruku na note i smiješeći se – ne, otpjevajmo to. – I ona otpjeva to isto onako mirno, hladno i dobro kao i prije.

Kad je završila, svi su joj opet zahvaljivali te otišli na čaj. Kiti i Varenjka izidoše u vrtić koji je bio kraj kuće.

– Je li istina da vam se uz onu pjesmu veže neka uspomena? – reče Kiti. – Nemojte govoriti – dodadne žurno – samo recite – je li istina?

– Nije, zbog čega? Reći ću – jednostavno će Varenjka pa, i ne čekajući odgovora, nastavi: – Jest, to je uspomena i nekoć je bila teška. Voljela sam jednoga čovjeka i ono sam njemu pjevala.

Otvorenih velikih očiju Kiti je šutke, ganuto motrila Varenjku.

– Voljela sam ga, i on je mene volio; ali njegova mati nije htjela, te se on oženio drugom. Sada živi blizu nas, ja ga kadikad viđam. Niste mislili da sam i ja doživjela svoj ljubavni roman? – reče ona, a na njenu je lijepom licu jedva palucalo ono svjetlo što ju je, Kiti je to osjećala, nekoć cijelu obasjavalo.

– Kako ne bih mislila? Da sam ja muškarac, ne bih mogla voljeti nikoga otkako sam upoznala vas. Ne shvaćam samo kako je mogao majci za volju da zaboravi vas i da vas učini nesretnom; nije imao srca.

– O ne, on je veoma dobar čovjek, i ja nisam nesretna; naprotiv, vrlo sam sretna. Nego, danas dakle nećemo više pjevati – dodadne ona okrećući prema kući.

– Kako ste vi dobri, kako ste dobri! – usklikne Kiti pa je zaustavi i poljubi. – Kad bih ja iole mogla biti nalik na vas!

– Zašto biste bili nalik na bilo koga? Dobri ste kakvi jeste – smiješeći se svojim krotkim i umornim smiješkom reče Varenjka.

– Ne, ja nimalo nisam dobra. Eh, recite vi meni... Stanite, sjednimo – reče Kiti opet je posadujući na klupicu pored sebe. – Recite, zar ne vrijeda sama misao da je jedan čovjek prezreo vašu ljubav, da nije htio?...

– Ali on ništa nije prezreo; ja vjerujem da je on mene volio, ali je bio poslušan sin...

– Da, ali ako nije postupao prema materinoj volji nego jednostavno sam?... – govoraše Kiti osjećajući da je odala svoju tajnu i da ju je lice, goreći rumenilom stida, već odalo.

– Onda je on postupio ružno, i ja ga ne bih žalila – odgovori Varenjka očito shvativši da nije više riječ o njoj, nego o Kiti.

– A uvreda? – reče Kiti. – Uvreda se ne smije zaboraviti, ne smije – govorila je sjećajući se svoga obličja na posljednjem plesu kad je prestala glazba.

– A u čemu je uvreda? Pa vi niste ružno postupili?

– Gore nego ružno – sramotno!

Varenjka zakima glavom i metne svoju ruku na Kitinu. – Ali što je tu sramotno? – reče ona. – Pa niste mogli čovjeku koji je prema vama ravnodušan kazati da ga volite.

– Naravno, nisam; nikad ja nisam rekla ni riječce, ali on je znao. Ne, ne, ali tu su pogledi, tu je držanje. Sto godina da živim, zaboraviti neću.

– Pa što onda? Ne shvaćam. Radi se o tome, volite li vi njega sada ili ne volite – reče Varenjka nazivajući sve svojim pravim imenom.

– Mrzim ga, ne mogu sebi oprostiti.

– Pa šta ona?

– Sramota, uvreda.

– Ah! kad bi svi bili tako osjećajni kao što ste vi – reče Varenjka. – Nema djevojke koja to nije okušala. I sve to nije toliko važno.

– A što je važno? – upita Kiti s radoznanim joj se čuđenjem unoseći u lice.

– Ah, mnogo je toga važno – smijeći se reče Varenjka.

– Samo šta to?

– A, mnogo je toga važnije – odgovori Varenjka ne znajući što da kaže. Ali uto se s prozora začuje kneginjin glas: – Kiti, hladno je! Ili uzmi šal, ili idi u kuću.

– Istina, vrijeme je! – Varenjka će ustajući. – Ja još moram svratiti do *M-me Berthe*⁸⁵; molila me je.

Kiti ju je držala za ruku pa neobično radoznanlo i moleći pitala je pogledom: »Šta je, šta je to najvažnije što daje takvu mirnoću? Vi to znate, recite mi!« Ali Varenjka nije shvaćala ni to što ju je pitao Kitin pogled. Mislila je samo na to da još danas mora svratiti do M-me Berthe i stići kući na čaj s mamam oko 12 sati. Ušla je u sobu, pokupila note i, pošto se sa svima pozdravila, spremala se da ode.

– Dopustite, ja ću vas otpratiti – reče pukovnik.

– Pa da, kako biste sada noću sama? – potvrdi kneginja.

– Poslat ću barem Parašu.

⁸⁵ *Francuski, pokraćeno prema Madame = gospođa.*

Kiti je vidjela da Varenjka s mukom svladava smiješak na riječi da nju treba pratiti.

– Ne, ja uvijek idem sama i nikad mi se ništa ne dogodi – reče uzevši šešir. Pa se, pošto je još jednom poljubila Kiti i opet ne rekavši šta je važno, čilim korakom, s notama pod rukom, izgubi u polutama ljetne noći odnoseći sa sobom svoju tajnu o tome šta je važno i šta njoj daje onu zavidnu mirnoću i dostojanstvo.

XXXIII

Kiti se upoznala i s gđom. Štal, i to poznanstvo i prijateljovanje s Varenjkom nije samo imalo na nju jak utjecaj, nego ju je tješilo u njenoj nevolji. Ona je tu utjehu našla u tome što joj je, zahvaljujući svome poznanstvu, otkrila posve nov svijet, koji nema ništa zajedničko s njenom prošlošću, svijet uzvišen, lijep, i s njegove se visine moglo mirno gledati na tu prošlost. Otkrila je da osim nagonškoga života, a takvu se životu Kiti dosad predavala, postoji i duhovni život. Taj je život otkrila s pomoću religije, ali religije koja nema ništa zajedničko s onom koju je Kiti poznavala od djetinjstva i koja se ispoljavala u zornicama ili večernjicama u *Udovičkom domu*⁸⁶, gdje je čovjek mogao sresti znance, gdje ju je pop učio napamet staroslavenske tekstove; bila je to uzvišena, tajanstvena religija, povezana s nizom lijepih misli i osjećanja, u koju je čovjek mogao vjerovati ne samo zato što je tako bilo naređeno, nego koju je mogao voljeti.

Kiti nije sve to spoznala iz riječi. Madam Štal je govorila s Kiti kao s dragim djetetom u kome čovjek uživa kao u uspomeni na svoju mladost, i svega je jednom napomenula da u svim ljudskim bolima utjehu daje jedino ljubav i vjera te da Krist suosjeća s nama i u najsitnijim bolima, i odmah je skrenula razgovor na nešto drugo. Ali u svakoj njenoj kretnji, u svakoj riječi, u svakom, kako je Kiti govorila, nebeskom njenom pogledu, osobito u cijelom njenom životu što ga je doznala od Varenjke, u svemu je Kiti spoznavala ono »što je bilo važno«, a što dosad nije znala.

Ali koliko god da je značaj madam Štal bio uzvišen, ma kako da je ganutljiva cijela povijest njena života, ma koliko uzvišen i nježan njezin govor, Kiti je nehotice primijetila neke njene značajke koje su je smućivale. Propitujući se za njezinu rodbinu, opazila je da se madam Štal prezirno osmjehnula, a to je bilo suprotno kršćanskoj dobroti. Opazila je još, kad je u nje zatekla jednog katoličkog svećenika, da je madam Štal brižno krila svoje lice u sjeni sjenila i naročito se smješkala. Koliko god ta dva zapažaja bila ništavna, oni su je smućivali te je sumnjala u madam Štal. Ali zato Varenjka, usamljena, bez rodbine, bez prijatelja, očajnički razočarana, koja ništa nije željela, ništa žalila, bijaše ono sušto savršenstvo o kom je Kiti smjela samo maštati. Na Varenjkinu

⁸⁶ *Udovički dom* = u carskoj Rusiji naziv dobrotvorne ustanove udovica koje su se najviše brinule za invalide.

je primjeru shvatila da valja samo zaboraviti sebe i voljeti druge pa da čovjek bude miran, sretan i divan. A Kiti je htjela biti takva. Pošto je sada jasno shvatila što je najvažnije, Kiti se nije zadovoljila time da se ovim oduševljava, nego se pak svom dušom predala tome novom životu što ga je bila otkrila. Prema Varenjkinu pričanju o onome šta je radila madam Štal i šta su radili ostali što ih je ona spominjala, Kiti je već bila sebi sastavila plan budućega života. Isto onako kao što Aline, nećakinja gđe. Štal, o kojoj je Varenjka njoj mnogo pričala, ma gdje živjela, ona će tragati za nesretnima, pomagati im koliko se može, širiti Evandjelje, Evandjelje čitati bolesnima, zločincima, samrtnicima. Misao o čitanju Evandelja zločincima, kao što je to radila Aline, naročito je dražila Kiti. Ali sve to bjehu tajni snovi koje Kiti nije kazivala ni majci, ni Varenjki.

Uostalom, očekujući vrijeme kad će u većim razmjerima započeti provoditi svoje planove, Kiti je i sada, u toplicama gdje je bilo toliko bolesnih i nesretnih, lako našla prigodu da primjenjuje svoja nova pravila oponašajući Varenjku.

U početku je kneginja opazila tek toliko da se Kiti nalazi pod jakim utjecajem, kako je to ona zvala, svoga engouementa prema gospođi Štal i posebno prema Varenjki. Vidjela je da Kiti ne oponaša Varenjku samo u njenim činima nego da je nehotice oponaša u načinu hoda, govora i žmirkanja očima. Ali poslije je kneginja opazila da se u kćerci nezavisno od te općinjenosti zbiva nekakav ozbiljan duševni preokret.

Kneginja je vidjela da Kiti na sijelima čita francusko Evandjelje što joj ga je poklonila gospođa Štal, a toga prije nije radila; da izbjegava znance iz otmjenog društva te se sprijateljava s bolesnicima koji su bili pod Varenjkinim okriljem, posebice s nekom siromašnom porodicom bolesnoga slikara Petrova. Kiti se očito ponosila time što je u toj porodici obavljala dužnosti sestre milosrdnice. Sve je to bilo lijepo, i kneginja nije imala ništa protiv toga, to više što je Petrovljeva žena bila posve čestita žena i što je princeza, kad je zapazila što Kiti čini, nju hvalila nazivajući je anđelom tješiteljem. Sve bi to bilo veoma lijepo da nije bilo pretjeravanja. A kneginja je vidjela da joj kći pada u krajnost, što je ona njoj i govorila.

– *Il ne faut jamais rien outrer*⁸⁷ – govorila joj je.

Ali kći ništa nije odgovarala; samo je u duši mislila da se u kršćanskom djelu ne može govoriti o pretjeravanju. Ama kakva pretjeravanja može biti u nasljedovanju nauka u kom je zapovjedbno podmetnuti desni obraz kad te udare po lijevom, i dati košulju kad ti svlače kaput? Ali se kneginji nije svidjelo to pretjeravanje, a još joj se manje svidjelo, ona je to osjećala, što joj Kiti nije htjela otvoriti svu svoju dušu. Doista, Kiti je tajila pred materom svoje nazore i osjećanja. Nije ih ona tajila zbog toga što ne bi poštivala, ne bi voljela svoju mater, nego samo zbog toga što je to bila njezina mati. Ona bi ih svakome otkrila prije nego materi.

– Nešto odavno nema Ane Pavlovne – reče jednom kneginja za Petrovljevu ženu. – Pozivala sam je. A ona nešto kao da je nezadovoljna.

– Nije, ja nisam primijetila, maman – porumenjevši reče Kiti.

⁸⁷ *Nikada ni u čemu ne valja pretjerivati.*

– Ti već dugo nisi bila kod njih?
– Sutra se spremamo na izlet u gore – odgovori Kiti.
– Pa da, idite – odgovori kneginja zagledajući u smeteno kćerino lice i nastojeći odgonetnuti uzrok njene smetenosti. Toga dana dode Varenjka na ručak i saopći da se Ana Pavlovna predomislila te da neće sutra u gore. A kneginja opazi da je Kiti porumenjela.
– Kiti, da ti nisi imala što neugodno s Petrovima? – reče kneginja kad one ostadoše same.

– Zašto je ona prestala slati djecu i dolaziti k nama?
Kiti je odgovorila da među njima nije bilo ništa i da ona nikako ne razumije zašto je Ana Pavlovna tobože nezadovoljna njome. Kiti je odgovorila potpunu istinu. Ona nije znala za razlog promjene Ane Pavlovne prema njoj, ali je slutila. Slutila je takvo nešto što nije mogla reći materi a nije ni samoj sebi govorila. To je bilo nešto što čovjek zna, ali što ne smije reći ni sebi samome; toliko se strašno i sramotno prevariti.

Opet je i opet pretresala u svom sjećanju sve svoje odnose s tom porodicom. Sjećala se naivne radosti što se izražavala na okruglom dobrodušnom licu Ane Pavlovne kad su se sretale; sjećala se njihovih tajnih dogovora o bolesniku, urote da ga odvuku od njegova posla, jer mu je bio zabranjen, te da ga izvedu na šetnju; odanost manjega dječaka koji ju je zvao »moja Kiti« i bez nje nije htio leći na spavanje. Kako je sve bilo lijepo! Onda se sjetila nadasve mršave Petrovljeve pojave onako duga vrata, u njegovu mrkom kaputu; njegovih rijetkih kovrčavih vlasi, upitnih, Kiti u prvo vrijeme strašnih, plavih očiju i njegova bolećiva nastojanja da se u njenoj nazočnosti pokaže bodrim i živahnim. Sjećala se svoga naprezanja u prvo vrijeme da svlada svoje gađenje što ga je osjećala prema njemu kao i prema svima sušičavcima, i nastojanja kojima je smišljala što da mu kaže. Sjećala se onoga bojažljivog, ganutljivog pogleda kojim ju je on gledao, i čudnog osjećaja sućuti i nelagodnosti, a onda spozna je svoga dobročinstva koje je kod toga osjećala. Kako je sve to bilo lijepo! Ali sve to bijaše spočetka. Sada pak, prije nekoliko dana, sve se odjednom pokvarilo. Ana je Pavlovna s prijetvornom ljubaznošću susretala Kiti i neprestano motrila na nju i na muža.

Zar je ona ganutljiva njegova radost kad se ona približavala bila uzrokom da se Ana Pavlovna ohladi? »Jest – sjetila se – nešto je neprirodno bilo u Ani Pavlovnoj i nimalo nalik na njenu dobrotu kad je treći dan zlovoljno rekla: »Eto, sve je vas iščekivao, nije htio piti kavu bez vas iako je užasno oslabio«.

»Jest, možda joj je i ono bilo neugodno kad sam mu dala ogrtač. Sve je to tako jednostavno, ali on je to tako nespretno shvatio, tako dugo zahvaljivao da je i meni bilo neugodno. I onda onaj moj portret koji je tako dobro izradio. A naj glavnije – onaj pogled, smeten i nježan! Jest, jest, tako je to! – užasnuta ponovi u sebi Kiti. – Ne, to ne može, ne smije biti! On je tako jadan!« govorila je odmah iza toga.

Ta je sumnja kvarila čar njezina novog života.

XXXIV

Knez Ščerbacki koji je poslije Karlovih Vari otišao u Baden i Kissingen k ruskim znancima da se, kako je govorio, nadiše ruskoga duha, vratio se k svojim tek pred kraj liječenja u toplicama.

Kneževi i kneginjini pogledi na život u inozemstvu bijahu potpuno oprečni. Kneginja je sve smatrala za divno te je unatoč svome čvrstom položaju u ruskom društvu nastojala da u inozemstvu bude nalik na evropsku damu, a to nije bila – jer je bila ruska plemkinja – i zato se pretvarala, a to joj je bilo pomalo neugodno. Knez pak je smatrao da je u inozemstvu sve loše, mučio se evropskim načinom života, držao se svojih ruskih navika i osobito je nastojao da sebe u inozemstvu prikazuje manje Evropljaninom nego što je on uistinu bio.

Knez se vratio mršaviji, otoboljenih kožnih vrećica na obrazima, ali u ponajboljem duševnom raspoloženju. Njegovo se vedro raspoloženje još povećalo kad je ugledao Kiti posve oporavlenu. Vijest o Kitinu prijateljstvu s gospođom Štal i Varenjkom i zapažanja što ih je kneginja priopćila o nekakvoj promjeni što se desila u Kiti, smetoše kneza i pobudiše u njemu stari osjećaj ljubomore prema svemu što mu je kćer zaokupljalo bez njegova znanja i strah da kći ne umakne njegovu utjecaju u kakve njemu nepristupačne sfere. Ali te neugodne vijesti potonuše u moru dobrodušnosti i vedrine što su svagda bili u njemu i što su se osobito pojačali u toplicama u Karlovim Varima.

Sutradan po dolasku knez je u dugu kaputu, sa svojim ruskim borama i mlohavim obrazima poduprtim naškrobljenim ovratnikom, neobično dobro raspoložen pošao s kćerkom na vrelo.

Jutro bijaše divno: čiste, vesele kuće s vrtićima, pogled na njemačke služavke što su crvenih lica, crvenih ruku, nabujale od piva veselo radile i jarko sunce – sve je to veselilo srce; ali što su bili bliže vrelima to su češće sretali bolesnike, a njihova se pojava činila još žalosnijom u toj svagdašnjoj okolini dobro uređenoga njemačkog života. Ta oprečnost više nije iznenađivala Kiti. Jarko sunce, vedro blještavilo zelenila, zvuči glazbe njoj bijahu prirodnim okvirom za sva ta poznata lica i promjene nagore ili nabolje što ih je ona pratila: ali svjetlo i blještavilo lipanjskog jutra i zvuči orkestra što je svirao pomodni veseli valcer, a posebno pogled na zdrave služavke, knezu su se činili nečim nedoličnim i pogrđnim u sklopu s ovim pokojnicima okupljenim sa svih krajeva Evrope koji su se sumorno kretali.

Unatoč čuvstvu ponosa i gotovo vraćene mladosti kad bi voljena kći išla s njim ispod ruke, njemu je sada bilo nekako nelagodno i bilo ga stid zbog njegova snažnog hoda, zbog njegovih krupnih gojaznih udova. Imao je maltene osjećaj čovjeka koji se kreće neodjeven u društvu.

– De, predstavi me svojim novim prijateljima – govorio je kćeri stišćući joj laktom ruku. – Ja sam i taj tvoj odvratni Soden zavolio zbog toga što te je tako opravio. Samo je tužno, tužno kod vas. A tko je ono?

Kiti mu je imenovala one poznate i nepoznate osobe koje su sretali. Na samom ulazu u park sretoše slijepu M-me Berthe s vodičem, i knez se obradova ganutu izrazu stare Francuskinje kad je očula Kitin glas. Odmah je francuskom pretjeranošću u ljubaznosti zapodjela s njime razgovor hvaleći ga da ima tako divnu kćer te pred njim u zvijezde kujući Kiti i nazivajući je blagom, biserom i anđelom tješiteljem.

– Eh, onda je ona drugi anđeo – reče knez smiješeći se.

– Anđelom broj jedan ona zove M-elle Varenjku.

– Oh! M-elle Varenjka, to je pravi anđeo, *allez*⁸⁸ – prihvati M-me Berthe.

Na galerijama sretoše i samu Varenjku. Ona im je žurno išla u susret noseći elegantnu crvenu torbicu.

– Evo je i tata došao! – reče joj Kiti. Jednostavno i prirodno, kao i sve što je činila Varenjka, načini kretnju, nešto između poklona i pokleka, i odmah stane s knezom govoriti kao što je govorila sa svima, jednostavno i prirodno.

– Naravno, ja vas poznajem, i te kako poznajem – reče joj knez smiješeći se, po čemu Kiti s radošću razabra da se njena prijateljica ocu svidjela. – A kamo se tako žurite?

– Maman je ovdje – reče ona obraćajući se Kiti. – Svu noć nije spavala, pa joj je liječnik preporučio da se izveze. Nosim joj rad.

– To je dakle anđeo broj jedan! – reče knez kad je Varenjka otišla. Kiti je vidjela da se htio narugati Varenjki, ali on to nikako nije mogao učiniti, jer mu se Varenjka svidjela.

– E pa, eto, vidjet ćemo sve tvoje prijatelje – dometne on – i madam Štal ako se udostoji da me prepozna.

– A zar si ti tata nju poznavao? – upita Kiti u strahu primjećujući da je u kneževim očima planuo plamičak poruge pri spomenu madam Štal.

– Poznavao sam joj muža i nju pomalo još prije nego se upisala u *pijetiste*.⁸⁹

– Što je to pijetist, tata? – upita Kiti već uplašena da ono što je neobično cijenila u gospođi Štal ima svoje ime.

– Ja ni sam ne znam baš najbolje. Znam samo da ona za sve zahvaljuje bogu, za svaku nesreću, pa i što joj je muž umro zahvaljuje bogu. No, to dođe nekako smiješno, jer su oni loše živjeli.

– A tko je ono! Kakvo ubogo lice! – upita on kad opazi omalena bolesnika gdje sjedi na klupici u mrku ogrtaču i bijelim hlačama što su bile čudno naborane na kostima njegovih suhih nogu.

Gospodin taj podigne svoj slamnati šešir nad kovrčaste rijetke vlasi otkrivajući visoko čelo koje je bilo od šešira neprirodno pocrvenjelo.

– To je Petrov, slikar – Kiti će pocrvenjevi. – A ono mu je žena – dodaje pokazujući Anu Pavlovnu koja je, gotovo kao namjerice, upravo onda kad su oni prilazili, pošla za djetetom koje je bilo otrčalo puteljkom.

– Kako je jadan, a kako mu je milo lice! – reče knez.

⁸⁸ *Šta da pričam.*

⁸⁹ *Pristaše religiozne struje u protestantizmu koji su formalno-obrednoj strani religije suprotstavljali mistično čuvstvo.*

– A zašto nisi pristupila? Htio ti je nešto reći.
– E pa, onda hajd'mo – reče Kiti odlučno se okrećući. – Kako ste danas? – upita ona Petrova.

Petrov ustane opirući se na štap te bojažljivo pogleda kneza.

– Ovo je moja kći – reče knez. – Dopustite da se upoznamo.

Slikar se nakloni i osmjehne otkrivajući neobično blistave zube.

– Jučer smo vas čekali, kneginjice, – reče on Kiti. Govoreći to on se zanjihao pa se, ponavljajući taj pokret trudio pokazati da je to namjerno učinio.

– Htjela sam doći, ali Varenjka je rekla da je Ana Pavlovna poručila da nećete ići.

– Kako nećemo? – pocrvenjevši i u isti se mah zakašljavši reče Petrov očima tražeći ženu. – Aneta, Aneta! – progovori on glasno, a na tankom se njegovu bijelom vratu, poput konopa, napeše debele žile. Priđe Ana Pavlovna.

– Ama kako si ti kneginjici poručila da nećemo ići – prošapće joj on razdraženo budući da ga je glas izdao.

– Zdravi bili, kneginjice! – reče Ana Pavlovna pretvorno se osmjehujući nimalo nalik na njeno prijašnje držanje. – Vrlo mi je drago što smo se upoznali – obrati se ona knezu. – Odavno su vas očekivali, kneže.

– Kako si ti kneginjici poručila da nećemo ići? – još jednom hrapavo prošapće slikar još ljutitije, očito se razdražujući što ga glas izdaje i svojim riječima ne može dati ono značenje koje bi on htio.

– Ah, bože moj. Mislila sam da nećemo ići – odgovori žena ljutito.

– Ama kako, kad smo... – On se zakašljao i mahnuo rukom.

Knez pridigne šešir i ode s kćerkom.

– O, oh! – uzdahne on teško – o, nesretnici!

– Jest, tata, – odgovori Kiti. – Ali treba znati da oni imaju troje djece, da nemaju nikakve posluge i gotovo nikakvih sredstava. On dobija nešto od Akademije – živahno pripovijedaše Kiti nastojeći zagušiti uzbuđenje što ju je obuzelo zbog čudne promjene u držanju Ane Pavlovne prema njoj.

– A evo i madam Štal – reče Kiti pokazujući kolica u kojima je ležalo nešto pod suncobranom u nečemu sivom i modrom, obloženo jastucima.

Bila je to gđa Štal. Iza nje je stajao mrk i snažan Nijemac, radnik koji ju je vozio. Kraj nje je stajao plavokosi švedski grof kojega je Kiti poznavala po imenu. Nekoliko se bolesnika vrzmalo oko kolica gledajući tu damu kao nešto nesvakidašnje.

Knez joj priđe. A Kiti mu istog trena u očima opazi podrugljiv plamičak koji ju je smućivao. Prišao je k madam Štal te izvanredno uljudno i milo progovorio onako izvrsno francuski kako danas vrlo malo govore.

– Ne znam hoćete li me se sjetiti, ali vas moram podsjetiti na se, kako bih vam zahvalio za vašu dobrotu prema mojoj kćeri – reče joj skinuvši šešir i natičući ga više.

– Knez Aleksandar Ščerbacki – reče madam Štal dižući prema njemu svoje andeoske oči u kojima je Kiti opazila nezadovoljstvo. – Vrlo mi je drago. Tako sam zavoljela vašu kćer.

– Još ste svejednako slaba zdravljja?
– Ma već sam navikla – reče madam Štal te upozna kneza sa švedskim grofom.
– A vi ste se vrlo malo promijenili – reče joj knez. – Nisam imao čast da vas vidim deset ili jedanaest godina.
– Jeste, bog daje križ i daje snagu da se nosi. Često se čovjek čudi čemu se oteže ovaj život... S druge strane! – gnjevno se obrati ona Varenjki jer joj nije kako treba umatala noge pokrivačem.
– Bit će zato da činimo dobro – reče knez smijući se očima.
– Nije naše da o tome sudimo – reče gospođa Štal opazivši nijansu izraza na kneževu licu. – Vi ćete mi dakle poslati onu knjigu, ljubazni grofe? Velika vam hvala – obrati se ona mladome Švedu.
– A! – vikne knez kad ugleda moskovskog pukovnika koji je stajao pa, pošto se nakloni gospođi Štal, otiđe s kćerkom i s moskovskim pukovnikom što im se bio pridružio.
– To je naša aristokracija, kneže! – u želji da bude podrugljiv reče moskovski pukovnik budući da se ljutio na gospođu Štal što se nije upoznivala s njime.
– Uvijek je ista – odgovori knez.
– A vi ste je još prije bolesti poznavali, kneže, to jest prije nego što se razboljela?
– Jesam. Pamtim kad se razboljela – reče knez.
– Kažu da već deset godina ne ustaje...
– Ne ustaje jer je kratkih nogu. Vrlo je loše građena...
– Tata, ne može biti! – povikne Kiti.
– Zli jezici tako govore, prijanko moja. A tvojoj Varenjki ipak prisjedne – doda. – Ah, te bolesne plemenitaške!
– O, nije, tata! – vatreno ospori Kiti. – Varenjka nju obožava. I onda ona čini toliko dobra! Pitaj koga hoćeš! Nju i Aline Štal svi poznaju.
– Možda – reče on laktom joj pritiskujući ruku. Ali je bolje kad ljudi čine tako da nitko koga god upitaš o tome ništa ne zna.
Kiti nije ušutjela što nije imala šta reći, ali ona ni ocu nije htjela otkriti svoje tajne misli. Unatoč tome što se ona toliko pripremala da se ne podvrgne očevu mišljenju, da ga ne pripusti svojoj svetinji, pomalo čudno, ali je svejedno osjetila da je onaj božanstveni lik gospođe Štal što ga je ona čitav mjesec nosila u duši bez traga nestao, kao što nestaje slike nastale od odbačena odijela čim čovjek shvati kako leži to odijelo. Ostade samo žena kratkih nogu koja leži zato što je loše građena i kinji poniznu Varenjku zbog toga što joj nije omotala pokrivač kako treba. I nikakvim se naporima uobrazilje više nije moglo povratiti prijašnju madam Štal.

XXXV

Knez je svoje vedro duševno raspoloženje prenio i na svoje ukućane i na znance, pa čak i na vlasnika kuće, Nijemca, u kojega su Ščerbackijevi stanovali.

Pošto se vratio s Kiti od vrela i pozvao na kavu i pukovnika, i Marju Jevgenjevnu, i Varenjku, knez naredi da se stol i fotelje iznesu u vrtić, pod kesten, te da se ondje posluži doručak.

I domaćin i possluga živnuše pod utjecajem njegove veselosti. Njegova im je izdašnost bila znana, i pola sata kasnije bolesni hamburški doktor koji je živio na katu promatraše kroz prozor tu veselu rusku družbu zdravih ljudi što se sabrala pod kestenom. U kolutastoj treperavoj sjeni lišća za stolom koji bijaše pokriven bijelim stolnjakom i zatrpan kavenjacima, kruhom, maslacem, sirom, hladnom divljači, sjedila je kneginja u kapici s ljubičastim vrpčama dijeleći šalice i reznjeve kruha s maslacem. Na drugom je kraju sjedio knez obilno jedući te glasno i veselo razgovarajući se. Knez je pored sebe naslagao sve što je bio nakupovao, rezbarene kutije, kojekakvu sitnariju, svakovrsne nožice za razrezivanje kojih je nakupovao svu silu po svim kupalištima te ih poklanjao svima, među ostalima i služavci Lishen i domaćinu s kojim se šalio svojim komičnim lošim njemačkim jezikom uvjeravajući ga da Kiti nisu izliječile toplice već njegova izvrsna jela, osobito juha od suhих šljiva.

Kneginja se rugala knezu zbog njegovih ruskih navika, ali je bila tako živahna i vesela kako nije bila otkako je došla u toplice. Kao i uvijek, pukovnik se smješкао kneževim šalama; ali kad bi riječ bila o Evropi, budući da ju je, kako je sam mislio, pažljivo proučavao, on bi bio uz kneginju. Dobrodušna se Marja Jevgenjevna previjala od smijeha kad god bi knez što smiješno rekao, a Varenjka je, toga Kiti nikad još nije bila vidjela, malaksavala od slabašnog, ali zaraznoga smijeha što ga u njoj izazivaše kneževe pošalice.

Sve je to veselilo Kiti, ali ona nije mogla a da ne bude zabrinuta. Nije mogla riješiti zadatak što ga joj je nehotice zadao otac zbijajući šalu s njenim prijateljima i onim životom što je toliko bila zavoljela. Tome se zadatku pridružila još i promjena njena držanja prema Petrovljevima koja se tako očigledno i nezgodno danas očitovala. Svi su se veselili, ali Kiti nije mogla biti vesela, i to ju je još više peklo. Imala je osjećaj poput onoga što ga je ćutjela u djetinjstvu kad bi za kaznu bila zatvorena u svojoj sobi i slušala veseli smijeh svojih sestara.

– Eh, čemu si pokupovao tu silesiju stvari? – govoraše kneginja smiješeći se i pružajući mužu šalicu kave.

– Pođeš u šetnju, eh, dođeš do dućana, mole te da kupiš: »*Erlauht, ekselenc, durhlauht*«. ⁹⁰ E, pa kad već dotjeraju do »durhlauht«, ja ti više ne mogu: ode deset talira.

– To je samo od dosade – reče kneginja.

⁹⁰ Njemački: *Erlauht, Excellenz, Durchlaucht* = vaša svjetlosti, ekselencija, visosti.

- Naravno, od dosade. Takva je dosada, majčica, da ne znaš šta bi sa sobom.
- Kako se, kneže, čovjek može dosađivati? U Njemačkoj sad ima toliko toga zanimljivoga – reče Marja Jevgenjevna.
- Samo što ja sve zanimljivo već poznajem: juhu od suhих šljiva poznajem, kobasice s grahom poznajem. Sve poznajem.
- Nije, kneže, recite što hoćete, njihov je društveni poredak zanimljiv – reče pukovnik.
- Ma šta je tu zanimljivo? Svi su oni, bajagi, zadovoljni; sve su pobijedili. E, a čime da ja budem zadovoljan? Ja nikoga nisam pobijedio, pa i čizme izuvaj sam, te ih još pred vrata sam iznosi. Ujutro ustaj, te se odmah oblači, idi u salon na loš čaj. Je l' kod kuće tako! Probudiš se bez žurbe, naljutiš na štogod, progundaš, opet lijepo dođeš k sebi, o svemu porazmisliš, ne hitiš.
- A vrijeme je novac, to zaboravljate – reče pukovnik.
- Kakvo vrijeme! Neko je vrijeme takvo da bi čitav mjesec dao za po rublja, a neko opet takvo da nikakve novce ne bi uzeo za pol sata. Je li tako, Katenjka? Šta ti je, nekako si snuždena?
- Nije mi ništa.
- Ama. Kamo ćete? Sjednite još malo – obrati se on Varenjki.
- Moram kući – reče Varenjka ustajući te opet prasne u smijeh.
- Kad se primirila, ona se oprostila i pošla u kuću da uzme šešir. Kiti pođe za njom. Čak joj se i Varenjka sada pričinila drugačija. Nije bila gora, ali je bila drukčija od one kakvom ju je ona zamišljala.
- Ah, odavno se nisam tako smijala! – reče Varenjka uzimajući suncobran i torbicu. – Kako je vaš tata drag!
- Kiti je šutjela.
- Pa kad ćemo se vidjeti – upita Varenjka.
- Maman je htjela navratiti do Petrovijeve. Vi nećete biti ondje? – reče Kiti iskušavajući Varenjku.
- Bit ću – odgovori Varenjka. – Oni se spremaju otputovati, pa sam im obećala pomoći da se spakuju.
- Pa, doći ću i ja.
- Zbilja, šta je vama?
- Zašto? Zašto? Zašto? – široko raskolačujući oči započne Kiti uhvativši Varenjku za suncobran da je ne pusti otići.
- Ne, stanite, zašto?
- Tako; vama je došao tata, i sad se oni pred vama stide.
- Ne, recite vi meni zašto vi ne želite da ja češće dolazim k Petrovljevima. Vi dakako to ne želite? Zašto?
- Ja to nisam kazala – mirno će Varenjka.
- Ne, molim vas, recite!
- Da kažem sve? – upita Varenjka.
- Sve, sve! – prihvati Kiti.

– Pa nema ništa naročito, nego samo to da je Mihail Aleksejevič (tako se zvao slikar) prije htio da oputuju ranije, a sada neće da putuju – smiješeći se reče Varenjka.

– Pa! – požurivala je Kiti mrko gledajući u Varenjku.

– Pa, i Ana Pavlovna je tko zna zašto rekla kako on neće da ide zbog toga što ste vi ovdje. Naravno, to nije bilo umjesno, a zbog toga, zbog vas nastala svađa. A vi znate kako su ti bolesnici razdražljivi.

Sve se više mršteći, Kiti je šutjela, te je Varenjka govorila sama nastojeći da je udobrovolji i umiri pa, kad vidje da se sprema provala – nije znala hoće li to biti suze ili riječi.

– Prema tome je bolje da ne idete... A vi ćete to shvatiti i nemojte se vrijeđati...

– Pravo mi budi, pravo mi budi! – žurno progovori Kiti uzimajući suncobran iz Varenjkinih ruku i ne gledajući u oči svojoj prijateljici. Varenjki dođe da se nasmiješi kad ugleda dječji gnjev svoje prijateljice, ali se bojala da je ne uvrijedi.

– Kako pravo vam budi? Ne shvaćam – reče ona.

– Pravo mi budi zato što je sve to bilo pretvaranje, zato što je sve to izmišljeno a nije od srca. Šta bi me se ticao tuđi čovjek! I evo se dogodilo da sam ja uzrok svađi i da sam radila što me nitko nije pitao. Zato što je sve to pretvaranje: Pretvaranje! Pretvaranje!...

– Samo čemu to pretvaranje? – tiho reče Varenjka.

– Ah, što je glupo, što je gadno! Nije mi to nipošto trebalo... Sve je pretvaranje – govorila je otvarajući i zatvarajući suncobran.

– Samo čemu to?

– Da se prikažem boljom pred ljudima, pred sobom, pred bogom; sve da prevarim. Ne, sad se više neću u to upuštati! Bit ću zla, ali nikako lažijivica, ili varalica!

– Ali tko je varalica? – prijekorno će Varenjka. – Vi govorite kao da ste...

Ali Kiti je spopao njen nastup žestine. Nije joj dala govoriti.

– Ne govorim ja o vama, ni govora. Vi ste savršenstvo. Jeste, jeste, znam ja da ste vi sušto savršenstvo; ali šta ću ja kad sam zla? Ovoga ne bi bilo da ja nisam zla. Pa nek budem kakva jesam, ali pretvarati se neću. Šta se mene tiče Ana Pavlovna! Nek oni žive kako ih volja, i ja ću po svojoj volji. Ne mogu biti drukčija... A sve to skupa nije ono pravo, nije ono pravo!...

– Ama što to nije ono pravo? – u nedoumici govoraše Varenjka.

– Ništa. Ja ne mogu drukčije živjeti nego po srcu, a vi živite po pravilima. Ja sam vas zavoljela jednostavno, a vi po svoj prilici zato da me spasete, da me poučite!

– Nepravedni ste – reče Varenjka.

– Ali ja nikako ne govorim o drugima, samo o sebi govorim.

– Kiti! – začuje se materin glas – hodi ovamo, pokaži tati svoje koralje.

Ponosna držanja, ne pomirivši se sa svojom prijateljicom, Kiti uze sa stola kutijicu s koraljima i pođe k materi.

– Šta ti je? Što si tako crvena? – rekoše joj mati i otac u isti glas.

– Ništa – odgovori ona – odmah ću doći – i otrča natrag. »Ona je još tu – pomislila je. – Šta ću joj reći, bože moj! Šta sam uradila, šta sam govorila! Zbog čega sam je uvrijedila? Šta ću sad? Šta ću joj reći« mislila je Kiti i zastala kraj vrata. Varenjka je u šeširu i sa suncobranom u rukama sjedila za stolom promatrajući oprugu što ju je slomila Kiti. Ona podiže glavu.

– Varenjka, oprostite mi, oprostite! – prošapta Kiti prilazeći joj. – Ne sjećam se šta sam govorila. Ja sam...

– Ja vam zaista nisam htjela zadati boli – reče Varenjka smiješeći se.

Mir je bio sklopljen. Ali očevim se dolaskom za Kiti promijenio sam onaj svijet u kom je ona živjela. Nije se odrekla svega onoga što bijaše spoznala, ali je shvatila da je varala samu sebe misleći da može biti onakva kakva je htjela biti. Kao da se prenula; osjetila je kako je teško bez pretvaranja i hvalisanja zadržati se na onoj visini na koju se htjela uzdići; osim toga je osjetila svu tegobu jada, bolesti, samrtnika ovoga svijeta u kom je živjela; mučni su joj se učinili oni naponi kojima se prisiljavala da to voli te je uhvati želja da što prije iziđe na svjež zrak, u Rusiju, u Jergušovo, kamo joj je, kako je saznala iz pisma, već preselila sestra Doli s djecom.

Međutim ljubav njezina prema Varenjki nije slabila. Opraštajući se, Kiti ju je nagovarala da dođe k njima u Rusiju.

– Doći ću kad se udate – reče Varenjka.

– Ja se nikad neću udati.

– E, onda ja nikad neću doći.

– E, onda ću se samo zbog toga udati. Pazite dobro, pamтите obećanje! – reče Kiti.

Liječnikova su se predviđanja obistinila. Kiti se vratila kući u Rusiju izliječena. Nije bila onako bezbrižna i vedra kao nekad, ali je bila smirena. Moskovski jadi postadoše sjećanja.

TREĆI DIO

I

Sergej Ivanovič Koznišev htio se odmoriti od umnoga rada pa, umjesto da se po običaju zaputi u inozemstvo, dođe pri koncu svibnja bratu na selo. Po njegovu uvjerenju najljepše se živi na selu. Došao je sada bratu da se naužije seoskoga života.

Konstantinu Levinu bijaše veoma drago, to više što ovoga ljeta više nije očekivao brata Nikolaja. Ali unatoč svojoj ljubavi i poštovanja prema Sergeju Ivanoviču, Konstantinu Levinu je bilo neugodno s bratom na selu. Bilo mu je neugodno, čak i neprijatno gledati bratovo držanje prema selu. Konstantinu Levinu je selo bilo mjesto za život, to jest za radosti, patnje, posao; Sergeju Ivanoviču selo je s jedne strane bilo odmor od posla, s druge – koristan protuotrov pokvarenosti što ga je on rado uzimao i znao da mu to koristi.

Konstantinu Levinu je selo bilo lijepo po tome što je ono bilo poprište za rad, dakako za koristan rad;

Sergeju Ivanoviču selo je bilo posebno lijepo po tome što se ondje ne mora i ne treba ništa raditi. Osim toga i držanje Sergeja Ivanoviča prema puku pomalo je smetalo Konstantina. Sergej Ivanovič govoraše da on voli i da poznaje narod te se često razgovarao sa seljacima, a on je to umio činiti vješto bez pretvaranja i prenemaganja, pa je iz svakoga takva razgovora izvodio opće zaključke u korist puka i kao dokaz da poznaje taj puk. Takav se odnos prema puku Konstantinu Levinu nije sviđao. Za Konstantina je puk bio samo glavni sudionik u zajedničkom poslu i, unatoč svemu poštovanju i nekakvoj naslijedenoj ljubavi prema seljaku što ju je, kako je sam govorio, po svoj prilici usisao s mlijekom svoje seljačke dojilje, on se, kao njegov sudionik u zajedničkom poslu, kadikad ushićivao snagom, blagošću, pravičnošću tih ljudi, ali se veoma često gnjevio na puk zbog njegova nemara, neurednosti, pijanstva, laži, kad su u zajedničkom poslu bile potrebne druge osobine.

Da ga tko upita voli li on puk, Konstantin Levin zacijelo ne bi znao kako da na to odgovori. Volio je puk i nije ga volio isto onako kao i ljude uopće. Naravno, kao dobar čovjek, on je ljude više volio nego što ih nije volio, pa tako i puk. Međutim voljeti ili ne voljeti puk kao nešto posebno on nije mogao, jer ne samo da je živio s pukom, ne samo da su svi njegovi probici bili vezani uz puk nego je on i sebe sama smatrao za dio puka, nije ni u sebi ni u puku vidio nikakvih osobitih vrlina ili nedostataka i nije mogao sebe suprotstavljati puku. Osim toga, premda je dugo živio u najtješnjem dodiru sa seljacima kao gospodar i posrednik, a osobito kao savjetnik (seljaci su njemu vjerovali i prevaljivali po četrdesetak vrsta da se s njime svjetuju), nije imao nikakva određena mišljenja o puku, pa bi na pitanje poznaje li puk bio u istoj takvoj mucu da odgovori kao i na pitanje da li voli puk. Reći da poznaje puk za njega je bilo isto što i reći da poznaje ljude. On je stalno promatrao i upoznavao ljude svake vrsti, pa među njima i seljake koje je smatrao za dobre i zanimljive ljude i neprestano zapažao u njima nove crte, mijenjao o njima prijašnje mišljenje i stvarao novo.

A Sergej Ivanovič obratno. Isto onako kao što je volio i hvalio seoski život, kao opreku onome životu koji on nije volio, isto je tako volio i puk kao opreku onoj vrsti ljudi koje on nije volio, te je isto tako poznavao puk kao nešto oprečno ljudima uopće. U njegovom metodičkom umu jasno su se zacrtali određeni oblici pučkoga života, djelomice izvedeni iz samoga pučkog života, ali pretežno iz njegovih opreka. Nikada on nije mijenjao svoje mišljenje o puku ni svojih simpatija prema njemu.

U razmiricama što su se dešavale među braćom kad su raspravljali o puku, Sergej Ivanovič je uvijek pobjeđivao brata upravo time što je Sergej Ivanovič imao određene predodžbe o puku, njegovu značaju, osobinama i ukusu; Konstantin pak Levin nije imao nikakva određena i čvrsta shvaćanja tako da je u tim prepirkama Konstantin vazda sebe sama zaticao u protivurječju.

Sergej Ivanovič je svoga mlađeg brata smatrao za sjajna momka u koga je srce na pravome mjestu (kako se izražavao francuski), ali u koga je um, iako prilično bistar, ipak podvrgnut časovitim dojmovima te stoga pun protivurječja. Kao stariji brat on mu je katkad pokroviteljski objašnjavao ovo ili ono, ali ga to prepiranje s njim nije zadovoljavalo, jer ga je i suviše lako pobjeđivao.

Konstantin Levin je gledao na brata kao na čovjeka velika uma i obrazovanja, plemenita u najvišem značenju te riječi i nadarena sposobnošću da radi za opće dobro. Ali u dubini svoje duše, što je bivao stariji i što je bolje upoznavao svoga brata, to mu je sve češće i češće padalo na um da ta sposobnost rada za opće dobro, koju, kako je osjećao, on sam uopće nema, možda i nije vrlina već, naprotiv, nedostatak nečega – nije nedostatak dobrih, časnih, plemenitih želja i ukusa, nego nedostatak životne snage, onoga što ljudi zovu srcem, one težnje koja sili čovjeka da od nebrojenih životnih putova izabere jedan i da želi taj jedan. Što je više upoznavao brata to je više opažao da ni Sergeja Ivanoviča, ni mnoge druge radnike za opće dobro nije srce privelo ljubavi za opće dobro, nego su oni razumom prosudili da je dobro baviti se time, te su se samo stoga time i bavili. U toj je pretpostavci učvrstilo Levina još i zapažanje da njegov brat nikako ne uzima više k srcu pitanja o općem dobru i o besmrtnosti duše negoli pitanja o partiji šaha ili o oštroumnom ustrojstvu kakva novoga stroja.

Osim toga Konstantinu Levinu bilo je neugodno s bratom na selu još i stoga što je Levin, pogotovu ljeti, neprestano bio zauzet gospodarstvom, i dugi mu ljetni dan nije dostajao da poradi sve što je trebalo, dok se Sergej Ivanovič odmarao. Međutim, svejedno što se on sada odmarao, to jest nije radio na svome djelu, on se toliko bio navikao na umni rad da je volio u lijepu sažetu obliku izricati misli što su mu padale na um i volio je da ga tkogod sluša. Najobičniji pak i najprirodniji slušalac bijaše mu brat. I zato je Konstantinu, unatoč prijateljskoj jednostavnosti njihovih odnosa, neugodno bilo da ga ostavlja sama. Sergej Ivanovič volio je leći u travu na sunce i tako sunčajući se ležati i lijeno ćaskati.

– Nećeš vjerovati – govorio je bratu – kakav je za mene užitak ovo hoholsko⁹¹ ljenčarenje. Nijedne jedincate misli u glavi.

⁹¹*Od riječi Hohol (perčin), kojom Velikorusi od šale nazivaju Ukrajince.*

Ali Konstantinu Levinu je bilo dosadno sjediti i slušati ga, pogotovu stoga što je znao da bez njega voze gnoj na neuzorano polje te će ga nabacati tko zna kako ako ne prigleda; ni crtala na plugovima neće pričvrstiti, već će ih poskidati i onda reći da su plugovi puka izmišljotina, a da je ralice Andrejevna⁹² nešto posve drugo i si.

– Ama kako ti se da hodati po toj žezi – govorio mu je Sergej Ivanovič.

– Ma nije to, moram samo na trenutak skoknuti u poslovnicu – reče Levin i odbrza u polje.

II

U početku lipnja desilo se da je dadilja i gazdarica, Agafja Mihajlovna, ponijela u podrum bocu gljiva što ih je tek bila spremila u rasol, okliznula se, pala i iščašila ruku u zapešću. Došao je mlad brbljav kotarski liječnik koji je tek završio studij. Pregledao je ruku, rekao da nije iščašena, stavio povoj, i kako je ostao na ručku, očito je uživao u razgovoru s čuvenim Sergejem Ivanovičem Kozniševom te mu, da pokaže svoje napredne nazore, ispriповjedi sve kotarske spletke tužeći se na loše stanje zemstva. Sergej Ivanovič je pažljivo slušao, zapitkivao i uzbuđen novim slušaocem raspričao se te izrekao nekoliko tačnih i značajnih zapažanja koje je mladi liječnik s poštovanjem ocijenio, pa se našao u svome, bratu poznatu živahnome raspoloženju u kome se obično nalazio poslije sjajna i živahna razgovora.

Po liječnikovu odlasku Sergej Ivanovič zaželi da pođe pecati na rijeku. Volio je pecati i nekako kao da se ponosio time što može voljeti takvo glupo zanimanje. Budući da je Konstantin Levin morao na oranje i na livade, ponudi bratu da ga odveze u dvokolici.

Bijaše ono doba godine, na prijelazu ljeta, kada se već zna kakva će biti ljetina, kad počinju brige o sjetvi za iduću godinu i kad se približuje kosidba, kad je raž sva isklasala te se, sivozelena, još lakim klasom, koji još nije najedrio, leluja na vjetru, kad zelena zob, u ogumcima žute trave, po njoj razbacanim, nejednako izbija po kasno zasijanim njivama, kad se rana heljda već razlistava prekrivajući zemlju, kad je ugar što ga je stoka utabala poput kamenja i ostavila na njemu puteljke koje ralice ne hvata – dopola pooran; kad sasuhle hrpe izvezenoga gnoja mirišu zorom zajedno s mednim travama, a u nizinama, čekajući kose, poput nepregledna mora leže netaknute livade s hrapama zacrnjelih stabljika isplijevljene kiselice.

Bijaše ono doba kad u seoskom radu nastaje kratak predah prije početka žetve koja se svake godine ponavlja i koja svake godine upreže sve snage puka. Ljetina je bila divna, a vladahu vedri, vrelj ljetni dani s rosnim kratkim noćima.

Da dođu na livade, braća su morala proći kroz šumu. Sergej Ivanovič je cijelo vrijeme uživao u ljepoti šume ogrezle u lišću upozoravajući brata sad na tamnu

⁹²Ime po ocu, napravljeno prema riječi drvo (drvo), od kojega je napravljena ralice.

sjenatu stranu kakve stare lipe što se šarenila od žutih palistaka i pripremala da procvate, sad na ovogodišnje mladice što su blistale poput smaragda.

Konstantin Levin nije volio ni govoriti ni slušati o ljepoti prirode. Riječi su odnosile ljepotu s onoga što je gledao. Povlađivao je bratu, ali je nehotice počeo misliti na nešto drugo. Kad su prošli šumu, svu njegovu pažnju zaokupi pogled na ugar na brežuljku, gdje gdje žut od trave, gdje gdje zbijen i izbrazdan u četvorine, gdje gdje zasut hrpama gnoja, a gdje gdje i uzoran. Poljem su se kretala kola u dugačkom nizu. Levin pobroja kola i bje zadovoljan jer će se sve što je bilo potrebno navesti, a misli mu, kad pogleda livade, prijedoš na pitanja oko košnje. Kad se spremalo sijeno, on je svagda osjećao nešto što ga je diralo u živac. Kad su se dovezli do livade, Levin ustavi konja. Jutarnja se rosa još držala dolje po gustoj polegloj travi, te Sergej Ivanovič, da ne smoči nogu, zamoli brata da ga poveze livadom u dvokolici do onoga rakitova grma kod kojega su se skupljali grgeči. Koliko god da je Konstantinu Levinu bilo žao gaziti svoju travu, on ipak udari livadom. Visoka trava meko se obavijala oko točkova i nogu konja ostavljajući svoje sjemenje na mokrim paocima i glavčinama.

Brat sjede pod grm, razvrsta udice, a Levin odvede konja, priveže ga i zađe u golemo sivozeleno more livade koju vjetar nije ticao. Svilenkasta trava kojoj je sjeme već dozrijevalo bila je gotovo do pojasa na vodoplavnim mjestima. Popriječivši livadu, Konstantin Levin iziđe na put i sretne starca otekla oka koji je nosio košnicu s pčelama.

– Hej, da nisi šta ulovio, Fomiču? – upita.

– Kako ulovio, Konstantine Dmitriču! Da je bar svoje očuvati. Utekao parojak evo po drugi put... Dobro te momci priskočiše. Vaši oru. Otpregoše konje, priskočiše...

– Nego, šta ti veliš, Fomiču, – da se kosi ili da se počeka?

– Eh! Po našem treba čekati do Petrova. A vi vazda ranije kosite. Pa šta, dat će bog, trava je dobro ponijela. Imat će stoka kamo.

– A šta misliš o vremenu?

– To je u božjoj ruci. Možda će i vrijeme podržati. Levin dođe k bratu. Lovine nije bilo, ali se Sergej Ivanovič nije dosađivao, već je bio u najboljem raspoloženju. Levin je vidio da je on, potaknut razgovorom s liječnikom, opet htio povesti razgovor. Levin je pak, naprotiv, želio što prije kući da uredi da se za sutra pozovu kosci i da se oslobodi sumnje u pogledu košnje, jer ga je ona jako zaokupljala.

– E pa, da pođemo – reče.

– Kamo ti se žuri? Posjedimo još. Alaj si moka! Iako nema lovine, ipak je lijepo. Svaki je lov lijep zato što čovjeka zbližuje s prirodom. Eh, divne li ocjelne vode! – reče on. – Ove niske obale – nastavi on – sjećaju me uvijek zagonetke – znaš li? Trava govori vodi: a mi ćemo se njihati, njihati.

– Ne poznajem tu zagonetku – sjetno odgovori Levin.

III

– Da znaš, o tebi sam mislio – reče Sergej Ivanovič. – Ni na što nije nalik to što se u vas radi u kotaru, prema onome što mi je ispriповjedio ovaj liječnik; on je zaista bistar momak. A ja sam ti govorio i govorim ti: nije lijepo što, ne odlaziš na sjednice i uopće što si se okanio zemskoga rada. Ako se čestiti ljudi budu povlačili, naravno, sve će poći naopako. Novac plaćamo mi, on odlazi na plaće, a nema ni škola, ni bolničara, ni primalja, ni ljekarni, ničega nema.

– Ta ja sam pokušao – tiho i nevoljko odgovori Levin.

– Ne mogu! Pa šta da radim!

– A šta ne bi mogao? Priznajem, ja to ne shvaćam. Ne mislim da je razlog ravnodušnost, neznanje; nije li naprosto lijenost?

– Nijedno, ni drugo, ni treće. Pokušao sam i vidim da ništa ne mogu učiniti – reče Levin.

Slabo je pronicao u ono što je brat govorio. Zagledavši se preko rijeke u oranje, zapazio je nešto crno, ali nije mogao razabrati je li to konj sam ili nadglednik na konju.

– A zašto ti ne možeš ništa učiniti? Pokušao si, pa nije uspjelo kako si namislio, i ti se pokoravaš. Gdje ti je samoljublje?

– Samoljublja – reče Levin dirnut u živac bratovim riječima – ja ne shvaćam. Kad bi mi na sveučilištu rekli da drugi shvaćaju integralni račun, a ja ne shvaćam, tu može biti zbor a o samoljublju. Ali ovdje treba ponajprije biti uvjeren da su potrebne određene sposobnosti za poslove, i najvažnije, biti uvjeren da je sve to vrlo važno.

– A što! Zar to nije važno? – reče Sergej Ivanovič dirnut u živac i time da njegov brat smatra za nevažno ono što je njega zanimalo, osobito time što ga on očito nije gotovo ni slušao.

– Meni se ne čini važno, ne zanima me, pa šta ćeš?... – odgovori Levin pošto je razabrao da ono što je on bio ugledao bijaše nadglednik, te da je nadglednik po svoj prilici otpustio seljake s oranja. Oni su izvrtali rala. »Zar su već uzorali?« pomisli.

– Ama slušaj ti – namrštivši svoje lijepo pametno lice, reče stariji brat – sve ima svoje granice. To je vrlo lijepo: biti čudak i iskren čovjek i ne voljeti himbe – sve ja to znam; ali ono što pak ti govoriš ili nema smisla ili ima vrlo loš smisao. Kako to da ti smatraš za nevažno da puk koji voliš, kako to uvjeravaš...

»Nikad ja nisam uvjeravao«, pomisli Konstantin Levin.

– ...umire bez pomoći? Nevjeste babice more djecu, i puk čami u neznanju i ostaje u vlasti kojekakvih pisara, a ti si dobio u ruke sredstvo da tome pomogneš, i ti ne pomažeš jer po tvome mišljenju to nije važno. I Sergej Ivanovič ga postavi pred dilemu: ili si ti tako zaostao da ne možeš vidjeti sve ono što možeš učiniti, ili ti nećeš da žrtvuješ svoj mir, taštinu ili ne znam što, pa da to učiniš.

Konstantin Levin osjećaše da mu preostaje samo da se pokori ili prizna da mu nedostaje ljubavi za opću stvar. I to ga je povrijedilo i zaboljelo.

– I jedno i drugo – reče odlučno. – Ja ne vidim da bi se moglo...

– Šta? Da se ne može pružiti liječnička pomoć kad se novci dobro rasporede?

– Kako se meni čini, ne može... Na četiri tisuće četvornih vrsta našega kotara, s našim poledicama, vijavicama, radnim vremenom, ja ne vidim da je moguće posvuda pružati liječničku pomoć. Pa ja uopće ne vjerujem u medicinu.

– Eh, dopustit ćeš, to nije pravo... Navest ću ja tebi tisuću primjera... No, a škole?

– Čemu škole?

– Šta to govoriš? Zar može biti sumnje da je obrazovanje korisno? Ako je ono dobro za tebe, dobro je i za svakoga drugog.

Konstantin Levin se osjećao u duši pritisnut te se zato usplahiri i nehotice očitova glavni razlog svoje ravnodušnosti prema društvenom radu.

– Može biti da sve to i jeste dobro; ali zašto da se ja brinem oko otvaranja zdravstvenih stanica kojima se nikad ne koristim i škola kamo svoju djecu neću slati, kamo ni seljaci ne žele da šalju svoju, a k tome još ne vjerujem baš čvrsto da ih valja slati? – reče.

Sergeja Ivanoviča na trenutak začudi ovo neočekivano shvaćanje; ali on odmah smisli nov plan za napad. Pošutio je, izvadio jednu udicu, ponovo bacio i smješkajući se obratio bratu:

– Ma dopusti... Prvo i prvo, zdravstvena stanica se pokazala potrebnom. Eto, Agafji Mihajlovnoj smo pozvali zemskoga liječnika.

– Ipak, mislim da će joj ruka ostati kriva.

– To se još ne zna... A onda, pismen seljak, radnik, i tebi je potrebniji i vredniji.

– Nije, pitaj koga ti drago – odlučno odgovori Konstantin Levin – pismen čovjek, kao radnik, kudikamo je gori. Ni putove ne smije čovjek praviti; a mostove čim podigneš, odmah ih pokradu.

– Uostalom – namrštivši se, reče Sergej Ivanovič, jer on nije volio da mu se protivuriječi, a osobito ne tako da se skače s jednog predmeta na drugi te da se bez ikakve veze navode novi dokazi tako da čovjek ne može znati na što bi odgovarao – uostalom, posrijedi nije to. Dopusti. Priznaješ li ti da je obrazovanje dobro za puk?

– Priznajem – reče Levin neočekivano i u isti mah pomisli da nije rekao ono što misli. Osjećao je da će mu, prizna li to, biti dokazano kako govori koještarije koje nemaju nikakva smisla. Kako će mu to biti dokazano, on nije znao, ali je znao, pouzdano, da će mu to biti dokazano logički, pa je čekao taj dokaz. Dokaz je bio kadikamo jednostavniji nego što je to Konstantin Levin mislio.

– Ako ti to priznaješ za dobro – reče Sergej Ivanovič – onda kao čestit čovjek ne možeš ne voljeti takav posao i biti mu nenaklonjen te prema tome ne željeti da na njemu radiš.

– Ali ja još ne priznajem da je taj posao dobar – pocrvenjevši reče Konstantin Levin.

- Kako? Pa maloprije si rekao...
- To jest ne priznajem ni da je dobar, ni da je moguć.
- To ti ne možeš znati dok se nisi oko toga potrudio.
- Pa, uzmimo – reče Levin premda to uopće nije dopuštao – uzmimo da je to tako; ali ja ipak ne vidim zašto bih se ja o tome brinuo.
- Kako to?
- Čekaj, kad smo već povelili razgovor, onda mi to razjasni s filozofskog stajališta – reče Levin.
- Ne shvaćam što će tu filozofija – reče Sergej Ivanovič, kako se Levinu učinilo, takvim tonom kao da on nije priznavao prava bratu da može govoriti o filozofiji. I to Levina razljuti.
- Evo čemu! – započe on žesteći se. – Ja mislim da je pokretač svih naših čina jedino lična sreća. U zemskim ustanovama ja sada, kao plemić, ne vidim ništa što bi pomagalo mome blagostanju. Putovi nisu bolji i ne mogu biti bolji; moji me konji voze i po lošim. Liječnici i zdravstvene stanice meni nisu potrebne, mirovni mi sudac nije potreban – nikad se njemu ne utječem niti ću se uteći. Škole ne samo da mi. nisu potrebne nego su, štaviše, i štetne, kako sam ti govorio. Za mene su zemske ustanove jednostavno obaveza da plaćam osamnaest kopejaka od desetine, da odlazim u grad, noćujem sa stjenicama i slušam kojekakve gluposti i gadarije, a osobni me probitak na to ne nagoni.
- Dopusti – smiješeći se prekine ga u riječi Sergej Ivanovič – osobni probitak nije nas gonio da radimo za oslobođenje seljaka, a mi smo radili.
- Nije! – sve više žesteći se prekine ga Konstantin. – Oslobođenje seljaka bijaše nešto drugo. Tu je bilo osobnoga probitka. Htjeli smo zbaciti sa sebe jaram koji je davio nas. sve čestite ljude. Ali biti odbornik, raspravljati o tome koliko treba zahodara i kako da se provedu cijevi u gradu gdje ja ne živim; biti porotnik i suditi seljaku koji je ukrao šunku te šest sati slušati kojekakve gluposti što ih melju branioci i tužitelji, te kako predsjednik pita moga starog Aljošku-blesavka: »Priznajete li vi, gospodine optuženi, činjenicu otuđenja šunke?« – »Ha?«
- Konstantin Levin bio se već zastranio, počeo predstavljati predsjednika i Aljošku-blesavka; njemu se činilo da sveto spada zajedno.
- Ali Sergej Ivanovič slegne ramenima.
- Pa što hoćeš time da kažeš?
- Hoću samo da kažem da ću ona prava koja zadiru u moj probitak uvijek braniti svim silama; jer i onda kad su u nas, studenata, žandari vršili premetačine i čitali naša pisma, ja sam bio spreman svim silama braniti ta prava, braniti svoja prava na obrazovanje, na slobodu. Razumijem vojnu obvezu koja zadire u sudbinu moje djece, braće i moju samu; spreman sam razmatrati ono što se mene tiče; ali odlučivati kako da se rasporedi četrdeset tisuća zemskoga novca, ili suditi Aljošku-blesavka – toga ja niti shvaćam niti mogu. Konstantin Levin je govorio kao da su mu riječi provalile branu.
- Sergej Ivanovič se osmjehnu.
- A sutra ćeš ti imati posla sa sudom: pa bi li ti bilo ugodnije da ti sude po starom krivičnom zakoniku?

– Sa sudom ja neću imati posla. Nikoga neću zaklati, niti mi je to potrebno. Eh! – nastavi on opet preskačući na nešto što s ovim nije bilo ni u kakvoj vezi – naše su ti zemske ustanove i sve to skupa nalik na brezove grane koje smo, kao ono o Duhovima, zabadali da budu nalik na šumu što je sama od sebe izrasla u Evropi, i ja ne mogu od srca zalijevati te brezice i vjerovati u njih!

Sergej Ivanovič samo slegne ramenima izražavajući tom kretnjom čuđenje odakle su se sada u njihovoj prepirci javile te brezove grane, premda je istoga trenutka shvatio što je time htio reći njegov brat.

– Dopusti, ali tako se ne može na to gledati – primijeti.

Ali je Konstantin Levin htio da se opravda zbog nedostatka za koji je znao da ga ima, zbog nebrige prema općem dobru, te on nastavi:

– Ja mislim – reče Konstantin – da nikakva djelatnost ne može biti trajna ako se ne temelji na osobnome probitku. To je opća istina, filozofska – reče odlučno ponavljajući riječ filozofska kao da želi pokazati kako i on, kao i bilo tko drugi, ima prava govoriti o filozofiji.

Sergej se Ivanovič još jednom osmjehnu. »I on ti isto ima nekakvu filozofiju koja treba da opravda njegove sklonosti«, pomisli.

– Eh, kani se ti filozofije – reče. – Prva zadaća filozofije svih vjekova je upravo u tome da nađe onu prijeko potrebnu vezu što postoji između osobnoga i općega probitka.

Međutim ovo ne spada ovamo, ovamo spada to da moram samo popraviti tvoju poredbu. Mlade breze nisu pobodene nego, neke posađene, neke posijane te s njima valja oprezno postupati. Samo oni narodi imaju budućnost, samo se oni narodi mogu nazvati povijesnima koji imaju osjećaj za ono što je važno i značajno u njihovim ustanovama i koji cijene te svoje ustanove.

I Sergej Ivanovič prijeđe na povijesno-filozofsko područje, Konstantinu Levinu nepristupačno, te mu pokaza svu neosnovanost njegovih nazora.

– Što se pak onoga tiče da se tebi to ne sviđa, oprostiti ćeš mi – to je naša ruska lijenost i gospodstvo, a ja sam uvjeren da je to tvoja privremena zabluda i da će proći.

Konstantin je šutio. Osjećao je da je potučen u svemu, ali je ujedno osjećao da ono što je on htio reći, njegov brat nije razumio. Nije znao tek to, zašto on toga nije razumio: da li stoga što nije umio jasno izreći ono što brat nije htio, ili stoga što ga nije mogao razumjeti.

Ali on se nije dublje upuštao u te misli te se, ne uzvraćajući bratu, zamislio o nečemu posve drugom što se ticalo njega sama.

Sergej Ivanovič smota posljednju udicu, odveza konja i oni odoše.

IV

Ono što se ticalo njega sama, a bilo ga zaokupilo dok je razgovarao s bratom, bješe ovo: prošle godine, kad je jednom došao na kosidbu i razljutio se na nadglednika, Levin je upotrijebio svoje sredstvo za umirenje – uzeo je kosu od seljaka i počeo kositi.

Taj mu se posao toliko svidio da se nekoliko puta laćao košenja; pokosio je cijelu livadu pred kućom i ove godine još rano s proljeća sastavio za se plan – kositi sa seljacima po čitave dane. Od bratova dolaska on je bio u nedoumici: da kosi ili da ne kosi?

Bilo ga je stid ostavljati brata sama po cijele dane, a i bojao se da mu se brat zbog toga ne naruga. Ali kad prođe livadom, kad se spomenu dojmova s kosidbe, bješe već gotovo odlučio da će kositi.

I, poslije razdražljivog razgovora s bratom, on se opet spomenu te svoje namjere. »Potrebno mi je tjelesno kretanje, inače će mi se značaj zacijelo iskvariti«, pomisli i odluči da kosi ma kako to bilo neugodno pred bratom i pukom.

Predveče Konstantin Levin ode u poslovnicu, načini raspored rada i posla u selo da se za sutra pozovu kosci kako bi kosili najveću i najljepšu, Kalinovu livadu.

– I moju kosu, molim, pošaljite k Titu nek je naklepa i ponese sutra, možda ću i ja sam kositi – reče trudeći se da se ne zbuni.

Nadglednik se osmjehnu te reče:

– Molim, molim.

Uveče za čajem reče Levin i bratu:

– Čini se, vrijeme se ustalilo – reče. – Sutra počinjem kositi.

– Ja veoma volim taj posao – reče Sergej Ivanovič.

– Ja ga silno volim. I sam sam kojiput kosio sa seljacima te sutra želim kositi cio dan.

Sergej Ivanovič diže glavu i radoznalo pogleda brata.

– Kako, kako? Jednako kao i seljaci, cio dan?

– Da, to je vrlo ugodno – reče Levin.

– To je divno kao tjelesna vježba, samo teško da ćeš ti to moći izdržati – bez ikakve poruge reče Sergej Ivanovič.

– Pokušao sam. Sprva je teško, onda čovjek već uđe. Mislim da neću zaostajati...

– Ma nemoj! Ali reci kako to seljaci gledaju? Mora da se podruguju što li je to spopalo gospodina.

– Ne, ne mislim tako; međutim to je tako prijatan ali i težak posao da se nema kada misliti.

– Ali kako ćeš s njima ručati? Da ti tamo šalju *lafita*⁹³ i pečena purana, bogme nije zgodno.

– To ne, ja ću dok oni budu počivali doći kući. Sutradan Konstantin Levin ustade ranije nego obično, ali ga gospodarski poslovi oko rasporeda zadržase, pa kad stiže na košnju, kosci već tjerahu drugi otkos.

Još s brijega pukao pred njim u nizini osjenčani, već pokošeni dio livade sa sivkastim otkosima i crnim gomilicama kaftana što su ih kosci skinuli na onome mjestu odakle su uzeli prvi otkos.

Što se više približavao to su mu se jasnije ocrtavali seljaci koji su u otegnutu nizu išli jedan za drugim i različito mahali kosama, jedni u kaftanima, drugi opet samo u košuljama. Nabrojao ih četrdeset i dvojicu.

Kretali su se polagano neravnom nizinom livade gdje je bio stari poloj. Neke od svojih ljudi Levin prepoznade. Bio je tu stari Jermil u vrlo dugoj bijeloj košulji koji je pognut mahao kosom; bio je tu mladi momak Vaska, u Levina je služio kao kočijaš, koji je jednim zamahom obarao čitav otkos. Bio je tu i Tit, Levinov učitelj u košenju, omalen, mršuljast seljačić. Ne sagibajući se, on je išao naprijed, kao da se kosom poigrava odsijecajući svoj široki otkos.

Levin sjaha pa, pošto priveza konja pored puta, sretne Tita koji mu, izvadiivši je iz grma, pruži drugu kosu.

– Gotova je, gospodine; brije, kosi sama – reče Tit, smiješeći se skine kapu i pruži mu kosu.

Levin uze kosu i poče je odmjeravati. Pošto su završili svoj otkos, znojni i zadovoljni izlažahu kosci jedan za drugim na put te se smješkajući pozdravljahu s gospodinom. Svi su ga gledali, ali nitko ništa ne reče dok na put nije izišao visok starac naborana i ćosava lica u ovčjem zobunu te mu se obratio.

– Pazi, gospodine, tko se uhvati u kolo, taj mora igrati! – reče on, a Levin začu suspregnut smijeh među koscima.

– Nastojat ću da ne zaostanem – reče uzimajući mjesto iza Tita i čekajući da počne.

– Pazi – ponovi starac.

Tit napravi mjesta, i Levin pođe za njim.

Trava je bila niska kraj puta te je Levin, kako davno nije kosio i smeten od pogleda koji bijahu u nj uprti, u prvi mah kosio loše mada je snažno zamahivao. Iza njega se začuše glasovi:

– Nije dobro nasadena, ručica je visoka, vidi kako se mora saginjati – reče jedan.

– Peticom jače nalegni – reče drugi.

– Ništa, dobro je, nadoći će on već – nastavi starac.

– Gle, pošlo mu je... Širok otkos uzimaš, smorit će te... Gazda i po, nema šta, svoju kuću kući! Aha, ostavlja između otkosa! Za to bi koji našijenac upamtio svoje.

⁹³*Lafit: vrst crvenog vina; ime je prema mjestu Chateau-Lafite u južnoj Francuskoj gdje se proizvodi.*

Trava je postajala mekša, i Levin je slušajući, ali ne odgovarajući i trudeći se da kosi što može bolje, išao za Titom. Prodoše stotinu koraka. Tit je jednako išao ne zaustavljajući se, ne pokazujući ni najmanje umora; ali Levin se već pobojavao da neće izdržati: toliko se bio umorio.

Osjećao je da zamahuje posljednjom snagom te odluči zamoliti Tita da zastane. Ali upravo toga trenutka Tit zastane sam pa, sagnuvši se uza trave, otra kosu te je stade oštriti. Levin se uspravi pa se uzdahnuvši ogleda. Iza njega je išao seljak i očito se isto tako umorio, jer je odmah, i prilazeći Levinu, stao i prihvatio se oštrenja. Tit je naoštrio kosu sebi i Levinu te oni pođoše dalje.

Druga je ruka prošla na isti način. Tit je odbacivao otkos za otkosom ne ustavljajući se, niti se umarajući. Levin je išao za njim trudeći se da ne zaostaje, a bilo mu je sve teže i teže: bivalo je da je osjećao da neće mu više preteći snage, ali upravo u takvu trenutku Tit bi se zaustavljao i oštrio.

Tako istjeraše prvi otkos. I ovaj se dugi otkos učini Levinu osobito težak; ali zato kad su istjerali otkos i kad se Tit, zabacivši kosu na leđa, laganim korakom stao vraćati tragom što su ga na otkosu ostavile njegove petice, i Levin isto onako pođe svojim otkosom. Unatoč tome što mu je znoj curkom curio niz lice i kapao s nosa, i što su mu sva leđa bila mokra kao da ih je netko polio vodom – bilo mu je vrlo lijepo. Osobito ga je radovalo to što je znao da će sada izdržati. Zadovoljstvo mu je kvarilo samo to što mu je otkos bio ružan.

»Manje ću mahati rukom, a više cijelim tijelom«, mislio je uspoređujući kao po koncu oboreni Titov otkos sa svojim isprekidanim i nejednako naslaganim otkosom.

Prvi je otkos Tit prošao, kako je Levin opazio, naročito brzo, po svoj prilici želeći iskušati gospodina, a i otkos je bio dugačak. Idući su otkosi bili već lakši, ali Levin je svejedno morao upinjati svu svoju snagu da ne bi zaostajao za seljacima.

Ništa nije mislio, ništa želio osim da ne zaostane za seljacima i da što je moguće bolje uradi svoje. Slušao je samo zveket kosa i vidio pred sobom uspravnu Titovu pojavu kako se udaljuje, izdubljeni polukrug otkosa, travke i cvjetne krunice što su se polako i valovito povijale oko sječiva njegove kose i pred sobom kraj otkosa gdje dolazi odmor.

Ne shvaćajući kako to i odakle, usred rada on najednom oćutje ugodnu hladnoću po vrelim oznojenim leđima. Pogledao je u nebo dok su se brusile kose. Naide nizak, težak oblak te udari krupna kiša. Jedni seljaci pođoše kaftanima i obukoše ih; drugi pak, isto kao i Levin, samo radosno sažimahu ramenima pod prijatnim osvježenjem.

Istjeraše još nekoliko otkosa. Smjenjivahu se dugi pa kratki otkosi, dobre pa loše trave. Levin je izgubio svako poimanje o vremenu i niko nije znao je li kasno ili rano. U njegovu se radu sada počela rađati promjena koja mu je donosila golem užitak. Usred rada znalo se desiti da je zaboravljao što je radio, postajalo bi mu lako i u tim je trenucima njegov otkos bivao gotovo isto onako ravan i lijep kao i u Tita. Ali čim se sjetio što on to radi pa se počeo trsiti da radi bolje, odmah je osjećao svu težinu posla te bi otkos padao loš.

Pošto je istjerao još jedan otkos, on htjede da se vrati, ali Tit zastade pa, prišavši k starcu, nešto mu tiho reče. Obojica pogledaše u sunce. »O čemu li govore i zašto ne započinju nov otkos?« pomisli Levin ne pogadajući da su seljaci kosili već četiri sata bez prestanka te da im je vrijeme doručku.

– Da doručujemo, gospodine, – reče starac.

– Zar je već vrijeme? Pa de, doručujte.

Levin predade kosu Titu te sa seljacima, koji su pošli prema kaftanima po kruh, kroz kišom lako poškropijene otkose duge pokošene površine krene prema konju. Istom je ovdje vidio da nije pogodilo vrijeme i da mu sijeno kisne.

– Ništa, gospodine, po kiši tko kosi, taj po vedru kupi! – reče starac.

Levin odveže konja i odjaše kući na kavu.

Sergej Ivanovič bijaše tek ustao. Pošto je popio kavu, Levin opet odjaha na košnju prije negoli se Sergej Ivanovič uspio odjenuti i izići u blagovaonicu.

V

Poslije doručka Levinu više nije dopalo njegovo predašnje mjesto u otkosu, nego ono između starca-šaljivčine koji ga je pozvao da mu bude susjed i mlada seljaka, s jeseni tek oženjena, kojemu je ovo bila prva godina da kosi.

Starac je, pravo se držeći, išao naprijed jednoliko i široko pomičući raskrečene noge te tačnim i jednakim pokretom koji ga, po svemu sudeći, nije stajao više napora nego mahanje ruku u hod, kao da se poigrava, odbacivao jednak, visok otkos. Baš kao da i nije on kosio, nego da je oštra kosa sama fijukala kroz sočnu travu.

Iza Levina je išao mladi Miško. Njegovo miloliko, mlado lice povezano preko kose povezom svježije trave neprestano se grčilo od napora; ali čim bi tko pogledao u njega, on se smiješio. Očito je bio spreman prije umrijeti negoli priznati da mu je teško.

Levin je išao između njih. Za najveće žege košnja mu se nije učinila tako teškom. Rashlađivao ga znoj što ga je oblijevao, a sunce što mu je peklo leđa i glavu i do lakata zasukane rukave davalo mu je krepkost i upornost u radu; i sve su češće i češće nailazili oni trenuci zaborava kad se moglo ne misliti na ono što se radi. Kosa je sjekla sama od sebe. To su bili sretni trenuci. Još radosniji bjehu trenuci kad je na prilazu k rijeci, dokle dopirahu otkosi, starac mokrom gustom travom otirao kosu, isplakao joj čelik u svježoj riječnoj vodi, natakao vodijer i čašćavao Levina.

– Deder malo moga kvasa! A, dobar li je? – govorio je namigujući.

I doista Levin nikad nije pio takva napitka kao što je bila ta topla voda u kojoj je plivala zelen i koja je od limena vodijera imala okus rđe. A odmah poslije toga nastupala bi blažena laka šetnja s rukom na kosi kad je čovjek mogao Otrti znoj što je lio, udahnuti punim grudima i pogledom obuhvatiti cio otegnuti niz kosaca kao i ono što se uokolo radilo, u šumi i na polju.

Što je Levin duže kosio to je sve češće osjećao trenutke zaborava kad ruke već nisu mahale kosom nego je kosa sama vukla za sobom tijelo koje je bilo sveudilj svjesna sebe, i kao nekom čarolijom rad je, a da čovjek na nj nije ni mislio, sam od sebe odmicao pravilno i tačno. Bili su to najblaženiji trenuci. Tegobno je bilo samo onda kad je valjalo prekidati kretnje što su već bile postale nesvjesne pa misliti; kad je valjalo opkositi kakav zarastao panj ili neopljivljenu kiselicu. Starac je to lako radio. Naiđe takav panj, a on naizmjenice sad vrhom, sad krajem kose s obje strane opkosi panj kratkim udarima. A to radeći, on je sved razgledao i pazio na ono što mu se otkrivalo; sad bi zakinuo neku gljivicu, pojeo je ili ponudio Levina, sad bi vrškom kose odbacio kakvu grančicu, sad bi ogledao prepeličje gnjezdašce odakle je ispod same kose umakla ženka, sad bi lovio zmiju što se zatekla na putu te je kao viljuškom podizao i pokazivao Levinu i onda bacao u stranu.

I Levinu i momčetu iza njega te naizmjenične kretnje bijahu teške. Obojica su, pošto su svještili jedne kretnje, svojski radili te nisu bili kadri mijenjati kretnje i ujedno motriti preda se.

Levin nije opazio kako vrijeme prolazi. Da ga je tko upitao koliko dugo kosi, rekao bi: pola sata – a već se bilo primaklo vrijeme ručku. Dok su započinjali nov otkos, starac upozori na djevojčice i dječake koji su, jedva vidljivi, s različitih strana visokom travom i putem išli prema koscima noseći zavežljaje s kruhom i krpama začepljene vrčeve kvasa koji su im otezali ručice.

– Gle, mile bubice! – reče pokazujući na njih i zaštitivši oči pogleda u sunce.

Istjeraše još dva otkosa; starac zastane.

– E pa da se ruča, gospodine! – reče odlučno. Pa kad stigoše do rijeke, kosci se preko otkosa zapute prema kaftanima gdje su, iščekujući ih, sjedila djeca koja su donijela ručak. Iskupiše se seljaci – dalji pod kola, bliži – pod rakitov grm na koji nabacaše trave.

Levin im se pridruži; nije mu se dalo odlaziti.

Svakog ustezanja pred gospodinom već je odavno nestalo. Seljaci su se spremali da ručaju. Jedni su se umivali, mlađarija se kupala u rijeci, drugi se smještali da se odmore, driješili torbice s kruhom i otvarali vrčeve kvasa.

Starac nadrobi kruha u čanak, izgnječi ga drškom žlice, nalije vode iz vodijera, nareže još kruha pa, posolivši, počne se moliti okrenut prema istoku.

– Deder, gospodine, moje popare – reče priklevkavši pred čanak.

Popara je bila tako ukusna da je Levin odustao od namjere da ide kući na ručak. Ručao je sa starcem i upustio se s njime u razgovor o njegovim domaćim poslovima vrlo se živo za njih zanimajući te mu je pripovijedao o svim svojim poslovima i svim okolnostima koje bi starca mogle zanimati. Osjećao se bližim njemu negoli bratu te se nehotice smiješio od nježnosti što ju je osjećao prema tome čovjeku. Kad je starac opet ustao, pomolio se i legao na isto mjesto pod grmom metnuvši pod uzglavlje trave, Levin učini to isto i, unatoč nasrtljivim muhamama koje su bile na suncu uporne i bubicama što su golicale mu oznojeno lice i tijelo; zaspao istog trena te se probudi tek kad je sunce prešlo na drugu

stranu grma i počelo ga doticati. Starac već odavna nije spavao nego je sjedio klepajući kose mlađariji.

Levin se ogleda oko sebe i ne prepoznade mjesta: toliko se sve bijaše izmijenilo. Golema površina livade bijaše sva pokošena i sijaše naročitim, novim sjajem sa svojim otkosima koji su već mirisali pod večernjim kosim zrakama sunca. I opkošeno grmlje pored rijeke, i rijeka sama, prije nevidljiva, a sada poput ocjela sjajna na zavojima, i ljudi koji su se micali i pridizali, i strmi zid trave nepokošena dijela livade, i jastrebovi što su se vili nad ogoljelom livadom – sve to bijaše posve novo.

Pošto se pribrao, Levin stade ocjenjivati koliko je pokošeno i koliko još danas može uraditi. Četrdeset i dvojica su uradila neobično mnogo. Velika livada koju je u vrijeme kmetstva trideset kosa kosilo dva dana bijaše čitava već pokošena. Nisu bili pokošeni kutovi s kratkim otkosima. Ali Levin je htio da se toga dana pokosi što se može više te se ljutio na sunce što se tako brzo spušta. Nije osjećao nikakva umora; htio je samo da se što brže i što se može više uradi.

– Je li, kako misliš, hoćemo li još pokositi Maškin Vrh? – reče starcu.

– Kako bog da, sunce nije visoko. Hoće li biti votke za momke?

Za užine, kad opet sjedoše i pušači zapališe, starac objavi momcima da će »pokose li Maškin Vrh – biti votke«.

– Ih, što ga nećemo pokositi! Počimaj, Tite! Slistit ćemo mi to! Najest ćeš se noćas. Počimaj! – začuše se glasovi i, gutajući posljednje zalogaje kruha, kosci uzeše kositi.

– Ehe, momci, dršte se! – reče Tit i gotovo trkom pođe naprijed.

– Bježi, bježi – govorio je starac hitajući za njim i lako ga sustižući – čuvaj noge! Potkresat ću ih!

I mlado i staro kosilo je kao da se utrkuje. Međutim koliko god su se žurili, trave nisu kvarili i otkosi padahu jednako čisto i uredno. Oklinak što je bio ostao u kutu bi slišćen u pet minuta. Još su posljednji kosci istjerivali svoj otkos, a prednji su već prebacili kaftane preko leđa i pošli putem prema Maškinom Vrh.

Sunce se već spuštalo ka drveću kad su oni, kuckajući vodijerima, ušli u šumsku jaružicu Maškina Vrh. Trava je u sredini vrtače bila do pojasa, i nježna i meka, bujna, ovdje-ondje u šumi prošarana žutim i ljubičastim kronicama poljskog cvijeća.

Nakon kraćeg vijećanja – da li da udare uzduž ili poprijeko – Prohor Jermilin, također poznat kosac, golem, crnomanjast seljak, pođe naprijed. On istjera jedan otkos uza stranu, povraća se i razmaše, te se svi stadoše ravnati prema njemu idući niz brdo vrtačom i na brdo do pod sam rub šume. Sunce zađe za šumu. Rosa je već bila pala te su kosci samo na brdašcu bili na suncu, a u nizini gdje se držala para i na drugoj strani išli su po svježoj, rosnoj hladovini. Rad kiptaše.

Podasijecana uz reske zvuke i oštro mirišući, trava je polijegala u visoke otkose. Tiskajući se u kratkim otkosima, kucukajući vodijerima i glaseći se sad udarom kose o kosu, sad fijukom brusa o klepanu kosu, sad radosnim povicima, sa svih strana kosci požurivahu jedan drugoga.

Levin je i opet kosio između onoga momčeta i starca. U svom haljincu od ovčje kože, starac je bio svejednako vedar, šaljiv i slobodnih kretnji. U šumi su svaki čas nabasali na brezove vrganje, nabrekle u sočnoj travi što su ih kose odsijecale. Starac se, međutim, svaki put kad bi naišao na gljive, sagibao, brao ih i turao u njedra. »Jošte jedan darak za moju staru«, govorio bi pri tom.

Kako god da je lako bilo kositi mokru i krhku travu, ipak se bilo teško spuštati i penjati strmim kosinama jaruge. Ali starcu to nije smetalo. Sveder mašući kosom, on se polako peo strmeni sitnim, čvrstim zakoračajem svojih nogu obuvenih u velike opanke, pa iako mu se treslo cijelo tijelo i gaće što su mu se bile objesile ispod košulje, on nije putem propuštao ni jedne travke, ni jedne gljive i jednako se šalio sa seljacima i s Levinom. Levin je išao za njim i često pomišljao da će on zacijelo pasti penjući se s kosom na tako strm brežuljak, na koji se i bez kose teško bilo uspeti; ali se on uspinjao i radio je što je trebalo da se radi. Čutio je da njega pokreće nekakva snaga izvana.

VI

Maškin Vrh pokosiše, obarali su posljednje otkose, obukoše kaftane i raspoloženo krenuše kućama. Levin pojaha konja i tužan oprostivši se sa seljacima pođe kući. Obazreo se bio s brda; više se nisu mogli vidjeti u magli što se dolje podizala; čuli su se tek vedri grubi glasovi, kikot i zveka kosa kad bi udarile jedna o drugu.

Sergej je Ivanovič već davno bio ručao i pio je limunadu s ledom u svojoj sobi razgledajući novine i časopise koje je upravo dobio s pošte, kad Levin, zamršene i od znoja na čelo prilijepljene kose i pocrnjelih, mokrih leđa i grudi, živahno pričajući bane k njemu u sobu.

– I pokosismo cijelu livadu! Ah, što je lijepo, divno. A kako si se ti proveo? – govoraše Levin posve zaboravivši jučerašnji neugodni razgovor.

– Ljudi božji! na što si ti nalik! – reče Sergej Ivanovič u prvi tren nezadovoljno pogledajući u brata. – Ama vrata, vrata zatvaraj zaboga! – vikne. – Zacijelo si ih najmanje desetak pustio. Sergej Ivanovič nije podnosio muha te je u svojoj sobi otvarao prozore jedino noću i brižno zatvarao vrata.

– Bogme ni jedne. Ako sam ih i pustio, pohvatat ću ih. Nećeš vjerovati kakav je to užitak! Kako ti provede dan?

– Ja dobro. Ta nisi zar cio dan kosio? Gladan si, mislim, kao vuk. Kuzma je sve priredio.

– Ne, nije meni do jela. Tamo sam jeo. Nego ja odoh da se umijem.

– Pa, idi, idi, i ja ću odmah doći k tebi – reče Sergej Ivanovič mašući glavom dok je gledao brata. – Ama idi brže – dodadne on smiješeći se pa se, pošto pokupi svoje knjige, spremi da ode. I on se odjednom razveseli te ne htje da se rastane s bratom. – E, a gdje si bio za kiše.

– Kakva te kiša spopala? Jedva da je poškopila. Evo odmah ću ja. Onda ti lijepo provede dan? E pa lijepo. – I Levin se ode presvući.

Za pet minuta braća se nađuše u blagovaonici. Premda se Levinu bilo činilo da mu nije do jela, svejedno je sjeo za ručak tek da ne uvrijedi Kuzmu, ali kad poče jesti, ručak mu se učini jako ukusan.

Sergej Ivanovič ga je smiješeći se gledao. – Ah jest, imaš pismo – reče. – Kuzma, snesi ga molim te. Samo pazi, zatvaraj vrata.

Pismo je bilo od Oblonskoga. Levin ga pročita naglas. Oblonski je pisao iz Petrograda:

»Dobio sam pismo od Doli, ona je u Jergušovu i nikako da se snađe. Skokni, molim te, k njoj, pomози savjetom, ti sve znaš. Tako će joj biti drago da te vidi. Posve je sama, sirotica. Punica je sa svima još u inozemstvu.«

– Izvrsno! Svakako ću otići k njima – reče Levin. – Mogli bismo zajedno. Ona je tako sjajna. Zar ne?

– A jesu li daleko odavle?

– Tridesetak vrsta. Pa možda će biti i četrdeset. Ali put je izvrstan. Sjajno ćemo putovati.

– Vrlo rado – jednako se smješkajući reče Sergej Ivanovič. Sama pojava mlađega brata udobrovoljavala ga je. – Alaj si ti pri teku! – reče gledajući njegovo nad tanjir sagnuto tamnocrveno preplanulo lice i vrat.

– Izvrsno! Nećeš vjerovati koliko je ovo koristan režim protiv svake budalaštine. Ja želim obogatiti medicinu novim terminom: *Arbeitskur*.⁹⁴

– Eh, rekao bih, tebi barem to nije potrebno.

– Nije, ali različitim živčanim bolesnicima jeste.

– Da, to treba iskušati. I ja sam već htio doći na košnju da te vidim, ali žega je bila tako nesnosna da nisam išao dalje od šume. Malo sam sjeo i šumom pošao u selo, sreo tvoju dojkinju te je ispitao što seljaci misle o tebi. Koliko sam ja shvatio, oni toga ne odobravaju.

Rekla je: »Nije to za gospodu.« Općenito, meni se čini da su u pučkom shvaćanju vrlo kruto određeni zahtjevi takozvane, kako puk veli, »gospodske« djelatnosti. I oni se dopuštaju da se gospoda bave nečim što po njihovu shvaćanju ne spada na njih.

– Možda, ali to je opet takav užitak kakav u cijelom svome životu nisam imao. I u tome dakako nema ništa loše. Nije li tako? – odgovori Levin. – Šta mogu ako se to njima ne sviđa. Uostalom, ja mislim da to nije ništa. A?

– Općenito – nastavi Sergej Ivanovič – kako vidim, ti si zadovoljan današnjim svojim danom.

– Veoma sam zadovoljan. Pokosili smo čitavu livadu. A s kakvim sam se tek starcem tamo sprijateljio! Ne možeš ni zamisliti kakav divan čovjek!

⁹⁴ *Njemački: liječenje radom.*

– Eto, zadovoljan si dakle svojim danom. I ja sam. Ponajprije, riješio sam dva šahovska problema, a jedan je vrlo zanimljiv – iznalazi se pješakom. Pokazat ću ti. A onda sam mislio o našem jučerašnjem razgovoru.

– Šta? O jučerašnjem razgovoru? – reče Levin blaženo žmirkajući i otpuhujući nakon dovršena ručka pa nikako da se sjeti kakav je to bio jučerašnji razgovor.

– Ja smatram da si ti donekle u pravu. Mi se razilazimo u tome što je po tvome shvaćanju pokretač svega osobni probitak, a ja držim da se svaki čovjek koji je stekao određen stupanj obrazovanja mora zanimati za opće dobro. Možda si ti i u pravu da bi poželjnija bila djelatnost kojom postizemo materijalni probitak. Uopće ti si narav suviše *primesautiere*⁹⁵, kako bi rekli Francuzi; ti hoćeš ili strastvenu, energičnu djelatnost ili ništa.

Levin je slušao brata i nije ama baš ništa razumio niti je htio da razumije. Bojao se jedino da ga brat ne upita štogod po čemu bi se vidjelo da nije ništa slušao.

– Tako ti je to, prijane moj – reče Sergej Ivanovič tapšući ga po ramenu.

– Da, naravno. Pa da! Ne branim ja uporno svoje – odgovori Levin smiješeći se poput djeteta kad nešto skrivi. »Oko čega se ono ja prepirah? – mislio je. – Naravno, i ja sam u pravu, i on je u pravu, i sve je lijepo i krasno. Valja samo otići u poslovnicu da se izdaju nalozi.« Ustao je protežući se i smiješeći.

Sergej se Ivanovič također osmjehnu. – Ako hoćeš prošetati, hajdmo zajedno – reče ne želeći se rastajati s bratom iz kojega je prosto izbijala svježina i bodrost. – Hajdemo, svratit ćemo i u poslovnicu ako moraš.

– Ao, ljudi! – vikne Levin tako glasno da se Sergej Ivanovič uplašio.

– Šta je, šta ti je?

– Šta je s rukom Agafje Mihajlovne? – reče Levin udarajući se po glavi. – Ja sam i zaboravio na nju.

– Mnogo je bolje.

– Neka, ipak ću skoknuti do nje. Ti nećeš stići ni šešira staviti na glavu, a ja ću se već vratiti.

I on poput čegrtaljke zaklopara petama sjurivši niza stepenice.

VII

Onda kad je Stjepan Arkadijč doputovao u Petrograd da ispuni najprirodniju, svima činovnicima znanu, a nečinovnicima neshvatljivu najpreču dužnost, bez koje se ne može činovnikovati – da u ministarstvu podsjeti na sebe – i dok je vršeći tu dužnost pokupio gotovo sve novce iz kuće te vedro i ugodno provodio vrijeme po utrka i po ljetnikovcima, Doli se s djecom preselila na selo da bi koliko tolika smanjila izdatke. Preselila se u selo Jergušovo koje je stekla

⁹⁵ *Impulsivan, nagao, žestok, koji odmah reagira.*

mirazom, ono isto selo gdje je proljetos prodana šuma i koje bješe na pedesetak vrsta od Levinova sela Pokrovskoga.

U Jergušovu je veliki stari dom bio već odavno srušen, a knez je još bio dovršio i povećao jedno krilo. Prije dvadesetak godina, dok je Doli bila još dijete, krilo je bilo prostrano i udobno, premda je, poput svih krila, bilo bokom okrenuto prema izlaznom drvoredu i prema jugu. Ali je sada to krilo bilo staro i trošno. Još dok je Stjepan Arkadijč proljetos odlazio prodavati šumu, Doli ga je molila da pregleda kuću te da naredi nek se popravi što treba.

Stjepan Arkadijč je, poput svih grešnih muževa zabrinut za ženinu udobnost, sam pregledao kuću te izdao naloge o svemu što je po njegovu sudu bilo potrebno. Po njegovu mišljenju sav je namještaj trebalo presvući kretonom, objesiti zastore, očistiti vrt, sagraditi mostić na ribnjaku i posaditi cvijeće; ali je zaboravio mnogo drugih prijeko potrebnih stvari bez kojih se kasnije Darja Aleksandrovna namučila.

Ma koliko se Stjepan Arkadijč trsio da bude brižan otac i muž, nikako nije mogao shvatiti da on ima ženu i djecu. Imao je momačke navike pa se samo po njima ravnao. Pošto se vratio u Moskvu, ponosno je rekao ženi da je sve spremno, da će kuća biti kao kutijica i da joj on svakako svjetuje da otputuje. Stjepanu je Arkadijču ženin odlazak na selo bio vrlo ugodan u svakom pogledu: i za djecu je zdravije i troškova manje, a njemu slobodnije.

Darja Aleksandrovna držala je pak ljetni odlazak na selo prijeko potrebnim za djecu, osobito za djevojčicu koja se nije mogla oporaviti poslije šarlaha, i napokon za to da se izbavi od sitnih poniženja, sitnih dugova drvaru, ribaru, cipelaru koji su joj bili dojadili. Povrh toga odlazak joj je bio ugodan još i zato što je sanjarila da će k sebi na selo domamiti sestru Kiti koja se sredinom ljeta imala vratiti iz inozemstva, a bilo joj je propisano kupanje. Kiti je pisala iz toplica da joj ništa nije milije nego da provede ljetno s Doli u Jergušovu punom djetinjih uspomena za njih obje.

U početku je boravak na selu bio Doli veoma težak. Ona je živjela na selu u djetinjstvu, pa je u nje ostao dojam da je selo spas od svih gradskih neugodnosti, da život ondje iako nije lijep (s time se Doli lako mirila) ipak je jeftin i udoban: svega ima, sve je jeftino, sve se može nabaviti, a i djeci je lijepo. Ali sada, pošto je kao domaćica došla na selo, uvidjela je da je sve to posve drukčije nego je ona bila mislila.

Sutradan po njihovu dolasku udari kiša kao iz kabla te je noću procurilo u hodniku i u dječjoj sobi tako da su krevetiće prenijeli u gostinjsku sobu. Kuharice za poslogu nije bilo; od devet krava, prema kravaričinim riječima, jedne su bile steone, druge s prvim teletom, treće stare, četvrte su imale tvrda vimena; mlijeka čak ni za djecu nije bilo dovoljno. Jaja nije bilo. Kokoš se nije mogla dobiti, pekli su i kuhali stare, ljubičaste, žilave pijetlove. Nisu se mogle najmiti žene da operu podove – sve su okopavale krumpir. Nisu se mogli izvesti, jer se jedan konj jogunio i otimao u zaprezi. Nisu se imali gdje kupati – sva je obala bila izgažena od stoke i otvorena prema cesti; čak se ni na šetnju nije moglo izlaziti, jer je stoka ulazila u vrt preko polomljenog plotu, a bio je tu i

jedan strašan bik koji je rikao i prema tome zacijelo se i bo. Ormara za haljine nije bilo. Oni koji su postojali nisu se zatvarali, a otvarali su se sami kad bi tkogod prošao mimo njih. Limenog posuđa ni vrčeva nije bilo; kotla za rublje pa čak ni daske za glačanje u djevojačkoj sobi nije bilo.

Darja Aleksandrovna je u prvo vrijeme, mjesto da se malo odmori, zapala u ove, s njena gledišta strašne tegobe, te je bila sva očajna: radila je svojski, čutjela da nema iz toga izlaza i svaki čas suzdržavala suze što su joj navirale na oči. Upravitelj, bivši konjički narednik, kojega je Stjepan Arkadijč zavolio i od vratara napravio upraviteljem zbog njegove lijepe i pristojne vanjštine, nimalo se nije brinuo za nevolje Darje Aleksandrovne, samo je s poštovanjem govorio: »Ništa se tu ne može, to je tako loš svijet« i ni u čemu joj nije pomagao. Činilo se da iz toga nema izlaza.

Međutim u domu Oblonskih, kao i u svakom obiteljskom domu, bijaše jedna povučena ali vrlo važna i korisna osoba – Matrjona Filimonovna. Ona je umirivala gospođu, uvjeravala je da će se sve urediti (bila je to njena riječ, a od nje ju je preuzeo Matvej) te je sama, ne žureći i ne uzbuđujući se, poslovala.

Ona se odmah sprijateljila s nadglednikovicom i već je prvog dana s njome i s nadglednikom pila čaj pod bagremovima i pretresala sve poslove. Uskoro bi pod bagremovima osnovan klub Matrjone Filimonovne te su se tu, s pomoću toga kluba u kojem su bili nadglednikovica, *starosta*⁹⁶ i pisar, malo pomalo počele otklanjati životne nedaće i u nedjelju dana se sve doista dovelo u red. Krov popraviše, kuharicu nađoše – starostinu kumu, kokoši kupiše, krave počеше davati mlijeko, vrt ogradiše letvama, roljaču napravi tesar, ormarima udariše kvačice te se oni nisu više otvarali sami od sebe, i daska za glačanje presvučena vojničkim suknom ležala je između ručice naslonjača i komode, te u djevojačkoj sobi zamirisa na vruće glačalo.

– Eto vidite! A toliko ste očajavali – reče Matrjona Filimonovna pokazujući dasku.

Zagradiše asurama čak i mjesto za kupanje. Lili se počela kupati, a Darji Aleksandrovnoj se barem djelimice ispuniše očekivanja, ako ne mirna, a ono udobna seoskog života. Darja Aleksandrovna nije imala mira uza šestoro djece. Jedno bi se razboljelo, drugo se moglo razboljeti, trećemu je nešto nedostajalo, četvrto je pokazivalo znakove loša značaja itd., itd. Rijetko, rijetko kada zavládalo bi kratko mirno razdoblje.

Ali te brige i nemiri bijahu Darji Aleksandrovnoj jedina sreća. Da nije bilo toga, ona bi ostajala sama sa svojim mislima o mužu koji je nije volio. Ali osim toga, ma kako da je kao majka strahovala da se ne razbole, ma kako teške bile bolesti same i njen jad kad je vidjela znakove loših sklonosti u djece – sama su joj djeca već sada sitnim radostima naplaćivala njene jade. Te radosti bjehu tako sitne da su bile neprimjetne poput zlata u pijesku, te je ona u teškim trenucima vidjela samo jade, samo pijesak; ali bilo je i lijepih trenutaka, kad je ona vidjela jedino radosti, jedino zlato.

⁹⁶ U carskoj Rusiji izborni seoski starješina koji je obavljao administrativno-policijske dužnosti.

Sada, u seoskoj osami, ona je sve češće i češće postajala svjesna tih radosti. Gledajući ih, ona se često svakojako prisiljavala da uvjeri sebe kako je u zabludi, da je ona kao mati pristrana prema svojoj djeci; svejedno nije mogla a da ne uvjerava samu sebe kako su njena djeca, sve šestoro, divna, svako na svoj način, i to takva kakva se rijetko viđaju – i bila je sretna zbog njih i njima se ponosila.

VIII

Pri koncu svibnja, kad je već sve više ili manje bilo uređeno, primila je mužev odgovor na svoje žalbe na seoski nered. Pisao joj je moleći za oprost što nije bio o svemu promislio i obećao da će doći prvom prilikom. Ta se prilika ne ukaza te sve do početka lipnja Darja Aleksandrovna osta sama na selu. O Petrovu postu, jedne se nedjelje Darja Aleksandrovna odvezla na službu božju da pričesti svu svoju djecu. U svojim intimnim, filozofskim razgovorima sa sestrom, majkom, prijateljima, Darja Aleksandrovna je vrlo često sve njih začuđavala svojim slobodnjaštvom prema religiji. Ona je imala svoju neobičnu religiju *metempsihoze*⁹⁷ u koju je čvrsto vjerovala slabo se obzirući na crkvene dogme. Ali u porodici – i to ne tek toliko da pokaže primjerom, nego svim srcem – ona je strogo ispunjavala sve crkvene propise, a to da djeca gotovo godinu dana nisu bila na pričesti, jako ju je uznemirivalo te je uz potpuno odobravanje i razumijevanje Matrjone Filimonovne odlučila da to izvrši sada, ljeti.

Nekoliko je dana unaprijed Darja Aleksandrovna smislila kako će obući svu djecu. Bile su sašivene, prepravljene i oprane oprave, otpušteni porubi i nabori, prišivena dugmad i pripravljene vrpce. Jedino je Tanjina haljina, koju je uzela da šije Engleskinja, Darji Aleksandrovoj popila mnogo krvi. Prepravljajući haljinu, Engleskinja je napravila šavove na pogrešnom mjestu, suviše izrezala oko rukava i posve pokvarila haljinu. Tanja je bila tako stegnuta u ramenima da ju je bilo žalosno i pogledati. Ali se Matrjona Filimonovna dosjetila da doda oklinke te da napravi ogrtačić. Sve se popravilo, ali je s Engleskinjom bila gotovo izbila svađa. Ujutro je ipak :sve bilo u redu te oko devet sati – rok do kojega su zamolili oca protu da počeka sa službom božjom, sjajeći se od radosti djeca su obučena stajala pred kočijom kod ulaznih vrata čekajući mater.

Umjesto razjogunjenoga Vranca, po nagovoru Matrjone Filimonovne u kočiju upregoše nadglednikova Ridana, i Darja Aleksandrovna zadržana brigama oko svoje toalete, odjevena u bijelu haljinu od muselina iziđe da zauzme svoje mjesto. Darja Aleksandrovna se češljala i oblačila sva brižna i uzbuđena. Prije se oblačila radi sebe, da bude lijepa i da se sviđi drugima; kasnije, što je više starjela to joj se neugodnije bilo oblačiti; vidjela je koliko je poružnjela. Ali sada se opet oblačila sva zadovoljna i uzbuđena. Sada se nije oblačila radi sebe, ni

⁹⁷ Grčki: *metempsychosis* = u nekim vjerskim naukama selenje ili prijelaz pokojnikove duše u tijelo drugoga čovjeka, životinje ili pak biljke.

radi svoje ljepote, već da ne bi kao mati te krasne djece kvarila općega dojma. Pa, pošto se posljednji put pogledala u ogledalo, ostade zadovoljna sobom. Bila je lijepa. Ne onako lijepa kako je nekoć željela biti na plesu, nego lijepa za svrhu koju je sada imala u glavi.

U crkvi osim seljaka, sluga i njihovih žena nije bilo nikoga. Ali je Darja Aleksandrovna vidjela, ili joj se činilo da je vidjela divljenje što su ga pobuđivala njena djeca i ona. Ne samo da su djeca bila divna u svojim svečanim odjećicama, nego su bila draga i po tome što su se lijepo ponašala. Aljoša, istina, nije baš kako treba stajao: on se neprestano okretao i htio pogledati svoj kaputić straga; pa ipak je bio neobično mio. Tanja je stajala kao velika i pazila na male. Najmlađa, Lili, bila je dražesna zbog toga što se naivno čudila svemu i teško da se čovjek ne bi osmjehnuo kad je, pričestivši se, rekla: »*Please, some more.*«⁹⁸

Vraćajući se kući, djeca su osjećala da se dogodilo nešto svečano te su bila vrlo mirna. I kod kuće je sve išlo dobro; ali za doručkom Griša počeo zviždati i, što je bilo još gore, nije slušao Engleskinju te mu ne dadeše slatkog *piroga*⁹⁹. Da je bila tu, Darja Aleksandrovna ne bi dopustila da ga na takav dan kažnjavaju; ali valjalo je poduprijeti Engleskinjin nalog, pa je ona potvrdila njenu odluku da Griša ne dobije slatkoga piroga. To malo pokvari opću radost.

Griša je plakao govoreći da je i Nikolinjka zviždao ali da njega nisu kaznili, i da on ne plače zbog piroga – njemu je svejedno – već zbog toga što su prema njemu nepravedni. To je već bilo suviše žalosno, pa Darja Aleksandrovna odluči da će, pošto porazgovori s Engleskinjom, oprostiti Griši te pođe k njoj. Međutim, kad je prolazila kroz dvoranu, ugleda prizor koji je tako obraduje da su joj suze udarile na oči te je sama oprostila grešniku.

Mali je kažnjenik sjedio u dvorani na prozoru u kutu; pored njega je stajala Tanja s tanjirom. Pod izlikom da želi nahraniti lutke ona je zamolila Engleskinju da joj dopusti odnijeti svoj dio piroga u dječju sobu te ga je, mjesto toga, odnijela bratu. Plačući i dalje zbog nepravedne kazne koju je bio pretrpio, on je jeo doneseni pirog i kroz plač na prekide govorio: »Jedi i ti, skupa ćemo jesti... skupa.«

Na Tanju je najprije počela djelovati sućut prema Griši, onda svijest o njezinu dobru djelu, te joj se pojaviše suze u očima; međutim ona je ne odbijajući jela svoj dio. Kad spaziše majku, uplašiše se, ali kad zagledaše u njeno lice, razumjedoše da rade dobro, nasmijaše se i usta punih piroga stadoše rukama brisati nasmiješene usne te izmazaše svoja zasjajena lica suzama i slatkom.

– Pobogu djeco!! Nova, bijela odjeća! Tanja! Griša! – govoraše mati nastojeći spasti odjeću, ali sa suzama u očima smiješeći se blaženim, ushićenim smiješkom.

Novu odjeću skidoše, djevojčicama bi naređeno da obuku bluzice, a dječacima stare kaputiće i bi naređeno da se upregnu duga kola s klupama, opet, na veliku

⁹⁸*Engleski: Molim još malo.*

⁹⁹*Pirog = jelo od kisela tijesta, slano kad je nadjeveno mesom, sirom, povrćem – slatko, i služi se kao kolač kad je s jabukama.*

žalost nadglednikovu – Ridana u zapregu – da se odvezu u gljive i na kupanje. Zanosna se cika nadiže u dječjoj sobi i ne umuknu sve do polaska na kupanje.

Gljiva nabraše punu kotaricu, čak je i Lili našla jedan vrganj. Prije je bilo tako da ih je miss Hool nalazila i pokazala joj; ali sad je ona sama našla velik vrganj te nastala opća zanosna graja: »Lili je našla pravu gljivu!«

Zatim su se odvezli do rijeke, ostavili konje ispod breza i pošli na kupalište. Pošto je privezao uz drvo konje koji su se branili od obada, kočijaš Terentij legne na travu u hladovinu pod brezom te zapali lulu, a s kupališta dopiraše do njega neprekidna vesela dječja cika.

Premda je bilo naporno paziti na svu djecu i sprečavati njihove nestašluke, premda je teško bilo upamtiti i ne pobrkati sve te čarapice, hlačice, cipelice s različnih nogu te razvezivati, otkapčati i vezivati vrpce i dugmeta, Darja Aleksandrovna, budući da je i sama uvijek voljela kupanje i smatrala ga korisnim za djecu, ni u čemu nije tako uživala kao u tom kupanju sa svom djecom. Preturati sve te punane nožice, navlačeći na njih čarapice, uzimati u ruke i zagnjurivati ta golišava tjelešca i slušati čas radosnu, čas uplašenu vrisku; vidjeti ta zadihana lica otvorenih, uplašanih i veselih očiju, te svoje anđeliće kako se brčkaju, bijaše za nju velik užitak.

Kad je već polovina djece bila obučena, blagdanski obučene seljanke koje su skupljale mlječiku i druge trave, priđoše kupalištu i bojažljivo se zaustaviše. Matrjona Filimonovna zovnu jednu da joj dadne osušiti plahtu i košulju što su bile pale u vodu, a Darja se Aleksandrovna upusti u razgovor sa seljankama. Seljanke su se isprva smjehuljile u šaku i nisu razumjele pitanja, ali se brzo osmjeliše i upustiše u razgovor smjesta pridobivši Darju Aleksandrovnu, jer su pokazale da iskreno uživaju u njenoj djeci.

– Gle ti ljepotice, bijela je bjelcata kao šećer – govoraše jedna uživajući u Tanjici i mašući glavom. – A mršava je...

– Jest, bolesna je bila.

– Gle ti njega, i on se kupao – govoraše druga za dojenče.

– Nije, on ima tek tri mjeseca – odgovori Darja Aleksandrovna ponosno.

– Gle ti njega!

– A imaš li ti djece?

– Imala sam četvoro, dvoje je ostalo: dječak i djevojčica. O prošlom sam je mesojeđu¹⁰⁰ odbila.¹⁰¹

– A koliko joj je?

– Pa druga godinica.

– A zašto si je dojila tako dugo?

– Naš je običaj: tri posta...

I razgovor posta za Darju Aleksandrovnu jako zanimljiv: kako je rađala? Od čega je bolovalo? Gdje joj je muž? Dolazi li često?

¹⁰⁰Mesojeđe = po pravoslavnim crkvenim propisima razdoblje u kom je dopušteno jesti mrsnu hranu; traje između Božića i uskršnjeg posta.

¹⁰¹Odbiti = misli se odbiti od sise, prestati dojenče hraniti prsima.

Darji se Aleksandrovnoj nije dalo rastati sa seljankama, toliko joj je bio zanimljiv razgovor s njima, toliko su posve jednaki i jedni te isti bili njihovi interesi. Najugodnije pak Darji Aleksandrovnoj bješe to što je jasno vidjela da su sve te žene najviše uživale u tome što ona ima mnogo djece i što su ona lijepa. Seljakinje su još i nasmijale Darju Aleksandrovnu i uvrijedile Engleskinju, jer je ona dala povoda onome njoj neshvatljivom smijehu.

Jedna je mlada seljanka pogledala Engleskinju koja se oblačila posljednja, pa kad ona navuče na se treću suknju, nije mogla a da ne primijeti: »Vidi, vidi, vuče, vuče, a nikako da navuče!« – rekla je, a sve one udariše u grohot.

IX

Okružena svom okupanom djecom mokrih glava, Darja se Aleksandrovna već primicala kući kad li će kočijaš:

– Nekakav gospodin dolazi, čini se da je to gospodin iz Pokrovskoga.

Darja Aleksandrovna pogleda naprijed te se obraduje kad u sivom šeširu i u sivom ogrtaču prepoznade poznatu pojavu Levina koji im je dolazio u susret. Ona se i inače uvijek radovala njemu, ali sada joj je bilo naročito drago da je on vidi u punome njenom sjaju. Nitko bolje od Levina nije mogao shvatiti njenu veličinu.

Ugledavši nju, on se osjećao kao da stoji pred jednom od slika svoga budućega obiteljskoga života kakvim ga je on zamišljao.

– Vi baš kao kvočka, Darja Aleksandrovna.

– Ah što mi je drago! – ona će pružajući mu ruku.

– Drago vam je, a niste se javili. Kod mene je brat. Tek sam od Stive dobio vijest da ste ovdje.

– Od Stive? – u čudu zapita Darja Aleksandrovna.

– Jest, piše mi da ste se preselili i misli da ćete mi dopustiti da vam pomognem u bilo čemu – reče Levin i to rekavši odmah se zbuni pa, prekinuvši se u riječi, šutke pođe dalje uz kola otkidajući lipove mladice i grickajući ih. Zbunio se zbog pomisli da će Darji Aleksandrovnoj biti neugodna pomoć tuđega čovjeka u onome što je morao uraditi njen muž. Darji se Aleksandrovnoj odista nije svidao taj način Stjepana Arkadjiča da svoje obiteljske poslove natovari tuđim ljudima. I ona odmah razumjede da to Levin shvaća.

Zbog te finoće u shvaćanju, zbog te tankočutnosti Darja je Aleksandrovna upravo i voljela Levina.

– Ja sam, naravno, shvatio – reče Levin – da to jedino znači da me vi želite vidjeti te mi je vrlo drago. Naravno, ja mogu zamisliti da je vama, gradskoj domaćici, ovdje divlje, pa ako šta treba, ja sam vam potpuno na usluzi.

– O ne! – reče Doli. – Napočetak je bilo nezgodno, a sada sve divno sređeno zahvaljujući mojoj staroj dadilji – reče pokazujući na Matrjonu Filimonovnu koja je shvatila da o njoj govore pa se raspoloženo i prijateljski smiješila Levinu. Ona

je njega poznavala i znala je da je to dobar ženik za gospođicu te je željela da do toga dođe.

– Izvolite sjesti, mi ćemo se ovamo stisnuti – reče mu.

– Ne, ja ću malo prošetati. Djeco, tko će sa mnom da se utrkujemo s konjima.

Djeca su vrlo slabo poznavala Levina, nisu se sjećala kad su ga vidjela, ali prema njemu nisu pokazivala onaj čudan osjećaj plašljivosti i odbojnosti što ga djeca tako često osjećaju prema odraslima koji se pretvaraju i zbog kojih im tako često i bolno prisjedne. Pretvaranje u ma čemu može zavarati najpametnijeg, najpronicavijeg čovjeka; ali najograničenije dijete, ma kako da se to pretvaranje vješto skriva, prepoznat će ga i odbiti se od njega. Kakvi bili da bili Levinovi nedostaci, ničim nije pokazivao da se imalo pretvara i zato mu djeca iskazaše isto onakvo prijateljstvo kakvo su vidjeli na materinu licu. Na njegov poziv dvojica starijih odmah skoče k njemu i potrče s njime isto onako jednostavno kako bi trčali s dadiljom, s miss Hool ili s majkom. Lili se isto stane pružati prema njemu, te je mati preda njemu; on je digne na rame i potrča s njome.

– Ne bojte se, ne bojte, Darja Aleksandrovna! – govorio je vedro se smiješeći materi – nemoguće je da je ja povrijedim ili ispustim.

I gledajući njegove vješte, snažne, pažljivo brižne i odveć napregnute pokrete, mati se umirila te se vedro i zadovoljno smiješila gledajući ga. Ovdje, na selu, u društvu djece i njemu simpatične Darje Aleksandrovne, Levin pade u ono djetinjski veselo raspoloženje koje ga je često obuzimalo i koje je Darja Aleksandrovna osobito voljela u njemu. Trčeći s djecom on ih je učio gimnasticirati, nasmijavao miss Hool svojom lošom engleštinom i pripovijedao Darji Aleksandrovnoj o svojim poslovima na selu.

Poslije ručka, sjedeći s njime sama na balkonu, Darja Aleksandrovna povede razgovor o Kiti.

– Zna li? Kiti će doći ovamo i provesti sa mnom ljeto.

– Zbilja? – reče on porumenjevši te, da bi promijenio razgovor, istoga trenutka, reče:

– Dakle da vam pošaljem dvije krave? Ako hoćete da obračunamo, onda mi izvolite plaćati po pet rubalja na mjesec, ako vam nije neugodno.

– Nije, zahvaljujem. Sve smo uredili.

– E pa onda ću vam pogledati krave te, ako dopustite, odrediti kako da se hrane. Sve je do krme.

I samo da skrene razgovor, Levin izloži Darji Aleksandrovnoj teoriju mljekarstva koja se sastojala u tome da je krava samo stroj za preradu krme u mlijeko itd. Govorio je to, a strastveno je želio čuti pojedinosti o Kiti i u isti se mah toga bojao. Bilo mu je strašno pomisliti da će se poremetiti teškom mukom stečeni mir.

– Jest, ali sve to dakako treba nadzirati, a tko će to? – preko volje odgovori Darja Aleksandrovna.

S pomoću Matrjone Filimonovne ona je sad tako bila uredila svoje gospodarstvo da joj se nije dalo ništa više mijenjati u njemu; a k tome nije još ni vjerovala Levinovu znanju o seoskom gospodarstvu. Mišljenje da je krava stroj

za pravljenje mlijeka nije joj bilo uvjerljivo. Njoj se činilo da takve misli mogu samo smetati gospodarstvu. Njoj se sve to činilo neuporedivo jednostavnije: treba samo, kako je tumačila Matrjona Filimonovna, Šarulju i Bjelavu više krmiti i pojit, a kuhar da ne odnosi napoj iz kuhinje za praljinu kravu. To je bilo jasno. A umovanja o brašnenoj i travnatoj krmi bijahu neuvjerljiva i nejasna. Više od svega pak, ona je željela razgovarati o Kiti.

X

– Kiti mi piše da ništa toliko ne želi koliko samoću i mir – reče Doli nakon kraće šutnje.

– A ovaj, je li joj sa zdravljem bolje? – uzbuđeno upita Levin.

– Hvala bogu, posve se oporavila. Nikad nisam vjerovala da ona ima nešto na plućima.

– Ah, vrlo mi je drago! – reče Levin i nešto ganutljivo, bespomoćno ugleda Doli u njegovu licu u času kad je to rekao i šutke je motrio.

– Čujte, Konstantine Dmitriču – reče Darja Aleksandrovna smiješeći se svojim dobrim i donekle podrugljivim smiješkom – zašto se vi ljutite na Kiti?

– Ja? Ne ljutim se – reče Levin.

– Ne, ljutite se. Zbog čega niste svratili ni k nama, ni k njima kad ste bili u Moskvi?

– Darja Aleksandrovna – reče on crveneći preko ušiju – čudim se da vi, koji ste tako dobri, ne osjećate toga. Kako vam samo nije žao mene kad znate...

– Šta znam?

– Znao sam da sam je zaprosio te da su me odbili – prozbori Levin i svu onu nježnost što ju je trenutak prije toga osjećao prema Kiti zamijeni u duši srdžba zbog uvrede.

– Ama otkud vi mislite da ja znam?

– Zato što to svi znaju.

– E baš se u tome varate; ja to nisam znala mada sam nekako naslućivala.

– A! Pa eto sad znate.

– Znala sam samo to da je nešto bilo što ju je strašno mučilo i da me je molila da nikad o tome ne govorim. A kad meni nije rekla, onda nikome nije govorila. Pa šta je to bilo među vama? Recite mi.

– Rekao sam vam što je bilo.

– Kada?

– Kad sam posljednji put bio kod vas.

– Ma znate šta ću ja vama reći – reče Darja Aleksandrovna – ja je strašno, strašno žalim. Vi patite samo zbog ponosa...

– Možda – reče Levin – ali...

Ona ga prekinu. – Ali nje, sirotice jedne, meni je strašno i opet strašno žao. Sada sve razumijem.

– E pa, Darja Aleksandrovna, oprostite mi – reče on ostajući. – Zbogom! Darja Aleksandrovna, doviđenja.

– Ne, stanite – reče ona hvatajući ga za rukav. – Stanite, sjednite.

– Molim vas, molim, nećemo o tome govoriti – reče on sjedajući i osjećajući da mu se u srcu širi i pokreće nada koja mu se činila davno sahranjena.

– Da ja vas ne volim – reče Darja Aleksandrovna i suze joj navriješe na oči – da ja vas ne poznajem kao što vas poznajem...

Osjećanje koje mu se činilo mrtvim oživljavalo je sve više i više, širilo se i osvajalo Levinovo srce.

– Da, sad sam sve razumjela – nastavi Darja Aleksandrovna. – Vi to ne možete razumjeti; vi muškarci, budući da ste slobodni i da vi birate, uvijek znate koga volite. Ali djevojka koja iščekuje, s onim ženskim, djevojačkim stidom, djevojka koja vas, muškarce, vidi izdaleka, prima sve na riječ – takvoj djevojci se desi da osjeća da ne zna što bi rekla.

– Da, ako ne govori srce...

– Ne, srce govori, ali promislite malo: vi muškarci, kad vam zapne za oko djevojka, te zalazite u kuću, te se sprijateljavate, zagledate, iščekujete hoćete li naći ono što vi volite i, onda, kada ste uvjereni da volite, prosite...

– E, nije to posve tako.

– Svejedno, vi prosite kad vam je ljubav dozrela ili kad ste između dviju odabranica izabrali jednu. A djevojku ne pitaju. Htjeli bi da ona sama bira, ali ona ne može birati te odgovara tek: da ili ne.

»Jest, izbor između mene i Vronskoga«, pomisli Levin, a mrtvac što mu je oživljavao u duši opet umrije i samo mu je mučno pritiskao srce.

– Darja Aleksandrovna – reče – tako se izabire odjeća ili koja mu drago druga roba, a ne ljubav. Izbor je izvršen i to bolje... Samo što ponavljanja ne može biti.

– Ah, ponos i opet ponos! – reče Darja Aleksandrovna nekako kao prezirući ga zbog toga što je smatrala da je taj osjećaj nizak ako se usporedi s onim drugim koji poznaju jedino žene. Onda kad ste vi zaprosili Kiti, ona se upravo tako osjećala da nije mogla odgovoriti. Kolebala se. Kolebala između dvoga: vi ili Vronski. Njega bi ona vidjela svaki dan, vas podugo nije vidjela. Uzmimo da je ona bila starija – ja, na primjer, na njenu mjestu ne bih kolebala. On mi je uvijek bio odvratan pa se tako i svršilo.

Levin se sjeti Kitina odgovora. Rekla je: »Ne, to ne može biti«...

– Darja Aleksandrovna – reče on suho – ja cijenim vaše povjerenje prema meni; ipak mislim da se varate. Međutim bio ja u pravu ili ne bio, ovaj ponos što ga vi toliko prezirete odvrća od mene svaku misao o Katerini Aleksandrovoj – razumijete, potpuno odvrća.

– Reći ću vam još samo jedno: vi znate da govorim o sestri koju volim kao što volim svoju djecu. Ne velim da vas je ona voljela, već sam tek htjela reći da njeno odbijanje u onome času ne dokazuje ništa.

– Ja ne znam! – poskočivši reče Levin. Kad biste vi znali kakav mi bol zadajete! Isto kao da vama umre dijete a da vam govore: bilo vam je ono takvo i

takvo, i moglo bi živjeti, i vi biste uživali u njemu. A ono je umrlo, umrlo, umrlo...

– Kako ste vi smiješni – reče Darja Aleksandrovna tužno se smiješeći unatoč Levinovu uzbuđenju. – Tako, sada sve bolje i bolje shvaćam – nastavi ona zamišljeno. – Dakle vi nam nećete doći kad stigne Kiti.

– Ne, neću. Naravno, ja Katerinu Aleksandrovnu neću izbjegavati, ali gdje god mognem nastojat ću da je izbacim od neugodnosti koju bi osjetila u mojoj nazočnosti.

– Jako ste, jako smiješni – ponovi Darja Aleksandrovna nježno mu se zagledajući u lice. – E pa lijepo, nek ostane kao da nismo ni govorili. Zašto si došla, Tanja? – francuski će Darja Aleksandrovna djevojčici koja je bila ušla.

– Gdje mi je lopatica, mama?

– Ja govorim francuski, onda reci i ti isto tako. Djevojčica htjede reći, ali je zaboravila kako se francuski kaže lopatica; mati joj kaza i onda opet francuski upita gdje da potraži lopaticu.

I to se Levina neugodno dojmilo. Sada mu nije ni u kući Darje Aleksandrovne bilo prijatno, a ni njena mu se djeca nisu više činila onako mila kao što su bila prije. »Zašto samo govori francuski s djecom? – pomisli. – Kako je to neprirodno i lažno! I djeca to osjećaju. Naučit će ih francuski a odučiti iskrenosti«, mislio je u sebi ne znajući da je Darja Aleksandrovna sve to već dvadeset puta premislila te ipak, makar i na štetu iskrenosti, smatrala za prijeko potrebno da na ovaj način uči svoju djecu.

– Ma kamo ste navalili. Sjednite.

Levin ostade do čaja, ali se oneraspoloži te mu bi nelagodno. Poslije čaja iziđe on u predsoblje da naredi neka upregnu konje, a kad se vrati, zateče Darju Aleksandrovnu uzbuđenu, izbezumljena lica i suznih oči. Dok je Levin bio napolju, Darji se Aleksandrovnoj desilo nešto što joj je umah razbilo svu današnju sreću i ponos zbog djece. Griša se i Tanja potukoše zbog lopte. Kad začu viku u dječjoj sobi, Darja Aleksandrovna dotrča i ugleda strašnu sliku. Tanja je Grišu držala za kosu a on, lica unakažena od srdžbe, udaraše po njoj šakama gdje je stigao. Nešto kao da se od srca otkinulo Darji Aleksandrovnoj kad to ugleda. Kao da se mrak spustio na njen život: shvatila je da ta njena djeca kojom se toliko ponosila nisu samo obična nego su dapače i rđava, loše odgojena djeca, grubih, zvjerskih sklonosti, zla djeca.

Ni o čemu drugom nije mogla govoriti ni misliti te nije mogla a da Levinu ne ispriповjedi svoju nesreću.

Levin vidje da je ona nesretna te nastojaše da je utješi govoreći kako to ne dokazuje ništa loše, kako se sva djeca tuku; međutim govoreći to Levin je mislio u sebi: »Ne, ja se neću pretvarati i sa svojom djecom govoriti francuski, niti će moja djeca biti ovakva; ne treba samo djecu kvariti, unakaziti ih i ona će biti divna. Doista, moja djeca neće biti ovakva.«

On se oprostio i otišao, a ona ga nije zadržavala.

XI

U polovici srpnja javi se Levinu starosta iz sestrina sela, koje se nalazilo dvadeset vrsta od Pokrovskoga, s izvještajem o toku poslova i o kosidbi. Glavni prihod sa sestrina imanja dobivao se od vodoplavnih livada. Prošlih godina sjenokos se davao seljacima za dvadeset rubalja po desetini. Kad je Levin uzeo imanje pod svoju upravu, pregledavši sjenokose, našao je da oni vrijede više te odredi cijenu od dvadeset i pet rubalja po desetini. Seljaci ne pristadoše na tu cijenu i, kao što je Levin mislio, odbiše druge kupce. Tada Levin ode onamo sam i odredi da se livade pokose dijelom najmljenim radnicima, dijelom napoličarima. Njegovi seljaci ometahu svim sredstvima tu novotariju, ali posao krenu te već prve godine za livade, bi dobiveno gotovo dvostruko. Pretprošle i prošle godine ovo se protivljenje seljaka nastavilo a košnja se obavljala na isti način.

Ove godine seljaci uzeše sve sjenokose pogodivši se da trećina bude njihova, i sad je starosta došao javiti da je košnja gotova i da je on, pobjavši se kiše, pozvao pisara, pred njim podijelio sijeno i već uplastio jedanaest gospodarevih stogova. Po tome što nije dobio određene odgovore na pitanje koliko je bilo sijena na glavnoj livadi, po starostinoj žurbi da sijeno podijeli bez pitanja, po cijelom seljakovu držanju Levin shvati da ta dioba sijena nije sasvim čist posao te odluči da to sam ode provjeriti.

Stigavši u selo o podne i ostavivši konja kod starca prijatelja, muža bratove dojkinje, Levin uđe starcu u pčelinjak želeći od njega doznati pojedinosti o spremanju košnje. Glagoljivi, prijazni starac Parmenič radosno prihvati Levina, pokaza mu cijelo svoje gospodarstvo, ispriповjedi pojedinosti o svojim pčelama i o ovogodišnjem rojenju; ali na Levinove upite o košnji odgovori neodređeno, nevoljko.

To još više učvrsti Levina u njegovu mišljenju. Pošao je na sjenokos i pregledao stogove. U stogovima nije moglo biti po pedeset vozova sijena, pa da raskrinka seljake, Levin naredi da se smjesta okupe kola koja su vozila sijeno, da se digne jedan stog te da se preveze u šupu.

Iz jednoga stoga istjeraše svega trideset i dva voza. Premda je starosta uvjeravao da je sijeno rastresito te da se sleglo u stogovima, premda se bogmao da je sve bilo po božjoj pravdi, Levin je ostajao pri svome da su sijeno dijelili bez njegove naredbe te da on stoga ne prihvaća da ovo sijeno ima pedeset vozova u stogu.

Nakon dugih prepirki riješiše tako da seljaci tih jedanaest stogova, računajući ih po pedeset vozova, imaju uzeti kao svoj dio, a da se gospodarев dio nanovo složi. Ti pregovori i dioba plastova trajahu do užine. Kad je posljednje sijeno bilo podijeljeno, ostavivši daljnji nadzor pisaru, Levin sjedne na jedan plast označen vrbovom pritkom i uživajući promatraše livadu što je vrvjela od ljudi. Veselo žagoreći zvonkim glasovima kretala se pred njim na zavoju rijeke iza močvarice šarolika povorka seljakinja, a od rastresena sijena brzo se po

svjetlozelenoj otavi pružiše poput valova sivi vijugavi otkosi. Za ženama su išli seljaci s vilama, a po valovitim otkosima nicahu široki, visoki, punahni plastovi. Slijeva su po već očišćenoj livadi treštala kola i jedan za drugim nestajahu plastovi nabacivani u golemim naviljcima, a mjesto njih stadoše se ponad konjskih sapi uzdizati teški vozovi mirisnoga sijena.

– Da ga je samo za vremena pokupiti! Alaj bi bilo sijena! – reče starac sjedajući pored Levina. – K'o da je čaj, a ne sijeno! Ih što kupe, k'o da si pačićima zrnje prosuo! – nastavi on pokazujući na plastove koje su tovarili na vozove.

– Od ručka su dobru polovinu odvezli. – A je l' to posljednje? – vikne on momčetu što je prolazio stojeći na prednjem dijelu kola i zamahujući krajevima konopljinih vodica.

– Posljednje, gospodine! – poviče momče pritežući konja i smiješeći se obazre na vedru, isto tako nasmijanu rumenu seljanku što je sjedila na prednjem dijelu kola, te potjera dalje.

– Tko ti je to? Sin? – upita Levin.

– Moj najmlađi – nježno se smiješeći reče starac.

– Kršan momak!

– Nije loš.

– Je l' oženjen?

– Jest, treću godinu od Filipova.

– A ima li djece?

– Kakva djeca! Čitavu jednu godinu ništa nije razumio, a i stidio se – odgovori starac. – Eh, to ti je sijeno! Pravi pravcati čaj! – ponovi on želeći promijeniti razgovor.

Levin se pažljivije zagleda u Vanjku Parmenova i njegovu ženu. Oni su tu blizu njega tovarili plast sijena. Ivan Parmenov stajaše na vozu prihvaćajući, ravnajući i gazeći goleme naviljke sijena što mu ih je prvo u naramku, a onda vilama vješto dobacivala njegova mlada ljepotica domaćica. Mlada je žena radila lako, s veseljem i vješto. Krupno sijeno koje se sleglo vile nisu hvatale otrpve. Ona ga je prvo rastresala, zabadala vile, zatim gipkom i hitrom kretnjom nalijegala na njih svom težinom svoga tijela te se, savijajući leđa utegnuta crvenim pojasom, istog trenu uspravljala i prseći pune grudi ispod bijele pregače vješt看 zahvatom premetala vile rukama te visoko na voz uzbacivala naviljak.

Očito trudeći se da je poštedi od svakoga časka suvišna napora, Ivan je široko krileći ruke hitro prihvaćao naramak koji mu je dodala te ga razmještao po vozu. Dodavši posljednje sijeno grabljama, žena strese trinu što joj se bila usula za vrat pa, popravivši crveni rubac što joj se bio smakao s bijela, nepreplanula čela, spuzne pod kola da podveže voz. Ivan ju je poučavao kako da zakvači za srčanicu i grohotom se smijao nečemu što je ona rekla.

U izrazu obaju lica mogla se vidjeti jaka, mlada, nedavno probuđena ljubav.

XII

Voz bi povezan. Ivan saskoči i povede za uzde dobroga, uhranjenoga konja. Žena nabaci grablje na voz i žustrim korakom, razmahujući rukama pođe prema ženama koje su se bile skupile u kolo. Izišavši na put Ivan se priključi povorci drugih vozova. S grabljama na ramenima, blistajući od živih boja i žagoreći zvonkim, veselim glasovima, žene su išle iza vozova. Jedan grub, opor ženski glas povede pjesmu i otpjeva je donle odakle se ponavlja, a tu istu pjesmu, složno i u jedan mah, prihvati opet početka pedesetak različitih, grubih i nježnih, zdravih glasova.

Žene su se s pjesmom približavale Levinu i njemu se učini da se oblak s grmljavinom veselja nadvija nada nj. Oblak se nadvio, zahvatio ga, te i plast na kojemu je ležao, i drugi plastovi i vozovi, i sva livada s poljem u daljini – sve krenu i uzbiba se u taktu te opore pustopašne pjesme s podvriskivanjem, zviždanjem i ijujukanjem. Levin im pozavidi to zdravo veselje, htjede da i on sudjeluje u izražavanju te životne radosti. Ali on ništa ne mogaše učiniti i morade ležati i motriti i slušati. Kad se ljudi s pjesmom izgubiše iz vida i kad se više nisu čuli, Levina obuze teška tuga zbog njegove osame, zbog njegove besposlice, zbog njegova neprijateljstva prema tome svijetu.

Neki od tih istih seljaka koji su se najviše s njime prepirali oko sijena, oni koje je on uvrijedio ili oni koji su njega htjeli obmanuti, ti su ga isti seljaci veselo pozdravljali i očito nisu ćutjeli niti su mogli prema njemu ćutjeti ikakve zlobe i ne samo da se nisu kajali nego se nisu ni sjetili da su ga htjeli obmanuti. Sve je to utonulo u more zdušnoga zajedničkog rada. Bog je dao dan, bog je dao snagu. I dan i snaga posvećeni su radu, i u njemu samome je nagrada. A za koga je rad? Kakvi će biti plodovi rada? Te su misli sporedne i nevrijedne.

Levin se često divio tome životu, često zavidio ljudima koji su živjeli tim životom, ali prvi put danas, osobito pod dojmom držanja Ivana Parmenova prema njegovoj mladoj ženi, Levinu je prvi put jasno sinula misao da od njega zavisi hoće li taj toliko tegoban, isprazan, izvještačen i ličan život kojim je on živio, zamijeniti ovim poslenim čistim i zajedničkim divnim životom.

Starac koji je s njime sjedio već je davno bio otišao kući; narod se sav razišao. Oni koji su stanovali bliže odvezli su se kućama, a udaljeniji se iskupiše na večeru i počinak na livadi. Neprimijećen od ljudi, Levin je i dalje ležao na plastu te motrio, slušao i razmišljao. Narod koji ostade noćiti na livadi ne zaspao gotovo cijelu kratku ljetnu noć. Sprva se čuo opći veseo razgovor i kikut za večerom, zatim opet pjesma i smijeh.

Čitav dugi radni dan ne ostavi na njima drugoga traga doli vedrine. Pred zoru sve utihnu. Čuli su se samo noćni zvuči žaba koje nikako da umuknu u bari i konja koji su frktali po livadi u magli koja se digla pred jutro. Prenuvši se, Levin usta s plasta pa, pogledav zvijezde shvati da je noć prošla.

»Pa što da učinim? Kako ću to učiniti?« reče za sebe nastojeći sebi samome izreći sve ono o čemu je premišljao i što je proosjetio te kratke noći. Sve što je

promislio i što je proosjećao dijelilo se na tri odjelita toka misli. Jedan tok – bijaše odricanje od svoga starog života, od svog nekorisnog znanja, od svoga obrazovanja koje nije ničemu služilo. To mu je odricanje pružalo nasladu i bješe mu lako i jednostavno. Druge misli i predodžbe ticahu se onoga života kojim je sada htio živjeti. Jasno je osjećao jednostavnost, čistoću, moralno opravdanje toga života i bio uvjeren da će u njemu naći ono zadovoljstvo, smirenje i dostojanstvo bez kojih se tako bolno osjećao. Treći se međutim niz misli vrtio oko pitanja kako da učini taj prijelaz od staroga života ka novome. I tu mu ništa jasno nije dolazilo pred oči.

»Da se oženi? Da radi i da osjeća prijeku potrebu za radom? Da ostavi Pokrovsko? Da kupi zemlje? Da se priključi društvu? Da se ženi seljankom? Ma kako ću ja to učiniti? – opet se pitao i nije nalazio odgovora. – Uostalom, svu noć nisam spavao te si ne mogu dati jasna odgovora – reče za se. – Objasniti ću ta kasnije. Jedno je sigurno da je ova noć odlučila mojom sudbinom. Sve su moje prijašnje sanje o porodičnom životu glupost, nisu ono pravo – reče za se. – Sve je ovo kudikamo jednostavnije i ljepše...«

»Kako je lijepo! – pomisli on gledajući čudnovatu, baš kao sedefnu školjku od bijelih oblačaka – jaganjaca što mu se tik nad glavom ustavila po srijedi neba. – Kako je sve divno u ovoj divnoj noći! I kad se prije stvorila ta školjka? Maloprije sam gledao u nebo i na njemu ničega ne bijaše – tek dvije bijele pruge. Jeste, eto tako su se neopazice promijenili i moji nazori o životu!«

Otiđe s livade i udari velikim putem prema selu. Zapirkivao je vjetar, i postade sivo, mračno. To bje trenutak onog mraka koji obično prethodi svanuću, punoj pobjedi svjetla nad tminom. Dršćući od hladnoće, Levin je išao brzo gledajući u zemlju.

»Šta je to? Tko to ide, pomisli začuvši praporce i podiže glavu. Na četrdesetak koraka od njega, njemu u susret onom glavnom cestom kojom je on išao, kretao se četvoropreg s prtljagom. Rudnjaci su navaljivali od kolovoza na rudu, ali je vješti kočijaš, koji je sjedio postrance na svom sjedištu, upravljao rudom po kolovozu tako da su točkovi jurili po glatkome. Tek što je to bio primijetio, i ne misleći na to tko bi to mogao putovati, Levin rastreseno pogleda u kočiju.

U kočiji je u kutu drijemala starica, a pored prozora, očito tek se probudivši, sjedaše mlada djevojka objema rukama držeći sitne trake bijele noćne kapice. Ozarena i zamišljena, sve sam prefinjen i složen duhovni život, koji je bio stran Levinovu životu, motrila je preko njega kako zora rudi na istoku.

Upravo u trenu kad je priviđenje već iščezavalo, iskrene oči pogledaše u njega. Prepoznala ga je i nenadana joj radost obasja lice.

Nije se mogao prevariti. Samo jedne takve oči bile su na svijetu. Samo je jedno biće na svijetu moglo za njega sadržavati svu svjetlost i smisao života. To je bila ona. To je bila Kiti. Shvatio je da se ona sa željezničke postaje vozila u Jergušovo. I sve ono što je Levina uznemirivalo ove besane noći, sve one odluke što ih je on bio donio, sve odjednom iščeznu. S gađenjem se sjeti svojih sanjarija da se oženi seljankom. Samo ondje, u onoj kočiji što se brzo udaljavala i što je

bila prešla na drugu stranu ceste, samo se ondje mogla riješiti zagonetka njegova života što ga je u posljednje vrijeme tako mučno pritiskivala.

Ona više nije izgledala. Zvuk se opruga bio izgubio, jedva čujni bjehu još praporci. Pseći lavež pokaza da je kočija prošla i selo – te uokolo ostadoše pusta polja, sprijeda selo i on sam, usamljen i svemu tuđ, samotno stupajući zabitnom velikom cestom.

Pogledao je u nebo nadajući se da će ondje naći onu školjku koju je uživajući gledao i koja mu je noćas oličavala cio tok misli i osjećanja. Na nebu nije bilo više ničega što bi bilo nalik na školjku. Ondje, u nedosežnoj visini, već se izvršila tajanstvena promjena. Nije bilo ni traga školjci nego se cijelom polovinom neba prostirao jednoličan sag sve sitnijih oblačaka. Nebo se zaplavjelo i zasjalo i isto onako nježno, ali i isto onako nedokučljivo odgovaralo na njegov upitni pogled.

»Ne – reče on u sebi – koliko je god lijep ovaj život, jednostavan i poslen, ne mogu mu se vratiti. Ja volim *nju*.«

XIII

Osim ljudi najbližih Alekseju Aleksandroviču nitko nije znao da ovaj, naoko vrlo hladan i razborit čovjek, ima slabost koja je u opreci s općim skladom njegova značaja. Aleksandar Aleksandrovič nije mogao ravnodušno slušati i gledati dječje ili ženske suze. Kad bi vidio suze, on bi se smučivao te bi potpuno gubio sposobnost rasuđivanja. Šef i tajnik njegova ureda znali su to te su upozoravali moliteljice da nipošto ne plaću ako ne žele da sve pokvare.

»Razljutit će se i neće vas više slušati«, govorili su. I odista, duševna pometnja koju bi u takvim prilikama stvarale suze, izražavala se u nagloj srdžbi.

»Ne mogu, ništa vam ne mogu učiniti. Izvolite izići napolje!« – vikao je obično u takvim prilikama.

Kad mu je vrativši se s utrka Ana otkrila svoj odnos prema Vronskome i pokrivši lice rukama odmah potom zaplakala, unatoč mržnji što se u njemu digla protiv nje, Aleksej Aleksandrovič istoga časa osjeti navalu one duševne pometnje koju su uvijek u njemu izazivale suze. Znajući to i znajući da ne bi bilo zgodno da u položaju u kojem se našao izrazi trenutne osjećaje, nastojao je da ne dadne od sebe ni najmanjeg znaka života i zato se nije ni pomaknuo niti ju je pogledao. Odatle je i potekao onaj čudan izraz mrtvila na njegovu licu koji je toliko bio zaprepastio Anu.

Kad su stigli kući, pomogao joj je da siđe iz kočije te se, svladavši se, naviknutom učtivošću oprostila od nje i kaza nekoliko riječi koje ga ni na što nisu obvezivale; rekao je da će joj priopćiti svoju odluku.

Ženine riječi, koje su potvrdile njegove najgore sumnje, uzrokovaše strašan bol u srcu Alekseja Aleksandroviča. Taj je bol jošte bio pojačan onim čudnim osjećajem fizičkog sažaljenja prema njoj što su ga u njemu izazivale njene suze.

Međutim kad osta sam u kočiji, na svoje veliko čudo i radost Aleksej Aleksandrovič osjeti da se posve oslobodio toga sažaljenja, a i sumnji i muka ljubomore što su ga u posljednje vrijeme trle.

Osjećao se poput čovjeka koji je izvadio zub što ga je dugo bolio. Nakon strašne boli i očuta da se nešto golemo, veće od same glave, izvlači iz čeljusti, ne vjerujući još svojoj sreći bolesnik osjeća da više ne postoji ono što mu je tako dugo zagorčavalo život, vezivalo svu pažnju te da opet može živjeti, misliti i zanimati se i čime drugim a ne samo svojim zubom. Isto je to osjetio i Aleksej Aleksandrovič. Bol je bila neobična i strašna, ali sad je prošla; osjećao je da može opet živjeti i misliti i na što drugo, a ne samo na ženu.

»Bez časti, bez srca, bez vjere, pokvarena žena! Uvijek sam to znao i uvijek vidio iako sam, žaleći je, nastojao da sebe obmanjujem« – reče onu sebi.

I njemu se doista učinilo da je to uvijek vidio; prisjetio se pojedinosti njihova predašnjega života koje mu se prije ni po čemu nisu činile ružne – a sada su te pojedinosti jasno pokazivale da je ona uvijek bila pokvarena.

»Pogriješio sam kad sam svezao svoj život s njome; ali u pogrešci mojoj nema ničega ružnog te zato ja ne mogu biti nesretan. Kriv nisam ja – reče u sebi – već ona. Ali ona se mene ne tiče. Ona za mene ne postoji...«

Sve što će snaći nju i sina, prema kojemu su se isto kao i prema njoj promijenila njegova osjećanja, njega je prestalo zanimati. Jedino što ga je sada zanimalo bilo je pitanje kako da se na najbolji, najpriličniji, po njega najzgodniji način, otrese onoga blata kojim ga je ona pri svom padu uprskala te da nastavi putem djelotvorna, časna i korisna života.

»Ne mogu ja biti nesretan zbog toga što je jedna prezira vrijedna žena zgriješila; ja samo moram naći najbolji izlaz iz toga teškoga položaja u koji će me ona dovesti. I ja ću ga naći – govorio je u sebi mršteći se sve više i više. – Nisam ja ni prvi ni posljednji.« Pa da se i ne govori o primjerima iz povijesti počinjući od *Menelajeve*¹⁰² Lijepe Helene, čiji je primjer svima osvježen u pameti, velik broj slučajeva suvremene nevjere žena prema muževima iz višega društva nikne u mašti Alekseja Aleksandroviča.

»Darjalov, Poltavski, knez Karibanov, grof Paskudin, Dram... Jest, i Dram... onako čestit, radin čovjek... Semjonov, Čagin, Sigonin – sjećao se Aleksej Aleksandrovič. – Recimo, nekakav nerazuman *ridicule*¹⁰³ pada na te ljude, ali ja nikad u tome nisam vidio što drugo do nesreće i uvijek sam suosjećao s njome«, reče u sebi Aleksej Aleksandrovič premda to nije bilo istina, i on nikad nije suosjećao s nesrećama te vrste, nego je to više cijenio sebe što se više našlo žena koje varaju svoje muževe.

»To je nesreća koja svakoga može snaći. I ta je nesreća mene snašla. Sve je u tome kako da se na najbolji način podnese taj položaj.«

¹⁰² *Menelaj – spartanski kralj kojemu je, prema grčkoj mitologiji, Paris iz Troje oteo ženu – ljepoticu Helenu te je stoga buknuo Trojanski rat.*

¹⁰³ *Francuski: smiješan dojam, žig.*

I on stade do u tančine pretresati kako su postupali ljudi koji su bili u istom položaju kao i on.

»Darjalov se tukao u dvoboju ...«

Dvoboj je u mladosti osobito privlačio Alekseja Aleksandroviča upravo stoga što je on bio fizički nježan čovjek, a on je to dobro znao. Aleksej Aleksandrovič nije bez užasa mogao ni pomisliti na pištolj u nj uperen, niti je ikad u životu upotrebljavao kakvo oružje. Taj ga je užas još odmalena primoravao da misli na dvoboj i da sebe zamišlja u prilici u kojoj bi morao svoj život izvrći opasnosti. Kako je postigao uspjeh i siguran položaj u životu, on je odavno bio zaboravio na taj osjećaj; ali navika da o tome misli uze opet maha, te se strah zbog vlastitoga kukavičluka i sad pokaza toliko snažan da je Aleksej Aleksandrovič dugo i temeljito premišljao i gajio misao o dvoboju premda je unaprijed znao da se nipošto neće tući.

»Nema sumnje, naše je društvo još tako divlje (nije to kao u Engleskoj) da mnogi i mnogi – a među tim mnogima bili su i oni kojih je mišljenje Aleksej Aleksandrovič osobito cijenio – neće zamjerati na dvoboju; ali kakav će se rezultat postići?

Uzmimo, ja ga izazovem na dvoboj – nastavi za se Aleksej Aleksandrovič, pa živo predočivši sebi noć koju će provesti pošto ga izazove, i pištolj u nj uperen, on se strese i shvati da on toga nikad neće učiniti – uzmimo, ja ga izazovem na dvoboj. Uzmimo, mene pouče – nastavio je misliti – postave me na mjesto, ja potegnem obarač – govorio je zatvarajući oči – i desi se da ga ubijem – reče si Aleksej Aleksandrovič i potrese glavom da odagna te glupe misli.

– Kakva smisla ima ubiti čovjeka zbog toga da pokažeš što misliš o grešnoj ženi i sinu? A isto ću tako morati odlučiti šta mi je raditi s njome. Međutim, još je vjerojatnije i sigurnije – ja ću biti ubijen ili ranjen. Ja, nedužan čovjek, žrtva – ubijen ili ranjen.

Još besmislenije.

Ali to još nije sve: potekne li od mene izazov na dvoboj, bit će nepošten čin. Zar je ne znam unaprijed da moji prijatelji nikad ne bi dopustili da se bijem u dvoboju – ne bi dopustili da život jednog državnika koji je potreban Rusiji bude izvrgnut opasnosti. Pa što će biti? Bit će to da se meni, budući da sam unaprijed znao da do opasnosti neće doći, samo prohtjelo da tim izazovom sebi pridam nekakav lažni sjaj. To je nepošteno, to je lažno, to je obmanjivanje drugih i sebe sama.

Dvoboj je nezamisliv, i nitko ga od mene i ne očekuje. Meni je stalo do toga da osiguram svoj ugled koji mi je potreban da nesmetano nastavim svoju djelatnost.«

Službena djelatnost, koja je i prije u očima Alekseja Aleksandroviča imala veliko značenje, sada mu se činila osobito važna. Pošto je promislio i odbacio dvoboj, Aleksej se Aleksandrovič svrati u mislima na rastavu – drugi izlaz koji su odabirali neki muževi kojih se on sjetio.

Pretresajući u sjećanju sve poznate slučajeve rastave (bilo ih je veoma mnogo u najvišem, njemu dobro poznatu društvu), Aleksej Aleksandrovič ne nađe ni jednoga gdje bi svrha rastave bila onakva kakvu je on imao pred očima. U svim tim slučajevima muž je ustupao ili prodavao nevjernu ženu, a ista ona strana koja zbog krivice nije imala prava da stupi u brak, stupala je u izmišljene, prividno uzakonjene odnose s novim suprugom. U svom je pak slučaju Aleksej Aleksandrovič vidio da je nemoguće postići zakonsku, tj. takvu rastavu gdje bi žena koja je bila kriva bila samo odbačena.

Vidio je da zamršene životne prilike u kojima on živi ne dopuštaju da se iznesu oni grubi dokazi što ih traži zakon kako bi se razotkrila ženina krivica; vidio je da nekakva ugladenost toga života ne dopušta ni primjene tih dokaza sve kad bi ih i bilo, da bi primjena tih dokaza u javnome mišljenju više naudila njemu negoli njoj.

Pokušaj rastave mogao bi samo dovesti do skandalozne parnice koja bi dobro došla neprijateljima da kleveću i ponizuju njegov visok položaj u društvu. Glavna pak svrha – da se položaj sredi s najmanje potresa – ne bi se postigla ni rastavom.

Osim toga u rastavi, čak i u pokušaju rastave bilo bi očito da žena prekida odnose s mužem te da se združi sa svojim ljubavnikom. A u duši Alekseja Aleksandroviča, kako se njemu sada činilo, ostalo je osim potpune prezirne ravnodušnosti prema ženi, još jedno čuvstvo – želja da se ona ne mogne nesmetano združiti s Vronskim, kako ne bi imala koristi od svoga grijeha. Sama pomisao na to toliko je žestila Alekseja Aleksandroviča da je, tek što je to bio pomislio, zamukao od nutarnjeg bola te se pridigao i promijenio mjesto u kočiji i dugo nakon toga, namršten, omatao svoje ozeble i koščate noge mekanim putnim pokrivačem.

»Osim formalne rastave moglo se još postupiti poput Karibanova, Paskudina i onoga dobrog Drama, to jest razići se od žene«, mislio je dalje kad se primirio; ali bi i ta mjera donijela istu neugodnu sramotu kao i rastava, a najvažnije – to bi posve isto kao i formalna rastava bacilo njegovu ženu u naručje Vronskome.

»Ne, to je nemoguće, nemoguće! – opet se laćajući toga da prekrene svoj putni pokrivač progovori on glasno. – Ja ne mogu biti nesretan, ali ni ona ni on ne smiju biti sretni.«

Ljubomora koja ga je mučila za vrijeme neizvjesnosti prođe onog časa kad mu ženinim riječima bolno bje izvađen zub. Ali taj se osjećaj zamijeni drugim: željom da ona ne samo da ne budne pobjednik nego da je stigne odmazda za njen grijeh. On nije priznavao taj osjećaj, ali je u dubini duše jako želio da ona nastrada zbog toga što mu je narušila mir i čast.

Pa pošto je ponovo pretresao uvjete dvoboja, rastave, rastanka i pošto ih je ponovo odbacio, Aleksej se Aleksandrovič uvjerio da ima samo jedan izlaz – da je zadrži uza se sakrivši pred svijetom ono što se dogodilo te da poduzme sve što treba da se prekine njena ljubavna veza i, najvažnije – to ni samome sebi nije priznavao – da je kazni.

»Moram priopćiti svoj zaključak da bi, pošto sam razmislio o teškom položaju u koji je ona dovela porodicu svi drugi izlazi bili gori po obje strane negoli prividni *status quo*,¹⁰⁴ te da ga pristajem održavati ali pod strogim uvjetom da ona ispuni moju volju, to jest da prekine odnose s ljubavnikom.«

U potkrepu te odluke, kad je ona bila već konačno prihvaćena, Alekseju Aleksandroviču sinu još jedna važna misao.

»Jedino ovakvom odlukom ja ujedno postupam i u skladu s vjerom – reče on za sebe – jedino ovakvom odlukom ja ne odbacujem od sebe grešnu ženu, nego joj omogućujem da se popravi i čak – ma koliko će mi to biti teško – posvećujem dio svojih snaga da je popravim i spasem.«

Pa iako je Aleksej Aleksandrovič znao da on na ženu ne može moralno utjecati, da od čitavoga toga pokušaja da se popravi neće biti ništa osim laži; iako on, proživljujući ove teške trenutke nijedanput nije pomislio da potraži oslonca u vjeri, sada, kada se njegova odluka, kako se njemu činilo, podudarala s vjerskim zahtjevima, ova mu je vjerska sankcija njegove odluke pružala potpuno zadovoljenje i djelomice mir.

Bilo mu je drago pomisliti kako mu ni u tako važnu životnom koraku nitko neće moći kazati da nije postupio u skladu s propisima one religije kojoj je on uvijek visoko držao stijeg dok su se drugi ohladili i postali ravnodušni.

Razmišljajući o daljnjim pojedinostima, Aleksej Aleksandrovič nije čak vidio zašto njegov odnos prema ženi ne bi mogao ostati gotovo isti onakav kao što je bio prije. Nema sumnje, on je nikad više neće moći poštivati, ali nije bilo niti je moglo biti ikakvih razloga da on razara svoj život i da pati zbog toga što je ona bila rđava i nevjerna žena.

»Jest, proći će vrijeme, vrijeme koje sve liječi pa će se uspostaviti predašnji odnosi – reče Aleksej Aleksandrovič u sebi – to jest uspostaviti će se do te mjere da neću osjećati pometenosti u toku svoga života. Ona treba da bude nesretna, ali ja nisam kriv i zato ne mogu biti nesretan.«

XIV

Približujući se Petrogradu, Aleksej Aleksandrovič nije samo u cijelosti ostao pri toj odluci, već je u svojoj glavi bio sastavio pismo što će ga poslati ženi. Ušavši u vratarevu sobicu, Aleksej Aleksandrovič pogleda pisma i spise koje su bili donijeli iz ministarstva te naredi da mu ih donesu u kabinet.

– Ispregnite i nikoga ne primajte – reče on na vratarev upit pomalo zadovoljno, što je bilo znak njegova dobrog raspoloženja, naglašujući riječ »ne primajte«.

Aleksej Aleksandrovič prođe dvaput kabinetom te se zaustavi pored golemoga pisaćeg stola na kom je sobar još prije njegova ulaska bio zapalio šest svijeća,

¹⁰⁴ *Dosadašnje stanje.*

zapucketa prstima te sjedne razmještajući pribor za pisanje. Nalaktivši se na stol, glavu je nakrivio u stranu, za trenutak se zamislio te stao pisati ne zaustavljajući se ni jednoga trena.

Pisao je a da je nije ni oslovio, i to na francuskom, upotrebljavajući zamjenicu »vi« koja nema one hladnoće koju ima u ruskome.

»Za našega posljednjeg razgovora izrazio sam vam svoju želju da vam priopćim svoju odluku u pogledu predmeta toga razgovora. Pošto sam pažljivo o svemu promislio, pišem vam sada u namjeri da ispunim to obećanje.

Moja je odluka ova: kakvi bili da bili vaši postupci, ja se ne smatram vlasnim prekidati one spona kojima smo mi povezani višnjom vlašću. Obitelj se ne smije razarati zbog hira, samovolje ili čak zbog grijeha jednoga od supruga, te će naš život morati teći kao što je tekao i prije. To je prijeko potrebno radi mene, radi vas, radi našega sina.

Ja sam u cijelosti uvjeren da ste se vi pokajali i da se kajete zbog onoga što je povodom ovome pismu te da ćete mi pomoći da iz korijena iščupamo razlog naše razmirice i da zaboravimo prošlost. U protivnom slučaju sami možete zamisliti šta čeka vas i vašega sina. O svemu ovome, nadam se, porazgovorit ćemo potanje kad se sastanemo.

Budući da se vrijeme ljetovanja završava, molio bih vas da prijedete u Petrograd što je moguće prije, najkasnije do utorka. Sve što je potrebno za vaš prelazak bit će učinjeno. Molim vas da imate na umu da je za mene osobito važno da ispunite ovu moju molbu.

A. Karenjin.

P. S. U prilogu ovome pismu je novac koji vam može zatrebati za vaše izdatke.«

Pročitao je pismo i bio njime zadovoljan, osobito onim da se sjetio priložiti novac; nije bilo ni grube riječi, ni prijekora, ali nije bilo ni popustljivosti. Glavno pak – postavljen je zlatni most za povratak. Pošto je previo pismo i zagladio ga velikim masivnim nožem od slonove kosti pa stavio u omot s novcima, zadovoljan (kakav je uvijek bio) kad je baratao svojim dobro uređenim priborom za pisanje, on pozvoni.

– Predat ćeš kuriru neka sutra dostavi Ani Arkadjevnoj u ljetnikovcu – reče i ustade.

– Molim, vaša uzvišenosti; zapovijedate li čaj u kabinet?

Aleksej Aleksandrovič naredi da mu čaj donesu u kabinet pa, poigravajući se masivnim nožem, pođe prema naslonjaču pored kojega je bila pripravljena svjetiljka i francuska knjiga o eugubijskim natpisima koju je počeo čitati. Iznad naslonjača visio je u zlatnom okviru ovalni, divno izrađen Anin portret što ga je napravio čuveni umjetnik. Aleksej ga Aleksandrovič pogleda. Nepronijelive oči podrugljivo su ga i drsko gledale kao one posljednje večeri kad su se oni

raspravili. Nepodnosivo drsko i izazovno dojmile su se Alekseja Aleksandroviča crne čipke na glavi, crna kosa i bijele divne ruke s domalim prstom pokrivenim prstenjem, što je umjetnik izvrsno izradio.

Pogledavši na trenutak portret, Aleksej Aleksandrovič uzdrhta tako da su mu usne zadrhtale i proizvele zvuk »brr« te se okrene. Hitro sjednuvši u naslonjač, on otvori knjigu. Pokušao je čitati, ali nikako nije mogao obnoviti u sebi prijašnje veoma živo zanimanje za eugibijske natpise. Gledao je u knjigu a mislio o drugome. Nije mislio o ženi nego o jednoj teškoći što je iskrsla u posljednje vrijeme u njegovoj državničkoj djelatnosti i koja ga je više od svega drugog u to doba zaokupljala u službi.

Osjećao je da je sada dublje nego ikad ponirao u tu teškoću i da mu se u glavi radala – bez lažne laske samom sebi, mogao je reći – kapitalna misao koja mora sve to razmrsiti, njega uzdići u službenoj karijeri, njegove neprijatelje uniziti i time pridonijeti veličajnu korist državi. Čim je sluga koji posluži čaj izišao iz sobe, Aleksej Aleksandrovič ustade i pođe prema pisaćem stolu. Primaknuvši na sredinu mapu s tekućim poslovima, jedva se primjetno smiješeći, zadovoljan sam sobom, izvadi on olovku iz stalčića te se zadube u čitanje zamršenoga predmeta koji je sam zatražio, koji se ticao predstojeće teškoće.

Teškoća je bila u ovome.

Osobina Alekseja Aleksandroviča kao državnika, ona samo njemu svojstvena značajna crta koju ima svaki činovnik koji se ističe, ona koja mu je zajedno s njegovim upornim častoljubljem, suzdržljivošću, čestitošću i samopouzdanjem stvorila karijeru, sastojala se u tome što nije puno držao do zvaničnog tona u spisima, što je skraćivao dopise, što se, koliko god je bilo moguće, neposredno odnosio prema stvarnom poslu i što je bio ekonomičan. A dogodilo se da je u znamenitom povjerenstvu od 2. lipnja bio iznesen predmet o natapanju polja Zarajske gubernije, koji se nalazio u ministarstvu Alekseja Aleksandroviča i koji je bio izrazit primjer kako se uludo troše prihodi i kako se službeno odnosi prema poslu.

Aleksej je Aleksandrovič znao da je sve to bilo tako. Pitanje oko natapanja polja Zarajske gubernije pokrenuo je prethodnik prethodnika Alekseja Aleksandroviča. I odista, na taj je posao bilo potrošeno i trošilo se vrlo mnogo novaca, i to posve neproaktivno, a sve to skupa očito ničemu nije vodilo. Čim je Aleksej Aleksandrovič primio dužnost, odmah je to shvatio i htio uzeti predmet u svoje ruke; ali u prvo vrijeme, dok se još nije osjećao čvrst na svom položaju, znao je da je to isuviše zadiralo u mnoge interese te da ne bi bilo mudro da se u to petlja; onda je opet, baveći se drugim poslovima, jednostavno zaboravio na taj predmet. Kao i svi poslovi, taj se posao odvijao sam od sebe, po inerciji. (Mnogo je ljudi živjelo od tog posla, osobito jedna vrlo moralna i glazbena porodica: sve su kćeri svirale na gudačkim instrumentima. Aleksej je Aleksandrovič poznavao tu porodicu i bio stari svat jednoj od starijih kćeri.)

Po mišljenju Alekseja Aleksandroviča nije bilo pošteno da taj predmet pokreće protivničko ministarstvo, budući da je u svakom ministarstvu bilo predmeta koje, zbog neke službene pristojnosti, nitko ne pokreće. Sada pak, kad

su mu već dobacili tu rukavicu, on ju je smjelo podigao i zahtijevao je da se odredi posebno povjerenstvo koje će proučiti i provjeriti rad povjerenstva za natapanje polja Zarájske gubernije; ali zato ni on više nije imao nikakvih obzira prema toj gospodi. Zahtijevao je da se odredi još jedno posebno povjerenstvo koje će ispitati stanje nacionalnih manjina. Predmet o stanju nacionalnih manjina bio je slučajno pokrenut u povjerenstvu od 2. lipnja i Aleksej Aleksandrovič ga je energično podupirao kao predmet koji ne trpi odlaganja zbog žalosnog stanja nacionalnih manjina. Na sjednici taj je predmet bio povod svađi između nekoliko ministarstava.

Ministarstvo koje je bilo neprijateljski raspoloženo prema Alekseju Aleksandroviču dokazivalo je da je položaj nacionalnih manjina izvrstan te da preuređenje koje namjeravaju provesti može upropastiti njihov procvat, pa ako i ima štogod loše, onda to potječe jedino odatle što ministarstvo Alekseja Aleksandroviča ne provodi propisane zakonske mjere.

Sada je Aleksej Aleksandrovič bio nakan zahtijevati:

prvo, da se osnuje novo povjerenstvo kojemu će biti povjereno da na licu mjesta ispita stanje nacionalnih manjina;

drugo, ako se pokaže da je položaj nacionalnih manjina zaista onakav kakav je prema službenim podacima koji se nalaze u rukama odbora, neka se onda odredi još jedno novo stručno povjerenstvo koje će ispitati uzroke toga tužnog položaja nacionalnih manjina s gledišta:

- a) političkog,
- b) administrativnog,
- c) ekonomskog,
- d) etnografskog,
- e) materijalnoga i
- f) vjerskoga;

treće, da se od protivničkog ministarstva zatraže podaci o mjerama što ih je u posljednjem desetljeću poduzelo to ministarstvo kako bi uklonilo nepogodne prilike u kojima se dandanas nalaze nacionalne manjine i, napokon četvrto, da se od ministarstva zatraži objašnjenje zašto je ono, kao što se vidi iz podataka dostavljenih odboru pod br. 17015 i 18308 od 5. prosinca 1863. godine i 7. lipnja 1864., radilo upravo suprotno smislu temeljnoga i organskoga zakona t..., 61. 18. i opaske uz član 36.

Crvenilo od radosti prekri lice Aleksandra Aleksandroviča dok je hitro pisao nacrt tih misli. Pošto je ispisao list papira, ustane, pozvoni i preda pisamce za šefa kancelarije da mu se pošalju potrebni podaci. Ustavši i prošavši nekoliko puta sobom, on opet pogleda na portret, namršti se i prezirno osmjehne. Pozabavivši se malo čitanjem knjige o eugubijskim natpisima i obnovivši svoje zanimanje za njih, Aleksej Aleksandrovič pođe u 11 sati na spavanje pa kad se, ležeći u postelji, sjetio događaja sa ženom, nije mu se on uopće činio tako mračan.

XV

Mada je Ana uporno protivurječila Vronskome kad joj je govorio da je njezin položaj nemoguć i kad ju je nagovarao da sve otkrije mužu, ona je u dubini duše svoj položaj smatrala za lažno, nečasno i svom je dušom željela da ga promijeni.

Vraćajući se s mužem s utrka, ona mu je u trenutku uzbuđenja izrekla sve; unatoč boli koju je pri tom osjetila, ona se tome radovala. Kasnije, kad ju je muž ostavio, u sebi je govorila da joj je drago da će se sada sve urediti i da barem neće biti laži i obmane. Činilo joj se posve pouzdanim da će se njen položaj zauvijek odrediti. Taj novi položaj može biti i loš, ali će biti određen, u njemu neće biti nejasnoća ni laži. Za bol što ju je nanijela sebi i mužu kad je izgovorila one riječi, bit će sada nagrađena time što će sve biti određeno, mišljaše ona. Te iste večeri ona se sastala s Vronskim, ali mu ne reče što je bilo između nje i muža, premda je, da se taj položaj razjasni, njemu valjalo reći.

Kad se sutradan probudila, prvo što joj pade na um bjehu riječi što ih je izgovorila mužu, i te joj se riječi učiniše tako užasne da sada nije mogla shvatiti kako se mogla odlučiti da izusti te čudne surove riječi te ne mogaše zamisliti šta će od toga biti. Ali riječi bjehu izrečene, i Aleksej je Aleksandrovič otišao ne rekavši ništa.

»Vidjela sam Vronskoga i nisam mu rekla. Još istoga onog trenutka dok je odlazio htjela sam ga pozvati da se vrati i reći mu, ali sam se predomislila, jer mi je bilo čudno zašto mu nisam odmah rekla. Zašto sam mu htjela reći a nisam?«

I u odgovor na to pitanje vrela joj se rumen stida razli po licu. Shvatila je šta ju je odvratilo od toga; shvatila je da ju je bilo sram. Njen položaj koji joj se sinoć činio razjašnjenim sad joj se odjednom učinio ne samo nerazjašnjen nego i bezizlazan. Posta joj strašno zbog sramote o kojoj prije nije mislila. Čim bi samo pomislila na to što će učiniti njen muž, navirale bi joj najstrašnije misli. Padalo joj na pamet kako će ovog časa doći upravitelj da je tjera iz kuće, da će njena sramota biti obznanjena cijelom svijetu. Pitala se kamo će poći kad je istjeraju iz kuće, i nije nalazila odgovora.

Kad bi mislila na Vronskoga, činilo bi joj se da je on ne voli, da mu ona već biva na teret, da mu se ona ne može nametnuti te je zbog toga osjećala neprijateljstvo prema njemu. Činilo joj se da je one riječi što ih je izrekla mužu i što ih je neprestano ponavljala u svojoj mašti – rekla svima i da su ih svi čuli. Nije se usudila pogledati u oči onima s kojima je živjela. Nije se usudila pozvati djevojku, a još manje sići dolje te pogledati sina i guvernantu.

Djevojka koja je već odavno prisluškivala pred njenim vratima sama uđe u sobu. Ana joj upitno pogleda u oči te preplašeno pocrveni. Djevojka se ispriča što je ušla rekavši da joj se učinilo da zvoni. Donijela je haljinu i pisamce. Pisamce bijaše od Betsi.

Betsi ju je podsjećala da će se danas prije podne kod nje okupiti na partiju kroketa Liza Merkalova i barunica Štolc sa svojim obožavateljima Kaluškim i starim Stremovom.

»Dodite makar pogledati, ako ni zbog čega drugog ono bar da proučavate ljudske ćudi. Čekam vas«, završavalo je.

Ana pročita pisamce i teško uzdahnu.

– Ništa mi ne treba, ništa – ona će Anuški koja je premetala bočice i četke na toaletnom stoliću. – Idi, ja ću se odmah odjeti i otići. Ništa mi ne treba, ništa.

Anuška iziđe, ali se Ana ne poče odijevati, već ostade sjedeći u istom položaju oborene glave i spuštenih ruku, od časa do časa podrhtavajući cijelim tijelom, kao da želi napraviti nekakav pokret, reći nešto, i opet obamirući. Neprestano je ponavljala:

»Bože moj! Bože moj!«

Ali ni »bože«, ni »moj« ne imadaše za nju nikakva smisla. Iako ona nikad nije sumnjala u vjeru u kojoj su je odgojili, pomisao da u vjeri traži pomoć u svome položaju bila joj je isto toliko tuđa koliko i da traži pomoć od samoga Alekseja Aleksandroviča. Ona je unaprijed znala da je pomoć vjere moguća jedino pod uvjetom da se odrekne onoga što je za nju bio sav smisao života. Nije joj bilo samo teško nego je počela osjećati strah od novog duševnog stanja za koje nikad prije nije znala. Osjećala je da joj se u duši sve počinje razdvajati kao što se ponekad razdvajaju predmeti u umornim očima. Ponekad nije znala čega se ona boji, što želi. Boji li se onoga i želi li ono što je bilo ili ono što će biti, i što zapravo želi, ona nije znala.

»Aj, šta radim!« reče u sebi oćutjevši odjednom bol s obje strane glave. Kad se pribrala, opazila je da objema rukama drži svoju kosu na sljepooćicama te da je steže. Ona skoći i stane hodati.

– Kava je gotova, a *mamzelj*¹⁰⁵ i Serjoža čekaju – reče Anuška pošto se opet vratila i opet zatekla Anu u istom položaju.

– Serjoža? Šta je sa Serjožom? – živnuvši odjednom upita Ana, sjetivši se prvi put toga jutra da ima sina.

– Kao da je nešto skrivio – smiješeći se odgovori Anuška.

– Kako skrivio?

– Imali ste bresaka u ostavi; pa eto, on kao da je jednu potajice pojeo.

Spominjanje sina odjednom izvede Anu iz bezizlaznog položaja u kom se nalazila. Ona se sjeti one, djelimice iskrene premda mnogo preuveličane uloge matere koja živi za sina, a tu je ulogu ona uzela na se posljednjih godina te s radošću osjeti da u stanju u kom se nalazila ona ima državu nezavisnu od položaja u koji će doći prema mužu i prema Vronskome. Ta je država bila sin. Ma u kakav položaj ona došla, sina ne može napustiti. Nek je muž osramoti i otjera, nek Vronski ohladi prema njoj i nastavi svoj nezavisan život (opet je žučno i prijekorno pomislila na njega), ona sina ne može ostaviti.

Ona ima životni cilj.

I ona mora raditi, raditi da osigura da joj ostave sina, da joj ga ne oduzmu. Treba dapače brže, što je moguće brže raditi dok joj ga nisu oduzeli. Treba uzeti sina i otputovati. To je jedino što sada treba da učini. Morala se primiriti i osloboditi toga mučnog položaja. Misao o neposrednom činu koji bi bio skopčan

¹⁰⁵*Ruski izgovoreno francusko Mademoiselle = gospođica.*

sa sinom, o tome da bi smjesta s njime nekamo otputovala, donese joj to umirenje.

Odjenula se brzo, sišla dolje i odlučnim koracima ušla u gostinjsku sobu gdje ju je po običaju čekala kava i Serjoža s guvernantom. Sav u bijelome, Serjoža je stajao pored stola ispod ogledala i, povijenih leđa i glave, s izrazom napregnute pažnje koju je ona poznavala u njemu i po kojoj je bio nalik na oca, nešto je radio s cvijećem što ga je sam bio donio. Guvernanta se držala neobično strogo. Kao što je to često običavao, Serjoža prodorno viknu: »A, mama!« te zasta u nedoumici da li da pođe k materi da se pozdravi i da baci cvijeće, ili da dovrši vjenčić te da pođe s cvijećem.

Kad se pozdravila, guvernanta poče nadugo i naširoko pripovijedati o onome što je počinio Serjoža. Ali je Ana nije slušala; mislila je hoće li je uzeti sa sobom. »Ne, neću – odluči. – Otići ću sama sa sinom.«

– Jeste, to je vrlo ružno – reče Ana pa, dohvativ sina za rame, ne pogleda ga strogim, već bojažljivim pogledom i poljubi, a to zbuni i obradova dječaka. – Ostavite nas same – ona će začuđenoj guvernanti te ne puštajući sinove ruke sjede za stol na kom je bila spremljena kava.

– Mama! Ja... ja... nisam... – reče on nastojeći da po njenu izrazu shvati što ga čeka za breskvu.

– Serjoža – uze ona čim guvernanta iziđe iz sobe – to je ružno, ali ti to nećeš više raditi, je li? Voliš li ti mene?

Ćutjela je da joj suze naviru na oči. »Zar bih ja mogla da ga ne volim? – govorila je u sebi ponirući u njegov uplašeni i ujedno obradovani pogled. – I zar bi on mogao biti uz oca da mene kazne? Zar me neće požaliti?« Suze su joj već tekle po licu pa, da ih skrije, ona naglo ustane i gotovo jurnu na terasu. Nakon olujnih kiša posljednjih dana nastupiše hladni, vedri dani. I pored jarkog sunca koje je probijalo kroz oprano lišće zrak je bio hladan.

Zadrhtala je od hladnoće i od nutarnjeg užasa koji su je novom snagom obuzeli na čistome zraku.

– Idi, idi k Mariette – reče Serjoži koji je bio izišao za njom te stane hodati slamnatom prostirkom na terasi. »Zar mi neće oprostiti; zar neće shvatiti kako sve to nije moglo biti drukčije?« reče u sebi.

Zastavši i pogledavši vjetrom njihane vrškove jasika i oprano lišće koje je jarko blještalo, ona shvati da joj oni neće oprostiti, da će sve i svi sada prema njoj biti nemilosrdni poput ovog neba, poput ovoga zelenila. I opet osjeti da joj se u duši poče nešto cijepati. »Ne treba misliti, ne treba – reče u sebi. – Treba se pokupiti. Kamo? Kada? Koga da uzme sa sobom? Da, u Moskvu, večernjim vlakom. Anuška i Serjoža, i samo najpotrebnije stvari. Ali prvo im treba obojici štogod napisati.« Žurno pođe u kuću, u svoj kabinet, sjedne za stol te napiše mužu:

»Pošto se ono desilo, ja više ne mogu ostati u vašem domu. Odlazim i vodim sa sobom sina. Ne poznajem zakone te stoga ne znam s kojim roditeljem mora biti sin; ja ga međutim odvodim sa sobom jer bez njega ne mogu živjeti. Budite velikodušni, ostavite mi njega.«

Dovde je pisala brzo i prirodno, ali pozivanje na njegovu velikodušnost koju ona njemu nije priznavala i prijeka potreba da pismo završi čime dirljivim zaustaviše je.

»Govoriti o svojoj krivici i o svome kajanju ja ne mogu budući da...«

Opet zastade ne nalazeći povezanosti u svojim mislima.

»Ne – reče u sebi – ne treba ništa« pa, poderavši pismo, prepíše ga pošto je izostavila napominjanje o velikodušnosti te ga zapečati.

Drugo je pismo valjalo pisati Vronskome.

»Obznanila sam mužu«, pisala je i dugo sjedila nemajući snage da piše dalje. To je bilo tako grubo, tako malo ženski. »I onda, šta bih ja mogla njemu pisati?« reče u sebi. Opet joj rumen stida prekri lice, prisjeti se njegove mirnoće i ljuta na njega izdere listić s napisanom rečenicom na sitne komadiće.

»Ne treba ništa«, reče u sebi pa, pošto preklopi podlogu za pisanje, pođe gore, javi guvernanti i posluži da ona večeras putuje u Moskvu i smjesta se prihvati spremanja stvari.

XVI

Po svim sobama ljetnikovca hodale su kućne sluge, vrtlari i lakaji iznoseći stvari. Ormari i komode bjehu otvoreni; dvaput su trčali u dućan po užeta; po podu se vukao novinski papir. Dva sanduka, torbe i uvezani putni pokrivači bili su sneseni u predsoblje. Karuce i dvije najamne kočije stajahu pored ulaznih vrata. U poslu oko spremanja, zaboravivši svoj duševni nemir, stojeći pred stolom u svom kabinetu, Ana je spremala svoju putnu torbicu kad je Anuška upozori na štropot fijakera koji je dolazio. Ana pogleda kroz prozor i kraj ulaznih vrata ugleda glasnika Alekseja Aleksandroviča koji je zvonio na ulazu.

– Idi vidi šta je – reče i mirna i pripravna na sve, složivši ruke na koljenima, sjede u naslonjač. Lakaj donese debeo omot ispisan rukom Alekseja Aleksandroviča.

– Glasniku je naređeno da donese odgovor.

– Dobro – reče ona i, čim sluga iziđe, drhtavim prstima otvori pismo. Svežanj neprevijenih novčanica koje su bile zalijepljene krstopletom ispadne iz njega. Ana izvadi pismo i počne ga čitati skraja. »Pripremio sam što je potrebno za vaše preseljenje, za mene je osobito važno da ispunite moju molbu«, pročita ona. Letimice je čitala dalje odotrag, pročitala je sve i još jednom pročitala cijelo pismo od početka. Kad je dovršila, osjetila je da joj je hladno i da se na nju sručila takva strašna nesreća koju nije očekivala.

Kajala se jutros zbog onoga što je rekla mužu i željela je samo jedno da bude tako kao da te riječi nisu ni izrečene. I eto ovo je pismo potvrđivalo kao da te riječi nisu izrečene i ono joj je davalo ono što je željela. Međutim to joj se pismo sada činilo užasnije od bilo čega što je uopće mogla zamisliti.

»U pravu je! U pravu! – progovori ona. – Naravno, on je uvijek u pravu, on je kršćanin, on je velikodušan! Jest, podao, gadan čovjek! I osim mene to nitko niti shvaća niti će shvatiti; a ja ne mogu da protumačim. Kažu: religiozan, moralan, čestit, pametan je to čovjek; ali ti ne vide ono što sam ja vidjela. Ti ne znaju kako je on osam godina gušio moj život, gušio sve što je u meni bilo živo, da ni jedanput ni pomislio nije da sam ja živ ženski stvor kojemu je potrebna ljubav. Ne znaju kako me je na svakome koraku vrijeđao i poslije bio zadovoljan sam sobom. Nisam li se ja trudila, trudila svim silama, da nađem opravdanje za svoj život? Nisam li pokušavala da ga volim, da volim sina kad već nije bilo moguće voljeti muža? Ali došlo je vrijeme i ja sam shvatila da više ne mogu sebe obmanjivati, da sam živ stvor, da nisam kriva što me bog stvorio takvom da mi je potrebno voljeti i živjeti. I što onda sad? Da ubije mene, da ubije njega, sve bih ja podnijela, sve bih oprostila, ali ne, on će...«

»Kako da nisam pogodila što će on učiniti? Učinit će ono što je svojstveno njegovu niskom značaju. On će biti i dalje u pravu, a mene, propalu, još će gore, još dublje gurnuti...«

»Sami možete naslutiti šta čeka vas i vašega sina«, sjetila se riječi iz pisma. »To je prijetnja da će mi oduzeti sina, a po svoj je prilici to prema njihovu glupome zakonu i moguće. Ali zar ja ne znam zašto on to govori? Ne vjeruje on ni u moju ljubav prema sinu ili prezire (kao što se uvijek i jest podrugivao), prezire to moje osjećanje, ali on ne zna da ja neću odbaciti sina, ne mogu odbaciti sina, da bez sina za me nije života čak ni s onim koga volim, nego da ću, pošto bih odbacila sina i pobjegla od njega, postupiti kao najsramnija, najgadnija žena – to on zna i znade da ja nisam kadra to učiniti.«

»Naš život mora teći kao i prije«, sjeti se ona druge jedne rečenice u pismu. »Taj je život bio mučan i prije, u posljednje je doba bio užasan. Šta li će tek sada biti? A on sve to zna, znade da se ja ne mogu kajati zbog toga što dišem, što volim; zna da osim laži i obmana ništa drugo od toga neće biti; ali njemu je potrebno da me i dalje muči. Poznajem ja njega, znam da poput ribe u vodi pliva i da uživa u laži. Ali ne, neću ja njemu priuštiti toga užitka, raskidat ću tu njegovu paučinu laži u kojoj želi mene splesti; nek bude što će biti. Sve je bolje od laži i obmane!«

»Ali kako? Bože moj! Bože moj! Je li ikad bilo žene tako nesretne kao što sam ja?...«

– Ne, raskidat ću, raskidati! – viknula je skočivši i susprežući suze. I pride pisaćem stolu da mu napiše drugo pismo. Ali u dubini duše već je osjećala da neće biti kadra išta raskinuti, neće se biti kadra izvuci iz tog položaja ma kako da je on lažan i nečasan.

Sjela je za pisaći stol, ali mjesto da piše, smjestila je ruke na stol, metnula glavu u njih i zaplakala jecajući i tresući se čitavim grudima kao što plaču djeca. Plakala je jer je njen san da će joj se položaj objasniti i raščistiti – znanovjerski srušen. Unaprijed je znala da će sve ostati po starome i čak kudikamo gore nego po starome. Osjećala je da joj je položaj u društvu kojim se koristila i koji joj se jutros činio toliko ništavnim, da joj je taj položaj drag, da ona neće biti kadra

promijeniti ga za sramotni položaj žene koja je odbacila muža i sina te se sjedinila s ljubavnikom; pa koliko god se trudila, neće biti jača od sebe same. Nikad ona neće osjetiti slobode u ljubavi, nego će navijek ostati grešna žena kojoj svakoga trenutka prijete opasnost da bude zatečena, žena koja obmanjuje muža radi sramotne veze s čovjekom tuđim, nezavisnim, s kojim ne može da živi zajedničkim životom. Znala je da je to tako, da će to tako i biti, a ujedno to je bilo tako užasno da nije mogla čak ni zamisliti kako će se to završiti. I ona je plakala, ne susprežući se, kao što plaču kažnjena djeca.

Lakajevi koraci što su se bili čuli prinudiše je da se prene, pa sakrivši od njega svoje lice ona se pretvaraše da piše.

– Glasnik moli odgovor – javi lakaj.

– Odgovor? Dobro – reče Ana – nek pričeka. Pozvonit ću. »Šta bih mogla da pišem? – mišljaše. – Šta bih ja mogla odlučiti sama? Šta ja znam? Šta ja hoću? Šta volim?«

Opet je osjetila da joj se u duši počinje cijepati. Opet se uplašila toga osjećaja te se latila prvoga povoda koji joj se nadao da se nečim bavi što bi je moglo odvratiti od misli o sebi. »Moram vidjeti Alekseja (tako je u mislima zvala Vronskoga), jedini mi on može reći šta mi je činiti. Odoh do Betsi; možda ću ga tamo vidjeti«, reče u sebi posve zaboravivši kako joj je kad mu je jučer rekla da neće ići kneginji Tverskoj, rekao da prema tome ni on neće ići.

Prišavši stolu, napisa mužu:

»Primila sam vaše pismo. A.« – pa, pozvonivši predade to lakaju.

– Ne putujemo – reče Anuški koja je bila ušla.

– Uopće ne putujemo?

– Ne, nemojte raspremati do sutra, i kočija nek ostane. Ja odoh do kneginje.

– Koju onda haljinu da spremim?

XVII

U društvu za partiju kroketa u koje je kneginja Tverska pozvala Anu trebalo je da budu dvije dame i njihovi obožavatelji. Te dvije dame bjehu glavne predstavnice odabrana novoga petrogradskog kruga koji se, u znak oponašanja nekakva druga oponašanja, zvalo *les sept merveilles du monde*.¹⁰⁶ Te su dame, doduše, pripadale višem društvu, ali društvu koje je bilo potpuno neprijateljski raspoloženo prema onome u koje je Ana zalazila. Osim toga, stari Stremov, jedan od utjecajnijih ljudi u Petrogradu, obožavatelj Liže Merkalove, bio je u službi neprijatelj Alekseja Aleksandroviča. S obzirom na sve to Ana nije htjela ići, i upravo su se na to njeno odbijanje odnosile one okolišne napomene u pisamcu kneginje Tverske. Sada pak, u nadi da će vidjeti Vronskoga, Ana poželje da ide.

¹⁰⁶ *Francuski: sedam svjetskih čuda.*

Ana je kneginji Tverskoj stigla prije ostalih gostiju. U trenutku kad je ona ulazila, ulažaše i lakaj Vronskoga, začesanim zaliscima nalik na dvorskoga komornika.¹⁰⁷ On se zaustavi pored vrata pa, skinuvši službenu kapu, propusti nju prvu. Ona ga prepozna i tek se tada sjeti da je Vronski jučer rekao da neće doći. Po svoj prilici, on je o tome javljao u poruci. Čula je, dok je u predsoblju skidala gornju odjeću, kako je, izgovarajući čak r kao dvorski komornik, lakaj rekao: »Od grofa kneginji« te predao pisamce.

Dode joj da upita gdje je njegov gospodar. Dode joj i da se vrati natrag te da mu pošalje pismo nek se on doveze k njoj ili da se sama poveze k njemu. Ali ni prvo, ni drugo, ni treće ne bijaše moguće učiniti: još prije se bilo čulo zvono koje je najavljivalo njen dolazak, a lakaj kneginje Tverske već stajaše napola okrenut pored otvorenih vrata očekujući da ona prođe u nutarnje odaje.

– Kneginja je u vrtu, odmah će joj javiti. Ne biste li i vi možda izvoljeli u vrt? – dojavi drugi lakaj u idućoj sobi.

Svejednako je i dalje osjećala da je neodlučna i da joj je nejasno kao i kod kuće; još gore, budući da nije mogla ništa poduzeti, da nije mogla vidjeti Vronskoga, a valjalo je ostati ovdje, u društvu koje je bilo toliko strano njenu raspoloženju; ali ona je bila u toaleti koja joj je, dobro je znala, pristajala; nije bila sama, oko nje je bila ona svakidašnja svečana atmosfera dokolice, te joj je bilo lakše nego kod kuće; nije morala smišljati šta da radi. Sve je teklo samo od sebe. Kad susrete Betsi koja je išla prema njoj u bijeloj toaleti što ju je iznenadila svojom elegantnošću, Ana joj se osmjehne kao i uvijek.

Kneginja Tverska išla je s Tuškevičem i nekom gospođicom, svojom rodicom, koja je na veliku sreću svojih provincijskih roditelja provodila ljeto kod znamenite kneginje. Vjerojatno, na Ani je bilo nešto osobito jer je Betsi odmah to primijetila.

– Loše sam spavala – odgovori Ana pogledajući u lakaj a koji im je išao u susret, i prema onome što je ona mislila, nosio pisamce od Vronskoga.

– Kako mi je drago što ste došli – reče Betsi. – Umorna sam i upravo sam htjela popiti šalicu čaja prije nego oni ne dođu. A vi biste – obrati se ona Tuškeviču – mogli s Masom poći da pogledate *kroket – ground*¹⁰⁸ tamo gdje je podstrižen. Vi i ja ćemo moći da se srdačno porazgovorimo za čajem, *we'll have a cosy chat*,¹⁰⁹ zar ne? – obrati se ona smiješeći Ani, stižući joj ruku kojom je držala suncobran.

– To više što u vas ne mogu dugo ostati, moram svakako malo do stare Vrede. Već sto godina obećavam – reče Ana kojoj je laž, tuđa njenoj naravi, postala ne samo jednostavna i prirodna u društvu, nego joj je čak pričinjala zadovoljstvo. Zbog čega je rekla ono što trenutak prije toga nije mislila, ona nikako ne bi mogla objasniti. Rekla je to samo zbog toga što ona, ne bude li Vronskoga, mora osigurati svoju slobodu i pokušati da se na neki način nađe s njime. Ali zašto je

¹⁰⁷U originalu stoji: *kamer-junker*, a to je u carskoj Rusiji bio najniži stupanj u dvorskoj hijerarhiji.

¹⁰⁸Engleski: *croquet-ground* = igralište za kroket, vrstu sportske igre s drvenim kuglama i palicama.

¹⁰⁹Ugodno ćemo pročavrljati.

baš spomenula staru dvorsku damu Vrede kojoj je morala otići jednako kao i mnogima drugima, ona ne bi umjela objasniti, a ujedno, kako se kasnije pokazalo, izmišljajući najlukavija sredstva da se nađe s Vronskim, ona nije mogla smisliti ništa boljega.

– Ne, ja vas nipošto ne puštam – odgovori Betsi pažljivo se zagledajući Ani u lice. – Uistinu, uvrijedila bih se kad vas ne bih voljela. Vi kao da se bojite da vas moje društvo može kompromitirati. Molim, za nas čaj u mali salon – reče ona kao i uvijek žmirkajući očima dok se obraćala lakaju. Uzevši od njega pisamce, ona ga pročita. – Aleksej nas je izigrao – reče ona francuski – piše da ne može doći – nastavi ona tako prirodnim, jednostavnim tonom kao da joj nikad ni na kraj pameti nije moglo biti da bi Ana Vronskome mogla biti išta drugo nego suigrač u krocketu.

Ana je znala da Betsi sve zna, ali slušajući kako ona pred njom govori o Vronskome, uvijek bi na trenutak pomislila da ona ništa ne zna.

– A! – ravnodušno će Ana kao da je to malo zanima te nastavi smiješeći se. – Kako bi vaše društvo moglo koga kompromitirati?

Ta igra riječima, to skrivanje tajni, za Anu je, kao i za sve žene, imalo veliki čar. I nije nju privlačila prijeka potreba da skriva, ni svrha zbog koje se skriva, nego skrivanje samo.

– Ne mogu ja biti papskija od pape – reče ona. – Stremov i Liza Merkalova – to je krema društvene kreme. Onda, njih primaju svuda, a ja – ona osobito naglasi ono ja – nikad nisam bila stroga i netrpeljiva. Jednostavno nemam kad.

– Ne, vi se možda ne želite sresti sa Stremovom? Nek on s Aleksejem Aleksandrovičem lomi koplja u odboru, to se nas ne tiče. Ali u društvu to je najljubazniji čovjek koga ja uopće poznajem, i strastven igrač krocketa. Vidjet ćete već. I unatoč njegovu smiješnome položaju starca zaljubljena u Lizu, valja vidjeti kako se on izvlači iz toga smiješnog položaja! Vrlo je drag. A Safu Štoljc ne poznajete? To je jedan novi, posve novi stil.

Betsi je sve to govorila, a Ana je međutim po njenu vedrom, pametnom pogledu osjećala da ona djelimice shvaća njeno stanje te da nešto snuje. Bile su u malome kabinetu.

– Ipak treba napisati Alekseju – i Betsi sjede za stol, napisa nekoliko redaka i stavi u omot. – Pišem mu neka dođe na ručak. Jedna će mi dama kod ručka biti bez muškarca. Pogledajte, je li uvjerljivo? Oprostite, ostavljam vas časak. Vi molim vas zapečatite i pošaljite – reče s vrata – ja moram izdati neke naloge. Ni časa ne časeći, Ana s Betsinim pismom sjede za stol i ne čitajući dopisa pri dnu:

*»Prije ko je potrebno da vas vidim. Dođite u vrt k Vredi.
Bit ću ondje u 6 sati.«*

Zapečatila ga je, i kad se Betsi vratila, pred njom je predala pismo. Doista, uz čaj koji im donesoše na stoliću poslužavniku u prohladni mali salon, među dvjema se ženama zapodjenuo a *cosy chat*¹¹⁰, kakav je kneginja Tverska bila i

¹¹⁰ Čavrljanje.

obećala do dolaska gostiju. Pretresale su one koje su čekale, i razgovor se ustavi oko Lize Merkalove.

– Ona je vrlo draga i uvijek mi je bila simpatična – reče Ana.

– Vi nju morate voljeti. Ona bunca o vama. Jučer je došla k meni nakon utrka i bila očajna što vas nije zatekla. Veli da ste vi prava junakinja romana i da bi, da je ona muško, za vas počinila tisuću gluposti. Stremov joj kaže da ih ona i tako čini.

– Ali recite molim vas, ja nikad nisam mogla shvatiti – reče Ana pošto je malo zašutjela, i to takvim tonom koji je jasno pokazivao da ona ne postavlja isprazno pitanje, nego da je to što ona pita za nju važnije nego što bi se reklo. – Recite molim vas kako se ona odnosi prema knezu Kaluškom, zvanome Miška? Ja sam ih malo vidjela. Šta je to?

Betsi se osmjehne očima i pažljivo pogleda Anu.

– Nov način – reče ona. – Svi su oni odabrali taj način. Šta tko misli, njima je deveta briga. Ali ima načina i načina da se to smatra devetom brigom.

– Da, ali kako se pak ona odnosi prema Kaluškome?

Betsi se neočekivano vedro i nezadrživo nasmija, a to se njoj rijetko dešavalo.

– Ta vi posežete u oblast kneginje Mjahke. To je pitanje strašnoga djeteta – i Betsi očito htjede, ali ne mogaše da se suzdrži već prsnu u zarazan smijeh kakvim se smiju ljudi koji se rijetko smiju. – Njih treba pitati – progovori ona kroza suze smijeha.

– Ne, vi se smijete – reče Ana i sama se nehotice zarazivši smijehom – ali ja nikad nisam mogla shvatiti. Ja tu ne shvaćam ulogu muža.

– Muž? Muž Lize Merkalove nosi za njom putne pokrivače i uvijek je pripravan na usluge. A što je zapravo tamo dalje, nitko ne želi da znade. Znaite, u dobrom se društvu ne govori i ne misli ni o nekim pojedinostima toaleta. Tako i to.

– Hoćete li doći na proslavu Rolandakovima? – upita Ana da promijeni razgovor.

– Ne kanim – odgovori Betsi te, ne gledajući svoju prijateljicu, počne oprezno nalijevati male prozirne šalice mirisnim čajem. Primakavši šalicu Ani, ona dohvati cigaretu pa je, pošto ju je stavila u srebrn cigaretluk, zapali. – Eh vidite, ja sam u sretnu položaju – poče ona sad već bez smijeha, uzevši šalicu u ruku. – Ja shvaćam vas, a shvaćam i Lizu. Liza vam je jedna od onih bezazlenih naravi koje, isto kao i djeca, ne shvaćaju šta je dobro a šta loše. Nije barem shvaćala onda dok je bila mlada. I sad ona zna da joj to što ne shvaća pristaje. Sada ona možda hotimice ne shvaća – govoraše Betsi fino se smiješeći. – Ali ipak to njoj pristaje. Vidite, jedna te ista stvar može se gledati tragično i od nje napraviti mučenje, i gledati jednostavno pa čak i veselo. Možda ste vi skloni sve gledati suviše tragično.

– Kako bih ja željela poznavati druge kao što poznajem sebe – reče Ana ozbiljno i zamišljeno. – Jesam li ja gora ili bolja od drugih? Mislim, gora sam.

– Strašno ste dijete, strašno dijete – ponovi Betsi. – Ali evo i njih.

XVIII

Začuse se koraci i muški glas, onda ženski glas i smijeh, a odmah zatim uđoše očekivani gosti: Safo Štoljc i neki mladić koji je pucao od zdravlja, zvan Vaska. Vidjelo se da mu prijaju krvava govedina, pečurke i burgundac. Vaska se nakloni gospođama te ih pogleda, ali samo na časak. Ušao je za Safom u salon i prošao kroz salon za njom kao da je bio svezan uz nju i ne skidajući s nje blistavih očiju kao da ju je htio pojesti. Safo Štoljc bijaše plavuša crnih očiju. Ušla je malenim, žustrim koračićima u cipelama visokih petica te čvrsto, muški stegla damama ruke.

Ana još nijednom nije srela ovu novu znamenitost te bi zapanjena i njenom ljepotom, i napadnom njezinom toaletom, i smionošću njezina ponašanja. Na njenoj glavi, od vlastite i tuđe kose bijaše napravljena takva skela od frizure nježne zlačane boje da joj se glava veličinom mogla mjeriti sa skladno izbočenim i sprijeda vrlo otvorenim poprsjem. Kročila je pak tako brzo da su joj se pri svakoj kretnji ispod haljine ocrtavali oblici koljena i gornjega dijela noge te se i nehotice nametalo pitanje gdje se na toj udešenoj, uzbibanoj planini zapravo završava njeno pravo, maleno i vitko tijelo, toliko ogoljeno gore i toliko prekriveno straga i dolje.

Betsi pohita da je upozna s Anom.

– Zamislite samo, umalo ne satrasmo dvojicu vojnika – uze ona odmah pripovijedati, namigujući, smiješeći se i zabacujući natrag svoju povlaku koju je u prvi mah bila suviše prebacila na jednu stranu. – Vozila sam se s Vaskom... Ah, da, vi se ne poznajete. – Pa rekavši njegovo prezime, ona predstavi mladića, te se pocrvenjevši glasno nasmije svojoj omašci, to jest tome što ga je pred neznankom nazvala Vaskom.

Vaska se još jednom nakloni Ani, ali joj ništa ne reče. On se obrati Safi:

– Izgubili ste okladu. Stigli smo prije. Dajte plaćajte – govorio je smiješeći se.

Safo se još veselije nasmija.

– Ma ne sada – reče ona.

– Svejedno, dobit ću poslije.

– Dobro, dobro. Ah, da! – ona će odjednom domaćici – baš sam i ja neka... Posve sam zaboravila... Dovala sam vam gosta. Evo ga.

Neočekivani mladi gost kojega je Safo dovela i na kojega je bila zaboravila bijaše međutim tako ugledan gost da su, unatoč njegovoj mladosti, obje dame ustale dočekujući ga. Bio je to novi Safin obožavatelj. On je sada, kao i Vaska, u stopu hodio za njom.

Ubrzo stiže knez Kaluški i Liza Merkalova sa Stremovom. Liza Merkalova bijaše mršava crnjka, istočnjački ukočena tipa lica i predivnih, kako svi govorahu, tajanstvenih očiju. Originalnost njene zagasite toalete (Ana je to odmah zapazila i ocijenila) potpuno je odgovarala njenoj ljepoti. Koliko je Safo bila kruta i utegnuta, toliko je Liza bila kudikamo privlačnija.

Ali je Liza za Anin ukus bila kudikamo privlačnija. Betsi je o njoj govorila Ani da se ona namjerno ponašala poput nedužna djeteta, ali čim ju je ugledala, osjetila je da to nije istina. Ona je zaista bila dječji bezazlena, razmažena, ali draga i povučena žena. Istina je da je njen stil bio isti kao i Safin stil; za njom su, kao i za Safom, poput sjena hodila i očima je gutala dvojica poklonika, jedan mlađi, drugi stariji; ali ona je imala nešto što je bilo iznad onoga što ju je okruživalo – imala je sjaj pravoga dragog kamena među staklom. Taj je sjaj svjetlucao iz njenih divnih, uistinu tajanstvenih očiju. Umoran i ujedno strastven pogled tih očiju okruženih tamnim kolobarom zaprepašćivao je svojom potpunom iskrenošću. Tko bi joj pogledao u oči, učinilo bi mu se da ju je valjano upoznao pa, upoznavši je, nije mogao da je ne zavoli. Kad ugleda Anu, čitavo joj lice u tren oka zasja radosnim smiješkom.

– Ah, kako mi je drago što vas vidim! – reče prilazeći joj. – Jučer na trkama baš vam htjedoh prići, a vi odoste. Tako sam željela da vas vidim upravo jučer. Zar ne, bilo je užasno? – reče gledajući Anu svojim pogledom koji je, reklo bi se, otkrivao svu dušu.

– Da, nikako nisam očekivala da to toliko uzbuđuje – reče Ana crveneći.

U to se društvo digne da pođe u vrt.

– Ja ne idem – reče Liza smiješeći se i sjedajući kraj Ane.

– Ni vi ne idete? Kakvo mi je to zadovoljstvo igrati krocket!

– Naprotiv, ja to volim – reče Ana.

– Eto, eto kako vi radite da vam ne bude dosadno? Kad vas čovjek pogleda – razveseli se. Vi živite, a ja se dosađujem.

– Kako to da se dosađujete? Pa vi ste najveselije društvo u cijelom Petrogradu – reče Ana.

– Možda je onima koji ne pripadaju našem društvu još dosadnije; ali vama, meni svakako, život nije veseo već užasno, užasno dosadan. Zapalivši cigaretu, Safo ode u vrt s dvojicom mladića. Betsi i Stremov ostadoše na čaju.

– Kako da je dosadno? – reče Betsi. – Safo veli da su se veoma veselili kod vas.

– Ah, bilo je očajno dosadno! – reče Liza Merkalova.

– Svi smo pošli k meni poslije utrka. I uvijek jedni te isti ljudi, i opet jedna te ista lica. Uvijek jedno te isto. Cijelo smo se veče valjali po divanima. Šta tu ima veseloga? Ma šta vi radite da vam ne bude dosadno? – opet će ona Ani. – Treba čovjek samo da vas pogleda i vidi – evo žene koja može biti sretna, može i nesretna, ali se ne dosađuje. Poučite me kako vi to radite?

– Ja nikako – odgovori Ana crveneći se od ovih nametljivih pitanja.

– E, to i jest najbolji način – umiješa se u razgovor Stremov. Stremov je bio čovjek pedesetih godina, prosijed, vrlo ružan, ali značajna i pametna lica. Liza Merkalova bijaše nećaka njegove žene, i on je sve svoje slobodno vrijeme provodio s njome. Kad je sreo Anu Karenjinu, u službi inače protivnik Alekseja Karenjina, kao otmjen i pametan čovjek on se potrudio da s njome, ženom svoga protivnika, bude naročito ljubazan. – »Nikako« – prihvati on fino se smiješeći – to je najbolje sredstvo. – Odavno ja vama govorim – obrati se on Lizi Merkalovoj

– ako čovjek hoće da mu ne bude dosadno, ne smije misliti da će biti dosadno. To je isto kao što se čovjek ne smije bojati da neće zaspati ako se boji nesanice. Isto vam je rekla i Ana Arkadjevna.

– Meni bi bilo vrlo drago da sam ja to rekla, jer to nije samo pametno, to je i tačno – smiješeći se reče Ana.

– Ne, recite vi meni, zašto čovjek ne može zaspati i ne može da se ne dosađuje?

– Da bi zaspao, čovjek treba nešto malo raditi, a da bi se veselio i opet treba nešto raditi.

– Ama zašto bih ja radila kad moj rad nikome nije potreban? A da se namjerno pretvaram, ja niti umijem niti želim.

– Vi ste nepopravljivi – reče Stremov ne gledajući je te se opet obrati Ani.

Rijetko viđajući Anu, on joj nije mogao reći ništa osim najobičnijih stvari, ali on je govorio o tim najobičnijim stvarima, o tome kad će preseliti u Petrograd, o tome kako nju voli grofica Lidija Ivanovna, govorio je, a na licu mu je bio izraz koji je pokazivao da joj on od sveg srca želi biti prijatan i pokazati svoje poštovanje, pa čak i više.

Uđe Tuškević i oglasi da cijelo društvo očekuje igračke kroketa.

– Ne, nemojte ići, molim vas – molila je Liza Merkalova kad vidje da Ana odlazi. Stremov joj se pridruži.

– I suviše je velik kontrast – reče – nakon ovoga društva ići k starici Vrede. I, onda, vi ćete njoj biti prilika da malo ogovara, a ovdje vi samo pobuđujete druga, najbolja i ogovaranju protivna čuvstva – reče joj.

Ana se na trenutak zamisli u nedoumici. Laskave riječi ovoga pametnoga čovjeka, naivna, dječja simpatija koju je prema njoj pokazivala Liza Merkalova i sva ova uobičajena otmjena okolina – sve je to bilo tako lako, a nju je očekivalo nešto tako teško da je ona za trenutak bila u nedoumici da li da ostane, da li da još pomakne teški trenutak objašnjenja. Ali sjetivši se šta je čeka samu kod kuće ne donese li kakvu odluku, sjetivši se one kretnje koja joj je i u sjećanju bila strašna kad se objema rukama bila uhvatila za kosu, ona se oprostila i ode.

XIX

Unatoč svome naoko lakomislenom otmjenom životu Vronski bijaše čovjek koji je mrzio nered. Još u mladosti, dok je bio u korpusu, doživio je poniženje da su mu odbili kad je, zapavši u neprilike, zamolio novaca u zajam, i otada nijednom više nije svojom krivnjom pao u takav položaj.

Da bi mu poslovi uvijek bili u redu, on bi se, prema prilikama, do pet puta u godini povlačio u samoću te sređivao sve svoje poslove. On je to nazivao razračunavanjem ili faire la lessive.¹¹¹ Pošto se sutradan poslije trke kasno

¹¹¹ *Pranje rublja.*

probudio, ne obrijavši se i ne okupavši se, Vronski navuče bluzu, te razastrvši po stolu novac, račune, pisma, prihvati se posla. Petricki znajući da u takvoj prilici on zna biti ljutit, probudivši se i ugledavši druga za pisaćim stolom, tiho se obuče te iziđe ne smetajući mu. Poznajući do u najmanje tančine svu zamršenost okolnosti što ga okružuju, svaki čovjek nehotice drži da je zamršenost tih okolnosti i teškoća da ih se ukloni samo njegova osobna, slučajna posebitost te nikako ne misli da su i drugi okruženi isto tako zamršenim svojim osobnim okolnostima kao što je i on sam. Tako se činilo i Vronskome. I on nije bez nutarnjeg ponosa i nije bez ikakva temelja mislio da bi se svatko drugi davno spleo i bio prisiljen loše postupiti kad bi se našao u ovakvim istim teškim okolnostima. Međutim Vronski je osjećao da mu je upravo sada prijeko potrebno da svidi račune te da raščisti svoje imovinsko stanje kako se ne bi zapleo.

Prvo čega se kao najlakšeg latio Vronski bjehu novčani poslovi. Pošto je svojim sitnim rukopisom na listu papira ispisao sve što je bio dužan, sabrao je i našao da je dužan sedamnaest tisuća i koju stotinu što nije uzeo u račun da bude okruglo. Pošto je sraunio novce s bankovnom knjižicom, našao je da mu ostaje 1800 rubalja, a nema nade da će šta dobiti do Nove godine. Ponovo pregledavši spisak dugova, Vronski ga prepíše razdijelivši ga na tri skupine. U prvu su skupinu ušli dugovi koje je valjalo odmah namiriti ili za namiru kojih je u svakom slučaju valjalo imati gotove novce da ne bi, kad zatreba, bilo ni časka zakašnjenja.

Ovakvih je dugova bilo oko četiri tisuće: 1500 za konja i 2500 jamstvo za mladoga druga Venevskoga koji je kod Vronskoga proigrao te novce s jednim varalicom na kartama. Vronski je još onda htio dati novce (imao ih je uza se), ali su Venevski i Jašvin bili uporni u tome kako će oni platiti, a ne Vronski koji nije ni igrao. Sve je to bilo lijepo, ali je Vronski znao da za taj prljavi posao u kojem makar da je on sudjelovao samo time što je riječju jamčio za Venevskoga, ipak mu je prijeko potrebno imati tih 2500 da ih baci lopovu te da s njim više nemadne nikakva razgovora. Dakle, na toj prvoj najvažnijoj stavci valjalo je imati 4000. Osam tisuća na drugoj stavci bjehu manje važni dugovi. To su većinom bili dugovi za trkaću konjušnicu, dobavljaču zobi i sijena, Englezu, sedlaru itd. Na te je dugove isto tako valjalo izdati do dvije tisuće da bude potpuno miran. Posljednja stavka dugova – trgovinama, gostionicama i krojaču – bješe takva da se o njoj nije imalo šta misliti.

Dakle za tekuće izdatke trebalo je barem 6000, a bilo je samo 1800. Čovjeku sa 100 000 prihoda, kako su svi cijenili imetak Vronskoga, ovakvi dugovi, reklo bi se, ne bi mogli zadavati teškoća; ali posrijedi je bilo to da on ni približno nije imao tih 100 000. Golemo očinsko imanje koje je samo donosilo 200 000 prihoda na godinu nije bilo podijeljeno među braćom. Kad se stariji brat, koji je imao gomilu dugova, ženio kneginjicom Varjom Čirkovom, kćerju jednog *dekabrista*¹¹² bez ikakva imutka, Aleksej je starijem bratu ustupio sav prihod s očeva imanja uglavivši za sebe samo 25000 na godinu. Aleksej je tada rekao bratu da će mu ti

¹¹²*Dekabrist: sudionik u ustanku protiv cara 14. prosinca (rus. dekabnja) 1825.*

novci biti dovoljni dok se on ne bude ženio, a to po svemu sudeći neće nikad biti. A brat, koji je tada zapovijedao jednom od najskupljih pukovnija i tek što se bio oženio, nije mogao da ne primi taj poklon. Budući da je imala svoj poseban imetak, mati je osim uglavljenih 25000 svake godine Alekseju davala još svojih dvadeset tisuća, a Aleksej ih sve trošio. U posljednje mu je vrijeme mati, pošto se s njime posvadila zbog njegove ljubavne veze i zbog odlaska iz Moskve, prestala slati novce. I zbog toga, budući da se već navikao na život sa 45000 i dobio ove godine svega 25000, Vronski se sada obreo u teškoćama.

Da se izvuče iz tih teškoća, nije mogao moliti novaca od matere. Posljednje pismo što ga je bio primio uoči toga dana osobito ga razljutilo zbog toga što je u njemu nagovijestila kako ga je ona spremna pomagati da bi postigao uspjeh u društvu i u službi, ali ne da živi životom zbog kojega se skandalizira cijelo bolje društvo. Materina želja da ga potkupi uvrijedila ga je do dna duše i još više ohladila prema njoj.

Međutim, on nije mogao povući datu velikodušnu riječ premda je sada, mutno predviđajući neke slučajnosti koje bi mu se mogle dogoditi s Karenjinom, osjećao da je ta velikodušna riječ bila data lakomisleno te da mu, i neoženjenu, može zatrebati svih sto tisuća prihoda. Ali riječ se nije mogla pogaziti. Trebalo je samo da se sjeti bratove žene, da se sjeti kako mu je ona draga, sjajna Varja u svakoj zgodnoj prilici napominjala, da ona pamti njegovu velikodušnost i da je cijeni, pa da shvati kako je nemoguće povući ono što je dato. To je bilo isto tako nemoguće kao i istući ženu, ukrasti ili slagati. Moglo se i moralo jedno, a na to se Vronski i odlučio ne kolebajući se ni časka: uzajmiti novce od lihvara, deset tisuća, oko toga ne može biti teškoća, smanjiti općenito svoje izdatke i prodati trkaće konje.

Kad se na to odlučio, smjesta napisao poruku Rolandakiju koji mu je već više puta slao svoje ljude s prijedlogom da u njega kupi konje. Onda poslao Engleza i po lihvara te prema računima rasporedi one novce koje je imao. Pošto je obavio te poslove, napisao hladan i oštar odgovor na materino pismo. Zatim, pošto je iz lisnice izvadio tri Anina pisamca, pročitao ih, spali pa se, sjetivši se svoga jučerašnjeg razgovora s njome, zamisli.

XX

Vronski je živio osobito sretno zbog toga što je on imao zbir pravila koji je pouzdano određivao sve što se mora, i što ne mora činiti. Zbir tih pravila obuhvaćao je vrlo malen krug pogodbi, ali su zato pravila bila pouzdana sumnja te, nikad ne izlazeći iz toga kruga, Vronski se nikad ni na časak nije pokolebao da li da izvrši ono što mora. Ta su pravila svakako određivala – da se mora platiti varalici na kartama, a krojaču ne mora – da muškarci ne treba da lažu, a žene mogu – da se nikoga ne smije obmanjivati, a muža može – da se uvreda ne treba opraštati, a vrijeđati se smije itd. Sva su ta pravila mogla biti nerazumna,

loša, ali ona su bila iznad svake sumnje, i Vronski je, držeći se njih, osjećao da je miran i da može ići uzdignute glave. Tek u posljednje vrijeme, u povodu svojih odnosa prema Ani, Vronski je počeo osjećati da zbir njegovih pravila nije u potpunosti određivao sve pogodbe, te su se u budućnosti javljale teškoće i sumnje u kojima Vronski više nije nalazio niti vodilje.

Sadašnji njegov odnos prema Ani i prema njenu mužu njemu je bio jednostavan i jasan. On je bio jasno i tačno određen u zbiru pravila po kojima se on ravnao. Ona je bila čestita žena koja mu je poklonila svoju ljubav, i on ju je volio te je ona za njega bila žena dostojna jednakog, pa i većeg poštovanja negoli zakonita žena. Prije bi dao sebi ruku odsjeći, nego što bi dopustio da riječju, primišlju nju ne samo uvrijedi nego i da joj ne iskaže poštovanje na koje jedino žena može računati.

Odnosi prema društvu isto tako bjehu jasni. Svi su to mogli znati, naslućivati, ali nitko se nije smio usuditi da govori. Inače on je bio spreman one koji bi govorili prisiliti da šute i da poštuju izgublenu čast žene koju je on volio.

Odnosi prema mužu bili su najjasniji. Od onoga trenutka kad je Ana zavoljela Vronskoga, on je jedino svoje pravo na nju smatrao neotuđivim. Muž je bio tek suvišna osoba koja smeta. Iznad svake je sumnje da je on bio u žalosnu položaju, ali šta se tu moglo? Jedino na što je muž imao pravo bilo je to da zatraži zadovoljštinu s oružjem u ruci, a na to je Vronski bio spreman od prvoga časa.

Ali u posljednje vrijeme pojavio se novi, duševni odnosi između njega i nje koji su plašili Vronskoga svojom neodređenošću. Tek mu je jučer očitovala da je trudna. I on osjeti da ova vijest i ono što je ona očekivala od njega nije u potpunosti određeno kodeksom pravila prema kojima se ravnao u životu. I odista, bio je zatečen, i srce mu je u prvi tren, kad mu je rekla za svoje stanje, šanulo da zatraži od nje neka ostavi muža. To je rekao, ali sada, premišljajući, jasno je vidio da bi bilo bolje kad bi se moglo bez toga proći; a ujedno se, govoreći to za sebe – bojao nije li to ružno.

»Ako sam rekao nek ostavi muža, to znači neka se sjedini sa mnom. Jesam li ja spreman na to? Kako ću je odvesti sada kad nemam novaca? Uzmimo, ja bih to mogao urediti... Ali kako ću je odvesti kad sam u službi? Ako sam to rekao, onda valja biti na to spreman, to jest imati novce i dati ostavku.«

I on se zamisli. Pitanje da li da dadne ili ne dadne ostavku, dovede ga do drugoga, tajnoga, jedino njemu poznata, gotovo glavnoga, premda prikrivena probitka cijeloga njegova života. Častoljubije bijaše davnašnja sanja njegova djetinjstva i mladosti, sanja koju on nije ni sebi priznavao, ali koja je bila toliko snažna da se i sad ta strast borila s njegovom ljubavlju. Njegovi prvi koraci u otmjenom društvu i u službi bijahu uspješni, ali je prije dvije godine načinio grubu pogrešku. Želeći pokazati svoju nezavisnost te se istaknuti, odbio je položaj koji mu je bio predložen nadajući se da će mu se to odbijanje više isplatiti: ali se pokazalo da je bio suviše smion te ga napustiše; i sada je, stvorivši sebi položaj nezavisna čovjeka, hoćeš-nećeš držao taj položaj, posve se dobro i pametno ponašao kao da se ni ni koga ne ljuti, kao da ne smatra da ga je tko uvrijedio i da želi samo to da ga puste u miru jer njemu je dobro.

U suštini pak mu je to prestalo goditi već od prošle godine kad je otputovao u Moskvu. Osjećao je da se taj nezavisni položaj čovjeka, koji bi sve mogao a ništa ne želi, počinje već gubiti, da mnogi počinju misliti da on ništa drugo i ne može biti nego pošten dobričina. Njegova veza s Karenjinom koja je podigla toliku buku i izazvala opću pažnju dala mu je nov sjaj, umirila je na neko vrijeme crva častoljublja što ga je podgrizao, ali pred nedjelju dana taj se crv probudio s novom snagom. Njegov drug iz djetinjstva, iz istoga kruga, istoga društva i drug iz korpusa, Serpuhovski, iz iste školske generacije i s kojim se nadmetao i u razredu, i u gimnastici, i u vragolijama, i u sanjama o častoljublju, ovih se dana vratio iz Srednje Azije pošto je ondje stekao dva čina i odlikovanje koje se rijetko daje mladim generalima.

Čim je on stigao u Petrograd, počelo se o njemu govoriti kao o zvijezdi prve veličine koja se uspinje. Iako vršnjak i školski drug Vronskoga, već je bio general i nadao se imenovanju koje bi moglo utjecati na vođenje državnih poslova, dok je Vronski, premda i nezavisan, i sjajan čovjek voljen od predivne žene, svejedno bio tek konjički kapetan kome su dopuštali da bude nezavisan koliko mu volja.

»Naravno, ja ne zaviđam niti mogu zaviđati Serpuhovskome; ali njegovo unapređenje kazuje meni da treba sačekati vrijeme i da karijeru čovjek kao što sam ja može postići vrlo brzo. Prije tri godine bio je na istom položaju kao i ja. Ako dadnem ostavku, spalit ću svoje brodove. Ako ostanem u službi, ne gubim ništa. Ona je sama rekla da svoj položaj ne želi mijenjati. A ja, budući da me ona voli, ne zavidim Serpuhovskome.«

Pa sućuci polagano brkove, on ustane od stola i pođe sobom. Oči su mu blistale osobito živo i on je osjećao ono čvrsto, mirno i radosno raspoloženje koje ga je zahvaćalo kad god bi sredio svoje poslove. Sve je bilo kao i nakon prijašnjih računa, čisto i jasno. On se obrijao, odjenuo, okupao u hladnoj vodi te izišao.

XXI

– Evo i mene. Tvoje se pranje danas nešto oteglo – reče Petricki. – Što je, je l' gotovo?

– Gotovo – odgovori Vronski smiješeći se jedino očima i sućuci vrške brkova tako oprezno kao da ga nakon ovoga reda u koji je doveo svoje poslove svaka odviše smiona i brza kretanja može oboriti.

– Ti si uvijek poslije toga kao da si izišao iz kupke – reče Petricki. – Dolazim od Gricke (tako su oni zvali pukovskog komandanta), čekaju te.

Vronski je, ne odgovarajući, gledao druga misleći na nešto drugo.

– Čuj, je li to u njega svira? – reče osluškujući poznate zvuke duvačkih basova, polki i valcera, što su dolijetali do njega. – Kakav je to blagdan?

– Dopotovao je Serpuhovski.

– Aa! – reče Vronski – nisam ni znao. Smiješak njegovih očiju zablista još življe.

Kad je već jednom zaključio da je on sretan zbog svoje ljubavi, žrtvovao joj svoje častoljubije, ili barem uzevši na se tu ulogu. – Vronski više nije mogao osjećati ni zavisti prema Serpuhovskome, ni biti ljut na njega što nije, kad je stigao u puk, prvo k njemu došao. Serpuhovski je bio dobar prijatelj, i on mu se radovao.

– A, vrlo mi je drago.

Pukovski komandant Demin stanovao je u velikoj vlastelinskoj kući. Cijelo je društvo bilo na prostranom donjem balkonu. Prvo što Vronskome na dvorištu pade u oči bjehu pjevači u bluzama koji su stajali pored bačvice s votkom, i zdrava vedra pojava komandanta puka okružena oficirima; izlazeći na prvu stepenicu balkona, glasno nadvikujući muziku koja je svirala Ofenbachovu kadrilu, on je nešto zapovijedao i domahivao vojnicima što su stajali postrance. Manja skupina vojnika, konjički narednik i nekoliko drugih podoficira zajedno s Vronskim pridoše balkonu. Vrativši se stolu, komandant puka iziđe opet s čašom na ulazna vrata te napije zdravicu: »U zdravlje našega bivšeg druga i hrabroga generala kneza Serpuhovskoga. Ura!«

Iza komandanta puka s čašom u ruci, smiješeći se, pojavi se i Serpuhovski.

– Ti si sve mlađi, Bondarenko, – obrati se on kršnu crvenobrazu konjičkom naredniku koji je već služio drugi rok i koji je sada uspravno pred njim stajao.

Serpuhovskoga Vronski nije vidio tri godine. Postao je muževniji pustivši zaliske, ali je bio jednako stasit, i nije izazivao divljenje toliko ljepotom koliko nježnošću i plemenitošću lica i stasa. Jedina promjena što ju je Vronski na njemu opazio bijaše onaj tihi, postojani odsjaj što se utiskuje na licima ljudi koji imaju uspjeha i koji su uvjereni da im taj uspjeh svi priznaju. Vronski je poznavao taj odsjaj te ga je odmah primijetio na Serpuhovskome.

Silazeći sa stepeništa, Serpuhovski spazi Vronskoga. Radostan smiješak obasja lice Serpuhovskoga. On kimnu glavom prema gore, podiže čašu pozdravljajući Vronskoga i tom kretnjom pokazujući da ne može a da prvo ne priđe konjičkom naredniku koji je, izduživši se, već pripremao usne za poljubac.

– No, evo i njega! – vikne komandir puka. – A meni reče Jašvin da si u svom mračnom raspoloženju.

Serpuhovski poljubi deliju konjičkog narednika u vlažne i svježe usne pa otirući usta rupcem priđe Vronskome.

– Eh, baš mi je drago – reče pružajući mu ruku i odvedeći ga u stranu.

– Pobrinite se za njega! – vikne komandant puka Jašvinu pokazujući na Vronskoga te siđe dolje k vojnicima.

– Zašto jučer nisi bio na trkama? Mislio sam da ću te ondje vidjeti – reče Vronski pogledajući Serpuhovskoga.

– Došao sam, ali kasno. Oprosti – dodade on te se obrati ađutantu – molim, naredite nek se u moje ime razdijeli koliko iziđe po glavi. I on užurbano izvadi iz lisnice tri novčanice od sto rubalja te pocrveni.

– Vronski! Da šta pojedemo ili da popijemo? – upita Jašvin.

– Hej, amoder grofu štogod da pojede! A evo ovo ćeš popiti.

Pijanka kod komandanta puka potraja dugo. Pilo se vrlo mnogo. Serpuhovskoga su dizali na rukama i bacali uvis. Onda su dizali komandanta puka. Onda je pred pjevačima igrao sam komandant puka i Petricki. Onda je komandant puka, već pomalo malaksao, sjeo na klupu u dvorištu i stao dokazivati Jašvinu nadmoćnost Rusije nad Prušijom, osobito u konjičkom napadu, te se pijanka na čas stiša. Serpuhovski uđe u kuću, u umivaonicu da opere ruke i ondje nađe Vronskoga; Vronski se polijevao vodom. Skinuvši bluzu, podmetnuvši crveni, kosom zarastao vrat pod mlaz vode, on je rukama trljao vrat i glavu. Kad završi umivanje, Vronski sjede do Serpuhovskoga. Obojica tu sjedoše na divančić i među njima se zametnu razgovor, vrlo zanimljiv za obojicu.

– Ja sam o tebi sve doznao od žene – reče Serpuhovski.

– Drago mi je što si je često viđao.

– Ona je dobra s Varjom, a to su jedine petrogradske žene s kojima mi se prijatno sresti – smiješeći se odgovori Vronski. Smiješio se tome što je slutio temu na koju će razgovor svrnuti, a to mu bijaše prijatno.

– Jedine? – smiješeći se priupita Serpuhovski.

– Pa i ja sam o tebi znao, ali ne samo od tvoje žene – reče Vronski odbijajući strogim izrazom lica tu aluziju. Vrlo me radovao tvoj uspjeh, ali me nimalo ne iznenađuje. Očekivao sam još više.

Serpuhovski se nasmiješi. Njemu je očito bilo prijatno ovo mišljenje o njemu i nije nalazio potrebnim da to skriva.

– Ja sam, naprotiv, priznajem otvoreno, očekivao manje. Ali mi je drago, vrlo drago. Ambiciozan sam, to mi je slabost, i ja je priznajem.

– Možda je ne bi priznao da nemaš uspjeha – reče Vronski.

– Ne mislim – opet se smiješeći reče Serpuhovski.

– Neću reći da bez toga ne bi vrijedjelo živjeti, ali bi bilo dosadno. Naravno, možda se i varam, ali mi se čini da imam nekih sposobnosti u oblasti one djelatnosti koju sam odabrao, i da će vlast ako je bude, biti bolja, kakva god ona bila, u mojim rukama nego u rukama mnogih koje ja poznajem – sjajeći se svjestan uspjeha reče Serpuhovski. – I stoga sam, što sam tome bliže, to zadovoljniji.

– Možda je to tako za tebe, ali nije za sve. I ja sam mislio, pa evo živim i smatram da ne vrijedi samo zbog toga živjeti – reče Vronski.

– To! Baš to! – smijući se reče Serpuhovski. – Ja sam baš i počeo onim što sam čuo o tebi, o tvome odbijanju... Naravno, i ja tako mislim. Ali sve ima svoj način. I ja mislim da je sam postupak dobar, ali ga ti nisi izveo kako valja.

– Šta je učinjeno, učinjeno je, a ti znaš, ja se nikad ne odričem onoga što sam učinio. I tako je meni posve lijepo.

– Lijepo – za neko vrijeme. Ali ti se nećeš time zadovoljiti. Tvoj je brat nešto drugo. To je mило djetence isto kao i ovaj naš domaćin. Gle ga! – doda on osluškujući povike »ura« – on se tome veseli, a tebe to ne zadovoljava.

– Ne velim da bi me zadovoljilo.

– Samo što to nije jedino. Ovakvi ljudi kao što si ti potrebni su.

– Kome!

– Kome? Društvu. Rusiji su potrebni ljudi, potrebna je stranka, inače sve ide i ode dovraga.

– A što zapravo? Bertenevljeva stranka protiv ruskih komunista?

– Ne – smrknuvši se ljut što mu netko podmeće takvu glupost, reče Serpuhovski. – *Tout ca est une blague.*¹¹³ Toga je vazda bilo i bit će. Nikakvih komunista nema. Ali spletkari uvijek moraju izmišljati kakvu štetnu, opasnu stranku. To je stara stvar. Ne, potrebna je vladina stranka ljudi nezavisnih kao što smo ti i ja.

– Ali čemu? – Vronski nabroji nekoliko ljudi na vlasti. – A zašto da oni nisu nezavisni ljudi?

– Samo zato što nemaju ili od rođenja nisu imali materijalne nezavisnosti, nisu imali imutka, nisu imali one blizine sunca u kojoj smo se mi rodili. Njih može čovjek kupiti novcem ili laskanjem. A da bi se održali, oni moraju izmišljati nekakvu politiku. I oni provode neku misao, politiku u koju ni sami ne vjeruju, koja rađa zlo; i sva je ta politika samo sredstvo da dobiju državni stan, kakvu-takvu plaću. *Cela n'est pas plus fin que ca*¹¹⁴ kad im pogledaš u karte. Možda sam ja gori, gluplji od njih premda ne vidim zašto bih morao biti gori od njih. Međutim, ja već pouzdano imam jednu važnu prednost, to je da je nas teže kupiti. A ovakvi su ljudi danas potrebniji nego ikad.

Vronski je pažljivo slušao, ali ga nije zanimao toliko sadržaj riječi, koliko sam stav Serpuhovskoga koji je mislio da se bori s vlašću te u tome ima svoje simpatije i antipatije, dok su za njega u službi postojali samo probici eskadrona. Vronski je isto tako shvatio kako bi Serpuhovski mogao postati jak svojom nesumnjivom sposobnošću da razmišlja, da nešto shvati svojim umom i darom govora koji se tako rijetko sreće u sredini u kojoj je on živio. I ma koliko da ga je bilo stid, osjetio je zavist.

– Ipak meni nedostaje ono glavno – odgovori on

– nedostaje mi želja za vlašću. To je bilo pa prošlo.

– Oprostiteš mi, to nije istina – smiješeći se reče Serpuhovski.

– Ne, istina je, istina je... sada – dodadne Vronski da bude iskren.

– Da, istina je sada, to je nešto drugo; ali ovo sada neće uvijek biti.

– Možda – odgovori Vronski.

– Ti veliš, možda – nastavi Serpuhovski kao da mu pogađa misli – a ja ti velim sigurno. I zbog toga sam htio da te vidim. Postupio si kako je i trebalo. Ja to shvaćam, ali perseverirati ne moraš. Ja te samo molim *carte blanche*.¹¹⁵ Ne pravim se tvojim pokroviteljem... Iako, zašto ja ne bih i bio tvoj pokrovitelj... Koliko si puta ti bio meni! Nadam se da je naše prijateljstvo iznad toga. Da – reče on nježno kao žena, smiješeći se. – Daj mi *carte blanche*, iziđi iz puka, i ja ću te neprimjetno uvući.

– Ali shvati, meni ne treba ništa – reče Vronski – osim jednoga, da sve ostane kako jest. Serpuhovski ustane i stane preda nj.

¹¹³*Sve su to gluposti.*

¹¹⁴*Sve to baš nije jako lukavo...*

¹¹⁵*Slobodu djelovanja.*

– Rekao si da sve ostane kako jest. Shvaćam što to znači. Ali čuj: mi smo vršnjaci, ti si možda poznavao više žena nego ja. – Smiješak i kretnje Serpuhovskoga govorašu da se Vronski ne mora bojati što će se on nježno i pažljivo dotaći bolnoga mjesta. – Ali ja sam oženjen i, vjeruj mi, kad upoznaš samo svoju ženu (kao što je netko pisao) koju voliš, bolje ćeš upoznati sve žene nego da ih poznaješ na tisuće.

– Evo nas odmah! – vikne Vronski oficiru koji je zavirio u sobu i pozvao ih komandantu puka.

Vronski je sada htio čuti do kraja i saznati šta će mu on reći.

– Pa evo moga mišljenja. Žene su ti – glavni kamen spoticanja u čovjekovoj djelatnosti. Teško je voljeti ženu i nešto raditi. Za to ima samo jedno sredstvo pa da se lagodno i bez smetnje voli – to je ženidba. Kako, kako da ti kažem šta mislim – govoraše Serpuhovski koji je volio poređenja – čekaj, čekaj! – Da, kao što se može *fardeau*¹¹⁶ nositi i nešto rukama raditi samo onda kad je fardeau privezan na leda – to ti je ženidba. I ja sam to osjetio kad sam se oženio. Najednom su mi se oslobodile ruke. A bez ženidbe da čovjek vuče za sobom taj fardeau – ruke bi mu bile tako pune da ništa ne bi mogao raditi. Pogledaj Mazankova, Krupova. Oni su upropastili svoje karijere zbog žena.

– Kakvih žena! – reče Vronski sjetivši se Francuskinje i glumice s kojima su šarala spomenuta dvojica.

– To gore što je čvršći položaj žene u društvu, to gore. To je isto kao da fardeau ne nosiš više rukama nego da ga otimlješ drugome.

– Ti nikad nisi volio – tiho će Vronski gledajući preda se i misleći na Anu.

– Možda. Ali upamti što sam ti rekao. I još ovo: žene su veći materijalisti od muškaraca. Mi nešto veliko radimo iz ljubavi, a one su uvijek *terre-a-terre*.¹¹⁷

– Odmah, odmah! – obrati se on lakaju koji je bio ušao. Ali lakaj nije dolazio da ih opet zove, kako je on to mislio. Lakaj je donio pisamce za Vronskoga.

– Donio vam sluga od kneginje Tverske.

Vronski raspečati pismo te plane u licu. – Zaboljela me glava, idem kući – reče Serpuhovskome.

– E pa onda zbogom. Daješ li *carte blanche*?

– Razgovarat ćemo kasnije, naći ću te u Petrogradu.

XXII

Već je bilo šest sati, pa da stigne na vrijeme, a ujedno da se ne vozi svojim kolima koja su svi poznavali, Vronski sjede u najmijenu Jašvinovu kočiju te naredi da vozi što brže. Naj mijena stara kočija s četiri mjesta bijaše prostrana. On sjede u kut, ispruži noge na prednje mjesto te se zamisli. Mutno spoznavši da

¹¹⁶ *Teret, breme.*

¹¹⁷ *Obične, svakidašnje.*

je sredio svoje račune, mutno se sjetivši na prijateljstva i laske Serpuhovskoga koji je njega smatrao za potrebna čovjeka i, što je glavno, očekujući susret – sve se to stapalo u opći dojam životne radosti. To osjećanje bijaše tako snažno da se i nehotice smješkao. Spustio je noge, prebacio jednu preko druge te, dohvativši ga rukom, opipa gipki list noge kojim je jučer pri padu udario pa, pošto se bacio nazad, uzdahne nekoliko puta punim grudima.

»Dobro je, vrlo dobro!« reče sam sebi. I prije je on često s radošću osjećao svoje tijelo, ali nikad nije tako volio sebe, svoje tijelo, kao sada. Bilo mu je prijatno čutjeti taj laki bol u snažnoj nozi, prijatan mu je bio osjećaj kako se kreću mišići na grudima pri disanju. Ovaj isti vedri i prohladni kolovoski dan što je tako beznadno djelovao na Anu, njemu se činio uzbudljivo živahnim te mu je osvježavao lice i vrat koji su se zažarili od polijevanja vodom. Miris briljantina na njegovim brkovima činio mu se naročito prijatan na ovom svježem zraku. Sve što je vidio kroz prozor kočije, sve u ovom hladnom čistom zraku, u ovoj blijedoj svjetlosti sunčeva smiraja bješe isto onako svjež, vedro i snažno kao i on sam: i krovovi kuća što su blistali u zrakama sunca na zalazu, i oštri obrisi plotova i uglova zgrada, i pojave pješaka i vozila što su ih gdjegdje sretali, i nepomično zelenilo drveća i trava, i polja s pravilno usječenim kućicama krompira, i kose sjene što su padale od kuća i drveća, i od grmlja, i od samih kućica krompira. Sve bijaše lijepo poput kakva ubava pejzaža tek dovršena i pokrivena lakom.

– Tjeraj, tjeraj! – reče on izvoščiku izviriivši kroz prozor, pa dohvativ iz džepa novčanicu od tri rublja tutne je kočijašu koji se bio ogledao. Izvoščikova ruka napipa nešto kraj fenjera, začuje se fijuk biča, i kola brzo kotrljnuše glatkom cestom. »Ništa meni, ništa ne treba do ove sreće – mislio je gledajući koštanu kvržicu zvonca među prozorima i zamišljajući Anu onakvom kakvu ju je vidio posljednji put. – I što dulje, to je više ljubim. Evo i vrta državnoga ljetnikovca Vrede. Gdje je ona sad? Gdje? Kako? Zašto je ovdje urekla sastanak i zašto piše u Betsinom pismu?« pomisli tek sada; ali više ne bje kada da se misli. Ustavi kočijaša prije nego je došao do aleje pa, otvorivši vratašca, iskoči u vožnji iz kočije te pođe alejom koja je vodila prema kući.

U aleji nikoga nije bilo; ali kad se ogledao udesno, opazio je nju. Lice joj bješe prekriveno velom, ali on radosnim pogledom obuhvati ono osobito, samo njoj svojstveno kretanje u hod, nagib ramena i držanje glave te istog trena kao da električna struja prođe njegovim tijelom. On novom jačinom osjeti sebe sama, od gipkih kretnji nogu do pokreta pluća pri disanju i nešto mu zagolica usne.

Sastavši se s njime, ona mu čvrsto stegne ruku.

– Nećeš se ljutiti što sam te pozvala? Bilo mi je prijeko potrebno da te vidim – reče, i onaj ozbiljni i strogi sklad usana što ga je on vidio ispod vela umah promijeni njegovo duševno raspoloženje.

– Ja da se ljutim? Nego, kako si došla, kojim putem?

– Svejedno – reče ona stavljajući svoju ruku na njegovu – hajdmo, moram s tobom razgovarati.

On je shvatio da se nešto dogodilo i da ovaj sastanak neće biti radostan. U njenoj nazočnosti on nije imao svoje volje: i ne znajući uzroka njenog nemira, on je već ćutio da se taj isti nemir nehotice prenosi i na njega.

– Ma šta je? Šta je? – pitao je laktom joj stiskajući ruku i nastojeći joj na licu pročitati misli.

Ona šutke prijeđe nekoliko koraka pribirući se te se odjednom zaustavi.

– Jučer ti nisam rekla – uze ona brzo i teško dišući – da sam, vraćajući se kući s Aleksejem Aleksandrovičem, njemu sve očitovala... rekla da mu ne mogu više biti žena, da sam... i sve sam rekla.

On ju je slušao nehotice se nagibajući cijelim tijelom kao da želi olakšati težinu njena položaja. No čim ona to reče, on se odjednom ispravi, a lice mu poprimi ponosan i strog izraz.

– Da, da, to je bolje, tisuću puta bolje! Shvaćam kako je to bilo teško – reče.

Međutim, ona mu nije slušala riječi, ona mu je čitala misli po izrazu lica. Nije mogla znati da se izraz njegova lica odnosio na prvu misao što je Vronskome pala na pamet – da je sada dvoboj neizbježan. Njoj nikad ni na kraj pameti nije bila misao o dvoboju pa je zato ovaj letimični izraz strogoće ona protumačila drukčije. Čim je dobila muževo pismo, ona je već u dubini duše znala da će sve ostati po starome, da ona neće smoći snage da prezre svoj položaj, ostavi sina te da se sjedini s ljubavnikom.

Jutro koje je provela u kneginje Tverske još ju je više učvrstilo u tome. Ali ovaj je sastanak za nju ipak bio jako jako važan. Ona se nadala da će ovaj sastanak promijeniti njihov položaj i nju spasti. Ako joj on na ovu vijest odlučno, strastveno, bez ikakva kolebanja bude rekao: »Ostavi sve i bježi sa mnom!« – ona će ostaviti sina i poći s njime. Međutim, ta vijest ne izazva u njemu ono što je ona očekivala: on samo kao da je nečim bio uvrijeđen.

– Nimalo mi nije bilo teško. To se zbilom samo od sebe – reče ona razdražljivo – i evo... izvadi ona iz rukavice muževo pismo.

– Shvaćam, shvaćam – prekine je on uzevši pismo, ali ne čitajući ga i nastojeći da se umiri; – ja sam tek jedno želio, tek jedno molio – da se prekine to stanje kako bih svoj život posvetio tvojoj sreći.

– Zašto mi to govoriš? – reče ona. – Zar ja mogu u to sumnjati? Kad bih sumnjala...

– Tko to ide? – odjednom će Vronski pokazujući dvije dame što su im išle u susret. – Možda vas poznaju – i vukući je za sobom on hitro udari pobočnom stazom.

– Ah, meni je svejedno! – uze ona. Usne joj zadrhtaše. I njemu se učini da su ga njene oči čudnom srdžbom motrile ispod vela. – Ja dakle velim da nije posrijedi to, ja u to ne mogu sumnjati; ali evo što mi on piše. Pročitaj. – Ona se opet zaustavi.

Kao i u prvi trenutak, na vijest da je ona prekinula s mužem, čitajući pismo, Vronski se opet nehotice prepusti onome prirodnom dojmu što ga je u njemu izazvalo držanje prema uvrijeđenome mužu. Sada, kad je u rukama držao njegovo pismo, nehotice je sebi predočavao onaj izazov na dvoboj, što će ga po

svoj prilici već danas ili sutra naći kod kuće, i sam dvoboju gdje će on, s ovim istim hladnim i ponosnim izrazom što mu je i sad bio na licu, pošto opali u zrak, stajati na meti uvrijeđenome mužu. I tu mu sad u glavi sine misao o onome što je malo prije govorio Serpuhovski i o čemu je jutros sam mislio – da se bolje ne vezivati – a znao je da tu misao njoj ne može prenijeti.

Kad je pročitao pismo, digne oči prema njoj, a u pogledu mu ne bje čvrstoće. Ona je istog trena shvatila da je već sam nasamu mislio o tome. Znala je, ma šta da joj kaže, da joj neće reći sve što misli. I ona razumje da je njena posljednja nada bila izgubljena. To nije bilo ono što je ona očekivala.

– I sam vidiš kakav je to čovjek – reče ona drhtavim glasom – on je...

– Oprosti mi, ali ja se tome radujem – prekine je Vronski. – Zaboga, daj da dovršim – dodadne on moleći je pogledom da mu dadne vremena kako bi objasnio svoje riječi. – Radujem se jer to ne može, nikako ne može ostati tako kako to on zamišlja.

– A zašto ne bi moglo? – svladavajući suze izusti Ana, očito više ne pridajući nikakva značenja onome što će on reći. Osjećala je da je njena sudbina zapečaćena.

Vronski htjede reći da se, po njegovu mišljenju, poslije neizbježnog dvoboja to ne može nastaviti, ali reče nešto drugo.

– Ne može se nastaviti. Ja se nadam da ćeš sada ti njega ostaviti. Nadam se – on se smete i pocrveni – da ćeš mi dopustiti da o svemu promislim i uredim naš život. Sutra ću... – započe on.

Ona mu ne dade da dovrši.

– A sin? – vrisne ona. – Vidiš li šta on piše? – njega treba ostaviti, a ja to niti mogu niti hoću.

– Ali zaboga, pa što je bolje? Ostaviti sina ili ostati u tom stanju koje ponižava.

– Koga to ponizuje?

– Sve, a najviše tebe.

– Ti veliš da ponizuje... ne govori tako. Te riječi za me nemaju smisla – reče ona drhtavim glasom. Nikako nije sada htjela da on govori neistinu. Ostala joj je jedino njegova ljubav, i ona je htjela da ga ljubi. – Shvati da se od dana kad sam tebe zavoljela za mene sve izmijenilo. Za mene postoji samo jedno – to je tvoja ljubav. Ako ona pripada meni, onda je osjećam da sam tako visoko, da stojim tako čvrsto, da mene ništa ne može poniziti. Ja sam ponosna na to svoje stanje zato što... ponosna što... ponosna... – Nije dovršila na što je bila ponosna. Suze stida i očaja zagušile joj glas. Zastala je i zajecala.

On isto tako osjeti da mu se nešto penje pod grlo, štipa ga u nosu te prvi put u životu osjeti da je gotov zaplakati. On ne bi znao reći što je njega upravo tako ganulo; bilo mu žao nje, a čutio je da joj ne može pomoći i ujedno znao da je on kriv njezinoj nesreći, da je učinio nešto ružno.

– Zar je rastava nemoguća? – reče on tiho. Ne odgovarajući, ona kimnu glavom. – Zar se ne bi mogao uzeti sin i ipak njega ostaviti?

- Jest; ali sve to zavisi od njega. Ja sada moram otići k njemu – ona će suho. Njen predosjećaj da će sve ostati po starome – nije je prevario.
- U utorak ću biti u Petrogradu, pa će se sve riješiti.
- Da – reče ona. – Ali nećemo više o tome govoriti. Anina kočija, koju je ona bila otpustila i naredila da se doveze do ograde Vredina parka, sada priđe. Ana se oprosti s njime i odveze se kući.

XXIII

U ponedjeljak bijaše redovno zasjedanje povjerenstva od 2. lipnja. Aleksej Aleksandrovič uđe u dvoranu za sjednice, pozdravi se s članovima i predsjednikom kao i obično te sjedne na svoje mjesto položivši ruku na spise koji su bili spremljeni pred njim. Među tim spisima bili su i njemu potrebni podaci i nabačen nacrt izjave koju je kanio dati. Uostalom, njemu podaci nisu ni bili potrebni. On je sve pamtio i nije smatrao za potrebno da ponavlja u svojoj glavi ono što će reći. Znao je, kad dođe vrijeme i kad pred sobom ugleda lice protivnika koje će se zalud truditi da poprimi ravnodušan izraz, da će njegov govor sam po sebi poteći bolje nego što ga on sada može pripremiti. Osjećao je da će sadržaj njegova govora biti tako važan da će svaka riječ biti značajna. Međutim, slušajući uobičajeni izvještaj, on se držao najnedužnije, posve mirno.

Gledajući njegove bijele ruke nabreklih žila koje su tako nježno dugim prstima doticale oba kraja lista bijeloga papira i njegovu ustranu nagnutu glavu umorna izraza, nitko nije mislio da će ovog trena iz njegovih usta poteći takav govor koji će izazvati strašnu buru, primorati članove da viču prekidajući jedan drugoga, a predsjednika da poziva na red. Kad je izvještaj bio završen, Aleksej Aleksandrovič svojim tihim glasom izjavi da on ima priopćiti neke svoje misli što se tiče uređenja pitanja nacionalnih manjina.

Pažnja se usredotoči na njega. Aleksej se Aleksandrovič nakašlja pa, ne gledajući svoga protivnika nego, kako je on to uvijek činio kad bi držao govor, izabra prvo lice što je sjedilo pred njim – omalena, mirna starčica koji u povjerenstvu nikad nije imao nikakva mišljenja, poče izlagati svoje misli. Kad se dotakao temeljnoga i organskoga zakona, skoči protivnik i stane uzvraćati. Stremov se, isto tako član povjerenstva i isto tako dirnut u živac, stade opravdavati – i sve u svemu razvi se burna sjednica; ali Aleksej Aleksandrovič pobijedi i njegov prijedlog bi primljen; bjehu imenovana tri nova povjerenstva, a sutradan u poznatome petrogradskom društvu nije se ni o čemu drugom govorilo do o toj sjednici.

Uspjeh Alekseja Aleksandroviča bijaše, štaviše, veći nego što je i sam očekivao.

Sutradan, u utorak, kad se probudio, Aleksej se Aleksandrovič sa zadovoljstvom sjetio jučerašnje pobjede i nije mogao da se ne nasmiješi premda se želio pokazati ravnodušnim kad ga je, želeći mu polaskati, šef kancelarije

izvijestio o glasovima koji su do njega doprli o onome što se dogodilo u povjerenstvu. Radeći sa šefom kancelarije, Aleksej Aleksandrovič bio posve zaboravio na to da je danas utorak, dan u koji je on odredio da Ana Arkadjevna ima doći, te je bio začuđen i neprijatno zatečen kad mu je sluga javio da je ona stigla.

Ana je doputovala u Petrograd rano ujutro; po nju je bila poslata kočija na njezin brzoglav, te je po tome Aleksej Aleksandrovič mogao znati za njen dolazak. Ali kad je ona došla, on je nije dočekao. Rekoše joj da još nije izlazio i da radi sa šefom kancelarije. Naredila je da kažu mužu da je doputovala, otišla u svoj kabinet i pozabavila se raspoređivanjem svojih stvari očekujući da on dođe k njoj. Ali prođe jedan sat, a on nije dolazio. Ona uđe u blagovaonicu pod izlikom da nešto naredi te je namjerno glasno govorila očekujući da on dođe ovamo; ali on ne iziđe premda je čula da je prilazio vratima ispraćajući šefa kancelarije. Znala je da će on po običaju skoro otići u službu te je htjela da ga do tog vidi kako bi njihovi odnosi bili raščišćeni.

Ona prođe kroz salon te se odlučno zaputi k njemu. Kad je ušla u njegov kabinet, on je, očito spreman za odlazak, u činovničkoj uniformi sjedio za malim stolom na koji se nalaktio i sumorno gledao preda se. Spazila ga je prije nego on nju i ona shvati da je mislio o njoj.

Kad je ugleda, on htjede ustati, predomisli se, onda mu lice usplamtje, čega Ana nikad prije nije vidjela, i on hitro ustane te joj pođe u susret ne gledajući je u oči nego nešto više, u čelo i u frizuru. Prišao joj je, uzeo za ruku i zamolio da sjedne.

– Vrlo mi je drago da ste stigli – uze on sjedajući pored nje i onda, očito želeći joj nešto reći, zape. Nekoliko puta započne govoriti, ali je uvijek odustao. Unatoč tome što je, pripremajući se za taj sastanak, sebe poučavala da prezire i okrivljuje njega, ona nije znala šta da mu kaže i bilo joj ga žao. I tako šutnja potraj a dosta dugo. – Je li Serjoža zdrav? – uze on, pa i ne očekujući odgovora, dodadne: – Ja danas neću ručati kod kuće, a sad treba da odem.

– Htjela sam otputovati u Moskvu – reče ona.

– Ne, vrlo ste, vrlo dobro uradili što ste došli – reče on te opet umuknu.

Videći da on nije kadar da započne govoriti, ona počne sama:

– Alekseju Aleksandroviču – reče ona pogledajući na njega i ne obarajući očiju pred pogledom uprtim u njenu frizuru – ja sam grešna žena, ja sam nevaljala žena, ali ja sam ona ista koja sam bila, koja vam je onda rekla i sada vam je došla reći da ja ne mogu ništa promijeniti.

– Nisam vas to pitao – reče on odjednom odlučno i s mržnjom joj gledajući pravo u oči – ja sam tako i mislio. – Pod utjecajem gnjeva on je očito opet potpuno zavladao sobom. – Međutim, kako sam vam onda govorio i pisao – prozbori on oštrim, sitnim glasom – i sad ponavljam da ja nisam dužan toga znati. Ja to ignoriram. Nisu sve žene tako dobre kao vi da se toliko žure pripočiti tako prijatnu vijest mužu. – On osobito naglasi riječ »prijatnu«. – Ja ću to ignorirati dotle dok svijet ne sazna za to, dok moje ime ne bude osramoćeno. I zato vas samo upozoravam da naši odnos moraju biti onakvi kakvi su uvijek bili

i da ću samo u slučaju da vi kompromitirate sebe biti primoran poduzeti mjere da očuvam svoju čast.

– Ali naši odnosi ne mogu biti kao što su uvijek bili – bojažljivim glasom prozbori Ana uplašeno ga gledajući. Kad je ona opet ugledala one mirne pokrete, začula onaj prodorni, dječji i podrugljivi glas, odvratnost prema njemu uništi u njoj prijašnje žaljenje, i ona se samo bojala, ali je pošto-poto htjela raščistiti svoj položaj.

– Ja ne mogu biti vaša žena kad sam... – započe ona. On se nasmija pakosnim i hladnim smijehom.

– Mora da se način života što ste ga vi odabrali odrazio u vašem shvaćanju. Ja toliko cijenim ili prezirem i jedno i drugo... cijenim vašu prošlost a prezirem sadašnjost... da to nisam interpretirao tako kako ste vi to mislili. Ana uzdahne i ponikne glavom. – Uostalom, ne shvaćam da vi koji ste toliko nezavisni – nastavi on žesteći se – da otvoreno iznosite mužu svoju nevjernost i ne nalazite u tome ništa prijekornoga, da vi, osuđujete, kako se čini, ispunjavanje ženinih dužnosti prema mužu.

– Alekseju Aleksandroviču! Šta vi tražite od mene?

– Tražim da onoga čovjeka ovdje ne srećem i da se vi ponašate tako kako vas ni svijet ni posluga ne bi mogli okrivljavati... da se vi ne sastajete s njime. Čini se, to nije mnogo. A za to ćete vi uživati prava čestite žene ne ispunjavajući njenih dužnosti. Eto, to je sve što ja imam vama reći. Sada moram ići. Neću ručati kod kuće.

On ustane i zaputi se prema vratima. Ustane i Ana. Šutke se naklonivši, on je propusti.

XXIV

Noć što ju je Levin proveo na plastu nije za nj protekla uzalud: gospodarstvo koje je on vodio omrzlo mu i on je za njega izgubio svaki interes. Unatoč izvanrednoj ljetini nikad nije bilo ili mu se barem nikad nije činilo da je bilo toliko nedaća i toliko neprijateljstva između njega i seljaka kao ove godine, a uzrok nedaća i toga neprijateljstva bijaše mu sad posve razumljiv.

Draž koju je osjećao u samome radu, zbliženju sa seljacima što je odatle poteklo, zavist koju je osjećao prema njima, prema njihovom životu, želja da živi tim životom, te noći za njega više nije bila sanja već nakana o izvršenju koje je do u tančine razmislio – sve je to tako promijenilo njegove poglede na njegovo uvedeno gospodarstvo da nikako više nije mogao da se zanima za nj kao dosada, niti je mogao da ne vidi onaj svoj neprijatan odnos prema radnicima koji je bio temelj svemu.

Stada oplemenjenih krava, onakvih kao Pava, sva pognojena, plugovima uzorana zemlja, devet ravnih polja ograđenih živicom, devedeset desetina duboko uzoranog pognojenog zemljišta, sijačice i sl. – sve je to bilo divno, samo da je on to obrađivao sam ili on s drugovima, ljudima koji bi isto tako osjećali.

Međutim, on je sada jasno vidio (rad oko knjige o seoskom gospodarstvu u kom bi glavni elemenat gospodarenja morao biti radnik, mnogo mu je u tome pomogao) – sada je jasno vidio da je gospodarenje što ga je on vodio bilo samo surova i uporna borba između njega i radnika u kojoj je na jednoj strani, na njegovoj strani, bila postojana napregnuta težnja da se sve preuredi po obrascu koji se smatrao za najbolji, na drugoj pak strani – prirodni poredak stvari. I u toj je borbi on vidio da se, uz najveće naprezanje snaga s njegove strane i bez ikakva napora pa čak ni pokušaja s druge strane, postizavalo tek to da gospodarstvo nije ni napredovalo ni nazadovalo te da su se zaman kvarila divna oruđa, kvarila se divna stoka i zemlja.

Najvažnije pak – ne samo da je posve uludo propadala energija utrošena na to, nego on sam nije mogao a da sada, kad mu se objelodanio smisao njegova gospodarenja, ne osjeti da je ono u što je ulagao svu svoju energiju bilo posve nedostojno.

U suštini, u čemu se sastojala borba? On je pazio na svaki svoj groš (i nije mogao da ne pazi jer je valjalo samo malo popustiti i njemu ne bi doteklo novaca da poplaća radnike), a oni su samo pazili na to da rade mirno i lagodno, to jest onako kako su bili navikli. U njegovu je interesu bilo da svaki radnik uradi što je moguće više, a da pri tom ne zaboravi pobrinuti se da ne slomi sijačice, konjske grablje i mlatilice, da razmišlja o onom što radi; radnik je pak htio da radi što je moguće lagodnije, s odmorom i, što je najvažnije – bezbrižno, nesvjesno, ne razmišljajući.

Ovoga je ljeta Levin to vidio na svakom koraku. Slao ih je da kose djetelinu za sijeno, izabравši lošije desetine obrasle travom i pelenom, nepodesne za sjeme – pokosili bi mu odreda najbolje desetine za sjeme opravdavajući se time da je tako naredio nadglednik te su ga tješili da će sijeno biti izvrsno; međutim on je znao da je to poteklo odatle što je te desetine bilo lakše kositi. Poslao bi razgrtaljku da rastresa sijeno – slomili bi je na prvim otkosima jer je seljaku bilo dosadno sjediti na sjedištu pod krilima što su nad njim mahala. Te bi mu govorili: »Ništa ne brigajte, žene će to časom posla rastresti.«

Plugovi im nisu valjali jer radniku nije padalo na pamet da spusti uzdignuto crtalo pa je, rujući silom, mučio konje i kvario zemlju; a njega su molili da bude miran. Konje su puštali u pšenicu jer ni jedan radnik nije htio da bude noćni čuvar, nego su se, unatoč nalogu da to ne čine, radnici smjenjivali u noćnom čuvanju, a Vanjka bi, pošto se čitav dan naradio, zaspao te se kajao zbog svoga grijeha govoreći: »Radite sa mnom što vas volja.«

Tri su najbolja telca ostavili da se prejedu jer su ih pustili na djetelinsku otavu prije nego su ih napojili, te nikako ne htjedoše vjerovati da su se naduli od djeteline, nego su za utjehu pripovijedali kako je u susjeda stotinu i dvadeset grla u tri dana skapalo. Sve se to nije radilo zato što bi tko želio zlo Levinu ili njegovu gospodarstvu; naprotiv, on je znao da su ga voljeli, smatrali su ga za obična gospodina (to je najviša pohvala); nego se to radilo samo zato što su ljudi htjeli raditi radosno i bezbrižno, a njegovi im probici ne bjehu samo tuđi i neshvatljivi, nego kobno oprečni njihovim najpravednijim probicima.

Već odavna Levin bijaše nezadovoljan svojim odnosom prema gospodarstvu. Vidio je da mu čamac pušta, ali on nije nalazio niti je tražio pukotine, možda namjerno sebe obmanjujući. Ali sada više nije mogao sebe obmanjivati. Gospodarenje kakvo je on vodio ne samo da mu postade nezanimljivo nego i odvratno, te se nije više mogao njime baviti.

Tome se još pridružilo to da je na tridesetak vrsta odavde bila Kiti Ščerbackijeva koju je on htio a nije mogao vidjeti. Darja Aleksandrovna Oblonska ga je, kad je bio kod nje, zvala da dođe: da dođe, pa da obnovi svoju ženidbenu ponudu njenoj sestri koja će je, kako se iz njenog vladanja moglo naslutiti, sada prihvatiti. Sam je Levin, kad je ugledao Kiti Ščerbacku, shvatio da je nije prestao voljeti; ali on nije mogao otići Oblonskima znajući da je ona ondje. To što ju je on zaprosio a ona ga odbila, podiglo je između njega i nje neoborivu branu.

»Kako mogu ja nju moliti da mi bude žena samo zato što ne može biti žena onome koga je ona htjela«, govorio je u sebi. Misao na to činila ga je hladnim i neprijateljskim prema njoj.

»Neću biti kadar govoriti s njome bez prijekora, motriti je bez srdžbe, i ona će me samo još više zamrziti kao što bi i moralo biti. A onda, kako ja sada, nakon onoga što mi je rekla Darja Aleksandrovna, mogu ići k njima? Zar mogu da ne pokažem kako znam ono što mi je ona rekla? I doći ću velikodušno – oprostiti joj, pomilovati je. Ja pred njom u ulozi oprosnika i onoga koji je udostojava svojom ljubavlju!... Zašto mi je Darja Aleksandrovna to rekla? Ja sam je mogao slučajno vidjeti i tada bi se sve desilo samo od sebe, ali sad je to nemoguće, nemoguće!«

Darja mu Aleksandrovna posla pisamce moleći od njega žensko sedlo za Kiti. »Rekoše mi da vi imate sedlo – pisala mu. – Nadam se da ćete ga donijeti vi sami.«

Ovoga on već nije mogao podnijeti.

Kako je pametna i delikatna žena mogla tako ponižavati svoju sestru! Napisao je deset pisamaca i sve ih poderao te poslao sedlo bez ikakva odgovora. Da napiše da će doći – to ne, jer ne može doći; da napiše da ne može doći jer ga nešto sprečava ili jer odlazi – to je još gore.

Poslao je sedlo bez odgovora te već sutradan, svjestan da je učinio nešto sramotno, pošto je svoje gospodarstvo koje mu je omrznilo predao nadgledniku, otputova u udaljeni kotar k prijatelju Svijažskom u čijoj je blizini bilo divnih močvara sa šljukama i koji mu je pisao moleći ga da ispuni davnašnju nakanu da proboravi neko vrijeme kod njega.

Močvare sa šljukama u surovskom kotaru odavno su mamile Levina, ali je on zbog gospodarskih poslova neprestano odgađao taj put. Sada mu pak bješe drago otputovati iz susjedstva Ščerbackijevih i osobito s gospodarstva upravo u lov, koji mu je u svim jadima služio kao najbolja utjeha.

XXV

Do surovskoga kotara nije bilo ni željeznice, ni poštanske veze te je Levin putovao svojim konjima, u *tarantasu*.¹¹⁸ Na pol puta ustavi se da nahrani konje u bogatoga jednog seljaka. Čelav, čio starac široke riđe brade, sijede na obrazima, otvori vratnice te se stisne uza stup da propusti trojku. Pokazav kočijašu mjesto pod nastrešnicom na velikom, čistom i uređenome novom dvorištu na kojem je bilo nagorjelo kolje, starac zamoli Levina da mu uđe u sobu.

Pognuta, u kaljačama na bosim nogama, čisto odjevena mlada snaša otirala je pod u novome predsoblju. Ona se uplaši psa što je utrčao za Levinom te vrisne, ali se odmah nasmije što se uplašio kad vidje da mu pas neće ništa. Pokazavši Levinu zasukanom rukom sobna vrata, ona je, sagnuvši se, opet sakrila svoje lijepo lice te nastavila da pere.

– Treba l' samovar? – upita ona.

– Da, molim.

Soba bijaše velika, imala je holandsku peć i pregradu. Pod ikonama stajahu stol ukrašen šarama, klupa i dva stolca. Kraj ulaza bješe ormarić s posuđem. Kapci bijahu zatvoreni, muha je bilo malo i sve je bilo tako čisto da se Levin pobrinu da Laska, budući je putem trčala i kupala se po lokvama, ne uprlja pod pa joj pokaza mjesto u kutu kraj vrata. Pošto je pogledao sobu, Levin iziđe na stražnje dvorište. Njišući prazna vjedra na *obramici*¹¹⁹, milovidna mlada snaša šmugnu pred njim prema zdencu po vodu.

– Hitro, hitro! – veseljački vikne starac na nju i priđe Levinu.

– Ovaj, gospodaru, je l' to k Nikolaju Ivanoviču Svijažskome putujete? – On isto k nama zalazi – on će razgovorljivo nalakćujući se na ogradu ulaznoga stepeništa.

Usred starčeva pripovijedanja o njegovu poznanstvu sa Svijažskim vratnice opet zaškripješe, a u dvorište uđoše težaci s polja s ralicama i branama. Konji upregnuti u ralice i brane bijahu uhranjeni i krupni. Težaci su očito bili domaća čeljad; dvojica u cicanim košuljama i kačketima bjehu mladi; druga dvojica u konopijanim košuljama bjehu najamnici – jedan star, drugi mlado momče. Udaljivši se od ulaznoga stepeništa, starac priđe konjima te stane isprezati.

– Šta su to orali? – upita Levin.

– Krompir smo okopavali. I mi imamo nešto zemljice. Ti, Fedote, ne puštaj paripa nego ga privedi jaslama, drugoga ćemo zapregnuti...

– Ovaj, baćuška, ja sam kazao da se uzmu raonici, pa jesu li tu? – upita visoko, kršno momče, očito starčev sin.

– Nuto... u saonicama su – odgovori starac motajući u krug skinute vođice te ih baci o tle. Opravider ih dok oni budu ručali.

¹¹⁸ *Tarantas – duga kola na oprugama.*

¹¹⁹ *Štap, pritka, soha koja se nosi na ramenima, a na krajevima je teret (vjedra za vodu ili što drugo).*

Punih vjedara što su joj otezala ramena, milovidna mlada snaša uđe u predsoblje. Onekud se pojaviše još neke mlade, lijepe sredovječne i stare ružne žene s djecom i bez djece. Samovar zabruji kroz cijev; težaci i domaća čeljad istimare konje i pođu na ručak. Izvadivši iz kola svoju zalihu hrane, Levin pozove starca da popiju čaj.

– Ma neka, već smo pili danas – reče starac očito sa zadovoljstvom prihvaćajući ovaj prijedlog. – Pa hajd' samo da vam pravim društvo.

Uz čaj Levin doznade sve o starčevu gospodarstvu. Starac je prije deset godina uzeo u vlastelinke pod zakup sto dvadeset desetina zemlje, a prošle ih je godine zakupio još trista u susjednog vlastelina. Manji je dio zemlje, one najgore, razdavao u najam, a četrdesetak desetina sam u polju obrađivao sa svojom porodicom i dvojicom najmljenih težaka.

Starac se žalio da sve ide naopako. Ali Levin je shvaćao da se on žali samo reda radi, a da mu je gospodarstvo procvjetalo. Da ide naopako, ne bi kupovao zemlju po sto i pet rubalja desetinu, ne bi ženio tri sina i nećaka, niti bi se dvaput podigao nakon požara, i to svaki put nabolje. Unatoč starčevim jadicovkama vidjelo se da je opravdano ponosan svojim blagostanjem, ponosan svojim sinovima, nećakom, snahama, konjima, kravama a osobito zbog toga što se cijelo to gospodarstvo drži.

Iz razgovora sa starcem Levin doznade da on nije bio posve protivan novotarijama. Sijao je mnogo krompira, i krompir mu je, kako je Levin vidio dolazeći, bio već ocvjetao te se zametao, dok je u Levina tek počeo cvasti. Krompirište je orao plugom, kako je on zvao plug, što ga je na poslugu uzeo od vlastelina. Sijao je pšenicu. Sitna pojedinost da je, plijeveći raž, tom isplijevljenom raži starac hranio konje, osobito iznenadi Levina. Koliko je puta, videći kako propada ta divna krma, Levin htio da je skuplja; ali to se uvijek pokazalo nemogućim. U ovoga se seljaka sve to radilo i on nije mogao da se nahvali te krme.

– A šta drugo da radi ženskadija? Iznesu hrpice na put, a kola dođu i pokupe.

– A eto u nas posjednika sve ide naopako s radnicima – reče Levin pružajući mu čašu čaja.

– Zahvaljujem – odgovori starac uzevši čašu, ali odbijajući šećer pokazavši preostali komadić što ga je on bio odgrizao.

– Ama kako da čovjek vodi posao s radnicima? – reče. – Prava propast. Uzmite eto Svijažskov. Znamo mi kakva je tamo zemlja – k'o mak drobna, a tamošnji se ne mogu baš naročito pohvaliti ljetinom. Sve zbog nehata!

– Ali eto i ti gospodariš uz pomoć radnika?

– Mi ti sve po seljački. Sve sami. Tko je loš – van s njim; onda se oslonimo na svoje.

– Baćuška, Finogen je naredio da se uzme katrana – reče žena koja uđe u kaljačama.

– Tako je to, gospodine ti moj! – reče starac ustajući, polako se prekriži, zahvali Levinu te iziđe.

Kad je Levin ušao u družinsku sobu da pozove svoga kočijaša, vidio je svu mušku čeljad obitelji za stolom. Žene su posluživale stoječke. Mladi kršni sin, usta punih kaše, pripovijedaše nešto smiješno te su svi kikotali, a osobito veselo žena u kaljačama koja je sipala šči u čanak.

Lako je moguće da je milovidno lice žene u kaljačama mnogo pripomoglo onome dojmu sredenosti što ga je na Levina ostavio ovaj seljački dom, ali taj dojam bijaše toliko jak da ga se Levin nikako nije mogao otresti. I cijelim putem od starca do Svijažskoga, malo – malo, i on bi se opet sjećao toga gospodarstva kao da je nešto u tom dojmu tražilo njegovu osobitu pažnju.

XXVI

Svijažski bijaše predstavnik plemstva u svom kotaru. Bio je oko pet godina stariji od Levina i odavno oženjen. U njegovu je domu živjela njegova mlada svast, Levinu vrlo simpatična djevojka. A Levin je znao da su Svijažski i njegova žena jako željeli da tu djevojku udaju za njega. On je to doista znao, kao što to uvijek znaju mladići, takozvani ženici, premda se to nikad nikom ne bi usudio reći, i unatoč tome što se on htio ženiti, unatoč tome što bi po svim znacima ta nadasve privlačna djevojka morala biti divna žena, isto je tako znao, sve i kad ne bi bio zaljubljen u Kiti Ščerbacku, da bi se isto toliko mogao oženiti njome koliko i odletjeti u nebo. I ta mu je spoznaja zagorčavala zadovoljstvo kojemu se nadao od puta k Svijažskome.

Kad je dobio pismo od Svijažskoga s pozivom u lov, Levin smjesta pomisli na to, ali unatoč tome zaključio da su takve namjere Svijažskoga prema njemu samo njegove pretpostavke koje se ni na čemu ne temelje, te će stoga svejedno poći. Osim toga, u dubini duše on je htio da iskuša sebe, da bi se opet nekako približio toj djevojci. Domaći pak život Svijažskih bijaše nadasve prijatan, a sam Svijažski, najbolji tip zemskog radnika kojega je Levin ikad poznao, bijaše Levinu uvijek izvanredno zanimljiv.

Svijažski bijaše jedan od onih ljudi koji su uvijek začuđavali Levina, čije vrlo dosljedno iako nikad samostalno rasuđivanje teče samo od sebe, a život, izvanredno određen i čvrst u svom toku, teče sam od sebe, potpuno nezavisno i gotovo uvijek u raskorak s tim rasuđivanjem. Svijažski bijaše izvanredno liberalan čovjek. On je prezirao plemstvo i većinu plemića smatrao za tajne pristaše kmetstva koji se samo zbog plašljivosti ne smiju pokazati kao takvi. Rusiju je smatrao propalom zemljom kao što je i Turska, a rusku vladu toliko lošom da nikada sebi nije čak ni dopuštao da ozbiljno kritizira vladine poslove, i u isto joj je vrijeme služio i bio uzorit predstavnik plemstva te bi, kad je polazio na put, uvijek stavljao službenu kapu s kokardom i crvenim obrubom. Držao je da se ljudski može živjeti jedino u inozemstvu, kamo je odlazio čim bi mu se ukazala prilika, a u isto je vrijeme u Rusiji vodio vrlo zamršeno i usavršeno gospodarstvo te s izvanrednim zanimanjem pratio sve i znao za sve što se radilo

u Rusiji. On je smatrao da u svom razvoju ruski seljak stoji na prelaznom stupnju između majmuna i čovjeka, a u isto je vrijeme na zemskim izborima najvoljkije stiskao ruku seljacima i osluškivao njihova mišljenja. On niti je bio sujevjeran, niti je u šta drugo vjerovao, ali je bio vrlo brižan oko toga da se popravi život svećenstva i da se smanje crkvene općine pri čemu je uvijek radio na tome da crkva ostane u njegovu selu.

Što se tiče ženskog pitanja bio je na strani krajnjih pobornika pune ženske slobode, a osobito njihova prava na rad, ali je sa ženom živio tako da su svi uživali gledajući njihov složan obiteljski život bez djece, a uredio je život svoje žene tako da ona ništa nije radila niti je mogla raditi, osim što se zajednički s mužem brinula kako da što ljepše i što vedrije provedu vrijeme.

Značaj Svijažskoga ne bi za Levina predstavljao nikakvih teškoća ni pitanja; da nije imao običaj suditi o ljudima po onome što je najbolje u njima, on bi rekao u sebi: budala ili gad, i sve bi bilo jasno. Ali on nije mogao reći budala zato što je Svijažski bio nesumnjivo ne samo veoma pametan nego i veoma obrazovan čovjek koji na neobično jednostavan način, pokazuje svoje obrazovanje. Nije bilo predmeta koji on ne bi poznavao; ali on je svoje znanje pokazivao tek onda kad bi na to bio primoran. Još je manje Levin mogao reći da je on gad zato što je Svijažski bio nesumnjivo čestit, dobar, pametan čovjek koji je vedro, živahno, ustrajno radio svoj posao koji je visoko cijenila sva njegova okolina, a nije zacijelo nikad svjesno radio niti je mogao uraditi išta ružno.

Levin se trudio da ga shvati i nije ga shvaćao te je uvijek kao živu zagonetku motrio njega i njegov život.

Oni su prijateljevali te je zato Levin sebi dopuštao da potanko ispituje Svijažskoga, da zadire do samoga temelja njegova nazora o svijetu; ali to vazda bijaše uzalud. Svaki put kad bi Levin pokušavao proniknuti dalje od vrata koja su bila svima otvorena u pristupačne odaje uma Svijažskoga, primjećivao je kako se Svijažski lako zbunjuje; jedva primjetna uplašenost izražavala bi mu se u pogledu kao da se bojava da će ga Levin shvatiti te je pružao dobrodušan i vedar otpor.

Sada, pošto se razočarao u gospodarstvu, Levinu je bilo osobito prijatno da proboravi neko vrijeme kod Svijažskoga. Ne govoreći o tome kako je na njega ugodno djelovala slika ovih sretnih, sobom i drugima zadovoljnih golubana, njihova lijepo uređena gnijezda, osjećajući se toliko nezadovoljan svojim životom, on je sada jako zaželio dokopati se one tajne u Svijažskom koja je činila da mu je život bio tako jasan, određen i vedar. Osim toga, Levin je znao da će kod Svijažskoga sresti susjede vlasteline te mu sada bijaše naročito zanimljivo da povede, poslušajući one iste gospodarstvene razgovore o ljetini, o naimanju radnika i sl., koji se, Levin je to znao, po običaju smatrao za nešto vrlo nisko, ali koji su se Levinu sada činili jedino važni.

»To možda nije bilo važno u doba kreposnoga prava ili nije važno u Engleskoj. U oba slučaja uvjeti su određeni; ali u nas danas, kad se sve to prekrenulo i tek se sređuje, pitanje kako će se uglaviti ti uvjeti jeste jedino važno pitanje u Rusiji«, mišljaše Levin.

Lov je ispaao gore nego je Levin očekivao. Močvara se sasušila te šljuka uopće nije bilo. Čitav je dan prehodao i donio samo tri, ali je zato, kao i uvijek iz lova, došao s izvrsnim tekom, izvrsna raspoloženja i u onom uzbuđenom duševnom stanju koje se uvijek javljalo kad se više tjelesna kretao. I u lovu, dok nije, reklo bi se, ni o čemu mislio, malo-malo te bi mu opet padao na pamet starac sa svojom porodicom, a to je ostavljalo takav dojam da nije bila potrebna samo pažnja, nego i rješenje nečega s tim u vezi.

Navečer, uz čaj, u nazočnosti dvojice vlastelina koji su došli u nekom poslu oko skrbništva, zapodje se upravo onaj zanimljivi razgovor što ga je Levin i očekivao.

Levin je za čajnim stolom sjedio pored domaćice te morao voditi razgovor s njome i sa svasti koja je sjedila njemu nasuprot. Domaćica je bila plavokosa i oniska žena okrugla lica koja je sva sjala od smiješka i jamica na obrazima. Levin je nastojao da preko nje riješi onu njemu važnu zagonetku koju je predstavljao njen muž; ali nije imao pune slobode misli jer mu je bilo teško i neugodno. Teško mu je i neugodno bilo zbog toga što je prema njemu sjedila svast u naročitoj haljini koju je, kako se njemu činilo, zbog njega obukla s posebnim izrezom u obliku trapeza na bijelim grudima; bez obzira na to što su grudi bile vrlo bijele, ili upravo zbog toga što su bile vrlo bijele, taj je četverokuti izrez bio uzrokom da Levin nije mogao slobodno misliti. Umišljao je sebi, vjerojatno pogrešno, da je taj izrez bio napravljen zbog njega, i mislio je da nema prava motriti ga te je nastojao da ga ne motri; ali je osjećao da je on kriv već samo zato što je izrez bio napravljen.

Levinu se činilo da on nekoga obmanjuje, da bi on morao nešto objasniti, ali da se to nikako ne može objasniti te je zato neprestano crvenio, bio nemiran i nespretnan. Njegova se neumjesnost prenosila i na ljepušavu svast. Ali domaćica to, reklo bi se, nije primjećivala te ju je hotimice uvlačila u razgovor.

– Vi kažete – nastavi domaćica započeti razgovor – da moga muža zanima sve što je rusko. Naprotiv, on zna biti radostan u inozemstvu, ali nikad tako kao ovdje. Ovdje se on osjeća u svojoj sferi. On ima toliko posla, a ima i dara da se svime zanima. Ah, vi niste bili u našoj školi?

– Vidio sam... To je bršljanom obrasla kućica?

– Jest, to je Nastino djelo – reče ona pokazujući na sestru.

– Vi sami predajete? – upita Levin nastojeći da gleda mimo izreza, ali osjećajući, kadgod pogleda u tom pravcu uvijek će vidjeti izrez.

– Da, sama sam predavala i predajem, ali mi imamo divnu učiteljicu. I gimnastiku smo uvele.

– Ne, zahvaljujem, ne bih više čaja – reče Levin pa, osjećajući da će biti neučtiv, ali da više nije kadar produžiti ovaj razgovor, crveneći se ustade. – Čujem vrlo zanimljiv razgovor – dodade te priđe drugom kraju stola gdje je sjedio domaćin s dvojicom vlastelina. Svijažski je sjedio bočno prema stolu, nalakćenom rukom vrteći šalicu, drugom skupljajući u šaku svoju bradu te je prinoseći nosu i opet puštajući kao da je njuši. On je blistavim crnim očima motrio pravo u vlastelina sijedih brkova koji se žestio i očito ga je zabavljalo ono

što je on govorio. Vlastelin se žalio na puk. Levinu bješe jasno da Svijažski znade takav odgovor na vlastelinove žalbe koji bi smjesta uništio sam smisao njegove priče, ali da on po svom položaju ne može reći taj odgovor te s kakvim-takvim zadovoljstvom samo sluša komičnu vlastelinovu priču.

Vlastelin sijedih brkova bijaše očito okorjeli pristaša kreposnoga prava i seoski starosjedilac, strastven seoski gospodar. Ta je znamenja Levin vidio i u odjeći – u staromodnom, izlizanom svečanom crnom kaputu na koji vlastelin očito nije bio navikao, te u njegovim pametnim, natmurenim očima, te u skladnom ruskom govoru, te u zapovjednom tonu očito stečenu dugim iskustvom, te u odlučnim pokretima velikih, lijepih preplanulih ruku sa starim vjenčanim prstenom na prstenjaku.

XXVII

– Samo da mi nije žao ostaviti što je urađeno... mnogo je muke stajalo... odmahnuo bih na sve rukom, prodao i otputovao kao Nikolaj Ivanovič... da slušam *Jelenu*¹²⁰ – reče vlastelin a prijazan smiješak obasja mu pametno staro lice.

– Pa ipak ne ostavljate – reče Nikolaj Ivanovič Svijažski – dakle imate računa.

– Jedini je račun što živim kad kuće, nit' što kupujem, nit' uzimam na zajam. I sve se još čovjek nada da će se puk urazumiti. A inače, vjerujete li – sve samo pijanstvo, raspuštenost! Sve se porazdavalo, nigdje konjčeta, nigdje kravice. Od gladi će skapati, a uzmite ga k'o radnika u nadnicu, sve će vam namjerno pokvariti, pa će još i na *mirovni sud*¹²¹ s vama.

– Zato i vi njega tužite mirovnome sudu – reče Svijažski.

– Ja da tužim? Ama ni za što na svijetu! Razvezle bi se tu takve priče da bi ti prisjela tužba! Eto u tvornici, na primjer – uzeše predujam, pa zbogom. A šta na to mirovni sudac? Oslobodio ih. Sve što se još drži, drži se na seoskome sudu i na seoskom kmetu. Taj odrapi onako po starinski. A da još toga nema – batali sve! Bježi na kraj svijeta!

Očito, vlastelin je izazivao Svijažskoga ali Svijažski ne samo da se nije ljutio nego se očigledno time zabavljao.

– Pa evo i mi vodimo svoje gospodarstvo bez takvih mjera – reče on smiješeći se – ja, Levin, on. On pokaže na drugoga vlastelina.

– Jest, u Mihajla Petroviča ide, a upitajte ga kako? Zar mi je racionalno gospodarjenje? – reče vlastelin očito se razmećući riječju »racionalno«.

¹²⁰ Opereta »Lijepa Jelena«.

¹²¹ Mirovni sud i mirovni sudac su institucije uvedene u Rusiji 1861. nakon proklamiranog oslobođenja seljaka od kreposnoga prava, tj kmetstva; imale su rješavati sporove između oslobođenih i posjednika. Nasuprot ovima bile su stare institucije seoskih ili općinskih sudova i seoskih kmetova iz doba kreposnoga prava, tj. kmetstva.

– Moje je gospodarenje jednostavno – reče Mihail Petrovič. – Hvalim Gospoda. Cijelo je moje gospodarenje u tome da za jesenski porez novci budu spremni. Dolazi seljačija: baćuška, oče naš, pomози! Eh, svoji smo, sve susjedni seljaci, žao mi ih. No, daš im za prvu trećinu, samo kažeš: upamtite, djeco, ja sam vam pomogao, pomozite i vi kad zatreba – u sjetvi zobi, u kosidbi, žetvi, pa utanačih koliko težaka po domaćinstvu da dadnu. Ima i njih svakakvih, to je istina.

Poznajući odavna ove patrijarhalne načine poslovanja, Levin se zgleda sa Svijažskim te prekine Mihajla Petroviča obraćajući se opet vlastelinu sijedih brkova.

– Pa šta onda vi mislite? – upita – kako danas valja voditi gospodarstvo?

– Pa isto ovako kao Mihail Petrovič: ili dati napolicu, ili pod zakup seljacima; to se može, samo što se tako uništava opće bogatstvo države. Gdje mi je zemlja za vrijeme kreposnoga¹²² rada nosila devetorostruko, u napolici će mi ponijeti trostruko. Ubi Rusiju emancipacija!¹²³

Svijažski nasmijanim očima pogleda Levina te mu čak dade gotovo primjetan podrugljiv znak; ali Levin nije nalazio da su vlastelinove riječi smiješne – shvaćao ih je bolje nego što je shvaćao Svijažskoga. Mnogošta od onoga što je dalje govorio vlastelin, dokazujući zašto Rusiju ubi emancipacija, njemu se učinilo čak vrlo tačno, za njega novo i neoborivo. Vlastelin je očito izražavao svoje vlastite misli, a to se tako rijetko dešava, i to bijahu misli na koje nije nadošao želeći da bilo čime zaokupi dokonu glavu, nego misli koje su nikle iz uvjeta njegova života, koje su ga zaokupljale u njegovoj seoskoj osami i koje je u tančine pretresao.

– Kao što vidite radi se o tome da se svaki progres vrši jedino putem vlasti – govorio je očito želeći pokazati kako mu obrazovanje nije nešto tuđe. – Uzmite reforme Petrove, Katarinine, Aleksandrove. Uzmite evropsku povijest. To više progres u ratarstvu. Eto recimo krompir – pa i on se u nas uvodio silom. Pa ni ralicom se isto tako nije uvijek oralo. I nju su možda isto tako uveli u doba ruskih knezova, ali sigurno je, uveli su je silom. Sada, u naše doba, mi smo vlastelini, dok je bilo kreposno pravo, vodili svoje gospodarstvo usavršavajući ga; i sušilice, i vjetrenjače, i izvoženje gnoja, i svakojaka oruđa – sve smo mi to uvodili svojom vlašću, i seljaci su se ispočetka protivili, a onda su nas stali oponašati. Sada pak, molim, kad su ukinuli kreposno pravo, nama su oduzeli vlast, te se naše gospodarstvo, gdje je ono bilo podignuto na visoku razinu, mora spustiti do posve divljeg, prvobitnog stanja. Tako to ja shvaćam.

– Ali zašto? Ako je ono racionalno, možete ga voditi s pomoću najamnika – reče Svijažski.

– Vlasti nema, gospodine. Tko će mi ga voditi, dopustite da upitam?

»Evo je – radna snaga, glavni elemenat gospodarjenja« pomisli Levin.

– Radnici.

¹²² Tj. kmetškoga.

¹²³ Misli se u prvom redu oslobodjenje kmetova.

– Radnici neće da rade dobro ni dobrim oruđima. Naš radnik zna samo jedno – napiti se kao svinja te pijan pokvariti sve što mu dadnete. Konje će prepojiti, dobru ormu potrgati, točak s obručem zamijeniti, zapiti ga, pustit će klin u šalicu samo da je slomi. Teško mu je da vidi išta što nije njegovo. Zbog toga i jest opao svaki nivo gospodarenja. Zemlja zapuštena, zarasla pelenom ili razdana seljacima, pa gdje se proizvodio milijun, sad se proizvodi koja stotina tisuća mjera žita; opće je bogatstvo palo. Da je učinjeno isto, samo s računicom...

I on poče razvijati svoju osnovu oslobođenja seljaka pri kojoj bi bile uklonjene sve ove nezgode.

Levina to nije zanimalo, ali kad on završi, Levin se vrati njegovoj prvoj tvrdnji, pa obraćajući se Svijažskome i nastojeći ga potaći da kaže ono što on ozbiljno misli, reče:

– To da nivo gospodarenja pada i da u ovakvim našim odnosima prema radnicima nije moguće probitačno voditi racionalno gospodarstvo, to je posve tačno – reče.

– Ja ne mislim da je tako – ovaj put ozbiljno uzvratu Svijažski – ja vidim tek to da mi ne umijemo voditi gospodarstvo i da, obratno, gospodarstvo koje smo vodili dok je vladalo kreposno pravo nije bilo jako visoko, nego jako nisko. Mi nemamo ni strojeva, ni dobre radne stoke, ni pravoga vodstva, niti računati umijemo. Upitajte domaćina – on ne zna šta mu je probitačno, a šta nije.

– Talijansko knjigovodstvo – reče ironično vlastelin.

– Knjižio ti kako mu drago, kad vam sve poiskvare, dobiti nema.

– A zašto bi poiskvarili? Slomit će tričavu mlatilicu, našu rusku ručnu spravicu, ali moju parnu vršalicu neće. Ruskoga konjića, kako ono bješe? teglećega soja što se za rep vuče, njega će vam pokvariti, ali uvedite *belgijance*¹²⁴ ili jake teretne konje, njih bogme neće pokvariti. I tako redom. Trebalo bi da više podižemo gospodarstvo.

– Samo kad bi bilo odakle, Nikolaju Ivaniću! Lako vama, a ja te sina na sveučilištu školaj, te mlade u gimnaziji odgajaj – ne kupi ja tako belgijanaca.

– A zato postoje banke.

– Jest, da mi posljednje što imam ode na *bubanj*?¹²⁵ Ne, hvala lijepo!

– Ja se ne slažem s time da je potrebno i da se gospodarstvo može podići na još veći nivo – reče Levin. – Ja se bavim time, imam i sredstava, a ništa ne mogu učiniti. Ne znam kome su banke korisne. Na što god sam ja barem trošio novce u gospodarstvu, sve je bilo s gubitkom: stoka – gubitak, strojevi – gubitak.

– E to je tačno – čak se od zadovoljstva nasmijavši, potvrdi vlastelin sijedih brkova.

– A ja nisam sam – nastavi Levin – pozvat ću se na sve gospodare koji posluju racionalno; s rijetkim izuzecima svi oni posluju s gubitkom. De, recite vi da je vaše gospodarstvo – unosno? – reče Levin te istog trena u pogledu Svijažskoga

¹²⁴ U originalu stoji: *peršerone*, tj. jake vučne konje, nazvane prema mjestu Percheron u Francuskoj, odakle potječu; u nas su takvi konji poznatiji pod imenom – belgijanski; stoga takav prijevod.

¹²⁵ Misli se na licitaciju, koja se oglašuje bubnjanjem, kad su kome za dugove prodavali imanje.

opazi onaj trenutačni izraz uplašenosti koji je primjećivao kad je god htio proniknuti šta je bilo u nepristupačnim odajama njegova uma. Osim toga ovo Levinovo pitanje nije bilo posve pošteno.

Domaćica mu je malo prije za čajem govorila da su oni ovoga ljeta pozvali jednoga Nijemca, vješta knjigovodstvu, koji im je za petsto rubalja obračunao gospodarenje i našao da je ono pretrpjelo preko 3000 rubalja gubitka. Ona se nije sjećala baš koliko, ali, čini se da je Nijemac izračunao sve do posljednje pare.

Na pomen o probitačnosti gospodarstva Svijažskoga vlastelin se nasmiješi očito znajući kakvu je dobit mogao imati njegov susjed i predstavnik plemstva.

– Možda je neprobitačno – odgovori Svijažski. – To samo dokazuje ili da sam ja loš gospodar ili da trošim glavnicu da bih povećao rentu.

– Ah, renta! – užasnuto uzvikne Levin. – Možda rente ima u Evropi gdje je zemlja postala bolja od truda, koji je u nju uložen, ali u nas zemlja od uloženoga truda postaje gora, tj. iscrpsti će je – prema tome nema rente.

– Kako da nema rente? To je zakon.

– Mi smo u tome van zakona, renta nama ništa ne objašnjuje već, naprotiv, zamršuje. Ne, recite vi meni kako nauk o renti može biti...

– Hoćete li kisela mlijeka? Mašo, pošalji nam ovamo kisela mlijeka ili maline – obrati se on ženi. – Ove se godine maline začudo dugo drže. I Svijažski ustane i otiđe u najboljem duševnom raspoloženju očito držeći da je razgovor završen upravo ondje gdje se Levinu činilo da tek otpočinje.

Ostavši bez subesjednika, Levin nastavi razgovor s vlastelinom nastojeći mu dokazati da sve teškoće izbijaju odatle što mi ne želimo da znamo za osobine i navike našega radnika; ali vlastelin, poput svih ljudi, koji misle samobitno i usamljeno, nije priznavao tuđe mišljenje a, i suviše je cijenio svoje. On je ostajao pri tome da je ruski seljak svinja i da voli svinjski život, da se on izvede iz toga života potrebna je vlast, a nje nema, potrebna je batina, a mi postadosmo toliko liberalni da smo tisućoljetnu batinu odjednom zamijenili nekakvim advokatima i zatvorima u kojima nevaljale smrdljive seljake hrane dobrom juhom i izračunavaju im kubične stope zraka.

– Zašto vi mislite – govoraše Levin nastojeći se vratiti k pitanju – da se ne može naći takav odnos prema radnoj snazi pri kom bi rad bio produktivan?

– Nikad toga u Rusa neće biti! Nema vlasti – odgovori vlastelin.

– A kako se mogu naći novi uvjeti? – reče Svijažski pošto je pojeo kiselo mlijeko, zapalio cigaretu i opet prišao dvojici sporidrugoga. – Svi su mogući odnosi prema radnoj snazi utvrđeni i proučeni – reče on. – Ostatak barbarstva – prvobitna općina sa zajedničkim *jamstvom*¹²⁶ sama se od sebe raspada, kreposno je pravo ukinuto, ostaje samo slobodan rad, a njegovi su oblici utvrđeni i gotovi te ih treba preuzimati. Nadničar, najamnik, zakupnik – i dalje od toga ni makac.

– Ali Evropa je nezadovoljna tim oblicima.

¹²⁶ Bila je to takva administrativno-staleška seljačka organizacija u staroj Rusiji koja je zapravo ostvarivala poreske interese države, gdje su seljaci pružali zajedničko jamstvo, tj. snosili bi zajedničku odgovornost za zemlju koju su obrađivali, upravljali, su njome, ali na tu istu zemlju nisu imali prava vlasništva.

- Nezadovoljna je i traži nove. I sva je prilika, naći će ih.
- Ama ja o tome i govorim – odgovori Levin. – Pa zašto da i mi sami ne tražimo.
- Zato što je to isto kao da ponovo izmišljamo način za gradnju željeznica. On je gotov, izmišljen.
- Ali ako on za nas nije podesan, ako je glup? – reče Levin. I opet on opazi izraz uplašenosti u očima Svijažskoga.
- Da, to vam je, kakono se naški kaže: lako ćemo mi to, našli smo ono što Evropa traži! Sve ja to znam ali, oprostite vi meni, je li vama poznato šta je sve učinjeno u Evropi u pogledu uređenja radničkog pitanja?
- Ne, slabo.
- To pitanje sada zaokuplja najbolje duhove u Evropi. Schultze-Delitzschev pravac... Zatim sva ona golema literatura o radničkom pitanju najliberalnijega Lasalova pravca... Mulhausenske uredbe – to je već činjenica, vama je to zacijelo poznato.
- Imam nešto pojma o tome, ali mi je vrlo nejasno.
- Ne, vi to samo tako kažete; sve je to vama isto tako poznato kao i meni. Ja naravno nisam profesor sociologije, ali mene je to zanimalo, pa ako i vas doista zanima, pozabavite se time.
- Pa do čega su oni došli?
- Oprostite...
- Vlastelini ustadoše pa, pošto je opet zaskočio Levinovu naviku da zaviruje u ono što je iza pristupačnih odaja njegova uma, Svijažski pođe da isprati svoje goste.

XXVIII

Levinu je te večeri bilo nepodnosivo dosadno s damama: kao nikad dotad njega je uznemirivala misao o tome da ovo nezadovoljstvo gospodarenjem što ga je on sada osjećao nije isključivo njegovo stanje, nego da su takve opće prilike u Rusiji, da uređenje otprilike onakva odnosa prema radnicima gdje bi oni radili kao u onoga seljaka na pola puta, nije sanja nego zadatak koji je prijeko potrebno riješiti. A njemu se činilo da se taj zadatak može riješiti i da čovjek mora pokušati da to učini.

Pošto se oprostio s damama i obećao da će ostati još sutra cio dan pa da zajedno odjašu promatrati neku zanimljivu provaliju u državnoj šumi, prije spavanja Levin ode u domaćinov kabinet da uzme knjige o radničkom pitanju što mu ih je Svijažski predložio. Kabinet je Svijažskoga bila jedna golema soba, u kojoj su bili ormari s knjigama i dva stola – jedan teški pisaći koji je stajao nasred sobe i drugi okrugli na kom su, u obliku zvijezde, oko svjetiljke bili složeni posljednji brojevi novina i časopisa na različitim jezicima. Kraj pisaćeg stola bijaše polica na kojoj su zlatnim natpisima bili označeni pretinci s različitim predmetima.

Svijažski dohvati knjige te sjedne u naslonjač za ljujanje.

– Šta to motrite? – reče Levinu koji je bio zastao pored okrugloga stola pregledajući časopise.

– Ah da, tu ima vrlo zanimljiv članak – reče Svijažski za časopis što ga je Levin držao u rukama. – Pokazalo se – nastavi on veselo živnuvši – da glavni krivac za diobu Poljske uopće nije bio Friedrich. Pokazalo se...

I on njemu urođenom jasnoćom ukratko ispriповjedi ta nova, vrlo važna i zanimljiva otkrića. Unatoč tome što je Levina sada iznad svega okupljala misao o gospodarstvu, slušajući domaćina, on se pitao: »Šta se to u njemu krije? I zašto, zašto njega zanima dioba Poljske?«

Kad je Svijažski dovršio, Levin nehotice upita: »No pa što onda?« Ali ne bi ništa. Bilo je zanimljivo samo ono što se »pokazalo«. Ali Svijažski nije objasnio niti je našao za potrebno da objašnjava zašto je to njemu bilo zanimljivo.

– Nego ovaj, mene je jako zainteresirao onaj ljutiti vlastelin – uzdahnuvši reče Levin. – Pametan je i mnogo je toga istinitoga govorio.

– Ah, manite ga! Okorjeli potajni pobornik kreposnoga prava kao i svi oni! – reče Svijažski.

– Kojima ste vi vođa...

– Jest, samo što ih ja vodim u drugu stranu – smijući se reče Svijažski.

– Znaite šta mene jako zanima – reče Levin. – On ima pravo da naša stvar, to jest racionalno gospodarstvo, ne uspijeva, da uspijeva samo lihvarsko gospodarstvo kao u onoga šutljivka, ili najprostije gospodarstvo. Tko je tome kriv?

– Naravno, mi sami. A onda, nije istina da ono uspijeva. U Vasiljčikova uspijeva.

– Tvornica...

– Ali ja ipak ne znam šta vas začuđava. Puk je na tako niskom stupnju i materijalnoga i moralnoga razvoja da se, dakako, mora protiviti svemu što mu je tuđe. Racionalno gospodarstvo u Evropi uspijeva stoga što je puk obrazovan; prema tome, u nas treba obrazovati puk – i to je sve.

– Ali kako da obrazujemo puk?

– Da obrazujemo puk potrebno je troje: škole, škole i opet škole.

– Ali sami ste rekli da je puk na niskom stupnju materijalnoga razvoja. Šta će tu pomoći škole?

– Znaite, vi me podsjećate na anegdotu o svjetovanju bolesnika: »Da pokušate uzeti štogod da vas pročisti.« – »Davali su: još gore.« – »Pokušajte pijavicama.« – »Kušali su: opet zlo.« – »Eh, onda vam još samo ostaje da se molite bogu.« – »Kušali su: i opet zlo.« Tako isto ja i vi: Ja velim politička ekonomija, vi velite – zlo i naopako. Ja velim socijalizam – opet zlo. Obrazovanje – i opet zlo.

– Pa šta će tu pomoći škole?

– Stvorit će mu druge potrebe.

– E upravo to ja nikad nisam shvaćao – vatreno uzvratilo Levin. – Na koji će način škole pomoći puku da poboljša svoje materijalno stanje? Vi velite, škole, obrazovanje će mu stvoriti nove potrebe. To gore, jer ih on neće biti kadar

zadovoljiti. A na koji će mu način znanje zbrajanja i oduzimanja pomoći da poboljša svoje materijalno stanje, ja nikad nisam mogao shvatiti. Pred tri sam dana uvečer sreo jednu ženu s dojenčecom i upitao je kamo će.

Veli: »Išla sam k babici, nešto mi vriska spopala dečka, pa sam ga nosila liječiti.« Upitah kako babica liječi vrisku. »Metne djetence među kokoši na pritke te nešto baja.«

– E pa eto sami velite! Da ona ne bi išla vrisku liječiti na pritke, potrebno je... – vedro će smiješeći reče Svijažski.

– Ah ne! – ljutito će Levin – ovo liječenje meni samo nalikuje na liječenje puka školom. Puk je siromašan i neprosvijećen – to mi vidimo isto onako dobro kao što žena čuje vrisku jer dijete vrišti. Ali kako će toj bijedi siromaštva i neprosvijećenosti pomoći škole, isto je tako neshvatljivo koliko je neshvatljivo kako će dječjoj vrisci pomoći kokoši na pritkama. Treba pomoći tamo gdje se krije uzrok njegove bijede.

– E, tu ste bar na istom sa *Spencerom*¹²⁷, iako ga inače ne volite; on isto kaže da obrazovanje može biti posljedica velikog blagostanja i životne udobnosti, čestih kupanja, kako to on veli, ali ne može biti posljedica vještine čitanja i računanja...

– E pa eto, baš mi je drago, ili obratno, nimalo mi nije drago što sam došao do onoga do čega je došao i Spencer; samo ja sam to već odavno znao. Škole neće pomoći, nego će pomoći jedno takvo ekonomsko uređenje u kojem će puk biti bogatiji, u kojem će biti više dokolice – a onda će biti i škola.

– Kako bilo da bilo, ali po cijeloj su Evropi škole sada obvezatne.

– A kako se pak vi sami slažete u tome sa *Spencerom*? – upita Levin.

Ali u očima Svijažskoga sinu izraz uplašivosti, i on reče smiješeći se: – Nego, ona je vriska zaista sjajna! Ma zar ste je doista sami čuli?

Levin vidje da ovako nikako neće naći veze između života ovoga čovjeka i njegovih misli. Očito, njemu bijaše posve svejedno do čega će ga dovesti njegovo rasuđivanje; njemu je bio potreban tek proces rasuđivanja. I bilo mu je neprijatno kad bi ga proces rasuđivanja zavodio u ćorsokak. Toga nikako nije volio te je to izbjegavao okrećući razgovor na što god prijatnije i vedrije.

Svi dojmovi toga dana, počev od dojma o seljaku na pola puta koji mu je bio kao nekakav temelj za sve današnje dojmove i misli, silno uzbudiše Levina. Ovaj simpatični Svijažski koji goji neke misli samo zato da ih upotrijebi u društvu i koji očito ima neke druge osnove života koje su bile za Levina tajne, a u isto vrijeme s gomilom kojoj je ime *legija*¹²⁸, njemu tuđim mislima ravna društvenim mnijenjem; ovaj ozlojeđeni vlastelin koji ima potpuno pravo u svojim rasuđivanjima što mu ih je život iskovao, ali koji je nepravedan u svojoj ozlojeđenosti prema cijelom staležu, i to najboljem staležu Rusije; vlastito nezadovoljstvo svojom djelatnošću i nejasna nada da će se svemu tome naći lijeka – sve se to stakalo u čuvstvo nutarnjeg nemira i očekivanja skoroga raspleta.

¹²⁷ *Herbert Spencer, engleski filozof (1820-1903), utemeljitelj evolucionističke filozofije u Engleskoj.*

¹²⁸ *Ovdje se pod legijom razumijeva: nebrojeno, neviđeno mnoštvo.*

Kad je ostao u sobi koja mu je bila data, ležeći na strunjači s oprugama što mu je pri svakom pokretu neočekivano odbacivala ruke i noge, Levin dugo nije zaspao. Premda je Svijažski rekao mnogo toga pametnog, ni jedan razgovor s njime nije zanimao Levina; međutim, vlastelinove su tvrdnje zahtijevale da se o njima promisli. Levin se nehotice prisjetio svake njegove riječi i u svojoj mašti popravljao ono što mu je odgovarao.

»Jest, morao sam mu reći: Velite da vaše gospodarstvo ne napreduje jer seljak mrzi svako usavršavanje te da ga treba uvoditi s pomoću vlasti; ali kad gospodarstvo nikako ne bi napredovalo bez tih usavršavanja, vi biste bili u pravu; ali ono napreduje, i to napreduje samo ondje gdje radnik radi u skladu sa svojim navikama, kao ono u starca na pola puta. Vaše i moje zajedničko nezadovoljstvo gospodarstvom dokazuje da smo krivi mi ili radnici. Mi već odavno tešemo po svome, evropski, ne obazirući se na osobine radne snage. Pokušajmo prihvatiti da radna snaga nije idealna radna snaga, nego ruski seljak sa svojim nagonima, pa ćemo prema tome uređivati gospodarstvo. Zamislite, jesam li mu morao reći da u vas gazdinstvo napreduje, kao u onoga starca, da ste našli načina da zainteresirate radnike u uspjehu posla te da ste našli onu sredinu u usavršavanjima koju oni prihvaćaju – i vi ćete ne iscrpljujući zemlju dobiti dvostruko, trostruko prema prijašnjemu. Razdijelite na pola, dajte polovinu radnoj snazi; razlika koja vama ostane bit će veća, a i radna će snaga dobiti više. A da se to učini, treba uniziti nivo gospodarstva i zainteresirati radnike u uspjehu gospodarstva. Kako da se to učini – to je pitanje pojedinosti, ali je iznad svake sumnje da je to moguće.«

Ova misao silno uzbudi Levina. Polovicu noći nije spavao premišljajući o pojedinostima da se misli obrate u djelo. Nije kanio otputovati drugoga dana, ali sad je odlučio da će rano ujutro kući. K tomu još ona svast s izrezom na haljini izazivala je u njemu čuvstvo nalik stidu i kajanju zbog počinjena ružna čina. Glavno pak – morao je otputovati bez odlaganja: treba stići da seljacima predloži nov projekat prije no što budu posijana ozima žita pa da ih ujedno zasije ovaj put na novim temeljima.

Odlučio je preokrenuti čitavo prijašnje gospodarenje.

XXIX

Izvršenje Levinove osnove zadavalo je mnogo teškoća; ali on se borio koliko je imao snage, iako nije postigao ono što je želio, postigao je to da je, ne obmanjujući sebe, mogao vjerovati da se trud oko toga isplati. Jedna od glavnih poteškoća bijaše ta da je gospodarstvo već bilo uvedeno, te da se nije moglo sve zaustaviti i sve početi ispočetka, nego je stroj valjalo podešavati u pokretu.

Kad je one večeri, pošto je došao kući, nadgledniku priopćio svoje osnove, nadglednik se s očitim zadovoljstvom suglasio s onim dijelom govora u kome je iznio da je sve što je dosad bilo učinjeno bilo glupo i neprobitačno. Nadglednik

reče da je on to davno bio govorio, ali da ga ne htjedoše slušati. Što se pak tiče ponude koju je iznio Levin – da zajedno s radnicima kao ortak sudjeluje u cijelome gospodarstvenom poslovanju – tu nadglednik ne pokaza nimalo volje ni ikakva određena mišljenja, nego odmah uze govoriti kako je prijeko potrebno da se sutra prevuku ostali snopovi raži te da se počne preoravati, tako da je Levin osjetio da sad nije pravi čas za to.

Zamećući o tome razgovore sa seljacima i predlažući da pod novim pogodbama obrađuju zemlju, on se isto tako sukobljavao s ovom glavnom teškoćom da su oni bili toliko okupljeni tekućim dnevnim poslovima da nisu imali kada razmišljati o probitačnosti i neprobitačnosti poslovanja. Bezazleni seljak Ivan stočar, činilo se, potpuno razumjeđe Levinovu ponudu – da s porodicom sudjeluje u probitku od stoke – te je u svemu odobravao takav poduhvat. Ali kad bi ga Levin uvjeravao o budućem probitku, na Ivanovu bi se licu izražavala uznemirenost i sažaljenje što on sve to ne može slušati do kraja te bi brže bolje nalazio za se kakav posao koji nije trpio odlaganja: ili bi se laćao vila da izbaca sijeno iz jedne stajske pregrade, ili bi nalijevao vodu, ili čistio gnoj.

Druga se teškoća sastojala u nesavladivu nepovjerenju seljaka da bi vlastelin mogao imati kakav drugi cilj do onoga da ih odere koliko god može. Bili su čvrsto uvjereni da će (ma šta on njima rekao) njegov pravi cilj uvijek biti ono što im on neće reći. I oni sami, iznoseći štogod svoje, govorahu mnogo, ali nikad nisu govorili ono što je bila njihova prava svrha. Osim toga (Levin je ćutio da je onaj ogorčeni vlastelin imao pravo) seljaci su za prvi i neizmjenjivi uvjet bilo kakva sporazuma stavljali to da ih ne gone ni na kakve načine gospodarenja, ni na upotrebu novih oruđa. Oni su priznavali da plug ore bolje, da radi uspješnije, ali su nalazili tisuću razloga zašto nisu mogli upotrebljavati ni jedno ni drugo pa, mada je i on bio uvjeren da treba spustiti nivo gospodarstva, bilo mu žao odreći se savršenijih oruđa probitačnost kojih bijaše tako očita. Ali, unatoč svim tim teškoćama, on je s mukom postigao svoje te je pod jesen krenulo, ili se njemu bar tako činilo.

U početku je Levin mislio da cijelo svoje gospodarstvo, onakvo kakvo je bilo, preda seljacima težacima i nadgledniku pod novim drugarskim pogodbama, ali se vrlo brzo uvjerio da je to nemoguće te odluči podijeliti gospodarstvo. Staje, vrt, bašča, livade, polja, podijeljeni na nekoliko dijelova, morali su biti u zasebnim skupinama. Bezazleni Ivan stočar koji je, Levinu se tako činilo, sve to najbolje shvatio, pošto je okupio u zadrugu poglavito svoju porodicu, postade sudionik u stočarstvu. Jedno udaljenije polje koje je osam godina ležalo zapušteno, uz pomoć pametnoga drvodjelje Fjodora Rezunova, uze šest seljačkih porodica pod novim zajedničkim pogodbama, a seljak Šurajev pod tim istim pogodbama uze sve bašče. Ostalo još osta po starome, ali ove tri skupine bijahu početak novoga ustrojstva te posve zaokupiše Levina.

Istina je da posao sa stokom dosad nije tekao bolje nego prije, i Ivan se jako protivio toplim stajama za krave i maslacu od slatkoga vrhnja tvrdeći da krava na studeni traži manje hrane i da je maslac od vrhnja s ukisla mlijeka izdašniji

te je kao u stara vremena tražio plaću, a nimalo ga nije zanimalo što novac koji prima nije plaća već predujam na dio dobiti.

Istina je da družina Fjodora Rezunova nije pred sjetvu zemlju dvaput plugom preorala kako je bilo ugovoreno, izgovarajući se time da je vrijeme kratko. Istina, premda su se pogodili da će voditi posao pod novim pogodbama, seljaci ove družine nisu tu zemlju zvali zajedničkom nego napoličarskom, i u više navrata seljaci ove zadruga i sam Rezunov govorahu Levinu:

»Da se mi u parama naravnamo za zemlju, pa bi i vi bili mirniji i mi slobodniji.« Osim toga ovi su seljaci pod različitim izlikama odgađali da na toj zemlji, kako je bilo uglavljeno, podignu obor i sušnicu te s time otegoše do zime.

Istina, Šurajev je bašče što ih je bio uzeo htio namalo razdijeliti seljacima. On je, očito, posve naopako i to, reklo bi se, svjesno, naopako shvatio pogodbe pod kojima mu je zemlja bila dana.

Istina, često puta razgovarajući sa seljacima i tumačeći im sve koristi ovoga što su poduzeli, Levin je osjećao da seljaci pri tom slušaju samo zvuk njegova glasa i da čvrsto znaju, ma šta on govorio, da se oni neće dati obmanuti. Osobito je to osjećao kad bi govorio s najpametnijim među seljacima, s Rezunovim, te bi opažao onu igru u Rezunovljevim očima koja je jasno odavala i rujanje prema Levinu i čvrstu uvjerenost, bude li tko obmanjen, da to ni u kom slučaju neće biti on, Rezunov.

Međutim, unatoč svemu tome, Levin je mislio da je krenulo i da će, strogo vodeći račune i uporno ostajući pri svome, u budućnosti njima dokazati da je ovakvo ustrojstvo korisno te da će tada sve poteći samo od sebe.

Ovi poslovi zajedno s preostalim gospodarstvom što je ostalo u njegovim rukama, zajedno s kabinetskim radom oko njegove knjige, toliko su cijelo ljeto zaokupljali Levina da on gotovo i nije išao u lov. Pri koncu kolovoza, od sluge koji je vratio sedlo, doznade da su Oblonskijevi otputovali u Moskvu. Čutio je, budući da nije odgovorio na pismo Darje Aleksandrovne, da je svojom nepristojnošću, koje se nije mogao sjetiti bez rumenila stida, spalio svoje lađe te da nikad više neće k njima otići. Isto se tako ponio i prema Svijažskijevima otišavši a da se nije ni oprostio. Ali ni k njima isto tako nikad više neće otići. Sad mu je to bilo svejedno. Posao oko novog ustrojstva njegova gospodarstva zaokupljao ga je kao još ništa dotad u životu. Pročitao je knjige što mu ih je bio dao Svijažski pa, naručivši ono što sam nije imao, pročitao je i političko-ekonomske i socijalističke knjige o tome predmetu te, kao što je i očekivao, nije našao ništa što bi zadiralo u posao koji je on poduzeo.

U političko-ekonomskim knjigama, u *Milla*,¹²⁹ na primjer, kojega je prvo proučavao s najvećim žarom, svakog se časa nadajući da će naći rješenje za pitanja što su ga zanimala, našao je zakone utvrđene prema stanju evropskoga gospodarstva; ali on nikako nije vidio zašto bi ti zakoni, koji se nisu mogli primijeniti na Rusiju, morali biti opći. Isto je to vidio i u socijalističkim knjigama: to su bile ili divne fantazije, ali neprimjenljive, kojima se on zanosio dok je još bio student – ili preinake, popravci onoga stanja u koje je bila

¹²⁹ *James Mill – engleski povjesničar, ekonomist i filozof (1773–1836).*

dovedena Evropa, a s kojima zemljoradnja u Rusiji nije imala ništa zajedničkoga. Politička je ekonomija govorila da su zakoni prema kojima se razvijalo i razvija bogatstvo Evrope, zakoni opći i neoborivi. Socijalistički nauk govoraše da razvoj prema tim zakonima vodi u propast. I ni jedno, ni drugo ne samo da nije davalo odgovora nego nije davalo ni najmanje upute šta da on, Levin, i svi ruski seljaci i vlasnici zemlje rade sa svojim milijunima ruku i desetinama, pa da one budu što produktivnije u interesu općeg blagostanja.

Kad se već jednom prihvatio toga posla, savjesno je pročitao sve što je zadiralo u njegov predmet te je kanio u jesen putovati u inozemstvo da to još prouči na licu mjesta, pa da mu se u ovome više ne dešava ono što mu se tako često dešavalo u drugim različitim pitanjima. Tek što bi on, znalo je biti, počeo shvaćati sugovornikovu misao te izlagati svoju, odjednom bi mu rekli: *A Kaufmann, a Jones, a Dubois, a Mitchell?*¹³⁰ Niste ih čitali. Pročitajte ih, oni su razradili to pitanje.«

Sada je jasno vidio da mu Kaufmann i Mitchell nemaju šta reći. Znao je šta hoće. Vidio je da Rusija ima divnu zemlju, divne radnike i da, u nekim slučajevima, kao u onoga seljaka na pola puta, radnici i zemlja proizvode mnogo, dok u većini slučajeva gdje se kapital ulaže po ovropskom uzoru – proizvode malo, a da to potječe samo odatle što radnici hoće da rade i rade dobro jedino na svoj način, te da onaj otpor nije slučajan nego postojan jer ima temelja u narodnom duhu. Mislio je, budući da je ruski narod pozvan da naseljava i da obrađuje goleme nezauzete prostore, da će se on svjesno, sve dotle dok sve zemlje ne budu zauzete, držati načina rada koji je u tu svrhu potreban i da ti načini rada uopće nisu tako loši kao što se to obično misli. I on je htio da to teorijski dokaže u knjizi, a praktično na svom gospodarstvu.

XXX

Pri koncu rujna bi dovezena građa za gradnju obora na zemlji koja je bila data zadruzi, i bi prodan kravlji maslac te podijeljena dobit. U gospodarstvu je posao u praksi izvršno tekao, ili se Levinu barem tako činilo. Pa da se sve ovo teorijski objasni i da završi djelo koje nije imalo, kako je to Levin maštao, izazvati samo prevrat u političkoj ekonomiji nego je imalo potpuno uništiti ovu nauku te udariti temelj novoj nauci – nauci o odnosu puka prema zemlji, valjalo je samo otputovati u inozemstvo te na licu mjesta proučiti sve što je ondje bilo učinjeno u tom pravcu i naći uvjerljive dokaze da sve ono što je ondje učinjeno – nije ono što je potrebno. Levin je samo čekao da proda pšenicu pa da dobije novce i krene u inozemstvo. Međutim udariše kiše koje ne dadoše da se dignu žita što su još ostala u polju i krompir, te obustaviše sve radove pa čak i prodaju pšenice.

¹³⁰ *Sve su to različiti evropski mislioci i ekonomisti teoretičari Tolstojeva doba, tj. 19. st.*

Po putovima bijaše neprohodno blato; dvije vodenice odnije povodanj, a vrijeme postajaše sve gore i gore.

Na dan 30. rujna izjutra pojavi se sunce te, nadajući se da će se proljepotati, Levin se počeo odlučno spremati za put. Naredio je da se naspe pšenica, poslao nadglednika trgovcu da uzme novce a sam pođe po gospodarstvu da izda posljednje naloge pred odlazak.

Mokar od mlazova što su mu se po kožuhu slijevali čas za vrat čas u sare, ali u najboljem i vrlo uzbuđenu raspoloženju, jer je ipak posvršavao sve poslove, vrati se Levin podvečer kući. Nepogoda se podvečer još više pogoršala: tuča je tako do boli šibala svega prokislog konja koji je strigao ušima i potresao glavom da je išao porebarke; ali Levinu je pod kukuljicom bilo dobro te je vedro pogledao oko sebe čas u mutne potočiće što su jurili po kolovozima, čas u kaplje što su visjele na svakoj ogoljeloj grani, čas u bjelinu pjega od grada koji se nije topio na mosnim daskama, čas u sočno, još mesnato brestovo lišće što se u gustom sloju navaljalo oko ogoljela stabla. Unatoč mračnosti okolne prirode on se osjećao naročito uzbuđenim. Razgovori sa seljacima u jednom udaljenijem selu pokazivali su da su se oni počeli navikavati na svoje nove prilike. Jedan stari sluga, kojemu se uvratio da se osuši, očito je odobravao Levinove osnove te je i sam predlagao da stupi u zajednicu za kupovanje stoke.

»Treba samo uporno ići k svome cilju, i ja ću postići svoje – mišljaše Levin – a ima čovjek rašta da radi i da se muči. Ne radi se tu o meni osobno, nego je tu posrijedi opće dobro. Cijelo gospodarenje, a najvažnije – položaj cijeloga naroda mora se potpuno izmijeniti. Mjesto bijede – opće bogatstvo, zadovoljstvo; mjesto neprijateljstva – sloga i veza probitaka. U jednu riječ, beskrvna revolucija, ali veličajna revolucija, prvo u malome krugu našega kotara, onda u krugu gubernije, Rusije, cijeloga svijeta. Jer pravedna misao ne može da ne bude plodotvorna.

Jest, to je cilj za koji vrijedi raditi. A to što sam to ja, Kostja Levin, onaj isti koji je došao na ples u crnoj kravati i kojega je odbila Ščerbacka i koji je sam po sebi tako jadan i ništavan – to ne dokazuje ništa. Uvjeren sam da se *Franklin*¹³¹ osjećao isto ovako ništavnim i isto ovako nije vjerovao u sebe misleći o sebi. To ne znači ništa. I on je zacijelo imao svoju Agafju Mihajlovnu kojoj je povjeravao svoje osnove.«

U takvim mislima Levin stiže kući u sam mrak.

Nadglednik koji je išao trgovcu vratio se i donio dio novaca za pšenicu. Pogodba sa starim slugom bijaše sklopljena, a nadglednik putem doznade da je žito posvuda ostalo na polju, tako da 160 njegovih nesprenjenih krstina nije bilo ništa kad se usporedi s onim koliko je ostalo drugima.

Pošto je večerao, Levin po običaju sjede s knjigom u naslonjač i čitajući nastavi misliti o svom skorom odlasku zbog knjige. Danas mu se osobito jasno predočavalo sve značenje njegova djela, a u pameti su mu se sami po sebi

¹³¹ Ovdje se po svoj prilici misli na Johna Franklina, engleskog moreplovca (1786–1847) koji je poginuo na jednom istraživačkom putovanju na sjevernom polu. Zahvaljujući potragama da se utvrdi kuda je vodio njegov put, otkriven je morski prolaz preko pola.

odvijali čitavi rečenični nizovi njegovih misli. »Ovo treba zapisati – pomisli. – Ovo mora da bude kratak uvod koji sam prije smatrao nepotrebnim.«

Ustao je da pođe k pisaćem stolu, a Laska što mu je ležala pokraj nogu protežući se isto tako ustane te se obazre na njega kao da ga pita kamo će. Ali nije bilo kada da se zapisuje jer su stigli predradnici po naloge te Levin iziđe k njima u predsoblje.

Poslije naloga, to jest poslije rasporeda rada za sutrašnji dan i pošto je primio sve seljake koji su s njime imali kakva posla, Levin ode u kabinet i sjedne da radi. Laska leže pod stol; Agafja Mihajlovna zasjedne s pletivom na svoje mjesto.

Pošto je neko vrijeme pisao, Levin se najednom neobično živo sjeti Kiti, njena odbijanja i posljednjeg susreta. Ustao je i počeo hodati po sobi.

– Ama prođite se čamovanja – reče mu Agafja Mihajlovna. – Eh, čemu sjedite kod kuće? Što ne otputujete u toplice kad ste se već spremali.

– I onako prekosutra putujem, Agafja Mihajlovna. Valja poslove posvršavati.

– Eh, vašega mi posla! Zar niste već i onako dosta nagradili seljake! I ovako vele: vaš će gospodin za to od cara milost dobiti. A čudo je: što da se vi brinete za seljake?

– Ne brinem se ja za njih, ja radim za sebe.

Agafja je Mihajlovna znala sve pojedinosti Levinovih gospodarstvenih osnova. Levin je često sa svim potankostima njoj izlagao svoje misli i više se puta prepirao s njome i nije prihvatao njena objašnjenja. Ali sad je ona posve drukčije shvatila ono što joj je on rekao.

– To se zna, na svoju dušu najviše valja misliti – reče ona uzdahnuvši. – Eto Parfjon Denišič, šta onda što je bio nepismen, a umrije tako, bog dao svakomu takvu smrt – reče ona za nedavno umrloga kućnoga slugu. – Pričešćen, pomazan.

– Ja ne govorim o tome – uze on. – Govorim da ja za svoju korist radim. Za mene je korisnije ako seljaci bolje rade.

– Ma radite vi šta vas volja, ako li je on lijenčina, sve će hoće – neće raditi. Ima li savjesti, radit će, a ako nema – ništa tu ne pomaže.

– E pa eto vi i sami velite da je Ivan počeo bolje paziti stoku.

– Ja velim jedno – odgovori Agafja Mihajlovna, očito ne slučajno već strogo dosljedno svojim mislima – ženiti se vi morate, eto što je!

Podsjećanje Agafje Mihajlovne baš na ono o čemu je malo prije mislio, rastuži ga i uvrijedi. Levin se smrknu i ne odgovarajući joj sjede opet za svoj posao ponovivši u sebi sve ono što je mislio o značenju ovoga posla. Tek bi od vremena do vremena u tišini osluhivao zvuke igala Agafje Mihajlovne pa bi se sjećajući se onoga čega se nije htio sjećati, opet mrštio.

U devet sati začuje se zvonce i potmulo truckanje kola po blatu.

– No, eto vam gostiju, neće biti dosadno – reče Agafja Mihajlovna ustajući i idući prema vratima. Ali Levin je prestiže. Posao mu sada nije išao i on se radovao bilo kakvom gostu.

XXXI

Kad je strčao do pola stepeništa, Levin začu u predsoblju poznato kašljanje; ali čuo ga je nejasno zbog odjeka svojih koraka te se nadao da se prevario; onda je ugledao i cijelu dugu, koščatu, poznatu priliku, te se činilo da se čovjek nije više mogao varati, ali se još jednako nadao da se vara i da ovaj dugi čovjek, koji je skidao bundu i nakašljavao se, nije brat Nikolaj.

Levin je volio svoga brata, ali biti s njim zajedno uvijek bijaše muka. Sada pak kad je, pod utjecajem misli što mu je pala na pamet i napomene Agafje Mihajlovne, Levin bio nesređen i zbunjen, ovaj sastanak s bratom što ga je čekao pogodio ga je osobito teško. Mjesto kakva vedra, zdrava, strana gosta koji bi mu, nadao se, pomogao u njegovoj duševnoj nesređenosti, imao se sastati s bratom koji njega potpuno poznaje, koji će izazvati sve njegove najskrovitije misli, prinuditi ga da ih potpuno doreče. A to nije htio.

Srdeći se na sebe sama zbog ovoga ružnog osjećanja, Levin strča u predsoblje. Čim je izbliza ugledao brata, toga osjećanja umah nestade i njega zamijeni žaljenje. Koliko je god brat Nikolaj i prije bio strašan zbog svoje mršavosti i bolešljivosti, sad je bio još mršaviji, još više iznemogao. Bio je to kostur pokriven kožom.

Stajao je u predsoblju trzajući dugim, mršavim vratom i skidao s njega šal te se čudno i žalosno smiješio. Opazivši taj smiješak, smiren i pokoran, Levin oćutje da ga u grlu nešto grčevito steže.

– Evo, dođoh ti – reče Nikolaj muklim glasom ni za trenutak ne skidajući očiju s bratova lica. – Htio sam već davno, ali sve nešto pobolijevah. Sada sam se dobro oporavio – govoraše tarući svoju bradu velikim mršavim dlanovima.

– Jest, jest! – odgovori Levin. I bi mu još strašnije kad je, cjelivajući se, usnama osjetio suhoću bratova tijela i izbliza ugledao njegove velike oči što su čudno svijetlile.

Koju nedjelju dana prije toga Levin je pisao bratu da je, pošto je prodan onaj manji dio što je u njihovoj kući ostao nepodijeljen, brat sad imao dobiti svoj dio od oko 2000 rubalja. Nikolaj reče da je sada došao da primi te novce i ponajviše zbog toga da proboravi neko vrijeme u svom gnijezdu, da se poput nekadašnjih junaka dotakne zemlje te pribere snage za posao što ga još čeka. Unatoč povećanoj pogrbljenosti, unatoč mršavosti što je zaprepastavala zbog toga što je bio visok, njegove kretnje kao i obično bjehu brze i žustre. Levin ga uvede u kabinet.

Brat se osobito brižno preodjene, toga prije nije radio, počešlja svoju rijetku, uspravnu kosu te se smijeći uspne na gornji sprat.

Bio je vrlo prijazno i vedro raspoložen kakvim ga je često u djetinjstvu pamtio Levin. Pomenu čak i Sergeja Ivanoviča bez srdžbe. Kad je ugledao Agafju Mihajlovnu, našali se s njome te se raspita za stare slugе. Vijest o smrti Parfjona Denisiča neprijatno ga se dojmila. Na licu mu se odrazi uplašenost; ali se za čas pribra.

- Pa i onako je već bio star – reče pa promijeni razgovor.
- Nego čuj, ostat ću kod tebe mjesec-dva, a onda u Moskvu. Znaš, meni je Mjagkov obećao mjesto, pa eto stupam u službu. Sada ću svoj život urediti posve drukčije – nastavi.
- Znaš, oslobodio sam se one žene.
- Marje Nikolajevne? Kako, a zašto?
- Ah, ona je gadna ženska! Čudo jedno neprijatnosti mi je napravila. – Ali ne reče kakve su bile te neprijatnosti.

Nije mogao reći da je otjerao Marju Nikolajevnu zato što je pripremala slab čaj, a ponajviše zato što ga je pazila kao bolesnika. – Onda ja općenito sada hoću da posve promijenim život. Naravno, kao i svi drugi, i ja sam pravio gluposti, a imutak – deveta briga, njega ja ne žalim. Samo da je zdravlja, a zdravlje se, bogu hvala, popravilo.

Levin je slušao i smišljao, ali nije mogao smisliti šta da kaže. Po svoj je prilici i Nikolaj osjetio isto; stao je brata raspitivati o njegovim poslovima; a Levin je rado govorio o sebi jer je mogao govoriti a da se ne pretvara. Ispričovjedio je bratu sve o svojim osnovama i o svom radu.

Brat je slušao, ali ga to očito nije zanimalo.

Ova su dva čovjeka bila tako srodna i bliska jedan drugome da je i najmanja kretnja, ton glasa obojici govorio više nego sve drugo što se moglo izreći riječima.

Sad je u oboje bila ista misao – bolest i blizina Nikolajevne smrti, koja je potiskivala sve ostalo. Ali ni jedan ni drugi ne smjedoše govoriti o njoj i zato je, ma šta oni govorili ne izrekavši ono što ih je jedino okupljalo – sve bilo laž. Nikad se Levin nije toliko radovao što se svršilo veče te je trebalo ići spavati. Nikada ni sa kakvim tuđincem, ni u kakvoj službenoj posjeti nije bio tako neprirodan i neiskren kao što je bio danas. A svijest o toj neprirodnosti i kajanje zbog nje učiniše ga još neprirodnijim. Njemu se plakalo nad svojim voljenim bratom koji je umirao, a morao je slušati i podržavati razgovor o tome kako će on živjeti.

Budući da je kuća bila vlažna i da su svega jednu sobu grijali, Levin je smjestio brata da spava u njegovoj spavaonici za pregradom.

Brat je legao – i spavao ili ne spavao – ali se kao bolesnik prevrtao, kašljao i kad nije mogao iskašljati, nešto gundao. Ponekad, kad bi teško udisao, rekao bi: »Ah, bože moj!« Ponekad, kad bi ga sluz gušila, ljutito bi propištao: »A, vraže!« Slušajući ga, Levin dugo nije zaspao. Levinove misli bijahu najrazličitije, ali konac svih misli bijaše jedan jedini: smrt.

Smrt, taj neizbježni kraj svega, prvi mu put neodoljivom snagom izide pred oči. I ta smrt, koja je ovdje, u ovom voljenom bratu koji je u polusnu ječao i ravnodušno po navici zazivao čas boga, čas vruga, uopće nije bila tako daleka kako mu se prije činilo. Ona je bila i u njemu samome – osjećao je to. Ako ne danas, a ono sutra, ako ne sutra, a ono za trideset godina, zar nije sve isto? A što je zapravo ta neizbježna smrt, on ne samo da nije znao, ne samo da nikad nije ni mislio o tome, nego nije ni umio ni smio misliti o tome.

»Ja radim, hoću da nešto učinim, a i zaboravio sam da sve ima kraj, da ima – smrt.«

Sjedio je na krevetu u tami zgrčivši se i obuhvativši svoja koljena i susprežući dah od napregnutosti mislio, mislio. Ali što je više naprezao misli, to mu je sve jasnije postajalo da je to iznad svake sumnje tako da je on zaista zaboravio, previdio u životu jednu sićušnu okolnost – to da će doći smrt te da će se sve svršiti, da ništa nije vrijedilo počinjati i da se tome ne može pomoći. Da, to je užasno, ali je tako.

»Ali ja sam još ipak živ. Samo što da sada radim, što da radim?« govoraše očajan. Upali svijeću te pažljivo ustade i pođe prema ogledalu te stane motriti svoje lice i kosu. Da, na sljepoočicama ima sijedih. Zine. Kutnjaci su se počeli kvariti. Otkrije svoje mišićave ruke. Da, u njega je mnogo snage. Ali i u Nikolinjka, što sad ondje diše ostacima pluća, bijaše zdravo tijelo. I odjednom mu padne na pamet kako su oni kao djeca zajedno lijegali na spavanje i samo čekali da Fjodor Bogdanič ode, pa da jedan drugoga gađaju jastucima i da kikoću, kikoću nezadrživo tako da čak ni strah pred Fjedorom Bogdaničem nije mogao zastaviti onu spoznaju životne sreće što je kiptjela i pjenušala se. »A sada ove upale prazne grudi... i ja koji ne znam zašto sam ovdje i što će sa mnom biti...«

– Kha! Kha! A, k vragu! Što švrljaš, što ne spavaš? – zovne ga brat.

– Tako, ne znam, nesanica.

– A ja sam dobro spavao, više se ne znojim. Pogledaj, pipni košulju. Ima li znoja?

Levin opipa, ode za pregradu, ugasi svijeću, ali dugo još nije zaspao. Tek što je nekako sebi razjasnio pitanje kako da čovjek živi, kadli mu se ispriječi novo nerješivo pitanje – smrt.

»Eto, on umire, no, umrijet će u proljeće, ali kako da mu čovjek pomogne? Šta ja mogu njemu reći? Šta ja znadem o tome? Bio sam zaboravio da to i postoji.«

XXXII

Levin već odavno bijaše zapazio da čovjeku s ljudima postane nelagodno zbog njihove pretjerane popustljivosti i pokornosti, te mu onda vrlo brzo postaje nepodnošljivo zbog njihovih pretjeranih zahtjeva i sitničavosti. Osjećao je da će se tako zbiti i s bratom. I zaista, brat Nikolaj ne osta zadugo blag. On već sutradan posta razdražljiv te je namjerno zanovijetao bratu koješta dirajući ga u najbolnija mjesta.

Levin se ćutio krivim i nije mogao toga popraviti. Ćutio je kad se njih obojica ne bi pretvarali nego kad bi govorili, kakono se veli – po duši, tj. samo ono što uistinu misle i osjećaju da bi oni onda samo gledali jedan drugome u oči, a Konstantin bi samo govorio: »Umrijet ćeš, umrijet ćeš, umrijeti!« – a Nikolaj bi samo odgovarao: »Znam da ću umrijeti, ali se bojim bojim se, bojim!«

I ništa više ne bi govorili kad bi govorili tek po duši. Ali tako se ne mogaše živjeti, i zato je Konstantin kušao raditi ono što je čitav život pokušavao a nije umio raditi, i to ono što su, prema njegovu zapažanju, mnogi tako dobro umjeli raditi i bez čega se ne može živjeti: pokušavao je da ne govori ono što je mislio te je neprestano ćutio da se to činilo nekako naoko neiskreno, da ga brat u tome hvata i da ga to razdražuje.

Trećega dana Nikolaj zatraži od brata da mu opet iznese svoje osnove te ga stade ne samo osuđivati nego ga namjerno stade brkati s komunizmom.

– Ti si samo uzeo tuđu misao, ali si je unakazio i hoćeš da je primijeniš ondje gdje se ona ne može primijeniti.

– Kad ti kažem da to nema ništa zajedničkog sa mnom. Oni odbacuju pravo vlasništva, kapitala, naslijeđa, a ja, ne poričući taj glavni stimulans (Levinu je samome bilo odvratno što je upotrebljavao ovakve riječi, ali otkako se bio zanio svojim radom on je nehotice počeo sve češće i češće upotrebljavati tuđice), ja samo želim regulirati rad.

– To i jest ono, ti si uzeo tuđu misao, odsjekao od nje sve što joj čini snagu te hoćeš da nas uvjeriš kako je to nešto novo – reče Nikolaj ljutito trzajući vratom u kravati.

– Samo što moja misao nema ništa zajedničkog...

– Ondje – ljutito sijevajući očima i ironično se smiješeći govoraše Nikolaj Levin – ondje barem ima nekog čara, kako da kažem, geometrijskoga – jasnoće, nesumnjivosti. Možda je to utopija. Ali uzmimo da se od cijele prošlosti može napraviti *tabula rasa*¹³²: nema li vlasništva, nema li porodice, onda tek počinje pravi rad. Ali kod tebe nema ničega...

– Zašto ti brkaš? Ja nikad nisam bio komunist.

– A ja jesam i nalazim da je to preuranjeno, ali da je razumno i da ima budućnost kao i kršćanstvo u prvim vjekovima. – Ja samo držim da radnu snagu treba promatrati s prirodoznanstvenoga gledišta, to jest proučavati je, priznati njene osobine i...

– Samo što je to posve zaludu. Ta snaga, prema stupnju svoga razvoja, sama nalazi određen način djelatnosti. Posvuda je bilo robova, zatim dođoše *metavers*;¹³³ i u nas se radi na napolicu, ima zakupa, ima nadničjenja – šta bi ti još? Levin se odjednom raspali na te riječi, jer se u dubini duše bojao da je to istina – istina da je htio balansirati među komunizmom i nekim određenim oblicima, a to jedva da bi bilo moguće.

– Ja tražim sredstva da se radi produktivno i za mene i za radnike. Hoću da uredim... – odgovaraše vatreno.

– Ništa ti nećeš urediti; jednostavno, kao što si cio život živio, ti bi želio biti originalan, pokazati da seljake ne eksploatiraš jednostavno, nego radi ideje.

– No, tako ti misliš – i dosta! – odgovori Levin osjećajući da mu mišić na lijevom obrazu nezadrživo poigrava.

¹³² Latinski: čista ploča, tj. zbrisati svu prošlost.

¹³³ Francuski: arendator, zakupac.

– Ti niti si imao niti imaš kakva uvjerenja, nego bi samo da ti je da utažiš svoje samoljublje.

– No, pa dobro, i pusti me na miru!

– I hoću! Davno je već trebalo, i idi do vraga! I vrlo mi je žao što sam došao!

Ma kako da se Levin poslije toga trudio da umiri brata, Nikolaj ništa ne htje da čuje, govorio je da je kudikamo bolje da se razidu, i Levin vidje da je bratu život jednostavno postao nepodnošljiv. Nikolaj se već bio posve spremio da otputuje kad mu Konstantin opet priđe i neprirodno ga zamoli da oprostí ako ga je čime uvrijedio.

– A, velikodušnost! – reče Nikolaj te se osmjehnu. – Ako ti želiš da budeš u pravu, onda ti mogu priuštiti to zadovoljstvo. Ti si u pravu, ali ja svejedno odoh!

Tek pred sam odlazak Nikolaj se poljubi s njime i reče najednom, čudno i ozbiljno pogledavši brata:

– Ipak, ne spominji me se po zlu, Kostja! – I glas mu zadrhti. To bijahu jedine riječi koje bjehu izrečene iskreno. Levin je shvatio da se pod tim riječima razumijeva: »Sam vidiš i znaš da je meni slabo, i možda se više nećemo ni vidjeti.«

Levin je to shvatio i suze mu briznuše iz očiju. Još je jednom poljubio brata, ali mu ništa nije mogao niti je umio kazati. Treći dan po bratovu odlasku i Levin otputova u inozemstvo. Kad se na željezničkoj stanici sreo sa Ščerbackim, Kitinim bratićem, začudio se zbog Levina svojim mračnim držanjem.

– Šta je tebi? – upita ga Ščerbacki.

– Ništa ništa, onako, malo je radosti na svijetu.

– Kako malo? Evo, mjesto da ideš u nekakav Nulhouse, hajdemo zajedno u Pariz. Pa ćeš vidjet šta je veselje!

– Ne, ja sam već svršio svoje. Vrijeme mi je da se mre.

– Gle ti njega! – smijući se reče Ščerbacki.

– Ja sam pripreman da tek započnem.

– Pa i ja sam tako donedavna mislio, ali sad znadem da ću uskoro umrijeti.

Levin je govorio ono što je uistinu mislio u posljednje vrijeme. U svemu je vidio smrt ili približavanje k njoj. Ali djelo što ga je bio naćeo više ga je okupljalo.

Valjalo je nekako iživljavati život dok ne dođe smrt. Tama mu je prekrivala sve; ali upravo zbog te tame osjećao je da je jedina nit vodilja u toj tami njegov rad i on se iz sve snage uhvatio i za nj držao.

ČETVRTI DIO

I

Karenjinovi, muž i žena, nastaviše stanovati pod istim krovom, sretali se svaki dan, ali su bili potpuno tuđi jedno drugome. Aleksej je Aleksandrovič odredio sebi za dužnost da svaki dan vidi ženu da ne bi posluga imala razloga nagađati, ali se klonio da ruča kod kuće. Vronski nikada ne bi dolazio u kuću Alekseja Aleksandroviča, ali bi ga Ana viđala van kuće, i muž je to znao.

To bijaše mučno za sve troje, i ni jedno od njih ne bi moglo proživjeti ni dana u tome stanju da nije očekivalo da će se to promijeniti i da je to samo privremena nesretna okolnost koja će proći. Aleksej Aleksandrovič je čekao da ta strast prođe, kao što i sve prolazi, te će se to sve zaboraviti i njegovo ime ostati neokaljano. Ana, od koje je to stanje zavisilo i kojoj je bilo najteže, podnosila je to jer nije samo čekala već je i bila čvrsto uvjerenjena da će se sve to u najskorije vrijeme rasplesti i raščistiti. Nije znala za sigurno kako će se sve to rasplesti, ali je čvrsto vjerovala da će se nešto tako dogoditi u najskorije vrijeme. Vronski, nehotice joj se pokoravajući, također je očekivao nešto što ne zavisi od njega samoga, što mora ukloniti sve teškoće.

Usred zime Vronski je proveo jednu veoma dosadnu sedmicu dana. Bijaše pridijeljen za pratioca nekom stranom princu koji je doputovao u Petrograd i morao mu pokazivati petrogradske znamenitosti. Vronski je i sam bio reprezentativan, osim toga je umio da se drži dostojanstveno-uljudno i bio navikao da opći s takvim ličnostima; zato je i bio pridijeljen princu. Ali mu se dužnost učinila veoma teška. Princ nije želio propustiti ništa o čemu će ga kod kuće pitati da li je on to vidio u Rusiji; a i sam je želio, koliko je moguće, da iskoristi ruske naslade.

Dužnost Vronskoga bijaše da ga uputi u jedno i u drugo. Prije podne bi išli da razgledaju znamenitosti; uveče bi sudjelovali u narodnim zabavama. Princ je bio zdrav, što je čak i za prinčeve bilo neobično; i vježbama i dobrom njegovom stekao je takvu tjelesnu snagu da je, unatoč obilju zadovoljstva kojima se odavao, bio svjež kao veliki zeleni glatki nizozemski krastavac. Princ je mnogo putovao i nalazio da je jedno od glavnih prednosti današnjega dobrog saobraćaja što su nacionalne zabave pristupačnije. Bio je u Španiji i tamo priređivao podoknice i zbližio se sa Španjolkom koja je svirala na mandolini. U Švajcarskoj je ubio *gemzu*.¹³⁴ U Engleskoj u crvenom fraku skakao preka plotova i za okladu ubio dvije stotine fazana. U Turskoj je bio u haremu, u Indiji jahao na slonu, pa je sada u Rusiji želio okusiti sve ruske specijalitete Vronskoga je, koji je uza nj bio kao glavni meštar ceremonija, stajalo mnogo truda da odabere one ruske zabave što su različite osobe preporučivale princu. Bilo je tu i trkaćih konja, i ruskih palačinaka, i lova na medvjede, i trojki, i Cigana, i terevenki s ruskim razbijanjem posuđa. I princ je neobičnom lakoćom usvojio ruski duh, razbijao

¹³⁴ *Tamošnja divokoza.*

poslužavnike s posuđem, posađivao na krilo Ciganku i činilo se da pita: Ima li još štogod, zar je samo u tome sav ruski duh.

U biti od svih se ruskih zadovoljstava princu najviše sviđješe francuske glumice, balerina i šampanjac s bijelim pečatom. Vronski je navikao na prinčeve, no da li zbog toga što se on sam u posljednje vrijeme promijenio, ili zbog prevelike prisnosti s tim princom, ta mu se sedmica pričinila strašno teška. Svu se tu sedmicu bez prestanka osjećao kao što se osjeća čovjek određen da bude uz luđaka: boji se luđaka i istodobno se zbog njegove blizine boji i za svoj um. Vronski je neprestano osjećao potrebu da ni na trenutak ne odstupi od tona stroge službene uljudnosti da ga ne bi uvrijedili. Način na koji je princ općio s istim osobama koje su se na čuđenje Vronskoga upinjale da mu priušte ruske razonode, bijaše prezriv.

Njegovi sudovi o ruskim ženama koje je on želio da prouči nisu jednom primorali Vronskoga da crveni od negodovanja. Ali glavni razlog zbog kojega je princa Vronski teško podnosio bijaše taj što je Vronski u njemu nehotice vidio samoga sebe. I ono što je vidio u tom ogledalu nije laskalo njegovu samoljublju. Bio je to veoma glup i veoma samouvjeren i veoma zdrav i veoma čist čovjek, i više ništa. Bio je džentlmen – to je bilo istina, i Vronski to nije mogao poricati. Bio je uravnotežen i nije se udvarao višima od sebe, bio je slobodan i jednostavan u općenju s jednakima sebi i prezrivo dobroćudan s nižima. Vronski je i sam bio takav, pa je to smatrao za veliku vrlinu; ali u odnosu na princa on je bio niži i taj ga prezrivo dobroćudni odnos prema njemu uzrujavao.

»Govedino jedna glupa! Zar sam ja takav!« – mišljaše on. Kako bilo da bilo, kad se sedmoga dana oprostio s njim pred njegov odlazak u Moskvu i kad mu se princ zahvali, on bijaše sretan što se izbavio iz toga neznosnoga položaja i toga neugodnoga ogledala. Oprostio se s njim na stanici vraćajući se iz lova na medvjede gdje se svu noć pokazivalo rusko junaštvo.

II

Vrativši se kući, Vronski nađe u sebe pisamce od Ane. Ona je pisala:

»Bolesna sam i nesretna. Ne mogu izlaziti, ali ne mogu više izdržati da vas ne vidim. Dođite večeras. U sedam sati Aleksej Aleksandrovič ide u savjet i bit će ondje do deset.«

Misleći časak na to kako je to čudno što ga ona zove pravo k sebi usprkos mučevu zahtjevu da ga u kući ne prima, on odluči da ode. Vronski je te zime bio promaknut za pukovnika, izišao iz pukovnije i stanovao sam. Pošto doručkova, odmah leže na divan, i u pet minuta se ružni prizori koje je posljednjih dana vidio pomiješao i povezaše s predodžbom o Ani i o seljaku hajkaču koji je igrao važnu ulogu u lovu na medvjede; i Vronskoga obrva san. Prenuo se iza sna u

mraku, dršćući od straha, i žurno užegao svijeću. »Što je to? Što? Što li sam tako strašno sanjao? Da, da. Čini mi se da je seljak hajkač, malešan, prljav, nakostriješene brade nešto radio sagnuvši se i odjednom progovorio francuski nekakve čudne riječi. Da, ničega više nije bilo u snu – reče on sebi. – Ali zašto to bješe tako strašno?« Opet se jasno sjeti seljaka i onih nerazumljivih francuskih riječi što ih je taj seljak izgovarao, i jeza ga prođe po leđima.

»Gluparija!« – pomisli Vronski i pogleda na sat.

Bijaše već osam i pol. Pozvoni momku, žurno se obuče te izide na trijem potpuno zaboravivši na san, mučilo ga je samo to što je zakasnio. Dovezavši se do trijema Karenjinih, pogleda na sat i vidje da je deset minuta do devet. Na ulazu stajaše visoka, uska kočija sa dva upregnuta sivca, »Ona dolazi k meni – pomisli Vronski – i bolje bi bilo. Neugodno mi je ulaziti u tu kuću. Ali svejedno; ne mogu se kritik« – reče sebi i, onako kako je naučio još u djetinjstvu da se ničega ne stidi, Vronski iziđe iz saonica i pride vratima.

Vrata se rastvoriše i vratar s gunjem na ruci prizva kočiju. Vronski, nenavikao da zapaža tančina, sad ipak zapazi zaprepašteni vratarev izraz kojim ga je pogledao. Na samim vratima Vronski se zamalo ne sudari s Aleksejem Aleksandrovičem. Plinska je svjetiljka pravo osvjetljivala beskrvno, ispijeno lice pod crnim šeširo i bijeli okovratnik, koji je sjajio iza dabrovine na ogrtaču. Nepomične, mrkle Karenjinove oči upiju se u lice Vronskoga. Vronski se nakloni, i Aleksej Aleksandrovič, žvaknuvši ustima, podiže ruku k šeširu i prođe. Vronski vidje kako je ne osvrćući se sjeo u kočiju, prihvatio kroz prozor gunj i dogled i nestao. Vronski uđe u predsoblje. Obrve mu bjehu namrštene, i oči blistahu srditim i ponosnim bljeskom. »Eto ti neprilike! – mišljaše on. – Da se on bori, da brani svoju čast, ja bih mogao djelovati, izraziti svoje osjećaje; ali ta slabost ili podlost. On od mene čini varalicu, a ja niti sam htio i niti hoću da budem varalica.« Otkako se u Vredskom perivoju objasnio s Anom, misli se Vronskoga mnogo izmijenije. Nehotice se pokoravajući Aninoj slabosti, koja mu se sva predavala i od njega očekivala odluku svoje sudbine unaprijed se pokoravajući svemu, odavno je prestao misliti da bi taj odnos mogao završiti onako kako je on tada mislio. Častoljubivi su mu se planovi opet splasnuli i, osjećajući da je izišao iz toga kruga djelatnosti u kom sve bijaše određeno, sav se predavao svome osjećanju i to ga osjećanje sve jače i jače vezivalo uz nju.

Još u predsoblju začu kako joj se koraci udaljuju. Shvatio je da ga je čekala, prisluškiivala i sad se vratila u salon.

– Ne! – viknu ona ugledav ga i pri prvom zvuku njena glasa briznuše joj suze – ne, ako se to tako bude nastavilo, onda će se to dogoditi još mnogo, mnogo prije! – Što, mila moja?

– Što? Ja čekam, patim, sat, dva... Ne, neću! Ne mogu se svađati s tobom. Sigurno nisi mogao. Ne, neću! Položila mu je obje ruke na ramena i dugo ga gledala dubokim, ushićenim i istodobno ispitljivim pogledom. Proučavala mu je lice za sve to vrijeme otkad ga nije vidjela. Kao i na svakom sastanku s njim, i sad je spajala u jedno zamišljenu svoju predodžbu o njemu (neusporedivo ljepšu, nemoguću u zbilji) s njim onakvim kakav je bio.

III

Sreo si ga? – upita ona kad sjedoše za stol pod svjetiljkom. – To ti je za kaznu što si zakasnio.

– Da, ali kako to? Trebalo je da bude u savjetu?

– Bio je, i vratio se, i opet ode nekamo. Ali ništa zato. Ne govori o tome. Gdje si bio? Sve vrijeme samo s princom?

Ona je do u tančine znala kako on živi. Htio je reći da nije spavao svu noć te je prespavao ali, gledajući njeno uzbuđeno i sretno lice, bi mu zazorno. Pa reče da je trebalo da izvijesti o prinčevu odlasku.

– Pa sad je gotovo? Otputovao je?

– Hvala bogu, gotovo. Nećeš vjerovati kako mi je bilo nesnosno.

– Pa zašto? Ta to je svakidašnji život vas sviju, mladih muškaraca – reče ona namrštivši obrve i mašivši se za vez što je bio na stolu, te ne gledajući Vronskoga uze da vadi iz njega kukicu.

– Odavno sam se već odrekao tog života – reče on čudeći se kako joj se izraz lica promijenio i nastojeći da dokuči šta to znači. – I priznajem – reče on s osmijehom pokazujući guste bijele zube – ove sedmice kao da sam sebe vidio u ogledalu gledajući taj život, i bi mi neugodno.

Ona je držala u rukama vez, ali nije vezla, nego ga je gledala čudnim, blistavim i ljubeznim pogledom.

– Jutros je Liza navratila – oni se još ne boje dolaziti k meni unatoč grofici Lidiji Ivanovnoj – ubaci on – i pripovijedala o vašoj atenskoj večeri. Kakve li gadarije!

– Htio sam samo reći da...

Ona mu presiječe riječ. – Ono bješe Therese što si je ti od prije poznavao?

– Htio sam reći...

– Kakvi ste vi muškarci gadovi! Kako vi ne možete zamisliti da žena to ne zaboravlja – govorila je ona sve se više i više žesteći i time odajući razlog svoje uzrujanosti. – Osobito žena koja ne poznaje tvoga života. Šta ja znam? Šta sam ja znala? – govorila je ona – ono što mi ti kažeš. A otkuda da znam jesi li mi govorio istinu...

– Ana! Vrijedaš me. Zar mi ne vjeruješ? Zar ti ne rekoh da nema u mene misli što ti je ne bih povjerio?

– Da, da – reče ona očito nastojeći da otjera ljubomorne misli. – No da znaš kako je meni teško! Vjerujem ti, vjerujem... Ajde, što ti ono poče govoriti?

Ali on se nije mogao odmah sjetiti što je htio reći. Ti napadaji ljubomore što bi je u posljednje vrijeme sve češće i češće spopadali, užasavali bi ga i koliko se god trudio da to sakrije, hladio je prema njoj mada je znao da je uzrok ljubomore ljubav prema njemu. Koliko bi samo puta govorio sebi da je njena ljubav sreća; i eto, ona ga je voljela kako samo može voljeti žena u koje je ljubav preteгла nada svim blagom u životu – i on bijaše mnogo dalje od sreće nego onda kad je pošao za njom iz Moskve. Tada se osjećaše nesretnim, a sreća je bila pred njim; sad je

pak osjećao da je najveća sreća već za njim. Ana nikako nije bila onakva kakvu ju je on vidio u prvo vrijeme. Promijenila se na gore i duševno i fizički. Sva se raskrupnjala, i dok je govorila o glumici, na licu joj je bio pakostan izraz koji ju je nagrđivao. On ju je gledao kao što gleda čovjek uveo cvjetić što ga je on otkinuo i u kojem s mukom prepoznaje ljepotu s koje ga je otkinuo i pogubio. Pa ipak, bez obzira na to, osjećao je da je onda, kada mu je ljubav bila jača, mogao, da je to baš zaželio, istrgnuti tu ljubav iz srca, no sada kad mu se, kao i toga trenutka, činilo da ne osjeća ljubavi za nju, znao je da ne može raskinuti svoju vezu s njom.

– Ajde, ajde, što mi ti htjede kazati za princa? Otjerala sam ga, otjerala đavla – dodade ona. Đavlom su između sebe nazivali ljubomoru. – Ajde, šta si počeo govoriti o princu? Zašto ti je bilo tako teško?

– Ah, nesnosno! – reče on nastojeći da uhvati nit izgubljene misli. – On ništa ne gubi kad ga čovjek поближе upozna. Ako ga treba ocrtati kakav je, on je krasno ugojena životinja poput onih što na izložbama dobivaju prve nagrade, i ništa više – kazao je on sa srdžbom koja je u njoj pobudila zanimanje.

– Ma neće biti, kako to? – usprotivi se ona. – Ipak je mnogošta vidio, obrazovan je?

– Njihova je obrazovanost posve drugačija obrazovanost. On je očito samo za to i obrazovan da bi imao pravo prezirati obrazovanje, kao što već oni preziru sve osim životinjskih naslada.

– Pa šta, svi vi volite te životinjske naslade – reče ona, i on opet spazi mrki pogled koji ga je izbjegavao.

– A šta ga ti to toliko braniš? – reče on smiješeći se.

– Ne branim, posve mi je svejedno; ali mislim da ti sam ne voliš tih naslada, odricao bi ih se. A za tebe je naslada gledati Terezu u Evinu kostimu...

– Opet, opet đavo! reče Vronski prihvativši ruku što ju je metnula na sto i cjelivajući je.

– Da, ali ne mogu! Ti ne znaš koliko se ja napatih očekujući tebe! Mislim da nisam ljubomorna. Nisam ljubomorna; vjerujem ti kad si ovdje, sa mnom; ali kad ti negdje sam provodiš svoj život, neshvatljiv za me...

Ona se odmače od njega, napokon izvadi kukicu iz veza i brzo, s pomoću kažiprsta, stadoše se nabacivati jedna za drugom petlje bijele vune koja je blistala na svjetlosti svjetiljke, i tanko zapešće u opšivenom rukavicu poče se brzo, nervozno okretati.

– Pa kako? gdje si sreo Alekseja Aleksandroviča? – odjednom neprirodno zaječa njen glas.

– Sudarili smo se na vratima.

– I on te je pozdravio ovako.

Ona izduži lice i, poluzatvorivši oči, brzo promijeni izraz lica, sklopi ruke i Vronski na njenu lijepom licu ugleda isti onaj izraz kojim ga je pozdravio Aleksej Aleksandrovič. On se nasmiješi, a ona se veselo nasmija onim ljupkim smijehom iz grudi koji bijaše jedna od njenih glavnih dražesti.

– Ja ga nikako ne razumijem – reče Vronski. – Da je nakon tvoga objašnjenja s njim u ljetnikovcu prekinuo s tobom, da me je izazvao na dvoboj... ali to ja ne shvaćam: kako može da podnosi to stanje? On pati, očito.

– On? – smiješeći se reče ona. – On je potpuno zadovoljan.

– Zbog čega se mi svi mučimo kad bi moglo biti tako lijepo?

– Samo se on ne muči. Kao da ja ne znam njega, tu laž kojom je sav prožet?... Kao da se može, ako se išta osjeća, živjeti ovako kako on i ja živimo? Ništa on ne shvaća, ne osjeća. Zar može čovjek, ako išta osjeća, živjeti sa svojom grešnom ženom pod istim krovom? Zar je moguće govoriti s njom? Govoriti joj ti?

I opet ga ona nehotice poče oponašati. »Ti, *ma chere*, ti, Ana!« – To ti nije muškarac, nije čovjek, lutka je to! Nitko to ne zna, ali ja znam. O, da sam ja na njegovu mjestu, ubila bih, rastrgala bih već davno na komade tu ženu, takvu kao što sam ja, a ne bih govorila: ti, ma chere, Ana. To ti nije čovjek, već ministarski stroj. On ne shvaća da sam ja tvoja žena, da je on tuđ, suvišan... Nećemo, nećemo govoriti!...

– Nemaš pravo i nemaš pravo, draga moja, – reče Vronski nastojeći da je umiri. – Ali svejedno, nećemo o njemu govoriti. Pričaj mi šta si radila? Kako si? Kakva je to bolest i što je rekao liječnik?

Gledala je u nj s podrugljivom radošću. Očito je bila još našla smiješnih i nakaznih osobina u mužu i čekala priliku da ih iskaže.

Ali on nastavi:

– Sve mi se čini da to tvoje stanje i nije bolest. Kad će to biti? Podrugljivi bljesak utrnu u njenim očima, a mjesto prijašnjeg izraza pojavi se drugačiji osmijeh – koji je odavao nešto njemu nepoznato, neku tihu sjetu.

– Uskoro, uskoro. Ti si govorio da je naš položaj mučan, da ga treba raščistiti. Kad bi ti znao kako je meni teško, što bih sve dala za to da bih slobodno i smjelo mogla voljeti tebe! Ni ja se ne bih mučila, ni tebe ne bih mučila svojom ljubomorom... I tako će uskoro i biti, ali ne onako kako mi mislimo.

I pri misli o tome kako će to biti sama se nad sobom toliko sažali da joj briznuše suze na oči i ne mogaše nastaviti. Kuku, koja joj je pod svjetiljkom blistala od prstenja i bjeline, metnu na njegov rukav.

– Neće to biti onako kako mi mislimo. Nisam ti htjela govoriti o tome, ali si me ti prisilio. Uskoro, uskoro će se sve riješiti, i svi ćemo se mi smiriti i nećemo se više mučiti.

– Ja ne razumijem – reče on razumijevajući je.

– Pitao si, kada? Uskoro. I ja to neću preživjeti. Ne prekidaj me! – I poče užurbano govoriti. – Znam, sigurno znam. Umrijet ću, i veoma mi je milo što ću umrijeti te izbaviti i sebe i vas. Iz očiju joj potekoše suze; on joj se naže k ruci i poče je cjelivati nastojeći da prikrije uzbuđenje koje, on je to znao, nije imalo nikakva temelja, ali koje on nije mogao savladati.

– Eto tako, eto tako je bolje – govorila je ona jakim pokretom stežući njegovu ruku. – To je jedino, jedino što nam ostade. On se pribra i podiže glavu.

– Kakvu to glupost! Kakvu to besmisleni glupost govoriš!

– Ne, to je istina.

– Što, što je istina?
 – Da ću umrijeti. Snilo mi se.
 – Snilo ti se? – ponovi Vronski u tren se sjeti svoga seljaka u snu.
 – Da, snilo mi se – reče ona. – Davno mi se već to snilo. Sanjala sam da sam dotrčala u svoju spavaonicu, da treba da uzmem nešto, doznam nešto; znaš, kako već to bude u snu – govorila je ona s užasom kolačeći oči – i u spavaonici, u kutu, nešto stoji.
 – Ah, kakva besmislica! Kako možeš vjerovati...
 Ali ona ne dopusti da je prekida. Ono što je govorila bijaše za nju i te kako važno. – I to se nešto okrete, i vidim da je to seljak nakostriješene brade, malešan i strašan. Htjedoh uteći, ali on se sagnu nad vrećom te rukama nešto prebiraše...
 Predočila si je kako prebira u vreći. Lice joj obuze užas. I Vronski je, sjećajući se svoga sna, osjećao isti užas kako mu prožima dušu.
 – Prebira i uz to govori francuski, brzo, brzo i znaš, kotrljavo izgovara »r«: *Il faut le battre le fer, le broyer, le pétrir...*¹³⁵ A ja se od straha htjedoh probuditi, probudih se... ali se probudih u snu. I počeh se pitati što to ima da znači. I Kornej mi govori: »U porođaju, u porođaju ćete umrijeti, u porođaju, mamice ...« I probudih se...
 – Kakve li gluposti, kakve li gluposti! – govorio je Vronski, ali je i sam osjećao da mu glas nikako ne zvuči uvjerljivo.
 – No nećemo govoriti. Pozvoni, naredit ću da nam donesu čaj. No pričekaj, sad ću za čas...
 Ali odjednom stade. Lice joj u čas promijeni izraz. Užas i uzbuđenje odjednom zamijeni izraz tihe, ozbiljne i blažene pažnje. On ne mogaše shvatiti značenja te promjene. Ona je oćutjela u sebi kretanje novoga života.

IV

Poslije susreta s Vronskim u kući na ulaznom stepeništu Aleksej se Aleksandrovič odveze, kao što je i namjeravao, u talijansku operu. Tamo prosjedje dva čina i vidje se sa svima s kojima je trebalo da se vidi. Vrativši se kući, pažljivo promotri vješalicu i, opazivši da vojničkoga ogrtača nema, pođe po običaju u svoju sobu. Ali suprotno običaju ne leže spavati nego hodaše amo-tamo po kabinetu do tri sata noću. Osjećaj srdžbe prema ženi koja nije htjela da se drži pristojnosti i izvrši jedini uvjet što joj bijaše postavljen – da ne prima ljubavnika u kući, ne dade mu mira. Nije mu ispunila njegov zahtjev pa je on primoran da je kazni i da izvrši prijetnju – da traži rastavu i da joj oduzme sina. Znao je s kolikim je to teškoćama povezano, ali rekao je da će to učiniti i sada

¹³⁵ *Valja kovati željezo, tucati ga, mijesiti...*

treba da prijetnju izvrši. Grofica mu je Lidija Ivanovna bila natuknula da je to najbolji izlaz iz njegova položaja, a praksa je rastava u posljednje vrijeme dovela tu stvar do takva savršenstva da je Aleksandar Aleksandrovič vidio da se mogu svladati formalne teškoće. Osim toga, kako nevolja nikad ne dolazi sama, i bavljenje pitanjem nacionalnih manjina i navodnjavanje polja Zарајске gubernije prouzrokovalo je Alekseju Aleksandroviču takve neprilike u službi da je on za sve ovo posljednje vrijeme bio uzrujan.

Svu noć nije spavao i srdžba ga je sve rastući u nekakvim golemim razmjerima do jutra potpuno obuzela. Žurno se obuče i kao da nosi punu čašu gnjeva i bojeći se da je ne prelije, bojeći se da zajedno s gnjevom ne izgubi i energiju, koja mu je potrebna da se objasni sa ženom, uđe k njoj čim je doznao da je ustala.

Anu, koja je mislila da tako dobro poznaje svoga muža, zaprepasti njegova vanjština kad uđe k njoj. Čelo namršteno, oči mračno gledaju preda se; usta čvrsto i prezrivo stisnuta. U hodu, u kretnjama, u zvučanju glasa bilo je odlučnosti i čvrstine kakve žena u njemu nikada nije vidila. Uđe u sobu i ne pozdravivši se s njom pođe ravno k njenu pisaćem stolu pa, uzevši ključe, otvori ladicu.

– Šta želite?! – kriknu ona.

– Pisma vašega ljubavnika – reče on.

– Tu ih nema – reče ona zatvarajući ladicu; ali po toj kretnji on razumjeda da je tačno pogodio i grubo joj odgurnuv ruku brzo zgrabi lisnicu u koju je, kako je on znao, stavljala najpotrebnije papire. Ona mu htjede istrgnuti lisnicu, ali je on odgurnu.

– Sjedite! moram govoriti s vama – reče on metnuvši lisnicu pod pazuhu i tako je čvrsto pritiskujući laktom da mu se rame podiglo. Ona ga je šutke gledala začuđeno i plašljivo.

– Rekao sam vam da ne dopuštam da primete ljubavnika u kući.

– Trebalo je da ga vidim, da... Stade ne nalazeći nikakve izlike.

– Neću da ulazim u potankosti zbog čega je jedna žena trebala da vidi ljubavnika.

– Htjela sam, samo sam... – planuvši reče ona. Ta je njegova grubost razdraži i dade joj smjelosti. – Zar vi ne osjećate kako je vama lako mene vrijeđati? – reče ona.

– Vrijeđati se može pošten čovjek i poštena žena, ali kazati lupežu da je lupež samo je *la constatation d'une fait*.¹³⁶

– Tu novu osobinu, surovost, još nisam upoznala u vama.

– Vi to zovete surovošću ako muž dopušta ženi slobodu dajući joj utočište pod njegovim časnim imenom samo pod uvjetom da pazi na pristojnost. Zar je to surovost?

– To je gore od surovosti, to je podlost, ako baš želite znati! – uzviknu Ana iz koje je provalila zloba te ustane i htjede otići.

¹³⁶ *Ustanovljenje činjenice.*

– Ne! – viknu on svojim piskutavim glasom koji se sad podiže još za notu više nego obično i, zgrabivši je za ruku velikim svojim prstima tako snažno da joj na ruci od pritisnute narukvice ostadoše crveni tragovi, silom je posadi na mjesto. – Podlost? Ako želite upotrijebiti tu riječ, onda je podlost ostaviti muža, sina zbog ljubavnika i jesti hljeb mužev!

Ona pognu glavu. Ne samo da nije kazala ono što je jučer govorila ljubavniku da je on njen muž, a muž da je suvišan; nije ni pomislila na to. Osjećala je opravdanost njegovih riječi i samo reče tiho:

– Vi ne možete opisati moj položaj gore nego što ga ja sama razumijem, ali zašto vi to sve govorite?

– Zašto vam govorim? Zašto? – nastavi on isto tako srdito. – Da biste znali da ću, kako niste ispunili moje volje da se držite pristojnosti, poduzeti mjere da se to stanje dokrajči.

– I onako će se uskoro, uskoro završiti – progovori ona i opet joj navriješe suze na oči pri misli na blizu smrt koju je sada željela.

– Svršit će se i brže nego što ste vi sa svojim ljubavnikom zamislili! Vi treba da zadovoljite životinjske strasti...

– Alekseju Aleksandroviču! Ne kažem da to nije velikodušno, ali je neprilično – tući onoga tko leži.

– Da, vi samo na se mislite, ali patnje čovjeka koji je bio vaš muž vas ne zanimaju. Svejedno vam je što mu se sav život razorio i koliko mu je duša ple... plje... pletrpljela.

Aleksej je Aleksandrovič govorio tako brzo da se zapleo i nikako nije mogao izgovoriti te riječi. Napokon ju je izgovorio pletrpljela. Nju obuze smijeh a istodobno i stid što joj je u takav čas moglo išta biti smiješno. I prvi put na časak poče suosjećati s njim, uživi se u njegov položaj i bi joj ga žao. Ali šta je mogla reći ili učiniti?

Oborila je glavu i šutjela. On također umuknu na kratko vrijeme i progovori zatim manje piskutavo, hladno, naglašujući samovoljno odabrane riječi koje nisu imale nikakve osobite važnosti.

– Došao sam da vam kažem... – reče on...

Ona podiže pogled na nj. »Ne, samo mi se pričinilo – pomisli ona sjećajući se izraza njegova lica kada se zapleo kod riječi pletrpljela – ne, zar čovjek tako mutnih očiju, s tim samozadovoljnim mirom može išta osjećati?«

– Ja ništa ne mogu promijeniti – prošapta ona.

– Došao sam da vam kažem da sutra putujem u Moskvu i da se više neću vratiti u ovu kuću, a vi ćete dobiti obavijest o mojoj odluci preko odvjetnika kojemu ću povjeriti da provede rastavu. A sin će mi se preseliti k sestri – reče Aleksej Aleksandrovič naprežući se da se prisjeti što je htio reći o sinu.

– Vama je Serjoža potreban da mi zadate bol – progovori ona gledajući ga ispod oka. – Vi ga ne volite... Ostavite mi Serjožu!

– Da, čak sam i ljubav prema sinu izgubio jer je s njim skopčano i moje gađenje prema vama. Ali ću ga ipak uzeti k sebi. Zbogom!

I htjede otići, ali ga sad ona zadrža.

– Alekseju Aleksandroviču, ostavite mi Serjožu! – prošapta ona još jedanput.
– Ja nemam ništa više da kažem. Ostavite mi Serjožu do mojega... Uskoro ću *roditi*, ostavite mi ga!

Aleksej Aleksandrovič planu i, istrгнуvši ruku od nje, šutke iziđe iz sobe.

V

Kad je Aleksej Aleksandrovič ušao, čekaonica je čuvenoga petrogradskog odvjetnika bila puna. Tri su gospođe: jedna starica, jedna mlada žena i jedna trgovkinja, tri gospodina: jedan – bankar Nijemac s prstenom na ruci, drugi – bradat trgovac, i treći – ljut činovnik u vicmundiru, s križem oko vrata, očito već odavna čekali. Dva su pripravnika pisala za stolovima, grebući perima. Pribor za pisanje, što je Alekseju Aleksandroviču činilo veliko veselje, bijaše neobično lijep. Aleksej Aleksandrovič nije mogao a da to ne opazi. Jedan se pripravnik ne ustajući, prižmirivši, ljutito obrati Alekseju Aleksandroviču:

– Šta želite?

– Imam posla s odvjetnikom.

– Odvjetnik je zauzet – strogo odgovori pripravnik pokazujući perom na ljude što su čekali i nastavi pisati.

– Može li naći vremena? – upita Aleksej Aleksandrovič.

– On nema slobodna vremena, uvijek je zauzet. Izvolite pričekati.

– Pa hoćete li se potruditi da mu predate moju posjetnicu – reče Aleksej Aleksandrovič dostojanstveno videći da svakako mora da oda svoj inkognito.

Pripravnik uze posjetnicu i očito ne slažući se s njenim sadržajem uđe na vrata.

Aleksej Aleksandrovič je načelno bio za javni sud, ali se s nekim pojedinostima njegove primjene nije posve slagao, prema nekim višim službenim odnosima koji su njemu bili poznati i koje je osuđivao već koliko je on mogao osuđivati kakvugod najvišu ustanovu. Sav mu je život protekao u administrativnoj djelatnosti i zato, kad se s čimgod ne bi slagao, to neslaganje bi ublažio dopuštenjem da se može griješiti i da se svaki posao može popraviti. U novim sudskim ustanovama nije odobravao mjere pod kojima je djelovalo odvjetništvo. Ali on do sada nije imao posla s odvjetništvom i zato ga samo teoretski nije odobravao; sada mu je pak to neodobravanje još pojačao neugodan dojam što ga je stekao u odvjetnikovoj čekaonici.

– Sad će izići – reče pripravnik; i doista se za dvije minute na vratima ukaza visoka figura staroga pravoznanca kako raspravlja s odvjetnikom i sam odvjetnik.

Odvjetnik bijaše malešan, zdepast, ćelav čovjek crnoride brade, svijetlih dugačkih obrva i izbočena čela. Bijaše nakićen kao mladoženja, počev od

okovratnika i dvostrukoga lančića do lakiranih cipela. Lice mu bijaše pametno, seljačko, a odjeća kicoška i loša ukusa.

– Izvolite, molim – reče odvjetnik obraćajući se Alekseju Aleksandroviču. I natmureno propustivši kraj sebe Karenjina, zatvori vrata.

– Po volji. – On pokaza na naslonjač kraj pisaćeg stola krcatoga spisima i sam sjede na predsjedničko mjesto trljajući malešne ruke s kratkima prstima, koje bjehu obrasle bijelom dlakom i nakrivivši glavu. Ali tek što se primiri u svojoj pozi, kad nad stolom proletje moljac. Brzinom koja se nije mogla očekivati od njega, odvjetnik rasklopi ruke, uhvati moljca i opet zauze prijašnji stav.

– Prije nego počnem govoriti o mojoj stvari – reče Aleksej Aleksandrovič začuđeno poprativši očima odvjetnikovu kretnju – valja da napomenem da stvar o kojoj imam da govorim s vama treba da bude tajna.

Jedva primjetan smiješak rastvori odvjetnikove ridaste nadvijene brkove.

– Ja ne bih bio odvjetnik kad ne bih mogao čuvati povjerene mi tajne. Ali ako izvolite potvrdu...

Aleksej Aleksandrovič ga pogleda u lice i vidje da se sive pametne oči smiju i kao da već sve znadu.

– Vi znate moje prezime? – nastavi Aleksej Aleksandrovič.

– Znam vas i vašu korisnu – i opet uhvati jednoga moljca – djelatnost kao i svaki Rus – reče odvjetnik nagnuvši se.

Aleksej Aleksandrovič uzdahnu pribirući se. Ali, kad se već bio odlučio, nastavi svojim piskutavim glasom, bez bojažljivosti, ne zapinjući i naglašujući neke riječi.

– Imam nesreću – poče Aleksej Aleksandrovič – da budem prevaren muž i želim zakonski raskinuti odnose sa ženom, to jest rastaviti se, ali tako da sin ne ostane s materom.

Sive odvjetnikove oči nastojale su da se ne smiju, ali su ipak igrale od nezadržive radosti, i Aleksej Aleksandrovič vidje da tu ne bijaše posrijedi samo radost čovjeka koji dobiva unosan posao – bijaše tu posrijedi slavodobiće i ushićenje, blijesak nalik na onaj zloslutni blijesak što ga je on vidio u očima žene.

– Vi želite moju suradnju kod provođenja rastave?

– Da, upravo to, ali vas moram upozoriti da ću se usuditi zloupotrijebiti vašu pažnju. Došao sam samo da se prethodno posavjetujem s vama. Ja želim rastavu, ali su za me važni oblici u kojima je to moguće. Može se veoma lako desiti da ću se, ako se ti oblici ne budu slagali s mojim zahtjevima, odreći zakonita traženja.

– Oh, uvijek je to tako – reče odvjetnik – i to je uvijek vaša volja.

Odvjetnik spusti pogled na noge Alekseja Aleksandroviča osjećajući da pokazujući svoju nezadrživu radost može uvrijediti klijenta. Pogleda moljca koji mu proletje pred nosom i trže ruku, ali ga ne uhvati poštujući raspoloženje Alekseja Aleksandroviča.

– Iako su mi u toj stvari poznate u općim crtama naše zakonske odredbe – nastavi Aleksej Aleksandrovič – želio bih znati općenito one oblike u kojim se u praksi poslovi slične vrste obavljaju.

– Vi želite – odgovarao je odvjetnik ne dižući pogleda i sa zadovoljstvom prihvaćajući ton svoga klijenta – da vam izložim putove s pomoću kojih ćete ostvariti vaše želje.

I na potvrdno kimanje glavom Alekseja Aleksandroviča on nastavi samo kadikad pogledajući ovlaš u rascrvenjelo lice Alekseja Aleksandroviča.

– Rastava je po našim zakonima – reče on s laganim prizvukom neodobravanja naših zakona – moguća, kako vam je poznato, u slijedećim slučajevima... Pričekajte! – dobaci on pripravniku koji je provirio na vrata, ali ipak ustade, reče nekoliko riječi i opet sjede. – U slijedećim slučajevima: tjelesne mane bračnih drugova, zatim petogodišnji odvojeni život bez javljanja – reče on savivši jedan dlakom obrastao prst – zatim preljub (tu riječ izgovori s očitim zadovoljstvom). Podvrste su slijedeće (on nastavi pregibati debele prste, iako slučajevi i podvrste, očito, nisu mogli biti svrstani zajedno): tjelesne mane u muža ili žene, zatim preljub koji počini muž ili žena. – Kako se svi prsti izredaše, on ih sve ispravi i nastavi:

– To su teoretske postavke, ali držim da ste mi učinili čast što ste se obratili meni za to da doznate praktičku primjenu. I zato, ravnajući se po prethodnim slučajevima, treba da vas obavijestim da se svi slučajevi rastave svode na slijedeće: tjelesnih mana nema, koliko ja mogu shvatiti, pa ni odvojenoga života bez javljanja?...

Aleksej Aleksandrovič potvrdno kimnu glavom.

– Svode se na slijedeće: preljub koji počini jedan od bračnoga druga i zatjecanja okrivljene stranke na djelu po uzajamnome sporazumu i bez takva sporazuma zatjecanje na djelu preko volje. Valja da kažem da se ovaj posljednji rijetka susreće u praksi – reče odvjetnik i letimice pogledavši Alekseja Aleksandroviča umuče, kao prodavač pištolja pošto je opisao sve prednosti ovoga i onoga oružja, i sad čeka da kupac izabere. Ali Aleksej je Aleksandrovič šutio i stoga odvjetnik nastavi: – Najobičniji je i najjednostavniji, najrazumniji, po mom mišljenju, preljub po uzajamnome sporazumu. Ne bih si dopustio da se ovako izrazim, govoreći s neukim čovjekom – reče odvjetnik – ali držim da mi to razumijemo.

Aleksej je Aleksandrovič, međutim, bito toliko rastrojen da nije odmah shvatio kako je razuman preljub po uzajamnome sporazumu i izrazio tu svoju dvojbu pogledom; ali mu odvjetnik odmah pomože:

– Ljudi više ne mogu živjeti zajedno – to je činjenica. I ako je oboje u tome sporazumno, pojedinosti i formalnosti postaju nevažne. Ujedno je to doista najjednostavnije i najsigurnije sredstvo.

Sada je Aleksej Aleksandrovič posve razumio. Ali imao je vjerskih zahtjeva koji ne dopuštaju te mjere.

– To je u datom slučaju bespredmetno – reče on. – Moguće je samo jedno: zatjecanje na djelu nehotice, dokazano pismima što ih posjedujem.

Pri spomenu pisama odvjetnik steže usne i proizvede tanan, sažalan i prezriv zvuk.

– Izvolite vidjeti – poče on. – Stvari te vrste rješava, kako vam je poznato, duhovni sud; a oci protopopi u stvarima te vrste veliki su ljubitelji najsitnijih tančina – reče on s osmijehom koji je pokazivao suosjećanje s ukusom protopopa. Pisma, bez sumnje, mogu djelimice dokazati, ali dokazala se moraju dobiti neposredno, to jest s pomoću svjedoka. Uopće uzevši, ako mi vi učinite čast da me udostojite svojim povjerenjem, prepustite samo meni izbor mjera koje valja upotrijebiti. Tko želi rezultat, dopušta i sredstva.

– Ako je to tako... – poče Aleksej Aleksandrovič odjednom problijedjevši, ali u taj čas odvjetnik ustade i opet ode do vrata svom pripravniku koji ga je prekinuo.

– Recite joj, da mi nismo na bazaru! – reče on i vrati se Alekseju Aleksandroviču. Vraćajući se na mjesto, neprimjetno uhvati još jednoga moljca. »Krasan će mi biti rips do ljeta!« – pomisli on mršteći se.

– Dakle, izvoljeli ste govoriti... – reče on.

– Priopćit ću vam svoju odluku pismeno – reče Aleksej Aleksandrovič ustajući i uhvati se za stol. Prostojavši malo šutke, reče: – Iz vaših riječi mogu zaključiti, dakle, da se rastava može provesti. Molio bih vas da mi priopćite svoje uvjete.

– Sve je moguće, ako mi vi dopustite potpunu slobodu djelovanja – ne odgovarajući na pitanje, reče odvjetnik.

– Kad mogu računati da ću primiti od vas poruku? – upita odvjetnik primićući se vratima i blistajući i očima i lakiranim čizmicama.

– Za sedmicu dana. A vaš odgovor, hoćete li se primiti te stvari i pod kakvim uvjetima, bit ćete tako dobri pa ćete mi priopćiti.

– Veoma dobro, gospodine.

Odvjetnik se uljudno nakloni, isprati napolje klijenta i ostavši sam preda se svojem radosnom čuvstvu. Toliko se razveselio da je protivno svojim pravilima popustio gospodi koja se cjenjkala i prestao loviti moljce, konačno odlučivši da za iduću zimu pokućstvo treba presvući baršunom kao što je u Sigonjina.

VI

Aleksej Aleksandrovič je odnio sjajnu pobjedu sedamnaestoga kolovoza na zasjedanju povjerenstva, ali su ga posljedice te pobjede uništile. Sastavili su novo povjerenstvo za svestrano istraživanje života nacionalnih manjina i, potaknuti od Alekseja Aleksandroviča uputili ga na lice mjesta neobičnom brzinom i energijom. Za tri je mjeseca bio podnesen izvještaj.

Život je nacionalnih manjina bio ispitan u političkom, administrativnom, privrednom, etnografskom, materijalnom i vjerskom pogledu. Na sva su pitanja dati divni odgovori, i to odgovori u koje se nije moglo sumnjati budući da nisu bili tvorevina ljudske misli, uvijek podvrgnute greškama, nego su svi proizašli iz

službene djelatnosti. Svi su odgovori dobiveni iz službenih podataka, gubernatorskih i arhijerejskih izvještaja donesenih na temelju izvještaja kotarskih načelnika i protojereja, sastavljenih opet prema izvještajima općinskih vlasti i parohijskih svećenika; i zato su svi ti odgovori bili nesumnjivi. Sva ta pitanja kao, na primjer, zašto bivaju nerodice, zašto se stanovnici drže svoje vjere i sl., pitanja koja se bez primjene službenoga stroja ne rješavaju i ne mogu biti riješena stoljeća i stoljeća, dobila su jasno, nesumnjivo rješenje. I rješenje je išlo u korist mišljenja Alekseja Aleksandroviča. Ali Stremov, osjećajući da je na posljednjem zasjedanju dirnut u živac, upotrijebi pri primitku izvještaja povjerenstva taktiku kojoj se Aleksej Aleksandrovič nije nadao.

Stremov je, povukavši za sobom nekoliko drugih članova, odjednom prešao na stranu Alekseja Aleksandroviča i nije samo vatreno branio provođenje mjera što ih je Karenjin predlagao, nego je predlagao i druge, krajnje mjere u istome duhu. Te su mjere, pojačane u protivnom smislu od osnovne zamisli Alekseja Aleksandroviča, bile prihvaćene, i tada se otkri Stremovljeva taktika. Te mjere, dovedene do krajnosti, odjednom se pokazale tako glupe da se u jedno te isto vrijeme i stručnjaci u državnoj upravi i umne žene i novine – svi okomiše na te mjere izražujući svoje negodovanje i protiv samih mjera i protiv njihova priznata tvorca Alekseja Aleksandroviča. A Stremov se povukao u stranu praveći se da se on samo slijepo poveo za Karenjinovim planom i sada je i sam zaprepašten i uzrujan zbog onoga što je uradio. To je uništilo Alekseja Aleksandroviča. Ali, unatoč slabome zdravlju, unatoč obiteljskim nevoljama, Aleksej se Aleksandrovič nije predavao.

U povjerenstvu nastade rascjep. Jedni su članovi na čelu sa Stremovom opravdavali svoju grešku time da su se pouzdali u nadzorno povjerenstvo koje je pod rukovodstvom Alekseja Aleksandroviča podnijelo izvještaj te su govorili da je izvještaj toga povjerenstva besmislica i samo ispisan papir. Aleksej Aleksandrovič je sa skupinom ljudi, koji su uočili opasnost od takva revolucionarna odnosa prema spisima, i dalje branio podatke što ih je nadzorno povjerenstvo skupilo. Zbog toga se u višim krugovima pa čak i u javnosti sve zamrsilo, i unatoč tome što je to svakoga vanredno zanimalo, nitko ne mogaše dokučiti je li nacionalne manjine doista oskudijevaju i ginu ili pak napreduju. Zbog toga, i djelimice zbog prezira prema njemu sa ženine nevjernosti, položaj je Alekseja Aleksandroviča bio veoma uzdrman. I u tom stanju Aleksej Aleksandrovič donese važnu odluku. Na veliko čuđenje povjerenstva izjavi da će zatražiti da sam ode na lice mjesta ispitati stvar. I dobivši dopuštenje, Aleksej se Aleksandrovič otputi u daleke gubernije.

Odlazak je Alekseja Aleksandroviča podigao mnogo buke, pogotovu što je pred sam odlazak službeno, zapisnički vratio putni trošak što mu je bio određen za vožnju sa dvanaest konja do odredišta.

– Držim da je to veoma plemenito – govorila je o tome Betsi s kneginjom Mjagkom. – Zašto da se troši na poštanske konje kada svi znaju da je sad uvedena svuda željeznica?

Ali se kneginja Mjagka nije složila, čak ju je mišljenje kneginje Tverske razdražilo.

– Lako je vama govoriti – reče ona – kad imate milijune ne znam kakve, ali meni je veoma drago kad mi muž ide ljeti u inspekciju. Vožnja je za njega zdrava i ugodna, a ja sam to već tako uvela da za onaj novac držim kočiju i kočijaša.

Na putovanju u daleke gubernije Aleksej Aleksandrovič se zadržao tri dana u Moskvi. Sutradan po svome dolasku pohodi general-gubernatora. Na raskršću Novinarske ulice, gdje uvijek vrvi od kočija i kočijaša, Aleksej Aleksandrovič odjednom začu svoje ime koje netko izvikuje tako gromovito i veselo da nije mogao a da se ne osvrne.

Na uglu nogostupa, u kratku modnu ogrtaču, s plitkim modnim naherenim šeširom, sjajući od osmijeha bijelih zuba među crvenim usnama, veseo, mlad, vedar, stajaše Stjepan Arkadijč, odlučno i uporno vičući i zahtijevajući da stanu. Jednom se rukom držao prozora kočije koja se zaustavila na uglu i iz koje je izvirivala ženska glava u baršunastu šeširu i dvije dječje glave, i smiješio se i mahao rukom zetu. Gospođa se smiješila dobrotivim smiješkom i također mahala rukom Alekseju Aleksandroviču. Bila je to Doli s djecom.

U Moskvi se Aleksej Aleksandrovič ni s kim nije želio vidjeti, a najmanje s bratom svoje žene. Pridiže šešir i htjede se provesti mimo njega, ali Stjepan Arkadijč naredi njegovu kočijašu da stane i pritrči po snijegu k njemu.

– Pa kako, grijeh je ne javiti se! Je si li odavno? A ja jučer u Dussota vidim na ploči »Karenjin«, a meni ni na pamet ne pade da si to ti! – govorio je Stjepan Arkadijč turajući glavu kroz prozor kočije. – Pa ja bih svratio. Baš mi je drago da te vidim! – govorio je on lupkarajući nogom o nogu da otrese s njih snijeg. – Grijeh je, dakako, ne javiti se! – ponovi on.

– Nisam imao kad, veoma sam zauzet – odgovori Aleksej Aleksandrovič hladno.

– Pa hajdemo do žene, ona te tako želi vidjeti. Aleksej Aleksandrovič razgrnu gunj kojim su bile omotane njegove zimljive noge i, izišav iz kočije, dogaca po snijegu do Darje Aleksandrovne.

– Pa što to znači, Alekseju Aleksandroviču, zašto nas izbjegavate? – reče Doli smiješeći se.

– Veoma sam bio zauzet. Veoma mi je drago što vas vidim – reče on tonom koji je jasno odavao da ga to ogorčava.

– Kako zdravlje?

– A što mi radi moja mila Ana?

Aleksej Aleksandrovič promumlja nešto i htjede otići. Ali ga Stjepan Arkadijč zaustavi.

– Evo što ćemo sutra. Doli, pozovi ga na ručak! Pozvat ćemo Kozniševa i Pescova da ga počastimo moskovskom inteligencijom.

– Onda, izvolite pohoditi nas – reče Doli – čekat ćemo vas u pet, u šest sati, ako želite. Pa kako mi je moja mila Ana? Kako davno...

– Zdrava je – mrgodeći se promumlja Aleksej Aleksandrovič. – Bilo mi je veoma milo! – i uputi se svojoj kočiji.

– Hoćete li doći? – povika Doli.

Aleksej Aleksandrovič kaza nešto što Doli nije mogla razabrati u buci kočija što su se kretale.

– Ja ću ti svratiti sutra! – doviknu mu Stjepan Arkadijč. Aleksej Aleksandrovič sjede u kočiju i zavali se u nju toliko da ništa ne vidi i da ga se vidi.

– Osobenjak! – reče Stjepan Arkadijč ženi i bacivši pogled na sat, učini rukom pokret ispred lica koji je iskazivao nježnost prema ženi i djeci i mladički pođe nogostupom.

– Stiva! Stiva! – povika Doli pocrvenjevši. On se okrete. – Treba da kupim Griši ogrtač i Tanji. Daj mi novaca!

– Neka, ti reci da ću ja platiti – i on se izgubi vedro kimnuvši glavom poznaniku što je prolazio kočijom.

VII

Sutradan bijaše nedjelja. Stjepan Arkadijč svrati u Veliko kazalište na pokus baleta i preda Maši Čibisovoj, ljepušastoj plesačici što je njegovom protekcijom ponovno nastupila, dan prije obećane koralje te za kulisama, u dnevnoj tami kazališta, pođe mu za rukom poljubiti njeno ljepušasto lišće na kojemu se odražavala radost zbog dobivenoga dara. Osim toga što joj je donio koralje, trebalo je da se s njome dogovori o sastanku poslije baleta. Rastumačivši joj da on ne smije biti na početku baleta, obeća da će doći na posljednji čin i odvesti je na večeru.

Iz kazališta Stjepan Arkadijč svrati na Lovačku tržnicu, sam izabere ribu i šparoge za ručak, te u dvanaest sati bude već u Dussota gdje je imao pohoditi trojicu ljudi koji su, kao naručeni, svi bili u istome svratištu: Levina, koji se tu smjestio i koji je nedavno bio stigao iz inozemstva, svoga novoga načelnika, što je upravo zauzeo taj visoki položaj i koji je vršio nadzor u Moskvi, i zeta Karenjina, da ga svakako povede na ručak. Stjepan je Arkadijč volio ručati, ali je još više volio čašćavati ručkom, malim, ali istančanim i po jelima i piću, i po izboru gosti. Današnji mu se jelovnik veoma svidio: bit će grgeča, živih, šparoga i *la piece de resistance*¹³⁷ – divan ali jednostavan roastbeaf i tome prikladni grijesi: sve od jela i pila. A od gostiju će biti Kiti i Levin, i da bi to manje padalo u oči, još i nećakinja i mladi Ščerbacki, i *la piece de resistance* među gostima – Koznišev Sergej i Aleksej Aleksandrovič. Sergej je Ivanovič Moskovljanin i filozof, Aleksej Aleksandrovič Petrograđanin i praktičar; pa će još pozvati poznatoga čudaka Pescova, liberala, besjednika, glazbenika, povjesničara i veoma draga momka od pedeset godina, koji će biti umak i obložak uz Kozniševa i Karenjina. Taj će ih raspljivati i naučivati.

¹³⁷ *Glavno jelo.*

Novci, kojima je trgovac isplatio drugi obrok za šumu, bili su pohranjeni i još nedirnuti, Doli je bila veoma draga i dobra u posljednje vrijeme, te je pomisao na taj ručak u svakom pogledu radovala Stjepana Arkadija. Bio je izvanredno vedro raspoložen. Dvije su okolnosti doduše bile pomalo neugodne; ali su se obje te okolnosti utapale u moru dobrodušne vedrine koja se talasala u duši Stjepana Arkadija. Te dvije okolnosti bijahu: prvo to što je jučer, sretavši na ulici Alekseja Aleksandroviča, zapazio da je on hladan i strog prema njemu pa, povezavši taj izraz lica Alekseja Aleksandroviču i to da on nije došao k njima niti se javio s onim govorkanjima što ih je čuo o Ani i Vronskom, Stjepan Aleksandrovič je počeo naslućivati da između muža i žene nešto nije u redu.

To je bila jodna neugodnost. Druga je mala neugodnost bila ta što je novi načelnik, kao i svi novi načelnici, bio već na glasu kao strašan čovjek koji ustaje u šest sati izjutra, radi ko konj i zahtijeva da mu podređeni rade isto tako. Osim toga je taj novi načelnik bio na zlu glasu da se ponaša kao medvjed i bio je, kako se govorilo, čovjek posve suprotna gledišta onome kojem je pripadao prijašnji načelnik i do sada pripadao i sam Stjepan Arkadij. Jučer se Stjepan Arkadij javio na službu u uniformi, i novi je načelnik bio veoma ljubazan i porazgovarao s Oblonskim kao s poznanikom; stoga je Stjepan Arkadij smatrao za svoju dužnost da ga posjeti u svečanu crnom kaputu. Pomisao na to da ga novi načelnik može loše primiti, bijaše druga neugodna okolnost. Ali Stjepan Arkadij je instinktivno osjećao da će se sve divno urediti. »Svi su ljudi, svaki je pojedinac grešan kao što smo i mi: sa čega da se čovjek ljuti i svađa?« – mišljaše ulazeći u svratiste.

– Zdravo, Vasiliju, – reče on prolazeći hodnikom s naherenim šešikom i oslovljavajući poznatoga lakaja – pustio si zaliske? Levin je na broju sedam, ha? Molim te, pokaži mi. I doznaj prima li grof Aničkin (to je bio novi načelnik).

– Molim, gospodine, – odgovori Vasilij smiješeći se.

– Odavno nas niste počastili.

– Jučer sam dolazio, samo na drugi ulaz. Ovo je sedmi?

Levin je stajao s tverskim seljakom usred sobe i laktom mjerio svježe medvjede krzno, kad uđe Stjepan Arkadij.

– Ha, ubiste je? – kliknu Stjepan Arkadij. – Sjajan komad! Medvjedica? Zdravo, Arhipe!

Rukova se sa seljakom te sjede na stolicu ne skidajući ogrtača i šešira.

– Pa skini se, ostani malo! – reče Levin skidajući mu šešir.

– Ne, nemam kad, svratih samo na časak – odvrati Stjepan Arkadij. Rastvori ogrtač, ali ga potom skide i prosjedi cio sat razgovarajući s Levinom o lovu i o najprisnijim stvarima.

– Pa, pričaj mi, molim te, što si radio u inozemstvu? Gdje si sve bio? – upita Stjepan Arkadij kada je seljak izišao.

– Pa bio sam u Njemačkoj, u Pruskoj, u Francuskoj, u Engleskoj, ali ne u prijestolnicama, nego u tvorničkim gradovima, i vidjeh štošta novo. I drago mi je da sam bio.

– Da, poznata mi je tvoja zamisao o uređenju radničkoga pitanja.

– Nipošto: u Rusiji ne može biti radničkoga pitanja. U Rusiji postoji pitanje odnosa radnoga naroda prema zemlji; njega ima i tamo, ali je to popravljanje pokvarenoga, a u nas... Stjepan Arkadijč je pažljivo slušao Levina.

– Da, da! – nastavi on. – Može doista biti da imaš pravo – reče on. – Ali drago mi je što si bodra duha; i medvjede loviš, i radiš, i zabavljaš se. A Ščerbacki mi je govorio – vidio te je – da si zapao u nekakvu sjetu, sve o smrti govoriš...

– Pa što ćeš, ja ne prestajem misliti na smrt – reče Levin.

– Istina je, mrijeti se mora. I sve je to glupost. Da ti po istini kažem: ja strašno mnogo držim do mojih misli i do moga rada, ali u suštini – razmisli samo o tom: ta cio je naš svijet samo malo plijesni što se uhvatila sićušne planete. A mi mislimo da u nas može biti nešto veliko – misli, djela! Sve su to zrnca pijeska.

– Pa to ti je, brate, staro kao i svijet!

– Staro, ali znaš, kada ti to postane jasno, nekako ti se sve čini ništavno. Kada shvatiš da ćeš danas-sutra umrijeti i da ništa neće ostati, onda je sve tako ništavno! I ja smatram svoju misao za veoma važnu, a ona je, čak da se i ostvari, toliko ništavna, koliko i zaobići tu medvjedicu. Pa zato čovjek tako i provodi život zabavljajući se lovom, radom – samo da ne misli na smrt.

Stjepan Arkadijč se fino i umiljato smiješio slušajući Levina.

– Pa razumije se! Eto ti dođe na moje. Sjećaš se, napadao si me što u životu tražim uživanje?

– Ne budi, o moraliste, tako strog! – Ne, ipak je u životu lijepo to... – Levin se zaplete. – Pa i ne znam. Znam samo da ćemo uskoro umrijeti.

– A zašto uskoro?

– Pa znaš, život ima manje draži kad misliš na smrt – ali je mirniji.

– Naprotiv, naposljetku još je veseliji. No, ipak, vrijeme je – reče Stjepan Arkadijč ustajući po deseti put.

– Ma nemoj, ostani još! – govorio je Levin zadržavajući ga.

– Pa kad ćemo se sad opet vidjeti? Ja sutra putujem.

– E, i ja sam ti neki! Pa zato i dođoh... Svakako mi dođi danas na ručak. Bit će tvoj brat. Bit će i moj zet Karenjin.

– Zar je on tu? – reče Levin i htjede pitati za Kiti. Čuo je da je na početku zime bila u Petrogradu u svoje sestre, žene diplomata, pa nije znao je li se vratila ili nije – ali se predomisli. »Je li tu, nije li – svejedno.«

– Onda, hoćeš li doći?

– Pa naravno.

– Onda u pet sati i u crnu svečanu kaputu.

I Stjepan Arkadijč ustade i pođe dolje k novome načelniku. Nagon nije prevario Stjepana Arkadijča. Novi se strasni načelnik pokazao veoma druževan čovjek, te Stjepan Arkadijč doručkova s njim i toliko se zadrža da tek poslije tri sata stiže Alekseju Aleksandroviču.

VIII

Pošto se vratio sa službe božje, osta Aleksej Aleksandrovič čitavo jutro kod kuće. Toga su ga jutra čekala dva posla: prvo, da primi i uputi deputaciju nacionalnih manjina koja se spremala u Petrograd a koja se sada nalazila u Moskvi; drugo, da napiše obećano pismo odvjetniku. Mada je bila pozvana na inicijativu Alekseja Aleksandroviča, deputacija je donijela mnogo nezgoda pa čak i opasnosti, te se Aleksej Aleksandrovič jako radovao što ju je zatekao u Moskvi. Članovi ove deputacije nisu imali ni pojma o svojoj ulozi i dužnostima. Bili su naivno uvjereni da se njihov posao sastoji u tome da izlažu svoje potrebe i pravo stanje moleći pomoći od vlade, a uopće nisu shvaćali da neke njihove izjave i zahtjevi podupiru neprijateljsku stranku i tako upropašćuju, sve. Aleksej se Aleksandrovič dugo s njima natezao, napisao im program od kojega se nisu smjeli udaljavati pa, pošto ih je otpustio, napisao pismo u Petrograd radi upućivanja deputacije. Glavni pomoćnik u tom poslu imala je biti grofica Lidija Ivanovna. Ona je bila specijalistkinja u poslovima oko deputacija i nitko kao ona nije umio praviti reklamu deputacijama i davati im prava uputstva. Kad je to završio, Aleksej Aleksandrovič napisao je i pismo odvjetniku. Bez imalo krzmanja dao mu je ovlaštenje da radi po svome nahodjenju. Pismu je priložio tri pisamca Vronskoga Ani koja su se našla u oduzetoj listnici.

Otkako je Aleksej Aleksandrovič otišao od kuće s namjerom da se ne vraća u obitelj, i otkako je bio kod advokata i bar jednome čovjeku rekao o svojoj namjeri, osobito pak otkako je sve to živo pretočio na papir, sve se više i više privikavao na svoju namjeru te je sad jasno vidio mogućnost da se ona ispuni.

Pečatio je omot za odvjetnika kad začu zvučni glas Stjepana Arkadjiča. Stjepan se Arkadjič prepirao sa slugom Alekseja Aleksandroviča i uporno tražio da bude najavljen.

»Svejedno – pomisli Aleksej Aleksandrovič – to bolje: odmah ću ga obznaniti u kakvu sam odnosu prema njegovoj sestri te ću mu objasniti zašto mu ne mogu doći na ručak.«

– Molim! – progovori glasno skupljajući spise i spremajući ih u mapu.

– E pa vidiš li da lažeš, kod kuće je! – odgovori glas Stjepana Arkadjiča lakaju koji ga nije puštao, te u hodu skine ogrtač. Oblonski uđe u sobe. – No, vrlo mi je drago da sam te zatekao! Dakle, nadam se... – vedro počeo Stjepan Arkadjič.

– Ja ne mogu – hladno, stojeći i ne nudeći gostu da sjedne, reče Aleksej Aleksandrovič. Aleksej Aleksandrovič mišljaše da bi se morao vladati onako hladno kako se mora vladati prema bratu žene protiv koje je poveo brakorazvodnu parnicu; ali nije računao na ono more dobrodušnosti što se prelijevalo preko obala duše Stjepana Arkadjiča.

Stjepan Arkadjič široko otvori svoje blistave, vedre oči.

– Zašto ne možeš? Šta hoćeš time da kažeš? – reče u nedoumici francuski. – Ne, to si već obećao. I svi smo računali na tebe.

– Hoću da kažem da ne mogu k vama doći jer se naši rodbinski odnosi moraju prekinuti.

– Kako? Kako to, naime? Zašto? – smiješeći se progovori Stjepan Arkadijč.

– Zato što ću povesti brakorastavnu parnicu s vašom sestrom, mojom ženom. Morao sam...

Ali Aleksej Aleksandrovič još ne stiže ni da završi svoje riječi, kadli se Stjepan Arkadijč već ponese posve drukčije nego što je on očekivao. Stjepan Arkadijč jekne i sjedne u naslonjač.

– Ne, Alekseju Aleksandroviču, šta to govoriš! – uzviknu Oblonski, a na licu mu se ocrta patnja.

– Tako je.

– Oprosti mi, ja ne mogu te ne mogu da to vjerujem...

Aleksej Aleksandrovič sjede osjećajući da mu riječi nisu djelovale onako kako je on očekivao, te da će mu biti prijeko potrebno da objašnjava, i da će, kakva god bila njegova objašnjenja, njegovi odnosi prema šurjaku ostati isti.

– Da, doveden sam u tešku okolnost koja mi nalaže da tražim rastavu – reče.

– Samo ću jedno reći, Alekseju Aleksandroviču. Poznajem tebe kao izvrsna, pravedna čovjeka, poznajem Anu – oprosti mi, ja ne mogu promijeniti mišljenje o njoj – kao divnu, izvrsnu ženu, i zato, oprosti, ja ne mogu tome vjerovati. To je nesporazum – reče.

– Da, kad bi samo bio nesporazum.

– Dopustite, shvaćam – presiječe mu riječ Stjepan Arkadijč. – Ali naravno... Samo: ne treba nagliti, ne treba, ne treba nagliti!

– Ja nisam naglio – hladno će Aleksej Aleksandrovič – a kad je to posrijedi, čovjek se ni s kim ne smije svjetovati. Čvrsto sam odlučio.

– To je užasno! – reče Stjepan Arkadijč teško uzdahnuvši. – Ja bih učinio jedno, Alekseju Aleksandroviču. Zaklinjem te, učini to! – reče. – Koliko shvatih, parnica još nije započeta. Prije nego što započneš parnicu, sastani se s mojom ženom, porazgovori se s njome. Anu voli kao sestru, voli tebe, i divna je žena. Tako ti boga, porazgovori se s njome! Učini to zbog mene, preklinjem te!

Aleksej Aleksandrovič se zamisli, a Stjepan Arkadijč ga je suosjećajno motrio ne prekidajući šutnje. – Hoćeš li se odvesti k njoj?

– Ma ne znam. Zbog toga nisam bio kod vas. Držim da se naši odnosi moraju promijeniti.

– Zbog čega? Ne vidim da je to potrebno. Dopusti mi da mislim da ti prema meni, osim naših rodbinskih veza, barem djelomice, gajiš ona prijateljska osjećanja koja sam ja uvijek gajio prema tebi... I istinsko poštovanje – reče Stjepan Arkadijč stižući mu ruku. – Sve kad bi i tvoje najgore pretpostavke bile opravdane, ne osuđujem niti ću osuđivati ovu ili onu stranu, i ne vidim razloga zašto bi se naši odnosi morali promijeniti. Ali sad učini ono, odvezi s k mojoj ženi.

– Eh, mi različito gledamo na to – hladno će Aleksej Aleksandrovič. – Uostalom, nemojmo o tome više govoriti.

– Prodi se toga, zašto ne bi došao? Bar danas na ručak? Moja te žena čeka. De, molim te, dođi. A najvažnije, porazgovori se s njome. Ana je divna žena. Tako ti boga, na koljenima te preklinjem!

– Ako to toliko želite – doći ću – uzdahnuvši reče Aleksej Aleksandrovič.

Pa želeći da promijeni razgovor, on ga zapita nešto o onome što ih je obojicu zanimalo – o novom načelniku Stjepana Arkadjiča, čovjeku jošte mladu koji je nenadano dobio tako visoko postavljenje.

Aleksej Aleksandrovič nije ni prije volio grofa Aničkina i uvijek se s njime razilazio u mišljenju, ali sada se nije mogao oduprijeti mržnji koja je bila, svim činovnicima shvatljiva, a koju je osjećao, jer je pretrpio poraz u službi, prema čovjeku koji je dobio promaknuće.

– E pa jesi li ga vidio? – reče Aleksej Aleksandrovič jetko se osmjehnuvši.

– Dakako, jučer nam je bio u uredu. Čini se da on izvrsno poznaje posao i da je vrlo radišan.

– Da, ali na šta je usmjerena njegova radišnost? – reče Aleksej Aleksandrovič.

– Na to da sam radi i stvara, ili na to da prerađuje ono što je urađeno? Nesreća naše države – jeste birokratska administracija koje je on dostojan predstavnik.

– Bogme, ja ne znam šta bi čovjek kod njega mogao osuđivati. Ja ne poznajem njegova uvjerenja, ali što jest jest – on je sila od čovjeka – odgovori Stjepan Arkdjič. – Malo prije sam bio kod njega, i bogme sila je. Doručkovali smo, i ja sam ga naučio da pravi, znaš, ono piće, vino s narančama. To veoma rashlađuje. I začudo, on toga nije poznavao. Vrlo mu se svidjelo. A ne, zaista, on je sila od čovjeka.

Stjepan Arkadjič pogleda na sat. – Aoj, ljudi, skoro će pet, a ja još moram k Dolgobušinu! Dakle, molim te, dođi na ručak. Ne možeš zamisliti koliko bi ogorčio mene i ženu.

Aleksej Aleksandrovič isprati šurjaka posve drukčije nego što ga je bio dočekao.

– Obećao sam i doći ću – odgovori on tužno.

– Vjeruj da mi je stalo do toga i nadam se da se nećeš pokajati – smiješeći se odgovori Stjepan Arkadjič. Pa, u hodu oblačeći kaput, on zahvati rukom lakaja po glavi, nasmija se te iziđe.

– U pet sati, i u svečanu crnu kaputu, molim te! – vikne još jedanput vraćajući se vratima.

IX

Pet sati je već bilo prošlo i neki gosti već bijahu stigli, kad stiže i sam domaćin. Ušao je zajedno sa Sergejom Ivanovičem Kozniševom i Pescovom koji su se bili u isto vrijeme našli pred vežom. Bijahu to dva glavna predstavnika moskovske inteligencije, kako ih nazivaše Oblonski. Obojica bijahu cijenjeni ljudi i zbog svojih značajeva i zbog svoje pameti. Oni su cijenili jedan drugoga, ali gotovo ni u čemu se nisu suglasili i nije se moglo očekivati da će se u bilo

čemu suglasiti – ne zato što bi bili suprotnih uvjerenja, nego upravo zato što su pripadali istome taboru (protivnici su ih zamjenjivali), ali u tom taboru oni imadahu svaki svoju boju. A kako na svijetu nema ništa teže nego dovesti u sklad različite misli napola apstraktno izrečene, to se ni oni nikad nisu podudarali u mišljenjima, nego već odavno bjehu navikli da se, ne ljuteći se, samo podsmjehuju svojim nepopravljivim zabludama.

Ulazili su na vrata razgovarajući o vremenu kad ih sustiže Stjepan Arkadijč. U salonu su sjedili knez Aleksandar Dmitrijevič, tast Oblonskoga, mladi Ščerbacki, Turovcin, Kiti i Karenjin.

Stjepan Arkadijč smjesta opazi da, kad njega nema u salonu, ništa ne ide kako bi trebalo. U svojoj paradnoj sivoj svilenoj haljini, očito zabrinuta i zbog djece koja su u dječjoj sobi morala sama ručati, i zbog toga što muža još nema, Darja Aleksandrovna nije umjela da bez njega ispremiješa cijelo to društvo kako bi bilo najzgodnije. Svi su sjedili kao popadije u gostima (kako bi stari knez znao reći), očito se snebivajući zašto su ovamo dospjeli, teškom mukom cijedeći riječi da ne bi šutjeli. Dobrodušni je Turovcin očito ćutio da nije u svom elementu, i smiješak njegovih debelih usana kojim je dočekaio Stjepana Arkadijča kao da govoraše:

»Eh bratac, ukopa ti mene s pametnjakovićima! Da se štogod popije, pa u *Chateau des fleurs*¹³⁸ – to je nešto za moju dušu.« Stari knez sjedaše šutke, svojim sjajnim očicama sa strane pogledajući Karenjina, te Stjepan Arkadijč shvati da je on već bio smislio neku riječcu da otkravi zatvoreno držanje ovoga državnika zbog kojega ljudi pozivaju goste kao što se poziva na kečigu. Kiti je motrila na vrata skupljajući snagu kako ne bi pocrvenjela kad bude ušao Konstantin Levin.

Mladoga Ščerbackoga ne predstaviše Karenjinu i on se trudio da pokaže kako ga to nimalo ne zbunjuje. Sam Karenjin, po petrogradskoj navici, na ručku s damama bijaše u fraku i imao je bijelu kravatu, a Stjepan mu Arkadijč po licu razumjede da je došao tek da održi zadanu riječ te da je, sudjelujući u ovom društvu, vršio tešku dužnost. Baš on bješe glavni krivac za hladnoću što je do dolaska Stjepana Arkadijča bila zamrznula sve goste. Ulazeći u salon, Stjepan Arkadijč se ispriča, objasni da ga je bio zadržao onaj knez koji bijaše svagdašnje *žrtveno jagnje*¹³⁹ za sva njegova zakašnjanja i odlaske, te ih u tili čas sviju jedno drugome ispopredstavlja, a Alekseju Aleksandroviču i Sergeju Kozniševu, pošto ih je spojio, podmetnu temu o rusificiranju Poljske za koju se oni smjesta prihvatiše zajedno s Pescovom. Potapšavši po ramenu Turovcina, on mu šapnu nešto smiješno te ga smjesti do žene i kneza. Zatim reče Kiti kako je danas vrlo lijepa te upozna Ščerbackoga s Karenjinom. U tren oka on tako ispremijesi čitavo to društveno tijesto da salon posta onakav kakav treba da bude, a glasovi

¹³⁸ U ono vrijeme jedan luksuzni moskovski restoran i gospodsko sastajalište.

¹³⁹ U originalu stoji: *kozeli-iskupitel'*; ruski se još kaže i *kozeli otpuščenija*; doslovno prevedeno znači: *jarić-kozlič-iskupitelj*, *jarić (kozlič) otpuštenja (misli se grijeha)*; inače u razgovornom se jeziku time označuje čovjek na koga neprestano svaljuju tuđu krivicu, tuđu odgovornost. Porijeklo ove metafore jeste starozavjetno i u starih Židova bio je to jarić (kozlič, jagnje) kojega su uz poseban obred žrtvovali za iskupljenje grijeha cijeloga naroda.

živahno zabrujaše. Jedino ne bijaše Konstantina Levina. Ali i to bijaše za neko dobro budući da je, ulazeći u blagovaonicu, Stjepan Arkadijč na svoj užas opazio da su *porto i kseres*¹⁴⁰ bili kupljeni kod Deprea a ne kod *Levea*¹⁴¹, i on naredivši da što brže pošalju kočiju k Leveu, opet se zaputi u salon. U blagovaonici mu u susret dođe Konstantin Levin.

– Jesam li zakasnio?

– Zar ti možeš da ne zakasniš? – uzevši ga pod ruku reče Stjepan Arkadijč.

– Ima li mnogo svijeta u tebe? Tko je sve tu? – nehotice crveneći upita Levin dok je rukavicom stresao snijeg s kape.

– Sve su naši. Kiti je tu. Hajdemo, upoznat ću te s Karenjinom.

Unatoč svojoj liberalnosti Stjepan Arkadijč je znao da poznanstvo s Karenjinom ne može da ne polaska čovjeku, te je stoga time čašćavao ponajbolje prijatelje. Ali u taj čas Konstantin Levin ne bje kadar osjetiti puno zadovoljstvo od toga poznanstva. Nije vidao Kiti nakon one večeri, koju je dobro upamtio, kad je sreo Vronskoga, ako ne računa onaj časak kad ju je bio spazio na proputovanju. U dubini je duše znao da će je danas ugledati ovdje. Ali potičući slobodu svojih misli, nastojao je sebe uvjeriti da on toga ne zna. Sada pak kad je čuo da je ona tu, najednom oćutje takvu radost i ujedno takav strah da mu zasta dah te ne mogaše izgovoriti ono što je htio reći.

»Kakva li je, kakva li je sada? Onakva kakva je bila prije ili onakva kakva je bila u kočiji? Šta ako je Darja Aleksandrovna govorila istinu? A zašto da i ne bude istina?« mislio je. – Ah, molim te, upoznaj me s Karenjinom – s mukom izgovori on, te bodrim i odlučnim korakom uđe u salon i spazi nju.

Ona nije bila ni onakva kao prije, ni onakva kakva je bila u kočiji; bila je posve drukčija.

Bila je uplašena, bojažljiva, postidena i zbog toga još dražesnija. Spazila ga je istog onog trena kad je ušao u sobu. Čekala ga. Obradovala se i zbunila od radosti do te mjere da se u jednome času, upravo onda kad je on prilazio domaćici i opet pogledao nju, i njoj, i njemu, i Doli koja je sve vidjela, učini da ona neće izdržati te da će zaplakati. Pocrvenjela je, pobljedjela, opet pocrvenjela i obamrla, a usne su joj lako podrhtavale dok ga je očekivala. Prišao joj je, naklonio se i šutke pružio ruku. Da ne bje lakog drhtaja usana i ovlaženosti što je prekrila oči te im pridala sjaja, smiješak bi joj bio gotovo miran kad je rekla:

– Kako se dugo nismo vidali! – i ona oćajničkom odlučnoću svojom hladnom rukom stisne njegovu ruku.

– Vi niste vidali mene, a ja sam vas vidio – reče Levin sjajući smiješkom sreće. – Vidio sam kad ste sa željezničke postaje išli u Jergušovo.

– Kada? – upita ona u ćudu.

– Išli ste u Jergušovo – govoraše Levin ćuteći da se zagrcava od sreće što mu plavi dušu. »Kako sam samo smio misao o ma ćemu što nije nevino dovoditi u vezu s ovim ganutljivim bićem! Pa da, ćini se, istina je ono što je govorila Darja Aleksandrovna«, mislio je.

¹⁴⁰ *Porto i kseres = vrste izvorsnih vina.*

¹⁴¹ *Imena trgovaca vinom i njihovih poduzeća: Depres i Lowe.*

Stjepan Arkadijč ga uze za ruku i privede Karenjinu.

– Dopustite da vas upoznam. – Reče njihova imena.

– Vrlo mi je prijatno što se opet sretamo – hladno će Aleksej Aleksandrovič stišćući ruku Levinu.

– Vi se poznajete? – u čudu upita Stjepan Arkadijč.

– Proveli smo zajedno tri sata u vagonu – smiješeći se reče Levin – ali smo izišli, kao s krabuljnoga plesa, silno želeći da se поближе upoznamo, barem ja jesam.

– Ma nemoj! Izvolite molit ću lijepo – reče Stjepan Arkadijč pokazujući u pravcu blagovaonice.

Muškarci prijeđoše u blagovaonicu te priđoše stolu sa zakuskama na kojem bijaše šest vrsta votke i isto toliko vrsta sira sa srebrnim lopaticama i bez lopatica, ikre, sledeva, različitih vrsta konzervi i tanjira s kriškama francuskoga kruha. Muškarci stajahu oko mirisnih votki i zakusaka, a razgovor o rusificiranju Poljske koji su vodili Sergej Ivanič Koznišev, Karenjin i Pescov jenjao je jer su očekivali ručak. Da bi se okončala kakva ma i najapstraktnija i najozbiljnija raspra, Sergej Ivanovič je kao nitko umio podasuti *atičke soli*¹⁴² te time promijeniti raspoloženje subesjednika, pa to učini i sada.

Aleksej Aleksandrovič je dokazivao da se rusificiranje Poljske može izvršiti samo u ime viših načela što bi ih ruska administracija morala uvesti. Pescov je uporno stajao pri tome da jedan narod asimilira drugi samo ako je brojniji.

Koznišev je prihvaćao i jedno i drugo, ali s ograničenjima. Kad su izlazili iz salona, da završi razgovor, Koznišev reče smiješeći se:

– Prema tome za rusificiranje nacionalnih manjina postoji jedno sredstvo: rađajmo što je moguće više djece. Evo ja i brat u tom pogledu stojimo najgore. A vi, gospodo oženjeni ljudi, osobito vi, Stjepane Arkadijču, djelujete potpuno patriotski; koliko ih vi imate? – on se ljubazno smiješeći obrati domaćinu te mu podmetne majušnu čašicu. Svi se nasmijaše, a Stjepan Arkadijč osobito veselo.

– Da, baš to je najbolje sredstvo! – reče on žvačući sir i nalijevajući neku votku osobite vrste u podmetnutu čašicu. Razgovor je doista prestao sred šale.

– Ovaj sir nije loš. Je li po volji? – govoraše domaćin. – Zar si opet bio na gimnastici? – obrati se on Levinu lijevom mu rukom opipavajući mišicu. Levin se osmjehnu, napne ruku, te pod prstima Stjepana Arkadijča poput okrugla sira skoči čeličan briježak ispod finoga sukna svečanoga crnog kaputa.

– To je *biceps*¹⁴³ i pol! Pravi *Samson*!¹⁴⁴

– Ja mislim, valja imati veliku snagu za lov na medvjede – reče Aleksej Aleksandrovič, premda je imao najmaglenije predožbe o lovu, mažući sir i probijajući poput paučine tanahnu sredinu kruha. Levin se nasmiješi.

– Nikakvu. Naprotiv, dijete može ubiti medvjeda – reče uklanjajući se i lako se poklonivši damama koje su s domaćicom prilazile stolu sa zakuskama.

¹⁴² *Atička sol* = književan i knjiški izraz; znači: suptilna sjajna oštroumnost. Potječe od imena starogrčke pokrajine *Atike* koja se proslavila svojom bogatom i rafiniranom kulturom.

¹⁴³ *Latinski: biceps* = mišić na ruci između lakti i ramena

¹⁴⁴ *Samson* = stari židovski junak, čuven sa svoje tjelesne snage.

– A vi ste ubili medvjeda, pričali su mi? – reče Kiti uzalud se trudeći da viljuškom uhvati neposlušnu gljivu što je izmicala i tresući čipkama kroz koje joj se bijeljela ruka. – Zar u vas ima medvjeda? – dodala ona napola okrenuta obrnuvši prema njemu svoju dražesnu glavicu i smiješeći se.

Reklo bi se, ništa ne bje neobično u onome što je ona kazala, ali kakvo značenje, koje on riječima ne bi mogao iskazati, bješe u svakome zvuku, u svakom pokretu njenih usana, očiju, ruku, dok je to govorila! Bila je tu i molba za oprostjenje, i povjerenje prema njemu, i milovanje, nježno, bojažljivo milovanje, i obećanje, i nada, i ljubav prema njemu, u koju nije mogao ne vjerovati i od koje se gušio u sreći.

– Ne, išli smo u Tversku guberniju. Vraćajući se otamo sretoh se u vagonu s vašim *bofrerom*,¹⁴⁵ to jest zetom vašega bofrera – reče smiješeći se. – Bio je to smiješan susret. I on radosno i zabavno ispriповijedi kako se, pošto cijelu noć nije spavao, u kožu uvalio u kupe Alekseja Aleksandroviča.

– Kondukter me, protivno *poslovici*,¹⁴⁶ htjede zbog odijela izbaciti van; ali ja se tu stadoh izražavati visokim stilom, i... vi me također – reče on zaboravivši mu ime i obraćajući se Karenjinu – zbog kožuha prvo htjedoste isto tako protjerati, ali ste me onda obranili, i ja sam vam za to vrlo zahvalan.

– Općenito, prava putnika na izbor mjesta vrlo su neodređena – reče Aleksej Aleksandrovič brišući ubrusom vrhove svojih prstiju.

– Vidio sam da se vi niste mogli odlučiti kako da se držite prema meni – dobrodušno se smijući reče Levin – ali ja pohitjeh da započnem razgovor kako bih zagladio svoj kožuh.

Nastavljajući razgovor s domaćicom i jednim uhom slušajući brata, Sergej Ivanovič ga pogleda ispod oka: »Šta mu je danas? Kao kakav pobjednik«, pomisli on. Nije znao da je Levin ćutio da su mu izrasla krila. Levin je znao da ona sluša njegove riječi i da joj je prijatno njega slušati. A njega je jedino i samo to zaokupljalo. Ne samo u toj sobi, nego i na cijelome svijetu za njega postojahu samo on, koji se sam sebi pričinjao sad mnogo značajnijim i važnijim, i ona. Osjećao se na visini od koje čovjeka hvata vrtoglavica, a tamo negdje dolje, daleko, bijahu svi ti dobri dragi Karenjini, Oblonski i cio svijet.

Posve neprimjetno i, ne obazrevši se na njih nego jednostavno kao da više nije bilo kamo da ih smjesti, Stjepan Arkadijč smjesti Levina i Kiti jedno do drugoga.

– Eh, a ti sjedi makar ovdje – reče Levinu.

Ručak bje dobar isto kao i posuđe u kom je Stjepan Arkadijč naročito uživao. Juha Marie-Louize divno je uspjela; sitnim pirošcima što su se topile u ustima nije bilo prigovora. Dva lakaja i Matvej koji su nosili bijele kravate posluživali su jelo i vino neprimjetno, tiho i sporo. S materijalne strane ručak je uspio; ništa slabije nije bilo ni s nematerijalne strane. Razgovori, čas zajednički, čas pojedinačni nisu se stišavali te na koncu ručka tako oživješe da muškarci ustadoše od stola ne prestajući govoriti, pa čak i Aleksej Aleksandrovič živnu.

¹⁴⁵ *Francuski: beau frere = svak (ženin brat).*

¹⁴⁶ *Očito se misli na poslovicu: odijelo ne čini čovjeka.*

X

Pescov je volio da razglaba do kraja te se nije zadovoljio riječima Sergeja Ivanoviča, to više što je osjetio da je njegovo mišljenje neopravdano.

– Ja nikad nisam – on će Alekseju Aleksandroviču dok su jeli juhu – gustoću stanovništva uzimao samu za sebe, nego uvijek u vezi s unutarnjom uvjetovanošću, a ne u vezi s načelima.

– Meni se čini – bez žurbe i mlitavo odgovaraše Aleksej Aleksandrovič – da je to jedno te isto. Po mome mišljenju, utjecati na drugi narod može samo onaj narod koji je na većem stupnju razvoja, koji je...

– Ali o tom se i radi – prekine ga svojim basom Pescov koji je uvijek brzao kad bi govorio i reklo bi se uvijek svega sebe unosio u ono što je govorio – po čemu treba suditi viši stupanj razvoja? Uzmimo Engleze, Francuze, Nijemce – tko je od njih na višem stupnju razvoja? Tko će koga nacionalizirati? Vidimo da se Porajnje pofrancuzilo; a Nijemci nisu nerazvijeniji! – vikao je. – Tu ima neki drugi zakon.

– Meni se čini da je utjecaj uvijek na strani istinskog obrazovanja – reče Aleksej Aleksandrovič malo podigavši obrve.

– Ali u čemu se očituju znaci istinskog obrazovanja? – reče Pescov.

– Ja mislim da su ti znaci poznati – reče Aleksej Aleksandrovič.

– Jesu li posve poznati? – fino se smiješeći umiješa se Sergej Ivanovič. – Danas se uopće priznaje da pravo obrazovanja može biti samo čisto klasično obrazovanje; ali mi vidimo žestoke prepirke i na jednoj i na drugoj strani, a ne može se poricati da i protivnički tabor nije imao snažnih dokaza za svoje gledište.

– Vi ste klasičar, Sergeju Ivanoviču. Je li po volji malo crnog vina? – reče Stjepan Arkadijč.

– Ja ovo ne izričem svoje mišljenje o jednom ili drugom obrazovanju – poput djeteta se blaženo smiješeći reče Sergej Ivanovič podmećući svoju čašu – ja samo velim da obje strane imaju snažne dokaze – nastavi on obraćajući se Alekseju Aleksandroviču. – Ja sam klasičar po obrazovanju, ali u tom sporu ja osobno ne mogu naći svoga mjesta. Ne vidim jasno razloge zašto je klasičnim znanostima dato prvenstvo pred realnim.

– Prirodne znanosti imaju isto toliko pedagoškog i razvojnog utjecaja – prihvati Pescov. – Uzmite samo astronomiju, uzmite botaniku, zoologiju s njenim sustavom općih zakona!

– Ne mogu se potpuno suglasiti – odgovori Aleksej Aleksandrovič. – Meni se čini da se ne može ne priznati da sam proces proučavanja jezičnih oblika osobito blagotvorno djeluje na duhovni razvoj. Osim toga ne može se poricati ni to da je utjecaj klasičnih pisaca u većoj mjeri moralan, dok se, na nesreću, uz predavanje prirodnih znanosti vezuju oni štetni i lažni nauci koji su rana našega doba.

Sergej Ivanović htjede nešto reći, ali ga Pescov prekine svojim teškim basom. Poče vatreno dokazivati neopravdanost ovakva mišljenja. Sergej Ivanović mirno iščekivaše riječ, očito, s gotovim pobjedničkim odgovorom.

– Ali – reče Sergej Ivanović fino se smiješeći i obraćajući se Karenjinu – ne možemo da se ne suglasimo da je teško vagnuti sve koristi i štete jednih i drugih znanosti i da pitanje kojima da dadnemo prvenstvo ne bi bilo tako brzo i konačno kad na strani klasičnoga obrazovanja ne bi bilo one prednosti koju ste malo prije pomenuli: moralnoga – *disons le mot*¹⁴⁷ – antinihilističkog utjecaja.

– Nema sumnje.

– Da na strani klasičnih znanosti nema ove prednosti antinihilističkog utjecaja, mi bismo bolje promislili, vagnuli bismo razloge obiju strana – fino se smiješeći govoraše Sergej Ivanović – dali bismo maha i jednoj i drugoj struji. Ali sada znamo da se u tim pilulama klasičnog obrazovanja skriva ljekovita moć antinihilizma te ih smjelo predlažemo svojim pacijentima... A što da nema te ljekovite moći? – završi on podasipajući atičku sol.

Pilulama Sergeja Ivanoviča stadoše se smijati svi, a osobito se glasno i radosno nasmijao Turovcin koji napokon dočeka nešto iako je tek to i očekivao slušajući razgovor.

Stjepan Arkadijč nije pogriješio pozvavši Pescova. Kraj Pescova učen razgovor nije mogao zamuknuti ni na časak. Tek što Sergej Ivanović završi razgovor šalom, Pescov smjesta zapodjenu novi.

– Čovjek ne može prihvatiti čak ni toga – uze on – da vlada ima taj cilj. Vlada, očito, ide za općim idejama ostajući indiferentna prema utjecajima koje mogu donijeti poduzete mjere. Na primjer, pitanje bi se ženskoga obrazovanja moralo smatrati za štetno, ali vlada otvara ženske tečajeve i sveučilišta. I razgovor odmah preskoči na novu temu o ženskom obrazovanju.

Aleksej Aleksandrovič iznese misao da se žensko obrazovanje obično brka s pitanjem ženske slobode te da se samo zbog toga može smatrati za štetno.

– Ja, naprotiv, držim da su ta dva pitanja nerazdvojno povezana – reče Pescov – to je lažni krug. Žena je lišena prava zbog manjka obrazovanja, a manjak obrazovanja potječe od toga što nemaju prava. Ne treba zaboravljati da je podjarmljivanje žene toliko veliko i staro da mi često nećemo da shvatimo onaj jaz što nas dijeli od njih – govorio je.

– Rekoste prava – reče Sergej Ivanović dočekavši da Pescov zašuti – prava da postanu porotnici, gradski vijećnici, predsjednici ustanova, prava da postanu službenici, članovi parlamenta...

– Nema sumnje.

– Ali ako žene, kao rijedak izuzetak, i mogu zauzimati ta mjesta, onda ste, rekao bih, nepravilno upotrijebili izraz »prava«. Tačnije bi bilo reći: dužnosti. Svatko će živ priznati kad obavljamo koju god službu: porotničku, vijećničku, dužnost telegrafskoga činovnika da osjećamo da izvršujemo dužnost. I zato se tačnije izraziti da žene traže dužnosti, i to je posve zakonito. A čovjek može samo suosjećati s tom njihovom željom da pomognu zajedničkome muškom radu.

¹⁴⁷ *Francuski: recimo pravu riječ, recimo otvoreno.*

– Posve tačno – potvrdi Aleksej Aleksandrovič. – Pitanje je, držim, samo u tome jesu li one sposobne za te dužnosti.

– Vjerojatno, bit će sposobne – ubaci Stjepan Arkadijč – kad se među njima raširi obrazovanje. Mi to vidimo...

– A šta kaže poslovice? – reče knez koji već odavno bješe prisluškiavao razgovor i svjetlucao svojim sićušnim podrugljivim očima – pred kćerima čovjek može reći: duga kosa...

– Isto se tako mislilo o crncima dok se nisu oslobodili! – ljutito će Pescov.

– Meni je čudno samo to da žene traže nove dužnosti – reče Sergej Ivanovič – dok mi, nažalost, vidimo kako ih muškarci obično izbjegavaju.

– Dužnosti su povezane s pravima; vlast, novac, počasti – to je ono što žene traže – reče Pescov.

– To je isto kao kad bih ja tražio pravo da budem dovilja i kad bih se vrijedao što ženama plaćaju, a meni neće – reče stari knez.

Turovcin prsne u glasan smijeh, a Sergej Ivanovič požali što on to nije rekao. Čak se i Aleksej Aleksandrovič nasmiješio.

– Da, ali muškarac ne može hraniti dijete – reče Pescov – a žene...

– Ne, jedan je Englez othranio svoje dijete na brodu – reče stari knez dopuštajući sebi ovakvu slobodu razgovora pred svojim kćerima.

– Koliko je takvih Engleza, toliko će isto žena biti činovnika – reče sad Sergej Ivanovič.

– Da, ali što da radi djevojka koja nema porodice? – zauze se Stjepan Arkadijč misleći na Čibisovu koju je cijelo vrijeme imao pred očima pristajući uz Pescova i podupirući ga.

– Kad bi se ljudski pretreslo sve o toj djevojci, onda biste pronašli da je ta djevojka napustila porodicu, ili svoju ili sestrinu, gdje je mogla raditi ženski posao – neočekivano stupivši u razgovor reče Darja Aleksandrovna razdraženo, po svoj prilici nagađajući kakvu to djevojku Stjepan Arkadijč ima pred očima.

– Ali mi branimo načelo, ideal! – zvonkim basom uzvratu Pescov. – Žena želi da ima pravo biti nezavisna, obrazovana. Ona je skućena, pritiješnjena spoznajom da je to nemoguće.

– A ja sam skućen i pritiješnjen time što me ne primaju za dovilju u dječjem domu – opet reče stari knez na veliku radost Turovcinu koji je, smijući se, umoćio šparoga debljim krajem u umak.

XI

Svi su sudjelovali u zajedničkome razgovoru osim Kiti i Levina. Spoćetka, kad se govorilo o utjecaju jednog naroda na drugi, Levinu je nehotice dolazilo u glavu ono što je imao da kaže o tom predmetu; ali te misli, nekoć za njega vrlo važne, kao da su u snu promicale kroz njegovu glavu, sada za njega nisu bile ni najmanje zanimljive. Njemu se čak činilo čudno čemu se oni tako trude da

govore o onome što nikome nije potrebno. Kiti bi, reklo bi se, isto tako moralo biti zanimljivo ono što su govorili o ženskim pravima i obrazovanju. Koliko je puta ona mislila o tome sjećajući se svoje inozemne prijateljice Varenjke, njezine teške zavisnosti, koliko je puta mislila o sebi, šta će od nje same biti ako se ne udade, i koliko se puta prepirala oko toga sa sestrom! Ali sad je to nimalo nije zanimalo.

Ona i Levin vodili su razgovor za se, a to i nije bio razgovor, već nekakvo tajnovito općenje koje ih je svakoga trena sve više zbližavalo i u oboma budilo osjećanje radosnoga straha pred onom neizvjesnošću u koju su stupali.

Prvo, na Kitin upit kako ju je prošle godine mogao vidjeti u kočiji, Levin njoj ispriповjedi kako je išao s kosidbe glavnom cestom te sreo nju.

– Bilo je to jako rano ujutro. Vi ste se zacijelo bili tek probudili. Vaša je mama spavala u svome kutu. Divno je bilo to jutro. Idem ja i mislim: tko li je to u četveropregu? Divna četvorka s praporcima, i u hipu se pojaviste vi, a ja vidim kroz prozor – vi evo ovako sjedite i objema rukama držite trake noćne kapice i nešto se strašno bili zamislili – govorio je smiješeći se. – Kako bih želio znati o čemu ste tada mislili. O nečemu važnom?

»Nisam li bila razbarušena? pomisli ona; ali opazivši ushićen smiješak koji u njemu pobudi sjećanje na te pojedinosti, ona osjeti da je, naprotiv, dojam što ga je ona bila ostavila bio vrlo dobar. Pocrvenjela je i radosno se nasmijala.

– Zbilja, ne sjećam se.

– Kako se Turovcin lijepo smije! – reče Levin i uživajući gledaše njegove vlažne oči i tijelo što mu je podrhtavalo.

– Vi ga odavno poznajete? – upita Kiti.

– Tko njega ne bi znao!

– A ja vidim da vi mislite kako je on loš čovjek?

– Nije loš nego ništavan!

– A to nije istina! I ubuduće nemojte više tako misliti! – reče Kiti. – Ja sam isto tako imala loše mišljenje o njemu, ali to je, to je – vrlo vrlo drag i neobično dobar čovjek. Srce ima zlatno.

– Kako ste vi mogli upoznati njegovo srce?

– Ja i on smo veliki prijatelji. Vrlo ga dobro poznajem. Prošle zime, ubrzo nakon... nakon onoga što ste vi u nas bili – reče ona sa smiješkom u kom je bilo osjećanja krivnje a ujedno i povjerenja – sva su Dolina djeca болоvala od skerleta, a on pukim slučajem svrati k njoj. I zamislite samo – govorila je šaptom – njemu je bilo tako žao da je ostao i stao joj pomagati njegovati djecu. Jeste; i tri je nedjelje ostao u njihovoj kući i kao dadilja pazio djecu.

– Pripovijedam Konstantinu Dmitriču o Turovcinu i skerletu – reče nagnuvši se sestri.

– Da, zaista divota, milina od čovjeka! – reče Doli pogledajući i blago se smiješeći na Turovcina koji je osjećao da o njemu govore. Levin još jednom pogleda Turovcina i začudi se kako prije nije uočio svu krasotu ovoga čovjeka.

– Oprostite, oprostite, i nikad više neću loše misliti o ljudima! – reče vedro, iskreno kazujući ono što je sada osjećao.

XII

U pokrenutom razgovoru o ženskim pravima bilo je i pitanja; delikatnih da se raspravljaju pred damama, pitanja o nejednakosti prava u braku. Pescov je za ručka nekoliko puta načinjao ta pitanja, ali su ga Sergej Ivanovič i Stjepan Arkadijč pažljivo odvrćali od toga. Kad su pak ustali od stola a dame izišle, ne slijedeći ih, Pescov se obrati Alekseju Aleksandroviču te navre iznositi glavni razlog nejednakosti. Nejednakost bračnih drugova, po njegovu mišljenju, sastojala se u tome što muževu nevjernost i ženina nevjernost nejednako kažnjavaju i zakon i društveno mnijenje. Stjepan Arkadijč hitro priđe Alekseju Aleksandroviču nudeći ga da zapuši.

– Ne, ne pušim – mirno odgovori Aleksej Aleksandrovič pa, kao da je namjerno želio pokazati da se on ne boji toga razgovora, hladno se smiješeći obrati Pescovu.

– Smatram da se temelji takva nazora kriju u samoj suštini – reče i htjede prijeći u salon; ali tu odjednom neočekivano progovori Turovcin obraćajući se Alekseju Aleksandroviču.

– A jeste li vi izvoljeli čuti o Prjačnikovu? – reče Turovcin koji je živnuo od popijenoga šampanjca i odavno već bio čekao priliku da prekine tišinu koja ga je tištala. – Vasja Prjačnikov – reče on vlažnim i rumenim usnama dobrodušno se smiješeći, poglavito se obraćajući glavnome gostu, Alekseju Aleksandroviču – danas su mi pripovijedali, on se u Tveru tukao u dvoboju s Kvitskim i ubio ga.

Pa kao što se uvijek čini da se čovjek, kao da je namjerno, udara baš u bolno mjesto, tako je sad i Stjepan Arkadijč osjećao da je kao za inat današnji razgovor svakoga trenutka zadirao u bolno mjesto Alekseja Aleksandroviča. Opet htjede da odvede zeta, ali sam Aleksej Aleksandrovič radoznalo upita:

– Zbog čega se tukao Prjačnikov?

– Zbog žene. Ponio se kao prava junačina! Izazvao i ubio!

– Kako mi je drago što ste došli – reče mu Doli uplašenim smiješkom presrećući ga u salonu kroz koji se prolazilo – morala bih s vama porazgovoriti. Deder sjednimo ovdje. S onim istim izrazom ravnodušnosti, što su mu ga davale uzdignute obrve, Aleksej Aleksandrovič sjede pored Darje Aleksandrovne te se prijetrovno osmjehnu.

– To prije – uze on – što sam vas i ja htio zamoliti da me ispričate i odmah otići. Sutra moram putovati. Darja Aleksandrovna bijaše čvrsto uvjerena da Ana nije bila kriva te je osjećala kako blijedi i kako joj usne drhte od gnjeva zbog ovog hladnog, neosjećajnog čovjeka koji je tako mirno namjeravao upropastiti njenu ni krivu ni dužnu prijateljicu.

– Alekseju Aleksandroviču – reče ona hrabro i odlučno gledajući mu u oči. – Pitala sam vas za Anu, niste mi odgovorili. Kako je ona?

– Ona je, čini se, zdrava, Darja Aleksandrovna, – ne gledajući je odgovori Aleksej Aleksandrovič.

– Alekseju Aleksandroviču, oprostite mi, ja nemam prava... ali ja Anu volim i poštujem kao sestru; molim, preklinjem vas da mi kažete šta se to događa između vas? Zbog čega vi nju okrivljujete?

Aleksej Aleksandrovič se smrkne te, gotovo zaklopivši oči, ponikne glavom. – Držim da vam je muž rekao razloge zbog kojih smatram za potrebno da promijenim svoje prijašnje vladanje prema Ani Arkadjevnoj – reče ne gledajući joj u oči nego se nezadovoljno okrećući za Ščerbackim koji je prolazio kroz salon.

– Ne vjerujem, ja ne vjerujem, ne mogu to da vjerujem! – kršeći pred sobom svoje košcate ruke, s energičnom kretnjom progovori Doli. Hitro je ustala i stavila svoju ruku na rukav Alekseja Aleksandroviča. – Ovdje nam smetaju. Hajdemo ovamo, molim vas. Dolino uzbuđenje djelovaše na Alekseja Aleksandroviča. Ustao je i pokorno pošao za njom u dječju učionicu. Sjeli su za stol prekriven voštanim platnom što je bilo izrezano nožićima za šiljenje olovaka.

– Ne vjerujem, ja u to ne vjerujem! – progovori Doli nastojeći da mu uhvati pogled kojim ju je izbjegavao.

– Ne smijemo ne vjerovati činjenicama, Darja Aleksandrovna – reče on naglašujući riječ činjenicama.

– No pa šta je ona učinila? – progovori Darja Aleksandrovna. – Šta je zapravo učinila?

– Prezrela je svoje dužnosti i iznevjerila svoga muža. Eto šta je učinila – reče.

– Ne, ne, ne može biti! Ne, za ime božje, vi ste se prevarili! – govoraše Doli dotičući se rukama sljepoočica i zaklapajući oči. Aleksej Aleksandrovič se hladno nasmiješi samo usnama želeći pokazati njoj i sebi samome koliko je čvrst u svome uvjerenju; ali ova plamena obrana, premda ga ni za trenutak nije pokolebala, pozljeđivala mu je ranu. Počeo je govoriti s više živahnosti.

– Veoma se teško prevariti kada žena sama to obznanjuje mužu. Obznanjuje da su osam godina života i sin – da je sve to pogreška te da ona hoće živjeti ispočetka – reče on ljutito, teško dišući kroz nos.

– Ana i porok – ja to ne mogu spojiti, ne mogu vjerovati u to.

– Darja Aleksandrovna! – reče on sada pravo pogledavši u dobro uzbuđeno Dolino lice i osjećajući da mu se jezik nehotice razriješuje. – Sve bih dao kad bi sumnja jošte bila moguća. Dok sam sumnjao, bilo mi je teško, ali lakše nego sada. Dok sam sumnjao, bilo je nade; ali sad nema nade, a ja ipak sumnjam u sve. Toliko u sve sumnjam da mrzim sina te ponekad ne vjerujem da je to moj sin. Vrlo sam nesretan. On to nije morao govoriti. Darja Aleksandrovna je to shvatila odmah čim ju je pogledao u lice; i njoj ga bi žao, a vjera se u nedužnost prijateljice u njoj pokoleba.

– Ah! to je užasno, užasno! Ali zar je istina da ste se vi odlučili na rastavu?

– Odlučio sam se na posljednju mjeru. Ništa mi drugo ne preostaje.

– Ništa drugo ne preostaje, ništa ne preostaje... progovori ona sa suzama u očima. – Ne, nije istina da ništa ne preostaje – uze ona.

– To baš i jest ono užasno u nevolji poput ove, što čovjek ne može, kao u svakoj drugoj – kod gubitka, smrti, nositi križ, već tu mora djelovati – reče on

kao da joj pogađa misao. – Valja izići iz tog ponižavajućeg stanja u koje je čovjek doveden; ne može se živjeti utroje.

– Shvaćam, ja to vrlo dobro shvaćam – reče Doli i ponikne glavom. Zašutjela je misleći o sebi, o svojoj obiteljskoj nevolji, kad odjednom energičnom kretnjom podiže glavu i molećivom kretnjom sklopi ruke. – Ali stojte! Vi ste kršćanin. Pomislite na nju! Šta će biti s njome ako je vi napustite?

– Mislio sam, Darja Aleksandrovna, i to mnogo mislio – govoraše Aleksej Aleksandrovič. Lice mu pocrvenje od pjega, a mutne su mu oči gledale pravo u nju. Darja ga Aleksandrovna sad već žalila svom dušom. – Učinio sam upravo to nakon toga što mi je ona sama obznanila moju sramotu; sve sam ostavio po starome. Pružio sam mogućnost da se sve popravi, nastojao sam da je spasem. I što? Ona nije ispunila najmanji zahtjev – da pazi na pristojnost – govorio je žesteći se. – Spasti se može čovjek koji ne srlja u propast; ali ako je narav sva toliko pokvarena, razvratna, da joj se samo propast čini spasenjem, šta onda čovjeku još preostaje?

– Sve, samo ne rastava! – odgovori Darja Aleksandrovna.

– Ali koje sve?

– Ne, to je užasno. Ona neće biti ničija žena, propast će!

– Šta ja tu mogu učiniti? – podigavši ramena i obrve, reče Aleksej Aleksandrovič. Sjećanje na posljednju ženinu krivicu toliko ga razdraži da opet posta hladan kao i u početku razgovora. – Vrlo sam vam zahvalan za vaše suosjećanje, ali vrijeme mi je da idem – reče ustajući.

– Ne, stanite! Vi nju ne smijete upropastiti. Stanite, reći ću vam nešto o sebi. Udala sam se, i muž me je varao; u srdžbi, ljubomori htjela sam sve ostaviti, htjela sam sama... Ali sam se pribrala, a tko me spasio? Ana. I evo živim. Djeca rastu, muž se vraća porodici i uviđa svoju zabludu, postaje čistiji, bolji, i ja živim... Oprostila sam, i vi morate oprostiti!

Aleksej Aleksandrovič slušaše, ali njene riječi nisu više djelovale na njega. U duši mu se opet pokrenula sva mržnja od onoga dana kad se odlučio na rastavu. Stresao se i stao govoriti prodornim, snažnim glasom:

– Oprostiti ja ne mogu, niti hoću i smatram to za neopravdano. Ja sam za tu ženu sve učinio, a ona je sve zgazila u blato koje je njoj svojstveno. Ja nisam zao čovjek, nikad nikoga nisam mrzio, ali nju mrzim iz dna duše te joj ne mogu čak ni oprostiti jer je suviše mrzim za sve ono zlo što je ona meni učinila! – izgovori on sa suzama srdžbe u glasu.

– Volite one koji vas mrže... – stidljivo prošapće Darja Aleksandrovna.

Aleksej Aleksandrovič se prezrivo osmjehnu. Ovo je on odavno znao, samo što se to nije moglo primijeniti na njegov slučaj.

– Ljubite one koji vas mrže, samo čovjek ne može ljubiti one koje mrzi. Oprostite što sam vas uznemirio. U svakoga je dosta vlastite nevolje! – Pa pošto se pribrao, Aleksej Aleksandrovič se mirno oprostite te ode.

XIII

Kad su ustali od stola, Levin htjede poći za Kiti u salon; ali se poboja neće li joj biti neprijatno što joj suviše očito udvara. Ostade s muškarcima sudjelujući u zajedničkom razgovoru pa, i ne gledajući u Kiti, ćutio je njene pokrete, njen pogled i mjesto na kom je bila u salonu.

Već je odmah sada bez iole napora izvršavao obećanja što joj ga je bio dao – da će uvijek misliti dobro o svim ljudima i uvijek sve voljeti. Povede se razgovor o zadruzi u kojoj je Pescov vidio neko posebno načelo što ga je on zvao zbornim načelom. Levin se nije složio ni s Pescovom ni s bratom koji je nekako na svoj način i priznavao i nije priznavaa značenje ruske zadruge. Ali on je s njima govorio stoječki tek da ih pomiri i ublaži njihove izjave. Nimalo ga nije zanimalo ono što je sam govorio, još manje ono što su oni govorili, te je samo jedno želio – da bi i njima i svima drugima bilo lijepo i ugodno. On je sada znao što je jedino važno. I to jedino važno bijaše prvo ondje, u salonu, a onda se počelo pomicati te se zaustavilo kraj vrata. Ne okrećući se, on je oćutio pogled koji je bio na nj upravljen i smiješak, te nije mogao da se ne osvrne. Ona je stajala na vratima sa Ščerbackim te ga motrila.

– Mislio sam da idete k pianu? – reče prilazeći joj. – Eto šta mi nedostaje na selu: glazbe.

– Ne, pošli smo samo zato da vas pozovemo, pa vam se zahvaljujem – rekla je, kao da mu je kakav dar dala, nagrađujući ga smiješkom – zahvaljujem što ste došli. Kakvo mi je to zadovoljstvo da se ćovjek prepire? Ionako nikad jedan druga neće uvjeriti.

– Jest, istina je – reče Levin – najćešće se događa da se ćovjek vatreno prepire samo zato što nikako ne može shvatiti šta zapravo protivnik želi dokazati.

Levin je često opažao u prepirkama između najpametnijih ljudi da su nakon golema napora, goleme kolićine logićnih tanahnosti i rijeći sporidruzi napokon dolazili do spoznaje da im je ono oko ćega su se baktali da dokažu jedan drugome bilo već odavno, još u početku prepirke, svima poznato, ali da oni vole razlikosti te stoga ne žele izrijekom pokazati ono u ćem bi mogli biti opovrgnuti.

Ćesto je sam iskusio da ponekad za vrijeme prepirke ćovjek shvati ono što voli protivnik te odjednom sam zavoli to isto i odmah to prihvati, te tada svi dokazi otpadnu kao nepotrebni; a ponekad je iskusio suprotno: izrekne napokon ćovjek ono što sam voli i za što izmišlja dokaze pa, dogodi li se da to izrekne dobro i iskreno, protivnik to odjednom prihvaća i prestaje da se prepire. Upravo je to htio reći.

Ona namršti ćelo trudeći se da bi shvatila. Ali ćim poče objašnjavati, ona već shvati.

– Shvaćam: valja doznati za što se on prepire, što on voli, tada je moguće...

Potpuno je odgonetnula i izrazila njegovu teško izraženu misao. Levin se radosno osmjehnu: toliko ga je bio zapanjio ovaj prijelaz od zamršene

mnogorječive prepirke s Pescovom i bratom k ovome lakonskom i jasnom prijenosu najsloženijih misli.

Ščerbacki ode od njih, a Kiti, prišavši rasklopljenome stolu za kartanje, sjede i uzevši u ruke kredu poče po novoj zelenoj čohi crtati koncentrične krugove.

Obnoviše razgovor što se vodio za ručkom: o ženskoj slobodi i ženskim zanimanjima. Levin bijaše suglasan s mišljenjem Darje Aleksandrovne da će djevojka koja se nije udala naći sebi ženskog posla u porodici. Potkrepljivao je to time da nijedna porodica ne može bez pomoćnice, da u svakoj siromašnoj i bogatoj porodici ima i mora biti dadilja, unajmljena ili rodbinska.

– Ne – reče Kiti pocrvenjevši, ali ga to smjelije gledajući svojim iskrenim pogledom – djevojka može zapasti u takav položaj da ne može bez poniženja ući u porodicu, a ona sama...

Razumio je na što je mislila.

– O! da! – reče on – da, da, da, imate pravo, imate pravo!

I on shvati sve što je za ručkom dokazivao Pescov o ženskoj slobodi samo zbog toga što je u Kitinu srcu vidio bojazan od djevojaštva i poniženja pa, budući da ju je volio, on oćuti tu bojazan i poniženje te se smjesta odrekne svojih dokaza. Nasta tajac. Ona je jednako crtala kredom po stolu. Oči su joj svijetlile tihim sjajem. Podvrgavajući se njenu raspoloženju, on oćutje po cijelome svome biću sve to jaću napetost od sreće.

– Aj! čitav sam stol išarala! – ona će pa odloživši kredu načini kretnju kao da će ustati.

»Kako ću ja ostati sam bez nje?« strepeći pomisli on te uzme kredu. – Stanite – reče sjedajući za stol. – Odavno sam vas već htio nešto upitati.

Gledao joj je pravo u umilne, iako uplašene oči.

– Molim, pitajte.

– Evo – reče i napisa početna slova: k, s, m, o, o, t, n, m, b, j, l, t, z, n, i, s, o? Ta su slova značila: »Kad ste mi ono odgovorili: to ne može biti, je li to značilo – nikada, ili samo onda?«

Nije bilo nimalo vjerojatno da bi ona mogla shvatiti ovu zamršenu rečenicu; ali pogledao ju je tako kao da mu život zavisi od toga hoće li ona razumjeti ta slova.

Pogledala ga je ozbiljno, zatim poduprla natmureno čelo rukom i stala čitati. Ovdje-ondje bi pogledala u njega pitajući ga pogledom: »Je li to ono što ja mislim?«

– Razumjela sam – reče pocrvenjevši.

– Koje je ovo slovo? – reče on pokazujući n kojim je bila označena riječ nikada.

– To slovo znači nikada – reče ona – ali to nije istina. On brzo potare ono što je bilo napisano, pruži joj kredu te ustane. Ona napisa: O, n, m, d, o.

Doli se posve utješila nakon nevolje koju joj je bio nanio razgovor s Aleksejem Aleksandrovičem kad je ugledala ove dvije prilike: Kiti s kredom u rukama kako se bojažljivo i sretno smiješi gledajući gore u Levina, i njegovu lijepu pojavu što se bila nagnula nad stol, plamenih očiju uprtih čas u stol čas u nju. On najednom zasja: razumio je. Ovo je značilo: »Onda nisam mogla drukčije odgovoriti.«

Pogledao ju je upitno, bojažljivo.
– Samo onda?
– Da – odgovaraše smiješak.
– A s... A sada? – upita on.
– Eh, evo pa pročitajte. Reći ću ono što bih željela. Što bih jako željela! – Napisala je početna slova: K, b, m, z, i, o, š, j, b. To je značilo: »Kad biste mogli zaboraviti i oprostiti što je bilo.«

Zgrabio je krelu napregnutim prstima što su mu drhtali pa, slomivši je, napisa ova početna slova: »Nemam ja šta zaboravljati i praštati, ja vas nisam prestao voljeti.«

Pogledala ga je sa smiješkom koji joj se sledio na usnama.

– Razumjela sam – reče šaptom.

On sjede i napisa jednu dugu rečenicu. Ona je sve razumjela i ne pitajući ga je li tako, uzela krelu te odmah odgovorila.

Dugo nije mogao razumjeti što je ona napisala te joj je često zagledao u oči. Zamračilo mu se od sreće. Nikako nije mogao uklopiti riječi koje je ona mislila; ali u njenim čarobnim očima što su sijale od sreće shvatio je sve što mu je bilo potrebno znati. I on napisa tri slova. Ali još nije bio završio pisanje, a ona mu je već za rukom čitala te je sama dovršila i napisala odgovor: Da.

– Igrate li to *secrtaire*? – reče stari knez prilazeći. – No, svejedno, hajdemo ako hoćeš da stigneš u kazalište.

Levin ustade i otprati Kiti do vrata. U njihovu razgovoru sve bje rečeno; bilo je rečeno da ga ona voli i da će reći ocu i materi da će on doći sutra ujutro.

XIV

Kad je Kiti otišla i Levin ostao sam, oćutio je takav nemir bez nje i tako je nestrpljivo želio da što prije, što prije doživi sutrašnje jutro kad će je opet pogledati i zauvijek se s njome sjediniti, da se kao smrti uplašio tih četrnaest sati što ih je imao provesti bez nje. Bješe mu prijeko potrebno s kime bilo biti i govoriti da ne ostane sam, da prevari vrijeme. Stjepan Arkadić bi za njega bio najugodniji subesjednik, ali on je, kako govoraše, navečer putovao, a zapravo je otišao na balet. Levin mu stiže tek reći kako je sretan i kako on njega voli i da nikad, nikad neće zaboraviti ono što je on za nj učinio. Pogled i smiješak Stjepana Arkadića pokazaše Levinu da je on kako treba shvaćao to osjećanje.

– A je li, nije li vrijeme da se mre? – reče Stjepan Arkadić umilno stežući Levinovu ruku.

– Nnniije – reče Levin.

Opraštajući se s njime, Darja Aleksandrovna kao da mu je već čestitala reče:

– Kako mi je drago što ste se opet sreli s Kiti, treba cijeniti stara prijateljstva.

Međutim Levinu te riječi Darje Aleksandrovne bjehu neprijatne. Ona nije mogla shvatiti kako je sve to bilo uzvišeno i njoj nepristupačno te se nije smjela

usuditi da to spominje. Levin se oprostio od njih, ali, da ne ostane sam, priljepi se uza svoga brata.

– Kamo ćeš ti?

– Na sjednicu.

– E, pa i ja ću s tobom. Mogu li?

– Kako ne bi mogao? Hajdemo – smiješeći se reče Sergej Ivanovič. – Šta je tebi danas?

– Meni? Sreća me udarila! – reče Levin spuštajući prozor na kočiji u kojoj su se vozili. – Tebi ne smeta? Ma zagušljivo je. Sreća me udarila! Zbog čega se ti nikad ne oženi?

Sergej Ivanovič se osmjehnu.

– Meni je vrlo drago, ona je, čini se, sjajna dje... – započe Sergej Ivanovič.

– Ne govori, ne govori, ne govori! – poviče Levin uhvativši ga objema rukama za ovratnik njegove bunde te ga uvrtaše. »Ona je sjajna djevojka« bjehu tako jednostavne, nedostojne riječi koje nikako nisu odgovarale njegovu osjećanju.

Sergej Ivanovič se nasmijsa vedrim smijehom, a to je rijetko činio.

– No, ipak mogu reći da mi je to vrlo drago.

– To ćeš moći sutra, sutra, a sad ništa više! Ništa, ništa, samo tajac! – reče Levin pa, uvrnuvši mu još jednom bundu, dodade: – Ja tebe jako volim! Hej, mogu li ja biti na sjednici?

– Naravno, možeš.

– O čemu će u vas danas biti riječ? – pitaše Levin ne prestajući se smiješiti.

Stigoše na sjednicu. Levin je slušao kako je tajnik zapinjući čitao zapisnik koji očito sam nije shvaćao; ali Levin po licu toga tajnika vidje kako je to mio, dobar i sjajan čovjek. To se vidjelo po tome kako se on bunio i zbunjivao čitajući zapisnik. Onda počese govori. Prepirahu se oko otpisivanja nekakvih suma i oko uvođenja nekakvih cijevi, a Sergej Ivanovič pecnu dvojicu vijećnika te nešto pobjedonosno dugo govoraše; a drugi jedan vijećnik, pošto nešto napisao na papiriću, u prvi se mah smete, ali mu onda odgovori vrlo ljubazno i milo. A onda i Svijažski (i on je tu bio) reče tako nešto krasno i plemenito. Levin ih je slušao i jasno vidio da ni tih otpisanih suma, ni cijevi, ničega od toga nije bilo, te da se oni uopće nisu ljutili nego da su svi bili tako dobri, sjajni ljudi, i da je sve to tako lijepo, srdačno teklo među njima. Nikome oni nisu smetali, i svima je bilo prijatno. Levina je zanimalo to što je on danas sve njih vidio skroz naskroz, te je po sitnim, prije neprimjetnim znamenjima svakome od njih ušao u dušu i jasno vidio da su svi oni dobri. Posebno su pak njega, Levina, svi oni danas neizmjerljivo voljeli. To se vidjelo po tome kako su s njime govorili, kako su ga umiljato, s puno ljubavi motrili čak i svi neznanci.

– E, pa jesi li zadovoljan? – upita ga Sergej Ivanovič.

– Jako. Nikad ne bih ni pomislio da je to tako zanimljivo! Sjajno, divno!

Svijažski priđe Levinu i pozva ga da kod njega popiju čaj. Levin nikako nije shvaćao niti se mogao sjetiti zbog čega on bješe nezadovoljan Svijažskim, što je ono htio od njega. On je bio pametan i neobično dobar čovjek.

– Drage volje – reče te upita za ženu i za svast. I po nekoj čudnoj *filijaciji*,¹⁴⁸ budući da se u njegovoj mašti misao o svasti Svijažskoga povezivala s mišlju o braku, njemu se učini da nikome bolje ne bi mogao ispričovjediti svoju sreću kao ženi i svasti Svijažskoga, te mu bješe vrlo drago da pođe k njima. Svijažski ga je raspitivao o njegovu poslu na selu, kao i uvijek ne videći da bi se moglo naći nešto što već nije bilo pronađeno u Evropi, samo što to sada Levinu ne bje nimalo neprijatno. On je, naprotiv, osjećao da Svijažski ima pravo, da je sav taj posao ništavan, i osjetio je da je Svijažski neobičnom blagošću i nježnošću izbjegavao da iskaže ono u čemu je imao pravo. Dame Svijažskoga bijahu posebno mile.

Levinu se činilo da one već sve znaju te da osjećaju s njime, ali ne govore zbog delikatnosti. Prosjedio je u njih sat, dva, tri, razgovarajući o svemu i svačemu, ali je razumijevao samo ono što mu je ispunjavalo dušu i nije primjećivao da im je užasno dozlogrdio i da su oni već davno morali na spavanje. Svijažski ga je pratio do predsoblja zijevajući i čudeći se ovome čudnom stanju u kome mu se prijatelj nalazio. Bilo je već prošlo jedan po ponoći. Levin se vratio u svratište te se uplašio pomisli da će sada sam u nestrpljenju provesti još deset sati koliko mu je bilo ostalo. Lakaj koji je bio u službi te nije spavao upali mu svijeće i htjede otići, ali ga Levin zaustavi. Taj se lakaj, Jegor, kojega Levin nije ni primjećivao, pokaza kao vrlo pametan i valjan, a ponajviše kao dobar čovjek.

– Je li, Jegore, teško je kad se ne spava?

– Šta mogu! Takva nam je služba. U gospode je lakše; zato se ovdje bolje isplati. Pokaza se da Jegor ima porodicu, tri dječaka i kćer švalju koju je htio dati za pomoćnika u remenarskoj trgovini«.

Levin je zbog toga priopćio Jegoru svoju misao o tome da je u braku glavno ljubav te da će, osjećajući ljubav, čovjek uvijek biti sretan, jer se sreća nalazi jedino u čovjeku samome.

Jegor je pažljivo saslušao i očito potpuno shvatio Levinovu misao, ali za potvrdu te misli navede napomenu koju Levin nije očekivao kako je on uvijek, kad je živio u dobre gospode, bio zadovoljan svojom gospodom, pa je i sad posve zadovoljan svojim gospodarom iako je on Francuz.

»Neobično dobar čovjek« mišljaše Levin.

– Eh, Jegore, a kad si se ženio, jesi li volio svoju ženu?

– Ma kako je ne bih volio – odgovori Jegor.

I Levin vidje da je i Jegor isto tako ushićen te da kani iznijeti sva svoja skrovita osjećanja.

– Moj je život isto tako čudan. Odmalena sam... – počeo on zažagrivši očima očito zaražen Levinovim ushićenjem isto onako kao što se ljudi zaražuju zijevanjem.

Ali u taj se čas začuje zvonce; Jegor iziđe, i Levin osta sam. Gotovo ništa nije jeo za ručkom, odbio je čaj i večeru kod Svijažskih, ali nije mogao ni pomisliti na večeru. Nije spavao prošlu noć, ali nije mogao ni misliti o snu. U sobi je bilo

¹⁴⁸ *Francuski: filiation, u figurativnom značenju = niz, slijed, veza pojmova koji proizlaze jedan iz drugoga; takq npr. filijacija misli, ideja, osjećaja...*

svježe, ali njega je gušila sparina. Otvorio oba prozorska okanca i sjeo na stolicu nasuprot prozoru. Iza krovova pokrivenih snijegom mogao se vidjeti šarovit križ s lancima a ponad njega moglo se vidjeti kako se penje trokut zvijezda Kočijaša sa žućkasto jarkom *Kapelom*.¹⁴⁹ Motrio je čas križ, čas zvijezdu, udisao u sebe svježi studeni zrak koji je jednoliko prodirao u sobu i kao u snu pratio slike i uspomene što su mu nicala u mašti. Poslije tri začu korake u hodniku te proviri na vrata. To se iz kluba vraćao njegov znanac, kartaš Mjaskin. Išao je pokunjeno, smrknuvši se i nakašljavajući. »Jadnik, nesretnik jedan!« pomisli Levin i suze mu navriješe na oči od ljubavi prema ovom čovjeku i žalosti za njim.

Htjede da se porazgovori s njime, da ga utješi; ali sjetivši se da je samo u košulji, predomisli se te opet sjede prema prozoru da se kupa u hladnome zraku i da gleda u onaj nijemi, ali za njega pun značenja križ čudnovata oblika i u žuto jarku zvijezdu što se uzdizala. Poslije šest sati zagrajaše čistači parketa, počеше zvoniti zvonca za poslugu, a Levin osjeti da počinje zepsti. Zatvori okanca, umije se, obuče te iziđe na ulicu.

XV

Na ulicama bijaše još pusto. Levin pođe prema domu Ščerbackijevih. Glavna vrata bjehu zatvorena, i sve je spavalo. Pošao je natrag, opet ušao u svoju svratišnu sobu i zatražio kavu. Danji lakaj, nije to više bio Jegor, donese mu je. Levin htjede da s njime otpočne razgovor, ali lakaju pozvoniše te on ode. Levin pokuša srknuti kave i metne kolač u usta, ali njegova usta nikako nisu znala šta da rade s kolačem. Levin ispljune kolač, obuče kaput i počne opet hodati. Prošlo je devet sati kad je po drugi put došao do ulaznog stepeništa Ščerbackijevih. U kući tek bijahu ustali, a kuhar je išao po živež. Trebalo je proživjeti barem još dva sata.

Cijelu ovu noć i jutro Levin je živio potpuno nesvjesno i ćutio je da nije sposoban za stvarni život. Cio dan nije jeo, dvije noći nije spavao, nekoliko sati je razodjeven proveo na studeni, a nije se ćutio samo svjež i zdrav kao nikad nego se ćutio kao da uopće nema tijela: kretao se a da nije naprezao mišiće i osjećao da sve može učiniti. Bio je uvjeren da bi poletio uvis ili da bi pomakao ugao kuće ako bi to zatrebalo. Prehodao je ostalo vrijeme po ulicama neprestano pogledajući na sat i ogledajući se na sve strane.

I ono što je vidio tada, toga poslije nikad više nije viđao. Osobito su ga ganula djeca što su išla u školu, sivi golubovi što su slijetali s krovova na pločnik, i zemičke posute brašnom što ih je bila složila neka nevidljiva ruka. Te zemičke, golubovi i dva dječaka bijahu nezemaljska bića. Sve se to dogodilo istovremeno: dječak je pritrčao golubu i smiješeci se pogledao Levina; golub je zalepetao krilima i otrpnuo blistajući na suncu između snježnih čestica što su treperile u

¹⁴⁹ *Kapela* = glavna zvijezda u zvijezdu Kočijaša.

zraku, a kroz jedan prozorčić mirisaše na pečen kruh, i netko izloži zemičke. Sve to skupa bješe tako neuobičajeno lijepo da se on i nasmija i zaplaka od radosti. Kad obiđe velik krug po Novinarskoj ulici i Kislovki, vrati se opet u svratiste pa, metnuvši preda se sat, sjede iščekujući da prođe jedanaest. U susjednoj su svratišnoj sobi govorili nešto o strojevima i prijeviri i kašljali jutarnjim kašljem. Oni nisu shvaćali da se kazaljka već približuje dvanaestom satu. Kazaljka pride.

Levin iziđe na izlazno stepenište.

Izvoščiki su očito sve znali Sretnih lica opkoliše Levina prepirući se između sebe i nudeći svoje usluge. Nastojeći da ne uvrijedi druge izvoščike te obećavši da će se i s njima jednom kamo povesti, Levin uze jednoga te naredi da vozi k Ščerbackijevima. Izvoščik bijaše divan u bijelom okovratniku košulje koji mu se vidio iznad kaftana i bio nategnut na punome, crvenom, snažnom vratu. Saonice su u ovoga izvoščika bile visoke, spretne, takve na kakvim se Levin nikad više nakon toga nije vozio, i konj je bio lijep i trudio se da juri, ali se nije micao s mjesta. Izvoščik je poznavao dom Ščerbackijevih pa, u znak osobita poštovanja prema putniku raskrilivši ruke i rekavši »e-ha«, zaustavi se pred ulazom. Vratar Ščerbackijevih po svoj je prilici znao sve. To mu se vidjelo po smiješku u očima i po tome kako je rekao:

– E, odavno već niste bili, Konstantine Dmitriču!

I nije samo da je sve znao, nego je očito likovao i silio se da skrije svoju radost. Bacivši pogled na njegove staračke drage oči, Levin shvati čak još nešto novo u svojoj sreći.

– Jesu li ustali?

– Izvolite molim! A to ostavite ovdje – reče on smiješeći se kad se Levin htjede vratiti po kapu. To mora da je nešto značilo.

– Komu zapovijedate da vas najavim? – upita lakaj. Mada je bio mlad i novajlija te kicoš, lakaj je svejedno bio dobar i fin čovjek i isto je tako sve shvaćao.

– Kneginji... Knezu... Kneginjici... – reče Levin. Prva osoba koju je sreo bijaše mademoiselle Linon. Išla je kroz dvoranu, a sijalo joj i lice i sitni uvojci. Tek što je progovorio s njome, kadli se odjednom za vratima začuje šuštanje haljine, a mademoiselle Linon nesta Levinu iz očiju i njega obuze radosna strepnja od sreće koja mu se približavala. Mademoiselle Linon se užurba pa, ostavivši ga pode prema drugim vratima. Netom ona iziđe, hitri-hitri laki koraci odjeknuše na parketu, i njegova sreća, njegov život, sam on – nešto bolje od njega sama, ono što je tako dugo tražio i želio, hitro se hitro bližilo k njemu. Nije ona išla, već ju je nekakva nevidljiva snaga nosila k njemu.

Vidio joj je samo bistre, iskrene oči, uplašene onom istom radošću ljubavi što je ispunjavala i njegovo srce. Oči su te svijetljele sve bliže i bliže zasljepljujući ga svojim svjetlom ljubavi. Zaustavila se pored njega samoga, dotičući ga. Ruke su joj se podigle i spustile njemu na ramena.

Učinila je sve što je mogla – dojurila k njemu i sva se predala, pomalo se plašeći i radujući. Zagrlio ju je i pritisnuo usne na njena usta što su tražila poljubac.

Ni ona nije svu noć spavala i cijelo ga je jutro čekala. Mati i otac bjehu bez riječi suglasni i sretni zbog njene sreće. Čekala ga je. Prva mu je htjela objaviti svoju i njegovu sreću. Pripremala se da ga sama sretne i radovala se toj misli, i malo plašila, i stidjela se, i ni sama nije znala šta će učiniti. Čula mu je korake i glas i čekala za vratima dok ode mademoiselle Linon. Mademoiselle Linon ode. Ne misleći, ne pitajući se kako će i što će, prišla mu je i učinila što je učinila.

– Hajdemo k mami! – reče ona uzevši ga za ruku. Dugo on nije mogao ništa reći, ne toliko zato što se bojava riječju pokvariti uzvišenost svoga osjećaja, koliko zato što bi, svaki put kad je, htio štogod reći, osjetio da će mu mjesto riječi navrijeti suze sreće. Uzeo joj je ruku i poljubio.

– Zar je to istina? – reče napokon muklim glasom. – Ne mogu vjerovati da ti mene voliš!

Osmjehnula se ovome »ti« i onoj bojažljivosti koja mu je virila iz očiju.

– Da! značajno, polagano izgovori ona. – Tako sam sretna. Ne puštajući mu ruku, ušla je u salon. Kad ih je ugledala, kneginja počne ubrzano disati u isti mah i zaplaka i nasmija se te takvim energičnim korakom kakav Levin nije očekivao dojuri k njima pa, zagrlivši Levinu glavu, poljubi ga i ovlaži obraze suzama.

– Sve je dakle gotovo! Drago mi je. Voli je. Drago mi je... Kiti!

– Brzo ste to uredili! – reče stari knez trudeći se da bude ravnodušan, ali Levin primijeti da mu oči bjehu vlažne kad mu se obratio. – Ja sam već odavno sve ovo želio! – reče on uzevši Levina za ruku i privlačeći ga k sebi. – Ja sam još onda kad je ova vjetropirka bila namislila ...

– Tata! – vikne Kiti i zatvori mu usta rukama.

– No, neću! – reče. – Jako mi je jako... dra... Ah! što sam glup...

On zagrlji Kiti, poljubi je u lice, u ruku, opet u lice te se prekrsti. I Levina zahvati novo osjećanje ljubavi prema ovome dotad tuđem čovjeku, starome knezu, dok je motrio kako mu Kiti dugo i nježno ljubi mesnatu ruku.

XVI

Kneginja sjedaše u naslonjaču šuteći i smiješeći se; knez sjede do nje. Kiti je stajala kraj očeva naslonjača jednako mu ne puštajući ruku. Svi su šutjeli. Kneginja prva nazva sve pravim imenom i pretvori sve misli i osjećaje u životna pitanja. I svima se to u prvi čas pokaza podjednako čudno, pa i bolno.

– Pa kad ćemo? Valja blagosloviti i oglasiti. A kad će svadba? Kako ti misliš, Aleksandre?

– Evo ti njega – reče stari knez pokazujući Levina – on je tu najvažniji.

– Kada? – reče Levin crveneći. – Sutra. Ako mene pitate, onda po momemu danas blagoslov i sutra svadba.

– Eh, dosta toga, *mon cher*¹⁵⁰, gluposti!

– E pa onda do nedjelju dana.

– On kao da je sišao s uma.

– Nije, a od čega bi?

– Ama molim te! – reče mati radosno se smiješeci tolikoj žurbi. – A miraz?

»Zar će dobiti miraz i sve drugo? – pomisli Levin užasnuto. – A, uostalom, zar i miraz, pa blagoslov, pa sve ostalo – zar to može pokvariti moju sreću? Ništa je ne može pokvariti!« On baci pogled na Kiti i opazi da misao o mirazu nju nimalo, nimalo nije uvrijedila. »Mora da je to potrebno« pomisli.

– Pa ja dakako ništa ne znam, samo rekoh svoju želju – progovori on ispričavajući se.

– O tome ćemo mi promisliti. Sada se može blagosloviti i oglasiti. Tako vam je to.

Kneginja priđe k mužu, poljubi ga i htjede otići; ali on je zadržao, zagrlj i nježno, poput kakva mlada zaljubljenika, osmjehujući se nekoliko puta poljubi. Stari su se očito na trenutak zbunili i nisu pravo znali jesu li to oni opet zaljubljeni ili samo njihova kći. Kad knez i kneginja izidoše, Levin priđe svojoj zaručnici te je uze za ruku. Sada se bio pribrao te je mogao govoriti, a trebalo mu je da joj mnogo toga kaže. Ali uopće ne reče ono što je trebalo.

– Otkud sam mogao znati da će sve ovako biti! Nikad se ne bih nadao; ali u duši sam uvijek vjerovao – reče. – Vjerujem da je ovo bilo suđeno.

– A ja? – uze ona. – Čak i onda... – zastala je te opet nastavila odlučno ga gledajući očima u kojima se zrcalila iskrenost. – Čak i onda kad sam odgurnula od sebe svoju sreću. Voljela sam uvijek jedino vas, ali sam bila zanesena. Moram reći... Možete li vi ono zaboraviti?

– Možda je ono bilo za neko dobro. Vi meni morate oprostiti mnogo toga. Ja moram vama reći...

To je bilo jedno od onoga što joj je on bio odlučio kazati. Odlučio je da će joj još na samom početku reći dvoje – jedno, da on nije tako čist kao ona, i drugo – da on ne vjeruje u boga. To je bilo tegobno, ali je smatrao da mora kazati i jedno i drugo.

– Ne, ne sada, poslije! – reče on.

– Dobro, poslije, ali svakako kažite. Ničega se ne bojim. Potrebno mi je da sve znam. Sada je gotovo.

On doreče:

– Gotovo je da ćete vi mene uzeti kakav ja bio, nećete me se odreći? Hoćete li?

– Hoću, hoću.

Njihov razgovor prekide mademoiselle Linon koja je, premda se prijetvorno, ali ipak nježno osmjehujući, došla čestitati svojoj voljenoj gojenici. Još ona nije ni izišla, kad possluga dođe na čestitanje. Zatim dođoše rođaci, i otpoče ona blažena strka iz koje Levin ne iziđe do drugoga dana po svojoj svadbi. Levinu bijaše neprekidno nelagodno, dosadno, ali je napetost zbog sreće rasla i bivala sve veća. Stalno je osjećao da od njega zahtijevaju mnogo toga što on ne zna i radio bi sve

¹⁵⁰ *Francuski = dragi moj.*

što su mu govorili, i sve ga je to usrećavalo. Mislio je da njegova prosidba neće biti ništa nalik na druge, da će uobičajeni uvjeti oko prosidbe pokvariti njegovu posebnu sreću; ali je svršilo time da je on radio isto što i drugih a njegova je sreća zbog toga samo rasla i postajala sve to posebnija da se ni s čim prošlim ni sadašnjim nije mogla uspoređivati.

– Sad ćemo jesti bonbona – govorila bi M-elle Linon – i Levin bi odilazio da kupi bonbona.

– Eh, baš mi je drago – reče Svijažski. – Ja vam preporučujem da cvijeće uzimate u Fomina.

– A zar i to treba? – I on ode Fominu.

Brat mu je govorio da treba uzajmiti novaca, jer će biti mnogo troška, darova...

– A i darova treba? – I on otrča Fuljdeu.

I u slastičara, i u Fuljdea je vidio da su ga čekali, da mu se raduju i da slave njegovu sreću kao i svi s kojima je u te dane imao posla. Neobično je bilo to da nisu svi samo voljeli, nego su se i svi prije nesimpatični, hladni, ravnodušni ljudi, oduševljavajući se njime, njemu u svemu pokoravali, nježna se i delikatno ponašali prema njegovu osjećanju i bili kao i on uvjereni da je on najsretniji čovjek na svijetu, jer je njegova zaručnica vrhunac savršenstva. To je isto osjećala i Kiti.

Kad je grofica Nordston sebi dopustila da nabaci da je ona željela koga boljeg, Kiti se na to tako ražestila i tako uvjerljivo dokazala da na cijelom svijetu nije nitko bolji od Levina, da je grofica Nordston to morala priznati te u Kitinoj nazočnosti nije više presretala Levina a da mu se nije ushićeno osmijehnula.

Objašnjenje što ga je on bio obećao bijaše jedini težak događaj u tome vremenu. On se svjetova sa starim knezom pa, kad dobi njegovo dopuštenje, predade Kiti svoj dnevnik u kojem bješe napisano ono što ga je mučilo. On je taj dnevnik i pisao u svoje vrijeme imajući pred očima buduću zaručnicu. Mučilo ga dvoje: što nije bio nevin i što nije vjerovao u boga. Priznanje da ne vjeruje u boga prođe neopaženo. Ona, je bila religiozna, nikad nije sumnjala u religijske istine, ali njegovo formalno nevjerovanje čak je nimalo niti ne dirnu. Ona je u ljubavi upoznala svu njegovu dušu, i u duši mu vidjela ono što je željela, a što se ono što je on nosio u duši nazivalo nevjerništvom, to joj bijaše svejedno.

Drugo je pak priznanje nagna u gorak plač.

Levin joj nije bez nutarnje borbe predao svoj dnevnik. Znao je da među njima ne može i ne smije biti tajni te je stoga odlučio da tako mora biti; ali on se nije upitao kako bi je se to moglo dojmiti, nije sebe zamišljao na njenu mjestu. Istom kad je te večeri došao k njima prije kazališta, ušao u njenu sobu i ugledao njeno lice zaplakano, nesretno od nepopravljiva jada što joj ga je on nanio, te žalosno i milo, shvatio je jaz što dijeli njegovu ukaljanu prošlost od njene krotke čistote te se užasn timer od onoga što je učinio.

– Nosite, nosite te užasne knjige! – rekla je gurkajući teke što su ležale pred njom na stolu. – Zašto ste mi ih dali!... Ne, ipak je bolje – dodala je sažalivši se njegovu očajnu licu.

– Ali to je užasno, užasno!

On je oborio glavu i šutio. Ništa nije mogao kazati.

– Nećete mi oprostiti – prošapta.

– Ma ne, oprostila sam, ali to je užasno.

Međutim njegova je sreća bila tako velika da je ovo priznanje nije narušilo nego joj je samo pridalo nov prijeliv. Oprostila mu je; ali otad je smatrao da je još nedostojniji nje, još se dublje moralno klanjao pred njom i još više cijenio svoju nezasluženu sreću.

XVII

Nehotice prebirući u svom sjećanju dojmove o razgovorima što su se vodili prije i poslije ručka, Aleksej se Aleksandrovič vraćao u svoju samotničku svratišnu sobu. Riječi Darje Aleksandrovne o praštanju izazvaše u njemu samo gnjev. Bi li u svom slučaju primijenio ili ne bi primijenio ovo kršćansko načelo – bijaše odveć teško pitanje o kojem se nije smjelo olako govoriti, i to je pitanje Aleksej Aleksandrovič već odavno bio riješio odrečno. Iz svega što je bilo rečeno najjače mu se u pamet usjekoše riječi glupoga, dobrog Turovcina: ponio se junački, izazvao na dvoboj te ubio. Svi su to, očito, odobrivali iako zbog uljudnosti toga nisu rekli.

»Uostalom, to je gotovo, nema o tome šta više da se misli« reče u sebi Aleksej Aleksandrovič. Pa, misleći samo na odlazak što ga je čekao i na reviziju što ju je imao obaviti, ušao je u svoju sobu i upitao vratara što ga je pratio gdje je njegov lakaj; vratar reče da je lakaj malo prije nekamo izišao. Aleksej Aleksandrovič naloži da mu se donese čaj, sjedne za stol pa, uzevši Fruma, stane gledati koja će sve mjesta obići na putu.

– Dva brzojava – ulazeći u sobu reče lakaj koji se vratio. – Oprostite, vaša preuzvišenosti, samo sam na trenutak bio izišao.

Aleksej Aleksandrovič uzme brzojave te ih otvori. Prvi brzojav bijaše vijest da je Stremov postavljen na ono mjesto koje je sam Karenjin želio.

Aleksej Aleksandrovič baci brzojav pa pocrvenjevši ustane i stane hodati po sobi. »*Quos vult perdere dementat*«¹⁵¹ reče razumijevajući pod quos one koji su kumovali tome postavljenju. Nije mu bilo krivo što on nije dobio to mjesto, što su njega očito zaobišli; nisu vidjeli da je blebetalo, frazer Stremov manje no itko drugi sposoban za to. Kako nisu vidjeli da tim postavljenjem upropašćuju sebe, svoj *prestige*.¹⁵²

»Opet nešto slično« reče žučno u sebi otvarajući drugi brzojav. Bio je od žene. Njen potpis plavom olovkom, »Ana«, bijaše prvo što mu je palo u oči.

»*Umirem, molim, preklinjem da dođete. Mirnije ću umrijeti s oprostjenjem*«, pročita on.

¹⁵¹ »Koga bog hoće da upropasti, prvo mu pamet oduzme.«

¹⁵² *Francuski: svoj ugled (prestiz).*

Prezrivo se osmjehnuo te bacio brzovjav. U prvi mu se mah učinilo da je, u to nema sumnje, posrijedi prijevara i neka lukavština.

»Nema te prijevare pred kojom bi se ona zaustavila. Morala bi roditi. Možda su to porođajni bolovi. Šta to samo oni smjeraju? Uzakoniti dijete, kompromitirati mene i omesti rastavu – mislio je. – Ali šta ono piše: »Umirem«... Ponovo pročitaj brzovjav! i odjednom njega prenerazi pravi smisao onoga što je u njemu bilo rečeno. »A ako je istina? – reče u sebi. – Ako je istina da se u času patnje i blizine smrti iskreno kaje, a ja, uzevši da je to prijevara, odbijem da dođem? To neće biti samo okrutno, a i svi će me osuditi, nego će to biti glupo od mene.«

– Petre, zadrži kočiju. Idem u Petrograd – reče lakaju.

Aleksej Aleksandrovič odluči da će poći u Petrograd i sastati se sa ženom. Ako je laž da je ona bolesna, on će samo šutjeti i otići. Ako je ona zaista na samrti i želi li ga pred smrt vidjeti, oprostiti će joj ako je zatekne živu, a odat će joj posljednju počast ako bude došao prekasno. Cijelim putem više nije mislio na to šta da radi.

Osjećajući umor i nečistoću što prouzrokuje noć u vagonu, Aleksej Aleksandrovič se u ranoj petrogradskoj magli vozio pustim Nevskim prospektom i gledao preda se ne misleći na to šta ga čeka. Nije mogao misliti na to zato što, zamišljajući što će biti, nije mogao odagnati pretpostavku da bi smrt odjednom razmrsila svu teškoću njegova položaja. Pred očima su mu promicali pekari, zatvorene trgovine, noćni izvoščiki, sluge što su mele pločnike, i on je sve to motrio trudeći da u sebi zagluši misao o onome šta ga čeka i šta ne smije željeti a svejedno želi. Dovezao se do ulaznog stepeništa. Jedan izvoščik i nečija kočija sa zaspalim kočijašem stajahu do ulaza.

Ulazeći u hodnik, Aleksej Aleksandrovič kao da je iz nekog dalekog kuta svoga mozga izvukao odluku te je osnaži. Ovakvu odluku: »Bude li prijevara, onda miran prezir pa će oputovati. Bude li istina, onda valja sačuvati pristojnost.«

Vratar je otvorio prije nego što je Aleksej Aleksandrovič pozvonio. Vratar Petrov, inače Kapitonič, imadaše čudno obličje u staru crnu kaputu, bez kravate i u papučama.

– Kako gospođa?

– Jučer se sretno porodila.

Aleksej se Aleksandrovič zaustavi i problijedje. Sad je jasno shvatio koliko je silno želio njenu smrt.

– A zdravlje?

Kornej u jutarnjoj pregači strči niza stepenice.

– Vrlo slabo – odgovori. – Jučer je bio konzilijum, i sad je liječnik ovdje.

– Uzmi stvari – reče Aleksej Aleksandrovič pa, osjećajući neko olakšanje na vijest da ipak ima nade da bi mogla umrijeti, uđe u predsoblje.

Na vješalici je bio vojnički ogrtač. Aleksej to Aleksandrovič primijeti i upita:

– Tko je ovdje?

– Liječnik, primalja i grof Vronski.

Aleksej Aleksandrovič pođe u nutarnje odaje. U salonu ne bje nikoga; iz njezina kabineta na odjek njegovih koraka iziđe primalja u kapici s ljubičastim vrpčama.

Prišla je Alekseju Aleksandroviču i s familijarnošću koja dolazi kad se bliži nečija smrt, uzevši ga za ruku, povede ga u spavaonicu.

– Hvala bogu da ste došli! Samo vas zaziva – reče ona.

– Ta dajte brže leda! – ču se iz spavaonice zapovijedni liječnikov glas.

Aleksej Aleksandrovič uđe u njezin kabinet. Pored njena stola, bočimice prema naslonu, sjedio je Vronski i, pokrivši lice rukama plakao. On skoči na glas liječnika, skine ruke s lica i ugleda Alekseja Aleksandroviča. Kad vidje muža, tako se smete da je opet sjeo uvlačeći glavu među ramena kao da želi kamo nestati; ali se on svlada, digne te reče:

– Ana umire. Liječnici rekoše da nema nade. Sav sam u vašoj vlasti, ali mi dopustite da budem ovdje, uostalom, možete od mene uraditi što hoćete, ja sam...

Kad ugleda suze Vronskoga, Aleksej Aleksandrovič oćuti plimu one smućenosti što ga je podilazila kad bi vidio tuđu patnju pa, odvrćajući lice i ne saslušavši ga, žurno pođe k vratima. Iz spavaonice se ćuo Anin glas koji nešto govoraše. Glas joj je bio vedar, živahan, izvanredno taćnih intonacija. Aleksej Aleksandrović uđe u spavaonicu i priđe krevetu. Ležala je licem prema njemu. Obrazi su joj gorjeli od rumenila, oći blistale, malene bijele ruke što su provirivale iz manšeta na bluzici poigravale su se krajem pokrivaća previjajući ga. Reklo bi se, ona nije bila samo zdrava i svježa, nego i izvrsno raspoložena. Govorila je brzo, zvonko i neobićno pravilnim i proćućenim intonacijama.

– Zato što ni Aleksej, mislim na Alekseja Aleksandrovića (kakav ćudan užasan usud da su obojica Alekseji, zar ne?), Aleksej mi ne bi odbio. Ja bih zaboravila, on bi oprostio... Samo što to ne dolazi? On je dobar, tuga! Dajte mi brže vode! Ah, to će njoj, djevojćici će mojoj škoditi! No, dobro, pa dajte joj dojilju. E pa pristajem, to je ćak i bolje. On će doći, bit će mu teško kad je bude vidio. Odnosite je.

– Ana Arkadjevna, on je došao. Evo ga! – govoraše primalja trudeći se da njenu pozornost svrne na Alekseja Aleksandrovića.

– Ah, gluposti! – nastavljaše Ana ne videći muža. – Ta dajte mi je, djevojćicu mi dajte! On još nije stigao. Vi zato govorite da neće oprostiti, jer vi njega ne poznajete. Nitko ga nije poznavao. Jedino ja, pa i meni je to jedva uspjesto. Treba mu oći poznavati, Serjoža ima iste takve i ja ih zbog toga ne mogu gledati. Jesu li dali Serjoži rućak? Ma znam ja, sve će zaboraviti. On ne bi zaboravio. Serjožu valja premjestiti u krajnju sobu i zamoliti Maritte da spava s njime.

Najednom se ona skupi, utihnu te uplašeno, kao da oćekuje udarac, kao da se brani, podiže ruke prema licu. Ugledala je muža.

– Ne, ne – poće ona – ne bojim se ja njega, smrti se bojim. Alekseju, doći ovamo. Ja se zbog toga žurim što nemam vremena, još mi je malo preostalo da živim, sad će poćeti vrućina i ja ništa više neću shvatiti. Sada shvaćam, i to shvaćam sve, sve vidim.

Smrknuto lice Alekseja Aleksandroviča poprimi patnički izraz, uzeo ju je za ruku te htio nešto reći, ali nikako nije mogao izgovoriti; donja mu usna drhtala, a on se još jednako uzbuđen u sebi borio i samo katkad pogledao na nju. I svaki put kad bi je pogledao, vidio joj je oči koje su ga motrile takvom umilnom i zanosnom nježnošću kakvu još nikad u njima nije vidio.

– Stani, ti ne znaš... Stojte, stojte... – ona se zaustavila u govoru kao da pribire misli. – Da – počela je. – Da, da, da. Evo šta sam htjela reći. Ne čudi mi se. Ja sam jednako ona koja sam bila. Ali u meni postoji jedna druga, ja se nje bojim – ta je zavoljela onoga, a ja sam htjela tebe zamrziti i nisam mogla zaboraviti onu koja je bila prije. Ja nisam ta. Sad sam ja ona prava, ja sva. Sada umirem, znam da ću umrijeti, upitaj njega. Ja i sad ćutim, evo ih, tegove na rukama, na nogama, na prstima. Evo kakvi su prsti – golemi! Ali sve će to uskoro svršiti... Jedno mi samo treba: da mi oprostiš, posve oprostiš! Ja sam užasna, ali mi je dadilja govorila: sveta mučenica – kako joj ono ime bješe? – ona je bila gora. I ja ću poći u Rim, ondje je pustinja, i onda nikome neću smetati, samo ću uzeti Serjožu i djevojčicu... Ne, ti ne možeš oprostiti! Znam ja, to se ne smije oprostiti! Ne, ne, odlazi, ti si suviše dobar! – Jednom vrelom rukom držala je njegovu ruku, drugom ga je otiskivala.

Smućenost u duši Alekseja Aleksandroviča neprestano se pojačavala te je sada došlo do toga stupnja da se već prestao s njime boriti; najednom je oćutio da je ono što je smatrao smućenošću bilo naprotiv blaženo duševno stanje koje mu je odjednom donijelo novu sreću za kakvu nikad prije nije znao. Nije mislio da mu kršćanski zakon, koji je on sav život htio nasljedovati, propisuje da prašta svojim neprijateljima i da ih voli; ali radosno osjećanje ljubavi i praštanja svojim neprijateljima ispunjavaše mu dušu. Klečao je i, položivši glavu na prijegilo njene ruke što ga palila vatrom kroz bluzicu, plakao poput djeteta. Ona zagrlj njegovu pročelavu glavu, primakne mu se te izazovnim ponosom podigne oči.

– Evo ga, znala sam ja! Sada zbogom svi, zbogom!... Opet su došli oni, zašto ne odlaze?... Ama skinite s mene te bunde! Liječnik joj odmakne ruke, pažljivo je položi na jastuk te pokrije poviše ramena. Ona pokorno leže nauznak i gledaše preda se pogledom koji je sijao.

– Upamti samo to da je meni bilo potrebno jedino oprostjenje, i ja ništa više ne želim... A zašto on ne dolazi? – započe ona osvrćući se na vrata prema Vronskome. – Priđi, priđi! Pruži mu ruku. Vronski priđe rubu kreveta pa, kad je ugleda, opet pokri lice rukama.

– Otkrij lice, gledaj u njega. On je svet – reče. Ama otkrij, otkrij lice! – ljutito poče ona. – Alekseju Aleksandreviču, otkrij mu lice! Hoću da ga vidim.

Aleksej Aleksandrovič uzme Vronskoga za ruke te mu ih skloni s lica koje je bilo izbezumljeno od patnje i stida što su bili na njemu.

– Pruži mu ruku. Oprosti mu.

Aleksej mu Aleksandrovič pruži ruku ne suzdržavajući suza što su tekle iz očiju.

– Bogu hvala, bogu hvala – progovori ona – sad je sve gotovo. Samo da malo ispružim noge. Eto tako, baš fino. Kako je ovo cvijeće napravljeno bez ukusa,

uopće nije nalik na ljubičice govoraše pokazujući na tapete. – Bože moj! Bože moj. Kad će se to završiti? Dajte mi morfija. Doktore! Ama dajte morfija. O, bože moj, bože moj!

I ona se poče premetati na postelji.

Liječnik i drugi liječnici govorahu da je to bila porođajna groznica u kojoj se od sto slučajeva devedeset i devet završuje smrću. Čitav je dan bila u vatri, u buni i nesvjestici. Oko ponoći bolesnica ležala bez svijesti i gotovo bez bila. Svaki su čas očekivali kraj.

Vronski se odvezao kući, ali ujutro je došao da sazna šta je i, kad ga Aleksej Aleksandrovič sreće u predsoblju, reče mu:

– Ostanite, možda će ona vas tražiti – i sam ga uvede u ženin kabinet.

Pred jutro poče opet uzbuđenje, živahnost, brzina misli i govora, i opet se završi bunilom. Trećega dana bi isto tako, te liječnici rekoše da ima nade. Toga dana Aleksej Aleksandrovič uđe u kabinet gdje je sjedio Vronski pa, zatvorivši vrata, sjedne njemu nasuprot.

– Alekseju Aleksandroviču, – reče Vronski osjećajući da se približuje objašnjenje – ja ne mogu govoriti, ne mogu razumijevati. Poštedite me! Kako god da je vama teško, vjerujte, meni je još teže.

Htjede ustati. Ali ga Aleksej Aleksandrovič uzme za ruku i rekne:

– Molim vas da me saslušate, to je prijeko potrebno. Moram vam objasniti svoja osjećanja, osjećanja koja su me vodila i koja će me voditi, da ne biste bili u zabludi s obzirom na mene. Vama je poznato da sam se ja odlučio na rastavu te da sam već i započeo parnicu. Ne krijem od vas da sam, započinjući parnicu, bio u nedoumici, mučio sam se; priznajem vam da me proganjala želja da se osvetim vama i njoj.

Kad sam dobio brzojav, pošao sam ovamo s tim istim osjećajima, reći ću još više: želio sam njenu smrt. Ali... – zašuti on promišljajući da li da mu otkrije ili ne otkrije svoje osjećanje. – Ali sam je vidio i oprostio. I ta sreća praštanja otkrila mi je moju dužnost. Oprostio sam potpuno. Hoću da podmetnem drugi obraz, hoću da dadnem košulju kad mi odnose kaput, i molim boga samo to da mi ne oduzme sreću da mogu praštati! – Suze su mu bile u očima, a svijetao, miran pogled prenerazi Vronskoga.

– Eto vam moga stajališta. Vi mene možete zgaziti u blato, učiniti od mene ruglo pred svijetom, ja nju neću ostaviti niti ću vama ikada reći riječi prijekora – nastavio je. – Moja je dužnost meni jasno zacrtana: ja moram biti s njome, i bit ću. Ako ona bude zaželjela da vas vidi, ja ću vam već nekako dojaviti, ali sada, držim, za vas je najbolje da se udaljite.

Ustao je, a jecaji mu presjekoše govor.

Vronski se isto diže te ga je u pognutu, neuspravljenu položaju ispod oka gledao. Nije shvaćao osjećanja Alekseja Aleksandroviča. Ali je čutio da je ovo nešto više, da čak nije pristupačno ni njemu ni njegovu nazoru o svijetu.

XVIII

Nakon svoga razgovora s Aleksejem Aleksandrovičem iziđe Vronski na trijem doma Karenjinovih te zastane, s mukom se prisjećajući gdje je on to i kamo bi trebalo da ode ili da se odveze. Osjećao se postidjen, ponižen, kriv i lišen mogućnosti da spere svoje poniženje. Osjećao se izbačenim iz one kolotečine kojom je tako ponosno i lako dosad išao. Sve njegove životne navike i pravila što su se činili tako čvrsti ujedanput se pokazашe lažni i neprimjenljivi.

Prevareni muž koji se dosad pričinjao kao jadan stvor, kao slučajna i pomalo komična smetnja njegovoj sreći, odjednom dobiva od nje same poziv, biva uznesen na onaj uzvišeni položaj koja ulijeva ropsku pokornost, i taj se muž nije na toj visini pokazao zao, lažan, smiješan, nego dobar, jednostavan i veličanstven.

Toga Vronski nije mogao da ne osjeti. Uloge se odjednom izmijeniše. Vronski osjećашe njegovu uzvišenost i svoje poniženje, osjećашe da muž ima pravo, a on krivo. Osjetio je da je muž bio velikodušan i u svojoj nevolji, a da je on nizak u svojoj prijeveri. Ali ta spoznaja o svojoj niskosti pred tim čovjekom kojega je nepravedno prezirao bijaše samo malen dio njegova jada. Sada se osjećao neizrecivo nesretnim zbog toga što je, kako mu činilo, dok je Ana postajala hladnijom, njegova strast prema Ani u posljednje vrijeme, sada kada je znao da je zauvijek gubi, bivala snažnija nego što je ikad bila. On ju je svu prozreo za vrijeme njene bolesti, upoznao joj dušu, i činilo mu se da je nikad dotad nije volio. I baš sada, kad ju je upoznao, zavolio kao što treba da se voli, bio je ponižen pred njom te ju je zanaovijek izgubio, ostavivši za sobom tek sramotnu uspomenu.

Najužasnije mu pak bijaše onaj smiješni, sramotni položaj, kad mu je Aleksej Aleksandrovič skidao ruke s postidena lica. Stajao je na trijemu doma Karenjinovih kao izgubljen i nije znao šta da radi.

– Zapovijedate li da zovnem izvoščika? – upita vratar.

– Da, izvoščika.

Vrativši se kući nakon tri neprospavane noći, ne svlačeći se, Vronski leže nice na divan sklopivši ruke i metnuvši na njih glavu. Glava mu bijaše teška. Predodžbe, uspomene i najčudnije misli s neobičnom se brzinom i jasnoćom smjenjivahu jedna za drugom: čas je to bio lijek što ga je on nalijevao bolesnici i prelijevao preko žlice, čas bijele primaljine ruke, čas čudan položaj Alekseja Aleksandroviča na podu pred krevetom.

»Zaspati! Zaboraviti!« reče sebi smiren kao zdrav čovjek, koji je uvjeren da će, ako se umorio te hoće da zaspi, smjesta i zaspati. I zaista, u taj isti tren počne mu se u glavi mutiti i on stade propadati u bezdan zaborava. Valovi mora nespvesnoga života već se počеше sklapati nad njegovom glavom, kad odjednom – kao da se najjači električni naboj ispraznio u njemu – tako drhtne da je cijelim tijelom poskočio na oprugama divana pa, oprijevši se rukom, uplašeno saskoči

na koljena. Oči mu bijahu široko otvorene kao da nikad nije spavao. Težina glave i mlitavost udova što ih je na trenutak bio osjetio odjednom nestaše.

»Možete me zgaziti u blato«, čuo je riječi Alekseja Aleksandroviča i vidio ga pred sobom, i vidio Anino lice u grozničavu rumenilu i blistavih očiju koje nježno i zaljubljeno nije motrilo njega, nego Alekseja Aleksandroviča; vidio je, tako mu se činilo, svoju glupu i smiješnu priliku kad mu je Aleksej Aleksandrovič skinuo ruke s lica. Opet je protegao noge i bacio se na divan u prijašnji položaj te zatvorio oči.

»Zaspati! zaspati!« ponovi on. Ali zatvorenih očiju on je još jasnije vidio Anino lice onakvo kakvo je bilo one večeri; prije trke, koju on nije mogao zaboraviti.

– Toga nije niti će biti, i ona želi to zbrisati iz svoga pamćenja. A ja ne mogu živjeti bez toga. Kako da se pomirimo, kako da se pomirimo? – reče naglas te nesvjesno stade ponavljati te riječi. To ponavljanje riječi spriječi nicanje novih slika i uspomena koje su mu se, osjećao je, gomilale u glavi. Ali ponavljanje riječi ne spriječi maštu za dulje vrijeme. Opet se jedan za drugim neobičnom brzinom stadoše javljati najbolji trenuci, a ujedno s njima i nedavno poniženje. »Makni ruke«, veli Anin glas. On odmakne ruke i osjeti postidjenost i da mu se na licu odražava glup izraz.

Jednako je ležao trudeći se da zaspi iako je ćutio da nema ni najmanje nade te je jednako šaptom ponavljao slučajne riječi bilo koje misli želeći time zapriječiti nicanje novih slika. Osluhnuo je – i začuo čudne riječi koje je ponavljao suludo šapćući: »Nisi umio cijeniti, nisi se umio koristiti; nisi umio cijeniti, nisi se umio koristiti.«

»Šta je to? Da to ja ne silazim s uma? – reče sebi. – Možda. A zašto ljudi silaze s uma, a zašto se ustrijeljuju?« odgovori sam sebi pa, otvorivši oči u čudu, ugleda poreci svoje glave jastuk što ga je izvezla Varja, bratova žena. Dodirnuo je kičanku na jastuku i pokušao se sjetiti Varje, sjetiti se kad ju je posljednji put vidio. Ali misliti na što drugo bijaše tegobno.

»Ne, valja zaspati!« Primakao je jastuk i priljubio uza nj glavu, ali valjalo se naprezati da bi oči držao zatvorene. Poskočio je i sjeo. »To je svršeno za mene – reče u sebi. – Valja promisliti šta da radim. Šta mi preostaje?« Misao mu brzo proletje kroz život u kojem nije volio Anu.

»Častoljubije? Serpuhovski? Otmjeno društvo? Dvor?« Nina čemu se ne mogaše zaustaviti. Sve je to imalo smisla prije, ali sada ništa od toga više nije bilo. Ustao je s divana, skinuo kaput, popustio remen pa, razdrljivši rutave grudi da slobodnije diše, ushoda se po sobi. »Dakle ljudi silaze s uma – ponovio je – i ustrijeljuju se dakle... da se ne bi morali sramiti«, dodadne polagano.

Prišao je vratima i zatvorio ih; onda je ukočena pogleda i čvrsto stisnutih zubi prišao stolu, uzeo revolver, ogledao ga, obrnuo nabijenu cijev te se zamislio. Oborivši glavu s izrazom koji je odavao napor pri napregnutu razmišljanju, stajao je do dvije minute nepomično i mislio.

»Naravno«, reče u sebi kao da ga je logički, dug i jasni tok misli doveo do nesumnjiva zaključka. A zapravo, ovo njegovo uvjerenje »naravno« bijaše samo posljedica ponavljanja upravo onih istih uspomena i predodžaba kroz koje je već

desetke puta prošao u ovo sat vremena. Iste bijahu uspomene na sreću, zauvijek izgublenu, ista predodžba besmislenosti svega što ga je još čekalo u životu, ista svijest o svome ponižavanju. Ista bijaše i posljedica ovih predodžaba i osjećanja.

»Naravno«, ponovio je kad mu se misao po treći put upravila onim istim začaranim krugom uspomena i misli pa, prislonivši revolver lijevoj strani grudi te snažno trgnuvši cijelom rukom kao da je odjednom steže u šaku, potegne otkonac.

Nije čuo pucnja, ali ga snažan udarac u grudi obori s nogu. Htjede se zadržati za kraj od stola, ispusti revolver, posrnu i sjede na zemlju začuđeno se ogledajući oko sebe. Nije prepoznavao svoje sobe gledajući odozdo izvijene nogare stola, košaru za papir i tigrovu kožu. Brzi škriputavi koraci sluga koji je išao salonom prisiliše ga da se povрати. Napregao je misao i shvatio da je na podu pa, kad opazi krv na tigrovoj koži i u sebe na ruci, shvati da je pucao u sebe.

– Glupo! Promaših – progovori pipajući rukom za revolverom. Revolver bijaše pored njega – on je tražio podalje. Nastavljajući da traži, premetnuo se na drugu stranu pa, nemajući snage da održi ravnotežu pade onemoćao od krvoliptanja.

Elegantan sluga sa zaliscima, koji se često tužio svojim znancima na slabost svojih živaca, toliko se uplašio kad je vidio kako gospodin leži na podu da ga je ostavio nek mu lipće krv i odjurio po pomoć.

Za jedan sat stiže Varja, bratova žena, te s pomoću tri pristigla liječnika po koje je ona bila na sve strane poslala i koji stigoše u isto vrijeme, metne ranjenika u postelju i osta uz njega da ga njeguje.

XIX

Pogreška koju je počinio Aleksej Aleksandrovič što on, pripremajući se na susret sa ženom, nije pomislio na slučajnost da bi njeno kajanje moglo biti iskreno te da bi joj on mogao oprostiti, a da ona neće umrijeti – ta mu je pogreška u dva mjeseca nakon njegova povratka iz Moskve iskrsla u svoj svojoj snazi. Ali pogreška što ju je on počinio nije potekla samo odatle što on nije pomislio na tu slučajnost nego isto toliko odatle što on do toga dana, kad je zatekao ženu na umoru, nije poznao svoga srca. On se uz postelju bolesne žene prvi put u životu predao onome osjećanju ganutljive sućuti što su ga u njemu pobuđivale patnje drugih ljudi i kojega se prije stidio kao štetne slabosti; i sažaljenje prema njoj, i kajanje zbog toga što je on želio njenu smrt i, najvažnije, sama radost praštanja učiniše da on odjednom nije osjetio samo olakšanje svojih patnji, nego i duševno spokojstvo kakvo nikad prije nije doživio.

Najednom je osjetio da upravo ono što je bilo izvor njegovih patnji posta izvor njegove duhovne radosti, ono što se činilo nerješivo dok je osuđivao, korio i mrzio, posta jednostavno i jasno kad je praštao i volio. Oprostio je ženi i žalio je zbog njene patnje i kajanja. Oprostio je Vronskome i žalio ga, osobito pošto do njega dopriješe glasi o njegovu očajničkom činu. Žalio je i sina više nego prije te

je sada sebe prekoravao što se premalo bavio njime. Ali novorođenu malenu djevojčicu ne samo da je nekako naročito žalio nego je osjetio prema njoj i neku nježnost. Spočetka se jedino zbog osjećanja sućuti bavio tom novorođenom slabašnom djevojčicom koja mu nije bila kći i koja je bila zanemarena za materine bolesti te bi po svoj prilici bila umrla da se on nije za nju pobrinuo – te ni sam nije primijetio da ju je zavolio.

Nekoliko bi puta na dan navraćao u dječju sobu i podosta ondje prosjedio tako da su se dojilja i dadilja privikle na njega iako su ga se prvo pobojavale. Koji put bi po pola sata šutke gledao u zaspalo, poput šafrana crveno, pahuljasto i namreškano djetetovo lišće i pratio pokrete čela što se mrštilo i punašne ručice svijenih prstiju koje su gornjim dijelom dlana trle očiće i korijen nosa.

Osobito u takvim trenucima Aleksej Aleksandrovič se ćutio posve spokojnim i u skladu sa samim sobom te mu se njegov položaj nije ćinio nimalo neobićan i smatrao je da ga ne treba mijenjati.

Ali što je više vremena prolazilo, to je on jasnije vidio, ma kako da mu se ovaj položaj ćinio prirodan, da neće dopustiti da ga zadrži. Osjećao je da je osim blage duhovne sile, koja mu je upravljala dušom, postojala druga jedna, surova, isto toliko vlasna ako ne i vlasnija sila, koja mu je upravljala životom, i da mu ta sila neće dati onoga smirenog spokoja koji je on želio. ćutio je da su ga svi išćuđavajući se upitno motrili, da ga nisu shvaćali te da su od njega nešto očekivali. Osobito je ćutio krhkost i neprirodnost svojih odnosa prema ženi.

Kad je minula ta raznježenost što je u njima pobudila blizina smrti, Aleksej Aleksandrović poče primjećivati da ga se Ana boji, da joj je on na teret te da mu ne može pravo u oći gledati. Kao da je nešto htjela a nije mu se usuđivala kazati, i nekako kao da je još nešto, osjećajući da se njihovi odnosi ne mogu nastaviti, od njega očekivala.

Pri koncu se veljaće dogodi da je novorođena Anina kći, nazvana također Ana, oboljela. Aleksej Aleksandrović je bio ujutro u dječjoj sobi pa, kad je naredio da pošalju po lijećnika, ode u ministarstvo. Pošto je završio svoj posao, vratio se kući poslije tri. Ulazeći u predsoblje, opazio je jednog lakaja ljepotana u gajtanima i medvjedoju pelerini gdje drži bijel dug ogrtać od krzna amerićkog psa.

– Tko je ovdje? – upita Aleksej Aleksandrović.

– Kneginja Elizabeta Fjodorovna Tverska – Alekseju Aleksandroviću se učinilo da lakaj odgovara smiješeći se.

Za sve ovo teško vrijeme je Aleksej Aleksandrović primjećivao da su njegovi znanci iz otmjenog društva, osobito žene, na poseban način suosjećali s njime i njegovom ženom. Primjećivao je u svih tih znanaca neku jedva skrivanu radost, onu istu radost koju je vidio u odvjetnikovim očima i sada u očima lakaja. Svi kao da bjehu razdragani, kao da su koga udavali. Kad bi ga sretali, teško skrivajući radost, pitali bi ga za zdravlje.

Alekseju Aleksandroviću bijaše neprijatna nazoćnost kneginje Tverske i zbog uspomena vezanih uz nju, i zbog toga što on nju uopće nije volio, te on poče ravno u dječju sobu. U prvou je dječjoj sobi, naslonivši grudi na stol i metnuvši noge na stolicu,

Serjoža nešto crtao veselo mrmljajući. Engleskinja koja je za Anine bolesti zamjenjivala Francuskinju i koja je uza sitan vez sjedila pored dječaka, hitro ustade, priklecne u znak pozdrava te povuče Serjožu.

Aleksej Aleksandrovič pogladi sina rukom po kosi, odgovori na guvernantino pitanje o ženinu zdravlju te upita što je liječnik rekao za *baby*.¹⁵³

– Liječnik je rekao da nije ništa opasno te je propisao kupke, gospodine.

– Ali nju jednako boli – reče Aleksej Aleksandrovič osluškujući djetetovo vikanje u susjednoj sobi.

– Ja mislim da dojlja ne valja, gospodine, – odlučno reče Engleskinja.

– Po čemu to mislite? – upita je on zaustavljajući se.

– Tako je bilo kod grofice Polj, gospodine. Dijete liječili, a pokazalo se da je dijete jednostavno gladno: dojlja je bila bez mlijeka, gospodine.

Aleksej Aleksandrovič se zamisli pa, postajavši nekoliko trenutaka, uđe u drugu sobu. Zabacujući glavicu, djevojčica je ležala grčeci se na dojljinim rukama i nije htjela ni da uzme punahnu ponuđenu dojku, ni da zašuti unatoč zajedničkom psikanju dojlje i dadilje koja se bila nagnula nad nju.

– Svejednako nije bolje? – reče Aleksej Aleksandrovič.

– Vrlo je nemirna – šaptom odgovori dadilja.

– Miss Edvard veli da možda dojlja nema mlijeka – reče on.

– I ja to mislim, Alekseju Aleksandroviču.

– Pa što onda ne govorite?

– Komu da kažem? Ana Arkadjevna je jednako bolesna – nezadovoljno reče dadilja.

Dadilja je bila stara domaća sluškinja. I u ovim jednostavnim njenim riječima Alekseju Aleksandroviču se učinilo da cilja na njegov položaj. Dijete je vikalo još jače zagrcavajući se i hripljući. Mahnuvši rukom, dadilja mu priđe, uzme ga s ruku dojlje te ga stane njihati u hodu.

– Treba zamoliti liječnika neka pregleda dojlju – reče Aleksej Aleksandrovič.

Zdrava naoko, udešena dojlja, preplašivši se da će joj otkazati, promrmlja nešto sebi u bradu pa, sakrivajući veliku dojku, prezirno se osmjehivala sumnji o svojoj mliječnosti. Aleksej Aleksandrovič je osjetio da se i tim osmjehom podsmjehuju njegovu položaju.

– Jadno dijete! – reče dadilja psičući na dijete i nastavljajući da hoda.

Aleksej Aleksandrovič sjede na stolicu te s patničkim sjetnim licem gledaše dadilju kako hoda gore dolje.

Kad dijete koje je zašutjelo napokon spustiše u duboki krevetac i kad dadilja, pošto je popravila jastuk, otiđe od njega, Aleksej Aleksandrovič ustane i s teškom mukom koracajući na prstima, priđe k djetetu. Časak je šutio i s istim onim sjetnim licem motrio dijete; ali mu nenadano izbi osmijeh na licu što mu je digao kosu i kožu na čelu, te on isto tako tiho iziđe iz sobe.

U blagovaonici je pozvonio i naredio sluzi koji je bio ušao da pošalje opet po liječnika. Ljutio se na ženu što se ona nije brinula o ovome dražesnom djetencu, te u ovom ljutitom raspoloženju ne htjede otići k njoj, ne htjede ni da vidi

¹⁵³ *Engleski: malo dijete, beba.*

kneginju Betsi; ali jer bi se žena mogla začuditi, zašto on po običaju nije svratio k njoj, stoga, kad se svladao, ode u spavaonicu. Prilazeći po meku sagu vratima, nehotice je oćuo razgovor koji nije Źelio ćuti.

– Da on ne putuje, ja bih shvatila vaše odbijanje i njegovo isto tako. Ali vaš muŹ mora biti iznad toga – govoraše Betsi.

– Nije da neću zbog muŹa, već ja neću zbog sebe. Ne govorite toga! – odgovori uzbuđen Anin glas.

– Da, ali vi ne moŹete ne poŹeljati da se oprostite s ćovjekom koji je pucao u se zbog vas...

– Baš zbog toga i neću.

Aleksej Aleksandrović se uplašen i osjećajući se kao krivac zaustavi te htjede neprimjetno oćići nazad. Ali promislivši da to ne bi bilo dostojno, on se opet vrati pa, kašljucnuvši pođe u spavaonicu. Glasovi umukoše, i on uđe.

U svojoj kućnoj haljini, kratko ošišane crne kose koja se poput guste ćetke dizala na okrugloj glavi, Ana je sjedila na jastuku. Kao i uvijek kad bi ugledala muŹa, Źivahnosti na njenu licu odmah nestade; oborila je glavu i nemirno se obazrela na Betsi. Odjevena po posljednjoj modi, u šeširu što joj je lebdio negdje ponad glave poput sjenila na svjetiljci, i u svojoj haljini s kosim oštrim prugama koje su na struku išle na jednu stranu a na suknji na drugu, Betsi je sjedila pored Ane uspravno drŹeći svoj vitki visoki stas te, nagnuvši glavu podrugljivim osmijehom doćekala Alekseja Aleksandrovića.

– A! – ona će kao da se začudila. – Vrlo mi je drago da ste kod kuće. Nigdje se ne pokazujete, te vas nisam sreła otkako je Ana bolesna. Sve sam ćula – vaše brige. Da, vi ste divan muŹ! – reće ona drŹeći se vaŹno i ljubazno kao da ga nagrađuje ordenom velikodušnosti za njegovo ponašanje prema Źeni.

Aleksej Aleksandrović se hladno nakloni pa, poljubivši Źeni ruku, upita je za zdravlje.

– Ćini mi se da je bolje – rekla je izbjegavajući mu pogled.

– Ali u vas je groznićava boja lica – reće on naglašujući rijeć »groznićava«.

– Ja i ona smo suviše razgovorale – reće Betsi – osjećam da je to egoizam s moje strane te odlazim.

Ustala je, ali je Ana, odjednom pocrvenjevši, hitro uhvati za ruku.

– Ne, ostanite još malo, molim vas. Moram vam reći... ne, baš vama – obrati se ona Alekseju Aleksandroviću, a rumen joj prekri vrat i ćelo – da ne Źelim niti mogu šta tajiti pred vama – reće ona.

Aleksej Aleksandrović zapucketa prstima te obori glavu.

– Betsi je govorila da grof Vronski Źeli doći k nama da se oprostí pred svoj odlazak u Taškent. – Nije gledala muŹa i oćito se Źurila da kaŹe sve ma kako da joj to bijaše tegotno. – Rekla sam da ga ne mogu primiti.

– Rekli ste, prijateljice moja, da će to zavisiti od Alekseja Aleksandrovića – popravi je Betsi.

– Ali ne, ja ga ne mogu primiti, i to nićemu ne... – Najednom je zastala i upitno pogledala muŹa (on nju nije gledao). – Jednom rijećju, ja ne Źelim...

Aleksej Aleksandrovič se pomače i htjede joj uhvatiti ruku. Prvom kretnjom ona je otrgnula svoju ruku od njegove vlažne ruke s velikim nabreklih žilama koja je tražila njezinu; ali, očito se prisilivši, ona stisne njegovu ruku.

– Veoma sam vam zahvalan na vašemu povjerenju, ali... – reče osjećajući se smeten i zovoljan da ono što je lako i jasno mogao zaključiti sam u sebi, ne može prosuđivati pred kneginjom Tverskom koja se njemu pričinjala utjelovljenjem one surove snage koja je imala upravljati njegovim životom u očima svijeta i koja mu je smetala da se preda svome osjećanju ljubavi i praštanja. On zastane gledajući kneginju Tversku.

– E pa zbogom, ljepoto moja, – reče Betsi ustajući. Poljubila je Anu te izišla, Aleksej Aleksandrovič ju je ispratio.

– Alekseju Aleksandroviču! Ja vas poznajem kao istinski velikodušna čovjeka – uze Betsi zastavši u malome salonu i osobito mu snažno stišćući još jednom ruku. – Ja sam tu strana osoba, ali ja toliko volim nju i cijenim vas da ću si dopustiti da vas svjetujem. Prihvatite to. Aleksej Vronski utjelovljena je čast, i on putuje u Taškent.

– Zahvalan sam vam, kneginjo, na vašoj sućuti i svjetovanju. Ali to, može li ili ne može žena primati bilo koga, neka ona odluči sama.

Rekao je to, po navici dostojanstveno uzdigavši obrve i smjesta je pomislio kakve god da bile riječi, u njegovu položaju dostojanstva nije moglo biti. I to je on opazio po uzdržljivoj, podrugljivoj osmijehu kojim ga je Betsi pogledala poslije te fraze.

XX

Aleksej Aleksandrovič se naklonio Betsi u salonu te pođe ženi. Ona je ležala, ali kad začu njegove korake, hitro sjede u prijašnji položaj te ga uplašeno gledaše. Vidio je da je plakala.

– Veoma sam ti zahvalan za povjerenje koje mi odaješ – krotko ponovi ruski frazu koju je pred Betsi bio rekao na francuskom te sjedne pored nje. Kad bi joj govorio ruski i govorio joj »ti«, to bi »ti« Anu nesavladivo razdraživalo. – I vrlo sam ti zahvalan za tvoju odluku. Ja isto držim, budući da odlazi, grof Vronski nema nikakve potrebe da ovamo dolazi. Uostalom...

– Pa već sam rekla, i što tu onda treba ponavljati? – najednom ga presiječe Ana s razdražljivošću koju nije mogla suspreći. »Nema nikakve potrebe – pomislila je – da se dođe oprostiti čovjek sa ženom koju voli, za koju je htio poginuti i sebe upropastiti i koja ne može živjeti bez njega. Nema nikakve potrebe!«

Stisnula je usne i spustila blistave oči na njegove ruke nabreklih žila koje su polagano trle jedna drugu.

– Nemojmo nikad o tome govoriti – dodala je mirnije.

– Ostavio sam tebi da riješiš to pitanje, pa mi je vrlo drago kad vidim... – počeo je Aleksej Aleksandrovič.

– Da se moja želja podudara s vašom – brzo dovrši ona razdražena time što on tako polako govori dok ona, međutim, zna unaprijed sve što će on reći.

– Da – potvrdio je – i kneginja se Tverska posve neumjesno upleće u najteže obiteljske probleme. Ona osobito...

– Ja ništa ne vjerujem što se o njoj govori – brzo će Ana – znam da ona mene iskreno voli.

Aleksej Aleksandrovič uzdahnu i pošutje. Ona je nemirno poigravala kićankama kućne haljine pogledajući u njega s onim mučnim osjećajem tjelesne gadljivosti prema njemu zbog kojega je ona prekoravala sebe, ali koji nije mogla prevladati. Sada je željela samo jedno – da se oslobodi njegove odvratne nazočnosti.

– Nego ja sam malo prije poslao po liječnika – reče Aleksej Aleksandrovič.

– Ja sam zdrava; što će mi liječnik?

– Ma ne, mala plače, a kažu da dojilja ima malo mlijeka.

– A zašto ti nisi meni dopustio da je hranim kad sam te za to preklinjala? Svejedno (Aleksej Aleksandrovič razumjeda što znači to »svejedno«), ona je dijete, i nju će umoriti. – Molila sam da je ja hranim, nije mi bilo dopušteno, a sada mi se još i prigovara.

– Ja ne prigovaram...

– Kako da ne, prigovarate! Bože moj! Zašto nisam umrla! – I ona brižnu u gorak plač. – Oprosti mi, razdražena sam, nepravedna sam – reče pribirući se. – No idi...

»Ne, to ne može ovako ostati« odlučno reče sebi Aleksej Aleksandrovič dok je odlazio od žene.

Nikad mu nije bilo tako jasno kao danas kako je nemoguć njegov položaj u očima svijeta i kakva je mržnja njegove žene prema njemu i uopće kako je moć one surove tajanstvene sile, koja je oprečna njegovu duševnu raspoloženju, upravljala njegovim životom i zahtijevala da se vrši njena volja te da se promijeni njegov odnos prema ženi. Jasno je vidio da su sav svijet i žena nešto od njega zahtijevali, ali šta zapravo, on to nije mogao shvatiti. Osjećao je da mu se zbog toga u duši podizao osjećaj mržnje koji je narušavao njegov mir i svu veličinu pothvata. On je smatrao da bi za Anu bilo najbolje da prekine s Vronskim.

Ali ako svi misle da to nije moguće, on je bio spreman čak i da ponovo dopusti tu vezu, samo da se djeca ne sramote, da njih ne izgubi i da ne promijeni svoj položaj.

Ma kako da je to bilo ružno, bilo je ipak bolje nego prekid kojim bi ona zapala u bezizlazan, sraman položaj, a on bi sam bio lišen svega što voli. Ali se ćutio nemoćan; znao je unaprijed da su svi protiv njega te da mu neće dopustiti da učini ono što se njemu sada činilo tako prirodno i dobro, nego da će ga primorati da učini ono što je ružno, ali što se njima čini da mora biti.

XXI

Betsi još ne dospje da izide iz dvorane kadli je na vratima sretne Stjepan Arkadjič koji je malo prije stigao od Jelisejeva u koga su prispjele svježe ostrige.

– A! Kneginja! Kakav prijatan susret! – poče on. – A ja sam bio kod vas.

– Susret na časak jer ja odlazim – reče Betsi smiješeći se i navlačeći rukavicu.

– Stanite, kneginjo, dopustite da vam, dok navlačite rukavice, cjelunem vašu ručicu. Ni zbog čega toliko ne hvalim povratak starinske mode, koliko zbog ljubljenja ruku. – On poljubi Betsinu ruku. – Pa kad ćemo se vidjeti?

– Ne zavređujete – odgovori Betsi osmjehujući se.

– O ne, i te kako zaslužujem budući da sam postao najozbiljniji čovjek. Ne sređujem samo svoje već i tuđe obiteljske stvari – reče on važna izraza na licu.

– Ah, vrlo mi je drago! – odgovori Betsi odmah razumjevši da on govori o Ani. Pa, vrativši se u dvoranu, oni stadoše u kut. – On će nju umoriti – reče Betsi značajnim šaptom. – Ovo je nemoguće, nemoguće...

– Vrlo mi je drago da vi tako mislite – reče Stjepan Arkadjič kimajući glavom ozbiljna i supatnički osjećajna izraza na licu – ja sam zbog toga i došao u Petrograd. – Cio grad o tome govori – reče ona. – To je nemoguće stanje. Ona kopni te kopni. On ne shvaća da je ona jedna od onih žena koje se ne mogu šaliti svojim osjećanjima. Treba jedno od dvoga: ili nek je kamo odvede, nek postupi energično, ili neka dade rastavu. Ali ovo nju guši.

– Da, da... baš tako... – uzdišući govoraše Oblonski. – Zbog toga sam i došao. To jest ne baš izričito zbog toga... Postavljen sam za dvorskoga komornika, eh pa je trebalo zahvaliti. Ali glavno je, treba ovo srediti.

– E, neka vam bog pomogne! – reče Betsi. Ispraćajući kneginju Betsi do hodnika, još joj jednom poljubivši ruku iznad rukavice tamo gdje udara bilo i, bubnuvši joj još po koju tako nepristalu besmislicu da ona nije znala bi li se ljutila ili smijala, Stjepan Arkadjič pođe sestri. Zatekao ju je u suzama.

Bez obzira što je bio u raspoloženju koje je prštalo od veselja, Stjepan Arkadjič učas prirodno prijeđe u ovaj suosjećajni, pjesnički uzbuđen ton koji je bio u skladu s njenim raspoloženjem. Upita je za zdravlje i kako je provela jutro.

– Vrlo, vrlo loše. I dan, i jutro, i sve prošle i buduće dane – rekla je.

– Meni se čini da se ti odaješ mračnjaštvu. Treba se prenuti, treba pravo pogledati u život. Znam da je teško, ali...

– Slušala sam da žene vole ljude čak i zbog njihovih poroka – odjednom poče Ana – ali ja njega mrzim zbog njegove dobrote. Ne mogu živjeti s njime. Shvati, njegova pojava fizički djeluje na mene, ja sam izvan sebe. Ne mogu, ne mogu s njime živjeti. A što da radim? Bila sam nesretna i mislila da ne bi mogla biti nesretnija, ali ovo užasno stanje u kom sada živim nisam mogla sebi predočiti. Hoćeš li mi vjerovati, svejedno što znam da je on dobar, izvanredan čovjek, da ja nisam vrijedna njegova nokta, ipak ga mrzim. Mrzim ga zbog njegove velikodušnosti. I ništa mi ne preostaje osim... Htjela je reći smrti, ali joj Stjepan Arkadjič ne dade da doreče. – Ti si bolesna i razdražena – reče on; – vjeruj da ti užasno preuveličavaš. Nema tu ništa tako strašno. I Stjepan Arkadjič se

osmjehne. Nitko drugi na mjestu Stjepana Arkadića, koji bi naišao na takav očaj, ne bi sebi dopustio da se osmjehne (osmijeh bi se pokazao kao surov), ali u njegovu osmijehu bijaše tako mnogo dobrote i gotovo ženske nježnosti da njegov osmijeh nije vrijeđao nego je ublaživao i umirivao. Njegove tihe umirujuće riječi i osmijesi djelovali su ublažujući i smirujući poput bademova ulja. I Ana je to brzo osjetila.

– Ne, Stiva, – rekla je. – Ja sam propala, propala sam! Gore nego propala. Ja još nisam propala, ne mogu reći da je sve svršeno; naprotiv, osjećam da nije svršeno. Ja sam – kao napeta struna koja mora puknuti. Ali još nije svršeno... a svršit će strašno.

– Ništa, ništa, struna se istihana može popuštati. Nema toga položaja iz kojega ne bi bilo izlaza.

– Mislila sam i mislila. Ima samo jedan...

Opet on po njenu uplašenu pogledu shvati da je taj jedini izlaz, po njenu mišljenju, smrt, te joj ne dade da doreče.

– Nipošto – reče on – dopustit ćeš. Ti svoj položaj ne možeš vidjeti kao ja. Dopusti mi da otvoreno kažem svoje mišljenje. – On se opet oprezno osmjehnu svojim sladunjavim osmijehom. – Počet ću od početka: ti si se udala za čovjeka dvadeset godina starijeg od sebe. Udala si se ne osjetivši ljubavi ili ne poznajući ljubav. Recimo, to je bila pogreška. – Užasna pogreška! – reče Ana.

– Ali ja ponavljam: to je svršena činjenica. Zatim si ti imala, recimo, nesreću da zavoliš nekoga tko ti nije muž. To je nesreća; ali je i to svršena činjenica. I muž je tvoj to priznao i oprostio. – On je zastajkivao poslije svake rečenice očekujući da ona uzvrat, ali ona ništa nije odgovarala. – Tako ti je to. Sad je pitanje u ovome: možeš li ti nastaviti živjeti sa svojim mužem? Želiš li ti to? Želi li on to?

– Ja ništa ne znam, ništa.

– Ali si sama rekla da ga ne možeš podnositi.

– Ne, nisam rekla. Poričem. Ja ništa ne znam i ništa ne shvaćam. – Ti ne možeš shvatiti. Ja osjećam da letim naglavce u nekakav ponor, ali se ne smijem spašavati. Niti mogu.

– Ništa zato, mi ćemo se podastrijeti pa te prihvatiti. Ja tebe shvaćam, shvaćam da ne možeš uzeti na se da iskažeš svoju želju, svoje osjećanje.

– Ja ništa ne želim, ništa... tek da se sve svrši.

– Ali on to vidi i zna. I zar misliš da to njega manje tišti nego tebe? Ti se mučiš, on se muči, i šta od toga može izići? A rastava međutim rješava sve – nije bez napora Stjepan Arkadić izrekao glavnu misao te značajno pogledao u nju.

Ona ništa nije odgovorila i odrečno zakima svojom ošišanom glavom. Ali po izrazu lica, što joj je odjednom zasjalo prijašnjom ljepotom, on vidje da ona to samo zato nije željela što joj se to činilo nemogućnom srećom. – Meni vas je užasno žao! I kako bih samo bio sretan kad bih to uredio! – reče Stjepan Arkadić već se smjelije osmjehujući. – Ne govori, ništa ne govori! Samo da mi bog dadne da kažem ono što ja osjećam. Idem k njemu.

Ana ga zamišljenim blistavim očima pogleda i ne reče ništa.

XXII

Stjepan Arkadijč onako pomalo svečana lica kojim je sjedao u predsjednički naslonjač u svom uredu uđe u kabinet Alekseja Aleksandroviča. Aleksej Aleksandrovič hodaše po sobi zabacivši ruke na leđa i mišljaše upravo o onom o čemu je Stjepan Arkadijč govorio s njegovom ženom.

– Ne smetam ti? – reče Stjepan Arkadijč, kad vidje zeta, odjednom osjećajući da se smeo, a on na to nije bio navikao. Da prikrije tu smetenost, on izvadi netom kupljenu tabakeru koja se otvarala na novi način pa, pomirisavši kožu, izvadi cigaretu.

– Ne smetaš, treba li ti štogod? – nehotice odgovori Aleksej Aleksandrovič.

– Da, htio bih... treba da po... da, treba da porazgovaramo – reče Stjepan Arkadijč u čudu osjećajući bojažljivost na koju nije bio navikao.

Taj osjećaj bijaše tako neočekivan i čudan da Stjepan Arkadijč nije povjerovao da je to glas savjesti koji mu govori da je ružno ono što je bio nakan uraditi. Stjepan Arkadijč se s naporom pribere te potisne bojažljivost što ga je bila obuzela.

– Nadam se da ti vjeruješ u moju ljubav prema sestri i u iskrenu odanost i poštovanje prema tebi – rekao je crveneći. Aleksej Aleksandrovič zastane i ne odgovori ništa, ali njegovo lice koje je odražavalo pokornu žrtvu prenerazi Stjepana Arkadijča.

– Kanio sam, htio sam porazgovoriti o sestri i vašem položaju – reče Stjepan Arkadijč jednako se još boreći sa stidijivošću na koju nije bio navikao.

Aleksej Aleksandrovič se turobno osmjehnu, pogleda u šurjaka pa, ne odgovarajući, priđe stolu, uzme s njega započeto pismo i dadne ga šurjaku...

– Neprestano samo na to mislim. I eto što sam započeo pisati držeći da ću bolje reći pismeno jer moja nazočnost nju razdražuje – reče pružajući pismo.

Stjepan Arkadijč uzme pismo te, dvoumeći se u čudu pogleda u mutne oči što su se nepomično zaustavile na njemu, te stade čitati.

»Vidim da vam je moja nazočnost na teret. Ma koliko da mi je bilo teško uvjeriti se u tom, vidim da je to tako i da drukčije ne može biti.

Ne okrivljujem vas, i bog mi je svjedok da sam, vidjevši vas u vašoj bolesti, svom dušom odlučio zaboraviti sve što je bilo među nama i početi nov život. Ne kajem se niti ću se ikad kajati za ono što sam učinio, ali ja sam želio samo jedno, vaše dobro, dobro vaše duše, a sada vidim da to nisam postigao. Recite mi vi sami, što će vama pružiti istinsku sreću i mir vaše duše.

Predajem se sav vašoj volji i vašemu osjećanju pravednosti.«

Stjepan Arkadijč vrati pismo i u onoj istoj nedoumici nastavi motriti zeta ne znajući šta da kaže. Ta im šutnja obojici bijaše tako nelagodna da se na usnama

Stjepana Arkadija pojavilo boleljivo podrhtavanje dok je šutio ne skidajući očiju s Karenjinova lica.

– Eto što sam joj htio reći – reče Aleksej Aleksandrovič okrenuvši se.

– Da, da... – reče Stjepan Arkadij nemajući snage da odgovara budući da su mu suze nahrupile u grlo. – Da, da. Shvaćam vas – izusti napokon.

– Ja želim znati šta ona hoće – Aleksej će Aleksandrovič.

– Bojim se da ona ni sama ne shvaća svoj položaj. Ona nije sudac – pribirući se govoraše Stjepan Arkadij. – Prignječena je, upravo prignječena tvojom velikodušnošću. Pročita li ona ovo pismo, neće biti kadra išta da kaže, samo će još niže oboriti glavu.

– Da, a šta onda? Kako da čovjek objasni... kako da dozna šta ona želi?

– Ako mi dopustiš da ja kažem svoje mišljenje, onda ja mislim da od tebe zavisi da otvoreno izneseš one mjere koje ti smatraš za potrebne da se dokrajči ovo stanje.

– Prema tome, ti smatraš da ga treba dokrajčiti? – presiječe ga Aleksej Aleksandrovič. – Ali kako? – dometne on napravivši drugi izlaz.

– Iz svakog položaja ima izlaz – ustajući i oživljavajući reče Stjepan Arkadij. – Bilo je vrijeme kad si ti htio prekinuti... Ako se ti sada uvjeriš da vi ne možete stvoriti uzajamnu sreću...

– Sreća se može različito shvaćati. Ali uzmimo da ja na sve pristajem, da ništa ne želim. Pa kakav je izlaz iz našega položaja?

– Ako hoćeš da znaš moje mišljenje – reče Stjepan Arkadij smiješeći se onim istim sladunjavo-nježnim smiješkom koji ublažuje i kojim je govorio i s Anom. Dobri osmijeh bijaše tako uvjerljiv da je Aleksej Aleksandrovič, osjećajući svoju slabost i podvrgavajući se tome osmijehu, bio gotov vjerovati onome što će reći Stjepan Arkadij. – Ona to nikad neće iskazati. Ali jedno je moguće, jedno može željeti – nastavi Stjepan Arkadij – to je – prekid odnosa i svih uspomena s njima povezanih. Po mome mišljenju u vašem je položaju prijeko potrebno da se raščiste novi odnosi. A ti se odnosi mogu uspostaviti samo slobodom obiju strana.

– Rastava – s gađenjem ga prekine Aleksej Aleksandrovič.

– Da, držim da je to rastava. Da, rastava – crveneći ponovi Stjepan Arkadij. – To je u svakom pogledu najrazumniji izlaz za bračne drugove koji se nalaze u ovakvim odnosima kao što su vaši. Što da čovjek radi, ako su bračni drugovi našli da im je zajednički život nemoguć? To se uvijek može dogoditi.

Aleksej Aleksandrovič teško uzdahnu i sklopi oči. – Tu ima još samo jedna okolnost: želi li jedan od bračnih drugova stupiti u drugi brak? Ako ne želi, onda je to vrlo jednostavno – reče Stjepan Arkadij sve to više oslobađajući se sapetosti.

Smrknuvši se od uzbuđenja, Aleksej Aleksandrovič progovori nešto sam za se i ne odgovori ništa. Sve što se Stjepanu Arkadiju učinilo tako jednostavno, tisuću je tisuća puta premislio Aleksej Aleksandrovič. I ne samo da mu se sve to nije činilo jednostavno, nego mu se činilo potpuno nemoguće. Rastava, o potankostima koje već je znao, sada mu se činila nemoguća zato što mu osjećanje

vlastitoga dostojanstva i poštovanja religije nije dopuštalo da uzme na se krivicu za fiktivan preljub, a još manje da dopusti da žena kojoj je oprostio i koju voli bude uhvaćena u preljubu i osramoćena. Rastava se pokazala kao nemoguća i zbog drugih, još važnijih razloga.

Što će biti sa sinom u slučaju rastave? Nisam ga mogao ostaviti s materom. Rastavljena će mati imati svoju nezakonitu porodicu u kojoj će položaj posinka i njegov odgoj po svoj prilici biti loši. Da ga zadrži kod sebe? Znao je da bi to bila njegova osveta, a on toga nije htio. Ali osim toga rastava se Alekseju Aleksandroviču činila posve nemoguća stoga što bi, pristajući na rastavu, samim time on upropastio Anu. Njemu se usjekoše u dušu riječi što ih je Darja Aleksandrovna izrekla u Moskvi, kako on, odlučujući se za rastavu, misli na sebe, a ne misli da time zauvijek upropašćuje nju. Pa, povezavši te riječi sa svojim opraštenjem, sa svojom privrženosti djeći, sad ih je na svoj način shvaćao.

Pristati na rastavu, dati joj slobodu, po njegovu je shvaćanju značilo oduzeti sebi posljednju sponu koja ga veže za život – djecu koju je volio, a njoj – posljednje uporište na putu dobra i gurnuti u propast. Bude li ona rastavljena žena, znao je da će se združiti s Vronskim, a ta će veza biti nezakonita i grešna budući da u smislu crkvenoga zakona žena ne može stupiti u drugi brak dok joj je muž živ.

»Združiti će se s njime, a za godinu-dvije ili će on ostaviti nju, ili će ona stupiti u novu vezu – mišljaše Aleksej Aleksandrovič. – A ja ću, pošto sam pristao na nezakonitu rastavu, biti krivac za njezinu propast.«

Sve je to on premislio po sto puta i bio uvjeren da parnica za rastavu ne samo da nije jednostavna, kako govoraše njegov šurjak, nego je potpuno nemoguća. Nije vjerovao ni jednoj riječi Stjepana Arkadjiča, na svaku njegovu riječ imao je na tisuće protudokaza, ali ga je slušao osjećajući u njegovim riječima onu moćnu surovu silu što upravlja njegovim životom i kojoj će se on morati pokoriti.

– Pitanje je samo u tome kako ćeš, uz kakve ćeš uvjete pristati da se izvrši rastava. Ona ništa ne želi, ne smije da te moli, ona sve ostavlja tvojoj velikodušnosti.

»Bože moj! Bože moj! Zašto?« pomisli Aleksej Aleksandrovič sjetivši se potankosti rastave kad je muž uzimao krivicu na sebe, te onakvom istom kretnjom kakvom se zaklanjao Vronski od stida zakloni lice rukama.

– Uzbuđen si, ja to shvaćam. Ali ako promisliš...

»I onome tko te udari po desnom obrazu podmetni lijevi, i onome tko ti skine kaput, podaj košulju«, pomisli Aleksej Aleksandrovič. – Da, da! – vikne on piskutavim glasom – ja ću uzeti na se sramotu, dat ću čak i sina, ali... ali zar nije bolje da to ostavimo? Uostalom radi šta hoćeš...

I okrenuvši se od šurjaka da ga on ne bi mogao vidjeti, sjedne na stolicu kraj prozora. Bijaše mu tegotno, bijaše ga stid; ali s tom tegobom i stidom on je čutio radost i ganuće pred uzvišenošću svoje smjernosti.

Stjepan Arkadjič bijaše ganut. Šutio je.

– Alekseju Aleksandroviču, vjeruj mi da će ona umjeti da cijeni tvoju velikodušnost – reče. – Ali, očito, to je bila volja božja – doda pa, to rekavši, osjeti da je bilo glupo te s mukom suzdrži osmijeh zbog svoje gluposti.

Aleksej Aleksandrovič htjede nešto odgovoriti, ali ga suze zapriječiše.

– Ta je nesreća bila suđena te je tako treba primiti. Ja tu nesreću gledam kao svršenu činjenicu i trudim se da pomognem i njoj i tebi – reče Stjepan Arkadjič.

Kad je Stjepan Arkadjič izišao iz zetove sobe, bio je ganut, ali mu to nije smetalo da bude zadovoljan što je uspješno sve to obavio, jer je bio uvjeren da Aleksej Aleksandrovič neće poreći svojih riječi.

U to se zadovoljstvo umiješalo još i to što mu je palo na um kako će, kad to sve svrši, ženi i bliskim znancima zadati pitalicu: – Kakva je razlika između mene i Cara-Gospodara? – Car vrši *rastavu*¹⁵⁴ – i od toga nikomu nije bolje, a ja izvrših rastavu, i troma posta bolje... Ili: kakva je sličnost između mene i Cara-Gospodara? Kad...

»Uostalom, izmislit ću štogod bolje«, reče u sebi osmjehujući se.

XXIII

Rana Vronskoga bijaše opasna iako je kugla promašila srce. I nekoliko se dana nalazio između života i smrti. Kad je prvi put mogao govoriti, jedino Varja, bratova žena, bijaše u njegovoj sobi.

– Varja – rekao je strogo je gledajući – opalio sam u sebe nehotice. I, molim te, nikad ne govori o tome i tako kaži svima. Ionako je to suviše glupo!

Ne odgovarajući na njegove riječi, Varja se nagne nada nj te mu, radosno se osmjehnuvši, pogleda u lice. Oči bjehu svijetle, bez groznice, ali izraz im bješe strog.

– Eh, hvala bogu! – reče ona. – Ne boli te?

– Malo ovdje. – Pokazao je na grudi.

– Daj da te onda premotam.

Šutke stisnuvši svoje široke čeljusti, motrio ju je dok ga je prematala. Kad je završila, rekao je: – Ja nisam u bunilu; molim te učini da se ne bi govorkalo kako sam namjerno opalio u sebe.

– Nitko to i ne govori. Samo se nadam da ti nećeš više nehotice pucati – reče ona upitno se osmjehujući.

– Valjda neću, a bilo bi bolje... I on se tmurno osmjehnu. Unatoč tim riječima i osmijehu koji toliko uplašise Varju, kad je prošla vrućica i on se počeo oporavljati, osjetio je da se potpuno oslobodio jednoga dijela svoje nevolje. Tim činom on kao da je sprao sa sebe stid i poniženje koje je prije osjećao. Sad je mirno mogao misliti na Alekseja Aleksandroviča. Priznavao je svu njegovu

¹⁵⁴ *Rusko carsko zakonodavstvo nije dopuštalo rastave braka isto kao ni pravoslavna crkva. Rastavu je u iznimnim slučajevima mogao odobriti samo car.*

velikodušnost i više se nije osjećao poniženim. Osim toga, opet je zapaou predašnju životnu kolotečinu. Vidio je mogućnost da bez stida motri ljudima u oči i mogao je živjeti upravljajući se prema svojim navikama.

Jedino što nije mogao iščupati iz svog srca, unatoč tome što se neprestano borio s tim osjećanjem, bijaše žaljenje koje je prelazilo u očaj da je zauvijek izgubio nju. To da se sada, pošto je iskupio pred mužem svoju krivicu, nje morao odreći i da ubuduće neće stajati između nje koja se kaje i njezina muža, čvrsto je odlučio u svome srcu; ali nije mogao iz svog srca iščupati žaljenje zbog gubitka njene ljubavi, nije mogao izbrisati u sjećanju one trenutke sreće što ih je doživio s njome, koje je tada tako malo cijenio i koji su u svoj svojoj divoti njega sada proganjali.

Serpuhovski mu je izmislio postavljenje u Taškent, i Vronski bez i najmanjeg kolebanja pristade na taj prijedlog. Ali što se više bližilo vrijeme odlasku, to mu teža postajale ta žrtva koju je prinosisio onome što je smatrao da mora biti. Rana mu je zacijeljela, i on je već izlazio pripremajući se za odlazak u Taškent.

»Jedanput je vidjeti i onda se zakopati, umrijeti«, mislio je pa, odlazeći znancima u oproštajne pohode, izrekao tu misao kneginji Betsi. S tim je poslanstvom Betsi otišla k Ani i donijela mu odričan odgovor.

»To bolje – pomisli Vronski primivši tu vijest. – To je bila slabost koja bi mi uništila posljednje snage.«

Sutradan se sama Betsi doveze njemu te mu obznani da je preko Oblonskoga dobila potvrdnu vijest da Aleksej Aleksandrovič daje rastavu te da prema tome on nju može vidjeti.

Ne mareći čak ni za to da isprati Betsi, zaboravivši na sve svoje odluke, ne pitajući kad se može, gdje je muž, Vronski se smjesta poveze Karenjinovima. Ustrčao je stepeništem nikoga i ništa ne videći te brzim korakom, jedva se svladavajući da ne potrči, ušao u njenu sobu. I ne misleći niti primjećujući ima li ili nema koga u sobi, zagrlji je i stane joj zasipati poljupcima lice, ruke i vrat.

Ana se pripremala za ovaj sastanak, mislila o tome šta će mu reći, ali ništa od toga ne stiže kazati: nju obuze njegova strast. Htjede smiriti njega, smiriti sebe, ali već bje kasno. Njegovo osjećanje prijeđe na nju. Usne su joj tako drhtale da dugo nije mogla ništa govoriti.

– Da, osvojio si me, i ja sam tvoja – izgovorila je napokon pritišćući mu ruku na svoje grudi.

– Tako je moralo biti – reče on. – Dok smo živi, to mora biti. Ja to sada znam.

– To je istina – govorila je ona blijedeći sve to više i obuhvaćajući mu glavu. – Ipak ima nešto užasno u ovome nakon svega što je bilo.

– Sve će proći, sve će proći, mi ćemo biti tako sretni! Kad bi se mogla još povećati, naša bi se ljubav povećala time što u njoj ima nešto užasno – reče on podižući glavu i smiješeći se otkrivaše svoje snažne zube.

I ona nije mogla da ne odgovori osmijehom – i to ne riječima, nego njegovim zaljubljenim očima. Uzela mu je ruku i njome gladila sebe po ohladnjelim obrazima i ošišanoj kosi.

– Ne prepoznajem te s tom kratkom kosom. Tako si se proljepšala. Pravi dječak. Ali kako si blijeda!

– Da, veoma sam slaba – rekla je smiješeći se. I usne joj opet zadrhtaše.

– Otputovat ćemo u Italiju, oporavit ćeš se – reče on.

– Zar je to moguće da bismo mi mogli biti kao muž i žena, sami, jedna porodica ja i ti? – reče ona izbliza mu se zagledajući u oči.

– Ja sam se samo čudio kako to da je nekad moglo biti drugačije.

– Stiva veli, da on pristaje na sve, ali ja ne mogu prihvatiti njegovu velikodušnost – rekla je zamišljeno gledajući mimo lice Vronskoga. – Ja ne želim rastave, meni je sada svejedno. Samo ne znam, što će on odlučiti o Serjoži.

On nikako nije mogao shvatiti kako je ona u ovom trenutku mogla misliti i sjetiti se sina, rastave. Zar nije bilo svejedno? – Ne govori o tome, ne razmišljaj – rekao je on okrećući njenu ruku u svojoj i trudeći se da njenu pažnju svrne na sebe; ali ona svejednako nije gledala u njega.

– Ah, zašto nisam umrla, bilo bi bolje! – rekla je i bez jecaja suze joj potekoše niz oba obraza; ali ona se trudila da se smiješi kako njega ne bi ogorčila.

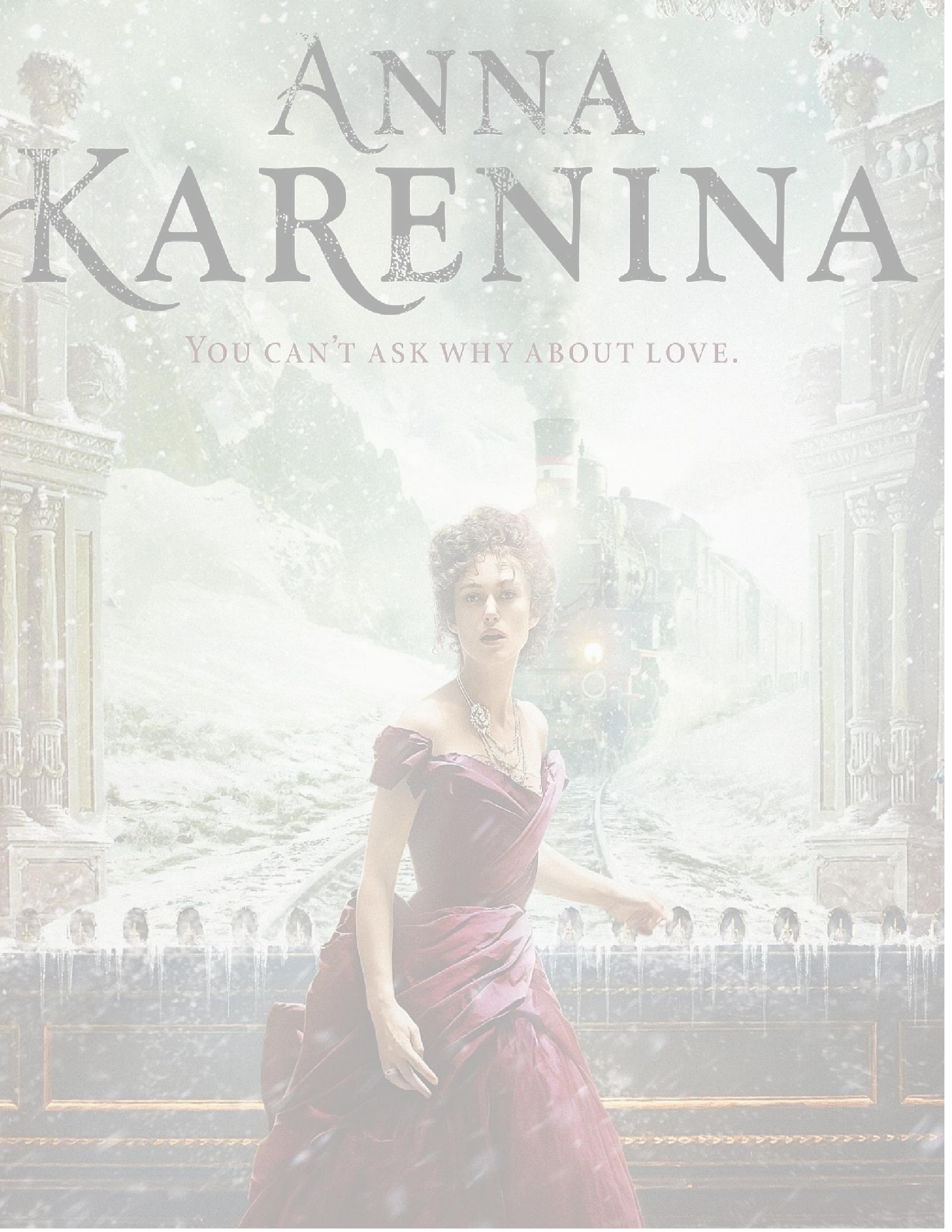
Da odbije laskavo i opasno postavljenje u Taškentu, po prijašnjim shvaćanjima Vronskoga bilo bi sramotno i nemoguće. Ali sada, ne premišljajući ni časa, odbio ga je pa, primijetivši da pretpostavljeni ne odobravaju njegov čin smjesta dade ostavku.

Nakon mjesec dana Aleksej Aleksandrovič ostade sam sa sinom u svom stanu, a Ana s Vronskim otputova u inozemstvo ne dobivši rastave i odlučno je se odrekavši.

Kraj prve knjige...

ANNA KARENINA

YOU CAN'T ASK WHY ABOUT LOVE.

KNJIGA

DRUGA

PETI DIO

I

Kneginja je Ščerbacka smatrala da je obaviti svadbu do korizme, do koje osta pet tjedana, bilo nemoguće budući da polovica opreme nije mogla biti gotova do tog vremena; ali ona nije mogla da se ne suglasi s Levinom da bi poslije korizme bilo već isuviše kasno jer je stara tetka kneza Ščerbackoga bila jako bolesna te je svakog časa mogla umrijeti, pa bi onda žalost još zavukla svadbu. I stoga, pošto je odlučila da opremu podijeli u dva dijela, u veliku i malu opremu, kneginja prista da se svadba obavi prije korizme. Odlučila je da manji dio opreme priredi u cijelosti sada, veći pak da pošalje poslije, i veoma se ljutila na Levina zbog toga što joj nikako nije mogao ozbiljno odgovoriti pristaje li on na to ili ne pristaje. Ovo je rješenje bilo to pogodnije što su mladenci odmah poslije svadbe odlazili na selo gdje stvari većega dijela opreme neće biti potrebne.

Levin se i nadalje jednako nalazio u onom istom stanju ludila u kome se njemu činilo da on i njegova sreća sačinjavaju glavnu i jedinu svrhu svega što opstoji i da on sada ne treba ni o čemu misliti niti se brinuti, da za nj sve čine i da će sve učiniti drugi. Čak nije imao nikakvih osnova ni ciljeva za budući život; odluku o tome prepuštao je drugima znajući da će sve biti divno. Brat njegov Sergej Ivanovič, Stjepan Arkadijč i kneginja vodili su ga u onome što mu je bilo činiti. On je samo bio posve suglasan sa svime što su mu predlagali. Brat je za njega posudio novaca, kneginja je preporučila da poslije svadbe otputuju iz Moskve. Stjepan je Arkadijč preporučio da putuju u inozemstvo. On je na sve pristajao. »Činite što hoćete ako vas to veseli. Ja sam sretan, i moja sreća ne može biti ni veća, ni manja, ma šta vi radili«, mislio je.

Kad je Kiti prenio savjet Stjepana Arkadijča da putuju u inozemstvo, veoma se začudio što ona nije pristajala na to, već je u pogledu njihova budućeg života imala neke svoje određene zahtjeve. Znala je da Levin na selu ima posla koji voli. Kako je on vidio, ona ne samo da nije razumijevala taj posao, nego nije ni htjela da ga razumije. To joj nije smetalo da taj posao svejedno smatra za veoma važan. I stoga je znala da će njihov dom biti na selu te nije željela ići u inozemstvo gdje neće živjeti, nego onamo gdje će im biti dom. Ova određeno izražena namjera začudi Levina. Ali kako njemu bijaše svejedno, odmah zamoli Stjepana Arkadijča, kao da je to bila njegova dužnost, da ode na selo te da tamo uredi sve onako ukusno kako on to već zna.

– Nego čuj – jednom će Stjepan Arkadijč pošto se vratio sa sela gdje je sve uredio za dolazak mladenaca – imaš li ti potvrdu da si bio na ispovijedi i pričesti?

– Nemam. A zašto?

– Bez toga se ne može vjenčati.

– Aj, aj, aj! – vikne Levin. – Pa ja već, čini se, bit će devet godina da nisam *postio*.¹⁵⁵ Nije mi bilo ni na kraj pameti.

– I ti si mi neki! – smijući se reče Stjepan Arkadijč – a mene ti nazivaš nihilistom! E ne može to tako. Valja ti postiti.

– Ama, kad? Preostala su četiri dana.

Stjepan Arkadijč uredi i to. I Levin stade postiti. Kao čovjeku koji nije vjerovao i koji je u isto vrijeme poštivao vjerovanje drugih ljudi, Levinu je nazočnost i sudjelovanje u bilo kakvim crkvenim obredima bilo vrlo teško. Sada onako osjećajnu i raznježenu kakav je bio, ova prijevika potreba da se pretvara ne bje Levinu samo teška već se pokaza i posve nemoguća. Sada, u svom slavodobiću, u razmahu svoje sreće, morat će ili lagati ili bogohuliti. Ćutio je da nije kadar činiti ni jedno ni drugo. Ali koliko je god raspitkivao Stjepana Arkadijča ne bi li se potvrda mogla dobiti bez posta, ispovijedi i ostaloga, Stjepan Arkadijč je odvrćao da je to nemoguće.

– Pa šta je to za tebe – dva dana? A on ti je mio i premio, uman staraćac. Izvadit će on tebi taj zub da nećeš ni osjetiti. Stojeći na prvoj danjoj službi božjoj, Levin pokuša u sebi osvježiti uspomene na ono snažno religiozno osjećanje što ga je preživio od svoje šesnaeste do osamnaeste godine. Ali se odmah uvjerio da je to njemu posve nemoguće. Pokušao je da na sve to gleda kao na puki običaj koji nema značenja, nalik na običaj da se ide u pohode; ali osjeti da ni to nikako nije mogao učiniti.

Levin je, poput većine njegovih suvremenika, u odnosu prema religiji bio vrlo neodređen. Vjerovati nije mogao, a ujedno nije bio čvrsto uvjeren da je sve to neistinsko. I odatle je, kako nije bio kadar vjerovati da je važno ono što je činio, niti ravnodušno motriti na to kao na puku formalnost, za vrijeme toga posta i duhovnih priprema osjećaj nelagodnost i stid čineći ono što sam ne shvaća i prema tome, kako mu je nutarnji glas govorio, čineći nešto lažno i ružno.

Za vrijeme službe božje čas je slušao molitve nastojeći im pridati takvo značenje koje se ne bi kosilo s njegovim nazorima, čas je opet, osjećajući da ih ne može shvatiti te da ih mora osuđivati, nastojao da ih ne sluša, pa se bavio svojim mislima, zapažanjima i uspomenama što su mu se za vrijeme toga besmislenog stajanja u crkvi vrzle po glavi.

Odstajao je danju službu božju, Večernju, večernje litanije i sutradan, ustavši ranije nego obično, ne popivši čaja, došao u crkvu u osam sati ujutro da odsluša jutarnje litanije te da se ispovijedi.

U crkvi nije bilo nikoga drugog do jednoga vojnika – prosjaka, dviju starica i crkvenjaka.

Mlad jedan đakon, s dvjema oštro naznačenim polama dugih leđa pod tankom mantijom, dočekao ga te odmah, prišavši stolicu kraj zida, stao čitati litanije. Za čitanja, osobito za čestog i brzog ponavljanja jednih te istih riječi: »Gospodi pomiluj« koje su zvonile kao »pomilos, pimilos«, Levin je osjećao da su mu misli zaprte i zapečaćene te da ih ticati i pokretati sada ne bi trebalo, jer će inače

¹⁵⁵ *Postom se i polaženjem službe božje po propisima pravoslavne vjere priprema za ispovijed i pričest pred vjenčanje i druge neke prigode.*

nastati zbrka, pa je zato, stojeći iza đakona, ne slušajući i ne udubljujući se, nastavio misliti svoje. »Čudo jedno koliko je izražaja u njezinoj ruci«, mislio je sjećajući se kako su jučer sjedili za stolom u kutu. Govoriti nisu imali o čemu, gotovo kao i inače u to vrijeme, a ona je, stavivši je na stol, otvarala i zatvarala ruku te se sama zasmijavala gledajući joj pokrete. Sjetio se kako je poljubio tu ruku i kako je onda razgledao crte što su se spajale na ružičastom dlanu.

»Opet pomilos«, pomisli Levin krsteći se, klanjajući se i gledajući gipke kretnje đakonovih leđa dok se klanjao. »Onda je ona uzela moju ruku i razgledala crte: – divna ti je ruka, rekla je«. I on pogleda svoju ruku i kratku đakonovu ruku. »Da, sad će skoro kraj – mislio je. – Ne, čini se, opet će ispočetka – pomisli osluškujući molitve. – Ne, završuje; evo se već klanja do zemlje. To je uvijek pred svršetak.

Rukom u baršunsku obrubu neopazice primivši novčanicu od tri rublja, đakon reče da će on to zapisati te, dok su mu žustro odzvanjale nove čizme po pločama prazne crkve, ode za oltar. Za časak on se pomoli otamo te mahne Levinu. Dotle zaprte, misli se pokrenu u Levinovoj glavi, ali on pohita da ih odagna.

»Nekako će se već urediti«, pomisli i pođe k *amvonu*.¹⁵⁶ Stupio je na stepenište i kad se okrenuo udesno, spazi svećenika.

Staračac – svećenik, rijetke polusijede brade, umornih dobrih očiju, stajaše kraj *nalonja*¹⁵⁷ i listaše *trebnik*.¹⁵⁸ Lako se naklonivši Levinu, on odmah vičnim glasom uze čitati molitve. Pošto ih dovrši, pokloni se do zemlje te se okrene licem prema Levinu.

– Ovdje je nevidljivo izložen Krist primajući vašu ispovijed – reče pokazujući raspeće. – Vjerujete li vi u sve što nas uči sveta apostolska crkva? – nastavljaše svećenik odvrćući oči od Levinova lica i sklapajući ruke pod epitrahiljem.

– Sumnjao sam, ja u sve sumnjam – prozbori Levin glasom njemu neprijatnim te umuče.

Svećenik sačeka koji trenutak neće li on još što reći, pa zaklopivši oči reče brzim govorom kakvim se govori u okolini Vladimira:

– Sumnje su svojstvene slabosti ljudskoj, ali mi se moramo moliti da nam milosrdni gospod dadne snage. Kakve osobite grijeha imate? – nastavi nimalo se ne zaustavljajući kao da se boji gubiti vrijeme.

– Moj glavni grijeh jeste sumnja. Ja u sve sumnjam i većinom sam u sumnji.

– Sumnja je svojstvena slabosti ljudskoj – ponovi svećenik one iste riječi. – A u što vi poglavito sumnjate?

– Sumnjam u sve. Sumnjam kadikad čak i u postojanje boga – nehotice reče Levin te se prestravi od nedoličnosti onoga što je govorio. Ali svećenika se, kako se činilo, Levinove riječi nisu dojmile.

– Ama kakve mogu biti sumnje u postojanje boga? – jedva se primjetno smiješeći žurno će on.

Levin je šutio.

¹⁵⁶ *Amvon* = uzvišenje u pravoslavnoj crkvi odakle se čita Evandjelje.

¹⁵⁷ *Nalonj* = visoko postolje u pravoslavnoj crkvi na koje se stavljaju ikone ili obredne knjige.

¹⁵⁸ *Trebnik* = u pravoslavaca knjiga molitava za sve obrede.

– Ama kakvu vi sumnju možete imati u tvorca kad pogledate njegove tvorevine? – nastavi svećenik brzim, vičnim govorom. – A tko je svjetlima uresio svod nebeski? Tko zemlju odjenuo ljepotom njezinom? Ma kako bi sve to bez tvorca? – reče upitno pogledavši Levina.

Levin je osjećao da bi se bilo nedolično upustiti u filozofsku raspravu sa svećenikom te stoga u odgovor reče samo to što se izravno odnosilo na pitanje.

– Ja ne znam – reče.

– Ne znate? Pa kako onda sumnjate da je bog sve stvorio? – vedro oklijevajući reče svećenik.

– Ja ništa ne shvaćam – reče Levin crveneći i osjećajući da su mu riječi glupe i da one ne mogu da ne budu glupe u ovakvoj prilici.

– Molite se bogu i ištite od njega. Čak su i sveti oci imali sumnji te tražili od boga da ih učvrsti u njihovoj vjeri. Davo ima veliku moć, a mi se ne smijemo njemu prepuštati. Molite se bogu, ištite od njega. Molite se bogu – ponovi on žurno. Svećenik malo zasut je kao da se bio zamislio.

– Vi se, kako sam čuo, spremate stupiti u brak s kćerju moga parohijanina i sina duhovnoga, kneza Ščerbackoga? Divna djevojka!

– Da – crveneći mjesto svećenika, odgovori Levin. »Čemu je njemu potrebno da to pita na ispovijedi?« pomisli.

Pa kao da odgovara na njegovu misao, svećenik će mu:

– Vi se spremate stupiti u brak, i bog će vas možda nagraditi potomstvom, nije li tako? Pa, kakav vi odgoj možete dati svojoj dječici ako u sebi ne pobedite kušnju đavola koji vas vuče prema nevjerici? – on će krotko prekoravajući. – Budete li ljubili svoje čedo, onda, kao dobar otac, nećete svome djetencu željeti samo bogatstvo, raskoš, počasti; željeti ćete njegovo spasenje, njegovo duhovno prosvjetljenje svjetlošću istine. Nije li tako? Ta šta ćete odgovoriti kad vas nevinašce upita:

»Tatice! tko je stvorio sve vode, šume, cvijeće, travu?« Zar ćete mu reći: »Ne znam?« Vi ne možete ne znati kad je gospod bog po velikoj milosti svojoj to vama otkrio. Ili će vas djetešce upitati: »Šta mene čeka u zagrobnom životu?« Šta ćete vi njemu reći, kad ništa ne znate? E kako ćete mu odgovoriti? Prepustit ćete ga sablazni svijeta i đavola? To nije dobro! – reče te zastane nagnuvši glavu ustranu i gledajući Levina dobrim, krotkim očima.

Levin sada ništa ne odgovori – ne zato što nije htio zapodjeti prijepor sa svećenikom nego zato što mu nitko nije postavljao ovakvih pitanja, a kad njegova dječica budu postavljala ova pitanja, još će biti vremena da čovjek promisli šta će odgovoriti.

– Vi stupate u ono životno razdoblje – nastavi svećenik – kad valja odabrati put i držati ga se. Molite se bogu da bi vas on po svojoj blagosti pomogao i pomilovao – završi. »Gospod i bog naš Isus Krist, blagodati i dobročinstvima svoga čovjekoljublja neka ti oprosti, sine« ... Pa pošto završi oprosnu molitvu, svećenik ga blagoslovi i otpusti.

Kad se toga dana vratio kući, Levin se radovao što je ta nelagodnost prošla, i to je prošlo tako da nije morao lagati. Osim toga, ostade mu nejasno sjećanje da

ono što je govorio onaj dobri i mili staračac uopće nije onako glupo kako mu se sprva činilo i da tu ima nešto što valja raščistiti.

»Naravno, ne sada – mišljaše Levin – već jednom kasnije«.

Levin je, više nego prije, osjećao sada da mu je u duši nešto nejasno i nečisto i da je u odnosu prema religiji u onom istom položaju koji je tako jasno vidio i nije volio u drugih i zbog kojega je prekoravao svoga prijatelja Svijažskoga.

Provodeći to večer sa zaručnicom kod Doli, Levin je bio osobito veseo te je, tumačeći Stjepanu Arkadiju uzbudjenje u kome se nalazio, rekao da je veseo poput psa kojega su učili skakati kroz obruč te koji, shvativši napokon i ispunivši ono što se od njega traži, skici i mašući repom od radosti skače na stolove i prozore.

II

Na vjenčani dan, po običaju (da se drži običaja strogo su i uporno tražile kneginja i Darja Aleksandrovna) Levin nije vidio svoju zaručnicu i ručao je u svom svratištu s trojicom neženja koji se slučajno u njega stekoše: Sergej Ivanovič, Katavasov, drug sa sveučilišta, sada profesor prirodnih znanosti kojega je, sretavši ga na ulici, Levin dovukao k sebi, i Čirikov, djever, moskovski mirovni sudac, Levinov drug u lovu na medvjede. Ručak je protekao vrlo veselo. Sergej Ivanovič je bio u najboljem raspoloženju i zabavljala ga je Katavasovljeva originalnost. Osjećajući da njegovu originalnost cijene i shvaćaju, Katavasov se razmetao njome. Čirikov je veseljački i dobrodušno podupirao svaki razgovor.

– Eto vam na – govoraše Katavasov po navici što ju je stekao na katedri otežući svoje riječi – kako je sposoban momak bio naš prijatelj Konstantin Dmitrič. Ja govorim o nenazočnima jer njega više nema. I znanost je volio onda kad je otišao sa sveučilišta, i ono zašto se zanimao bilo je dostojno čovjeka; sad je pak jedna polovica njegovih sposobnosti upravljena na to da sebe obmanjuje, a druga – da opravdava tu obmanu.

– Odlučnijega protivnika ženidbe od vas nisam vidio – reče Sergej Ivanovič.

– Ne, nisam ja protivnik. Ja sam pristaša podjele rada. Ljudi koji ne mogu ništa raditi moraju praviti ljude, a ostali – raditi oko njihova prosvjećivanja i sreće. Eto kako to ja shvaćam. Ima sijaset ljudi koji brkaju ova dva zanata, ja nisam takav.

– Eh što ću biti sretan kad doznam da ste se vi zaljubili! – reče Levin. – Molim lijepo, pozovite me u svatove.

– Ja sam već zaljubljen.

– Jest u sipu. Znaš – obrati se Levin bratu – Mihail Semjonič piše djelo o prehrani i...

– Eh, nemojte vi tu da brkate! Svejedno je o čemu pišem. Posrijedi je to da ja zbilja volim sipu.

– Ali vam ona neće priječiti da volite ženu.

– Ma ona baš neće priječiti, ali žena hoće.

- Ali zašto?
- E vidjet ćete vi već. Vi eto volite gospodarstvo, pa lov – e pa pazite samo!
- A danas je Arhip bio ovdje, veli, čudo je losova u Prudnom, i dva medvjeda – reče Čirikov.
- Eh, već ćete vi njih potamaniti i bez mene.
- Eto vam istine – reče Sergej Ivanovič. – Samo i ubuduće se oprostite s lovom na medvjede – žena te neće pustiti!

Levin se osmjehnu. Pomisao da ga žena neće pustiti bi mu tako prijatna da se zauvijek bio spreman odreći užitka da vidi medvjede.

– A ipak je šteta što će ta dva medvjeda bez vas ubiti. A sjećate li se onoga posljednji put u Hapilovu? Divan bi to bio lov – reče Čirikov.

Levin ga ne htjede razočaravati da negdje može biti nešta lijepo i bez njega, te ne reče više ništa.

– Nije badava uveden ovaj običaj opraštanja s momačkim životom – reče Sergej Ivanovič. – Kako god da je čovjek sretan, ipak mu je žao slobode.

– Ma priznajte, ima čovjek osjećaj, poput onoga Gogoljeva ženika, da bi rado iskočio kroz prozor.

– Zacijelo ga ima, ali ne priznaje! – reče Katavasov te se grohotom nasmija.

– Pa što, prozor je otvoren... Hajdemo sada u Tver! Ima ondje jedna medvjedica, možemo joj u brlog. Zbilja, hajdemo vlakom u pet! A vi ovdje kako, hoćete – smiješeći se reče Čirikov.

– Ama tako mi boga – smiješeći se reče Levin – da u svojoj duši ne mogu naći toga čuvstva kojim žalim za svojom slobodom!

– Ma u vašoj je duši takav kaos da ništa nećete naći – reče Katavasov. – Pričekajte, kad se malo pribere te naći ćete ga već!

– Neću, ja bih makar malo osjećao da osim svoga čuvstva (nije pred njim htio reći – ljubavi)... i sreće, ipak žalim izgubiti slobodu... Naprotiv, upravo se tome gubitku slobode i veselim.

– Loše! Beznadan individuum! – reče Katavasov. – Eh, ispijmo za njegovo ozdravljenje ili mu bar poželimo da se bar stoti dio njegovih sanja obistini. I to će bogme biti takva sreća kakve još nije bilo na zemlji!

Ubrzo nakon ručka gosti odoše kako bi dospjeli da se preodjenu za vjenčanje.

Ostavši sam i prisjećajući se razgovora ovih neženja, Levin se još jednom upita: osjeća li on u svojoj duši to žaljenje za svojom slobodom o kojoj su oni govorili? Osmjehnuo se na to pitanje. »Sloboda? Čemu sloboda? Sreća je tek u tome da voli i želi, da misli ono što ona želi, kako ona misli, to jest bez ikakve slobode – eto to je sreća!«

»Ali da li ja poznajem njene misli, njene želje, njena osjećanja?« odjednom mu šanu nekakav glas. Osmijeha mu nesta s lica i on se zamisli. I odjednom ga obuze čudno osjećanje. Obuze ga strah i sumnja, sumnja u sve.

»Što ako me ona ne voli? Što ako ona polazi za me samo zato da se uda? Što ako ona sama ne zna što radi? – pitao se. – Ona se može osvijestiti te će, tek što se bude udala, shvatiti da me ne voli i da nije mogla voljeti mene«. I čudne, najružnije misli o njoj počеше mu padati na um. Bio je ljubomoran na Vronskoga

kao pred godinu dana, kao da ono veče kad ju je vidio s Vronskim bješe jučer. Sumnjao je da mu nije sve rekla.«

Hitro je skočio. »Ne, to ne može tako! – reče u sebi očajno. – Idem k njoj, upitat ću, reći ću posljednji put: mi smo slobodni, i nije li se bolje zaustaviti? Sve je bolje negoli vječna nesreća, sramota, nevjera!« S očajem u srcu i s mržnjom na sve ljude, na sebe, na nju, iziđe iz svratišta i pođe k njoj. Zatekao ju je u stražnjim odajama. Sjedila je na sanduku i nešto naređivala djevojci prebirući hrpe raznobojnih haljina razastrtih po naslonima stolica i po podu.

– Ah! – povika kad ga je spazila i sva zasjavši od radosti. – Kako si, to jest kako ste (do posljednjeg mu je dana govorila čas »ti«, čas »vi«)? Tko bi se nadao! A ja prebirem svoje djevojačke haljine koju bih kome...

– A! To je veoma lijepo! – on će mrko gledajući djevojku.

– Idi, Dunjaša, pozvat ću te već – reče Kiti. – Što ti je? – upita ona odlučno mu govoreći »ti« čim djevojka iziđe. Primijetila je njegovo čudno lice, uzbuđeno i mrko, te je podiđe strah.

– Kiti! Mučim se. Ne mogu sam trpjeti muku – reče očajnim glasom ustavlajući se pred njom i molećivo joj gledajući u oči. Već je po njenu iskrenu licu punom ljubavi vidio da ništa neće biti od onoga što joj je bio nakanio reći, ali mu je ipak bilo potrebno da ga ona sama razuvjeri.

– Došao sam reći da još ima vremena. Sve se ovo može razvrći i popraviti.

– Što? Ništa ne razumijem. Šta je tebi?

– Ono što sam tisuću puta govorio i na što ne mogu da ne mislim. Ti nisi mogla pristati da se udaš za me. Promisli. Pogriješila si. Promisli valjano. Ti ne možeš mene voljeti... Ako... bolje reci – govorio je ne gledajući je. – Bit ću nesretan. Nek svi govore što ih volja: sve je bolje negoli nesreća... Sve je bolje sada dok je još zavremena...

– Ne razumijem – odgovarala je uplašeno – to jest da se ti hoćeš odreći... da ne treba?

– Jest, ako me ne voliš.

– Ti si poludio! – vikne ona pocrvenjevši od razjarenosti. Ali lice joj bijaše tako jadno da je svladala svoju razjarenost te je, zbacivši haljinu s naslonjača, sjela bliže k njemu.

– Šta ti to misliš? Reci sve.

– Mislim da ti ne možeš mene voljeti. Zbog čega bi ti mogla voljeti mene?

– Bože moj! Šta ja tu mogu?... – rekla je i zaplakala.

– Ah, šta učinih! – viknu on te klekavši pred nju stane joj cjelivati ruke.

Kad je kneginja do pet minuta ušla u sobu, našla ih je već posve pomirene. Kiti ga nije samo uvjerala da ga voli nego mu je, odgovarajući na njegovo pitanje zašto ga voli, dapače to i objasnila. Rekla mu je da ga voli zbog toga što ga posve razumije, zbog toga što zna šta on mora voljeti te da je sve što on voli dobro. I to se njemu učinilo posve jasno. Kad je kneginja ušla k njima, oni su naporedo sjedili na sanduku, prebirali haljine i prepirali se oko toga što je Kiti htjela dati Dunjaši onu smeđu haljinu u kojoj je bila kad ju je Levin zaprosio, a on uporno tražio da se ta haljina ne daje nikome, a Dunjaši da se dade plava.

– Kako ne shvaćaš? Ona je crnomanjasta i neće joj pristajati... Sve je to u mene proračunato.

Kad saznade zbog čega je on došao, kneginja se polušaljivo-poluozbiljno naljuti te ga posla kući da se odjene i da ne smeta Kiti pri češljanju jer će Šari svaki čas doći.

– Ona i onako sve ove dane ništa ne jede i poružnjela je a ti je još uznemiruješ svojim glupostima – rekla mu je. – Kupi se, kupi se, dragi moj.

Osjećajući se krivim i postidehim, Levin se vrati u svoje svratište. Njegov brat, Darja Aleksandrovna i Stjepan Arkadijč, svi već posve dotjerani i odjeveni, čekali su ga da ga blagoslove ikonom. Više nije bilo kad otežati. Darja Aleksandrovna je morala još svratiti do kuće da povede svoga nalickana i nakovrcana sina koji je imao nositi ikonu uz mladenku. Zatim valjade jednu kočiju poslati po djevera, a drugu, koja će odvesti Sergeja Ivanoviča, poslati natrag... Uopće, veoma zamršenih kombinacija bijaše vrlo mnogo. Jedno je bilo nesumnjivo – da se nije smjelo oklijevati jer je već bilo šest i pol.

Od blagosiljanja ikonom ne bi tkozna šta. Stjepan je Arkadijč zauzeo komično-svečanu pozu naporedo sa ženom, uzeo ikonu pa, naredivši Levinu da se klanja do zemlje, blagoslovio ga smiješeći se blago i podrugljivo te ga u tri navrata poljubio; isto učini i Darja Aleksandrovna te odmah pohita da ode i opet se smela u određivanju kojim će se redom kretati kočije.

– Nego, evo kako ćemo: ti u našoj kočiji pođi za njim, a Sergej bi Ivanovič, ako bi bio tako dobar, mogao svratiti, pa onda poslati kočiju.

– Dakako, drage volje.

– A ja i on ćemo odmah doći. Jesu li stvari poslate? – reče Stjepan Arkadijč.

– Poslate su – odgovori Levin te zapovijedi Kuzmi da mu donese odijelo.

III

Gomila svijeta, osobito žena, okružilo je crkvu osvjetljenu za vjenčanje. Oni koji nisu uspjeli prodrijeti u sredinu sjatili su se oko prozora tiskajući se, prepirući i zavirujući kroz rešetke. Žandari su već više od dvadeset kočija bili postrojili niz ulicu. Ne mareći za studen, policijski je oficir stajao kod ulaza blistajući u svojoj uniformi. Neprestano su stizale nove kočije pa, čas dame u raznobojnim haljinama pridignutih skutova, čas opet muškarci skidajući kape ili crne šešire, ulazahu u crkvu. U samoj crkvi već bijahu upaljena oba lustera i sve svijeće pred ovdašnjim ikonama. Zlatan sjaj na crvenoj pozadini ikonostasa, i pozlaćena rezbarija na ikonama, i srebro na kadionicama i svijećnjacima, i ploče na podu, i mali sagovi, i zastave gore iznad pijevnica, i stepenice amvona i stare pocrnjele knjige, i crkveno ruho i *stihari*¹⁵⁹ – sve bijaše zaliveno svjetlom. Na desnoj strani zagrijane crkve, u gomili frakova i bijelih kravata, uniformi i

¹⁵⁹ *Stihar* = svećenička halja s rukavima.

tkanina, baršuna, atlasa, kosa, cvijeća, razgolićenih ramena i ruku i dugačkih rukavica, brujaio je uzdržljiv i živahan razgovor koji je čudno odjekivao u visokoj kupoli. Svaki put kad bi se začula škripa vrata, govor bi u gomili utihnuo, i svi bi se obazirali očekujući da vide kako ulaze ženik i mladenka. Ali vrata se otvoriše više od deset puta, i svaki je put to bio ili kakav zakašnjeli gost ili gošća koji bi se pridruživali skupini uzvanika, udesno, ili kakva promatračica što je prevarila ili umilostivila policijskog oficira koja bi se pridružila skupini tuđinaca ulijevo. I rođaci, i tuđinci prodoše već kroza sve faze iščekivanja.

Ispočetka su držali da će ženik s mladenkom stići svaki čas ne pridajući nikakva značenja ovome zakašnjenju. Zatim počеше sve to češće pogledati na vrata – govorkajući nije li se što desilo. Zatim se to zakašnjenje svima već učini nezgodno, te se i rođaci i gosti pokušavahu graditi da ne misle na ženika i da su zaokupljeni svojim razgovorom.

Protođakon je, kao da podsjeća na to kako je njegovo vrijeme skupo, nestrpljivo kašljucao da su podrhtavala stakla na prozorima. Na pijevnici se čulo čas da tko iskušava glas, čas da se od dosade useknjuju pjevači. Svećenik je stalno slao sad crkvenjaka, sad đakona da saznaju nije li stigao ženik te je i sam u ljubičastoj mantiji i vezenom pojasu sve češće i češće izlazio na pobočna vrata očekujući ženika. Napokon je jedna od dama, pošto pogleda na sat, rekla: »Ipak je to čudno!« i svi se gosti uznemiriše te stadoše glasno izražavati svoje čuđenje i nezadovoljstvo. Jedan od djeverova pođe da dozna što se desilo. Kiti je u to vrijeme, odavno već posve spremna, u bijeloj haljini, dugoj kopreni i s vjencem od narančina cvijeća, s kumom i sestrom Ljvovom stajala u dvorani kuće Ščerbackijevih i motrila kroz prozor uzaludno očekujući već više od pola sata vijesti od svoga djevera o ženikovu dolasku u crkvu.

Levin je, međutim, u hlačama, ali bez prsluka i fraka hodao tamo-amo po svojoj svratišnoj sobi neprestano izvirujući na vrata i pogledajući u hodnik. Ali u hodniku nije bilo vidjeti onoga koga je on očekivao i on se očajan vraćajući se i uzmahujući rukama obraćao Stjepanu Arkadjiču koji je mirno pušio.

– Je li ikad čovjek bio u ovako užasnu glupavu položaju! – govoraše.

– Jest, glupo je – potvrdi Stjepan Arkadjič – blago se smiješeći. – Ama smiri se, sad će ti donijeti.

– Ma neće! – svladavajući razjarenost govoraše Levin. – I ovi glupavi otvoreni prsluci! Nemoguće! – govoraše gledajući na zgužvana prsa svoje košulje. I što ako su stvari već odvezli na stanicu! – vikne očajan.

– Onda ćeš obući moju.

– Pa to je već odavno trebalo.

– Nije lijepo biti smiješan... Pričekaj. Uredit će se već.

Posrijedi bijaše to da je Kuzma, stari Levinov sluga, kad je Levin zatražio da se odjene, donio frak, prsluk i sve što je trebalo.

– A košulja! – vikne Levin.

– Košulja je na vama – mirno se smiješeći odgovori Kuzma. Kuzma se nije dosjetio da ostavi čistu košulju pa je, kad je primio nalog da sve spremi i odveze k Ščerbackijevima odakle su još večeras mladenci imali otputovati, tako i učinio

sprezivši sve osim fraka. Košulja što ju je jutros bio obukao bješe zgužvana i nezgodna s otvorenim prslukom kakav je bio u modi. Slati k Ščerbackijevima bješe daleko. Poslaše da se kupi košulja. Lakaj se vratio: sve je zatvoreno – nedjelja. Poslaše k Stjepanu Arkadjiču, doniješe košulju; bila je neobično široka i kratka. Poslaše napokon k Ščerbackijevima nek raspreme stvari. Ženika čekali u crkvi, a on, poput zvijeri zatvorene u kavezu, hodao po sobi izvirujući u hodnik i s užasom se i očajem sjećao šta je sve bio izgovorio Kiti i šta ona sada može misliti.

Napokon krivac Kuzma teško sopćući uletje u sobi s košuljom.

– Umalo mi ne umakoše. Već su tovarili na kola – reče Kuzma.

Za tri minute, ne gledajući na sat da ne povrijedi rane, Levin je trkom jurio po hodniku.

– Ma ne pomaže ti to – govorio je Stjepan Arkadjič smiješeći se i bez žurbe brzajući za njim. – Uredit će se to, uredit će se... kad ti kažem.

IV

– Stigoše! – Evo ga! – Koji je? – Je l' to onaj mladi?

– A ona ti je, majčica naša, ni živa, ni mrtva! – progovoriše u gomili kad Levin, pošto sreće mladenku na ulazu, uđe zajedno s njom u crkvu.

Stjepan Arkadjič ispriповjedi ženi razlog zbog kojega su zakasnili, a gosti se smiješeći došaptavahu među se. Levin nije ništa niti ikoga primjećivao; ne spuštajući očiju, on je motrio u svoju mladenku.

Svi su govorili kako je ona u ove posljednje dane poružnjela i da s vijencem nije bila ni približno lijepa kao obično; ali Levin nije mislio tako. Motrio joj je visoku frizuru s dugom bijelom koprenom i bijelim cvjetovima, visoko podignuti naborani ovratnik, koji joj je osobito djevičanski skrivao sa strana i otkrivao sprijeda dugi vrat i vanredno tanak struk te mu se činilo da je bila ljepša nego ikad – ne zato što bi ti cvjetovi, ta koprema, ta iz Pariza naručena haljina dodavala što njenoj ljepoti, nego zato što je, bez obzira na tu udešenu raskoš odjeće i nakita, izraz njena lica, njena pogleda, njenih usana bio jednako onaj te isti njezin osobiti izraz nevine iskrenosti.

– Već sam bila mislila da si htio pobjeći – rekla je i nasmiješila mu se.

– Tako je glupo ono što mi se desilo, sramota je i govoriti! – rekao je crveneći i morade se obratiti Sergeju Ivanoviču koji mu bješe prišao.

– Lijepo li priče s tvojom košuljom! – reče Sergej Ivanovič klimajući glavom i smješkajući se.

– Da, da – odgovaraše Levin ne shvaćajući o čem je riječ.

– No, Kostja, sada valja riješiti važno pitanje – reče Stjepan Arkadjič držeći se tobože uplašeno. Ti si upravo sada kadar da ocijeniš svu njegovu važnost. Pitaju me: da li da se užegu već paljene ili nepaljene svijeće? Razlika je deset

rubalja – nadoveže on skupljajući usne u osmijeh. – Ja sam odlučio, ali se bojim da ti nećeš pristati.

Levin je shvatio da je to bila šala, ali se nije mogao nasmijati.

– Dakle, koje onda: nepaljene ili već paljene? To ti je pitanje.

– Da, da, nepaljene.

– Pa, vrlo mi je drago. Pitanje je riješeno! – reče Stjepan Arkadijč smiješeći se. – Čudo jedno kako su ljudi glupi u ovakvim prilikama – reče on Čirikovu kad se Levin, rastreseno ga pogledavši, primakao mladenki.

– Pazi, Kiti, stani prva na sag – reče grofica Nordston prilazeći. – Baš ste mi lijepi! – obrati se ona Levinu.

– Je li, nije ti strašno? – reče Marja Dmitrijevna, stara tetka.

– Nije li ti hladno? Blijeda si. Čekaj, sagni se! – reče Kitina sestra Ljvova pa, savivši svoje punašne divne ruke, smiješeći se popravi joj cvijeće na glavi.

Priđe Doli, htjede nešto reći, ali nije mogla izgovoriti, zaplaka te se neprirodno nasmija. Kiti je sve motrila isto onako neprisebno kao i Levin. Na sve riječi koje su joj upućivali ona je mogla odgovarati samo osmjejkom – punim sreće koja joj je sada bila tako prirodna.

U međuvremenu crkveni su se poslužitelji oblačili, a svećenik i đakon priđoše k nalonju koji je stajao u crkvenom predvorju. Svećenik se obrati Levinu nešto mu rekav. Levin ne razabra što svećenik reče.

– Uzmite mladenku za ruku i povedite je – reče djever Levinu.

Dugo Levin nije mogao shvatiti što od njega traže. Dugo su ga ispravljali i već htjeli da ga ostave – budući da je neprestano uzimao krivom rukom ili za krivu ruku – kad napokon shvati da je, ne mijenjajući položaja, desnom rukom valjalo nju uzeti isto tako za desnu. Kad je napokon uzeo mladenku za ruku kako je valjalo, svećenik pođe nekoliko koraka ispred njih te se zaustavi kraj nalonja. Zagoreći i šušteći povlakama, gomila rođaka i znanaca krene za njima. Sagnuvši se, netko popravi mladenkinu povlaku. U crkvi posta tako tiho da se čulo kako vosak kaplje.

Staračac svećenik, u kamilavki, poput srebra blistavih sijedih pramenova kose, razdijeljenih na dvije strane za ušima, izvukavši majušne staračke ruke ispod teške srebrne rize sa zlatnim križem na leđima, prebiraše nešto oko nalonja. Stjepan mu Arkadijč pažljivo priđe, nešto mu šanu pa, namignuvši Levinu vrati se opet natrag.

Svećenik upali dvije svijeće urešene cvijećem držeći ih postrance u lijevoj ruci tako da je vosak s njih kapao lagano te se okrene licem k mladencima. Svećenik je bio onaj isti koji je ispovijedao Levina. Umornim je i tužnim pogledom pogledao ženika i mladenku, uzdahnuo pa, pošto izvuče ispod rize desnu ruku, blagoslovi njome ženika te isto tako, samo s finom pažljivom nježnosti, položi složene prste na pognutu Kitinu glavu. Onda im je pružio svijeće pa, uzevši kadionicu polagano otišao od njih.

»Zar je ovo istina?« pomisli Levin i obazre se na nevjestu. Malo odozgo mogao joj je vidjeti profil i po jedva primjetnom pokretu njenih usana i trepavica znao je da mu je ona osjetila pogled. Nije se obazrela, ali se visoki naborani ovratnik

stao micati podižući se prema njenom sitnom ružičastom uhu. Vidio je da joj je dah zastao u grudima i zadržala malena ruka u dugačkoj rukavici držeći svijecu.

Sva briga oko košulje, zakašnjenja, razgovor sa znancima, rođacima, njihovo nezadovoljstvo, njegov smiješan položaj – sve odjednom iščeze, i njega obuze radost i strah.

Lijep krupan protodakon u srebrnom stiharu, raščešljanih koverča što su mu stajale postrance, iskorači žustro naprijed, pa vičnom kretnjom sa dva prsta podigavši *orar*¹⁶⁰, zastane nasuprot svećeniku.

»Bla-go-slo-vi vla-di-ko!« polagano jedan za drugim, ustalasavši zračne valove, razlijegeše se svečani zvuči.

»Blagosloven bog naš vsegda, *ninje i prisno*¹⁶¹ i vo vjeki vjekov«, smireno i otegnuto odgovori staroic svećenik, i nadalje prebirući nešto po nalonju. Pa ispunjavući svu crkvu od prozora do svodova, skladno se i široko diže, pojača, zasta u jednome hipu i tiho zamrije pun akord nevidljivoga zbora.

Molilo se, kao i uvijek, za višnji mir i spasenje, za Sinod, za cara; molilo se i za rabe božje Konstantina i Jekaterinu koji su se danas vjenčavali.

»Da im se pošalje savršena, mirna ljubav i pomoć, pomolimo se gospodu«, kao da je sva crkva disala protodakonovim glasom.

Levin je slušao riječi i ove su ga se silno dojimale. »Kako su pogodili da treba pomoći, upravo pomoći? – mislio je sjećajući se svih svojih nedavnih strahova i sumnji. Šta ja znam? Šta ja mogu u ovom strašnom poslu – mislio je – bez pomoći? Upravo mi je pomoć sada potrebna«.

Kad je đakon svršio *jektenije*¹⁶², svećenik se obrati zaručnicima s knjigom:

»Bože vječni, koji si rastavljene sastavio u jedno – čitao je krotkim otegnutim glasom – i savez im ljubavi nerazrušive postavio, koji si blagoslovio Isaka i Rebeku za nasljednike ih tvojega obećanja odredivši: sam blagoslovi sluge ove svoje, Konstantina i Jekaterinu, napućujući ih na svako blago djelo. Kako ti jesi milostivi i čovjekoljubivi bog, to tebi slavu šaljemo, ocu i sinu, i svetome duhu, ninje i prisno i vo vjeki vjekov«.

– »A-min«, opet se zrakom razlegne nevidljivi zbor.

Koji si rastavljene sjedinio u jedno i savez im ljubavi postavi – kakvih li dubokoumnih riječi i kako odgovaraju onome što čovjek osjeća u ovaj trenutak! – mišljaše Levin. – Osjeća li ona isto ovo što i ja? Pa obazrevši se, susretne joj pogled.

I po izrazu toga pogleda zaključio da je ona razumjela isto što i on. Ali to nije bila istina; ona nije razumjela gotovo ni jedne obredne riječi i nije ih dapače ni slušala za vrijeme vjenčavanja. Nije ih mogla slušati i razumjeti: toliko je bilo snažno jedino ono čuvstvo što joj ispunjalo dušu i sve je jače i jače obuzimalo. Čuvstvo to bijaše radost što se posve ispunilo ono što joj se već pred mjesec i po odigralo u duši i što je nju u toku ovih šest nedjelja radovalo i mučilo. U njenoj

¹⁶⁰ *Orar* = dio đakonove odjeće, široka traka s križevima na lijevom ramenu.

¹⁶¹ *Ninje i prisno* = starocrkvenoslavenski: sada i uvijek

¹⁶² *Jektenije* = jedan dio pravoslavnog bogoslužja.

se duši onoga dana kad mu je u svojoj kestenjastoj haljini u dvorani kuće u Arbatu šutke prišla i predala mu se – u duši joj se toga dana i časa izvršio potpun prekid s čitavim predašnjim životom i otpočeo potpuno drugi, nov, njoj potpuno nepoznat život, a u zbilji se pak nastavio stari.

Ovih šest nedjelja za nju je bilo najblaženije i najmučnije vrijeme. Sav njen život, sve želje, nade, bjehu usredotočene u ovome za nju još nepojmljivom čovjeku s kojim ju je vezalo nekakvo osjećanje, još nepojmljivije od samog tog čovjeka koje ju je čas zbližavalo, čas odbijalo, a uza sve to nastavljala je živjeti kao što je dosad živjela. Živeći starim životom, ona se zgražala nad sobom, nad svojom posvemašnjom neodređenom ravnodušnošću prema čitavoj svojoj prošlosti: prema stvarima, navikama, ljudima koje je voljela i koji su nju voljeli, prema materi, ogorčenoj zbog te ravnodušnosti, prema dragome nježnom ocu kojega je prije voljela više nego išta na svijetu.

Čas se zgražala nad tom ravnodušnošću, čas se radovala onome što ju je navelo na tu ravnodušnost. Nije mogla ni misliti, ni željeti ništa izvan života s ovim čovjekom; ali toga novog života još nije bilo, i ona ga nije mogla jasno čak ni zamisliti. Bijaše tek iščekivanje – strah i radost od novoga i neizvjesnoga. I sada, samo što već nije i očekivanje, i neizvjesnost, i kajanje zbog odricanja od predanijeg života – sve to svršilo, i započinje novo. To novo nije moglo da ne bude strašno zbog svoje neizvjesnosti, ali bilo strašno ili ne bilo – ono se već pred šest nedjelja odigralo u njenoj duši; sada se pak samo posvećivalo ono što joj se već odavno bilo odigralo u duši.

Okrenuvši se opet prema nalonju, svećenik jedva uhvati maleni Kitin prsten pa, zatraživši Levinovu ruku, natakne ga na prvi članak njegova prsta. »Vjenčava se rab božji Konstantin rabinjom božjom Jekaterinom«. Pa, kad nataknu veliki prsten na ružičasti, mali, jadan sa svoje slaboće Kitin prst, svećenik izgovori to isto...

U nekoliko navrata htjedoše mladenci nagađati što im je činiti i svaki se put prevariše, te ih je svećenik šaptom ispravljao. Najzad, učinivši što je bilo potrebno, pošto ih je prekrstio prstenjem, on opet predade Kiti veliki, a Levinu mali; opet su se smeli i dvaput predavali prsten iz ruke u ruku, pa ipak na koncu nije bilo sve kao što treba.

Doli, Čirikov i Stjepan Arkadjič istupiše naprijed da ih isprave. Nasta zabuna, šapat i smješkanje, ali se svečani ganuti izraz na licima mladenaca ne promijeni; naprotiv, zaplećući se rukama, oni su motrili ozbiljnije i svečanije negoli prije, te smiješak s kojim Stjepan Arkadjič šapnu da sada svatko od njih treba nataći svoj prsten, nehotice zamrije na njegovim usnama. Osjećao je da bi ih svaki smiješak uvrijedio.

»Jer ti si u početku sazdao muški rod i ženski – čitaše svećenik; čim izmijeniše prstenje – i ti si pridružio mužu ženu na pomoć i za produženje roda ljudskoga. Ti sam pak, gospode bože naš, koji posla istinu na nasljeđe svoje i obećanje svoje, na sluge svoje oce naše, u svako pleme i pleme izabranika svojih: baci pogled na raba svojega Konstantina i rabinju svoju Jekaterinu i utvrdi zaruke njihove u vjeri i jednomišljenosti, i istini, i ljubavi«...

Levin je sve više i više osjećao da su sve njegove misli o ženidbi, njegove sanje o tome kako će urediti svoj život, da je sve to bila djetinjarija i da je to nešto takva što on dosad nije shvatio, a sad još manje shvaća premda mu se to događa; u grudima mu se sve to više podizahu drhtaji, a neposlušne suze navirahu na oči.

V

Sva je Moskva bila u crkvi, rođaci i znanci. Ni za vrijeme vjenčanog obreda, u blistavu osvjetljenju crkve, u krugu nakićenih žena, djevojaka i muškaraca u bijelim kravatama, frakovima i uniformama, nije prestajao pristojno tihi razgovor koji su pretežno zapodjevali muškarci, dok su žene bile zarobljene promatranjem svih sitnica ovoga svetog obreda koji je uvijek toliko ganutljiv.

U najužem krugu oko nevjeste bjehu njene dvije sestre: Doli i starija, smirena ljepotica Ljvova koja je došla iz inozemstva.

– Kako to da je Marie na vjenčanju u ljubičastom, gotovo kao u crnom? – govoraše Korsunska.

– Za njezinu boju lica to je jedini spas... – odgovori Drubecka. – Čudim se zašto su vjenčanje priredili navečer. To je trgovački...

– Ljepše je. I ja sam se vjenčala navečer – odgovori Korsunska te uzdahne sjetivši se kako je bila mila toga dana, kako je smiješno bio zaljubljen njen muž, a kako je sada sve drukčije.

– Vele, tko više od deset puta bude djever, taj se ne oženi; htio da budem deseti i da se osiguram, ali je mjesto bilo zauzeto – govoraše grof Sinjavin ljepuškastoj kneginjici Carskoj koja je već bila bacila oko na njega. Carska mu je odgovarala tek smiješkom, Motrila je Kiti misleći kako će i kad ona stajati s grofom Sinjavinom ovako kao Kiti i kako će mu tada spomenuti njegovu sadašnju šalu. Ščerbacki je govorio staroj gospođici Nikolajevoj da kani staviti vijenac na Kitinu pundžu kako bi bila sretna.

– Nije trebalo stavljati pundžu – odgovori Nikolajeva budući da je odavno bila odlučila, uzme li je stari udovac kojega je lovila, da će svadba biti vrlo jednostavna. – Ne volim ovaj sjaj.

Sergaj Ivanovič govorio je s Darjom Dmitrevnom u šali je uvjeravajući da se običaj putovanja poslije vjenčanja širi sloga što se novi bračni drugovi uvijek pomalo stide.

– Vaš se brat može dičiti. Ona je pravo čudo od milote. Mislim, jeste li vi zavidni?

– Ja sam to već preživio, Darja Dmitrevna – odgovorio je, a lice mu je nenadano poprimilo turoban i ozbiljan izraz. Stjepan je Arkadič pripovijedao svasti svoj kalambur oko rastave.

– Treba popraviti vjenčić – odgovori ona ne slušajući ga.

– Baš šteta što je tako poružnjela – govorila je grofica Nordston Ljvovoj. – A svejedno on nije vrijedan ni njena prsta. Nije li tako?

– Nije, on se meni jako sviđa. Ne zato što mi je on budući *beau frere*¹⁶³ – odgovori Ljvova. – I kako se samo lijepo drži! A tako je teško lijepo držati se u ovakvoj prilici – ne biti smiješan. A on niti je smiješan, niti ukočen, vidi se da je ganut.

– Čini se, vi ste to očekivali?

– Gotovo da i jesam. Ona ga je uvijek voljela.

– E, da vidimo tko će od njih prvi stati na sag. Ja sam svjetovala Kiti.

– Svejedno – odgovori Ljvova – mi smo sve pokorne žene, to nam je u rodu.

– A ja sam isto namjerno prva stala kad sam bila ovako s Vasilijem. A vi, Doli?

Doli je stajala kraj njih, slušala ih, ali nije odgovarala. Bila je posve ganuta. Suze su joj bile u očima, i nije mogla ništa reći da se ne rasplače. Radovala se zbog Kiti i Levina; vraćajući se u mislima na svoje vjenčanje, ona je pogledala u zadovoljnog Stjepana Arkadjiča, zaboravljala svu sadašnjicu i sjećala se samo svoje prve nevine ljubavi. Nije se sjetila samo sebe, nego svih žena njoj bliskih i znanih; sjetila ih se kakve su bile u ovom za njih jedinstvenom svečanom trenutku kada su, isto kao i Kiti, stajale pod vijencem s ljubavlju, nadom i strahom u srcu odričući se prošlosti i stupajući u tajnovitu budućnost. Između svih tih mladenki što su joj padale na pamet sjetila se i svoje drage Ane o čijoj je namjeravanoj rastavi nedavno čula pojedinosti. I ona je isto ovako čista stajala pod narančinim cvijećem i koprenom. A sad? – Užasno neshvatljivo – progovori ona. Nisu samo sestre, prijateljice i rođakinje pratile sve pojedinosti svetoga čina; tuđe žene, gledateljice, bojeći se da ne propuste nijedan pokret, s uzbuđenjem što im je zaustavljalo dah pratile su izraz ženikova i mladenkina lica i u ljutnji nisu odgovarale a često ni slušale što su govorili ravnodušni muškarci koji su dobacivali šaljive ili uzgredne primjedbe.

– Šta je samo tako uplakana? Ne udaje se valjda preko volje?

– Zar preko volje za takva junaka? Knez je, je li?

– A je l' ono sestra u bijelom atlasu? Ej, pazi kako će sad đakon zagrmjeti iza glasa: »Da boitsja svojego muža«.

– Jesu l' *pjevači čudovski*.¹⁶⁴

– Nisu, sinodski su.

– Propitivala sam se u lakaja. Veli, odmah je vodi na svoju djedovinu. Silno je bogat, kažu. Zato su je i udali.

– Neće biti, zgodan je to par.

– Eto vam, Marja Vasiljevna, vi ste se prepirali da se krinoline nose nadute. Pogledajderte onu u plišu, poslanikovica, kažu, kako samo ima ukusa... Dakle, i opet se nosi ovako. – Što nam li je mila mladenčica, kao janje urešeno. Recite šta hoćete, žao nam je ženske glave.

Tako se govorilo u gomili gledateljica koje se uspiedoše progurati kroz crkvena vrata.

¹⁶³ *Beau-frère, francuski = šurjak.*

¹⁶⁴ *U Rusiji su bili čuveni pjevači iz Čudovskog manastira koji su u ovakvim prilikama pjevali na starinski način.*

VI

Kad se vjenčani obred završio, nasred crkve pred nalonjem crkvenjak razastre komad ružičaste svilene tkanine, zbor zapjeva majstorski složen i skladan psalam u kom su se isprepletali bas i tenor, a svećenik, pošto se okrenuo, pokaže mladencima prostrti ružičasti komad tkanine. Koliko da su god oboje često i mnogo slušali o vjerovanju da će onaj tko prvi stane na sag biti glava u porodici, ni Levinu, ni Kiti nije to palo na um kad su prelazili ono nekoliko koraka. Nisu čuli ni glasnih primjedbi ni prepirki oko toga da je, po mišljenju jednih, on stao prije, a po mišljenju drugih, oboje zajedno.

Poslije uobičajenih pitanja žele li stupiti u brak i da to nisu kome drugom obećali, te poslije njihovih odgovora koji su i njima samima čudno zvučali, počeva nova služba božja. Kiti je slušala molitvene riječi želeći im shvatiti smisao, ali nije mogla. Kako je obred išao kraju, slavlje i svijetla radost sve su joj više i više preplavljivali dušu i rastresali je.

Molili su: »Da im se poda čistota i plod utrobe na korist, da se razvesele videći sinove i kćeri svoje.« Pominjalo se kako je bog stvorio ženu od rebra Adamova te da će »toga radi ostaviti čovjek oca i mater te se prikloniti ženi, bit će dvoje u jednome tijelu« i da »tajna ova velika jest«; molili su da im bog dadne plodnost i blagoslov kao Isaku i Rebeki, Josipu, Mojsiju i Sefori te da ugledaju sinove sinova svojih.

»Sve je divno – mišljaše Kiti slušajući ove riječi – sve ovo i ne može biti drukčije«, a radostan smiješak što je nehotice prelazio na sve koji su nju motrili sjao joj na licu što se bilo razvedrilo.

– Navucite ga dokraja! – začuše se savjeti kad je svećenik na njih stavio vijenac, a Ščerbacki drhtavom rukom u rukavici s tri dugmeta držao vijenac visoko nad njenom glavom.

– Navucite ga! – prošapta ona osmjehujući se.

Levin se obazre na nju i bi zapanjen od onoga radosna sjaja što joj je bio na licu; i to čuvstvo nehotice prijede na njega. I on se isto onako kao i ona razvedri i razveseli.

Radovali su se slušajući čitanje apostolske poslanice i gromor protodakonova glasa pri posljednjem stihu što ga je tako nestrpljivo očekivao strani svijet u crkvi. Radovali su se što su pili iz plitke čaše toplo crveno vino s vodom, a još su se više radovali kad ih je, zabacivši rizu i uzevši im obje ruke u svoju, svećenik poveo oko nalonja dok se bas orio »Isaija, likuj«. Ščerbacki i Čirikov, koji su pridržavali vijence zapplećući se u mladenkinu povlaku, i sami se, tkozna čemu osmjehujući i radujući, čas zastajkivahu, čas nalijetahu na mladence kad bi se svećenik ustavijao. Iskra radosti što je planula u Kiti, činilo se, prijede na sve koji su bili u crkvi. Levinu se činilo da su se isto i on i svećenik i đakon želili nasmijati.

Skinuvši im vijence s glava, pročita svećenik posljednju molitvu te čestita mladencima. Levin pogleda Kiti i nikad je dotad ne vidje takvu. Bila je čarobna

u onome novom sjaju sreće što joj bješe na licu. Levinu dođe da joj bilo što kaže, ali nije znao je li već gotovo. Svećenik ga izbavi iz nepritike. Osmjehnuo se svojim dobrim ustima i tiho reka: »Poljubite ženu, a vi poljubite muža« te im uze iz ruke svijeće.

Levin joj pažljivo poljubi usne što su se smiješale, pruži joj ruku pa, čuteći čudnu novu bliskost, pođe iz crkve. Nije vjerovao, nije mogao vjerovati da je ovo istina. Tek kad bi im se susretali začuđeni i bojažljivi pogledi, vjerovao bi u to budući da je osjećao kako su već jedno.

Iste te noći poslije večere mladenci otputovaše na selo.

VII

Već tri mjeseca Vronski i Ana putovahu zajedno po Evropi. Obišli su Veneciju, Rim, Napulj i sad su upravo bili stigli u jedan manji talijanski grad gdje su htjeli da se na neko vrijeme nastane.

Neki natkonobar, ljepotan, s razdjeljkom što mu je u gustoj namazanoj kosi počinjao od vrata, u fraku i košulji sa širokim bijelim batistenim prsima, sa svežnjem privjesaka ponad zaobljena trbuška, zguravši ruke u džepove, prezirno osmjehujući se nešto je oštro odgovarao jednome gospodinu koji se bio zaustavio. Začuvši s druge strane trijema korake što su uzlazili uz stepenice, natkonobar se obrne, pa kad spazi ruskoga grofa koji je u njih zauzimao najljepše sobe, s poštovanjem izvadi ruke iz džepova te, naklonivši se, objasni da je glasnik bio i da je ono s najmom palače u redu. Glavni upravitelj spreman je da potpiše pogodbu.

– A! Baš mi je drago – reče Vronski. – A je li gospođa kod kuće ili nije?

– Gospođa je izlazila u šetnju, ali sad se vratila – odgovori konobar.

Vronski skine s glave svoj mekani šešir široka oboda te otare rupcem znojno čelo i kosu puštenu do polovice ušiju koja je bila začušljana unatrag i pokrivala mu čelu. Pa, pošto je rastreseno pogledao u gospodina koji je još tu stajao i pogledao prema njemu, htjede da prođe.

– Ovaj je gospodin Rus i pitao je za vas – reče natkonobar. Ljuteći se što čovjek nikamo ne može uteći od znanaca i želeći u isto vrijeme da nađe ma kakvu rasonodu u svom jednoličnom životu, Vronski se još jednom osvrne na gospodina koji se bio odmakao i zaustavio; i u jedan te isti mah obojici zasvijetliše oči.

– Goleniščev!

– Vronski!

Uistinu, bijaše to Goleniščev, drug Vronskog iz Paževskoga korpusa. Goleniščev je u korpusu pripadao liberalnoj stranci, iz korpusa je izišao s građanskim činom i nigdje nije služio. Drugovi su se bili posve razišli nakon izlaska iz korpusa i kasnije se svega jedanput sreli.

Pri tom susretu Vronski je razumio da je Goleniščev odabrao nekakvu tobože jako mudru liberalnu djelatnost i zbog toga je bio spreman da prezre djelatnost i zvanje Vronskoga. Stoga je Vronski pri susretu s Goleniščevom njemu pružio onaj hladni i gordi otpor koji je on umio pružati ljudima, a smisao kojega bijaše ovaj: »Vama se moj način života može svidati ili ne svidati, ali meni je to potpuno svejedno: vi mene morate poštivati ako hoćete da budemo znanci«. Goleniščev pak bijaše prezirno ravnodušan prema tonu Vronskoga. Taj ih je sastanak, reklo bi se, morao još više odvojiti. Sada su pak zasjali i kliknuli od radosti prepoznavši jedan drugoga. Vronski nikako nije očekivao da će se ovako obradovati Goleniščevu, ali bit će da ni sam nije znao koliko mu je bilo dosadno. Zaboravio je neugodan dojam posljednjeg susreta te je otvorena radosna lica pružio ruku bivšem drugu. Isti takav izraz radosti zamijeni prijašnji nemirni izraz na licu Goleniščeva.

– Kako mi je drago što te vidim! – reče Vronski pokazujući prijateljskim smiješkom svoje snažne bijele zube.

– Čujem ja: Vronski, ali koji – nisam znao. Jako mi je, jako drago!

– De uđimo. E pa, šta ti radiš?

– Ja sam već drugu godinu ovdje. Radim.

– A! – usrdno će Vronski. – De uđimo.

I po svakidašnjoj navici ruskih ljudi, umjesto da baš ruski kaže ono što želi da sakrije od posluge, progovori francuski.

– Poznaješ li ti Karenjinu? Mi zajedno putujemo. Idem k njoj – reče francuski pažljivo se unoseći Goleniščevu u lice.

– A! Nisam ni znao (premda je dobro znao) – ravnodušno odgovori Goleniščev.

– Jesi li davno došao? – dodadne on.

– Ja? Ima četiri dana – odgovori Vronski još se jednom pažljivo unoseći drugu u lice.

»Da, on je čestit čovjek i na ono gleda kako treba«, reče Vronski u sebi pošto je shvatio značenje izraza lica u Goleniščeva i promjenu razgovora. »Može ga čovjek upoznati s Anom, on na to gleda kako treba«.

U ova tri mjeseca što ih je s Anom proveo u inozemstvu Vronski je, nalazeći se s novim ljudima, uvijek sebi zadavao pitanje kako će koja nova osoba gledati na njegov odnos prema Ani, i većinom je u muškaraca nailazio na razumijevanje kakvo treba. Ali kad bi tko njega upitao, i upitao one koji su shvaćali »kako treba«, u čemu se sastoji to shvaćanje, i on bi i oni bili na velikoj mucu.

Zapravo oni koji su po mišljenju Vronskoga shvaćali »kako treba«, nisu toga uopće shvaćali, nego su se u svakoj prilici držali kao što se dobro odgojeni ljudi drže prema svim zamršenim i nerješivim pitanjima koja sa svih strana okružuju život – držali su se pristojno izbjegavajući aluzije i neugodna pitanja. Pravili su se da posve shvaćaju značenje i smisao njihova položaja, da nemaju ništa protiv njega te da ga čak i odobravaju, ali smatraju da je neumjesno i suviše sve to objašnjavati.

Vronski se odmah dosjetio da je Goleniščev jedan od takvih te mu se zato dvostruko obradovao. Doista, kad ga je bio doveo k njoj, Goleniščev se prema Ani

držao kako je to samo Vronski mogao poželjeti. On se, očito, bez i najmanjeg napora klonio svakog razgovora koji bi mogao dovesti do neugodnosti.

On nije Anu poznavao prije te je bio zapanjen njenom ljepotom i još više onom jednostavnošću kojom se ona uživila u svoj položaj. Pocrvenjela je kad Vronski uvede Goleniščeva, i ona se djetinja boja, što joj je prekrila otvoreno i lijepo lice, njemu neobično svidje. Ali osobito mu se svidjelo što je ona odmah, kao namjerice, kako ne bi bilo nesporeda pred tuđim čovjekom, Vronskoga jednostavno nazvala Aleksejem i rekla da on i ona prelaze u tek unajmljeni dom koji ovdje zovu palača. Ovo se izravno i jednostavno držanje koje je odgovaralo nienu položaju, svidje Goleniščevu. Gledajući dobrodušan i vedar, energičan Anin nastup, poznajući Alekseja Aleksandroviča i Vronskoga, Goleniščevu se učinilo da on nju potpuno shvaća. Činilo mu se da on shvaća ono što ni ona nikako nije shvaćala: naime, kako je mogla, pošto je unesrećila muža, napustila njega i sina te izgubila dobar glas, biti tako bodra te se osjećati vedrom i sretnom.

– Ona je u turističkom vodiču – reče Goleniščev za palaču što ju je Vronski bio unajmio. – Tamo je jedan divan Tintoretto. Iz njegova posljednjeg razdoblja.

– Znate šta? Vrijeme je divno, hajdemo onamo, još ćemo jednom pogledati – Vronski će obraćujući se Ani.

– Vrlo rado, idem odmah da stavim šešir. Kažete da je vruće? – reče ona ustavivši se na vratima i upitno gledajući Vronskoga. I opet joj jarko rumenilo pokri lice.

Vronski joj je po pogledu shvatio da nije znala kako se on namjerava vladati prema Goleniščevu, te da se boji, je li se ponašala onako kako bi to on htio. Pogledao ju je nježnim, dugim pogledom.

– Ne, nije jako – reče on.

I njoj se učini da je sve shvatila, a ponajprije da je on zadovoljan njome; pa, pošto mu se osmjehnula, ona brzim korakom iziđe na vrata. Prijatelji se zgledaše i na licima se obojice pojavi zabuna, kao da je Goleniščev, očito uživajući u njenoj ljepoti, htio o njoj nešto reći te nije znao šta, a Vronski kao da je i želio to i bojao se upravo toga.

– Dakle tako – počeo Vronski da započne bilo kakav razgovor. – I tako se ti nastanio ovdje? I uvijek se baviš onim istim? – nastavi on prisjećajući se da su mu govorili kako Goleniščev piše nešto...

– Da, pišem drugi dio Dvaju počela – reče Goleniščev zasjavši od zadovoljstva na to pitanje – to jest, da budem tačniji, još ne pišem, ali pripravljam, kupim građu. Bit će kudikamo opširniji i obuhvatit će gotovo sva pitanja. U nas u Rusiji neće da shvate da smo mi nasljednici Bizanta – počeo on dugo, vatreno objašnjavati.

Vronskome sprva bijaše nelagodno što nije poznavao ni prvoga članka o Dvama počelima o kojemu je pisac njemu govorio kao o nečemu poznatu. Ali kasnije, kad je Goleniščev stao izlagati svoje misli i Vronski ga mogao pratiti, on ga je, i ne poznajući Dvaju počela ipak sa zanimanjem slušao budući da je Goleniščev lijepo govorio. Ali Vronskoga je zučudavalo i jedilo ono razdražljivo

uzbuđenje s kojim je Goleniščev govorio o svom predmetu. Što je dulje govorio to su mu oči više sijevale te je brže odvrćao zamišljenim protivnicima i to mu je nemirniji i uvređeniji postajao izraz lica. Sjećajući se Goleniščeva kao mršuljasta, živa, dobrodušna i plemenita dječaka, uvijek prvog đaka u korpusu, Vronski nikako nije mogao shvatiti razloge ove razdraženosti te je nije odobravao. Naročito mu se nije svidjelo što se Goleniščev, čovjek iz boljeg društva, izjednačivao s kojekakvim piskaralima koji su ga dražili te se ljutio na njih. Je li to bilo vrijedno toga? To se Vronskome nije svidjelo, ali unatoč tome osjećao je da je Goleniščev nesretan te mu ga je bilo žao. Nesreća, gotovo umna poremećenost mogla se vidjeti na ovom nemirnom, dosta lijepom licu dok je on, ne primjećujući čak ni Anina povratka, užurbano i vatreno nastavljao kazivati svoje misli.

Kad je Ana došla u šeširu i ogrtaču i kad je, brzim pokretom lijepe ruke igrajući se suncobranom, zastala pored njega, Vronski kome je laknulo kad se otrgnuo od Goleniščevljevih očiju što su pune žalbe na njega neprekidno bile uperene te s novom ljubavlju pogleda u svoju divnu družicu, punu života i radosti. Goleniščev se teškom mukom pribere i u prvo vrijeme bijaše sjetan i mračan, ali ga Ana, ljubazno raspoložena prema svima (kakva je bila u to vrijeme) ubrzo oživi svojim jednostavnim i vedrim držanjem. Dodirnuvši u razgovoru različite predmete, ona ga navede na slikarstvo o kojemu je on vrlo lijepo govorio te ga pažljivo slušaše. Došli su pješke do unajmljenog doma i pregledali ga.

– Ja se veoma radujem jednome – Ana će Goleniščevu kad su se već bili vratili. – Aleksej će imati lijep atelier. Ti svakako uzmi onu sobicu – reče ona Vronskome ruski i govoreći mu ti jer je već shvatila da će im u njihovoj osami Goleniščev postati blizak i da nije potrebno da se pred njim kriju.

– Zar ti slikaš? – reče Goleniščev hitro se okrećući Vronskome.

– Da, nekoć sam se bavio time i sad sam malo počeo reče Vronski crveneći.

– Vrlo je darovit – reče Ana radosno se smiješeći. – Razumije se, ja nisam sudac. Ali svi koji se razumiju u to rekoše to isto.

VIII

U ovom prvom razdoblju svog oslobođenja i brzog ozdravljenja Ana se osjećala sretnom preko svake mjere i punom životne radosti. Sjećanje na muževu nesreću nije trovalo njenu sreću. To je sjećanje, s jedne strane, bilo suviše užasno da bi mislila na njega. S druge strane, nesreća njena muža donijela joj je suviše veliku sreću da bi se kajala.

Sjećanje na sve što se s njome dogodilo nakon bolesti: pomirenje s mužem, prijekid, vijest o ranjavanju Vronskoga, njegov dolazak, priprema za rastavu, odlazak iz muževe kuće, oproštaj sa sinom – sve joj se to činilo kao grozničav san

od kojega se probudila sama s Vronskim u inozemstvu. Sjećanje na zlo što ga je nanijela mužu budilo je u njoj čuvstvo nalik na gađenje i slično čuvstvo kako bi im imao čovjek koji tone pošto se oslobodio čovjeka koji se za nj prihvatio. Taj je čovjek potonuo. Naravno, to je bilo ružno, ali to bijaše jedini spas, i bolje je ne sjećati se tih strašnih pojedinosti.

Jedna umirujuća misao o njenu postupku pala joj je onda na um u prvome času prijekida, i kad se sada sjetila cijele prošlosti, sjetila se te misli. »Neumitno sam skrivila nesreću toga čovjeka – mislila je – ali ne želim iskoristiti tu nesreću; i ja patim i patit ću: gubim ono što mi je bilo najdraže – gubim čestito ime i sina. Postupila sam ružno i zato ne želim sreću, ne želim rastavu i patit ću zbog sramote i odvojenosti od sina.« Međutim, koliko da je god Ana iskreno htjela patiti, nije patila. Sramote nikakve ne bijaše. S onim taktom kojega su tako mnogo oboje imali, kloneći se ruskih dama, oni se u inozemstvu nikad nisu našli u lažnom položaju i uvijek su sretali ljude koji su se pretvarali da posve razumiju njihov uzajamni položaj kudikamo bolje nego su ga oni sami shvaćali. Ni odvojenost od sina kojega je voljela, ni taj je nije mučio u prvo vrijeme. Djevojčica, njegovo dijete, bijaše tako mila i tako je osvojila Anu otkako joj osta sama ta djevojčica da se Ana rijetko sjećala sina.

Želja za životom, koja se pojačala pošto je ozdravila, bijaše tako snažna, a uvjeti života tako novi i ugodni da se Ana osjećala preko neke mjere sretnom. Što je više upoznavała Vronskoga to ga je više voljela. Voljela ga zbog njega sama i zbog njegove ljubavi prema njoj. Pripadao joj je potpuno i to ju je neprekidno radovalo. Njegova blizina uvijek joj je bila prijatna. Sve crte njegova značaja koji je ona sve to više upoznavała bijahu joj neizrecivo drage. Njegova vanjšina koja se u građanskom odijelu bijaše promijenila za nju je bila privlačna kao za kakvu mladu zaljubljenicu. U svemu što je on govorio, mislio i radio ona je vidjela nešto osobito plemenito i uzvišeno. Njen zanos za njim često ju je samu plašio: tražila je i nije u njemu mogla ništa naći što ne bi bilo divno. Nije smjela odati da osjeća koliko je ništavna pred njim. Činilo joj se, znajući to, da je on prije može prestati voljeti; a ona se sada ničega nije tako bojala, mada za to nije imala nikakva povoda, kao toga da izgubi njegovu ljubav. Ali ona nije mogla da mu ne bude zahvalna za njegov odnos prema njoj i da mu ne pokazuje kako to ona cijeni.

On, koji je po njenu mišljenju imao tako određenu sklonost prema državničkoj djelatnosti u kojoj je morao igrati istaknutu ulogu – on je zbog nje žrtvovao častoljubije nikad ne pokazujući da imalo žali. Bio je, više nego prije, ljubezniji i pažljiviji prema njoj, i misao da ona nikad ne osjeti neprijatnost svoga položaja ni na trenutak ga nije napuštala. On, toliko muževan čovjek, ne samo da joj nikad nije protivurječio nego nije imao ni svoje volje i bio je, reklo bi se, jedino okupljen time kako da preteče njezine želje. I ona nije mogla da to ne cijeni premda ju je upravo ta napregnuta pažnja prema njoj, ta atmosfera brižnosti kojom je on nju okruživao, koji put tištala.

Vronski, međutim, unatoč tome što je potpuno ostvario sve što je tako dugo želio, nije bio posve sretan. Ubrzo je osjetio da mu je ostvarenje njegove želje

donijelo tek zrnice od onoga brda sreće koju je on očekivao. Ovo mu je ostvarenje pokazalo onu vječnu pogrešku koju čine ljudi zamišljajući sreću kao ostvarenje želja. U prvo vrijeme kad se bio sjedinio s njome i obukao građansko odijelo, osjetio je sve čari slobode koje prije uopće nije poznao, i slobodu ljubavi, te bio zadovoljan, ali ne zadugo. Uskoro je osjetio da mu u duši niču želja za željom, tuga. Nezavisno od svoje volje, on se stao hvatati za svaki uzgredni prohtjev držeći ga za želju i cilj.

Šesnaest sati na dan valjalo je nečim ispuniti budući da su živjeli u inozemstvu na posvemašnjoj slobodi, izvan onih zahtjeva društvenog života kojima je ispunjavao vrijeme u Petrogradu. Na užitke momačkog života koji su za prijašnjih odlazaka u inozemstvo zanimali Vronskoga nije se moglo ni pomisliti budući da je jedan pokušaj ove vrste izazvao u Ane neočekivanu utučenost, a ona kasna večera sa znancima nije toga bila vrijedna. Veza s društvom, mjesnim i ruskim, zbog neodređenosti njihova položaja, isto tako nisu mogli imati.

Razgledanje znamenitosti, bez obzira na to što su sve to već vidjeli, za njega, kao Rusa i pametna čovjeka, nije imalo one neobjašnjive važnosti koju tome umiju pripisivati Englezi.

I kao što se gladna životinja laća svega na što naiđe nadajući se da će naći hrane, tako se i Vronski posve nesvjesno laćao sad politike, sad novih knjiga, sad slika.

Budući da je odmalena imao sklonosti prema slikanju i budući da je, ne znajući kamo bi s novcima, počeo skupljati bakroreze, zadržao se na slikarstvu, stao se baviti njime i u njega uložio onu neutrošenu zalihu želja koja je tražila zadovoljenja.

On je imao dara da osjeti umjetnost i dara da tačno, s ukusom oponaša umjetnost, te je pomislio da on ima upravo ono što je umjetniku potrebno i, pošto se malo kolebao koju da vrstu slikarstva odabere: religiozno, povijesno, žanr-slikarstvo ili realistično, on se prihvatio slikanja. Shvaćao je sve vrste slikarstva i mogao se nadahnjivati i ovim i onim; ali nije mogao zamisliti da bi čovjek mogao uopće ne znati kakve sve vrste slikarstva postoje te se izravno nadahnjivati onim što mu je u duši ne mareći hoće li ono što će naslikati pripadati kojoj od poznatih vrsti slikarstva.

Budući da on toga nije znao i da se nije nadahnjivao neposredno životom već posredno, životom koji je već bio umjetnički dat, on se onda nadahnjivao vrlo brzo i lako te isto tako brzo i lako postizao da je ono što je slikao bilo nalik na onu vrstu slikarstva koju je htio oponašati. Njemu se najviše svidjela francuska gracioznost i efektnost pa je u tom stilu počeo slikati Anin portret u talijanskoj nošnji, i činilo se i njemu i svima koji su ga vidjeli, da je vrlo uspio.

IX

Stara, zapuštena palača s visokim stropovima izrađenim u gipsu i freskama na zidovima, s podovima u mozaiku, s teškim suknenim zavjesama na visokim prozorima, s vazama na konzolama i kaminima, s vratima u duborezu i mračnim dvoranama po kojima su visjele slike – ta je palača, pošto su se oni preselili u nju, samo svojom vanjštinom u Vronskome održavala prijatnu zabludu da on nije toliko ruski vlastelin, *jegermajstor bez službe*,¹⁶⁵ koliko prosvijećeni ljubitelj i zaštitnik umjetnosti, a i sam – skroman umjetnik koji se odrekao društva, veza, častoljublja zbog voljene žene.

Uloga što ju je Vronski izabrao preseljenjem u palaču potpuno se posrećila i on je, pošto se posredovanjem Goleniščeva upoznao s nekim zanimljivim osobama, prvo vrijeme bio miran. Pod vodstvom talijanskog profesora slikarstva slikao je studije prema prirodi i bavio se srednjovjekovnim talijanskim životom. Srednjovjekovni je talijanski život u posljednje vrijeme tako očarao Vronskoga da je čak počeo šešir i plašt nositi na srednjovjekovni način, a to mu je dobro pristajalo.

– A mi smo ovdje i ništa ne znamo – Vronski će Goleniščevu kad im je došao jednog jutra. – Jesi li vidio Mihajlovljevu sliku? – reče pružajući mu ruske novine što ih je upravo bio toga jutra dobio i pokazujući članak o ruskom umjetniku koji je živio u ovom istom gradu i koji je bio dovršio sliku o kojoj se već odavna govorilo i koja je unaprijed bila kupljena. U članku su bili prijekori upućeni vladi i akademiji što je istaknuti umjetnik ostao bez ikakve zaštite i pomoći.

– Vidio sam – odgovori Goleniščev. – Naravno, on nije bez talenta, ali je uzeo posve pogrešan pravac. Sve je to jedan te isti *ivanovsko-štrausovski-renanovski*¹⁶⁶ odnos prema kristu i religioznom slikarstvu.

– Šta slika prikazuje? – upita Ana.

– Krista pred Pilatom. Krist je prikazan kao Židov u realizmu nove škole.

Pa kako je pitanjem o sadržaju slike bio naveden na jednu od svojih najdražih tema, Goleniščev uze izlagati:

– Ne shvaćam kako mogu tako grubo griješiti. Krist već ima svoje određeno utjelovljenje u umjetnosti starih velikana. Prema tome, ako oni ne žele slikati boga nego revolucionara ili mudraca, nek uzimaju iz povijesti Sokrata, Franklina, Charlottu Cordav, samo nikako ne Krista. Oni uzimaju upravo onu ličnost koja se ne smije uzimati u umjetnosti, a onda...

¹⁶⁵ U originalu stoji: *Jegermeister* (od njemačkoga: *Jägermeister*, u bukvalnom prijevodu = glavni lovac); međutim, to je bila visoka dvorska titula, za koju nema pravog izraza u hrvatskosrpskom.

¹⁶⁶ Ovdje se po svoj prilici misli na mitsko shvaćanje kršćanstva i Kristove ličnosti prema njegovim biografima, Nijemcu Davidu Straussu (1808-1874) i Francuzu Ernestu Renanu (1823-1892) *Ivanov, Andrej Ivanovič (1776-1848) ruski slikar, istaknut majstor povijesnih slika, klasicist.*

– A reci, je li istina da je taj Mihajlov u takvoj bijedi? – upita Vronski misleći da bi trebalo, bez obzira na to je li slika dobra ili loša, da on kao ruski mecena pomogne umjetniku.

– Teško da jest. On je portretist, izvanredan. Jeste li vidjeli njegov portret Vasiljčikove? Ali on više, čini se, neće da slika portrete te bit će da zaista i jeste u nevolji. Ja kažem da je...

– Bi li ga čovjek mogao zamoliti da napravi portret Ane Arkadjevne? – reče Vronski.

– Zašto moj? – uze Ana. Nakon tvojega ja ne želim nikakav drugi portret. Radije Anin (tako je zvala svoju djevojčicu). Eno je – dodade ona pogledavši kroz prozor ljepoticu Talijanku dojlju koja je bila iznijela dijete u vrt i u isti mah se neopazice obazrela za Vronskim. Ljepotica dojlja, koja je Vronskome bila model za sliku, bijaše jedina potajna briga u Aninu životu. Vronski je, dok mu je služila kao model uživao u njenoj ljepoti i njenu srednjovjekovnom tipu, i Ana nije smjela sebi priznati da se boji biti ljubomorna na tu dojlju te je stoga osobito pazila i mazila i nju i njena malena sina.

I Vronski pogleda kroz prozor te Ani u oči i odmah obrativši se Goleniščevu reče: – A poznaješ li ti toga Mihajlova?

– Sretao sam ga. Ali on je osobenjak i bez ikakva obrazovanja. Zna, jedan od onih divljih novih ljudi koji se sad često sretaju; znate, jedan od onih *slobodnih mislilaca*¹⁶⁷ koji su *d'emblee*¹⁶⁸ odgojeni u pojmovima nevjerovanja, negiranja i materijalizma. Prije se događalo – govoraše Goleniščev ne primjećujući ili ne hoteći da primjeti kako bi i Ana i Vronski rado govorili – prije se događalo da je slobodni mislilac bio čovjek koji je bio odgojen prema pojmovima vjere, zakona, morala te je sam borbom i radom dolazio do slobodoumlja: ali sada se javlja nov tip samoniklih slobodnih mislilaca koji izrastaju a da čak nisu ni čuli da postoje moralni, vjerski zakoni, da postoje autoriteti, nego koji izrastaju izravno iz pojmova negiranja svega, tj. kao divljaci. Eto takav je on. Sin je, čini se, dvorskoga lakaja te nije dobio nikakva obrazovanja. Kad je stupio u Akademiju i stvorio sebi reputaciju, kao bistar čovjek zaželje da se obrazuje. I utekne se onome što mu se činilo izvorom obrazovanja – časopisima. I zamislite, u stara bi vremena čovjek koji se htio obrazovati, recimo Francuz, počeo proučavati sve klasike: i bogoslove, i tragičare, i historičare, i filozofe, i zamislite samo sav umni napor koji bi ga čekao. Ali u nas je on sada ravno naletio na negatorsku književnost, vrlo brzo prihvatio sav ekstrakt negatorske nauke, te je gotov. I ne samo to: pred jedno dvadesetak godina on bi u toj književnosti našao znake borbe s autoritetima, s vjekovnim nazorima, on bi po toj borbi shvatio da postoji nešto drugo; ali sada će ravno naletjeti na takvu u kojoj starinske nazore ne udostojavaju čak ni osporavati nego otvoreno vele: nema ničeg, evolution, prirodno odabiranje, borba za opstanak – i to je sve. U svom članku ja sam...

¹⁶⁷ *Slobodni mislilac, u originalu: volnodumec, u ruskom je kao i u hrvatsko-srpskom prijevodu s francuskoga: libre penseur, tj. čovjek koji je skeptičan prema religiji ili prema vladajućim idejama.*

¹⁶⁸ *Francuski izraz = otprve, od samog početka.*

– Znaš šta – reče Ana budući da se već odavno oprezno zgedala s Vronskim i budući da je znala da Vronskoga ne zanima obrazovanje toga umjetnika nego da ga jedino okuplja misao da mu pomogne i da u njega naruči portret. – Znaš šta? – prekine ona odlučno Goleniščeva koji se bio razmahao – Hajdemo k njemu!

Goleniščev se pribra te rado pristade. Ali budući da je umjetnik stanovao u udaljenoj četvrti, odlučise da uzmu kočiju.

Za jedan sat dovezoše se, Ana uz Goleniščeva i Vronski na prednjem sjedištu kočijice, do nove lijepe kuće u udaljenoj četvrti. Pošto su od pazikućine žene doznali da Mihajlov inače pušta u svoj studij, ali da je sad u svom stanu nekoliko koraka odavde, oni je poslaše k njemu sa svojim posjetnicama moleći za dopuštenje da pogledaju njegove slike.

X

Kao i uvijek, umjetnik Mihajlov bijaše u poslu kad mu donesoše posjetnice grofa Vronskoga i Goleniščeva. Jutros je radio u studiju na velikoj slici. Kad je došao kući, naljutio se na ženu što nije umjela izići na kraj s gazdaricom koja je tražila novaca.

– Sto sam ti puta govorio, ne upuštaj se u objašnjenja. Ionako si glupa, a kad se još talijanski počneš objašnjavati, onda mi se pričinjaš trostruko glupa – rekao joj je nakon duge prepirke.

– Onda ti nemoj sve zapuštati, ja nisam kriva. Da sam imala novaca...

– Pusti me zaboga na miru! – vikne Mihajlov sa suzama u glasu pa, začepivši uši, ode u svoju radnu sobu za pregradom i zatvori za sobom vrata. »Glupača!« reče u sebi, sjede za stol pa otvorivši blok odmah se s osobitim žarom prihvati započeta crteža.

Nikad nije radio s takvim žarom i uspjehom nego kad bi mu u životu išlo loše i osobito kad bi se posvadio sa ženom. »Ah, kad bi čovjek mogao kamo strugnuti!« mislio je nastavljaćući da radi. Radio je crtež za lik čovjeka u nastupu gnjeva. Crtež je bio napravljen prije; ali bio je nezadovoljan njime. »Ne, onaj je bio bolji... Gdje je?« Pošao je k ženi i namrgodivši se, ne gledajući je, upitao stariju djevojčicu gdje je onaj papir koji im je on bio dao. Papir se s odbačenim crtežom našao, ali je bio umrljan i pokapan stearinom. On ipak uze crtež, stavi ga na svoj stol, pa, udaljivši se i prižmirivši stane da ga motri. Odjednom se osmehne i radosno mahne rukom.

– Tako je, tako! – prozbori i odmah uzevši olovku, poče brzo crtati. Mrlja stearina pokazivala je čovjeka u novoj pozi.

Crtao je tu novu pozu kad mu najednom pade na pamet energično lice jaka podbratka u trgovca u kojega je uzimao cigare, te to isto lice, onaj isti podbradak nacrtava čovjeku. Nasmijao se od radosti. Od mrtva, izmišljena lika nastaje odjednom živ i takav lik da ga više nije trebalo mijenjati. Lik je sada živio i bio jasno i nesumnjivo određen. Mogao se popraviti crtež prema zahtjevima toga

lika, mogle se i dapače morale drukčije razmaknuti noge, posve promijeniti položaj lijeve ruke, kosa zabaciti. Međutim, popravljajući ovo, on nije mijenjao lika, nego je samo odbacivao ono što je lik skrivalo. Kao da je s njega skidao ona vela iza kojih se nije mogao vidjeti sav; svaka nova crta samo je još jače isticala sav lik u svoj njegovoj snazi, onakvoj u kakvoj mu se on odjednom ukazao pošto je stearinom napravio mrlju. Pažljivo je dovršavao lik kad mu doniješe posjetnice.

– Odmah, odmah! Pošao je k ženi.

– E pa, dosta, Saša, ne ljuti se! – reče joj bojažljivo se i nježno osmjehujući. – Ti si bila kriva. Ja sam bio kriv. Sve ću ja urediti. – Pa pošto se pomirio sa ženom, obuče kaput maslinaste boje s ovratnikom od baršuna i šešir te pođe u studij. Već je bio zaboravio lik koji mu je tako dobro uspio. Sada ga je radovalo i uzbuđivalo da su mu studij pohodili ti ugledni Rusi što su se dovezli u kočiji.

O svojoj slici, onoj što mu je sada stajala na stalku, u dubini je duše imao jedan sud – da sličnu sliku nikad nitko nije slikao. Nije mislio da mu je slika bolja od ikoje Raffaelove slike, ali je znao da ono što je on htio izraziti u toj slici nitko nikad nije izrazio. Znao je to pouzdano i to znao već odavno, otkad ju je bio započeo slikati; ali sudovi ljudi, ma kakvi oni bili, za nj su svejedno imali golemu važnost i do dna su ga duše uzbuđivali. Svaka primjedba, najništavija, koja bi pokazivala da suci vide ma i najmanji dio onoga što je on vidio u toj slici, do dna ga je duše uzbuđivala.

Svojim je sucima uvijek pripisivao veću dubinu shvaćanja negoli ju je sam imao i uvijek je od njih očekivao nešto što ni sam nije zapažao na svojoj slici. I često je, činilo mu se, u sudovima gledalaca to i nalazio. Prilazio je brzim koracima k vratima svoga studija, i unatoč njegovu uzbuđenju, blago osvijetljen Anin lik, dok je stajala u sjenci ulaza i slušala Goleniščeva kako joj nešto vatreno govori i u isto vrijeme, očito, željela pogledati umjetnika koji je dolazio, njega je zapanjio. Ni sam nije opazio kako je, prilazeći im, uhvatio i upio taj dojam isto onako kao i podbradak trgovca što prodaje cigare, te ga skrio nekamo odakle će ga izvući kad zatreba. Već unaprijed razočarani Goleniščevljevim pripovijedanjem o umjetniku, posjetioci se još više razočarane njegovom vanjštinom. Srednjega rasta, zdepast, gegava hoda, u svom smeđem šeširu, maslinastom kaputu i uskim hlačama iako su se već odavno nosile široke, osobito onako obična široka lica i koje je istodobno izražavalo bojažljivost i želju da očuva svoje dostojanstvo, Mihajlov je ostavio neugodan dojam.

– Molim pokorno – rekao je nastojeći se držati ravnodušno pa, kad uđe u hodnik, izvadi ključ iz džepa te otvori vrata.

XI

Dok je ulazio u studij, umjetnik Mihajlov još jednom baci pogled na goste i u svojoj mašti dočara uz ostalo i izraz lica Vronskoga, posebice izraz njegovih

jagodica. Unatoč tome što je njegovo umjetničko čulo neprestano radilo prikupljajući za se podatke, unatoč tome što je sve više i više ćutio uzbuđenje jer se bližio trenutak ocjene njegova rada, hitro je i tanahno po neprimjetnim znacima stvarao pojam o ovim trima osobama. Onaj (Goleniščev) bijaše ovdašnji Rus. Mihajlov se nije sjećao ni njegova imena, ni gdje ga je sreo i što je s njime govorio. Sjećao mu se tek lica kao što se sjećao svih lica koja je ikad vidio, ali se isto tako sjećao da je to jedno od lica koje je u svojoj mašti smjestio u golemi odjel lažno izuzetnih i po izrazu siromašnih lica. Duga kosa i jako otvoreno čelo davali su izvanjsku izuzetnost licu u kojemu je bio tek malen dječiji nemirni izraz što se bio skupio ponad uskoga gornjeg dijela nosa. Vronski su i Karenjina, po Mihajlovljevu sudu, morali biti ugledni i bogati Rusi koji se, poput svih bogatih Rusa, nimalo ne razumiju u umjetnost, ali koji se pretvaraju da je vole i cijene.

»Jamačno, već su pregledali sve starine te sad obilaze studije novih, šarlatana Nijemaca i luđaka preraphaelista Engleza, a k meni dolaze samo da upotpune smotru«, mislio je. Vrlo je dobro poznao maniru diletanata (što su bili pametniji, to gore) da razgledaju studije suvremenih umjetnika samo zato da bi imali pravo reći kako je umjetnost pala i što čovjek više gleda nove majstore da to više uviđa koliko su stari velikani ostali nedostižni. Sve je to očekivao, sve im to vidio na licima, vidio u onom ravnodušnom nehatu kojim su govorili među sobom, gledali lutke i poprsje i slobodno šetkali očekujući da on otkrije sliku. Ali unatoč tome, dok je on prekretno svoje studije, dizao zastore i skidao zastirač, osjećao je snažno uzbuđenje, i to većma što su mu se i Vronski i Ana sviđali mada su po njegovu mišljenju svi ugledni i bogati Rusi morali biti hulje i glupaci.

– Evo, ako je po volji? – rekao je gegavim korakom odlazeći u stranu i pokazujući sliku. – Ovo je Pilatova opomena. Matej, glava XXVII – reče osjećajući da mu usne od uzbuđenja počinju drhtati. Izmakao se i stao iza njih.

Ono nekoliko trenutaka dok su posjetioci šutke motrili sliku, Mihajlov ju je isto tako motrio ravnodušno, nekako odsutno. Za tih nekoliko trenutaka on je smatrao da će upravo ovi posjetioци, koje je toliko prezirao pred koji trenutak, donijeti najviši, najpravedniji sud. Zaboravio je sve ono što je o svojoj slici mislio prije, one tri godine dok ju je slikao; zaboravio je sve one njene dobre strane koje su za njega bile nesumnjive – gledao je sliku njihovim ravnodušnim tuđim, novim pogledom i nije u njoj vidio ništa dobro. U prvom je planu vidio zlovoljno Pilatovo lice i mirno Kristovo lice, a u drugom planu likove Pilatovih slugu i Ivanovo lice koje se sagledalo u ono što se zbiva.

Svako lice je nakon velikih traženja, nakon toliko pogrešaka, popravaka izraslo u njemu sa svojim posebnim značajem, svako lice koje mu je zadavalo toliko muka i radosti, i sva ta lica toliko puta premještana da se sačuva ono što je opće, svi prelive kolorita i tonova što ih je on s toliko napora postigao – sve to zajedno, njihovim očima gledano, sada mu se činilo banalno, tusuću puta ponovljeno. Njemu najdraže lice, lice Krista, središte slike, koje ga je toliko oduševilo pri svom otkriću, sve je za nj bilo izgubljena kad je sliku pogledao njihovim očima. Vidio je da su nanovo dobro naslikani (pa čak ni to nije dobro –

sad je jasno vidio svu silu nedostataka) oni nebrojeni Tizianovi, Raffaelovi, Rubensovi Kristovi i oni jedni te isti vojnici i Pilati. Sve je to bilo banalno, jedno i staro i čak loše naslikano – šareno i slabo. Imat će pravo kad budu u umjetnikovoj nazočnosti govorili prijetvorne i učtive fraze, a žaliti ga i ismijavati kad ostanu nasamu.

Ova ga je šutnja suviše mučila (premda nije trajala više od časka). Da je prekine i da pokaže kako nije uzbuđen, pošto se svladao, obrati se Goleniščevu.

– Ja sam, čini se, imao zadovoljstvo da sam se već s vama negdje sreo – rekao mu je uznemireno se obazirući čas na Anu, čas na Vronskoga da mu ne promakne ni jedna crta u izražaju njihovih lica.

– Pa da! Vidjeli smo se kod Rossia, sjećate se, na onome posijelu gdje je deklamirala ona talijanska gospođica – nova Rahela – uze slobodno Goleniščev bez imalo žaljenja odvrćući pogled sa slike i obraćajući se umjetniku. Primijetivši međutim da Mihajlov očekuje sud o slici, reče:

– Slika je vaša jako odmakla otkako sam je ja posljednji put vidio. I kao što me je onda, tako me i sada neobično zadivljuje lik Pilata. Prosto shvaćaš čovjeka, dobroga, silnoga momka, ali činovnika do srži koji ne zna šta čini. Ali meni se čini...

Cijelo izražajno Mihajlovljevo lice odjednom zasja: oči se zasvijetliše. Htjede nešto reći, ali od uzbuđenja nije mogao izgovoriti te se napravi da se iskašljava. Koliko god da je slabo cijenio Goleniščevljevu sposobnost shvaćanja umjetnosti, koliko god da je neznatna bila ova tačna primjedba o vjernosti izraza Pilatova činovničkog lica, koliko god da mu se moglo učiniti uvredljivo prvo izricati ovakvu neznatnu primjedbu dok još nije bilo riječi o važnijima, Mihajlov je bio ushićen tom primjedbom. On sam o Pilatovu liku mislio je isto što je rekao Goleniščev.

To što je ova usporedba bila jedna od milijuna drugih usporedbi koje bi, kao što je to Mihajlov pouzdano znao, sve bile tačne, nije mu umanjivalo značenje Goleniščevljeve primjedbe. Zavolio je Goleniščeva zbog te primjedbe te iz sumorna stanja odjednom prijeđe u zanos. U isti mah cijela njegova slika oživje pred njim sa svom neizrazivom zamršenošću svega živoga. Mihajlo opet pokuša reći da on tako shvaća Pilata; ali usne su mu se nepokorno tresle te nije mogao da zausti. Vronski i Ana isto su tako nešto govorili onim tihim glasom kojim se obično govori na izložbama slika djelomice zbog toga da ne uvrijede umjetnika, djelomice zbog toga da ne kažu na glas kakvu glupost koju je tako lako reći govoreći o umjetnosti. Mihajlovu se činilo da se slika i njih dojmila. Prišao im je.

– Kako je izvanredan Kristov izraz! – reče Ana. Od svega što je vidjela taj joj se izraz najviše svidio, i ona je osjetila da je to središte slike te da će umjetniku biti ugodno da ga pohvali. – Vidi se da je njemu žao Pilata.

Ovo je opet bila jedna od onoga milijuna tačnih usporedbi koje bi se mogle naći u njegovoj slici u Kristovu liku. Rekla je da je njemu žao Pilata. U Kristovu izrazu mora biti i izraz žalosti jer u njemu ima izraza ljubavi, nadzemaljskoga mira, spremnosti na smrt i spoznaje o ispraznosti riječi. Naravno, ima u Pilatu činovničkoga izraza i izraza žalosti u Kristu budući da je jedan utjelovljenje

tjelesnoga, drugi duhovnog života. Sve ovo i mnogo toga drugoga projuri Mihajlovljevom glavom. I lice mu opet u zanosu zasja.

– Da, i kako je samo izrađen ovaj lik, koliko je tu uzduha. Da ga čovjek obiđe – reče Goleniščev očito tom primjedbom pokazujući da ne odobrava sadržaj i duh lika.

– Da, vrsno majstorstvo! – reče Vronski. – Kako se samo ističu ovi likovi u pozadini! To je tehnika – rekao je obraćajući se Goleniščevu i time podsjećajući na razgovor što su ga oni vodili o tome kako je Vronski zdvajao da neće postići tu tehniku.

– Da, da, izvrsno! – potvrdiše Goleniščev i Ana. Unatoč uzbuđenosti u kojoj se nalazio, primjedba o tehnici bolno zapara u srce Mihajlova te se on, ljutito pogledav Vronskoga odjednom namrgodi. Često je slušao tu riječ tehnika, a nikako nije shvaćao šta se pod tim razumijeva. Znao je da su pod tom riječi neki razumijevali mehaničku sposobnost slikanja i crtanja posve nezavisno od sadržaja. Često je zapažao, kao i u ovoj pohvali, da mnogi tehniku suprotstavljaju nutarnjoj vrijednosti kao da se može lijepo naslikati ono što je ružno. Znao je da je trebalo mnogo pažnje i opreza da se, skidajući gornji sloj, ne ozlijedi samo djelo i da se skinu svi slojevi, ali slikarskog umijeća, tehnike tu nije bilo nikakve.

Kad bi se malome djetetu ili čak isto tako i njegovoj kuharici otkrilo ono što je on vidio, i ona bi umjela izljuštiti ono što vidi. A ni najiskusniji i najumješniji slikar tehničar ne bi jedino mehaničkom sposobnošću mogao naslikati ništa kad mu se prije ne bi otkrile granice sadržaja. Osim toga, vidio je, kad je već riječ o tehnici, da onda njega zbog nje ne treba hvaliti. U svemu što je slikao i naslikao on je vidio nedostatke što su mu boli oči, potekle od neopreza kojim je skidao slojeve i koje sad više nije mogao popraviti a da ne pokvari cijelo djelo. I gotovo na svim likovima i licima još je vidio ostatke nepotpuno skinutih slojeva koji su kvarili sliku.

– Jedno bi se moglo reći, ako dopustite tu napomenu... – primijeti Goleniščev.

– O, drage volje i dajte molim vas – reče Mihajlov prijetvorno se smješkajući.

– To je da je on kod vas čovjekobog, a ne bogočovjek. Uostalom, ja znam da ste vi to i htjeli.

– Nisam mogao slikati Krista kakva nemam u duši – Mihajlov će sumorno.

– Da, ali u tom slučaju, ako dopustite da izrazim svoju misao... Slika je vaša tako lijepa da joj moja primjedba ne može nauditi, a osim toga to je i moje osobno mišljenje. Kod vas je to nešto drugo. Sam motiv je drugi. Pa uzmimo, eto, Ivanova. Ja smatram, ako je Krist shvaćen kao povijesna osoba, da bi onda bilo bolje da je Ivanov odabrao drugu koju povijesnu temu, novu, neobrađenu.

– Ali šta ako je to najveličajnja tema koja se daje umjetnosti?

– Da tko potraži, našao bi i druge. Ali radi se o tome da umjetnost ne trpi prepirke ni prosuđivanja. A pred Ivanovljevom slikom za vjernika i za nevjernika postavlja se pitanje: je li to bog ili nije? I razbija cjelovitost dojma.

– A zašto? Meni se čini da se obrazovani ljudi – reče Mihajlov – nemaju o čemu prepirati.

Goleniščev se s time nije složio te, držeći se svoje prve misli o cjelovitosti dojma, potrebna u umjetnosti, pobi Mihajlova. Mihajlov se uzbuđivao, ali nije umio ništa reći u obranu svoje misli.

XII

Ana i Vronski već su se odavno zgledali žaleći svoga pametna i govorijiva prijatelja te Vronski napokon, ne čekajući domaćina, prijede do druge, omanje slike.

– Ah, divote, koje li divote! Čudo jedno! Kakva divota! – počese oni u jedan glas.

»Šta im se toliko svidjelo?« pomisli Mihajlov. On je bio i zaboravio na tu sliku naslikanu pred tri godine. Zaboravio je sve patnje i zanose što ih je preživio s tom slikom kad ga je nekoliko mjeseci jedino ona uporno dan i noć zaokupljala, zaboravio kao što je uvijek zaboravljao dovršene slike. Nije ju čak volio ni gledati i izložio ju je samo zato što je čekao nekog Engleza koji ju je želio kupiti.

– To je onako, davnašnja jedna studija – reče.

– Baš lijepo! – reče Goleniščev i on, očito, iskreno zanijet ljepotom slike.

Dva su dječaka u sjeni vrbe pecala ribu. Jedan je, stariji, upravo bio bacio udicu i pažljivo izvlačio plovak iza džbuna, sav zauzet tim poslom; drugi, nešto mlađi, ležao na travi podnimivši zamršenu svjetlokosu glavu rukama i gledao zamišljenim modrim očima u vodu. O čemu je on mislio? Ushićenje pred tom njegovom slikom pokrenu u Mihajlova predašnje uzbuđenje, ali on nije volio ono isprazno osjećanje prošlosti i bojao ga se te stoga, premda su ga radovale te pohvale, htjede obratiti pozornost posjetilaca na treću sliku.

Međutim Vronski upita nije li slika na prodaju. Za Mihajlova, uzbuđena od posjetilaca, pomen o novcu bijaše vrlo, vrlo neprijatan.

– Izložena je na prodaju – odgovori on teško se mrgodeći. Kad su posjetioci otišli, Mihajlov sjede pred sliku Pilata i Krista te je u sebi ponavljao ono što su ovi posjetioci rekli i ono što su mislili iako nisu rekli. I čudnovato: ono što je za njega imalo toliku važnost dok su oni bili tu i dok se on u mislima uživljavao u njihovo gledište odjednom za njega izgubi svako značenje. Počeo je svoju sliku motriti upravo onako kako je to kao umjetnik osjećao i bio je uvjeren o savršenstvu i prema tome o vrijednosti svoje slike koje mu je bilo potrebno za onu napetost, što isključuje sve druge interese, pri kojoj je jedino mogao raditi.

Kristova noga onako skraćena ipak nije bila dobra. On uze paletu te prionu uz posao. Popravljajući nogu neprekidno se zagledao u Ivanov lik na zadnjem planu koji posjetioci nisu bili zapazili, ali koji je, on je to znao, bio vrhunac savršenstva. Pošto je dovršio nogu, htio se prihvatiti toga lika, ali je osjećao da je suviše uzbuđen za to. Jednako nije mogao raditi kad je bio hladan, kao ni onda kad je bio suviše ganut i kad je sve vidio suviše dobro. Postojao je tek jedan stupanj na tom prijelazu od hladnoće k nadahnuću na kojem je rad bio moguć. A

danas je bio isuviše uzbuđen. Htjede da pokrije sliku, ali se ustavi i, sa zastiračem u ruci blaženo se smiješeći, dugo je motrio Ivanov lik. Najzad, kao da se s tugom otkida, spusti zastirač te umoran, ali sretan, pođe kući.

Vraćajući se kući, Vronski, Ana i Goleniščev bijahu osobito živahni i raspoloženi. Govorili su o Mihajlovu i njegovim slikama. Riječ talenat pod kojom su oni razumijevali urođenu, malne fizičku sposobnost nezavisnu od uma i srca, i kojom su htjeli imenovati sve što je umjetnik preživljavao, naročito se često sretala u njihovu razgovoru budući da im je ona bila prijeko potrebna da imenuju ono o čem nisu imali nikakva pojma, ali o čem su htjeli govoriti. Govorili su da mu se talenat ne može poreći, ali da se njegov talenat nije mogao razviti zbog manjka obrazovanja – te zajedničke nesreće naših ruskih umjetnika. Ali slika dječaka usjekla im se u pamćenje i, malo – po malo, pa se opet navraćahu na nju.

– Kakve li divote! Kako je samo u tome uspio i kako je jednostavno! On i ne shvaća kako je to lijepo. Da, valja iskoristiti priliku i kupiti je – govoraše Vronski.

XIII

Mihajlov prodade Vronskome svoju sliku i pristade da radi Anin portret. Urečenoga dana on dođe i otpoče posao.

Kod petoga poziranja portret iznenadi sve, osobito Vronskoga, ne samo sličnošću već i osobitom ljepotom. Začudno je bilo kako je Mihajlov mogao naći tu njenu osobitu ljepotu. »Valjalo ju je poznavati i voljeti kao što je ja volim da se nađe taj njezin naljupkiji duševni izraz«, mislio je Vronski premda je tek po tom portretu spoznao taj njen naljupkiji izraz. Ali taj izraz bijaše tako istinski da se njemu i drugima učinilo kako su ga već odavno poznavali.

– Koliko se ja vremena bakćem i ništa ne napravim govoraše o svome portretu – a on pogleda i naslika. Eto šta znači tehnika.

– To će doći – tješio ga Goleniščev koji mišljaše da Vronski imađaše i talenta, i najvažnije, obrazovanja koje daje uzvišen pogled na umjetnost. Goleniščevljevo uvjerenje o talentu Vronskoga bilo je potpomognuto još i time što njemu bijahu potrebne naklonost i pohvale Vronskoga za njegove članke i misli te je ćutio da pohvale i potpora moraju biti uzajamne.

U tuđem domu i osobito u palači kod Vronskoga Mihajlov bijaše posve drugi čovjek negoli u svome studiju. Bio je pakosno uljudan kao da se boji zbližavanja s ljudima koje ne cijeni. Vronskoga je zvao – vaša svjetlosti i, unatoč pozivima Ane i Vronskoga nikad nije ostajao na ručku niti je dolazio radi nečeg drugog osim radi slikanja. Ana je prema njemu bila ljubaznija negoli prema drugima i bila mu je zahvalna za svoj portret. Vronski je prema njemu bio više nego učtiv i očito se zanimao za umjetnikov sud o svojoj slici. Goleniščev nije propuštao prilike da Mihajlovu utuvi prave pojmove o umjetnosti. Ali Mihajlov ostajaše jednako hladan prema svima. Ana mu je po pogledu osjećala da je on voli

motriti; ali se klonio razgovora s njome. Na razgovore Vronskoga o njegovu slikarstvu uporno je šutio te isto tako uporno šutio kad mu pokazaše sliku što ju je Vronski radio, a razgovori Goleniščeva očito mu bijahu živa muka, pa mu nije odgovarao. Uopće Mihajlov im se svojim suzdržanim i neprijaznim, gotovo neprijateljskim ponašanjem nije nimalo svidio kad su ga poblize upoznali. I njima bje drago kad se poziranja završiše, u rukama im osta divan portret, a on prestade dolaziti. Goleniščev je prvi izrekao misao koju su svi imali, a ta je da je Mihajlov jednostavno zavidio Vronskome.

– Recimo da i nije zavidan, budući da on ima talenta; ali mu je krivo što bogat i dvoru blizak čovjek, k tome još grof (ta oni sve to mrze) bez osobita napora radi sve isto, ako ne i bolje negoli on koji je tome posvetio sav svoj život. Onoga glavnog, obrazovanja, on nije imao.

Vronski je branio Mihajlova, ali u dubini je duše vjerovao u to zato što je, po njegovu shvaćenju, čovjek iz drugoga, nižeg svijeta morao biti zavidan.

Anin portret, koji su i on i Mihajlov slikali prema živom uzoru, trebalo je da Vronskome pokaže razliku što je postojala između njega i Mihajlova; ali on je nije vidio. Samo je poslije Mihajlova prestao slikati portret Ane zaključivši da je to sada suvišno. Sliku koju je slikao iz srednjovjekovnoga života bio je nastavio. I on sam, i Goleniščev, a osobito Ana, nalažahu, da je ona vrlo dobra jer je bila kudikamo sličnija znamenitim slikama negoli Mihajlovljeva slika.

Unatoč tome što ga je Anin portret bio zanio, Mihajlovu je međutim bilo još više negoli njima drago kad se slikanje završilo te više nije morao slušati Goleniščevljeva razglabanja o umjetnosti i mogao zaboraviti na slikarstvo Vronskoga. Znao je da se Vronskome ne može zabraniti da se poigrava sa slikarstvom; znao je da on i svi diletanti imaju puno pravo da slikaju što im drago, ali njemu je bilo neugodno. Ne smije: se čovjeku zabraniti da napravi veliku lutku od voska i da je voli. Ali kad bi taj čovjek došao s lutkom i sjeo pred zaljubljena čovjeka te svoju lutku stao milovati kao što zaljubljen miluje onu koju voli, zaljubljenome bi čovjeku bilo nelagodno. Isto je takvo nelagodno čuvstvo osjećao Mihajlov kad bi vidio slikarska djela Vronskoga; bilo mu je i smiješno, i krivo, i žao, i uvredljivo.

Zanos Vronskoga za slikarstvom i srednjim vijekom ne potraja dugo. Imao je toliko slikarskoga ukusa da svoju sliku nije mogao dovršiti. Slikanje mu je zapelo. Nejasno je osjećao da će, jedva primjetni u početku, njegovi nedostaci biti itekako očiti bude li nastavio. Njemu se desilo isto što i Goleniščevu koji je osjećao da nema što reći, i koji je sebe neprestano zavaravao time da mu misao nije dozrela, da je on nosi u sebi i da pripravlja građu. Ali Goleniščeva je to ozlojedilo i smoždilo, Vronski pak sebe nije mogao zavaravati i mučiti, a još manje se ljutiti. Odlučan kakav je bio po prirodi, ništa ne objašnjavajući niti se opravdavajući, prestade se baviti slikanjem.

Ali bez toga zanimanja njemu i Ani, koja se čudila njegovu razočaranju, život se učini tako dosadan u talijanskom gradu, palača odjednom posta tako očito stara i prljava, tako neugodno udarahu u oči mrlje na zavjesama, pukotine na podovima, obijena žbuka na karnišama i tako dosadan posta uvijek jedan te isti

Goleniščev, talijanski profesor i njemački putnik da je valjalo promijeniti život. Odlučiše da putuju u Rusiju, na selo. U Petrogradu Vronski je kanio da se podijeli s bratom, a Ana da vidi sina. Ljeto su pak kanili provesti na velikom obiteljskom imanju Vronskoga.

XIV

Levin bijaše oženjen treći mjesec. Bio je sretan, ali nikako onako kako je bio očekivao. Na svakom je koraku vidio da to nimalo nije bilo ono što je on zamišljao. Na svakom je koraku doživljavao ono što bi doživljavao čovjek koji uživa u odmjerenom, sretnom kretanju lađice po jezeru pošto je već sam bio sjeo u tu lađicu. Vidio je da nije dosta sjediti pravo, ne njišući se – treba još sve odmjeravati, ni na časak ne zaboravljati kamo treba ploviti, da je voda pod nogama, pa valja veslati, i da ga nenavikle ruke bole, da je lako tek motriti to, a da je raditi to vrlo teško iako je ugodno.

Nekoć, kao neženja, gledajući tuđi bračni život, sitne brige, svade, ljubomoru, on se u duši samo prezrivo smješkao. U njegovu budućem bračnom životu ne samo da ne bi, po njegovu uvjerenju moglo biti ništa slično nego bi čak i svi vanjski oblici, činilo mu se, imali u svemu biti potpuno različiti od života drugih ljudi. Kad, ujedanput, mjesto toga ne samo što se njegov život sa ženom nije nekako posebno oblikovao nego se, naprotiv, oblikovao od onih najništavnijih sitnica koje je on prije toliko prezirao, ali koje su sada protiv njegove volje poprimale neobično i neoborivo značenje.

I Levin vidje da usklađivanje svih tih sitnica uopće nije bilo tako lako kako se njemu prije činilo. Unatoč tome što je Levin držao da ima najtačnije predodžbe o obiteljskome životu, on je sebi, kao i svi muškarci, obiteljski život nehotice predočavao tek kao naslađivanje ljubavlju kojoj se ništa nije smjelo isprečavati i koju sitne brige nisu smjele smetati.

On je, prema njegovu shvaćanju, morao raditi svoj posao i od njega se odmarati u sreći koju pruža ljubav. Ona je morala biti voljena i ništa više. Ali on je, kao i svi muškarci, zaboravljao da i ona treba raditi. I čudio se kako je ona, ona poetična, divna Kiti ne samo prvih sedmica nego i prvih dana obiteljskoga života mogla misliti, pamtiti i usrdno se brinuti o stolnjacima, o namještaju, o strunjačama za goste, o poslužavniku, o kuharu, ručku i o sličnome. Još dok je bio mladoženja, zapanjila ga je ona odlučnost kojom se odrekla puta u inozemstvo i odredila da putuje na selo kao da je bila načistu što je potrebno te je osim na svoju ljubav mogla misliti još i na što drugo.

To ga je onda uvrijedilo, a i sad su ga nekoliko puta njene sitne brige i brižice uvrijedale. Ali je vidio da je to njoj prijeko potrebno. I voleći je, premda i nije znao zašto, premda se i podsmjehivao tim brigama, on nije mogao da ne uživa u tome. Podsmjehivao se tome kako je ona razmještala namještaj dovezen iz Moskve, kako je na nov način spremala svoju i njegovu sobu, kako je vješala zavjese, kako je raspoređivala onaj smještaj gdje će ubuduće smjestiti goste, Doli, kako je

uređivala smještaj za svoju novu djevojku, kako je određivala šta će se kuhati starcu kuharu, kako se upuštala u prepirke s Agafjom Mihajlovnom uklanjajući je od poslovanja oko živeža. Vidio je da se starac kuhar smješкао uživajući u njoj i slušajući njene nevjeste, nemoguće naloge; vidio je da je Agafja Mihajlovna zamišljeno i umilno klimala glavom na nove naredbe mlade gospođe što se tiče smočnice, vidio je da je Kiti bila neobično mila kad mu je, smijući se i plaćući, dolazila javiti da ju je djevojka Masa bila navikla smatrati gospođicom te je zbog toga nitko ne sluša. Njemu se to činilo milo, ali neobično, i mislio je da bi bolje bilo bez toga.

On nije osjetio promjenu koju je ona ćutjela kad joj se koji put kod kuće prohtjelo kupusa s kvasom ili bombona, a ni jedno ni drugo nije mogla imati, dok je sada mogla narućiti što je htjela, kupiti gomile bombona, potrošiti koliko, je htjela novaca i narućiti kakav je htjela kolać.

Sada je radosno sanjarila o dolasku Dolinu s djecom, osobito zato što će ona svakom djetetu narućiti omiljeli kolać, a Doli će znati ocijeniti pravu vrijednost reda koji je ona nanovo uspostavila. Ona ni sama nije znala zašto je to i zbog ćega, ali nju je kućanstvo neodoljivo privlaćilo. Nagonski osjećajući da se bliži proljeće i znajući da će biti i ružnih dana, svijala je kako je umjela svoje gnijezdo i u isto se vrijeme žurila i da ga svija i da ući kako se to radi.

Ova Kitina brižnost oko sitnica, toliko suprotna Levinovu idealu uzvišene sreće u prvo vrijeme, bijaše neko razočaranje; i ta draga brižnost kojoj on nije poimao smisla, ali nije mogao da je ne voli, bijaše novo oćaranje.

Drugo što ga je razočaralo i oćaralo bjehu svađe. Levin nikad nije mogao zamisliti da bi između njega i žene mogli biti kakvi drugi odnosi do nježni, puni poštovanja, ljubavni, a kad tamo oni se odjednom još u prvim danima posvadiše tako da mu je ona rekla kako on nju ne voli, da voli sebe sama, zaplakala je i zalomila rukama.

Prva takva svađa poteće odatle što se Levin bio odvezao na novi majur i zadržao se pola sata dulje zato što je htio udariti prećacem te zalutao. Išao je kući misleći samo na nju, na njenu ljubav, na svoju sreću i, što je bliže prilazio to se više u njemu razgarala nježnost prema njoj. Uletio je u sobu s istim onakvim i još snažnijim osjećanjem od onoga s kakvim je bio stigao k Šćerbackima u prosce. Kad odjednom presrete ga tmuran izraz kakav nikad u nje nije vidio. Htio ju je poljubiti, ona ga odgurnu.

– Šta ti je?

– Ti si raspoložen... – poće ona želeći biti mirna i zajedljiva. Ali tek što je otvorila usta, njoj se oteše prijekorne rijeći neosnovane ljubomore, svega što ju je mućilo za ovo pola sata što je nepomićno provela sjedeći na prozoru. Tek tada je prvi put jasno shvatio ono što nije shvaćao kad ju je poslije vjenćanja poveo iz crkve. Shvatio je da mu ona nije samo bliska nego da on sada ne zna gdje završuje ona a gdje zapoćinje on. Shvatio je to po onome tegobnom osjećanju razdvajanja što ga je osjećao toga trenutka. U prvi se mah bio uvrijedio, ali je istoga trena osjetio da ona njega ne moće uvrijediti, da ona jeste on sam. U prvi se ćas osjećao onako kako se osjećao ćovjek kad se, pošto je nenadano dobio

udarac s leđa, u gnjevu i željan osvete okreće da nađe krivca, pa se uvjeri da se to on sam nehotice udario, da nema na koga da se ljuti te da treba podnijeti i ugušiti bol.

Nikada to kasnije nije više tako jako osjećao, ali toga prvoga puta dugo se nije mogao pribрати. Prirodno je osjećanje tražilo od njega da se opravda, da joj dokaže njenu krivicu; ali dokazati joj krivicu značilo je još je više razdražiti i povećati onaj razdor koji je bio uzrok svemu jadu. Samo ga je naviknuto osjećanje vuklo da sa sebe skine i krivicu prenese na nju; drugo osjećanje, snažnije, vuklo ga je da što prije, što je moguće prije zagladi nastali razdor ne dajući mu da se poveća. Ostati tako nepravično okrivljen bijaše tegobno, ali sebe opravdajući njojzi nanijeti bol bijaše još gore. Poput čovjeka koga u polusnu tišti neka bol htio je otkinuti, odbaciti od sebe bolno mjesto a kad se pribrao, osjećao je da je bolno mjesto – on sam. Valjalo je nastojati samo pomoći bolnome mjestu da pretrpi, i on je pokušao da to uradi.

Pomirili su se. Uvidjevši svoju krivicu ali je ne priznavši, ona postala nježnija prema njemu, te oni osjeteše novu udvostručenu sreću u ljubavi. Ali to nije zapriječilo da se ti sukobi ne ponavljaju, i to vrlo često, zbog najneočekivanijih i najništavijih razloga. Ti su sukobi potjecali često i odatle što oni još nisu znali što jedno drugome znače i odatle što su cijelo to prvo vrijeme oboje često bili loše raspoloženi. Kad bi jedno bilo dobro raspoloženo, a drugo loše, mir se ne bi rametio, ali kad bi se oboje zadesilo loše volje, sukobi bi potjecali zbog takvih poništavnosti neshvatljivih razloga da se kasnije nikako ne bi mogli sjetiti oko čega su se svađali.

Istina, kad su oboje bili dobro raspoloženi, životna im se radost udvostručavala. Ali je ipak ovo prvo vrijeme za njih bilo teško. Sve to prvo vrijeme osobito se živo osjećala napetost, koja je bila kao neko trzanje u jednu i u drugu stranu onoga lanca kojim su bili svezani. Uopće taj medeni mjesec, to jest mjesec nakon vjenčanja od kojega je, po predanju, Levin tako mnogo očekivao, ne samo da nije bio meden nego im je oboma ostao u sjećanju kao najteže doba njihova života i puno poniženja. Oboje su podjednako nastojali da u kasnijem životu izbrišu iz svog pamćenja sve nakazne, sramne okolnosti ovoga nezdravog doba kad su oboje rijetko znali biti prirodni, rijetko znali biti ono što uistinu jesu.

Tek u trećem, mjesecu bračnog života, nakon svoga povratka iz Moskve kamo su bili putovali na mjesec dana, život im se uravnoteži.

XV

Upravo su bili stigli iz Moskve i radovali se svojoj osami. On je sjedio u kabinetu za pisanim stolom i pisao. U onoj tamnojubičastoj haljini što ju je nosila u prvim danima udaje i danas opet obukla i koju je on posebno zapamtio i volio, ona je sjedila na divanu, onom istom starom kožnatome divanu što je

uvijek bio u kabinetu Levinova djeda i oca, te vezla *broderie anglaise*.¹⁶⁹ On je mislio i pisao te neprekidno radovao osjećajući njenu nazočnost. Nije napustio svoje bavljenje i gospodarstvom i knjigom u kojoj su imali biti izloženi temelji novoga gospodarenja; ali koliko su mu se prije ti poslovi i misli učinili maleni i ništavni u poređenju s mrakom što je pokrivao sav život, toliko su se isto nevažni i maleni činili sada u poređenju s onim životom koji, obasjan jarkom svjetlošću sreće, bijaše pred njim.

Nastavio je poslove kojima se bavio, ali je sada ćutio da mu je težište prešlo na nešto drugo te da zbog toga posve drukčije i jasnije gleda na svoj rad. Prije je taj rad za njega bio spasenje od života. Prije je osjećao da će mu bez toga rada život biti suviše mračan. Sada pak ti poslovi bjehu prijeko potrebni da mu život ne bude suviše jednoliko svijetao. Prihvativši se opet svojih papira, prečitavši ono što je bilo napisano, sa zadovoljstvom je utvrdio da je djelo vrijedilo da se ćovjek njime bavi. Djelo je bilo novo i korisno.

Mnoge od prijašnjih misli učiniše mu se zališne i pretjerane, ali mu mnoge praznine postadoše jasne pošto je u svom pamćenju osvježio ćitavo djelo. Sada je pisao novo poglavlje o uzrocima nepovoljnog stanja zemljoradnje u Rusiji. Dokazivao je da siromaštvo Rusije ne potjeće samo od nepravilne podjele zamišljenoga vlasništva i krivoga razvojnog puta nego da je tome u posljednje vrijeme pripomogla Rusiji neprirodno nakalemljena vanjska civilizacija osobito prometna sredstva, željeznice, koje su sa sobom donijele centralizaciju po gradovima, razvoj raskoši i kao posljedicu toga, na uštrb zemljoradnje, razvoj tvornićke industrije, kredita i njegova suputnika – burzovnu igru.

Njemu se ćinilo da pri normalnom razvoju bogatstva u državi sve ove pojave nastupaju tek onda kad je u zemljoradnju već uložen golem trud, kad je ona došla u pravilne ili barem sigurne prilike; da bogatstvo jedne zemlje mora rasti ravnomjerno, a osobito tako da druge grane bogatstva ne preteknu zemljoradnju, da u skladu s određenim stanjem u zemljoradnji moraju biti i prometni putovi koji tome stanju odgovaraju, te da su pri našem nepravilnom iskorišćavanju zemlje, izazvane politićkom a ne ekonomskom nuždnom, željeznice prerano uvedene, pa umjesto da pomažu zemljoradnju, kako se to od njih očekivalo, pretekavši je i izazvavši razvoj industrije i kredita, one zemljoradnju zakoćiše; zato su, isto onako kao što bi jednostavan i preuranjen razvoj jednog organa u ćivotinje omeo njen opći razvoj, za opći razvoj bogatstva u Rusiji kredit, prometni putovi, jaćanje tvornićke djelatnosti, nesumnjivo nužni u Evropi gdje su došli u pravo vrijeme, u nas bili samo poćinili štetu potisnuvši glavno pitanje dana: uređenje zemljoradnje.

Međutim dok je on pisao svoje, ona je mislila o tome kako joj je muž bio neprirodno pažljiv prema mladome knezu Ćarskome koji ju je bez imalo takta salijetao ljubaznostima uoći odlaska. »Pa on je ljubomorani – mislila je. – Bože moj! kako je drag i glup. Ljubomorani je zbog mene! Kad bi on znao da su svi oni za menei isto što i kuhar Petar – mislila je i osjećala da joj on pripada gledajući mu zatiljak i crvenu šiju.

¹⁶⁹ *Engleski vez.*

– Premda mi je žao da ga otkidam od njegova posla (ma dospjet će on već!), valja mu pogledati u lice; hoće li oćutjeti da ga motrim? Hoću da se okrene... Hoću, no!« – i ona šire rastvori oči želeći time pojaćali djelovanje pogleda.

– Jest, oni upijaju u se sve sokove i daju lažan sjaj – promrmlja on prestavši pisati te, osjećajući da ga ona gleda i da se osmjehuje, ogleda se.

– Šta je? – upita smiješeći se i ustajući.

»Osvrnuo se«, pomisli ona. – Ništa, htjela sam da se osvrneš – rekla je gledajući ga i želeći odgonetnuti je li mu krivo ili nije što ga je pomela.

– Eh, što nam ti je lijepo udvoje! To jest meni – reće prilazeći joj i sjajeći smiješkom od sreće.

– Tako mi je lijepo! Nikamo ne idem, pogotovu ne u Moskvu.

– A na što si ti mislila?

– Ja? Mislila sam... Ne, ne, hajde, piši, nemoj se rastresati – rekla je mršteći usne – i ja sada moram izrezati evo ove rupice, vidiš?

Uzela je škarice i počela izrezivati.

– Ne, kažider, šta? – reće on sjedajući uz nju i prateći kružno kretanje malenih škarica.

– Ah, šta sam mislila? Mislila sam o Moskvi, o tvome zatiljku.

– Zašto baš mene zapade ovakva sreća? Nevjerojatno. Suviše je lijepo – rekao je ljubeći joj ruku.

– Za mene, naprotiv, što je ljepše to je prirodnije.

– Gle, ti imaš viticu – on će pažljivo joj okrećući glavu. – Viticu. Vidiš, evo ovdje. Ne, ne, mi se bavimo ozbiljnim poslom.

Nisu više nastavili radom, i oni poput krivaca odskoćiše jedno od drugoga kad uđe Kuzma da javi da je čaj donesen.

– A stigoše li iz grada? – upita Levin Kuzmu.

– Ovaj čas su stigli, raspremaju.

– Dođider – reće mu ona odlazeći iz kabineta – inaće ću bez tebe proćitati pisma. A onda ćemo svirati četverorućno. Kad ostade sam i sklони svoje bilježnice u novu mapu koju je ona kupila, uze prati ruke u novom umivaoniku s novim elegantnim priborom što se sve zajedno s njome pojavilo u kući. Levin se smješkao svojim mislima i kimajući glavom odbijao te misli; mućilo ga osjećanje nalik na kajanje. Nešto sramno, mekušno, papuansko – kako je on to za se nazivao, bijaše u njegovu sadašnjem životu. »Živjeti ovako nije dobro – mislio je. – Evo će skoro tri mjeseca kako gotovo ništa ne radim. Danas sam se gotovo prvi put ozbiljno latio posla, i šta? Samo počeo pa bacio. Čak sam i svoje svakidašnje poslove gotovo napustio. Po imanju gotovo i ne idem: niti objahujem. Čas mi ju je žao ostaviti, čas vidim da joj je dosadno. A ja ti mislio da je do ženidbe život besmislen, ne broji se, a da će nakon ženidbe započeti pravi pravcati život. A evo će već skoro tri mjeseca, a ja nikad nisam ovako pusto i nekorisno provodio vrijeme. Ne, ovako ne može, valja početi. Naravno, ona nije kriva. Nju ćovjek nije imao za što prekoriti. Sam sam morao biti ćvršći, saćuvati svoju mušku nezavisnost. Inaće se ovako mogu i sam naviknuti te i nju naućiti... Naravno, ona nije kriva«, govorio je u sebi.

Ali teško je nezadovoljnu čovjeku da zbog onoga zbog čega je nezadovoljan koga ne prekora, i to baš onoga tko mu je najbliži. I Levinu je mutno dolazilo u glavu da nije ona sama kriva (kriva ona ni za što nije mogla biti), već je kriv njen odgoj, suviše površan i frivolan (ona budala Čarski: ona ga je, znam ja, htjela prekinuti, ali nije umjela).

»Da, osim što je zanima dom (toga ona ima), osim svoje toalete i osim broderie anglaise, nju ništa ozbiljno ne zanima. Niti je zanima moj rad, gospodarstvo, niti je zanimaju seljaci, niti je zanima muzika, iako je u nje razvijen sluh, niti čitanje. Ona ništa ne radi a posve je zadovoljna.«

Levin je to u duši osuđivao, a još nije shvatio da se ona pripravlja za ono razdoblje svoje djelatnosti koje je za nju imalo doći, kada će ona u jedno te isto vrijeme biti žena mužu, domaćica u kući, kada će nositi, hraniti i odgajati djecu. Nije pomislio da je ona to čulom osjećala pa pripravljavajući se za taj strašni posao, nije prekoraivala zbog trenutaka bezbrižnosti i sreće u ljubavi u kojima je ona sad uživala veselo svijajući svoje buduće gnijezdo.

XVI

Kad je Levin došao gore, njegova je žena sjedila kraj novoga srebrnog samovara pred novim čajnim priborom te je, posadivši za maleni stolić staru Agafju Mihajlovnu s punom šalicom čaja, čitala pismo sestre Doli s kojom su bili u neprestanoj i često prepisci.

– Vidiš na, posadila me vaša gospođa, naložila da s njome sjedim – reče Agafja Mihajlovna prijateljski se smiješeći Kiti.

U ovim riječima Agafje Mihajlovne Levin je pročitao rasplet drame koja se posljednje vrijeme odigravala između Agafie Mihajlovne i Kiti. Vidio je, unatoč svemu ogorčenju što ga je Agafji Mihajlovnoj zadala nova domaćica oduzevši joj uzde iz ruke, da ju je Kiti ipak pobijedila i primorala da je voli.

– Evo sam pročitala i tvoje pismo – reče Kiti pružajući jedno nepismeno pismo. – To je od one žene, čini se, tvojega brata... – reče. – Ma nisam pročitala. A ovo je od mojih i od Doli. Zamisli. Doli je Grišu i Tanju vodila k Sarmatskim na dječji bal; Tanja je bila markiza.

Ali Levin je nije slušao; pocrvenjevši on je uzeo pismo Marje Nikolajevne, bivše ljubavnice svoga brata, i uzeo ga čitati. To je bilo već drugo pismo od Marje Nikolajevne. U prvome pismu Marja je Nikolajevna pisala da ju je brat otjerao bez njene krivnje te je s ganutljivom naivnošću nastavljala, premda je opet u siromaštini, da svejedno ništa ne moli, niti išta želi, nego da je samo ubija misao o tome kako će Nikolaj Dmitrijevič propasti bez nje sa svojega slabog zdravlja, pa je molila brata neka pazi na njega. Sada je pisala nešto drugo. Ona je našla Nikolaja Dmitrijeviča, opet se združila s njime u Moskvi i s njime otputovala u jedan gubernijski grad gdje je on bio dobio službu. Međutim on se tamo zavadio s

načelnikom te pošao natrag u Moskvu, ali se putem tako razbolio da će se jedva više dići – pisala je. »Jednako su vas spominjali, a i novaca više nema.«

– Pročitaj, Doli, o tebi piše – započela je Kiti smiješeći se, ali odjednom zastane primijetivši promijenjeni izraz muževa lica.

– Šta ti je? Šta je?

– Ona mi piše da je brat Nikolaj na samrti. Putujem.

Kitino se lice odjednom izmijeni. Misli o Tanji kao markizi, o Doli, svega toga nesta.

– Pa kad ćeš poći? – reče.

– Sutra.

– I ja ću s tobom, može li? – reče.

– Kiti! Ama šta je tebi? – prijekorno će on.

– Kako šta? – nađe se ona uvrijeđena što on kao nerado i ljutito prima njen prijedlog. – A zašto da ne putujem? Ja ti neću smetati. Ja ću...

– Ja putujem zato što mi brat umire – reče Levin. – Zbog čega ti...

– Zbog čega? Zbog toga zbog čega i ti.

»I u ovako važnome trenutku za mene ona misli samo na to kako će joj biti dosadno samoj«, pomisli Levin. I ovaj izgovor u tako važnome poslu njega razljuti.

– To nije moguće – reče on strogo.

Videći da će zbog ovoga nastati svađa, Agafja Mihajlovna tiho spusti šalicu te iziđe. Kiti je nije ni opazila. Ton kojim je muž izrekao posljednje riječi uvrijedio ju je osobito time što on, očito, nije vjerovao u ono što je ona rekla.

– A ja ti velim, pođeš li ti, da ću ja poći s tobom, svakako ću poći – žustro i gnjevno progovori ona. – Zašto nije moguće? Zašto ti veliš da je nemoguće?

– Zato što valja putovati tko zna kamo, po kojekakvim putovima, svratištima. Stidjet ćeš me se – govoraše Levin nastojeći da bude hladnokrvan.

– Ni govora. Meni ništa ne treba. Gdje možeš ti, tamo ću i ja...

– Pa, već samo zbog toga što je tamo ona ženska s kojom se ti ne možeš zbližavati.

– Ništa ja ne znam niti želim znati tko je i šta je tko ondje. Ja znam da brat moga muža umire te da muž ide k njemu, i ja ću poći s mužem da ...

– Kiti! Nemoj se ljutiti. Ali promisli, ovo je tako važno da mi je teško pomisliti kako ti odaješ svoju slabost, ne želiš ostati sama. Dobro, ako ti bude dosadno samoj, a ti otiđi u Moskvu.

– Eto, ti meni uvijek pripisuješ ružne, podle misli – počne ona kroza suze, uvrijeđena i gnjevna. – Ja ništa, ni slabosti, ništa... Ja osjećam da mi je dužnost biti uz muža kad je on u nevolji, a ti namjerno hoćeš da mi naneseš bol, namjerno nećeš da shvatiš...

– Ne, to je užasno! Biti bilo kakav rob! – vikne Levin ustajući i nemajući više snage da zadrži svoju srdžbu. Ali u taj isti tren osjeti da tuče sama sebe.

– Pa zašto si se onda ženio? Bio bi slobodan. Zašto ako se kaješ? – zausti ona, skoči i otrča u salon.

Kad je došao za njom, jecala je u suzama.

Počeo je govoriti želeći naći one riječi koje je ne bi morale razuvjeriti nego samo umiriti. Ali ona ga nije slušala niti je na bilo šta pristajala. Nagnuo se k njoj i uzeo joj ruku koja se otimala. Poljubio joj je ruku, poljubio kose, opet poljubio ruku – ona je jednako šutjela. Ali kad joj je objema rukama uzeo lice i rekao: »Kiti« – ona se umah pribra, malo zaplaka te se smiri.

Bi odlučeno da sutra putuju zajedno. Levin je rekao ženi da vjeruje da ona želi putovati samo zato da bude od koristi, suglasio se s time da u nazočnosti Marje Nikolajevne uz brata nema ništa neprilična; ali u dubini duše putovao je nezadovoljan njome i sobom.

Bio je nezadovoljan njome što nije mogla podnijeti da ga pusti kad je to bilo potrebno (i kako mu je čudno bilo misliti da se on, koji doskora još nije smio vjerovati sreći da ga ona može zavoljeti, sada osjećao nesretnim zbog toga što ga ona suviše voli), te nezadovoljan sobom što je popustio. Još je manje u dubini duše bio suglasan s time jer se nje ništa nije ticala ta žena koja je s bratom, i on je s užasom mislio o svim mogućim sukobima što su mogli izbiti. Već samo to što će njegova žena, njegova Kiti, biti u istoj sobi s jednom razvratnicom, tjeralo ga je da podrhtuje od gađenja i užasa.

XVII

Svratiste gubernijskog grada u kojem je ležao Nikolaj Levin bijaše jedno od onih gubernijskih svratišta koja se uređuju prema novim usavršenim uzorima, gdje se osobito pazi na čistoću, komfor pa i eleganciju, ali koje publika što dolazi u njih izvanredno brzo obraća u prljave krčme s pretenzijom da budu suvremeno uređene te samom tom pretenzijom postaju još gora od starinskih, jednostavno prljavih svratišta. Ovo je svratište već bilo postalo takvo; i vojnik u prljavoj uniformi što je na ulazu pušio cigaretu i imao predstavljati vratara, i gvozdeno, prolazno, mračno i neprijatno stepenište, i otresiti konobar u prljavu fraku, i zajednička dvorana s prašnjavim buketom voštanoga cvijeća što je ukrašavao stol, i prljavština, prašina i neurednost posvuda, a ujedno i nekakva suvremena željezničarska samozadovoljna žustrina u ovome svratištu – izazvaše u Levinovima najteže osjećanje nakon njihova mladenačkog života, osobito time što se lažni dojam koji je stvaralo svratiste nikako nije slagao s onim što ih je očekivalo.

Kao i uvijek, pokazalo se da nakon pitanja po kojoj cijeni želi sobe ne bi ni jedne dobre sobe: jednu dobru sobu bio je zauzeo željeznički revizor, drugu – neki odvjetnik iz Moskve, treću – kneginja Astafjeva sa sela. Osta jedna prljava soha pored koje obećaše podvečer osloboditi još jednu. Ljuteći se na ženu što se događa ono što je on očekivao, naime, da se u času dolaska, kad mu je srce obamiralo od uzbuđenja pri pomisli šta je s bratom, morao o njoj brinuti mjesto da s mjesta otrči k bratu, Levin uvede ženu u sobu koja im je bila namijenjena.

– Idi, idi! – reče ona gledajući ga bojažljivim pogledom punim krivnje.

Šutke je izišao na vrata i tu se odmah sukobio s Marjom Nikolajevnom koja je bila saznala za njegov dolazak, ali nije smjela ući. Ona je bila ista onakva kakvu ju je on vidio u Moskvi: ona ista vunena haljina i gole ruke i vrat, i ono isto dobrodušno tupo, malo punije kozičavo lice.

– No, šta je? Kako on? Šta je?

– Vrlo slabo. Ne *ustaju*.¹⁷⁰ Stalno su vas čekali. Oni su... Vi ste ... sa suprugom. Levin nije u prvi mah shvatio šta je to nju zbunjivalo, ali mu je ona odmah razjasnila.

– Ja ću otići, poći ću u kuhinju – izgovori ona. – Oni će se radovati. Oni su čuli, i njih poznaju i sjećaju ih se iz inozemstva.

Levin shvati da ona misli na njegovu ženu te nije znao šta da odgovori.

– Hajdemo, hajdemo! – reče.

Ali tek što je on krenuo, otvoriše se vrata njegove sobe i Kiti izviri. Levin pocrvenje i od stida i od srdžbe na svoju ženu koja je sebe i njega dovela u taj teški položaj; ali Marja Nikolajevna pocrvenje još jače. Sva se bila zgrčila i pocrvenjela do suza, pa uhvativši objema rukama krajeve rupca, uvrtala ih je crvenim prstima ne znajući šta da govori niti šta da radi.

U prvi mah Levin vidje izraz požudne radoznalosti u pogledu kojim je Kiti motrila tu užasnu, za nju neshvatljivu ženu; ali to potraja svega jedan hip.

– No pa šta je? Kako mu je? – obrati se ona mužu i zatim njoj.

– Pa ne možemo valjda u hodniku razgovarati! – reče Levin ljutito se osvrćući na nekoga gospodina koji je, klecajući, toboš svojim poslom u taj čas išao hodnikom.

Pa onda uđite – reče Kiti obraćajući se Marji Nikolajevnoj koja se već bila snašla; ali spazivši uplašeno muževo lice – ili idite, idite pa pošaljite po mene – rekla je i vratila se u sobu.

Levin pođe k bratu.

Nikako nije očekivao ono što je ugledao i osjetio kod brata. Očekivao je da će ga zateći u onoj istoj samobmani, koja je, kako je čuo, tako česta u sušičavim bolesnika i koja ga je onako iznenadila kad je brat ono jesenas bio dolazio. Očekivao je da će tjelesni znaci smrti koja se približavala, velika slabost, jaka mršavost, biti vidljiviji ali će se ipak isto osjećati. Očekivao je da će sam oćutjeti onu istu žalost za gubitkom voljenoga brata i užasa pred smrću koje je bio onda oćutio, ali samo u većoj mjeri. I bio se pripremio na to; ali je našao nešto posve drugo.

U malenoj prljavoj sobi, zapljuvanoj po oličenim zidovima u tapetama, u kojoj se iza tanke pregrade čuo govor, u uzduhu zasićenom zagušljivim zadahom nečistoće, na krevetu odmaknutu od zida ležalo je pokrivačem pokriveno tijelo. Jedna je ruka toga tijela bila povrh pokrivača, a poput grabalja golema šaka te ruke nadovezivaše se neshvatljivo za tanku i od početka do sredine jednaku podlakticu. Glava je ležala postrance na jastuku. Levin je mogao vidjeti znojnu, rijetku kosu na sljepoočicama i napeto, gotovo prozirno čelo.

¹⁷⁰ *Marja Nikolajevna, kao neobrazovana žena, drugima i o drugima govori u 3. licu množine*

»Ne može biti da bi ovo strašno tijelo bilo brat Nikolaj«, pomisli Levin. Ali prišao je bliže, ugledao lice, i sumnje više ne mogaše biti. Unatoč strašnoj promijeni u licu, Levinu je valjalo pogledati u one žive oči što su se bile podigle na pridošlicu, opaziti lako kretanje usana pod slijepljenim brkovima da shvati tu strašnu istinu da je ovo mrtvo tijelo doista njegov živi brat. Blistave oči strogo i prijekorno pogledaše u brata koji je ulazio. I tim se pogledom smjesta uspostavi živ odnos među živima. Levin smjesta osjeti prijekor u pogledu što se u njega bio ustremio i kajanje što je on sretan.

Kad ga je Konstantin uhvatio za ruku, Nikolaj se osmjehnuo. Osmijeh bješe slab, jedva primjetan, a unatoč osmijehu strogi se izraz lica nije promijenio.

– Nisi očekivao da ćeš me ovakva naći – izgovori on s mukom.

– Da... ne – govorio je Levin zaplećući se u riječima. – Ama kako da prije nisi dao glasa od sebe, to jest u vrijeme moje svadbe? Svuda sam se propitivao za te.

Valjalo je govoriti da se ne šuti, a on nije znao šta da govori, to više što brat ništa nije odgovarao već je samo motrio ne spuštajući oči i očito ponirao u značenje svake riječi. Levin priopći bratu da mu je žena s njime doputovala. Nikolaj reče da je zadovoljan, ali da se boji uplašiti je svojim stanjem. Nasta šutnja. Najednom se Nikolaj stade micati i poče nešto govoriti. Po izrazu njegova lica Levin je očekivao nešto osobito značajno i važno, ali Nikolaj uze govoriti o svome zdravlju. Krivio je liječnika, žalio što nema nekoga znamenitog moskovskog liječnika, i Levin shvati da se on još jednako nadao.

Izabravši prvi trenutak šutnje, Levin ustade želeći se bar na trenutak izbaviti od tegobnoga osjećanja te reče da ide dovesti ženu.

– E lijepo, a ja ću narediti da se ovdje počisti. Ovdje je prljavo, i mislim, vonja. Maša! Pospremi ovdje – s mukom reče bolesnik. – Pa kad pospremiš, ti otidi – dodadne on upitno gledajući brata.

Levin ništa ne odgovori. Kad izađe u hodnik, zastane. Rekao je da će dovesti ženu, ali sada kad je postao svjestan onoga što je osjećao, odluči da će, baš naprotiv, nastojati da je nagovori neka ne dolazi k bolesniku. »Zašto da se ona muči kao ja?« pomisli.

– No, šta je? Kako je? – uplašena lica upita Kiti.

– Ah, to je užasno, užasno! Zašto si ti došla? – reče Levin. Kiti posuti nekoliko trenutaka bojažljivo i žalosno gledajući muža; zatim priđe te mu se objema rukama prihvati za lakat.

– Kostja! Odvedi me k njemu, udvoje će nam biti lakše. Ti samo mene odvedi, odvedi me molim te, pa otidi – poče ona. – Shvati da je meni kudikamo teže vidjeti tebe, a ne vidjeti njega. Tamo ja, možda, mogu biti korisna i tebi i njemu. Molim te, dopusti! – molila je muža kao da joj životna sreća od toga zavisi.

Levin je morao pristati pa, pošto se pribrao i posve bio zaboravio na Marju Nikolajevnu, on s Kiti opet pođe bratu.

Lako kročeći i neprestano pogledajući u muža i pokazujući mu hrabro i sućutno lice, ona uđe u bolesnikovu sobu pa, okrenuvši se bez žurbe, tiho zatvori vrata. Nečujnim koracima ona hitro priđe bolesnikovu ležaju pa, zašavši tako da on nije morao okretati glave, odmah svojom svježom mladom rukom uze kostur

njegove goleme ruke, stisne je te s onom, samo ženama urođenom, neuvredljivom i sućutnom tihom živahnošću poče s njime razgovarati.

– Mi smo se u Sodenu vidali, ali se nismo poznavali – rekla je. – Niste mislili da ću vam biti snaha.

– Vi me ne biste prepoznali? – reče on sa smiješkom što mu je zasjao kad je ona ušla.

– Ne poznala bih vas. Kako ste dobro uradili što ste nam se javili. Nije bilo dana da vas Kostja nije pominjao i da se nije uznemirivao.

Ali bolesnik ne bi zadugo živahan.

Još ona nije bila završila govoriti, a na njegovu se licu opet pojavi strog prijekoran izraz zavisti smrtnika prema živu čovjeku.

– Bojim se da vam ovdje nije posve dobro – reče ona odvrćući se od njegova upornoga pogleda i razgledajući sobu. – Valjat će zamoliti vlasnika drugu sobu – rekla je mužu – a i da bismo bili bliže.

XVIII

Levin nije mogao mirno motriti brata, sam nije mogao biti prirodan i miran u njegovoj nazočnosti. Kad bi ulazio k bolesniku, oči bi mu se i pažnja nesvjesno zamućivale te ne bi vidio ni razlikovao pojedinosti bratova stanja. Osjećao je užasan zadrž, vidio prljavštinu, nered, tegobno stanje i čuo stenjanje te osjećao da tome nema pomoći. Nije mu ni na kraj pameti bilo da razmotri sve pojedinosti bolesnikova stanja, da pomisli na to kako tamo pod pokrivačem leži to tijelo, kako su u grču bile smještene te golijeni, krsta, leđa i ne bi li se oni mogli kako bolje namjestiti, ne bi li se moglo štogod učiniti da bude ako ne bolje, a ono bar da ne bude tako loše. Jeza bi ga podilazila po leđima kad bi počimao misliti o svim tim pojedinostima. Bio je nesumnjivo uvjeren da se ništa ne može učiniti ni da se produlji život, ni da se olakšaju patnje. Ali bolesnik je osjećao tu njegovu spoznaju da je svaka pomoć nemoguća i to ga je razdraživalo. I zato je Levinu bilo još teže. Biti u bolesnikovoj sobi za njega je bilo tegobno, ne biti bijaše još gore. Stoga bi neprestano pod različitim izlikama izlazio te opet ulazio jer nije bio kadar da ostaje sam.

Ali Kiti je mislila, osjećala i radila posve drukčije. Kad bi ugledala bolesnika, on bi joj se sažalio. I žalost u njenoj ženskoj duši uopće ne izazva onaj osjećaj užasa i gađenja koji je ona izazvala u njenu mužu, već potrebu da djeluje, da upozna sve pojedinosti njegova stanja te da mu pomogne. Pa kako nije ni najmanje sumnjala da ona njemu mora pomoći, nije sumnjala ni u to da je to moguće te se smjesta prihvatila posla. One iste pojedinosti, koje joj muža do vodahu do užasa kad je samo pomislio na njih, odmah privukoše njenu pozornost. Poslala je po liječnika, poslala u apoteku, natjerala djevojku koja je s njome bila doputovala i Marju Nikolajevnu da metu, brišu prašinu, nešto je sama prala, propirala, nešto podmetala pod pokrivač. Nešto su po njenu nalogu

unosili i odnosili iz bolesnikove sobe. I sama je nekoliko puta odlazila u svoju sobu ne obzirući se na gospodu što su prolazila mimo nju, nalazila i donosila plahte, navlake, ručnike, košulje.

Lakaj, koji je u zajedničkoj dvorani služio ručak inženjerima nekoliko je puta ljutita lica dolazio na njen poziv i nije mogao da joj ne izvrši naloge budući da ih je ona tako ljubezno i uporno izdavala da je se čovjek nikako nije mogao osloboditi. Levin svega toga nije odobravao; on nije vjerovao da bi od toga bilo ikakve koristi po bolesnika. Najviše se pak bojao da se bolesnik ne razljuti. Ali bolesnik se, mada se činilo da je bio ravnodušan prema tome, nije ljutio nego se samo stidio, uopće on kao da se zanimao za ono što ona oko njega radi. Kad se vratio od liječnika kojemu ga je Kiti bila poslala, otvorivši vrata, Levin je zatekao bolesnika u trenutku kad su mu po Kitinu nalogu mijenjali rublje. Dugi bijeli kostur leđa s golemim, ispalim lopaticama i izbočenim rebrima i kralješcima bijaše gol, a Marja Nikolajevna i lakaj spleli su se oko rukava na košulji i nisu mogli u nj ugurati dugu obješenu ruku. Kiti je hitro zatvorila vrata za Levihom i nije gledala u tu stranu; ali bolesnik zastenja, i ona se brzo uputi k njemu.

– Brže – reče.

– Ne prilazite – progovori bolesnik ljutito – sam ću...

– Šta velite? – priupita Marja Nikolajevna.

Ali Kiti je dobro čula i shvatila da se on stidi i da mu je neugodno pred njom biti gol.

– Neću gledati, neću! – rekla je popravljajući ruku. – Marja Nikolajevna, de vi zađite s ove strane, popravite – dodadne ona.

– Pođi, molim te, u mojoj torbici ima jedna bočica – obrati se ona mužu – znaš, u pokrajnjem džepiću, donesi je, molim te, a dotle će se ovdje sve urediti.

Kad se vratio s bočicom, Levin je našao bolesnika već namještena i sve oko njega potpuno promijenjeno. Teški zadah zamijenio je miris octa i parfema koji je, napućivši usne i naduvši rumene obraze, Kiti prskala kroz cjevčicu. Nigdje nije bilo vidjeti prašine, pod krevetom bijaše prostirač. Na stolu su stajale lijepo poredane bočice, bokal, i bilo je složeno potrebno rublje i Kitin ručni rad broderie anglasie. Na drugome stolu do bolesnikova kreveta bili su piće, svijeća i prašci. Sam bolesnik, umiven i počešljan, ležao na čistim plahtama, na visoko podignutim jastucima, u čistoj košulji s bijelim ovratnikom oko neprirodno tanka vrata te je s novim izrazom nade netremice motrio Kiti.

Liječnik što ga je Levin našao u klubu i doveo nije bio onaj koji je liječio Nikolaja Levina i kojim je on bio nezadovoljan. Novi liječnik uzme slušalicu te poslušao bolesnika, zakima glavom, prepíše lijek te osobito potanko objasni, prvo, kako da se uzme lijek, zatim – kakva da se drži dijeta. Svjetovao je svježa ili rovita jaja i mineralnu vodu sa svježim mlijekom određene toplote. Kad je liječnik otišao, bolesnik reče nešto bratu; ali Levin dobro ču samo posljednje riječi »tvoja Katja«, po pogledu pak kojim ga je motrio Levin razumjede da ju je on hvalio. Pozvao je bliže i Katju, kako ju je on zvao.

– Već mi je mnogo bolje – reče. Eh, pored vas bih ja odavna bio ozdravio. Kako je dobro! – Uze joj je ruku i potegao k svojim usnama, ali kao da se bojavao da će joj to biti neugodno, promisli, ispusti je te samo pogladi. Kiti uzme njegovu ruku objema rukama i stegne je.

– Sada me okrenite na lijevu stranu pa idite spavati – progovori on.

Nitko nije bio dobro čuo šta je on rekao, jedino je Kiti razumjela. Razumjela je jer je neprekidno u mislima vodila računa o onome što je njemu bilo potrebno.

– Na drugu stranu – reče mužu – uvijek na taj strani spava. Okreni ga, nije zgodno zvati poslugu. Ja ne mogu. A možete li vi? – obrati se ona Marji Nikolajevnoj.

– Ja se bojim – odgovori Marja Nikolajevna. Koliko god Levinu bijaše strašno da rukama obujmi to strašno tijelo, da dohvati ona mjesta pod pokrivačem za koja nije htio znati, prepuštajući se ženinu utjecaju on, odlučna izraza na licu koji mu je žena dobro poznavala, podmetnuvši ruke poduhvati ga, ali unatoč svojoj snazi bi zapanjen neobičnom težinom ovih iznurenih udova. Dok ga je prekretno osjećajući da mu brat rukom grli vrat, Kiti je brzo, nečujno prevrнула jastuk, protresla ga i popravila bolesnikovu glavu i rijetke njegove kose što su mu se opet bile slijepile na sljepočici.

Bolesnik zadrža bratovu ruku u svojoj. Levin je osjećao da s rukom namjerava nešto učiniti i da ju nekamo vuče. Levin se prepuštao obamirući. Da, on ju je privukao k svojim usnama i poljubio. Levin se zatrese od jecanja, i kako ne bi kadar išta reći, iziđe iz sobe.

XIX

»Sakrio je mudrima i otkrio djeci i nerazumnima.« Tako je Levin mislio o svojoj ženi razgovarajući s njome te večeri.

Nije Levin mislio na evanđeosku izreku zato što bi sebe smatrao za mudra. Sebe on nije smatrao za mudra, ali nije mogao ne biti svjestan toga da je pametniji od svoje žene i Agafje Mihajlovne, i nije mogao ne biti svjestan toga da je on, kad je mislio o smrti, mislio svim snagama svoje duše. Isto je tako znao da su mnogi muški velikani uma, čije je misli o tome čitao, mislili o tome i nisu o tome znali ni stoti dio onoga što je o tome znala njegova žena i Agafja Mihajlovna.

Koliko god su te dvije žene bile različite, Agafja Mihajlovna i Katja, kako ju je nazivao brat Nikolaj i kako je Levinu sada bilo osobito ugodno da je zove, one su u tome bile potpuno nalik jedna na drugu. Obje su nesumnjivo znale što je to život a što smrt, pa makar da nikako nisu mogle odgovoriti na pitanja koja su se nametala Levinu, one ta pitanja nisu dapače ni shvatile, ni jedna ni druga nisu sumnjale u značenje ove pojave, i nisu bile same, nego su zajedno s milijunima drugih ljudi o tome imale potpuno jednako gledište.

Dokaz da su one pouzdano znale što je to smrt bio je u tome što one ni trenutka nisu sumnjale, znale su kako valja postupati sa samrtnicima i nisu ih se bojale. Levin pak i drugi neki, premda su mnogo toga mogli reći o smrti, očito nisu znali jer su se bojali smrti i nikako nisu znali što valja činiti kad ljudi umiru. Kad bi Levin bio sada sam s bratom Nikolajem, on bi ga s užasom motrio i s još većim užasom čekao, i ništa više ne bi umio učiniti.

I ne samo to, on nije znao što da govori, kako da gleda, kako da hoda. Da govori o čemu sporednom, činilo mu se uvredljivim, nije bilo dolično da govori o smrti, o čemu mračnom – isto tako nije bilo dolično. Da šuti – ni to se nije moglo. »Da motrim – on će pomisliti da ga proučavam, da ga se bojim; da ne motrim – pomisliće da mislim na što drugo. Da hodam na prstima – bit će nezadovoljan; da hodam punim stopalom – nezgodno je.« Kiti pak, očito, nije mislila niti je imala vremena da misli na sebe; ona je mislila na njega jer je nešto znala, i sve bi na koncu bilo dobro. Pripovijedala je te o sebi, te o svome vjenčanju, te se smiješila, te ga žalila, te ga tetošila, te govorila kako su neki ozdravljali, i sve je na koncu bilo dobro; dakle, ona je znala. Dokazom da njena djelatnost i djelatnost Agafje Mihajlovne nije bila nagoniska, životinjska, nerazumna, bijaše to što su, osim tjelesne njege, olakšanja patnji, i Agafja Mihajlovna i Kiti zahtijevale za samrtnika još nešto, važnije od tjelesne njege i što nije imalo ništa zajedničkoga s njegovim tjelesnim stanjem.

Govoreći o nekom pokojnom starcu, Agafja je Mihajlovna rekla: »Pa šta, slava bogu, pričestili su ga, dali mu posljednju pomast, daj bože svakome takvu smrt.« Katja je, uza svu brigu oko rublja, rana od ležanja, pića, upravo isto tako još prvoga dana uspjela uvjeriti bolesnika da je prijeko potrebno da se pričesti i da primi posljednju pomast.

Kad se vratio od bolesnika u svoje dvije sobe da noći, Levin je poniknuvši glavom, sjedio ne znajući šta da radi. Ne samo da nije mogao večerati, spremati se na počinak, smišljati šta će raditi, on čak ni sa ženom nije mogao razgovarati: stidio se. Kiti pak, naprotiv, bijaše radina više nego obično. Bila je čak i živahnija negoli obično. Naredila je da se donese večera, sama je raspemila stvari, sama pomogla prostrijeti postelje i nije ih zaboravila posuti perzijskim praškom.

Bila je uzbuđena i misli su joj sve vrlo brzo povezivale kao što to biva u muškaraca pred bitku, borbu, u opasnim i odlučnim trenucima života, u trenucima kad muškarac jednom zauvijek pokazuje svoju vrijednost i pokazuje da mu prošlost nije sva protekla uzalud već je bila priprema za ove trenutke.

Sve joj je išlo od ruke, i još nije bilo ni dvanaest sati a sve stvari bjehu već čisto, uredno, nekako naročito namještene tako da je svratišna soba postala nalik na dom, na njene sobe: kreveti rasporemljeni, četke, češljevi, ogledalca poslagani, ubrusi razastrti.

Levin je smatrao da je sada grijeh jesti, spavati, pa čak i govoriti te je osjećao da mu je svaka kretnja neprilična. A ona je razmještala četkice, ali je sve to tako radila da ništa uvredljiva u tome nije bilo.

Jesti svejedno nisu mogli ništa, i dugo nisu mogli zaspati, pa čak dugo nisu ni lijegali na počinak.

– Meni je vrlo drago što sam ga nagovorila da sutra primi posljednju pomast – govorila je sjedeći u bluzi pred svojim rasklopnim ogledalom te gustim češljem češljajući meke mirisne kose. – Ja to nikad nisam vidjela, ali znam, mama mi je govorila, da se pri tom moli za ozdravljenje.

– Zar ti misliš da on može ozdraviti? – reče Levin gledajući joj uzanu stazicu straga na okrugloj glavi koja bi svaki put nestajala čim bi ona povlačila češljem.

– Pitala sam liječnika i rekao je da ne može živjeti više od tri dana. Ali zar oni mogu znati? Meni je svejedno vrlo drago da sam ga nagovorila – rekla je bacajući na muža poglede ispod kose. – Sve može biti – doda ona gledajući onim posebnim, pomalo lukavim izrazom što joj je uvijek bivao na licu kad bi govorila o vjeri.

Nakon njihova razgovora o vjeri dok su još bili zaručeni, ni on ni ona nikad o tome nisu zapodijevali razgovora, ali je ona vršila svoje obrede: išla u crkvu, molila se, uvijek s podjednakom i mirnom sviješću da to tako treba. Unatoč njegovim uvjeravanjima o suprotnom ona je bila čvrsto uvjerenjena da je on isto takav i još bolji kršćanin od nje, i da je sve što on o tome govori jedna od njegovih smiješnih muških drskosti poput one koju je govorio za broderie anglaise: dobri ljudi, tobože, krpaju rupe, a ona ih namjerno izrezuje, i tome slično.

– Da, eto, ona žena, Marja Nikolajevna, nije umjela sve to urediti – reče Levin. – I... moram priznati da mi je vrlo, vrlo drago što si ti došla. Ti si takva čistota da ... – Uzeo joj je ruku i nije je poljubio (ljubiti joj ruku blizu ove smrti njemu se činilo nepristojno) nego je samo stegnu s izrazom krivnje, gledajući joj u zasjale oči.

– Tebi bi tako tegobno bilo samome – rekla je i, visoko zadigavši ruke što su joj skrivale od zadovoljstva zarumenjele obraze, smota kose na zatiljku te ih pričvrsti. – Ne – nastavila je – ona nije znala... Ja sam, nasreću, mnogo toga naučila u Sodenu.

– Zar je ondje bilo ovakvih bolesnika?

– Još gorih.

– Za mene je užasno to što ja ne mogu a da ga ne vidim onakav kakav je bio kad je bio mladi... Nećeš povjerovati kakav je on bio krasan mladić, ali ja ga onda nisam shvaćao.

– Vjerujem, i te kako vjerujem. Prema onome šta osjećam, ja i on bili bismo se lijepo slagali – reče i uplaši se onoga šta je rekla, obazre se na muža i suze joj navru na oči.

– Da, bili biste – reče on turobno. – Eto, on je upravo jedan od onih ljudi za koje se kaže da nisu za ovaj svijet.

– Nego, pred nama je još dana, treba leći – reče Kiti pogledavši na svoj sićušni sat.

XX

Bolesnika sutradan pričestiše i dadoše mu posljednju pomast. Za vrijeme obreda Nikolaj se Levin usrdno molio. U njegovim velikim očima, ustremljenim u ikonu postavljenu na malen četvrtast stol pokriven šarenim ubrusom, izražavala se takva strastvena molitva i nada da to Levinu bijaše užasno gledati. Levin je znao da će mu ta strastvena molba i nada samo još otežati rastanak sa životom koji je on toliko volio. Levin je poznavao brata i tok njegovih misli; znao je da njegovo nevjerovanje nije poteklo odatle što mu je lakše bilo živjeti bez vjere, nego odatle što su suvremena znanstvena objašnjenja pojava u svijetu korak po korak, istisnula vjeru, i odatle je on znao da njegovo sadašnje obraćenje nije logično, nije došlo putem misli nego je privremeno, sebično, s bezumnom nadom u ozdravljenje.

Levin je isto tako znao da je Kiti još pojačala tu nadu pripovijedanjem o neobičnim ozdravljenjima za koje je ona bila čula. Sve je to Levin znao te mu je bilo tegobno, bolno gledati taj molećivi pogled pun nade i tu omršavjelu pest koja se s mukom dizala i na čvrsto napeto čelo stavljala znak križa, ta dignuta ramena i hroptave grudi u kojima nije više moglo biti života za koji se bolesnik molio. Za vrijeme otajstva molio se i Levin te radio ono što je, kao bezvjernik, tisuću puta radio. Govorio je obraćajući se bogu:

»Ako jesi, učini da ozdravi ovaj čovjek (pa upravo to se ponavljalo mnogo puta), i spasit ćeš njega i mene.«

Nakon pomazanja bolesniku odjednom bi mnogo bolje. Čitav sat nijedanput nije zakašljao, smiješio se, ljubio Kiti ruku u suzama joj zahvaljujući i govorio da mu je dobro, da ga nigdje ne boli te da osjeća tek i snagu. Čak se sam podigao kad mu donesoše juhu te zamoli još i odrezak. Ma kako da je za nj bilo malo nade, ma kako bilo očito, kad bi ga čovjek pogledao, da on ne može ozdraviti, Levin su se i Kiti taj sat nalazili u jednom te istom sretnom i, samo da se ne prevare, bojažljivom uzbuđenju.

– Bolje mu je?

– Jest, itekako.

– Čudno.

– Ništa nije čudno.

– Ipak je bolje – govorili su šaptom smiješeći se jedno drugome.

Ova prijatna zabluda ne potraja dugo. Bolesnik zaspao mirno, ali za po sata probudi ga kašalj. I u jedanput nesta zrake nade i u onima što su bili oko njega i u njemu samome. Zbilja patnji, bez sumnje, čak i bez spomena na predašnje nade, razorila ih je u Levinu i Kiti, i u samome bolesniku.

I ne spominjući ono u što je još pred pola sata vjerovao, kao da se stidio i da se spomene toga, zatražio je da mu dadnu joda za udisanje iz staklenke pokrivena papirom na kojem su bile probušene rupice. Levin mu dadne staklenku, a onaj isti pogled pun strastvene nade s kojom je on primao

posljednju pomast ustremi se sada na brata tražeći od njega potvrdu za liječnikove riječi da udisanje joda stvara čudesa.

– Zar Kat ja nije sad ovdje? – zakrči on obazirući se pošto mu je Levin nerado potvrdio liječnikove riječi. – Nije, onda mogu reći... zbog nje sam izveo ovu komediju. Ona je tako mila, ali ja i ti više ne smijemo sebe zavaravati. Evo u što ja vjerujem – reče pa, stišćući koščatom rukom staklenku, stane nad njom disati.

Poslije sedam navečer Levin je sa ženom pio čaj u svojoj svratišnoj sobi kad im, zadihana, dojuri Marja Nikolajevna. Bila je blijeda, a usne su joj drhtale.

– Umire! – prošapće ona. – Bojim se, sad će umrijeti. Oboje otrčaše k njemu. Pošto se bio pridigao, on je sjedio na krevetu nalakćen pognuvši svoja duga leđa i nisko oborivši glavu.

– Šta osjećaš? – upita šaptom Levin nakon šutnje.

– Osjećam da odlazim – s naporom, ali vrlo, vrlo određeno, polako iz sebe izažimljući riječi, progovori Nikolaj. Nije dizao glave nego je samo upravljao oči uvis ne dosežući njima bratova lica. – Katja, iziđi! – progovorio je još i to.

Levin skoči te je zapovjednim šaptom primora da iziđe.

– Odlazim – rekao je brat.

– Zašto tako misliš? – reče Levin tek da nešto kaže.

– Zato jer odlazim – kao da mu se svidio taj izraz, ponovio je on. – Kraj.

Marja mu Nikolajevna priđe.

– Da legnete, bit će vam lakše – rekla je.

– Uskoro ću ležati tiho – progovori on – mrtav – rekao je podrugljivo, ljutito. – Pa namjestite me ako baš hoćete.

Levin položi brata na leđa, sjede pored njega i ne dišući gledaše mu u lice. Samrtnik je ležao sklopivši oči, ali na čelu su mu se gdjegdje micali mišići kao u čovjeka koji duboko i napregnuto misli. Levin je nehotice kao i on mislio o onome što se sada zbiva u njemu, ali unatoč svemu mislenomu naporu da ide zajedno s njime, po izrazu toga mirnoga i strogog lica i po igri mišića nad obrvom on je vidio da samrtniku sve jasnije i jasnije postaje ono što jednako ostaje tamno Levinu.

– Da, da, tako je – na prijekide polako progovori samrtnik. – Stojte. – Opet je malo šutio. – Tako je! – umirno otegne on kao da se za njega sve razriješilo. – O gospode! – progovorio je i teško uzdahnuo.

Marja mu Nikola jevna opipa noge. – Postaju hladne. – prošaptala je.

Dugo, vrlo dugo, kako se činilo Levinu, bolesnik je ležao nepomično. Ali on je još jednako bio živ te ponekad uzdisao. Levin se već bio umorio od napregnutog mišljenja.

Osjećao je, unatoč svega napregnutog mišljenja, da on ne može shvatiti ono što je tako. Osjećao je da se već odavno odijelio od samrtnika. Više nije mogao misliti o samoj smrti, ali su mu nehotice dolazile misli o tome što će sada, ovoga časa, morati da radi: zaklapati oči, oblačiti, naručivati lijes. I čudno, on se osjećao posve hladan i nije osjećao ni bola, ni gubitka, a još manje žalosti za bratom. Ako je on sad išta osjećao prema bratu, onda je to najprije zavist zbog onoga saznanja koje sada samrtnik ima, a koje on ne može imati.

Još je dugo tako sjedio nad njim jednako očekujući kraj.

Ali kraj nije dolazio. Vrata se otvoriše i pokaza se Kiti. Levin ustade da je zaustavi. Ali u času kad je on usta jao, začuo je da se mrtvac pokreće.

– Ne odlazi – reče Nikolaj i pruži ruku. Levin mu dadne svoju ruku i ljutito mahne ženi da ode.

S mrtvačevom rukom u svojoj ruci sjedio je on pola sata, sat, još jedan sat. Sada više uopće nije mislio o smrti. Mislio je o tome šta radi Kiti, tko stanuje u susjednoj sobi, ima li liječnik svoj dom. Poželio je da jede i da spava. Oprezno je oslobodio ruku i opipao noge. Noge bijahu hladne, ali bolesnik je disao. Levin htjede opet izići na prstima, ali se bolesnik opet pokrenu i reče:

– Ne odlazi.

Svanulo je, bolesnikovo stanje bijaše isto. Potiho oslobodivši ruku, Levin je, ne gledajući samrtnika, otišao u svoju sobu i zaspao. Kad se probudio, mjesto vijesti o bratovoj smrti koju je bio čekao, doznao je da je bolesnik opet u predašnjem stanju. Opet je počeo sjedati, kašljati, počeo je opet jesti, počeo govoriti i opet prestao govoriti o smrti, opet se počeo nadati da će ozdraviti i postao još razdražljiviji i tmurniji nego što je bio prije. Nitko ga, ni brat, ni Kiti, nije mogao umiriti. Na sve se njih ljutio i svima govorio neprijatnosti, sve prekoravao zbog svojih patnji i tražio da mu dovedu jednoga znamenitog liječnika iz Moskve. Na sva pitanja kojima su ga pitali kako se osjeća odgovarao je podjednako s izrazom mržnje i prijekora:

– Patim užasno, nepodnosivo!

Bolesnik je patio sve jače i jače, osobito zbog rana od duga ležanja koje se više nisu mogle izliječiti i sve se više i više ljutio na one što su bili oko njega prekoravajući ih zbog svega, a posebno zbog toga što mu nisu dovodili liječnika iz Moskve. Kiti je svakako nastojala da mu pomogne, da ga umiri; ali sve bijaše zaladu, i Levin vidje da je ona sama i tjelesno i duševno bila izmučena iako to nije priznavala. Ona atmosfera smrti što ju je prošle noći izazvalo njegovo opraštanje sa životom kad je pozvao brata, bijaše razorena. Svi su znali da će on neumitno i brzo umrijeti, da je već na pol mrtav. Svi su samo jedno željeli, da on što je moguće prije umre i svi su mu, krijući to, iz staklenke davali lijekove, tražili lijekove, liječnike, te obmanjivali i njega, i sebe, i jedan drugoga. Sve je to bila laž, gadna, uvredljiva i bogohulna laž. A ta se laž, i po osobinama svoga značaja, i stoga što je on najviše volio samrtnika, Levina osobito bolno doimala.

Budući da se već odavno bio bavio mišlju da barem pred smrt pomiri braću, Levin je pisao Sergeju Ivanoviču, pa kad je od njega dobio odgovor, pročita to pismo bolesniku. Sergej Ivanovič pišaše da sam ne može doći, ali je dirljivim izrazima molio brata za oprostjenje.

Bolesnik ne reče ništa.

– Šta da mu otpišem? – upita Levin. – Nadam se, ti se ne ljutiš na njega?

– Ne nimalo! – zlovoljno odgovori Nikolaj na to pitanje. – Napiši mu da mi pošalje liječnika.

Prodoše još tri tegobna dana; bolesnik jednako bijaše u istome stanju. Svatko tko bi ga samo vidio želio je da umre: i svratišni lakaji, i gazda, i svi gosti, i

liječnik, i Marja Nikolajevna, i Levin, i Kiti. Jedino sam bolesnik nije to želio nego se naprotiv ljutio zbog toga što nisu doveli onoga liječnika te je nastavio primati lijek i govorio o životu. Samo u rijetkim trenucima, kad ga je opijum prinudavao da zaboravi neprekidne patnje, on je kadikad u polusnu govorio ono što ga je jače nego druge tištalo: »Ah, da barem već jednom bude kraj ovome!« Ili: »Kad će se ovo svršiti!«

Patnje, sve veće i veće činile su svoje i spremale ga na smrt. Nije bilo položaja u kome ne bi trpio, nije bilo časa u kome bi pridrijemao, nije bilo mjesta, ni uda na njegovu tijelu da ga nije boljelo, da ga nije mučilo. Čak su i uspomene, dojmovi, misli toga tijela sada već pobuđivali u njemu istu odvratnost kao i tijelo samo. Pojava drugih ljudi, njihove riječi, njegove vlastite uspomene – sve je to za njega bilo sama muka. Oni koji su bili oko njega osjećali su to i nesvjesno, pred njim nisu, se ni slobodno kretali, ni razgovarali, ni izražavali svojih želja. Sav se njegov život slijevao u jedno jedino osjećanje patnje i želje da se od nje izbavi. U njemu se, očito, zbivao onaj prijelom koji ga je morao prinuditi da smrt smatra kao zadovoljenje svojih želja, kao sreću.

Prije je svaka pojedina želja izazvana patnjom ili oskudicom kao glad, umor, žeđ, bila zadovoljena namirivanjem tijela koje donosi nasladu; ali sada oskudica i patnja nisu bile zadovoljene, a pokušaj da se zadovolje izazivao je nove patnje. I zato su se sve želje slijevale u jednu jedinu – u želju da se čovjek izbavi od svih patnji i njihova izvora, tijela. Ali da izrazi tu želju za oslobođenjem, on nije imao riječi i zato nije govorio o tome nego je po navici tražio zadovoljenje onih želja koje više nisu mogle biti ispunjene.

»Okrenite me na drugu stranu«, govorio bi i odmah zatim tražio da ga namjeste kao prije. »Dajte juhe. Odnosite juhu. Pripovijedajte štogod, što šutite!« I tek što bi počinjali govoriti, on bi sklapao oči te pokazivao umor, ravnodušnost i odvratnost.

Deseti dan po dolasku u grad razbolje se Kiti. Boljela je glava, povraćala je i cijelo jutro nije mogla ustati iz kreveta. Liječnik objasni da je tu bolest izazvao umor, uzbuđenje te joj preporuča duševni mir. Poslije ručka Kiti je ipak ustala te kao i uvijek s ručnim radom otišla do bolesnika. On ju je strogo pogledao kad je ušla i prezirno se osmjehnuo kad je rekla da je bila bolesna. Toga dana on se neprestano išmrkivao; i žalosno ječao.

– Kako se osjećate? – upita ga ona.

– Gore – s mukom progovori on. – Boli!

– Gdje boli?

– Svuda.

– Danas će preminuti, vidjet ćete – rekla je Marja Nikolajevna iako šaptom, ali tako da ju je onako preosjetljiv, kako je Levin primjećivao, bolesnik morao čuti. Nikolaj je čuo ali te se riječi njega nimalo ne dojmiše. Pogled mu je bio jednako prijekoran i napregnut.

– Po čemu to mislite? – upita je Levin kad je izišla za njim u hodnik.

– Počeo se trijebiti – reče Marja Nikolajevna.

– Kako trijebiti?

– Evo ovako – reče ona cupkajući nabore na svojoj vunenoj haljini. Doista, on je bio opazio da je čitav dan bolesnik nešto hvatao po sebi i kao da je htio nešto svući.

Predviđanje Marje Nikolajevne bijaše tačno. Pod noć bolesnik nije više bio kadar da podigne ruke te je samo motrio preda se ne mijenjajući pažljivo usredsređeni pogled. Čak i kad su se brat ili Kiti naginjali nada nj da ih je mogao vidjeti, on je tako isto motrio. Kiti pošalje po svećenika da očita samrtnu molitvu. Dok je svećenik čitao samrtnu molitvu, samrtnik nije pokazivao nikakvih znakova života; oči su bile sklopljene. Levin, Kiti i Marja Nikolajevna stajahu pored postelje. Svećenik još nije bio očitao molitvu kad se samrtnik protegne, uzdahne i otvori oči. Svršivši molitvu, svećenik metne križ na hladno čelo, onda ga polako umota u epitrahilj pa, još šutke postajavši trenutak-dva, dotakne se ohladnjene i beskrvne goleme ruke.

– Izdahnuo je – reče svećenik i htjede otići; ali se odjednom slijepjeni mrtvačevi brkovi pomakoše i u tišini se iz dubine grudi jasno začuše razgovijetni i oštri glasovi:

– Nije još ... Skoro će.

I za časak lice se ozari, ispod brkova izbi osmijeh, a okupljene žene uzeše brižno uređivati pokojnika.

Bratov izražaj i blizina smrti obnoviše u Levinovoj duši onaj osjećaj užasa pred neodgonetljivošću i ujedno pred blizinom i neizbježnosti smrti koji ga je bio obuzeo one jesenske večeri kad mu je stigao brat. Taj osjećaj bijaše sada još snažniji nego prije; on je, još manje nego prije, smatrao da je sposoban shvatiti smisao smrti te mu se još užasnijom činila njena neizbježnost; ali sada, zahvaljujući ženinoj blizini, taj ga osjećaj nije dovodio u očaj: unatoč smrti on je osjećao prijeku potrebu da živi i da voli.

Osjećao je da ga je ljubav spasila od očaja i da je ta ljubav pod prijetnjom očaja postala još jača i čistija.

Nije se još pred njegovim očima stigla okončati jedna tajna, tajna smrti ostala je neodgonetnuta, kadli niknu druga tajna isto tako neodgonetnuta, tajna koja poziva na ljubav i život. Liječnik je potvrdio svoje pretpostavke što se tiče Kiti. Njena bolest bijaše trudnoća.

XXI

Od onoga časa kad je Aleksej Aleksandrovič iz objašnjenja s Betsi i sa Stjepanom Arkadijevičem shvatio da se od njega traži samo to da pusti svoju ženu na miru ne uznemirujući je svojom nazočnošću, te da je njegovi žena sama to željela, on se oćutio toliko izgubljenim da ništa sam nije mogao odlučiti, sam nije znao što sada hoće pa je, prepustivši se u ruke onih koji su se s velikim zadovoljstvom bavili njegovim poslovima, na sve pristajao. Tek kad je Ana već bila otišla iz njegova doma i kad je Engleskinja poslala da ga upitaju mora li ona

da jede s njime ili zasebno, on prvi puta jasno shvati svoj položaj i zbog toga ga uhvati užas.

Najteže u tom položaju bješe to što nikako nije mogao spojiti i pomiriti svoju prošlost sa sadašnjošću. Nije njega zbunjivala ona prošlost kad je sretno živio sa ženom. Prijelaz od te prošlosti na spoznaju da mu je žena nevjerna on je pateći već bio preživio; to je stanje bilo teško, ali bilo mu je shvatljivo. Da je žena, onda kad je priznala da mu nije vjerna, otišla od njega, bio bi ožalošćen, nesretan, ali ne bi bio u bezizlaznu i neshvatljivu položaju u kakvu je sada osjećao da jeste. Nikako nije sada mogao pomiriti svoje nedavno oprostjenje, svoju ganutost, svoju ljubav prema bolesnoj ženi i tuđemu djetetu s ovim što je sada bilo. To jest s tim da je, kao nagradu za sve to sad ostao sam, osramoćen, ismijan, nikom potreban i od sviju preziran.

Prva dva dana nakon ženina odlaska Aleksej Aleksandrovič je primao molitelje, šefa kabineta, odlazio u odbor i odlazio u blagavaonicu na ručak kao i obično. Ne pitajući se zbog čega to čini, on je sve svoje duševne snage u ta dva dana napregao samo za to da na oko bude miran, pa čak i ravnodušan, Odgovarajući na pitanja šta bi sada sa stvarima i sobama Ane Arkadjevne, on se silno naprezao da naoko pokaže kako za njega događaj što se zbio nije bio nepredviđen i da ga ništa ne izdvaja iz niza svakidašnjih događaja, i on je postigao svoj cilj: nitko na njemu nije mogao primijetiti znakova očaja. Ali drugoga dana po odlasku, kad mu je Korenej dao račun modne trgovine što ga je Ana bila zaboravila platiti te najavio da je i sam trgovački pomoćnik ovdje, Aleksej Aleksandrovič naredi da pozovu pomoćnika.

– Oprostite, vaša preuzvišenosti, što se usuđujem da vas uznemirujem. Ali ako naređujete da se obratimo njenoj preuzvišenosti, ne biste li bili dobri da nam priopćite njihovu adresu.

Aleksej Aleksandrovič se, kako se učinilo pomoćniku, zamislio te naglo, okrenuvši se, sjede za stol. Spustivši glavu na ruke, dugo je sjedio u tom položaju, nekoliko je puta pokušavao progovoriti i zastajao.

Shvativši gospodinova osjećanja, Kornej zamoli trgovačkog pomoćnika, da dođe drugi put. Kad opet ostade sam, Aleksej Aleksandrovič shvati da više nije Kadar glumiti sabranost i mirnoću. Naredio je da ispregnu kočiju što ga je čekala, naredio da nikoga ne primaju i ne ode na ručak.

Osjetio je da neće izdržati ovaj opći pritisak prezira i nesmiljenosti koje je jasno vidio na licu i u ovoga trgovačkog pomoćnika, i u Kornej u, i u svakoga bez razlike koga e sretao u ova dva dana. Osjećao je da ne može od sebe odkloniti ljudsku mržnju budući da ta mržnja nije potjecala odatle što bi on bio zao (tada bi mogao ponastojati da bude bolji) nego odatle što je on sramotno i odvratno nesretan. Znao je da će zbog toga, upravo zbog toga što mu je srce iskidano, oni biti nemilosrdni prema njemu. Osjećao je da će ga ljudi uništiti kao što psi dave izmrcvarena psa dok skviči od boli. Znao je da je jedini spas od ljudi – od njih skrivi svoje rane, i on je to nesvjesno pokušavao činiti dva dana, ali sad se više nije osjećao kadar da nastavi tu nejednaku borbu.

Njegov se očaj još više pojačao sviješću da je posvema sam samcat u svome jadu. Ne samo da on u Petrogradu nije imao čovjeka kome bi mogao iskazati sve što je osjećao, koji bi ga zažalio ne kao višeg činovnika, ne kao člana društva, nego jednostavno kao čovjeka koji pati. On međutim nije nigdje drugdje imao takva čovjeka.

Aleksej Aleksandrovič je odrastao kao siročić. Bilo ih je dva brata. Oca nisu upamtili, mati je umrla kad je Alekseju Aleksandroviču bilo deset godina. Imutak im bješe malen. Odgojio ih je stric Karenjin, ugledan činovnik i nekoć ljubimac pokojnoga oca.

Završivši gimnaziju i sveučilište s *medaljama*¹⁷¹, Aleksej Aleksandrovič stričevom pomoću udari istaknutim službenim putem i otad se isključivo predade službenome častoljublju. Ni u gimnaziji, ni na sveučilištu, ni poslije u službi nije se ni s kim Aleksej Aleksandrovič sprijateljio. Brat mu je po duši bio najbližiji čovjek, ali on je službovao u ministarstvu vanjskih poslova, uvijek živio u inozemstvu gdje je i umro uskoro poslije ženidbe Alekseja Aleksandroviča.

Dok je bio gubernator, Anina tetka, jedna bogata gubernijska plemkinja, sastavila je, premda više ne baš tako mlada čovjeka, ali zato mlada gubernatora sa svojom nećakom i navela na to da je morao ili reći šta kani, ili otići iz grada. Aleksej Aleksandrovič se dugo kolebao. Toliko je onda bilo razloga za taj korak, koliko i protiv njega, tek ne bje onoga odlučnog razloga koji bi ga primorao da se iznevjeri svome načelu: uvijek pomalo sumnjati; ali ga Anina tetka preko jednog znanca natjera da povjeruje kako je kompromitirao djevojku te da ga čast obavezuje da je zaprosi. On ju je zaprosio i odao nevjesti i ženi osjećaje za koje je bio sposoban.

Privrženost što ju je on osjećao prema Ani ubila mu je u duši i posljednju potrebu za srdačnim odnosima prema ljudima. I tako sada, uza sve svoje znance, nije imao nikoga tko mu je) bio blizak. Onoga što se zove vezom bilo je mnogo; ali prijateljskih odnosa nije bilo. Bilo je oko Alekseja Aleksandroviča mnogo ljudi koje je on mogao pozvati kući na ručak, zamoliti ih da sudjeluju u poslu što ga je zanimalo, zamoliti da protežiraju kojeg molitelja, imao je ljudi s kojima je otvoreno mogao pretresati djelatnost drugih osoba i viših vladinih krugova; ali odnosi prema tim osobama bili su ograničeni na jedno, običajem i navikama čvrsto određeno područje iz kojega je nemoguće bilo izići. Imao je jednoga druga sa sveučilišta s kojim se kasnije bio sprijateljio i s kojim bi mogao porazgovoriti o osobnome jadu; drug je taj međutim bio nadzornik u jednom udaljenome školskom okrugu. Od osoba pak što su bile u Petrogradu najbliži su mu i najmoćniji bili šef kabineta i liječnik.

Mihail Vasiljevič Sljudin, šef kabineta, bio je jednostavan, pametan, dobar i moralan čovjek, i Aleksej je Aleksandrovič osjećao da mu je on privržen; ali njihova petogodišnja službena djelatnost podigla je među njima pregradu za kakva iskrena i prijateljska objašnjavanja.

¹⁷¹ U carskoj su se Rusiji najboljim đacima i studentima na kraju školovanja za nagradu dijelile medalje.

Kad je dovršio potpisivanje spisa, Aleksej je Aleksandrovič dugo šutio pogledajući u Mihaila Vasiljeviča i nekoliko je puta pokušavao, ali progovoriti nije mogao. Već je bio pripremio frazu: »Jeste li čuli za moj jad?« Ali završio je time da je, kao i obično, rekao: »Onda, vi ćete mi to prirediti« i time ga otpustio. Drugi je čovjek bio liječnik koji mu je isto tako bio vrlo privržen; ali oni su se već odavno šutke sporazumjeli da se kako su obojica pretrpani poslovima, moraju žuriti. Na ženske svoje prijatelje, na prvu od njih, na groficu Lidiju Ivanovnu, Aleksej Aleksandrovič nije pomišljao. Sve mu žene, jednostavno kao žene, bjehu strašne i odbojne.

XXII

Aleksej Aleksandrovič je bio zaboravio groficu Lidiju Ivanovnu, ali ona nije zaboravila njega. U ovom najtežem času usamljeničkog očajanja dovezla se ona k njemu i bez najave mu ušla u kabinet. Zatekla ga je u onom istom položaju u kom je bio sjedio naslonivši glavu na obje ruke.

– *J'ai force la consigne*¹⁷² – rekla je ulazeći brzim koracima i teško dišući od uzbuđenja i brza hoda. – Sve sam čula! Aleksej u Aleksandroviču! Prijatelju moj! – nastavila je snažno mu objema rukama stišući ruku i gledajući mu u oči svojim divnim zamišljenim očima.

Aleksej Aleksandrovič se mršteći pridiže pa, oslobodivši ruku, primakne joj stolicu.

– Ne biste li sjeli, grofice? Ja ne primam jer sam bolestan, grofice, – rekao je, a usne mu zadrhtale.

– Prijatelju moj! – ponovi grofica Lidija Ivanovna ne skidajući s njega očiju, a obrve joj se najednom nutarnjim krajevima nadignu stvarajući trokut na čelu; njeno ružno žuto lice posta još ružnije; ali Aleksej Aleksandrovič osjeti da ga ona žali te da je gotova na plač. I njega obuze ganutost i on dohvati njenu punašnu i meku ruku te je uze cjelivati.

– Prijatelju moj! – ona će glasom što joj se prekidao od uzbuđenja – ne smijete se prepuštati boli. Bol je vaša velika, ali vi morate naći utjehe.

– Ja sam satrt, ubijen sam, ja više nisam čovjek! – reče Aleksej Aleksandrovič puštajući joj ruku ali i dalje joj gledajući u oči pune suza. – Moj je položaj po tome užasan što nigdje, ni u samome sebi, ne nalazim uporišta.

– Naći ćete vi oslonac, nemojte ga tražiti u meni iako vas molim da vjerujete u moje prijateljstvo – reče ona uzdahnuvši. – Naš oslonac jeste Ljubav, Ljubav koju nam je On ostavio u nasljeđe. Breme je njegovo lako – reče s onim zanosnim pogledom koji je Aleksej Aleksandrovič tako dobro poznavao. – On će vas poduprijeti i pomoći vam.

¹⁷² *Francuski: Prodrła sam.*

Unatoč tome što je ovim riječima pokazivala kako je ganuta zbog svojih vlastitih uzvišenih osjećaja i kako je u novom, zanosnom, mističnom raspoloženju što se nedavno proširilo po Petrogradu, a Aleksej u Aleksandroviču se činilo zališno, bijaše mu to sada prijatno slušati.

– Slab sam. Uništen. Ništa nisam bio predvidio te sada ništa ne shvaćam.

– Prijatelju moj – ponavljala je Lidija Ivanovna.

– Nije posrijedi gubitak onoga čega sada nema, nije – nastavi Aleksej Aleksandrovič. – Ne žalim ja. Ali ne mogu se ne stidjeti pred ljudima zbog položaja u kome se nalazim. To je ružno, ali ja ne mogu, ne mogu.

– Niste vi izvršili onaj uzvišeni postupak praštanja kojim se oduševljam ja i svi drugi, već Onaj koji prebiva u vašem srcu – reče grofica Lidija Ivanovna ushićeno dižući oči – i vi se ne možete stidjeti svoga postupka.

Aleksej Aleksandrovič se namrštio pa, preklopivši ruke, uzeo pucketati prstima.

– Treba znati sve pojedinosti – reče on visokim glasom. – Čovjekova snaga ima granica, grofice, a ja sam na kraju svojih snaga. Čitav sam dan danas morao izdavati naloge, kućne naloge koji su potekli (naglasio je riječ potekli) od mojega novoga usamljeničkog položaja. Posluga, guvernanta, računari... Ova me tiha vatra sažegla, nisam bio kadar izdržati. Za ručkom... jučer umalo da nisam otišao od ručka. Nisam mogao podnijeti kako me sin moj motrio. Nije me pitao šta sve ovo znači, ali je htio zapitati, i ja nisam mogao izdržati toga pogleda. Bojao se pogledati me, ali to još nije sve... Aleksej Aleksandrovič htjede spomenuti ono s računom koji su njemu donijeli, ali mu glas zadrhti i on zastane. Toga se računa na plavome papiru, računa za šešir, za vrpce, on nije mogao sjetiti, a da ne žali sama sebe.

– Shvaćam, prijatelju moj, – reče grofica Lidija Ivanovna. – Sve ja shvaćam. Pomoći i utjehe vi nećete naći u meni, ali ja sam ipak došla samo zato da vam pomognem ako mogu. Kad bih vas ja mogla oteretiti svih tih sitnih briga koje ponizuju... Ja shvaćam da je tu potrebna ženska riječ, ženska ruka. Povjeravate li sve to meni? Aleksej Aleksandrovič joj šutke i zahvalno steže ruku.

– Mi ćemo se zajedno pozabaviti Serjožom. Ja nisam jaka u praktičnim poslovima. Ali ću se prihvatiti toga, bit ću vaša domaćica. Ne zahvaljujte mi. Ne činim to sama...

– Ne mogu da vam ne zahvalim.

– Ali, prijatelju moj, nemojte se prepuštati osjećanju o kome ste govorili – da se stidite onoga što je najuzvišenije za jednoga kršćanina: tko sebe ponizuje, uzvisit će se. Ni zahvaljivati meni ne možete. Treba zahvaljivati Njemu i Njega moliti za pomoć. Jedino ćemo u Njemu naći mir, utjehu, spas i ljubav – rekla je pa, podigavši oči k nebu, počela se moliti, što je Aleksej Aleksandrovič shvatio po njenoj šutnji. Aleksej Aleksandrovič ju je sada slušao, a izrazi koji mu prije nisu bili samo neprijatni nego su mu se činili zališni, sada se pokazao prirodni i utješni. Aleksej Aleksandrovič nije volio taj novi zanosni duh. On je bio religiozan čovjek koji se sa religijom zanimao ponajprije u političkom smislu, a novi nauk, koji je sebi dopuštao neka nova tumačenja upravo zato što je otvarao

vrata prepirci i analizi, njemu je u načelu bio neugodan. On se prema tom novom nauku odnosio hladno pa čak, i neprijateljski, i s groficom se Lidijom Ivanovnom, koja se bila oduševila njime, nikad nije prepirao nego je pažljivo šuteći obilazio njene izazove. Sada je pak prvi put slušao njene riječi sa zadovoljstvom i u sebi im nije proturječio.

– Vrlo sam vam, vrlo zahvalan i za vaše čine i za vaše riječi – rekao je kad se ona završila moliti.

Grofica Lidija Ivanovna još jednom stegnu obje ruke svome prijatelju.

– Sada pristupam k poslu – rekla je smiješeći se pošto je malo šutjela i pobrisala s lica ostatke suza. – Idem k Serjoži. Vama ću se obratiti tek u krajnoj nuždi. – I ona ustade te ode.

Grofica Lidija Ivanovna ode u Serjožine prostorije i tamo mu je, suzama oblijevajući obraze uplašena dječaka, rekla da je njegov otac svetac, a da mu je mati umrla.

Grofica Lidija Ivanovna je izvršila svoje obećanje. Ona je odista uzela na sebe sve brige oko uređenja i vođenja poslova u domu Alekseja Aleksandroviča. Ali ona nije pretjeravala govoreći da nije jaka u praktičnim) poslovima. Sve je njene odredbe valjalo mijenjati budući da su bile neizvršive, a mijenjao ih je Kornej, komonuk Alekseja Aleksandroviča koji je, a da nitko nije primijetio, vodio sada čitav dom Karenjinih te je mirno i pažljivo, dok je gospodina odijevao, njega izvješćivao o onome što je bilo potrebno.

Ali pomoć Lidije Ivanovne bijaše ipak vrlo, vrlo djelotvorna: ona je dala moralni oslonac Alekseju Aleksandroviču time što mu je pokazala svoju ljubav i poštovanje i osobito time što ga je, kako je na svoju radost voljela misliti, ona bila gotovo obratila na kršćanstvo, to jest od ravnodušna i mlitava vjernika pretvorila u vatrena i nepokolebiva pristašu novog tumačenja kršćanskoga nauka koje se u posljednje vrijeme bilo proširilo po Petrogradu. Alekseju Aleksandroviču bijaše lako da povjeruje u to tumačenje. Isto onako kao što je to bila Lidija Ivanovna, a i drugi koji su bili njihovih nazora, Aleksej Aleksandrovič ostao je bez onog poleta mašte, one duševne sposobnosti pomoću koje predodžbe što ih je mašta izazvala postaju tako stvarne da traže da budu usklađene s drugim predodžbama i sa stvarnošću. On nije vidio ništa nemoguća ni protuslovna u poimanju da smrt, mada postoji za one koji ne vjeruju, za njega ne postoji, i da zato što je sav prožet vjerom za koju sam sudi kolika je, u njegovoj duši više nema grijeha te da on već ovdje na ovome svijetu doživljuje potpuno spasenje. Istina, Aleksej Aleksandrovič je nejasno nazirao površnost i pogrešnost ovakva poimanja svoje vjere i znao je da je osjećao više sreće onda kad se, uopće ne misleći na to da je njegovo praštanje čin više sile, sav bio predao tome neposrednom čuvstvu, negoli onda kad je, kao sada, svakoga trenutka mislio da mu u duši prebiva Krist i da potpisujući spise on vrši Njegovu volju; ali Alekseju Aleksandroviču bijaše prijeko potrebno da tako misli, toliko mu bijaše potrebno da u svom poniženju ima onu, pa makar i izmišljenu uzvišenost, s koje bi, prezren od svijetu, on druge mogao prezirati da se svoga tobožnjeg spasenja držao kao pravoga spasenja.

XXIII

Groficu su Lidiju Ivanovnu kao mladu, zanesenu djevojku udali za jednoga bogatog, uglednog, dobrodušnog i nadasve razvratnog veseljaka. Nakon mjesec dana muž ju je ostavio i na njena zanosna uvjerenja o nježnosti odgovarao tek podsmijehom pa čak i neprijateljstvom što ljudi, koji su poznavali dobro grof ovo srce i nisu vidjeli nikakvih mana na zanesenoj Lidiji, sebi nikako nisu mogli objasniti. Otada su, premda nisu bili rastavljeni, živjeli svako na svoju stranu, i kad bi se muž sretao sa ženom, uvijek bi se njoj obraćao nepromijenjenim zajedljivim podsmijehom kojemu se razlog nije mogao shvatiti.

Grofica Lidija Ivanovna već odavno više nije bila zaljubljena u muža, ali je otad uvijek bila u nekog zaljubljena. Zaljublivala se u nekoliko njih odjednom, i u muškarce, i u žene, zaljublivala se gotovo u sve ljude koji su se čime osobito isticali. Bila je zaljubljena u sve nove princeze i prinčeve što su stupali u rođačke veze s carskom porodicom, bila je zaljubljena u jednoga mitropolita, u jednog vikara i u jednog svećenika. Bila je zaljubljena u jednoga novinara, u trojicu Slavena, u Komisarova; u jednoga ministra, jednog liječnika, jednog engleskog misionara i u Karenjina.

Sve ove ljubavi, čas slabeći, čas jačajući, nisu joj smetale da održava najraširenije i najzamršenije dvorske i društvene veze. Ali otkako je, nakon nesreće što je zadesila Karenjina, uzela njega pod svoju naročitu zaštitu, otkako je počela raditi u Karenjinovu domu brinući se o njegovu blagostanju, ona je oćutjela da sve druge ljubavi nisu prave, a da je istinski zaljubljena jedino u Karenjina. Ono što je ona sada osjećala prema njemu činilo joj se snažnije od svih pri jasnih čuvstava. Analizirajući svoj osjećaj i poređujući ga s prijašnjima, ona je jasno vidjela da se ne bi bila zaljubila u Komisarova da on nije bio caru spasio život, da se ne bi bila zaljubila u Ristič-Kudžickoga da nije bilo slavenskoga pitanja, ali da je Karenjina voljela zbog njega sama, zbog njegove uzvišene neshvaćene duše, zbog njegova visokog njoj dragog glasa s njegovim otegnutim intonacijama, zbog njegova umorna pogleda, zbog njegova značaja i mekih bijelih ruku nabreklih žila. Ona se nije samo radovala susretu s njime nego mu je na licu tražila znakova o dojmu što ga je ona ostavila na njega. Htjela je da mu se sviđa ne samo riječima, nego i cijelom svojom osobom. Zbog njega se sada svojom toaletom bavila više nego ikad prije. Zatjecala je sebe u maštanju o tome šta bi bilo kad ona ne bi bila udata i kad bi on bio slobodan. Rumenjela bi od uzbuđenja kad bi on ulazio u sobu, ne bi mogla suspregnuti smiješka od zanosa kad bi joj on rekao šta prijatna.

Već nekoliko dana grofica se Lidija Ivanovna nalazila u najsnažnijem uzbuđenju. Doznala je da su Ana i Vronski u Petrogradu. Valjalo je spriječiti da se Aleksej Aleksandrovič s njome vidi, valjalo je, štaviše, spriječiti da dozna da se ta užasna žena nalazi u istome gradu u kome je i on te da je svakog časa može sresti. Putem svojih znanaca grofica je Lidija Ivanovna doznavala šta kane činiti ti odvratni ljudi, kako je ona nazivala Anu i Vronskoga, te je tih dana nastojala

upravljati kretanjem svoga prijatelja da ih on ne bi sreo. Jedan mladi adutant, prijatelj Vronskoga, preko kojega je ona dobivala izvještaje i koji se preko grofice Lidije Ivanovne nadao dobiti *koncesiju*¹⁷³, rekao joj je da su oni završili svoje poslove te da odlaze sutra. Lidija Ivanovna se već bila počela smirivati, kad joj drugoga jutra donesoše pisamce na kojemu ona s užasom prepoznade rukopis. Bio je to rukopis Ane Karenjine. Omot je bio od papira poput kore debeloga; na duguljastu žutu papiru bijaše golem monogram, a od pisma je divno zamirisalo.

– Tko je to donio?

– Glasnik iz svratišta.

Grofica Lidija Ivanovna dugo nije mogla sjesti da pročita pismo. Od uzbuđenja je dobila astmastični napad od kojega je inače patila. Kad se smirila, pročitala je ovo francusko pismo.

»*Madame la Contesse*,¹⁷⁴

Kršćanska osjećanja koja ispunjavaju vaše srce daju mi, osjećam to, neoprostivu smjelost da Vam pišem. Nesretna sam zbog odvojenosti od sina. Preklinjem vas za dopuštenje da ga vidim jedanput pred svoj odlazak. Oprostite mi što Vas podsjećam na sebe. Obraćam se Vama a ne Alekseju Aleksandroviču samo zato što ne želim toga velikodušnog čovjeka, podsjećajući ga na sebe, prisiliti da pati. Znajući da ste mu prijatelj, nadam se da ćete me razumjeti. Hoćete li Serjožu poslati k meni, ili da ja dođem u kuću u neko određeno vrijeme, ili ćete vi mene izvjestiti kada i gdje ja njega mogu vidjeti izvan kuće? Ne vjerujem da bih bila odbijena poznavajući velikodušnost onoga do koga to stoji. Ne možete zamisliti koliko žudim da ga vidim te zato ne možete ni zamisliti zahvalnost koju će u meni pobuditi Vaša pomoć.

Ana.«

Sve je u ovome pismu razdraživalo groficu Lidiju Ivanovnu, i sadržaj, i aluzija na velikodušnost, a osobito, tako se njoj učinilo, slobodan ton.

– Reci da odgovora neće biti – reče grofica Lidija Ivanovna te odmah, otvorivši mapu, napisala Alekseju Aleksandroviču da se nada da će ga vidjeti poslije dvanaest na čestitanju u dvorcu.

»*Moram s Vama porazgovarati o nečemu važnome i žalosnom. Ondje ćemo se dogovoriti gdje. Najbolje bi bilo kod mene gdje ću narediti da se pripremi Vaš čaj. Prijeko je potrebno. On natovaruje križ, ali On daje i snagu*«, dometnula je da bi ga bar malo pripremila.

Grofica Lidija Ivanovna obično je pisala po dva i po tri pisamca na dan Alekseju Aleksandroviču. Ona je voljela taj način ophođenja s njime jer je u sebi imao i elegancije i tajnovitosti čega nije bilo u njenim osobnim dodirima.

¹⁷³ *Koncesija – državna podjela prava na organiziranje industrijskih poduzeća.*

¹⁷⁴ *Francuski: Gospođa grofice.*

XXIV

Čestitanja se završiše. Susrećući se u odlasku, ljudi su prepričavali posljednje dnevne novosti, razgovarali o novim dobijenim odlikovanjima i o premještajima uglednih službenika.

– Da nešto dadu grofici Marji Borisovnoj ministarstvo rata, a za načelnika štaba postave kneginju Vatkovsku – govoraše sijed neki staračac u mundiru zlatom izvezanom obraćajući se visokoj gospođici i ljepotici koja ga je raspitivala o premještajima.

– A mene u adutante – odgovori gospođica smiješeći se.

– Vi već imate postavljenje. Vas će u bogoštovlje. A za pomoćnika će vam dati – Karenjina.

– Zdravi bili, kneže! – reče staračac stežući ruku pridošlome.

– Šta to rekoste za Karenjina? – reče knez.

– On i Putjatov dobiše *Aleksandra Nevskoga*¹⁷⁵.

– Mislio sam da ga on već ima.

– Ne. Pogledajte ga samo – reče staračac, pokazujući izvezenim šešikom na Karenjina u dvorskome mundiru, s novim crvenim trakom preko ramena, koji se bio zaustavio na vratima s jednim utjecajnim članom državnoga vijeća. – Sretan je i zadovoljan ko bubreg u loju – dodu on zaustavljajući se da se porukuje s jednim atletske građenim ljepotanom i komornikom.

– Nije, ostario je – reče komornik.

– Brige. On sada neprekidno sastavlja projekte. I sad se neće okaniti onoga jadnika dok mu ne izloži tačku po tačku.

– Kako ostario? *Il fait des passions*¹⁷⁶. Mislim, grofica Lidija Ivanovna ljubomorna je sada zbog žene.

– Šta! O grofici Lidiji Ivanovnoj, molim, ne govorite ništa ružno.

– Pa zar je to ružno da je ona zaljubljena u Karenjina?

– A je li istina da je Karenjina ovdje?

– Nije baš ovdje, u dvorcu, ali je u Petrogradu. Jučer sam ih sreo, nju i Vronskoga *bras dessus, bras dessous*¹⁷⁷ u Morskoj ulici.

– *C'est un homme qui n'a pas...*¹⁷⁸ – bio je zaustio komornik, ali zastane uklanjajući se s puta i klanjajući se jednoj osobi iz carske porodice što je tuda prolazila.

Tako su bez prestanka govorili o Alekseju Aleksandroviču osuđujući ga i rugajući mu se, dok je on u međuvremenu, prepriječivši put članu državnoga vijeća kojega je bio ulovio, njemu tačku po tačku izlagao neki financijski projekt.

¹⁷⁵ *Visoko rusko carsko odlikovanje.*

¹⁷⁶ *Francuski: On ima uspjeha (misli se kod žena).*

¹⁷⁷ *Francuski: Ispod ruke.*

¹⁷⁸ *Francuski: To je čovjek koji nema...*

Gotovo u isto vrijeme kako je Alekseju Aleksandroviču otišla žena, njega snađe ono što je najgorče za čovjeka u službi – prijekid uspona u službenom napredovanju. Taj prijekid bijaše već gotov, i svi su to jasno vidjeli, jedino još sam Aleksej Aleksandrovič nije bio svjestan toga da mu je karijera završena. Je li zbog sukoba sa Stremovom, zbog nesreće sa ženom, ili jednostavno zbog toga što je Aleksej Aleksandrovič došao do granice koja mu je bila unaprijed postavljena, ali te godine svima postade očito da je na njegovu karijeru stavljen križ.

On je još bio na istaknutu položaju, bio je član mnogih povjerenstava i odbora; ali on bijaše čovjek koji je svoje dao i od kojega se više ništa ne očekuje. Ma šta da je on govorio, ma šta da je predlagao, slušali su ga kao da je ono što on predlaže već odavno poznato i da je to baš ono što nije potrebno.

Ali Aleksej Aleksandrovič toga nije osjećao nego je, naprotiv, budući da mu nije bilo dopušteno da izravno sudjeluje u državičkim poslovima, sada jasnije no prije vidio nedostatke i pogreške u djelatnosti drugih ljudi te je smatrao za svoju dužnost da upozori na sredstva da se one isprave. Ubrzo nakon svoga prijekida sa ženom počeo je pisati svoj prvi nacrt novoga sudstva, prvi od čitavoga niza nikomu potrebnih nacrti za sve grane državne uprave, koje mu je bilo suđeno da napiše.

Ne samo da Aleksej Aleksandrovič nije zapažao kako je njegov položaj u službenome svijetu beznadan i ne samo da ga to nije ožalošćavalo nego je više no ikada bio zadovoljan svojom djelatnošću.

»Oženjeni se brine za svjetovno, kako će ugoditi ženi, neoženjeni se brine za gospodnje, kako će ugoditi gospodu«, veli apostol Pavle, i Aleksej Aleksandrovič se, kako se u svemu sada upravljao prema Svetom pismu, često sjećao ovoga teksta. Njemu se činilo, otkako je bio ostao bez žene, da je svim svojim projektima više služio Gospodu negoli prije. Očito nestrpljenje člana vijeća, koji je želio otići od njega, Alekseja Aleksandroviča nije zbunjivalo; prestao je izlagati tek onda kad je vijećnik, okoristivši se prolaskom one osobe iz carske porodice, umakao od njega.

Kad osta sam, Aleksej Aleksandrovič obori glavu prikupljajući misli, zatim se rastreseno obazre oko sebe i pođe prema vratima gdje se nadao da će sresti groficu Lidiju Ivanovnu.

»I kako su samo svi oni jaki i tjelesno zdravi – pomisli Aleksej Aleksandrovič gledajući jednoga snažnog komornika raščešljanih namirisanih zalisaka i crvenu šiju nekoga kneza utegnutu u mundir, pored kojih je morao proći. – Pravo je rečeno da je sve na svijetu zlo«, pomisli on, još jednom ispod oka pogledajući u komornikove listove na nogama.

Bez žurbe pomičući noge, izraza kao i uvijek umorna i dostojanstvena, Aleksej Aleksandrovič se nakloni gospodi koja su o njemu bila govorila te, gledajući u vrata, očima potraži groficu Lidiju Ivanovnu.

– A! Alekseju Aleksandroviču! – reče staračac pakosno sjevajući očima kad je Karenjin bio došao do njega i hladnom se kretnjom naklonio. – Ja vam još ne čestitah – reče pokazujući njegov novodobiveni trak.

– Zahvaljujem – odgovori Aleksej Aleksandrovič. – Kakav je danas divan dan – doda on, po svojoj navici osobito ističući riječ »divan«.

Da su mu se oni izrugavali, to je znao, ali on od njih ništa drugo nije ni očekivao do neprijateljstva; već je bio navikao na to.

Spazivši kako se žuta ramena grofice Lidije Ivanovne uzdižu iz steznika kad je ona ušla na vrata, i spazivši joj divne zamišljene oči kako ga zovu k sebi, Aleksej Aleksandrovič se osmijehne otkrivši svoje zdrave bijele zube te joj priđe.

Toaleta je Lidiju Ivanovnu stajala grdna truda kao i sve njene toalete u ovo posljednje vrijeme. Svrha njene toalete sada je bila posve suprotna svrsi za kojom je težila pred trideset godina. Onda joj je bilo stalo do toga da se bilo čime uresi i, šta više to bolje.

Sada je, naprotiv, kao i uvijek bila nesrazmjerno svojim godinama i pojavi tako nakićena da se samo brinula kako suprotnost između toga nakita i njene vanjštine ne bi bila skroz naskroz pretjerana. A što se Alekseja Aleksandroviča tiče, ona je to postigla i njemu se činila privlačna. Za njega ona nije bila samo jedini otok prijaznog držanja prema njemu, nego i jedini otok ljubavi usred mora neprijateljstva i poruge, što ga je okruživalo.

Prolazeći kroza šibe podrugljivih pogleda, on se prirodno ustremio k njenu zaljubljenju pogledu kao biljka k svjetlu.

– Čestitam – rekla mu je očima pokazujući trak. Susprežući zadovoljan smiješak, on slegne ramenima zaklopivši oči kao da veli da to njega ne može radovati. Grofica je Lidija Ivanovna dobro znala da je to jedna od njegovih glavnih radosti premda on to nikad ne bi priznao.

– Šta radi naš anđeo? – reče grofica Lidija Ivanovna misleći time na Serjožu.

– Ne mogu kazati da sam posve zadovoljan njime – podižući obrve i otvarajući oči, reče Aleksej Aleksandrovič. – Ni Sitnikov nije zadovoljan njime. (Sitnikov bijaše pedagog kojemu je bio povjeren Serjožin svjetovni odgoj.)

Kao što sam vam već bio govorio, on je nekako hladan prema najvažnijim pitanjima koja bi morala u dušu dirati svakoga čovjeka i svako dijete – uze Aleksej Aleksandrovič izlagati svoje misli o jedinom pitanju što ga je još osim službe zanimalo – sinov odgoj.

Kada se Aleksej Aleksandrovič uz pomoć Lidije Ivanovne opet povratio k životu i radu, osjetio je svojom dužnošću da se pozabavi odgojem sina koji mu je ostao na brizi. Kako se nikad prije nije zanimalo za odgojna pitanja, Aleksej Aleksandrovič posveti neko vrijeme teorijskom proučavanju predmeta. Pa kad pročita nekoliko knjiga iz antropologije, pedagogije i didaktike, Aleksej Aleksandrovič sastavi sebi plan odgoja i pošto pozva najboljega petrogradskog pedagoga radi vodstva, pristupi poslu. I taj ga je posao neprestano zanimalo.

– Da, ali srce? Ja u njemu vidim očevu srce, a s takvim srcem dijete ne može biti loše – reče grofica Lidija Ivanovna ushićeno.

– Da, možda... Koliko je do mene, ja činim svoju dužnost. To je sve što mogu učiniti.

– Doći ćete k meni – reče grofica Lidija Ivanovna pošto je malo posut jela – treba da porazgovaramo o nečemu tužnom za vas. Sve bih dala da mi vas je

izbaviti od nekih uspomena, ali drugi ne misle tako. Dobila sam pismo od nje. Ona je ovdje, u Petrogradu. Aleksej Aleksandrovič zadrhtnu kad se spomenu žena, ali odmah mu se na licu ustali ona mrtva ukočenost koja je izražavala posvemašnju nemoć prema svemu tome.

– Očekivao sam to – rekao je.

Grofica Lidija Ivanovna pogleda ga oduševljeno, a suze od ushita pred veličinom njegove duše navriješe joj na oči.

XXV

Kad je Aleksej Aleksandrovič ušao u omalen, udoban kabinet grofice Lidije Ivanovne, krcat starinskim porculanom i ukrašen portretima, domaćice same još nije bilo. Preoblačila se.

Na okruglome stolu bijaše prostrt stolnjak i postavljen kineski čajni pribor i srebrni špiritni čajnik. Aleksej Aleksandrovič rastreseno pogleda bezbrojne poznate portrete što su ukrašavali kabinet pa, sjednuvši za stol, otvori Evandjelje što je tu ležalo. Šuštanje grofičine svilene haljine prenulo ga.

– Eh, sad ćemo bar mirno sjesti – reče grofica Lidija Ivanovna uzbuđeno se smiješeći dok je žurno prolazila između stola i divana – i porazgovoriti se uz naš čaj.

Nakon nekoliko pripremljenih riječi grofica Lidija Ivanovna predade, teško dišući i crveneći, u ruke Aleksej a Aleksandroviča pismo što ga je ona bila dobila.

Kad je on pročitao pismo, dugo je šutio.

– Ne držim da bih imao prava da joj odbijem – reče bojažljivo, podignuvši oči.

– Prijatelju moj! Vi ni u kome ne vidite zla!

– Ja, naprotiv, vidim da je sve zlo. Ali je li to pravedno?...

Na njegovu licu bijaše neodlučnost i vidjelo se da traži savjeta, potpore i vodstva u nečemu što mu bijaše neshvatljivo.

– Ne – prekine ga grofica Lidija Ivanovna. – Svemu ima granica. Ja shvaćam nemoral – rekla je ali ne baš posve iskreno budući da ona nikad nije mogla shvatiti što žene vodi u nemoral – ali ja ne shvaćam okrutnosti, i to prema kome? Prema vama! Kako može biti u gradu u kome ste vi? Ne, čovjek se uči dok je živ. I ja se tako učim shvaćati vašu uzvišenost i njezinu niskost.

– A tko će baciti kamen? – reče Aleksej Aleksandrovič očito zadovoljan svojom ulogom. – Sve sam joj oprostio i sada joj ne mogu uskratiti onu ljubav koja je njoj potrebna – ljubav prema sinu.

– Ali je li to ljubav, prijatelju moj? Je li to iskreno? Uzmimo, vi ste oprostili, opraštate... ali imamo li mi pravo utjecati na dušu ovog anđela. On drži da je ona umrla. On se moli za nju i moli boga da joj oprostí grijehe... Tako je i bolje. A ovako, šta će sada misliti.

– Na to nisam mislio – reče Aleksej Aleksandrovič očito na sve pristajući.

Grofica Lidija Ivanovna pokri lice rukama te malo zašutje. Molila se.

– Ako mene pitate za savjet – rekla je pošto se pomolila i otkrila lice – ja vam ne bih svjetovala da to učinite. Zar ja ne vidim kako vi patite, kako je ovo otvorilo vaše rane? Međutim, uzmimo, kao i uvijek, vi zaboravljate na se. Ali čemu sve to vodi? Novim patnjama za vas i mukama za dijete? Da je u njoj ostalo išta ljudskog, sama to ne bi smjela poželjeti. Ne, bezuvjetno bi vam ja to svjetovala, pa ako mi vi dopuštate, ja ću njoj napisati pismo.

I Aleksej Aleksandrovič pristane, te grofica Lidija Ivanovna napisa na francuskome ovo pismo:

»Gospodo. Ako Vašem sinu spomenemo Vas, mogli bismo ga navesti na pitanja na koja se ne može odgovoriti a da se u dušu djetetovu ne usadi osuda onoga što bi mu moralo biti svetinjom, te stoga molim da odbijanje Vašeg muža shvatite u duhu kršćanske ljubavi. Molim Svevišnjega da bude prema vama milosrdan.

Grofica Lidija.«

Ovo je pismo postiglo onu pritajenu svrhu koju je grofica Lidija Ivanovna tajila samoj sebi. Ono je do u dno duše uvrijedilo Anu.

Sam pak Aleksej Aleksandrovič, kad se od Lidije Ivanovne vratio kući, nije se toga dana mogao odati svojim svakidašnjim poslovima, niti je mogao naći onaj duševni mir religiozna i spašena čovjeka, koji je prije osjećao.

Sjećanje na ženu koja je toliko bila kriva njemu i pred kojom je on bio tako svet kako mu je s pravom govorila grofica Lidija Ivanovna, ne bi ga smjelo uznemirivati; ali on nije bio miran: nije mogao razumjeti knjigu koju je čitao, nije mogao odagnati tegobnih uspomena o svome ponašanju prema njoj, uspomena na pogreške što ih je, kako mu se sada činilo, bio počinio prema njoj. Sjećanje na ono kako je, kad se vratio s utrka, primio njeno priznanje da mu je nevjerna (a napose to što je od nje zahtijevao samo prividnu pristojnost, a njega nije izazvao na dvoboj) mučilo ga je kao kajanje. Isto ga je tako mučilo sjećanje na pismo što joj ga je on bio napisao; osobito su mu žegli srce stid i kajanje zbog toga što je nepotrebno opraštao i brinuo se za tuđe dijete. I upravo isti takav stid i kajanje osjećao je sada pretresajući svu svoju prošlost s njome i sjećajući se nespretnih riječi kojima ju je nakon duga kolebanja bio zaprosio.

»Ali u čemu sam ja kriv?« govorio je sebi. I ovo je pitanje uvijek u njemu izazivalo drugo jedno pitanje – osjećaju li drukčije, vole li drukčije, žene li se drukčije ti drugi ljudi, svi ti Vronski, Oblonski... oni komornici jakih listova na nogama. I u njegovoj mašti prolazaše čitav niz onih jedrih, snažnih ljudi koji ne znaju za sumnje, koji su nehotice vazda i svuda svraćali na sebe njegovu radoznanu pažnju. Odgonio je od sebe ove misli, nastojao je sebe uvjeriti kako on ne živi za ovaj privremeni život nego za život vječni, da u njegovoj duši prebiva mir i ljubav. Ali to što je on u ovome privremenom, ništavnom životu počinio neke, kako se njemu činilo, ništavne pogreške, mučilo ga je tako kao da i nije bilo onoga vječnoga spasa u koji je on vjerovao. Ali ovo iskušenje ne potraja dugo i domalo opet u duši Alekseja Aleksandroviča nastane onaj mir i ona uzvišenost zahvaljujući kojima je mogao zaboravljati ono čega nije htio i da se sjeća.

XXVI

– Pa šta je bilo, Kapitoniču – reče Serjoža, rumen se i veseo vrativši sa šetnje uoči svoga rođendana i predajući svoj naborani kaputić visokome starome vrataru koji se, visoka uzrasta, odozgora smiješio mališanu. – Pa šta, je li dolazio danas onaj povezani činovnik? Je li ga tata primio?

– Primili su ga. Čim je šef bio izišao, a ja odmah najavio – veselo namignuvši reče vratar. – Dopustite, ja ću vam.

– Serjoža! – reče učitelj, Slaven, zastavši na vratima koja su vodila u nutarnje odaje. – Skinite se sami.

Ali premda je dobro čuo slabašni učiteljev glas, Serjoža se na njega ni ne osvrnu. Stajao je držeći se rukom za vratarev opasač i gledao ga u lice.

– Nego, učini li tata za njega šta je trebalo? Vratar potvrdno kimne glavom.

Kako je već sedam puta dolazio da za nešto moli Alekseja Aleksandroviča, povezani taj činovnik zanimao je i Serjožu i vratara. Serjoža ga je jednom zatekao u predsoblju i čuo kako je tužno molio vratara da ga najavi govoreći! da mu je došlo da zajedno s djecom mre.

Otada se, kad je drugi put sastao činovnika u predsoblju, Serjoža počeo zanimati za njega.

– Pa je l' mu bilo šta drago? – pitao je.

– Nego šta! Malo pa bi skaćući bio otišao odavde.

– A jesu li štogod donijeli? – upita Serjoža malo pošutjevši.

– Pa, gospodaru – mašući glavom šaptom će vratar – ima nešto od grofice.

Serjoža odmah shvati da to nešto o čemu je govorio vratar bijaše dar grofice Lidije Ivanovne njemu za rođendan.

– Šta kažeš? Gdje je?

– Kornej je unio u tatinu sobu. Mora da je neka dobra stvarca!

– Je li, kolika? Otprilike ovolika?

– Nešto manja, ali dobra.

– Knjiga?

– Nije, neki predmet. Idite, idite, zove vas Vasilij Lukič – reče vratar slušajući kako se približuju učiteljevi koraci i oprezno rastvarajući ručicu koja mu se u na po skinutoj rukavici držala za opasač te mahne glavom na Lukiča.

– Vasilije Lukiču, evo me odmah! – odgovori Serjoža onim vedrim i ljupkim smiješkom koji bi uvijek pobjeđivao pedantnoga Vasilija Lukiča.

Serjoža bijaše suviše veseo, suviše je zbog svega bio sretan, a da sa svojim prijateljem vratarom ne podijeli još i obiteljsku radost za koju je doznao na šetnji u ljetnom vrtu od nećake grofice Lidije Ivanovne. Ta je radost bila osobito važna jer se po vremenu podudarala s radošću onoga činovnika i njegovom vlastitom radošću što su mu donijeli igračkaka. Serjoži se činilo da je danas dan kad svi moraju biti radosni i vedri.

– Znaš li, tata je dobio Aleksandra Nevskoga?

– Kako ne bih znao! Već su dolazili čestitati.

– Pa, je l' mu drago?

– Kako da čovjeku carska milost ne bude draga! Znači, zaslužio je – vratar će strogo i ozbiljno.

Serjoža se zamislio zagledajući se u vratarevo lice koje je bio do u najsitnije tančine proučio, osobito u podbradak koji je visio među sijedim zaliscima, a nitko ga nije vidio osim Serjože jer ga on nikada drukčije nije motrio negoli odozdo.

– A je l' tebi tvoja kći skoro dolazila? Vratareva je kći bila balerina.

– Kako bi došla radnim danom? I one treba da uče. I vi morate učiti, gospodaru, idite.

Došavši u sobu, mjesto da sjedne da radi zadaću, Serjoža ispriповjedi učitelju kako misli da je ono što su donijeli sigurno neki stroj.

– Šta vi mislite? – upita.

Ali Vasilij Lukič mišljaše samo na to da valja naučiti lekciju iz gramatike za učitelja što će doći u dva sata.

– Ne, samo mi još recite, Vasilije Lukiču – upita on odjednom već sjedeći za radnim stolom i držeći u rukama knjigu – šta je veće od Aleksandra Nevskoga? Zna li, tata je dobio Aleksandra Nevskoga?

Vasilije Lukič odgovori da je od *Aleksandra Nevskoga* veći *Vladimir*.¹⁷⁹

– A još veći?

– Najveći je *Andrej Prvovjenčani*.

– A još veći od Andreja?

– Ne znam.

– Kako, ni vi ne znate? – i Serjoža se, nalaktivši se, udube u razmišljanje. Njegovo razmišljanje bješe vrlo zamršeno i vrlo raznoliko. Zamišljao je kako će mu otac odjednom dobiti i Vladimira, i Andreja, i kako će on zbog toga danas na satu biti kudikamo bolji, te kako će on sam, kad bude velik, dobiti sva odlikovanja i ono što će izmisliti da bude veće od Andreja. Netom ih izmisle, a on ih već zasluži. Oni će izmisliti još veće, a on će odmah i njih da zasluži.

U takvu razmišljanju prođe vrijeme, pa kad dođe učitelj, zadaća o oznakama mjesta, vremena i načina ne bi gotova, te učitelj ne bje samo nezadovoljan već bijaše i ožalošćen.

To što se učitelj ražalostio, ganu Serjožu. On se nije osjećao krivim što nije naučio zadaću; koliko god se bio trsio, nikako to nije mogao napraviti: dok mu je još učitelj tumačio, vjerovao je i reklo bi se shvaćao, ali čim je ostajao sam, nikako nije mogao upamtiti i shvatiti da je kratka i tako razumljiva riječ »najednom« oznaka načina radnje. Ali njemu je ipak bilo žao što je ožalostio učitelja te htjede da ga utješi.

Izabrao je trenutak kad je učitelj šutke motrio u knjigu.

– Mihaile Ivaniću, kad je vama imendan? – upita on najednom.

– Bolje bi bilo da mislite na svoju zadaću, a imendani nemaju nikakva značenja za razumno biće. Dan kao i drugi dani na koji treba raditi.

Serjoža pažljivo pogleda učitelja, njegovu rijetku bradicu, naočale koje su se spustile ispod udubine koju su one napravile na nosu te se tako zamislio da više

¹⁷⁹ *Isto, visoko rusko carsko odlikovanje.*

ništa nije čuo od onoga što mu je učitelj tumačio. Shvaćao je da učitelj ne misli ono što govori, osjećao je to po tonu kojim je to bilo rečeno.

»Ama zašto su se oni dogovorili da to govore uvijek na jedan te isti način, uvijek ono što je najdosadnije i najnepotrebnije? Zašto on mene odbija od sebe, zašto on mene ne voli?« pitao se turobno i nije mogao smisliti odgovora.

XXVII

Poslije učiteljeva bijaše očevo sat. Kako otac ne dolazaše, Serjoža sjedne za stol igrajući se nožićem te stane misliti. Jedno od omiljenih Serjožinih zanimanja bijaše to da za vrijeme šetnji traži svoju majku. On općenito nije vjerovao u smrt, a napose u njenu smrt unatoč tome što mu je to Lidija Ivanovna kazala a otac potvrdio, te ju je, i nakon toga kako su mu rekli da je umrla, za vrijeme šetnji tražio. Svaka punija, graciozna žena tamnih kosa bijaše njegova mati.

Kad bi ugledao takvu ženu, u duši bi mu se podizalo takvo osjećanje nježnosti da se gušio, a suze mu navirale na oči. I on je evo sad na očekivao da će mu ona prići, da će podignuti koprenu. Čitavo lice će joj se vidjeti, nasmiješit će se, zagrlit ga, osjetit će njen miris, oćutjeti nježnost njene ruke te će zaplakati od sreće kao onda kad joj je jedne večeri legao do nogu, o ona ga škakljala dok je on kikotao i ujedao joj bijelu ruku s prstenjem.

Zatim, kad je slučajno doznao od dadilje da mu mati nije umrla, i kad su mu otac i Lidija Ivanovna objasnili da je dobro po nj što je ona umrla jer je bila nevaljala (u to on već nikako nije mogao vjerovati jer ju je volio), on ju je jednako opet tražio i iščekivao. Danas je u ljetnom vrtu bila jedna dama u ljubičastoj kopremi koju je on, sve vrijeme dok im je prilazila puteljkom, pratio zamirujući u srcu i nadajući se da je to ona. Ta dama nije stigla do njih i nekamo se bila izgubila. Jače no ikad Serjoža je danas ćutio plimu ljubavi prema njoj i sada je, zanijevši se, očekujući oca, čitav kraj stola izrezao nožićem, blistavim očima gledajući preda se i misleći na nju.

– Tata ide! – trgne ga iz misli Vasilij Lukič. Serjoža skoči, pride k ocu pa, pošto mu poljubi ruku, pogleda ga pažljivo, tražeći znakove radosti što je dobio Aleksandra Nevskoga.

– Jesi li se lijepo prošetao? – reče Aleksej Aleksandrovič sjedajući u svoj naslonjač, primičući k sebi knjigu Staroga zavjeta i otvarajući je. Unatoč tome što je Aleksej Aleksandrovič toliko puta govorio Serjoži da svaki kršćanin mora nepogrešivo poznavati svetu povijest, on je sam često posezao za knjigom Staroga zavjeta da što provjeri, i Serjoža je to primijetio.

– Da, bilo je vrlo veselo, tata – reče Serjoža sjedajući postrance na stolicu i ljuljajući se, a to je bilo zabranjeno. – Vidio sam Nadenjku. (Nadenjka je bila nećaka Lidije Ivanovne koja se u nje odgajala.) Ona mi je rekla da su vam dali novu zvijezdu. Je li vam drago, tata?

– Prvo i prvo, ne njiši se, molim te – reče Aleksej Aleksandrovič. – A drugo, draga nije nagrada nego rad. I ja bih želio da ti to shvatiš. Evo, ako se ti budeš trudio, ako budeš učio zbog toga da dobiješ nagradu, rad će ti se učiniti težak; ali (govoraše Aleksej Aleksandrovič sjećajući se kako se jutros krijepio sviješću o dužnosti radeći dosadan posao koji se sastojao u potpisivanju stotine i osamnaest spisa) kad se budeš trudio iz ljubavi prema radu, u njemu ćeš naći nagradu za sebe.

Blistave od nježnosti i veselja Serjožine oči zgasnuše i ponikoše pred očevim pogledom. Bio je to onaj isti, odavno poznati ton kojim se otac uvijek njemu obraćao i koji je Serjoža već bio naučio oponašati. Otac je uvijek govorio s njime – tako je Serjoža osjećao – kao da se obraćao kakvu dječaku kojega je sam izmislio, jednome od onih što se nalaze u knjižicama, ali nimalo nalik na Serjožu. I Serjoža se uvijek pred ocem nastojao pretvarati da on jeste upravo onaj dječak iz knjige.

– Ti ovo shvaćaš, nadam se? – reče otac.

– Da, tata – odgovorio je Serjoža hineći izmišljenoga dječaka.

Sat se sastojao od učenja napamet nekoliko stihova iz Evandjelja i ponavljanja početka Staroga zavjeta. Stihove iz Evandjelja Serjoža je prilično znao, ali u času kad ih je govorio bio se zagledao u očevu čeonu kost koja se tako strmo svijala kod sljepočice da se on spleo te kraj jednoga stiha s jednakom riječi prenio na početak drugoga. Alekseju Aleksandroviču bješe očito da on nije razumijevao ono što je govorio, i to ga je naljutilo.

Namrštio se i stao objašnjavati ono što je Serjoža već mnogo puta slušao i nikada da zapamti jer je isuviše jasno shvaćao – poput onoga da »najjednom« jeste oznaka načina radnje. Serjoža je uplašena pogleda motrio oca i mislio samo na jedno: hoće li ga ili neće otac primorati da ponovi ono što je on rekao kao što je to koji put znalo biti. I ta je misao Serjožu toliko plašila, da on više ništa nije shvaćao. Ali ga otac ne primora da ponovi te prijede na zadaću iz Novoga zavjeta.

Serjoža dobro ispriopovijedi same događaje, ali kod odgovaranja na pitanja šta su pretkazivali nekoji događaji, ne znade ništa unatoč tomu da je za ovu zadaću već bio kažnjen. A mjesto gdje on više ništa nije mogao reći i gdje se smeo, te rezao stol, te se ljuljao na stolici, bijaše ono gdje je imao nešto reći o patrijarsima prije potopa. Od njih on ni za koga nije znao osim za Enoha koji je bio živ uznesen na nebo. Prije se sjećao imena, ali sada je bio posve zaboravio osobito stoga što mu je Enoh bio najmilija osoba iz cijeloga Starog zavjeta, i što se uz Enohovo uzašašće na nebo u njegovoj glavi nadovezivao čitav jedan dugi tok misli kojemu se on i sada bio predao ukočenim očima gledajući u lančić očeva sata dopala zakopčanu dugmad na njegovu prsluku.

U smrt, o kojoj mu tako često govorahu, Serjoža nikako nije vjerovao. Nije vjerovao da ljudi koje on voli mogu umrijeti, a osobito pak da će i on sam umrijeti. To za njega bješe potpunoma nemoguće i neshvatljivo. Ali njemu govorahu da će svi umrijeti; on je čak pitao ljude kojima vjeruje, pa i oni to potvrdiše, dadilja je govorila isto, premda nehotice. Ali Enoh nije umro, dakle ne

umiru svi. »I zašto onda svatko ne bi mogao biti zaslužan pred bogom te biti živ uznesen na nebo?« mišljaše Serjoža. Zli, to jest oni koje Serjoža nije volio, ti su mogli umrijeti, ali dobri svi mogu biti poput Enoha.

– No, pa koji su sve bili patrijarsi?

– Enoh, Enos.

– Pa te si već rekao. Loše, Serjoža, vrlo loše. Kad ti ne nastojiš upoznati ono što je najpotrebnije jednom kršćaninu – reče otac ustajući – šta onda može tebe zanimati. Nezadovoljan sam tobom, i Pjotr je Ignatjič (to je bio glavni pedagog) nezadovoljan tobom... Ja te moram kazniti.

I otac i pedagog, obojica bjehu nezadovoljni Serjožom, a on je zaista učio vrlo loše. Ali nikako se nije moglo reći da je on bio nesposoban dječak. Naprotiv, bio je mnogo sposobniji od dječaka što ih je pedagog Serjoži stavljao kao primjer. Po očevu sudu on nije htio učiti ono što su ga učili. A zapravo on to nije mogao učiti. Nije mogao stoga što je u duši imao potreba koje su njega više obvezivale negoli potrebe koje su suho postavljali otac i pedagog. Te su potrebe proturječile jedne drugima, i on se otvoreno borio sa svojim odgojiteljima.

Imao je devet godina, bio je još dijete, ali dušu je svoju poznao, visoko ju je cijenio, čuvao je kao što kapak čuva oko, i bez ključa ljubavi nikoga u svoju dušu nije puštao. Njegovi su se odgojitelji žalili da on neće da uči, a duša njegova bijaše prepuna žudnje za znanjem. I on je učio od Kapitoniča, od dadilje, od Nađenjke, od Vasilija Lukiča, a ne od učitelja. Voda koju su otac i pedagog čekali da udari na njihov mlin već je davno bila otekla i djelovala na drugome mjestu.

Otac je kaznio Serjožu ne pustivši ga k Nađenjki, nećaki Odi je Ivanovne; ali ta se kazna okrenula u sreću za Serjožu. Vasilij Lukič bijaše dobre volje te mu pokaza kako se prave vjetrenjače. Cijelo veče proteče u radu i maštanju kako bi se mogla napraviti vjetrenjača da se na njoj vrti: uhvatio bi se rukama za krila ili se privezao – i vrtio, vrtio. Na majku Serjoža nije mislio čitavo veče, ali kad je legao u postelju, najednom se sjeti nje te se svojim riječima pomoli da bi mu se sutra, o njegovu rođendanu, mati prestala kriti i da mu dođe.

– Vasilije Lukiču, znate li za što sam se ja još povrh svega pomolio?

– Da biste bolje učili?

– Nije.

– Za igračke?

– Nije. Ne pogadate. Nešto divno, ali je tajna! Kad se zbude, reći ću vam. Niste pogodili?

– Nisam, ne mogu pogoditi. Recite vi – reče Vasilij Lukič osmjehujući se, a to je bilo rijetko. – Hajde, ležite, gasim svijeću.

– A ja bez svijeće još bolje vidim ono što vidim i za što sam se molio. Eto umalo ne rekoh tajnu! – vedro se nasmijavši reče Serjoža.

Kad mu odnesoše svijeću, Serjoža ču i oćutje svoju mater. Stajala je ponad njega i milovala ga pogledom punim ljubavi. Ali iskrsoše vjetrenjače, nožić, sve se ispremišea, te on zaspao.

XXVIII

Po dolasku u Petrograd Vronski se i Ana nastaniše u jednom od najboljih svratišta. Vronski zasebno, u donjem spratu, Ana s djetetom, dojljom i djevojkom na gornjem, u velikom odjelu od četiriju soba.

Već prvoga dana po dolasku Vronski ode k bratu. Ondje je zatekao mater koja je poslom bila došla u Moskvu. Mati ga i snaha dočekaše kao i obično, ispitivale su ga o putu u inozemstvo, govorele o zajedničkim znancima, ali ni jednom riječju ne spomenuše njegove veze s Anom. Brat ga je pak, sutradan se ujutro dovezavši Vronskome, sam upitao za nju, a Aleksej Vronski mu otvoreno reče da on na svoju vezu s Karenjinom gleda kao na brak; da sa nada da će isposlovati rastavu i onda se oženiti njome, a dotle da je smatra za svoju ženu kao što bi smatrao bilo koju drugu ženu te da ga moli da tako kaže materi i svojoj ženi.

– Ako svijet toga ne odobrava, meni je svejedno – reče Vronski – ali ako moja rodbina želi biti u rodbinskim odnosima sa mnom, u istim takvim odnosima mora biti i s mojom ženom. Stariji brat, koji je uvijek cijenio mišljenje mlađeg, nije baš pouzdano znao je li on u pravu ili nije dok svijet nije riješio to pitanje; što se pak njega sama ticalo, on nije ništa imao protiv toga te je zajedno s Aleksejem pošao k Ani.

Pred bratom, kao i pred svima ostalima, Vronski je Ani govorio vi i ponašao se prema njoj kao prema bliskoj znanici, ali se razumijevalo da brat poznaje njihove odnose pa se govorilo kako će Ana putovati na imanje Vronskoga.

Unatoč svemu svome društvenom iskustvu, zbog ovoga novog položaja u kome se nalazio, Vronski je bio u čudnoj zabludi. Čovjek bi rekao, pa on je morao shvatiti da je društvo za njega i za Anu zatvoreno; ali u njegovoj se glavi sada rodiše nekakve nejasne misli da je tako bilo samo u starim vremenima, a, da su se sada, uz ovako brz napredak (da to ni sam nije opazio, on je sada postao pristaša svakog napretka), da su se sada društveni nazori promijenili te da pitanje hoće li oni biti primljeni u društvo nije još riješeno. »Naravno – mislio je – otmjeno dvorsko društvo neće primiti, ali bliski ljudi mogu to i moraju shvatiti kako treba.«

Može čovjek nekoliko sati podvijenih nogu prosjedjeti na jednom te istom mjestu ako zna da ga ništa ne priječi u tome da promijeni položaj; ali ako čovjek zna da mora sjediti tako podvijenih nogu, nastat će grčevi, noge će se trzati i gurati prema onome mjestu kamo bi ih htio protegnuti. To je isto osjećao Vronski prema društvu. Premda je u dubini duše znao da je njima društvo zatvoreno, on je pokušao da vidi neće li se društvo sada promijeniti i neće li ih primiti. Ali vrlo je brzo primijetio, iako društvo za nj osobito bijaše otvoreno, da je za Anu bilo zatvoreno. Kao u igri *mačke i miša*¹⁸⁰ ruke podignute za njega smjesta bi se spuštale pred Anom.

¹⁸⁰ *Dječja igra: igrači se drže za ruke, u kolu su mačka i miš; miš se propušta uzdignutih ruku, mački se preprečuje put opuštenim rukama.*

Jedna od prvih dama petrogradskoga otmjenog društva koju je sreo Vronski bješe njegova sestrična Betsi.

– Napokon! – radosno ga ona dočeka. – A Ana? Baš mi je drago! Gdje ste odsjeli? Mogu zamisliti kako vam je nakon vašega divnog putovanja užasan naš Petrograd; a tek vaš medeni mjesec u Rimu. Što je s rastavom? Jeste li sve to obavili?

Vronski je opazio da je Betsino oduševljenje splasnulo kad je doznala da rastava još nije provedena.

– Na mene će se nabaciti kamenom – rekla je – ali ja ću doći k Ani da, zacijelo ću doći. Nećete se ovdje dugo zadržati?

I odista, ona je toga istog dana došla k Ani; ali njen ton više uopće nije bio onakav kao prije. Ona se, očito ponosila svojom smjelošću i željela je da Ana shvati što znači vjernost njena prijateljstva. Nije se zadržala ni deset minuta razgovarajući o društvenim novostima, a na odlasku reče:

– Ne rekoste mi kad će biti rastava. Meni se fućka šta svijet misli, ali druga će vas uškrobljena gospoda biti hladnom odbojnošću sve dok se ne vjenčate. A to je sada tako jednostavno: »*Ca se fait*.¹⁸¹ Vi dakle putujete u petak? Šteta da se više nećemo vidjeti.

Po Betsinu tonu Vronski je mogao shvatiti šta mu je očekivati od društva; ali on učini još jedan pokušaj u svojoj porodici. U svoju se mater nije pouzdavao. Znao je da je mati, koja se toliko oduševila Anom kad se s njom prvi put bila upoznala, sada prema njoj neumoljiva jer je ona bila uzrokom da je sinova karijera upropaštena. Ali on je velike nade polagao u Var ju, bratovu ženu. Činilo mu se da se ona neće nabaciti *kamenom*¹⁸² te da će jednostavno i odlučno otići k Ani i isto je tako primiti.

Sutradan po svom dolasku Vronski se odvezao do nje pa, zetekavši je samu, otvoreno joj iznese svoju želju.

– Ti dobro znaš, Alekseju – rekla je pošto ga je saslušala – koliko te ja volim i koliko sam spremna sve za te učiniti; ali sam šutjela jer sam znala da tebi i Ani Arkadjevnoj ne mogu biti na korist – rekla je, osobito brižno izgovorivši »Ana Arkadjevna«. – Nemoj, molim te, misliti da vas ja osuđujem. Ni govora; na njenu mjestu ja bi možda sve isto učinila. Ne ulazim niti mogu ulaziti u pojedinosti – govoraše, bojažljivo mu pogledajući u mrko lice. – Ali stvari valja nazivati svojim imenom. Ti želiš da ja odem k njoj, da je primam te da je time rehabilitiram u društvu; ali shvati da ja to ne mogu učiniti. Meni rastu kćeri, i ja moram živjeti u društvu radi muža. Pa eto, ja ću doći k Ani Arkadjevnoj; ona će shvatiti da ja nju ne mogu pozivati k sebi ili da to moram učiniti tako da ona ne sretne one koji na to drukčije gledaju: a to će nju uvrijediti. Ja nju ne mogu podići...

– Samo ja ne mislim da je ona više pala negoli stotine žena koje vi primate! – još ju smrknutije presiječe Vronski te šutke ustane shvativši da je snahina odluka nepromjenljiva.

¹⁸¹ *Francuski: To nije ništa neobično.*

¹⁸² *Biblijska pjesnička slika; znači: moralno koga osuditi, društveno ga izolirati, izopćiti.*

– Alekseju! Ne ljuti se na mene. Molim te, shvati da ja nisam kriva – poče Varja bojažljivo mu se smiješeći i gledajući ga.

– Ne ljutim se ja na tebe – uze on isto onako mrko – ali me dvostruko više boli. Boli me i to što ovo kida naše prijateljstvo. Recimo, hajde, ne kida ga, ali ga slabi. Ti shvaćaš da i za mene to ne može biti drukčije. I nakon ovih riječi on je otišao od nje.

Vronski je shvatio da su daljni pokušaji uzaludni te da ovih nekoliko dana u Petrogradu valja provesti kao u tuđem gradu izbjegavajući svaki dodir s prijašnjim društvom da se ne izvrgne neugodnostima i uvredama koje su mu bile tako tegobne. Jedna od glavnih neugodnosti njihova položaja u Petrogradu bijaše ta da Aleksej Aleksandrovič i njegovo ime, reklo bi se, bijahu svuda. Nije čovjek ni o čemu mogao početi govoriti da razgovor ne okrene na Aleksej a Aleksandroviča; nikamo čovjek nije mogao poći da njega ne sretne. Vronskome se na kraju krajeva činilo isto onako kao što se čovjeku bolesna prsta čini da se nekako kao navlas o sve zadijeva upravo tim bolesnim prstom.

Boravak se u Petrogradu Vronskome činio još teži po tome što je sve to vrijeme u Ani primjećivao neko novo, njemu neshvatljivo raspoloženje. Ona bi čas bila zaljubljena u njega, čas postajala hladna, razdražljiva i zatvorena. Ni u je nešto tištalo i nešto je tajila od njega i nekako kao da nije primjećivala uvreda koje su njemu trovale život, a za nju su, uza njenu tankoćutnost u shvaćanjima, morale biti još tegobni je.

XXIX

Jedna je od svrha puta u Rusiju za Anu bilo viđenje sa sinom. Od dana kad je otputovala iz Italije, misao o tom viđenju nije ju prestajala uznemirivati. I što je bliže prilazila Petrogradu, radost i važnost toga viđenja činila joj se sve to veća. Sebi ona nije postavljala pitanja kako će udesiti to viđenje. Činilo joj se prirodno i jednostavno da vidi sina kad već bude u istom gradu u kom je i on; ali po dolasku u Petrograd njoj se odjednom jasno predoči njen sadašnji položaj u društvu i ona shvati da je udesiti viđenje teško.

Već je dva dana boravila u Petrogradu. Misao na sina ni na časak je nije napuštala, ali sina još nije vidjela. Poći ravno u kuću, gdje se moglo desiti da se sretne s Aleksejem Aleksandrovičem, osjećala je da nema prava. Mogli bi je ne pustiti i uvrijediti. Pisati, dolaziti u doticaj s mužem bijaše joj tegobno i pomisliti: mirna je mogla biti tek kad nije mislila na muža. Da vidi sina na šetnji pošto bi saznala kamo i kada on izlazi, bijaše joj malo; ona se toliko bila pripremala za to viđenje, toliko joj toga bijaše potrebno da mu kaže, toliko se bila zaželjela da ga grli, cjeliva. Stara bi joj Serjožina dadilja mogla pomoći i naputiti je. Ali dadilja se više ne nalazaše u domu Alekseja Aleksandroviča. U tim kolebanjima i traganju za dadiljom prodoše dva dana.

Saznavši za prisne odnose Alekseja Aleksandroviča prema grofici Lidiji Ivanovnoj, trećega dana Ana odluči da joj napiše pismo, što nju stajaše velike muke, u kome je namjerno govorila kako dopuštenje da vidi sina dakako zavisi od muževe velikodušnosti. Znala je, pokažu li pismo mužu, nastavljaajući svoju ulogu velikodušnosti, on je neće odbiti.

Glasnik koji je nosio pismo predade joj najokrutniji i najmanje očekivani odgovor, da odgovora neće biti. Nikada se ona nije ćutila toliko poniženom, koliko u času kad je, pozvavši glasnika, čula od njega potanki izvještaj o tome kako je on čekao i kako mu je zatim bilo rečeno: »Nikakva odgovora neće biti.« Ana se ćutjela poniženom, uvrijeđenom, ali je nalazila da sa svoga gledišta grofica Lidija Ivanovna ima pravo. Njena je bol bila još jača po tome što se bila povukla u se.

Ona nije mogla niti je htjela da je podijeli s Vronskim. Znala je, unatoč tome što je on bio glavnim uzročnikom niene nesreće, da će se pitanje o njenu viđenju sa sinom njemu učiniti nečim posve nevažnim. Znala je da on nikad neće biti kadar da shvati svu dubinu njene patnje; znala je da će ga zbog njegova hladnoga tona na spomen o tome ona zamrziti. A toga se bojala više od ičega na svijetu te mu je stoga tajila sve što se ticalo sina.

Prosjeđivši cio dan kod kuće, ona je smišljala kako da se vidi sa sinom, pa se zaustavila na izboru da piše mužu. Već je počela sastavljati to pismo, kad joj donesoše pismo Lidije Ivanovne. Grofičina ju je šutnja primirila i primorala da joj u duši popusti, ali pismo, sve ono što je ona u njemu pročitala između redova, toliko ju je razdražilo, toliko joj se gnusnom učinila ova pakost u poređenju s njenom strastvenom materinskom nježnošću prema sinu da se pobunila protiv drugih a sebe prestala kriviti.

»Ta je hladnoća – licemjerje u osjećajima – govorila je u sebi. – Njima je potrebno samo da mene uvrijede i dijete da smore, i ja da im se onda pokorim! Ni za što na svijetu. Ona je gora od mene. Ja barem ne lažem.« I tog istog trenutka odluči da će još sutra, na sam Serjožin rođendan, ravno poći u muževu kuću, podmititi poslugu, da će varati, ali da će pošto-poto vidjeti sina i oboriti onu, nadasve ružnu prijevaru kojom su oni okružili jedno dijete.

Otišla je u trgovinu dječjih igrački, nakupovala igračaka i promislila sve o planu kako će nastupiti. Doći će rano ujutro, u osam sati dok Aleksej Aleksandrovič još neće ustati. U rukama će imati novac koji će dati vrataru i lakaju da je puste te će, ne dižući koprene, reći kako dolazi od Serjožina krsnoga kuma da mu čestita i da joj je rečeno nek ostavi igračke pored sinova kreveta. Nije samo pripremila riječi koje bi rekla sinu. Koliko god o tome mislila, ništa nije mogla smisliti.

Sutradan, u osam sati ujutro, Ana iziđe sama iz unajmljene kočije i pozvoni na glavnom ulazu svoga bivšeg doma.

– Pogledajte šta treba. Neka gospođa – Kapitonič je, još neodjeven, samo u ogrtaču i kaljačama, rekao pošto je kroz prozor provirio prema dami koja je, pod koprenom, stajala tik do vrata.

Tek što joj je vratarev pomoćnik, neko Ani nepoznato mlado momče, bio otvorio vrata, a ona već uđe, pa izvadiвши iz mufa novčanicu od tri rublja, hitro mu je tutne u ruku.

– Serjoža... Sergej Aleksejič – prozbori ona te pođe naprijed. Pošto je promotrio novčanicu, vratarev je pomoćnik zaustavi kod drugih staklenih vrata.

– Koga vi trebate? – upita.

Ona nije slušala njegovih riječi te ništa i ne odgovaraše. Primjetivši neznankinu zbunjenost, sam Kapitonič joj priđe, propusti je kroz vrata te upita šta joj je po volji.

– Od kneza Skorodumova k Sergeju Aleksejiču – progovori ona.

– Još nisu ustali – pažljivo pogledajući reče vratar.

Ana nikako nije očekivala da će se ovaj, nimalo promijenjeni razmještaj u predsoblju kuće gdje je ona živjela devet godina, tako snažno nje dojmiti. Jedne za drugima, radosne i tegobne, u njenoj se duši javiše uspomene te ona u jednome hipu zaboravi zbog čega je ovdje.

– Izvolite li pričekati? – reče Kapitonič skidajući joj bundu. Skinuvši bundu, Kapitonič joj zagleda u lice, prepoznade je i šutke joj se duboko pokloni.

– Samo izvolite, vaša preuzvišenosti – reče joj.

Ona htjede nešto da kaže, ali je glas izdade da nije mogla ni zaustiti; molbeno i osjećajući se krivom pogledavši starca, ona brzim lakim koracima pođe na stepenište. Sav se naprijed pognuvši i zapinjajući kaljačama o stepenice, Kapitonič je jurio za njom nastojeći da je prestigne.

– Učitelj je tamo, možda je neodjeven. Najavit ću. Ana je produžila poznatim stepeništem ne shvaćajući što to starac govori.

– Ovamo, izvolite lijevo. Oprostite da je nečisto. Oni su sada u prijašnoj divanskoj sobi – sopćući govoraše vratar.

– Dopustite, strpite se malo, vaša preuzvišenosti, pogledat ću – govorio je pa, obišavši je odškrine vrata te nestane iza njih. Ana stane očekujući. – Upravo su se probudili reče vratar opet izlazeći na vrata.

I dok je vratar to govorio, Ana začuje dječje zijevanje. Po samome glasu toga zijevanja ona prepoznade sina te ga kao živa ugleda pred sobom.

– Ostavi, ostavi me, idi ti sad! – počne ona i uđe na visoka vrata. Desno od vrata stajaše krevet, a na krevetu je, pridigavši se, sjedio dječak u samoj raskopčanoj košuljici i, nagnuvši se tjeluncem, protežući se, prestajao zijevati.

U času kad su mu se usne opet sastajale, složile su se u blažen i dremovan osmješak, i tako smiješeći se on se opet polako i slatko zavalio natrag.

– Serjoža! – prošapta ona nečujno mu prilazeći.

Za sve vrijeme što je bila rastavljena od njega i pri onoj plimi ljubavi što ju je osjećala sve ovo posljednje vrijeme, ona ga je zamišljala kao četvorogodišnjeg dječaka, kakva ga je najviše voljela. Sada on nije bio onakav kakvim ga je bila ostavila; bio je još dalje odmakao od četvorogodišnjaka, još izrastao i omršavio. Šta je ovo! Kako mu je lice mršavo, kako kratke kose! Kako duge ruke! Kako se promijenio otkako ga je bila ostavila! Ali to je bio on, onaj njegov oblik glave, njegove usne, njegov mekani vratić i široka ramešca.

– Serjoža – ponovila je ponad sama uha djetetova. On se opet pridigao na lakat, bunovnom glavom zaokružio u obje strane kao da što traži, te otvorio oči. Tiho i upitno nekoliko je trenutaka gledao mater što je pred njim nepomično stajala, zatim se najednom blaženo nasmiješio te se opet, sklopivši sanjive oči, zavalio, samo ne natrag, nego prema njoj, prema njenim rukama.

– Serjoža! Dječace moj mili! – progovorila je gušeci se i grleći rukama njegovo mekano tijelo.

– Mama! – izusti on migoljeći se pod njenim rukama da ga ona različitim mjestima na tijelu dotakne rukama.

Sretno se osmjehujući, jednako zatvorenih očiju, on se od krevetne ogradice mekim ručicama prihvati njoj za ramena, zavalio se prema njoj zapahivajući je onim dragim snenim zadahom i toplotom koje snena djeca imaju te se stade licem dodirivati njena vrata i ramena.

– Znao sam – rekao je otvarajući oči. – Danas mi je rođendan. Znao sam da ćeš doći. Odmah ću ustati.

To govoreći opet je tonuo u san.

Ana ga je žudno ogledala; vidjela je da se razrastao i promijenio za njena izbivanja. Prepoznavala je i nije prepoznavala njegove gole, sada tako velike noge što su se bile pokazale ispod pokrivača, prepoznavala je ove omršavjele obraze, ove podrezane, kratke kovrčice na zatiljku gdje ga je tako često cjelivala. Opipavala je sve i ništa nije mogla govoriti; suze su je gušile.

– A što plačeš, mama? – reče posvema se probudivši. – Mama, ama što plačeš? – povikao je plačnim glasom.

– Ja? Neću više plakati... Plačem od radosti. Tako te davno nisam vidjela. Neću, neću – rekla je gutajući suze i okrećući se. – E, sad je tvoje vrijeme za oblačenje – dodala je kad se pribrala pa, pošto je malo šutjela ne ispuštajući mu ruku, sjela je kraj njegova kreveta na stolicu na kojoj je bilo spremljeno odijelo.

– Kako se oblačiš bez mene? Kako... Htjela je da počne govoriti jednostavno i vedro, ali nije mogla te se opet okrenula.

– Ne perem se hladnom vodom, tata ne da. A nisi vidjela Vasilija Lukiča? On će doći. A ti si sjela na odijelo!

I Serjoža prasne u smijeh. Ona ga pogleda i nasmiješi se.

– Mama, dušice, golubice! – poviče on bacajući se opet prema njoj i grleći je. Kao da je tek sada, kad joj je opazio smiješak, jasno shvatio šta se desilo. – Ovo ne treba – govorio je skidajući joj šešir. Pa kao da ju je bez šešira ponovo vidio, on ju je opet prihvatio ljubiti.

– A šta si mislio o meni? Nisi mislio da sam umrla?

– Nikad nisam vjerovao.

– Nisi vjerovao, mili moj?

– Znao sam ja, znao! – ponavljao je svoju omiljenu frazu pa, kad joj je uhvatio ruku što mu je milovala kose, stao joj je stiskati dlan k svojim ustima te ga cjelivati.

XXX

Vasilij Lukič, međutim, ne shvativši odmah tko je ta dama, a iz razgovora doznajući da je to glavom mati koja je napustila muža i koju on nije poznao budući da je u ovu kuću ušao nakon nje, bijaše u nedoumici bili ili ne bi li ušao ili bi pak javio Alekseju Aleksandroviču. Zaključivši napokon da je njegova dužnost buditi Serjožu u određeno vrijeme te da on prema tome nema šta tu da izviđa tko to ondje sjedi, mati ili tko drugi, nego da mora vršiti svoju dužnost, on se obukao, prišao k vratima te ih otvorio.

Ali sinovo i materino milovanje, zvuči njihovih glasova i ono što su govorili – sve ga to primora da promijeni svoju namjeru. Zavrtio je glavom te uzdahnuvši zatvorio vrata. »Pričekat ću još deset minuta«, reče u sebi nakašljavajući se i brišući suze.

Među domaćom poslugom u to je vrijeme vladalo jako uzbuđenje. Svi su saznali da je stigla gospođa, i da ju je Kapitonič pustio, i da je sada u dječjoj sobi, a da međutim gospodin uvijek poslije osam sati sam zalazi u dječju sobu, i svi su shvatili da je susret između muža i žene nedopustiv te da ga valja spriječiti. Silazeći u vratarevu sobu, komornik se Kornej raspitivao tko ju je i kako propustio pa, saznajući da ju je Kapitonič primio i otpratio, uze očitavati svoje starcu. Vrtar je uporno šutio, ali kad mu Kornej reče kako zbog ovoga zaslužuje da bude protjeran, Kapitonič priskoči k njemu pa, zalamatavši rukama pred Kornejevim licem, stade govoriti:

– Jest, vidjeli bi što je ti ne bi pustio! Deset godina služiti i osim dobra ništa drugo ne vidjeti, pa da ti sad izidi i reci: izvolite molit ću van! I ti mi se nešto razumiješ u politiku! Nema šta! Bolje ti gledaj kako se gospodar okrada te kako se *rakunove*¹⁸³ bunde odvlače.

– Vojničino jedna! – prezirno će Kornej te se okrene k dadilji koja je baš ulazila. – Eto recite vi svoje, Marja Jefimovna: pustio, nikome nije rekao – obrati joj se Kornej. – Aleksej će Aleksandrovič ovaj čas izići, poći će u dječju sobu.

– Muka živa, muka živa! – govoraše dadilja. – Ama da vi, Korneju Vasiljeviču, nekako zadržite njega, to jest gospodina, a ja ću trknuti, nju ću gledati nekako da odvedem. Muka živa, muka živa!

Kad je dadilja ušla u dječju sobu, Serjoža je pripovijedao majci kako su Nadenjka i on zajedno pali pošto su se sanjkama spustili niz brdo te se tri puta prevrnuli. Ona je slušala zvukove njegova glasa, vidjela mu lice i različite izraze, po dodiru mu osjećala ruku, ali nije razumijevala onoga što je on govorio. Valjalo je odlaziti, valjalo ga ostaviti – jedino je i samo na to mislila i to osjećala. Čula je ona i korake Vasilija Lukiča kad je prilazio vratima i kašljao, čula i dadiljine korake kad je dolazila; ali sjedjela je kao skamenjena nemajući snage niti da počne govoriti, niti da ustane.

¹⁸³ Tj. bunde od rakunova krzna; rakun = vrsta američkog medvjeda.

– Gospođo, golubice! – progovori dadilja prilazeći k Ani i cjelivajući joj ruku i ramena. – Eto posla bog radost našem slavljeniku. A vi se baš ništa niste promijenili.

– Ah, dado, mila, nisam znala da ste vi još ovdje – na trenutak se prenuvši, reče Ana.

– Nisam više ovdje, živim s ćerkom, na čestitanje sam došla, Ana Arkadjevna, golubice! Dadilja najednom zaplaka i opet joj uze cjelivati ruku.

Sijajući očima i od osmiješka, i držeći se jednom rukom matere, a drugom dadilje, Serjoža je punahnim golim nožicama tapkao po sagu. Nježnost njegove drage dadilje prema materi malo-pomalo ga je ushićivala.

– Mama! Ona mi često dohodi, i kad dođe... bio je on započeo, ali zastade kad spazi kako dadilja šaptom nešto reče materi i kako na materinu licu izbi strah i nešto nalik na stid, što materi nikako nije pristajalo.

Ona mu priđe.

– Mili moj – rekla je.

Nije mogla reći zbogom, ali joj to izraz na licu reče, te on shvati. – Mili moj, mili *Kučik*!¹⁸⁴ – izgovorila je ime kojim ga je zvala dok je bio malen – ti me nećeš zaboraviti? Ti me... – ali više nije mogla govoriti.

Koliko joj je samo riječi kasnije padalo na pamet koje mu je mogla reći! A sada ništa nije umjela niti je mogla reći. Ali Serjoža je shvatio sve što mu je htjela reći. Shvatio je da je ona nesretna i da ga voli. Shvatio je dapače i ono što je šaptom govorila dadilja. Čuo je riječi »uvijek poslije osam« i shvatio da je riječ bila o ocu te da se mati s ocem ne smije vidati. Sve je on to shvaćao, ali jednoga nije mogao da shvati: zašto joj na licu izbi strah i stid? Ona nije kriva, a boji ga se i nečega stidi. Htio je da postavi pitanje koje bi mu objasnilo ovu sumnju, ali ne smjede da to učini: vidio je da ona pati te mu je bje žao. Šutke se pripio uz nju i šaptom rekao:

– Nemoj još otići. On neće skoro doći.

Mati ga odmakne od sebe kako bi shvatila misli li on ovo što govori, i u preplašenu izrazu na njegovu licu ona pročita da on nije samo govorio o ocu nego kao da ju je pitao šta on treba o ocu da misli.

– Serjoža, dušo – rekla je – voli ga, on je bolji i plemenitiji od mene, i ja sam mu kriva. Kad porasteš, sam ćeš prosuditi.

– Nitko nije bolji od tebe!... – poviče on očajno kroza suze pa, uhvativši je za ramena, iz sve je snage stane uza se stiskati rukama drhtavim od naprezanja.

– Zlato, mališu moj! – progovori Ana te zaplaka isto onako slabošno, dječji, kao što je on plakao.

U taj se čas otvoriše vrata, uđe Vasilij Lukič. Kraj drugih se vrata začuše koraci pa dadilja uplašenim šaptom reče »ide« te Ani dodadne šešir. Serjoža se spusti na krevet i zarida pokrivši lice rukama. Ana odmače te ruke, još mu jednom poljubi mokro lice te žurnim koracima iziđe na vrata. Aleksej Aleksandrovič dolazaše joj u susret. Kad ju je spazio, zastao je i ponikao glavom.

¹⁸⁴ *Kučik* = ime odmila koje se u tepanju daje djeci; moglo bi se približno prevesti sa: mače moje, pile(nce) moje i si.

Unatoč tome što je malo prije govorila kako je on bolji i plemenitiji od nje, pri hitrom pogledu što ga je ona bacila na njega, obuhvativši čitavu njegovu pojavu sa svim pojedinostima, nju obuze osjećaj odvratnosti i mržnje prema njemu i zavisti zbog sina. Hitrom je kretanjem spustila koprenu pa, ubrzavši korake, gotovo istrčala iz sobe.

Nije bila stigla niti da ih izvadi te tako igračke, koje je s toliko ljubavi i tuge jučer izabirala u trgovini, doveze kući.

XXXI

Koliko je god Ana jako željela da se vidi sa sinom, koliko god da je odavno mislila na to i na to se pripremala, nikako nije očekivala da će to viđenje na nju tako snažno djelovati. Vrativši se u svoj samotnički odjel u svratištu, dugo nije mogla shvatiti zašto je ona ovdje. »Da, sve je to svršeno, i ja sam opet sama«, rekla je za sebe te, ne skidajući šešira, sjela u naslonjač što je stajao pored kamina. Ustavivši ukočene oči na brončanome satu što je stajao na stolu među prozorima, uze ona razmišljati.

Djevojka Francuskinja, koju su bili doveli iz inozemstva, uđe da joj pomogne u odijevanju. Ona ju je u čudu pogledala i rekla:

– Kasnije.

Lakaj ponudi kavu.

– Kasnije – rekla je.

Dojilja Talijanka, pošto je spremila djevojčicu, uđe s njome i donese je Ani. Punahna, dobro othranjena djevojčica, kao i uvijek kad bi spazila mater, okrenuvši dlanove dolje savila je svoje gole ručice stegnute končićima te je, osmjehujući se bezubim ustašcima, kao riba perajama stala veslati ručicama šušteći njima po uškrobljenim naborima vezene suknjice. Čovjek ne bi mogao da se ne osmehne, da ne poljubi djevojčicu, ne bi mogao da joj ne podmetne prst za koji se ona hvatala cičeći i pocupkujući cijelim tijelom; nije mogao da joj ne podmetne usnu koju bi ona zadržala na ustašcima kao da daje poljubac. Sve je to Ana učinila: i uzela je na ruke, i navela da pocupkuje, i poljubila je u svježi obrašćić i gole laktiće; ali kad god bi vidjela to dijete, njoj bi još jasnije postajalo da ono osjećanje što ga ona prema njemu čuti nije bilo čak ni ljubav u poređenju s onim što je ona osjećala prema Serjoži. Sve je na toj djevojčici bilo milo, ali sve se to, tko zna zašto, nije primalo srca.

Prvom djetetu, premda od nevoljena čovjeka, bijaše posvetila svu ljubav koja nije našla zadovoljenje; djevojčica je bila rođena u najtežim prilikama, a njoj nije bio posvećen ni stoti dio briga koje su bile posvećene prvom djetetu. Osim toga, kod djevojčice se sve još moglo očekivati, a Serjoža već bijaše gotovo čovjek, i to ljubljeni čovjek; u njemu su se već sukobljavale misli, osjećanja; on je nju shvaćao, volio, osuđivao, mislila je sjećajući mu se riječi i pogleda. A ona ne samo tjelesno, nego i duhovno bijaše odvojena od njega, i to se popraviti nije moglo.

Ona preda djevojčicu dojlji, otpusti je te otvori medaljon u kome je bio Serjožin portret kad je bio gotovo iste dobi kao što je sada djevojčica. Skinuvši šešir, ona uzme sa stola album u kom su bile velike sinove slike iz različitih doba. Htjela je da poredi slike te ih stala vaditi iz albuma. Sve ih je bila izvadila. Osta tek jedna, posljednja, najljepša slika. On u bijeloj košulji jaše na stolici, mrk u očima i sa smiješkom na ustima. Bio je to najoriginalniji, najbolji njegov izraz. Malenim spretnim rukama, koje su se ovih dana osobito grčevito kretale svojim bijelim finim prstima, ona nekoliko puta zakvači za ugao slike, ali se slika pomicala te je ona nije mogla izvaditi. Nožića za papir ne bje na stolu, pa ona, izvadivši sliku koja je bila do nje (bila je to slika Vronskoga, iz Rima, u okruglome šeširu i s dugom kosom), njome izgura sinovu sliku.

»Da, to je on!« rekla je pogledavši sliku Vronskoga te se na jednom sjeti tko je bio uzrok njenu sadašnjemu jadu. Cijelo to jutro ona se nijedanput nije sjetila njega. Ali sad je, spazivši to muževno, plemenito, njojzi toliko poznato i drago lice, odjednom osjetila nenadanu plimu ljubavi prema njemu. »A gdje je on sada? Kako me može ostaviti samu s mojim patnjama?« najednom prekoravajući ga pomisli ona zaboravivši da je ona sama njemu tajila sve što se ticalo sina. Poslala je po njega da ga zamoli neka smjesta dođe i zamirući u srcu, zamišljajući riječi kojima će mu sve reći d njegove ljubavne izraze koji će je utješiti, ona ga je čekala. Glasnik se vratio s odgovorom da on ima gosta, ali da će odmah doći, i naredio je da je upita može li ga ona primiti s knezom Jašvinom koji je bio stigao u Petrograd.

»Doći će u društvu, a od jučerašnjeg me ručka nije vidio – pomislila je; neće doći sam tako da bi mu mogla sve kazati, nego će doći s Jašvinom.« I odjednom joj sine čudna misao: šta ako ju je prestao voljeti? Pa prestresajući događaje posljednjih dana, njoj se učini da u svemu vidi potvrdu za tu strašnu misao: i to što je jučer ručao izvan kuće, i to što je uporno tražio da se u Petrogradu nastane svako odvojeno, i to što joj čak ni sada ne dolazi sam kao da izbjegava susret oči u oči. »Ali on mi to mora kazati. Potrebno mi je da to znam. Ako to budem znala, onda znam šta ću učiniti«, govorila je u sebi nemajući snage zamisliti stanje u kom bi bila da se uvjeri u njegovu ravnodušnost. Mislila je da ju je on prestao voljeti; ćutjela je da je vrlo bliza očajanju i zbog toga se oćutjela naročito uzbuđenom. Pozvonila je djevojci i pošla u sobu za toaletu. Oblačeći se, ona se više nego u sve ove dane bavila svojom toaletom kao da se on, pošto ju je prestao voljeti, opet eto mogao zaljubiti jer će ona na sebi imati onu haljinu i onu frizuru koje joj najbolje pristaju.

Ona začu zvonce prije nego što je bila gotova. Kad je ušla u salon, pogledom je nije presreo on već Jašvin. On je razgledao slike njena sina koje je ona bila zaboravila na stolu i nije hitao da nju pogleda. – Mi se poznajemo – rekla je stavljajući svoju malenu ruku u golemu ruku zbunjenoga Jašvina (što je bilo tako neobično uz njegovu gorostasnu pojavu i grubo lice).

– Poznajemo se od prošle godine, s utrka. Dajte – reče, brzom kretnjom otimajući Vronskome sinove slike što ih je on bio gledao i upirući u njega oči koje su značajno blistale. – Jesu li ove godine utrke bile lijepe?

Mjesto njih ja sam gledala utrku na Corsu u Rimu. Vi uostalom ne volite život u inozemstvu – reče ona prijazno se smiješeći.

– Ja poznajem vas, a poznajem i sve vaše sklonosti premda sam se malo sretala s vama.

– To mi je vrlo žao budući da su moje sklonosti odreda rdave – reče Jašvin grickajući svoj lijevi brk.

Malo se porazgovaravši i primijetivši da je Vronski pogledao na sat, Jašvin je upita hoće li dugo ostati u Petrogradu pa, uspraviv svoju gorostasnu priliku, maši se kape.

– Rekla bih, neću dugo – reče ona smeteno pogledavši Vronskoga.

– Onda se više nećemo vidjeti? – reče Jašvin ustajući i obraćajući se Vronskome. – Gdje ti ručaš?

– Dođite k meni na ručak – odlučno reče Ana kao da se bila naljutila na sebe zbog svoje smetenosti, ali kao i uvijek crveneći kad bi pred novim čovjekom očitovala svoj položaj.

– Ručak ovdje nije dobar, ali barem biste se vidjeli s njime. Od svih pukovskih drugova nikoga Aleksej ne voli kao vas.

– Vrlo mi je drago – reče Jašvin smiješeći se, po čemu Vronski vidje da mu se Ana jako sviđjela. Jašvin se nakloni te iziđe, Vronski ostane otraga.

– Ti isto ideš? – ona će njemu.

– Već sam zakasnio – odgovorio je. – Hajde ti! Ja ću te odmah stići – vikne on Jašvinu.

Ona ga je uzela za ruke i, ne spuštajući očiju, motrila ga pretražujući u mislima šta bi rekla da ga zadrži.

– Stani, treba štošta da ti kažem – pa, uzevši njegovu kratku ruku, ona je stisne na svoj vrat. – Je l' ne smeta što sam ga pozvala na ručak?

– Divno si učinila – rekao je mirno se osmjehujući te pokazujući svoje guste i jake zube i cjelivajući joj ruku.

– Aleksej u, nisi li se ti promijenio prema meni? – rekla je, objema mu rukama stišćući ruku. – Alekseju, napatila sam se ovdje. Kad ćemo otputovati?

– Skoro, skoro. Nećeš vjerovati kako je i meni težak naš život ovdje – rekao je i potegao svoju ruku.

– No, idi, idi! – reče uvrijeđeno i žurno ode od njega.

XXXII

Kad se Vronski vratio kući, Ane još ne bje kod kuće. Uskoro poslije njega, kako mu rekoše, k njoj je došla neka dama i ona je otišla zajedno s njome. To što je ona otišla ne rekavši kamo, te što je dosad ne bje kod kuće, to što je još ujutro nekamo izlazila ništa mu ne rekavši – sve to, i čudni uzrujani izraz na njenu licu jutros i sjećanje na onaj neprijateljski ton kojim mu je pred Jašvinom gotovo istrgnula iz ruku sinove slike, primora ga da se zamisli. Zaključio je da je prijeko

potrebno da se s njome objasni. I, čeka ju je u salonu. Ali Ana se ne vrati sama, nego sa sobom dovede svoju tetku, staru djevojku, kneginjicu Oblonsku. Bila je to ona ista koja je dolazila ujutro i s kojom je Ana išla u kupovinu.

Ana kao da nije primjećivala zabrinut i upitan izraz na licu Vronskoga te mu je veselo pripovijedala šta je sve jutros kupila. On je vidio da se u njoj zbiva nešto osobito i u blistavim očima, kad bi se na časak ustavljale na njemu, bijaše napregnuta pažnja, a u govoru i kretnjama bijaše ona nervozna brzina i gracija koje su ga u prvo vrijeme njihova zblizavanja toliko očaravale, a sada uznemirivale i plašile.

Ručak je bio postavljen za četvoro. Svi su se već bili skupili da prijeđu u malu blagovaonicu kad stiže Tuškevič s porukom za Anu od kneginje Betsi. Kneginja Betsi moljaše nek joj se oprostiti što nije došla da se pozdravi, bolesna je, ali moli Anu da dođe k njoj između šest i pol i devet. Vronski pogleda Anu kad se spomenu ovo određivanje vremena koje je pokazivalo da su poduzete mjere da se ona ni s kim ne bi srela; ali Ana kao da toga nije niti primijetila.

– Vrlo mi je žao da upravo između šest i pol i devet ne mogu ja – rekla je jedva se primjetno smiješeći.

– Kneginji će biti jako žao.

– I meni isto.

– Vi zacijelo idete slušati Patti? – reče Tuškevič.

– Patti? Dali ste mi ideju. Pošla bih ako bi se mogla dobiti loža.

– Mogu je ja nabaviti – ponudi se Tuškevič.

– Bila bih vam veoma, veoma zahvalna – reče Ana. – A ne biste li vi s nama ručali?

Vronski jedva primjetno slegne ramenima. Nikako nije shvaćao šta to Ana radi. Zašto je dovela tu staru kneginju, zašto je Tuškeviča ostavljala na ručku, a najčudnije, zašto ga je slala po ložu? Zar je moguće i pomisliti da se u njenu položaju ide na predstavu s Patti, gdje će biti cijelo njoj poznato otmjeno društvo? On je pogleda ozbiljnim pogledom, ali ona mu odgovori onim izazovnim, ne znaš je li vedrim, ili očajničkim pogledom, značenje kojemu on nije mogao shvatiti. Za ručkom Ana bijaše osvajački vedra: kao da je koketirala i s Tuškevičem i s Jašvinom. Kad su ustali od stola i kad je Tuškevič otišao po ložu, a Jašvin otišao pušiti, Vronski siđe zajedno s njime u svoje odaje. Pošto je malo posjedio, on odjuri gore. Ana već bijaše odjevena u svijetlu svilenu haljinu s baršunom, koju je bila sašila u Parizu, s izrezom na prsima i s bijelim skupocjenim čipkama na glavi koje su joj uokvirivale lice i osobito povoljno isticale njenu napadnu ljepotu.

– Vi ćete zbilja poći u kazalište? – reče on nastojeći da je ne gleda.

– A zašto vi to tako uplašeno pitate? – reče ona ponovno uvrijeđena što je on nije gledao.

– A zašto ne bih išla? Ona kao da nije shvaćala značenje njegovih riječi.

– Naravno, nema nikakva razloga – smrknuvši se reče on.

– Pa upravo to ja i velim – rekla je namjerno ne shvaćajući ironiju u njegovu tonu i mirno zavrćući dugu mirisavu rukavicu.

– Ana, zaboga! Šta je vama? – reče on vraćajući je u zbilju isto onako kako joj je nekoć govorio njezin muž.

– Ne razumijem šta vi pitate.

– Vi dobro znate da ne treba ići.

– Zašto? Neću ići sama. Kneginjica je Varvara otišla da se obuče, ona će poći sa mnom.

On slegne ramenima pokazujući svoju nedoumicu i svoj očaj.

– Ali zar vi ne znate... – započeo je on.

– I ne želim da znam! – gotovo vikne ona. – Ne želim. Kajem li se ja zbog onoga što sam učinila? Ne, ne i ne. I kad bi sve to opet započela, bilo bi isto tako. Za nas, za mene i za vas, važno je tek jedno: volimo li mi jedno drugo. A drugih obzira nema. Zbog čega mi ovdje živimo odvojeno i ne viđamo se? Zašto ja ne bih mogla poći? Ja tebe volim i meni je svejedno – reče ona ruski pogledavši ga očima u kojima je bio osobit, njemu neshvatljiv bljesak – svejedno ako se ti nisi promijenio. Zbog čega ti mene ne gledaš?

On je pogleda. Vidio joj je svu ljepotu lica i odjeće koja joj je uvijek tako pristajala. Ali sada ljepota i elegancija bijahu upravo ono što je njega razdraživalo.

– Moje se osjećanje ne može promijeniti, vi to dobro znate, ali vas molim da ne odlazite, preklinjem vas – reče on opet francuski nježnim molećim glasom, ali i hladna pogleda.

Ona nije čula riječi, ali je vidjela hladnoću pogleda te razdraženo odgovori:

– A ja vas molim da kažete zašto ja ne bih smjela ići.

– Zato što vam to može izazvati ono... – On se spleo.

– Ništa ne shvaćam. Jašvin *n'est pas compromettant*¹⁸⁵, a kneginjica Varvara ni po čemu nije gora od ostalih. A evo i nje.

XXXIII

Vronski je prvi put osjećao da je kivan, gotovo gnjevan na Anu zbog toga što namjerno nije shvaćala svoj položaj. To se osjećanje još i pojačavalo time što joj nije mogao odati uzroka zašto je kivan. Kad bi joj otvoreno rekao što misli, rekao bi: »U toj se odjeći, u pratnji svima poznate kneginjice pojaviti u kazalištu – značilo bi ne samo priznati svoj položaj posrnule žene, nego i dobaciti izazov društvu, to jest odreći ga se dovijeka.«

To joj nije mogao reći. »Ali kako ona ne može to da shvati, i što se to u njoj zbiva?« govorio je u sebi. Osjećao je da u jedno te isto vrijeme njegovo poštovanje prema njoj opada, a svijest o njenoj ljepoti raste. Mrk, vratio se on u svoju sobu pa, prisjevši k Jašvinu koji je bio protegao svoje duge noge na stolicu i pio konjak s mineralnom vodom, naredi da i njemu donesu to isto.

¹⁸⁵ *Francuski: Ne može (nikoga) kompromitirati.*

– Ti veliš Moćni Zankovskoga. To je dobar konj, i ja ti savjetujem da ga kupiš – reče Jašvin pogledavši mrko lice svoga druga. – Istina, ima spuštene sapi, ali noge i glava – ništa bolje čovjek ne bi mogao poželjeti.

– Mislim da ću ga uzeti – odgovori Vronski. Razgovor o konjima njega je zanimalo, ali ni na časak nije zaboravljao Anu, nehotice je osluškivao korake u hodniku i pogledao u sat na kaminu.

– Ana Arkadjevna naložila mi da vam javim da su oni otišli u kazalište.

Sasuvši još jednu čašicu konjaka u šištavu mineralnu vodu, Jašvin ispije te ustane zakopčavajući se.

– E pa hoćemo li? – reče on jedva se primjetno smiješeći ispod brkova i finim smiješkom pokazujući da shvaća razlog zbog kojega je Vronski mrk, ali mu ne pridaje značenja.

– Ja ne idem – mrko će Vronski.

– A ja moram, obećao sam. E pa, do viđenja. Ili dođi u parter, uzmi mjesto Krasinskoga – doda Jašvin izlazeći.

– Ne, imam posla.

»Sa ženom briga, bez žene još gore«, pomisli Jašvin izlazeći iz svratišta. Ostavši sam, Vronski ustane sa stolice te se ushoda po sobi.

»Šta se ono daje danas? Četvrti *abonnement*¹⁸⁶... Jegor je ondje sa ženom, a sva je prilika i mati. To znači – sav je Petrograd ondje. Sad je ona ušla, skinula bundu te izišla na svjetlo. Tuškevič, Jašvin, kneginjica Varvara... – zamišljao je on. – A što je sa mnom? Je l' se ja to bojim pa sam je predao da je štiti Tuškevič? Kako god čovjek uzeo – glupo je, glupo... I zašto samo ona mene dovodi u ovaj položaj?« rekao je mahnuvši rukom.

Tom je kretnjom zapeo o stolicu na kom je stajala mineralna voda i boca s konjakom te ga umalo nije srušio. Htio ga je zadržati, omaklo mu se i on kivan gurne stol nogom te pozvoni.

– Ako ti se služi kod mene – reče sobaru koji je bio ušao – onda upamti što ti je posao. Da se to više nije dogodilo. Tvoje je da pospremiš.

Osjećajući da nije kriv, sobar se htjede pravdati, ali kad pogleda gospodina, shvati mu po licu da valja samo šutjeti pa, hitro se uvijajući, klekne na sag te stane kupiti cijele i razbijene čašice i boce. – To nije tvoj posao, pošalji lakaja nek počisti i da mi se spremi frak.

Vronski uđe u kazalište u osam i pol. Predstava je bila u punom jeku. Stari razvodnik skine bundu s Vronskoga pa, kad ga prepoznade, oslovi ga »vaša svjetlosti« i predloži mu da ne uzima broja nego nek jednostavno vikne Fjodora. U osvjetljenom hodniku ne bje nikoga osim razvodnika i dvojice lakaja s bundama na rukama koji su slušali kraj vrata. Kroz pritvorena vrata čuli su se zvući suzdržane *staccato*¹⁸⁷ pratnje orkestra i jednoga ženskoga glasa koji je razgovijetno izgovarao muzičku frazu. Vrata se otvoriše propuštajući razvodnika koji je šmugnuo kroz njih, a fraza što se bližila svome kraju jasno zapljusne sluh Vronskoga. Ali vrata se odmah opet zatvoriše te Vronski ne ču konac fraze i

¹⁸⁶ *Francuski: pretplata za kazališnu ili koju drugu predstavu.*

¹⁸⁷ *Muzikološki termin; znači: odsječno, kratko sviranje.*

*kadence*¹⁸⁸, ali po burnu pljesku za vratima shvati da se kadenca završila. Kad je ušao u dvoranu, jarko osvijetljenu svijećnjacima i brončanim plinskim svjetiljkama, buka još traje. Na pozornici je, blistajući nagim ramenima i briljantima, pregibajući se i smiješeći, uz pomoć tenora koji ju je držao za ruku, Patti kupila bukete što su nevjesto bacani prelijetali preko rampe te prilazila k jednome gospodinu s razdjeljkom po sredini blistavo napomađene kose koji se dugim rukama protezao preko rampe s nekakvom stvarju – a sva se publika kako u parteru tako i u ložama komešala, nagingjala naprijed, vikala i pljeskala. Sa svog povišenog mjesta dirigent je pomagao kod predaje i popravljao svoju bijelu kravatu. Vronski uđe u sredinu partera pa, zaustavivši se, stane se ogledati. Danas se on manje nego ikad osvrtao na poznatu, svakidašnja okolinu, na pozornicu, na ovu buku, na cijelo to poznato, nezanimljivo, šareno krdo gledalaca u dupke punu kazalištu.

Kao i uvijek jedno te isto, po ložama bijahu nekakve dame s nekakvim oficirima u dnu loža; jedne te iste, tko bi ih sve znao, žene u šarenilu, te mundiri, te svečani crni kaputi; jedna te ista prljava gomila na galerijama, i u cijeloj toj gomili, u ložama i prvim redovima, bijaše četrdesetak pravih ljudi i žena. Pa na te oaze Vronski odmah obrati pažnju te s njima odmah i stupi u doticaj.

Čin se bio završio kad je on ušao te stoga, ne zalazeći u bratovu ložu, prođe do prvoga reda i zaustavi se pored rampe sa Serpuhovskim koji ga je, savivši koljeno i lupkajući potpeticom u rampu te opazivši ga izdaleka smiješkom k sebi pozvao.

Vronski još nije bio vidio Anu, on namjerno nije motrio na njenu stranu. Ali je po smjeru pogleda znao gdje je ona. On se neopazice ogledao, ali je nije tražio; očekujući najgore, on očima tražao je Alekseja Aleksandroviča. Na njegovu sreću Alekseja Aleksandroviča ovoga puta ne bi u kazalištu.

– Kako je u tebi ostalo malo vojničkoga! – reče mu Serpuhovski. – Diplomata, umjetnik, eto tako nešto si ti.

– Da, čim sam se vratio kući, obukao sam frak – odgovori Vronski smiješeći se i polako vadeći dogled.

– Eto na tome ti, priznajem, zavidim. Kad se ja vraćam iz inozemstva te mećem na se ovo – on se dotakne naramenica – žao mi je slobode. Serpuhovski je već odavno bio digao ruke od službene karijere Vronskoga, ali ga je jednako volio te je sada bio s njime osobito ljubazan.

– Šteta, zakasnio si na prvi čin.

Slušajući jednim uhom, Vronski je prenosio dogled s donjega reda lože u prvi kat te razgledao lože. Pored jedne dame u turbanu i nekog ćelava starčića koji je ljutito žmirkao u staklo podignuta dogleda Vronski odjednom spazi Aninu glavu, ponositu, zapanjujuće lijepu i nasmiješenu u okviru od čipaka. Bila je u petoj donjoj loži na dvadeset koraka od njega. Sjedila je sprijeda i malko se okrenuvši nešto govorila Jašvinu. Držanje njene glave na lijepim i širokim ramenima i prijatno uzbudljivo svjetlucanje njenih očiju i cijelog lica podsjetiše ga na nju posvema onaku kakvu ju je ugledao na balu u Moskvi. Ali sad je posve drukčije

¹⁸⁸ *Talijanski: cadenza = isto tako muz. termin; znači: odmor na kraju jedne muzičke fraze.*

osjećao tu ljepotu. U njegovu osjećanju prema njoj sada ne bje ništa tajnovita te ga je zato njena ljepota, iako ga je jače privlačila nego prije, sada ujedno i vrijedala. Ona nije gledala na njegovu stranu, ali Vronski je ćutio da ga je ona već bila vidjela.

Kad je Vronski opet prenio binokl na tu stranu, primijetio je da je kneginjica Varvara osobito crvena, da se neprirodno smije te da se neprestano osvrće na susjednu ložu; Ana se pak, složivši lepezu i lupkajući njome po crvenom baršunu, nekamo zagledala, ali ne vidi, i očito ne želi da vidi šta se događa u susjednoj loži. Na Jašvinovu licu bijaše izraz što ga je on imao kad bi gubio na kartama. On je, namrgodivši se, sve dublje i dublje turao u usta svoj lijevi brk i poprijeko gledao tu istu susjednu ložu.

U toj loži, slijeva, bijahu Kartasovi. Vronski ih je poznavao i znao je da se Ana s njima poznavala. Kartasova, mršava, sitna žena, stajaše u loži i, leđima se okrenuvši Ani, oblačila ogrtač što joj ga je muž pridržavao. Lice joj bijaše blijedo i ljutito i nešto je uzrujano govorila. Kartasov, debeo, ćelav gospodin, neprestano pogledajući u Anu, nastojaše da umiri ženu. Kad je žena izišla, muž je dugo oklijevao tražeći očima Anin pogled i očito želeći da joj se nakloni. Ali Ana je, očito namjerno toga ne zamjećujući, okrenuvši se natrag, nešto govorila Jašvinu koji se svojom ošišanom glavom bio nagnuo prema njoj. Kartasov je izišao ne naklonivši se, i loža ostade prazna.

Vronski nije shvatio šta se zapravo desilo među Kartasovima i Anom, ali je shvatio da se desilo nešto što je Anu ponizivalo. Shvatio je to po onome što je vidio, a najviše po Aninu licu dok je ona, znao je on to, prikupila svoje posljednje snage kako bi izdržala ulogu što ju je bila na se uzela. I ta uloga vanjske mirnoće potpunoma joj je uspijevala. Tko nije poznavao nju i njezin krug, tko nije ćuo sve izraze žaljenja, negodovanja, i ćuđenja ženskoga svijeta što je sebi dopustila da se pokaže u društvu, i to da se javno pokaže u svom ćipkastom ukrasu i u svojoj ljepoti, taj je uživao u mirnoći i ljepoti ove žene, a nije ni slutio da se ona osjećala poput ćovjeka izložena na sramotnom stupu.

Znajući da se nešto dogodilo, ali ne znajući zapravo šta, Vronski je osjećao tešku uznemirenost pa, nadajući se da će štogod saznati, pođe u bratovu ložu. Namjerno izabravši prolaz u parteru nasuprot Aninoj loži, izlazeći on se sukobio sa svojim bivšim komandantom puka koji je razgovaorao s dvojicom znanaca. Vronski ću kako bi izgovoreno ime Karenjinih te opazi kako komandant pohita da glasno zovne Vronskoga, znaćajno pogledav u one s kojima je govorio.

– A, Vronski! A kad ćeš u puk? Ne možemo mi tebe otpustiti bez gozbe. Ti si naš do srži – reće komandant puka.

– Ne bih dospio, vrlo mi je žao, drugom kojom prilikom – reće Vronski te otrći uza stepenice u bratovu ložu.

Stara grofica, mati Vronskoga, sa svojim uvojcima ocjelne boje bijaše u bratovoj loži. Varja i kneginjica Sorokina sretoše ga u hodniku na prvome katu.

Isprativši kneginjicu Sorokinu do matere, Varja pruži ruku djeveru te odmah poče s njime govoriti o onome što je njega zanimalo. Bila je uzbućena kako ju je rijetko kada vićao.

– Smatram da je to nisko i gadno, i madame Kartasova nije imala pravo. Madame Karenjina... – poče ona.

– Ama šta je? Ja ništa ne znam.

– Kako, nisi čuo?

– Ti ne shvaćaš da ću ja posljednji o tome čuti.

– Ima li pakosnijega stvora od one Kartasove.

– Ama šta je ona učinila?

– Meni je muž pripovijedao... Uvrijedila je Karenjinu. Muž joj je iz svoje lože počeo s njome razgovarati, a Kartasova mu je napravila scenu. Kažu da je naglas nešto uvredljivo rekla te izišla.

– Grofe, vaša vas maman zove – reče kneginjica Sorokina provirujući na vrata lože.

– A ja te jednako čekam – reče mu mati podrugljivo se smiješeći. – Tebe čovjek uopće ne vidi. Sin vidje da ona nije mogla uzdržati radostan osmijeh.

– Dobro vas našao, maman. Išao sam k vama – rekao je hladno.

– A zar ti ne ideš *faire la cour a madame Karenine*?¹⁸⁹ – doda ona kad kneginjica Sorokina izide. *Elle fait sensation. On oublie la Patti pour elle.*¹⁹⁰

– Maman, molio sam vas da mi ne govorite o tome – odgovori on mršteći se.

– Govorim ono što svi govore.

Vronski ništa ne odgovori pa, rekavši nekoliko riječi kneginjici Sorokinoj, izide. Na vratima sreće brata.

– A, Aleksej! – reče brat. – Kakva gadarija! Glupača jedna, ništa više... Ovaj sam čas htio k njoj. Hajdemo zajedno.

Vronski ga nije slušao. Brzim je koracima pošao dolje: osjećao je da nešto treba učiniti, ali nije znao šta. Uzbuđivalo ga je to što je bio na nju ljut jer je sebe i njega dovela u ovako rizičan položaj, a ujedno ju je žalio zbog njenih muka. Sišao je u parter te se zaputio pravo Aninoj loži. Pored lože stajao je Stremov i razgovarao s njome:

– Tenora više nema. *Le moule en est brisé*¹⁹¹

Vronski se njoj nakloni te zastane pozdravljajući se sa Stremovom.

– Vi ste, čini se, kasno stigli te niste čuli najbolju ariju – reče Ana Vronskome, pogledav ga, kako mu se učini, podrugljivo.

– Slab sam ja kritičar – reče on strogo je gledajući.

– Poput kneza Jašvina – reče ona smiješeći se – koji nalazi da Patti pjeva odveć glasno.

– Zahvaljujem – rekla je uzevši malenom rukom u dugoj rukavici program što joj ga je Vronski podigao, i najedanput u taj čas njeno lijepo lice zadrhtne. Ona ustade te pođe u dubinu lože. Opazivši da je u idućem činu njena loža ostala prazna, izazivajući psikanje kazališta koje bijaše utihlo na zvuke kavatine, Vronski izide iz partera i odveze se kući.

¹⁸⁹ *Udvarati gospođi Karenjinoj.*

¹⁹⁰ *Ona izaziva senzaciju. Zbog nje se zaboravilo na Patti.*

¹⁹¹ *Izrodiše se.*

Ana je već bila kod kuće. Kad je Vronski ušao u njenu sobu, bila je sama u onoj istoj haljini u kojoj je bila u kazalištu. Sjedila je na prvom naslonjaču do zida i motrila preda se. Ona ga pogleda i odmah opet zauze pređašnji položaj.

– Ana – reče on.

– Ti si svemu kriv, ti! – suzna od očaja i pakosna u glasu vikne ona ustajući.

– Molio sam, preklinjao sam te da ne ideš, znao sam da će ti biti neugodno...

– Neugodno! – vikne ona. – Užasno! Ne znam koliko da živim, ovo neću zaboraviti. Rekla je da je sramota sjediti pored mene.

– Riječi glupe žene – reče on. – ali čemu riskirati, izazivati...

– Mrzim tvoju mirnoću. Nisi smio dopustiti da do toga dođe. Da ti mene voliš...

– Ana! Našto tu pitanje o mojoj ljubavi...

– Da ti mene voliš kao ja tebe, da ti patiš kao ja... rekla je pogledajući ga zaplašena izraza.

On je nju žalio, ali je ipak bio kivan na nju. Uvjeravao ju je u svoju ljubav jer je vidio da je sada jedino to može umiriti, te ju nije prekoravao riječima, ali ju je u svojoj duši prekoravao.

A ta uvjeravanja o ljubavi, koja su se njemu činila tako otrcana da ga je bilo stid izgovarati ih, ona je upijala u se i malo-pomalo se smirivala.

Sutradan nakon toga, potpuno pomireni, oni otputovaše na selo.

ŠESTI DIO

I

Darja Aleksandrovna je provodilo ljeto s djecom u Pokrovskom kod svoje sestre Kiti Levinove. Na njenu se imanju kuća bila posve porušila pa je Levin i njegova žena nagovoriše da ljeto provede kod njih. Stjepan Arkadijč je vrlo spremno pristao da se to tako uredi.

Govorio je da on veoma žali što ga služba priječi a da bi i sam proveo ljeto s porodicom na selu, inače bi to za nj bila najveća sreća pa je, ostajući u Moskvi, ovdje-ondje dolazio na dan-dva u selo.

Osim Oblonskih sa svom djecom i guvernantom, toga je ljeta bila u gostima kod Levinovih još i stara kneginja jer smatraše za svoju dužnost da pazi na neiskusnu kćer koja je bila u onakvu stanju. Osim toga, Kitina prijateljica iz inozemstva, Varenjka, ispunila je svoje obećanje da će joj doći kad se uda, te je došla u goste svojoj prijateljici.

Sve to bijahu rođaci i prijatelji Levinove žene. I mada je on sve njih volio, bilo mu je pomalo žao svoga levinskoga mira i reda koji je bio narušen ovom poplavom »ščerbackijevskoga elementa«, kako je on to za se znao reći. Od njegove rodbine toga je ljeta kod njih bio u gostima jedino Sergej Ivanovič, ali ni to nije bio čovjek levinovskoga kova nego kozniševskijevskog, tako da se levinovski duh posve gubio.

U Levinovu nekoć pustu domu sad bijaše tako mnogo svijeta da gotovo sve sobe bjehu zauzete, a stara kneginja, kad su sjedali za stol, morala je sve prebrojavati te trinaestoga unuka ili unuku smještati za poseban stolić. I Kiti, koja je brižno vodila kućanstvo, nije imala baš malo briga oko nabavke kokošiju, purica, pataka kojih se pri ljetnom teku gostiju i djece trošilo vrlo mnogo.

Cijela je porodica sjedila za ručkom. Dolina djeca, guvernanta i Varenjka pravili su planove kamo će u gljive.

Sergej Ivanovič, koji je među svima gostima zbog svoje pameti i učenosti uživao poštovanje što je graničilo gotovo s obožavanjem, iznenadi sve kad se uplete u razgovor o gljivama.

– Povedite i mene sa sobom. Ja jako volim ići u gljive – rekao je gledajući Varenjku – ja smatram da je to vrlo lijepa zabava.

– Šta kažete, nama će biti vrlo drago – pocrvenjevši odgovori Varenjka. Kiti se i Doli značajno zgledaše. Prijedlog učenoga i umnog Sergeja Ivano viča da ide u gljive s Varenjkom potvrdio je neke Kitine pretpostavke koje su je u posljednje vrijeme jako okupljale.

Ona se požurila da započne razgovor s materom da joj ne bi opazili pogleda. Poslije ručka sjede Sergej Ivanovič sa svojom šalicom kave pored prozora u salonu nastavljajući započeti razgovor s bratom i pogledajući na vrata odakle su morala izići djeca koja su se spremala u gljive. Levin sjede na prozor pored brata.

Kiti je stajala pokraj muža očito iščekujući konac nezanimljiva razgovora pa da mu nešto kaže.

– Mnogo si se promijenio otkako si se oženio, i to nabolje – reče Sergej Ivanovič smiješeći se Kiti i očito se slabo zanimajući započetim razgovorom – ali si ostao vjeran svojoj strasti da braniš najparadoksalnije teme.

– Katja, nije dobro da ti stojiš – reče joj muž primičući joj stolicu i značajno je gledajući.

– Eh, ovaj, uostalom nemam ja sad ni vremena – dodadne Sergej Ivanovič spazivši da su djeca otrčala.

Ispred svih je postrance, trkom, u svojim zategnutim čarapama, mašući kotaricom i šešikom Sergeja Ivanoviča, pravo na nj jurila Tanja.

Smjelo dotrčavši k Sergeju Ivanoviču i blistajući očima što su toliko bile nalik na divne očeve oči, ona je Sergeju Ivanoviču pružila njegov šešir te učinila kretnju kao da mu ga hoće staviti na glavu, bojažljivim i nježnim smiješkom ublažujući slobodu svoga vladanja.

– Varenjka čeka – rekla je pažljivo mu stavljajući šešir pošto je po smiješku Sergeja Ivanoviča zaključila da to smije. Varenjka je stajala na vratima, preobučena u žutu pamučnu haljinu glave povezane bijelim rupcem.

– Idem, idem, Varvara Andrejevna – reče Sergej Ivanovič ispijajući kavu iz šalice i tražeći po džepovima rupčić i kutiju za cigare.

– Eh što mi je ljupka moja Varenjka! A? – reče Kiti mužu čim Sergej Ivanovič ustade. Rekla je to tako da ju je Sergej Ivanovič mogao čuti, a to je očito ona i htjela. – I kako je samo ljepa, plemenito lijepa! Varenjka! – vikne Kiti – hoćete li biti u šumi u mlinovima? I mi ćemo vam doći.

– Ti posve zaboravljaš u kakvu si stanju, Kiti, – ubaci stara kneginja žurno ulazeći. – Ti ne smiješ tako vikati.

Čuvši Kitin glas i prijekor njene matere, Varenjka lakim korakom hitro priđe Kiti. Hitrina u kretnjama, crvenilo šta joj je pokrivalo oživahnulo lice – sve je to pokazivalo da se u njoj dešavalo nešto neobično. Kiti je znala šta je bilo to neobično pa ju je pažljivo pratila. Ona je Varenjku sada pozvala samo zato da je u mislima blagoslovi za onaj važni događaj što se, kako je Kiti mislila, imao zbiti danas poslije ručka u šumi.

– Varenjka, ja ću biti veoma sretna ako se jedno dogodi – rekla je šaptom cjelivajući je.

– A hoćete li vi s nama? – zbunivši se Varenjka će Levinu gradeći se da nije čula šta joj rekoše.

– Idem, ali samo do guvna i ondje ću ostati.

– Pa zar baš moraš? – reče Kiti.

– Valja pogledati nova kola te srediti račune – reče Levin. – A gdje ćeš ti biti?

– Na terasi.

II

Na terasi se iskupilo cijelo žensko društvo. One su i inače voljele poslije ručka ondje sjediti, ali danas su ondje imale još i posla. Osim šivanja dječjih košuljica i vezenja povoja, čime su sve bile zaposlene, danas se ondje ukuhavalo slatko na način nov za Agafju Mihajlovnu, bez dodavanja vode. Kiti je uvodila taj novi način koji se upotrebljavao u njihovoj kući. Taj je posao prvo bio povjeren Agafji Mihajlovnoj, a ona je, smatrajući da ono što se radilo u kući Levinovih ne može biti loše, svejedno nalila vode u slatko od vrtnih i šumskih jagoda tvrdeći da to ne može drukčije; u tome su je uhvatili te se sada malina ukuhavala pred svima, a Agafja se Mihajlovna morala uvjeriti da slatko i bez vode može biti dobro.

Zažarena i snuždena lica, smršene kose i do lakata golih mršavih ruku, Agafja Mihajlovna je kružila kotličem ponad vatre te mrko gledala malinu od sveg srca želeći da se zgusne i ne ukuha. Osjećajući da je na nju, kao na glavnu savjetnicu kod ukuhavanja maline, morao biti uperen gnjev Agafje Mihajlovne, kneginja se nastojala držati kao da je zaokupljena drugim nekim poslom te se ne zanima za malinu, govorila je o nečemu desetom, ali je poprijeko bacala pogled na vatru.

– Ja djevojkama uvijek sama kupujem haljine na jeftinom pazaru – govoraše kneginja nastavljajući započeti razgovor.

– Ne bi li bilo dobro da se sada skine pjena, golubice moja? – dodala je obraćajući se Agafji Mihajlovnoj. – Uopće nije potrebno da ti to radiš sama, a i vruće je – zaustavi ona Kiti.

– Ja ću – reče Doli, pa ustavši poče pažljivo povlačiti žlicom po zapjenjenome šećeru, lupkajući ovdje-ondje njome po tanjuriću da odlijepi od žlice ono što se bilo za nju uhvatilo, dok je tanjurić bio već prekriven raznobojnom žutoružičastom pjenom pod kojom se cijedio sirup poput krvi crven. »Kako li će samo to lizati uz čaj!« mislila je na svoju djecu sjećajući se kako se i sama, dok je bila dijete, čudila da odrasli ne jedu ono što je najbolje – pjenu.

– Stiva veli da je kudikamo bolje davati novac – nastavi međutim Doli započeti razgovor o tome kako je bolje darivati služinčad – ali...

– Kakav novac! – u jedan glas prihvatiše kneginja i Kiti.

– Oni to cijene.

– Eto, ja sam, na primjer, prošle godine našoj Matrjoni Semjonovnoj kupila ne baš popelin, ali nešto takva – reče kneginja.

– Sjećam se, bila je u tome na vaš imendan.

– Predivan uzorak; nešto tako jednostavno i otmjeno. Sebi sam samoj htjela tako nešto napraviti, samo da to ona već nije imala. Nešto poput onoga u Varenjke. Tako je lijepo i jeftino

– E sad je, rekla bih, gotovo – reče Doli spuštajući sirup sa žlice.

– Kad bude poput peričića, onda je gotovo. Ukuhavajte još malo, Agafja Mihajlovna.

– Eh te muhe! – ljutito će Agafja Mihajlovna. – Opet će biti isto – dodadne.

– Ah, kako je drag, nemojte ga plašiti – reče iznenada Kiti gledajući vrapca koji je bio sletio na ogradu terase pa prevrnuvši malinovo jezgro stao ga kljucati.

– Deder se ti bolje malo odmakni od vatre – reče mati.

– *A propos de Varenjka*¹⁹² – reče Kiti francuski, a tako su cijelo vrijeme govorele da ih Agafja Mihajlovna ne bi razumjela.

– Znaite, maman, da ja danas, ni sama ne znam zašto, očekujem odluku. Shvaćate kakvu. Eh što bi to nešto bilo lijepo.

– Gle ti ove majstorice u snubljenju! – reče Doli. – Kako ih samo oprezno i vješto sjedinjuje...

– Ma nemojte, recite, maman, šta vi mislite?

– A šta tu ima da se misli? On je (pod ovim on razumijevao se Sergej Ivanovič) uvijek mogao dobiti prvu partiju u Rusiji; sad on nije više tako mlad, ali ipak, sigurna sam, i sad bi mnoga pošla za nj... Ona je jako dobra, ali on bi mogao...

– Nemojte tako, vi ćete, mama, shvatiti da se za njega i za nju nešto bolje ne može ni zamisliti. Prvo i prvo – ona je sama dražest! – reče Kiti savivši jedan prst.

– Ona se njemu jako sviđa, to je tačno – potvrdi Doli.

– Zatim, on ima takav položaj u društvu da njemu ni imutak, ni društveni položaj njegove žene uopće nisu potrebni. Njemu je potrebno tek jedno – dobra, mila, mirna žena.

– Jeste, s njom bi čovjek mogao biti miran – potvrdi Doli.

– Treće, da ga ona voli. I to je istina... Sve u svemu, bilo bi to jako lijepo!... Očekujem da će se oni sad pojaviti iz šume i da će se sve riješiti. Po očima ću ja to odmah vidjeti. Meni bi bilo tako drago! Šta ti misliš, Doli?

– Nego ti se meni ne uzbuđuj. Ti nikako ne treba da se uzbuđuješ – reče mati.

– Pa ja se ne uzbuđujem, mama. Meni se čini da će je on danas zaprositi.

– Ah, to je tako čudno kako i kad muškarac prosi djevojku... Postoji nekakva brana i ona se odjednom provali – reče Doli zamišljeno se osmjehujući i sjećajući se kako je bilo njoj sa Stjepanom Arkadijevičem.

– Mama, kako je tata vas zaprosio? – najednom upita Kiti.

– Ništa nije bilo neobično, vrlo jednostavno – odgovorila je kneginja, ali lice joj zasja od spomena na to.

– Dobro, ali kako? Mora da ste ga voljeli i prije negoli su vam dopustili da govorite s njime?

Kiti je ćutjela osobit čar u tome što je sada s materom kao sebi ravnom mogla govoriti o ovim najvažnijim pitanjima u životu jedne žene.

– Dakako, voljela sam ga; dolazio je k nama na selo.

– Ali kako se odlučilo? Mama?

– Ti zacijelo misliš da ste vi nešto novo izmislili? Uvijek je to jedno te isto: odlučilo se očima, smiješcima...

– Kako ste to lijepo rekli, mama! Upravo očima i smiješcima – potvrdi Doli.

– Ali kakve je riječi govorio?

¹⁹² *Francuski: Ako je riječ o Varenjki.*

– Kakve je tebi Kostja govorio?

– Pisao je kredom. Bilo je to čudnovato... Kako mi se to čini davno! – reče.

I tri se žene zamisliše o jednome te istom. Kiti prva prekide šutnju. Pala joj je na pamet cijela ona posljednja zima pred udaju i njen zanos za Vronskim.

– Jedno samo... Varenjkina prijašnja simpatija – rekla je sjetivši se toga, prirodno povezujući misli. – Htjela sam to nekako reći Sergeju Ivanoviču, pripremiti ga. Svi su muškarci – dodadne ona – strašno ljubomorni na našu prošlost.

– Nisu svi – reče Doli. – Ti to sudiš po svome mužu. On i dan-danas pati kad se sjeti Vronskoga. Zar nije istina?

– Istina je – zamišljeno se smiješeći očima odgovori Kiti.

– Samo ja ne znam – usta kneginja mati u obranu svoje materinske skrbi za kćerku – kakva bi to tvoja prošlost njega mogla uznemirivati? Zar što ti se Vronski udvarao? To se dešava svakoj djevojci.

– No, samo nemojte da o tome govorimo – pocrvenjevši reče Kiti.

– Ne, dopusti – nastavljaše mati – a onda ti mi sama nisi htjela dopustiti da porazgovorim s Vronskim. Sjećaš se?

– Ah, mama! – s izrazom patnje reče Kiti.

– Sada vas čovjek ne zadrža... Tvoji odnosi nisu ni mogli otići dalje nego što treba; ja bih ga sama bila primorala da postupi kako se dolikuje. Uostalom, dušo draga, nije za tebe da se uzbuđuješ. Molim te, upamti to i smiri se.

– Ja sam potpuno mirna, maman.

– Kako se sretno onda svršilo po Kiti što je doputovala Ana – reče Doli – a kako nesretno po nju. E baš je obrnuto – doda ona zapanjena svojom mišlju. – Onda je Ana bila tako sretna, a Kiti se smatrala nesretnom. Kako je to sada posve obrnuto. Često mislim na nju.

– Baš imaš na koga da misliš! Gadna, odvratna žena, bez srca – reče mati budući da nije mogla zaboraviti što se Kiti nije udala za Vronskoga nego za Levina.

– Kako vam se da da o tome govorite – ljutito reče Kiti – ja na to niti mislim niti želim misliti... Ne želim misliti – ponovila je osluškujući poznate muževe korake na stepenicama koje su vodile na terasu.

– Šta to: ne želim misliti? – upita Levin ulazeći na terasu. Ali mu nitko ne odgovori, i on ne ponovi pitanja.

– Žao mi je da sam uznemirio vaše žensko carstvo – rekao je nezadovoljno pogledavši sve te shvativši da su govorile o nečemu što ne bi bile započele govoriti pred njim.

Na trenutak je osjetio da je kao i Agafja Mihajlovna nezadovoljan zbog toga što malinu ukuhavaju bez vode i uopće zbog tuđeg ščerbackijevskog utjecaja. Svejedno se nasmiješio te prišao Kiti.

– No, kako je? – upita je gledajući je onim istim izrazom kojim se sada svi njoj obraćahu.

– Tako, divno – smiješeći se reče Kiti – a tvoji poslovi?

– Ma trostruko više voze nego su kola velika. Nego, hoćemo li po djecu? Naredio sam da prežu.

– Šta, šta, hoćeš da Kiti voziš na kolima? – prijekorno će mati.

– Pa vozit ćemo korakom, kneginjo.

Nikada Levin kneginju nije zvao maman kako to čine zetovi, a to kneginji bijaše neugodno. Ali unatoč tome što je Levin veoma volio i poštovao kneginju, tako je nije mogao zvati a da ne oskvrni osjećanje što ga je imao prema svojoj pokojnoj majci.

– Hajdete s nama, maman – reče Kiti.

– Ne želim ja gledati te ludorije.

– Eh, onda ću ja pješke. Pa to je zdravo za me. – Kiti ustane, priđe k mužu te ga uzme za ruku.

– Zdravo je, ali ne treba pretjeravati – reče kneginja.

– E pa je l' gotovo to slatko, Agafja Mihajlovna? – reče Levin smiješeći se Agafji Mihajlovnoj i želeći da je razveseli. – Je l' dobro po novome?

– Mora da je dobro. Po našem je prekuhano.

– I bolje je, Agafja Mihajlovna, neće ukisnuti, a led se u nas ionako već otopio te nema gdje da ga čuvamo – reče Kiti odmah shvativši muževu namjeru te se s istim osjećanjem obraćajući k starici. – Zato su vaši kiseli krastavci takvi da mama veli kako nigdje takvih nije jela – doda ona smiješeći se i popravljajući joj rubac.

Agafja Mihajlovna pogleda Kiti ljutito.

– Nemojte vi mene tješiti, gospodo. Kad ja ovako pogledam vas pa njega, tako mi je nekako ugodno – reče, a ovaj grubo izraz pa njega, a ne pa *njih*¹⁹³, ganu Kiti.

– Hajte s nama u gljive, vi ćete nam pokazati gdje ih ima. Agafja se Mihajlovna nasmiješi, zaklima glavom kao da bi rekla: »Baš bih se voljela na vas naljutiti, samo što ne mogu.«

– Učinite, molim vas, po mome savjetu – reče stara kneginja – povrh slatka stavite papir te ga namočite rumom: tako i bez leda nikad plijesni neće biti.

III

Kiti se osobito radovala da će biti nasamu s mužem jer je primijetila kako mu je, u trenutku kad je došao na terasu i upitao o čemu su govorile, a one mu nisu odgovorile, sjenka ogorčenja preletjela licem na kojemu se inače sve tako živo odražavalo.

Kad su krenuli pješke ispred ostalih te odmakli da ih se iz kuće nije moglo vidjeti na utrt, prašnjav te raženim klasjem i zrnjem posut put, ona mu se jače opre o ruku i stisne je k sebi. On je već bio zaboravio na časoviti neugodan dojam

¹⁹³ Već je bilo napomenuto da se posluga gospodarima, i općenito da su niži višima, u izravnom saobraćaju obraćali se s oni.

te je sada nasamu s njome, dok ga misao na njenu bremenitost ni na časak nije nepuštala, ćutio za nj još novu i radosnu, svake ćulnosti osloboćenu nasladu zbog blizine voljene žene. Govoriti nisu imali o ćemu, ali on je želio slušati zvuk njena glasa koji se, isto tako i pogled, u trudnoći bio promijenio. U glasu kao i u pogledu bijaše mekota i ozbiljnost nalik na onu što zna biti u ljudi koji su neprestano zadubljeni u neki omiljeli posao.

– Da se ne zamoriš? Osloni se više – reće on. – Nego ćuj, ja se tako radujem da sam s tobom malo nasamu i priznajem, koliko god mi je lijepo s njima, žalim za našim zimskim večerima udvoje.

– Ono je bilo lijepo, a ovo je još ljepše. Jedno ljepše od drugoga – rekao je stišćući joj ruku.

– Znaš o ćemu smo govorile kad si ti došao?

– O slatku?

– Da, i o slatku; ali onda o tome kako se prosi djevojka.

– A! – reće Levin više slušajući zvuk njena glasa negoli rijeći što ih je ona govorila, cijelo vrijeme misleći na put koji je sada išao kroz šumu te obilazeći ona mjesta gdje bi ona mogla krivo stati.

– I o Sergeju Ivanoviću i Varenjki. Jesi li primijetio?... Ja to jako želim – nastavi ona. – Šta ti o tome misliš? – I ona mu pogleda u lice.

– Ne znam šta da mislim – smiješeći se odgovori Levin. Sergej mi je u tom pogledu veoma tuđ. Ta već sam pripovijedao...

– Da, da je bio zaljubljen u djevojku koja je kasnije umrla...

– To je bilo kad sam ja bio dijete; ja o tome znam po pričanju. Sjećam ga se iz tog doba. Bio je izvanredno drag. Ali otada ga promatram kakav je sa ženama: ljubazan je, neke mu se svićaju, ali nekako osjećaš da su one za njega jednostavno ljudi, a ne žene.

– Da, ali sada s Varenjkom... Rekao bi ćovjek, ima tu nešto...

– Može biti i da ima... Ali njega treba poznavati... On je poseban, ćudan ćovjek. Živi samo duhovnim životom. On je odveć ćist i ćovjek uzvišene duše.

– Kako? Zar bi ga to unizilo?

– Ne, ali on je tako navikao da živi samo duhovnim životom da se ne može pomiriti sa stvarnošću, a Varenjka je ipak stvarnost.

Levin je već bio navikao da sada smiono iznosi svoju misao ne trudeći se da je zaodjene u taćne izraze; znao je da će u ovakvim ljubavnim trenucima, kao što je ovaj, žena shvatiti šta on želi reći pa makar tek nagovješćivao što misli; i ona ga shvati.

– Jest, ali ona nije tako realna kao ja; ja shvaćam da on mene nikad ne bi zavolio. Ona je sva duhovna ...

– E nemoj, on tebe tako voli; i meni je to uvijek tako prijatno što te moji vole...

– Da, on je prema meni dobar, ali...

– Ali jedno drugo niste zavoljeli... kao što ste se voljeli ti i pokojni Nikolenjka – dovrši Levin. – Zašto da ćovjek ne govori? – dodadne on. – Ja ponekad sebe prekoravam: na kraju ćemo još i zaboraviti na nj. Ah, što je to bio strašan i divan ćovjek... Da, o ćemu smo ono govorili? – malo posutjevši reće Levin.

– Ti misliš da se on ne može zaljubiti – prevodeći u svoj jezik reče Kiti.

– Nije da se ne može zaljubiti – smiješeći se reče Levin – ali on nema one slabosti koja je potrebna ... Ja sam mu uvijek zavidio pa čak i sada, kad sam tako sretan, ipak mu zavidim.

– Zavidiš što se ne može zaljubiti?

– Zavidim na tome što je on bolji od mene – smiješeći se reče Levin. – On ne živi za sebe. Cio je njegov život podvrgnut dužnosti. I zato on može biti miran i zadovoljan.

– A ti? – podrugljivo se i ljupko smiješeći reče Kiti. Nikako ona ne bi mogla izraziti onaj tok misli koji ju je nagonio da se smiješi; ali posljednji zaključak bijaše taj da joj je muž neiskren kad se oduševljava bratom i sebe pred njim unizuje. – Kiti je znala da ta njegova neiskrenost potječe od ljubavi prema bratu, od osjećaja stida što je suviše sretan, i osobito od želje koja ga nikad nije napuštala, želje da bude bolji – ona je voljela to u njemu te se stoga smiješila.

– A ti? Čime si pak ti nezadovoljan? – upita ona isto se onako smiješeći.

Nevjerica u njegovo nezadovoljstvo samim sobom radovala ga je i on ju je nesvjesno izazivao da iskaže razloge svoje nevjerice.

– Ama kako možeš biti nezadovoljan ako si sretan?

– To jest kako da ti kažem... Ja u duši ništa drugo ne želim osim, evo, da se ti ne spotakneš. Hej, ne smije se, zaboga, tako skakati! – prekine on svoj razgovor prijekorom što je napravila odveć brz pokret prelazeći preko grane koja je ležala na stazici. – Ali kad razmišljam o sebi te sebe poređujem s drugima, osobito s bratom, osjećam da sam loš.

– Samo po čemu to? – onako se isto smiješeći nastavi Kiti.

– Zar i ti ne radiš za druge? A tvoji majuri, a tvoje gospodarstvo, a tvoja knjiga?...

– Ne, ja osjećam, a pogotovu sada: kriva si ti – rekao je stisnuvši joj ruku – što to nije ono pravo. Ja to radim tek onako, ovlaš. Kad bih ja sav taj posao mogao voljeti kao što tebe volim... a ne kao što u posljednje vrijeme sve radim kao zadanu lekciju.

– Eh, šta ćeš ti onda reći za tatu? – upita Kiti. – Je li i on loš zato što ništa nije uradio za opće dobro?

– On? – nije. Ali treba imati onu jednostavnost, jasnoću; dobrotu kakvu ima tvoj otac; a imam li ja toga? Ja ne radim, i trpim zbog toga. Sve si to ti učinila. Dok nije bilo tebe i dok nije bilo toga – rekao je gledajući joj u trbuh, a ona shvati taj pogled – sve sam svoje snage ulagao u rad; a sada ne mogu te me stid; sve radim baš kao zadanu lekciju, pretvaram se...

– Eh, a bi li se ti sada mijenjao sa Sergejem Ivano vičem?

– reče Kiti. – Bi li ti htio raditi za to opće dobro i voljeti tu zadanu lekciju kao on – i ništa više?

– Naravno, ne bih – reče Levin. – Uostalom, ja sam lako sretan da ništa ne razumijem. A ti pak misliš da će on danas zaprositi djevojku? – dodadne on pošto je malo pošutio.

– I mislim, i ne mislim. Samo bih to silno željela. De stani. – Ona se sagnu te uz rub puta otkide kamiličin cvijetak. – E pa sad računaj: hoće-neće zaprositi – rekla je pružajući mu cvijetak.

– Hoće, neće – govoraše Levin otkidajući bijele uske i dugoljaste latice.

– Ne, ne! – uhvativši ga za ruku zaustavi ga Kiti budući da je uzbuđeno pratila njegove prste. – Otkinuo si dva.

– E pa, evo, onda ovu malu neću računati – reče Levin otkidajući jednu kratku zakrčljalu laticu. – Evo nas i kola stigoše.

– Nisi li se umorila, Kiti? – poviče kneginja.

– Nimalo.

– Ako su konji mirni, ti onda sjedi u kola i neka voze korakom. Ali se nije isplatilo sjediti u kola. Bili su već blizu te svi pođoše pješice.

IV

U svome bijelom rupcu na crnoj kosi, okružena djecom, dobrodušno i veselo zaokupljena njima, i očito uzbuđena mogućnošću da joj se očituje muškarac koji joj se sviđao, Varenjka bijaše veoma privlačna. Sergej Ivanovič hodio uz nju i bez prestanka uživao gledajući je. Promatrajući je sjećao se svih onih dragih riječi što ih je bio čuo od nje, svega što je o njoj znao dobra, i sve je više i više spoznao da osjećanje što ga on prema njoj čuti jeste nešto posebno, nešto što je davnodavno i svega jedan jedini put u ranoj mladosti osjećao.

Radost zbog njene blizine, jednako se povećavajući, dođe dotle da joj je, mećući u njenu kotaricu golem brezov vrganj na tanku stručku zavrnutih rubova što ga je sam bio našao, pogledao u oči, pa kad spazi rumenilo radosna i bojažljiva uzbuđenja što joj pokri lice, i sam se zbuni te joj se šutke nasmiješi smiješkom koji je mnogo, mnogo kazivao. »Ako je tako – rekao je u sebi – moram promisliti te odlučiti, a ne poput dječaka prepuštati se časovitu zanosu.«

– Oдох sada sam da skupljam gljive, inače će mi trud ostati nezapažen – reče, te s ruba šume gdje su gazili po svilenkastoj niskoj travi, pođe sam u sredinu šume gdje su se među bijelim brezovim stablima sivjela stabla jasika i tamnjeli ljeskovi grmovi.

Udaljivši se kojih četrdesetak koraka i zašavši za grm kurike u punome cvatu s njegovim ružičasto-crvenim kolutićima, te znajući da ga ne vide, Sergej Ivanovič stane. Oko njega bijaše posvemašnja tišina. Jedino su ponad breza, pod kojima je stajao, poput roja pčela neprestano zujale muhe i pokatkad dopirahu dječji glasovi. Najednom u blizini, s ruba šume, jekne Varenjkin duboki alt koji je zvao Grišu, a na licu se Sergeja Ivanoviča pojavi smiješak. Postavši svjestan toga smiješka, Sergej Ivanovič odmahne glavom u znak da ne odobrava svoje stanje pa izvativši cigaru uze pripaljivati. Dugo nije mogao zapaliti šibicu o brezovo stablo. Nježna se prevlaka bijele kore lijepila oko fosfora te se plamen gasio. Naposljetku se jedna šibica upali, a mirisni dim cigare poput zanjihana

široka zastirača dignu se ravno naprijed pa uvis ponad grma ispod opuštenih brezovih grana. Prateći očima dimnu prugu, Sergej Ivanovič pođe tihim korakom u mislima pretresajući svoje stanje.

»A zašto da ne? – mislio je. – Kad bi to bio iznenadni proplamsaj ili strast, kad bih ja osjećao tek ovu naklonost – ovu uzajamnu naklonost (mogu reći uzajamnu), zacijelo bih osjećao da se ona kosi s cijelim načinom mog života, kad bih ja osjećao, prepustiv se ovoj naklonosti da se iznevjeravam svome pozivu i svojoj dužnosti... ali toga nema. Jedino što bih mogao reći protiv jeste to da sam se, izgubivši Marie, u sebi bio zaricao kako ću ostati vjeran njenoj uspomeni. Jedino to mogu reći protiv svoga osjećanja... To je važno«, govoraše u sebi Sergej Ivanovič ujedno osjećajući da ova misao za njega osobno nije mogla imati nikakve važnosti nego je samo u očima drugih ljudi kvarila njegovu poetičnu ulogu. »Ali osim ovoga, ma koliko se god trudio, ništa neću moći pronaći, ništa što bi bilo protiv ovog osjećanja. Da sam samim razumom birao, ništa bolje ne bih mogao naći.«

Koliko se god spominjao žena i djevojaka koje je poznao, nije se mogao sjetiti djevojke koja bi do te mjere sjedinjavala sve, ama baš sve osobine koje je, hladno prosuđujući, on želio vidjeti u svoje žene. Ona je imala sav čar i svježinu mladosti, ali nije bila dijete, te ako ga je voljela, voljela ga je svjesno kao što žena treba da voli: to je bilo prvo.

Drugo: *etikecija*¹⁹⁴ visokoga društva nije njoj bila samo tuđa nego je ona očito gajila odbojnost prema visokome društvu, a ujedno je poznavala to društvo te imala sve one manire žene iz boljega društva bez kojih je Sergiju Ivano viču životna družica bila nezamisliva.

Treće: ona je bila religiozna, i to ne religiozna i dobra po instiktu kao dijete, kakva je, na primjer, bila Kiti, nego je život njezin bio zasnovan na religioznim uvjerenjima. Čak do u sitnice Sergej Ivanovič nalazaše u njoj sve ono što je želio od žene: ona bijaše siromašna i sama samcata tako da neće sa sobom dovesti jato srodnika i njihov utjecaj u mužev dom, kako je to vidio kod Kiti, nego će za sve biti obvezatna mužu, a to je uvijek i želio za svoj budući obiteljski život. I ta djevojka, koja je u sebi spajala sve ove osobine, voljela je njega. On je bio skroman, ali nije mogao da toga ne vidi. I on je volio nju. Jedini proturazlog bjehu – njegove godine. Ali njegova je loza dugovjeka, nije imao ni jedne sijede vlasi, nitko mu ne bi dao četrdeset godina, i on se sjetio kako je Varenjka govorila da se jedino u Rusiji ljudi pedesetih godina smatraju za starce, a da se u Francuskoj pedesetogodišnjak smatra danas *la force l'age*¹⁹⁵, četrdesetogodišnjak – *un jeune homme*.¹⁹⁶ Ali šta su značile godine kad se on ćutio mlad u duši kakav je bio prije dvadeset godina? Zar mladost ne bje ovo osjećanje što ga je ćutio sad kad je, izlazeći s druge strane opet na kraj šume, na jarku svjetlu kosih sunčanih zraka spazio gracioznu Varenjkinu pojavu kako u žutoj haljini i s kotaricom lakim korakom kroči mimo stablo stare breze, te kad se taj dojam

¹⁹⁴ *Zahtjevi za ugladenim, mondenim, »gospodskim« vladanjem.*

¹⁹⁵ *Čovjek u najboljim godinama, u naponu snage.*

¹⁹⁶ *Mladić.*

Varenjkina lika stopio u jedno sa slikom zobena polja što se žutilo obliveno kosim zrakama, sa slikom koja ga je zapanjila svojom ljepotom i sa slikom daleke stare šume, žutilom prošarane, što je iza polja zamicala u plavetnu daljinu? Srce mu se radosno steglo. Obuze ga neka milina. Očutje da je odlučio. Varenjka se, tek što se bila prignula da podigne gljive, gipkom, kretnjom diže te obazre. Odbacivši cigaru, Sergej se Ivanovič odlučnim koracima zaputi prema njoj.

V

»Varvara Andrejevna, dok sam još bio jako mlad, stvorio sam sebi ideal žene koju ću zavoljeti i koju ću biti sretan da nazovem svojom ženom. Proživio sam dosta vijeka i sad sam prvi puta u vama sreo ono što sam tražio. Ja vas volim i nudim vam svoju ruku.«

Sergej Ivanovič govoraše to u sebi dok je još bio svega desetak koraka od Varenjke. Kleknuvši i rukama braneći gljive od Griše, ona je zvala malu Mašu.

– Ovamo, ovamo! Maleni! Mnogo ih je! – govorila je svojim dubokim glasom.

Spazivši Sergeja Ivanoviča da prilazi, ona se nije digla niti je promijenila položaja; ali njemu sve govoraše da ona osjeća da se on približava i da mu se raduje.

– Pa nadoste li štogod? – upita ona iza bijeloga rupca okrećući prema njemu svoje lijepo lice što se blago smiješilo.

– Ni jedne – reče Sergej Ivanovič. – A vi?

Opkoljena djecom što su je oblijetala ona mu nije odgovarala.

– Još ovu pored grančice – pokaže ona malenoj Maši malenu pečurku presječenu preko mekog ružičastog klobuka suhom travkom ispod koje se ona probijala. Ustala je kad Maša otkide pečurku prelomivši je na dvije bijele pole. – Ovo me podsjeća na djetinjstvo – dodala je odlazeći od djece uporedo sa Sergejem Ivanovičem.

Prijedoše šutke nekoliko koraka. Varenjka je vidjela da on želi govoriti; ona je nagađala o čemu te je zamirala od radosna uzbuđenja i straha. Bili su odmakli tako daleko da ih nitko više nije mogao čuti, ali on nikako ne započinjaše govoriti. Varenjka je radije šutjela. Poslije šutnje lakše se moglo reći ono što su htjeli da kažu negoli poslije govora o gljivama; ali i protiv svoje volje, nekako slučajno, Varenjka reče:

– Onda vi ništa ne nadoste? Uostalom, u sredini ih je šume uvijek manje.

Sergej Ivanovič uzdahne i ništa ne odgovori. Bilo mu je krivo što je ona započela o gljivama. On je htjede vratiti k prvim riječima što ih je ona bila izrekla o svome djetinjstvu; međutim, nekako i protiv svoje volje, pošto je na neko vrijeme bio zašutio, nadoveže na njene posljednje riječi.

– Čuo sam da su bijele pretežno s kraja, premda ih ja ne umijem razlikovati od ostalih.

Prođe još nekoliko trenutaka, oni još dalje odmakoše od djece te bjehu posve sami. Srce je Varenjkinino tuklo da mu je čula udarce i osjećala kako crveni, blijedi pa opet crveni.

Biti žena čovjeka kao što je Koznišev nakon svoga položaja kod gospođe Štal njoj se činilo vrhuncem sreće. Osim toga, bila je gotovo uvjerenjena da je ona zaljubljena u njega. A sada se to imalo riješiti. Bijaše joj strašno. Strašno je bilo i ono što će on reći, i ono što on neće reći.

Sada ili nikad valjalo je sve izvesti na čistac; to je osjećao i Sergej Ivanovič. U svemu, u pogledu, u rumenilu, u poniklim Varenjkinim očima, izbijalo je bolno iščekivanje. Sergej je Ivanovič to vidio i žalio je. Osjećao je dapače da bi sada ništa ne kazati značilo uvrijediti je. U svojoj je pameti brzo ponavljao sve dokaze u prilog svojoj odluci. Ponavljao je sebi i riječi kojima je htio izraziti svoju ponudu ali, mjesto tih riječi, po nekoj misli što mu je neočekivano pala na pamet, on odjednom upita:

– Kakva je zapravo razlika između bijelih gljiva i gljiva brezovača?

Varenjkinine usne drhtahu od uzbuđenja kad je odgovorila:

– U klobuku gotovo da i nema razlike, ali ima u korijenu.

I čim te riječi bjehu izrečene, i on i ona shvatiše da je sad gotovo, da ono što je imalo biti kazano neće biti kazano, te njihovo uzbuđenje, koje je prije bilo na vrhuncu, poče splašljivati.

– Brezovača korijenjem svojim podsjeća na dva dana nebrijanu bradu smeđa čovjeka – reče već smireno Sergej Ivanovič.

– Da, to je istina – smiješeći se odgovaraše Varenjka, a pravac se njihove šetnje nehotice promijeni. Stadoše se približavati k djeci. Varenjku je i boljelo i bilo ju je stid, ali je ujedno osjećala i olakšanje.

Vrativši se kući te prebirući sve razloge, Sergej Ivanovič nađe da nije pravilno prosuđivao. Uspomeni na Marie on se nije mogao iznevjeriti.

– Lakše, djeco, lakše! – čak ljutito vikne Levin na djecu stavši pred ženu da je zaštititi kad im gomila djece uz radosnu ciku poletje u susret.

Poslije djece iziđoše iz šume i Sergej Ivanovič i Varenjka. Kiti nije morala pitati Varenjku; po smirenim i malo postidjenim izrazima obaju lica ona shvati da se njene osnove nisu ostvarile.

– E pa onda? – upita je muž kad su se opet vraćali kući

– Neće pa neće – reče Kiti, smiješkom i načinom govora podsjećajući na oca, što je Levin često sa zadovoljstvom na njoj primjećivao.

– Kako neće?

– Evo ovako – rekla je ona uzevši muževu ruku, prinoseći je ustima i dotičući je zatvorenim usnama. – Kao što arhijereju ljube ruku.

– A kome to neće pa neće.

– Oboma. A trebalo bi ovako...

– Seljaci idu...

– Ne, nisu vidjeli.

VI

Dok su djeca pila čaj, odrasli su sjedili na balkonu i razgovarali kao da se ništa nije dogodilo, premda su svi, a osobito Sergej Ivanovič i Varenjka, veoma dobro znali da se desio veoma važan, iako nemio i očekivanju suprotan događaj. Oboje su se podjednako osjećali, otprilike kao što se osjeća učenik nakon neuspjela ispita ostavši u istom razredu ili budući zauvijek isključen iz škole. Svi koji su tu bili, isto tako osjećajući da se nešto dogodilo, živahno su govorili o koječemu drugom. Levin se i Kiti večeras osjećahu osobito sretni i zaljubljeni. A to da oni bijahu sretni zbog svoje ljubavi bila je neugodna aluzija na one koji su to isto poželjeli i nisu mogli – pa ih bje stid.

– Upamtite što vam kažem: Aleksandre neće doći – reče stara kneginja.

Večeras su čekali da Stjepan Arkadijč dođe s vlaka, a stari je knez pisao da će možda i on doći.

– A ja znam zašto – nastavi kneginja – on kaže da mladence prvo vrijeme valja ostavljati same.

– Samo što vas je tata i inače ostavio. Mi ga nismo viđali – reče Kiti. I kakvi smo mu mi mladenci? Mi smo već tako stari.

– Samo, ako on ne dođe, i ja ću se oprostiti od vas, djeco – tužno uzdahnuvši reče kneginja.

– Ma nemojte tako, mama! – navališe na nju obje kćeri.

– Pomisli ti a kako je tek njemu? Ta sada...

I odjednom posve neočekivano staroj kneginji zadrhti glas. Kćeri umukoše te se zгледаше. »Maman uvijek nađe nešto tužno« rekoše tim pogledom. Nisu znale, koliko je god kneginji bilo lijepo kod kćeri, koliko god se ona ovdje osjećala potrebnom, da joj je ipak do boli bilo tužno, i radi nie same i radi muža, otkako su udali posljednju kćer, mezimicu, te je obiteljsko gnijezdo opustjelo.

– Šta je, Agafja Mihajlovna? – upita najednom Kiti Agafju Mihajlovnu koja se tajnovita držanja i značajna lica bila zaustavila.

– Zbog večere.

– E baš fino – reče Doli – ti idi naređuj, a ja ću poći da s Grišom ponovim njegovu zadaću. I onako danas nije ništa radio.

– To je meni opomena! Ne, Doli, ja ću – poskočivši reče Levin.

– Griša je, kako je već bio pošao u gimnaziju, ljeti morao ponavljati lekcije. Budući da je još u Moskvi sa sinom učila latinski, kad je došla k Levinovima, Darja je Aleksandrovna postavila sebi za pravilo da bar jednom na dan s njime ponavlja najteže lekcije iz aritmetike i latinskog. Levin se ponudio da je zamijeni; ali kad je jednom čula Levinovu lekciju i primijetila da on to ne radi onako kako je ponavljao učitelj u Moskvi, mati mu odlučno reče da treba prelaziti po knjizi onako kao što je to radio učitelj, i da će ona radije to opet sama raditi. Levin se ljutio i na Stjepana Arkadijča što zbog svoga nehata nije vodio računa o nastavi, nego se time bavila mati iako se u to nimalo nije razumjela, i na učitelje što tako slabo uče djecu; ali svasti je bio obećao da će voditi učenje

onako kako je to ona htjela. I on se nastavio baviti Grišom ali ne više na svoj način, nego po knjizi, pa prema tome nevoljko i često zaboravljajući vrijeme učenja. Tako je bilo i danas.

– Ne, idem ja, Doli, ti sjedi – reče. – Sve ćemo po redu, po knjizi. Samo, eto, kad Stiva dođe, mi ćemo otići u lov pa ćemo tada propustiti.

I Levin ode Griši.

Isto je Varenjka rekla Kiti. Varenjka je i u sretnom, dobro uređenom domu Levinovih umjela biti korisna.

– Ja ću pogledati za večeru, a vi sjedite – rekla je i poslala k Agafji Mihajlovnoj.

– Da, da, sigurno nisu našli pilića. Onda ćemo svoje... reče Kiti.

– Vidjet ću već s Agafjom Mihajlovnom – i Varenjka se izgubi s njome.

– Kako je to draga djevojka! – reče kneginja.

– Ne samo draga, maman, nego divna da joj nema para.

– Vi onda danas očekujete Stjepana Arkadiča – reče Sergej Ivanovič očito ne želeći nastavljati razgovor o Varenjki.

– Teško je naći dva svaka da su manje nalik jedan na drugoga – rekao je fino se smješkajući. – Jedan okretan, živi samo u društvu kao riba u vodi; drugi, naš Kostja, živ, hitar, na sve osjetljiv, ali čim se nađe u društvu, ili zamre ili se besmisleno praćaka kao riba na suhu.

– Da, on je vrlo lakomislen – reče kneginja obraćajući se Sergeju Ivanoviču. – Baš sam vas htjela zamoliti da vi njemu kažete da ona (pokazala je na Kiti) ne može ostati ovdje, nego da svakako treba doći u Moskvu. On veli da će pisati po liječnika...

– Maman, on će sve učiniti, on na sve pristaje – rekla je Kiti ljutita na mater što u ovome za suca poziva Sergeja Ivanoviča. Usred njihova razgovora u aleji se začu frktanje konja i štropot točkova po šljunku.

Doli još nije stigla ni da ustane kako bi poslala mužu u susret, kadli dolje kroz prozor sobe u kojoj je učio Griša iskoči Levin i skine Grišu.

– To je Stiva! – pod balkonom vikne Levin. – Završili smo, Doli, ne boj se! – doda on te kao dječak nagne u trk u susret kočiji.

– *Is, ea, id, ejus, ejus, ejus*¹⁹⁷ – vikao je Griša poskakujući alejom.

– I još netko. Sigurno tata! – poviče Levin zaustavivši se na ulazu u aleju. – Kiti, ne idi strmim stepenicama nego naokolo.

Ali Levin se prevari držeći da je onaj što je sjedio u kočiji stari knez. Kad se približio kočiji, uz Stjepana Arkadiča nije vidio kneza, nego lijepa punašna mladića u školskoj kapi s dugim trakama otraga. Bio je to Vasenjka Veslovski, drugo-bratučed Ščerbackijevih – petrogradsko-moskovski zlatni mladić »sjajan momak i strastven lovac«, kako ga predstavi Stjepan Arkadič.

Nimalo zbunjen razočaranjem koje je on izazvao jer je došao na mjesto staroga kneza, Veslovski se veselo pozdraviš Levinom spominjajući kako su se već otprije poznavali pa, podigavši Grišu u kočiju, prenese ga preko lovačkoga psa koga je Stjepan Arkadič sa sobom vodio.

¹⁹⁷ *Latinski: on, ona, ono, njegov, njegova, njegovo.*

Levin ne sjede u kočiju, nego prođe otraga. Bilo mu je malo krivo što nije došao stari knez kojega, što je bolje upoznao to ga je više volio, i što se pojavio taj Vasenjka Veslovski, čovjek posve tuđ i suvišan. On mu se učinio još više tuđ i suvišan što je, kad je prišao k ulaznim stepenicama gdje se bila okupila cijela oživahnula gomila odraslih i djece, Levin opazio kako Vasenjka Veslovski naročito ljubaznim i galantnim držanjem ljubi Kitinu ruku.

– A ja i vaša žena smo *cousins*¹⁹⁸ i k tome još stari znanci – reče Vasenjka Veslovski opet vrlo snažno stežući Levinovu ruku.

– Hej, pa ima li divljači? – obrati se k Levinu Stjepan Arkadijč jedva stigavši da se sa svakim pozdravi. – Ja i on, eto, imamo najokrutnije namjere. – A kako, maman, oni od onda nisu bili u Moskvi. – No, Tanja, evo tebi! – Dodaj, molim te, u kolima je otraga – na sve je strane on govorio.

– Kako si ti živnula, Dolenjka – govoraše ženi još joj jednom ljubeći ruku, zadržavajući njenu u svojoj ruci a drugom je tapšući odozgo.

Levin, koji je trenutak prije bio najvedrijeg raspoloženja, sada je mrko motrio sve i sve mu se to skupa nije sviđalo.

»Koga li je jučer ljubio tim usnama?« mislio je gledajući nježnost Stjepana Arkadijča prema ženi. Pogledao je Doli, ni ona mu se nije sviđjela. »Ta ona ne vjeruje u njegovu ljubav. Pa zašto se onda tako raduje? Odvratno!« mišljaše Levin.

Pogledao je kneginju koja mu je maloprije bila tako draga i ne sviđje mu se način na koji je ona, kao da je u svojoj kući, pozdravljala toga Vasenjku s njegovim trakama. Čak mu se i Sergej Ivanovič, koji je isto bio izišao na ulazne stepenice, učini neprijatnim zbog onoga prijetvornog druželjublja kojim je dočekao Stjepana Arkadijča premda je Levin znao da mu brat ne voli i ne poštuje Oblonskoga. I Varenjka, i ona mu je bila odbojna kad se sa svojim izrazom *sainte nitouche*¹⁹⁹ upoznavala s onim gospodinom dok je samo o tome mislila kako bi se udala.

A najodbojnija mu bijaše Kiti zbog toga što se prepustila onom veselom, blagdanskome tonu u kakvom su se nalazili ovaj gospodin i ostali kad su; boravili na selu, a naročito mu neprijatan bi onaj posebni smiješak kojim je ona odgovarala na njegove smiješke. Bučno razgovarajući, svi krenuše u kuću; ali čim se svi smjестиše, Levin se okrene te iziđe.

Kiti je vidjela da se sa mužem nešto dogodilo. Htjela je uhvatiti trenutak vremena da porazgovori s njime nasamu, ali on pohita da ode od nje rekavši da mora u poslovnici.

Odavno se već njemu gospodarstveni poslovi nisu činili tako važni kao danas, »Njima je tamo vazda blagdan – mišljaše on – a ovdje su neblagdanski poslovi koji ne čekaju i bez kojih se ne može živjeti.«

¹⁹⁸ *Francuski: bratučedi.*

¹⁹⁹ *Francuski: lažna svetica.*

VII

Levin se vratio kući tek kad su ga zvali na večeru. Na stepeništu stajahu Kiti i Agafja Mihajlovna vijećajući o vinima za večeru.

– Ama što dižete toliki *fuss*²⁰⁰? Dajte kao i obično.

– Ne, Stiva ne pije... Kostja, čekaj, šta je tebi? – poče Kiti hitajući za njim, ali on nemilosrdno, ne čekajući je, krupnim koracima uđe u blagovaonicu te odmah stupi u opći živahan razgovor koji tamo podržavahu Vasenjka Veslovski i Stjepan Arkadijč.

– E pa hoćemo li sutra u lov? – reče Stjepan Arkadijč.

– Molim vas da idemo – reče Veslovski premjestivši se poprijeko na drugu stolicu i podavivši poda se svoju debelu nogu.

– Vrlo rado, ići ćemo. A jeste li već lovili ove godine? – reče Levin Veslovskome pažljivo mu pogledajući u nogu, ali s prijetvornom prijaznošću koju je Kiti tako dobro poznavala u njemu i koja mu nikako nije pristajala. – Barskih šljuka ne znam baš hoćemo li naći, ali šumskih ima mnogo. Samo valja rano poći. Nećete li se umoriti? Ti nisi umoran, Stiva?

– Ja umoran? Nikad još nisam bio umoran. Hajde da ne spavamo svu noć! Idemo šetati.

– Zbilja, hajde da ne spavamo! Izvrsno! – potvrdi Veslovski.

– O, u to smo mi uvjereni da ti možeš ne spavati i drugima ne dati da spavaju – reče Doli s onom jedva primjetnom ironijom kako se sada gotovo uvijek držala prema svome mužu. Ali za mene je već vrijeme... Ja idem, neću večerati.

– Nemoj, sjedi još malo, Dolenjka – reče Stjepan Arkadijč prelazeći na njenu stranu za velikim stolom za kojim su večerali. – Imam još mnogo toga da ti ispriповјedim!

– Zacijelo ništa.

– A znaš da je Veslovski bio kod Ane. I opet će im ići. Pa oni su svega sedamdesetak vrsta od vas. I ja ću svakako skoknuti tamo. Veslovski, dođi ovamo!

Vasenjka prijeđe k damama i sjedne pored Kiti.

– Ah, kazuj te, molim vas, vi ste bili kod nje? Kako je ona? – obrati mu se Darja Aleksandrovna.

Levin ostade na drugom kraju stola pa, ne prestajući razgovarati s kneginjom i Varenjkom, vidje da se među Stjepanom Arkadijčem, Doli, Kiti i Veslovskim vodio živahan i tajnovit razgovor. Ništa to još nije što se vodio tajnovit razgovor, ali on je na licu svoje žene vidio ozbiljan izraz dok je, ne obarajući očiju, motrila lijepo Vasenjkinu lice na kojem se odražavala živahnost dok je govorio.

– Bogme kod njih je jako lijepo – pripovijedaše Vasenjka za Vronskoga i Anu. – Naravno, nije moje da tu išta sudim, ali u njihovu se domu čovjek osjeća kao u obitelji.

²⁰⁰ *Engleski: buka, vika, metež.*

– A kakve su njihove namjere?
– Rekao bih da na zimu žele putovati u Moskvu
– Eh što bi bilo lijepo da se zajedno nađemo kod njih! Kad ćeš ti ići? – upita Stjepan Arkadijč Vasenjku.

– Biti ću kod njih čitav srpanj.
– A hoćeš li i ti? – obrati se Stjepan Arkadijč ženi.
– Odavno sam to željela te ću svakako poći – reče Doli. – Ja nju žalim jer je poznajem. Ona je divna žena. Poći ću sama kad ti otideš pa tako nikome neću biti na smetnju. Čak je i bolje da idem bez tebe.

– E, baš fino – reče Stjepan Arkadijč. – A ti, Kiti?
– Ja? Zašto bih ja išla? – sva planuvši, reče Kiti. I obazre se na muža.
– A vi se poznajete s Anom Arkadjevnom? – upita je Veslovski. – Ona je veoma privlačna žena.

– Da – još jače crveneći odgovori ona Veslovskome, ustane te priđe k mužu. – Dakle ti ćeš sutra u lov? – upita ona.

U ovih nekoliko trenutaka, osobito zbog onoga rumenila što joj bijaše pokrilo obraze kad je govorila s Veslovskim, njegova je ljubomora dobro narasla. Slušajući sada njene riječi, on ih je već shvaćao na svoj način. Koliko god mu je kasnije bilo čudno da se toga spominje, sada mu se činilo jasno, ako ga ona pita hoće li u lov, da je to zanima samo zato da sazna hoće li on priuštiti to zadovoljstvo Vasenjki Veslovskome u koga je, po njegovu računu, ona već bila zaljubljena.

– Da, hoću – neprirodnim, njemu samome mrskim glasom on joj je odgovorio.
– Nemojte, bolje ostanite sutra ovdje, Doli se još nije čestito ni vidjela s mužem, pa pođite prekosutra – reče Kiti.

Smisao Kitinih riječi Levin je sada već prevodio ovako: »Nemoj me rastavljati od njega. Što ćeš ti otići – to je meni svejedno, ali pusti mi da se naužijem blizine ovoga bajnog mladića.«

– Ah, ako ti želiš, pa ostat ćemo sutra – osobito prijazno odgovori Levin.
Vasenjka međutim, nimalo ne sluteći kakve je muke izazivao svojom nazočnošću, odmah iza Kiti ustane od stola te, prateći je nasmiješenim, umiljatim pogledom, pođe za njom. Levin vidje taj pogled. On prebljedje i na časak ne mogaše doći do daha. »Kako se usuđuje da mi tako motri ženu!« kiptaše u njemu.

– Onda sutra? Dajte da idemo, molim vas – reče Vasenjka te sjede na stolicu pored njih i opet po svojoj navici podavijajući nogu.

Levinova ljubomora nadržaste svoju maloprijašnju mjeru. Sebe je već vidio kao prevarena muža kojega žena i ljubavnik trebaju samo zato da im pruža životne lagode i zadovoljstva... Ali unatoč tome on ljubazno i gostoprимljivo raspitivaše Vasenjku o njegovu lovu, o pušci, čizmama, te pristane da idu sutra.

Na Levinovu sreću stara kneginja prekine njegove muke time što sama usta te svjetova Kiti da ide spavati. Ali ni ovo ne prođe bez muka po Levina. Opraštajući se s domaćicom, Vasenjka joj opet htjede poljubiti ruku, ali Kiti,

pocrvenjevši reče naivno i grubo uklanjajući ruku, zbog čega ju je mati kasnije ukorila: – To u nas nije običaj.

U Levinovim očima ona bijaše kriva što je dopustila takvo ponašanje, i još više kriva što je onako nespretno pokazala da joj se ono ne sviđa.

– Ama kakvo vas spavanje spopalo! – reče Stjepan Arkadijč, došavši u najraznježnije i najpjesničkije raspoloženje nakon nekoliko čaša vina popijenih za večerom. – Pazi, Kiti – govoraše pokazujući mjesec što se bio dizao iza lipa – koje li divote! Veslovski, evo zgrade i pol za serenadu. Znaš, onima silan glas, ja smo i on putem zajedno pjevali. Donio je sa sobom dvije divne romance, dvije nove. Da ih zapjeva s Varvarom Andrejevnom.

Kad se svi razidoše, Stjepan je Arkadije još dugo s Veslovskim hodao alejom te su se mogli čuti njihovi složni glasovi što su pjevali novu romancu.

Slušajući te glasove, Levin je mrk sjedio u naslonjaču u ženinoj spavaonici te uporno šutio na sva njena pitanja šta mu je; ali kad, naposljetku, bojažljivo se smiješeći, ona sama upita: »Da tebe možda nije štogod smetalo kod Veslovskoga?« iz njega provali te on izgovori sve: ono što je izgovorio, njega je vrijeđalo te ga je stoga još više razdraživalo.

Stajao je pred njom silno blistavih očiju ispod smrštenih obrva i pritiskao k prsima svoje snažne ruke kao da napreže sve svoje sile da se savlada. Izraz bi mu lica bio surov i čak okrutan da ono ujedno nije odavalo patnju koja je nju dirala. Čeljusti su mu se tresle, a glas prekidao.

– Shvati da ja nisam ljubomoran: to je gnusna riječ. Ja ne mogu biti ljubomoran i vjerovati da bi... Ne mogu kazati što osjećam, ali to je užasno... Nisam ljubomoran, ali sam uvrijeđen, ponižen što se tko god usuđuje misliti, usuđuje se motriti tebe onakvim očima...

– Ma kakvim to očima? – govoraše Kiti nastojeći što može savjesnije da se prisjeti svih večerašnjih riječi i gesta i svih njihovih prijeliva. U dubini duše ona je nalazila da je bilo nešto upravo u trenutku kad je on za njom prešao na drugi kraj stola, ali to nije smjela priznati čak ni sebi samoj, pa se onda to više nije usuđivala njemu reći te time pojačati njegovu patnju.

– I šta može biti privlačno na meni, kakva sam ja?...

– Ah! – vikne on hvatajući se za glavu. – Da to nisi više rekla!... Znači, kad bi ti bila privlačna...

– Ama nije Kostja, ma stani, ma čuj! – govorila je gledajući ga bolnim i sućutnim izrazom. – Eh, a šta ti možeš misliti? Kad za mene ljudi ne postoje, ne postoje, ne postoje!... E pa hoćeš li da ja nikog ne viđam?

U prvi ju je mah njegova ljubomora vrijeđala; bje joj krivo da joj je najmanja, pa i najnevinija rasonoda zabranjena; ali sad bi ona rado pregorjela ne samo takve gluposti nego sve, samo da on ima mira, da ga oslobodi boli koju je on čutio.

– Shvati ti užas i komičnost moga položaja – nastavi on očajnim šaptom – da je on u mojoj kući, da zapravo ništa neprilična nije učinio, osim što je pretjerano familijaran u ponašanju i što podavija noge. On to smatra za najbolje moguće ponašanje te stoga moram biti ljubazan s njime. – Ali, Kostja, ti preuveličavaš –

govoraše Kiti u dubini se duše radujući toj njegovoj snazi ljubavi koja se sada ispoljavala u ljubomori.

– Najružasnije jeste to da ti – kakva si uvijek bila, i sada jesi, kad si ti takva svetinja za mene, kad smo ovako sretni, ovako osobito sretni, i odjednom jedna ovakva gnjida... Nije gnjida, zašto ga grdim? Nemam ja ništa s njime. Ali zbog čega moju, tvoju sreću?...

– Znaš, sad shvaćam kako je do toga došlo – poče Kiti.

– Kako? Kako?

– Vidjela sam ja kako si ti motrio dok smo mi razgovarali za večerom.

– No pa, pa! – uplašeno će Levin.

Isprispovijedila mu je o čemu su razgovarali. I dok je to kazivala, gušila se od uzbuđenja. Levin pošutje, onda se zagleda u njeno blijedo, uplašeno lice i odjednom se uhvati za glavu.

– Katja, namučio sam te? Golubiću moj, oprosti! To je ludost! Katja, kako se god uzme, ja sam kriv. I zar se čovjek zbog takve gluposti morao ovako mučiti?

– Nije, meni te je žao.

– Mene? Mene? Što mi je? Jesam li lud?... Ali zbog čega tebe? Užasno je i pomisliti da svaki tuđ čovjek može narušiti našu sreću.

– Naravno, to i jest ono što vrijeđa...

– E onda ću ga, naprotiv, cijelo ljeto namjerno zadržati u nas i rastapati se od ljubaznosti prema njemu – govoraše Levin ljubeći joj ruku. – E, vidjet ćeš. Sutra... Da, zbilja, sutra mi odosmo.

VIII

Sutradan dame još nisu bile ni ustale, a lovačke kočije, kola i taljige već stajahu kraj ulaza, a Laska koja je još izjutra shvatila da se ide u lov, pošto se podosta naskvičala i naskakala, sjedaše na kolima pored kočijaša, uzbuđena i razdražena što su zakasnili gledaše u vrata odakle još jednako ne izlažahu lovci. Prvi iziđe Vasenjka Veslovski u velikim novim čizmama koje su mu sezale do polovine debelih bedara, u zelenoj bluzi, opasan fišeklijama koje su širile miris kože, i u svojoj kapici s trakama i s novom novcatom engleskom puškom bez remnika i okova. Laska mu priskoči, ispozdravlja ga, poskakutavši na pasju ga upita hoće li brzo i ostali, ali, ne dobivši odgovora, vrati se na svoje mjesto gdje je čekala i opet utihnula nahirivši glavu i načulivši jedno uho.

Napokon vrata se s trijeskom otvoriše, vrteći se i preturajući u zraku, izletje Krak, žučkastopjegavi prepeličar Stjepana Arkadjiča, te iziđe i sam Stjepan Arkadjič s puškom u rukama i s cigarom u ustima. »Mir, mir, Krak!« podvikivao je nježno na psa koji se propinjao i šapama ga udarao u trbuh i grudi zapinjući njima za torbu. Stjepan Arkadjič imađase na sebi opanke i i obojke, otrcane hlače i kratki kaput. Na glavi je imao nekakvu podrtinu od šešira, ali puška

najnovijeg modela bijaše kao igračka, a torba i fišeklije, premda pohabane, bjehu od najboljeg materijala.

Vasenjka Veslovski nije prije shvaćao ovo pravo lovačko kicoštvo – biti u prnjama, ali imati prvorazredan lovački pribor. Shvatio je to sada gledajući Stjepana Arkadića kako u tim prnjama sija svojom elegantnom pretilom i vedrom gospodskom pojavom te odluči da će se za idući lov svakako ovako opremiti.

– E, a šta je s našim domaćinom? – upita on.

– Mlada mu žena – smiješeći se reče Stjepan Arkadić.

– Da, i tako dražesna.

– Već je bio odjeven. Sigurno je opet otrčao do nje.

Stjepan je Arkadić pogodio. Levin je opet odjurio k ženi da je još jednom upita, da li mu je oprostila jučerašnju glupost i da je još zamoli neka, zaboga, bude smotrenija. Glavno je da se što dalje drži od djece – ona je uvijek mogu gurnuti. Zatim je još jednom valjalo od nje dobiti potvrdu da se ne ljuti na njega što odlazi na dva dana, i još je zamoliti da mu sutra ujutro svakako po jahaču pošalje pisamce, nek napiše makar i dvije riječi, samo da on znae da je ona dobro. Kao i uvijek, Kiti je bilo teško na dva se dana rastavljati od muža; ali kad vidje njegovu živahnu pojavu koja se činila osobito velika i snažna u lovačkim čizmama i bijeloj bluzi, i nekakav njoj nepojmljiv čar lovačkoga uzbuđenja, ona je uz njegovu radost zaboravila svoju žalost te se vedro s njime oprostila.

– Oprostite, gospodo – rekao je istrkujući na ulazne stepenice. – Jeste li spremili doručak? Zašto je riđan na desnoj strani! No, svejedno sad. Laska, goni, na svoje mjesto!

– Pusti ih u jalovo stado – obrati se on govedaru koji ga je bio dočekao na ulaznim stepenicama da ga pita što će s ustrojenim juncima. – Oprostite, evo još jednog zlotvora.

Iz kola na koja je već sjeo, Levin skoči k poduzetniku tesaru koji je s mjerilom u ruci išao prema ulaznim stepenicama.

– Evo jučer nije došao u poslovnicu, sada me zadržava. No, šta je?

– Dopustite da napravim još jedan zavijutak. U svemu treba dodati tri stepenice. I sve će na vrijeme biti u redu. A i mnogo će sigurnije biti.

– Kad me nisi poslušao – ljutito odgovori Levin. – Govorio sam ja, digni prvo bočne daske pa onda umeći stepenišne. Sada ti to ne popravi. Radi kako sam naredio – teši nanovo. Posrijedi bijaše to da je poduzetnik pokvario stepenište u krilu zgrade što se dograđivala jer ih je bio otesao zasebno i ne proračunavši nagiba tako da su stepenice došle strme kad ih postaviše na mjesto. Sada je poduzetnik htio, ostavivši to isto stepenište, da mu doda tri stepenice.

– Bit će mnogo bolje.

– Pa dokle će ti ono doseći još sa tri stepenice?

– Zaboga – prezrivo se smiješeći reče tesar. – Taman će do divana doseći. Znači, kad pođe odozdola – s uvjerljivom kretnjom reče on – pa ha, pa ha, pa će dosegnuti.

– Ali će ono s tri stepenice postati dulje... Pa dokle će dosegnuti?

– A ono, znači, kad odozdola pođe, tako će i dosegnuti – uporno i uvjerljivo govoraše tesar.

– U zid do pod strop će dosegnuti.

– Ma nemojte, molim vas. Ma poći će odozdola. Pa ha, pa ha, pa će i dosegnut. Levin izvadi šipku za čišćenje puške pa mu stade po prašini crtati stepenište.

– E, vidiš li?

– Kako izvolite – reče tesar i oči mu se najednom zakrijesiše jer je, očito, napokon shvatio. – Nema druge, valjat će tesati novo.

– E pa onda tako i radi kako ti je zapovijedeno – viknu Levin sjedajući u kola. – Tjeraj! Čuvaj pse, Filipe!

Levin je sada zabacivši sve obiteljske i gospodarstvene brige, osjećao tako snažnu životnu radost i radost iščekivanja da mu se nije govorilo. Osim toga osjećao je ono posvemašnje napregnuto uzbuđenje što ga osjeća svaki lovac približavajući se k lovištu. Ako je njega sada što i zanimalo, bila su to jedino pitanja hoće li štogod naći u Kolpenskom blatu, kakva će se pokazati Laska u poređenju s Krakom, i kakve li će lovačke sreće biti ovaj put. Kako da se ne osramoti pred ovim novajlijom? Kako da ga Oblonski ne nadmetne u odstrelu? – sve mu je to padalo na pamet.

Oblonski je osjećao isto te i on bje mučaljiv. Jedino Vasenjka Veslovski bez prestanka veselo podržavaše razgovor. Sada, slušajući ga, Levina bijaše stid da se sjeti kako je jučer bio prema njemu nepravedan. Vasenjka je uistinu bio sjajan momak, jednostavan, dobrodušan i vrlo vedar. Da se Levin upoznao s njime kao neženja, zacijelo bi se bio s njime sprijateljio. Malo je neprijatan Levinu bio njegov prazničan odnos prema životu i neko razmetanje elegancijom. Sebi on kao da je pripisivao visoku nesumnjivu važnost zbog toga što ima duge nokte, i kapicu, i ostalo što uz to ide; ali to se moglo oprostiti zbog njegove dobrodušnosti i čestitosti.

On se sviđao Levinu sa svojega dobrog odgoja, izvrsnog francuskoga i engleskog izgovora i stoga što je bio čovjekom njegova svijeta. Vasenjki se neobično svidje stepski donski konj, lijevi logov. On se jednako njime oduševljavao:

– Što je divno na stepskome konju juriti stepom. A? Zar nije? – govorio je.

Jahanje na stepskome konju zamišljao je on kao nešto divlje, poetsko; nešto što je samo sebi svrhom; ali njegova naivnost, a uz to i njegova ljepota, ljupki smiješak i gracija u kretnjama, bila je veoma privlačna.

Ili stoga što njegova narav Levinu, bijaše simpatična, ili stoga što je, da otkupi jučerašnji grijeh, Levin u njemu nastojao naći sve što je dobro i lijepo, Levinu bijaše prijatno s njime.

Kad odmakoše tri vrste, Veslovski se odjednom maši za cigare i novčanik te ne znade je li ih izgubio ili ostavio na stolu. U novčaniku je bilo tristo sedamdeset rubalja, a to se nije moglo tek onako ostaviti.

– Znaite šta, Levine, ja ću na ovome donskom logovu skoknuti do kuće. To će biti divno. A? – govorio je već se spremajući da uzjaše.

– Ne, zašto biste? – odgovori Levin ocjenivši da je u Vasenjki moralo najmanje biti kojih šest *pudi*²⁰¹ težine. – Poslat ću kočijaša. Kočijaš odjaha na logovu, a Levin uze sam da kočijaši.

IX

– Nego, koji je naš put? Kazujder nam lijepo i po redu – reče Stjepan Arkadjič.

– Plan je ovakav: sad ćemo do Gvozdeva. U Gvozdevu je s ove strane močvara puna barskih šljuka, a iza Gvozdeva dolaze divne močvare sa šumskim šljukama, a nađe se i barskih. Sada je vruće te ćemo stići podveče (dvadeset vrsta), pa ćemo otići u večernji lov; prenoćit ćemo, pa sutra onda u velike močvare.

– A zar putem nema ništa?

– Ima, ali ćemo se zadržati, i vruće je. Imaju dva sjajna mjestanca, samo teško da bi se ondje šta našlo.

Levinu se i samome zalazilo u ta mjestanca, ali mjestanca bjehu blizu kuće, uvijek ih je mogao obići, a mjestanca bijahu i malena – trojica nisu imala gdje loviti. I zato je obilazio istinu govoreći kako je teško da bi se ondje šta našlo. Kad izbiše k jednoj močvarici, Levin htjede da prođu mimo nju, ali iskusno lovačko oko Stjepana Arkadjiča odmah odmjeri baru koja se vidjela s puta.

– Kako bi bilo da malo svratimo? – reče pokazujući močvaricu.

– Levine, dajte molim vas! Baš bi bilo lijepo! – uze moliti Vasenjka Veslovski te Levin nije mogao da ne pristane.

Još se oni nisu bili pravo ni zaustavili, a psi su već, pretječući jedan drugoga, jurili prema močvari.

– Krak! Laska!... Psi se vratiše.

– Utroje će biti tijesno. Ja ću ostati ovdje – reče Levin nadajući se da oni neće ništa naći oisim vivaka koji su uzletjeli uplašeni od pasa te izvijajući se u letu žalobno tužili nad močvarom.

– A ne! Dajte, Levine, dajte da idemo zajedno! – zvao je Veslovski.

– Zbilja je tijesno. Laska, natrag! Laska! Neće vam zar trebati i drugi pas.

Levin je ostao kraj kola i zavidno motrio lovce. Lovci prodoše cijelu močvaricu. Osim guša i vivaka, Vasenjka je jednoga ubio, u močvari ne bje ništa više.

– E pa sad eto vidite da meni nije bilo žao močvare – reče Levin – čovjek samo gubi vrijeme.

– Nemojte, ipak je ovo prijatno. Jeste li vidjeli? – govoraše Vasenjka Veslovski nespretno se penjući u kola s puškom i vivkom u rukama. Eh što sam lijepo ubio! Zar ne? Nego hoćemo li skoro stići na pravo mjesto?

²⁰¹ *Pud = 16,38 kg.*

Odjednom se konji trgoše, Levin udari glavom o cijev nečije puške te odjekne pucanj. Pucanj je, zapravo, odjeknuo prije, ali tako se Levinu učinilo. Posrijedi je bilo to da je Vasenjka Veslovski spuštajući oroze vukao za jedan obarač, a pridržavao drugi oroz. Naboj se zabio u zemlju nikoga ne povrijedivši. Stjepan Arkadijč zavrti glavom te se prijekorno osmjehnu Veslovskome. Ali Levin nemade srca da mu išta prebaci. Prvo i prvo, za svaki bi se prijekor znalo da ga je izazvala minula opasnost i kvrga što je bila iskočila na Levinovu čelu; a drugo, Veslovski je u prvi mah sam bio tako djetinjski ožalošćen, a malo kasnije se tako dobrodušno i zanosno smijao njihovu zajedničkom iznenadnome strahu, da Levin nije mogao a da se i sam ne smije.

Kad stigoše do druge močvare koja bijaše poprilično velika te bi izgubili mnogo vremena da se zadrže, Levin ih nagovaraše da ne silaze. Ali Veslovski ga opet namoli. I opet, budući da je močvara bila uska, kao gostoljubiv domaćin, ostane pored kola.

Tek što stigoše, a Krak već jurnu prema čačcima. Vasenjka Veslovski prvi otrča za psom. Stjepan Arkadijč ne stiže ni prići kadli već izletje barska šljuka. Veslovski promaši, a šljuka preletje na nepokošenu livadu. Krak je opet pronade, zastade, a Veslovski je pogodi te se vrati kolima.

– Sada hajte vi, a ja ću ostati s konjima – reče. Levina poče podilaziti lovačka zavist. Predao je uzde Veslovskome i pošao u močvaru.

Laska koja je već odavno žalosno cviljela i tužila se na nepravdu nadade se u trk ravno među Levinu znane čačke gdje je bilo nade da će se što naći, a kamo Krak nije zalazio.

– Zašto je ne zaustaviš? – vikne Stjepan Arkadijč.

– Neće se ona preplašiti – odgovori Levin radujući se zbog psa te hitajući za njim.

Što se Laska više primicala k znanim čačcima, sve je ozbiljnije tragala. Jedna mala močvarska ptica samo joj je na tren prekinula pažnju. Načinila je jedan krug pred čačcima, počela drugi te odjednom uzdrhtala i obamrla.

– Idi, idi, Stiva! – vikne Levin osjećajući kako mu srce počinje snažnije tući i kako ga odjednom, kao da mu se kakav zavrtanj odvrnuo u napregnutu sluhu, pošto se odmakao, svi zvuči zbrkano ali snažno počеше zapljuskivati. Čuo je korake Stjepana Arkadijča držeći ih za daleki konjski topot, čuo je krhki zvuk s korijenjem otkinuta krajička čačka na koji je bio nagazio držeći da je taj zvuk šljukin uzlet. Čuo je isto tako tik iza sebe nekakvo gacanje po vodi za koje nije mogao znati odakle potječe.

Birajući mjesta gdje će stati, on se polako primicao psu.

– Drž!

Ispod psa se ote šumska, a ne barska šljuka. Levin nadigne pušku, ali u istome trenutku dok je ciljao, onaj se isti zvuk gacanja po vodi pojača, a pridruži mu se i glas Veslovskoga koji je nešto neobično glasno vikao. Levin vidje da je naciljao iza šljuke, ali ipak opali.

Uvjerivši se da je promašio, Levin se osvrne te vidje da konji i kola više nisu na putu nego u močvari.

Želeći da vidi gađanje, Veslovski je zašao u blato i zaglibio konje.

– Sam vrag nek ga nosi! – reče Levin u sebi vraćajući se zaglibljenim kolima.
– Zašto ste potjerali? – rekao mu je suho pa, viknuvši kočijaša, uze izvlačiti konje.

Levinu je bilo krivo i što su mu zasmetali da gađa, i što su mu zaglibili konje, i ponajviše zbog toga što ni Stjepan Arkadijč, ni Veslovski ne pomogoše njemu i kočijašu da izvuku, ispregnu konje budući da ni jedan ni drugi nisu imali ni pojma o zaprezi. Ni riječi ne odgovarajući Vasenjki na njegova uvjeravanja kako je tu bilo posve suho, Levin je šutke radio s kočijašem da izvuče konje. Ali pošto se zagrijao radom i spazio koliko je marno i usrdno Veslovski teglio za kolobran, da ga je čak bio slomio, Levin prekori sebe što je povodeći se za jučerašnjim osjećanjem bio suviše hladan prema Veslovskome te ponastoja da posebnom ljubaznošću zagladi svoju hladnoću. Kad sve bi uređeno, i kad kola bjehu izvedena na cestu, Levin naredi da se izvadi doručak.

*Bon appetit – bone conscience!*²⁰²

*Ce poulet va tomber jusqu'au fond de mes bottes*²⁰³ – govorio je francusku pošalicu opet razveseljeni Vasenjka tamaneći drugo pile. – Eh, sad je našim nevoljama kraj; sad će sve sretno krenuti. Sad ja zbog svoje krivnje moram sjediti na kočijaševu sjedištu. Zar ne? A? Ne, ne, ja sam *Automedon*²⁰⁴. Vidjet ćete vi kako ću vas ja dovesti! – ne puštajući uzda, odgovori on kad ga je Levin zamolio da pusti kočijaša. – Ne, ja svoju krivicu moram iskupiti, a i divno mi je ovdje na sjedištu. – I on potjera konje. Levin se malo pobojavao da on ne izmori konje, osobito lijevoga, riđeg, kojega nije umio držati; ali se i nehotice potčinjavao njegovu veselju, slušao romance što ih je, sjedeći na kočijaševu mjestu, Veslovski popijevao cijelim putem, ili pripovijedanja i oponašanja kako se engleski upravlja *four in hand*²⁰⁵ i tako su svi nakon doručka u najvedrijem raspoloženju stigli do Gvozdevske močvare.

X

Vasenjka je tako brzo tjerao konje da su do močvare stigli prerano budući da je još bilo vruće.

Kad stigoše do prave močvare, glavnog cilja putovanja, Levin i nehotice pomisli kako bi se izvadio od Vasenjke te se slobodno kretao. Stjepan je Arkadijč, očito, želio isto, a na licu mu je Levin vidio izraz zabrinutosti kakav svagda ima pravi lovac pred početak lova i izraz neke njemu urođene dobrodušne lukavosti.

²⁰² *Francuski: Tko ima čistu savjest, i tek mu je dobar!*

²⁰³ *Doslavno: Ovo će mi pile sletjeti do u dno čizama.*

²⁰⁴ *Automedon = vozač Ahilovih kola. (Ahil je starogrčka mitska ličnost, silan junak.) Ime Automedon postalo je sinonim, tj. drugim riječima pojam dobra vozača kola.*

²⁰⁵ *Engleski: četveropreg.*

– Pa kako ćemo? Močvara je izvrsna, vidim, ima i jastrebova – reče Stjepan Arkadijč pokazujući dvije velike ptice što su kružile ponad šaša. – Gdje je jastrebova, ondje zacijelo ima i divljači.

– Onda eno vidite li, gospodo – Levin će malo namrgođena izraza zatežući čizme i pregledajući udarac na pušci. – Vidite li onaj šaš? – On pokaza prema otočiću što se stamnjavao od zagasita zelenila u golemoj, dopola pokošenoj livadi koja se pružala desnom obalom rijeke. – Močvara počinje evo ovdje, pravo pred nama, vidite – gdje je zelen je. Odavde ona ide udesno gdje su konji; ondje su čačci, zna se naći barskih šljuka; pa oko ovoga šaša do onoga johova grmlja i do pod vodenicu. Eno ondje gdje je zaljev. To je najbolje mjesto. Ondje sam jednom ubio sedamnaest šumskih šljuka. Razići ćemo se s dva psa na različite strane pa se sastati tamo pod mlinom.

– E pa tko će onda desno, a tko lijevo? – upita Stjepan Arkadijč. – Desno je šire, pođite vas dvojica, a ja ću lijevo – rekao je tobože bezbrižno.

– Divno! Mi ćemo ga nadmašiti u odstrelu. E pa hajdmo, hajdmo! – prihvati Vasenjka. Levin nije mogao da ne pristane, i oni se razidoše.

Čim zađoše u močvaru, oba se psa zajedno baciše u potragu te se nadadoše u trk prema ustajaloj mlaci. Levin je poznao ovaj Laskin način traganja, način oprezan i unezvijeren; poznao je i mjesto te očekivao jato šumskih šljuka.

– Veslovski, idite naporedo, naporedo sa mnom! – utihnulim je glasom prozborio svome drugu koji je iza njega gacao po vodi, drugu čiji pravac puške nakon onog nenadanog pucnja na Kolpenskoj močvari Levina i nehotice zanimaše.

– A ne, ja vam neću smetati, ne brinite za mene.

Ali Levin je i nehotice mislio i spominjao se Kitinih riječi kad ga je ispraćala: »Pazite, nemojte jedan drugoga nastrijeliti.« Sve se bliže i bliže primicahu psi mimoilazeći jedan drugoga, svaki po svom tragu; iščekivanje šljuka bijaše tako snažno da se mljackanje vlastite pete dok ju je izvlačio iz mlake Levinu pričinjalo šlukinim zovom, i on je hvatao i stezao kundak na pušci.

– Pljas! Pljas! – jekne mu iznad ušiju. To je Vasenjka bio opalio u jato pataka što su se vile nad močvarom i u taj mah još ni približno ne bjehu na domet lovcima. Ne stiže se Levin ni osvrnuti, kadli mljacnu jedna šumska šljuka, pa druga, treća, i još se jedno osam njih diže jedna za drugom.

Stjepan Arkadijč skine jednu upravo u času kad se spremala da otpočne svoj cik-cak let i šljuka u klupko pade u treset. Ne žureći, Oblonski uzme na nišan drugu koja je još nisko letjela prema šašu, pa zajedno s pucnjem pade i ova šljuka; i moglo se vidjeti kako je iskakivala iz pokošena šaša lepećući jednim nepovrijeđenim, ozdo bijelim krilom.

Levin ne bje takve sreće: na prvu je šljuku opalio iz prevelike blizine te promašio; uzeo ju je bio opet na nišan kad se ona već stala podizati, ali u taj čas izletje još jedna tik pred njim i skrene mu pažnju te on promaši po drugi put.

Dok su punili puške, digne se još jedna šljuka, te Veslovski, budući da je dospio po drugi put napuniti, razaspe po vodi još dva metka sitne sačme. Stjepan Arkadijč pokupi svoje šljuke pa blistavim očima pogleda Levina.

– E, sad ćemo se razići – reče Stjepan Arkadijč hramajući na lijevu nogu pa, držeći pušku na gotovs, i zviždučući psu pođe na jednu stranu: Levin i Veslovski pođoše na drugu. Levinu se svagda dešavalo da se, kad bi mu prvi hici promašili žestio, ljutio te čitav dan loše gađao. Tako bje i danas. Šljuka je bilo napretek. Ispred pasa, ispred nogu lovcima neprestano su izlijetale šljuke da je Levin mogao to naknaditi; ali što je više gađao, to se jače stidio pred Veslovskim koji je veselo opaljivao i kad je trebalo i kad nije, koji ništa nije ubio i nimalo se zbog toga nije zbunjivao. Levin se žurio, nije se svladavao, žestio se sve to više te dotjerao već dotle da se, jednako gađajući, gotovo više i nije nadao da će šta ubiti. Reklo bi se, i Laska je to bila shvatila. Počela je ljenije tragati i nekako se kao sumnjičavo ili prijekorno osvrtała na lovce. Pucanj je slijedio za pucnjem. Barutni je dim obavijao lovce, a u velikoj, prostranoj mreži lovačke torbe bjehu tek tri lagane, sićušne šumske šljuke. I od toga je jednu bio ubio Veslovski, a jednu zajedno. Međutim su se na drugoj strani močvare čuli istina rjeđi, ali kako se Levinu činilo, značajni pucnji Stjepana Arkadijča nakon kojih se gotovo svaki put čulo: »Krak, Krak, *aport*²⁰⁶!«

To je Levina još više uzbuđivalo. Šumske su šljuke jednako kružile u zraku ponad šaša. Mljakanje po zemlji i graktanje u visini neprestano se moglo slušati oda svih strana; ranije uzletjele šljuke koje su još lijetale zrakom spuštale su se pred lovce. Umjesto dvaju jastrebova sad ih je na desetke s piskutom kružilo nad močvarom.

Prošavši veću polovicu močvare, Levin i Veslovski stigoše napokon do mjesta prema kojemu je, dugim slogovima što su dopirali do šaša, bila podijeljena seljačka livada, obilježena gdjegdje pregaženim stazama, gdjegdje prokošenim redom. Polovina tih slogova bijaše već pokošena.

Premda je za lovca bilo malo nade da bi se na nekošenu moglo naći koliko na pokošenu mjestu, Levin je bio obećao Stjepanu Arkadijču da će se s njime sastati, pa je sa svojim suputnikom pošao dalje po prokošenim i neprokošenim slogovima.

– Hej, lovci! – vikne im jedan od seljaka što su sjedili kraj raspregnutih kola – ho'te da s nama užinate! Da popijemo koju.

Levin se osvrne:

– Ho'te ne ber'te brige! – crven u licu vikne veseo bradat seljak keseći bijele zube i podižući zelenkastu, nešto jaču litrenjaču koja se blistala na suncu.

– *Qu'estce quilis disent?*²⁰⁷ – upita Veslovski.

– Zovu na rakiju. Sigurno su dijelili livade. Ja bih popio – ponešto će lukavo Levin nadajući se da će Veslovskoga namamiti votka te da će otići k njima:

– A zašto oni časte?

– Tako, vesele se. Zbilja, otidite k njima. Vas će to zanimati.

– *Allons, c'est curieux.*²⁰⁸

²⁰⁶ *Aport = lovačka zapovijed psu da donese ubijenu divljač; znači: donesi.*

²⁰⁷ *Što to kažu?*

²⁰⁸ *Hajdemo, to je zanimljivo.*

– Hajte, hajte, naći ćete vi već put do vodenice! – vikne Levin pa, pošto se ogledao, zadovoljan primijeti da se Veslovski, nagnuvši se i spotičući umornim nogama i držeći pušku U ispruženoj ruci, teškom mukom kobeljao iz močvare prema seljacima.

– Odi i ti? – vikaše seljak Levinu. – Ne beri brige! Okušat ćeš malo pite!

Levin bi bio rado popio votke i pojeo malo kruha. Bio je onemoćao i osjećao da jedva tegli otežale noge iz treseta te se na trenutak pokoleba. Ali pas zastade. I umah nesta svega umora, te on po tresetu lako pođe prema psu. Ispod samih nogu izlet je mu šumska šljuka; opalio je i pogodio – pas osta stojeći. »Drž'!« Ispred psa se diže druga. Levin opali. Ali imadaše nesretan dan; promašio je, a kad je pošao da traži onu što ju je ubio, ni nju nije našao. Prokrstario je cijelim šašem, ali Laska ne vjerovala da je on što ubio i, kad ju je poslao da traži, ona se pretvarala da traži, ali tražila nije.

I bez Vasenjke se, koga je Levin krivio za svoj neuspjeh, ništa ne popravi. Šljuka je bilo i ovdje napretek, ali Levin nizaše promašaj za promašajem.

Kose sunčane zrake bijahu još žarke; odijelo se, skroz-naskroz promočeno znojem, lijepilo uza tijelo; lijeva je čizma, puna vode, otežala i mljackala; niz lice, umrljano barutnim talogom ćurkom je curio znoj; u ustima mu bijaše grko, u nosu zadah baruta i ustajale vode, u ušima neprestano mljackanje šljuka; cijevi se čovjek nije smio dotaći, toliko su se bile zagrijale; srce mu je udaralo brzo i kratko; ruke su se tresle od uzbuđenja, a umorne se noge spoticale i sapletale na čačcima i tresetu; ali on je jednako hodao i pucao. Naposljetku, po posljednji put promašivši, baci na zemlju pušku i šešir.

»Ne valja tako, valja se pribрати!« rekao je u sebi. Digao je pušku i šešir, pozvao Lasku preda se te izišao iz močvare. Kad iziđe na suho, sjedne na jedan čačak, izuje se, izlije vodu iz čizama, zatim pride k močvari, napije se vode koja je imala okus rđe, skvasi ugrijane cijevi i opere lice i ruke. Pošto se osvježio, krene opet prema onome mjestu kamo su se šljuke bile premjestile čvrsto odlučivši da se neće uzrujavati.

Htio je da bude miran, ali osta po starome. Prst bi povlačio po obaraču prije negoli bi pticu uhvatio u nišan. Išlo je sve gore i gore.

Imao je svega pet komada u torbi kad je izišao iz močvare te krenuo prema jošiku gdje se imao sastati sa Stjepanom Arkadjičem.

Prije negoli je ugledao Stjepana Arkadjiča, ugledao je njegova psa. Ispod izvijene johove žile iskoči Krak, sav crn od smrdljiva močvarnog mulja te se kao pobjednik onjuši s Laskom. Za Krakom u sjeni joha pokaza se i stasita pojava Stjepana Arkadjiča. Išao mu je u susret zajapuren, oznojen, raskopčana ovratnika, još jednako onako pomalo hramajući.

– E pa, kako bi? Mnogo ste nešto pucali! – reče vedro se smiješeći.

– A ti? – upita Levin. Ali nije bilo potrebno da pita jer je već vidio punu torbu.

– Tako, tako.

On je imao četrnaest komada.

– Sjajna močvara! Tebi je, sigurno, Veslovski smetao. Dvojici je nezgodno s jednim psom – reče Stjepan Arkadjič umanjujući svoje slavlje.

XI

Kad Levin i Stjepan Arkadijč dođoše u drvenu kuću seljaka u kojega se Levin uvijek ustavljao, Veslovski je već bio ondje. Sjedio je nasred sobe držeći se objema rukama za klupu s koje ga je potezao vojnik, domaćičin brat izuvajući mu močvarnim muljem umazane Čizme, i smijao se svojim zarazno vedrim smijehom.

– Ja evo maloprije stigoh. *Ils ont ete charmants.*²⁰⁹ Zamislite, nahranili me, napojili me, Kakav samo kruh, čudo jedno! *Delicieux*²¹⁰! A tek votka – nikad slađe nisam pio! I ni za što na svijetu da uzmu novac. I sve govore kao: »Nemoj što zamjerit'«

– A zašto da uzmu novce? Oni su vas, znači, poštovali. Zar je u njih votka na prodaju? – reče vojnik izuvši napokon s pocrnjelom čarapom i promočenu čizmu.

Unatoč nečistoći u sobi koju su čizmama ukaljali lovci i blatni psi dok su se oblizivali, unatoč močvarnome i barutnom zadahu kojom se ona napunila i tome što ne bje noževa i viljušaka, lovci se napiše čaja i povečeraše s takvim tekom kako se samo jede u lovu. Umiveni i čisti oni pođoše na ometeni sjenik gdje su kočiišaši gospodi bili spremili postelje! Premda se već bijaše smrklo, nikome se od lovaca nije spavalo.

Razgovor koji se vodio i o uspomenama i o gađanju, o psima, o prijašnjim lovovima, skrenu na temu koja ih je sve zainteresirala. Kako se Vasenjka već nekoliko puta oduševio divotom ovoga noći šta i mirisom sijena, divotom slomljenih kola (ona mu se činjahu slomljena jer su bila razglobljena), dobrodušnoću seljaka koji ga napojiše votkom, psima što su ležali svaki do nogu svoga gospodara, Oblonski ispriповjedi nešto o divotama lova kod Maljtusa gdje je bio prošloga ljeta. Maljtus je bio poznati željeznički bogatun. Stjepan Arkadijč pripovijedaše kakve je taj Maljhus u Tverskoj guberniji imao zakupljene močvare, i kako samo očuvane, i na kakvim su se sve kočijama, na kakvim lakim kolima dovozili lovci, te kakav je tek šator za doručak bio podignut kraj puta.

– Ne razumijem te – reče Levin pridižući se na svom sijenu – kako ti se ne gade ti ljudi. Razumijem da je doručak s *lafitom*²¹¹ vrlo prijatan, ali zar se tebi ne gadi upravo ta raskoš? Svi ti ljudi, kao nekoć naši zakupci, teku novce tako da pri stjecanju zaslužuju prezir ljudi, oni ne mare za taj prezir, a poslije se nečasno stečenim otkupljuju od prijašnjeg prezira...

– Posve pravilno! – odazva se Vasenjka Veslovski.

– Posvema! Naravno, Oblonski to radi iz *bonhomie*²¹², a drugi govore: »Oblonski se bogme snalazi«...

²⁰⁹ *Oni su bili sjajni.*

²¹⁰ *Izvrstan!*

²¹¹ *Laffitte = vrsta izvrsnog francuskog vina.*

²¹² *Dobrodušnost.*

– Ni govora – Levin ču kako se Stjepan Arkadijč smiješi dok je to govorio – ja ga jednostavno ne smatram nečasnijim od bilo kojeg bogatog trgovca i plemića. I jedni su i drugi tekli podjednako radom i pameću.

– Jeste, ali kakvim radom? Zar je to rad da čovjek dobije koncesiju te da preprodaje?

– Dakako, jeste rad. Rad u tom smislu što ne bi bilo ni željeznica kad njega ili njemu sličnih ne bi bilo. Ali to nije rad kao što je seljakov ili učenjakov rad.

– Recimo, ali to je rad u tom smislu što njegova djelatnost donosi rezultate – pruge. Ali ti dakako smatraš da su željezničke pruge nekorisne.

– Ne, to je već drugo pitanje, spreman sam priznati da su korisne. Ali svako stjecanje koje ne odgovara utrošenome radu nečasno je.

– Samo tko će tu odrediti mjerilo?

– Stjecanje nečasnim putem, lukavstvom – reče Levin osjećajući da ne umije jasno odrediti granicu između časnoga i nečasnoga – onako kao bankovno stjecanje – nastavio je.

– Zlo stjecanje golema imutka bez rada, kao što je to bilo kod zakupa, samo je promijenilo oblik. *Le roi est mort, vive le roi*²¹³ Tek što stigismo uništiti zakup, kad se pojaviše željeznice, banke: također zarada bez rada.

– Da, sve to može biti tačno i oštroumno... Lezi, Krak! – vikne Stjepan Arkadijč na psa koji se češao te prevrtao sve sijeno, vikne očito uvjeren u tačnost svoje teme te stoga mirno i bez žurbe. – Ali ti ne odredi granicu između časna i nečasna rada. – To da ja primam veću plaću od moga načelnika premda se on bolje od mene razumije u posao – je l' to nečasno?

– Ne znam.

– E onda ću ti ja reći: to što ti za svoj trud u gospodarstvu dobivaš višak, recimo, pet tisuća, a naš domaćin seljak koliko se god on trudio neće dobiti više od pedesetak rubalja, upravo je isto tako nečasno kao ono da ja dobivam više od načelnika i da Maljtus dobiva više od željezničkog graditelja. Naprotiv, ja vidim neko, neprijateljsko neopravdano držanje društva prema tim ljudima, a meni se čini da je posrijedi zavist...

– Ne, to nije tačno – reče Veslovski – zavisti tu ne može biti, ima nešto prljavo u svemu tome.

– Nema, dopusti – nastavi Levin. – Kažeš da je nepravedno da ja dobijem pet tisuća, a seljak pedeset rubalja: to je istina. To je nepravedno, i ja to osjećam, ali...

– Ono, doduše, i jest tako. Zašto mi jedemo, pijemo, idemo u lov, ništa ne radimo, a on vječno radi te radi? – reče Vasenjka Veslovski, očito prvi put u životu jasno pomislivši na to, te stoga posve iskreno.

– Jest, ti to osjećaš, ali mu svoga imanja nećeš dati – reče Stjepan Arkadijč kao da namjerno zadirkuje Levina. U posljednje je vrijeme među ovom dvojicom pašanaca nastao kao neki pritajeni neprijateljski odnos: kao da je među njima, otkako se oženiše sestrama, niklo suparništvo u tome tko je ljepše uredio svoj

²¹³ *Kralj je umro, živio kralj!*

život te se sada to neprijateljstvo izražavalo u razgovoru koji je počeo poprimiti osobni prizvuk.

– Neću mu ga dati zato što to nitko od mene i ne traži, a sve kad bih ja i htio, ne bih smio da ga dadnem – odgovaraše Levin – niti bih imao kome.

– Daj ovome seljaku; on neće odbiti.

– Da, ali kako bih mu ga, zaboga, dao? Da odem s njime te da ga na nj prepisem?

– Ja to ne znam; ali ako si ti uvjeren da nemaš prava...

– Ja uopće nisam uvjeren. Ja, naprotiv, osjećam da ga nemam prava dati, da imam dužnost i prema zemlji i prema obitelji.

– Ne, dopustit ćeš; ako ti smatraš da je ta nejednakost nepravedna, zašto onda prema tome i ne postupaš...

– Pa postupam, samo negativno, u smislu da neću nastojati da povećam tu razliku u položaju koji postoji između mene i njega.

– Ne, oprost mi; to je poradoks.

– Da, to je pomalo sofističko objašnjenje – potvrdi Veslovski.

– A! Domaćin – reče on seljaku koji je, škripeći vratima, ulazio u sjenik. – Šta, još ne spavaš?

– Ta kako spavanje! Mislio sam, gospoda nam već spavaju kad onamo čujem – divane. Valja da uzmem kuku odavde. Ujeda li ovaj? – dodadne on oprezno stupajući bosim nogama.

– A gdje ćeš ti spavati?

– Mi odosmo s konjima na noćnu ispašu.

– Ah, kakva noć! – reče Veslovski gledajući pri slabom svjetlu zore kroz veliki okvir sada otvorenih vrata kraj drvene seljačke kuće i raspregnuta kola. – Čujte samo, to žene pjevaju, i doista nije loše. Tko to pjeva, domaćine?

– A to su djevojke s vlasteoskoga imanja, tu blizu nas.

– Hajdmo u šetnju! I onako nećemo zaspati. Oblonski, idemo!

– Kad bi čovjek mogao i ležati i poći – protežući se odgovori Oblonski. – Divno je ležati.

– Eh, onda ću sam – naglo ustajući i obuvajući se reče Veslovski. – Do viđenja, gospodo. Bude li veselo, pozvat ću vas. Vi ste mene častili s divljači, ni ja vas neću zaboraviti.

– Zar nije sjajan momak? – reče Oblonski kad je Veslovski otišao i seljak za njim zatvorio vrata.

– Da, sjajan je – odgovori Levin i nadalje misleći o tek minulu razgovoru. Njemu se činilo da je, koliko je to umio, jasno izrekao svoje misli i osjećanja, a međutim su njih obojica, pametni i iskreni ljudi, u jedan glas rekli da se on tješi sofizmima. To ga je smelo.

– Tako ti je to, dragane moj. Treba jedno od dvoga: ili priznavati da je današnje društveno uređenje pravedno te tada braniti svoja prava, ili priznati da uživaš nepravedne povlastice kao što to i ja činim, te ih uživati u zadovoljstvu.

– Ne, kad bi to bilo nepravedno, ti ne bi mogao biti zadovoljan tim dobrima, ja barem ne bih mogao. Ja se ponajprije ne bih smio osjećati kriv.

– Nego, zbilja da i mi pođemo? – reče Stjepan Arkadijč očito se umorivši od napregnuta mišljenja. – Ta i onako nećemo zaspati. Zbilja, hajdemo!

Levin ne odgovori. Ono što je rekao u razgovoru kako on radi pravedno samo u negativnom smislu, sada ga je zaokupljalo. »Zar čovjek može samo u negativnom smislu biti pravedan?« pitao se.

– Ipak jako miriše ovo svježe sijeno! – reče Stjepan Arkadijč pridižući se. – Nikako neću zaspati. Vasenjka je ondje nešto zamijesio. Čuješ li mu kikut i glas? Da idemo? Hajdemo!

– Ne, ja ne idem – odgovori Levin.

– Nije li i to iz principa? – smiješeći se reče Stjepan Arkadijč tražeći u tami svoju kapu.

– Nije iz principa, ali zašto bih išao?

– A znaj, ti ćeš sebi svašta natovariti za vrat – reče Stjepan Arkadijč našavši kapu te ustajući.

– Zašto?

– Kao da ja ne vidim kako je tebi sa ženom? Slušao sam ja kako je vama nadasve važno pitanje – hoćeš li ti poći na dva dana u lov ili nećeš. Sve je to lijepo kao idila, ali se ne može živjeti tako cio život. Muškarac mora biti nezavisan, on ima svoje muške prohtjeve. Muškarac mora biti muževan – reče Oblonski otvarajući vrata.

– Šta si time mislio? Da smije udvarati gospodskim služavkama? – upita Levin.

– A zašto ne bi ako mu je to prijatno. *Ca ne tire pas a consequence.*²¹⁴ Ženi mojoj od toga neće biti gore, a meni će biti prijatno. Glavno je – čuvaj svetinju doma. Samo da u domu ništa ne bude. A ruku sebi ne vezuj.

– Možda – suho reče Levin i okrene se u stranu. – Sutra treba rano ići, i ja nikoga neću buditi nego idem u osvit zore.

– *Messieurs, venez vite!*²¹⁵ – začuje se glas Veslovskoga koji se bio vratio. – *Charmante!*²¹⁶ Ovo sam ja otkrio. Charmante, prava Grethen, i već sam se upoznao s njome. Zaista, preko svake mjere je lijepa! – pripovijedao je i pri tom tako povlađivao kao da je ona upravo za njega stvorena toliko lijepom, pa je on sad zadovoljan onim tko je to za njega pripremio.

Levin se pričinio da spava, a Oblonski je, pošto je obuo papuče i zapalio cigaru, izišao iz sjenika te naskoro njihovi glasovi utihnuše. Levin dugo nije mogao zaspati. Čuo je kako mu konji žvaču sijeno, zatim kako se domaćin sa starijim sinom spremao i otišao na noćnu ispašu; zatim je čuo kako se s druge strane sjenika priprema na spavanje vojnik i mladi domaćinov sin; čuo je kako je dječak tananim glasićem priopćio ujaku svoj dojam o psima koji se dječaku činjahu strašni i golemi; zatim kako se dječak raspitivao koga će loviti ovi psi, te

²¹⁴ *To ne može imati nikakvih posljedica.*

²¹⁵ *Gospodo, brže amo!*

²¹⁶ *Divna je!*

kako mu je vojnik promuklim i dremovnim glasom govorio da će lovci sutra u močvaru i da će pucati iz pušaka, te kako je onda, da se otrese dječakovih pitanja, rekao: »Spavaj, Vaska, spavaj, inače pazi se«, te ubrzo i sam zahrka i sve utihnu; jedino se još moglo čuti rzanje konja i graktanje šumskih šljuka. »Zar samo u negativnom smislu? – ponovi on u sebi. – Pa šta onda? Nisam ja kriv.« I on počeo misliti na sutrašnji dan.

»Sutra ću poći ranom zorom i pazit ću da se ne ljutim. Šumskih šljuka ima sva sila. A ima i barskih. Pa kad se vratim a mene čeka pisamce od Kiti. Jest, Stiva možda ima i pravo: nisam muževan prema njoj, postao sam papučar... Ali šta da čovjek radi? Opet u negativnom smislu!«

Kroza san začuo je smijeh i veseo govor Veslovskoga i Stjepana Arkadjiča. Na trenutak je otvorio oči: mjesec je bio izišao, a na otvorenim vratima, jarko osvijetljeni mjesečinom, stajali su oni i razgovarali. Stjepan Arkadjič govoraše nešto o djevojačkoj svježini uspoređujući je s tek oljuštenim mladim lješnjakom, a Veslovski, smijući se svojim zaraznim smijehom, nešto ponavljaše, vjerojatno riječi koje mu je seljak bio rekao: »Dokopaj se ti svoje kako znadeš!«

Levin kroza san progovori: – Gospodo, sutra čim svane! – te zaspa.

XII

Probudivši se u ranu zoru, Levin pokuša buditi drugove. Ležeći na trbuhu i pruživši jednu nogu u čarapi, Vasenjka je tako snažno spavao da čovjek od njega nije mogao dobiti odgovora. Oblonski kroza san odbije da ide tako rano. Čak i Laska koja je svijena u krug spavala na kraju sijena ustade preko volje te je lijeno, jednu za drugom, izvlačila i protezala svoje stražnje noge. Obuvši se, uzevši pušku i oprezno otvorivši škripava vrata na sjeniku, Levin iziđe na cestu. Kočijaši su spavali u kočijama, konji drijemali. Samo je jedan lijeno jeo zob razmećući je gubicom po zobnici. Napolju još bijaše vlažno.

– Šta se tako rano diže, prijane moj? – prijateljski, kao starome znancu, obrati se starica domaćica koja je bila izišla iz kuće.

– Pa u lov, teto. Hoću li ovuda izbiti na močvaru?

– Pravo iza kuće; preko naših gumna, dragoviću, pa preko konopljišta; ondje je i stazica.

Oprezno koračajući bosim preplanulim nogama, starica je dopratila Levina te mu otvorila ogradu kraj gumna.

– Pravo ovako pa ćeš udariti na močvaru, naši su tuda noćaske odveli konje na ispašu.

Laska je pred njima zadovoljno trčkarala stazicom; Levin je brzim, lakim korakom išao za njom neprestano pogledajući u nebo. Želio je da sunce ne iziđe prije nego on dođe do močvare. Ali sunce nije oklijevalo. Mjesec koji je svijetlio dok je ono izlazilo, sada je samo blistao poput komadička žive; zornjaču koju maloprije čovjek nije mogao da ne vidi, sada je valjalo tražiti; do maloprije

nerazaberive pjege na udaljenom polju sada su već bile jasno vidljive. Bile su to krstine požnjevene raži.

Rosa je, nevidljiva bez sunčanoga svjetla, u mirisnoj visokoj konoplji iz koje već bijaše pobrana *bjelojka*²¹⁷, Levinu kvasila noge i bluzu do iznad pojasa. U prozirnoj tišini jutra mogao se čuti i najmanji dašak. Jedna je pčelica kao fijuk taneta proletjela mimo Levinovo uho. Pogledao je malo bolje i opazio još jednu, te još jednu. Sve su one izletjele iz pleternih pčelinjaka te se nad konopljom gubile u pravcu močvare. Stazica je izbila pravo na močvaru. Močvara se mogla prepoznati po pari što se gdjegdje gušće, gdjegdje rjeđe podizala iz nje tako da su šaš i vrbovo grmlje poput otočića probijali u toj pari.

Na rubu močvare i puta ležali su dječaci i odrasli seljaci koji su nadzirali noćnu ispašu te pred zoru. svi spavali pod kaftanima. Blizu njih vrzmala su se tri sputana konja. Jedan od njih treskao je lancem kojim je bio vezan. Laska je išla pored gospodara obazirući se i moleći da prijeđe naprijed. Kad prodoše seljake na spavanju i stigoše do prve mlake, Levin pregleda oružje i pusti psa. Jedan od konja, zbogak dvogodišnji dorat, trže se kad spazi psa te frkne podigavši rep.

Ostali se konji isto uplašiše te sputanim nogama gacajući po vodi i kopitima što su ih izvlačili iz guste ilovače dižući buku nalik na pljesak, počеше iskakati iz močvare. Laska se zaustavi pogledavši podrugljivo u konje a upitno u Levina. Levin pogladi Lasku te zvizne u znak da se može početi.

Laska zadovoljno i pozorno jurnu po tresetu koji se pod njom ugibao.

Utrčavši u močvaru, usred poznatih joj mirisa korijenja, močvarnih trava, žabokrečine i neobičnog mirisa konjske balege, Laska odmah osjeti da se po cijelom tome mjestu širi miris ptica, upravo one mirisne ptice koja ju je najviše uzbuđivala. Od mahovine do mahovine i od jedog do drugog močvarnog bilja taj je miris bivao vrlo jak, ali se nije moglo razabrati gdje je bivao jači a gdje slabiji. Da nađe pravac, valjalo joj je dalje uz vjetar. Ne ćuteći da joj se noge kreću, u napregnutu kasu, u takvu da se pri svakom odskoku mogla zaustaviti dođe li do potrebe, Laska otrča udesno od predosvitnog povjetarca što je duhao s istoka te se vrati na glavni pravac vjetra. Raširenih nozdrva, udahnuvši u sebe zraka, ona smjesta osjeti da tu nisu samo tragovi nego i one same, tu pred njom, i to ne jedna već mnogo njih. Laska uspori trk. One bjehu tu, ali gdje su zapravo, ona još nije mogla utvrditi. Da pronade upravo to mjesto, ona krenu u Luku kadli je odjednom prene gospodarev glas.

»Laska! Tamo!« reče on pokazujući joj na drugu stranu. Ona popostane pitajući ga nije li bolje onako kako je bila započela. Ali on ljutitim glasom ponovi naredbu pokazujući prema čačkovitu zemljištu, zaljevenu vodom gdje nikoga nije moglo biti.

Ona ga poslušala pretvarajući se da traga kako bi njemu ugodila, preplazila je uzduš i poprijeko između čačaka te se vratila na prijašnje mjesto i smjesta ih opet osjetila. Sada, kad joj on nije priječio, ona je znala šta joj je činiti pa je, ne gledajući preda se i ljutito se spotičući o visoke čačke te zapadajući u vodu, ali

²¹⁷ *Bjelojka = konoplja koja nema sjemena; od nje se dobiva platno zvano bez.*

sve to svladavajući gipkim snažnim nogama, zakružila u luku koji joj je sve imao objasniti.

Njihov miris sve ju je jače i jače, određenije i određenije obuzimao te njoj najedanput posta posve jasno da je jedna od njih tu, za ovim čačkom, na pet koraka ispred nje, i ona zastane te protrne cijelim tijelom. Ništa ona na svojim niskim nogama nije mogla vidjeti pred sobom, ali po mirisu je znala da ptica nije dalje od kojih pet koraka. Stajala je sve je više i više ćuteći i naslađujući se iščekivanjem.

Napregnuti joj rep bijaše ispružen i podrhtavaše tek na samome krajičku. Usta joj bijahu lako otvorena, uši načuljene. Jedno joj se uho bijaše uvrnulo još u trku i ona je teško ali oprezno dahtala i još se opreznije, više očima negoli glavom, obazrela na gospodara. Izraza kakav je ona bila navikla da mu vidi na licu, ali jednako strašnih očiju išao je on spotičući se o čačke, išao, njoj se činjaše, neobično polako. Njoj se činilo da je on išao polako, a on je trčao.

Primijetivši onaj posebni Laskim način traganja kad se ona sva pripijala k zemlji te stražnjim nogama nekako kao grabila velikim zakoračajima i lako otvarala usta, Levin shvati da je ona udarila na barske šljuke pa, pošto se u duši pomolio bogu da bi imala sreće, osobito s prvom pticom, on dotrča do nje. Prešavši tik do nje, stao je sa svoje visine motriti preda se te ugleda očima ono što je ona ćutjela nosom. U prolazu između čačaka na razmaku od kojega metra ugleda barsku šljuku. Okrenuvši glavu, ona je osluškivala. Zatim, jedva malo raširivši pa opet sklopivši krila, nespretno vrdnu zatkom, zamače za ugao.

– Drž', drž' – vikne Levin gurkajući Lasku u zadak.

»Ali ja ne mogu – mišljaše Laska. – Kamo ću? Odavde ih osjećam, a krenem li naprijed, uopće neću razabrati gdje su i šta su.« Ali evo on je gurnu koljenom i uzbuđenim šaptom prozbori: Drž', Lasočka, drž'!»

»E pa kad on to hoće, ja ću učiniti, ali ja sada više za se ne odgovaram«, pomislila je i svom snagom jurnula naprijed među čačke. Sad već ništa više nije osjetilima ćutjela nego je samo gledala i slušala ništa ne razabirući. Na desetak metara od prijašnjeg mjesta, prodorno kriješćeći i uz onaj posebni, izrazito šljučji lepet krila, digne se jedna barska šljuka. I odmah nakon pucnja teško pljasne bijelim grudima o mokat treset. Druga ne htjede čekati na psa nego se iza Levina diže sama od sebe.

Dok se Levin okrenuo prema njoj, ona već bijaše daleko. Ali je hitac stiže. Preletjevši još jedno dvadeset koraka, druga se šljuka izvi ravno uvis pa vrteći se poput bačene lopte padne na suho.

»E, ovo se već isplati!« mišljaše Levin trpajući u torbu tople i tuste šljuke. »A, Lasočka, isplati li se?«

Kad je Levin, pošto je napunio pušku, krenuo dalje, sunce je, mada još nevidljivo za tamnim oblačcima, već bilo izišlo. Izgubivši sav sjaj, mjesec se poput oblačića bjelasao na nebu; zvijezda se više nijedna nije vidjela. Mahovinasta mjesta, koja su se srebrnila od rose, sada su se zlatila. Sva je žabokrečina bila boje jantara.

Plavetnilo trava prešlo je u žućkasto zelenilo. Močvarne su se ptice vzmale po grmečcima što su blistali od rose i bacali duge sjene kraj potoka. Jastreb se probudio i sjedio na plastu okrećući glavu čas na jednu, čas na drugu stranu mrzovoljno gledajući močvaru. Čavke su htjele u polje, a bosonog dječak već je prigonio konje k starcu koji se bio digao ispod kaftana te se češkao. Dim od hitaca poput mlijeka se bjelasao na zelenilu trave.

Jedan od dječaka pritrča k Levinu:

– Čiko, jučer su ovdjekare bile patke! – vikne mu te nazorice pođe za njim.

A pred ovim dječakom koji je to odobravao Levinu bijaše dvostruko prijatno da tu jednu za drugom ubije još tri šumske šljuke.

XIII

Lovačko vjerovanje da će lov biti uspješan ako čovjek ne promaši prvu zvijer ili pticu pokazao se tačnim. Umoran, gladan, sretan, prevalivši tridesetak vrsta, Levin se vratio s devetnaest komada krasne divljači i jednom patkom koju je bio privezao za pojas budući da mu više nije mogla stati u torbu. Njegovi su se drugovi već davno bili probudili, ogladnjeli već i doručkovali.

– Stojte, stojte, znam da ih je devetnaest – govoraše Levin po drugi put prebrojavajući barske i šumske šljuke koje, ukrućene i svenule, sa zgrušanom krvlju, glavica uvrnutih na stranu, nisu više imale onaj svoj potpuni i pravi izražaj kakav su imale kad su uzlijetale sa svojih gnjezdišta.

Račun bijaše tačan, a zavist Stjepana Arkadjića bijaše Levinu prijatna. Prijatno mu bje još i to što je, kad se vratio, već zatekao čovjeka kojega je Kiti bila poslala s pisamcem.

»Posve sam zdrava i vedro raspoložena. Ako se bojiš za mene, sada možeš biti još mirniji nego prije. Uza me je novi tjelohranitelj; Marja Vlasjevna (bila je to primalja, nova važna osoba u Levinovu obiteljskom životu). Došla je da me obiđe. Našla me potpuno zdravu, i mi smo je zadržali do tvoga dolaska. Svi su dobro raspoloženi, zdravi, a ti se, molim te, ne žuri nego, ako je lov dobar, ostani još jedan dan.«

Ove dvije radosti, uspješan lov i pisamce od žene, bjehu tako velike da dvije sitne neugodnosti što su se desile nakon toga nisu Levinu značile ništa. Jedna je bila u tome što riđi logov, koji se jučer očito bio prenapregao, nije jeo krme te nešto kunjaše. Kočijaš je govorio da se on prekinuo.

– Jučer se prekardašilo, Konstantine Dmitriču – govorio je.

– Kako i ne bi, deset se vrsta tjeralo stranputicom!

Druga neugodnost koja mu je u prvi mah pokvarila dobro raspoloženje, ali kojoj se kasnije mnogo smijao, bijaše u tome što od cijeloga živeža, koji je Kiti

bila u takvu izobilju dala te se činilo da se ne može pojesti ni za nedjelju dana, ne preosta ništa.

Vraćajući se iz lova gladan i umoran, Levin je tako živo maštao o kolačima da im je, bližeći se kući, već bio čutio miris i okus u ustima kao što je Laska čutjela divljač, pa odmah naredi Filipu da ih donese. Pokaza se ne samo da više nije bilo kolača nego nije bilo ni pilića.

– E, to mi ti je tek – reče Stjepan Arkadijč smijući se i upirući u Vasenjku Veslovskoga. – Ono ni ja se baš ne mogu potužiti na slab tek, ali ovo je čudo jedno...

– Pa šta ja tu sad mogu! – reče Levin mrko gledajući Veslovskoga. – Filipe, dajder onda govedine.

– Govedinu su pojeli, a kosti sam dao psima – odgovori Filip.

Levinu bijaše tako krivo da je ljutito rekao:

– Ma da su mi bilo šta ostavili! – te samo što ne zaplaka. – Onda gledaj da očistiš divljač – rekao je drhtavim glasom Filipu nastojeći da ne gleda Vasenjku i – nadjeni je koprivom. A za mene moli makar mlijeka.

Istom kasnije, kad se već bio napio mlijeka, obuze ga stid što je pokazao zlovolju prema jednome tuđincu te se stao smijati svojoj gladnoj ozlojeđenosti. Podveče još jednom izidoše u lov te i Veslovski ubi nekoliko komada, a kući se vratiše po noći.

Povratak je bio isto tako veseo kao i dolazak. Veslovski je čas pjevao, čas se s užitkom sjećao svojih doživljaja sa seljacima koji su ga počastili votkom i rekli mu: »Nemoj šta zamjerit'«. Čas svojih noćnih dogodovština s lješnjacima i djevojkom s plemićkoga imanja i sa seljakom koji ga je pitao je li oženjen pa, kad je doznao da nije, rekao mu: »A ti na tuđe žene oka ne bacaj nego radije gledaj kako da svoju stekneš.«

Ove su riječi Veslovskoga osobito nasmijavale.

– Sve u svemu ja sam neobično zadovoljan našim putem. A vi, Levine?

– Veoma sam zadovoljan – iskreno govoraše Levin jer mu je bilo osobito drago što ne samo da ne osjeća ono neprijateljstvo koje je kod kuće bio oćutio prema Veslovskome nego što, naprotiv, prema njemu osjeća sve najprijateljskije.

XIV

Sutradan, u 10 sati, pošto je već bio obišao gospodarstvo, Levin pokuca na vrata sobe u kojoj je spavao Vasenjka.

– *Entrez*²¹⁸ – dovikne mu Veslovski. – Oprostit ćete, da još završim svoje *ablutions*²¹⁹ – rekao je smiješeći se, stojeći pred njim samo u rublju.

– Ne dajte se smetati, molim vas. – Levin sjedne do prozora.

²¹⁸ *Uđite.*

²¹⁹ *Umivanje, pranje.*

- Jeste li dobro spavali?
- Ko zaklan. A kakav je danas dan za lov?
- Šta vi pijete, čaj ili kavu?
- Ni jedno, ni drugo. Ja doručkujem. Mene je, zbilja stid. Dame su, mislim, već ustale? Bilo bi sjajno sada malo prošetati. Pokažite vi meni konje.

Pošto su malo pošetali po vrtu, svratili u konjušnicu i čak malo zajedrio vježbali na prečkama, Levin se sa svojim gostom vratio kući te s njim ušao u gostinjsku sobu.

– Divno je bilo u lovu, a tek dojmovi! – reče Veslovski prilazeći Eliti koja je sjedila za samovarom. – Kakva šteta što su damama uskraćena ta zadovoljstva!

»Tja, šta ćeš, pa on mora nešto govoriti s domaćicom«, reče Levin u sebi. On je opet nešto naslutio u osmješku, u onom pobjedničkom izrazu kojim se gost obratio Kiti...

Kneginja koja je na drugoj strani stola sjedila s Marjom Vlasjevnom i Stjepanom Arkadičem pozva k sebi Levina te zapodje s njim razgovor o preseljenju u Moskvu zbog Kitina porođaja i priprema u stanu. Kao što su mu u vrijeme svadbe bile neugodne sve pripreme budući da su svojom tričavošću vrijeđale veličinu onoga što se zbivalo, Levinu su se još uvredljivijim činile pripreme za budući porođaj kojemu su vrijeme nekako na prste izračunavali.

Cijelo je vrijeme nastojao da ne sluša ove razgovore o načinu povijanja budućeg djeteta, nastojao je da se udalji i ne vidi nekakve tajnovite beskrajne pletene povoje, nekakve platnene trokutiće kojima je Doli pripisivala osobitu važnost i t. sl. Veliki životni događaj da će mu se roditi sin (bio je uvjeren da će biti sin), u što su ga uvjerovali, ali on u njega ipak nije mogao vjerovati – toliko mu se činio neobičan – s jedne mu se strane toliko pričinjavao golemom i zbog toga nemogućom srećom, s druge, pak, strane – toliko tajnovitim događajem u životu da mu se činilo kako ga zbunjuje i ponizuje ova umišljena izvjesnost o onome što će se zbiti, a odatle i pripremanje, kao na nešto svakidašnje i obično što ljudi sami čine.

Ali kneginja nije razumijevala njegova osjećanja te je njegovu nevoljkost da o tome misli i govori tumačila lakoumnošću i ravnodušnošću pa ga stoga nije puštala na miru. Stjepana Arkadiča je obvezala da pogleda stan te je sada k sebi pozvala Levina.

- Ništa ja ne znam, kneginjo. Radite kako hoćete – govorio je.
- Valja odlučiti kad ćete seliti.
- Ja, zbilja, na znam. Znam da se milijuni djece rađaju bez Moskve i liječnika... pa zašto da...
- E ako je tako...
- Ma ne, kako Kiti hoće.
- S Kiti se o tome ne smije govoriti! Zar bi ti htio da je preplašim? Eto proljetos je Natali Golicina umrla zbog lošeg liječnika.
- Kako vi kažete, onako ću i učiniti. – reče on mrko.

Kneginja mu uze govoriti, ali je on nije slušao. Premda ga je razgovor s kneginjom oneraspoloživao, nije se smrštio zbog tog razgovora nego zbog onoga što je ugledao kraj samovara.

»Ne, to je nemoguće«, mislio je ovdje-ondje pogledajući u Vasenjku koji se bio nagnuo prema Kiti i smiješeci se svojim lijepim smiješkom nešto joj govorio, i u nju koja je crvenjela i bila uzbuđena.

Bilo je nečega pohotnog u Vasenjkinu držanju, u njegovu pogledu, u njegovu smiješku. Levin je, štaviše, vidio nešto pohotno i u Kitinu držanju i pogledu. I opet mu se smrče pred očima. Opet se, kao i jučer, najednom, bez ikakva prijelaza, s visine svoje sreće, smirenosti, dostojanstva osjeti zbačenim u bezdan očajanja, srdžbe i poniženja. Opet mu sve i svi postadoše odurni.

– Dakle, kneginjo, učinite kako hoćete – reče opet se ogledajući.

– Teška je kapa *Monomahova*²²⁰! – reče mu u šali Stjepan Arkadijč očitno ne ciljajući samo na razgovor s kneginjom nego i na uzrok Levinova uzbuđenja koje on bijaše zapazio.

– Kako ti danas ovako kasno, Doli!

Svi ustadoše da pozdrave Darju Aleksandrovnu. Vasenjka ustade na trenutak te onako neuljudno, kao što to nova mladež znade biti prema damama, jedva se nakloni pa opet nastavi razgovor nečemu se nasmijavši.

– Namučila me Maša. Loše je spavala i nešto je danas strašno hirovita – reče Doli.

Razgovor što ga je Vasenjka bio zapodjenuo s Kiti opet se vodio o onome o čemu je i jučer bilo riječi, o Ani i o tome može li se ljubav izdići iznad prilika u društvu. Kiti ovaj razgovor bijaše neprijatan i on ju je uzbuđivao i samim sadržajem, i tonom kojim je bio vođen, a osobito time što je već znala kako će to djelovati na muža. Ali ona je bila odveć naivna i nevina da bi umjela presjeći ovaj razgovor, pa čak i za to da prikrije ono vanjsko zadovoljstvo što joj ga je pružala očita pažnja ovoga mladića. Htjela je da prekine ovaj razgovor, ali nije znala kako će. Ma šta ona učinila, znala je, muž će primijetiti i sve naopako protumačiti. I doista, kad je ona upitala Doli šta je s Mašom, a Vasenjka, očekujući kad će se svršiti taj njemu dosadan razgovor, stao ravnodušno motriti u Doli, ovo se pitanje učini Levinu neprirodnim, ogavnim lukavstvom.

– E pa, hoćemo li danas u gljive? – reče Doli.

– Hajdemo, molim vas, i ja ću – reče Kiti te pocrvene. Ona iz pristojnosti htjede upitati Vasenjku hoće li i on, ali ne upita.

– Kamo ćeš ti, Kostja? – kao krivac upita ona muža kad je odlučnim korakom prolazio pored nje. Ovaj izraz krivca potvrdi sve njegove sumnje.

– Došao je strojar dok ja nisam bio ovdje, još ga nisam vidio – rekao je ne gledajući je. Sišao je, ali još nije bio stigao da iziđe iz kabineta kad začu poznate korake svoje žene kako neoprezno brzo ide njemu u susret.

– Šta bi ti? – reče joj suho. – Mi smo u poslu.

²²⁰ Aluzija na »slatki« jaram braka, na sve što je lijepo a teško; historijski potječe od imena kneza iz Kijevske Rusije XI stoljeća – Vladimira Monomaha koji je, prema legendi, dobio na dar tešku i dragocjenu kapu.

– Oprostite – obrati se ona strojaru Nijemcu – moram nešto kazati mužu. – Nijemac htjede otići, ali mu Levin reče: – Samo vi radite svoje.

– Vlak ide u tri – upita Nijemac – da ne zakasnim? Levin mu ne odgovori te sam iziđe sa ženom.

– No, šta mi imate reći? – poče on francuski.

Nije ju gledao u lice niti je htio da vidi kako je ona, u stanju u kojem je bila, drhtala cijelim licem te je bila žalosna, potištena. – Hoću... hoću reći da se ovako ne može živjeti, da je ovo mučenje... – nastavi ona.

– Ima ljudi ovdje u bifeu – reče on ljutito – nemojte praviti scenu.

– E pa hajdemo onda ovamo!

Stajali su u sobi kroz koju se prolazilo. Kiti htjede da uđe u susjednu. Ali je ondje Engleskinja poučavala Tanju.

– Eh, idemo onda u vrt!

U vrtu naletješe na seljaka koji je čistio puteljak. I više ne misleći na to da će seljak vidjeti njezino uplakano, a njegovo uzbuđeno lice, ne misleći na to da se drže poput ljudi koji bježe od neke nesreće, oni su brzim koracima išli naprijed osjećajući kako im je potrebno da se izgovore te da jedno drugo razuvjere, da budu malo zajedno nasamu i da se izbave od muke koju su oboje proživljavali.

– Ovako se ne može živjeti! Ovo je mučenje! Ja patim, ti patiš! Zašto? – reče ona kad se napokon dokopaše usamljene klupe u kutu lipove aleje.

– Ali ti meni reci samo jedno: je li u njegovu tonu bilo nešto nepristojno, pohotno, nešto što ponizuje i što je užasno – govoraše on opet pred njom zauzimajući ono isto držanje, sa šakama na grudima, kakvo je bio one noći zauzeo.

– Bilo je – reče ona drhtavim glasom. – Ali, Kostja, zar ti ne vidiš da ja nisam kriva? Ja sam još jutros htjela govoriti u takvu tonu, ali ovi ljudi... Zašto je on došao? Kako smo bili sretni! – govoraše ona gušeći se od plača što joj je nadimao čitavo punačko tijelo.

Vrtlar je u čudu vidio, iako ih nitko nije progonio, i nisu ni od čega imali bježati, i ništa osobito radosna nisu mogli naći na klupi – vrtlar je vidio da su se oni pored njega vratili kući smirenih, sjajnih lica.

XV

Doprativši ženu gore, Levin pođe u ono krilo kuće gdje je bila Doli. Što se Darje Aleksandrovne tiče, ona je toga dana bila jako loše volje. Hodala je po sobi i ljutito govorila djevojčici koja je stajala u kutu i derala se koliko je grlo nosilo:

– I stajat ćeš mi cio dan u kutu, i ručat ćeš sama, i nijedne lutke nećeš vidjeti, niti ću ti sašiti novu haljinu – govorila je ne znajući više čime da je kazni.

– Eto, ovo je odurna djevojčica! – obrata se ona Lovinu. – Otkud se samo stekoše u njoj te ružne sklonosti.

– Pa šta je učinila? – prilično ravnodušno reče Levin budući da je htio da ona njega nešto svjetuje te mu bje krivo što nije pogodio pravi čas.

– Išla je s Grišom u maline i ondje... ne mogu ni da kažem šta je radila. Tisuću puta da se čovjek požali na Miss Elliot.

Ona ni na što ne pazi, pravi stroj... *Figurez vous, que la petite*²²¹ I Darja Aleksandrovna ispriповjedi Mašin prijestup.

– To ništa ne dokazuje, to uopće nisu ružne sklonosti nego jednostavno nestašluk – umirivaše je Levin.

– Ali ti si nešto neraspoložen? Zašto si došao? – upita Doli. – Šta se ondje dešava.

I po tonu ovoga pitanja Levin razabra da će mu biti lako da kaže ono što je bio nakanio reći.

– Ja nisam bio ondje, bio sam sam u vrtu s Kiti. Posvadili smo se po drugi put otkako je... Stiva došao.

Doli ga je motrila pametnim očima koje su sve razumijevale.

– E, ruku na srce, pa reci da li... ne mislim na Kiti nego da li je onaj gospodin govorio u tonu koji može biti neugodan, i ne samo neugodan već i užasan, uvredljiv za muža?

– Pa kako da ti kažem... Stoj, stoj u kutu! – obrati se ona Maši koja se bila pokrenula kad je spazila jedva primjetan smiješak na materinu licu. – Mišljenje bi otmjenoga društva bilo da se on ponaša kako se ponašaju svi mladići. *Il fait la cor a une jeune et jolie femme*²²², a otmjenu bi mužu to moralo samo laskati.

– Da, da – mrko reče Levin – ali jesi li ti primijetila?

– Nisam samo ja, nego je i Stiva primijetio. On mi je poslije čaja otvoreno rekao: *je crois que Veslovski fait un petit brin de cour a Kiti.*²²³

– E baš fino, sad sam miran. Otjerat ću ga – reče Levin.

– Šta je tebi, jesi li pri sebi? – užasavajući se vikne Doli. – Šta ti je, Kostja, priberi se! – smijući se reče ona. – E, sad možeš ići k Fani – reče ona Maši. – Nemoj, ako već hoćeš, onda ću ja reći Stivi. On će ga odvesti. Može se kazati da očekuješ goste. On uopće nije za našu kuću.

– Ne, ne, sam ću.

– Ali ti ćeš se posvaditi?

– Ni govora. Ja ću to s veseljem učiniti – uistinu veselo blistajući očima reče Levin. – Hajde, oprostí joj, Doli! Ona to više neće – reče za malu prijestupnicu koja nije išla k Fani nego je neodlučno stajala suprot materi ispod oka očekujući i tražeći njezin pogled. Mati je pogleda. Djevojčica udari u plač, zarije lice materi u krilo, i Doli joj stavi na glavu svoju mršavu, nježnu ruku.

»I šta ima zajedničko među nama i njime?« – pomisli Levin te pođe da potraži Veslovskoga. Prolazeći kroz predsoblje, on naredi da se preže kočijica za željezničku postaju.

– Jučer se opruga polomila – odgovori lakaj.

²²¹ *Zamislite vi da je mala...*

²²² *On udvara mladoj i lijepoj ženi.*

²²³ *Mislim da Veslovski malicko udvara Kiti.*

– E onda *tarantas*²²⁴, ali brže. Gdje je gost?

– Otišli su u svoju sobu.

Levin zateče Vasenjku u času kad je, povadivši svoje stvari iz kovčega te razmjestivši oko sebe nove romance, upravo bio podešavao kožne gamaše za jahanje. Je li na Levinovu licu bilo što posebno, ili je sam Vaska osjetio da je *ce petit brin de cour*²²⁵ što ga je on bio zapodjenuo bilo neumjesno u ovoj obitelji, ali on se malo (koliko to može otmjen čovjek) bio zbunio kad je Levin ušao.

– Vi u gamašama jašete?

– Da, tako je kudikamo čistije – reče Vasenjka mećući svoju gojnu nogu na stolicu, zakopčavajući donju sponu te se vedro i dobrodušno smiješeći. On je nesumljivo bio dobar momak te ga Levinu bi žao, a kao domaćina ga bje stid kad je u Vasenjkinu pogledu opazio zaplašenost. Na stolu je ležao odlomak letve koju su oni jutros zajedno slomili na gimnastici pokušavajući da podignu zabrekli razboj. Levin uze u ruke taj odlomak te stade otkidati rascijepljeni kraj ne znajući kako da počne.

– Htio sam... – I bio je umukao, ali najedanput, kad se sjetio Kiti i svega što je bilo, odlučno mu gledajući u oči reče: – Naredio sam da vam upregnu konje.

– Ovaj, kako? – poče u čudu Vasenjka. – A kamo da idem?

– Vi ćete, na željezničku postaju – mrko reče Levin otkidajući kraj letve.

– Vi putujete ili se šta desilo?

– Desilo se da čekam goste – reče Levin, snažnim prstima sve brže i brže otkidajući krajeve rascijepljene letve. – Nit' čekam gostiju, nit' se išta desilo, nego vas molim da odete. Možete kako hoćete objasniti moju neučtivost.

Vasenjka se ispravi.

– Ja vas molim da mi objasnite... – reče dostojanstveno, napokon shvativši.

– Ne mogu vam objasniti – tiho i polako, nastojeći da prikrije drhtanje svojih čeljusti, progovori Levin. – A i bolje po vas da ne pitate.

I budući da su rascijepljeni krajevi bili već redom pootkidani, Levin čvrsto prione prstima za debele krajeve, raskoli letvu te pažljivo uhvati kraj koji je padao. Sva je prilika da je pogled na ove napregnute ruke, na ove iste mišice što ih je jutros opipavao na gimnastici, i na blistave oči, tihi glas i čeljusti koje drhte, Vasenjku uvjerio jače od riječi. Slegavši ramenima i prezirno se nasmiješivši, on se nakloni.

– Ne bih li mogao vidjeti Oblonskoga?

Slijeganje ramenima i smiješak ne razdražiše Levina. »A što je drugo i mogao da napravi?« pomislio je. – Odmah ću vam ga poslati.

– Kakva je to besmislica! – govoraše Stjepan Arkadijič kad doznade od prijatelja da ga tjeraju iz kuće i kad nađe Levina u vrtu kako šeta. – *Mais c'est ridicule!*²²⁶ Šta ti je to dunulo u glavu? *Mais c'est du dernier ridicule!*²²⁷ Ama što se tebi učinilo ako je mladić...

²²⁴ *Tarantas: dugačka kola s oprugama.*

²²⁵ *Ono neznatno udvaranje.*

²²⁶ *Pa to je smiješno!*

²²⁷ *Pa to je do krajnosti smiješno!*

Ali to što je Levinu dunulo u glavu, očito, još ga je morilo jer je opet preblijedio kad mu Stjepan Arkadijč htjede objasniti uzrok te ga žurno prekine:

– Molim te, ne objašnjavaj uzroka! Ja ne mogu drukčije! Mene je stid pred tobom i pred njim. Ali mislim, za njega neće biti velika nesreća da otputuje, a meni je i mojoj ženi njegova nazočnost neprijatna.

– Ali to njega vrijeđa! *Et puis c'est ridicule.*²²⁸

– A mene i vrijeđa i muči! I ja ni za što nisam kriv pa zbog čega da trpim!

– E, tome se već nisam od tebe nadao! *On peut etre jaloux, mais a ce point, c'est du dernier ridicule.*²²⁹

Levin se brzo okrene i ode od njega u dno aleje te nastavi da hoda tamo-amo. Duskora je začuo drndanje tarantasa i za drvećem ugledao kako se Vasenjka, sjedeći na sijenu (na nesreću u tarantasu ne bje sjedišta) u svojoj škotskoj kapici, poskakujući od trešnje, provezao alejom.

»Šta je sad?« pomisli Levin kad lakaj, istrčavši iz kuće, zaustavi tarantas. Bijaše to strojar na kojega je Levin bio posve zaboravio. Strojar je klanjajući se nešto govorio Veslovskome; zatim se uspeo na kola te odoše zajedno. Stjepan Arkadijč i kneginja bjehu uzrujani zbog Levinova postupka. I on se sam nije osjećao samo *ridicule*²³⁰ do krajnosti, nego da je i kriv svemu i svakome i osramoćen; ali sjećajući se onoga što su on i njegova žena prepatili, pitajući sebe kako bi drugi put postupio, odgovorio je sebi da bi učinio na vlas isto.

Unatoč svemu tome, potkraj ovoga dana, osim kneginje koja ovaj postupak Levinu nije oprostila, svi postadoše neobično živahni i veseli kao djeca nakon kazne ili odrasli nakon kakva teška službenoga primanja tako da su navečer kad kneginja ne bi bila tu, o Vasenjkinu prognanstvu već bili govorili kao o davnašnjem događaju. A Doli koja je od oca naslijedila dar da duhovito pripovijeda nagonila je Varenjku da se valja od smijeha, kad je po treći i četvrti put, uvijek s novim humorističnim dodacima, pripovijedala kako je ona, samo što se bila spremila da gostu u čast stavi nove vrpce i već ulazila u salon, odjednom začula drndanje nekakve starudije od kola. A tko ti je u njoj? – glavom Vasenjka sa škotskom kapicom, i s romancama, i s kožnatim gamašama, sjedi na sijenu.

– Da si barem kočiju dao upregnuti! A ne, i onda ti čujem: »Stojte!« E, mislim ti ja, smilovaše se. Gledam, namjestili do njega debeloga Nijemca pa tjeraj... I propadoše meni vrpce!...

XVI

Darja Aleksandrovna je ostvarila svoju namjeru te se od vezla k Ani. Bilo joj je vrlo žao da povrijedi sestru i da priredi neugodnost njezinu mužu; shvaćala je koliko su Levinovi u pravu ne želeći imati nikakvih dodira s Vronskim; ali ona je smatrala za svoju dužnost da obiđe Anu te da joj pokaže da se njezina osjećanja

²²⁸ *Osim toga, to je smiješno.*

²²⁹ *Može čovjek biti ljubomoran, ali do te mjere, to je do krajnosti smiješno.*

²³⁰ *Smiješan.*

ne mogu promijeniti unatoč promjeni njezina položaja. Da u ovome putu ne bude zavisna od Levinovih, Darja Aleksandrovna posla u selo da joj unajme konje; ali kad Levin dozna za to, priđe joj da je prekori.

– A po čemu ti sudiš da je meni tvoj put neprijatan? Sve kad bi to i bilo neprijatno, još mi je sada neprijatnije da ne uzimaš moje konje – govorio je. – Ti mi nijednom nisi rekla da ćeš doista otići. A da se konji naimlju u selu, prvo i prvo neprijatno je po me, a najvažnije je da će se oni toga prihvatiti ali neće doći. Ja konja imam. I ako ne želiš da mi učiniš nažao, onda uzmi moje.

Darja Aleksandrovna morala je pristati, i urečenoga dana Levin za svoju svast pripravi četiri konja za zapregu i konje za izmjenu sakupivši ih među vučnim i jahaćim konjima, vrlo ružnu spregu, ali koja je Darju Aleksandrovnu mogla dovesti za jedan dan. Sada kad su konji bili potrebni za kneginjin odlazak i za primalju, to je Levinu zadavalo dosta muke ali, kako je nalagalo gostoprinstvo, on Darji Aleksandrovnoj nije mogao dopustiti da iz njegove kuće naimlje konje, a osim toga znao je da je dvadeset rubalja, koliko su Darji Aleksandrovnoj tražili za taj put, za nju bila krupna svota; a novčane poslove Darje Aleksandrovne, budući da oni bjehu u vrlo lošem stanju, Levin je osjećao kao svoje vlastite.

Prema Levinovu savjetu Darja Aleksandrovna je krenula prije zore. Cesta je bila dobra, kočija udobna, konji su bodro kaskali, na boku osim kočijaša mjesto lakaja sjedio je knjigovođa kojega je Levin poslao za svaku sigurnost. Darja Aleksandrovna je pridrijemala i probudila se tek kad su već stizali pred gostionicu gdje je valjalo promijeniti konje. Pošto se napila čaja u onoga istog bogatog seljaka i vlasnika u kojega se Levin ustavljao na svom putu k Svijažskome, pošto je porazgovarala sa seljankama o djeci, a sa starcem o grofu Vronskome kojega je on veoma hvalio, Darja Aleksandrovna u deset sati krene dalje.

Kod kuće, pored brige o djeci, nikad nije imala vremena ni na što drugo misliti. Zato se pak sada, na ovome četvorosatnom putu, sve prije zapretene misli ujedanput srojiše u glavi, te ona u mislima pretrese sav svoj život kao nikad dotad, i to s najrazličitijih strana. Samojoj njoj bjehu tuđe njezine misli. Prvo je mislila na djecu, zbog njih se ona svejedno uznemirivala mada joj je kneginja, a što je važnije Kiti, (u nju se više pouzdavala) bila obećala da će ih paziti. »Samo da Maša ne počne opet ludovati, da Grišu ne udari konj, i da Lila želudac još više ne pokvari.« Ali onda pitanja sadašnjice počеше smjenjivati pitanja najbliže budućnosti. Počela je misliti na to kako ove zime u Moskvi valja uzeti novi stan, promijeniti namještaj u salonu i napraviti bundu najstarijoj kćeri. Zatim joj se popočeše javljati pitanja dalje budućnosti: kako će djecu podići na noge. »Za djevojčice još lako – mislila je – ali dječaci?«

»Dobro, ja se sada bavim Grišom, ali to je samo zato što sam sada sama slobodna, ne rađam. Na Stivu, naravno, ni u čemu čovjek ne može računati. I ja ću ih uz pomoć dobrih ljudi podići; ali ako opet rodim ...« I pade joj na pamet kako je s pravom rečeno da je prokletstvo bačeno na ženu što će u mukama rađati djecu. »Roditi nije ništa, ali nositi – to ti je muka«, pomislila je predočivši

sebi svoju posljednju trudnoću i smrt toga posljednjeg djeteta. I ona se prisjeti razgovora s mladom snašom u gostionici. Na upit ima li u nje djece, lijepa je mlada snaša odgovorila:

– Bila, je jedna djevojčica, samo što je bog uze, o postu sam je sahranila.

– A, je li ti je jako žao? – upita Darja Aleksandrovna.

– Što da žalim? Starac i onako ima mnogo unuka. Samo briga pusta. Ne da ti ni radit, nit išta drugo. Samo je na smetnju bila.

Ovaj se odgovor Darji Aleksandrovnoj učini odvratan unatoč dobrodušnoj ljepušnosti mlade snaše; ali sad se i nehote sjetila tih riječi. U ovim je ciničnim riječima bio i dijelak istine.

»A i općenito – mislila je Darja Aleksandrovna osvrnuvši se na cio svoj život za ovih petnaest godina koliko je udata – trudnoća, mučnina, umna otupjelost, ravnodušnost prema svemu i, najvažnije, ružnoća. Kiti, mladahna, ljepušna Kiti, i ona je tako poružnjela, a ja u trudnoći postajem ružna, to znam. Porodaj, patnje, nakazne patnje, onaj posljednji trenutak... onda dojenje, one besane noći, one strašne boli ...«

Darja Aleksandrovna uzdrhti od same pomisli na bol od ispucalih bradavica na dojkama koju je ona gotovo sa svakim djetetom osjetila. »Onda dječje bolesti, taj vječni strah; onda odgoj, ružne sklonosti (sjetila se grijeha male Maše u malinovu grmu), učenje, latinski – sve je to tako neshvatljivo i teško. I povrh svega – smrt te iste djece.« I opet joj u mašti iskrse surova uspomena koja je vječno tištila njezino materinsko srce, uspomena na smrt posljednjega dojenčeta koje je umrlo od difterije, na njegov pogreb, opću ravnodušnost pred onim malim ružičastim lijesom i njezinu samotničku bol što je parala srce kad je gledala blijedo čeoce s kovčicama na sljepoočici, otvorena i začuđena ustašca što su se vidjela iz lijesa u trenutku kad su ga zatvarali ružičastim pokrovcem s križem od traka.

»A našto sve to i čemu? I šta će biti od svega toga? To da ću ja, nemajući ni časka mira, sad trudna, sad dojeći, vječno srdita, čangrizava, sama napaćena i mućeći druge, odbojna mužu. proživjeti svoj život te će porasti nesretna, loše odgojena i uboga djeca. A i sada, da nismo ovoga ljeta u Levinovih, ne znam kako bismo proživjeli.

Dakako, Kostja i Kiti tako su delikatni da mi toga i ne opažamo; ali ne može ovo potrajati. Doći će i u njih djeca, neće nama, moći pomagati; oni su i sada skućeni. Kako će nas pomagati tata, a ni sam sebi gotovo ništa nije ostavio? Tako da ni djecu neću moći sama podići, nego jedino uz pomoć drugih, ponizujući se. Eh, pa uzmimo eto da će se zbiti ono što bi bilo najsretnije: da djeca neće više umirati, te da ću ih ja već nekako odgojiti. U najboljem slučaju ona samo neće biti nitkovi. To je sve. To je sve što ja mogu željeti. Zbog svega toga koliko samo muka, napora. Cio život upropašten!« Ponovo joj pade na pamet ono što je rekla ona mlada snaša, i ponovo joj bje neprijatno da se toga sjeti, ali nije mogla ne priznati da u tim riječima ne bijaše i dijelak surove istine.

– Hej, Mihajlo, je li još daleko? – upita Darja Aleksandrovna knjigovođu da se otrese misli koje su je plašile.

– Od ovoga sela, kažu, još sedam vrsta.

Kočija se seoskom cestom spuštala na mostić. Preko mosta je, zvonko i bezbrižno žagoreći, išla gomila vedro raspoloženih seljakinja noseći na leđima svijene slamnate poveze za snoplje. Žene pozastajaše na mostu znatiželjno zagledajući kočiju. Sva se ta lica koja su bila prema njoj okrenuta Darji Aleksandrovnoj učiniše zdrava, vedra, da su u njoj pobuđivala neutaženu želju za životnom radošću.

»Svi žive, svi se naslađuju životom – mišljaše i dalje Darja Aleksandrovna kad prođe mimo žena, stiže na brdo te se opet u kasu ugodno ljuljuškajući na mekim oprugama stare kočije – a ja, kad izidem iz svijeta koji me ubijao brigama, kao da sam puštena iz tamnice tek se sada načas osvijestih. Svi žive: i ove seljakinje, i sestra Natali, i Varenjka, i Ana kojoj evo idem, samo ja ne.«

»A oni napadaju Anu. Zašto? Pa zar sam ja šta bolja? Ja barem imadem muža kojega volim. Ne volim ga onako kako bih htjela, ali ga volim, a Ana svojega nije voljela, šta je ona kriva? Ona hoće da živi. Bog nam je to usadio u dušu. Posve je moguće da bih i ja to isto učinila. I ja dan-danas ne znam jesam li dobro uradila što sam je poslušala u ono užasno vrijeme kad mi je ono dolazila u Moskvu. Morala sam onda napustiti muža i početi život iz početka. Mogla sam voljeti i biti istinski voljena.

A zar je sada bolje? Ja njega ne cijenim. On je meni potreban – mislila je o mužu – i ja ga podnosim. Zar je to bolje? Onda sam se još mogla svidjeti, bila mi je ostala moja ljepota«, mislila je i dalje Darja Aleksandrovna, pa se htjede pogledati u ogledalu. Imala je u torbici putno ogledalo te ga htjede izvaditi; ali kad pogleda u leđa kočijašu i knjigovođi koji se drmuckao na boku, osjeti da će je biti stid ako se koji od njih osvrne, te i ne posegne za ogledalom.

Ali i ne gledajući se u ogledalu, mislila je da ni sada još nije kasno, te se sjetila Sergeja Ivanoviča koji je bio naročito ljubazan prema njoj, Stivina prijatelja dobroga Turovcina koji je zajedno s njome njegovao njezinu djecu dok su bolovala od šarlaha i koji je u nju bio zaljubljen. A bio je još i jedan posve mlad čovjek kojđ je, kako joj u šali reče muž, nalazio da je ona najljepša od svih sestara. I u mašti si Darja Aleksandrovna zamisli najstrastvenije i najnemogućnije ljubavne avanture.

»Ana se divno ponijela, i ja je nikako neću prekoravati. Ona je sretna, usrećuje drugoga čovjeka i nije zatupjela kao ja, nego je zacijelo kao i uvijek svježā, pametna, otvorena«, mišljaše Darja Aleksandrovna, a lupeški osmijeh nam reska joj usne osobito stoga što je, misleći o Aninoj ljubavnoj avanturi, uporedo s njome Darja Aleksandrovna zamišljala svoju gotovo istu takvu ljubavnu avanturu s umišljenim nekim muškarcem koji je predstavljao sve one što su u nju bili zaljubljeni. Ona je, isto onako kao i Ana, sve kao priznala mužu. A čuđenje i zbunjenost Stjepana Arkadjiča na tu vijest primora je da se osmjehuje.

U takvu maštanju ona stiže k zavoju koji je s glavnoga puta vodio u Vozdvižensko.

XVII

Kočijaš ustavi četveropreg te se obazre udesno na raženo polje na kojem su pored kola sjedili seljaci. Knjigovođa htjede da saskoči, ali onda malo promisli pa zapovjednički vikne jednome seljaku dajući mu znak da priđe. Vjetrić koji je pirkao u putu, utihne kad su se zaustavila; obadi navališe na uznojene konje koji su se srdito branili od njih. Metalni zvuk klepanja kose koji je dopirao od kola – utihne. Jedan se seljak digne te priđe kočiji.

– Gle ti njega, prekinulo te dabogda! – ljutito vikne knjigovođa na seljaka koji je bosim nogama polagano gazio po džombama neravna sasušena puta. – Daj, makni malo! Ubrzavši korak, kočiji priđe kudravi starac, likom povezane kose, zgrbljenih leđa potamnjenih od znoja te se preplanulom rukom uhvati za blatobran kočije.

– Je l' za Vozdvižensko, ka gospodskim dvorima? Grofu? – ponovi on. – Čim zamakneš za ovu uzbrdicu. Nalijevo ti je zavijutak. Udri pravo testom pa ćeš i banuti gdje treba. A koga vi to tražite? Je l' njega glavom?

– A reci, jesu li oni kod kuće, prijane? – neodređeno će Darja Aleksandrovna ne znajući ni kako da upita seljaka za Anu.

– Mora da jesu – reče seljak premještajući se s noge na nogu te ostavljajući u prašini jasne otiske stopala s pet prstiju. – Mora da jesu – ponovi on očito želeći zametnuti razgovor. – Jučer su im još i gosti stigli, čudo jedno od gostiju... Šta je? – On se okrene jednome momčetu koje mu je nešto vikalo od kola. – Aha! Otoič projahaše svi ovda da gledaju žetvu. Sad mora da su kod kuće. A oklen ste vi?...

– Mi smo izdaleka – uze kočijaš penjući se na bok. – Onda veliš nije daleko?

– Kad ti velim, tako ti je. Čim zamakneš... govorio je prelazeći rukom po blatobranu. Priđe i ono mlado, zdravo, jedro momče.

– Elem, znači, čim udariš ulijevo, pravo ćeš tamo banuti – govoraše seljak, očito nevoljko puštajući namjernike i želeći da još razgovara.

Kočijaš krene, ali tek što oni zakrenuše, kadli seljak povika: – Stoj! Hej, kume! Stani! – vikala su dva glasa. Kočijaš ustavi.

– Gospoda idu! Eno ih! – vikne seljak. – Gle, sijeku vam put! – reče pokazujući četvoro jahača i dvoje u *čezama*²³¹ kako idu putem.

Bili su to Vronski i džokej, Veslovski i Ana na konjima, a kneginjica Varvara i Svijažski u čezama. Izišli su da se malo prošetaju i da pogledaju kako rade novonabavljeni parni strojevi – žetelice.

Kad se kola zaustaviše, jahači pođoše korakom. Naprijed je jahala Ana naporedo s Veslovskim. Jahala je odmjerenim korakom na onisku zbojitu engleskome konju strižene grive i kratka repa. Njezina lijepa glava s crnom kosom što joj se otimala ispod visoka šešira, njezina punahna ramena, vitak

²³¹ Čeze, čeza od franc. chaise = jednoprežna kočijica na dva točka i sa sjedištem za dvoje.

struk u crnoj *amazonki*²³² i onaj odmjereni graciozni način kako se držala u sedlu – zapanjiše Doli.

U prvi mah njoj se učini nepriličnim da Ana jaše na konju. S predodžbom o tome da dame jašu na konju u svijesti se Darje Aleksandrovne vezivala predodžba o lakoj koketeriji koja pristaje mladu svijetu, a to po njezinu mišljenju nije dolikovalo Aninu položaju. Ali kad je ona izbliza promotri, odmah se pomirila s time što ona jaše. Unatoč eleganciji, sve je bilo tako jednostavno, odmjereno i dostojanstveno i u držanju, i u odjeći i u kretnjama Aninim, da ništa nije moglo biti prirodnije.

Naporedo s Anom, na razjarenu konjičkome sivcu, pružajući naprijed svoje debele noge i očito uživajući u samome sebi, jahaše Vasenjka Veslovski u škotskoj kapici s razlepršanim trakama, te kad ga Darja Aleksandrovna prepozna, nije mogla suspregnuti vedra osmješka. Iza njih je jahao Vronski. Pod njim bijaše čistokrvan mrk dorat koji se očito bio razjario u galopu. Zabrzdavajući ga, on je povlačio uzdama.

Za njim je jahao neki sićušan čovjek u džokejskoj odjeći. Svijažski i kneginja u posve novim čezama s krupnim vranim kasačem sustizahu jahače.

U času kad je u sitnoj pojavi što se bila stisla u kutu stare kočije prepoznala Doli, Anino lice odjednom zasja radosnim smiješkom. Vrisnula je, uzdrhtnula u sedlu te natjerala konja u trk. Dojahavši do kočije, ona bez ičije pomoći saskoči pa, pridržavajući amazonku, potrči u susret Doli.

– Ovome sam se i nadala i nisam se usuđivala nadati. Kakva radost! Ne možeš zamisliti kolika je moja radost! – govorila je čas priljubljujući svoje lice Dolinom i cjelivajući je, čas odmičući se i smiješeći se ogledajući je. – Kakva radost, Alekseju! – reče obazrevši se na Vronskoga koji je bio sišao s konja te im prilazio. Skinuvši visok siv šešir, Vronski pride Doli.

– Nećete povjerovati koliko se radujemo vašemu dolasku – rekao je pridajući osobito značenje riječima što ih je izgovarao i smiješkom otkrivajući svoje snažne bijele zube. Vasenjka Veslovski, ne silazeći s konja, skinuo je svoju kapicu te pozdravljao gošću radosno zamahavši trakama ponad glave.

– Ovo je kneginjica Varvara – odgovori Ana na Dolin upitni pogled kad pristigoše čezu.

– A! – reče Darja Aleksandrovna, a lice joj nehotice izrazi nezadovoljstvo.

Kneginjica Varvara bila je tetka njezinu mužu i ona ju je odavno poznavala, ali nije cijenila. Znala je da je kneginjica Varvara cio svoj život provela kao čankoliz u bogatih rođaka; ali to da je sada živjela kod Vronskoga, čovjeka njoj tuđeg, vrijeđalo ju je zbog muževa srodstva. Ana primijeti izraz Dolina lica pa se smete, pocrvenje, ispusti iz ruke amazonku te se na nju spotakne.

Darja Aleksandrovna pride k čezama koje se bjehu zaustavile te se hladno pozdravi s kneginjicom Varvarom.

Svijažski bijaše isto tako znanac. On upita kako je njegov prijatelj-osobenjak i njegova mlada žena pa, bacivši letimičan pogled na rasparene konje i kočiju zakrpljenih blatobrana, predloži damama da prijeđu u čezu.

²³² *Amazonka = duga ženska haljina za jahanje.*

– A ja ću u ovom teretnjaku – reče. – Konj je miran a kneginja izvrsno upravlja.

– Ne, ostajte kako ste i bili – reče Ana pošto im priđe – mi ćemo u kočiji – pa, uzevši Doli pod ruku, odvede je.

Darja Aleksandrovna nije znala šta prije da gleda: ovu elegantnu kočiju kakvu još ona nije vidjela, ove divne konje, ova elegantna blistava lica što su je okružavala. Ali najviše je zapanjivaše promjena koja se zbila na poznatoj i voljenoj Ani.

Druga koja žena, nepažljivija, da nije poznavala Anu otprije i osobito da nije mislila ono što je putem mislila Darja Aleksandrovna, ništa osobito ne bi primijetila na Ani. Ali Doli sada bijaše zapanjena onom kratkotrajnom ljepotom koju žene steknu samo kad su zaljubljene, a tu ljepotu ona zateče sada na Aninu licu.

Sve na njezinu licu: pravilnost jamica na obrazima i podbratku, sklad usana, smiješak koji kao da joj je lebdio oko lica, sjaj u očima, gracija i brzina u kretnjama, punoća glasa pa čak i način na koji je ljutito i umiljato odgovorila Veslovskome kad ju je pitao za dopuštenje da pojase njezina engleskoga konja da bi ga naučio galopirati desnom nogom – sve bijaše osobito privlačno; a činilo se ona je to sama znala te se tomu radovala.

Kada dvije žene sjedoše u kočiju, obje se najednom nekako zbuniše. Ana se smela zbog onoga pažljivog i upitnog pogleda kojim ju je Doli motrila; Doli – zato što poslije riječi Svijaškoga o teretnjaku nju i nehotice bje stid zbog prljave stare kočije u koju je Ana s njome sjela. Kočijaš Filip i knjigovođa osjećahu to isto.

Da prikrije svoju smetenost knjigovođa se bio razletio da namjesti dame, ali kočijaš se Filip smrkao te se unaprijed spremio da se ne pokori ovoj izvanjskoj prednosti. Ironički se nasmiješio kad je pogledao vranoga kasača i već u svojoj pameti bio odvagao da je onaj vranac u čezama dobar samo za promenu, a da inače ne bi mogao prevaliti četrdeset vrsta pod pripekrom bez isprezanja. Svi su se seljaci digli od taljiga i radoznalo i vedro motrili goste dobacujući svoje primjedbe.

– I nama je drago, već se dugo nismo vidjeli – reče onaj kudravi starac koji se bio povezao likom.

– Šta veliš, čiko Gerasime, da nam je onoga vranoga ždrijepca pa da snoplje vozi, bilo bi brzo!

– Pogledajder. Jel' ono u hlačama žensko? – reče jedan od njih pokazujući Vasenjku Veslovskoga koji je bio zasjeo u damsko sedlo.

– Nije, muškarac je. Gle kako vješto đipa!

– Ej, djeco, je l' sada nema ništa od spavanja?

– Kakav te san sada spopao! – reče starac iskosa pogledavši sunce. – Podne je, vidiš, prošlo!

Uzimaj kose te zalazi redom!

XVIII

Ana je motrila mršavo, umorno Dolino lice pod prašinom što joj se bila uvukla u bore i htjede kazati to što je mislila, naime da je Doli omršavjela; ali sjetivši se da se sama bila proljepšala i da joj je Dolin pogled to rekao, ona uzdahnu te započe o sebi.

– Gledaš me – rekla je – i pitaš se mogu li ja biti sretna u svom položaju. E, šta ćeš! Stid me priznati; ali ja sam... ja sam neoprostivo sretna. Ja sam doživjela nešto čarobno, kao u snu kad sve postaje strašno, tjeskobno, a ti se odjednom probudiš i čutiš da sviju tih strahota nema. Ja sam se probudila. Proživjela sam ono što je bilo mučno, strašno i sada sam već odavno, osobito otkako smo ovdje, tako sretna!... – rekla je, bojažljivo se i upitno smiješeći dok je gledala u Doli.

– Kako mi je to drago! – smiješeći se reče Doli, nehotice hladnije nego što je htjela. – Veoma mi je drago zbog tebe. Zašto mi nisi pisala?

– Zašto?... Zato što se nisam usudila ... Zaboravljaš moj položaj...

– Meni? Nisi se usudila? Kad bi ti znala kako ja... Ja smatram...

Darja Aleksandrovna htjede izreći svoje jutrošnje misli ali, tko bi znao zašto, njoj se sada to učinilo neumjesno.

– Uostalom, o tome ćemo kasnije. Nego kakve su sve ovo zgrade? – upita ona želeći promijeniti razgovor i pokazujući crvene i zelene krovove što su se vidjeli iza zelenila žive ograde od bagremova i jorgovana. – Kao kakav gradić. Ali Ana joj ne odgovaraše.

– Ne, ne! Šta ti misliš o mom položaju, šta misliš, šta? – upita ona.

– Držim... – započela je Darja Aleksandrovna, ali u taj tren, pošto je nagnao konja u galop desnom nogom, u svom kratkom kaputiću teško pljaskajući o meku jelensku kožu damskoga sedla, mimo njih progalopira Vasenjka Veslovski.

– Ide, Ana Arkadjevna! – vikne on.

Ana ga čak i ne pogleda; ali Darji se Aleksandrovnoj opet učini da je nezgodno u kočiji započinjati ovaj dugi razgovor te ona zato ne dovrši svoju misao.

– Ne mislim ništa – rekla je – nego uvijek sam te voljela, a kad se voli, onda se voli čitav čovjek onakav kakav jest, a ne kakav bi ja htjela da on bude.

Svrnuvši pogled od prijateljičina lica i prižmirivši (bila je to nova navika koju Doli u nje nije poznavala), Ana se zamislila želeći u potpunosti shvatiti značenje ovih riječi. I shvativši ih, očito, onako kako je htjela, ona pogleda u Doli.

– Kad bi ti i imala grijeha – rekla je – svi bi ti bili oprošteni zbog tvoga dolaska i ovih riječi.

I Doli vidje da su joj suze navrle na oči. Ona šuteći stisnu Aninu ruku.

– Pa kakve su, dakle, ove zgrade? Koliko ih je samo! – nakon trenutka šutnje ponovila je svoje pitanje.

– To su kuće namještenika, tvornica, konjušnice – odgovori Ana. – A ovdje počinje park. Sve je to bilo zapušteno. Ali Aleksej je sve obnovio. On jako voli ovo imanje, i što nikako nisam očekivala, strastveno se odao gospodarenju.

Uostalom, to je tako bogata narav! Čega god se prihvati, sve radi izvrsno. Njemu ne samo da nije dosadno nego se svime bavi strastveno. On je – koliko ga ja poznajem – postao štedišan, sjajan gospodar, čak je i škrt kod gospodarenja. Ali samo u gospodarstvu. Tamo gdje su posrijedi deseci tisuća, on ne štedi – govorila je onako se radosno i lukavo smiješeći, kako to često govore žene o skrivenim osobinama voljenoga čovjeka koje su samo one otkrile.

– Eno, vidiš li ovu veliku zgradu? To je nova bolnica. Mislim da će stajati više od sto tisuća. To je sada njegov *dada*²³³ A znaš kako je do toga došlo? Seljaci su ga, čini se, molili da im jeftinije ustupi livade, a on je to odbdjao, pa sam ga prekorila zbog škrtosti. Naravno, nije baš samo radi toga, ali, sve u svemu – on je ovu bolnicu započeo da pokaže kako nije škrt. Ako hoćeš, *c'est une petitesse*²³⁴; ali ja ga zbog ovoga još više volim. A kuću ćeš evo odmah vidjeti. To je još pradjedovski dom, a izvana se ništa nije promijenilo.

– Što je lijep! – reče Doli nehotice se diveći dok je gledala divnu kuću sa stupovljem, što se nazirala među raznolikim zelenilom starog vrtnog drveća.

– Zar nije lijep? A iz kuće, odozgo, vidik je divan. Stigle su u dvorište posuto šljunkom i ukrašeno cvijetnjakom, na kojemu su dva radnika netesanim šupljikastim kamenjem obrađivala prekopane cvjetne gredice, pa se zaustaviše u natkrivenom ulazištu.

– A, oni su već došli – reče Ana gledajući jahaće konje koje su upravo odvodili od ulaznih stepenica. – Zar nije lijep ovaj konj? To je *kob*²³⁵. Moj ljubimac. Ovamo ga i dajte šećera. Gdje je grof? – upita ona dvojicu uparađenih lakaja što su pritrčali.

– A, evo ga! – rekla je opazivši Vronskoga koji joj je išao u susret s Veslovskim.

– Gdje ćete smjestiti kneginju? – reče Vronski, francuski se obraćajući k Ani pa, i ne sačekavši odgovora, još se jednom pozdravi s Darjorn Aleksandrovnom i sada joj poljubi ruku. – Ja mislim u veliku sobu s balkonom?

– O, ne, to je daleko! Bolje u onu na uglu, više ćemo biti zajedno. E pa, idemo – reče Ana dok je svome konju ljubimcu davala šećer što ga je lakaj bio donio.

– *Et vous oubliez votre devoir*²³⁶ – reče ona Veslovskome koji također bijaše izišao na trijem.

– *Pardon, j'en ai tout plein les poches*²³⁷ – smiješeći se odgovori on, zavladeći prste u džep na prsluku.

– *Mais vous venez trop tard*²³⁸ – reče ona brišući rupčićem ruku koju joj je bio skvasio konj, dok je jeo šećer. Ana se obrati Doli: – Koliko ćeš nam ostati? Jedan dan? Nemoguće!

²³³ *Dada* = francuski, u dječjem jeziku: konj; u prenesenom značenju: čovjekova najmilija zabava, posao, misao; suvremeno bi se to reklo engleski: hobby

²³⁴ *To je sitnica.*

²³⁵ *Engleski* : *cob* = malen, zdepast jahaći konj.

²³⁶ *Vi zaboravljate svoju dužnost.*

²³⁷ *Ali molim, puni su mi ga džepovi.*

²³⁸ *Ali dolazite prekasno.*

– Tako sam obećala, a i djeca... – reče Doli osjećajući se zbunjenom i što je trebalo da iz kočije uzme torbicu, i što je znala da joj je lice moralo biti vrlo prašno.

– Nemoj, Doli, dušo... Ali, vidjet ćemo još. Hajdmo, hajdmo! – i Ana povede Doli u njezinu sobu.

Nije to bila ona paradna soba koju je predlagao Vronski, nego takva soba za koju je Ana rekla da će joj Doli oprostiti. A i ta soba, za koju se valjalo ispričavati, bijaše prepuna raskoši u kakvoj Doli nikad nije živjela i koja ju je podsjetila na najbolje hotele u inozemstvu.

– Ah, dušo Doli, što sam sretna! – sjevši na časak kraj Doli u svojoj amazonki, reče Ana. – Pripovijedaj mi o svojim. Stivu sam vidjela jednom letimice. Ali on ne može pripovijedati o djeci. Kako je moja ljubimica Tanja. Velika djevojčica, mislim, a?

– Da, vrlo velika – kratko odgovori Darja Aleksandrovna sama se čudeći zašto tako hladno odgovara na upite o svojoj djeci. – Divno nam je u Levinovih – dodala je.

– Eto, kad bi ja znala – reče Ana – da ti mene ne prezireš... Svi biste nam vi mogli doći. Pa Stiva je stari i veliki prijatelj Aleksejev – dodala je i odjednom pocrvenjela...

– Da, ali nama je tako lijepo... – zbunjujući se odgovaraše Doli.

– A, uostalom, ja to od radosti govorim gluposti. Jedno je sigurno, dušo Doli, tako ti se radujem! – reče Ana opot je ljubeći. – Još mi nisi rekla šta i kako misliš o meni, a ja sve želim da znam. Ali drago mi je da ćeš me vidjeti onakvu kakva jesam. Glavno je, ja nikako ne želim da drugi misle kako ja hoću nešto da dokažem. Ja ništa ne želim dokazivati, jednostavno hoću da živim; nikome zla ne nanositi, osim sebi. Na to ja imam pravo, zar ne? Uostalom to je duga priča, i mi ćemo se još o svemu dobro narazgovarati. Sad odoh da se obučem, a tebi ću poslati djevojku.

XIX

Pošto ostade sama, Darja Aleksandrovna okom domaćice razgleda svoju sobu. Sve što je vidjela približujući se domu i prolazeći kroza nj, i sada u svojoj sobi, sve je na nju ostavljalo dojam obilja i elegancije i one nove evropske raskoši o kojoj je samo čitala u engleskim romanima, ali je nikad još nije vidjela u Rusiji i na selu. Sve je bilo novo počevši od novih francuskih tapeta do saga kojim je bila prostrta čitava soba. Postelja je bila na opruge s malom strunjačom i naročitim uzglavljem s navlakama od grube svile na jastučcima. Mramorni umivaonik, toaletni stolić, divan, stolovi, bronzani sat na kaminu, zastori i zavjese – sve bijaše skupocjeno i novo.

Nagizdana sobarica koja dođe da joj se nađe pri ruci, s frizurom i haljinom modernijom negoli u Doli, bijaše isto tako svježja i blistava kao i cijela soba. Darji Aleksandrovnoj bijaše prijatna njezina učtivost, urednost i uslužnost, ali joj bje

nelagodno uz nju; bilo ju je pred njom stid zbog svoje zakrpane bluze koju je kao za inat sama bila zapakovala. Stidjela se upravo zbog onih zakrpa i zakrpanih mjesta kojima se kod kuće tako ponosila. Kod kuće je bilo jasno da za šest bluza treba dvadeset i četiri aršina platna po 65 kopejki, što je iznosilo više od 15 rubalja osim pribora i ruku, a tih 15 rubalja bijaše uštedeno. Ali pred sobaricom nije baš da ju je bilo stid, već joj nekako dolazilo nezgodno.

Darja Aleksandrovna oćutje veliko olakšanje kad u sobu uđe njezina davnašnja poznanica Anuška. Gospođi je bila potrebna ova gizdava sobarica te Anuška osta s Darjom Aleksandrovnom.

Anuška se, oćito, jako radovala gospođnu dolasku te je neprestano razgovarala. Doli je primijetila da bi ona rado izrekla svoje mišljenje o gospođinu položaju, osobito o grofovoj ljubavi i odanosti prema Ani Arkadjevnoj, ali Doli ju je brižno zaustavljala ćim bi ona poćinjala o tome govoriti.

– Ja sam odrasla s Anom Arkadjevnom, oni su mi draći od ićega. Pa šta, nije naše da sudimo. Nego baš ovako, reklo bi se, voljeti...

– Ćuj, molim te, daj da se umijem ako mogu – prekine je Darja Aleksandrovna.

– Molim, molim. Mi vam imamo posebice dvije žene za pranje sitnih stvari, a veliko rublje sve ide u stroj. Grof sam sve nadziru. Ma koji bi muć...

Doli bje drago kad uđe Ana, pa svojim dolaskom prekide Anuškino naklapanje. Ana se presvukla u vrlo jednostavnu batistenu haljinu. Doli paćljivo ogleda tu jednostavnu haljinu. Ona je znala šta znaći i kakvim se novcem stjeće ova jednostavnost.

– Stara poznanica – reće Ana za Anušku.

Ana se sada više nije zbunjivala. Bila je posve slobodna i mirna. Doli je vidjela da se ona sad već potpuno oporavila od onoga dojma što ju je na nju ostavio njezin dolazak te je uzela onaj površan, ravnodušan ton pri kojemu kao da su zatvorena vrata u prijeklet za kojim se nalaze njezina osjećanja i njezine intimne misli.

– Pa, kako je tvoja djevojćica, Ana? – upita Doli.

– Ani? (tako je zvala svoju kćer Anu). Zdrava je. Jako se popravila. Hoćeš li da je vidiš? Hajdemo, pokazat ću ti je. Strašno je mnogo briga bilo – uze ona pripovijedati – s dadiljama. Dojkinja nam je bila Talijanka. Dobra je, ali tako glupa! Htjeli smo je otpustiti, ali se djevojćica tako na nju navikla da je još jednako drćimo.

– A kako ste uredili?... – Doli je bila zapoćela o tome koje će prezime nositi djevojćica; ali pošto primijeti da se Anino lice smrknilo, ona promijeni smisao pitanja. – Pa kako ste to uredili? Jeste li je odbili?

Ali Ana je shvatila.

– Nisi htjela to pitati? Htjela si pitati za njezino prezime? Je li tako? To mući Alekseja. Ona nema prezimena. To jest, ona je Karenjina – reće Ana tako prićmirivši da su joj se vidjele samo sastavljene trepavice.

– Uostalom – Ana će zasjavši u licu – o svemu ćemo tome kasnije razgovarati. Hajdemo, pokazat ću ti je. *Elle est tres gentille*²³⁹. Već puzi.

Raskoš, koja je po cijeloj kući zapanjivala Darju Aleksandrovnu, u dječjoj je sobi zapanji još više. Tu su bila i kolica naručena iz Engleske, i stalci za hodanje, i posebno udešen divan za puzanje u obliku biljara, i ljuljačke, i posebne neke kade, nove. Sve je to bilo englesko, čvrsto i dobro izrađeno i, očito, vrlo skupo. Soba je bila velika, vrlo visoka i svijetla.

Kad su one ušle, djevojčica je u samoj košuljici sjedila u malenome naslonjaču i jela juhu kojom si je bila zalila cijela svoja prsašca. Djevojčicu je hranila i očito s njome jela jedna ruska djevojka što je posluživala u dječjoj sobi. Ne bje ni dojkinje, ni dadilje; one bjehu u susjednoj sobi, i otamo se čuo njihov razgovor na čudnom nekom francuskom jeziku budući da su se samo tako mogle međusobno sporazumijevati.

Začuvši Anin glas, nagizdana, visoka Engleskinja, neprijatna lica i podmukla izraza, užurbano potresajući svijetlim kovrčama, pojavi se na vratima i odmah, se uze opravdavati premda je Ana ni za što nije krivila. Na svaku Aninu riječ Engleskinja bi hitro po nekoliko puta dometala: *Yes, my lady.*²⁴⁰

Crnomanjasta, rumena djevojčica, zdrava crvena tijelca te naježene kože, unatoč oštru izrazu kojim je pogledala novu osobu, Darji Aleksandrovnoj se veoma svidje; ona čak pozavidje njezinu zdravome izgledu. Vrlo joj se svidje i to kako je puzila ova djevojčica. Nijedno njezino dijete nije tako puzilo. Kad su je posadili na sag i otraga joj podvrnuli haljinicu, ova je djevojčica bila čudesno mila. Svojim se blistavim crnim očima obazirući na odrasle, očito se radujući tome da u njoj uživaju gledajući je, smiješeći se i držeći noge postrance, ona se poput zvjerke odlučno opirala o ruke te hitro podvlačila cijelu zadnjicu i opet se naprijed dočekivala na ručice.

Ali cjelokupna slika dječje sobe i osobito Engleskinja: nisu se ugodno dojmile Darje Aleksandrovne. Samo je time što u ovakvu nenormalnu obitelj kakva je Anina ne bi pošla čestita žena, Darja Aleksandrovna protumačila sebi to da je Ana, poznavajući ljude onako kako ih je ona poznavala, mogla svojoj djevojčici uzeti ovako nesimpatičnu, poštovanja nedostojnu Engleskinju. Osim toga, već nakon nekoliko riječi, Darja je Aleksandrovna odmah shvatila da se Ana, dojkinja, dadilja i dijete nisu saživjeli te da je materin posjet bio nešto neuobičajeno.

Ana htjede da djevojčici doda njezinu igračku, a nije je mogla naći.

Najčudnije pak bijaše to da se na pitanje koliko ima zubi. Ana prevarila i uopće nije znala za dva posljednja zuba.

– Ponekad mi je teško što sam ovdje kao suvišna – reče Ana izlazeći iz dječje sobe i zabacujući povlaku u svoje haljine da joj ne zasmetaju igračke što su stajale kraj vrata. – S prvim nije bilo tako.

²³⁹ *Vrlo je ljupka.*

²⁴⁰ *Engleski: Da gospođo.*

– Ja sam mislila da je baš obrnuto – bojažljivo će Darja Aleksandrovna.

– O nije! Nego znaš, vidjela sam ga, Serjožu – reče Ana prizmirivši kao da se zagleda u što daleko. – Uostalom, o tome ćemo još kasnije. Nećeš povjerovati, ja sam ti kao izglednio čovjek koga su iznenada posadili za pun stol, te on ne zna čega bi se prije latio. Pun stol – to si ti i razgovori što me s tobom čekaju, razgovori koje ni s kim nisam mogla voditi; i ja ne znam kojeg razgovora da se prije latim. *Mais je ne vous ferai grace de rien,*²⁴¹ Potrebno! mi je da sve kažem. Nego, treba da ti ukratko opišem društvo koje ćeš naći u nas – poče ona. – Počinjem s damama. Kneginjica Varvara. Ti nju poznaješ, i ja znam tvoje i Stivino mišljenje o njoj.

Stiva veli da se sav njen život sastoji u tome da dokaže svoju nadmoć nad tetom Katarinom Pavlovnom, sve je tačno; ali ona je dobra, i ja sam joj tako zahvalna. U Petrogradu je bilo jedno vrijeme kad mi bijaše prijeko potreban *un chaperon.*²⁴² Tu mi se ona našla pri ruci. Ali ona je zaista dobra. Mnogo mi je olakšala položaj.

Vidim da ti ne shvaćaš sve teškoće mojega položaja... ondje u Petrogradu – doda ona. – Ovdje sam posve mirna i sretna. Eh, o tome ćemo kasnije. Valja ih sve pobrojati. Zatim Svijažski – on je predstavnik plemstva i vrlo čestit čovjek, samo on nešto traži od Alekseja.

Shvaćaš, sa svojim imutkom, sada kad smo se preselili na selo, Aleksej može imati velikog utjecaja. Pa Tuškevič – njega si vidjela, bio je uz Betsi. Sad su ga otpustili pa je došao k nama.

On je, kako veli Aleksej, jedan od onih ljudi koji su vrlo ugodni ako ih čovjek smatra za onakve kakvi oni žele da se prikaže, *et puis, il est comme il faut,*²⁴³ kao što veli kneginjica Varvara. Onda Veslovski.. . njega poznaješ. Vrlo drag dječak rekla je, a lukav joj osmijeh nabra usne. – Kakva je to nemoguća pripovijest s Levinom. Veslovski je pripovijedao Alekseju, a mi ne vjerujemo. *Il est tres gentil et naiif*²⁴⁴ – rekla je opet se onako isto smiješeći. – Muškarcima je potrebna rasonoda, a Alekseju je potrebna publika, stoga ja cijenim cijelo to društvo. Potrebno je da u nas bude živahno i veselo te da Aleksej ne zaželi ništa novo. Onda ćeš vidjeti upravitelja imanja.

Nijemac je, vrlo je valjan i poznaje svoj posao. Aleksej ga jako cijeni. Pa liječnik, mlađi čovjek, nije baš pravi nihilist, ali znaš, jede nožem.... ali vrlo je dobar liječnik. Pa graditelj ... *Une petite cour.*²⁴⁵

²⁴¹ Francuski: Ali ja te nimalo neću štedjeti.

²⁴² Francuski: pratilja, ozbiljna ili starija žena koja u životu i po svijetu prati mladu djevojku i u svemu joj je na pomoći.

²⁴³ Francuski: I onda, on je kao što treba (tj. čovjek na svom mjestu, kako bi se još reklo).

²⁴⁴ Francuski: On je vrlo drag i naivan.

²⁴⁵ Francuski: Čitav jedan mali dvor.

XX

– E pa evo vam te Doli, kneginjice, toliko ste željeli da je vidite – reče Ana izlazeći s Darjom Aleksandrovnom na veliku kamenitu terasu na kojoj je u hladu, za okvirom, sjedila kneginjica Varvara vezući naslonjač za grofa Aleksej a Kiriloviča. – Ona kaže da neće ništa do ručka, ali vi naredite da se donese doručak, a ja idem potražiti Alekseja i sve ću ih ovamo dovesti.

Kneginjica Varvara prijazno i pomalo pokroviteljski primi Doli, te joj odmah uze tumačiti da se ona nastanila u Ane zato što ju je uvijek više voljela negoli njezina sestra, Katarina Pavlovna, ona ista koja je Anu odgajala, i što je sada, kad su Anu svi odbacili, smatrala za svoju dužnost da joj pomogne u ovome prijelaznom, najtežem razdoblju.

– Muž će joj dati rastavu, i ja ću se onda opet povući u svoju osamu, ali sada mogu biti korisna i ja ću izvršiti svoju dužnost ma kako mi to bilo teško, a neću kao drugi. – E baš si draga, baš si dobro učinila što si došla! Oni u svemu žive kao najbolji bračni drugovi; njima će bog suditi, a ne mi. A zar Birjuzovski i Avenjeva... Pa sam Nikandrov, pa Vasiljev i Mamonova, pa Liza Neptunova... Pa nitko ama baš ništa ne reče? A završilo je time da su ih sve primali. A onda, *c'est un interieur si joli, si comme il faut. Tout a fait a l'anglaise. On se reunit le matin au breakfast et puis on se separe.*²⁴⁶ Do ručka svatko radi što hoće. Ručak je u sedam. Stiva je vrlo dobro učinio što te poslao. On treba da se njih drži. Znaš, on spomoću svoje majke i brata sve može učiniti. Pa onda oni čine mnoga dobra djela. Nije ti on govorio o svojoj bolnici? *Ce sera admirable*²⁴⁷ – sve iz Pariza.

Razgovor im prekide Ana koja je muško društvo bila našla u sobi za biljar te se zajedno s njima vratila na terasu. Do ručka je još ostalo mnogo vremena, vrijeme je bilo divno, te stoga bi predloženo nekoliko različitih načina kako da se provedu ova dva preostala sata. Bilo je vrlo mnogo načina da se u Vozdviženskom provede vrijeme, i svi oni bijahu drukčiji od načina kako se provodilo vrijeme u Pokrovskom.

– *Une partie de lawn tennis*²⁴⁸ – smiješeći se svojim lijepim smiješkom, predloži Veslovski. – Ja i vi ćemo opet skupa, Ana Arkadjevna.

– Ne, vruće je; bolje da prošetamo po vrtu i da se provozamo u čamcu, da pokažemo Darji Aleksandrovnoj obale – predloži Vronski.

– Ja na sve pristajem – reče Svijažski.

– Ja mislim da je Doli najprijatnija šetnja, zar ne? A onda ćemo već u čamac – reče Ana.

Tako i odlučiše. Veslovski i Tuškevič odoše na kupalište i obećaše da će ondje pripremiti čamac te pričekati.

²⁴⁶ ... ovdje je sve tako lijepo uređeno, tako je sve na svome mjestu. Sve na engleski način. Skupljamo se ujutro na doručku, a onda se razilazimo.

²⁴⁷ To će biti nešto divno.

²⁴⁸ Jednu partiju tenisa.

Puteljkom krenuše udvoje, Ana sa Svijažskim i Doli s Vronskim. Doli je bila pomalo zbunjena i zabrinuta ovom za nju posve novom sredinom u koju je ovako zapala. Apstraktno, teoretski ona nije samo opravdavala nego je čak i odobravalala Anin postupak.

Kao što to općenito često čine besprijeckorno moralne žene, umorne od jednolikosti moralna života, ona isto tako nije samo izdaleka praštala grešnu ljubav nego joj je dapače i zavidjela. Osim toga ona je Anu voljela srcem. Ali u stvarnosti, kad ju je vidjela među ovim tuđim ljudima, s njihovim, za Darju Aleksandrovnu novim bontonom, bilo joj nezgodno. Osobito joj bijaše neprijatno vidjeti kneginjicu Varvaru koja im je sve opraštala radi udobnosti što ih je ona uživala.

Općenito uzevši, Doli je apstraktno odobravalala ono što je Ana počinila, ali vidjeti čovjeka zbog kojega je ona ono počinila njoj bijaše neprijatno. Osim toga, Vronski joj se nikad nije svidao. Smatrala ga je vrlo gordim, a u njemu nije vidjela ništa čime bi se on mogao podičiti osim bogatstva. Ali, mada nenamjerno, on joj je ovdje, u svome domu, još više imponirao, i ona nije mogla pred njim biti slobodna.

Osjećala se pred njim otprilike onako kako se osjećala pred sobaricom zbog bluze. Isto onako kao što se pred sobaricom nije baš stidjela, nego joj bijaše nekako nezgodno zbog zakrpa, tako se i u njegovu društvu nije baš stidjela nego se neprestano osjećala nekako neprijatno zbog sebe same.

Doli je bila zbunjena te je tražila o čemu da razgovaraju. Premda je, s obzirom na njegovu gordost, smatrala da mu hvalenje njegova doma i vrta mora biti neprijatno, ne nalazeći drugo što za razgovor, ona mu ipak reče kako joj se njegov dom vrlo svidio.

- Da, to je vrlo lijepa zgrada i u dobrom, starinskom stilu – rekao je.
- Vrlo mi se svidjelo dvorište ispred ulaznih stepenica. Je li to otprije tako?
- O, ne! – reče on, a lice mu zasja od zadovoljstva.
- Da ste samo vidjeli ovo dvorište proljetos!

I on poče, u početku obazrivo, a onda se sve više i više zanoseći, okupljati njenu pažnju pokazivajući joj različite ukrasne pojedinosti u kući i vrtu. Vidjelo se da je Vronski, budući da je uložio mnogo truda oko poljepšavanja i urešivanja svoga doma i dvorišta, osjećao jaku potrebu da se pred novom osobom pohvali te se od srca radovao pohvalama Darje Aleksandrovne.

– Ako želite pogledati bolnicu i ako niste umorni, to uopće nije daleko. Pa hajdemo – reče pogledavši joj u lice kako bi se uvjerio da joj odista nije dosadno.

- Hoćeš li i ti, Ana? – obrati joj se on.
- Svi ćemo. – Zar ne? – obrati se ona Svijažskome.
- *Mais il ne faut pas laisser le pauvre Veslovski et Tuškevič se morfondre la dans le bateau*²⁴⁹. Treba koga poslati da im kaže. – Jeste, to je spomenik koji će on ostaviti ovdje

– Ana će obraćajući se Doli isto se onako lukavo, iskusno smiješeći kao kad je prije govorila o bolnici.

²⁴⁹ *Ali ne treba ostaviti jadnoga Veslovskog i Tuškeviča da umiru od dosade u čamcu.*

– O, to je nešto kapitalno! – reče Svijažski. Ali, da se ne bi pokazao kao čovjek koji samo povlađuje Vronskome, on brže-bolje dodadne jedan blagi prigovor. – Ja se svejedno čudim, grofe – rekao je – kako vi koji tako mnogo činite za narod u sanitarnom pogledu ostajete ravnodušni prema školama.

– *C'est devenu tellement commun les ecoles*²⁵⁰ – reče Vronski. Zna, nisam se ja zbog ovoga zanio, nego onako. Molim, ovuda ćemo u bolnicu – obrati se on Darji Aleksandrovnoj pokazujući pobočni izlaz iz aleje.

Dame otvoriše suncobrane te skrenuše na pobočni puteljak. Kad prijeđe nekoliko zakreta i prođe kroz vratašca, Darja Aleksandrovna ugleda pred sobom na povišenu mjestu veliku, crvenu zgradu darovito smišljenih oblika i već gotovo dovršenu.

Još neobojeni limeni krov blještao je na jarkome suncu da je oči zasljepljivalo. Uz ovu dovršenu zgradu zidala se jedna druga, sva još u skelama, a na daskama su radnici u pregačama polagali opeke te ih iz vedrica ožbukavali i ravnali mistrijama.

– Kako u vas brzo odmiče posao! – reče Svijažski. – Kad sam bio posljednji put, ni krova nije bilo.

– Pod jesen će sve biti gotovo. Iznutra je već sve dovršeno – reče Ana.

– A šta je ono ondje novo?

– Ono je stan za liječnika i ljekarna – odgovori Vronski pa, ugledavši graditelja koji mu je prilazio u kratkome kaputu te ispričavši se damama, pođe mu u susret.

Obišavši jamu iz koje su radnici grabili vapno, on zastane s graditeljem i uzme nešto živo govoriti.

– *Fronton*²⁵¹ je opet prenisko – odgovori on Ani kad ga ona upita o čemu je riječ.

– Govorila sam ja da je temelj valjalo podići – reče Ana.

– Da, naravno, bilo bi bolje, Ana Arkadjevna – reče graditelj – samo što je sad već kasno.

– Da, mene ovo jako zanima – odgovori Ana Svijažskome koji se čudio kako ona poznaje graditeljstvo. – Trebalo bi da nova zgrada odgovara potrebama bolnice. A ona je s tim potrebama usklađena kasnije jer je bila započeta bez plana. Kad je završio razgovor s graditeljem, Vronski se pridružio damama te ih poveo u samu bolnicu.

Unatoč tome što su izvana još dovršavali vijence a u donjem spratu bojili, na gornjem je već gotovo sve bilo dovršeno. Uspevši se širokim željeznim stepeništem u gornji hodnik, oni udoše u prvu veliku sobu. Zidovi su bili ožbukani kao mramor, golema su stakla u cjelovitim komadima već bila umetnuta u prozore, samo još parketi ne bjehu dovršeni, a stolari što su blanjali jednu podignutu četvorinu, skinuvši vrpce što su im podržavale kosu, ostaviše posao da se pozdrave s gospodom.

²⁵⁰ Škole su već postale nešto tako obično.

²⁵¹ *Fronton* (franc.) = trokutasti ili polukružni arhitektonski ukras iznad ulaza u zgradu.

– Ovo je primaonica – reče Vronski. – Ovdje će biti pult, stol, ormar i ništa više.

– Ovuda, ovamo ćemo. Ne prilazi k prozoru – reče Ana opipavajući je li se boja osušila. – Alekseju, boja se već osušila – dodala je.

Iz primaonice prijedoše u hodnik. Tu im Vronski pokaza ventilaciju po jednom novome sistemu. Onda im je pokazao kade od mramora i postelje s neobičnim oprugama. Pa im redom pokaza dvorane, ostavu, sušionicu, pa peći najnovijeg tipa, pa kolica koja neće dizati buku kad budu dovozila potrebnu opremu, i još štošta drugo. Svijažski je sve to popraćivao primjedbama kao čovjek koji poznaje sva novija tehnička usavršenja. Doli se jednostavno čudila svemu što dosad nije bila vidjela pa, želeći da sve shvati, o svemu se potanko raspitivala, a to je Vronskorne pričinjavalo očito zadovoljstvo.

– Da, ja mislim da će to biti jedina bolnica u Rusiji uređena po svim pravilima – reče Svijažski.

– A rodilišnog odjeljenja nećete imati? – upita Doli. – To je tako potrebno na selu. Često sam...

Unatoč svojoj uljudnosti, Vronski je prekine.

– Ovo nije rodilište već bolnica, a namijenjena je svim bolestima osim zaraznih – reče. – Nego pogledajte vi ovo... – i on dogura do Darje Aleksandrovne tek prispjeli naslonjač za prizdravijenike. – Pogledajte. – On sjede u naslonjač i stade ga pokretati. – Čovjek ne može da hoda, još je slab ili ga bole noge, ali potreban mu je zrak, i on, se voza, kreće...

Darja Aleksandrovna se za sve zanimala, sve joj se jako sviđalo, ali najviše joj se sviđao sam Vronski ovim svojim prirodnim i naivnim oduševljenjem. »Da, to je vrlo drag i dobar čovjek« mislila je na mahove ne slušajući ga nego ga gledajući i proničući u njegove riječi, i sebe zamišljajući na Aninu mjestu. On joj se sada svojom živahnošću tako sviđao da joj je bilo jasno kako se Ana mogla u njega zaljubiti.

XXI

– Ne, ja mislim kneginja je umorna, a konji nju ne zanimaju – reče Vronski Ani kad je predložila da pođu do ergele gdje je Svijažski htio vidjeti novoga pastuha. – Vi idite, a ja ću kneginju otpratiti kući i malo ćemo porazgovarati – rekao je – ako vam je po volji – obrati se k njoj.

– U konje se nimalo ne razumijem te drage volje pristajem – pomalo će u čudu Darja Aleksandrovna.

Ona je Vronskome po licu vidjela da bi on od nje nešto htio. Nije se prevarila. Čim su kroz vratnice opet ušli u vrt, on je pogledao na onu stranu na koju je bila pošla Ana pa, pošto se uvjerio da ih ona ne može ni čuti ni vidjeti, započe:

– Pogodili ste da bih malo porazgovarao s vama? – rekao je gledajući je nasmijanim očima. – Ne varam se da ste vi Anina prijateljica. – Skinuo je šešir pa izvadiвши rupčić otro njime svoju pročelavjelu glavu.

Darja Aleksandrovna ništa ne odgovori i samo ga uplašeno pogleda. Kad ostade s njime nasamu, odjednom je podiđe strah: preplašili su je nasmijane oči i strog izraz lica. Najraznolikije pretpostavke o čemu se on to sprema govoriti s njome promakoše joj glavom: »Uzet će me moliti da s djecom preselim k njima u goste, a ja ću mu to morati odbiti; ili će zamoliti da u Moskvi stvorim društvo za Anu... Ili neće zar govoriti o Vasenjki Veslovskome i njegovu držanju prema Ani? A možda će o Kiti, o tome da se osjeća krivim?« Predviđala je sve same neugodnosti, ali nije pogodila o čemu je on htio govoriti s njome.

– Vi imate takav utjecaj na Anu, a ona vas toliko voli – rekao je – pomozite mi.

Darja Aleksandrovna je upitno i bojažljivo motrila njegovo energično lice što je čas cijelo, čas djelomice izlazilo na sunčani prosjev u sjeni lipa, čas se opet zamračivalo sjenkom, i očekivala šta će on dalje reći: ali on je, vukući palicu po šljunku, šutke išao pored nje.

– Kad ste nam već došli, jedina žena od Aninih predašnjih prijateljica – kneginjicu Varvaru ne računam – držim da to niste učinili stoga što biste naš položaj smatrali normalnim nego stoga što vi, shvaćajući svu težinu ovoga položaja, nju jednako volite i želite da joj pomognete. Jesam li vas dobro shvatio? – upita on obazrijevši se na nju.

– O, jeste – sklapajući suncobran, odgovori Doli – ali...

– Nemojte – prekide je on pa, smetnuvši s uma da svoju subesjednicu time dovodi u nezgodan položaj, zastane a da to ni sam nije htio te je tako i ona morala zastati. – Svu težinu Anina položaja nitko ne osjeća bolje i snažnije od mene. A to se dade shvatiti ako mi ukazujete čast da me smatrate za čovjeka koji ima srca. Ja sam uzrok tome položaju pa ga zato i osjećam.

– Shvaćam – reče Darja Aleksandrovna nehotice uživajući u njemu kako je bio iskreno i odlučno to rekao. – Ali upravo stoga što sebe smatrate za uzrok bojim se, vi pretjerujete – rekla je. – Težak je njen položaj u društvu, shvaćam.

– Društvo, to je pakao! – teško se namrštivši zabrza on. – Čovjek ne bi mogao ni zamisliti gorih duševnih muka od onih što ih je ona u dvije sedmice proživjela u Petrogradu... i ja vas molim da vjerujete u to.

– Da, ali ovdje, sve dotle dok ni Ana... ni vi ne osjećate potrebe za društvom...

– Društvo! – prezirno će on. – Šta bi meni trebalo društvo?

– Sve dotle – a to može biti uvijek – bit ćete sretni i mirni. Vidim ja po Ani da je ona sretna, potpuno sretna, već je stigla da mi to kaže – reče Darja Aleksandrovna smiješeći se; i dok je to govorila, ona sad i nehotice posumnja u to je li Ana uistinu sretna.

Ali Vronski, činilo se, nije u to sumnjao.

– Da, da – rekao je. – Znam da je ona živnula nakon svih svojih patnji; ona je sretna. Sretna je kako sada živi. Ali ja?... ja se bojim onoga što nas čeka... Oprostite, želite li da pođemo dalje?

– Ne, svejedno je.

– Pa sjednimo onda ovdje.

Darja Aleksandrovna sjede na vrtnu klupu u kutu drvoreda. On zastane pred njom.

– Vidim da je ona sretna – ponovi on, a sumnja u to je li ona sretna još jače zapeče Darju Aleksandrovnu. – Ali može li to ovako potrajati? Jesmo li dobro ili loše uradili, to je drugo pitanje; ali kocka je bačena – reče on prelazeći s ruskoga na francuski – i mi smo vezani na cio život. Spojeni smo za nas najsvetijim svezama ljubavi. Imamo dijete, možemo još djece imati. Ali zakon i sve okolnosti našega položaja takvi su da iskrsava tisuću komplikacija koje ona, dahnuvši dušom nakon svih patnji i kušnji, sada ne vidi niti želi da vidi. I to se daje shvatiti. Ali ja ne mogu da ih ne vidim. Moja kći – po zakonu nije moja kći nego Karenjinova. Ja neću ove obmane! – reče energično napravivši odrečnu kretnju te mrko i upitno pogleda Darju Aleksandrovnu.

Ona ništa nije odgovarala već ga je samo gledala. On je nastavio:

– A sutra nek mi se rodi sin, moj sin, i po zakonu – on će biti Karenjin, neće biti nasljednik ni mojega imena, ni mojega imutka, i koliko god mi bili sretni u obitelji, i koliko god imali djece, između mene i njih neće biti veze. Oni će biti Karenjini. Pojmite težinu i užas ovoga položaja! Pokušavao sam o tome govoriti Ani. To nju razdražuje. Ona ne shvaća, i ja njoj ne mogu sve reći. Pogledajte sada s druge strane. Ja sam sretan što me ona ljubi, ali ja moram imati neko zanimanje. Našao sam ovo zanimanje, i tim se zanimanjem dičim, i smatram ga plemenitijim od zanimanja svojih bivših drugova oko dvora i drugova po službi. I nema sumnje, ovaj posao više ne bih zamijenio za njihov. Ja radim ovdje, na jednome sam mjestu, i sretan sam i zadovoljan, a nama za sreću ništa više i ne treba. Ja volim ovaj posao. *Cela n'est pas un pisaller*,²⁵² naprotiv...

Darja Aleksandrovna je zapazila da je on na ovom mjestu svojega objašnjenja malo skrenuo i nije baš dobro shvaćala to skretanje, ali je osjećala kad je već jednom započeo govoriti o svojim intimnostima o kojima nije mogao govoriti s Anom, da on sada iznosi sve, te da pitanje o njegovoj djelatnosti na selu ide u onaj isti kutak njegovih intimnih misli kamo ide i pitanje o njegovu odnosu prema Ani.

– Dakle, da nastavim – reče pošto se trgnuo. – Najvažnije pak jeste to da je čovjek, kad radi, čvrsto uvjeren da ono što radi neće umrijeti s njime, da će imati nasljednika – a ja to nisam. Zamislite vi položaj čovjeka koji unaprijed znade da djeca njegova i žene koju on voli neće biti njegova nego bud čija, nekoga tko će ih mrziti i neće htjeti da zna za njih. Pa to je užasno!

Ušutio je, očito silno uzbuđen.

– Da, naravno, ja to shvaćam. Ali šta tu Ana može? – upita Darja Aleksandrovna.

– Da, to me privodi k svrsi mojega razgovora – reče s mukom se primirujući. – Ana može, to od nje zavisi... Sve da i samoga cara zamolimo za posinovljenje, prijeko je potrebna rastava. A to zavisi od Ane. Njezin je muž pristajao na rastavu – vaš je muž to onda bio posve uredio. A i sada, znam, on ne bi odbio. Valjalo bi tek da mu se piše. On je onda otvoreno odgovorio, izrazi li ona želju da

²⁵² *I to ne zbog toga što ne bih imao bolji...*

on neće odbiti. Dakako – reče on mrko – to je jedna od onih farizejskih okrutnosti za koje su kadri samo ovi ljudi bez srca. On znade kakve nju muke stoji svaki spomen na njega pa, budući da je poznaje, zahtijeva od nje pismo. Ja shvaćam da je njoj i te kako teško. Ali razlozi su tako važni da treba *passer pardessus toutes ces finesses de sentiments. Il y va du bonheur et l'existence d'Anne et de ses enfants.*²⁵³ O sebi ne govorim premda mi je teško, vrlo teško – rekao je takva izraza kao da se nekom prijete zbog toga što mu je teško. – Eto, dakle, kneginjo, ja se za vas očajnički hvatam kao za kotvu spasenja. Pomozite mi da je nagovorim nek mu piše i traži rastavu!

– Hoću, naravno – zamišljeno reče Darja Aleksandrovna živo se spomenuvši svojega posljednjeg susreta s Aleksejem Aleksandrovičem. – Hoću, naravno – ponovila je odlučno kad se sjetila Ane.

– Upotrijebite svoj utjecaj na nju, učinite da mu ona piše. Ja ne bih htio, a gotovo da ne bih niti mogao o tom s njome govoriti.

– Dobro, ja ću. Ali kako da ona sama na to ne misli? – reče Darja Aleksandrovna sjetivši se pri tome, tko bi znao odakle, najednom te čudne Anine nove navike da žmirka očima. I padne joj na um da je Ana žmirkala upravo onda kad bi se povelala riječ o intimnostima u životu. »Ona baš kao da žmirke gleda na svoj život, e da ne bi sve vidjela«, pomisli Doli. – Svakako ću govoriti s njome, i zbog sebe i zbog nje – odgovori Darja Aleksandrovna na njegov izraz zahvalnosti. Ustali su i pošli prema kući.

XXII

Zatekavši Doli da se već vratila, Ana joj pažljivo pogleda u oči kao da pita za razgovor što ga je ona imala s Vronskim, ali ne upita riječima.

– Čini se, već je vrijeme ručku – rekla je. – Pa mi se još čestito nismo ni vidjele. Računam na večer. Sada se valja ići predjenući. Mislim, i ti ćeš isto. Baš se isprljamo na gradnji. Doli ode u svoju sobu i dođe joj da se nasmije. Preodijevati se ona nije imala u što jer je već bila obukla svoju najbolju haljinu. Ali da bar bilo čime obilježi svoju pripravu za ručak, zamoli sobaricu da joj očisti haljinu, promijeni manžetne i traku te stavi čipke na glavu.

– Eto, to je sve što sam mogla učiniti – smiješeći se rekla je Ani koja joj dođe u trećoj, opet izvanredno jednostavnoj haljini.

– Istina je, mi smo ovdje jako ceremonijalni – rekla je ona kao da se ispričava zbog svoje kićenosti. – Aleksej je zadovoljan tvojim dolaskom kao rijetko čime. Mora da je zaljubljen u tebe – dodala je. – A ti se nisi umorila? Do ručka ne bje vremena da se ma o čemu razgovara. Kad su ušle u salon, zatekoše ondje već kneginjicu Varvaru i muškarce u crnim svečanim kaputima. Graditelj bijaše u fraku. Vronski predstavi gošći liječnika i upravitelja. Graditelja je s njome bio upoznao još u bolnici.

²⁵³ *Prijeći preko svih ovih preliva u osjećajima. U pitanju je sreća i opstanak Ane i njene djece.*

Blistajući okruglim izbrijanim licem i naškrobljenim bijelim ovratnikom, podebeo glavni lakaj najavi da je jelo gotovo, te se dame dignu. Vronski zamoli Svijaškoga da povede Anu Arkadjevnu, a sam priđe Doli. Veslovski ponudi ruku kneginjici Varvari prije Tuškeviča tako da Tuškevič, upravitelj i liječnik podoše sami.

Ručak, blagovaonica, pribor, posluga, vino i jelo, ne samo da su odgovarali općem tonu nove raskoši u domu, nego su, reklo bi se, bili raskošni i novi kakve nije nikada vidjela. Darja Aleksandrovna je promatrala ovu za nju novu raskoš, a kao domaćica koja je i sama vodila dom – premda se nije nadala da će išta od svega što je vidjela primijeniti u svome domu, toliko sve to po raskoši bijaše kudikamo iznad njezina načina života – nehotice je ulazila u sve pojedinosti i sebi postavljala pitanje tko je to sve i kako uradio. Vasenjka Veslovski, njezin muž, pa i sam Svijaški i mnogi drugi koje je ona poznavala nikada o tome nisu razmišljali i vjerovali su na riječ da svaki valjan domaćin želi da mu gosti osjete kako, naime, sve to što je kod njega tako lijepo uređeno, njega sama, domaćina, nije stajalo nimalo truda nego da je nastalo samo od sebe.

Darja Aleksandrovna znala je, pak, da sama po sebi ne nastaje ni kašica za dječji doručak te da je stoga u ovako zamršeno i divno uređenje morao biti uložena nečiji istrajni mar. I po pogledu Alekseja Kiriloviča kojim je preletio po stolu, i načinu na koji je glavom dao znak glavnome lakaju, i po tome kako je Darji Aleksandrovnoj predložio da bira između juhe od povrća i mesne juhe, ona je shvatila da sve to teče i da se održava što nad svime bdije sam domaćin. Od Ane je sve to, očito, zavisilo koliko i od Veslovskoga. Ona, Svijaški, kneginjica i Veslovski bijahu podjednako gosti koji su s veseljem uživali u onom što je za njih bilo spremljeno.

Ana je bila domaćica samo u vođenju razgovora. I taj razgovor, domaćici nadasve težak u malenu društvu, pri stolu, pred osobama kao što su upravitelj i graditelj, osobama iz posve drugog svijeta koje su nastojale da ne budu plahe pred raskoši na koju nisu bile navikle i koje nisu dugo mogle sudjelovati u zajedničkom razgovoru, taj teški razgovor Ana je vodila svojim uobičajenim taktom, prirodno i dapače sa zadovoljstvom, kako je to zapazila Darja Aleksandrovna. Razgovor se povede o tome kako su Tuškevič i Veslovski sami plovili u čamcu, pa Tuškevič uze pripovijedati o posljednjem natjecanju *Jaht-kluba*²⁵⁴ u Petrogradu. Ali čim je dočekala prijekid, Ana se odmah obratila graditelju kako bi ga trgla iz šutnje.

– Nikolaj Ivanovič je bio zapanjen – ona će o Svijaškome – koliko je odmakla novogradnja otkako je on ovdje bio posljednji put; ali ja sam eto svaki dan ovdje i svaki se dan čudim kako brzo napreduje.

– S njegovom je svjetlosti lako raditi – reče graditelj smiješeći se (svjestan svoje vrijednosti, on bijaše smiren i poštovanja dostojan čovjek). – Nije to kao kad čovjek ima posla s gubernijskim vlastima. Ondje gdje bi oni hrpu papira ispisali, ja samo grofu javim, mi porazgovorimo, i sve bude u dvije-tri riječi.

– Američko poslovanje – Svijaški će smiješeći se.

²⁵⁴ U originalu stoji u ćirilici transliterirano englesko *Yacht-Club = Jedriličarski klub*.

– Jest, molim, ondje dižu zgrade racionalno... Razgovor prijede na zloupotrebe vlasti u Sjedinjenim Državama, ali ga Ana odmah prevede na drugu temu da upravitelja trgne iz šutnje.

– Jesi li ti kada vidjela parne strojeve – žetalice? – obrati se ona Darji Aleksandrovnoj. – Mi smo ih išli pogledati kad smo tebe sreli. Ja sam ih sama prvi put vidjela.

– Kako one rade? – upita Doli.

– Potpunoma isto kao škare. Jedna ploča i mnogo malenih škarica. Evo ovako. Ana svojim lijepim, bijelim, prstenjem pokrivenim rukama uze nož i viljušku te stade pokazivati. Očito je bila vidjela da se i njezina objašnjenja ništa neće razumjeti: međutim, kako je znala da govori ugodno i da su joj ruke lijepe, nastavila je da objašnjava.

– Prije će to biti perorezi – šaleći se reče Veslovski ne skidajući očiju s nje.

Ana se jedva primjetno nasmiješi, ali mu ne odgovori.

– Zar ne, Karle Fjodoriču, da su kao škare? – obrati se ona upravitelju.

– *O ja* – odgovori Nijemac. – *Es ist ein ganz einfaches Ding*²⁵⁵ – te uze objašnjavati sastav stroja.

– Šteta da ne veže. Vidio sam na Bečkome sajmu jednu koja veže žicom – reče Svijažski. – Takvi bi strojevi žetalice bili probitačniji.

– *Es kommt drauf an... Der Preis vom Draht muss, ausgerechnet werden*²⁵⁶ – I Nijemac se, trgnut iz šutnje, obrati Vronskome. – *Das lasst sich ausrechnen, Erlaucht*²⁵⁷ – Nijemac se već bio mašio džepa gdje je imao olovku i knjižicu u kojoj je sve izračunavao, ali pošto se sjetio da sjedi za ručkom i pošto je primijetio hladan pogled Vronskoga, svlada se. – *Zu kompliziert, macht zu viel Klopots*²⁵⁸ – dovrši on.

– *Wünscht man Dochots, so hat man auch Klopots*²⁵⁹ – reče Vasenjka Veslovski peckajući Nijemca. – *J'adore Tallemant*²⁶⁰ – isto se onako smiješeći, on se opet obrati. Ani.

– *Cessez*²⁶¹ – reče mu ona i šaljivo i strogo.

– A mi smo mislili da ćemo vas naći u polju, Vasilije Semjoniču – obrati se ona k liječniku, čovjeku boležljivu – jeste li bili ondje?

– Bio sam, ali sam strugnuo – mrko i šaljivo odgovori liječnik.

– Znači, lijepo ste se prošetali.

– Predivno!

– No, a kako staričino zdravlje? Nadam se da nije tifus.

– Bio tifus, ne bio, njoj se dobro ne piše.

²⁵⁵ *O da, to je vrlo jednostavna stvar...*

²⁵⁶ *To je pitanje... Cijena žice mora se izračunati.*

²⁵⁷ *To se daje izračunati, vaša svjetlosti.*

²⁵⁸ *Suviše je to zamršeno, zadaje jako mnogo briga.*

²⁵⁹ *Tko hoće zaraditi, mora se naraditi. (Ovo je slobodan prijevod igre riječima gdje se rimuju ponijemčene ruske riječi Dochots = prihod, zarada i Klopots = briga.)*

²⁶⁰ *Ja obožavam njemački.*

²⁶¹ *Prestanite.*

– Baš mi je žao! – reče Ana pa, pošto tako daje danak uljudnosti prema ukućanima, okrene se k svojim.

– Pa ipak bi prema vašem pripovijedanju, Ana Andrejevna, bilo teško napraviti stroj – u šali će Svijažski.

– Ne bi, zašto? – reče Ana smiješeći se smiješkom koji je govorio da je ona znala da u njezinu tumačenju konstrukcije stroja ima nečeg ljupkog što je i Svijažski primijetio. Ova nova crta mladenačke koketerije neugodno iznenadi Doli.

– Ali zato Ana Arkadjevna poznaje graditeljstvo da se čovjek samo čudi – reče Tuškevič.

– Naravno, jučer sam slušao kako je Ana Arkadjevna govorila o *strobu i plintusima*²⁶² – reče Veslovski. – Jesam li dobro rekao?

– Nema tu ništa čudnog kad čovjek toliko toga gleda i čuje – reče Ana. – A vi sigurno ne znate ni od čega se kuće grade? Darja Aleksandrovna vidje da je Ana nezadovoljna ovim šaljivim tonom koji se razvio između nje i Veslovskoga, ali je sama i nehotice zapadala u njega. Vronski je u ovome slučaju postupao posve drukčije od Levina. Brbljarijama Veslovskoga on očito nije pridavao nikakve važnosti pa je još i poticao ove šale.

– Hajte vi, Veslovski, nama recite čime se veže kamenje?

– Naravno, cementom.

– Bravo! A šta je to cement?

– Dakle, to je nešto poput rijetke kaše... nije, već nešto poput neke smjese za razmazivanje – reče Veslovski pobuđujući opći smijeh.

Izuzevši liječnika, graditelja i upravitelja, utonule u bezvoljnu šutnju, razgovor se među ostalima za stolom nije stišavao, čas glatko tekući, čas se o koga zadijevajući i dirajući ga u živac. Jedanput dirnuše u živac Darju Aleksandrovnu i ona tako usplamti da je čak pocrvenjela, ali se onda odmah uze prisjećati nije li ona sama rekla štogod suvišno i neugodno. Svijažski povede razgovor o Levinu iznoseći njegovo čudno mišljenje da su strojevi ruskoj privredi samo na štetu.

– Ja nemam sreće da poznajem toga gospodina Levina – smiješeći se reče Vronski – ali on vjerojatno nikad nije vidio strojeva koje osuđuje. Pa ako ih je i vidio i iskušavao, mora da je to bilo onako zbrda-zdola, i da to nije bio inozemni stroj nego bogzna kakav ruski. I kakvog tu onda mišljenja može biti?

– Ukratko: *tursko*²⁶³ mišljenje – okrećući se Ani, reče Veslovski smiješeći se.

– Ja ne mogu braniti njegovo mišljenje – planuvši reče Darja Aleksandrovna – ali mogu reći da je on veoma obrazovan čovjek, i kad bi bio ovdje, znao bi šta da vam odgovori, a ja ne umijem.

– Ja njega jako volim, i nas smo dvojica veliki prijatelji – dobrodušno se smiješeći, reče Svijažski. – *Mais pardon, il est un petit peu toque*²⁶⁴, na primjer,

²⁶² *Graditeljski izrazi: četvrtasta podloga ispod stupovlja i donji izvučeni dio zida.*

²⁶³ *Obojen, pejorativan izraz u značenju: nazadno, zastarjelo.*

²⁶⁴ *Ali zaboga, on vam je malo mušičav.*

on tvrdi da ni zemstvo, ni mirovni sudovi uopće nisu potrebni te ni u čemu ne želi da sudjeluje.

– To je naša ruska ravnodušnost – reče Vronski nalijevajući vodu iz boce s ledom u finu stolovatu čašu – ne osjećati dužnosti koje nam nameću naša prava te, prema tome, poricati te dužnosti.

– Ja ne poznajem čovjeka koji bi bio stroži u vršenju svojih dužnosti – reče Darja Aleksandrovna razdražena ovim nadmenim tonom Vronskoga.

– Ja sam, naprotiv – nastavi Vronski, ovim razgovorom očito zbog nečega dirnut u živac – ja sam, naprotiv, ovakav kakav jesam, veoma zahvalan za čast koja mi je učinjena, zahvaljujući evo Nikolaju Ivaniču (on pokaže na Svijažskoga) što sam izabran za počasnoga mirovnog suca. Ja smatram da je dužnost da odlazim na skupštine, da pretresam seljačka pitanja o konjima, za mene isto tako važna kao i sve drugo što ja mogu da uradim. I smatrat ću čašću ako budem izabran za vijećnika. Jedino se time mogu odužiti za koristi koje uživam kao zemljoposjednik. Na žalost, u nas se ne shvaća važnost koju bi u državi morali imati veliki zemljoposjednici.

Darji Aleksandrovnoj bijaše neobično pratiti kako je on bio spokojan u svojoj pravičnosti sjedeći za stolom u svojoj kući. Sjetila se kako je Levin, obratno misleći, bio isto ovako odlučan u svojim sudovima sjedeći za stolom u svojoj kući. Ali Levina je ona voljela te je stoga bila na njegovoj strani.

– Dakle, možemo računati na vas, grofe, za iduću skupštinu? – reče Svijažski.
– Ali treba krenuti prije da osmoga već budemo ondje. Kako bi bilo da vi mene počastite time da mi dođete?

– A ja se donekle slažem s tvojim *beau-frere*²⁶⁵ – reče Ana. – Samo ne mislim baš sve kao on – dodala je smiješeći se. – Bojim se da u nas u posljednje vrijeme ima odviše tih društvenih dužnosti. Kao što je prije bilo tako mnogo činovnika da je za svaki posao bio potreban po jedan činovnik, tako je sada sve pust društveni radnik. Aleksej je sada ovdje šest mjeseci i on je, rekla bih, već član pet ili šest različitih društvenih ustanova – skrbništvo, sudac, vijećnik, porotnik, te nešto oko konjogojstva. *Du train que cela va*,²⁶⁶ sve će mu vrijeme otići na to. I ja se bojim da uz ovoliko mnoštvo ovakvih zaduženja sve to postaje tek puka formalnost. Na kolikim ste mjestima vi odbornik, Nikolaju Ivaniču? – obrati se ona k Svijažskome – rekla bih na više od dvadeset?

Ona je govorila šaljivo, ali u njezinu se tonu osjećala razdraženost. Budući da je Darja Aleksandrovna pažljivo promatrala Anu i Vronskoga, odmah je to zapazila. Isto je tako zapazila da je lice Vronskoga kod tog razgovora u čas poprimilo ozbiljan i tvrdokoran izraz. To zapazivši, a zapazivši i kako je kneginjica Varvara, da bi promijenila razgovor, istoga trena hitro uzela govoriti o petrogradskim znancima pa, sjetivši se još i onoga što je onako nepovezano Vronski u vrtu govorio o svojoj društvenoj djelatnosti, Doli shvati da se uz pitanje o društvenoj djelatnosti vezuje neka intimna razmirica među Anom i Vronskim.

²⁶⁵ *Francuski: svastik, tj. sestrin muž.*

²⁶⁶ *Francuski idiom, slobodno preveden znači: Ako ovako nastavi ...*

Ručak, vina, serviranje – sve to bijaše jako lijepo, ali sve to bijaše nalik na ono što je Darja Aleksandrovna viđala na službenim ručkovima i plesovima od kojih se ona bila odvikla, i sve je imalo jednako obilježje bezličnosti i ukočenosti; i stoga je sve to u običan dan i u malenu društvu na nju ostavilo neugodan dojam.

Nakon ručka posjediše malo na terasi. Zatim počеше igrati *lawn-tennis*²⁶⁷. Pošto su se podijelili u dvije skupine, igrači se rasporediše na brižljivo poravnatom i nabijenom *kroket-graundu*²⁶⁸ s obiju strana nategnute mreže na pozlaćenim stupićima.

Darja Aleksandrovna je pokušala igrati, ali dugo nije mogla shvatiti kako se igra, a kad je shvatila, bila se već tako umorila da je sjela s kneginjicom Varvarom i samo motrila one što su igrali. Njezin suigrač Tuškevič isto tako odustade; ali ostali su još dugo igrali. Svijažski i Vronski igrali su vrlo dobro i ozbiljno. Budno su pratili loptu koja im je bila dobacivana, ne žureći se ali i ne oklijevajući vješto joj pritrčavali, čekali da odskoči, te sigurno i tačno zahvaćajući loptu reketom, prebacivali je preko mreže. Najgore je igrao Veslovski.

On se suviše žestio, ali je zato svojom vedrinom oduševljavao igrače. Njegov smijeh i povici nisu prestajali. S dopuštenjem dama, poput ostalih muškaraca, i on je bio skinuo kaput, a njegova krupna lijepa pojava u bijelim rukavima košulje, rumena oznojena lica i žustrih kretnji upravo se usijecala u pamćenje.

Kad je Darja Aleksandrovna te noći legla spavati, čim je sklopila oči, vidjela je Vasenjku Veslovskoga kako trčkara po kroket-graundu.

Ali za vrijeme igre Darja Aleksandrovna se sneveselila. Njoj se nije sviđalo ono neprestano koketno držanje između Vasenjke Veslovskoga i Ane, niti joj se sviđala ona neprirodnost u odraslih kad se sami, bez djece, igraju dječijih igara. Ali da drugima ne bi kvarila raspoloženja te da nekako provede vrijeme, ona se, pošto se malo odmorila, opet pridružila igri i pretvarala se da je raspoložena. Cio joj se dan jednako činilo da ona na pozornici glumi s glumcima boljima od sebe te da će njena slaba gluma sve skupa pokvariti.

Ona je bila doputovala s nakanom da ostane dva dana ako joj bude dobro. Ali već navečer, za vrijeme igre, odluči da otputuje sutra. Tegobne materinske brige koje je putem toliko mrzila, sada joj se, nakon dana provedena bez njih, predočavahu u jednome drugome svjetlu te su je privlačile. Kad je nakon večernjega čaja i noćne šetnje u čamcu Darja Aleksandrovna ušla sama u svoju sobu, skinula haljinu i sjela da za noć uredi svoju rijetku kosu, osjetila je veliko olakšanje.

Bijaše joj neugodno čak i pomisliti da će Ana svaki čas doći k njoj u sobu. Bila se jako zaželjela da ostane sama sa svojim mislima.

²⁶⁷ *Engleski: tenis na travnatu igralištu.*

²⁶⁸ *Francusko-engleski: croquet-ground = igralište za (kroket igru sličnu tenisu.)*

XXIII

Doli je već htjela leći kad u sobu uđe Ana u spavaćici. U toku dana Ana nekoliko puta započinjaše intimne razgovore i svaki je put nakon nekoliko riječi zastajala.

»Kasnije ćemo, nasamu o svemu porazgovarati. Imam ti toliko toga reći«, govorila je.

Sada su bile nasamu, ali Ana nije znala o čemu bi govorila. Sjedila je kraj prozora gledajući Doli i prebirući u pamćenju sve one, reklo bi se, neiscrpene zalihe intimnih razgovora i nije nalazila ništa. Njoj se u ovom trenutku učinilo da je sve već bilo rečeno.

– Pa, kako Kiti? – reče teško uzdahnuvši i gledajući Doli kao da je kriva. – Istinu mi reci, Doli, ljuti li se ona na mene?

– Ljuti? Ne ljuti – smiješeći se reče Darja Aleksandrovna.

– Ali da li me mrzi, prezire?

– O nipošto! Ali ti znaš, ono se ne oprašta.

– Da, da – okrenuvši se i gledajući kroz otvoren prozor, reče Ana. – Ali ja nisam bila kriva. I tko je kriv? Šta to znači – biti kriv? Zar je moglo biti drukčije? Pa, šta ti misliš? Je li moglo biti da ti ne budeš Stivina žena?

– Pravo da kažem, ne znam. Nego reci ti meni ovo...

– Da, da, ali nismo završile o Kiti. Je li ona sretna? Kažu da je on divan čovjek.

– Premalo je reći da je divan. Ja ne poznajem boljeg čovjeka.

– Ah, baš mi je drago! Vrlo drago! Premalo je reći da je on divan čovjek – ponovi ona.

Doli se osmjehne.

– Ali pripovijedaj ti meni o sebi. Imam s tobom dug razgovor. A razgovarala sam i sa... – Doli nije znala kako da njega nazove. Bilo joj je nezgodno da ga zove grofom, a nezgodno i Aleksejem Kirilovičem.

– S Aleksejem – reče Ana – znam ja da ste vi razgovarali. Ali ja sam htjela tebe upitati šta ti misliš o meni, mojemu životu.

– Šta da kažem ovako najedanput? Ja, doista ne znam.

– Nemoj, svejedno ti meni reci... Ti moj život vidiš. Ali ne zaboravi da nas vidiš ljeti, kad si došla ti, i kad nismo sami... Ali mi smo došli u rano proljeće, živjeli posve sami i sami ćemo ubuduće živjeti, a bolje što od toga ja i ne želim. Ali zamisli ti da ja živim sama bez njega, sama, a to će doći... Po svemu vidim da će se to često ponavljati da će on polovicu vremena biti izvan kuće – rekla je ustajući i sjedajući bliže Doli.

– Naravno – prekine ona Doli kad joj se htjede usprotiviti – naravno, silom ga neću zadržati. Niti ga zadržavam. Sad su utrke, njegovi konji trče, on ode. Meni drago. Ali pomisli ti na me, zamisli moj položaj... Ali šta da o tome govorimo! – Ona se osmjehnu. – Nego o čemu je s tobom govorio?

– Govorio je o onome o čemu i sama želim govoriti, pa mi je lako da mu budem advokat: o tome nema li mogućnosti i ne bi li se moglo... – Darja Aleksnadrovnina zape u riječi – popraviti, poboljšati tvoj položaj ... Ti znaš kako ja gledam na to... Ali ipak, ako je moguće, treba se vjenčati...

– Znači rastava? – reče Ana. – Znaš li ti da je jedina žena koja je došla k meni u Petrogradu bila Betsi Tverska? Ti nju zacijelo poznaješ? *Au fond c'est la femme la plus depravee qui existe.*²⁶⁹ Ljubakala je s Tuškevičem najodurnijim načinom obmanjujući muža. I ona je meni rekla da ne želi čuti za mene dok moj položaj bude nezakonit... Nemoj misliti da uspoređujem... Ja tebe poznajem, draga moja Doli. Ali i nehote se sjetih... Pa šta ti je on rekao? – ponovila je.

– Rekao je da pati zbog tebe i zbog sebe. Ti ćeš možda reći da je to egoizam, ali to je tako normalan i plemeniti egoizam! On bi ponajprije htio uzakoniti svoju kćer i postati tvoj muž, imati pravo na tebe.

– Koja žena, koja bi robinja na mome mjestu mogla do te mjere biti robinja kao što sam ja? – mračno je prekine ona.

– Ali prvo što on želi... želi da ti ne patiš.

– To je nemoguće! No, i?

– No, i ono što je najnormalnije – on želi da vaša djeca imaju ime.

– Ma koja djeca? – ne gledajući u Doli i žmirkajući, reče Ana.

– Ani i buduća...

– Što se toga tiče može biti on miran, ja djece više neću imati.

– Ama kako ti možeš reći da nećeš?

– Neću zato što ja to ne želim.

Iako je bila uzbuđena, Ana se osmjehnula opazivši naivan izraz znatiželje, čuđenja i užasa na Dolinu licu.

– Liječnik mi je rekao nakon moje bolesti...

– Nemoguće! – razrogačivši oči, reče Doli. Za nju ovo bijaše jedno od onih otkrića koja nose tako goleme posljedice i zaključke što se na osnovu njih mogu stvoriti da čovjek u prvi mah osjeća jedino kako se sve to ne može u mislima raščlaniti nego da će mnogo i mnogo morati o tome razmišljati.

Ovo otkriće, koje joj je odjednom objasnilo sve one njoj prije neshvatljive obitelji što su imale svega po jedno ili dvoje djece, izazva u njoj toliko misli, zaključaka i protuslovnih osjećanja da ništa nije umjela reći te je samo razrogačenih očiju začuđeno motrila Anu. Bijaše to upravo ono o čem je ona sanjarila na putu ovamo, ali sada, pošto je doznala da je to moguće, ona se prestravila. Osjećala je da je to prejednostavno rješenje vrlo, vrlo zamršena pitanja.

– *N'est ce pas immoral?*²⁷⁰ – reče samo pošto je malo šutjela.

– Zašto? Promisli, ja mogu da biram između dvoga: ili da budem trudna, to jest bolesna, ili da budem prijatelj, drug svome mužu, dakle ipak mužu – namjerno površnim i lakoumnim tonom reče Ana.

²⁶⁹ *U suštini je to najpokvarenija među pokvarenim ženama.*

²⁷⁰ *Nije li to nemoralno?*

– Pa da, pa da – govoraše Darja Aleksandrovna slušajući one iste argumente što ih je sama sebi bila navodila, ali ne nalazeći više u njima predašnje uvjerljivosti.

– Za tebe, za druge – govoraše Ana kao da joj pogađa misli – može još biti sumnje; ali za mene... Shvati, ja mu nisam vjenčana žena; on me voli dok me voli. I šta sad, čime ću krijeviti njegovu ljubav? Zar ovim?

Ona ispruži bijele ruke pred trbuhom.

Kao što to biva u časovima uzbuđenja, u glavi su se Darje Aleksandrovne rojile misli i uspomene. »Ja – mislila je – Stivu nisam privlačila; otišao je od mene k drugima, i ona prva zbog koje me je iznevjerio nije ga zadržala time što je uvijek bila lijepa i vedra. Odbacio ju je te uzeo drugu. Pa zar će Ana time privući i zadržati grofa Vronskoga? Ako on toga bude tražio, tad će naći još privlačnije i vedrije toalete i manire. I ma kako bijele, ma kako divne bile njezine obnažene ruke, ma kako da je lijep cio njezin punahni stas, njeno usplamtjelo lice ispod ovih crnih kosa, naći će on još štogod ljepše kao što to traži i nalazi moj odvratni, jadni i dragi muž.«

Doli ništa nije odgovorila već je samo uzdahnula. Ana je primijetila ovaj uzdah što je pokazivao nesuglasje pa nastavi. U pričuvi ona je imala još argumenata, sad već toliko jakih da se na njih ništa nije moglo odgovoriti.

– Ti kažeš da to ne valja? Ali treba promisliti – nastavila je ona. – Ti zaboravljaš u kakvu sam ja položaju. Kako bih ja mogla željeti djece? Ne govorim o patnjama, njih se ja ne bojim. Pomisli, šta će biti moja djeca? Nesretna djeca koja će nositi tuđe ime. Već će ih samo njihovo rođenje tjerati da se stide matere, oca, svojega rođenja.

– Pa upravo ti zbog toga i jest potrebna rastava.

Ali Ana je nije slušala. Stalo joj bilo do toga da do kraja iznese one iste razloge kojima je toliko puta sebe samu uvjerala.

– Zašto mi je onda dat razum ako ga neću upotrijebiti na to da ne stvaram svijetu nesretnike?

Pogledala je u Doli ali, kako odgovora nije dočekala, nastavila je:

– Uvijek bih se osjećala krivom pred tom nesretnom djecom – rekla je. – Ako ih nema, barem nisu nesretna, a ako su nesretna, onda sam jedino ja tome kriva.

Bili su to isti oni razlozi što ih je Darja Aleksandrovna samoj sebi navodila; ali sad ih je slušala i nije ih shvaćala. »Kako da čovjek bude kriv pred bićima koja ne postoje?« mislila je. I najednom joj padne na pamet: je li ikako moglo biti bolje njezinom ljubimcu Griši da nikad nije ni postojao? I to joj se učini tako glupo, tako čudno, da je zavrtjela glavom kako bi raspršila ovu zbrku sumanutih misli što su joj se vrzle po glavi.

– Ne, ja ne znam, to nije dobro – reče tek to, licem izražavajući gađenje.

– Da, samo ti nemoj zaboravljati šta si ti, a šta ja... A osim toga – dodade Ana kao da je nekako, unatoč obilju svojih razloga i oskudici Dolinih razloga, ipak dolazila do spoznaje da to ne valja – nemoj ti zaboravljati ono najvažnije, da se ja sada ne nalazim u položaju u kojem si ti. Za tebe je pitanje: želiš li ti nemati više

djece, a za mene: želim li ih ja imati. A to je velika razlika. Sada shvaćaš da ja, u položaju u kojem se nalazim, toga ne mogu željeti.

Darja Aleksandrovna se nije protivila. Odjednom je osjetila da je već tako daleko od Ane, da među njima ima pitanja u kojima se one nikad neće složiti i o kojima je bolje ne govoriti.

XXIV

– Onda ti je to potrebnije da urediš svoj položaj, ako je moguće – reče Doli.

– Da, ako je moguće – reče Ana odjednom posve drugim, tihim i turobnim glasom.

– Zar rastava nije moguća? Meni su kazivali da tvoj muž pristaje.

– Doli! Ne želim da o tome govorim.

– No, nećemo – užurbano će Darja Aleksandrovna pošto je opazila izraz patnje na Aninu licu. – Ja samo vidim da ti gledaš suviše crno.

– Ja? Ni govora. Ja sam jako vesela i zadovoljna. Sama si vidjela, *je fais des passions*.²⁷¹ Veslovski je...

– Da, ako ćemo pravo, meni se ton Veslovskoga nije svidio – reče Darja Aleksandrovna želeći promijeniti razgovor.

– Ah, ni govora! To draška Alekseja i više ništa; ali on je pravo dijete i sav je u mojim rukama; znaš, ja od njega radim šta hoću. On je isto što i tvoj Griša... Doli! – najednom promijeni ona govor – ti kažeš da ja gledam crno. Ti ne možeš razumjeti. To je suviše užasno. Ja nastojim da uopće ne gledam.

– Ali, meni se čini, trebalo bi. Treba učiniti sve što se može.

– Ali što se tu može? Ništa. Ti kažeš vjenčati se s Aleksejem i da ja o tome ne mislim. Ja da o tome ne mislim! – ponovi ona, a rumen joj izbi na licu. Ustala je, isprsilala se, teško uzdahnula i svojim lakim korakom stala gore-dolje hodati po sobi gdje gdje se zaustavljajući. – Ja da ne mislim? Nema dana ni sata da na to ne mislim i da sebe ne prekoravam zbog onoga što mislim... jer misli o tome mogu čovjeka obezumiti. Obezumiti – ponovi ona. – Kad o tome mislim, više ne mogu zaspati bez morfija. No dobro. Govorit ćemo mirno. Kažu mi – rastava. Prije svega, on mi je neće dati. On je sada pod utjecajem grofice Lidije Ivanovne. Ispravivši se na stolici, okrećući glavu, Darja Aleksandrovna je suosjećajući i patničkog izraza pratila Anu kako hoda.

– Treba pokušati – tiho reče ona.

– Uzmimo da i pokušam. Šta to znači? – rekla je, očito, tisuću puta odvučenu i napamet naučenu misao. – To znači, ja, koja ga mrzim, ali koja ipak priznajem da sam mu kriva – a njega ja smatram za velikodušna – ja se moram poniziti da mu pišem... No, i recimo, ja ću se prisiliti, učinit ću to. Dobit ću ili uvredljiv odgovor, ili pristanak. Dobro, dobila sam pristanak... – Ana je u tom času bila na suprotnom kraju sobe te je ondje zastala baveći se nešto oko zavjese na prozoru.

²⁷¹ *Ja imam uspjeha.*

– Dobit ću pristanak, a si... sin? Pa oni ga meni neće dati. Pa on će, prezirući mene, odrasti u oca kojega sam ja napustila. Pojmi ti da ja, rekla bih, podjednako volim dva bića, ali oba više nego sebe – Serjožu i Alekseja.

Došla je na sredinu sobe te zastala pred Doli, rukama stežući grudi. U bijeloj kućnoj haljini njezina se pojava činila naročito visokom i širokom. Nagnula je glavu te svijetlim vlažnim očima nepovjerljivo motrila malenu, mršuljastu i u svojoj pokrpanoj bluzici i noćnoj kapici jadnu Doli kako sva drhti od uzbuđenja.

– Samo ta dva bića volim, a jedno isključuje drugo. Ja ih ne mogu sjediniti, a meni je jedino to potrebno. I ako toga nema, onda mi je svejedno. Sve svejedno. I nekako će se već okončati, te ja stoga ne mogu, ne volim o tome govoriti. Ti mene dakle nemoj prekoračiti, ni zbog čega me ne osuđuj. Tvoja tebi čistota prijeći da shvatiš sve ono od čega ja patim. Prišla je, sjela pored Doli pa, zagledajući joj u lice s izrazom krivnje, uze je za ruku.

– Šta ti misliš? Šta ti misliš o meni? Nemoj me prezirati. Ja ne zaslužujem prezira. Ja sam zaista nesretna. Ako je itko nesretan, onda sam to ja – izgovori ona pa, okrenuvši se od nje, zaplaka.

Kad ostade sama, Doli se pomoli bogu i legne u postelju. Od svega joj je srca bilo žao Ane dok je govorila s njome; ali sad se nije mogla primorati da misli o njoj. Uspomene na kuću i djecu s naročitom su, za nju novom divotom, u nekakvu novom svjetlu nicali u njezinoj mašti. Taj njezin svijet učinio joj se sada tako drag i mio da ni za što više ni dana ne bi izvan njega provela te odluči da će sutra svakako oputovati.

Kad se Ana međutim vratila u svoj kabinet, uzela je čašicu i u nju nakapala nekoliko kapi lijeka koji se dobrim dijelom sastojao od morfija, pa pošto je to popila i nekoliko trenutaka nepokretno odsjedila, umirena i vedra ode u spavaonicu.

Kad je ušla u spavaonicu, Vronski je pažljivo pogleda. Tražio je tragove razgovora koji je ona, znao je, tako dugo ostajući u Dolinoj sobi, morala voditi s njome. Ali u njezinu izrazu, uzbuđenu i suzdržanu, izrazu koji je nešto skrivao, on ništa ne nađe osim ljepote koja ga je, premda je bio navikao na nju, još jednako osvajala, osim svijesti o njoj i želji da bi ona na njega djelovala. On je nije htio upitati što su one razgovarale, ali se nadao da će ona sama barem nešto reći. Ali ona reče samo ovo:

– Drago mi je da ti se Doli svidjela. Je li tako?

– Pa nju ja odavno poznajem. Ona je jako dobra, čini se, *mais excessivement terre-a-terre*.²⁷² Ali ipak sam joj se jako obradovao.

Uzeo je Aninu ruku i upitno joj pogledao u oči. Drukčije shvativši ovaj pogled, ona mu se osmjehne.

Sutradan, unatoč molbama domaćina, Darja Aleksandrovna se spremi za put. U svom ponošenom kaftanu i polukočijaškom šeširu, s nejednakim konjima, u kočiji sa zakrpanim blatobranima Levinov se kočijaš smrknuto i odlučno uvezao pod natkriveni, šljunkom posuti glavni ulaz.

²⁷² *Ali pretjerano realna.*

Opraštanje s kneginjicom Varvarom i s muškarcima Darji Aleksandrovnoj bijaše neugodno. Provevši ovdje jedan dan, i ona i domaćini jasno osjeteše da nisu jedno za drugo te da im je bolje da se ne zbližuju. Jedino je Ana bila tužna. Znala je da sada, nakon Dolina odlaska, nitko više u njezinoj duši neće raspaliti onih osjećanja što su se u njoj bila probudila za ovoga susreta. Dirati u ova osjećanja njoj bijaše bolno; ali ona je ipak znala da je to bio najbolji dio njezine duše i da se taj dio njezine duše brzo utapao u životu kojim je ona sada živjela.

Kad se izvezla u polje, Darja Aleksandrovna osjeti neko ugodno olakšanje pa htjede da upita poslugu kako im se svidjelo u Vronskoga, kad odjednom kočijaš Filip poče sam:

– Bajagi neki bogataši, a konjima zobi svega tri mjere dali. Do prvih su pijetlova do zrna slistili. A i što su ti tri mjere? Tek zalogaj. Danas je zob u prenoćistima po četrdeset i pet kopejaka. U nas, bogme, kad tko dođe, konjima mu dadu koliko mogu pojesti.

– Škrt gospodin – potvrdi knjigovođa.

– E, a svidješe li ti se njihovi konji? – upita Doli.

– Konji – nema šta. I hrana je dobra. Ali meni sve nekako bilo dosadno, Darja Aleksandrovna, ne znam kako bijaše vama – reče on okrenuvši joj svoje lijepo i dobro lice.

– Pa i meni isto. Nego, hoćemo li stići do večeri?

– Trebalo bi.

Kad se vratila kući te našla da su svi dobro i zdravo i nekako osobito dragi, Darja Aleksandrovna je vrlo živahno pripovijedala o svom putu, o tome kako su je lijepo primili, o raskoši i dobru ukusu života Vronskijevih, o njihovim zabavama i nikomu nije dala ni riječi reći protiv njih.

– Treba poznavati Anu i Vronskoga – ja sam njega sada bolje upoznala – pa da se shvati koliko su oni dragi i osjećajni ljudi – govorila je ona sada potpunoma iskreno, zaboravljajući ono mutno čuvstvo nezadovoljstva i nelagodnosti što ga je ondje osjećala.

XXV

Jednako ne poduzimajući nikakvih mjera za rastavu, Vronski i Ana u istim okolnostima provedoše na selu cijelo ljeto i dio jeseni. Odlučiše da nikamo neće ići; ali oboje su osjećali, što su dulje živjeli sami, osobito u jesen i bez gostiju, da neće izdržati ovakva života te da će ga morati promijeniti.

Život je, reklo bi se, bio da se bolji poželjeti nije mogao: bijaše svega u obilju, zdravlja, imali su dijete i oboje imadahu čime da se bave. Ana se i bez gostiju jednako bavila sobom te je vrlo mnogo čitala – i romane i ozbiljne knjige kakve bijahu u modi. Naručivala je sve one knjige koje su se pohvalno pominjale u inozemnim novinama i časopisima što ih je ona dobivala i onako ih pažljivo čitala kako se to samo u osami radi. Osim toga, sve djelatnosti kojima se bavio

Vronski ona je proučavala u knjigama i stručnim časopisima tako da se on često izravno njoj obraćao u agronomskim, graditeljskim, a koji put i u konjogojskim i sportskim problemima. On se čudio njezinu znanju, pamćenju te je s početka, sumnjajući, želio potvrde; a ona bi u knjigama nalazila ono o čemu je on pitao te mu pokazivala.

Uređenje bolnice također ju je zanimalo. Ne samo da je pomagala nego je i mnogo toga sama uređivala i smišljala. Ali glavna njezina briga ipak bijaše ona sama – koliko je ona sama draga Vronskome, koliko mu može naknaditi sve ono što je on napustio. Vronski je cijenio tu želju koja je postajala jedinom svrhom njezina života – ne samo da mu se sviđa nego i da mu služi, ali mu ujedno bijehu na teret one ljubavne mreže kojima je ona nastojala da ga sputa. Što je više vremena proticalo to se on češće viđao sputan tim mrežama, to mu je više dolazila želja ne baš da iziđe iz njih nego da iskuša ne smetaju li one njegovoj slobodi. Da nije bilo te sve snažnije želje da bude slobodan, da mu ne bi napravila scenu kad god bi morao u grad na sjednice, na utrke, Vronski bi bio potpunoma zadovoljan svojim životom.

Uloga što ju je on odabrao, uloga bogata posjednika, od kakvih bi morala da se sastoji jezgra ruske aristokracije, ne samo da mu je bila posve po volji nego mu je sada, pošto je tako proživio pola godine, donosila sve to veće zadovoljstvo. A posao mu, sve ga više i više zanimajući i okupljajući, divno napredovaše. Unatoč golemu novcu što ga je utrošio na bolnicu, strojeve, krave iz Švicarske naručene i na koješta drugo, bio je uvjeren da ne rastače nego da povećava svoj imetak. Tamo gdje su posrijedi bili prihodi: prodaja šume, žita, vune, zakup zemlje, Vronski bijaše tvrd kao kremen i umio je držati cijenu. U krupnim gospodarstvenim poslovima, kako na ovome tako i na drugim imanjima, držao se najjednostavnijih, sigurnih metoda, a bio je u najvećoj mjeri štedišan i proračunat i u gospodarstvenim sitnicama. Nijemcu Vronski nije popuštao unatoč svoj njegovoj lukavosti i umješnosti kad bi ga uvlačio u kupovine te svaki račun sastavljao tako da je prvo bilo potrebno kudikamo više, ali kad bi čovjek promislio, izašlo bi na vidjelo da se to isto može nabaviti jeftinije i k tomu još odmah biti na dobitku.

On bi upravitelja slušao do kraja, propitivao se u njega i s njime se suglašivao samo onda kad je ono što su naručivali ili uređivali bilo nešto najnovije, u Rusiji još nepoznato, što bi moglo izazvati opće čuđenje. Osim toga, na velik se izdatak odlučivao samo onda kad bi se našlo viška novaca, a upuštajući se u taj izdatak, zalazio bi u sve pojedinosti i bio uporan da za svoje novce dobije ono najbolje. A sudeći prema tome kako je on bio započeo poslove, bilo je jasno da nije rasuo nego da je povećao svoj imetak.

U listopadu su bili plemićki izbori u Kašinskoj guberniji gdje su bila imanja Vronskoga, Svijažskoga, Kozniševa, Oblonskoga i manji dio Levinova imanja.

Zbog mnogih okolnosti i zbog osoba koje su u njima sudjelovale ovi su izbori privlačili pažnju društva. O njima se mnogo govorilo i za njih se pripremalo. Oni koji su stalno živjeli u Moskvi, Petrogradu i u inozemstvu te nikad nisu dolazili na izbore, na ovim se izborima okupiše.

Vronski je već davno bio obećao Svijažskome da će doći. Pred izbore je Svijažski, koji je često navraćao u Vozdvižensko, svratio po Vronskoga.

– Još uoči toga dana među Vronskim i Anom dođe gotovo do svađe zbog ovoga namjeravanog puta. Vladalo je ono najdosadnije, na selu najteže, jesensko vrijeme, i Vronski ju je zato, pripravljavajući se na borbu, stroga i hladna izraza kako nikad prije nije govorio s Anom, izvijestio o svome odlasku. Međutim na njegovo veliko čudo, Ana je tu vijest primila mirno te je samo zapitala kad će se vratiti. Pogledao ju je pažljivo ne shvaćajući toga spokojstva. Ona se osmjehne na njegov pogled. On je poznavao tu njezinu sposobnost da se povlači u se i znao je da to biva samo onda kad ona nešto za se odluči ne govoreći mu o svojim namjerama. On se toga bojao; ali toliko je želio da ne bude scena da se pričinio, a donekle i iskreno povjerovao u ono u što bi htio vjerovati – da se ona urazumila.

– Nadam se da ti neće biti dosadno?

– Nadam se – reče Ana. Jučer sam dobila sanduk *Gautierovih knjiga*²⁷³. Ne, neće mi biti dosadno. »Ona želi uzeti ovaj ton, pa toliko bolje – pomisli on – inače bi bilo opet po starom«.

I tako on ode na izbore a da je nije pozvao da sve otvoreno rasprave. Bilo je to prvi put od početka njihove veze da se on rastajao s njome a da nešto nisu do kraja raspravili. S jedne strane to ga je uznemirilo, s druge strane nalazio je da je tako bolje. »S početka će, kao sada, biti nešto nejasno, prikriveno, a onda će se već naviknuti. U svakom slučaju ja njoj sve mogu dati, ali svoju mušku nezavisnost ne«, mislio je on.

XXVI

U rujnu se Levin preselio u Moskvu radi Ritina porođaja. Već je čitav mjesec bio u Moskvi bez posla, kadli se Sergej Ivanovič, kako je imao imanje u Kašinskoj guberniji i budući da je uvelike sudjelovao oko priprema za skore izbore, bio spremio da otputuje na izbore. Zvao je sa sobom i brata koji je imao glas u seleznevskom kotaru. Osim toga imao je Levin u Kasinu obaviti jedan neodložan skrbnički posao za svoju sestru koja je živjela u inozemstvu te primiti novac za otkup. Levin još jednako bijaše neodlučan, ali Kiti, koja je vidjela da je njemu u Moskvi dosadno i koja mu je svjetovala da ide, naruči mu, bez njegova znanja, plemićku uniformu za osamdeset rubalja. I ovih osamdeset rubalja, plaćenih za uniformu, bjehu glavni razlog koji je ponukao Levina da putuje. On otputova u Kašin.

Levin je već šesti dan bio u Kasinu, svaki dan polazeći skupštinu i brinući se oko sestrina posla koji nikako da sredi. Svi plemićki prvaci bjehu zauzeti izborima te se nije mogao obaviti ni najjednostavniji posao koji se ticao skrbništva. Drugi pak posao – primitak novca – isto je tako nailazio na zapreke.

²⁷³ *Theophile Gautier, francuski pjesnik i kritičar (1811–1872).*

Nakon dugih natega oko skidanja zabrane novci napokon bijahu spremni za isplatu; ali bilježnik, inače veoma susretljiv čovjek, nije mogao izdati doznake budući da je bio potreban predsjednikov potpis, a predsjednik je, pošto još nije bio predao dužnost, bio na zasjedanju. Sve ove brige, hodanja od mjesta do mjesta, razgovori s vrlo uglednim, dobrim ljudima koji su potpuno shvaćali nelagodnost moliteljeva položaja, ali koji mu nisu mogli pomoći, sve ovo naprezanje bez ikakva rezultata izazva u Levinu mučno osjećanje nalik na onu nelagodnu nemoć koju čovjek osjeća u snu kad želi upotrijebiti fizičku snagu. On je to iskusio razgovarajući sa svojim odvjetnikom. Taj je odvjetnik, reklo bi se, činio sve moguće i naprezao sve svoje umne snage kako bi Levina izveo iz teškoća.

»Pokušajte vi ovo – nije mu jednom govorio – otidite tamo i tamo«, i odvjetnik bi izradio čitav plan kako da se obide onaj kobni razlog koji je svemu smetao. Ali bi odmah dodavao: »Svejedno će otežati, ipak vi pokušajte.« I Levin je pokušavao, hodao, vozio se. Svi su bili dobri i ljubazni, ali bi se pokazalo da je ono što su zaobišli na kraju iskočilo te opet zakrčavalo put. Posebno je vrijedalo to što Levin nikako nije mogao shvatiti s kim se on to bori, kome je korist od toga što se njegov posao ne svršava. Činilo se da to nitko nije znao; ni odvjetnik nije znao. Kad bi Levin mogao shvatiti kao što je shvaćao zašto se do blagajne na željezničkoj stanici ne može doći drukčije nego da se stane u red, ne bi ga to ni vrijedalo niti bi ga jedilo; ali što se tiče zapreka na koje je nailazio u poslu, nitko mu nije mogao objasniti zašto one postoje. Međutim Levin se mnogo promijenio otkako se oženio; bio je strpljiv i kad nije shvaćao zašto je sve to tako udešeno, govorio je sebi, budući, da nije bio u sve upućen, da on ne može suditi, da to posvoj prilici tako treba da bude te je nastojao da se ne uzrujava.

Prisustvujući izborima i sudjelujući u njima, on je isto tako nastojao da ne osuđuje, da ne osporava već da, koliko se može, shvati ono čime su se s toliko ozbiljnosti i oduševljenja bavili dobri i čestiti ljudi koje je on poštivao. Otkako se oženio, Levinu se otkrilo toliko novih, ozbiljnih strana života koje su mu se, zbog lakoumnosti držanja prema njima, prije činile ništavnima, da je i u izborima pretpostavljao i tražio ozbiljno značenje.

Sergej Ivanovič mu je objasnio smisao i značenje namjeravanog prekreta na izborima. Gubernijski predstavnik plemstva u čijim se rukama prema zakonu nalazila toliko važnih društvenih poslova – i skrbništvo (upravo ono zbog čega je Levin sada trpio), i golemi plemićki fondovi, ženska, muška i vojna škola, i pučka prosvjeta prema novoj uredbi i napokon zemstvo – gubernijski predstavnik plemstva Snetkov bijaše čovjek starog plemićkog kova koji je potratio golem imetak, dobar čovjek, na svoj način čestit, ali čovjek koji uopće nije shvaćao potrebe novoga doba.

On je u svemu uvijek podupirao plemstvo, otvoreno je radio protiv širenja pučke prosvjete, a zemstvu koje je moralo imati izvanredno veliko značenje on je pridavao staleški značaj. Valjalo je na njegovo mjesto dovesti mlađega, suvremena, radišna čovjeka, potpunoma novog te sve početi tako voditi da se iz

svih prava, poklonjenih plemstvu ne kao plemstvu nego kao elementu zemstva, izvuku sve koristi od samouprave koje su se god dale izvući.

U bogatoj Kašinskoj guberniji, koja je uvijek i u svemu prednjačila, zadobivena je sada takva snaga da bi pothvat, kad bi se ovdje izveo kako treba, mogao poslužiti za uzor ostalim gubernijama, čitavoj Rusiji. I zato je sve ovo imalo veliko značenje. Pretpostavljalo se da će umjesto Snetkova za predstavnika biti postavljen ili Svijažski ili, još prije, Nevedovski, bivši profesor, neobično pametan čovjek i velik prijatelj Sergeja Ivanoviča.

Skupštinu je otvorio gubernator koji je u svom govoru plemstvu rekao neka zastupnike ne biraju prema osobnim naklonostima već prema zaslugama i za dobro domovine, te da se on nada da će kašinsko, nadasve čestito plemstvo, kao i na predašnjim izborima sveto izvršiti svoju dužnost te opravdati visoko vladarevo povjerenje.

Kad je završio govor, gubernator pođe iz dvorane, a plemići bučno i živahno, nekoji čak i ushićeno pođoše za njim te ga opkoliše dok je on oblačio bundu i prijateljski razgovarao s gubernijskim predstavnikom plemstva.

U sve želeći proniknuti i ništa ne propustiti, Levin je stajao tu u gomili i čuo kako gubernator govori: »Molim vas, recite Marji Ivanovnoj da je mojoj ženi jako žao što neće ići u sirotište.« A odmah nakon toga plemići horno pouzimaše svoje bunde te svi krenuše u sabornu crkvu.

U crkvi, zajedno s ostalima podižući ruku i ponavljajući protopopove riječi, Levin je prisezao najstrašnijim prisegama da će izvršavati sve ono što je gubernator očekivao.

Crkvena je služba uvijek djelovala na Levina, pa kad je izgovarao riječi »Cjeluju krest«²⁷⁴ te se obazreo na gomilu ovih mladih i starih ljudi koji ponavljahu to isto, osjetio je da je potresen. Drugoga i trećeg dana raspravljalo se o plemićkim fondovima i o ženskoj gimnaziji, a to, prema objašnjenju Sergeja Ivanoviča, nije bilo nimalo važno te Levin, zauzet hodanjem zbog svojih poslova, nije to ni pratio. Četvrti dan bijaše prijelaz gubernijskih fondova. I tu prvi put dođe do sukoba između nove i stare stranke.

Povjerenstvo koje je imalo provjeriti blagajničko poslovanje izvršiti skupštinu da je poslovanje bilo posve pravilno. Gubernijski predstavnik plemstva ustane zahvaljujući plemstvu na povjerenju a od uzbuđenja mu se oči zališe suzama. Plemići su ga burno pozdravljali i stezali mu ruku. Ali u to neki plemić iz stranke Sergeja Ivanoviča reče kako je on čuo da povjerenstvo nije pregledalo račune smatrajući prijelaz uvredom za gubernijskoga predstavnika. Jedan je od članova povjerenstva nesmotreno to potvrdio. Tada jedan omalen, naoko vrlo mlad, ali vrlo zajedljiv gospodin uze govoriti da bi gubernijskome predstavniku po svoj prilici bilo prijatno položiti račun o blagajničkom poslovanju, samo da ga suvišna delikatnost članova povjerenstva lišava toga moralnog zadovoljstva. Tada članovi povjerenstva porekoše svoje izjave, a Sergej Ivanovič uze logički dokazivati kako valja priznati ili da su poslovanje pregledali, ili ga nisu pregledali te potanko razvije ovu dilemu. Sergeju se

²⁷⁴ *Starocrkvenoruski »celuju krest« = obredna formula u prisezanju; znači: prisežem.*

Ivanoviču suprotstavi govornik protivničke stranke. Zatim je govorio Svijažski, pa opet onaj zajedljivi gospodin. Spor se bio otegao i ničim nije završio. Levin se čudio zašto su se oko toga toliko prepirali, osobito zato što mu je, kad je Sergeja Ivanoviča upitao drži li on da je novac potraćen, Sergej Ivanovič odgovorio:

– O, ne! On je pošten čovjek. Ali ovaj starinski način očinskoga i obiteljskog upravljanja plemićkim poslovima valjalo je uzdrmati.

Petoga dana bijahu izbori kotarskih predstavnika plemstva. U nekim je kotareviima taj dan bio prilično buran. U seleznevskom kotaru Svijažski bje izabran jednoglasno, bez tajnoga glasanja te je on toga dana priredio ručak,

XXVII

Za šesti su dan bili zakazani gubernijski izbori. Velike i male dvorane bjehu pune plemića u različitim uniformama. Mnogi su bili doputovali tek toga dana. Znanci koji se odavna nisu viđali, tko s Krima, tko iz Petrograda, tko iz inozemstva, sretahu se sada po dvoranama. U gubernatorovoj dvorani, ispod careve slike vodile se rasprave.

I u velikoj i u maloj dvorani plemići se okupljahu u tabore, a po neprijateljskim i nepovjerljivim pogledima, po govoru koji bi utihnuo čim bi se približila kakva nepoznata osoba, po tome što su neki, sašaptavajući se odlazili čak na kraj hodnika, moglo se vidjeti da svaka stranka ima tajni pred drugom. Po vanjštini plemići su se oštro dijelili u dvije vrste: na stare i nove. Stari većinom bijahu ili u starim plemićkim zakopčanim uniformama sa sabljicama i šeširima, ili u svojim posebnim, mornaričkim, konjičkim, pješadijskim, iznošenim uniformama. Uniforme starih plemića bijahu sašivene starinski, s podignutim naramenicama; bile su im očito male, kratke u struku i uske, kao da su ih njihovi vlasnici prerasli. Mladi pak bijahu u plemićkim otkopčanim uniformama niska struka, a širokim u remenima, u bijelim prslucima, ili u uniformama s crnim ovratnicima i lovorovim lišćem kakve su se novile u ministarstvu pravde. A mladima pripadahu i dvorske uniforme što su ovdje-ondje ukrašavale gomilu.

Međutim podjela na mlade i stare nije se podudarala s podjelom na stranke. Neki su mladi, prema Levinovu zapažanju, pripadali staroj stranci, a naprotiv neki najstariji plemići šaputahu sa Svijažskim i očito bijahu gorljivi pristaše nove stranke.

Levin je stajao u maloj dvorani gdje se pušilo i mezetilo, kraj skupine svojih znanaca osluškujući šta su govorili i zalud naprežući svoju umnu snagu kako bi shvatio šta se tu govori. Sergej Ivanovič bijaše središte oko kojega se okupljahu ostali. On je sada slušao Svijažskoga i Hljustova, predstavnike plemstva drugoga jednoga kotara, koji je pripadao njihovoj stranci. Hljustov nije pristajao da sa svojim iz kotara ide zamoliti Snetkova da se kandidira, a Svijažski ga je nagovarao da to učini, dok je Sergej Ivanovič također odobravao taj plan. Levin

nije shvaćao zašto bi protivnička stranka molila da kandidaturu prihvati onaj predstavnik koga su željeli oboriti.

Tek što je bio zamezetio i gucnuo, namirisanim, batistenim i obrubljenim rupčićem otirući usta, priđe im Stjepan Arkadijč u svojoj komorničkoj uniformi.

– Zauzimamo poziciju, Sergeju Ivanoviču! – reče on gledajući svoje zaliske.

Pa pošto je malo prislušao razgovor, on potvrdi mišljenje Svijažskoga.

– Dosta je iz jednoga kotara, Svijažski je ionako već očito opozicija – reče on svima razumljive riječi, svima osim Levinu.

– Hej, Kostja i ti si se, rekao bih, zagrijao? – dodadne on obraćajući se Levinu te ga uzme pod ruku. Levin bi se bio rado zagrijao, ali nije mogao shvatiti o čem je riječ pa, odmakavši se nekoliko koraka od skupine, izrazi Stjepanu Arkadijču da njemu nije jasno zbog čega bi gubernijskoga predstavnika trebalo moliti da se kandidira.

– *O, sancta simplicitas!*²⁷⁵ – reče Stjepan Arkadijč te kratko i jasno protumači Levinu šta je tu posrijedi.

Kad bi kao prošlih izbora zastupnici svih kotareva molili gubernijskoga predstavnika da se kandidira, on bi na glasanju dobio sve *bijele kuglice*.²⁷⁶ To nije bilo potrebno. Sada je pak osam kotareva spremno da ga zamole; ako li dva to odbiju, onda se Snetkov može odreći candidature. A tada stara stranka može izabrati nekoga drugoga među svojim ljudima jer će svi planovi propasti. Ali ako ga samo kotar Svijažskoga ne bude molio, Snetkov će se kandidirati. On će čak biti izabran i još će mu namjerno dodati kuglica tako da se protivničkoj stranci pomrse račun, a kad bude istaknut naš kandidat, svi će za njega glasati.

Levin je shvatio, ali nije sasvim te htjede postaviti još nekoliko pitanja, kad odjednom svi uzeše govoriti, zagrajaše i krenuše u veliku dvoranu.

– Šta je? Šta? Koga? – Punomoć? Komu? Šta?

– Poništavaju? – Nije punomoć. – Flerovu ne daju da glasa.

– Pa šta onda ako je pod sudom? – Tako nikome neće dati. To je podlo. – Zakon! – slušao je Levin s različitih strana te se zajedno sa svima koji su nekamo hitali i bojali se da nešto ne propuste uputio u veliku dvoranu i prosto se nošen od plemića približio predsjedništvu gdje se oko nečeg vatreno prepirahu gubernijski predstavnik, Svijažski i druge kolovođe.

XXVIII

Levin je stajao podalje. Jedan plemić koji je teško, hripljivo pored njega disao i drugi koji je škripao debelim donovima, smetali su mu da dobro čuje. Izdaleka je tek čuo mek predstavnikov glas, zatim piskutljiv glas onoga zajedljivog

²⁷⁵ *O, sveta jednostavnosti!*

²⁷⁶ *Na ovim se izborima bijelim kuglicama biralo kandidata, a crnim glasalo protiv njega.*

plemića, pa glas Svijažskoga. Koliko je on mogo shvatiti, prepirali su se oko značenja jednoga zakonskog člana i oko značenja riječi: koji je pod istragom.

Gomila se razmakla da napravi puta Sergeju Ivanoviču koji je prilazio stolu. Sačekavši da onaj zajedljivi plemić završi svoje, Sergej Ivanovič reče kako se njemu čini da bi najispravnije bilo osvjedočiti se šta kaže zakonski član te zamoli tajnika da nađe taj član. U članu je stajalo da u slučaju nesuglasica valja glasati.

Sergej Ivanovič pročitao član te uze objašnjavati njegovo značenje, ali ga prekine u riječi jedan visok, debeo, pogrbljen vlastelin obojenih brkova, u tijesnoj uniformi s ovratnikom koji mu je pozadi podupirao šiju. Prišao je k stolu pa, udarivši po njemu prstenom, glasno povika:

– Da se glasa! Kuglice u šake! Nema tu šta da se razgovara! Kuglice u šake!

Ali tu sad odjednom uze govoriti nekoliko glasova, a visoki plemić s prstenom, sve se više te više žesteći, vikaše to jače. Ali nije se moglo razabrati šta je govorio. Govorio je isto ono što je predlagao Sergej Ivanovič; ali on je očito mrzio njega i čitavu njegovu stranku, pa se ta mržnja prenijela na čitavu stranku te izazvala otpor iste takve, premda nešto pristojnije srdžbe na drugoj strani. Nadigla se galama, i za trenutak se sve ispremiješalo da je gubernijski predstavnik morao moliti za mir i red.

– Da se glasa, glasati! Tko je plemić, taj razumije. – Mi proljevamo krv... Vladarevo povjerenje... Ne obzirimo se na predstavnika, nije on slugan... Ali nije riječ o tome... Molim, uzmimo kuglice! Prostota!... – čuli su se srditi, bijesni povici sa svih strana. Pogledi i lica bijahu još srditiji i bjesniji od riječi. Oni su odavali nepomirljivu mržnju. Levin uopće nije shvaćao šta je tu posrijedi te se čudio žestini s kojom se pretresalo pitanje da li da se glasa ili ne glasa o mišljenju u pogledu Flerova. On je zaboravljao onaj silogizam, kako mu je to kasnije objasnio Sergej Ivanovič, da je radi općeg dobra bilo potrebno svrgnuti gubernijskoga predstavnika; a da se svrgne predsjednik, bila je potrebna većina kuglica; a za većinu kuglica bilo je potrebno Flerovu dati pravo glasa; a da se Flerovu dadne pravo glasa, bilo je potrebno objasniti kako da se shvati član zakona koji o tome govori.

– A jedan glas tu sve može riješiti, stoga valja biti ozbiljan i dosljedan ako čovjek želi raditi na društvenim poslovima – zaključio Sergej Ivanovič.

Ali Levin je to zaboravio te mu bijaše teško ove dobre ljude koje je on poštivao gledati u tako neugodnu, srditu uzbuđenju. Da bi se oslobodio ovoga teškoga osjećanja, ne sačekavši kraja prepirkama, on je otišao u dvoranu gdje ne bijaše nikoga osim lakaj a oko bifea. Kad je ugledao lakaje što su užurbano brisali posude i razmještali tanjure i čašice, kad je ugledao njihova spokojna, živahna lica, Levin osjeti neočekivano olakšanje baš kao da je iz zagušljive sobe izišao na čist zrak. Počeo je hodati tamo-amo zadovoljno gledajući u lakaje. Vrlo mu se svidje kako je jedan lakaj sijedih zalisaka, pokazujući prijezir prema ostalim mladima koji su s njime zbijali šalu, mlade učio kako treba slagati ubruse. Levin se upravo bio spremao da zapodjene razgovor sa starim lakaj em kadli ga zaskoči tajnik plemićkog skrbništva, staračac kojemu specijalnost bijaše da sve gubernijske plemićke poznaje po njihovu i očevu imenu.

– Izvolite, Konstantine Dmitriču – reče mu on – bratac vas traži. Glasa se.

Levin uđe u dvoranu, dobi bjelkastu kuglicu te odmah za bratom Sergejem Ivanovičem priđe k stolu pored kojega, značajna i ironična lica, skupljajući bradu u šaku i mirišući je, stajaše Svijažski. Sergej Ivanovič gurne ruku u kutiju, smjesti nekamo svoju kuglicu pa davši mjesta Levinu, odmah tu zastane. Levin priđe ali, potpunoma zaboravivši o čemu se tu radi i zbunivši se, obrati se k Sergeju Ivanoviču pitanjem: »Kamo da metnem?« Upitao je tiho dok su drugi u blizini razgovarali tako da se on nadao e da njegova pitanja neće čuti. Ali ovi što su razgovarali ušutješe te se čulo njegovo nezgodno pitanje. Sergej se Ivanovič smrkne.

– To je pitanje uvjerenja svakoga od nas – reče on strogo.

– Neki se osmjehnuše. Levih pocrvenje, žurno zavuče ruku pod sukno te spusti kuglicu udesno budući da mu je bila u desnoj ruci. Kad ju je spustio, sjeti se da je trebalo zavući i lijevu ruku, te je zavuče, ali već kasno pa, još se jače zbunivši, brže ode u posljednje redove.

– Stotinu dvadeset i šest za! Devedeset i osam protiv! – zazvoni tajnikov glas koji nije izgovarao r. Zatim se začu smijeh: u kutiji se nadoše dugme i dva oraha. Plemić je dobio pravo glasa, te nova stranka pobijedi.

Međutim stara stranka nije smatrala da je pobijedena. Levin je čuo kako Snetkova mole da kandidira i opazio kako gomila plemića okružuje gubemijskoga predstavnika koji je nešto govorio. Levin priđe bliže. Odgovarajući plemićima, Snetkov je govorio o plemićkom povjerenju, o ljubavi prema njemu koju on nije zavrijedio jer sva je njegova zasluga u odanosti plemstvu kojemu je on posvetio dvadeset godina službe. Nekoliko je puta ponovio riječi: »Služio sam koliko su mi snage dopuštale, vjernošću i poštenjem, cijenim to i zahvaljujem vam« i najednom je zapeo od suza što su ga gušile te iziđe iz dvorane. Jesu li te suze potekle otuda što je bio svjestan nepravde koja mu se čini, ili otuda što je volio plemstvo ili otuda što je osjećao napetost položaja u kom se on nalazio budući da je bio opkoljen od neprijatelja – tko zna, tek uzbuđenje prijede i na druge, većina plemića bijaše ganuta pa i Levin osjeti naklonost prema Snetkovu.

Na vratima se gubernijski predstavnik sudari s Levinom.

– Oprostite, oprostite molim lijepo – reče on kao nekome koga ne poznaje; ali pošto prepozna Levina, lako se nasmiješi. Levinu se učinilo da je htio nešto reći, ali nije mogao od uzbuđenja. Izraz njegova lica i cijele njegove pojave u uniformi, krizevima i bijelim hlačama s gajtanima, te kako je užurbano išao, podsjetilo je Levina na divljač na koju se digla hajka i koja vidi da joj prijeti zlo. Ovaj izraz predstavnikova lica bijaše osobito ganutljiv za Levina zato što je on jedva jučer bio kod njegove kuće zbog onoga skrbništva te vidio kako je dobar čovjek i kako voli svoju obitelj. Velika kuća sa starim obiteljskim namještajem; lakaji stari, nedotjerani, prilično prljavi, ali puni poštovanja, očito bivši kmetovi koji nisu promijenili gospodara; debela dobrodušna žena u kapici s čipkama i turskom šalu koja je milovala ljepuškastu unuku, kćer njihove kćeri; sin momčić, gimnazijalac šestoga razreda koji se bio vratio iz gimnazije pa pozdravljajući se s ocem poljubio mu veliku ruku; ljubazne riječi i kretnje domaćinove koje se

doimlju čovjeka – sve je to jučer u Levinu pobudilo nehотиčno poštovanje i simpatije. Ganiu se i zažalio Levin sada nad ovim starcem pa poželje da mu kaže što god ugodno.

– Dakle, vi ste opet naš predstavnik – rekao je.

– Sumnjam – uplašeno se obazrjevši, reče predstavnik. – Umoran sam, star sam ja već. Ima dostojnijih i mlađih od mene, nek oni malo porade.

I predstavnik zamakne na pobočna vrata.

Dođe najsvečaniji trenutak. Trebalo je odmah pristupiti izborima. Prvaci jedne i druge stranke na prste su brojali bijele i crne kuglice. Natege oko Flerova dale su novoj stranci ne samo Flerovljevu kuglicu više nego i vremensku dobit da su mogli dovesti još tri plemića kojima je spletkama stare stranke bilo onemogućeno da sudjeluju na izborima. Dvojicu od njih koji su bili skloni piću opile su Snetkovljeve pristaše, a trećemu su odnijeli plemićku uniformu.

Kad je to doznala, nova je stranka za vrijeme rasprave o Flerovu dospjela da po izvoščiku pošalje svoje ljude da nabave plemićku uniformu, a od dvojice pijanih da jednoga dovede na skupštinu.

– Jednoga sam doveo, zalio sam ga vodom – prilazeći k Svijažskome reče vlastelin koji je bio išao po njih. – Ništa ne smeta, valjat će nam.

– Nije jako pijan, neće pasti? – kimajući glavom reče Svijažaski.

– Nije, junački se drži. Samo da ga i ovdje ne napiju... Rekao sam momku u bifeu da mu ni pod kojom izlikom ne daje.

XXIX

Uska dvorana u kojoj se pušilo i mezetilo bijaše puna plemića. Uzbuđenje je neprestano raslo i na svim se licima opažala uznemirenost. Osobito se jako uzbuđivahu prvaci budući da su znali sve pojedinosti i zbroj svih kuglica. To bijahu redatelji score bitke. Ostali pak, poput redova pred bitku, premda su se pripremali za boj, zasad su tražili jedino rasonode. Jedni su mezetili, stojeći ili zasjevši za sto; drugi su, pušeći cigarete, hodali gore-dolje po dugačkoj sobi i razgovarali s prijateljima koje odavna nisu bili vidjeli.

Levinu se nije jelo, pušač nije bio; pridružiti se k svojim, to jest Sergeju Ivanoviču, Stjepanu Arkadjiču, Svijažskome i drugima – nije htio jer je zajedno s njima u živahnu razgovoru stajao Vronski u uniformi konjičkoga oficira. Još je jučer Levin njega vidio na izborima i brižljivo ga obilazio ne želeći se s njime sresti. Prišao je k prozoru i sjeo promatrajući skupine i osluškujući što se oko njega govorilo. Bio je nekako tužan osobito stoga što su, kako je vidio, svi bili živahni, brižni i zaokupljeni, a jedino on i neki star starcat, bezubi staračac u mornaričkoj uniformi što je mrmorio usnama, niti se za što zanimao, niti je što radio.

– To vam je nitkov da mu nema para! Govorio sam ja njemu, pa ništa. Šta ćete! U tri godine nije mogao skupiti – energično je govorio pogrbljen, omalen

vlastelin napomađene kose što mu je padala po vezenu ovratniku na uniformi jako udarajući potpeticama novih čizama koje je očito obuo radi izbora. I vlastelin se, bacivši nezadovoljan pogled na Levina, oštro okrene.

– Da, nisu to čista posla, jasno je ko dan – sitnim će glasom maleni vlastelin.

Odmah za ovima čitava se gomila vlastelina što je okruživala nekog debelog generala žurno približila Levinu. Vlastelini su, očito, tražili mjesto gdje bi razgovarali da ih tko ne čuje.

– Kako se samo usuđuje govoriti da sam ja naredio e da mu ukradu hlače! Zapio ih je, mislim. Pljujem ja na njega i na njegovo kneževstvo. Kako se samo usudio, to je svinjarija!

– Ali dopustite zaboga! Oni se pozivaju na paragraf – govorili su u drugoj skupini. Žena mora biti upisana kao plemkinja.

– Vraga meni trebaju paragrafi. Ja govorim po duši. Zato smo plemići. Treba imati povjerenja.

– Vaša preuzvišenosti, hajdemo na jedan *fine champagne*.²⁷⁷ Druga je skupina išla za plemićem koji je nešto glasno vikao: bio je to jedan od trojice pijanih.

– Ja sam Marju Semjonovnu uvijek svjetovao da svoje dade pod zakup jer ona ne izlazi na kraj – pritajenim je glasom govorio vlastelin sijedih brkova u pukovničkoj uniformi staroga generalštaba. Bio je to onaj isti vlastelin što ga je Levin vidio kod Svijažskoga. Odmah ga je prepoznao. I vlastelin se bio zagledao u Levina, te se pozdraviše.

– Vrlo mi je drago. Kako da nije! Jako se dobro sjećam. Prošle godine kod Nikolaja Ivanoviča, predstavnika.

– Pa, kako vaše gospodarstvo? – upita Levin.

– Ma uvijek jedno te isto, podbacuje – ponizno se smiješeći, ali mirna izraza i uvjeren da tako i treba da bude, odgovori vlastelin zastajući kraj njega. – A otkud pak vi u našoj guberniji? – upita on. – Došli ste sudjelovati u našem *coup d'etat*?²⁷⁸ – rekao je, tvrdo ali loše izgovarajući francuske riječi.

– Sva se Rusija ovdje stekla: i komornici, i malne ministri. – On pokaza na naočitu pojavu Stjepana Arkadjiča koji je, u bijelim hlačama i komorničkoj uniformi, hodao s generalom.

– Moram vam priznati da ja vrlo slabo shvaćam smisao plemićkih izbora – reče Levin.

Vlastelin ga pogleda.

– Ama šta tu ima da se shvaća? Nikakva tu smisla nema. Propala ustanova koja se još kreće jedino po inerciji. Pogledajte, sve same uniforme – a one vam kazuju: to je zbor mirovnih sudaca, stalnih članova udruženja i tako dalje, a ne zbor plemića.

– Zašto onda dolazite? – upita Levin.

– Po navadi, to je jedino. Zatim, čovjek mora održavati svoje veze. Neka vrsta moralne dužnosti. A zatim, pravo da kažem imam ja svoj račun: zet mi se želi

²⁷⁷ *Dobar, fini šampanjac*

²⁷⁸ *Državnom udaru?*

kandidirati za stalnog člana; on i njegovi nisu imućni ljudi pa ga valja progurati. A zašto, recimo, ovakva gospoda dolaze? – reče on pokazujući na onog zagrižljivog gospodina koji je govorio u gubernatovoj dvornici.

– To je novo pokoljenje plemstva.

– Novo je i nek mu bude. Ali plemstvo nije. To su zemljoposjednici, a mi smo vlastelini. Oni, kao plemići, sami na se ruku dižu.

– Pa vi i sami velite da je preživjela ustanova.

– Preživjela je i nek joj bude, ali bi se svejedno prema njoj valjalo ponašati s više poštovanja. Uzmimo Snetkova... Bili mi dobri ili ne bili, mi smo tisuću godina rasli. Znaite, budete li pred kućom uređivali vrtić, morat će to sve poravnati, a na tome vam mjestu raste stoljetno stablo... i Mada je ono kvrgavo i staro, svejedno i zbog cvjetnih gredica starca nećete oboriti nego ćete gredice tako rasporediti da se možete koristiti i stablom. Njega ti ne uzgoji u godini dana – reče on obazrivo te odmah promijeni razgovor. – No, a kako vaše gospodarstvo?

– Pa nije osobito. Pet postotaka.

– Da, ali vi sebe ne ubrajate. Pa i vi valjda nešto vrijedite? Evo da uzmem sebe. Dok nisam gospodario, dobivao sam u službi tri tisuće. Sada radim više negoli kad sam bio u službi, te isto kao i vi dobivam pet postotaka, pa i to je na jedvite jade. A trud svoj ne računam.

– Pa zašto vi to onda radite ako je to čist gubitak?

– A eto, čovjek radi! Šta može drugo? Navika, i zna da tako treba. Još ću vam reći – nalaktivši se na prozor i razbrbljavši se nastavi vlastelin – sin mi nema nimalo volje za gospodarstvo. Očito, bit će učenjak. I tako neće imati tko da nastavi. A svejedno čovjek neprestano radi. Eto ove sam godine zasadio voćnjak.

– Jest, jest – reče Levin – to je posve tačno. Ja uvijek osjećam da u mom gospodarenju nema pravoga računa, a ipak čovjek radi... Nekakvu dužnost osjeća prema zemlji.

– I još ću vam nešto reći – nastavi vlastelin. – Imao sam ja susjeda trgovca. Prošetamo jednom po gospodarstvu, po vrtu. »E – veli – Stjepane Vasiljiću, sve je u vas lijepo uređeno, ali vrtić vam je zapušten.« A vrt u mene lijepo uređen. »Da se ja pitam, ja bih ovu lipu posjekao. Samo treba kad krenu sokovi. Pa ovdje ima tisuću lipa, od svake bi dva dobra *luba*²⁷⁹ izišlo. A danas je lub na cijeni, a i lipove bih građe natesao.«

– A za te novce on bi nakupovao stoke ili bi kupio zemlje u bescijenje te je seljacima razdijelio u najam – smiješeći se dovrši Levin jer je očito već više puta nailazio na sličan račun. I on će steći imetak. A vi i ja – daj nam bože samo da očuvamo ovo što imamo i djeci da ostavimo.

– Vi ste oženjeni kako sam čuo? – reče vlastelin.

– Jesam – ponosno i zadovoljno odgovori Levin. – Da, čudno je nešto u tome – nastavi on. – Tako ti mi živimo bez računa kao da smo poput drevnih *vestalki*²⁸⁰ postavljeni da čuvamo nekakav oganj.

²⁷⁹ *Lub = naslaga suvežege sloja drvene kore, inače vrijedna industrijska sirovina.*

²⁸⁰ *Vestalka = u starom rimskom kultu – djevičanska svećenica Veste, boginje domaćeg ognjišta.*

Vlastelin se nasmiješi ispod bijelih brkova.

– Ima i među nama takvih, uzmite evo našega prijatelja Nikolaja Ivanića ili sad se eto grof Vronski doselio, koji žele voditi poljoprivrednu industriju; ali dosad, osim što se gubi kapital, to ničim drugim nije urodilo.

– Ali zašto i mi ne radimo kao trgovci? Zašto ne siječemo vrt za lub? – reče Levin vraćajući se na misao koja ga je bila zapanjila.

– Pa eto, kako vi rekoste, zato što je na nama da čuvamo oganj. A ono nije posao za plemiće. A plemićki naš posao ne radi se ovdje, na izborima, nego ondje u svom kutku. Postoji i naš staleški instinkt; šta treba a šta ne treba. Eto u seljaka vidim koji put to isto: čim je iole bolji seljak, odmah gleda koliko god može više zemlje uzeti u najam. Kako god bila loša zemlja, on sve ore. Također bez računa. Čist gubitak.

– Upravo takvi smo i mi – reče Levin. – Drago mi je, vrlo mi je drago bilo što sam vas sreo – dodao je kad je opazio Svijažskoga koji mu je prilazio.

– E eto, sretosmo se prvi put nakon onoga u vas – reče vlastelin – pa se eto i zapričasm.

– Pa jeste li se naizgrdili novoga poretka? – smiješeći se reče Svijažski.

– Ne može čovjek bez toga.

– Duši vam je odlanulo.

XXX

Svijažski uze Levina pod ruku te s njim pođe prema svojim. Sad već nije mogao da obiđe Vronskoga. Stajao je sa Stjepanom Arkadičcem i Sergejem Ivanovičem i motrio pravo u Levina dok im je prilazio.

– Vrlo mi je drago. Čini mi se, imao sam čast da vas sretnem... kod kneginje Ščerbacke – rekao je pružajući ruku Levinu.

– Jest, vrlo dobro pamtim naš susret – reče Levin pa se, pocrvenjevši kao rak, istoga trena okrene te uzme razgovarati s bratom.

Lako se osmjehnuvši, Vronski nastavi razgovarati sa Svijažskim nemajući ni najmanje želje da se upušta razgovor s Levinom; međutim dok je razgovarao s bratom, Levin se neprestano obzirao za Vronskim smišljajući o čemu bi s njime zapodjenuo razgovor da zagladi svoju grubost.

– O čemu je to sada riječ? – upita Levin osvrćući se k Svijažskome i Vronskom.

– O Snetkovu. Treba ili da on odbije ili da pristane – odgovori Svijažski.

– A šta on, je li pristao ili nije?

– Upravo o tome i jest riječ – nije ni jedno ni drugo – reče Vronski.

– A odbije li, tko će se pak onda kandidirati? – upita Levin pogledajući u Vronskoga.

– Tko god hoće – reče Svijažski.

– Hoćete li vi? – upita Levin.

– Samo ne ja – reče Svijažski pošto se bio smeo i bacio uplašen pogled na onoga zagrižljivog gospodina koji je stajao kraj Sergeja Ivanoviča.

– Pa onda tko će? Nevedovski? – reče Levin osjećajući da se spleo.

Ali to je bilo još gore. Nevedovski i Svijažski bijahu dvojica kandidata.

– Ja bogme ni u kom slučaju neću – odgovori zagrižljivi gospodin. Bio je to sam Nevedovski. Svijažski ga upozna s Levinom.

– Šta, i tebe su dirnuli u živac? – reče Stjepan Arkadijč namigujući Vronskome. – To je nešto poput utrka. Moglo bi se i kladiti.

– Da, to dira u živac – reče Vronski. – A kad se čovjek jednom prihvati posla, hoće da ga i dovrši. Borba! – reče on namrštvivši se i stisnuvši svoje snažne čeljusti.

– Eh što nam je Svijažski praktičan čovjek! Sve je u njega tako jasno.

– O da – nepribrano reče Vronski.

Nasta šutnja za koje Vronski – budući da čovjek mora u nešto gledati – pogleda u Levina, u njegove noge, u njegovu uniformu, zatim u njegovo lice pa, opazivši mrke oči što su u nj bile uprte, samo da što kaže reče:

– A kako to da vi – stalan seoski stanovnik, niste mirovni sudac? Vi niste u uniformi mirovnoga suca.

– Zbog toga što smatram da je mirovni sud glupa ustanova – mrko odgovori Levin koji je cijelo vrijeme čekao priliku da zapodjene razgovor s Vronskim kako bi zagladio svoju grubost koju je bio pokazao pri prvom susretu.

– Ja ne mislim tako, naprotiv – čudeći se mirno reče Vronski.

– To je igrarija – prekine ga Levin. Mirovni suci nama nisu potrebni. Osam godina ja s njima nisam imao nikakva posla. Ako je što i bilo, zaključeno je naopako. Mirovni je četrdeset vrsta od mene. Za posao koji stoji dva rublja ja moram slati opunomoćenika koji stoji petnaest.

I on ispriповjedi kako je neki seljak ukrao mlinaru brašno, i kad mu je mlinar to rekao, seljak ga je tužio zbog klevete. Sve je to bilo besmisleno i glupo te, dok je govorio. Levin to i sam osjećao.

– O, to je čudak da mu para nema! – reče Stjepan Arkadijč najblaženije se smiješeći. – Nego hajdemo mi, čini se, glasanje je počelo...

I oni se razidoše.

– Ja ne shvaćam – reče Sergej Ivanovič budući da je bio primijetio nezgodan bratov ispad – ne shvaćam kako čovjek u tolikoj mjeri može biti bez ikakva političkog takta. Eto čega mi Rusi nemamo. Gubernijski predstavnik plemstva – naš je protivnik, ti si s njime *ami cochon*²⁸¹ i moliš ga da se kandidira. A grof Vronski... prijatelja sebi ja od njega neću stvarati; on je pozvao na ručak, ja mu neću ići; ali on je naš čovjek, pa zašto da od njega pravimo neprijatelja? Onda, ti raspituješ Nevedovskoga hoće li se on kandidirati. To se ne radi.

– Ah, ništa ja ne razumijem! I sve to skupa nije ništa – mrko odgovori Levin.

– Ti eto kažeš da sve to skupa nije ništa, a čim se čega latiš, odmah sve zbrkaš. Levin zašutje i oni zajedno udoše u veliku dvoranu.

²⁸¹ *Francuski: vrlo prislan prijatelj prema kome se čovjek vlada posve neceremonijalno.*

Unatoč tomu što je u zraku osjećao podvalu koju su mu bili pripremili, i unatoč tomu što ga svi nisu za to molili, gubernijski je predstavnik svejedno odlučio da se kandidira. U dvorani je sve bilo umuklo, tajnik je glasno objavio da se za gubernijskoga predstavnika kandidira gardijski konjički kapetan Mihail Stjepanovič Snetkov.

Kotarski predstavnici plemstva s tanjurićima na kojima bjehu kuglice zaredaše od svojih stolova prema predsjedništvu te glasanje otpoče.

– Meći desno – šapne Stjepan Arkadijč Levinu kad on zajedno s bratom odmah iza predstavnika priđe k stolu. Ali Levin je sada zaboravio račun koji su mu objasnili te se bojao nije li se Stjepan Arkadijč prevario kad je rekao: »Desno.« Ta Snetkov je bio neprijatelj. Prilazeći glasačkoj kutiji, on je kuglicu držao u desnoj ruci ali, pomislivši da se prevario, pred samom kutijom premetne kuglicu u lijevu ruku i zatim je očito spusti lijevo. Vještak u tom poslu koji je stajao pored kutije i koji je po samoj kretnji lakta prepoznavao tko će kamo metnuti, nezadovoljno se namršti. Nije imao na čemu da vježba svoju pronicavost.

Sve umuknu te se začu prebrojavanje kuglica. Zatim jedan usamljen glas objavi broj onih koji su glasali za kandidata i protiv njega.

Predstavnik bje izabran znatnom većinom glasova. Sve živo zabruji i navali prema vratima. Uđe Snetkov, a plemstvo ga okruži čestitajući mu.

– E, je li sad gotovo? – upita Levin Sergeja Ivanoviča.

– Tek počinje – smiješeći se reče Svijažski umjesto Sergeja Ivanoviča. – Kandidat za predstavnika može dobiti više glasova.

Levin je opet bio posve na to zaboravio. Istom se sada sjetio da je tu bila neka smicalica, ali mu bje dosadno da se prisjeća u čemu se ona ogleda. Zahvatila ga je potištenost te on zaželjje da se izvuče iz te skupine.

Budući da se na nj nitko nije osvrtao i da on, tako se činilo, nikome nije bio potreban, polako se zaputi u malenu dvoranu gdje se mezetilo te osjeti veliko olakšanje kad opet ugleda lakaje. Staračac lakaj ponudi mu nešto da jede i Levin pristane. Pošto je pojeo kotlet s grahom i porazgovarao se s lakajem o njegovim predašnjim gospodarima, ne želeći ulaziti u dvoranu gdje mu bijaše onako neprijatno, Levin pođe da malo prošetata galerijom.

Galerija bijaše puna nagizdanih dama koje su se naginjale preko ograde te nastojale da ne propuste ni jedne riječi od onoga što se dolje govorilo. Kraj dama sjedahu i stajahu elegantni odvjetnici, gimnazijski nastavnici u naočalama i oficiri. Posvuda se govorilo o izborima i o tome kako se namučio predstavnik i kako dobre bjehu prepirke; u jednoj skupini Levin ču kako mu hvale brata. Jedna je dama govorila odvjetniku.

– Eh što mi je drago da sam čula Kozniševa! Gladan čovjek da ga sluša. Divota! Kako je samo sve jasno i kako se sve čuje! Eto u vas na sudu nitko tako ne govori. Jedino Majdelj, ali on ni približno nije tako ljeprek.

Našavši slobodno mjesto uz ogradu, Levin se nagne te stane motriti i slušati.

Svi su plemići sjedili iza preograda podijeljeni po kotarevima. Nasred dvorane stajaše čovjek u uniformi te visokim, jakim glasom objavljivaše:

– Za gubernijskoga predstavnika plemstva kandidira se konjički kapetan prve klase Jevgenij Ivanovič Apuhtin!

Nasta grobna tišina, pa se začu jedan slabašan starački glas:

– Odrekao se!

– Kandidira se dvorski savjetnik Petar Petrovič Bolj – počinjao je opet onaj isti glas.

– Odrekao se! – razlijegne se mlad piskutljiv glas. Opet je počinjalo isto, i opet »odrekao se«. Ovako potraja oko jedan sat. Nalaktivši se na ogradu, Levin je motrio i slušao. S početka se čudio i želio da shvati šta to znači; zatim, pošto se uvjerio da on toga shvatiti ne može, postade mu dosadno. Zatim, pošto je pomislio na sve ono uzbuđenje i srdžbu što je vidio na svim licima, obuze ga neka tuga: odlučio je da ode te pođe dolje.

Prolazeći kroz hodnik na galerijama, sreo je jednoga snuždenog gimnazijalca podbuhlih očiju koji je hodao gore-dolje. Na stepeništu pak dođe mu u susret jedan par: neka dama koja je brzo trčala na peticama i vitki zamjenik državnog tužioca.

– Rekao sam vam da nećete zakasniti – reče tužilac u času kad se Levin uklonio propuštajući damu.

Levin je već bio na izlaznom stepeništu i vadio iz džepa na prsluku broj svoje bunde, kadli ga uhvati tajnik.

– Izvolite molim, Konstantine Dmitriču, glasa se.

Za kandidata se birao Nevedovski koji se onako odlučno bio odrekao. Levin priđe k vratima u dvoranu: bila su zaključana. Tajnik pokuca, vrata se otvoriše, a prema Levinu jurnuše dvojica zajapurenih vlastelina.

– Nemam više snage – reče jedan zajapureni vlastelin. Odmah iza vlastelina promoli se lice gubernijskoga predstavnika. Lice to bijaše strašno od iznemoglosti i straha.

– Jesam li ti rekao da nikoga ne puštaš van! – vikne on čuvaru.

– Pustio sam unutra, vaša preuzvišenosti!

– Gospodi! – pa teško uzdahnuvši, umorno se vukući u svojim bijelim hlačama, ponikav glavom, gubernijski predstavnik pođe sredinom dvorane prema velikome stolu. Nevedovski je dobio više glasova kao što se i predmnijevalo te on posta gubernijski predstavnik plemstva. Mnogi bijahu radosni, mnogi zadovoljni, sretni, mnogi bijahu u zanosu, mnogi nezadovoljni i nesretni.

Gubernijski predstavnik bijaše sav očajan i on toga nije mogao skriti. Kad je Nevedovski pošao iz dvorane, gomila ga okruži te oduševljeno krene za njim isto onako kao što je prvoga dana išla za gubernatorom koji je otvorio izbore, i isto onako kao što je išla za Snetkovom kad je on bio izabran.

Novoizabrani gubernijski predstavnik i mnogi drugi od pobjedničke stranke novih toga su dana bili na ručku u Vronskoga.

Vronski je došao na izbore i zato što mu je bilo dosadno na selu te je Ani valjalo pokazati da on ima pravo na slobodu, i zato da Svijažskoga podupre na izborima te mu se tako oduži što je Vronskoga podupirao na zemskim izborima, ponajviše zato da strogo izvrši sve dužnosti što mu ih je nalagao položaj plemića i posjednika koji je on sam za se odabrao. Ali nikako nije očekivao da bi ga sve to oko izbora moglo ovako zaokupiti, ovako dirnuti u živac i da bi on ovako dobro mogao sve to raditi. Bio je posve nov čovjek među plemićima, ali je očito imao uspjeha i nije se prevario misleći da je već stekao neki utjecaj na plemiće.

Njegovu je utjecaju pripomoglo: njegovo bogatstvo i ugled; divan stan u gradu što mu ga je ustupio stari znanac Širkov koji se bavio novčarskim poslovima i koji je u Kasinu osnovao vrlo naprednu banku; izvrstan kuhar kojega je Vronski doveo sa sela; prijateljavanje s gubernatorom koji mu je bio drug, i to drug kojemu je Vronski bio štićenik; a ponajviše – jednostavno, prema svima jednako držanje koje je ubrzo većinu plemića prisililo da promjene svoje mišljenje o njegovoj tobožnjoj oholosti. Sam je on osjećao da je svaki plemić s kojim bi se upoznao postajao njegov pristaša osim onog šašavog gospodina oženjena Kiti Ščerbackom koji mu je *a propos de bottes*²⁸² bijesno i pakosno izgovorio svu silu kojekakvih gluposti. On je jasno vidio, a i drugi su to priznavali, da je uspjehu Nevedovskoga jako mnogo pridonio on. I slaveći sada u svom domu i za svojim stolom izbor Nevedovskoga, veličao je u sebi svog izabranika. Sami ga izbori toliko zamamiše da je, bude li se oženio u iduće tri godine, i sam pomišljao da se kandidira – nešto slično kao kad je nakon dobivene nagrade koju mu je donio džokej i sam zaželio da se takmiči na utrci.

Sada se pak proslavljao džokejev dobitak. Vronski je sjedio na čelu stola, njemu zdesna sjedio je mlad gubernator, general carske pratnje. Za sve to je bio gospodar gubernije koji je svečano proglašavao početke izbora, držao govore te u mnogim poticao i poštovanje i udvornost, kao što je Vronski vidio; za Vronskoga je to pak bio Kaćka Maslov – takav je imao nadimak u paževskom korpusu – koji se zbnjivao pred njim i kojega je Vronski nastojao *mettre a son aise*.²⁸³ Slijeva je sjedio Nevedovski čije je lice odavalo mladost, nepokolebljivosti zagrižljivost. Prema njemu se Vronski držao jednostavno i s poštovanjem.

Svijažski je svoj neuspjeh vedro podnosio. To čak za njega i nije bio neuspjeh, kako je to sam rekao s peharom se obraćajući Nevedovskome: nije se mogao naći bolji zastupnik onoga novog pravca kojim plemstvo mora da pođe. I zato je sve čestito, kako on reče, podržavalo današnji uspjeh te ga slavilo.

²⁸² *Francuski, doslovce prevedeno = u povodu čizama; inače idiomatski izraz = bez ikakva pametna razloga; ovdje bi se moglo prevesti još i hrvatskosrpskim izrazom: ni krivu ni dužnu.*

²⁸³ *Ohrabriti.*

Stjepan Arkadijč se također radovao što je lijepo proveo vrijeme i što su svi zadovoljni. Za vrijeme izvrsnoga ručka pretresahu se epizode oko izbora. Svijažski komično ponovi plačljivi govor predstavnika pa obraćajući se k Nevedovskome napomenu da će njegova preuzvišenost morati odabrati koji drugi način provjere blagajničkog poslovanja, malo zamršeniji nego su suze. Drugi jedan plemić šaljivdžija ispriповjedi kako su za ples gubernijskoga predstavnika bili naručeni lakaji u čarapama te kako će ih sada valjati natrag poslati ako novi gubernijski predstavnik ne priredi ples s lakajima u čarapama. Za vrijeme ručka, oni koji su se obraćali Nevedovskome neprestano govorahu: »naš gubernijski predstavnik« i »vaša preuzvišenosti«.

To se govorilo s istim onakvim zadovoljstvom s kakvim mladu ženu nazivaju »madame« i muževim imenom. Nevedovski se gradio da je ne samo ravnodušan nego i da prezire taj naslov, ali je bilo očito da je sretan i da se zabrzdava kako ne bi dao oduška oduševljenju koje nije dolikovalo onoj novoj, liberalnoj sredini kojoj su svi pripadali.

Za vrijeme ručka otposlato je nekoliko brzjava ljudima koji su se zanimali za tok izbora. I Stjepan Arkadijč koji je bio jako dobro raspoložen posla Darji Aleksandrovnoj brzjav ovog sadržaja:

»Nevedovski izabran većinom od dvadeset glasova. Čestitam. Javi dalje.« Izdiktirao ga je glasno, napomenuvši: »Trebaju ih obradovati.« A kad je Darja Aleksandrovna primila brzjav, samo je uzdahnula za rubljem potrošenim na brzjav i shvatila da je učinjeno pri kraju ručka. Znala je da Stiva ima slabost pri kraju ručka »*faire fouer le telegraphe*.«²⁸⁴

Sve skupa, izvrsni ručak i vina koja nisu bila dobavljena od ruskih trgovaca vinom, nego ravno iz inozemnih podruma, sve bijaše gospodski, jednostavno i veselo. Ovaj krug od dvadesetorice probrao je Svijažski među istomišljenicima, liberalnim, novim poslenicima a ujedno duhovitim i čestitim ljudima. Napijale su se zdravice, isto tako polušaljive, i novome gubernijskom predstavniku, i gubernatoru, i direktoru banke, i »ljubaznome našem domaćinu«.

Vronski je bio zadovoljan. Nikako nije očekivao da će naći tako prijatnu atmosferu u provinciji. Pri kraju ručka raspoloženje još poraste. Gubernator je molio Vronskoga da dođe na koncert što ga je u korist *bratije*²⁸⁵ priređivala njegova žena, koja i inače želi da se s njime upozna.

– Ondje će biti ples, i vidjet ćeš našu ljepoticu. Zaista, vrijedi doći.

– *Not in my line*²⁸⁶ – odgovori Vronski koji je volio ovaj izraz ali se nasmiješi te obeća da će doći.

Kad su se već bili dizali od stola, i kad svi zapušiše, Vronskome priđe njegov sobar s pismom na poslužavniku.

– Iz Vozdviženskoga po glasniku – reče on značajna izraza.

– Čudo jedno koliko je nalik na zamjenika državnoga tužioca Sventickoga – reče na francuskome jedan gost za sobara dok je Vronski mršteći se čitao pismo.

²⁸⁴ *Zloupotrebljavati telegraf.*

²⁸⁵ *Bratija = monasi jednoga samostana.*

²⁸⁶ *Nije u mojoj kompetenciji*

Pismo je bilo od Ane. Još prije negoli ga je pročitao, on mu je znao sadržaj. Pretpostavljajući da će se izbori završiti u pet dana, on se obećao vratiti u petak. Danas je bila subota, i on je znao da su sadržaj pisma bili prijekori zbog toga što se nije na vrijeme vratio. Pismo što ga je on bio sinoć poslao po svojoj prilici još nije bito stiglo. Sadržaj je bio upravo onakav kako je on to očekivao, ali forma je bila neočekivana i njemu osobito neprijatna.

»Ani je jako bolesna, liječnik kaže da bi mogla biti kakva upala. Ja sama gubim glavu. Kneginjica Varvara nije mi na pomoć već na smetnju. Čekala sam te prekjučer, jučer, i sad šaljem čovjeka da vidi gdje si i što je s tobom? Sama sam htjela doći, ali sam se predomislila znajući da bi to tebi bilo neprijatno. Daj bilo kakav odgovor kako bih znala što da radim.«

Dijete je bolesno, a htjela je sama doći. Kći je bolesna, a ovakav neprijateljski ton. Ovo nedužno izborno veselje i ova mračna teška ljubav kojoj se morao vratiti zapanjiše Vronskoga svojom protivnošću. Ali je valjalo ići, te on prvim vlakom noću oputova kući.

XXXII

Pred dolazak Vronskoga na izbore, razmislivši o tome kako scene što su se među njima ponavljale pri svakom njegovu odlasku mogu njega samo ohladiti a nikako ga privezati, Ana odluči da se na sve moguće načine prisili da mirno podnosi njegovo izbjivanje. Ali onaj hladni, strogi pogled kojim ju je on pogledao kad je došao najaviti svoj odlazak, nju je uvrijedio te on još nije bio ni otišao, a njezin je mir već bio razoren.

U osami kasnije razmišljajući o tom pogledu što je izricao pravo na slobodu, ona je kao i uvijek došla do jednoga – do spoznaje o svojem poniženju. »On ima pravo otići kad god i kamo god hoće. I ne samo otići, nego me i ostaviti. On ima sva prava, ja nemam nikakvih. Ali kad on to zna, ne bi trebalo da to čini.« »Pa šta je on učinio?... Pogledao me hladna, stroga izraza. Naravno, to je neodredivo, neopipljivo, ali toga prije nije bilo, te taj pogled mnogo znači – mislila je ona.

– Taj pogled pokazuje da počinje hladnjeti.«

I premda se uvjerila da počinje hladnjeti, ona svejedno ništa nije mogla učiniti, nije ni u čemu mogla promijeniti svoje držanje prema njemu. Upravo isto onako kao prije jedino ga je ljubavju i privlačnošću mogla zadržati. A isto onako kao i prije, različitim poslovima po danu a morfijem po noći, mogla je prigušivati strašne misli o tome što će biti ako li je on prestane voljeti. Istina, bilo je još jedno sredstvo: ne zadržavati ga – za to ona nije željela ništa drugo do njegove ljubavi – nego se s njime zblížiti, biti u takvu položaju da je on ne ostavlja. To sredstvo bijaše rastava i brak. I ona poče da to želi te odluči da će pristati čim joj prvi put on ili Stiva progovore o tome.

U takvim je mislima ona bez njega provela pet dana, onih pet dana kad je on imao izbivati.

Šetnje, razgovori s kneginjicom Varvarom, odlasci u bolnicu i najviše čitanje, čitanje jedne knjige za drugom ispunjavalo je sve njezino vrijeme. Ali šestoga dana, kad se kočijaš vratio bez njega, osjetila je da više nije kadra prigušivati misao o njemu i onome šta on ondje radi. U to isto vrijeme razboli joj se kći. Ana uze da je neguje, ali ni to je nije rastresio, to više što bolest nije bila opasna. Koliko god da je nastojala, ona tu djevojčicu nije mogla voljeti, a pretvarati se u ljubavi ona nije mogla. Toga dana navečer, pošto je ostala sama, Ana osjeti takav strah za njega da je skoro već bila odlučila da otputuje u grad, ali kad je dobro promislila, napiše ono protivurječno pismo što ga je Vronski dobio pa, i ne pročitavši ga još jednom, poslala ga po glasniku. Sutradan je dobila njegovo pismo te se zbog svega pokajala. S užasom je očekivala da će se ponoviti onaj strogi pogled kojim se okomio na nju odlazeći, osobito kad dozna da djevojčica nije bila opasno bolesna. Ali svejedno joj bijaše drago da mu je pisala. Sada je Ana već u sebi priznavala da je ona njemu na teret, da on žaleći napušta svoju slobodu da se k njoj vrati, pa je ipak, bez obzira na to, bila radosna što će on doći. Nek mu je teško, ali bit će ovdje s njom, moći će ga gledati, pratiti svaki njegov pokret.

Sjedila je u salonu, pod svjetiljkom, s novom *Tainovom*²⁸⁷ knjigom te čitala osluškujući hujanje vjetra napolju i svakog trenutka očekujući dolazak kočije. Nekoliko joj se puta činilo da je čula štopot točkova, ali se prevarila: najzad se začuje ne samo štopot točkova nego i kočijašev povik i mukla tutnjava u natkrivenom ulazu. Čak je i kneginjica Varvara koja je slagala *pasjans*,²⁸⁸ to potvrdila, i Ana, planuvši, ustane, ali umjesto da siđe, kako je to prije deset puta bila učinila, ona zastane. Najednom je obuze stid zbog njezine prijevare, ali najstrašnije joj bijaše to kako će je on primiti. Nije više bila uvrijeđena; ona se tek bojala kako će on očitovati svoje nezadovoljstvo. Sjetila se da je kći već drugi dan bila posve zdrava. Čak je bila ljutita na nju što se oporavila upravo onda kad je pismo bilo poslano.

Zatim se sjeti njega, da je tu, čitav, sa svojim rukama, očima. Začula mu je glas. Pa sve zaboravivši radosno mu potrča u susret.

– No, kako je Ani? – bojažljivo reče on odozdo gledajući Anu dok je trčala prema njemu.

Sjedio je na stolici a lakaj mu je skidao tople čizme.

– Nije ništa, bolje joj je.

– A ti? – reče on otresajući se.

Uzela ga je objema rukama za ruku te je privukla k svome struku ne odvajajući očiju od njega.

– Eh, baš mi je drago – rekao je hladno ogledajući nju, njezinu frizuru, njezinu haljinu koju je, znao je on to, ona zbog njega obukla.

²⁸⁷ *Hippolyte Taine (1828–1893), francuski filozof, historičar i kritičar.*

²⁸⁸ *Francuski: patience; ovdje = igra s kartama u kojoj sudjeluje svega jedan igrač koji slaže karte po utvrđenom redu.*

Sve se to njemu sviđalo, ali već koliko puta sviđjelo! I onaj strogi kameni izraz kojega se ona toliko bojala bio je na njegovu licu,

– E, baš mi je drago. A jesi li ti zdrava? – reče on obrisavši rupčićem mokru bradu te joj cjelivajući ruku. »Svejedno – mislila je ona – samo nek je on tu, a kad je tu, ne može, ne smije da me ne voli.«

Večer prođe ugodno i u veselu raspoloženju, s kneginjicom Varvarom koja mu se tužila da je Ana za njegova izbivanja uzimala morfij.

– A što bi drugo? Nisam mogla spavati... Smetale mi misli. Kad je on tu, nikad ga ne uzimam. Gotovo nikad.

On ispriповjedi sve o izborima, a Ana ga je pitanjima umjela navesti upravo na ono što je njega veselilo – njegov uspjeh. Ispriповjedila mu je sve što ga je zanimalo kod kuće. I sva njezina kazivanja bjehu vedra da vedrija nisu mogla biti.

Ali kasno navečer kad ostadoše sami, Ana je, videći da je opet posve njime ovladala, htjela da zbríše onaj teški dojam što ga je prouzrokovalo pismo. Rekla je: – Nego sad priznaj, bilo ti je krivo što si dobio pismo i nisi mi vjerovao?

Tek što je to bila rekla shvatila je, koliko on god sada osjeća za nju ljubav, nije joj toga oprostio.

– Da – rekao je – pismo je bilo tako čudno. Sjedne strane Ani bolesna, s druge opet ti sama želiš doći.

– To je sve bila istina.

– Pa ja i ne sumnjam.

– Ne, ti sumnjaš. Nezadovoljan si, vidim.

– Ni jednoga trenutka. Jedino sam nezadovoljan, to je istina, time što ti kao da ne dopuštaš da ima dužnosti...

– Dužnosti da se ide na koncert...

– Ali nećemo o tome govoriti – reče on.

– A zašto da ne govorimo? – reče ona.

– Htio bih samo reći da mogu iskrsnuti prijeki poslovi. Evo sad ću morati putovati u Moskvu radi kuće... Ah, Ana, zašto si ti tako razdražljiva? Zar ti ne znaš da ja bez tebe ne mogu živjeti?

– E ako je tako – reče Ana odjednom promijenjenim glasom – onda ti je ovaj život na teret... Da, dođeš na jedan dan te odeš, kao što rade...

– Ana, to je okrutno. Čitav sam život spreman dati... Ali Ana ga: nije slušala.

– Ako ti pođeš u Moskvu, i ja ću. Neću da ostanem ovdje. Mi se ili moramo rastati ili živjeti zajedno.

– Pa ti dobro znaš da je to jedina moja želja. Ali za to je...

– Potrebna rastava? Pisat ću mu. Vidim da ovako ne mogu živjeti... Ali s tobom putujem u Moskvu.

– Ti baš kao da mi prijetiš. Pa ja ništa toliko ne želim koliko da se ne rastajem s tobom – smiješeći se reče Vronski. Ali dok je on govorio ove nježne riječi, u njegovim očima sijevne zao pogled progonjena i ljuta čovjeka. Vidjela je taj pogled i tačno pogodila njegovo značenje.

»Aka je tako, onda je to nesreća!« govorio je onaj njegov pogled. To je bio trenutačan dojam, ali ona ga nikad više nije zaboravila.

Ana napisa pismo mužu moleći ga rastavu, a pri koncu se studenoga, pošto se rastala s kneginjicom Varvarom koja je morala otputovati u Petrograd, s Vronskim preseli u Moskvu. Očekujući svaki dan odgovor Alekseja Aleksandroviča i odmah nakon toga rastavu, oni se sada nastane zajedno kao braćni drugovi.

SEDMI DIO

I

Levinovi su već treći mjesec živjeli u Moskvi. Već je odavna bio minuo rok kad je prema najpouzdanijim računima ljudi koji se u to razumiju, Kiti imala roditi; a ona je još jednako nosila i ni po čemu se nije moglo opaziti da bi to vrijeme bilo bliže sada negoli pred dva mjeseca. I liječnik, i primalja, i Doli, i mati, a osobito Levin koji bez užasa nije mogao ni pomisliti na ono što se bliži, svi su počeli osjećati nestrpljenje i nemir; jedino se Kiti osjećala posve mirnom i sretnom.

Ona je sad spoznala da se u njoj zametnulo novo osjećanje ljubavi prema budućem djetetu koje je za nju već dijelom bilo kao pravo dijete te je s užitkom osluškivala to osjećanje. Ono sad već nije bilo posve njezin dio, nego je moglo živjeti i svojim vlastitim, od nje nezavisnim životom. Često ju je to boljelo, ali je zbog toga željela i da se nasmije od neke čudne i nove radosti.

Svi koje je ona voljela bijahu s njom, i svi bijahu tako dobri prema njoj, tako su je pazili, tako je u svemu gledala samo priyatnost da ona ne bi ni željela boljega ni priyatnijega života kad ne bi znala i ćutjela da se to mora uskoro svršiti. Jedino što joj je kvarilo ćar ovoga života bijaše to da joj muž nije bio onakav kakav je ona željela da bude i kakav je on bivao na selu.

Ona je voljela njegovo smireno, ljubazno i gostoljubivo držanje na selu. U gradu pak on je neprestano nekako bio nemiran i na oprezu kao da se bojava da ga tkogod ne uvrijedi, a osobito da ne uvrijedi nju. Ondje, na selu, znajući oćito da je tamo gdje mu je mjesto, on se nikamo nije ųurio niti je ikad bio besposlen. Ovdje, u gradu, on se neprestano ųurio kao da će što propustiti, a raditi međutim nije imao šta. I ona je njega ųalila. Drugima, znala je, on se nije ćinio jadan; naprotiv, kad bi ga Kiti motrila u društvu kao što ponekad netko zna da motri voljena ćovjeka nastojeći ga gledati kao da je tuđ te tako za se utvrditi dojava što ga on ostavlja na druge, vidjela je, strahujući ćak od posvemašnje ljubomore, da on ne samo da nije jadan nego da je veoma privlaćan svojom ćestitošću, pomalo staromodnom, stidljivom uljudnošću prema ųenskom svijetu, svojom snažnom pojavom i naroćitim, tako se njoj ćinilo, izraųajnim licem. Ali ona nije gledala njegovu vanjštinu već nutrinu; vidjela je da on ovdje nije onaj pravi; drugaćije ga ona nije mogla shvatiti. Kadikad bi ga u duši prekoravala zbog toga što ne umije ųivjeti u gradu, kadikad bi opet u sebi priznavala da je njemu odista teško da ovdje svoj ųivot uredi tako da njime bude zadovoljan.

A, zapravo, šta je on i mogao raditi? Kartati se nije volio. U klub nije odlazio. Da druguje s veseljacima kao što je Oblonski, dobro je znala što to znaći... to znaći piti i nakon pijanke nekamo odlaziti. Bez užasa ona nije mogla ni pomisliti kamo u takvim prilikama odlaze muškarci. Da zalazi u društvu? Ona je međutim znala da bi tu valjalo nalaziti zadovoljstva u zbliųavanju s mladim ųenskim svijetom, a toga ona nije mogla ųeljeti. Da sjedi kad kuće s njome, s materom i sa sestrama? Međutim, koliko god su njoj bili priyatni i dragi jedni te isti razgovori – »rekla-kazala«, kako je te razgovore među sestrama zvao stari knez – znala je da to njemu mora biti dosadno. Pa šta mu je onda ostalo da radi? Da nastavi

pisati knjigu? I to je on pokušao da radi te je isprva išao u biblioteku da ispisuje citate i prikuplja podatke za svoju knjigu; međutim, kao što joj je i govorio, što je više besposličio to mu je manje ostajalo vremena. A osim toga još se žalio da je ovdje isuviše razgovarao o svojoj knjizi i da su mu se stoga sve misli o njoj pobrkale te izgubile svaku privlačnost.

Jedina korist od ovoga gradskog života bijaše ta da ovdje u gradu nikad nije bilo među njima svađe. Je li stoga što su uvjeti gradskoga života drukčiji, ili stoga što su oboje postali obazriviji i razumniji u tom pogledu, tek u Moskvi među njima ne bje svađa zbog ljubomore kojih su se oni i te kako bojali prelazeći u grad. U tom se smislu desio za njih oboje jedan nadasve važan događaj, naime susret Kiti i Vronskoga. Stara kneginja, Marja Borisovna, Kitina krsna kuma koja je nju uvijek voljela, poželjela je da je svakako vidi. Zbog svoga stanja Kiti nikamo nije izlazila, ali je s ocem ipak otišla k uvaženoj starici i u nje srela Vronskoga. Kiti je pri ovome susretu sebe mogla prekoriti samo zbog toga što joj je, u prvi mah kad je u građanskom odijelu prepoznala njojzi nekoć toliko znane crte, zastao dah, krv navalila u srce i što joj je, ona je to osjećala, živa rumen udarila u lice. Ali to potraja tek koji trenutak. Još joj otac, koji namjerno glasno zapodje razgovor s Vronskim, nije bio ni svršio svoj razgovor, a ona već bijaše posve spremna motriti, Vronskoga, govoriti s njime ako zatreba isto onako kao što je govorila s kneginjom Marjom Borisovnom i, što je glavno, govoriti tako da bi sve do posljednje intonacije i smiješka mogao odobriti muž koga je, nevidljivo nazočna, ona nekako u taj čas osjećala.

Izmijenila je s njime nekoliko riječi, čak se mirno osmijehnula na njegovu šalu o izborima koje on nazva »naš parlamenat«. (Valjalo se osmijehnuti da pokaže kako je razumjela šalu.) Ali se odmah zatim okrenula kneginji Marji Borisovnoj te ga nijedanput više nije pogledala dok nije ustao opraštajući se; tada ga je pogledala, ali očito samo zato što je neuljudno ne gledati čovjeka kad se oprašta i klanja. Ocu je bila zahvalna što joj ništa nije rekao o susretu s Vronskim; ali po osobitoj njegovoj nježnosti za uobičajene šetnje nakon posjeta vidjela je da je on zadovoljan njome. Ona je sama sobom bila zadovoljna. Nikako nije očekivala da će se u nje naći toliko snage da zaprete negdje u dubini duše sve uspomene na prijašnja osjećanja prema Vronskome i da se ne samo učini već i da zaista prema njemu bude potpunoma ravnodušna i mirna.

Levin je kudikamo više od nje pocrvenio kad mu je rekla da je u kneginje Marje Borisovne susrela Vronskoga. Njoj je jako teško bilo da to njemu kaže, ali joj još teže bijaše i dalje govoriti o pojedinostima toga susreta budući da je on nije ništa pitao nego ju je samo motrio.

– Meni je jako žao što tebe nije bilo – rekla je. – Ne zato što te nije bilo u sobi... uz tebe ne bih bila onako prirodna... Ja sada crvenim kudikamo više, neuporedivo, neuporedivo više – govorila je crveneći do suza. – Nego zato što ti odnekle iz prikrajka nisi mogao gledati. Iskrene joj oči rekoše Levinu da je ona zadovoljna sobom, i on se, unatoč tome što je ona crvenjela, smjesta primirio te je stao o svemu raspitivati, a to je ona upravo i željela. Kad je on sve doznao, čak i za onu pojedinost da ona samo u prvom trenu nije mogla da ne pocrveni, ali da

joj je nakon toga bilo sve uistinu jednostavno i lako kao da je bilo koga drugoga sreća, Levin se potpunoma razvedrio i rekao kako mu je to jako drago te da se sada više neće ponijeti onako glupo kao na izborima već da će se u prvom susretu s Vronskim potruditi da bude što može prijazniji. – Tako je tegobno misliti da postoji čovjek, gotovo neprijatelj, s kojim ti se teško susretati – reče Levin. – Jako mi je, jako drago.

II

– Pa svrati onda, molim te, do Boljevih – reče Kiti mužu kad je u jedanaest, prije nego što će otići od kuće, navratio u njezinu sobu. – Znam da ćeš ručati u klubu, tata te je zapisao. A šta ćeš raditi prije podne?

– Idem malo do Katavasova – odgovori Levin.

– Ma zašto tako rano?

– Obećao me upoznati s Metrovom. Volio bih se s njime porazgovarati o svojoj knjizi, to je poznat petrogradski učenjak – reče Levin.

– A, ono si ti njegov članak onako hvalio? Dobro, a onda – reče Kiti.

– Još ću možda u sud po sestrinu poslu.

– A na koncert? – upita ona.

– Kud bih ja tamo sam!

– Nemoj, samo ti idi; ondje daju nešto novo... Tebe je to toliko zanimalo. Ja bih svakako išla.

– Dobro, u svakom slučaju navratit ću kući pred ručak – reče on gledajući na sat.

– Daj obuci crni kaput da bi odmah mogao svratiti do grofice Bolj.

– Ama zar je to baš tako potrebno?

– Ah, svakako! Grof je bio u nas. Eh, zar je to teško? Svratiš, sjedneš, porazgovoriš pet minuta o vremenu, ustaneš i odeš.

– Eh, nećeš mi vjerovati toliko sam se od toga odvikao da me prosto stid. I šta? Došao tuđ čovjek, sjeo, sjedio malo bez ikakva posla, njima zasmetao, sebe oneraspoložio te otišao. Kiti se nasmija.

– Pa valjda si ti išao u posjete kao momak? – rekla je.

– Išao sam, ali me uvijek bilo stid, a sad sam se tako odvikao da bih bogme radije dva dana bio bez ručka nego da učinim taj posjet. Toliko mes tid! Meni se sve čini da će se oni uvrijediti, kazat će: zašto ovaj dođe a nije imao nikakva posla?

– Ne, neće se uvrijediti. Ja ti za to odgovaram, – reče Kiti smiješeći se dok mu je gledala u lice. Uzela ga je za ruku. – E pa, zbogom... Navrati, molim te.

On je već htio da ode pošto je poljubio ženinu ruku kadli ga ona zaustavi.

– Kostja, ti znaš da mi je ostalo jošte svega pedeset rubalja.

– Šta onda, svratit ću u banku i uzeti. Koliko? – rekao je odajući nezadovoljstvo koje je ona dobro poznavala.

– Ne, čekaj. – Zadržala mu je ruku. – Da porazgovorimo, mene to zabrinjava. Rekla bih, ja ništa suvišno ne trošim, a novci se prosto tope. Mora da mi nešto ne radimo kako treba.

– Ni govora – reče on nakašljavajući se i gledajući je ispod oka.

Ovo je nakašljavanje ona poznavala. Bio je to znak njegova jakog nezadovoljstva ali ne njome, već nezadovoljstva samim sobom. Bio je zaista nezadovoljan, ali ne zbog toga što je potrošeno mnogo novaca, već zbog toga što ga podsjećaju na ono što on sam, znajući da tu nešto nije dobro, želi zaboraviti.

– Naredio sam Sokolovu da proda pšenicu i da za mlin uzme predujam. Novaca će svakako biti.

– Nije to, nego ja se bojim da je općenito mnogo...

– Ni govora, ni govora – ponovi on. – E sad zbogom, dušo moja.

– Nije tako, ja zbilja ponekad zažalim što sam poslušala mamu. Kako bi lijepo bilo na selu! A ovako sam vas sviju namučila i novce trošimo...

– Ni govora, ni govora. Nijednom još otkako sam se oženio nisam rekao da bi nešto drugo bilo bolje od ovoga kako jest...

– Uistinu? – rekla je gledajući mu u oči.

Rekao je to ne misleći, samo da je utješi. Ali kad je, pogledavši je opazio da su ove iskrene mile oči upitno uprte u njega, ponovio je to isto ali sada od sveg srca. »Ja posve zaboravljam na nju« pomisli. I sjeti se onoga što ih je tako skoro očekivalo.

– A hoće li skoro? Kako to ti osjećaš? – prošapta on uzevši je za obje ruke.

– Toliko sam puta o tome mislila da sada ništa ne mislim niti znam.

– I nije te strah?

Ona se prezirno osmjehnula.

– Ni mrvicu – rekla je.

– Bude li štogod, ja sam u Katavasova.

– Ne, ništa neće biti, i ne misli na to. Ići ću s tatom u šetnju na bulevar. Svratit ćemo k Doli. Pred ručak ću te čekati. Ah, da! Znaš li ti da Dolin položaj postaje zaista nemoguć? Na sve je strane dužna, a novaca nema. Jučer sam govorila s mamom i s Arsenijem (tako je ona zvala muža sestre Ljvove) te smo odlučili da ti i on zaskočite Stivu. To je zaista nemoguće. S tatom se o tome ne može govoriti... Međutim, kad biste ti i on...

– Ali šta mi tu možemo? – reče Levin.

– Ti ćeš ionako biti u Arsenija, razgovaraj s njime: on će ti reći šta smo mi odlučili.

– Eh, uz Arsenijevu pomoć ja unaprijed na sve pristajem. Dakle svratit ću da njega. Nego, ako odem na koncert, onda ću poći s Natali. E, a sada zbogom.

Na ulaznim stepenicama zaustavi, Levina njegov stari sluga još iz momačkog života, Kuzma, koji je upravljao gradskim domaćinstvom.

– Krasavčika su (bio je to lijevi rudni konj, doveden sa sela) opet potkovali, a on jednako hramlje – reče. – Šta zapovijedate? Prvo su vrijeme u Moskvi Levina zanimali konji dovedeni sa sela. Htio je da sve oko vožnje udesi što se može bolje

i jeftinije; ali se pokaza da su vlastiti konji skuplji od unajmljenih u izvoščika, pa su zato uzimali izvoščika.

– Reci neka pozovu vidara, možda je uboj.

– Eh, a za Katerinu Aleksandrovnu? – upita Kuzma.

Levina sada više nije zaprepašćivalo, kao u prvo vrijeme njegova boravka u Moskvi, da je za prijevoz s Vozdviženke na Sivcev Vražak valjalo u tešku kočiju uprezati par jakih konja, odvesti tu kočiju po bljuzgavici četvrt vrste i stajati ondje četiri sata plativši za to pet rubalja. Sada mu se to već činilo naravnim.

– Reci izvoščiku da dovede par konja za našu kočiju – reče.

– Molim, gospodine. Pa pošto je, zahvaljujući gradskim uvjetima života, ovako jednostavno i lako svladati teškoću koja bi u selu zahtijevala i te koliko vlastitog napora i pažnje, Levin iziđe na ulazne stepenice pa, pozvavši izvoščika, sjedne te se poveze u Nikitsku ulicu. Putem više nije mislio o novcima nego je razmišljao o tome kako će se upoznati s petrogradskim učenjakom koji se bavi sociologijom i kako će s njime govoriti o svojoj knjizi.

Samo su u prvo vrijeme života u Moskvi Levina zaprepašćivali oni, seoskome stanovniku čudni, neproduktivni, ali neizbježni troškovi što ih je morao praviti na sve strane. Ali sad je već bio navikao na njih. Njemu se u tom pogledu dogodilo ono što se, kako vele, događa pijancima: prva je čašica – ko kolac, druga ko kobac, a nakon treće – čašice lete ko sitne ptičice. Kad je Levin mijenjao prvu novčanicu od sto rubalja za nabavku livreje lakaju i vrataru, i nehote je pomislio da će ove, nikom potrebne livreje, ali neizbježno prijeko potrebne ako se sudi po tome kako se začudiše kneginja i Kiti pri spomenu da bi se moglo i bez livreje – da će te livreje stajati koliko dva radnika ljeti, to jest blizu tri stotine radnih dana od Svete nedjelje do poklada, i to naporno radeći od ranoga jutra do kasne večeri – i ta je novčanica od sto rubalja još išla ko kolac. Ali iduća, razmijenjena za nabavku živeža za ručak rođacima koji je stajao dvadeset i osam rubalja, premda se u Levinu pobudila misao kako je dvadeset i osam rubalja – devet mjera zobi koju su, u znoju i stenjući kosili, vezali, mlatili, vijali, prosijavali i zasipali – ova je iduća išla ipak lakše. A sad mijenjane novčanice već odavno ne pobuđivahu ovakvih misli, te su letjele ko sitne ptičice. Odgovara li rad, utrošen na stjecanje novca, onome zadovoljstvu koje pruža ono što je za nj kupljeno, ta se misao već odavno bila zametnula. Gospodarski račun o tome da postoji određena cijena ispod koje se ne smije prodati neko žito isto je tako bio zaboravljen. Raž, kojoj je cijenu tako dugo održavao, bijaše prodana za pedeset kopejki jeftinije po mjeri nego što se za nju davalo pred mjesec dana. Čak ni proračun da uz ovakve troškove neće biti moguće proživjeti cijelu godinu bez duga – ni taj proračun više nije imao nikakva značenja. Jedno se samo tražilo; da u banci bude novaca ne pitajući odakle su, tako da se uvijek znade za što će se sutra kupiti govedina. A na taj se račun u njega dosad pazilo; uvijek je imao novaca u banci. Ali sada novci iz banke odoše, i on nije pravo znao odakle da ih uzme. I upravo to ga je, kad mu Kiti spomenu novce, na trenutak oneraspoložilo; ali nije imao kada da o tome misli. Vozio se razmišljajući o Katavasovu i o skorom poznanstvu i Metrovom.

III

Levin se za ovoga svoga posjeta opet bio prisno prijateljski s bivšim drugom sa sveučilišta, profesorom Katavasovom s kojim se nije bio vidio od svoje ženidbe. Katavasov mu bijaše prijatan zbog jasnoće i jednostavnosti svoga nazora o svijetu. Levin je držao da jasnoća Katavasovljeva nazora o svijetu potječe od njegove beznačajne naravi, Katavasov pak držaše da nedosljednost Levinove misli potječe od premalo discipline njegova uma; ali Katavasovljeva jasnoća Levinu bijaše prijatna, a obilje nediscipliniranih Levinovih misli bijaše prijatno Katavasovu, te su oni voljeli da se susreću i prepiru.

Levin je čitao Katavasovu neka mjesta iz svoje knjige i ona mu se svidješe. Jučer, kad je sreo Levina na javnome predavanju, Katavasov mu reče da se poznati Metrov, čiji članak se Levinu bio onako svidio, nalazi u Moskvi te da se jako zanima za ono što mu je Katavasov rekao o Levinovu djelu i da će Metrov biti u njega sutra u jedanaest te da bi se rado upoznao s njime.

– U svakom slučaju vi se popravljate, prijane, to mi je milo vidjeti – reče Katavasov dočekujući Levina u malome salonu.

– Čujem ja zvono i mislim: nije moguće da je na vrijeme... Pa što kažete za Crnogorce? Rođeni ratnici.

Katavasov mu u dvije – tri riječi ispriповjedi posljednje vijesti pa, ušavši u kabinet, upozna Levina s oniskim, čvrstim čovjekom prijatne vanjštine. Bio je to Metrov. Razgovor se kraće vrijeme vodio o politici i o tome kako se u višim petrogradskim krugovima gleda na posljednje događaje. Metrov je prenio riječi koje su njemu bile poznate iz pouzdana vrela i koje je tobože u povodu tih događaja rekao car i jedan ministar. Katavasov je bio isto tako kao pouzdano čuo da je car rekao nešto posve drugo. Levin se potrudio da zamisli takvu situaciju u kojoj su i jedne i druge riječi mogle biti izrečene, i razgovor se o toj temi prekide.

– Jeste, eto, napisao je gotovo cijelu knjigu o prirodnim uvjetima radništva u odnosu prema zemlji – reče Katavasov.

– Ja nisam specijalist, ali meni se kao prirodoslavcu svidjelo to što on čovječanstvo ne uzima kao nešto izvan zooloških zakona nego, naprotiv, vidi njegovu zavisnost od sredine te u toj zavisnosti traži zakone razvitka.

– To je jako zanimljivo – reče Metrov.

– I ja sam započeo pisati knjigu o seoskome gospodarstvu ali sam i nehote, baveći se glavnim oruđem seoskoga gospodarstva, radništvom – uze Levin crveneći – došao do posve neočekivanih rezultata.

I Levin poče pažljivo, kao da ispituje teren, izlagati svoje gledište. Znao je da je Metrov napisao članak protiv opće prihvaćenoga političko-ekonomskog naučavanja, ali do koje se mjere može nadati da će u njega naići na razumijevanje za svoje nove nazore on niti je znao, niti se mogao dovinuti po umnome i mirnom učenjakovu licu.

– Pa u čemu vi to vidite osobita svojstva ruskoga radnika? – reče Metrov. – U zoologijskim, da tako kažemo, njegovim svojstvima ili u uvjetima u kojima se on nalazi.

Levin vidje da se već o ovome pitanju iskazuje misao s kojom se on nije slagao; ali on nastavi izlagati svoju misao koja se sastojala u tome da ruski radnik ima pogled na zemlju potpunoma različit od drugih naroda. A da bi tu tvrdnju dokazao, požurio se da dodadne kako, po njegovu mišljenju, ovaj pogled ruskoga naroda potječe od toga što je spoznao svoj poziv da naseli golema, nezauzeta prostranstva na Istoku.

– Čovjek lako pada u zabludu stvarajući zaključke o općem pozivu naroda – reče Metrov prekidajući Levina. – Položaj radnika uvijek će zavisiti od njegova odnosa prema zemlji i kapitalu. I više ne dajući Levinu da dovrši svoju misao, Metrov mu uze izlagati posebnost svojega naučavanja.

– U čemu je bila posebnost njegova naučavanja Levin nije shvatio jer se nije ni trudio da shvati: vidio je da Metrov, isto kao i drugi, unatoč svome članku u kojemu je oborio naučavanje ekonomista, na položaj ruskoga radnika svejedno gleda samo sa stajališta kapitala plaće i rente.

Premda je morao priznati da je u istočnom, najvećem dijelu Rusije renta još jednaka ničtici, da plaća za devet desetina osamdesetmilijunskog ruskog stanovništva dostaje samo za njihovu prehranu te da kapital ne postoji drukčije do u obliku najtemeljitijeg oruđa, on je svejedno samo s ovog stajališta promatrao svakoga radnika, premda se u mnogome nije slagao s ekonomistima te je imao svoju novu teoriju o plaći, koju je izložio Levinu.

Levin je slušao nevoljko i u početku se protivio. Već je htio da prekine Metrova kako bi rekao svoju misao koja je po njegovu mišljenju imala učiniti suvišnim dalje izlaganje. Ali onda, kad se uvjerio da oni do te mjere različito gledaju na problem da nikad jedan drugoga neće shvatiti, on više nije proturječio te je samo slušao. Unatoč tome što mu sad već uopće nije bio zanimljivo ono što je govorio Metrov, svejedno je osjećao nekako zadovoljstvo dok ga je slušao. Njegovu je samoljublju laskalo što mu je ovakav učen čovjek ovako rado iznosio svoje misli, što se pokazao tako i povjerljiv prema Levinovu poznavanju predmeta, ponekad samo kakvom napomenom upozoravajući na čitave probleme. On je to pripisivao svojoj vrijednosti ne znajući da je Metrov, pošto je već bio razgovarao sa svima oko sebe, naročito rado govorio o tom predmetu sa svakim novim čovjekom te da je općenito rado sa svima govorio o predmetu koji je njega zanimao a koji njemu samom još nije bio jasan.

– Ej, pa mi ćemo zakasnuti – reče Katavasov pogledavši na sat čim Metrov završi svoje izlaganje.

– Jest, danas je sjednica u Društvu ljubitelja prirode u spomen Svintičeva pedesetogodišnjeg jubileja – reče Katavasov na Levinov upit. – Ja i Petar Ivanič mislili smo da pođemo. Obećao sam održati predavanje o njegovim radovima iz zoologije. Pođite s nama, vrlo je zanimljivo.

– Da, a već je zaista i vrijeme – reče Metrov. Hajdete s nama, a otamo ćemo, ako izvolite, k meni. Jako bih želio da mi pročitate cijelo svoje djelo.

- Nema bogzna šta da čujete. I onako to još nije dovršeno.
- Ali na sjednicu ću vrlo rado.
- Nego, čujete li vi, prijane? Podnio sam zasebno mišljenje – reče Katavasov dok je u drugoj sobi oblačio frak. I zapodje se razgovor o sveučilišnom pitanju.

Sveučilišno se pitanje te zime u Moskvi bilo smatralo kao nešto vrlo važno. Tri stara profesora u vijeću nisu prihvatila mišljenje mladih; mladi su podnijeli zasebno mišljenje. Po sudu jednih to je mišljenje bilo užasno, po sudu drugih bilo je to najjednostavnije i najopravdanije mišljenje, te se profesori podijeliše u dvije stranke. Jedni, kojima je pripadao Katavasov, vidjeli su na protivničkoj strani podlo doušivanje i prijevaru; drugi – djetinjariju i nepoštovanje autoriteta. Premda sam nije pripadao sveučilištu, Levin je već nekoliko puta za svoga boravka u Moskvi o tome slušao i govorio te što se toga tiče imao svoje utvrđeno mišljenje; sudjelovao je u razgovoru koji se nastavio i na ulici dok sva trojica ne stigoše do zgrade staroga sveučilišta.

Sjednica bijaše već započela. Za stolom prekrivenim suknom, za koji sjedoše Katavasov i Metrov, sjedahu još šestorica, a jedan je od njih, duboko nagnut nad rukopisom, nešto čitao. Levin sjede na jednu od slobodnih stolica što su stajale oko stola te šaptom zapita studenta koji je tu sjedio što se to čita. Nezadovoljno premjerivši Levina, student reče: – Životopis.

Premda Levina baš nije zanimao učenjakov životopis, i nehote je slušao te doznao štošta zanimljivo i novo o životu znamenitoga čovjeka.

Kad je predavač završio, predsjednik mu zahvali te pročita stihove pjesnika Menta što su mu bili poslani za ovaj jubilej i nekoliko riječi u znak zahvale stihotvorcu. Zatim Katavasov svojim gromkim, kričavim glasom pročita svoj prikaz o jubilarčevim znanstvenim radovima.

Kad je Katavasov završio, Levin pogleda na sat, vidje da je već prošlo jedan te pomisli da do koncerta neće dospjeti Metrovu pročitati svoje djelo, a osim toga mu se to sada više nije niti dalo. On je i za vrijeme čitanja mislio o predašnjem razgovoru.

Sada mu je bilo jasno, ako Metrovljeve misli i jesu značajne, da i njegove isto tako nešto znače; te se misli mogu istančati i do nečega dovesti samo ako svaki bude zasebno radio na odabranome putu, a od priopćavanja tih misli nastati ne može ništa.

Pa, odlučivši da odbije Metrovljev poziv, Levin mu pri koncu sjednice priđe. Metrov Levina upozna s predsjednikom s kojim je on razgovarao o političkim novostima. Pri tom je Metrov ispriповjedio predsjedniku ono isto što je bio pripovijedao Levinu, a Levin je stavio iste primjedbe što je već jutros bio stavljao, ali za razliku iznese i svoje novo mišljenje što mu je upravo ondje bilo palo na pamet.

Nakon toga zapodje se opet razgovor o sveučilišnom pitanju. Budući da je Levin sve to već bio čuo, požuri se da kaže Metrovu kako žali što se ne može koristiti njegovim pozivom, nakloni se lijevo i desno te se odveze k Ljovu.

IV

Ljvov, muž Natalije, Kitine sestre, cio je svoj život proveo u prijestolnicama i u inozemstvu gdje je bio i odgojen i gdje je služio u diplomaciji.

Prošle je godine napustio diplomatsku službu, ne zbog kakve neugodnosti (nikad on ni s kim nije imao neugodnosti), te prešao u dvorsku kancelariju u Moskvi kako bi dvojici svojih dječaka dao najbolji odgoj.

Unatoč najoštrijoj suprotnosti u navikama i u nazorima te unatoč tome što je Ljvov bio stariji od Levina, te se zime oni veoma sprijateljiše i zavolješe jedan drugoga.

Ljvov je bio kod kuće, a Levin mu uđe bez najave.

U kućnome haljetku s pojasom, u visokim papučama od jelenske kože, Ljvov je sjedio u naslonjaču i s pomoću *pinceneza*²⁸⁹ modrih stakala čitao knjigu što je stajala na stalku, svojom lijepom rukom oprezno držeći od sebe dopola upepeljenu cigaru.

Lijepo, prefinjeno i još mlado njegovo lice kojemu je kovrčasta, sjajna srebrna kosa pridavala još plemenitiji izraz, zasja od smiješka kad spazi devina.

– Sjajno! A ja sam upravo kanio poslati koga do vas. No, kako Kiti? Sjednite ovamo, udobnije je... – Ustao je te primakao stolicu za njihanje. – Jeste li čitali posljednju okružnicu u *Journal de St. Petersbourg*?²⁹⁰ Smatram da je to nešto divno – rekao je pomalo francuskim naglaskom.

Levin ispriповjedi ono što je čuo od Katavasova da se govori u Petrogradu pa, započevši o politici, ispriповjedi o svome poznanstvu s Metrovom i odlasku na sjednicu. Ljvova je jako zanimalo.

– Eto, ja vam zaviđam što imate pristupa u taj zanimljivi učenjački svijet – reče. Pa kao i obično kad bi se razgovorio, odmah prijeđe na francuski jezik kojim se lakše izražavao.

– Istina da ja i nemam kad. I moja me služba, i moje bavljenje djecom toga lišavaju; a onda ne stidim se reći da je moje obrazovanje nepotpuno.

– Ja to ne bih rekao – uze Levin smiješeći se te je, kao i uvijek, bio dirnut njegovim skromnim mišljenjem o sebi, koje podnipošto nije dolazilo od želje da se čovjek istakne ili čak da bude skroman, nego je poteklo od savršene iskrenosti.

– Ah, kako da nije! Ja sad osjećam kako nisam dovoljno obrazovan. Čak mi je i za odgoj moje djece mnogo toga potrebno osvježiti u pameti i jednostavno naučiti. Jer nije dovoljno samo imati učitelje, potreban je i nadzornik, kao što su u vašem gospodarstvu potrebni radnici i nadglednik. Evo što ja čitam – pokaže on Buslajevljevu gramatiku što je ležala na stalku – to se traži od Miše, a tako je teško... Nego dajte vi meni protumačite. Ovdje on kaže...

Levin mu htjede objasniti kako to ne treba shvatiti nego jednostavno naučiti; ali se Ljvov nije s njime slagao.

²⁸⁹ *Pince-nez, francuski = naočale koje se samo nataкну na nosni hrbat.*

²⁹⁰ *Francuski = Petrogradski dnevnik.*

– Jest, vi se sada tome smijete! Naprotiv, vi ne možete zamisliti kako se ja, gledajući vas, učim onome što mene čeka, to jest odgajanju djece.

– Eh, ali se nemate čemu naučiti – reče Ljvov.

– Ja znam jedno – reče – Levin – da ja nisam vidio bolje odgojene djece nego što su vaša i da sebi ne bih želio bolje djece od vaše.

Ljvov se očito htjede svladati da ne pokaže svoje radosti, ali je ipak zasjao od smiješka.

– Samo da budu bolji od mene. To je sve što ja želim. Vi još ne znate, za sve muke – počeo on – s dječacima koji su poput mojih bili zapušteni zbog života u inozemstvu.

– Sve ćete vi to naknaditi. Oni su tako sposobna djeca. Glavno je – moralni odgoj. Eto čemu se ja učim gledajući vašu djecu.

– Velite – moralni odgoj. Ne može čovjek zamisliti kako je to teško! Tek što ste odoljeli jednome, iskršava drugo, pa se opet bori. Da nije potpore u religiji – sjećate se, o tome smo razgovarali – bez te pomoći nijedan otac samo svojim snagama ne bi mogao odgajati.

Ovakav je razgovor Levina uvijek zanimao, ali je ovaj put bio prekinut pojavom ljepotice Natalije Aleksandrovne koja je ušla već odjevena za izlazak.

– A ja nisam ni znala da ste vi tu – rekla je tako da očito ne samo što nije žalila nego se čak radovala što je prekinula taj razgovor koji je njoj odavna bio poznat i već dozlogrdio. – Pa kako Kiti? Danas sam u vas na ručku. Znaš šta, Arsenije – obrati se ona mužu – da ti uzmeš kočiju...

I među mužem se i ženom zapodje razgovor o tome kako će provesti dan. Budući da je muž imao ići službeno nekoga dočekati a žena na koncert i na javnu sjednicu jugoistočnoga odbora, valjalo je o mnogočemu odlučiti i promisliti. Budući da im je bio rod, Levin je morao sudjelovati u tim planovima. Odlučiše da će Levin i Natali poći na koncert i javnu sjednicu, a da će kočiju otamo poslati u poslovnicu po Arsenija, te će on navratiti po nju i odvesti je do Kiti; ili, pak, ne svrši li on posla, otposlat će kočiju te će s njome poći Levin.

– Evo on mene kvvari – reče Ljvov ženi – uvjerava me da su naša djeca divna iako ja znadem da je u njima toliko toga lošeg.

– Arsenij ide u krajnost, ja to uvijek kažem – reče žena.

– Ako čovjek traži savršenstvo, nikad neće biti zadovoljan. A tata govori istinu da se išlo u krajnost kad su nas odgajali – nas su držali u prizemlju, a roditelji su stanovali na prvome katu; sada je obrnuto: roditelji u ostavu, a djeca u prvi kat. Roditelji sada više ne treba ni da žive, dajte sve djeci.

– Što onda ako je tako ugodnije? – reče Ljvov smiješeći se svojim lijepim smiješkom i dodirujući se njezine ruke. – Tko te ne poznaje pomislio bi da ti nisi mati već maćuha.

– Ne, krajnost ni u čemu nije dobra – mirno reče Natali stavljajući njegov nožić za razrezi vanje na određeno mjesto na stolu.

– A, evo ih, dođite ovamo, savršena djeco – reče on zaista lijepim dječacima koji su baš ulazili pa, pošto se nakloniše Levinu, priđoše k ocu očito želeći da ga nešto zapitaju.

Levin htjede da se s njima porazgovara, da čuje što će reći ocu, ali Natali uze s njime razgovarati, a u taj mah uđe u sobu i Mahotin, Ljvovljev drug u službi, u dvorskoj uniformi da zajedno idu na nečiji doček, i odmah se zapodjede beskrajni razgovor o Hercegovini, o kneginjici Korzinskoj, o *dumi*²⁹¹ i nagloj smrti Apraksine.

Levin je zaboravio na ono što mu je bilo povjereno. Sjetio se tek kad je već izlazio u predsoblje.

– Ah, Kiti mi je povjerila da nešto s vama govorim o Oblonskome – rekao je kad se Ljvov zaustavio na stepeništu ispraćajući ženu i njega.

– Da, da, maman želi da se mi, *les beaux-freres*²⁹², okomimo na njega – i reče on crveneći i smiješeći se. – Ne znam samo zašto baš ja?

– E onda ću ga ja napasti – smiješeći se reče Ljvova koja je u svom bijelom psećjem krznu čekala kraj razgovoru. – Dajte sad, idemo.

V

Na jutarnjem su koncertu bile dvije vrlo zanimljive programske tačke.

Jedna je bila fantazija Kralj Lir u stepi, druga je bila kvartet posvećen Bachovoj uspomeni. Obje su tačke bile nove i u novome duhu pa je Levin želio da o njima stvori svoje mišljenje. Pošto je otpratio svast do njezina sjedišta, sam je stao pored stupa i odlučio da će slušati što može pažljivije i savjesnije. Trudio se da ostane pribran i da sebi ne kvari dojma gledajući na mahanje ruku dirigenta u bijeloj kravati što uvijek tako neugodno razbija muzičku pažnju, da ne gleda na dame u šeširima što su za koncert bile povezale uši trakama, ni na sva ta lica koja ničim nisu bila zaokupljena, ili su bila zaokupljena svim i svačim samo ne muzikom. Trudio se da izbjegne susrete s poznavacima muzike i brbljavicima pa je stajao gledajući preda se i slušao.

Ali što je više slušao fantaziju Kralja Lira, to se manje osjećao kadrim da stvori bilo kakvo određeno mišljenje. Uvijek iznova je nešto počinjalo kao da će se muzički izraziti osjećanja, ali bi se smjesta raspadao na odlomke novih početaka muzičkih izraza, a ponekad na silno zamršene zvukove, jednostavno, ničim povezano doli kompozitorovim prohtjevom. Ali i sami odlomci tih muzičkih izraza, ponegdje dobrih, bijahu neugodni jer su bili posve neočekivani i ničim pripremljeni.

Radost i tuga, i očaj, i nježnost, i slavlje javljahu se bez ikakva prava na to, baš kao luđakova osjećanja. A ta su osjećanja, opet isto kao u luđaka, neočekivano prolazila.

Levin se cijelo vrijeme sviranja osjećao kao gluh čovjek koji gleda plesače. Bio je u potpunoj nedoumici kad se komad završio i osjećao veliki umor od

²⁹¹ *Duma = u predrevolucionarnoj Rusiji – zastupnička skupština koja je imala zakonodavne ili administrativne funkcije.*

²⁹² *Šurjaci.*

napregnute a ničim nagrađene pažnje. Sa svih se strana razliježe snažan pljesak. Svi poustadoše, uzeše hodati, govoriti. Želeći da prema dojmu drugih protumači svoju nedoumicu, Levin pođe da okolo traži poznavaoce muzike te se obradova kad spazi jednoga od poznatijih poznavalaca muzike u razgovoru s Pescovom kojega je on poznavao.

– Divno! – govoraše dubok Pescovljevi bas. – Zdravi bili, Konstantine Dmitriču. Osobito je slikovito i, da tako kažem, skulpturno i bojama bogato ono mjesto na kom osjećate da se približuje Kordelija, na kom se žena, *das ewig Weibliche*²⁹³, upušta u borbu s udesom. Zar ne?

– Ali čemu tu Kordelija? – bojažljivo će Levin posve zaboraviv da je fantazija ocrtavala kralja Lira u stepi.

– Javlja se Kordelija... evo! – reče Pescov udarajući prstima po atlasnom programu što ga je držao u ruci i pružao Levinu. Tek sad se Levin prisjeti naslova fantazije te požuri da u ruskome prijevodu pročita Šekspirove stihove otisnute na poledini programa.

– Bez ovoga se ne može pratiti – reče Pescov obraćajući se Levinu budući da mu je sugovornik bio otišao te više nije imao s kime razgovarati.

Za vrijeme stanke među Levinom i Pescovom zapodje se prepirka o prednostima i nedostacima vagnerijanskog smjera u muzici. Levin je dokazivao da je Wagnerova pogreška i pogreška svih njegovih sljedbenika u tome što se u toj muzici prelazi na područje druge umjetnosti, da se isto tako vara poezija kad opisuje crte ljudskoga lica, dok je to slikarski posao, pa kao primjer takve pogreške navede kipara koji je naumio u mramoru isklesati obrise pjesničkih slika kako se dižu oko pjesnikove figure na pijedestalu.

»Ti su obrisi u kipara tako malo obrisi da se čak moraju pridržavati za stepenište«, reče Levin. Ova mu se fraza svidje, ali se nije sjećao je li već kada prije tu istu frazu bio rekao upravo Pescovu pa se, kad to reče, zbuni. Pescov je pak dokazivao kako je umjetnost samo jedna te kako ona može postići svoj najviši domet tek u sjedinjenju svih umjetničkih rodova.

Drugu tačku koncertnoga programa Levin više uopće nije mogao slušati. Ostavši pored njega, Pescov je cijelo vrijeme s njime govorio osuđujući taj muzički komad zbog njegove zališne sladunjave, patvorene jednostavnosti te je uspoređujući s jednostavnošću *prerafaelista*²⁹⁴ u slikarstvu.

Na izlasku Levin je sreo još mnogo znanaca s kojima se porazgovorio i o politici, i o muzici, i o zajedničkim znancima; među ostalima sreo je i grofa Bolja kojemu je posve bio zaboravio otići u pohode.

– Pa pođite još sada – reče mu Ljvova kojoj je to priopćio – možda vas ne prime, a onda dođite po mene na sjednicu. Još ćete me ondje zateći.

²⁹³ *Ono vječno ženstveno.*

²⁹⁴ *Slikari koji su potkraj 14. i na početku 15. stoljeća djelovali prije čuvenoga talijanskog renesansnog majstora – slikara Rafaela a odlikovali se savršenom jednostavnošću svojih slika.*

VI

– Možda ne primaju? – reče Levin ulazeći u predvorje doma grofice Bolj.

– Primaju, izvolite molim – reče vratar okretno mu skidajući bundu. »Baš mi se nimalo ne ide – mišljaše Levin uzdahnuvši dok je skidao jednu rukavicu i popravljao šešir. – Eh, zašto li ja idem? Pa šta ja imam s njima razgovarati?«

Prolazeći kroz prvi salon, Levin na vratima susrete groficu Bolj koja je zabrinuta i stroga lica nešto naređivala sluzi. Spazivši Levina, ona se osmjehne i zamoli ga da pođe u drugi, manji salon odakle su se čuli glasovi. U tom su salonu u naslonjačima sjedile dvije grofičine kćeri i jedan, Levinu poznat moskovski pukovnik. Levin im priđe, pozdravi se te sjede pored divana držeći šešir na koljenu.

– Kako zdravlje vaše žene? Jeste li bili na koncertu? Mi nismo mogli. Mama je morala biti na zadušnicama.

– Da, čuo sam ... Baš nagla smrt – reče Levin.

Dode grofica, sjede na divan te i ona upita za ženu i za koncert. Levin odgovori te ponovi pitanje o nagloj smrti Apraksine.

– Ona je, uostalom, uvijek bila slaba zdravlja.

– Jeste li bili jučer u operi?

– Da, bio sam.

– Luka je bila vrlo dobra.

– Da, vrlo dobra – reče on pa, budući da mu je bilo posve svejedno što će o njemu misliti, uze ponavljati ono, što je već stoti put slušao, o osobitoj darovitosti ove pjevačice. Grofica se Bolj pretvarala da sluša. Zatim, pošto je on prilično dugo govorio te ušutio, uze govoriti pukovnik koji je dotad šutio. Pukovnik isto tako započe o operi i o rasvjeti. Naposljetku, rekavši nešto o predviđenom *folle journeye*²⁹⁵ kod Tjurina, pukovnik prasne u smijeh, zagrmori, ustane i ode. Ustane i Levin, ali po grofičinu licu primijeti da njemu još nije vrijeme za odlazak. Treba još ostati časak-dva. Zato sjedne.

Ali budući da je jednako mislio o tome kako je sve to glupo, nije nikako mogao pronaći predmeta za razgovor pa je ušutio.

– Vi ne idete na javnu sjednicu? Kažu, jako je zanimljivo – uze grofica.

– Ne, obećao sam svojoj *belle-soeur*²⁹⁶ da ću doći po nju – reče Levin.

Nasta šutnja. Mati se i kćeri još jednom zgledaše. »Eh, rekao bih, sad je vrijeme«, pomisli Levin te ustane. Dame mu stegoše ruku i zamoliše da ženi isporuči *mille choses*.²⁹⁷ Vrtar ga upita dok mu je pružao bundu:

– Gdje izvoljevate stanovati? – te odmah nešto zapisa u veliku, lijepo uvezenu knjigu.

²⁹⁵ *Francuski = ludi dan, vrsta kućne zabave: veselica, pijanka, orgijanjanje.*

²⁹⁶ *Svast (-ika).*

²⁹⁷ *Tisuću pozdrava (i dobrih želja).*

»Naravno meni je svejedno, ali ipak me stid i užasno mi je glupo«, pomisli Levin tješeći se time da tako svi rade pa pođe na javnu sjednicu Odbora gdje je imao naći svoju svast da se zajedno s njome odveze kući.

Na javnoj sjednici Odbora bijaše mnogo svijeta i gotovo cijelo visoko društvo. Levin je još stigao na čitanje referata koji je, kako su svi govorili, bio jako zanimljiv. Kad se završilo čitanje referata, društvo se okupilo te Levin susrete i Svijažskoga koji ga je pozivao da večeras svakako dođe u Seosko gospodarsko društvo gdje će se čitati jedan važan izvještaj, i Stjepana Arkadija koji je tek bio stigao s utrka, i još mnogo drugih znanaca, pa se Levin još razgovarao i naslušao različitih mišljenja o sjednici, o novome kazališnom komadu i o nekom procesu. Međutim, vjerojatno zbog toga što je bio zamoren nije ni na šta mogao obratiti pažnju, te govoreći o procesu, on se nešto bio zabunio pa mu je ta zabuna nekoliko puta kasnije neprijatno padala na pamet. Govoreći o kazni što se imala izreći nekom strancu kojemu se sudilo u Rusiji i o tome kako ne bi bilo pravo kazniti ga izgonom u inozemstvo, Levin ponovi ono što je jučer bio čuo u razgovoru s jednim znancem.

– Ja mislim da bi njega izgnati u inozemstvo bilo isto što i kazniti štuku time da se pusti u vodu – reče Levin. Tek kasnije se sjetio da je ta misao, koju je on bio nekako proturio kao svoju a čuo je je od jednoga znanca, bila iz jedne Krilovijeve basne i da je taj znanac tu misao ponovio prema jednome novinskom feljtonu.

Pošto je sa svojom svasti navratio kući te Kiti zatekao vedru i zdravu, Levin ode u klub.

VII

Levin stiže u klub u pravi čas. S njime pristizahu i gosti i članovi kluba. Levin odavna nije bio u klubu, odonda otkako je još nakon završetka studija na sveučilištu živio u Moskvi i kretao se u društvu. On se kluba sjećao, sjećao se vanjskih pojedinosti njegova uređenja, ali je bio posve zaboravio dojam što ga je nekoć klub na njega ostavljao. Ali čim je, pošto se uvezao u široko, polukružno dvorište i sišao s izvoščikove kočije, stupio na ulazne stepenice a vratar s trakom preko ramena nečujno otvorio vrata da može ući; čim je u vratarnici spazio kaljače i bunde članova kluba koji su smatrali da je lakše skidati dolje kaljače negoli ih nositi gore; čim je začuo tajanstveno zvonce što ga je najavljivalo, te blago nagnutim stepeništem uzlazeći po sagu na odmorištu ugledao kip a na gornjim vratima trećega postarana poznata vrata u klupskoj livreji kako ni užurbano ni sporo otvara vrata i pogledom odmjerava gosta – na Levina je klub učinio isti onaj dojam kao nekada, dojam odmora, zadovoljstva i ugladenosti.

– Molim šešir – reče vratar Levinu koji je bio zaboravio klupsko pravilo da se šešir ostavlja u vratarnici. – Odavna niste bili. Knez vas je još jučer zapisao. Kneza Stjepana Arkadija još nema.

Vratar je poznao ne samo Levina nego i sve njegove poznanike i rođake pa mu je odmah spomenuo najbliže ljude. Prošavši kroz prvu prolaznu dvoranu sa zaslonima te kroz zdesna pregrađenu sobu za prodavača voća, pretekavši starca koji se sporo kretao, Levin uđe u blagovaonicu koja je brujala od ljudskog žagora.

Prošao je uz gotovo već zauzete stolove promatrajući goste. Čas ovdje, čas ondje nailazio je na najrazličitije, i stare i mlade, i jedva poznate i bliske ljude. – Ne bje ni jednog srdita ili zabrinuta lica. Svi su, reklo bi se, sa šeširima u vratarnici ostavili svoje tegobe i brige te se spremali da bez žurbe uživaju materijalna dobra života. Bio je tu i Svijažski, i Ščerbacki, i Nevedovski, i stari knez, i Vronski, i Sergej Ivanič.

– O, zakasni li? – smiješeći se reče pružajući mu ruku preko ramena. – Kako Kiti? – dodade popravljajući ubrusac što ga je bio zatakao za dugme svoga prsluka.

– Sve u redu, zdrava je; one utroje ručaju kod kuće.

– A, rekla-kazala. E, u nas ti nema mjesta. Nego idi ti Za onaj stol te brže zauzimaj mjesto – reče knez pa, okrenuvši se, pažljivo prihvati tanjur s juhom od *manića*.²⁹⁸

– Levine, ovamo! – malo podalje odatle vikne jedan dobrodušan glas. Bio je to Turovcin. Sjedio je s nekim mladim oficirom, pored njih bjehu prislonjene dvije stolice.

Levin im radosno priđe. On je i inače uvijek volio dobrodušnog bekriju Turovcina – uza nj ga je vezivala uspomena na ljubavno objašnjenje s Kiti – ali danas mu je, nakon svih onih nategnutih umnih razgovora, dobrodušni Turovcinov lik bio osobito prijatan.

– Ovo je za vas i za Oblonskoga. On će odmah doći. Oficir vrlo uspravna držanja i vedrih, stalno nasmijanih očiju, bijaše Petrograđanin Gagin. Turovcin ih upozna.

– Oblonski vječno zakašnjava.

– A, evo i njega.

– I ti stiže maloprije? – reče Oblonski hitro im prilazeći.

– Zdravo. Jesi li pio votke? E hajdemo.

Levin ustade te pođe s njime prema velikom stolu gdje je bilo votke i najrazličitijih zakuski. Vjerojatno bi čovjek morao među dvadesetak vrsta zakuski naći nešto po svome ukusu, ali Stjepan Arkadijč zatraži nešto posebno, a jedan od livriranih lakaja odmah donese ono što je on tražio. Ispili su po čašicu te se vratiše k stolu.

Odmah, još dok su jeli juhu, Gaginu donesoše šampanjca i on naredi da se nalije u četiri čaše. Levin ne odbi ponuđeno vino te naruči drugu bocu. Bio je ogladnio pa je jeo i pio s velikim zadovoljstvom, a još je s većim zadovoljstvom sudjelovao u vedru i jednostavnu razgovoru svojih subesjednika. Spustivši glas, Gagin je pripovijedao novu petrogradsku anegdotu pa, premda je bila nepristojna i glupa, anegdota je bila jako smiješna pa se Levin smijao takvim grohotom da su se susjedi na nj osvrtali.

²⁹⁸ *Manić = vrsta ribe.*

– Ovo je nešto poput onoga: »Ja upravo toga ne podnosim!« Ti to znaš? – upita Stjepan Arkadijč – Ah, to je nešto divno! Dajder još jednu bocu – reče on laka ju te uze pripovijedati.

– Petar Iljič Vinovski moli da uzmete – prekine staračac lakaj Stjepana Arkadijča donoseći dvije uske čaše šampanjca koji se upravo prestajahu pjeniti i šištati te se okrene Stjepanu Arkadijču i Levinu. Stjepan Arkadijč uze čašu pa, pošto je na drugom kraju stola izmijenio pogled s ćelavim, riđim brkatim muškarcem, kimne mu glavom smiješeći se.

– Tko je to? – upita Levin.

– Jednom si ga u mene sreo, sjećaš se? Dobar čovjek. Levin učini isto što i Stjepan Arkadijč te uze čašu. I anegdota Stjepana Arkadijča bijaše jako zabavna. Levin ispriповjedi anegdotu koja se isto tako svidje. Zatim se povede razgovor o konjima, o današnjim trkama i o tome kako je vižlasti Atlas Vronskoga dobio prvu nagradu. Levin nije ni opazio kako je ručak prošao.

– A, evo i njih! – kad su već bili na kraju ručka reče Stjepan Arkadijč naginjući se preko naslona stolice i pružajući ruku Vronskome koji je išao prema njemu s jednim visokim gardijskim pukovnikom. I na licu Vronskoga sjajila se ona opća klupska vedra dobrodušnost. On se raspoloženo nalakti na rame Stjepanu Arkadijču nešto mu šapućući i isto se tako vedro smijući pruži ruku Levinu. – Vrlo mi je drago što vas vidim – reče. – A i onda sam vas na izborima bio tražio, ali mi rekoše da ste već bili otišli – rekao mu je.

– Da, istoga sam onog dana bio otputovao. Upravo smo govorili o vašem konju. Čestitam vam – reče Levin.

– To je jako brza trka.

– Pa i vi imate konja.

– Ne, imao ih je moj otac, ali ja se sjećam i znam.

– A gdje si ti ručao? – upita Stjepan Arkadijč.

– Za drugim stolom, iza stupova.

– Čestitavali su mu – reče visoki pukovnik. – Druga carska nagrada; da je meni sreća u kartama kakvu on imade u konjima.

– Eh, čemu da gubim dragocjeno vrijeme. Idem ja u *infernal*²⁹⁹ – reče pukovnik i ode od stola.

– To je Jašvin – odgovori Vronski Turovcinu te sjedne pored njih na upražnjeno mjesto. Kad je popio ponuđeni pehar, on naruči bocu. Koje pod utjecajem klupskoga dojma koje pod utjecajem popijenoga vina, Levin zađe u razgovor s Vronskim o najboljim pasminama stoke i bje mu jako drago da prema tome čovjeku ne osjeća nikakva neprijateljstva, čak mu je između ostaloga rekao i to da je čuo od žene kako ga je ona srela u kneginje Marje Borisovne.

– Ah, kneginja Marja Borisovna, to je divno stvorenje! – reče Stjepan Arkadijč te o njoj ispriповjedi jednu anegdotu koja ih sve nasmiја. Osobito se Vronski bio tako dobrodušno razgrohotao da se Levin osjetio posve izmiren s njime.

– Pa, jesmo li gotovi? – reče Stjepan Arkadijč ustajući i smiješeći se. – Hajdemo.

²⁹⁹ *Infernal* = paklena soba, pakleni odjel; tako se u ruskim plemićkim klubovima zvala kartašnica.

VIII

Ustavši od stola, osjećajući da mu se u hodu ruke nekako osobito pravilno i lako klata, Levin pođe s Gaginom kroz visoke sobe prema dvorani za biljar. Prolazeći kroz veliku dvoranu on naiđe na tasta.

– Pa šta veliš? Kako ti se sviđa naš hram dokolice? – reče knez uzevši ga pod ruku. – Pođimo, prošetajmo malo.

– Baš sam i sam htio malo prošetati da razgledam. To je zanimljivo.

– Da, tebi je zanimljivo. Ali mene sad zanima nešto drugo negoli tebe. Ti sad eto motriš ove starčice – reče on pokazujući jednoga pogrbljena klupskoga člana obješene usne koji im je, jedva mičući nogama u mekim čizmama, dolazio u susret – i misliš da su se oni i rodili ovako kao mućci.

– Kakvi mućci?

– Ti eto i ne znaš za taj naziv. To je naš klupski termin. Znadeš kad se jaje kotrlja, pa kad se mnogo kotrlja, postane ti mućak. Tako ti i mi: dolazimo te dolazimo u klub i postanemo mućci. Da, ti se eto smiješ, a ovakvi kao ja već gledaju kad će među mućke. Poznaješ li ti kneza Čečenskoga? – upita knez, a Levin mu po licu vidje da se on sprema ispričovjediti nešto smiješno.

– Ne, ne poznajem.

– Ma nemoj, kako to? Ma knez Cečenski, onaj poznati. No, svejedno sad. Eto on uvijek igra na biljaru. Pred tri godine on još nije spadao među mućke i hrustio se time. A sam je drugo nazivao mućcima. Tek dođe on jedanput, a vratar ti naš... poznaješ ga, Vasilij? Ma onaj debeli. On ti je velik dovitljivac i peckalo. Pa pita ti njega knez Čečenski: Ej, Vasilije, tko je sve došao? A ima li mućaka?« A on će ti njemu: »Vi ste treći po redu.« Da, brajko, tako ti je to!

Razgovarajući i pozdravljajući se sa znancima koje je susretao Levin i knez prodoše kroz sve sobe: veliku gdje su već stajali stolovi i gdje su u male svote kartali igrači navikli jedni na druge, sobu za odmor gdje se šahiralo i gdje je sjedio Sergej Ivanovič s nekim razgovarajući; sobu za biljar gdje se u jednoj udubini kraj divana bila uz šampanjac okupila vedra družina u koju se umiješao Gagin; povirili su i u infernal gdje se pored jednog stola, za kojim već sjedaše Jašvin, natiskalo mnogo ulagača. Nastojeći da ne budu bučni, oni udoše i u mračnu čitaonicu gdje je pod svjetiljkama sa sjenilima sjedio nekakav mladić ljutita lica koji je prelistavao jedan časopis za drugim i ćelav jedan general zaduben u čitanje. Udoše i u sobu koju je knez zvao umničkom. U toj sobi trojica gospode vatreno raspravljahu o posljednjoj političkoj novosti.

– Kneže, izvolite, gotovo je – reče jedan od njegovih suigrača pošto ga je tu pronašao, te knez ode. Levin još malo posjedi, malo poslušao ali, kad se spomenuo svih jutrošnjih razgovora, postade mu odjednom užasno dosadno. On brže bolje usta te pođe tražiti Oblonskoga i Turovcina s kojima se čovjek mogao raspoložiti.

Turovcin je sjedio s vrčem pića na visoku divanu u sobi za biljar, a Stjepan Arkadijč i Vronski o nečemu razgovarahu kraj vrata u daljem kutu sobe.

– Nije da bi njoj bilo dosadno, već ta neodređenost, nestalnost njezina položaja – čuo je Levin i htio žurno da se udalji; ali ga Stjepan Arkadijč pozva.

– Levine! – reče Stjepan Arkadijč, i Levin zapazi da su mu oči bile, ne bi se reklo suzne nego vlažne, kako je uvijek u njega znalo biti ili kad bi malo više popio, ili kad bi se nježio. Danas bijaše i jedno i drugo. – Levine, ne odlazi – reče te mu snažno stisne ruku u laktu, očito ga podnipošto ne želeći pustiti.

– Ovo je moj iskreni, gotovo najbolji prijatelj – reče on Vronskome. – Ti si mi zapravo još bliži i draži. I ja želim i znadem da vas dvojica morate biti prijatelji jer ste obojica dobri ljudi.

– Šta možemo, ostaje nam samo još da se poljubimo – dobrodušno se šaleći, reče Vronski pružajući ruku. On brzo prihvati pruženu ruku te je snažno stegne.

– Jako mi je, jako drago – reče Levin stežući mu ruku.

– Momče, bocu šampanjca. – reče Stjepan Arkadijč.

– I meni je jako drago – reče Vronski.

Međutim, unatoč želji Stjepana Arkadijča, pa i unatoč njihovim uzajamnim željama, oni nisu imali o čem razgovarati i obojica to osjećahu.

– Ti znaš da se on ne poznaje s Anom? – reče Stjepan Arkadijč Vronskome. – A ja ga svakako želim odvesti k njoj. Hajdemo, Levine!

– Zbilja? – reče Vronski. – Njoj će biti jako drago. Ja bih isto odmah pošao kući – dodadne on – ali mi Jašvin ne da mira, i ja želim ostati ovdje dok on ne završi.

– A je li što loše?

– Jednako gubi i jedino ga ja mogu zadržati.

– E pa hoćemo li onda jednu partiju biljara? Levine, hoćeš li igrati? E baš fino – reče Stjepan Arkadijč. – Postavi piramidu – obrati se on postavljajući.

– Odavno je već gotova – odgovori postavljajući koji je već bio postavio kugle u trokut i za zabavu kotrljao crvenu. – Deder sad.

Nakon jedne partije Vronski i Levin sjedoše za Gaginov stol, a Levin na prijedlog Stjepana Arkadijča uze stavljati na asove. Vronski je čas sjedio za stolom okružen znancima što su mu neprestano prilazili, čas je išao u infernal da obiđe Jašvina. Levin osjećao je prijatan odmor od umne jutarnje zamorenosti. Radovao se prijekidu neprijateljstva s Vronskim pa ga dojam smirenosti, ugladenosti i zadovoljstva nije ostavljao.

Kad se igra završila, Stjepan Arkadijč uzme Levina pod ruku.

– I tako ćemo mi onda k Ani. Odmah? Kod kuće je. Davno sam joj bio obećao da ću te dovesti. Kamo se spremaš večeras?

– Nikamo naročito. Obećao sam Svijažskome da ću doći u Seosko gospodarsko društvo. Pa dobro, hajdemo – reče Levin.

– Izvrsno, krećimo! Vidi je li došla moja kočija

– Stjepan se Arkadijč obrati k lakaju.

Levin priđe k stolu, plati četrdeset rubalja što ih je bio izgubio mećući na asove, plati sve troškove u klubu na nekakav tajanstven način, poznat starčiću-lakaju koji je stajao kraj dovratka, te nekako osobito mašući rukama pođe kroza sve dvorane prema izlazu.

IX

– Karetu Oblonskoga! – ljutitim basom poviče vratar. Kočija priđe i obojica ustadoše. Samo je u prvi mah, dok je kočija izlazila iz klupske veže, Levin još bio pod dojmom klupskoga mira, zadovoljstva i nesumnjive otmjenosti po svojoj okolici; ali čim je kočija izišla na cestu i čim je osjetio drndanje vozila po neravnom putu, začuo ljutitu viku izvoščika koga su bili sreli, čim je pri slaboj svjetlosti ugledao crveni natpis na jednoj krčmi i dućančiću, taj se dojam raspršio i on stade razmišljati o svojim postupcima te se zapita čini li on dobro što ide k Ani. Šta će reći Kiti? Ali mu Stjepan Arkadjič ne dade da se zamisli pa, kao da je nagađao njegove sumnje, razagna ih.

– Baš mi je drago – reče – što ćeš je upoznati. Znaš, Doli je to odavna željela. I Ljvov joj je zalazio te još i sad zalazi. Premda mi je sestra – nastavi Stjepan Arkadjič – smjelo mogu reći da je to izvanredna žena. Uostalom vidjet ćeš. Njezin je položaj jako težak, osobito sada.

– A zašto osobito sada?

– Mi vodimo pregovore s njezinim mužem radi rastave. I on pristaje; ali tu su teškoće u pogledu sina, i sve se to, skupa, premda se već davno moralo završiti, vuče evo tri mjeseca. Čim dobije rastavu, udat će se za Vronskoga. Kako je to glupo, taj stari običaj hodanja u krugu, »Izaija likuj«, u koji nitko ne vjeruje i koji smeta ljudskoj sreći! – dometne Stjepan Arkadjič. – Eh, i onda će njihov položaj biti jasan, kao što je moj, kao što je tvoj.

– A u čemu je teškoća? – reče Levin.

– Ah, duga je to i dosadna priča! Sve je to u nas tako nejasno. Ali posrijedi je to – da ona, očekujući tu rastavu ovdje, u Moskvi gdje njega i nju svi poznaju, živi tri mjeseca; nikamo ne izlazi, nikoga ne viđa od žena osim Doli zato što ona, shvaćala li, ne želi da joj tko dolazi iz milosti; ona glupača kneginjica Varvara – i ona je otišla smatrajući to nepristojnim. E dakle, u takvu položaju druga koja žena ne bi mogla u sebi naći uporišta. A ona je, vidjet ćeš eto, kako je ona uredila svoj život, kako je mirna, dostojanstvena. Lijevo, ulica prema crkvi! – vikne Stjepan Arkadjič naginjući se kroz prozor kočije.

– Uh, što je vruće! – reče on unatoč tome što je bilo 12 stupnjeva ispod ništice raskopčavajući još više svoju i onako raskopčanu bundu.

– Pa ona ima kćer; zacijelo je njome zabavljena? – reče Levin.

– Rekao bih, ti svaku ženu zamišljaš samo kao ženku, *une couveuse*³⁰⁰ – reče Stjepan Arkadjič. – Ako je čime zabavljena onda to mora biti djecom. Ne, ona nju, rekao bih, divno odgaja, ali se o njoj ništa ne čuje. Ona je zabavljena ponajprije time što piše. Već vidim da se ti ironično smješkaš, ali se varaš. Ona piše knjigu za djecu i nikome o tome ne govori, ali meni je čitala, i ja sam rukopis davao Vorkujevu... znaš, onom izdavaču... i sam je, čini se, pisac. On se u to razumije i kaže da je to nešto izvanredno. Ali ti sad misliš da je to žena

³⁰⁰ *Kao kvočku.*

spisateljica? Nipošto. Ona je prije svega žena sa srcem, ma vidjet ćeš. Sada ona ima jednu englesku djevojčicu i cijelu obitelj kojom se bavi.

– Da nije kakva filantropija posrijedi?

– Eto na, ti u svemu odmah želiš vidjeti nešto loše. Nije filantropija nego dobrota srca. Oni su, to jest Vronski je imao jednog Engleza za trenera svojih konja, majstora u svom poslu, ali pijanicu. On se posve propio, *delirium tremens*³⁰¹, a obitelj se našla na ulici. Ona ih je vidjela, pomogla im, posvema im se predala, i sad je cijela obitelj na njezinoj brizi; i to ne onako, s visoka, novcem, nego ona priprema dječake za rusku gimnaziju, a djevojčicu je uzela k sebi. Ali sad ćeš je eto vidjeti.

Kočija se uveze u dvorište, a Stjepan Arkadijč jako pozvoni na ulazištu pored kojega su stajale saonice. Pa i ne upitavši slugu koji im je otvorio vrata ima li koga kod kuće, Stjepan Arkadijč ude u predvorje. Levin je išao za njim sve više i više sumnjajući je li to što čini dobro ili loše. Pogledavši se u ogledalu, Levin primijeti da je crven; ali bio je siguran da nije pijan pa pođe po sagu na stepeništu gore za Stjepanom Arkadijčem. Gore je Stjepan Arkadijč upitao lakaja koji mu se poklonio kao dobru poznaniku, tko je u Ane Arkadjevne te dobi odgovor da je gospodin Vorkujev.

– Gdje su?

– U kabinetu.

Prošavši kroz omanju blagovaonicu tamnih drvenih zidova, Stjepan Arkadijč i Levin udoše po mekom sagu u polutamni kabinet osvijetljen jednom svjetiljkom s velikim tamnim sjenilom. Druga je svjetiljka koja baca svjetlo gorjela na zidu i osvijetljivala portret žene u naravnoj veličini na, koji Levin i nehote svrnu svoju pažnju.

Bio je to Anin portret što ga u Italiji radio Mihajlov. Dok je Stjepan Arkadijč zamicao za rešetku za lozu penjačicu, a muški glas što je govorio zamukao, Levin je motrio portret koji se u blistavu osvijetljenju isticao u okviru i nije se mogao od njega otrgnuti. Bio je čak zaboravio i gdje se nalazi te, i ne slušajući ono što se govorilo, nije dizao očiju s ovoga izvanrednog portreta. To nije bila slika, već živa predivna žena crnih kovrčastih kosa, obnaženih ramena i ruku i zamišljena polusmiješka na usnama pokrivenim nježnim maljama, koja ga je pobjedonosno i nježno motrila očima što su ga smučivale. Samo stoga ona nije bila živa što je bila ljepša negoli to može biti živa.

– Jako mi je drago – začuje on odjednom pored sebe glas koji je očito njemu bio upravljen, glas one iste žene koju je uživajući gledao na portretu. Ona mu je izišla u susret iza rešetke, te Levin u polusvjetlu kabineta ugleda onu istu ženu s portreta u tamnoj, prijeljevno modroj haljini, ne u onom položaju, ne s onim izrazom, ali na onoj istoj visini ljepote na kojoj ju je umjetnik uhvatio na slici. Bila je manje blistava u zbilji, ali zato na njoj živoj bijaše nečega toliko privlačna čega nije bilo na portretu.

³⁰¹ *Bijela groznica, alkoholičarsko ludilo.*

X

Pošla mu je u susret ne skrivajući svoje radosti što ga vidi. I u onoj mirnoći kojom mu je pružila malenu i energičnu ruku te ga upoznala s Vorkujevom i pokazala ridokosu ljepuškastu djevojčicu što je tu sjedila za ručnim radom, nazvavši je svojom gojenicom, očitovale su se Levinu poznate i prijatne manire žene iz višega društva, uvijek mirne i prirodne.

– Jako, jako mi je drago – ponovila je, a u njezinim su ustima tko bi znao zašto te riječi dobile osobito značenje.

– Ja vas odavno poznajem i volim i zbog prijateljstva sa Stivom, i zbog vaše žene... ja sam je poznavala vrlo kratko vrijeme, ali ona je na mene ostavila dojam divnoga cvijetka, upravo cvijetka. I ona će doskora biti mati!

Govorila je slobodno i neuzurbano, katkad prenoseći svoj pogled s Levina na brata, a Levin osjećaše da je dojam što ga je on izazvao bio dobar, pa mu s njome odmah bje lako, jednostavno i prijatno kao da ju je iz djetinjstva poznao.

– Ja sam se i Ivan Petrovič bili smjestili u Aleksejevu kabinetu – rekla je odgovarajući Stjepanu Arkadjiču na njegov upit može li se pušiti – upravo zato da bismo pušili – pa pogledavši u Levina mjesto da pita: puši li on? primakne k sebi tabakeru od kornjačevine te izvadi cigaretu.

– Kako tvoje zdravlje? – upita je brat.

– Pa tako. Živci kao i uvijek.

– Zar ne, neobično je lijepo? – reče Stjepan Arkadijč primijetivši da je Levin pogledao u portret.

– Nisam vidio boljeg portreta.

– I neobično sličnog, zar ne? – reče Vorkujev.

Levin pogleda s portreta na original.

Osobit sjaj osvijetli Anino lice u trenutku kad je na sebi osjetila njegov pogled. Levin pocrvenje pa, da prikrije svoju zbunjenost, htjede upitati da li već dugo nije vidjela Darju Aleksandrovnu, ali u taj mah progovori Ana:

– Ovaj smo čas Ivan Petrovič i ja govorili o posljednjim Vaščenkovljevim slikama. Jeste li ih vidjeli?

– Da, jesam – odgovori Levin.

– Ali oprostite mi, prekinula sam vas, htjeli ste reći.

Levin upita da li već dugo nije vidjela Doli.

– Jučer je bila kod mene, zbog Griše se jako ljuti na gimnaziju. Čini se, učitelj je iz latinskoga bio nepravedan prema njemu.

– Da, vidio sam slike. Jako su mi se svidjele – vrati se Levin razgovoru što ga je ona bila započela. Levin sada uopće nije više govorio onako šablonski i nezainteresirano kao što je razgovarao jutros. Svaka riječ u razgovoru s njome dobivala je osobito značenje. S njome bijaše prijatno i govoriti, još prijatnije bijaše slušati je.

Ana nije govorila samo prirodno, pametno, nego pametno i nehatno ne pripisujući nikakve vrijednosti svojim mislima, a veliku vrijednost pridajući

mislina svojega subesjednika. Povede se razgovor o novom pravcu u umjetnosti, o novom izdanju biblije koju je ilustrirao jedan francuski slikar, Vorkujev je optuživao umjetnika zbog gruboga realizma.

Levin reče da su Francuzi kao nitko razvili konvencionalnost u umjetnosti te da stoga oni osobitu prednost vide u povratku k realizmu. Oni vide poeziju u tome što izbjegavaju laž.

Ništa što je ikada dosad pametna rekao Levin nije mu prčinilo toliko zadovoljstva koliko ovo što je sada rekao. Anino lice odjednom cijelo zasja kad je nenadano shvatila vrednotu ove misli. Nasmijala se.

– Smijem se – rekla je – kao što se čovjek smije kad ugleda portret koji je jako na njega nalik. To što ste vi rekli potpuno karakterizira današnju francusku umjetnost, i slikarstvo, pa čak i književnost: Zola, Daudet. Ali možda to uvijek tako biva da umjetnici svoje *conceptions*³⁰² temelje na izmišljenim, konvencionalnim likovima, a onda – kad su sve *combinaisons*³⁰³ iscrpene, ti likovi dojadili, onda počinju smišljati prirodnije, istinskije likove.

– E ovo je posve tačno! – reče Vorkujev.

– Dakle bili ste u klubu? – obrati se ona bratu.

»Da, da to je žena!« mišljaše Levin zanijevši se te uporno promatrajući njezino lijepo, vazda izražajno lice koje se sada naglo posve promijenilo. Levin nije čuo šta je ona govorila nagnuvši se k bratu, ali bijaše zapanjen promjenom njezina izraza. Prije tako divno u svojoj mirnoći, njezino lice odjednom poprimi izraz neobične radoznalosti, srdžbe i ponositosti. Ali to potraj a svega jedan časak. Prižmirila je kao da se nečega prisjeća.

– D, da, uostalom to nikoga ne zanima – rekla je te se obrati Engleskinji.

– *Please order the tea in the drawing-room.*³⁰⁴ Djevojčica ustane te iziđe.

– A šta je s ispitom, je li ga položila? – upita Stjepan Arkadijč.

– Sjajno. Veoma je to sposobna i draga djevojčica.

– Na kraju ti ćeš je još voljeti više negoli svoju.

– Tako govori muškarac. U ljubavi nema više i manje. Kćer ja volim jednom ljubavlju, nju – drugom.

– A ja govorim i govorim Ani Arkadjevnoj – reče Vorkujev – kad bi ona barem jednu stotinu energije što je ulaže oko Engleskinje poklonila za opće dobro odgajanja ruske djece, da bi Ana Arkadjevna učinila veliko, korisno djelo.

– Tja, šta ćete, nisam mogla. Grof Aleksej Kirilovič jako me je poticao – (izgovarajući riječi grof Aleksej Kirilovič, ona upitno i bojažljivo pogleda Levina, a on joj i nehote odgovori potvrdnim i poštovanja punim pogledom) – poticao me da se bavim školom u selu. Išla sam nekoliko puta. Djeca su jako draga, ali ja nisam mogla svojski prionuti uz taj posao. Velite – energija. Energija se temelji na ljubavi. A ljubav nemate odakle uzeti, ona se ne može naručiti. Eto ja sam zavoljela tu djevojčicu, ni sama ne znam zašto.

³⁰² *Koncepcije, zamisli.*

³⁰³ *Kombinacije, mogućnosti (kombiniranja).*

³⁰⁴ *Naredite, molim, da se čaj donese u salon.*

I ona opet pogleda Levina. I pogled joj, i smiješak – sve je kazivalo da ona jedino njemu upravlja svoj govor držeći do njegova mišljenja i ujedno unaprijed znajući da njih dvoje jedno drugo razumiju.

– Ja to potpunoma shvaćam – odgovori Levin. – U školu i uopće u slične ustanove čovjek ne može uložiti srca, i ja mislim da upravo zbog toga ove filantropske ustanove uvijek daju tako malo rezultata.

Ona je malo šutjela, zatim se nasmiješila.

– Da, da – potvrdila je. – Ja nikad nisam mogla. *Je n'ai pas le coeur assez large*³⁰⁵ da bih zavoljela čitavo jedno utočište posrnutih djevojaka. *Cela ne m'a jamais reussi*³⁰⁶. Koliko je žena iz toga sebi stvorilo *position sociale*³⁰⁷. A sada to više – reče ona turobna i povjerljiva izraza naoko se obraćajući bratu, ali očito samo Levinu. – Ni sada kad mi je tako potrebno bilo kakvo zanimanje, ja ne mogu. – I odjednom se namrštivši (Levin shvati da se ona namrštila na sebe samu zbog toga što govori o sebi), ona promijeni razgovor. – Ja o vama znadem to – reče ona Levinu – da ste loš građanin i branila sam vas kako sam umjela.

– Kako ste to vi mene branili?

– Prema tome kako su napadali. Uostalom, ne biste li malo čaja? – Ona ustade te uze u ruku knjigu u kožnome povezu.

– Dajte mi, Ana Arkadjevna – reče Vorkujev pokazujući knjigu. – To i te kako vrijedi da se objelodani.

– O ne, sve je to tako nedoradeno.

– Njemu sam kazao – obrati se Stjepan Arkadijč sestri pokazujući Levina.

– Nije trebalo. Moje pisanje – nešto je poput onih kotarica i rezbarija koje mi je nekoć prodavala Liza Merkalova iz kaznionice. Ona je upravljala zatvorima – obrati se ona Levinu. – A oni su nesretnici činili čudesna od strpljivosti.

I Levin opazi još jednu novu crtu u ovoj ženi koja mu se tako neobično svidjela. Osim uma, gracije, ljepote, u njoj stolovaše istinoljublje. Ona nije htjela pred njim skrivati svu težinu svojega položaja. Kad je to rekla, uzdahnula je, a lice joj poprimilo strog izraz kao da je okamenjelo. Ovakva izraza na licu ona bijaše još ljepša negoli prije: ali taj izraz bio je nov; nije nikako bio izraz čovjeka koji sjaje od sreće i sreću širi kakav je umjetnik bio uhvatio na portretu. Levin još jednom pogleda na portret pa na njezin lik kako je, uzevši bratovu ruku, odlazila s njime kroz visoka vrata, te osjeti nježnost i žaljenje prema njoj, a to i njega sama začudi.

Zamolila je Levina i Vorkujeva da prijeđu u salon, a sama osta da se o nečemu porazgovori s bratom.

»O rastavi, o Vronskome, o tome što on radi u klubu, o meni?« mišljaše Levin. I tako ga je uzbuđivalo pitanje o tome šta li ona to govori sa Stjepanom Arkadijčem da gotovo nije niti slušao onoga što mu je kazivao Vorkujev o značenju dječjeg romana što ga je napisala Ana Arkadjevna.

³⁰⁵ *Nemam toliko široko srce...*

³⁰⁶ *To mi nikad nije polazilo za rukom.*

³⁰⁷ *Društveni položaj.*

Za čajem se ovaj ugodni, nadasve sadržajan razgovor, nastavio. Ne samo da ni časka nije trebalo tražiti predmet razgovora nego je, naprotiv, čovjek osjećao da neće stići kazati ono što želi te se rado svladavao slušajući što govore drugi. A sve je, ma o čemu da su govorili, i ne samo ona sama, nego i Vorkujev, Stjepan Arkadijč – sve je, tako se Levinu činilo zahvaljujući njezinoj pažnji i napomenama dobivalo neko osobito značenje.

Prateći zanimljivi razgovor, Levin je cijelo vrijeme uživao u njoj – i u njezinoj ljepoti, umu, u obrazovanosti, a ujedno u jednostavnosti i usrdnosti. Slušao je, govorio i cijelo vrijeme mislio o njoj, o njezinu nutarnjem životu nastojeći odgonetnuti njezine osjećaje. I on koji ju je prije tako strogo osuđivao, sada ju je po nekakvu čudnu slijedu misli opravdavao i ujedno žalio i bojao se da Vronski nju ne razumije u potpunosti.

U jedanaest, kad se Stjepan Arkadijč digao da ode (Vorkujev je već prije otišao) Levinu se učini da je tek maloprije došao. Ožalošćen, ustane i Levin.

– Zbogom – reče ona zadržavajući mu ruku i gledajući ga u oči privlačivim pogledom. – Jako mi je drago *que la glace est rompue*³⁰⁸.

Pustila mu je ruku te se namrštila. – Isporučite svojoj ženi da je volim kao i prije, pa ako mi ona ne može oprostiti moga položaja, želim joj da nikada ne oprostni ni meni. Da se oprostni, treba proživjeti ono što sam ja proživjela, a od toga bože je oslobodi.

– Svakako, da, izručit ću joj... crveneći govoraše Levin.

XI

»Kakva divna, draga i jadna žena«, mislio je Levin izlazeći sa Stjepanom Arkadijčem na studen zrak.

– A, šta kažeš? Govorio sam ja tebi – reče mu Stjepan Arkadijč videći da je Levin bio potpunoma očaran.

– Da – zamišljeno će Levin – neobična žena! Ne samo da je umna nego je začudno srdačna. Strašno mi ju je žao!

– Sad će se, ako bog da, sve brzo srediti. A ti dobro upamti, nikad ne sudi unaprijed – reče Stjepan Arkadijč otvarajući vratašca na kočiji. – Zbogom, ne idemo istim putem.

Ne prestajući misliti o Ani, o svim onim najjednostavnijim razgovorima što ih je s njome vodio, i pri tom se sjećajući svih pojedinosti u izrazu njezina lica, sve bolje i bolje razumijevajući njezin položaj i sažaljevajući je, Levin stiže kući.

Kod kuće Kuzma izvjesti Levina da je Katerina Aleksandrovna zdrava, da su sestre tek maloprije otišle, i dade mu dva pisma. Levin ih pročita odmah, tu u predsoblju, da ga kasnije ne uznemiruju. Jedno je bilo od Sokolova, nadglednika imanja. Sokolov je pisao da se pšenica ne može prodati, daju samo pet i po

³⁰⁸ *Da je led probijen.*

rubalja, a novaca više nema odakle uzeti. Drugo je pismo bilo od sestre. Korila ga što ono za nju nije bilo učinjeno.

»E pa prodat ćemo za pet i po kad ne daju više«, smjesta i neobično lako riješi Levin prvo pitanje koje mu se prije činilo onako teško. »Čudo jedno kako je ovdje sve vrijeme odmjereno«, pomisli on o drugom pismu. Osjećao se krivim sestri što dosad nije učinio ono što ga je molila. »Danas opet nisam otišao u sud, ali danas zaista nije bilo kada«. Pa, odlučiv da će to svakako učiniti sutra, pođe k ženi. Idući k njoj, Levin u pamćenju hitro prebra cio provedeni dan. Cio dan mu je prošao u razgovorima: u razgovorima što ih je slušao i u kojima je sudjelovao. Svi su se razgovori vodili o takvim predmetima za koje se on, kad bi bio sam i na selu, nikad ne bi zanimao, a ovdje bijahu vrlo zanimljivi. I svi razgovori bjehu dobri; samo na dva mjesta nije bilo sasvim dobro. Jedno je ono što je bio rekao o štuci, drugo – što je bilo nečega čega nije smjelo biti u nježnome sažaljevanju što ga je on osjećao prema Ani.

Levin zateče ženu turobnu i kako se dosađuje. Ručak bi triju sestara bio jako lijepo prošao ali su ga kasnije čekale, te čekale pa je svima dosadilo, sestre se razišle, a ona ostala sama.

– No, a šta si ti radio? – upitala je gledajući mu u oči koje su se nekako osobito sumnjivo sjajile. Ali da ga ne bi omela da sve ispriповjedi, ona prikrije svoju pažnju te je povlačivala i smiješeći se slušala njegovo pripovijedanje o tome kako je proveo večer.

– E baš mi je bilo drago što sam se sreo s Vronskim. Djelovao je na mene vrlo ugodno i prostodušno. Shvaćaš, sad ću ja ponastojati da se nikad više s njime ne sretnem, pa da ta nelagodnost što prije prođe – reče, a sjetivši se da je, nastojeći da se nikad više ne vide, odmah iz kluba otišao k Ani, on pocrvenje. – Eto, mi govorimo da puk pije; ne znam tko više pije, puk ili naš stalež; narod bar o blagdanima, ali...

Ali Kiti nije zanimalo razmatranje o tome kako puk pije. Ona je vidjela da je on pocrvenio te je željela znati zašto.

– E, a gdje si onda bio?

– Stiva me strašno nagovarao i molio da pođemo k Ani Arkadjevnoj.

Pa kad to kaza, Levin pocrvenje još više, a njegove nedoumice je li dobro ili loše učinio kad je pošao k Ani, naposljetku nestade. Sada je znao da toga nije trebalo činiti. Kitine se oči neobično raširiše i bljesnuše pri spomenu Anina imena ali, svladavši se, ona prikrije svoje uzbuđenje i prevari ga.

– A! – reče samo to.

– Ti se zacijelo nećeš ljutiti što sam pošao. Stiva je molio, a i Doli je to željela – nastavi Levin.

– O, ne – rekla je, ali on joj u očima vidje kako se savladava, a to nimalo nije na dobro slutilo.

– Ona je vrlo draga, vrlo, vrlo jadna, dobra žena – govorio je on kazivajući o Ani, o onome čime se ona bavi, i o onome što je ona poručila da kaže.

– Da, naravno, ona je vrlo jadna – reče Kiti kad je završio. – Od koga si dobio pismo?

Rekao joj je pa, pošto je povjerovao njenu smirenu tonu, pođe da se razodjene. Kad se vratio, zatekao je Kiti u istome naslonjaču. Kad joj je prišao, ona ga pogleda i zaplaka.

– Šta je, šta je? – pitao je znajući već unaprijed šta je,

– Ti si se zaljubio u tu gadnu ženu, ona te opčinila. Vidjela sam ti po očima. Da, da! I šta se sve iz toga može razviti? U klubu si pio, pio, kartao, a onda otišao... kome? Ne, putujemo... Ja sutra putujem.

Dugo Levin nije mogao umiriti ženu. Napokon ju je umirio, i to kad je priznao da ga je sažaljevanje pomiješano s vinom ošamutilo pa je podlegao lukavu Aninu utjecaju, i kad je obećao da će je ubuduće izbjegavati. Jedino što je najiskrenije priznao bijaše to da je, živeći ovako dugo u Moskvi isključivo razgovarao, jeo i pio i jednostavno otupio. Proveli su tako u razgovoru do tri sata po ponoći. Tek su se u tri sata toliko izmirili da su mogli zaspati.

XII

Kad je ispratila goste, ne sjedajući, Ana poče hodati tamo-amo po sobi. Premda je nesvjesno (kao što je u posljednje vrijeme činila sa svima mlađim muškarcima) cijelo veče činila sve moguće da u Levinu pobudi ljubav prema sebi, i premda je znala da je to bila postigla koliko je to moguće postići kod oženjena čestita čovjeka i u jedno veče, i premda joj se on jako svidio (s muškog stajališta gledano, unatoč oštroj razlici između Vronskoga i Levina, ona je kao žena u njima vidjela samo ono što im je zajedničko, zbog čega je i Kiti zavoljela i Vronskoga i Levina), čim je on izišao iz sobe, ona je prestala misliti o njemu.

Jedna ju je te ista misao u različitim oblicima neodoljivo proganjala. »Ako ja tako djelujem na druge, na ovoga čovjeka koji ima svoju obitelj i voli svoju ženu, zbog čega je onda on tako hladan prema meni?... i nije baš da je hladan, on mene voli, ja to znam. Ali sada nas nešto novo razdvaja. Zašto ga nema cijelo veče? Poručio je po Stivi da ne može ostaviti Jašvina i da mora pripaziti kako igra. Zar je Jašvin dijete? Ali uzmimo da je to istina. On nikad ne govori neistinu. Ali u toj istini ima i nečega drugog. On se raduje prilici da mi pokaže kako on ima i drugih dužnosti. Ja to znam, prihvaćam to. Ali zašto da to meni dokazuje? On meni želi dokazati kako njegova ljubav ne smije smetati njegovoj slobodi. Ali meni dokazi nisu potrebni, ljubav je meni potrebna. On bi morao shvatiti svu težinu ovakva moga života ovdje, u Moskvi. Zar ja živim? Ja ne živim nego čekam rasplet koji se jednako oteže te oteže. Odgovora opet nema! I Stiva još kaže da on ne može odlaziti k Alekseju Aleksandroviču. A ja više pisati ne mogu. Ja ništa ne mogu raditi, ništa započinjati, ništa mijenjati, ja se svladavam, čekam, izmišljam sebi zabave – Englezovu obitelj, pisanje, čitanje, ali sve je to tek obmana, sve je to isto što i morfij. On bi me morao požaliti«, govorila je osjećajući kako joj suze žalosnice zbog nje same naviru na oči.

Začula je jako zvonjenje Vronskoga te žurno otrla te suze, i nije samo otrla suze nego je sjela prema svjetiljci i otvorila knjigu pričinivši se kao da je mirna. Valjalo mu je pokazati da je ona nezadovoljna time što se on nije vratio kao što je bio obećao, samo da je nezadovoljna, ali nikako mu ne pokazivati svoje jade i, što je najvažnije, ne pokazati kako samu sebe žali. Ona je sebi mogla žaliti, ali on nju nije. Ona nije htjela borbe, prekoravala ga zbog toga što se on htio boriti, ali je i nehote sama zauzela borbeni stav.

– No, je li ti bilo dosadno? – reče, živahno joj i vedro prilazeći. – Kakva je to strašna strast – to kartanje!

– Ne, nije mi bilo dosadno i odavna sam se već priučila da se ne dosađujem. Bili su Stiva i Levin,

– Da, htjeli su da ti dođu. Pa, kako ti se svidio Levin? – reče sjedajući kraj nje.

– Jako. Maloprije su otišli. A šta je učinio Jašvin.

– Dobio je sedamnaest tisuća. Zvao sam ga. Već je bio spreman da ode. Ali se opet vratio i sad gubi.

– A zašto si onda ti ostao? – upita ona naglo podigav oči na njega. Izraz njena lica bijaše hladan i neprijazan. – Rekao si Stivi da ćeš ostati da bi odveo Jašvina. A ti si ga ostavio.

Isti izraz hladne spremnosti za borbu odrazi se i na njegovu licu.

– Prvo i prvo, ja njega ništa nisam molio da tebi poručuje, drugo, ja nikada ne govorim neistinu. A najvažnije je to, ja sam htio ostati pa sam i ostao – i rekao je mršteći se.

– Ana, zašto, zašto? – reče on nakon kratke šutnje naginjući se prema njoj i otvori ruku nadajući se da će ona u nju staviti svoju. Obradovala se tome pozivu na nježnost. Ali neka čudna zla sila nije joj dopuštala da se preda svojoj želji, kao da joj uvjeti borbe nisu dopuštali da se pokori.

– Naravno, ti si htio ostati pa si i ostao. Ti radiš sve šta hoćeš. Ali zašto ti to meni govoriš? Zbog čega? – govorila je ona sve se više raspaljujući. – Zar tko osporava tvoja prava? Ali ti hoćeš da si u pravu, pa nek ti bude.

Ruka se njegova zatvori, odmakao se, a lice mu poprimi još odlučniji izraz nego što ga je imao prije.

– Tebi je to pitanje tvrdokornosti – rekla je pogledavši ga a da nije ni trepnula i odjednom našavši naziv za taj izraz lica što ju je razdraživao – upravo tvrdokornost. Za tebe je pitanje hoćeš li ti i dalje vladati mnome, a za mene... – Opet njoj bi žao sebe same te samo što ne zaplaka. Kad bi ti samo znao šta je to za mene! Da ti samo znadeš što to za mene znači kad osjećam, kao sada, da se ti neprijateljski, upravo neprijateljski ponašaš prema meni! Kad bi ti znao kako sam u ovakvim trenucima blizu nesreći, kako se bojim, sebe se bojim! – I ona se okrene prigušujući jecaje.

– Ali zašto mi ovako govorimo? – reče on užasnuvši se od izraza njena očaja, pa se opet naže prema njoj i uze joj ruku te je stade cjelivati. – Zašto? Zar ja tražim zabave izvan kuće? Zar se ja ne klonim ženskoga društva?

– Oh, pa to se razumije! – reče ona.

– Hajde, reci što bih ja morao činiti da ti budeš mirna? Sve sam ja spreman učiniti da ti budeš sretna – govoraše on, ganut njenim očajanjem – ima l' išta što ja ne bih učinio da tebe izbavim od bilo kakve nevolje, još istog ovog časa, Ana! – reče on.

– Nije ništa, nije ništa! – reče ona. – Ja ni sama ne znam: je li to zbog samotničkog života, zbog živaca... Hajde, nemojmo više o tome. Nego, kako utrke? Nisi mi kazivao upitala je nastojeći sakriti da likuje zbog pobjede koju je ipak ona odnijela.

On je zamolio da večera te joj stao pripovijedati pojedinosti s utrka; ali po tonu, po njegovim pogledima koji su postajali sve to hladniji, ona vidje da joj on nije oprostio tu pobjedu, da se ona tvrdokornost s kojom se ona borila opet pojavila u njega. Bio je hladniji prema njoj negoli prije, kao da se kajao što se pokorio. I ona je, sjetivši se riječi koje su joj donijele pobjedu, onoga: »Ja sam blizu užasnoj nesreći i bojim se sebe«, shvatila da je to oružje opasno te da ga drugi put neće smjeti upotrijebiti. A osjećala je da je, uporedo s ljubavlju koja ih je vezala, njima ovladao nekakav zao borbeni duh koji ona nije mogla izagnati ni iz njega, a još manje iz svojega srca.

XIII

Nema tih okolnosti na koje se čovjek ne bi mogao naviknuti kad vidi da svi oko njega istim životom žive. Prije tri mjeseca Levin ne bi pomislio da bi mogao mirno zaspati pod okolnostima u kojima se sada nalazio; da bi, živeći nesvrhovitim, besmislenim životom, uz to životom iznad svojih mogućnosti, nakon pijančevanja (drugačije nije mogao nazvati ono što se radilo u klubu), nakon nesklapnih prijateljskih odnosa s čovjekom u koga mu je nekoć bila zaljubljena žena, i nakon još nesklapnijeg odlaska k jednoj ženi koju čovjek nije mogao drukčije nazvati nego izgubljenom, i nakon svojega ushićenja tom ženom i ženina ogorčenja – da bi pod tim okolnostima mirno mogao zaspati. Ali pod utjecajem umora, nesane noći i popijenoga vina zaspao je čvrsto i mirno.

U pet ga sati probudi škripa otvorenih vrata. Skočio je i ogledao se, Kiti nije bila na postelji pored njega. Ali se iza pregrade vidjela svjetlost kako se kreće, i on začuje njene korake.

– Šta je?... Šta je? – progovori on kroza san. – Kiti! Šta je?

– Ništa – i reče ona izlazeći sa svijećom u ruci iza pregrade.

– Pozlilo mi – rekla je smiješeći se osobito milim i značajnim osmijehom.

– Šta? Je l' počelo, je l' počelo? – uplašeno će on – treba zvati – i on se užurbano stane odijevati.

– Nije, nije – reče ona smiješeći se i zadržavajući ga rukom. – Zaista, nije ništa. Samo mi je malo pozlilo. Ali sad je prošlo.

– I ona, prišavši krevetu, ugasi svijeću, legne te se smiri. Tako mu je bilo sumnjivo što je njeno disanje, nekako suzdržano, bilo utihlo a ponajviše ga je

začudio izraz osobite nježnosti i uzbuđenosti kojom mu je, izlazeći iza pregrade, bila rekla: »Ništa«, njemu se tako spavalo da je smjesta opet zaspao. Istom kasnije sjetio se kako je njeno disanje utihlo te je shvatio sve ono što se dešavalo u njenoj dragoj, miloj duši dok je ona, ne mičući se, u očekivanju najznatnijeg događaja u životu svake žene, ležala pored njega, U sedam sati probudi ga doticaj njezine ruke u rame i tih šapat. Ona kao da se borila između žaljenja da ga probudi i želje da s njime govori.

– Kostja, nemoj se plašiti! Nije ništa. Ali čini se... Treba poslati po Lizavetu Petrovnu.

Opet su upalili svijeću. Ona je sjedila na krevetu i u rukama držala pletivo kojim se bavila posljednjih dana.

– Molim te, nemoj se plašiti, nije ništa. Ja se nimalo ne bojim – reče ona kad mu ugleda zaplašeno lice te pritisne njegovu ruku na svoje grudi, pa onda na svoje usne.

On hitro poskoči ne znajući za se i ne skidajući očiju s nje, obuče kućni haljetak te zastane jednako je gledajući. Valjalo je ići, ali on se nije mogao oteti njenom pogledu. Zar on nije volio njeno lice, zar nije poznavao svaki njen izraz, njezin pogled, ali ovakvu je nikad nije vidio. Kako se sebi samome činio gadan i užasan kad se sjetio njena jučerašnjeg ogorčenja, gadan pred njom ovakvom kakva je bila sada! Njezino zarumenjelo lice, obavijeno mekom kosom što je izbijala ispod noćne kapice, sijalo je od radosti i odlučnosti.

Ma kako da je u cjelokupnom Kitinu značaju bilo malo neprirodnosti i izvještačenosti, Levin ipak bijaše zapanjen onim što je sada ugledao kad su odjednom sva vela pala, i kadi joj se sama jezgra njene duše svijetlila u očima. I u toj se jednostavnosti i svekolikoj nagoti ona, ona ista koju je on volio, još više isticala. Motrila ga je smiješeći se; ali odjednom joj obrve zadrhte, ona podigne glavu te ga, brzo mu prišavši, uzme za ruku i sva se pripije uza nj zadahnjujući ga svojim vrelin dahom. Patila je te mu se nekako kao žalila na svoje patnje. A njemu se po navici u prvi mah učini da je on kriv. Ali u njenom pogledu bijaše nježnost koja je kazivala da ona ne samo da ga ne prekora, nego da ga voli zbog ovih patnji.

»Ako nisam ja, pa tko je onda kriv ovome?« nehote je pomislio tražeći krivca svim patnjama da ga kazni; ali krivca ne bje. Ona je patila, žalila se i likovala zbog ovih patnji, i radovala im se, i voljela ih. On je vidio da se u njenoj duši dešava nešto divno, ali šta? – on nije mogao shvatiti. To je bilo iznad njegova shvaćanja.

– Ja sam poslala po mamu. A ti brže pođi po Lizavetu Petrovnu... Kostja!... Ništa, prošlo je.

Udaljila se od njga i pozvonila.

– No, sad možeš ići, dolazi Paša. Meni je dobro.

I Levin u čudu vidje kako ona uze pletivo što ga je noćas bila donijela te opet stade plesti.

U trenutku kad je Levin izlazio na jedna vrata, čuo je kako na druga ulazi djevojka. Zastao je kraj vrata i čuo kako je Kiti davala pitanje naloge djevojci i

kako je sama s njome uzela pomicati krevet. On se obukao i, dok su uprezali konje budući da izvoščika još nije bilo, opet je doletio u spavaonicu i to, kako mu se činilo, ne na prstinma nego na krilima. Dvije su djevojke nešto marno premještale po spavaonici. Kiti je hodala i plela brzo nabacujući oči te izdavala naloge.

– Ja sad odoh liječniku. Po Lizavetu su Petrovnu već otišli, ali i ja ću još svratiti. Treba li još štogod? Da, k Doli?

Ona ga pogleda očito ne slušajući ono što je on govorio.

– Da, da. Idi, idi – brže reče ona mršteći se i mašući mu rukom.

Već je ulazio u salon kad odjednom iz spavaonice se razlegnu žalostan jauk koji odmah zatim utihnu. Zastao je i dugo nije mogao doseći šta je to. »Da, to je ona«, rekao je sam sebi pa, uhvativši se za glavu, sjuri dolje.

– Gospodi, pomiluj! Oprosti, pomози! – ponavljaše on riječi koje mu nekako najednom dođoše na usta. I on, bezvjerac, nije te riječi ponavljao samo ustima. Sada, u ovome času, znao je da ga ne samo sve njegove sumnje nego ni ona nemogućnost da vjeruje razumom, nemogućnost koju je dobro poznao u sebi, nimalo ne sprečavaju da se utječe Bogu. Sve je to sada poput praha sletjelo s njegove duše. A komu se drugome imao uteći ako ne onome u čijim je rukama osjećao da je on sav, njegova duša i njegova ljubav?

Konj još nije bio spreman, međutim, osjećajući da su mu tjelesne snage i pažnja posebno upravljene na ono što je imao raditi, kako ne bi ni časka izgubio, ne sačekav konja, on iziđe pješke te naredi Kuzmi da ga stigne.

Na uglu je sreo noćnog izvoščika koji je tjerao brzo. U malenim saonicama, u starinskome ženskom plastu od baršuna, povezana rupcem sjedaše Lizaveta Petrovna.

»Slava Bogu, slava Bogu!« zausti on ushićeno kad prepoznade njeno maleno, plavo lice koje je sad imalo osobito ozbiljan, dapače strog izraz. Iako izvoščiku i nije naredio da zaustavlja, on pojuri natrag uporedo s njome.

– Dakle dva su sata? Nije više? – upita ona. – Vi ćete Petra Dmitriča naći, samo ga nemojte požurivati. I uzmite opijuma u ljekarni.

– Vi dakle mislite da sve može sretno proći? Gospodi pomiluj, pomiluj i pomози! – izusti Levin ugledavši svoga konja kako izlazi na vrata. Kad je uskočio u saonice do Kuzme, naredi da vozi liječniku.

XIV

Liječnik još nije bio ustao, a lakaj reče da su »kasno legli i nisu naredili da ih budi, ali će uskoro ustati«. Lakaj je čistio stakla na svetiljkama i gradio se kao da je time vrlo zaokupljen. Ova lakajeva pažnja prema staklima i ravnodušnost prema onome što je Levin doživljavao u prvi ga mah zapanji, ali pošto je malo promislio, on je odmah shvatio da nitko ne zna niti je dužan poznavati njegova osjećanja te da to više treba djelovati mirno, promišljeno i odlučno kako bi se

probio taj zid ravnodušnosti i postigla svrha koju čovjek želi. »Ne žuriti se i ništa ne propuštati«, govoraše Levin u sebi osjećajući kako tjelesna snaga i pažnja u njemu sve više rastu prema svemu onome što je valjalo učiniti.

Doznajući da liječnik još nije ustao, pretresajući različite planove što su mu nicali u glavi Levin se zaustavi na ovome: Kuzma će s pisamcem jednome drugom liječniku, a on sam će u ljekarnu po opijum, pa ne bude li liječnik još ustao kad se on vrati, onda će, podmitivši lakaj a ili ako on na to ne pristane, nasilno, pošto-poto probuditi liječnika.

U ljekarni je neki suhonjav pomoćnik isto onako ravnodušno vinjetom obljepljivao praške za kočijaša što je tu čekao kao što je lakaj čistio stakla, te ravnodušno odbio da dadne opijum. Nastojeći da se ne žuri i da se ne žesti, imenovavši liječnika i primalju te protumačivši zbog čega je potreban opijum, Levin ga stane uvjeravati. Pomoćnik upita na njemačkom za savjet da li da izda pa, dobivši iza pregradice pristanak, dohvati jednu bočicu i lijevak, polako nalije iz veće u manju, naljepi etiketu, zapečati unatoč Levinovim molbama da toga ne čini te htjede još to i zamotati. Toga Levin nije više mogao podnijeti; on mu odlučno istragne iz ruku bočicu pa izjuri na velika staklena vrata. Liječnik još nije bio ustao, a lakaj koji sad bijaše zabavljen prostiranjem saga, odbije da ga budi. Levin bez žurbe izvadi novčanicu od deset rubalja pa, izgovarajući riječ po riječ ali i ne gubeći vremena, pruži mu novčanicu i objasni da je Petar Dmitrič (kako se velik i važan Levinu sada činio prije tako nevažni Petar Dmitrič!) obećao da će biti spreman u svako doba, da se on zacijelo neće ljutiti te da ga stoga odmah budi.

Lakaj pristane, pođe gore i zamoli Levina da ode u salon. Levin je mogao čuti kako za vratima kašlje, hoda, pere se i nešto govori liječnik. Prodoše tri-četiri minute; Levinu se činilo da je prošlo više od sata. Više nije mogao čekati.

– Petre Dmitriču, Petre Dmitriču! – molećivim glasom reče on prema otvorenim vratima. – Boga radi oprostite mi. Primite me kakvi jeste da jeste. Ima već više od dva sata.

– Odmah, odmah! – odgovori glas, a Levin zapanjen ču kako je liječnik to govorio smiješeći se. – Na časak samo... – Odmah.

Prodoše još dvije minute dok je liječnik obukao čizme, i još dvije druge dok je liječnik obukao odjeću i počeo šljao kosu.

– Petre Dmitriču! – žalosnim je glasom bio opet započeo Levin, ali u taj čas iziđe liječnik, odjeven i počeo šljan. »Ovi ljudi nemaju savjesti – pomisli Levin. – Oni se češljaju dok mi umiremo!«

– Dobro jutro! – pružajući mu ruku i upravo kao da ga draži svojom mirnoćom, reče mu liječnik. – Nemojte se žuriti. No, molim?

Nastojeći da bude što se može iscrpniji, Levin uze kazivati sve nepotrebne pojedinosti o ženinu stanju, neprestano prekidajući svoje kazivanje molbama da liječnik još ovoga časa pođe s njime.

– Samo se vi nemojte žuriti. Pa vi to i ne znate. Ja zacijelo nisam potreban, ali obećao sam pa ću, molim lijepo, i doći. Ali nije hitnije. Sjedite vi, molim vas, ne biste li kave?

Levin ga pogleda pitajući pogledom da on možda ne zbija šalu s njime. Ali liječnik nije ni mislio da se šali.

– Znam, molim, znam – reče doktor smiješeći se – i sam imam obitelj; ali mi smo muževi u ovakvim trenucima najjadniji ljudi. Imam jednu pacijenticu, njen muž u takvim prilikama uvijek bježi u konjušnicu.

– Pa šta vi mislite, Petre Dmitriču? Mislite li da sve to može sretno proći?

– Sve govori za sretan ishod.

– Dakle vi dolazite odmah? – reče Levin pakosno gledajući slugu koji je unosio kavu.

– Za jedna sat vremena.

– Nemojte, za ime božje!

– Eh, dajte makar da kavu popijemo. Liječnik se lati kave. Obojica malo pošutješe.

– A Turke bogme žestoko biju. Jeste li čitali jučerašnji brzojav? – reče liječnik žvačući zemičku.

– Ne, ja ne mogu! – reče Levin skočivši. – Dakle dolazite za četvrt sata?

– Za po sata.

– Časna riječ?

Kad se Levin vratio kući, susreo se s kneginjom te oni zajedno pridoše vratima spavaonice. Kneginji su u očima bile suze, a ruke joj drhtale. Kad je ugledala Levina, zagrlila ga i zaplakala.

– No, kako je, dušo naša Lizaveta Petrovna – reče ona hvatajući za ruku Lizavetu Petrovnu koja im je sjajna i zabrinuta lica izišla u susret.

– Ide dobro – reče ona – nagovorite je da legne. Bit će lakše.

Od trenutka kad se bio probudio i shvatio šta je posrijedi, ne razmišljajući, ništa ne predviđajući, odbacivši sve misli i sva osjećanja, Levin se bio pripremio da odlučno, ne uzbuđujući ženu nego je naprotiv primirujući i potičući njezinu hrabrost, podnese ono što mora. Ne dopuštajući sebi čak ni da misli o tome šta će sve biti, kako će ovo završiti, sudeći po priupitima koliko to obično traje, Levin se u svojoj mašti bio pripremio da trpi i svoje srce drži na rukama jedno pet sati, i to mu se činilo mogućim.

Ali kad se vratio od liječnika te opet vidio kako ona pati, sve je češće i češće ponavljao: »Gospode oprost, pomozik«, počeo uzdisati i dizati glavu; i osjetio je strah da on toga neće podnijeti, da će se rasplakati ili pobjeći. Toliko mu je bilo tegobno. A bio je prošao svega jedan sat.

Međutim nakon toga sata prođe još jedan, pa dva, tri, svih pet sati što ih je sebi bio postavio kao krajnji rok trpljenju, a stanje bijaše jedno te isto; i on je jednako trpio jer nije bilo druge nego trpjeti, neprestano misleći da je došao do posljednje granice do koje je čovjek kadar trpjeti i da će mu srce svakog časa prepući od supatništva.

Ali prolažahu novi trenuci, prolažahu sati i sati, a osjećaj patnje rastao mu je i rastao te ga razdirao sve to više. Sve one uobičajene životne pogodbe, bez kojih čovjek ništa sebi ne može predočiti, za Levina više nisu opstojale. Bio je izgubio osjećaj za vrijeme. Čas su mu se trenuci – trenuci kad bi ga dozivala i on je držao

za njenu znojnu ruku koja ga je čas stiskala neobično snažno, čas otiskivala od sebe – čas su mu se ti trenuci činili satima, čas su mu se sati činili trenucima. Začudilo ga kad ga je Lizaveta Petrovna zamolila da upali svijeću iza zaklona te kad je saznao da je već pet popodne. Kad bi mu rekli da je sada tek deset prije podne, bio bi se isto malo zapanjio. Gdje je bio sve to vrijeme nije isto tako znao kao ni to kad je šta bilo. Vidio je njeno zažareno lice, lice na kojem se odražavala čas nedoumica i patnja, a čas se ono smiješilo i umirivalo ga. Vidio je i kneginju, crvenu, usplahirenu, opuštenih uvojaka sijede kose i u suzama koje je ona s mukom gutala grizući usne, vidio je i Doli, i liječnika kako puši nekakve debele cigarete, i Lizavetu Petrovnu, čvrsta, odlučna lica koje ga je umirivalo, i staroga kneza kako seta po dvorani namrštena lica. Ali kako su svi oni dolazili i odlazili, gdje su bili, on nije znao.

Kneginja je bila čas s liječnikom u spavaonici, čas u kabinetu gdje se odjednom našao prostrt stol, čas opet to nije bila ona nego Doli. Zatim se Levin sjeti da su njega nekamo slali. Jednom ga poslaše da prenese stol i divan. On je to rado bio učinio misleći da je to za nju potrebno, i tek nakon toga dozna da je on to za se pripremao ležaj za noć. Onda su ga slali u kabinet k liječniku da nešto upita. Liječnik je odgovorio i onda uzeo govoriti o metežu u Dumi. Zatim su ga bili poslali u spavaonicu kneginji da donese ikonu u srebrnom, pozlaćenom okovu, te su se on i stara kneginjina sobarica verali na ormarić da je dohvate pa je razbio kandilo, a sobarica ga tješila, i zbog žene i zbog kandila, te je donio ikonu i postavio je Kiti pod uzglavlje brižno je tutnuvši pod jastuke. Ali gdje je sve to bilo, kada i zašto je bilo, on nije znao. Isto tako nije shvaćao zašto ga je kneginja uzimala za ruku pa, žalosno ga gledajući, molila da se umiri, a Doli ga nagovarala da nešto pojede te odvodila iz sobe, pa ga je čak i liječnik ozbiljno i sažalno motrio te mu nudio nekakve kapljice.

On je znao i osjećao tek to da je ovo što se događa nešto nalik na ono što se pred godinu dana događalo u svratištu gubernijskoga grada na mrtvačkom odru brata Nikolaja. Ali eno bijaše nesreća – ovo bijaše radost. Ali i ona nesreća i ova radost podjednako bjehu izvan uobičajenih životnih pogodaba, u ovom svakidašnjem životu bjehu poput nekih otvora kroz koje se ukazivalo nešto uzvišenije. I kao što je god jednako teško, tegobno nastupalo ono što se događalo, isto se tako jednako nedostižno u razmatranju onoga uzvišenog duša podizala na takvu visinu koju ona prije nikad nije ni shvaćala i kamo više nije mogla razumom doprijeti.

»Gospode, oprosti i pomози«, bez prestanka je on za se ponavljao unatoč toliko dugom i reklo bi se, posvemašnjem otuđenju ponavljao osjećajući da se utječe Bogu isto onako povjerljivo i jednostavno kao što se utjecao u djetinjstvu i prvoo mladosti.

Sve ovo vrijeme njime su vladala dva odjelita raspoloženja. Jedno – kad ona nije bila prisutna, s liječnikom koji je pušio jednu debelu cigaretu za drugom te ih gasio o kraj pune pepeljare, s Doli i s knezom gdje se vodio razgovor o ručku, o politici, o bolesti Marje Petrovne i gdje bi Levin odjednom na trenutak zaboravljao što se događa pa se osjećao baš kao da se probudio, i drugo

raspoloženje – u njenoj nazočnosti, kraj njena uzglavlja gdje mu je srce htjelo prepući od supatništva pa nikako da prepukne, i on se neprestano molio Bogu. I svaki put kad bi ga iz trenutka zaborava trgnuo krik što je dopirao iz spavaonice, on je zapadao u onu istu čudnu zabludu što ga je u prvi mah bila obuzela; svaki put pošto bi čuo krik on je skakao, jurio da se opravda, putem bi se prisjećao da on nije kriv te ju je htio samo zaštititi, pomoći joj.

Ali gledajući je, on je opet vidio da tu nema pomoći, pa ga je ponovo hvatao užas te bi govorio: Gospode, oprost i pomози. I što je vrijeme dalje odmicalo to su jačim postajala oba raspoloženja: potpuno je zaboravljajući, on je bez nje postajao sve mirniji, ali su zato to tegobnijima postajale i same njene patnje i osjećaj da im se ne može odrvati. On je skakao, želio bilo kamo uteći, a utekao bi k njoj.

Ponekad, kad bi ga počesto zivkala, on je krivio nju. Ali kad bi ugledao njeno pokorno, nasmiješeno lice i čuo riječi: »Ja sam tebe namučila«, krivio bi Boga, ali kad bi se sjetio Boga, odmah je molio da mu oprost i da se smiluje.

XV

Nije znao je li kasno ili rana Svijeće su već redom dogorijevale. Doli je upravo bila izišla iz kabineta i predložila liječniku da malo prilegne. Levin je sjedio slušajući liječnikovo pripovijedanje o nekom šarlatanu hipnotičaru i motrio pepeo njegove cigarete. Nastao je predah i on se malo zanio. Posve je bio zaboravio na ono što se sada događalo. Slušao je liječnikovo pripovijedanje i pratio ga s razumijevanjem. Odjednom se razliježe krik kakav on još nikad nije čuo. Krik je bio tako strašan da Levin nije čak ni poskočio nego je bez daha uplašeno i upitno pogledao liječnika. Liječnik naže glavu u stranu, osluškajući, te se osmjehnu odobravajući. Sve je bilo tako neobično da Levina više ništa nije zapanjivalo.

»Sigurno tako mora da bude«, pomislio je i dalje sjedio. Čiji je to bio krik? Poskočio je, na prstima utrčao u spavaonicu, obišao Lizavetu Petrovnu, kneginju, te stao na svoje mjesto, kraj uzglavlja. Krik utihnu, ali nešto se bilo promijenilo. Šta – on nije vidio, nije shvaćao, a nije ni htio vidjeti ni shvatiti. Ali je to vidio po licu Lizavete Petrovne: lice Lizavete Petrovne bijaše strogo i blijedo i jednako onako odlučno premda su joj čeljusti malo podrhtavale a oči joj bile netremice uperene u Kiti. Zažareno, namučeno Kitino lice s pramenom kose što se bio prilijepio uza znojno lice bijaše njemu okrenuto i tražalo njegov pogled. Podignute ruke molile su njegove ruke. Zojnim rukama uhvativši njegove hladne ruke, ona ih je stala pritiskati na svoje lice.

– Ne odlazi, ne odlazi! Ja se ne bojim, ja se ne bojim! – govorila je brzo. – Mama, uzmite naušnice. Smetaju mi. Ti se ne bojiš? Skoro će, skoro, Lizaveta Petrovna... Govorila je brzo, brzo i htjela da se nasmiješi. Ali lice joj se odjednom unakazi, ona ga odgurne od sebe.

– Ne, to je užasno! Umrijet ću, umrijeti! Idi, idi! – zavikala je i opet se začuo krik kakav on još nikad nije čuo. Levin se uhvati za glavu i pobjegne iz sobe.

– Ništa, ništa, sve je dobro – Doli će za njim.

Međutim, ma šta oni govorili, on je znao da je sada sve propalo. Prislonivši glavu uz dovratnik, stajao je on u susjednoj sobi i slušao nečiji piskut koji on nikad nije bio čuo, dernjavu nečiju, i znao je da to vrišti ono što je prije bilo Kiti. A dijete već odavno nije više želio. Mrzio je sada to dijete. Sada čak više nije želio ni da ostane ona na životu, želio je tek da prestanu ove užasne patnje.

– Doktore! Pa šta je to? Pa šta je to? Bože moj – rekao je hvatajući za ruku liječnika koji je bio ušao.

– Bliži se kraj – reče liječnik. A liječnikovo lice bijaše tako ozbiljno kad je to govorio da je Levin ono bliži se kraj shvatio u smislu – umire.

Sav izvan sebe on otrči u spavaonicu. Prvo što je ugledao bijaše lice Lizavete Petrovne. Bilo je još natmurenije i strože. Kitina lica nije bilo. Na mjestu gdje je ono prije bilo bijaše nešto, strašno i po naprezanju i po glasu što je otud dolazio. Sagnuo je glavom do krevetnog drveta osjećajući da mu se srce cijepa. Užasni vrisak nije zamukao, postajao je još užasniji pa, kad je dopro do krajnje granice užasa, odjednom utihnu. Levin nije vjerovao svome sluhu, ali sumnji više nije moglo biti: vika je utihnula, a čulo se tiho vrznanje, šuštanje i užurbano disanje, a njen isprekidan, živ i nježan, sretni glas tiho izusti: »Svršeno je.«

Podigao je glavu. Klonulo opustivši ruke na pokrivač, neobično lijepa i tiha, ona ga nijemo gledala i htjela da se nasmiješi, ali nije mogla.

I odjednom iz onoga tajnovitog i užasnoga, nadnaravnog svijeta u kojemu je živio ova dvadeset i dva sata, Levin se u tren oka nađe u predašnjem, svakidašnjem svijetu, ali koji je sada sijao takvom novom svjetlošću sreće da je nije mogao podnijeti. Napete se strune redom poisprekidaše. Jecaji i suze radosnice koje on nikako nije predviđao, potresajući mu cijelo tijelo, takvom su snagom bili nabujali u njemu da su mu dugo priječili da išta kaže.

Bacivši se na koljena pred posteljom, on je pred usnama držao ženinu ruku i cjelivao je, a ta ruka slabim pokretima prstiju odgovaraše na njegove poljupce. A dolje međutim, na drugom kraju postelje, u vještih rukama Lizavete Petrovne, poput plamečka nad svjetiljkom, treperaše život ljudskoga bića kojega nikad prije nije bilo i koje će živjeti isto ovako, imati ista ova prava, istu važnost i koje će na svoju priliku druge na svijet donositi.

– Živo! Živo! I još muško! Ne brinite se! – začu Levin glas Lizavete Petrovne koja je drhtavom rukom pljeskala po djetetovim leđima.

– Mama, je li istina? – reče Kitin glas. Odgovoriše joj samo kneginjini jecaji. I usred šutnje, kao nesumnjiv odgovor na majčino pitanje, razlegne se glas posve drukčiji od svih što su se prigušeno oglašavali u sobi. Bio je to smion, drzak krik koji ni za što nije htio da znađe, krik novoga ljudskog bića što se pojavilo tko zna otkud.

Da su Levinu prije toga bili rekli da je Kiti umrla, i da je on zajedno s njome umro, i da imaju anđele za djecu, i da je Bog ovdje pred njima – ničemu se on ne bi začudio; ali sada, kad se vratio u svijet stvarnosti, silno se u mislima naprezao

kako bi shvatio da je ona živa, da je zdrava te da je ono biće što tako očajno vrišti njegov sin. Kiti je bila živa, patnje se okončale. I on bijaše neizrecivo sretan. To je on shvaćao i to ga je potpunoma usrećavalo. Ali dijete? Otkuda je, zašto, tko je ono?... Nikako nije mogao shvatiti, nikako se priviknuti na tu misao. To mu se činilo nečim suvišnim, nekim pretičkom na koji se dugo nije mogao priviknuti.

XVI

Poslije devet sati sjedahu kod Levina stari knez, Sergej Ivanović i Stjepan Arkadijč pa pošto su malo razgovarali o roditelji uzeše razgovarati i o koječemu drugom. Levin ih je slušao, te se i nehote, sjećajući se kraj tih razgovora prošlosti, onoga što je do jutros bilo, sjećao i sebe kakav je bio jučer prije ovoga. Kao da je otad prošlo sto godina. Osjećao je da se nalazi na nekakvoj nedosežnoj visini s koje se pažljivo spuštao da ne uvrijedi one s kojima je razgovarao. Govorio je i neprestano mislio o ženi, o pojedinostima njena sadašnjega stanja i o sinu, nastojeći da se privikne na misao da on postoji. Cio ženski svijet koji je nakon ženidbe za nj dobio novo, dotad nepoznato značenje, sada je tako visoko cijenio da to nije mogao maštom dokučiti. Slušao je razgovor o jučerašnjem ručku u klubu i mislio:

»Šta se sada s njom zbiva, je li zaspala? Kako je? Šta ona misli? Dere li se sin Dmitrij?«

I usred razgovora, usred rečenice skoči on te pođe iz sobe.

– Pošalji koga da mi kaže može li se k njoj – reče knez.

– Dobro, odmah ću – odgovori Levin i ne časeći više ode k njoj.

Ona nije spavala već je tiho razgovarala s materom praveći planove za buduće krsitke.

Uređena, počesljana, u kitnjastoj kapici s nečim modrim na njoj, izvadiвши ruke na pokrivač, ona je ležala na leđima pa ga je, presrevši ga pogledom, pogledom privlačila; njezin pogled, svijetao i inače, još se jače svijetlio kako joj se on približavao. Njeno lice promijeni isto onako zemaljski izraz u nezemaljski kako se to događa na licu pokojnika; ali ondje je oproštaj, ovdje susret. Uzbudjenje, nalik na ono što ga je osjetio u trenutku porođaja, opet mu stegne srce. Ona je uzela njegovu ruku i upitala da li je spavao. On nije bio kadar odgovarati te se okretao u stranu, svjestan svoje slabosti.

– A ja sam malo pri drijemala, Kostja! – rekla mu je. – I sad mi je tako dobro. Ona ga je motrila, ali joj se izraz odjednom promijeni. – Dajte mi ga – reče kad začu djetetov piskut. – Dajte, Lizaveta Petrovna, i on će ga pogledati.

– Pa evo, nek tata pogleda – reče Lizaveta Petrovna podižući i donoseći nešto crveno, čudno i trepetljivo.

– Čekajte, prvo ćemo se urediti – i Lizaveta Petrovna stavi ono trepetljivo i crveno na krevet, stane razmatati i umatati dijete jednim ga prstom podižući i prevrćući te nečim posipljući.

Gledajući ovo sićušno jadno stvorenje, Levin se zaludu naprezao da u svojoj duši pronade bilo kakav trag očinskoga osjećanja. On mu se samo gadio. Ali kad su ga razgolitili i kad je on na čas ugledao tanahne, tanahne ručice, nožice, šafranove³⁰⁹ boje, također s prstićima, i čak s palcem koji se razlikovao od ostalih, i kad je opazio kako je, baš kao da su meke opružice, Lizaveta Petrovna pritiskala te nemirne ručice umatajući ih u platnenu odjeću, njega obuzme takva žalost prema ovome biću i takav strah da će ga ona povrijediti da ju je uhvatio za ruku.

Lizaveta se Petrovna nasmijala. – Ne bojte se, ne bojte se!

Kad je dijete bilo uređeno i pretvoreno u čvrstu lutkicu, Lizaveta ga Petrovna okrene malo u stranu, kao da se eto ponosi svojim poslom, te se skloni kako bi Levin mogao vidjeti sina u svoj njegovoj ljepoti.

Ne dižući očiju, Kiti je krajičkom oka gledala na istu stranu.

– Dajte, dajte! – rekla je i čak se bila malo podigla.

– Zaboga, Katerina Aleksandrovna, ne smijete se toliko podizati. Pričekajte, ja ću vam ga dati. Prvo da tatici pokažemo kakvi smo mi junaci!

I Lizaveta Petrovna podigne prema Levinu u jednoj ruci (druga je samo prstima podupirala labavi zatiljak) to čudno, crveno biće koje se njihalo i skrivalo svoju glavu iza krajeva pelenice.

Ali tu su bili i nos, i oči koje su kolutale, i usne koje su cmokale.

– Krasno dijete! – reče Lizaveta Petrovna.

Levin uzdahne jetko. To krasno dijete u njemu je budilo samo osjećaj gađenja i žaljenja. To uopće nije bilo osjećanje koje je on očekivao.

Okrenuo se kad ga je Lizaveta Petrovna namještala nenavikloj sisi.

Odjednom ga je smijeh natjerao da podigne glavu. To se Kiti nasmijala. Dijete se prihvatilo sise.

– Ej, dosta, dosta! – govoraše Lizaveta Petrovna, ali ga Kiti nije puštala. Zaspalo joj je na rukama.

– Pogledaj sad – reče Kiti okrećući dijete prema njemu da bi ga on mogao vidjeti. Staračko lišće odjednom se još više namršti te dijete kihne.

Smiješeći se i jedva svladavajući suze radosnice Levin poljubi ženu te iziđe iz tamne sobe. To što je on osjećao prema ovome malenom biću uopće nije bilo ono što je on očekivao. Ništa vedra ni radosna nije bilo u tom osjećanju; naprotiv, bio je to nov, mučan strah.

Bila je to svijest o novome području gdje mu se mogla nanijeti bol. I ta mu je svijest u prvo vrijeme bila tako mučna, strah da ovo nemoćno stvorenje ne nastrada bio je tako jak, da se od njega nije moglo primijetiti čudno osjećanje besmislene radosti i čak ponosa što ga je on osjećao kad je dijete kihnulo.

³⁰⁹ Šafran = cvijet crveno-žute boje.

XVII

Poslovi su Stjepana Arkadjiča išli loše. Novci za dvije trećine šume već su bili potrošeni na život i provod, a nakon odbitka od oko deset posto, on je za posljednju trećinu uzeo od trgovca gotovo sve unaprijed. Trgovac nije više davao novaca, to više što je te zime Darja Aleksandrovna, prvi put otvoreno istaknuvši prava na svoj imetak, odbila da potpiše ugovor o primitku novaca za posljednju trećinu šume. Sva je plaća odlazila na kućne troškove i na otplatu sitnih neodložnih dugova. Novaca uopće nije bilo.

To je bilo neprijatno, nezgodno i po mišljenju Stjepana Arkadjiča nije se smjelo tako nastaviti. Uzrok je tome, po njegovu mišljenju, bio taj što je on primao suviše malu plaću.

Mjesto koje je on imao bilo je, očito, vrlo dobro prije pet godina, ali sada je već bilo nešto posve drugo. Direktor banke, Petrov, primao je 12 000; Sventicki – kao član Društva – primao je 17 000; Mitin je, kad je osnovao banku, dobio 50 000.

»Očito, ja sam zaspao i mene su zaboravili«, mislio je Stjepan Arkadjič o sebi. I on je stao oslušivati, ogledati se te pri koncu zime uvreba jedno jako dobro mjesto, pa učini na njega juriš prvo iz Moskve, preko tetaka, ujaka, prijatelja, a onda kad je sve to bilo dozrelo, na proljeće pođe sam u Petrograd. Bilo je to jedno od onih mjesta kojih se sada, počevši od 1000 do 50 0000 godišnje plaće, namnožilo više nego što je prije bilo unosnih badavadžijskih mjesta gdje se uvelike primalo mito; bilo je to mjesto člana u Povjerenstvu Sjedinjene agencije za zajam i najam pri južnim željeznicama i bankovnim zavodima. To je mjesto, kao i sva takva mjesta, zahtijevalo tako golemo znanje i djelatnost da ih je teško jedan čovjek mogao sjediniti.

A budući da čovjeka koji bi sjedinjavao ove osobine nije bilo, onda je ipak bolje bilo da to mjesto uzme častan negoli nečastan čovjek. A Stjepan je Arkadjič bio ne samo onako častan čovjek (bez naglaska), nego je on bio častan čovjek (s naglaskom), s onim posebnim značenjem koje u Moskvi ima ova riječ kad se kaže: »častan javni radnik, častan pisac, častan časopis, časna ustanova, častan pravac, a koji označuje ne samo to da čovjek ili ustanova nisu nečasni nego i to da su kadri u zgodnoj prilici bacati klipove vladi. Stjepan Arkadjič se u Moskvi kretao u onim krugovima gdje je ta riječ bila uvedena, ondje su ga držali za časna čovjeka te je stoga imao više prava na to mjesto negoli drugi.

To je mjesto donosilo od jedno sedam do deset tisuća na godinu, a Oblonski ga je mogao držati ne ostavljajući svoju državnu službu. Ono je zavisilo od dvaju ministarstava, od jedne dame i dvojice Zidova, i sve je ove ljude, premda su oni već bili pripremljeni, Stjepan Arkadjič morao vidjeti u Petrogradu. Osim toga, Stjepan je Arkadjič sestri Ani bio obećao da će od Karenjina ishoditi odlučan odgovor o rastavi. Pa, pošto je od Doli izmolio pedeset rubalja, otputova u Petrograd.

Sjedeći u Karenjinovu kabinetu i slušajući njegovu analizu o uzrocima lošeg stanja ruskih financija, Stjepan je Arkadjič očekivao samo trenutak kad će se on završiti da porazgovori o svome poslu i o Ani.

– Da, to je posve tačno – rekao je kad je Aleksej Aleksandrovič, pošto je skinuo pincenez bez kojega sada nije više mogao čitati, upitno pogledao bivšeg šurjaka – to je posve tačno u pojedinostima, ali svejedno je načelo našega doba – sloboda.

– Jeste, ali ja ističem drugo jedno načelo koje obuhvaća načelo slobode – reče Aleksej Aleksandrovič naglašujući riječ obuhvaća te opet natičući pincenez da ponovo svome slušaocu pročita ono mjesto gdje je to izričito bilo rečeno. Pa, prelistavši lijepo napisan rukopis s velikim čistinama sa strane, Aleksej Aleksandrovič ponovo pročita ono uvjerljivo mjesto.

– Ja ne želim protekcionaški sistem, i to ne radi probitaka privatnih osoba nego radi općega dobra – podjednako i za niže i za više staleže – govorio je gledajući preko pinceneza Oblonskoga. – Ali oni to ne mogu shvatiti, oni su zaokupljeni jedino svojim osobnim interesima i zanose se frazama.

Stjepan Arkadjič je znao da je tada kad bi Karenjin počinjao govoriti o tome šta misle i rade oni, oni isti koji nisu htjeli primati njegove analize i nacрте i koji su bili uzrokom svega zla u Rusiji, već blizu kraj; i zato se sada rado odrekao načela slobode i u svemu se s njime suglasio. Aleksej Aleksandrovič ušutje zamišljeno prelistavajući svoj rukopis.

– Ah, zbilja, kad je već o tome riječ – reče Stjepan Arkadjič – htio sam te zamoliti, ako se slučajno sretnoš s Pomorskim, da mu kažeš riječcu – dvije o tome da bih ja jako želio dobiti novo mjesto člana u Povjerenstvu Sjedinjene agencije za zajam i najam južnih željeznica.

Stjepan Arkadjič bijaše već obikao na naziv ovoga mjesta, toliko bliska njegovu srcu te ga je ne griješeći izgovarao brzo. Aleksej Aleksandrovič priupita u čemu se sastoji djelatnost toga novoga povjerenstva, pa se zamisli. Razmišljao je nema li u djelatnosti toga povjerenstva štogod protivna njegovim nacртima. Međutim, budući da je djelatnost te nove ustanove bila vrlo zamršena i da su njeni planovi obuhvaćali jako veliko područje, on toga nije mogao sve odjednom povezati pa, skidajući pincenez, reče:

– Nema sumnje, ja mu mogu reći; ali zbog čega želiš uzeti upravo to mjesto?

– Plaća je dobra, do devet tisuća, a moja sredstva...

– Devet tisuća – ponovi Aleksej Aleksandrovič te se namršti. Visoka brojka te plaće podsjeti ga da se djelatnost Stjepana Arkadjiča koju je u tom smislu razvio protivi osnovnoj zamisli njegovih nacрта u kojima je uvijek vodio računa o štednji.

– Ja smatram, a o tome sam napisao i jednu predstavku, da su u naše doba ove goleme plaće znak krive ekonomske *assiette*³¹⁰ naše državne uprave.

– Pa šta bi ti htio? – reče Stjepan Arkadjič. – Uzmimo, evo, direktor banke prima deset tisuća – pa on toliko i vrijedi. Ili inženjer prima dvadeset tisuća. Društveno koristan rad, šta hoćeš!

³¹⁰ *Politike.*

– Ja smatram da je plaća plaćanje za robu i da se ona mora podvrgavati zakonu o ponudi i potražnji. Ako se pak pri određivanju plaća odstupa od toga zakona, kao na primjer kad ja vidim da s fakulteta dolaze dva inženjera podjednaka znanja i podjednakih sposobnosti, pa jedan dobiva četrdeset tisuća dok se drugi zadovoljava dvjema tisućama; ili da za direktora banaka s golemim plaćama neka društva postavljaju pravnike i husare koji nemaju nikakve određene specijalne spremlje, onda ja zaključujem da se plaće ne određuju prema zakonu o ponudi i potražnji, nego baš po babu i po stričevima. I tu postoji zloupotreba koja je važna sama po sebi i koja je štetna po državnu službu. Ja smatram... Stjepan Arkadijč se požuri da prekine zeta.

– Da, ali priznat ćeš da se osniva nova, nesumnjivo korisna ustanova. Kako god ti hoćeš, ali je posao društveno koristan! Osobito im je stalo do toga da posao bude vođen časno – reče Stjepan Arkadijč naglašujući ono časno. Ali moskovsko značenje časnoga Aleksej Aleksandrovič nije razumio.

– Časnost je samo negativna osobina – reče.

– Ali ti bi mi svejedno učinio veliku uslugu – reče Stjepan Arkadijč – ako zučneš koju riječcu Pomorskome. Onako, uzgred u razgovoru...

– Ali se čini da to više zavisi od Bolgarinova – reče Aleksej Aleksandrovič.

– Što se Bolgarinova tiče, on je potpuno suglasan – reče Stjepan Arkadijč crveneći.

Stjepan Arkadijč pocrvenje pri spomenu Bolgarinova zato što je on toga istog dana ujutro bio kod Židova Bolgarinova i što mu taj posjet nije ostao u prijatnoj uspomeni. Stjepan je Arkadijč pouzdano znao da je posao što ga je on htio uzeti bio nov, društveno koristan i častan posao; ali jutros, kad ga je Bolgarinov očito namjerno ostavio da dva sata s ostalim moliteljima čeka u čekaonici, odjednom mu je postalo neprijatno.

Je li mu bilo neprijatno to što je on, Rjurikov potomak, knez Oblonski, dva sata čekao u čekaonici Žida, ili to što prvi put nije u životu nasljedovao primjer svojih predaka služeći državnoj vladi, nego stupao na novo poprište – tek njemu je bilo vrlo neprijatno. Za ta dva sata čekanja kod Bolgarinova, žustro hodajući po čekaonici, čupajući zaliske, zapodijevajući razgovor s drugim moliteljima i smišljajući igru riječi kojom će izreći kako se načekao kod Žida, Stjepan je Arkadijč brižno pred drugima, pa čak i pred samim sobom, skrivao ono što je osjećao.

– Ali cijelo ovo vrijeme njemu je bilo neprijatno i sve se nešto ljutio, a da ni sam nije znao zbog čega: ili zbog toga što mu nikako nije uspjela igra riječi: »bilo delo do zida, i ja *dožida-lsja*³¹¹, ili zbog čega drugog. Kada ga je najzad Bolgarinov izvanredno uljudno primio, očito likujući zbog toga što je ponižen, te ga gotovo bio odbio, Stjepan se Arkadijč požurio da to što prije zaboravi. I sada je, samo kad se sjetio toga, pocrvenio.

³¹¹ *Neprevediva igra riječi koja se u ruskome temelji na podudarnosti slogova; stoga je i ostavljena kao što je i u originalu. Znači: imao sam posla sa Židovom, pa sam se i načekao. (U ruskome je, osobito pri koncu 19. stoljeća riječ Žid bila pogrđan, antisemitski i šovinistički naziv za Jevreje, Židove.)*

XVIII

– Sada imam još nešto, a ti znadeš što. Tiče se Ane – pošto je malo pošutio i pošto je stresao sa sebe onaj neprijatni dojam, reče Stjepan Arkadijč.

Čim je Stjepan Arkadijč izgovorio Anino ime, lice se Alekseja Aleksandroviča potpunoma promijeni: umjesto predašnje živahnosti ono izrazi klonulost i mrtvilo. – Šta vi zapravo hoćete od mene? – vrpoljeći se u naslonjaču i treskajući svojim pincenezom, reče on.

– Odluku, bilo kakvu odluku, Alekseju Aleksandroviču. Utječem se sada tebi (»ne kao uvrijeđenu mužu«, htjede reći Stjepan Arkadijč, ali pobojavši se da time ne pokvari sve, zamijeni to riječima) ne kao državniku (to je opet bilo neumjesno) nego jednostavno kao čovjeku, i to dobrome čovjeku i kršćaninu. Ti joj se moraš smilovati – rekao je.

– A kako zapravo? – tiho reče Karenjin.

– Tako, smilovati joj se. Kad bi ti nju vidio kao što je ja vidim – ja sam svu zimu proveo s njome – ti bi se sažalio na nju. Njezin je položaj užasan, upravo užasan.

– Meni se činilo – odgovori Aleksej Aleksandrovič još sitnijim, gotovo piskavim glasom – da Ana Arkadjevna ima sve što je sama željela.

– Ah, Alekseju Aleksandroviču, zaboga, ostavimo se *rekriminacije*³¹²! Šta je bilo, bilo je, a ti znadeš šta ona želi i očekuje rastavu.

– Ali ja sam smatrao da se Ana Arkadjevna odriče rastave ako ja zahtjevam da se obveze da sina ostavi meni. Tako sam i odgovorio i mislio sam da je time sve svršeno. A ja to i smatram završenim – cikne Aleksej Aleksandrovič.

– Ali, zaboga, ne žesti se – reče Stjepan Arkadijč dotičući se zetova koljena. – Nije to završeno. Ako mi dopustiš da rekapituliram, bilo je ovako: kad ste se rastali, ti si bio velik u svojoj velikodušnosti; dao si joj sve – slobodu, čak i rastavu. Ona je to dobro ocijenila. Do te mjere da u onim prvim trenucima nije promislila niti je mogla da o svemu promisli. Ona se svega odrekla. Ali stvarnost i vrijeme pokazaše joj da je njen položaj tegoban i nemoguć.

– Život Ane Arkadjevne mene ne može zanimati – prekine ga Aleksej Aleksandrovič podižući obrve.

– Dopusti mi da ne vjerujem – meko uzvratiti Stjepan Arkadijč. – Njen je položaj i tegoban za nju i nitko nema nikakve koristi od toga. Zaslužila ga je, reći ćeš. Ona to zna, pa te i ne moli; ona otvoreno govori da ništa ne smije moliti. Ali ja, sva vaša rodbina, svi koji je volimo, molimo, zaklinjemo tebe. Zašto se ona muči? Komu je od toga bolje?

– Dopustite, vi želite, čini se, mene okriviti – progovori Aleksej Aleksandrovič.

– Ma ne, ma ne, ni govora, shvati ti mene – opet mu se dotičući ruke, reče Stjepan Arkadijč kao da je bio uvjeren da taj doticaj smekšava zeta. – Ja tek

³¹² *Francuski: rekrimination = na uvrede odgovarati uvredama, na optužbe protuoptužbama.*

jedno velim: njen je položaj tegoban, a ti ga možeš olakšati i ništa nećeš izgubiti. Ja ću ti u tome pomoći da nećeš ni opaziti. Ta obećao si.

– Obećao sam bio prije. I ja sam smatrao da je pitanje o sinu odlučilo sve. Osim toga nadao sam se da će Ana Arkadjevna imati još toliko velikodušnosti... – s naporom, drhtavih usana izgovori problijedjeli Aleksej Aleksandrovič.

– A ona sve ostavlja tvojoj velikodušnosti. Ona moli, zaklinje samo za jedno – da je se izbavi iz položaja u kom se nalazi. Ona više ne zahtijeva sina. Alekseju Aleksandroviču, ti si dobar čovjek. Zamisli na trenutak sebe u njenu položaju. Pitanje rastave, u njenu položaju, za nju je pitanje života i smrti. Da joj ti prije nisi bio obećao, ona bi se pomirila sa svojim položajem, živjela bi na selu. Ali ti si obećao, ona ti je pisala i preselila se u Moskvu, gdje joj je svaki susret nož u srce, ona živi šest mjeseci, iz dana u dan očekujući odluku. Pa to je isto kao da tko osuđenika na smrt drži mjesec i mjesec s omčom na vratu obećavajući mu možda smrt, možda pomilovanje. Smiluj joj se, a onda je moje da sve tako uredim... *Vos serupules...*³¹³

– Ja ne govorim o tome, o tome... gnušajući se prekine ga Aleksej Aleksandrovič. – Ali možda sam ja obećao ono što nemam prava obećati.

– Ti dakle odbijaš da izvršiš ono što si obećao?

– Nikada ja nisam odbijao da izvršim ono što je moguće, ali želim da dobijem vremena kako bih promislio, koliko je moguće, o onome što sam bio obećao.

– Ne, Aleksej u Aleksandroviču – poče Oblonski poskakujući – ne želim da to vjerujem! Ona je tako nesretna, kako samo jedna žena može biti nesretna, i ti joj ne možeš odbiti takvu...

– Koliko je obećano moguće. *Vous professez d'etre un libre penseur.*³¹⁴ Ali ja kao čovjek koji vjeruje u Boga ne mogu u nečemu tako važnome postupiti protivu kršćanskoga zakona.

– Ali u kršćanskim društvenim zajednicama i u nas, koliko ja znam, rastava je dopuštena – reče Stjepan Arkadijč. – I naša crkva dopušta rastavu. I mi vidimo...

– Dopušta, ali ne u ovom smislu.

– Alekseju Aleksandroviču, ja te ne prepoznajem – pošto je malo bio zašutio, reče Oblonski. – Zar ti nisi (i zar mi to nismo dobro ocijenili?) sve oprostio, i potaknut upravo kršćanskim osjećajem bio spreman da sve žrtvuješ? Sam si rekao: dajte i haljinu kad vam uzimaju košulju, a sada...

– Ja vas molim – odjednom ustajući na noge, blijed i drhtave čeljusti, piskutavim glasom uze govoriti Aleksej Aleksandrovič – molim vas prekinite, prekinite... taj razgovor.

– Ah, ne! I oprost, oprost mi ako sam ti nanio bol – zbunjeno se smiješeći uze govoriti Stjepan Arkadijč pružajući ruku – ali ja sam ipak kao poslanik samo isporučivao svoju poruku. Aleksej Aleksandrovič pruži svoju ruku, zamisli se i progovori: – Moramo promisliti i zatražiti upute. Prekosutra ću vam dati konačan odgovor – smislivši nešto, reče on.

³¹³ *Vaša delikatnost, finoća...*

³¹⁴ *Vi ste na glasu da ste slobodan mislilac.*

XIX

Stjepan Arkadijč htjede već da ode, kad Kornej dođe da najavi:

– Sergej Aleksejič!

– Koji je to Sergej Aleksejič? – bio je započeo Stjepan Arkadijč, ali se odmah sjeti.

– Ah, Serjoža! – reče on. – »Sergej Aleksejič« – mislio sam, odjelni predstojnik. »Ana me je baš i molila da ga vidim«, sjeti se on. I sjeti se onoga bojažljivog, žalosnog izraza kojim ga je Ana ispratila i rekla: »Ipak ćeš ti njega vidjeti. Saznaj potanko gdje je, tko je s njime. I Stiva... ako je moguće! Zar je moguće?« Stjepan je Arkadijč shvatio šta je značilo ono: »Ako je moguće« – ako je moguće urediti rastavu tako da sin pripadne njoj... Sada je Stjepan Arkadijč vidio da o tome ne može biti ni spomena, ali mu je svejedno bilo drago da vidi nećaka.

Aleksej Aleksandrovič napomene šurjaku da se sinu nikad ne govori o majci te da ga on moli da je ni riječju ne spomene.

– On je bio jako bolestan nakon onoga viđenja s majkom koje mi nismo bili predvidjeli – reče Aleksej Aleksandrovič. – Bojali smo se čak za njegov život. Ali razumno liječenje i ljetošnje kupanje na moru povратиše mu zdravlje i sad sam ga na liječnikov savjet poslao u školu. Odista, društvo drugova na njega je povoljno djelovalo, i sad je potpunoma zdrav i dobro uči.

– Gle ti junaka što je izrastao! I nije to više Serjoža već pravi pravcati Sergej Aleksejič! – smiješeći se reče Stjepan Arkadijč, ugledavši lijepa i razvijena dječaka što je u modrom kaputiću i dugim hlačama odlučno i slobodno ušao u sobu.

Dječak je davao dojam zdravlja i vedrine. On se ujaku nakloni kao tuđincu, ali kad ga je prepoznao, pocrvenje te kao da se zbog nečega uvrijedio i rasrdio, žurno se okrene od njega. Dječak priđe ocu i pruži mu bilješku s ocjenama što ih je dobio u školi.

– No, ti je u redu – reče otac – možeš ići.

– Omršavio je i narastao i prestao biti dijete, a postao dječak; to je meni drago – reče Stjepan Arkadijč. – A sjećaš li se ti, mene?

Dječak se hitro obazre na oca.

– Sjećam, *mon oncle*³¹⁵ – odgovori on pogledavši ujaka te opet obori pogled.

Ujak pozove dječaka i uzme ga za ruku. – Pa kako inače? – rekao je želeći da zametne razgovor, a ne znajući šta da kaže.

Crveneći i ne odgovarajući, dječak je oprezno potezao svoju ruku iz ujakove ruke. Čim mu je Stjepan Arkadijč pustio ruku, poput ptice puštene na slobodu, upitno pogledav oca, on žurnim korakom iziđe iz sobe. Prošlo je godinu dana otkako je Serioža posljednji put vidio svoju mater. Otada on nikad više nije čuo za nju. A te iste godine dadoše ga u školu i on se upozna s drugovima i zavoli ih.

One sanje i uspomene na mater, zbog kojih se nakon susreta s njome razbolio, sada ga više nisu zanimale. Kad bi mu i dolazile, on ih je odgonio od sebe smatrajući ih sramotnima i urođenima samo djevojčicama, a ne jednome dječaku i drugu.

Znao je da su otac i mati bili u zavadi koja ih je rastavila, znao je da je njemu suđeno da ostane uz oca te se nastojao naviknuti na tu misao. Bilo mu je neprijatno vidjeti ujaka koji je nalik na mater jer je to u njemu budilo one uspomene koje je on smatrao za sramotne.

To mu je bilo to neprijatnije što je prema nekim riječima koje je čuo čekajući pred vratima kabineta, naslućivao da je među njima moralo biti govora o materi. Pa da ne osuđuje oca s kojim je živio i od kojega je zavisio, a što je najvažnije, da se ne prepušta osjećajnosti za koju je držao da toliko ponizuje, Serjoža je nastojao da ne gleda u svoga ujaka koji je došao da mu remeti mir, i da ne misli na ono na što ga je on podsjećao.

Ali kad ga je izišavši odmah za njim, Stjepan Arkadjič sreo na stepeništu, pozvao i upitao kako provodi vrijeme u školi za odmora, Serjoža se, bez očeve nazočnosti, s njime upustio u razgovor.

– Mi se sada igramo željeznice – rekao je on odgovarajući mu na pitanje. – To vam je evo ovako: dvojica sjednu na klupu. To su putnici. A jedan stoji na toj istoj klupi. A ostali se uprežu. Može se i rukama, može i pojasevima, pa tjeraj kroz sve dvorane. Vrata se već pred njim otvaraju. Eh. tu vam je jako teško biti kondukter!

– Je l' to onaj što stoji? – upita Stjepan Arkadjič smiješeći se.

– Jest, tu treba i smjelosti, i spretnosti, osobito ako naglo zastanu ili ako tko padne.

– Jeste, nije to šala – reče Stjepan Arkadjič turobno zagledajući u te živahne, materinske oči koje više nisu bile ni dječje, ni posve nedužne. Pa premda je Alekseju Aleksandroviču bio obećao da neće govoriti o Ani, nije izdržao.

– A pamtiš li ti mater? – odjednom će on.

– Ne, ne pamtim – žurno odgovori Serjoža pa, jako pocrvenjevši, obori pogled. I ujak više ništa nije mogao iz njega izvući.

Nakon pola sata Slaven, onaj odgojitelj, nađe svoga pitomca ne stepeništu te dugo nije mogao shvatiti ljuti li se on ili plače.

– Šta je, sigurno ste se ugruhali kad ste pali? – reče odgojitelj. – Govorio sam ja da je to opasna igra. E ovo treba kazati upravitelju.

– Sve da se i jesam ugruhao, nitko to ne bi spazio. Eto to je sigurno.

– Pa šta je onda?

– Ostavite me! Pamtim, ne pamtim... Šta se to njega tiče? Zašto da ja pamtim?

Ostavite me na miru! – obrati se on ovaj put ne više odgojitelju nego cijelom svijetu.

XX

Kao obično Stjepan Arkadijč ni sad nije dangubio u Petrogradu. U Petrogradu se nije trebalo samo baviti sestrinom rastavom i novim namještenjem nego se valjalo osvježiti nakon moskovske učmalosti, kako je on to govorio.

Unatoč svojim *cafes chantants*³¹⁶ i omnibusima Moskva je ipak bila ustajala močvara. To je Stjepan Arkadijč uvijek osjećao. Pošto je jedno vrijeme živio u Moskvi u blizini obitelji, on je osjećao da je klonuo duhom. Kako dulje vremena u Moskvi nije izlazio, on se stoga počeo uznemirivati zbog lošeg raspoloženja i ženinih prijekora, zbog zdravlja, zbog: odgoja djece, zbog sitnih interesa svoje službe; čak ga je uznemirivalo i to što je imao dugova. Ali valjalo je samo doći i malo proživjeti u Petrogradu, u onome krugu u kome se on kretao, gdje se živjelo, i još kako živjelo, a ne životarilo kao u Moskvi, i odmah bi sve te misli nestajale i topile se poput voska na plamenu.

Žena?... Upravo je danas govorio s knezom Čačenskim. Knez je Čačenski imao ženu i obitelj – odraslu djecu koja su bila paževi na dvoru, a imao je i drugu, nezakonitu obitelj, u kojoj je isto tako imao djece. Premda je i prva obitelj bila dobra, knez se Čečenski osjećao sretnijim u drugoj obitelji. I on je svoga najstarijega sina vodio u drugu obitelj i Stjepanu Arkadijču kazivao kako on to smatra korisnim i poticajnim za sina.

Šta bi na to rekli u Moskvi? Djeca? U Petrogradu nisu priječila očevima da žive. Djeca su se odgajala u zavodima, i nije bilo onoga čudovišnoga shvaćanja što se sada u Moskvi širilo – Ljvov na primjer – da djeci pripada sva životna raskoš, a roditeljima jedino trud i brige. Ovdje su ljudi shvaćali da je čovjek dužan živjeti zbog sebe, kao što mora da živi obrazovan čovjek.

Služba? Ni služba ovdje nije bila onaj vječni, beznadni jaram koji su ljudi teglili u Moskvi; ovdje je služba donosila korist. Susret, usluga, prava riječ na pravome mjestu, umijeće da čovjek odglumi i ovo i ono – i čovjek iznenada napravi karijeru, kao Brjancev kojega je Stjepan Arkadijč jučer sreo i koji je sada najutjecajnija ličnost. Takva je služba nešto vrijedjela.

A posebno su opet petrogradski nazori o novčanim poslovima umirujuće djelovali na Stjepana Arkadijča. Bartnjanski koji je tratio barem pedeset tisuća na onaj *train*³¹⁷ što ga je on provodio, jučer mu je o tome rekao nešto zaista izvanredno. Prije ručka, u žaru razgovora, Stjepan Arkadijč reče Bartnjanskome:

– Ti si, čini se, dobar s Mordvinskim; možeš mi učiniti jednu uslugu, reci mu, molim te, riječcu-dvije za mene. Ima jedno mjesto koje bih želio dobiti. Kao član agencije...

– Hajde, ja ionako neću zapamtiti... ta kako se tebi da u te željezničke poslove ulaziti sa Židovima?... Kako god to uzeo, svejedno je odvratno!

³¹⁶ Francuski se još kaže i *cafe-concert* (kafé-šantan, kafe-konser); to je neka vrsta kazališta u malome gdje publika pije i puši slušajući pjesme (*šansone*) i gledajući male kazališne komade (obično komične) sa dvije-tri uloge.

³¹⁷ Način života.

Stjepan mu Arkadijč ne reče kako je to društveno koristan posao; Bartnjanski to ne bi shvatio.

– Novci su potrebni, nema se od čeg živjeti.

– Pa živiš?

– Živim, ali dugovi su tu.

– Šta kažeš? Mnogo? – suosjećajno reče Bartnjanski.

– Jako mnogo, jedno dvadeset tisuća.

Bartnjanski udari u veseo smijeh. – O sretniče jedan! – reče. – Ja sam ti dužan podrug milijuna i ništa nemam pa, kao što vidiš, još živim.

U istinitost svega ovoga uvjeriše Stjepana Arkadijča ne samo riječi nego i djela. Živahov je dugovao trista tisuća i nije imao ni prebite pare, a živio je bogme, i to još kako živio! Grofa su Krivcova već odavno bili sahranili, a on je uzdržavao dvije ljubavnice. Petrovski je proćerdao pet milijuna, a i dalje na vlas isto živio i, štaviše, još upravljao financijama i primao dvadeset tisuća plaće. Ali Petrograd je osim toga fizički prijatno djelovao na Stjepana Arkadijča. Podmlađivao ga je.

U Moskvi je ovdje-ondje znao pogledati u svoje sjedine, drijemao nakon ručka, protezao se, teška daha korakom uzlazio uza stepeništa, dosađivao se s mladim ženama, nije plesao na balovima. A u Petrogradu se uvijek osjećao kao da je deset godina s grbače zbacio.

Osjećao je u Petrogradu ono isto što mu je jučer govorio šezdesetogodnji knez Oblonski, Oblonski Petar koji se tek bio vratio iz inozemstva:

– Mi ovdje ne umijemo živjeti – govoraše Petar Oblonski.

– Vjeruj ti meni, ja sam proveo ljeto u Badenu; eh, zaista, osjećao sam se u svemu kao mladić. Vidim ti ja ženu kakvu mladahu, a misli mi... Naruča se čovjek, malo gucne – eto ti snage, čilosti. Došao u Rusiju – valjade otići k ženi i to još na selo – eh, nećeš vjerovati, za dvije sedmice navukoh kućni haljetak, prestadoh se oblačiti za ručak. O mladicama ni pomisliti! Postadoh pravi starac. Ostaje čovjeku jedino da misli na spas duše. Odoh u Pariz – opet se oporavih.

Stjepan Arkadijč je osjećao upravo tu istu razliku kao i Petar Oblonski. U Moskvi se bio tako zapustio da bi zaista, da je ondje dulje živio, za čije ne znam zdravlje, spasio dušu; u Petrogradu pak on se opet osjećao pravim pravcatim čovjekom.

Kneginja Betsi Tverska i Stjepan Arkadijč su se odavna jedno prema drugom veoma čudno ponašali. Stjepan joj je Arkadijč uvijek u šali udvarao i govorio joj najveće nepristojnosti znajući da se to njoj neobično sviđa. Sutradan nakon razgovora s Karenjinom, navrativši se k njoj, Stjepan se Arkadijč osjećao toliko mladim da je u tom šaljivom udvaranju i naklapanju nehote otišao tako daleko da više nije znao kako da se iskobelja jer se na nesreću ona njemu ne samo da nije sviđala nego mu je bila i odvratna. A ovako su se uvijek ponašali zato što se on njoj jako sviđao.

Stoga se on sada jako obradovao dolasku kneginje Mjagke koja je dokrajčila njihovu osamu udvoje.

– A, i vi ste ovdje – reče ona kad ga je opazila. – Pa kako vaša jadna sestra? Nemojte me tako gledati – dodala je.

– Otkako su se svi okomili na nju, svi oni koji su tisuću puta gori od nje, ja smatram da je ona sjajno postupila. Vronskome ne mogu oprostiti što mi nije nekako dojavio kad je ona bila u Petrogradu. Ja bih otišla k njoj i svuda bih s njome išla. Molim vas, isporučite joj da je ja volim. Pa dajte pripovijedajte mi o njoj.

– Doista, njen je položaj težak, ona je... započeo je pripovijedati Stjepan Arkadijč, priprost kakav je u duši bio, uzevši zdravo za gotovo riječi kneginje Mjagke: »Pripovijedajte mi o svojoj sestri«. Kneginja ga je Mjagka po svojoj navici još istoga časa prekinula te uzela sama pripovijedati.

– Ona je učinila ono što svi osim mene rade, rade ali skrivaju; a ona nikoga nije htjela obmanjivati i sjajno je postupila. A još je bolje učinila što je napustila onoga vašeg čaknutoga zeta. Vi ćete meni oprostiti. Svi su govorili da je on pametan, pametan, bože moj, jedino sam ja govorila da je on glup. Sada kad se on spetljao s Lidijom Ivanovnom i i s Landauom, svi govore da je on čaknut, o ja bih vrlo rado svima protusloвила, ali ovoga puta ne mogu.

– Evo objasnite vi meni, molim vas – reče Stjepan Arkadijč – šta ovo ima da znači? Jučer sam ja bio kod njega zbog sestre i molio konačan odgovor. On mi odgovora nije dao nego je rekao da će promisliti, a jutros sam mjesto odgovora dobio poziv da večeras dođem grofici Lidiji Ivanovnoj.

– E tako, tako! – radosno prozbori kneginja Mjagka. – Oni će pitati Landaua šta on kaže.

– Odakle sad Landau? Zašto? Tko je taj Landau?

– Kako, vi ne znate ja *Jules Landau, Le fameux Jules Landau, le clairvoyant*?³¹⁸ On je isto čaknut, ali od njega zavisi sudbina vaše sestre. Eto šta biva kad netko živi u provinciji, vi ništa ne znate. Landau je, znate – bio *commis*³¹⁹ u jednome magazinu u Parizu i jednom došao liječniku. Kod liječnika je on u čekaonici zaspao i u snu svima bolesnicima stao davati savjete. I to čudne neke savjete. Onda je žena Jurija Meledinskoga – znate, onoga bolesnog? – doznala za toga Landaua te ga uzela k mužu. On joj muža liječi. I nikakve mu, po mome mišljenju, koristi od njega jer on je još jednako onako slab kao što je i bio, ali oni u njega vjeruju i vodaju ga sa sobom. I dovedoše ga u Rusiju. Ovdje su svi k njemu nagrnuli, i on sve liječi. Groficu je Bezubovu izliječio, i ona ga je tako zavoljela da ga je posinila.

– Kako posinila?

– Tako, posinila. On sada nije više Landau nego grof Bezubov. Ali ne radi se o tome, nego Lidija se – ja nju jako volim, ali u nje glava nije na svom mjestu – Lidija se sada dočepala toga Landaua te se bez njega ni u nje, ni u Alekseja Aleksandroviča ništa ne odlučuje, i odatle je sudbina vaše sestre sada u rukama tog Landaua iliti grofa Bezubova.

³¹⁸ *Julesa Landaua, čuvenoga Julesa Landaua, vidovnjaka?*

³¹⁹ *Trgovački pomoćnik.*

XXI

Nakon izvrsna ručka i velike količine konjaka što ga je popio u Bartnjanskoga, samo malo zakasnivši od određenoga vremena, Stjepan je Arkadijč ulazio grofici Lidiji Ivanovnoj.

– Tko je još kod grofice? Francuz? – upita Stjepan Arkadijč vratara razgledajući poznati kaput Alekseja Aleksandroviča i neobičan, prost drugi kaput na kopče.

– Aleksej Aleksandrovič Karenjin i grof Bezubov – strogo odgovori vratar.

»Kneginja je Mjagka pogodila – pomisli Stjepan Arkadijč uzlazeći uza stepenište. – Čudno! Ali ipak bi se bilo dobro s njome sprijateljiti. Ona ima golem utjecaj. Da ona zucne koju riječcu Pomorskome, e, onda bi to već bilo sigurno«.

Napolju je još bilo potpuno svjetlo, ali u malome salonu grofice Lidije Ivanovne zbog spuštenih zastora već su gorjele svjetiljke. Za okruglim su stolom pod svjetiljkom sjedili grofica i Aleksej Aleksandrovič tiho o nečemu razgovarajući. Omalen, mršuljast čovjek ženskih bokova, nogu u koljenima uvijenih, vrlo blijed, lijep, blistavih, divnih očiju i dugačke kose što mu je padala na ovratnik od kaputa, stajao je na drugome kraju razgledajući portrete na zidu. Pošto se pozdravio s domaćicom i s Aleksejem Aleksandrovičem, Stjepan Arkadijč i nehote pogleda još jedanput neznanca.

– *Monsieur Landau!*³²⁰ – obrati mu se grofica tako meko i obazrivo da je to zapanjilo Oblonskoga. I ona ih upozna. Landau se hitro obazre, priđe pa, nasmiješiv se, metne u pruženu ruku Stjepana Arkadijča svoju ukočenu, znojnu ruku i smjesta opet ode te stane motriti portrete. Grofica i Aleksej Aleksandrovič se značajno zgledaše.

– Vrlo mi je drago što vas vidim, osobito danas – reče grofica Lidija Ivanovna pokazujući Stjepanu Arkadijču mjesto pored Karenjina.

– Ja sam vas s njime upoznala kao s Landauom – reče ona tihim glasom pogledavši Francuza i zatim odmah Alekseja Aleksandroviča – ali on je zapravo grof Bezubov, kao što vi vjerojatno znate. Samo on ne voli tu titulu.

– Da, čuo sam – odgovori Stjepan Arkadijč – kažu, groficu je Bezubovu potpuno izliječio.

– Ona je danas bila kod mene, tako je tužna! – obrati se grofica Alekseju Aleksandroviču. – Ovaj je rastanak za nju užasan. Za nju je to takav udarac!

– A on zasigurno putuje? – upita Aleksej Aleksandrovič.

– Da. putuje u Pariz. Jučer je on čuo glas – reče grofica Lidija Ivanovna gledajući Stjepana Arkadijča.

– Ah, glas! – ponovi Oblonski osjećajući da valja biti koliko se god može oprezniji u društvu gdje se događa ili se mora događati nešto osobita čega on još nije dokućivao. Nasta časovita šutnja nakon koje se grofica Lidija Ivanovna, da bi pristupila glavnom predmetu razgovora, fino nasmiješi i reče Oblonskome:

³²⁰ *Gospodine Lando!*

– Ja vas odavno poznajem i jako mi je drago što ću vas pobliže upoznati. *Les amis de nos amis sont nos amis.*³²¹ Ali da čovjek bude kome prijatelj, treba da shvati prijateljevu dušu, a ja se bojim da vi Alekseja Aleksandroviča ne shvaćate. Vi znate na što ja mislim – rekla je podižući svoje divne zamišljene oči.

– Djelomice, grofice, ja shvaćam da je položaj Alekseja Aleksandroviča... – reče Oblonski ne shvaćajući baš dobro na što se tu misli i stoga želeći da ostane pri općenitu razgovoru.

– Promjena nije u vanjskom položaju – strogo će grofica Lidija Ivanovna, u isto vrijeme zaljubljenim pogledom prateći Alekseja Aleksandroviča koji je bio ustao te prišao Landauu – srce se njegovo promijenilo, njemu je dano novo Srce i ja se bojim da se vi niste posve udubili u promjenu koja se zbila u njemu.

– Ovaj, u općim crtama ja mogu zamisliti tu promjenu. Nas je uvijek vezalo prijateljstvo, i sada... – nježnim pogledom odgovarajući na grofičin pogled, reče Stjepan Arkadijč domišljajući se s kojim li je samo cd one dvojice ministara ona prisnija, kako bi znao za kojega će od njih dvojice nju moliti.

– Promjena koja se zbila u njemu ne može oslabiti njegovu ljubav prema bližnjima; naprotiv, promjena koja se zbila u njemu mora povećati tu ljubav. Ali ja se bojim da vi mene ne shvaćate. Ne biste li čaja? – reče ona očima pokazujući lakaja koji je nudio čaj na poslužavniku.

– Ne posve, grofice. Naravno, njegova nesreća...

– Da, nesreća koja je postala najvišom srećom kad je i srce postalo novo, kad se ispunilo Njime – rekla je zaljubljeno gledajući Stjepana Arkadijča.

»Mislim da ću je moći zamoliti da me preporuči obojici«, mislio je Stjepan Arkadijč. – O, dabome, grofice – reče on – ali ja mislim da su te promjene toliko intimne da nitko, čak ni najprisniji čovjek, ne voli da o tome govori.

– Naprotiv! Mi moramo govoriti i pomagati jedni drugima.

– Da, nema sumnje, ali se desi da postoje takve razlike u uvjerenjima, i uz to... – meko se smiješeći, reče Oblonski.

– Ne može biti razlike u pitanjima svete istine.

– O, da, dabome, ali... – pa pošto se bio spetljao, Stjepan Arkadijč ušutje. Shvatio je da se sve ovo tiče vjere.

– Kako se meni čini, on će ovoga trena zaspati – značajnim šaptom prozbori Aleksej Aleksandrovič prilazeći Lidiji Ivanovnoj.

Stjepan Arkadijč se obazre. Landau je oborene glave sjedio kraj prozora nalaktivši se na ručicu i naslon naslonjača. Primijetivši poglede koji su na njih bili obraćeni, on podigne glavu i nasmiješi se djetinjaskim naivnim smiješkom.

– Nemojte se osvrutati – reče Lidija Ivanovna te lakom kretnjom primakne stolicu Alekseju Aleksandroviču.

– Primjećivala sam... – počela je ona nešto, kad u sobu uđe lakaj s pismom. Lidija Ivanovna brzo preleti pismo pa, ispričavši se, izvanrednom brzinom napisa i predade odgovor te se vrati stolu. – Primjećivala sam – nastavi ona započeti razgovor – da su Moskovljani, osobito muškarci, prema vjeri najpravnodušniji ljudi.

³²¹ *Prijatelji naših prijatelja naši su prijatelji.*

– O ne, grofice, meni se čini da su Moskovljani na glasu kao najpostojaniji – odgovori Stjepan Arkadijč.

– Da, koliko ja razabirem, vi ste na žalost jedan od ravnodušnih – obraćajući mu se umorno se smiješeći reče Aleksej Aleksandrovič.

– Kako čovjek može biti ravnodušan! – reče Lidija Ivanovna.

– U tom pogledu ja nisam ravnodušan nego samo očekujem – reče Stjepan Arkadijč smiješeći se svojim najmekšijim smiješkom. – Ja ne mislim da je došlo vrijeme da se ja bavim tim pitanjima. Aleksej Aleksandrovič i Lidija Ivanovna zгледаše se.

– Nikada mi ne možemo znati je li došlo vrijeme ili nije – strogo će Aleksej Aleksandrovič. – Ne moramo mi misliti na to jesmo li pripravnici ili nepripravnici: božja se blagodat ne upravlja prema ljudskim zamislima; ona ponekad ne silazi na revnosne već na nepripravljene, kao na *Saula*.³²²

– Ne, čini se, zasad još nije – reče Lidija Ivanovna koja je u taj čas pratila Francuzove kretnje.

Landau ustane te im pride.

– Dopuštate mi da slušam? – upita on.

– O da, ja vam nisam htjela smetati – nježno ga gledajući reče Lidija Ivanovna – sjednite s nama.

– Potrebno je tek da čovjek ne zatvara oči kako se ne bi lišio svjetla.

– Ah, kad bi vi samo znali za sreću koju mi doživljujemo čuteći Njegovu svagdašnju nazočnost u svojoj duši! – reče grofica Lidija Ivanovna blaženo se smiješeći.

– Ali čovjek ponekad može osjećati da se nije kadar uzdići na tu visinu – reče Stjepan Arkadijč osjećajući da se prenemaže kad priznaje da religiozna visina uopće postoji, ali ujedno se sustežući da glasno prizna svoje slobodoumlje pred osobom koja ako kaže samo jednu riječ Pokrovskome može njemu pribaviti željeno mjesto.

– To jest vi želite reći da mu grijeh to priječi? – reče Lidija Ivanovna. – Ali to je krivo mišljenje. Grijeha nema za one koji vjeruju, grijeh je već otkupljen. *Pardon*³²³ – dodala je gledajući lakeja koji je opet bio ušao s drugim pisamcem. Ona pročitavši odgovori usmeno: »Recite, sutra kod velike kneginje.« – Za onoga koji vjeruje nema grijeha – nastavi ona razgovor.

– Da, ali vjera bez djela je mrtva – reče Stjepan Arkadijč sjetivši se te izreke iz katekizma, jedino još smiješkom braneći svoju samostalnost.

– To je ono iz poslanice apostola Jakova – reč Aleksej Aleksandrovič, ponešto se prijekorno obraćajući Lidiji Ivanovnoj, očito kao o nečemu o čemu oni sada ne govore prvi put. – Koliko je štete počinilo krivo tumačenje ovoga mjesta Ništa toliko ne odbija od vjere kao ovo tumačenje. »Nemam djela, ne mogu ni vjerovati«, a to međutim nigdje nije rečeno. A rečeno je obrnuto.

³²² *Saul*. starozavjetna ličnost, prvi hebrejski kralj; legenda kaže: Saul je u potrazi za izgubljenim magaricama svojega oca naišao na krunu. Nadahnut, prorok ga Samuel posvetio za kralja. Saulovo se ime u literaturi upotrebljava metaforički kao oznaka za nerazmjer između traženoga predmeta i onoga što se nađe.

³²³ *Francuski*: oprostite.

– Trudimo se Bogu u čast, trudom, postom spašavamo dušu – gadeći se i prijezirno reče grofica Lidija Ivanovna – to su čudovišna shvaćanja naših kaluđera... Dok to međutim nigdje nije rečeno. To je kudikamo jednostavnije i lakše – doda ona gledajući Oblonskoga i smiješeći se istim onakvim smiješkom kakvim je na dvoru sokolila mlade gospođice, zbunjene novom okolinom.

– Mi smo spašeni po Kristu koji je trpio za nas. Mi smo spašeni vjerom – pogledom odobravajući njene riječi, reče Aleksej Aleksandrovič.

– *Vous comprenes l'anglais!*³²⁴ – upita Lidija Ivanovna pa, dobivši potvrđan odgovor, ustane te poče prebirati knjige na malenoj polici.

– Da vam pročitam »*Safe and Happy*«³²⁵ ili »*Under the wing*«³²⁶ – reče ona upitno pogledavši Karenjina. Pa kad nađe knjigu i opet sjede na svoje mjesto, ona je otvori. – To je vrlo kratko. Tu je opisan put kojim se stječe vjera i ona sreća koja je ponad svega zemaljskoga i koja pri tom ispunjava dušu. Čovjek koji vjeruje ne može biti nesretan jer nije sam. Evo vidjet ćete. – Ona se već bila pripravila na čitanje, kad opet uđe lakaj. – Borozdina? Recite joj, sutra u dva sata.

– Da – rekla je pošto je prstom označila mjesto u knjizi i uzdahnuvši pogledala preda se divnim svojim zamišljenim očima. – Evo kako djeluje prava vjera. Poznajete li vi Saninu Mari? – Znete li za njezinu nesreću? Izgubila je dijete jedince. Bila je očajna. I što? Našla je ovoga prijatelja i ona sada hvali Boga za smrt svoga djeteta. Eto sreće koju daje vjera!

– O, da, to je vrlo... – reče Stjepan Arkadijč zadovoljan što će se sada čitati te će tako uhvatiti prilike da se malo pribere. »Ne, sad je već očito da je danas bolje ni za što ne moliti – mislio je on – samo da mi se ispetljati odavde dok nisam šta zamrsio.«

– Vama će biti dosadno – reče grofica Lidija Ivanovna obraćajući se k Landauu – vi ne znate engleski, ali to je kratko.

– O, shvatit ću ja – isto se onako smiješeći reče Landau te zaklopi oči. Aleksej Aleksandrovič i Lidija Ivanovna značajno se izgledaše i čitanje otpoče.

XXII

Stjepan Arkadijč se osjećao posve zbunjen ovim novim, za njega čudnim razgovorima što ih je bio čuo. Složenost petrogradskoga života općenito je na njega djelovala uzbudljivo, izbavljajući ga iz moskovske učmalosti, ali ovu je on složenost volio i shvaćao u sferama njemu bliskih ljudi i znanaca; ali u ovoj tuđoj okolini on je bio zbunjen, zapanjen, i nije mogao sve do u tančine da shvati. Slušajući groficu Lidiju Ivanovnu i osjećajući na sebi lijepe, naivne ili lupeške – ni sam nije znao – Landauove oči, Stjepan Arkadijč počinjaše osjećati nekakvu

³²⁴ *Razumijete li vi engleski?*

³²⁵ *Uzdanje i sreća.*

³²⁶ *Pod krilom.*

osobitu težinu u glavi. Najrazličitije su mu se misli motale po glavi. »Mari Sanina raduje se što joj je umrlo dijete... Dobro bi bilo da čovjek sada zapuši... Za spasenje potrebno je samo vjerovati, a kaluđeri ne znaju kako to valja činiti, ali zna grofica Lidija Ivanovna... I odakle mi samo ovakva težina u glavi? Je li od konjaka ili od toga što je sve ovo vrlo čudno? Ipak ja dosad nisam učinio ništa što se ne bi priličilo. Ali ipak je čovjek ne bi smio više moliti. Govori se da oni čovjeka prisiljavaju na molitvu. Joj, samo da mene ne prisile. To bi već bilo suviše glupo. I kakve to ona gluposti čita, ali lijepo izgovara. Landau – Bezubov.

Zbog čega on Bezubov?« Najednom Stjepan Arkadijč oćutje da mu se donja ćeljst nezadrživu pokreće na zijevanje. On popravi zaliske prikrivajući zi je van je i strese se. Ali odmah nakon tog oćutje da već spava te će sad na zahrkati. Prenuo se u trenutku kad je grofica Lidija Ivanovna rekla: »On spava.« Stjepan Arkadijč se uplašeno prenuo osjećajući se krivim i zatećenim. Ali smjesta se utješio kad vidje da se rijeći »on spava« nisu ticale njega nego Landaua. Francuz je bio zaspao isto kao i Stjepan Arkadijč. Ali san Stjepana Arkadijča, kako je on mislio, njih bi bio uvrijedio (uostalom, on ni to nije mislio, tako mu se sve već ćinilo ćudno), a Landauov san neobićno ih je obradovao, osobito groficu Lidiju Ivanovnu.

– *Mon ami*³²⁷ – reće Lidija Ivanovna, oprezno zabacujući nabore svoje svilene haljine da ne šušti, i ne nazivajući više u svojem uzbućenju Karenjina Aleksejem Aleksandrovićem nego »*mon ami*« – *donnez lui la main. Vous voyez?*³²⁸ Pst! – psikne ona lakaju koji je opet bio ušao. – Nikog ne primajte. Francuz je spavao ili se pretvarao da spava naslonivši glavu na naslon naslonjaća i znojnom rukom što mu je ležala na koljenu ćinio slabe pokrete kao da nešto hvata. Aleksej Aleksandrović ustane, htjede oprezno da priće, ali zape o stol i metne svoju ruku u Francuzovu. Usta i Stjepan Arkadijč pa, široko otvarajući oći u želji da se razbudi ako spava, gledaše ćas jednoga, ćas drugoga. Sve to bijaše java. Stjepan Arkadijč osjećaaše da mu u glavi biva sve gore i gore.

– *Que la personne qui est arrivee la derniere, celle qui demande, qu'elle sorte! Qu'elle sorte!*³²⁹ – progovori Francuz ne otvarajući oćiju.

– *Vous m'excuserez, mais vous voyes... Revenez vers dix heures, eneore mieux demain.*³³⁰

– *Qu'elle sorte!* – nestrpljivo ponovi Francuz.

– *C'est moi, n'est ce pas?*³³¹

Pa, dobivši potvrđan odgovor, zaboravivši i ono što je htio moliti Lidiju Ivanovu, zaboravivši i ono što je trebalo da ućini za sestru, s jedinom željom da se što prije odavde izvuće, iziće Stjepan Arkadijč na prstima te kao iz zaražene kuće istrći na ulicu gdje je dugo razgovarao i šalio se s izvošćikom želeći da se što prije pribere.

³²⁷ *Prijatelju moj.*

³²⁸ *...dajte mu ruku. Vidite li?*

³²⁹ *Nek osoba koja je došla posljednja, ona koja nešto moli, nek iziće! Nek iziće!*

³³⁰ *Oprostite mi, ali vidite i sami. Doćite oko deset, još bolje – sutra.*

³³¹ *To sam ja, je li?*

U francuskome kazalištu kamo je bio stigao na posljednji čin, a onda kod Tatara uz šampanjac, Stjepan Arkadjič je malo odahnuo u atmosferi na koju je on bio navikao. Ali svejedno se on te večeri nije osjećao dobro.

Kad se vratio kući, Petru Oblonskome kod kojega je bio odsjeo u Petrogradu, Stjepan Arkadjič nade pisamce od Betsi. Pisala mu je da jako želi dovršiti započeti razgovor te ga moli da sutra dođe. Jedva je on stigao da pročita to pismo i da se zbog njega smrkne, kadli dolje odjeknuše teški koraci slugu koji su nosili nešto teško.

Stjepan Arkadjič iziđe da pogleda. Bio je to pomlađeni Petar Oblonski. Bio je toliko pijan da se nije mogao popeti uza stepenice; ali kad je ugledao Stjepana Arkadjiča, naredi da ga postave na noge pa, objesivši se o njega, pode s njime u njegovu sobu te mu ondje uze pripovijedati kako je proveo večer, i smjesta zaspa.

Stjepan Arkadjič bijaše klonuo duhom, a njemu se to rijetko dešavalo, te dugo nije mogao da zaspi. Sve čega god bi se sjetio, sve mu je bilo gadno, ali najgadnije, kao nešto sramno, bijaše mu sjećanje na večer provedenu kod grofice Lidije Ivanovne.

Sutradan je od Alekseja Aleksandroviča dobio konačan odgovor da ne pristaje da Ani dadne rastavu te shvati da se ova odluka temeljila na onome što je jučer bio rekao Francuz U svom pravom ili hinjenom snu.

XXIII

Da se u obiteljskome životu štogod poduzme, prijeko je potreban ili posvemašnji razdor među bračnim drugovima, ili ljubavna sloga. Kad su pak odnosi bračnih drugova neodređeni i kad nema ni jednoga ni drugog, poduzeti se ne može ništa.

Mnoge obitelji godine i godine ostaju na jednom te istom mjestu koje je omrzlo obojima bračnim drugovima samo zato što nema ni posvemašnjeg razdora ni sloge.

I Vronskome, i Ani bijaše nesnosan moskovski život u žezi i prašini, kad sunce nije više svijetlilo onako kao u proljeću nego kao u ljetu, i kad se sve drveće na bulevarima već odavno bilo razlistalo a lišće pokriveno prašinom; ali oni su, ne preseljujući u Vozdvižensko, kako su to odavno odlučili, i dalje živjeli u Moskvi koja im obojima već bijaše omrznula jer u posljednje vrijeme sloge među njima nije bilo.

Razdraženost koja ih je razdvajala nije imala nikakva vanjskog uzroka, a svi pokušaji objašnjenja ne samo da je nisu otklanjali nego su je i povećavali. To je bila unutarnja razdraženost koja se za nju temeljila na slabljenju njegove ljubavi, za njega – na kajanju što je zbog nje došao u težak položaj koji ona, mjesto da ga olakša, čini sve to težim. Ni jedno ni drugo nisu očitovali uzroke svojoj razdraženosti nego su jedno drugo smatrali krivim i u svakoj prigodi nastojali to jedno drugome dokazati. Za nju je on cio, sa svim svojim navikama,

mislama, željama, sa svim svojim duševnim i tjelesnim ustrojstvom, bio jedno jedino – ljubav prema ženama, a ta je ljubav, prema onome kako je to ona osjećala, sva imala biti usredotočena na nju samu, ta je ljubav splasnula; znači tako je ona zaključivala, on je dio ljubavi morao prenijeti na druge ili na drugu, koju ženu – i ona je patila od ljubomore. Nije ona bila ljubomorna zbog kakve žene, nego zbog toga što je splasnula njegova ljubav. Nemajući još predmeta za ljubomoru, ona ga je tražila. Prema svakoj i najmanjoj slutnji ona je svoju ljubomoru prenosila s jednoga predmeta na drugi. Čas bi bila ljubomorna zbog onih rasmusnih žena s kojima se on, zahvaljujući svojim momačkim poznanstvima, tako lako mogao oplesti; čas bi opet bila ljubomorna zbog žena iz otmjenoga društva s kojima se on mogao sresti, čas bi bila ljubomorna zbog kakve izmišljene djevojke kojom se on, prekinuvši s njome, htio ženiti. I ova ju je posljednja ljubomora najviše mučila, osobito stoga što joj je on u jednom trenutku iskrenosti neoprezno bio rekao kako ga njegova mati toliko slabo poznaje da se usudila nagovarati ga nek se ženi kneginjicom Sorokinom.

Pa i nadalje ostajući ljubomorna, Ana je bila krajnje nezadovoljna njime te je u svemu tražila povoda za takvo nezadovoljstvo. Za sve što je bilo teško u njenu položaju ona je okrivljivala njega. Za to teško iščekivanje u kojem je ona živjela u Moskvi, za sporost i neodlučnost Alekseja Aleksandroviča, za svoju osamu – za sve je ona krivila njega. Da on nju voli, shvaćao bi svu težinu njena položaja i bio bi je izbavio. Za ovo što je ona živjela u Moskvi, a ne na selu, on je doista bio kriv. On nije mogao živjeti zabivši se u selo, kako bi to ona htjela. Njemu je društvo bilo prijeko potrebno i on ju je doveo u ovaj užasni položaj težinu kojega nije htio da shvati. A opet, uistinu bio je kriv i za to što je ona znanovjek rastavljena od sina.

Čak ni oni rijetki trenuci nježnosti koji su pokatkad nastali među njima, nju nisu smirivali: u njegovoj nježnosti ona je sada vidjela odraz smirenja, njegove sigurnosti u nju, a toga prije nije bilo, i to ju je razdraživalo.

Bijaše već suton. Sama, očekujući njegov povratak s nekog momačkoga ručka na koji je on bio otišao, Ana je gore-dolje hodala po njegovu kabinetu (soba gdje se najmanje čula ulična buka) i do u tančine u mislima pretresala sve izraze jučerašnje svađe. Vraćajući se neprestano od nezaboravljenih uvredljivih riječi te prepirke nazad onome što im je bilo povodom, ona se naposljetku dosjetila početka razgovora. Dugo ona nije mogla povjerovati tome da je razdor mogao poteći od onako nedužna razgovora koji nijedno od njih nije uzimalo k srcu. A zapravo to je bilo tako. Sve je počelo odatle što se on narugao ženskim gimnazijama smatrajući ih nepotrebna, a ona ih uzela braniti. On se općenito o ženskom obrazovanju izražavao omalovažavajući ga i rekao da Hani, Engleskinji koja je bila Anina štićenica, ni u kom slučaju nije bilo potrebno da zna fiziku.

To razdraži Anu. Ona je u tome vidjela prijezirnu aluziju na ono čime se ona bavi. I smislila je te rekla takvu rečenicu kojom bi mu se osvetila za bol koju joj je on bio zadao.

– Ne očekujem ja da vi shvatite mene, moja osjećanja, kako može da ih shvati netko tko voli, ali sam jednostavno očekivala malo delikatnosti – rekla je.

I zaista, on pocrvenje od ljutine te reče nešto neprijatno. Ona se nije sjećala da mu je odgovorila, ali je on, tko bi znao zašto, upravo na tom mjestu, očito u želji da joj baš zada bol, rekao: – Mene ne zanima vaša pretjerana naklonost prema toj djevojčici, to je istina jer vidim da je ona neprirodna.

Ova grubost kojom je on razorio svijet što ga je ona s toliko truda bila sebi izgradila kako bi podnosila svoj težak život, ova nepravdičnost kojom ju je on okrivljavao za prijetvornost, za neprirodnost, natjeraše je da prasne.

– Jako žalim da je vama shvatljivo i prirodno samo ono što je grubo i materijalno – reče te iziđe iz sobe. Kad je sinoć došao u njenu sobu, nisu spominjali proteklu svađu, ali su oboje osjećali da je svađa zaglađena, a prošla nije.

Danas on cio dan nije bio kod kuće, i ona se osjećala tako usamljenom i tako joj je teško bilo što je u zavadi s njime da je htjela sve zaboraviti, oprostiti i pomiriti se s njime, htjela je okriviti sebe, a opravdati njega. »Kriva sam ja sama. Razdražljiva sam, bezrazložno sam ljubomorna. Pomirit ću se s njime pa ćemo otići na selo. Ondje ću biti mirnija« – govorila je sebi. »Neprirodna« – sjeti se ona odjednom onoga što ju je najjače uvrijedilo, sjeti se ne toliko riječi koliko namjere da joj zada bol.

»Znam ja šta je on htio reći; htio je reći: neprirodno je ne voljeti svoju kćer, a voljeti tuđe dijete. Šta se on razumije u ljubav prema djeci, u moju ljubav prema Serjoži koga sam ja zbog njega žrtvovala? Ali sama ta želja da mi zada bol! Ne, on voli drugu neku ženu, drukčije to ne može biti.«

Pa uvidjevši da je, želeći sebe umiriti, opet načinila krug što ga je već toliko puta bila prešla te se vratila prvotnoj razdraženosti, ona se užasne nad sobom samom. »Pa zar se to ne može? Zar ja to ne mogu uzeti na sebe? – rekla je opet te počela s početka. – On je istinoljubiv, pošten je, voli me. Ja volim njega, za koji dan će i rastava. – Pa šta je još tu potrebno? Potreban je mir, povjerenje, i ja ću to uzeti na sebe. Da, sada ću, čim on dođe, reći da sam ja bila kriva, iako i nisam bila kriva, i mi ćemo oputovati.« Pa da više ne misli i da se ne prepušta razdraženosti, ona pozvoni te naredi da se donesu sanduci za pakovanje stvari potrebnih na selu. U deset sati stiže Vronski.

XXIV

Pa je l' bilo veselo? – upita ona izlazeći mu u susret pokajnička i krotka izraza na licu.

– Kao i obično – odgovori on, odmah joj već po samome pogledu shvativši, da je u jednome od svojih boljih raspoloženja. On je već bio navikao na ovakve prijelaze, a danas mu se posebno radovao budući da je i sam bio izvrsno raspoložen.

– Što ja to vidim! E, baš je lijepo! – reče pokazujući sanduke u predsoblju.

– Da, valja putovati. Izlazila sam da se malo provezem i bilo je tako lijepo da sam se zaželjela sela. Tebe ionako ništa ne sprečava?

– Jedino to i želim. Odmah ću doći pa ćemo se porazgovarati, samo da se preodjenem. Naredi da se donese čaj. I on ode u svoj kabinet.

Bilo je nečega uvredljivog u onome kad je rekao: »E, baš lijepo«, kao što se kaže djetetu kad prestane prkositi, a još uvredljivija bijaše ona oprečnost između njena pokajničkog i njegova samouvjerenoga tona; i ona u jednome hipu osjeti kako se u njoj razbuktava želja za borbom: ali svladavši se, ona je priguši te Vronskoga dočeka isto onako vedro.

Kad joj je on došao u sobu, ona mu, djelomice ponavljajući pripremljene riječi, ispriповjedi kako je provela svoj dan i o svojim planovima za odlazak.

– Znaš, mene ti je uhvatilo kao neko nadahnuće – govoraše ona. – Zašto da ovdje čekamo rastavu? Zar ne možemo i na selu? Ja više ne mogu čekati. Ne želim se prodati, ne želim ništa čuti o rastavi. Odlučila sam da to više ne bi smjelo imati utjecaja na moj život. Jesi li ti suglasan?

– O, jesam! – reče on uznemireno pogledavši u njeno uzbuđeno lice.

– A šta ste ondje radili; tko je sve bio? – rekla je pošto je malo pošutjela.

Vronski poimenično nabroji goste.

– Ručak je bio divan, i veslačka utakmica, i sve je bilo prilično ugodno, ali u Moskvi ne mogu bez *ridicule*.³³² Iskrsla je nekakva dama, učiteljica plivanja švedske kraljice, te pokazala svoje umijeće.

– Kako? Plivala je? – mršteći se upita Ana.

– U nekakvu crvenu *costime de natation*,³³³ stara, ružna. Dakle, kad mi ono putujemo?

– Kakva je to glupa fantazija! Da ona kojim slučajem ne pliva nekako naročito? – ne odgovarajući, reče Ana.

– Ama baš ništa naročito. Ma velim ti, glupo da je strahota. Dakle, kad ti ono misliš da se putuje?

Ana zavrti glavom kao da želi odagnati kakvu neprijatnu misao.

– Kada da se putuje? Pa što prije to bolje. Sutra ne bismo mogli. Prekosutra.

– Da... ne, čekaj. Prekosutra je nedjelja, moram biti kod maman – reče Vronski zbunivši se jer je, čim je spomenuo materino ime, na sebi osjetio prodoran sumnjičav pogled. Njegova zabuna potvrdi joj njenu sumnju. Ona planu i odmače se od njega. Ani sada u mašti nije više iskrsavala učiteljica švedske kraljice, nego kneginjica Sorokina koja je u jednome selu kraj Moskve živjela zajedno s groficom Vronskom.

– Možeš li ti sutra putovati? – reče ona.

– E bogme ne mogu! I to zbog posla koji treba da obavim jer se punomoćja i novci sutra ne izdaju – odgovori on.

– Ako je tako, onda uopće ne putujemo.

– Zašto sad to?

– Ja neću putovati kasnije. U ponedjeljak ili nikada!

³³² *Smiješnoga.*

³³³ *Kostimu za kupanje.*

– Ma zašto? – kao da se čudi reče Vronski. – Pa to nema smisla.

– Za tebe to nema smisla jer sam ti ja deveta briga. Ti nećeš da shvatiš moj život. Jedino što je mene zanimalo ovdje – jeste Hana. Ti kažeš da je to pretvaranje. Pa jučer si govorio kako ja ne volim kćer nego da se pretvaram da volim tu Engleskinju, da je to ne prirodno; željela bih da znam kakav bi život ovdje za mene mogao biti prirodan!

U jednome trenu ona se trгла i prestravila da se iznevjerila svojoj namjeri. Ali premda je znala da sebe upropašćuje, nije se mogla svladati, nije mogla da mu ne pokaže koliko je bio nepravičan, nije mu se mogla pokoriti.

– Nikad ja nešto takva nisam govorio: govorio sam da se meni ne sviđa ta iznenadna ljubav.

– Zbog čega ti, koji se hvališ svojim istinoljubljem, ne govoriš istinu?

– Ja se nikad ne hvališem i nikada ne govorim neistinu – reče on tiho svladavajući gnjev koji se u njemu razrastao.

– Jako mi je žao ako ti ne poštuješ...

– Poštovanje je, smišljeno da se sakrije praznina gdje bi imala biti ljubav. A ako ti mene više ne voliš, onda je bolje i poštenije da to kažeš.

– Ovo postaje nepodnošljivo! – uzvikne Vronski ustajući sa stolice. Pa, zastavši pred njom, on polako izgovori: – Zbog čega ti iskušavaš moju strpljivost? – rekao je baš kao da bi mogao još mnogo toga reći, ali da se svladavao. – Ona ima svojih granica.

– Šta hoćete time da kažete? – vikne ona užasnuta zagledajući se u očiti izraz mržnje, koji se ogledao na cijelome njegovu licu i osobito u surovim groznim očima.

– Hoću da kažem... – započe on, ali zastane. – Moram upitati što vi hoćete od mene.

– Šta bih ja mogla htjeti? Mogla hih htjeti samo to da me ne ostavljate, kao što kanite – rekla je ona shvativši sve ono što on nije dorekao. – Ali ja toga neću, to je sporedno. Ja hoću ljubavi, a nje nema. Prema tome, sve je svršeno. Ona se uputi prema vratima.

– Stani! Sta... ni! – reče Vronski mračnih bora na obrvama, ali ustavlajući je za ruku. – Šta je tu posrijedi? Ja sam rekao da bi odlazak valjalo odgoditi do tri dana, ti si mi rekla da ja lažem, da sam nepošten čovjek.

– Jesam, i ponavljam da je čovjek koji me prekorava da je zbog mene žrtvovao sve – rekla je prisjećajući se riječi od prošle svade – da je taj čovjek gori od nepoštena čovjeka – to je čovjek bez srca.

– Ali ima granica strpljenju! – vikne on i brzo joj ispusti ruku.

»On mene mrzi, to je jasno«, pomislila je te šutke, ne obzirući se, nesigurnim korakom iziđe iz sobe.

»On voli drugu neku ženu, to je još jasnije – govorila je ona sebi ulazeći u svoju sobu. Ja hoću ljubavi, a nje nema. Prema tome, sve je svršeno – ponovi ono što je već bila rekla – i treba svršiti.«

»Ali kako?« upita se ona i sjedne u naslonjač pred ogledalom Misli o tome kamo će sada poći – k tetki kod koje se odgajala, k Doli ili jednostavno sama u

inozemstvo, i misli o tome šta on radi sada sam u kabinetu, je li ovo konačna svađa ili je još moguće pomirenje, i o tome šta će sada o njoj govoriti svi njezini bivši petrogradski znanci, kako će na ovo gledati Aleksej Aleksandrovič, i mnogo drugih misli o tome šta će sada biti, nakon prijekida, dolažahu joj u glavu, ali se ona nije svom dušom predavala tim mislima. U njenoj duši bijaše nekakva nejasna misao koja je nju jedino zanimala, ali ona nije mogla da je dozove u svijest. Sjetivši se još jednom Alekseja Aleksandroviča, ona se sjeti i svoje bolesti nakon porođaja i onoga čuvstva koje je onda nije napuštalo. »Zašto nisam umrla?« padaše joj na pamet ondašnje njene riječi i ondašnje njeno čuvstvo. I ona najedanput shvati ono što joj bijaše u duši. Da, bila je to ona misao koja je jedina rješavala sve. Da, umrijeti!...«

»I ruglo i sramota Alekseja Aleksandroviča, i Serjožina, i moja sramota – sve to spašava smrt. Umrijeti – pa će se on kajati; žalit će, voljet će, patit će zbog mene.« Na licu joj se bijaše zaustavio smiješak sažaljenja prema sebi dok je sjedila u naslonjaču skidajući i natičući prstenje lijeve ruke, živo s različitih strana predočavajući sebi njegova osjećanja nakon njene smrti.

Koraci koji su se približavali, njegovi koraci rastresoše je. Zaokupljena tobože spremanjem svoga prstenja, ona se čak i ne osvrnu. Prišao joj je pa, uzevši je za ruku, tiho rekao:

– Ana, putovat ćemo prekosutra ako hoćeš. Pristajem na sve.

Ona je šutjela.

– Šta je? – upita on.

– Ti i sam dobro znađeš – reče ona i u tom istom trenutku, ne mogavši se suspregnuti, ona zarida.

– Napusti me, napusti – izgovori ona između jecaja. – Ja putujem sutra... Učinit ću i više od toga. Tko sam ja? Razvratna žena. Kamen o tvom vratu. Ja ne želim da tebe mučim. Ne želim. Oslobodit ću te. Ti me ne voliš, ti voliš drugu.

Vronski ju je preklinjao da se umiri i uvjeravao da nema stvarnih razloga njenoj ljubomori, da on nikad niti je prestajao niti će je prestati voljeti, da je voli još više negoli prije.

– Ana, čemu da toliko mučiš i sebe i mene? – govorio je on ljubeći joj ruku. S lica mu se sada zarila nježnost i njoj se činilo da je ona uhom svojim čula prizvuk suza u njegovu glasu, a na ruci svojoj osjećala njihovu vlagu. I u trenu očajnička ljubomora prijeđe u očajničku, strastvenu ljubav: grlila ga je, prekrivala mu poljupcima glavu, vrat, ruke.

XXV

Osjećajući da je pomirenje bilo potpuno, Ana se još od jutra živo lati priprema za odlazak. Mada nije bilo odlučeno putuju li u ponedjeljak ili u utorak, jer jučer su oboje jedno drugome popuštali, Ana se radišno pripremala za odlazak osjećajući da joj je sada posve svejedno hoće li otputovati dan prije ili kasnije.

Stajala je u svojoj sobi nad otvorenim sandukom prebirući stvari kad joj je on, već odjeven, ranije negoli obično ušao u sobu.

– Ja sad odoh do maman, ona mi može poslati novac po Jegorovu. A sutra sam spreman da otputujemo – rekao je.

Ma koliko da je ona bila dobro raspoložena, spomen o odlasku u ljetnikovac k materi bocnuo ju je.

– Ne, ni ja ne bih stigla – rekla je i odmah pomislila: »Znači, moglo se urediti da bude onako kako sam ja htjela.« – Ne, kako si htio, tako nek i bude. Idi u blagovaonicu, ja ću odmah doći, samo da odaberem ove nepotrebne stvari – rekla je koješta još mećući na Anuškinu ruku na kojoj je već ležalo čitavo brdo krpa.

Vronski je jeo svoj biftek kad je ona ušla u blagovaonicu.

– Nećeš vjerovati koliko su mi omrznule ove sobe – reče ona sjedajući pored njega da popije svoju kavu. – Ništa užasnijeg od ovih *chambres garnies*.³³⁴ Ni izraza, ni duše u njima. Ovi satovi, zastori, a najviše ove tapete – mora jedna. Ja o Vozdviženskom mislim kao o obećanoj zemlji. Ti još nećeš slati konje?

– Ne, oni će za nama. A izlaziš li ti kamo?

– Htjela sam otići do Viljsonove. Moram joj odnijeti haljine. Dakle sigurno sutra? – rekla je veselim glasom; ali lice joj se iznenada promijenilo.

Sobar Vronskoga došao je zamoliti potvrdu za brzojav iz Petrograda. Ništa naročito nije bilo u tome da Vronski dobije brzojav, ali on je, kao da želi od nje nešto sakriti, rekao da je potvrda u kabinetu te joj se brže-bolje okrenuo.

– Sutra ću svakako sve posvršavati.

– Od koga je brzojav? – upita ona ne slušajući ga.

– Od Stive – odgovori on preko volje.

– A zašto mi ga nisi pokazao. Kakve tajne može biti između mene i Stive?

Vronski vrati sobara i naredi mu da donese brzojav.

– Nisam ti htio pokazivati jer Stiva ima slabost da brzojavlja; čemu brzojavijati kad ništa nije riješeno?

– O rastavi?

– Da, ali on piše: ništa još nisam mogao postići. Ovih dana obećao je konačan odgovor. Evo ti, pročitaj.

Drhtavim rukama Ana uze brzojav i pročita ono isto što je rekao Vronski. Na koncu je još bilo dodato: nade je malo, ali ja ću učiniti sve moguće i nemoguće.

– Jučer sam ja rekla da mi je posve svejedno kada ću i štaviše, hoću li uopće dobiti rastavu – reče ona pocrvenjevši, – Nije bilo nikakve potrebe da se od mene skriva. »Ovako on može sakriti i skriva od mene svoje dopisivanje s drugim ženama«, pomislila je.

– A Jašvin je kanio jutros doći s Vojtovom – reče Vronski – rekao bih da je od Pevcova dobio sve, pa čak i više nego što Pevcov može platiti – jedno šezdeset tisuća.

– Ne, – reče ona razdražena time što joj on ovom promjenom razgovora ovako očito pokazuje da je razdražena – ama zašto ti misliš da ta vijest mene toliko

³³⁴ *Namještenih soba.*

zanima da je treba čak skrivati od mene? Rekla sam da ne želim o tome da mislim i željela bih da se ti isto ovako malo zanimaš za to kao i ja.

– Ja se zanimam zbog toga što volim jasnoću – reče on.

– Jasnoća nije u formi nego u ljubavi – reče ona sve se više i više razdražujući ne zbog riječi nego zbog hladnog mirnog tona, kojim je on govorio. – Zbog čega ti to želiš?

»Bože moj, opet ona o ljubavi«, pomisli on mršteći se. – Pa ti dobro znadeš zbog čega: zbog tebe i zbog djece koja će još doći – reče on.

– Djece neće biti.

– To je velika šteta. – reče on.

– Tebi je to potrebno zbog djece, a na mene ti i ne misliš? – rekla je posve zaboraviv i ne čuvši da je on rekao: »zbog tebe i zbog djece.«

Pitanje o tome hoće li imati još djece odavno je bilo sporno i nju je razdraživalo. Njegovu želju da imaju još djece ona je sebi tumačila time da njemu nije stalo do njene ljepote.

– Ah, rekao sam: zbog tebe. Najviše zbog tebe – mršteći se kao od boli, ponovi on – zato što sam uvjeren da veći dio tvoje razdraženosti potječe otuda što tvoj položaj nije određen.

»Da, evo on se sada prestao pretvarati, pa se može vidjeti sva njegova hladna mržnja prema meni« – pomisli ona ne slušajući njegovih riječi nego s užasom zagledajući u onoga hladnog i okrutnoga suca koji je, dražeći je, gledao iz njegovih očiju.

– Uzrok nije taj – reče ona – i ja, štaviše ne shvaćam kako da uzrokom, kako ti to zoveš, mojoj razdraženosti može biti to što sam ja potpuno u tvojoj vlasti. Kakav je to neodređeni položaj? Naprotiv.

– Jako žalim što ti nećeš da shvatiš – prekine je on uporno želeći da iskaže svoju misao – neodređenost se sastoji u tome što se tebi čini da sam ja slobodan.

– Što se toga tiče ti možeš biti posve miran – rekla je ona pa, okrenuvši se od njega, počeo piti kavu.

Podigla je šalicu ispruživši u stranu mali prst i prinijela je ustima. Kad je otpila nekoliko gutljajeva, pogledala ga je i po izrazu mu na licu jasno shvatila da mu bijahu odvratni i ruka, i kretnja, i zvuk što ga je ona proizvodila usnama.

– Meni je potpunoma svejedno šta misli tvoja mati i kako te ona hoće da ženi – rekla je drhtavom rukom ostavljajući šalicu.

– Ali mi ne govorimo o tome.

– Ne, upravo o tome. I vjeruj da žena bez srca, bila ona starica ili ne bila, tvoja mati ili čija tuđa, mene ne zanima niti ja želim da za nju znam.

– Ana, ja te molim da ne govoriš bez poštovanja o mojoj materi.

– Žena koja nije srcem odgonetnula u čemu je sreća i čast njezina sina, takva žena nema srca.

– Ja ponavljam svoju molbu da ne govoriš bez poštovanja o materi koju ja poštujem – reče on podižući glas i strogo je gledajući.

Ona nije odgovarala. Uporno gledajući njega, njegovo lice, ruke, ona se prisjećala svake pojedinosti prizora jučerašnje pomirbe i njegova strasnog

milovanja. »Ovim, upravo istim ovakvim milovanjima obasipao je i obasipat će i on želi da obasiplje druge žene!« mislila je.

– Ti ne voliš matere. Sve su to fraze, fraze i opet fraze! – s mržnjom ga gledajući, reče ona.

– E ako je tako, onda treba...

– Treba se odlučiti, i ja sam se odlučila – reče ona i htjede otići, ali u taj čas u sobu uđe Jašvin. Ana se pozdravi s njime te zastane.

Zašto je njoj, kad joj je u duši bila bura, i kad je osjećala da stoji na životnoj prekretnici koja može imati užasne posljedice, zašto je njoj u tom času bilo potrebno da se pretvara pred luđim čovjekom koji će prije ili kasnije doznati ama baš sve – ona nije znala; ali, pošto je u tren oka smirila u sebi nutarnju buru, ona sjede te uze razgovarati s gostom.

– Pa kako sad stojite s onim? Jesu li vam vratili dug? – upita ona Jašvina.

– A eto, čini se da neću sve dobiti, a u srijedu mi je putovati. A kad ćete vi? – reče Jašvin žmirke pogledajući u Vronskoga i očito razabirući da je ovdje bilo svade.

– Čini se, prekosutra – reče Vronski.

– Vi se, uostalom, već davno spremate.

– Ali sad je konačno – reče Ana gledajući pravo u oči Vronskome takvim pogledom koji mu je govorio nek i ne pomisli da bi se mogli izmiriti.

– Pa zar vama nije žao toga jadnoga Pevcova? – nastavi ona razgovor s Jašvinom.

– Nikad ja, Ana Arkadjevna, sebe nisam pitao je li mi žao ili nije. Pa ionako je sav moj imutak ovdje – on pokaza na bočni džep – i ja sam sada bogat čovjek; a danas ću u klub i možda ću izići kao prosjak. Ta svatko tko sa mnom sjedne – isto tako želi da mene ostavi bez košulje kao i ja njega. No, borimo se, a u tome i jest zadovoljstvo.

– Eh, a da ste oženjeni – reče Ana – kako bi bilo vašoj ženi?

Jašvin se nasmije. – Zbog toga, kako vidite, niti sam se ženio, niti sam ikada to kanio.

– A Helsingfors? – reče Vronski priključujući se razgovoru i pogleda Anu koja se bila nasmiješila.

Kad sreće njegov pogled, Anino lice odjedanput poprimi hladan i strog izraz kao da mu je govorila: »Nije zaboravljeno. Sve je na istome.«

– Jeste li vi bili zaljubljeni? – reče ona Jašvinu.

– O, gospode, i još koliko puta! Ali, znate, netko može da sjedne za karte, ali tako da je uvijek spreman ustati kad dođe vrijeme za *rendez-vous*³³⁵. A ja se ljubavljaju mogu baviti, ali tako da navečer ne zakasnim na partiju. Tako je to kod mene.

– Ne, ne pitam ja o tome, nego o onome pravom. – Htjela je reći Helsingfors; ali ne htjede izreći riječi koju je bio rekao Vronski.

Dođe i Vojtov koji je htio da kupi pastuha; Ana ustade te iziđe iz sobe.

³³⁵ *Sastanak.*

Prije nego će otići iz kuće, Vronski uđe u njenu sobu. Ona se pokušala graditi da nešto traži po stolu ali, zastidjevši se pretvaranja, pogleda mu pravo u lice hladnim pogledom.

– Šta ste htjeli? – upita ga ona francuski.

– Da uzmem svjedodžbu o Gambeti, prodao sam ga – rekao je on takvim tonom koji je kazivao jasnije negoli riječi: »Nemam ja kada da se objašnjavam, a i koja korist od toga.«

»Ja njoj ništa nisam skrivio – mislio je on. – Ako ona želi sebe kažnjavati, *tant pis pour elle.*«³³⁶ Ali kad je izlazio, učini mu se da je ona nešto rekla, i srce mu odjednom zadrhta od sućuti prema njoj.

– Šta je, Ana? – upitao je.

– Nije mi ništa – odgovori ona opet hladno i mirno.

»E kad nije ništa, onda *tant pis*«, pomisli on, pa opet ohladnjevši okrene se i pođe. Izlazeći, on joj u ogledalu spazi lice, blijedo, drhtavih usana. Već je htio da zastane i kaže koju utješnu riječ, ali ga noge iznesoše iz sobe prije negoli je smislio šta da kaže. Čitav je taj dan proveo izvan kuće, a kad je došao kasno navečer, djevojka mu reče da Anu Arkadjevnu boli glava te moli nek joj ne ulazi.

XXVI

Nikada još nije bilo da bi cio dan protekao u svađi. Danas je to bilo prvi put. A to i nije bila svađa. Bilo je to očito priznanje da je potpuno ohladio. Zar bi čovjek nju mogao pogledati onako kako ju je on pogledao kad je dolazio u sobu po svjedodžbu o konju? Pogledati je, vidjeti da joj se srce kida od očaja i proći šutke onako ravnodušna i spokojna lica? Nije on samo ohladnio prema njoj nego ju je mrzio jer voli drugu neku ženu – to je bilo jasno.

Pa, prisjećajući se svih onih surovih riječi što joj ih je on bio rekao, Ana je izmišljala i one riječi koje joj je, očito, on želio i mnogo reći, te se sve više i više jedila.

»Ja vas ne zadržavam – mogao je reći. – Možete ići kamo hoćete. Niste se htjeli rastati od svoga muža, vjerojatno da mu se vratite. Vratite se. Ako vam treba novaca, dat ću vam ih. Koliko vam rubalja treba?«

Sve najsurovije riječi koje bi mogao izreći kakav grubijan, ona je zamišljala da joj je rekao on i nije mu opraštala kao da ih je zaista bio rekao.

»A zar se on još jučer nije zaklinjao ljubavlju, on, istinoljubivi i poštenu čovjek? Zar ja već nisam toliko puta zaludu očajavala?« odmah zatim govorila je ona sebi.

Cio taj dan, izuzevši odlazak k Viljsonovoj koja joj oduže dva sata, Ana je provela u sumnjama o tome, nije li sve svršeno ili još ima nade u pomirenje te treba li da odmah ode ili da ga još jedanput vidi. Čekala ga je čitav dan, a

³³⁶ *To gore po nju.*

navečer, odlazeći u svoju sobu, naredivši da mu kažu kako nju boli glava, sebi je ovako gonetala: »Ako dođe unatoč sobaričinim riječima, znači, još me voli. Ako li ne dođe, znači, sve je svršeno, i onda ću odlučiti šta mi je činiti!...«

Navečer je ona slušala štopot njegove kočije dok se zaustavljala, njegov pozvon, njegove korake i razgovor s djevojkom: povjerovao je u ono što su mu rekli, nije htio ništa više da raspituje te je pošao u svoju sobu. Dakle, sve je bilo svršeno.

I pred oči njoj jasno i živo iziđe smrt, smrt kao jedino sredstvo da se u njegovu srcu povrati ljubav prema njoj, da on bude kažnjen i da se sačuva pobjeda u borbi što ju je s njime vodio zloduh koji se bio nastanio u njenu srcu.

Sada je bilo svejedno: hoće li ili neće putovati u Vozdvižensko, dobiti ili ne dobiti rastavu od muža – sve je bilo nepotrebno. Bilo je potrebno tek jedno – kazniti njega.

Kad je ona sebi nalila uobičajenu količinu opijuma i pomislila da je valjalo samo ispiti cijelu bočicu da čovjek umre, njoj se to učini tako lako i jednostavno da je ponovo s nasladom stala misliti o tome kako će se on mučiti, kajati se i voljeti uspomenu na nju kad već bude kasno. Ležala je u postelji otvorenih očiju, pri svjetlosti jedne jedine svijeće što je dogorijevala, gledajući ukrase na stropu i onaj njegov dio koji je zahvaćalo sjenilo, te živo sebi predočavajući šta će on osjećati kad nje više ne bude i kad ona za njega bude bila tek uspomena pusta.

»Kako sam joj samo mogao reći onako surove riječi?« govorit će on. »Kako sam samo mogao izići iz sobe ništa joj ne rekavši? Ali sada nje više nema. Ona je zanaovijek otišla od nas. Ona je ondje...« Odjednom se sjenka od sjenila zanjiše, pokrije sve ukrase na stropu, čitav strop, druge sjenke s druge strane jurnuše joj u susret; u jednome se hipu sjenke raspršiše, ali se onda novom brzinom nadviše, zanjihaše, stekoše u jedno, i sve posta tamno. »Smrt!« pomisli ona. I obuze je takav užas da dugo nije mogla shvatiti gdje je, i dugo nije mogla drhtavim rukama naći šibice te upaliti drugu svijeću mjesto one što je bila dogorjela pa se ugasila.

»Ne, sve, sve – samo da se živi! Pa ja njega volim. Pa i on mene voli! To je bilo pa će i proći«, govorila je osjećajući da joj suze radosnice zbog povratka u život teku niz obraze. Pa da se spase od svoga straha, ona žurno pođe k njemu u kabinet.

On je u kabinetu spavao čvrstim snom. Prišla mu je, i odozdo mu osvijetljujući lice, dugo ga motrila. Sada, kad je spavao, voljela ga je tako da pri pogledu na nj nije mogla suspregnuti suza od raznježenosti; ali ona je znala da bi je on kad bi se probudio, pogledao hladnim pogledom u kojemu bi se ogledala svijest o tome da je on prav, i da bi, prije negoli mu progovori o svojoj ljubavi, morala dokazati da joj je on kriv. Ona se, ne razbudivši ga, vratila u svoju sobu te nakon doze opijuma pred jutro zaspala teškim snom koji je ipak nije toliko nadvladao da ne bi znala za sebe.

Ujutro ju je opet zahvatila ona strašna mora koja joj se nekoliko puta navraćala još prije ljubavne veze s Vronskim, obuzela je i razbudila. Onaj staračac razbarušene brade nešto je radio pognut nad nekakvim željezom,

izgovarajući besmislene francuske riječi, i ona je, kao i uvijek pri toj mori (upravo to ju je i činilo užasnom), ona je osjećala da se taj staračac i ne osvrće na nju nego da nad njom obavlja nekakav strašan posao sa željezom. I ona se probudila u hladnom znoju.

Kad je ustala, kao kroz maglu sjeti se jučerašnjeg dana.

»Svađali su se. Dogodilo se to već nekoliko puta. Rekla sam da me boli glava, i on nije dolazio. Sutra putujemo, valja ga vidjeti i spremati se za odlazak«, rekla je u sebi. Pa, pošto dozna da je on u kabinetu, pođe k njemu. Prolazeći kraj salona, začula je da se na ulazištu zaustavila kočija pa bacivši oko kroz prozor ugleda kočiju iz koje je provirivala mlada djevojka u ljubičastu šeširu nešto naređujući lakaju koji je zvonio. Nakon kratka razgovora u predsoblju netko se pope gore, i pored salona se začuše koraci Vronskoga. On je brzim koracima silazio niza stepenište. Ana opet priđe prozoru. Evo njega kako izlazi bez šešira na trijem i kako prilazi kočiji. Mlada ona djevojka u ljubičastu šeširu predade mu paket. Vronski joj smiješeći se nešto reče. Kočija ode; on brzo ustrča natrag po stepeništu.

Magla što joj je sve u duši zastirala, odjednom se raspršila. Jučerašnja čuvstva novom joj boli stegnuše bolno srce. Nije sada mogla shvatiti kako se mogla toliko poniziti da proboravi cio dan s njime u njegovu domu. Ušla je u njegov kabinet da mu objelodani svoju odluku.

– To se Sorokina s kćerju bila uvratila i donijela mi novce i obveznice od maman. Jučer ih ja nisam mogao dobiti. Kako tvoja glava, bolje? – reče on mirno ne želeći vidjeti niti razumjeti mračan i svečan izraz njena lica.

Ona ga je šutke uporno gledala stojeći nasred sobe. On ju je pogledao, u jednom se trenu bio namrštio te nastavio čitati pismo. Ona se okrenula i polako pošla iz sobe. On ju je još mogao vratiti, ali ona je došla do vrata, on je jednako šutio, i mogao se čuti tek zvuk od šuštanja lista papira pri okretanju.

– Da, zbilja – reče on kad je ona već bila na vratima – sutra dakle najzad putujemo? Zar ne?

– Vi, ali ja ne – reče ona okrećući se njemu.

– Ana, e ovako se ne može živjeti...

– Vi, ali ne ja – ponovi ona.

– Ovo već postaje nepodnošljivo!

– Vi... vi ćete se kajati zbog ovoga – rekla je te izišla.

Uplašen onim očajnim izrazom kojim su bile rečene ove riječi, on poskoči i htjede potrčati za njom, ali pribravši se, opet sjedne pa se, čvrsto stisnuvši zube, namršti. Ova, po njegovu sudu nedolična prijetnja nečim, razdražila ga je. »Sve sam pokušao – pomislio je – preostaje mi samo jedno – ne osvrutati se«, i on se uze spremati da ode u grad i opet materi koja je morala potpisati punomoć.

Ona je slušala zvuke njegovih koraka po kabinetu i blagovaonici. U salonu je zastao. Ali nije krenuo njoj, samo je izdao nalog da pastuha predadu Vojtovu i bez njega. Zatim je slušala kako su privezli kočijicu, kako su se otvorila vrata te kako je on opet izišao. Ali evo on opet uđe u predsoblje i netko ustrča gore. To je sobar bio otrčao po zaboravljene rukavice. Prišla je k prozoru; vidjela kako je on i

ne gledajući uzeo rukavice pa, rukom dodirnuvši kočijaševa leđa, nešto mu rekao. Zatim, ne gledajući na prozore, on zauze svoju uobičajenu pozu u kočijici prebacivši nogu preko noge i, dok je navlačio rukavice zamače za ugao.

XXVII

»Otišao! Svršeno je!« reče Ana u sebi stojeći do prozora; i kao odgovor na ovo pitanje onaj dojam o mraku pri ugasloj svijeći i dojam o strašnome snu, slijevajući se u jedno, hladnim joj užasom ispuniše srce.

»Ne, to ne može biti!« krikne ona pa prešavši preko sobe snažno pozvoni. Tako joj je sada bilo strašno ostati sama da je, ne čekajući da sluga dođe, sama mu pošla u susret.

– Doznajte kamo je otišao grof – reče. Sluga odgovori da je grof otišao u konjušnicu.

– Naredili su da vas izvijestimo, ako izvolite izlaziti, da će se kočija odmah vratiti.

– Dobro. Stanite. Odmah ću napisati pisamce. Pošaljite Mihajla s pisamcem u konjušnicu. Brže!

Sjela je i napisala:

»Kriva sam. Vрати se kući, treba da se objasnimo. Dođi ako boga znadeš, strašno mi je.«

Zapečatila je i predala sluzi. Bojala se sad ostati sama te je odmah za slugom izišla iz sobe i otišla u dječju sobu.

»Aj, nije to ono pravo, nije ovo on! Gdje su njegove modre oči, ljupki i bojažljivi smiješak?« bijaše joj prva misao kad je ugledala svoju punahnu, rumenu djevojčicu crnih kovrčastih kosa, umjesto Serjože koga je ona u zbrci svojih misli očekivala u dječjoj sobi. Djevojčica je, sjedeći za stolom, uporno i snažno po njemu lupala čepom i besmisleno gledala mater dvjema kupinama – crnim svojim očima. Pošto je engleskinja odgovorila da je posve zdrava i da sutra putuje na selo, sjedne Ana do djevojčice i stane pred njom vrtjeti čepom od boce. Ali glasan, zvonki smijeh djetetov i kretnja što ju je ona izvela obrvom tako je živo podsjetiše na Vronskoga da je susprežući jecaje žurno ustala te izišla. »Zar je sve svršeno? Ne, to ne može biti – mislila je ona. – Vratit će se on. Ali kako će on meni objasniti onaj smiješak, onu živahnost nakon onoga što je razgovarao s njome? Pa sve da i ne objasni, ipak ću vjerovati. Ne budem li povjerovala, preostaje mi samo jedno – a ja toga neću«. Pogledala je na sat. Prošlo je dvanaest minuta. On je sada već dobio pismo i vraća se natrag. Još malo, još deset minuta... A što ako ne dođe? Ne, to ne može biti. Ne treba da me on vidi uplakanih očiju. Idem se umiti. Da, da, jesam li se počesljala ili nisam?« upita se ona. I nije se mogla sjetiti. Opipala je glavu rukom. »Da, počesljana sam, ali

kada, nikako se ne sjećam.« Nije čak vjerovala ni svojoj ruci pa je prišla zrcalu da se uvjeri je li počešljana ili nije? Bila je počešljana, a nije se mogla sjetiti kad je to učinila. »Tko je to?« mislila je gledajući u zrcalu zažareno lice čudno blistavih očiju što su je uplašeno motrile. »Da, to sam ja«, odjednom je shvatila pa, gledajući sebe cijelu, ujedanput osjeti na sebi njegove poljupce te podrhtavajući sažme ramenima. Zatim podigne ruku usnama te je poljubi. »Šta je to, ja silazim s uma« – i ona pođe u spavaonicu gdje je Anuška spremala sobu.

– Anuška – rekla je zastajući pred njom i gledajući sobaricu ni sama ne znajući šta bi joj rekla.

– Darji Aleksandrovnoj ste htjeli otići – kao da shvaća, reče sobarica.

– Darji Aleksandrovnoj? Da, idem.

»Petnaest minuta tamo, petnaest nazad. On već dolazi, svaki će čas stići. – Izvadila je sat i pogledala. – Ali kako je on mogao otići ostavivši me u ovakvu stanju? Kako može živjeti ne pomirivši se sa mnom?« Prišla je prozoru i stala motriti na ulicu. Prema vremenu on se već mogao vratiti. Ali račun je mogao biti netačan, i ona se ponovo uze sjećati kad je on otišao te uze zbrajati minute.

Dok je ona išla prema velikome zidnom satu da provjeri svoj, netko se bio dovezao. Bacivši pogled kroz prozor, ona opazi njegovu kočijicu. Ali nitko se ne uspinjaše stepeništem, a dolje se razlegoše glasovi. Bio je to odaslani sluga koji se vratio u kočijici. Sišla mu je u susret.

– Grofa nismo zatekli. Otišli su na nižegorodsku željezničku stanicu.

– Šta ti je? Šta?... – obrati se ona rumenom, vedrome Mihajlu koji joj je vraćao njeno pisamce. »Pa on on ga nije ni primio« – sjeti se ona.

– Pođi s ovim istim pisamcem u selo grofici Vronskoj, znaš? I smjesta donesi, odgovor – reče ona sluzi.

»A ja, šta ću ja raditi? – pomisli ona. – Da, odoh Doli, to je istina, jer ću inače poludjeti. Da, mogu još brzjaviti.« I ona napisa brzjav.

»Prije mi je potrebno da razgovaramo, dolazite odmah.« Pošto je otposlala brzjav, pošla se odijevati. Već odjevena i u šeširu, ona opet zagleda u oči razdebljalaj i spokojnoj Anuški. Otvorena sućut mogla se vidjeti u tim malenim dobrim sivim očima.

– Anuška, mila moja, šta da radim? – jecajući progovori Ana nemoćno se spuštajući u naslonjač.

– A zašto se toliko uznemirujete, Ana Arkadjevna! Pa to se događa. Samo vi idite, malo ćete se rastresti – reče sobarica.

– Da, idem – dolazeći k sebi i ustajući, reče Ana. – A ako dođe brzjav dok ne budem tu, pošaljite ga Darji Aleksandrovnoj... Ne, vratit ću se ja već.

»Da, ne treba misliti, treba bilo šta raditi, ići, glavno je da se ode iz ove kuće«, rekla je s užasom osluškujući strašno vrenje, što joj je uzaviralo u srcu, pa žurno iziđe i sjedne u kočijicu.

– Kamo zapovijedate? – upita Petar prije nego je sjeo na bok.

– Na Znamenku, Oblonskima.

XXVIII

Vrijeme bijaše vedro. Cijelo je jutro sipila gusta, sitna kišica, a sada se od malo prije bilo razvedrilo. Limeni krovovi, ploče na pločnicima, krupno kamenje na kaldrmi, točkovi i koža, mjed i lim na kočijama – sve je jarko blistalo na svibanjskome suncu. Bilo je tri popodne i najživahnije vrijeme na ulicama. Sjedeći u kutu mirne kočijice koja se lako njihala na svojim elastičnim oprugama pri brzome kasu sivaca, uz neprekidnu tutnjavu točkova i uz dojmove što su se brzo smjenjivali na čistome uzduhu, ponovo prebirući događaje posljednjih dana, Ana je vidjela da je njen položaj posve drugačijim od onoga kakav joj se on činio kod kuće. Sada joj se ni misao na smrt više nije činila onako strašna i jasna, a i sama smrt nije joj se više predočavala kao neizbježna. Sada je ona sebe prekoravala zbog toga što se toliko ponizila.

»Preklinjem ga da mi oprost. Pokorila sam mu se. Priznala sam da sam kriva. Zašto? Zar ja ne mogu živjeti bez njega?« Pa, i ne odgovarajući na pitanje kako bi ona živjela bez njega, uze ona čitati natpise. »Poslovnica i skladište. Zubar. Da, Doli ću sve reći. Ona ne voli Vronskoga. Bit će me sram, bolit će me, ali ću joj sve reći. Ona mene voli, i ja ću poslušati njezin savjet. Njemu se ja ne pokorih; neće on mene odgajati. Filipov, kolači. Kažu da oni voze tijesto u Petrograd. Moskovska je voda tako dobra. A mitiščinski zdenci i palačinke.« I ona se sjeti kako je jednom davno, davno, kad je još imala sedamnaest godina, išla s tetkom u Trojicki samostan. »I to na kolima. Zar sam ono bila ja s crvenim rukama? Kako je mnogo od onoga što mi se onda činilo tako divno i nepristupačno postalo ništavno, a ono što je bilo onda sada se čini zauvijek nepristupačno. Zar bih onda povjerovala da se ja mogu ovako poniziti? Kako će on samo biti ponosan i zadovoljan kad dobije moje pisamce! Ali dokazat ću ja njemu... Kako ružno zadiše ova boja. Zašto se sve nešto bojadiše i gradi? Moda i nakiti«, čitala je.

Jedan joj se muškarac naklonio. Bio je to Anuškin muž. »Naši paraziti. – sjeti se ona kako je to znao govoriti Vronski. – Naši? Zašto naši? Užasnu je to što čovjek iz korijena ne može iščupati prošlost. Ne može je iščupati, ali može zametnuti sjećanje na nju. I ja ću ga zametnuti.« I tu se ona sjeti prošlosti s Aleksejem Aleksandrovičem, toga kako je ona tu prošlost izbrisala iza svoga sjećanja. »Doli će pomisliti da ja napuštam drugoga muža i da, stoga, zacijelo, nemam pravo. Zar ja želim da budem u pravu! Ne mogu!« progovorila je i dođe joj da plače. Ali je odmah opet počela misliti čemu li su se samo mogle onako smijati one dvije djevojke. »Sigurno je bilo nešto o ljubavi? One ne znaju kako je to tužno, kako nisko... Bulevar i djeca. Tri dječaka jure igrajući se konjića. Serjoža! A ja ću sve izgubiti i njega neću povratiti. Da, sve je izgubljeno ako se on ne vrati. Možda Je on zakasnio na vlak i sada se već vratio. Opet tražiš poniženja! – rekla je samoj sebi. – Ne, otići ću k Doli i otvoreno joj reći: nesretna sam, ja to zavređujem, kriva sam, ali svejedno nesretna, pomози mi. Ovi konji,

ova kočija – kako sam samo odvratna sebi u ovoj kočiji – sve je njegovo; ali ja to više neću vidjeti».

Smišljajući riječi kojima će sve kazati Doli i hotimice pozljeđujući svoje srce, Ana pođe prema stepeništu.

– Ima li koga? – upita ona u predsoblju.

– Katerina Aleksandrevna Levina – odgovori lakaj.

»Kiti! Ona ista Kiti u koju je Vronski bio zaljubljen – pomisli Ana – ona ista koje se on s ljubavlju sjećao. On žali što se nije njome oženio. A mene se on sjeća s mržnjom i žali što smo se zblížili.«

Među sestrama se, kad je Ana stigla, raspravljalo o hranjenju djece. Doli je sama izišla da dočeka gošću koja im je u tom trenutku ometala razgovor.

– A, još nisi otputovala? Ja sam i sama htjela da ti dođem – reče ona – danas sam dobila Stivino pismo.

– I mi smo dobili brzoglav – odgovaraše Ana ogledajući se ne bi li vidjela Kiti.

– Piše da ne može shvatiti šta zapravo hoće Aleksej Aleksandrovič, ali da on neće otići bez odgovora.

– Mislila sam da je netko kod tebe. Mogu li pročitati pismo?

– Jeste, Kiti – zbunivši se, reče Doli – ostala je u dječjoj sobi. Ona je bila jako bolesna.

– Čula sam. Mogu li pročitati pismo?

– Odmah ću ga donijeti. Ali on ne odbija; naprotiv, Stiva se nada – reče Doli zastajući na vratima.

– Ja se ne nadam, a i ne želim više – reče Ana.

»Šta je sad to, Kiti smatra da bi se ponizila kad bi se sreća sa mnom? – mislila je Ana ostavši sama. – Možda ona ima i pravo. Ali nije njezino da mi ona, koja je bila zaljubljena u Vronskoga, nije njezino da mi to pokazuje makar to bilo i istina. Znam da mene, s obzirom na moj položaj, ne može primati nijedna čestita žena. Znam da sam zbog njega od prvoga trenutka sve žrtvovala! I evo mi nagrade! O, kako ga mrzim! I zašto sam ja došla ovamo. Još mi je gore, još teže. – Čula je iz druge sobe glasove sestara koje su se razgovarale. – I šta da ja sada kažem Doli? Da tješim Kiti time što sam ja nesretna, da se utečem njezinoj zaštiti? Ne, a i Doli ništa ne bi shvatila. I ja nemam šta da joj kažem. Bilo bi samo zanimljivo vidjeti sada Kiti i pokazati joj kako ja sve i svakoga prezirem, kako je meni sada sve svejedno.«

Doli uđe s pismom. Ana ga pročita i šutke joj ga preda.

– Sve sam ja to znala – rekla je. – I to mene nimalo ne zanima.

– Odakle sad to? Ja se naprotiv nadam – reče Doli radoznalo gledajući Anu. Nikad je ona nije vidjela ovako čudno razdraženu. – Kad ti putuješ? – upita ona.

Ana je prižmirivši gledala preda se i nije joj odgovarala.

– A zašto se Kiti krije od mene? – reče ona gledajući u vrata i crveneći.

– Ah, koješta! Ona hrani dijete, a ne ide joj baš od ruke, ja sam je svjetovala... Vrlo joj je drago. Odmah će doći – nevješto, ne znajući govoriti neistinu, govorila je Doli. – A evo i nje.

Kad je doznala da je došla Ana, Kiti nije htjela izlaziti, Ali Doli je nagovori. Skupivši sve snage, Kiti iziđe te joj, crveneći se, priđe i pruži ruku.

– Vrlo mi je drago – rekla je drhtavim glasom.

Kiti je bila smetena zbog borbe koja se vodila u njoj, zbog borbe između neprijateljstva prema ovoj nevaljaljoj ženi i želje da bude dobronamerna prema njoj; ali čim je samo ugledala lijepo, simpatično Anino lice, svega neprijateljstva u mah nestade.

– Ne bih se začudila kad biste vi i izbjegavali da se sa mnom sretnete. Na sve sam se naviknula. Bili ste bolesni? Da, promijenili ste se – reče Ana.

Kiti je osjećala da je Ana neprijateljski motri. Ona je to neprijateljstvo objašnjavala time što se Ana, njena nekadašnja zaštitnica, našla sada u nezgodnu položaju i njoj bi žao nje. Porazgovarale su o bolesti, o djetetu, o Stivi, ali Anu očito ništa nije zanimalo.

– Svratila sam se da se oprostim s tobom – reče ona ustajući.

– A kada putujete?

Ali Ana se, ne odgovarajući, opet obrati Kiti.

– Da, jako mi je drago da sam vas vidjela – rekla je smiješeći se. – Toliko sam toga čula o vama sa svih strana, čak i od vašeg muža. On je bio kod mene i jako mi se svidio – očito u lošoj namjeri dodadne ona. – Gdje je on?

– Otišao je u selo – crveneći reče Kiti.

– Pozdravite ga od mene, svakako ga pozdravite.

– Dakako da hoću! – naivno ponovi Kiti sućutno joj gledajući u oči.

– Onda zbogom, Doli! – Pa kad je poljubila Doli i stisnula ruku Kiti, Ana žurno iziđe.

– Uvijek je ista i isto onako privlačna. Jako je lijepa! – reče Kiti kad ostade sama sa sestrom. – Ali ima nešto tužno u njoj. Užasno tužno!

– Ne, danas se njoj događa nešto naročito – reče Doli. – Kad sam je ispraćala u predsoblju, učinilo mi se kao da je htjela zaplakati.

XXIX

Ana je sjela u kočijicu još neraspoloženija nego što je bila kad je odlazila od kuće. Osim prijašnjih muka osjetila je sada jasno pri susretu s Kiti, da je povrijeđena i odbačena.

– Kamo zapovijedate? Kući? – upita Petar.

– Da, kući – rekla je i ne misleći sada na to kamo ide. »Kako su me one samo gledale kao nešto strašno, gledale me u nedoumici i radoznalo. Šta on to može s onakim žarom drugome pripovijedati? – mislila je ona gledajući dvojicu pješaka. – Zar čovjek može drugome kazivati ono što osjeća? Ja sam htjela pripovijedati Doli, i dobro je što nisam. Kako bi se samo ona radovala mojoj nesreći! Ona bi to prikrila; ali ponajviše bi se radovala što sam ja kažnjena za ona zadovoljstva na kojima mi je ona zavidjela. A Kiti, ta bi se još više radovala. Kako ja nju vidim

skroz-naskroz! Ona znade da sam ja više nego što je trebalo bila ljubezna prema njenu mužu. I ona je ljubomorna na mene te me mrzi. A još i prezire. U njenim očima ja sam nemoralna žena. Kad bih ja bila nemoralna žena, mogla bih učiniti da joj se muž zaljubi u mene... kad bih htjela. A i htjela sam. Evo ovaj je zadovoljan sobom – pomisli ona o jednome debelom, rumenom gospodinu koji joj se vozio u susret, i koji je, smatrajući je za znanicu, pridigao svoj sjajni šešir ponad svoje ćelave sjajne glave i koji se zatim uvjerio da se bio prevario. – Mislio je da me poznaje. A on me poznaje isto tako malo kao što me bilo tko drugi na svijetu poznaje. Ni sama se ja ne poznajem. Poznajem svoje apetite, kako vele Francuzi. Eno, oni bi onoga prljavoga sladoleda. To oni pouzdano znadu – mislila je gledajući dvojicu dječaka koji su bili zaustavili sladoledara što je skidao s glave kačicu i brisao krajem ručnika znojno lice.

– Svi bi mi onoga što je slatko, ukusno. Nema bombona, daj i prljavoga sladoleda. I Kiti isto: kad nije Vronski, dobar je i Levin. I ona mi zavida. I mrzi me. I svi mi jedni druge mrzimo. Ja Kiti, Kiti mene. Eto ti istine. *Tjutkin, coiffeur. Je me fais coiffer par Tjutkin...*³³⁷ Reći ću mu to kad dođe – pomislila je te se nasmiješila. Ali toga se trena ona sjeti da ona sada više nema kome da govori što smiješno. – Samo što ništa smiješna ni vesela uopće nema. Sve je odvratno. Zvoni na večernju, a ovaj se trgovac tako zdušno krsti kao da se boji da će što izgubiti. Čemu te crkve, ta zvonjava i ta laž? Samo za to da se prikrije kako mi svi mrzimo jedni druge poput ovih izvoščika koji se tako bijesno međusobno psuju. Jašvin veli: On hoće da mi skine i košulju, a i ja njemu. Eto ti istine!«

U tim se mislima, koje su je tako bile zanijele da je čak prestala misliti o svom položaju, ona zatekla kad su se kola ustavila pred ulaznim stepeništem njena doma. Tek kad opazi vratara koji joj je bio izišao u susret, ona se sjeti da je slala pisamce i brzojav.

– Ima li odgovora? – upita ona.

– Odmah ću pogledati – odgovori vratar pa, pogledavši na pult, dohvati i pruži joj četvrtasti fini omot brzojava.

»*Ne mogu doći prije deset sati. Vronski*«, pročitava ona.

– A sluga koga sam poslala nije se vraćao?

– Uopće nije – odgovori vratar.

»E, ako je tako, onda znadem šta mi je činiti – rekla je pa, osjećajući da u njoj raste nejasan gnjev i potreba za osvetom, ona ustrča gore. – Idem sama k njemu. Prije nego što zauvijek odem, sve ću mu reći. Nikad nikog nisam tako mrzila kao ovoga čovjeka!« mislila je. Spazivši njegov šešir na vješalici, ona uzdrhtne od gađenja. Nije razmislila o tome da je njegov brzojav bio odgovor na njezin brzojav te da on još nije dobio njeno pisamce. Ona je njega sada sebi predočavala kako mirno razgovara s materom i sa Sorokinom, i kako se one raduju njenim patnjama. »Da, treba što prije ići«, rekla je sebi, ni sama još ne znajući kamo da ide. Ona je nastojala da što prije zaboravi ono što je proživljavala u ovome

³³⁷ *Tjutkin, frizer. Meni frizuru dotjeruje Tjutkin...*

užasnom domu. Posluga, zidovi, stvari u tom domu – sve je u njoj izazivalo gađenje i srdžbu te je gušilo nekakvom težinom.

»Da, treba otići na željezničku stanicu, i ako ga ne bude, onda otići onamo i zateći ga.«

Ona pogleda u novinski vozni red. Navečer odlazi u 8 sati i 2 minute. »Da, stići ću.« Naredila je da se upregnu drugi konji te se zabavila spremanjem u putnu torbu stvari prijeko potrebnih za nekoliko dana. Znala je da se ovamo više neće vratiti. Među ostalim planovima koji su joj padali na pamet ona je za sebe odlučila da će nakon onoga što će se desiti ondje na stanici ili na grofičinu imanju, otići nižegorodskom željeznicom do prvoga grada i ondje ostati. Ručak je stajao na stolu; prišla je, pomirisala kruh i sir pa, uvjerivši se da joj se miris svakoga jela gadi, naredi da se doveze kočija te iziđe. Kuća je već bacala sjenu preko čitave ulice, a bijaše vedra, od sunca još topla večer. I Anuška koja ju je pratila sa stvarima, i Petar koji je spremao stvari u kočiju, i kočijaš, očito nezadovoljan – svi joj bjehu odvratni i razdraživali su je svojim riječima i pokretima.

– Ti mi, Petre, nisi potreban.

– A kako ćemo s kartom?

– E pa kako hoćeš, meni je svejedno – rekla je zlovoljno. Petar naskoči na bok pa, kad se podbočio, naredi da se vozi na kolodvor.

XXX

»Evo je opet! Opet ja sve shvaćam«, rekla je Ana u sebi čim je kočija krenula i njišući se zatutnjala po sitnoj kaldrmi, i opet se jedan za drugim stadoše smjenjivati dojmovi.

»Da, o čemu sam posljednjem onako lijepo mislila?« nastojala je da se sjeti. »Tjutkin, coiffeur? Ne, nije to. Da, o onome što veli Jašvin: borba za opstanak i mržnja – jedino je što veže ljude. Ne, uzalud vam put – obrati se ona u mislima društvu u četveropregu koje se očito vozilo da se proveseli izvan grada. – Ni pas kojega vodite sa sobom neće vam pomoći. Od sebe ne utekoste.« Bacivši pogled na onu stranu kamo se okretao Petar, ona spazi jednoga mrtva-pijana tvorničkog radnika kojemu se glava klatila kako ga nekamo odvodi stražar. »Evo ovaj – možda prije – pomisli ona. Ja i grof Vronski isto tako nismo našli ono zadovoljstvo premda smo zaista mnogo od njega očekivali.« I Ana sada prvi put usmjeri ono jarko svjetlo, pod kojim je ona sve vidjela, na svoje odnose s njime o kojima je ona prije izbjegavala misliti.

»Šta je on tražio u meni? Ne toliko ljubav, koliko da zadovolji taštinu.« Ona se sjetila njegovih riječi, izraza na njegovu licu, koji je u prvo vrijeme njihove ljubavne veze podsjećao na pokornoga lovačkog psa. A sve je sada ovo – potvrđivalo.

»Da, u njemu je bilo likovanja zbog uspjeha i taštine. Naravno, bilo je i ljubavi, ali veći je dio bio ponos zbog uspjeha. On se hvalisao mnome. Sada je to prošlo. – Nema se više čime ponositi. Nema se čime ponositi, nego se ima zbog čega stidjeti. Uzeo je od mene sve što je mogao, i ja mu više nisam potrebna. Ja sam mu na teret, i on tek nastoji da ne bude prema meni nepošten. Jučer se izdao – on hoće rastavu i ženidbu kako bi spalio svoje lađe. On mene voli – ali kako? *The zest is gone.*³³⁸ Ovaj želi da sve zadivi, a sam sa sobom jako je zadovoljan – pomislila je gledajući rumenog trgovačkog pomoćnika koji je učio jahati na unajmljenom konju, – Da, one naslade za nj više nema u meni. Ako ja odem od njega, u dubini duše njemu će biti drago.«

Nije to bila pretpostavka – ona je to jasno vidjela u onom prodornome svjetlu što joj je sada otkrivao smisao života i ljudskih odnosa.

Moja ljubav postaje sve strastvenija i sebičnija, a njegova sve gasne i gasne, i eto to je ono zbog čega se mi razilazimo – nastavila je ona da misli. – A pomoći se tomu ne može. Za mene je sve jedino u njemu, i ja tražim da se on sav sve to više predaje meni. A on sve jače i jače želi da ode od mene. Mi smo zapravo išli u susret do ljubavne veze, a nakon toga se nezadrživo razilazimo na različite strane. A to se ne može izmijeniti. On mi kaže da sam ja bezrazložno ljubomorna te sam i sama sebi govorila da sam bezrazložno ljubomorna; ali to nije istina.

Nisam ja ljubomorna. Međutim... – ona otvori usta i premjesti se u kočiji od uzbuđenja što ga je u njoj izazvala iznenadna misao. – Kad bih ja samo mogla da budem što drugo do ljubavnice koja strastveno voli jedino njegovo milovanje; ali ja ne mogu niti želim da budem išta drugo. I ja tom željom izazivljam u njemu gađenje, a on u meni srdžbu, i drukčije to ne može ni da bude. Zar ja neznana da on mene ne bi varao, da on nema nikakvih namjera prema Sorokinoj, da nije zaljubljen u Kiti, da me neće iznevjeriti? Sve ja to znam, ali od toga mi nije lakše. Ako li on, ne ljubeći me, po dužnosti bude dobar, nježan prerna meni, a ne bude onoga što ja želim – pa toj je onda tisuću puta gore negoli i sama mržnja! To je – pakao! A upravo to i jest. On mene već odavno ne ljubi. A gdje završava ljubav ondje počinje mržnja. Ovih ulica ja uopće ne poznajem. Sama nekakva brda, i sve kuće, kuće... A u kućama sve ljudi, ljudi... Koliko ih je, kraja im nema, i svi mrze jedni druge. Eh, hajde nek ja i izmislim ono što bi me usrećilo. Pa? Nek dobijem rastavu, Aleksej mi Aleksandrovič dadne Serjožu, i ja se udam za Vronskoga.«

Sjetivši se Alekseja Aleksandroviča, ona ga odmah neobično jasno sebi predoči kao živa pred sobom, onako krotka, beživotna, ugaslih očiju, modrih žila na bijelim rukama, s njegovim intonacijama i pucanjem prstiju pa, sjetivši se onog što su oni osjećali i što se isto tako nazivalo ljubavlju, uzdrhti od gađenja. »Eh, dobit ću rastavu i postat ću žena Vronskoga. Pa šta, hoće li me Kiti prestatu onako motriti kao što me je danas motrila? Neće. A hoće li Serjoža prestatu da pita ili razmišlja o mojoj dvojici muževa? A kakvo ću ja novo osjećanje izmisliti za sebe i Vronskoga? Je li još moguće, o sreći više nema ni govora, išta drugo što ne bi bilo mučenje? Ne i ne! – odgovori ona sebi sada više nimalo ne oklijevajući.

³³⁸ *Naslada je prošla.*

– Nemoguće je! Naši se životi mimoilaze, i ja stvaram njegovu nesreću, on moju, a niti se on, niti se ja mogu promijeniti. Sve se pokušalo, zavrtnj se izlokao. Da, prosjakinja s djetetom. Ona misli da je ljudi žale. Zar svi mi nismo bačeni na svijet samo zato da jedni druge mrzimo i da stoga mučimo sebe i druge? Prolaze gimnazijalci, smiju se. Serjoža? –sjeti se ona. – Isto sam tako mislila da njega volim, i ganula bi me moja vlastita nježnost. A ipak sam živjela bez njega, ipak sam privoljela drugoj ljubavi, unatoč ljubavi prema njemu, i nisam se žalila na tu promjenu dok sam se zadovoljavala tom drugom ljubavlju. I ona se s gađenjem sjeti onoga što je nazivala tom drugom ljubavi. A radovaše je što je sada jasno vidjela svoj život i život svih ljudi. »Takva sam i ja, takav je i Petar i kočijaš Fjodor, i onaj trgovac, i svi ti ljudi koji žive ondje duž Volge kamo poziviju ovi oglasi, i svagdje su takvi, i vazda,« mislila je ona kad se već bila dovezla do niske zgrade nižegorodske stanice a u susret joj dojurili služnici.

– Zapovijedate li do Obiralovke? – reče Petar.

Bila je posve zaboravila kamo i zašto putuje i tek jako naprežući se mogla je shvatiti pitanje.

– Da – rekla mu je pružajući novčanik s novcima pa, uzevši na ruku malenu crvenu torbicu, iziđe iz kočije.

Zaputivši se kroz gomilu svijeta prema čekaonici prvoga razreda, ona se pomalo prisjećala svijetu pojedinosti svoga položaja i odluka između kojih se kolebala. I opet čas nada, čas očaj počese na starim bolnim mjestima pozljeđivati rane njena ispaćena, strašno ustreptala srca.

Sjedeći na zvjezdastome divanu i očekujući vlak, s gađenjem gledajući na prolaznike koji su ulazili i izlazili (svi su joj bili odvratni), mislila je sad o tome kako će otići, na stanicu, napisati mu pisanice i šta će mu napisati, sad o tome kako se on sada (ne shvaćajući njene patnje) žali materi na svoj položaj, i kako će ona ući u sobu, i šta će mu reći.

Čas je opet mislila o tome kako bi još mogla živjeti u sreći, i kako bolno ona njega voli i mrzi, i kako joj strašno bije srce.

XXXI

Odjeknu zvonjava, prodoše nekakvi mladi muškarci, nakazni, drski i užurbani, a koji ujedno jako paze kakav će dojam ostaviti; prođe i Petar kroz dvoranu u svojoj livreji i plitkim cipelama, tupa životinjskog lica, i priđe joj da je otprati do vagona. Bučni muškarci utihnuše kad je ona prolazila mimo njih na peronu, i jedan nešto o njoj došapnu drugome, naravno, nešto gadno. Ona se uspela na visoku stepenicu i sjela sama u kupe na uprljan, nekoć bijeli divan s oprugama. Presvlaka se na sjedištu skupi i ulegne. Smiješeći se poput glupaka, Petar u znak pozdrava podigne prema prozoru svoj šešir s gajtanom, drzak

kondukter zalupi vrata i rezu. Jedna dama, nakazna, s *turnirom*³³⁹ otraga (Ana je u mislima svukla tu ženu i užasnula se nad njenom rugobom) i jedna djevojčica neprirodno se smijući, istrčase na peron.

– Kod Katerine Andrejevne, sve je kod nje, *ma tante!* – poviče djevojčica.

»I djevojčica – i ona je nakazna i prenemaže se«, pomisli Ana. Kako nikoga ne bi gledala, ona brzo ustane i sjedne kraj suprotnog prozora u praznome vagonu. Prljav jedan, nakazan seljak u željezničarskoj kapi ispod koje su stršile zamršene kose prođe pored toga prozora sagibajući se prema točkovima vagona. »Nešto je poznato na tom ružnom seljaku«, pomisli Ana. I sjetivši se svoga sna, drhteći od straha, ona ode do drugih vrata. Kondukter otvori vrata puštajući unutra muža i ženu.

– Želite li vi izići?

Ana ne odgovori. Kondukter i oni koji udoše nisu pod koprenom opazili užasa na njenu licu. Vratila se u svoj kut i sjela. Bračni par sjede nasuprot njoj, pažljivo joj, ali krišom razgledajući haljinu. I muž i žena Ani su se učinili odvratni. Muž je upitao: hoće li mu dopustiti da puši, očito ne radi toga da bi pušio, nego da zapodjene razgovor s njome. Kad je dobio njen pristanak, on poče sa ženom govoriti francuski o nečemu o čemu je osjećao još manju potrebu da govori nego o potrebi da puši. Oni su, pretvarajući se, govorili gluposti, tek toliko da ih ona čuje. Ana je jasno vidjela kako su oni dojadili jedno drugome i kako mrze jedno drugo. I čovjek nije mogao da ne mrzi ovakve jadne nakaze.

Čulo se drugo zvono i odmah za njim premještanje prtljage, buka, vika i smijeh. Ani bijaše tako jasno da se tu nema tko čemu radovati, da ju je taj smijeh razdražio do boli, i dođe joj da začepi uši kako ga ne bi čula. Napokon zazvoni treće zvono, prolomi se zvižduk, pisak parnog stroja, lanac se trgne, a muž prekrsti. »Zanimljivo bi ga bilo upitati šta to ima da znači«, pakosno ga pogledavši, pomisli Ana. Motrila je mimo damu kroz prozor ljude koji su ispraćali vlak i stajali na peronu i koji kao da su klizili unatrag. Jednolično podrhtavajući na sastavima tračnica, vagon u kojemu je sjedila Ana prođe mimo peron, kameni zid, signal, mimo druge vagone; glađe i mekše klizeći, lako zvoneći, točkovi zatutnjaše po tračnicama, prozor se zasja od jarkog večernjeg sunca, a povjetarac zaleprša zavjesom. Ana zaboravi na svoje susjede u vagonu i u lakom ljuljanju od vožnje, udišući svježi uzduh, opet stane misliti:

»Da, gdje sam ono bila stala? Aha, ondje kako ne mogu zamisliti položaj u kojemu život ne bi bio mučenje, da smo svi mi stvoreni zato da se mučimo, i da svi mi to znamo i svi izmišljamo sredstva kako sebe obmanuti. A kad čovjek vidi istinu, šta onda da radi?«

– Zato je čovjeku dan razum da se izbavi od onoga što ga uznemiruje – reče francuski ona dama, očito zadovoljna svojom frazom i prevrćući jezikom.

Te riječi kao da odgovoriše na Aninu misao. »Izbaviti se od onoga što uznemiruje«, ponavljaše Ana. Pa, pogledavši muža crvenih obraza i mršavu ženu, ona shvati da ta boležljiva žena misli da je neshvaćena, a da je muž

³³⁹ *Francuski: tournure = jastučić što su ga dame stavljale pod haljinu straga, ispod struka, da se dobije dojam bujnih oblika; ženska moda s kraja 19. stoljeća.*

obmanjuje i podupire u njoj to mišljenje o sebi. Ana kao da je vidjela svu njihovu životnu historiju i sve kutke njihovih duša kad ih je osvijetlila. Ali zanimljiva tu ne bje ništa te ona nastavi da misli svoje.

»Da, ja sam jako uznemirena, a razum je zato i dan da se čovjek izbavi; dakle, treba se izbaviti. Zašto da čovjek ne ugasi svijeću kad više nema šta da motri, kad mu se gadi sve to skupa motriti? Ali kako? Zašto je ovaj kondukter pretrčao preko letve, zašto oni viču, oni mladići u onom vagonu? Zašto govore, zašto se smiju? Sve je neistina, sve je laž, sve je obmana, sve je zlo!...«

Kad je vlak stigao na stanicu, Ana iziđe u gomili drugih putnika pa, sklanjajući se od njih kao od okuženih, zastane na peronu nastojeći da se sjeti zašto je ovamo doputovala i šta je bila nakanila da radi. Sve što joj se prije činilo moguće, sada je bilo tako teško uhvatiti mišlju, osobito u bučnoj gomili svih tih ružnih ljudi koji je nisu puštali na miru. Čas su joj pritrčavali nosači nudeći joj svoje usluge; čas su je, udarajući petama po daskama na peronu i glasno razgovarajući, ogledali mladići, čas su se oni koje je susretala uklanjali na krivu stranu. Sjetivši se da je htjela putovati dalje ako ne bude odgovora, ona zaustavi jednoga nosača i upita da li je ovdje jedan kočijaš s pisamcem za grofa Vronskog.

– Grof Vronski? Malo prije su neki njihovi ovdje bili. Dočekivali su kneginju Sorokinu i njenu kćer. A kakav je taj kočijaš.

Dok je ona govorila s nosačem, kočijaš Mihajlo, rumen, vedar, u plavu kicoškom prsluku i s lančićem, očito ponosan time što je tako dobro izvršio poruku, priđe joj i preda pisamce. Raspečatila ga je, a srce joj se steže još prije negoli ga je pročitala.

»*Jako žalim što me pisamce nije zateklo. Doći ću u deset sati*«, nemarnim rukopisom pisao je Vronski.

»Tako! To sam i očekivala!« reče ona u sebi pakosno se podsmjehnuvši. – Dobro, hajde ti sada kući – tiho progovori ona obraćajući se Mihajlu. Govorila je tiho jer joj brzo kucanje srca nije dalo disati. »Ne, ne dam ti da me mučiš« pomisli ona obraćajući se prijateljnom, ali ni njemu, ni samom sebi, nego onome tko ju je silio da se muči, te pođe peronom pored stanice.

Dvije sobarice koje su hodale po peronu iskriviše glave nazad gledajući u nju glasno procjenjujući njezinu toaletu: »Prave«, rekoše one za čipke što su bile na njoj. Mladići je nisu puštali na miru. I opet su, zagledaj ući joj u lice i u smijehu vičući nešto neprirodnim glasom, prošli pored nje. Šef stanice je upita u prolazu da li putuje. Dječak, prodavač kvasa, očiju s nje nije skidao.

»Bože moj, kamo ću?« – sve se više udaljavajući peronom, mislila je ona. Na kraju je zastala. Dame neke i djeca koji su čekali jednog gospodina u naočalama i glasno se smijali i govorili, umukoše ogledajući je kad je došla do njih. Ona ubrza korak i ode od njih na kraj perona. Odlazio je teretni vlak. Peron se zatresao, i njoj se učini da se opet vozi.

I najedanput, sjetivši se pregažena čovjeka na dan prvoga svoga susreta s Vronskim, ona shvati šta treba da radi. Brzim, lakim korakom spustivši se niza stepenice što su vodile od crpke za vodu prema tračnicama, zastane ona tik do vlaka što je prolazio pored nje. Motrila je niz vagona, kočnice i lance i visoke

željezne točkove prvoga vagona koji se lagano koturao te nastojala da okom odmjeri sredinu između prednjih i zadnjih točkova i onaj trenutak kad će ta sredina biti nasuprot njoj.

»Onamo! – govorila je u sebi gledajući u sjenku vagona, u pijesak pomiješan s ugljenom kojim su bili zasuti pragovi – onamo, pravo u sredinu, pa ću ga kazniti i izbaviti se od svih i od sebe same.«

Htjela je da se baci pod prvi vagon kad je svojom sredinom došao do nje. Ali je crvena torbica, koju je ona bila započela skidati s ruke, zadrža, te je već bilo kasno: sredina prođe mimo nju. Valjalo je čekati idući vagon. Obuze je osjećaj nalik na onaj što ju je podilazio kad se pred kupanje spremala da uđe u vodu, i ona se prekrsti. Vična kretnja znaka križa izazva u njenoj duši čitav niz djevojačkih i djetinjskih uspomena, i odjednom pršte mrak koji joj je sve bio prekrivao, i život joj se u jednome mahu ukaza sa svim svojim svijetlim prošlim radostima. Ali ona nije skidala očiju s točkova drugoga vagona koji se primicao. I upravo u trenutku kad se sredina točkova poravna s njome, ona odbaci crvenu torbicu pa se, uvukavši glavu među ramena, baci pod vagon na ruke te se lakim pokretom, kao da se sprema odmah opet ustati, spusti na koljena. I u isti taj mah ona se prestravi od onoga što čini.

»Gdje sam? Što to činim? Zašto? Htjela se podići, odbaciti se nazad; ali nešto golemo, nesmiljeno, lupi je u glavu i povuče za leđa, »Gospode, oprosti mi sve!« progovorila je osjećajući da se više ne može boriti. Seljačić onaj, mrmljajući nešto, radio je oko onog željeza. A svijeća pri kojoj je ona čitala knjigu prepunu nemira, obmana, nevolja i zla, planu svjetlošću življom no ikad, osvijetli joj sve ono što joj je prije bilo u mraku, zapucketala je, stala blijedjeti te se zauvijek ugasla.

OSMI DIO

I

Prodoše gotovo dva mjeseca. Bijaše već polovica žarkoga ljeta, a Sergej Ivanovič se tek sada spremio da ode iz Moskve. U životu Sergeja Ivanoviča zbivalo se u to doba nešto osobito. Još prije godinu dana bila je dovršena njegova knjiga, plod šestogodišnjega rada, pod naslovom: Pokušaj pregleda temelja i oblika državnosti u Evropi i u Rusiji. Neka su poglavlja i uvod ove knjige bili štampani u povremenim izdanjima, a druge neke dijelove čitao je Sergej Ivanovič ljudima iz svoga kruga tako da misli iz ovoga djela nisu više mogle biti potpuna novost za javnost; ali svejedno je Sergej Ivanovič očekivao da će njegova knjiga svojom pojavom svakako ostaviti ozbiljan dojam na društvo, i ako ne prekrat u znanosti, ono u svakom slučaju snažno uzbuđenje među učenim svijetom.

Knjiga je nakon pomne obrade izdana prošle godine i razaslana knjižarama.

Ni u koga se za nju ne raspitujući, nevoljko i tobože ravnodušno odgovarajući na pitanja svojih prijatelja o tome kako ide njegova knjiga, ne raspitujući se čak ni u knjižara kako se kupuje, Sergej Ivanovič je budno i napregnute pažnje pratio prve dojmove što će ih njegova knjiga ostaviti u društvu i znanstvenoj literaturi.

Ali prođe nedjelja dana, prođe i druga, treća, a u društvu ne bi zapažen nikakav dojam; prijatelji bi mu, specijalisti i učenjaci, ovdje-ondje, očito iz učtivosti, rekli koju o njoj. Ostali pak znanci, ne zanimajući se za knjige znanstvenoga sadržaja, uopće nisu s njime o njoj govorili. A u društvu, pogotovu sada zaokupljenom koječim drugim, vladala je posvemašnja ravnodušnost. U znanstvenoj literaturi u toku jednoga mjeseca nije bilo ni riječi o knjizi.

Sergej Ivanovič je do u tančine proračunavao vrijeme potrebno za pisanje ocjene, ali prođe mjesec, prođe i drugi, vladala je jednako šutnja.

Samo u *Severnom žuku*,³⁴⁰ u šaljivom feljtonu o pjevaču Drabantiju koji je izgubio glas, bijaše uzgred rečeno nekoliko prijezirnih riječi o Kozniševljevoj knjizi, koje su pokazivale da su tu knjigu odavno već bili osudili te je izvrgli općem ruglu. Napokon se trećega mjeseca u jednome ozbiljnom časopisu pojavio kritički članak. Sergej Ivanovič je poznao i pisca članka. Sreo ga je jedanput kod Golupcova.

Pisac članka bio je jedan vrlo mlad i bolestan feljtonist, vrlo okretan kao pisac, ali vrlo, vrlo loše obrazovan i bojažljiv u osobnome dodiru s ljudima.

Iako je posve prezirao pisca, Sergej Ivanovič je posvemašnjim poštovanjem uzeo čitati članak. Članak je bio užasan.

Očito, feljtonist je čitavu knjigu shvatio kako je nije trebalo shvatiti. Ali je tako vješto bio odabrao citate da je za one koji knjigu nisu čitali (a očito, gotovo je nitko nije čitao) bilo posve jasno da čitava knjiga nije ništa drugo do zbir bombastičnih riječi, i to još pogrešno upotrijebljenih (to su pokazivali upitnici),

³⁴⁰ *Sjeverna buba*.

te da je pisac knjige potpuna neznalica. I sve je to bilo tako duhovito da se ni sam Sergej Ivanovič ne bi odrekao takve duhovitosti; ali upravo to je i bilo užasno.

Unatoč tome što je Sergej Ivanovič najsavjesnije provjeravao opravdanost recenzentovih navoda, on se ni časak nije zaustavio na nedostacima i pogreškama koje su bile izvrnute ruglu – bilo je isuviše očito da je sve to namjerno odabrano – nego se smjesta do najmanjih potankosti stao sjećati svoga susreta i razgovora s piscem članka.

»Nisam li ga čime uvrijedio?« pitao se Sergej Ivanovič.

Pa kad se sjetio kako je u tom susretu ispravio mladiću jednu riječ koja je pokazivala njegovo neznanje, Sergej Ivanovič shvati zašto je članak napisan.

Nakon toga članka nastala mrtva šutnja o knjizi i u štampi i u razgovorima te Sergej Ivanovič vidje da njegovo šesto šestogodišnje djelo, izrađeno s toliko ljubavi i mara, nije ostavilo nikakva traga,

Položaj Sergeja Ivanoviča bijaše još teži zbog toga što, svršivši knjigu, nije više imao kabinetskoga posla koji mu je prije oduzimao veći dio vremena.

Sergej Ivanovič bijaše uman, obrazovan, zdrav, radin te nije znao na šta da upotrijebi svu svoju radinost. Razgovori po salonima, skupštinama, na sjednicama, u odborima, svuda gdje se moglo govoriti, ispunjavali su jedan dio njegova vremena; ali on, davnašnji gradski stanovnik, nije sebi dopuštao da se sav troši u razgovorima kao što je to činio njegov neiskusni brat kad bi dolazio u Moskvu; njemu je preostajalo još mnogo slobodna vremena i umne snage.

Na njegovu sreću, u to za nj najteže doba zbog neuspjeha njegove knjige, izmjenjivala su se pitanja o inovjercima, o američkim prijateljima, o gladi u Samari, *izložbi*³⁴¹, spiritizmu, sa slavenskim pitanjem koje je prije samo tinjalo u društvu, te mu se Sergej Ivanovič, kako je i prije bio jedan od njegovih pokretača, sav predade.

Među ljudima kojima je pripadao Sergej Ivanovič u to se doba ni o čemu drugome nije govorilo ni pisalo nego o slavenskom pitanju i *srpskome ratu*.³⁴² Sve ono što obično radi dokona gomila ubijajući vrijeme, radilo se sada u korist Slavena. Plesovi, koncerti, ručkovi, zdravice, nakiti dama, pivo, krčme – sve je svjedočilo o simpatijama prema Slavenima.

S mnogo čime što se u povodu toga govorilo i pisalo Sergej se Ivanovič nije slagao u pojedinostima. On je vidio da je slavensko pitanje postalo jedan od onih pomodnih zanosa koji uvijek, izmjenjujući se, služe društvu kao predmet kojim se ono zanima; vidio je i to da je bilo mnogo ljudi koji su se ovim bavili iz koristoljubivih, slavičnih namjera. Uviđao je da su novine štampale mnogo toga nepotrebno i pretjerano s jedinom svrhom – da na se svrate pozornost i da nadviču druge. Vidio je da su u tom općem društvenom usponu iskočile u prve redove i najglasnije vikale sve same promašene i uvrijeđene veličine: vrhovni zapovjednici bez vojske, ministri bez ministarstava, novinari bez novina i časopisa, vođe stranaka bez pristaša. Vidio je da je tu bilo mnogo lakomislenosti i

³⁴¹ *Riječ je o srpsko-turskome ratu 1876.*

³⁴² *Riječ je o srpsko-turskome ratu 1876.*

mного čega smiješnoga; ali je vidio i priznavao istinski entuzijazam koji je bio u neprekidnome porastu, a sjedinjavao je u jedno sve društvene staleže te čovjek nije mogao da ne simpatizira s njime. Pokolj istovjeraca i braće Slavena izazvao je sućut za one koji pate i negodovanje prema ugnjetačima. A junaštvo Srba i Crnogoraca, koji su se borili za nešto veliko, u cijelome je narodu rodilo želju da se svojoj braći pomogne ne samo riječima nego i djelima.

Ali uz to se pojavilo i nešto drugo što je radovalo Sergeja Ivanoviča: bilo je to očitovanje javnoga mišljenja. Društvo je određeno izrazilo svoju želju. Narodna je duša došla do svog izraza, kako je govorio Sergej Ivanovič. I što se on više time bavio to mu se očitije činilo da je to bilo nešto što mora uzeti golema maha, stvoriti čitavu jednu epohu.

On se sav predao služenju tomu velikom djelu te je zaboravio misliti o svojoj knjizi. Sve je njegovo vrijeme sada bilo zauzeto tako da nije stizao odgovarati na sva pisma i zahtjeve koji su njemu bili; upućivani. Provevši u radu čitavo proljeće i dio ljeta, tek se u srpnju spremio za put bratu na selo.

Odlazio je i da se odmori dvije sedmice, i da u narodnoj svetihji nad svetinjama, u seoskoj zabiti, uživa gledajući kako se podiže narodni duh u koji su on i svi prijestolnički i gradski stanovnici bili potpunoma uvjereni. S njime je krenuo i Katavasov koji se odavna bio spremao da ispuni obećanje dano Levinu da će mu doći u goste.

II

Tek što su Sergej Ivanovič i Katavasov bili stigli na kolodvor kurske željeznice na kojemu je ovih dana bilo osobito živo, i tek što su stigli da iziđu iz kočije i pogledaju stvari s kojima se otraga vozio jedan lakaj, kadli stigoše i dovrovoljci na četvorim kolima što su ih vozili izvoščiki. Dočekaše ih dame s buketima i praćeni gomilom što je nagnula za njima udoše u stanicu. Jedna od dama, koje su dočekivale dobrovoljce, izlazeći iz čekaonice obrati se Sergeju Ivanoviču.

- I vi ste došli na ispraćaj? – upita ona francuski.
- Ne, sam putujem, kneginjo. Bratu na odmor. A vi ste uvijek na ispraćajima? – jedva se primjetno nasmiješivši, reče Sergej Ivanovič.
- A šta bi drugo! – odgovori kneginja. – Je l' istina da smo mi već odaslali osam stotina? Meni Maljvinski nije vjerovao.
- Više od osam stotina. Ako ubrojimo one koji nisu otpremljeni izravno iz Moskve, već ih je više od tisuće – reče Sergej Ivanovič.
- No eto. Govorila sam ja! – radosno prihvati dama.
- A istina je dakako i to da je dosad sabrano priloga oko milijun?
- I više, kneginjo.
- A kakve su današnje vijesti? Opet su razbili Turke.

– Da, čitao sam – odgovori Sergej Ivanovič. Razgovarali su o posljednjoj vijesti koja je potvrđivala da su tri dana za redom Turke bili na svim uporištima i da su bježali, a da se sutra očekuje odlučna bitka.

– Ah, da, znate, jedan mladić, divan dečko, molio je da bude primljen. Ne znam zašto su mu pravili smetnje. Htjela sam vas zamoliti, ja njega poznajem, napišite molim vas, preporuku. Njega je poslala grofica Lidija Ivanovna.

Raspitavši se za pojedinosti koje je kneginja znala o tom mladiću što je molio da bude primljen u dobrovoljce. Sergej Ivanovič prijede u čekaonicu prvoga razreda, napiše pisamce onome o kome je to zavisilo i preda ga kneginji.

– Znate li, grof Vronski, onaj poznati... odlazi ovim vlakom – reče kneginja slavodobitno se i značajno smiješeći kad ju je opet našao i predao joj pisamce.

– Čuo sam da odlazi, ali nisam znao kada. Ovim vlakom?

– Ja sam ga vidjela. Ovdje je; jedino ga mati ispraća. Ipak – to je najbolje što je on mogao učiniti. – O da, naravno.

Dok su oni razgovarali, gomila nagrne prema stolu postavljenom za ručak. I oni se primaknu te začuju gromki glas jednoga gospodina koji je s čašom u ruci držao govor dobrovoljcima.

»Poslužite vjeri, čovječanstvu, braći našoj – govorio je gospodin sve to višim glasom. – Za veliko djelo blagosilja vas matuška Moskva. Živio!« završio je gromko i u suzama.

Svi povikaše živio! i nova gomila nagrne u čekaonicu te umalo ne obori kneginju.

– A! kneginjo, šta velite! – sjajeći od radosna smiješka reče Stjepan Arkadijč koji se iznenada pojavio usred gomile.

– Zar nije divno i toplo govorio? Bravo! I Sergej Ivanovič! Još da i vi reknete štogod – nekoliko riječi, znate, da ih ohrabrite; vi to tako lijepo – doda on nježno nasmijavši se s poštovanjem i oprezno i povlačeći lako za ruku Sergeja Ivanoviča.

– Ne mogu, ja sad putujem.

– Kamo?

– Na selo, bratu – odgovori Sergej Ivanovič.

– Onda ćete mi vidjeti ženu. Pisao sam joj, ali vi ćete je prije vidjeti; molim vas, recite joj da ste me vidjeli i da je *ali right*³⁴³. Ona će shvatiti. A uostalom, recite joj, budite tako dobri, da sam imenovan za člana Povjerenstva Sjedinjene... No, ma shvatit će ona! Znate, *les petites miseres de la vie humaine*³⁴⁴ – obrati se on kneginji kao da se opravdava.

– A Mjagka bogme, ne Liza, nego Mjagka Bibiš, šalje tisuću pušaka i dvadeset sestara bolničarki. Jesam li ja vama govorio?

– Da, čuo sam – nevoljko odgovori Koznišev.

– A baš šteta što putujete – reče Stjepan Arkadijč.

– Sutra priređujemo ručak za dvojicu koji isto odlaze – Dimer Bartnjanski iz Petrograda i naš Veslovski, Griša. Obojica odlaze. Veslovki se nedavno oženio.

³⁴³ *Sve u redu.*

³⁴⁴ *Sitne nevolje ljudskoga života.*

To je junačina! Zar ne, kneginjo? – obrati se on dami. Ne odgovarajući, kneginja pogleda u, Kozniševa. Ali to što su Sergej Ivanovič i kneginja, reklo bi se, željeli da se njega otresu, nimalo nije zbunjivalo Stjepana Arkadija. On je smiješeći se motrio čas pero na kneginjinu šeširu, čas naokolo kao da se tobože nečega prisjeća. Opazivši damu koja je prolazila s kutijom za priloge, on je pozove te priloži novčanicu od pet rubalja.

– Ne mogu mirno gledati ove kutije dok imam novaca – reče on. – A kakve su današnje vijesti? Junačine su ti Crnogorci!

– Šta kažete! – podvikne on kad mu kneginja reče da Vronski odlazi ovim vlakom. U jednome trenu lice Stjepana Arkadija izrazi tugu, ali samo trenutak kasnije kad je, lako podrhtavajući na svakoj nozi i gladeći zaliske, ušao u sobu gdje je bio Vronski, Stjepan Arkadij je bio već posve zaboravio kako je očajno plakao nad mrtvim tijelom sestrim i u Vronskome gledao samo junaka i staroga prijatelja.

– Uza sve njegove mane čovjek ne može da mu se ne divi – reče kneginja Sergeju Ivanoviču čim se Oblonski udaljio od njih. – Prava pravcata ruska slavenska narav! Samo bojim se da će Vronskome biti neprijatno da ga vidi. Recite vi šta hoćete, mene sudbina toga čovjeka dira. Porazgovarajte malo s njime u putu, – reče kneginja.

– Hoću, možda, ako bude prilike.

– Ja ga nikad nisam voljela. Ali ovo iskupljuje mnogo. On ne samo što i sam ide, već i eskadron vodi na svoj trošak.

– Da, čuo sam. Začuje se zvonjava. Svi nagrnuše na vrata.

– Eno ga! – progovori kneginja pokazujući Vronskoga u dugu ogrtaču i crnu šeširu široka oboda kako ide pod ruku s materom. Oblonski je išao pored njega živahno nešto govoreći. Vronski je namršteno motrio preda se kao da nije slušao ono što govori Stjepan Arkadij. Vjerojatno po uputi Oblonskoga on se ogleda na onu stranu gdje su stajali kneginja i Sergej Ivanovič te šutke pridigne šešir. Postarano njegovo lice koje je odražavalo patnju činilo se kao da je okamenjeno.

Izišavši na peron, propustivši prvo mater, Vronski se šutke izgubi u vagonu.

Na peronu odjekne *Bože carja hrani*³⁴⁵. A zatim uzvici: *Hura!* i *Živio!*³⁴⁶ Jedan od dobrovoljaca, visok, vrlo mlad čovjek upalih grudi klanjao se osobito napadno mašući nad glavom pustenim šeširom i buketom. Iza njega se, isto se tako klanjajući, pomoliše dva oficira i postariji jedan čovjek velike brade i u zamašćenoj kapi službeničke uniforme.

³⁴⁵ *Bože čuvaj cara* = početak ruske carske himne.

³⁴⁶ U Tolstojevu je originalu isto zapisan i u knjizi štampan oblik: živio. Ovakva oblika nema u ruskome, ali on pokazuje da je u ono doba slavenskoga i ruskog oduševljenja srpskim i crnogorskim pobjedama nad Turcima bila preuzeta i srpsko-hrvatska riječ u izvornom obliku. Ana Karenjina je pisana sedamdesetih godina (1873–1878). Kad se u romanu govori o srpskome ratu i pobjedama misli se na rat koji je Srbija pod knezom Milanom u savezu sa Crnom Gorom pod knezom Nikolom objavila Turskoj 1876. Glavni komandant srpske vojske bio je ruski general Černajev. I Rusija je objavila rat Turskoj 1877. Svi su ovi događaji završili poznatim Berlinskim kongresom u srpnju 1878, kada su evropske države priznale kneževinu Srbiju kao nezavisnu državu. Prema tome stvarni se povijesni podaci podudaraju s književno-povijesnim.

III

Oprostivši se od kneginje, Sergej Ivanovič, s Katavasovom koji mu se u taj mah bio pridružio, uđe u dupke pun vagon, i vlak krene.

Na caričinskoj željezničkoj stanici vlak je dočekaio skladan zbor mladića koji su pjevali: »*Slavsja*«. ³⁴⁷ Opet su dobrovoljci izvirivali na prozore i odzdravljali, ali Sergej se Ivanovič na njih nije osvrtao; on je imao toliko posla s dobrovoljcima da je na njima već poznao ono što im je bilo zajedničko te ga ovo sada nije zanimalo. Katavasov pak, koji zbog svojih znanstvenih poslova nije imao prilike da promatra dobrovoljce, jako se za njih zanimalo te se u Sergeja Ivanoviča raspitivao o njima.

Sergej mu Ivanovič svjetova da prijeđe u drugi razred te da sam s njima porazgovara. Na idućoj stanici Katavasov poslušava ovaj savjet.

Na prvoj postaji vlaka prijeđe on u drugi razred te se upozna s dobrovoljcima. Sjedili su u kutu vagona glasno razgovarajući i očito svjesni toga da su putnici i Katavasov koji je ušao – svratili na njih pozornost. Najglasnije je govorio onaj visoki mladić upalih grudi. Bio je očito pijan i pripovjedaio je o nekakvoj zgodi što se desila u njihovoj trgovini. Njemu nasuprot sjedio je postariji oficir u austrijskoj oficirskoj bluzi gardijske uniforme. On je smiješeći se slušao pripovjedača i prekidao ga. Treći dobrovoljac, u artiljeriskoj uniformi, sjedio je na kovčegu kraj njih. Četvrti je spavao.

Upustivši se u razgovor s mladićem, Katavasov doznade da je to bio bogat moskovski trgovac koji je spiskao velik imetak do svoje dvadeset i druge godine. Katavasovu se on ne svidje jer je bio razmažen, raspušten i slaba zdravlja; bio je očito uvjeren, a pogotovu sada kad se podnapio, da čini nešto herojsko te se hvalisao tako da je to ostavilo neugodan dojam. Drugi dobrovoljac, penzionirani oficir, isto je tako ostavio neugodan dojam na Katavasova. Bio je to, kako se moglo vidjeti, čovjek koji je prošao sve i sva. Bio je i na željeznici i direktor tvornice, i sam osnivao tvornice, i govorio o svemu bez ikakve potrebe i na krivome mjestu upotrebljavao učene riječi.

Treći se, naprotiv, neki topnik, jako svidje Katavasovu. Bio je to skroman, tih čovjek koji se, očito, pun poštovanja divio znanju penzioniranoga gardista i herojskome samoprijegoru trgovčevu, a sam o sebi nije govorio ništa. Kad ga je Katavasov upitao šta ga je ponukalo da ide u Srbiju, odgovorio je skromno:

- A eto, svi idu. A i Srbima treba pomoći. Šteta ih je.
- Jest, osobito je ondje malo vaših topnika – reče Katavasov.
- Ja sam naime neko vrijeme služio u topništvu, a mogu me i u pješadiju ili u konjicu odrediti.
- Ama kako će vas u pješadiju kad su im najpotrebniji topnici? – reče Katavasov, po artiljerčevim godinama zaključujući da je on već morao imati prilično visok čin.

³⁴⁷ »*Proslavi se*«, početak je marša grenadirskog puka koji je nosio ime Katarine II.

– Nisam dugo služio u topništvu, ja sam penzionirani zastavnik – reče on te uze objašnjavati zašto nije položio oficirski ispit.

Sve se to skupa Katavasova neugodno dojmilo te, kad dobrovoljci iziđoše na stanici da nešto gucnu, Katavasov htjede u razgovoru bilo kome povjeriti ono što ga se neugodno dojmilo. Jedan putnik, neki starčić u vojničkoj kabanici, cijelo je vrijeme prisluškivao Katavasovljev razgovor s dobrovoljcima. Ostavši s njime u četiri oka, Katavasov mu se obrati.

– Da, kakva raznolikost u položajima svih ovih ljudi koji odlaze onamo – neodređeno će Katavasov želeći izreći svoje mišljenje i ujedno navesti starčića da kaže svoje.

Starčić je bio vojnik koji je sudjelovao u dva rata. Znao je šta znači biti vojnik, a po vanjštini i razgovoru ove gospode, i po tome kako su se razmetali prianjajući putem svojim čturicama, on ih je smatrao za loše vojnike. Osim toga on je bio stanovnik jednoga kotarskog mjesta te bi rado bio ispriповjedio kako je iz njegova grada otišao u dobrovoljce jedan otpušteni vojnik, pijanica i tat kojega nitko više nije uzimao za radnika. Ali znajući iz iskustva da je kraj sadašnjega raspoloženja u društvu opasno izricati mišljenje koje bi se protivilo općemu, a pogotovu osuđivati dobrovoljce, on isto tako uze promatrati Katavasova.

– Ali, ondje treba ljudi – reče on smijući se očima. I oni zapodješe razgovor o posljednjoj ratnoj novosti te obojica jedan pred drugim sakriše svoju nedoumicu o tome protiv koga će se to sutra voditi bitka kad su Turci, prema posljednjim vijestima, potučeni na svim stranama. I tako se, nijedan ne rekavši svoga mišljenja, njih obojica razidoše. Ušavši u svoj vagon, i nehote izopačujući istinu, Katavasov ispriповjedi Sergeju Ivanoviču svoja zapažanja o dobrovoljcima prema kojima se moglo zaključiti da su to izvrsni momci.

Na idućoj velikoj stanici u jednome gradu dobrovoljce opet dočekaše pjevanje i poklici, opet se pojaviše sabiračice i sabirači s kutijama, a gubernijske dame predaše dobrovoljcima bukete i podoše za njima u bife; ali sve je to bilo kudikamo slabije i manje nego u Moskvi.

IV

Za vrijeme zastanka u gubernijskome gradu Sergej Ivanošič ne pođe u bife nego uze hodati gore-dolje po peronu. Prolazeći prvi put mimo kupe u kom je bio Vronski, opazio je da je prozor bio zastrt. Ali prolazeći drugi put, ugleda kraj prozora staru groficu. Ona pozva Kozniševa.

– Evo putujem, pratim ga od Kurska – rekla je.

– Da, čuo sam – reče Sergej Ivanovič zastajući pored njezina prozora i pogledajući u njega. – To je zaista lijepo od njega! – dodade on primijetivši da u kupeu nije bilo Vronskoga.

– A šta mu je drugo i preostalo nakon one njegove nesreće?

– Kakav užasan događaj! – reče Sergej Ivanovič.

– Ah, šta sam ja preživjela! Ta uđite... Ah, šta sam ja preživjela – ponovi ona kad je Sergej Ivanovič ušao i sjeo kraj nje na divan. – To se ne da ni zamisliti! Šest sedmica on nije ni s kim govorio, a jeo je tek pošto bih ga ja preklinjala. I ni na trenutak ga nismo smjeli ostaviti sama. Sve smo bili pokupili čime se on mogao ubiti; stanovali smo u donjem katu, ali ništa nije bilo sigurno. Vama je zacijelo poznato, on je već jednom pucao na se zbog nje – reče ona, i staričine se obrve namršte na tu uspomenu. – Da, ona je završila kako je i morala da završi takva žena. Čak i smrt je izabrala nečasnu, nisku.

– Nije naše da sudimo, grofice – uzdahnuvši reče Sergej Ivanovič – ali ja shvaćam kako je to za vas bilo teško.

– Ah, ne govorite! Nalazila sam se na svom imanju, a on je bio došao k meni. Kad eto pisamca. On napisa odgovor i otposlao ga. Mi uopće nismo znali da je ona bila ondje na stanici. Navečer, tek što sam bila ušla u svoju sobu, a moja ti Meri meni veli da se na stanici neka dama bacila pod vlak. Mene kao da nešto osinu! Shvatih da je to ona. Prvo što sam rekla bilo je: ne govorite njemu. Ali mu već bjehu rekli. Njegov je kočijaš bio ondje i sve vidio. Kad sam otrčala u njegovu sobu, on je već bio sav izvan sebe – strašno ga bilo i pogledati. Ni riječi nije rekao veo je odjurio tamo. Ja vam ne znam šta je ondje bilo, ali njega dovezoše kao mrtva. Ne bih ga prepoznala. *Prostration complete*,³⁴⁸ govoraše liječnik. Zatim poče gotovo mahnitati. – Ah, što da govorim – reče grofica odmahnuvši rukom. – Užasni časovi! Ne, kažite šta hoćete, to je loša žena. Uh, kakve su mi to očajničke strasti! *Sve je to bilo samo da se dokaže nešto posebno*. E ona je i dokazala. Upropastila je sebe i dvojicu divnih ljudi – svoga muža i moga nesretnog sina.

– A šta je sada s njenim mužem? – upita Sergej Ivanovič.

– Uzeo je njenu kćer. Aljoša je u prvo vrijeme na sve pristajao. Ali sada ga grozno muči što je tuđincu dao svoju kćer. Ali riječ on ne može povući. Karenjin je došao na pogreb. Ali mi smo nastojali da se on ne sretne s Aljošom. Za njega, to jest za muža, ovo je sada ipak lakše. Ona ga je odriješila. Ali moj se jadni sin sav njoj predao. Odbacio je sve, karijeru, mene, i ni onda mu se ona nije smilovala nego ga je hotimice dotukla do kraja. Ne, recite vi što hoćete, ali i sama njena smrt – smrt je odvratne žene bez religije. Bože mi prosti, ali ja ne mogu da ne mrzim, gledajući sinovu pogibao, sjećanje na nju. – Kako je sada on?

– Eto sam nam je Bog poslao ovaj srpski rat. Ja sam stara žena, ništa se u to ne razumijem, ali njemu je to Bog poslao. Naravno, meni je kao majci strašno; a što je najvažnije, kažu, *ce n'est pas tres bien vue a Petersbourg*.³⁴⁹ Ali šta ćemo! Jedino ga je to moglo pridići. Njegov prijatelj Jašvin – taj je sve zakartao i spremio se da pođe u Srbiju. On se svratio njemu i nagovorio ga. Sada ga to zaokuplja. Vas molim, dajte razgovarajte s njime, ja bih tako rado da ga malo razonodim. On je tako turoban. A vama će se jako obradovati. Molim vas, porazgovarajte s njime, on šeće s one druge strane. Sergej Ivanovič reče da mu je jako drago te prijede na drugu stranu vlaka.

³⁴⁸ *Potpuna smoždenost (duševna i tjelesna).*

³⁴⁹ *Na to se ne gleda dobro u Petrogradu.*

V

U kosoj večernjoj sjenci vreća nagomilanih na peronu, u svom dugom ogrtaču i namaknutu šeširu, s rukama u džepu, hodao je Vronski poput zvijeri u kavezu, svakih se dvadeset koraka naglo okrećući. Sergeju Ivanoviču se, kad mu je prilazio, učini da ga Vronski vidi, ali da se pretvara kao da ga ne vidi. Sergeju Ivanoviču to bijaše svejedno. Njega se nije ticalo ono što je tko imao osobno protiv Vronskoga.

U tom je času u očima Sergeja Ivanoviča Vronski bio ugledan poslenik na zamašnu poslu te je Koznišev smatrao za svoju dužnost da ga potakne i pohvali. On mu priđe.

Vronski zastane, zagleda se, prepozna ga pa, pošavši nekoliko koraka prema Sergeju Ivanoviču, snažno mu stegne ruku.

– Možda vi i niste željeli da se sa mnom sretnete – reče Sergej Ivanovič – ali ne bih li vam ja mogao u čemu pomoći?

– Ni s kim meni ne može biti tako prijatno da se sretnem kao s vama – reče Vronski. – Oprostite mi. Prijatnoga meni u životu nema.

– Shvaćam, pa sam vam htio ponuditi svoje usluge – reče Sergej Ivanovič zagledajući se u očito patničko lice Vronskoga. Ne treba li vam možda pismo za *Ristića*,³⁵⁰ za *Milana*?³⁵¹

– O, ne! – kao da jedva shvaća reče Vronski. – Ako nemate ništa protiv, hajde da prošetamo. U vagonima je takva zapara. Pismo? Ne, hvala vam; da čovjek umre, ne treba preporuka. Jedino možda za Turke... – reče on nasmijavši se samo ustima. Oči su i dalje imale srdit i patnički izraz.

– Da, ali će vam možda biti lakše doći u doticaj, to ćete ionako morati, s nekim tko je na to već pripremljen. Uostalom, vaša volja. Meni je vrlo drago bilo čuti za vašu odluku. Ionako već ima toliko napada na dobrovoljce, pa ih ovakav čovjek kao što ste vi podiže u očima javnoga mišljenja.

– Kao čovjek – reče Vronski – ja sam dobar po tome što život za mene ništa ne vrijedi. A da u meni ima dosta tjelesne energije da se mačem probijem u pješački stroj te da sve oko sebe mrvim ili da poginem – to ja znadem. Meni je drago da postoji nešto za što mogu dati svoj život koji meni ne samo da nije potreban nego mi je i omrznuo. Nekome će dobro doći. – I on učini nestrpljiv pokret čeljustima zbog zubobolje koja nije prestajala i koja mu je dapače smetala da govori onako kako je to on htio.

– Preporodit ćete se vi, to vam proričem – reče Sergej Ivanovič osjećajući ganuće. – Oslobođenje braće odi ropstva, svrha je dostojna i smrti i života. Dao vam Bog vanjskoga uspjeha – i nutarnjeg mira – dodadne on te pruži ruku. Vronski čvrsto stegnu pruženu ruku Sergeja Ivanoviča.

³⁵⁰ *Ristić Jovan (1831–99), srpski historičar i političar; 1867. bio ministar vanjskih poslova, a 1878. zastupao Srbiju na Berlinskome kongresu.*

³⁵¹ *Misli se: kneza, a kasnije kralja Milana koji je imao veza i poznanstava u Rusiji.*

– Da, kao oruđe ja mogu čemu poslužiti. – Ali kao čovjek ja sam ruševina – na prijekide izgovori on.

Jaka bol u snažnome zubu što mu je slinom punila usta, smetala mu je da govori. Ušutio je zagledajući se u točkove tendera koji se polako i glatko kotrljao po tračnicama.

I najedanput ga jedna posve druga, ne bol nego opća tegobna nutarnja nelagoda prisili da u jednome trenu zaboravi zubobolju. Pri pogledu na tender i na tračnice, pod dojmom razgovora sa znancem s kojim se nije sretao nakon svoje nesreće, njemu najedanput pade na pamet ona, to jest ono što je još bilo ostalo od nje kad je on kao sumanut dojurio u baraku željezničke stanice: na stolu u baraci usred tuđih ljudibestidno opruženo okrvavljeno tijelo, još puno nedavnog života, nazad zabačena čitava glava sa teškim pletenicama i kovrčastim kosama na sljepoočicama, a na divnome licu poluotvorenih usta, ukočen i čudan, jadan na usnama, a užasan u ukočenim nezatvorenim očima njen izraz, kao da riječima izgovara onu strašnu riječ – da će se on pakajati – koju mu je ona za vrijeme svađe bila rekla.

I on nastojaše da je sebi u pamet dozove onakvu kakva je ona bila onda kad ju je prvi put sreo isto tako na stanici, tajnovitu, čarobnu, punu ljubavi, kako traži i daje sreću, a ne okrutnu i osvetničku kakva je bila u onom posljednjem trenutku. Nastojao je da se sjeti najboljih trenutaka s njome provedenih; ali ti trenuci bjehu zanavijek otrovani. Pamtio ju je samo kako likuje prijeteći se kajanjem nikom potrebnim, ali nezagladivim. Prestao je osjećati bol u zubu, a jecaji mu iskriviše lice.

Šutke dvaput prošavši kraj vreća i svladavši se, on se mirno obrati k Sergeju Ivanoviču.

– Niste li dobili kakvu vijest nakon one jučerašnje. Da, potučeni su po treći put, ali sutra se očekuje odlučna bitka.

Pa, porazgovorivši se još malo o proglašenju Milana za kralja i o golemim posljedicama koje to može imati, oni odoše svaki u svoj vagon nakon drugog zvona.

VI

Ne znajući kad će moći otputovati iz Moskve, Sergej Ivanovič nije brzojavio bratu da mu pošalje kola. Levina ne bje kod kuće kad su se Katavasov i Sergej Ivanovič na malenim otvorenim kolima uzetim na stanici, prašni kao Arapi, nešto nakon jedanaest sati prije podne dovezli pred trijem doma u Pokrovskom. Kako je s ocem i sestrom sjedjela na balkonu, Kiti prepoznade djevera te mu potrča u susret.

– Kako vas nije stid da ne javite – reče ona pružajući ruku Sergeju Ivanoviču i podmećući mu čelo na poljubac.

– Mi smo divno stigli, a vas nismo uznemirili – odgovori Sergej Ivanovič. – Toliko sam prašnjav da se bojim sam sebe dotaći. Bio sam tako zauzet da nisam

ni znao kad ću se otrgnuti. A vi po starom – rekao je smiješeći se – uživajte u tihoj sreći izvan toka događaja u svom tihom zatonu. A evo se i naš prijatelj Fjodor Vasiljič najzad nakanio.

– Ali ja nisam crnac, umit ću se – pa ću biti nalik na čovjeka – reče Katavasov na svoj se uobičajeni način šaleći, pružajući ruku i smiješeći se, zubima koji su se osobito sjali zbog crna lica.

– Kostji će biti jako drago. On je otišao na majur. Već bi mu bilo vrijeme da dođe.

– E on se jednako bavi gospodarstvom. To je baš da si se zakopao – reče Katavasov. – A mi vam u gradu osim srpskog rata ništa drugo ne vidimo. Pa kako se drži moj prijatelj? Zacijelo malo drukčije nego ostali ljudi?

– Da, u njega je tako, ništa kao u drugih ljudi – pomalo se zbunjeno ogledajući za Sergejem Ivanovičem, odgovorila je Kiti, – Sad ću ja poslati po njega. A u nas i tata u gostima. Nema dugo kako je došao iz inozemstva.

Pa, naredivši da odu po Levina i da se prašni gosti odvedu na umivanje, jedan u kabinet, drugi u veliku Dolinu sobu, i da se spremi doručak za goste, praveći brze kretnje koje nije mogla raditi za vrijeme trudnoće, ona ustrča na balkon.

– Tu su Sergej Ivanovič i Katavasov, profesor – rekla je.

– Ah, teško je po ovakvoj žezi! – reče knez.

– Nije, tata, on je jako drag, i Kostja ga jako voli – kao da ga za nešto moli, smiješeći se reče Kiti kad primijeti podrugljiv izraz na očevu licu.

– Pa ništa ja nisam rekao.

– Hajde ti, dušo, k njima. – obrati se Kiti sestri – pa ih malo zabavi. Oni su sreli Stivu na stanici, zdrav je. A ja ću skoknuti Mitji. Kao za inat, nisam ga još od čaja podojila. On se sada probudio i sigurno plače. – I osjećajući da joj mlijeko navire, ona brzim korakom pođe u dječju sobu.

Doista, nije da je samo slutila (ona s djetetom još nije prekinula), ali je po prilivu mlijeka pouzdano znala kad njemu treba hrane. Znala je da on plače još prije negoli je došla u dječju sobu. I doista, on je plakao. Čula mu je glas te ubrzala korake. Ali što je brže ona išla to je jače on plakao. Glas mu je bio dobar, zdrav, samo gladan i nestrpljiv.

– Je l' odavno, dado, je l' odavno plače? – žurno govoraše Kiti sjedajući na stolicu i pripremajući se za dojenje. – Ama dajte mi ga brže. Ah, dado, kako ste vi dosadni, de, poslije ćete mu zavezati kapicu!

Dijete je sve više vriskalo gladnim vriskom.

– E ne može to tako, matuška – reče Agafja Mihajlovna koja je gotovo uvijek bila nazočna u dječjoj sobi. – Treba ga čestito urediti. Gu-u, gu-u! – pjevušila je ona nad njim ne osvrćući se na mater.

Dadilja donese dijete materi. Agafja Mihajlovna je išla za njim, lice joj se rastapalo od nježnosti.

– Poznaje, poznaje. E vjerujte Bogu, matuška Katerina Aleksandrovna, prepoznao me je! – nadvikivala je Agafja Mihajlovna dijete.

Ali Kiti ne slušaše njenih riječi. Njeno je nestrpljenje raslo isto onako kao i djetetovo.

Zbog toga nestrpljenja dugo je trebalo da se sve udesi kako treba. Dijete nikako da uhvati ono što treba te se ljutilo. Napokon, pošto je očajnički zadihano uzviknulo, zagrcnulo se naprazno, ipak se sve udesilo, a mati se i dijete istovremeno smiriše te oboje utihnuše.

– Gle i on je, siročče, sav u znoju – šaptom reče Kiti opipavajući dijete. – A po čemu vi sudite da on prepoznaje? – dodade ona iskosa pogledajući, kako se njoj činilo, u obješenjačke djetetove oči koje su motrile ispod namaknute kapice, u obraziće koji su se jednoliko nadimali i u njegovu ručicu crvena dlana kojom je izvodio kružne pokrete.

– Ne može biti! Kad bi on ikoga raspoznavao, onda bi mene poznao – reče Kiti na tvrdnju Agafje Mihajlovne te se nasmiješi.

Smiješila se tome što je, mada je i sama govorila da on nikog ne može prepoznavati, srcem ona znala da on ne samo da prepoznaje Agafju Mihajlovnu, nego da on i sve drugo znade i shvaća, i znade i shvaća još mnogo toga što nitko drugi ne zna, a što je ona, mati, sama doznala i počela shvaćati tek njemu zahvaljujući. Za Agafju Mihajlovnu, za dadilju, za djeda, pa čak i za oca, Mitja je bio živo biće koje je zahtijevalo samo materijalnu njegu; ali za mater on je već odavno bio duhovno biće s kojim se već izmjenjivalo cijelo malo čudo duhovnoga uzajamnog dodira.

– A probudit će se on, dat će bog pa ćete i sami vidjeti. Čim ja samo ovako napravim, on ti odmah sine, golubić jedan mali. Ma sine kao bijeli dan – govoraše Agafja Mihajlovna.

– No, dobro, dobro, vidjet ćemo mi to već – prošapće Kiti. – Sada hajte, on se zavodi u san.

VII

Agafja Mihajlovna iziđe na prstima; dadilja spusti zastor, istjera muhe ispod muselinskoga krovića nad krevcem i stršena koji je udarao o stakla na prozoru, te sjede mašući brezovom uvenulom granom ponad majke i djeteta.

– E upekla ova žega! Kak bi Bog dao malo kišice – progovori ona.

– Da, da, ps-s-s... – odgovarala je Kiti samo tako, blago se njišući i nježno pritiskujući punačku, kao koncem u zapešću stegnutu ručicu kojom je Mitja jednako slabo mahao čas zaklapajući, čas sklapajući oči. Ta je ručica zbunjivala Kiti: ona bi rado da poljubi tu ručicu, ali se bojala da to učini da ne probudi dijete. Ručica se naposljetku prestane kretati a oči se sklopiše. Samo kadikad, nastavljavajući svoj posao, podižući svoje duge svilene trepavice, dijete bi pogledalo u mater svojim vlažnim očima koje su se u polusvjetlu pričinjale crne. Dadilja prestade mahati te zadrijema. Odozgo se začude gromoran glas staroga kneza i kihot Katavasovljeva.

»Sigurno su se zagrijali u razgovoru i bez mene – mislila je Kiti – a ipak mi je krivo što nema Kostje. Sigurno je opet svratio u pčelinjak. Premda me žalosti što

je on često ondje, ipak mi je drago. To njega razonođuje. Sad je postao mnogo vedriji i bolji negoli je bio u proljeće.«

»A inače je bio tako tmuran i tako se mučio da sam se bojala za njega. A kako je on samo smiješan!« prošapće ona smiješeći se.

Znala je šta joj muči muža. Bilo je to njegovo nevjerovanje u Boga. Unatoč tome što bi se ona, da je tko upita smatra li da će on, ako ne uzvjeruje, u budućem životu propasti, morala pomiriti s time da će on propasti – njegovo njoj nevjerovanje nije donosilo nesreću; i ona koja je ispovijedala to da za čovjeka koji ne vjeruje ne može biti spasenja, a najviše na svijetu voljela dušu svoga muža, smiješeći se mislila je o njegovu nevjerovanju te sama sebi govorila da je on smiješan.

»Zbog čega on cijelu godinu neprestano čita nekakve filozofije? – mislila je. – Ako je sve pravo napisano u tim knjigama, onda ih on može shvatiti. Ako je međutim ondje neistina, zašto ih onda čita? On sam kaže da bi želio vjerovati. Pa zašto onda ne vjeruje? Bit će da je to stoga što mnogo misli? A mnogo misli zbog osame. Uvijek sam, sam. S nama on ne može o svemu govoriti. Mislim da će mu ovi gosti biti prijatni, osobito Katavasov. On voli s njime raspravljati«, pomislila je i odmah joj u mislima iskrasne pitanje gdje je udobnije da smjesti Katavasova na spavanje – zasebno ili zajedno sa Sergejem Ivanovičem. I tu njoj odjednom sine jedna misao koja je primora da uzdrhti od uzbuđenja i čak da uznemiri Mit ju koji je zbog toga strogo pogleda. »Pralja mi, rekla bih, još nije donijela rublja a za goste sve je posteljno rublje u pranju. Ako ne odredim šta treba, Agafja Mihajlovna će Sergeju Ivanoviču dati prostirano rublje«, i na samu pomisao o tome Kiti jurne krv u lice.

»Da, uredit ću ja već što treba«, odluči ona pa, vraćajući se prijašnjim mislima, sjeti se da nešto važno u pogledu duše nije bilo do kraja u mislima pretreseno, i ona se stade prisjećati šta. »Da, Kostja ne vjeruje u Boga«, opet se sjetila smiješeći. »Pa dobro, ne vjeruje! Bolje nek uvijek ostane takav negoli da bude kao madam Štalj, ili onakav kakva sam ja htjela da budem onda u inozemstvu. Ne, on se bar nikad neće pretvarati.«

I odskorašnja jedna crta njegove dobrote, živo joj nikne pred očima. Pred dvije sedmice bilo je stiglo pokajničko pismo od Stjepana Arkadija Doli. On ju je preklinjao da mu spasi čast, da proda svoje imanje kako bi mogao platiti svoje dugove. Doli je bila sva očajna, mrzila je muža, prezirala ga, žalila, odlučivala se na rastavu, odlučivala da mu odbije, ali je završilo time da je pristala da proda dio svojega imanja. Nakon toga Kiti se i nehote se ganuto nasmiješiv sjeti zbunjenosti svoga muža, njegova višekratnog neprestanog prilaženja onome što ga je zaokupljalo, i kako je on, naposljetku, smislivši jedini mogući način da pomogne Doli a da je ne uvrijedi, predložio Kiti da njoj dadne svoj dio imanja na što ona nikad prije nije bila pomislila.

»Kakav mi je on čovjek koji ne vjeruje u Boga? Čovjek koji ima onako srce, koji onako strepi da nikoga ne rastuži, čak ni dijete! Sve za druge, ništa za sebe. Sergej Ivanovič upravo tako i misli, da je to Kostjina dužnost – da mu bude

nadglednik. Isto misli i sestra. Sad je i Doli s djecom na njegovoj skrbi. I svi ovi seljaci koji mu svaki dan dolaze kao da im je on dužan služiti.«

»Da, budi samo ovakav kakav ti je otac, samo takav«, progovori ona predajući Mitju dadilji i usnom se dotičući njegova obrazića.

VIII

Od onoga časa kad je Levin, videći voljenoga brata na umoru, prvi put bacio pogled na pitanja o životu i smrti stekavši ona, kako ih je on nazivao, nova uvjerenja koja su mu u razdoblju nekako od dvadesete do trideset i četvrte godine za nj neprimjetno zamijenila njegova dječja i mladićka uvjerenja – on se zaprepastio ne toliko pred smrću koliko pred životom bez iole kakva znanja o tome odakle je, zbog čega je, zašto i šta je to život.

Organizam, njegovo oronjavanje, neuništivost materije, zakon o održanju energije, razvitak – bjehu riječi koje su mu zamijenile prijašnju vjeru. Te su riječi i pojmovi koji su uz njih bili vezani bili dobri za duhovne svrhe; ali za život oni ništa nisu davali, te se Levin odjednom osjetio u položaju čovjeka koji bi toplu bundu zamijenio lakom pamučnom odjećom i koji bi se na prvoj smrzavici, i to ne razumom, nego svim svojim bićem nesumnjivo uvjerio da se osjeća tako kao da je gol te da neminovno mora u mukama skončati.

Od toga časa, premda toga nije bio svjestan te je nastavio živjeti kao i prije, Levin nije prestajao ćutjeti ovaj strah zbog svoga neznanja.

Osim toga on je nejasno osjećao da ono što je on nazivao svojim uvjerenjima nije bilo samo neznanje nego da je to bio takav način mišljenja kojim je bilo nemoguće spoznati ono što je njemu bilo potrebno.

U prvo su vrijeme ženidbe, nove radosti i dužnosti što ih je on bio otkrio, posve bile zaglušile ove misli; ali u posljednje vrijeme, nakon ženina porođaja dok je dangubio u Moskvi, Levinu se sve češće i češće, i sve upornije te upornije poče javljati jedno pitanje koje je tražilo jasan odgovor.

Pitanje se to za njega sastojalo u ovome: »Ako ja ne prihvaćam odgovore što ih na pitanja moga života daje kršćanstvo, kakve onda odgovore prihvaćam?« I u cijelom arsenalu svojih uvjerenja ne samo da on nije mogao naći ikakve odgovore nego ni išta nalik na odgovor.

Bio je nalik na čovjeka koji traži hranu u trgovinama igračaka i oružja. Nehotice, a da toga ni sam nije bio svjestan, on je sada u svakoj knjizi, u svakom razgovoru, u svakom čovjeku tražio kako se odnosi prema tim pitanjima i kako ih rješava.

Najviše ga je u svemu tome začuđavalo i bunilo to što većina ljudi njegova kruga i njegove dobi, pošto su isto kao i on prijašnja uvjerenja zamijenili novima, nisu u tome vidjeli nikakve nevolje te su bili posve zadovoljni i spokojni. I tako su pored glavnoga pitanja Levina mučila još i, druga neka pitanja: jesu li ti ljudi iskreni? Da se oni ne pretvaraju? Ili da oni kako drukčije, jasnije od njega ne

shvaćaju odgovore što ih znanost daje na pitanja koja su njega zaokupljala? I on je brižno proučavao i mišljenja tih ljudi, i knjige koje su davale ove odgovore.

Prvo što je on bio našao otkako ga ova pitanja uzeše zaokupljati bijaše to da se prevario kad je prema uspomenama iz svoga mladičkoga sveučilišnog kruga držao da je religija svoje već preživjela te da više ne opstoji. Svi su dobri, njemu po životu bliski ljudi – vjerovali. I stari knez, i Ljvov koga je on tako bio zavolio, i Sergej Ivanovič, i sve su žene vjerovale, i njegova je žena vjerovala onako kao što je on vjerovao u ranome djetinjstvu, i dvadeset i devet posto ruskoga naroda, sav onaj narod život kojega mu je ulijevao najveće poštovanje – sav je taj narod vjerovao.

Drugo je bilo to da se, pošto je pročitao mnogo knjiga, uvjerio da ljudi koji imaju iste nazore kao i on, ništa drugo pod njima ne razumijevaju negoli on sam i da oni, ništa ne objašnjujući, samo poriču ona pitanja na koja on bez odgovora osjećaše da ne može živjeti a da nastoji riješiti posve druga pitanja, pitanja koja njega ne mogu zanimati, kao na primjer o razvoju živih organizama, o mehaničkome tumačenju duše i tome sl.

Osim toga, za vrijeme ženina porođaja njemu se desilo nešto neobično. On koji nije vjerovao stao se moliti i u trenutku dok je molio, vjerovao je. Ali taj trenutak prođe i on tome raspoloženju nije mogao pridati nikakve važnosti u svome životu.

Nije mogao priznati da je on tada bio spoznao istinu, a da se sada vara jer, čim bi samo počinjao mirno na to misliti, sve bi se raspadalo u paramparčad; nije mogao priznati ni to da se tada bio varao jer mu je ondašnje raspoloženje bilo drago, a da ga pripiše časovitoj slabosti, oskrvnuo bi te trenutke. Bio je u teškom protuslovlju sa samim sobom te je napregao sve duševne snage da ga se oslobodi.

IX

Misli su ove njega morile i mučile čas slabije, čas jače, ali nikad ga nisu napuštale. Čitao je i razmišljao, i što je više čitao i razmišljao to se osjećao sve udaljenijim od cilja za kojim je tragao.

U posljednje je vrijeme, pošto se uvjerio da u materijalista neće naći odgovora, u Moskvi i na selu bio mnogo toga čitao te ponovo pročitao i Platona, i Spinozu, i Kanta, i Schellinga, i Hegela, i Schopenhauera, sve same filozofe koji život nisu tumačili materijalistički.

Misli su mu se činile plodotvornima kad je ili čitao ili sam smišljao kako se pobija drugi koji nauk, osobito kako se pobija materijalizam; ali čim bi samo čitao ili sam smišljao rješenje za sva ta pitanja, uvijek bi se ponavljalo jedno te isto. Povodeći se za postojećim definicijama nejasnih riječi kao što su duh, volja, sloboda, supstancija, hotimice nasjedajući stupici riječi koju su mu postavljali filozofi ili on sam, kao da je počinjao nešto da shvaća. Ali valjalo je samo zaboraviti umjetni tok misli te se iz života opet vratiti na ono što ga je potpuno

zadovoljavalo dok je razmišljao povodeći se za postojećom niti – i sva bi se ta umjetna građevina odjednom srozavala poput kuće od karata, te bi postajalo jasno da je ta građevina bila načinjena od onih istih poispremještanih riječi bez ikakve veze s nečim što je u životu važnije od razuma.

– Jedno vrijeme, čitajući Schopenhauera, on je na mjesto njegove volje umetao – ljubav, i ta ga je nova filozofija tješila dva dana dok se nije udaljio od nje; ali i ona se isto tako sručila kad je kasnije iz života pogađao na nju i pokazivala da je poput lake pamučne tkanine koja ne grije.

Brat Sergej Ivanovič svjetova mu da pročita *Homjakovljeva*³⁵² bogoslovna djela. Levin pročita drugi svezak Homjakovljevih djela i, unatoč polemičkome, elegantnom i duhovitu tonu koji ga je s početka bio odbio, njega je zapanjio nauk o crkvi koji je u tim djelima bio sadržan. Zapanjila ga je odmah u početku misao o tome da postignuće božanskih istina nije dano čovjeku nego da je dano zajednici ljudi sjedinjenih u ljubavi – da je dano Crkvi. Njega je ta misao obradovala budući da je lakše bilo povjerovati u Crkvu koja već opstoji, i koja u sebi sadrži vjeru svih ljudi, kojoj je glava sam Bog te je stoga sveta i nepogrešiva, lakše je bilo od nje primiti vjeru u Boga, u stvaranje svijeta, vjeru u pad, u otkupljenje negoli počinjati od Boga, dalekoga, otajstvenoga Boga, od stvaranja svijeta itd. Međutim, kad je nakon toga pročitao povijest Crkve od jednoga katoličkog pisca, pa povijest Crkve od pravoslavnog nekog pisca te razaznao da obje crkve, nepogrešive u svojoj biti, jedna drugu poriču, on se razočarao u Homjakovljevu nauku o Crkvi te se i ova zgrada pretvorila u prah isto onako kao i filozofske građevine.

Cijelo to proljeće on je sav bio kao izvan sebe te je proživio užasne trenutke. »Bez znanja i svijesti o tome šta sam ja i zašto sam ovdje na zemlji ne može se živjeti. A znati ja toga ne mogu, prema tome, ne mogu živjeti«, govorio je sebi Levin. »U beskonačnome vremenu, u beskonačnosti materije, u beskonačnom prostoru izdvaja se jedan mjehurić, jedan organizam, i mjehurić se taj jedno vrijeme drži pa pukne, a taj sam mjehurić – ja.«

Bila je to velika neistina, ali to je bio jedini, posljednji rezultat vjekovnih napora ljudske misli u tome pravcu. To je bilo posljednje vjerovanje na kojemu su se temeljila sva istraživanja, istraživanja gotovo na svim područjima za kojima je išla ljudska misao. Bilo je to opće uvjerenje koje je tada vladalo, i Levin je od svih drugih tumačenja, nehote, ni sam ne znajući kada i kako ipak prihvatio upravo ovo tumačenje kao najjasnije.

Ali nije to bila tek neistina, bila je to okrutna poruga neke zle sile, zle, odbojne i takve sile da joj se čovjek nije mogao podvrgnuti. Valjalo se izbaviti od te sile. A svatko se mogao sam izbaviti. Valjalo je prekinuti tu zavisnost od zla. A postojalo je jedino jedino sredstvo – smrt.

I tako je Levin, sretan čovjek i čovjek s toliko smisla za obiteljski život, čovjek zdrav, nekoliko puta bio tako blizu samoubojstvu da, je skrivao konopac kako se ne bi objesio o njega i bojao se hodati s puškom kako se ne bi ustrijelio. Ali se Levin ne ustrijeli niti objesi, nego je živio i dalje.

³⁵² *Homjakov, Aleksej St. (1804–1860), pjesnik i publicist, jedan od vođa ruskih slavenofila.*

X

Kad je Levin razmišljao šta je on i zbog čega živi, nije nalazio odgovora te je zapadao u očaj; ali kad se više nije o tome pitao, on nekako kao da je znao i šta je, i zbog čeg živi jer je čvrsto i određeno radio i živio; čak je u posljednje vrijeme kudikamo čvršće i određenije živio negoli prije.

Kad se u početku lipnja vratio na selo, on se vratio i svojim svakidašnjim poslovima. Seosko gospodarstvo, uzajamne veze sa seljacima i susjedima, domaće gospodarstvo, sestrini i bratovi poslovi koje je on vodio, žena, rođaci, brige o djetetu, nova strast za pčelama koja ga je obuzela ovoga proljeća, svim je ovim bio zabavljen čitavo ovo vrijeme.

Nisu njega ovi poslovi zaokupljali stoga što bi ih on za se opravdavao nekim općim pogledima kao što je to prije običavao činiti; naprotiv, pošto ga je, s jedne strane, razočarao neuspjeh njegovih pothvata za opće dobro, s druge pak strane, budući isuviše zaokupljen svojim mislima i samom količinom posala što su se odasvud na njega svaljivali, on je sada posvema bio napustio svaku i najmanju pomire; o općem dobru, a svi su ga ovi poslovi zaokupljali samo zato što mu se činilo da je morao raditi ovo što je radio – što drukčije nije mogao.

Prije (to prije počelo je od djetinjstva i neprestano je raslo do pune muževnosti) kad je on nastojao učiniti štogod što bi bilo na dobro svima, čovječanstvu, Rusiji, cijelome selu, primjećivao je da je ugodno misliti na to ali da je sam posao oko toga uvijek bio nesklapan, nije bilo posvemašnje uvjerenosti da je to što radi bilo prijeko potrebno, a sam posao koji mu se u početku činio tako velikim, neprestano se smanjujući te smanjujući, svodio se ni na šta; sada pak kad se nakon ženidbe počeo sve to više ograničavati na život za sebe, premda više nije doživljavao nikakve radosti pri pomisli na sav svoj posao, bio je uvjeren da je sve što on radi prijeko potrebno, vidio je da mu to ide od ruke kudikamo bolje negoli prije i da se jednako razrasta te razrasta.

Sada se, nekako kao i prije protiv svoje volje, sve dublje i dublje poput pluga zarivao u zemlju da se više nije mogao iščupati a da ne razrije brazdu.

Nesumnjivo je bilo potrebno da obitelj živi onako kako su po navadi živjeli očevi i djedovi, to jest pod istim obrazovnim okolnostima i da djeca budu odgajana pod tim istim okolnostima. To je bilo isto toliko potrebno koliko i ručati kad je čovjek gladan; pa kao što je za to potrebno pripremiti ručak, isto je tako bilo potrebno upravljati gospodarskim strojem u Pokrovskom tako da se dođe do prihoda. Isto onako kao što je nesumnjivo da je potrebno vratiti dug, bilo je potrebno nasljednu djedovsku zemlju održavati u takvu stanju da bi sin, kad je dobije u nasljeđe, ocu rekao isto onako hvala kao što je Levi'n govorio hvala djedu za sve ono što je on izgradio i podigao. A za to je bilo potrebno ne davati zemlju u najam, nego sam gospodariti, stoku držati, polja gnojiti, šume podizati.

Ne bi valjalo i bilo bi zlo ne obavljati poslova Sergeja Ivanoviča, sestrine poslove, poslove svih onih seljaka što su mu dolazili da ih svjetuje u čemu, i koji su na to bili navikli, kao što čovjek ne može odbaciti dijete koje već drži na

rukama. Potrebno se bilo pobrinuti da svasti s djecom, jer pozvao ju je u goste, i ženi s djetetom bude udobno, i nikako nije moglo niti bi valjalo da s njima ne provede barem jedan dio dana.

I sve ovo, zajedno s lovom na divljač i novom pčelarskom strašću, ispunjavalo je Levinu sav taj život koji za nj nikakva smisla nije imao čim bi samo uzeo razmišljati.

Ali osim toga što je Levin pouzdano znao šta mu je činiti, isto je tako znao kako sve to ima da radi i kad je koji posao preči. Znao je da teške valja naimati što je moguće jeftinije; ali obvezivati ih predujmom u novcu da mu kuluče jeftinije nego zaslužuju – nije valjalo makar da je to i bilo vrlo probitačno. Seljacima se za nestašice stočne krme slama mogla prodavati premda mu ih je bilo žao; ali prenoćište i krčmu, svejedno što su donosili prihoda, valjalo je ukinuti.

Za sječu šume valjalo je kažnjavati što se moglo strože, ali za stoku zatečenu u zabranu nije valjalo i zlo bi bilo ubirati globu pa je, premda je to ozlojeđivalo čuvare i seljake oslobađalo straha, zaplijenjenu stoku valjalo puštati.

Petru koji je zelenašu plaćao deset posto na mjesec valjalo je dati zajam da se otkupi; ali seljacima neplatišama nije valjalo sniziti niti odgoditi obrok za otplaćivanje zemlje. Nije se moglo niti smjelo kroz prste progledati nadgledniku što jedna livada nije bila pokošena te je trava utaman propala; ali se nije smjelo niti skositi onih osamdeset desetina na kojima je bila posađena mlada šuma. Nije se smjelo niti bi dobro bilo oprostiti težaku koji je u radno vrijeme otišao kući jer mu je bio umro otac – ma koliko da ga je čovjeku bilo žao, pa mu je valjalo obračunati manje zbog višemjesečnoga neopravdana izbivanja od posla; ali nemoguće je bilo i zlo bi bilo ne davati mjesečna beriva starim slugama koji ni za šta više nisu bili.

Isto je tako Levin znao da je na povratku kući prvo trebalo otići ženi jer je bila nešto bolesna; ali seljaci koji su ga već tri sata očekivali mogli su još malo počekati; i znao je, unatoč svemu zadovoljstvu što ga je osjećao pri hvatanju i smještanju roja pčela, da mu se valja odreći toga zadovoljstva pa, ostavivši starcu da bez njega smješta roj, otići na razgovor sa seljacima koji su ga bili našli na ulištu.

Je li dobro ili loše postupao kad je tako radio, on to nije znao i ne samo da to sada ne bi uzeo dokazivati nego bi se klonio razgovora i misli o tome.

Razmišljanja su ga dovodila u sumnje i priječila mu da vidi šta mora a šta ne mora. Pa kad ne bi ni na šta mislio već samo živio, uvijek bi ćutio da mu u duši prebiva nepogrešiv jedan sudac što odlučuje koji je od dvaju mogućih postupaka bolji, a koji gori; i čim bi on što učinio kako ne treba, umah bi to oćutio.

Tako je on živio ne znajući i ne videći mogućnost da spozna šta je on i rasta živi na svijetu, i zbog tog se neznanja do te mjere mućio da se bojao samoubojstva, a ujedno je krćio svoj poseban, zacrtani životni put.

XI

Onoga dana kad je Sergej Ivanovič doputovao u Pokrovsko, Levin je imao jedan od svojih najtežobnijih dana.

Vladalo je ono najužurbanije poslano vrijeme kad se u cijelome puku očituje nesvakidašnji samoprijegoran napor, kakav se ne očituje ni u kojim drugim životnim prilikama i koji bi visoko bio cijenjen kad bi ljudi koji očituju te vrline sami njih cijenili, kad se on ne bi iz godine u godinu ponavljao te kad posljedice toga napora ne bi bile tako jednostavne.

Oboriti, požnjati i s polja dići raž i zob, pokositi ostatak livada, preorati ugar, ovrći zrno za sjetvu i posijati ozima žita – sve se to čini jednostavno i obično; ali da se na sve dospije treba da sve staro i mlado na selu u te tri-četiri sedmice radi trostruko više nego obično, hraneći se kvasom, lukom i crnim kruhom, mlateći i vozeći snopove noću, a ne spavajući više od dva-tri sata. A po cijeloj se tako Rusiji radi svake godine. Budući da je veći dio života proveo na selu i u tijesnom dodiru s pukom, Levin bi uvijek u to poslano vrijeme osjećao kako se to opće pučko uzbuđenje prenosi i na njega.

Izjutra je bio odjahao na prvu sjetvu raži i na njive s kojih se zob vozila u stogove, pa je, pošto se vratio kući kad su mu žena i svast ustajale, popio s njima kavu te otišao pješice na majur gdje se imala pustiti u pogon nova mlatilica za pripremanje sjemena.

Cio taj dan, razgovarajući s nadglednikom i seljacima, i kod kuće razgovarajući sa ženom, s Doli, s njezinom djecom, s tastom, mislio je na jedno te isto što ga je u to vrijeme zaokupljalo osim gospodarstvene brige, i u svemu je tražio vezu se svojim pitanjem:

»Šta sam ja? Gdje sam to i zašto sam ovdje?«

Stojeći u tankome hladu sušnice koja je bila nanovo pokrivena ljeskovim pleterom još neopala mirisna lišća, prislonjena uza svježije oguljene jasikove prečage na slamnatom krovu, Levin je gledao čas kroz otvorena vrata u kojima se kovitlala i poigravala suha i grka prašina s vršaja, travu na gumnu obasjanu vrelim suncem i svježju slamu, upravo iznesenu iz suše, čas šarenoglave i bjeloprse lastavice što su se cvrkutavo zalijetale pod krov i trepereći krilima zaustavljale u svjetlosnim otvorima na vratima, čas je gledao u puk što se vrzmao u tankoj i prašnjavoj sušnici, gledao je i u glavi premetao svoje čudne misli:

»Rašta se sve ovo radi? – mislio je. – Zbog čega ja tu stojim, zbog čega njih nagonim da rade? Poradi čega se sav ovaj svijet tako marno ovuda vrze i trudi da preda mnom pokaže svoju revnost? Poradi čega se pašti ova starica Matrjona, moja znanica? (Ja sam je liječio kad je jednom za požara na nju bila pala greda),« mislio je on gledajući mršavu seljakinju koja je grabljajući zrno napregnuto gazila crnim i opaljenim bosim nogama po neravnu tvrdu gumnu. »Onda je ozdravila; ali ako ne danas-sutra, za deset godina nju će pokopati te niti će šta od nje ostati, niti od one gizduše u crvenoj vunenoj suknji koja tako vještom,

nježnom kretnjom rastresa klasje od pljeve. I nju će pokopati, i ovoga šarca vrlo skoro – mislio je gledajući konja opuštenu trbuha što je ubrzano dahtao raširenih nozdrva i gazio preko točka što se pod njim okretao. – I njega će pokopati i Fjodora dodavača kovrčaste brade pune pljeve i u poderanoj košulji na bijelu ramenu – isto će tako pokopati. A on driješi snopove i nešto zapovijeda, i više na seljakinje, i hitrom kretnjom popravlja remen na zamašnjaku u vršalice. A što je glavno neće samo njih nego će i mene pokopati te ništa neće ostati. Zašto?» To je mislio, a ujedno gledao na sat da izračuna koliko se ovrše na sat. Bilo mu je potrebno da to zna da bi im, sudeći po tome, odredio koliko imaju svršiti na dan.

»Već je gotovo prošao jedan sat, a tek su počeli treći stog«, pomisli Levin, priđe dodavaču i, nadvikujući tutnjavu stroja kaza mu da pušta pomanje.

– Mnogo nešto mećeš, Fjodore! Vidiš – zabrtvljuje se, zato i ne ide. Razređuj.

Sav crn od prašine što mu se zaljepila na znojno lice, Fjodor vikne nešto u odgovor, ali je i dalje radio onako kako Levin nije htio. Prišavši bubnju, Levin odmakne Fjodora te sam uze metati snopove u vršalicu.

Pošto je tako odradio do seljačkoga ručka do kojega više nije bilo dugo, zajedno je s dodavačem izišao iz sušnice te zapodjeo razgovor zastavši pored uredno zdjenutoga stoga žute raži ostavljene za sjeme. Dodavač je bio iz jednoga udaljenog sela, iz onoga u kojemu je Levin nekoć davao zemlju na zadružnoj osnovi. Sada je ona biJa izdana u najam jednome domaćem sluzi.

Levin zapodje razgovor s dodavačem Fjodorom o toj zemlji i upita neće li dogodine zemlju uzeti Platon, bogat jedan i valjan seljak iz toga istog sela.

– Cijena je visoka, Platonu se neće isplatiti, Konstantine Dmitriču – odgovori seljak vadeći klasje iz znojnih njedara.

– A kako se Kirilovu isplati?

– Zar Mitjuhi (tako prezrivo nazva seljak onoga domaćeg slugu), Konstantine Dmitriču, zar njemu da se ne isplati Taj će ti pritegnuti i svoje će istjerati. Bratu se rodenome ne bi smilovao. A čika Fokanič (tako je zvao starca Platona) zar da s čovjeka uzme kožu derati? On ti nekom na dug ostavi, a nekome smanji ili oprosti najamninu. I tako ti on ne namakne kol'ko treba. To mi ti je čovjek,

– A zašto bi on dugove praštao?

– Pa tako, štono riječ – ima svakojakih ljudi, jedan vam samo zaradi svoje potrebe živi, eto na priliku Mitjuha, samo svoje *kulje*³⁵³ gleda, a Fokanič je – starac pravedan. On zaradi duše živi. Boga se spominje.

– Kako se Boga spominje? Kako živi zaradi duše? – gotovo vikne Levin.

– Zna se kako: po pravdi, po božjemu zakonu. Svakojakih je ljudi pod božjom kapom. Eto na priliku vi, vi isto ne bi zakinuli čovjeka...

– Da, da, zbogom! – progovori Levin gušeći se od uzbuđenja pa okrenuvši se uze svoj štap te žurno pođe odatle kući. Na seljakove riječi da Fokanič živi zaradi duše, po pravdi, po božjemu zakonu, nejasne, ali značajne riječi u gomili nekako kao da šiknuše odnekud iz zapreta pa, stremeći jednom cilju, zakovitlaše mu se u glavi zasljepljujući ga svojom svjetlošću.

³⁵³ U ruskom je originalu isto upotrijebljen pogrdan pučki naziv za – trbuk.

XII

Levin je krupnim koracima grabio po širokoj cesti osluškujući ne toliko svoje misli (on se još u njima nije mogao snaći) koliko duševno stanje u kakvom nikad prije nije bio.

Riječi što ih je seljak bio izgovorio proizvedoše u njegovoj duši učinak električne iskre koja je u jedan mah preobrazila i u jedno spojila čitav roj raštrkanih, nemoćnih zasebnih misli koje nikad nisu prestajale da ga zaokupljaju. Da ni sam toga nije zapažao, te su ga misli okupljale i onda kad je govorio o davanju zemlje pod zakup.

Osjećao je u svojoj duši nešto novo te je s užitkom opipavao to novo još ne znajući šta je to.

»Ne živjeti zaradi sebe već zaradi Boga. Za kakvoga Boga? I šta bi se moglo kazati besmislenije od toga što je on rekao? Rekao je da ne treba živjeti zaradi svoje potrebe, to jest da ne treba živjeti za ono što razumijemo, što nas privlači, za ono što bi se nama htjelo, nego da treba živjeti za nešto nepojmljivo, za Boga kojega nitko ni pojmiti, ni razumjeti ne može. I šta sad? Jesam li ja shvatio te besmislene Fjodorove riječi? I ako sam shvatio, jesam li posumnjao u njihovu ispravnost? našao da su glupe, nejasne, netačne?«

»Ne, shvatio sam ja njega i to upravo onako kako on shvaća, shvatio potpuno i jasnije negoli išta što shvaćam u životu, i nikad u životu nisam sumnjao niti mogu posumjati u to. I nisam ja jedini, nego svi, sav svijet jedino to potpunoma shvaća i jedino u to ne sumnja i uvijek je jednodušan.«

»Fjodor veli da sluga Kirilov živi zaradi kulja. To je shvatljivo i razumno. Svi mi, kao razumna bića, ne možemo živjeti negoli zaradi kulja. I odjednom taj isti Fjodor veli da je ružno živjeti zaradi kulja nego da valja živjeti zaradi pravde, zaradi Boga, i ja ga otprve shvaćam! I ja i milijuni ljudi koji su stoljeća i stoljeća živjeli prije i oni koji sada žive, seljaci, siromašni duhom i mudraci koji su razmišljali i pisali o tome, koji su svojim nerazumljivim jezikom govorili to isto – svi smo mi jednodušni u jednome, a to je: zaradi čega treba živjeti i šta je dobro. Kao i svi ostali ljudi ja nosim u sebi samo jednu jedincatu čvrstu, nesumnjivu i jasnu spoznaju, a ta spoznaja ne može biti objašnjena razumom – ona je izvan njega i nema nikakvih uzroka niti može imati ikakvih posljedica.«

»Ako dobro ima uzrok, ono već nije dobro; ako ono ima posljedicu – nagradu, isto tako ono nije dobro. Prema tome, dobro jeste izvan lanca uzroka i posljedica.«

»I ja upravo to znadem, i svi mi to znademo.«

»A ja sam tražio čudesa, žalio sam što nisam vidio čuda koje bi me uvjerilo. A evo toga čuda, jedino mogućega koje odvajkada postoji, odasvud me okružuje, a ja ga nisam zapažao!«

»Kakvo bi samo čudo moglo biti veće od ovoga?«

»Je li moguće da sam našao ključ svemu, je li moguće da su sad svršene moje patnje?« mislio je Levin koračajući po prašnjavu putu ne opažajući ni žege, ni

umora i osjećajući da mu se utolila duga jedna patnja. Bilo je to takva radost da mu se činila nevjerojatna. Gušio se od uzbuđenja, pa kako nije bio kadar da ide dalje, skrene s puta u šumu i u sjeni jasika sjede na nepokošenu travu. Sa znojne je glave skinuo šešir pa, nalaktivši se na ruku, legao na sočnu, širokovlatu šumsku travu.

»Da, treba se pribрати i o svemu promisliti mislio je netremice gledajući nezgaženu travu što je bila pred njim oko stabljike pirevine i koju je u usponu smetao sedmolistov list. – Sve od početka – govorio je u sebi uklanjajući sedmolistov list da ne smeta bubici i pregibajući drugu travku da bubica prijede na nju. – Šta to mene raduje? Šta sam otkrio?«

»Prije sam govorio da se u mojemu tijelu, u tijelu ove trave i ove bubice (gle, ona nije htjela na tu travu, raširila je krila i odletjela) po fizičkim, kemijskim, fiziološkim zakonima vrši izmjena tvari. A u svima se nama, jednako kao i u jasikama, u oblacima, i u svemirskim maglicama odvija razvojni tok. Razvoj iz čega? u što? Beskrajni razvoj i borba?... Kao da u beskrajnome može biti ikakva pravca i borbe! I ja sam se, unatoč najvećem naprezanju misli u tom pravcu, čudio da mi se ne otkriva smisao života, smisao mojih pobuda i težnji. A smisao mojih pobuda u meni je tako jasan da ja oduvijek živim po njemu, i začudio sam se i obradovao kad mi ga je onaj seljak izrekao: živjeti zaradi Boga, zaradi duše.«

»Ništa ja nisam otkrio. Samo sam spoznao ono što znadem. Shvatio sam snagu koja mi nije samo u prošlosti dala život, nego koja mi i sada daje život. Oslobodio sam se obmana, spoznao sam tko je gospodar.«

I on ukratko sam sebi ponovi cio tok svojih misli za ove posljednje dvije godine dana, početak bijaše jasna, očita misao o smrti kad je gledao voljenoga, beznadno bolesna brata.

Prvi put tada shvativši da pred svakim čovjekom i pred njime samim ništa drugo nema do patnje, smrti i vječnoga zaborava, odlučio je da tako ne valja živjeti, da treba shvatiti da život nije pakosna poruga nekakva đavla, ili se ustrijeliti. Ali on ne učini ni jedno ni drugo nego je i dalje živio mislio i osjećao i, štaviše, u to se vrijeme bio i oženio i doživio mnogo radosti i bio sretan kad nije mislio o značenju svoga života.

Pa šta je to onda značilo? To je značilo da je živio dobro, ali je mislio loše.

Živio je (a da toga nije bio svjestan) po onim duhovnim istinama što ih je bio s mlijekom usisao, a mislio je ne samo ne priznajući tih istina nego i brižljivo ih obilazeći. Sada mu je bilo jasno da je mogao živjeti jedino zahvaljujući onim vjerovanjima u kojima je bio odgojen.

»Šta bih ja bio i kako bio proživio svoj život da nisam to vjerovao da nisam znao kako treba živjeti zaradi Boga, a ne zarad svojih potreba? Pljačkao bih, lagao, ubijao. Ništa od onoga što čini glavne radosti mojega života za mene ne bi postojalo.« Pa i kad je do krajnosti naprezao svoju maštu, on svejedno nije mogao zamisliti ono zvjersko biće koje bi on sam bio kad ne bi znao zarad čega živi.«

»Tražio sam odgovor na svoje pitanje. A odgovor mi na moje pitanje misao nije mogla dati – ona je nesumjerljiva s pitanjem. Odgovor mi je dao sam život pošto sam spoznao šta je dobro a šta zlo. A spoznanje ja to ničim nisam stekao,

nego mi je ono dano kao i svima drugima, dano stoga što ga niotkuda nisam mogao uzeti.«

»Otkud sam to uzeo? Jesam li ja to razumom došao do toga da treba voljeti bližnjega svoga, a ne gušiti ga? Rekli su mi to u djetinjstvu, i ja sam to radosno povjerovao jer su mi rekli ono što je meni u duši bilo. A tko je to otkrio? Razum nije. Razum je otkrio borbu za opstanak i zakon koji zahtijeva da se uništava sve što se isprečuje zadovoljenju mojih želja. To je zaključak razuma. A ljubav prema drugome razum nije mogao otkriti budući da je to nerazumno.«

»Da, taština«, reče on u sebi okrećući se na trbuh i počinjući vezati u čvor vlati nastojeći da ih ne prelama. »I ne samo taština ljudskog uma nego glupost uma. A najvažnije – lukavstvo, upravo lukavstvo uma. Upravo ljudskog uma«, ponovi on.

XIII

I Levinu padne na pamet nedavni prizor s Doli i njenom djecom. Pošto su ostala sama, djeca su počela pržiti malinovo slatko na svijećama i obilno ga zalijevati mlijekom ravno u usta. Zatekavši ih na djelu, mati im pred Levinom poče utuvljivati u glavu koliko truda stoji odrasle to što oni uništavaju te da se taj trud ulaže zbog njih, pa ako oni budu lupali šalice da neće iz čega imati čaj piti, a ako budu razlijevali mlijeko, da neće imati šta jesti te će umrijeti od gladi.

I Levina zapanji ono mirno, nujno nepovjerenje kojim su djeca slušala ove materine riječi. Njih je ražalostilo samo to što je bila prekinuta njihova zanimljiva igra, a ni riječi nisu vjerovali onom što je mati govorila. Ona i nisu mogla vjerovati jer nisu mogla sebi predočiti sav domašaj onoga čime se služe te stoga nisu mogla zamisliti da je ono što ona uništavaju ono isto od čega žive.

»Sve to jeste samo od sebe – mislila su ona – a zanimljiva i važna u tome nema ničega jer to je uvijek bilo i bit će. I uvijek je jedno te isto. O tome mi nema šta da mislimo, to je gotovo; a nama je do toga da izmislimo štogod svoga i novoga. Evo smo izmislili da u šalicu stavljamo malinova slatka te da ga pržimo na svjećici, a mlijeko da u mlazu lijemo jedno drugome ravno u usta. To je zabavno i novo, ništa lošije nego kad se pije iz šalice«.

»Zar to isto ne činimo mi, činio sam i ja, kad razumom tražimo značenje prirodnih sila i smisao čovjekova života?« nastavi on da misli.

»I zar to isto ne čine sve filozofske teorije, čudnim, čovjeku neurodenim načinom mišljenja dovodeći ga do spoznanja onoga što on već odavna zna i zna tako pouzdano da bez toga ne bi mogao ni živjeti? Zar se u razvoju teorije svakoga filozofa jasno ne vidi da on unaprijed zna isto onako nesumnjivo kao i seljak Fjodor, i nimalo jasnije od njega šta je glavni smisao života te da se samo sumnjivim umovanjem želi vratiti na ono što je svima poznato?«

»Hajde, nek djeca ostanu sama da sama privređuju, prave posude, muzu krave itd. Bi li bila nestašna? Od gladi bi pomrla. Hajde, nek puste nas s našim strastima, mislima, bez pojma o jedinome Bogu i Tvorcu! Ili bez pojma o tome

šta je dobro, bez objašnjenja moralnoga zla. Hajde, nek tko stvori štogod bez tih pojmovala!»

»Mi samo uništavamo jer smo duhovno zasićeni. Prava djeca! Odakle meni radosno spoznanje kakvo je i u seljaka, a koje mi jedino daje duševni mir? Odakle mi to?»

»Ja koji sam odgojen u poimanju Boga, kao kršćanin, koji sam sav svoj život prožeo duhovnim dobrima što mi ih je dalo kršćanstvo, koji sam cio prožet njima; živim od tih dobara, ja koji poput djece, ne shvaćajući ih, uništavam, to jest želim uništiti ono od čega živim. A čim dođe kakav važan trenutak u životu, kao i djeca kad im je hladno i kad su gladna, ja idem k Njemu i još manje negoli djeca koju mati kara zbog njihovih dječjih nestašluka, ja osjećam da se moji dječji pokušaji da budem obijestan zbog obilja – ne priznaju.«

»Da, ono što ja znam, ne znam po razumu nego mi je to dano, otkriveno mi je, i ja znam srcem, vjerujem u ono glavno što ispovijeda Crkva.«

»Crkva? Crkva!« ponovi Levin, okrene se na drugu stranu pa, nalaktivši se na ruku, stane gledati udalj na stado što je s onu stranu silazilo k rijeci.

»Ali mogu li ja vjerovati u sve što ispovijeda Crkva?« mislio je ispitujući sebe i domišljajući se svemu onome što bi moglo uništiti njegovu sadašnju smirenost. Naročito se uzeo prisjećati onih crkvenih nauka koji su mu se oduvijek ponajviše činili čudni te ga sablažnjavali. »Stvaranje svijeta? A čime sam ja tumačio život? Postojanjem? Ničim? – Đavo i grijeh? – A čime ja objašnjavam zlo?... Otkupitelj?... «Ali ja ništa, ništa ne znam niti mogu znati osim onoga što sam spoznao kao i svi ostali.«

I njemu se sada činilo da nema nijednoga crkvenog vjerovanja koje bi oborilo ono glavno – vjeru u Boga, u dobro, kao jedinu čovjekovu svrhu na zemlji. Svako bi crkveno vjerovanje moglo potrebe zamijeniti vjerovanjem koje će služiti istini. I svako crkveno vjerovanje ne samo da tu zamjenu nije obaralo, nego je bilo prijeko potrebno da bi se obistinjavalo ono glavno čudo što se neprekidno obnavlja na zemlji, a sastoji se u tome da je svakome dano da u zajednici s milijunima najrazličitijih ljudi, mudraca i blaženih blesavaca, djece i staraca – da sa svima, sa seljakom, s Ljvovom, s Kiti, s prosjacima i carevima, može shvaćati nesumnjivo jedno te isto i ostvariti onaj duševni život za koji jedino vrijedi živjeti i koji mi jedino cijenimo.

Ležeći na leđima, motrio je on sada visoko nebo bez ijednoga oblačka. »Zar ja ne znam da je ovo – beskrajn prostor i da nije okrugao svod? Ali ma koliko ja žmirkao i ma koliko naprezao svoj vid, ne mogu da ne vidim da je okrugao i ograničen, pa unatoč svojoj spoznaji o beskrajnom prostoru nesumnjivo sam više u pravu kad vidim čvrst, modar svod negoli onda kad se naprežem da vidim dalje od njega.«

Levin presta dalje misliti i samo je kao osluškiavao nekakve tajnovite riječi radosnog i brižnog razgovora. »Zar je moguće da je to vjera? – pomislio je bojeći se vjerovati svojoj sreći. – Bože moj, budi hvaljen!« – progovori on gutajući jecanje i objema rukama otirući suze kojih su mu bile pune oči.

XIV

Levin je motrio ispred sebe i vidio stado, zatim je spazio svoja kola u koja je bio upregnut vranac, i kočijaša koji je, pošto se bio dovezao do stada, nešto porazgovorio s pastirom; onda je već tik kraj sebe začuo zvuk točkova i frktanje sita konja; ali on bijaše tako zaduben u svoje misli da nije ni pomislio na to zašto kočijaš ide prema njemu.

On se toga sjetio istom onda kad ga je kočijaš pošto mu je već posve prišao, bio zovnuo.

– Gospoda su me poslali. Doputovali su vam bratac i još jedan gospodin.

Levin sjede u kola te uze vođice.

Kao da se bio probudio oda sna, Levin se dugo nije mogao pribрати. Zagledao je u sitoga konja kojega je bio probio vreću znoj među bedrima i po vratu gdje su ga trle vođice, zagledao u Ivana kočijaša koji je sjedio pored njega te se prisjećao da je očekivao brata, da se žena po svoj prilici uznemiruje zbog njegova duga izbivanja i nastojao je odgonetnuti tko je taj gost što je došao s bratom. I brat, i žena, i nepoznati gost u mislima su mu se sada predočavali drukčije negoli prije. Činilo mu se da će odsad njegovo ponašanje prema svima ljudima biti drukčije.

»Brat i ja nećemo biti onako tuđi kako smo bili – nećemo se više prepirati; s Kiti nikad više neće biti svađa, s gostom ću, ma tko bio, biti ljubazan i dobar, s poslugom, s Ivanom – sve će biti drukčije.«

Zategnutim vodicama zabrzdavajući dobrog konja koji je zarzavao od nestrpljenja i kao molio da prijeđe u kas, Levin se obzirao na Ivana koji je sjedio pored njega ne znajući kamo bi sa svojim besposlenim rukama i neprestano gužvao svoju košulju te tražio povoda da zametne razgovor s njime. Htio je reći da je Ivan bez potrebe visoko pritegao poprug, ali to bijaše nalik na prijekor, a on bi bio rado razgovarao o čemu prijaznom. A drugo mu ništa nije padalo na um.

– Izvolite držati desno, inače ćete na panj – reče kočijaš popravljajući vođice Levinu.

– Molim te, ne diraj i nemoj ti mene učiti! – reče Levin ozlovoljen ovim kočijaševim upletanjem. Isto kao i uvijek dosad tako ga je i sad tuđe upletanje naljutilo i on istog trena s tugom osjeti kako je varljiva bila njegova pretpostavka da bi se duševno raspoloženje moglo u času promijeniti u dodiru sa zbiljom. Kad je bio na četvrt vrste od kuće, Levin opazi kako mu Griša i Tanja trče u susret.

– Ujka Kostja! Ide i mama, i djedica, i Sergej Ivanovič i još netko – govorili su oni penjući se na kola.

– Tko to?

– Užasan je! A evo kako radi rukama – reče Tanja podižući se u kočiji i oponašajući Katavasova.

– A je li star ili mlad? – smijući se upita Levin jer ga je Tanjino predstavljanje na nekoga podsjetilo. »Ah, samo da ne bude kakav neugodan čovjek!« pomisli Levin.

Čim je skrenuo na zavoj i opazio šetače što su mu dolazili u susret, Levin prepozna Katavasova u slamnatu šeširu kako ide upravo onako mlatarajući rukama kako je to Tanja odglumila. Katavasov je jako volio govoriti o filozofiji, ali je on o njoj imao pojma koliko i svi prirodnoznanci koji se filozofijom nikad nisu bavili; a u Moskvi se u posljednje vrijeme Levin mnogo prepirao s njime. I prvo čega se Levin sjetio kad ga je prepoznao, bijaše jedan takav razgovor u kome je po svemu sudeći Katavasov mislio kako je on pobijedio.

»Ne, prepirati se i umno izricati svoje misli ni za što ja više neću«, pomislio je.

Kad je sišao s kola te se pozdravio s bratom i Katavasovom, Levin upita za ženu.

– Odnijela je Mitju u Kolok (to je bila šuma kraj kuće). Htjela je da ga ondje smjesti jer u kući je sparno – reče Doli.

Levin je uvijek odvrtao ženu od toga da dijete nosi u šumu smatrajući da je to opasno, pa mu ta vijest bi neprijatna.

– Sve ga prenose s jednoga mjesta na drugo – smiješeći se reče knez. – Ja sam joj svjetovao da ga pokuša odnijeti u ledanu.

– Htjela je da dođe na ulište. Mislila je da si ti ondje. Mi tamo idemo – reče Doli.

– E, a šta mi ti radiš? – reče Sergej Ivanovič zaostajući za drugima te hodeći uz brata.

– A eto ništa osobito. Kao i uvijek, bavim se gospodarstvom – odgovori Levin. – Je li, a hoćeš li ti malo dulje ostati? Mi smo te već odavna očekivali.

– Jedno dvije sedmice. Mnogo me posla čeka u Moskvi. Na te se riječi braća susretoše pogledima a Levin, unatoč svojoj svagdašnjoj i sada osobito snažnoj želji da se prema bratu ponaša prijateljski i što je najvažnije – jednostavno, osjeti kako mu je nelagodno da ga motri. Ponikao je pogledom i nije znao šta da kaže.

Tražeci predmete razgovora koji bi bili prijatni Sergeju Ivanoviču i koji bi ga odveli od razgovora o srpskome ratu i o slavenskom pitanju na koje je on ciljao kad je spominjao poslove u Moskvi, Levin zametne o knjizi Sergeja Ivanoviča.

– Pa, je li bilo recenzija o tvojoj knjizi? – upita on. Sergej Ivanovič se nasmiješi na ovo namjerno postavljeno pitanje.

– Nitko se time ne bavi, a ja još manje od drugih – reče. – Pogledajte, Darja Aleksandrovna, bit će kiše – dodade on pokazujući suncobranom na bijele oblačke što su se bili pojavili ponad jasikovih vrškova. I dovoljno je bilo tih nekoliko riječi da među braćom opet nastane ne baš neprijateljstvo, ali ono hladno držanje jednoga prema drugome.

Levin pride Katavasovu.

– Baš ste dobro učinili što ste se nakanili da dođete – rekao mu je.

– Odavna sam se spremao. Sada ćemo se narazgovarati, sve ćemo lijepo razmotriti. *Spencera*³⁵⁴ ste pročitali?

– Ne, nisam još do kraja – reče Levin. – Uostalom, on mi sada nije potreban.

– Kako to? To je zanimljivo. Zašto?

³⁵⁴ *Herbert Spencer(1820–1903), engleski filozof, osnivač evolucionističke filozofije u Engleskoj.*

– To jest, ja sam se jednom zauvijek uvjerio da rješenja tih pitanja koja mene zaokupljaju neću naći u njega i u onih koji su mu nalik. Sada...

Ali mirni i vedri izraz Katavasovljeva lica njega odjednom zapanji i bi mu tako žao što je ovim razgovorom očito pokvario svoje raspoloženje te je on, sjetivši se svoje namjere, zastao.

– Uostalom, o tome ćemo kasnije – dodao je. – Ako ćete na ulište, onda amo, ovom stazicom – obrati se on svima.

Uskom stazicom, došavši do nepokošene livade pokrivena s jedne strane samim jarkim cvjetovima dana i noći, maćuhice, usred kojih su se gusto bili razrasli tamnozeleni, visoki grmećci čemerike, Levin smjesti svoje goste u debelome svježemu hladu mladih jasika na klupe i ponjave naročito pripremljene za posjetioce ulišta koji se boje pčela a sam se uputi prema kućištu da djeci i odraslima donese kruha, krastavaca i svježe medovine.

Nastojeći da se što lakše kreće i osluškujući pčele što su sve češće i češće proljetale mimo njega, on stazicom dođe do kućice. Pred samim vratima jedna pčela zazuja pošto mu se bila zaplela u bradu, ali on je pažljivo oslobodi. Ušavši u pro hladno prisoblje, skine on sa zida svoju o klin obješenu mrežicu pa, pošto ju je stavio na glavu i ruke turio u džepove, uđe u ograđeno ulište u kojemu su, nasred pokošena mjesta, u pravilnim redovima, likom privezane za kolje stajale sve njemu dobro znane stare košnice, svaka sa svojim oznakama i podacima, a uz pleter bjehu namješteni ovogodišnji mladi rojevi. Pred letima treperilo je u očima od pčela i trutova koji su kružili i tiskali se na jednome mjestu, a posred njih, uvijek u istom pravcu, tamo u šumu na rascvjetalu lipu i natrag prema košnicama, proljetale su pčele radilice s peludom i po pelud.

U ušima su neprestano odzvanjali najrazličitiji zujevi sad kakve radilice koja je proljetala, sad zuj kakva dokona truta, sad zuj uznemirenih stražarica koje su od neprijatelja čuvala svoj imutak i spremale se da ubadaju. S one strane ograde blanjao je neki starac obruč i nije vidio Levina. Ne javljajući mu se, Levin zastane nasred ulišta.

Radovao se da ostane malo sam te da se povрати od stvarnosti koja je već stigla toliko pokvariti njegovo raspoloženje. Sjetio se da se već bio stigao naljutiti na Ivana, pokazati hladno držanje prema bratu i lakoumno porazgovarati s Katavasovom. »Zar je moguće da je to bilo tek jedno trenutačno raspoloženje i da će ono proći a da ne ostavi nikakva traga?« pomislio je on.

Ali u isti mah, pošto se opet raspoložio, on je radosno osjetio da se nešto novo i važno odigralo u njemu. Stvarnost je tek na časak zastrla duševni mir što ga je on bio našao; ali on je u cijelosti bio u njemu. Kako su ga god pčele što su danas oko njega kružile, prijeteći mu i zaokupljajući njegovu pažnju, fizički uznemirile, silile ga da se stišće, da im se uklanja, isto su mu tako brige koje su ga skolile od onoga časa kad je on bio sjeo u kola, oduzimale duševnu slobodu; ali to potraj a samo toliko koliko je on bio među njima. Kao što je, bez obzira na pčele, u njemu bila cijela njegova tjelesna snaga tako je isto cijela bila u njemu duhovna snaga koje je on nanovo postao svjestan.

XV

– A znaš li, Kostja, s kime je Sergej Ivanovič putovao ovamo? – reče Doli kad je razdijelila djeci krastavce i medovinu.

– S Vronskim! On ide u Srbiju.

– I osim toga još ne ide sam, nego vodi eskadron na svoj račun! – reče Katavasov.

– To mu i dolikuje – reče Levin. – A zar dobrovoljci još jednako odlaze? – nastavi on pogledavši u Sergeja Ivanoviča.

Ne odgovarajući, Sergej Ivanovič je tupim nožem iz čaše u kojoj je ležalo osovljeno bijelo saće meda oprezno vadio još živu pčelu koja se bila zalijepila o istekli med.

– I još kako? Da ste samo vidjeli što ih je jučer bilo na stanici! – reče Katavasov glasno pregrizajući krastavac.

– Eh, kako to da čovjek shvati? Zaboga, objasnite mi, Sergeju Ivanoviču, kamo idu svi ti dobrovoljci, s kime oni ratuju? – upita stari knez očito nastavlajući razgovor koji je bio započeo dok još Levin nije bio tu.

– S Turcima – mirno se smiješeći odgovori Sergej Ivanovič pošto je bio osloboodio od meda pocrnjelu pčelu koja se bespomoćno koprcala nožicama i skinuo je s noža na jedan zdrav jasikov list.

– A tko je navijestio rat Turcima? Ivan Ivanič Ragozov i grofica Lidija Ivanovna s madam Štalj?

– Nitko rata nije navješćivao nego ljudi suosjećaju s patnjama svojih bližnjih te žele da im pomognu – reče Sergej Ivanovič.

– Ali knez ne govori o pomoći – reče Levin uzavši tasta u obranu – nego o ratu. Knez kaže da privatne osobe ne mogu sudjelovati u ratu bez vladina dopuštenja.

– Kostja, pazi pčela! Izbost će nas! – reče Doli mahanjem se ruke braneći od ose.

– Samo što to nije pčela nego osa – reče Levin.

– Pa lijepo, molim, lijepo, kakva je vaša teorija? – reče Katavasov Levinu smiješeći se, očito ga izazivajući na prepirku. – Zašto privatne osobe nemaju pravo?

– E moja vam je teorija ova: rat je, s jedne strane, nešto tako životinjsko, okrutno i užasno da nijedan čovjek, a da i ne govorim o kršćanima, ne može osobno na se primiti odgovornost za početak rata, nego to može samo vlada budući da je na za to pozvana i to ako je silom uvučena u rat. S druge strane, i prema znanosti i po zdravu razumu u državnim se, osobito pak u ratnim poslovima, građani odriču svoje osobne volje.

Sergej Ivanovič i Katavasov s gotovim odgovorima zaustiše istovremeno.

– U tom i jest stvar, prijatelju, da ima slučajeva kad vlada ne vrši volju građana te društvo tada iskazuje svoju volju – reče Katavasov.

Ali Sergej Ivanovič očito ne odobravaše ovaj odgovor. On se namršti na Katavasovljeve riječi te reče nešto drugo.

– Uzalud ti pitanje postavljaš tako. Nema tu navješćivanja rata nego je tu posrijedi ispoljavanje ljudskoga, kršćanskog osjećanja. Ubijaju braću jedne krvi i jedne vjere. Pa uzmimo da to i nisu braća, da i nisu istovjerci, nego jednostavno djeca, žene, starci; osjećaj se buni, i Rusi hite da pomognu kako bi se prekratili ti užasi. Zamisli da ti ideš ulicom i spaziš kako pijanci tuku ženu ili dijete; mislim, ne bi ti stao pitati je li tome čovjeku rat objavljen ili nije, nego bi se bacio na njega i zaštitio napadnutoga.

– Ali ubio ne bi – reče Levin.

– Naprotiv, ubio bi.

– Ne znam. Kad bih ja to vidio, ja bih se prepustio neposrednom osjećanju; ali unaprijed ja ne mogu reći. A ovakva neposrednog osjećanja za ugnjetavane Slavene niti ima niti može biti.

– Možda nema za tebe. Ali za druge ono postoji – nezadovoljno se mršteći, reče Sergej Ivanovič. – U narodu živi predaja o pravoslavnome svijetu koji trpi pod jarmo »*poganih agarjana*«. ³⁵⁵ Narod je čuo za patnje svoje braće te je progovorio.

– Možda – popustljivo će Levin – ali ja toga ne vidim; i ja sam čovjek iz naroda, pa toga ipak ne osjećam.

– Eto ni ja – reče knez. – Živio sam u inozemstvu, čitao novine i, priznajem, sve do bugarskih strahota nikako nisam shvaćao zašto svi Rusi tako nenadano zavolješe braću Slavene, a ja za njih nikakve ljubavi ne osjećam? Jako sam se ljutio, mislio sam da sam neka nakaza ili da Karlove Vari na me tako djeluju. Ali kad sam stigao ovamo, primirio sam se, vidim da i osim mene ima ljudi koji se zanimaju samo za Rusiju, a ne za braću. Evo i Konstantina.

– Osobna mišljenja tu ne znače ništa – reče Sergej Ivanovič – osobna se mišljenja nikog ne tiču kad je sva Rusija – kad je narod očitovao svoju volju.

– Vi ćete meni oprostiti. Ja toga ne vidim. Narod o tome nema ni pojma – reče knez.

– Ne, tata... kako ne bi imao? A u nedjelju u crkvi? – reče Doli prislušujući razgovor. – Dodaj, molim te, ručnik – reče ona starcu koji je smiješeći se motrio djecu. – Ama ne može biti da svi oni...

– Pa šta je to bilo u nedjelju u crkvi? Svećeniku naredili da pročita. I on pročitao. Ništa oni nisu shvatili, uzdisali su kao i na svakoj drugoj propovijedi – nastavi knez. – Onda im rekoše da se eto u crkvi skupljaju prilozima na spas duše, i oni ti lijepo izvadiše po kopejku i dadoše. A za što – ni sami ne znaju.

– Narod ne može ne znati; svijest o vlastitoj sudbini uvijek postoji u narodu, a u časovima kao što je današnji, ona mu jasno izlazi pred oči – uvjereno reče Sergej Ivanovič pogledajući u starca pčelara. Lijep starac crne prosijede brade i gustih srebrnih kosa stajao je nepokretno držeći šalicu medovine, ljubazno i smireno odozgo gledajući u gospodu, očito ništa ne shvaćajući niti želeći da shvati.

³⁵⁵ *Agarjanin = pogrdan naziv za muslimane, Turke.*

– Tako je to, tako – značajno mašući glavom, odgovori on na riječi Sergeja Ivanoviča.

– Evo vam, pitajte njega. On ništa ne zna i ne misli – reče Levin. – Jesi l' ti, Mihajliču, čuo štogod o ratu? – obrati se on njemu. – Znaš ono što se u crkvi čitalo? Pa šta ti misliš? Treba li da ratujemo za kršćane?

– A šta da mi tu mislimo? Aleksandar Nikolajevič car je mislio za nas, on će za nas misliti u svemu što treba. On bolje vidi. A da krušca jošte malo donesem? Momčiću da još dadem? – obrati se on Darji Aleksandrovoj pokazujući prema Griši koji je jeo posljednje zalogaje svoje korice.

– Nije meni potrebno da pitam – reče Sergej Ivanovič – mi smo vidjeli i jednako još gledamo stotine i stotine ljudi koji ostavljaju sve da posluže pravednoj stvari, dolaze sa svih strana Rusije te otvoreno i jasno izražavaju svoju misao i svoj cilj. Oni donose svoje groše ili sami idu i otvoreno govore zašto to čine. Pa šta to onda znači?

– Po mom sudu – reče Levin koji se počeo žestiti – znači da će se u osamdesetmilijunskome narodu uvijek naći ne samo stotine, kao sada, nego deseci tisuća ljudi koji su bili svoj društveni položaj, pustopašnih ljudi koji su uvijek spremni – u razbojničku družinu Pugačova, u *Hivu*³⁵⁶ u Srbiju...

– A ja ti velim da ih nisu samo stotine i da to nisu pustopašni ljudi nego najbolji predstavnici naroda! – reče Sergej Ivanovič toliko razdražen kao da je branio posljednje što ima.

– A prilozi? E tu već cio narod otvoreno izražava svoju volju.

– Ta riječ »narod« tako je neodređena – reče Levin.

– Općinski pisari, učitelji i jedan seljak na tisuću njih možda znadu o čemu se tu radi. Ostalih pak 80 milijuna, poput Mihajliča, ne samo što ne izražavaju svoju volju nego nemaju ni najmanjeg pojma o čemu bi to trebalo da oni izraze svoju volju. I kakvo mi onda imamo pravo govoriti da je to volja naroda?

XVI

Vješt dijalektici, Sergej Ivanovič, ništa na ovo ne uzvraćajući, odmah skrene razgovor na drugo jedno, područje.

– Da, ako hoćeš da aritmetičkim putem upoznaš narodni duh, onda je to, naravno, jako teško postići. A glasanje u nas nije uvedeno niti može biti uvedeno jer ono ne izražava narodnu volju, ali za to ima drugih putova. To se osjeća u zraku, to se osjeća srcem. A da i ne govorimo o onim dubinskim tokovima što su se pokrenuli u ustajalom narodnome moru i koji su jasni svakome tko nema predrasuda; pogledaj društva u užem smislu. Sve najrazličitije stranke među inteligencijom, prije onako neprijateljske jedne drugima, sve su se slile u jedno.

³⁵⁶ *Hiva* = na južnoj granici Rusije tatarska država koja je postojala sve do 1920. Stanovnici su joj bili Uzbeki, Turkmeni i Kazasi; na čelu je državi bio kan. Carska vojska je u tim oblastima dugo i teško ratovala.

Svaka je razmirica dokrajčena, svi društveni organi govore jedno te isto, svi su osjetili elementarnu snagu što ih je zahvatila i nosi u jednome pravcu.

– Eh, sada sve novine jednako pišu – reče knez. – To je istina. I to toliko jednako da su nalik na žabe pred oluju. Od njih čovjek ništa da čuje.

– Bile one kao žabe ili ne bile – ja novina niti izdaj em, niti ih želim braniti; ali ja govorim o jednodušnosti među inteligencijom – reče Sergej Ivanovič obraćajući se bratu. Levin htjede da odgovori, ali ga stari knez prekine.

– Eh, o toj bi se jednodušnosti štošta dalo reći – reče knez. – Eto ja vam imam zeta, Stjepana Arkadija, vi ga poznajete. On sada dobiva mjesto odborskoga člana u povjerenstvu i šta ti ga ja znam kako se sve to ne zove, ne sjećam se. Ali ondje nema šta da se radi – šta ćeš, Doli, to nije tajna – a plaće 8 000. Pokušajte, upitajte njega da li je korisna njegova služba – on će vam dokazati da je najpotrebnija. A on je istinoljubiv čovjek, ali tko da ne vjeruje u korisnost osam tisuća.

– Da, on je zamolio da javimo Darji Aleksandrovoj da je dobio mjesto – nezadovoljno će Sergej Ivanovič smatrajući da knez nije odabrao pravo mjesto i priliku da o tome govori.

– Isto je tako i s jednodušnošću u novinama. Meni su to tumačili: čim izbije rat, a njima se prihodi udvostruče. Pa kako da onda ne smatraiu da je narodna sudbina i sudbina Slavena... i sve to skupa?

– Mnoge ja novine ne volim, ali ovo je nepravedno – reče Sergei Ivanovič.

– Ja bih postavio sam jedan uvjet – nastavi knez. – Alphonse Karr divno je o tome pisao pred rat s Prusijom. »Smatrate da je rat prijeko potreban? Divno. Tko propovijeda rat – toga u posebni legion za prve redove pa na juriš, u napad, ispred sviju!«

– Lijepo bi mi se proveli urednici novina – glasno se nasmijavši reče Katavasov budući da je sebi bio predočio kako u tom probranome legionu stoje urednici koje je on poznavao.

– Ma šta, pobjegli bi – reče Doli – samo bi malo trenutačno smetali.

– A pobjegnu li, onda odotrag po njima kartečom ili na njih Kozake s korbačima – reče knez.

– Samo što je to šala, i to loša šala, oprostite mi, kneže – reče Sergej Ivanovič.

– Ja ne vidim da bi to bila šala, to je... – zaustio je bio Levin, ali ga Sergej Ivanovič prekine.

– Svaki član društva pozvan je da radi posao za koji jest – reče. – A ljudi od misli obavljaju svoj posao izražavajući javna mišljenja. A jednodušnost i potpun izraz javnoga mišljenja zasluga je štampe i ujedno radosna pojava. Pred dvadeset godina mi bismo bili šutjeli, a sad se čuje glas ruskoga naroda koji je spreman ustati kao jedan čovjek, i spreman žrtvovati sebe za ugnjetenu braću; to je velik korak i garancija snage. – Ali dakako ne samo da se žrtvuje nego i da ubija Turke – bojažljivo će Levin. – Narod žrtvuje i spreman je da se žrtvuje za svoju dušu, ali ne za ubijstva – doda on, nehotice povezujući razgovor s mislima koje su ga toliko zaokupljale.

– Kako za dušu? Prirodoznancu je to, razumijete, malo teži izraz. Pa šta je to duša? – smiješeći se reče Katavasov.

– Ah, vi to znate!

– Evo, tako mi boga, ja o tome nemam ni najmanjeg pojma! – glasno se smijući reče Katavasov.

– »Ja nisam donio mir, nego mač«, veli Krist – dobaci opet Sergej Ivanovič, jednostavno, kao nešto najrazumljivije na svijetu navodeći upravo ono mjesto iz Evandjelja koje je uvijek najviše zbunjivalo Levina.

– Tako je, tako – ponovi opet starac koji je stajao pored njih, odgovarajući na pogled koji mu je slučajne dobačen.

– Nema šta prijatelju, potučeni ste, potučeni, ametom ste tučeni! – veselo poviče Katavasov.

Levin pocrvenje od ljutine ne zbog toga što je bio potučen, nego zbog toga što se nije suspregao i što se uzeo prepirati. »Ne, s njima se ja ne mogu prepirati – pomislio je – na njima su neprobojni oklopi, dok sam ja gol.«

Vidio je da je brata i Katavasova nemoguće u bilo šta uvjeriti a još je manje vidio mogućnost da sam prihvati njihovo mišljenje. To što su oni propovijedali bijaše upravo ona ista taština zbog uma koja umalo da njega nije upropastila. On nije mogao pristati na to da deseci ljudi, među kojima i njegov brat, na temelju onoga što im je pripovijedala koja stotina dobrovoljačkih klepetala, što su dolazila iz prijestolnice, imaju pravo govoriti da oni s pomoću novina izražavaju narodnu volju i misao, i to misao koja se očituje u osveti i ubistvu.

On to nije mogao prihvatiti stoga što niti je vidio da se te misli odrazuju u narodu u kojem je živio, niti je tih misli nalazio u sebi (a sebe on ničim drugim nije mogao smatrati do jednim od ljudi koji su sačinjavali ruski narod), a ponajviše stoga što kao ni narod ni on nije znao, nije ni mogao znati u čemu se sastoji opće dobro, ali je pouzdano znao da je to opće dobro moguće postići samo ako se nasljeđuje onaj zakon dobra koji je bjelodan svakome čovjeku te prema tome nije mogao željeti rata niti ga propovijedati zbog bilo kakvih općih ciljeva. On je govorio isto što i Mihajlič i narod koji je svoju misao izrazio u predanju o pozivanju *Varjaga*³⁵⁷:

»Knezujte i vladajte nama. Mi radosno obećavamo potpunu pokornost. Sav rad, sva poniženja, sve žrtve mi uzimamo na sebe; ali naše nije da sudimo i da odlučujemo.« A sada se, po riječima Sergeja Ivanoviča, narod odrekao ovoga, ovako skupo plaćenoga prava. On bi rado bio još rekao, ako li je javno mišljenje nepogrešiv sudac, zašto da onda revolucija, komuna nisu isto tako zakonite kao što je pokret za dobrobit Slavena? Ali sve to bijahu misli koje ništa nisu mogle odlučiti. Jedino što se nesumnjivo moglo vidjeti – to je da je prepirka u ovome trenutku razdraživala Sergeja Ivanoviča te bi stoga bilo ružno i dalje se prepirati; i Levin ušutje i upozori goste da su se navukli oblaci pa da je bolje pred kišom otići kući.

³⁵⁷ *Varjazi: normansko pleme iz kojega su, prema ljetopisnom zapisu, potekli prvi ruski knezovi; pozivanje Varjaga = u staroruskom sadrži ovo ironijsko preneseno značenje: tuđinci koji se koriste političkim ili ekonomskim povlasticama koje smanjuju prava starosjediocima.*

XVII

Knez i Sergej Ivanovič sjedoše u kola i odoše; ostalo društvo, ubrzavši korake, pođe kući pješice. Ali oblak se, čas bijeleći, čas crveneći, nadvijao tako brzo da je valjalo još više ubrzati korake da se prije kiše stigne kući. Njeni su vjesnici, poput čađavoga dima niski i crni oblaci, jurili nebom. Do kuće je bilo kojih dvjesta koraka, a vjetar se već bio podigao te se svakoga trenutka mogao očekivati prolom oblaka.

Djeca su uplašeno i radosno cičeći jurila naprijed. Teškom se mukom boreći sa svojim suknjama što su joj prianjale uz noge, Darja Aleksandrovna nije više koračala nego je trčala ne skidajući očiju s djece. Muškarci su, pridržavajući šešire, grabili dugim koracima. Oni već bjehu kraj samoga trijema kad jedna krupna kaplja udari te se razbi o kraj limenoga žlijeba. Djeca, a za njima i odrasli, u veselu razgovoru, utičaše pod krov da ih zaštiti.

– Katerina Aleksandrovna? – upita Levin Agafju Mihajlovnu koja ih dočeka u predsoblju s rupcima i pokrivačima.

– Mislili smo, s vama je – reče ona.

– A Mitja?

– U šumarku, bit će da je dadilja s njima.

Levin zgrabi pokrivače te odjuri u šumarak.

Za to kratko vrijeme oblak je već svojom sredinom bio toliko prekrrio sunce da je postalo tamno kao za pomrčine. Baš kao da se zainatio, vjetar je uporno ustavljao Levina pa, otkidajući lišće i cvjetove s lipa i čudno i ružno razgolićujući bijele brezove grane, povijao sve u jednu stranu: bagremove, lopuhe, travu i vrškove drveća. Djevojke koje su radile u vrtu odjuriše vrišteći pod krov služinske zgrade. Bijela zavjesa žestokoga pljuska već je zahvaćala čitavu udaljenu šumu i polovicu obližnjega polja te se hitro primicala šumarku. U zraku se osjećala vlaga od kiše što se raspršivala u sitne kapi.

Sagibajući glavu naprijed i boreći se s vjetrom koji mu je trgao iz ruku rupce, Levin je već bio dotrčao do šumarka i već vidio kako se nešto bjelasa iza hrasta, kad odjednom sve planu, buknu sva zemlja, a nad glavom, kao da prepuče svod nebeski. Kad otvori zablještene oči, kroz kišnu zavjesu što ga je sada dijelila od šumarka, Levin užasnut prvo spazi zeleni vršak njemu poznata hrasta u sredini šume koji je čudno bio izmijenio svoj položaj.

»Je li moguće da ga je rascijepilo?« jedva stiže da pomisli kadli hrastov vršak sve brže padajući nesta iza drugog drveća, i oni začu kršenje i lomljavu velikoga stabla što pade na drugo drveće.

Svjetlost munje, udar groma i osjećaj studeni što mu je u trenu obuzeo tijelo sliše se Levinu u jedan jedini dojam užasa.

– Bože moj! Bože moj, samo ne daj na njih! – progovorio je.

I premda je još istog trena pomislio kako je besmislena, njegova molitva da ih ne ubije hrast koji je već bio pao, on je ponovi znajući da su ove besmislene molitve ništa bolje ne može učiniti.

Kad je dotrčao do mjesta gdje su oni obično bivali, nije ih našao.

Bili su na drugom kraju šume ispod stare lipe i dozivali njega. Dvije pojave u tamnim haljinama (prije su bile u svijetlim) stajale su nagnute nad nečim. Bile su to Kiti i dadilja. Prestalo je već kišiti i počinjalo se rasvjetljivati kad je Levin dotrčao do njih. U dadilje je donji dio haljine bio suh, ali na Kiti je haljina bila skroz-naskroz promočena te se sva bila pripila uz nju. Premda više nije bilo kiše, one još jednako stajahu u onom istom položaju u kom su stale kad se prolomila oluja. Obje stajahu nagnute nad kolicima sa zelenim suncobranom.

– Živi? Zdravi? Hvala Bogu! – progovori on gacajući po neotekloj vodi cipelama što su mu pune vode spadale s nogu i pritrčavajući do njih.

Rumeno i mokro Kitino lice bilo je prema njemu okrenuto i bojažljivo se smiješilo ispod šešira koji je bio promijenio oblik.

– Ah, kako te nije stid! Ne shvaćam kako netko može biti tako neoprezan! – ljutito je napao ženu.

– Tako mi bog pomogao, ja nisam kriva. Upravo smo bile htjele da odemo kadli' on udari u plač. Valjade ga previti. Tek što smo ga... – stala se Kiti ispričavati.

Mitja je bio čitav, suh i nije se ni budio.

– No, hvala bogu! Ja ne znam što govorim!

Pobraše mokre pelene; dadilja izvadi dijete iz kolica i ponese ga. Levin je išao pored žene, krišom od dadilje stiskajući joj ruku u znak da se kaje što se bio naljutio.

XVIII

U toku čitavoga dana, uz najrazličitije razgovore u kojima on kao da je sudjelovao tek nekako površno, unatoč razočaranju zbog promjene koja se imala zbiti u njemu, Levin nije prestajao osjećati radost što mu je srce puno.

Nakon kiše bijaše suviše mokro da se ide u šetnju; a uz to se ni olujni oblaci nisu gubili s obzorja te su čas ovdje, čas ondje promicali grmeći i crneći se pri krajevima neba. Cijelo je društvo ostatak dana provelo kod kuće.

Prepirke se više nisu zapodijevale nego su, naprotiv, nakon ručka svi bili izvrsno raspoloženi. Katavasov je najprije svojim originalnim šalama nasmijavao dame, šalama koje su se uvijek jako svidale kad bi ga čovjek tek upoznao, ali onda je, potaknut od Sergeja Ivanoviča, prikazao svoja veoma zanimljiva opažanja o karakterima pa čak i fizionomijskim razlikama u ženki i mužjaku kućnih muha i o njihovu životu. Sergej je Ivanovič također bio vedro raspoložen te je, potaknut od brata, za čajem izložio svoje nazore o istočnom pitanju u budućnosti i to tako jednostavno i lijepo da su ga svi napeto slušali.

Jedino ga Kiti nije mogla slušati do kraja – bili su je pozvali da kupa Mitju. Nekoliko časaka nakon Kitina odlaska pozvaše i Levina da dođe k njoj u dječju sobu. Ostavivši svoj čaj te isto tako žaleći što prekida zanimljiv razgovor, a

ujedno se malo i plašeci što ga zovu kad se to inače dešavalo samo ako je bilo što važno, Levin pođe u dječju sobu.

Unatoč toga što je njega jako zanimala nedoslušana osnova Sergeja Ivanoviča o tome kako četrdesetmilijunski oslobođeni slavenski svijet mora zajedno s Rusijom početi novo razdoblje u povijesti, zanimala ga kao nešto njemu posve novo, unatoč tome što ga je kopkala i radoznalost, a kopkao i nemir zašto li su ga to zvali – tek što je ostao sam kad je izišao iz salona, odmah se sjetio svojih jutrošnjih misli. I sve mu se ove pretpostavke o značenju slavenskoga elementa u svjetskoj povijesti učiniše tako ništavne u poređenju s onim što se njemu u duši događalo da je u tren sve to zaboravio te se prenio u ono isto raspoloženje u kom je jutros bio.

Sada se on nije kao prije morao prisjećati cijeloga toka misli (to mu nije bilo potrebno). Sad bi se smjesta prenosio u ono osjećanje koje je upravljalo njime, koje je bilo vezano uz te misli, i to je osjećanje u svojoj duši zatekao još snažnijim i određenijim negoli što je bilo prije. Sada mu se više nije dešavalo kao prije kad je morao izmišljati kako da se smiri, kad je morao obnavljati sav tok misli da spozna ono što osjeća. Sada je, naprotiv, osjećanje radosti i smirenja bilo življe negoli prije, a misao nije dostizala osjećanje.

Išao je preko terase i motrio dvije zvijezde što su izlazile na već potamnjelu nebu te se odjednom sjetio: »Da, gledajući u nebo, mislio sam kako svod koji vidim nije tlapnja i pri tom sam o nečem tek dopola razmislio, nešto sam zatajio pred sobom – pomislio je. – Ali ma šta da se ondje nalazilo, prigovora ne može biti. Korisno je i vrijedno o tome promisliti – i sve će postati jasno!«

Kad je već ulazio u dječju sobu, sjeti se šta je on to bio zatajio pred sobom. Bilo je to ovo: ako glavni dokaz da Božanstvo postoji jeste Njegovo otkrivenje da postoji dobro, zašto se onda to otkrivenje ograničava samo na kršćansku crkvu? Kako se odnose prema tome otkrivenju vjerovanja budista, muslimana koji isto tako ispovijedaju i čine dobro?

Činilo mu se da on ima odgovor na to pitanje; ali on još nije dospio da ga u sebi oblikuje, a već je bio ušao u dječju sobu. Zasukanih rukava stajala je Kiti pored kade u kojoj se praćakalo dijete pa, kad je očula muževe korake, okrenuvši se licem prema njemu smiješkom ga pozva. Jednom je rukom ona ispod glave pridržavala punačko dijete koje je plivalo na leđima i odupiralo se nožicama, drugom je, ravnomjerno naprežući mišice, izažimala na njega spužvu.

– Evo pa pogledaj, pogledaj! – rekla je kad joj je muž prišao. – Agafja Mihajlovna ima pravo. Prepoznaje.

Posrijedi bijaše to da je Mitja od danas očito i nesumnjivo već prepoznavao sve svoje.

Čim je Levin prišao kadi, pred njim je odmah bio izvršen pokus, i pokus je potpunoma uspio. Nad dijete se nagnula kuharica koju su izričito zbog toga ovamo bili pozvali. Ono se namrštilo i odrečno zavrtjelo glavom. Nada nj se nagnula Kiti – ono zasja od smiješka, opre se rukama o spužvu, zacmače usnama, ispusti nekakav tako zadovoljan i neobičan zvuk da neočekivano ushiti ne samo Kiti i dadilju već i Levina.

Dijete jednom rukom izvadiše iz kade, obliše vodom, omotaše plahtom, obrisalo i kad se dobro izvikalo predaše materi.

– Eh, drago mi je da ga počinješ voljeti – reče Kiti mužu pošto je s djetetom na grudima mirno sjela na uobičajeno svoje mjesto. – Jako mi je drago. A inače me to već bilo počinjalo da žalosti. Ti si govorio da prema njemu ništa ne osjećaš.

– Ne, je l' moguće da sam govorio da ništa ne osjećam? Govorio sam samo da sam se bio razočarao.

– Kako, razočarao se u njemu?

– Nije da sam se bio razočarao u njemu, nego u svom osjećanju; više sam očekivao. Očekivao sam da će se poput iznenađenja u meni razbujati novo ugodno osjećanje. A mjesto toga odjednom gađenje, žaljenje...

Ona ga je pažljivo slušala preko djeteta i na tanke prste svoje metala prstenje koje je skidala kad bi kupala Mitju.

– A što je najvažnije, tu je kudikamo više straha i žalosti negoli zadovoljstva. Danas nakon onoga straha za vrijeme oluje shvatio sam koliko ja njega volim.

Kiti zasja od smiješka.

– A jesi li se jako uplašio? – reče ona. – I ja sam, ali meni je sada još strašnije kad je već prošlo. Poći ću da pogledam onaj hrast. A Katavasov je baš drag! Pa i općenito, čitav je dan bilo tako prijatno. I ti si prema Sergeju Ivanoviču lako dobar, samo kad hoćeš... Hajde ti sad k njima. Ovdje je inače nakon kupanja uvijek vruće i sparno...

XIX

Kad je izišao iz dječje sobe i ostao sam, Levin se odmah opet sjetio one misli u kojoj je bilo nešto nejasno. Mjesto da ode u salon iz kojega su dopirali glasovi, on zastane na terasi pa, nalaktivši se na ogradu, stane motriti u nebo.

Već se bilo posve smračilo, a na jugu, kamo je on gledao, nije bilo oblaka. Oblaci su bili na suprotnoj strani. Ondje su sijevale munje i u daljini se čula grmljavina. Levin je osluškivao kako s lipa u vrtu ravnomjerno padaju kapi i motrio njemu poznati trokut zvijezda i mliječnu stazu što je svojim ograncima prolazila kroz sredinu trokuta.

Pri svakom bi zablistaju munje nestajala ne samo mliječna staza nego bi se gubile i jarke zvijezde, ali čim bi se munja ugasila, one bi se kao nekom spretnom rukom bačene opet pojavljivale na istim, istacatim mjestima.

»No, šta to mene buni?« reče Levin u sebi, unaprijed osjećajući da mu je odgonetka njegovih sumnji, makar da je on jošte ne poznaje, u duši već gotova.

»Da, jedino očito, nesumnjivo očitovanje da postoji Božanstvo – jesu zakoni Dobra koji su svijetu objavljeni otkrivenjem, i koje ja u sebi osjećam, i po prihvaćanju kojih se ja ne sjedinjujem nego sam, hoću-neću, sjedinjen s drugim ljudima u jedinstvenu zajednicu vjernika koja se naziva crkvom. Eh, a Židovi, muslimani, konfucijevci, budisti – šta su onda oni? – zadade on sebi upravo ono pitanje koje mu se i jest činilo opasnim.

– Zar je moguće da je stotinama milijuna tih ljudi oduzeto ono najveće blago bez kojega život nema smisla? – On se zamislio, ali se odmah ispravi. – Ali o čemu ja to sebe pitam? – reče on u sebi. – Pitam se kako se prema Božanstvu odnose sve one različite vjere cijeloga čovječanstva. Pitam se kako se zajednički očituje Bog cijelom svijetu sa svim ovim zvijezdanim maglicama. Pa šta ja to činim? Meni je osobno, srcu je mojemu otkrivena jedna nesumnjiva spoznaja koja se razumom ne postiže, a ja uporno hoću da razumom i riječima izrazim tu spoznaju.«

»Zar ja ne znam da se zvijezde ne gibaju? – upita on sebe gledajući u jedan jarki planet koji je već bio promijenio svoj položaj prema najvišoj grani na brezi. – Ali, gledajući gibanje zvijezda, ja sebi ne mogu predočiti zemljino obrtanje, te sam u pravu kad kažem da se zvijezde gibaju.«

»I zar bi astronomi mogli bilo šta shvatiti ili izračunati kad bi uzimali u obzir sva zamršena raznolika zemljina gibanja? Svi njihovi divljenja dostojni zaključci o udaljenostima, sili teži, gibanju i poremećajima nebeskih tijela temelje se tek na vidljivome zvijezdanom gibanju oko nepomične zemlje, na onome istom gibanju što je sada tu preda mnom i što je bilo ovako za milijune ljudi u toku vjekova i bilo je i svagda će biti podjednako, te svagda može biti provjereno. I kao što bi god nesvrhoviti i krhki bili zaključci astronoma kad se ne bi temeljili na promatranju vidljivoga neba u odnosu prema jednome meridijanu i jednome obzorju, isto bi tako nesvrhoviti i krhki bili i moji zaključci kad se ne bi temeljili na onome shvaćanju *Dobra* koje je svagda za sve ljude bilo i bit će podjednako, i koje je meni otkrilo kršćanstvo te svagda u mojoj duši može biti provjereno. Pitanje pak o drugim vjerama i njihovu odnosu prema Božanstvu ja nemam prava ni mogućnosti da rješavam.«

– A, ti nisi otišao – najednom će Kitin glas jer je ona istim putem išla u salon. – Šta je, da te štogod nije oneraspoložilo? – reče ona pažljivo mu se na svjetlu zvijezda zagledajući u lice. Ali ona mu ipak ne bi mogla ugledati lica da ga nije opet osvijetlila munja što je nadbljesnula zvijezde. Pri svjetlu munje ona ugleda cijelo njegovo lice pa, vidjevši da je on miran i radostan, osmjehne mu se.

»Ona shvaća« – mislio je – znade o čem ja mislim. Da joj kažem ili ne kažem? Da, kazat ću joj.«

Ali u istome času kad je on htio da započne govoriti, zausti i ona.

– Čuj, Kostja! Budi tako dobar – rekla je – pa pođi u sobu na uglu i pogledaj je li sve uređeno za Sergeja Ivanoviča. Meni je nezgodno. Je li postavljen novi umivaonik?

– Dobro, idem, svakako idem – reče Levin ustajući i cjelivajući je.

»Ne, ne treba govoriti – pomisli on kad je ona zamakla pred njim. – To je tajna meni jedinome potrebna, važna i riječima neizreciva.«

»Ovo novo osjećanje mene nije promijenilo, nije me usrećilo, nije me odjednom prosvijetlilo kao što sam ja o tome sanjario – isto kao ni osjećanje prema sinu. Nit je kakva iznenađenja bilo. A je li to vjera – nije li vjera – šta je, ja ne znam – ali ovo je osjećanje isto onako neopazice putem patnji ušlo u me i duboko mi zasjelo u duši.«

»Isto ću se kao i prije ljutiti na Ivana kočijaša, prepirat ću se kao i prije, u nezgodnoj prilici izricat ću svoje misli, isto će kao što je i prije bio između svetinje nad svetinjama moje duše i drugih ljudi, pa čak između mene i moje žene ostati, zid, isto ću kao i prije nju okrivljivati za svoj strah i kajati se zbog toga, jednako ću i nadalje ne shvaćati razumom zašto se molim a molit ću se – ali mi život sada, sav moj život, bez obzira na sve što se sa mnom može dogoditi, svaki njegov trenutak – ne samo da nije besmislen kao što je prije bio nego ima nesumnjivi smisao *Dobra* koji sam ja vlastan uložiti u nj!«

Kraj

MMXIV

6 AUTORU

Lav Nikolajevič Tolstoj rođen je u mjestu Jasna Poljana u pokrajini Tula kao četvrto od petero djece. Njegova obitelj bila je plemićkog porijekla. Naime, titulu grofa njegovim precima dodjelio je u 18. stoljeću osobno Petar Veliki. Tolstojevi roditelji umrli su dok je još bio dijete pa su ga stoga odgojili i za njega se brinuli rođaci. Možda i zbog toga njegov život obilježen je brojnim ljubavnim vezama stoga ćemo u ovoj biografiji najveću pažnju posvetiti upravo tom aspektu njegovog života.

Polazeći u prikaz njegovog sentimentalnog života kronološkim redom zapažamo da je već u svojoj osmoj godini vatren i osjetljiv, upoznao nježnost i gorčinu ljubavi. Bila je to ljupka devetogodišnja Sonječka Kološin. Pored nje, plavuše baršunastih očiju, osjećao je duboku radost i savršenu sreću. Kad je bio daleko od nje dovoljna mu je bila i sama pomisao na nju pa da mu se oči napune suzama. Kasnije je osjetio ljubav prema maloj Ljubovi Isljenjevoj koja je stanovala u susjedstvu. Divio joj se mnogo, ali je bio strašno ljubomoran kada je ona poklanjala svoju pažnju drugome. Jednog dana, vidjevši je kako s balkona razgovara s nekim dečkom u bijesu ju je udario tako snažno da je pala s balkona. Zbog toga je Ljubova šepala više godina. Ono što je zanimljivo jeste da će mu ona kasnije postati punica. U svojoj 18. godini počinje mnogo patiti zbog svoje ružnoće - širokog nosa, debelih usana i sivih malih očiju. U prisustvu žena postaje stidljiv i zbunjen.

Tolstojeva supruga Sofia Andreevna Tolstoj i kći Alexandra Tolstoj

Ali aristokratsko porijeklo i mogućnost kretanja po mondenskim skupovima davalo mu je privilegije da upozna ženski svijet poput Don Juana. U to vrijeme često je zamišljao da je zaljubljen, bilo je dovoljno samo da sretne neku ženu. Prvo je bio zaljubljen u Aleksandru, sestru svoga prijatelja, zatim u jednu udanu ženu, pa nakon toga u nasmijanu Zinaidu, prijateljicu svoje sestre Marije. Mada je bio osjetljiv prema ljepoti Zinaide cijenio je njenu blistavu inteligenciju, humor i sklonost ka poeziji. Najviše je volio s njom voditi duge i beskrajno strasne razgovore. Međutim stvarnost nije bila tako uzvišena. Razdiran snažnom i vatrenom senzualnošću prepustio se porocima. Udvarao se damama, spavao sa sobaricama. Tako je zavolio mladu i lijepu šesnatestogodišnju sluškinju. Naslutivši tu avanturu njegova tetka je otjerala tu malu ljubavnicu, koja je propala i ubrzo umrla tragičnom smrću.

Obuzdavši svoja čula pisao je u svom dnevniku: Treba gledati na društvo žena, kao na neprijatan dio društvenog života i držati se što dalje od njih. Tko nam u stvari otkriva senzualnost, neosjetljivost, lakomislenost i mnoge druge poroke ako ne žene. Nije dugo trajao taj njegov povučeni život. Često ga je

prekidao periodima vesele razuzdanosti i neurednim životom, odlazeći na partije zadovoljstva kod svog brata Sergeja, čija je kuća uvijek bila puna lijepih Ciganki. I tako polako otkriva porok po porok. Prvo alkohol, a zatim kocku na kojoj će izubiti veliki dio posjeda i nekoliko kuća. Ona će ga držati godinama. Boraveći zimi u Moskvi i Petrogradu najčešće je završavao svoje večeri kod Cigana, s prijateljima i djedom svoje buduće žene. Napuštajući balove i šarmantne djevojke, odlazio je u krčme po predgrađima Petrograda. Krčme pune Ciganki, šampanjca, svađa, polupanih čaša, glazbe, pjesme bile su za Tolstoja nezaboravne.

Tu upoznaje voljenu Kaću - inače pjevačicu koja mu se nije skidala s krila. Ako se može vjerovati njegovom dnevniku - samo dva dana poslije njegove zakletve kako više neće ići k ženama, nije mogao odoliti. 20. XII. 1850; loš dan; bio sam kod Cigana. 28... kod Cigana; 29. zaista živim kao pravi gad... Uvečer pišem pravila života, a zatim odlazim kod Cigana! Vrativši se balovima i mondenskim skupovima, uobražava da je zaljubljen u jednu ženu iz visokog društva, i to u kneginju Ščerbotovu. Iz tog vjerovanja, nešto kasnije, nastati će Priča jučerašnjeg dana. U vrijeme dok je bio na Kavkazu artiljerac, stari Kozak Jepuška, pijanica kod koga je stanovao, nalazi mu nježnu divljač - tatarske djevojke, za koje se počeo veoma interesirati. Svakodnevno ih poziva u svoj šator. Volio je čar tih kosočkih divljakuša, njihove svijetle oči, tanke vitke članke, struk. Tako je sreo Marenjku, ljepšu i pošteniju od prethodnih.

Ona je postala Marija u njegovom romanu Kozaci. Toliko se zagrijao da je odustao od svog najomiljenijeg hobija - lova, samo kako bi mogao s njom dugo šetati. Iako je bio zaljubljen nije pomišljao ovu kavakasku idilu uresiti brakom. Kako je često premješan tako se rađaju mnogobrojne avanture s lijepim gošćama po toplicama u tim krajevima. U toku ljetnog boravka u Pjatigorsku upoznaje Teodorinu koja se u njega zaljubljuje. Ona me strašno uzbuđuje, zapisao je. Romansa započeta prije šest tjedana završila je kao i mnoge prije nje. Vrativši se u Moskvu prepušta se mnogobrojnim zadovoljstvima glavnog grada. Jedan njegov suborac, zapisao je: Nestajao bi na jedan ili dva dana, a zatim bi se vratio kao zabludjeli sin, namrgođen, oslabio, pokajnički. Pričao bi sve: kako je bančio, kockao, vodio ljubav... Ukratko čudan tip...

Bilo je dana kada se predavao manje bezazlenim rasonodama i odlazio u javne kuće. Poslije jedne takve noći u orgijanju uz lošu glazbu, sir, rakiju, dernjavu i djevojke, postavio je sebi pravilo (po tko zna koji put): da nikad više neće prekoračiti prag krčme ili javne kuće. Jednog dana posjetio je svoju prijateljicu iz djetinstva, Ljubovu Isljenjevu, koju je prije 20-ak godina u napadu ljubomore bacio s balkona. Bila je udana i imala je tri prekrasne kćerke. Kako je volio djecu igrao se s njene tri djevojčice: Večerali smo kod Ljuboške, sada, Bersove. Djeca su nas posluživala za stolom. Kako su te djevojčice ljupke, vesele! A zatim smo se šetali i igrali preskakanja. Šest godina kasnije jedna od tih ljupkih djevojčica, desetogodišnja Sonja, postaće njegova supruga. U Moskvi je imao jedan drugi susret. Flertovao je sa sestrom svog prijatelja, Aleksandrom.

Tolstojeva soba

Bila je udana i postala kneginja Aleksandra Obelenska. Susret s njom ostavio je snažan dojam. Nastavili su flert, ali sada već mnogo strasnije. Vrativši se u svoje rodno mjesto Jasnu Poljanu rađa se idila koja će dugo potrajati, s Valerijom - prvom susjedom. Imao je ozbiljne namjere oženiti se s njom. Sve to nije mu smetalo da nekoj od bezbrojnih seljanki na njegovom posjedu da znak da dođe u sjeno, jer ga je više nego ikad mučila pohotljivost. I s Valerijom je prekinuo, ne baš elegantno - jednim pismom i bijegom u Pariz. Tamo posjećuje pripadnike, tada mnogobrojne, ruske kolonije gdje upoznaje mladu kneginju Livov. Jedno vrijeme zanosi se ženidbom s njom. Ali redaju se poznanstva: gospođica Fitz-James, čije su ga noge obarale; pa jedna umiljata dama s velikim grudima... Volio je lutati ulicama Pariza gdje je jednom prilikom sreo ženu koja ga je do te mjere uzbudila da ju je pratio satima.

U Ženevi upoznaje kćerke svog rođenog djeda, Elizabetu i Aleksandru Tolstoj. Aleksandra, stara 39 godina imala je lijepe oči, topao glas, profinjen ukus, izvanrednu učtivost i takt dvorskih ljudi; ukratko sve osobine koje je Tolstoj cijenio. Bila je u prisnoj vezi s Dostojevskim i Turgenjevim. Ovo prijateljstvo ubrzo se pretvorilo u jednu jaku sentimentalnu vezu. U to vrijeme, po engleskom receptu, bilo je normalno da se netko zabavlja s rođenom tetkom. Pored nje je, kad god bi to bilo potrebno, zaboravljao lakomislenu Valeriju.

Ah kad bi Aleksandra bila deset godina mlađa, sigurno bih se oženio. - zapisao je u svoj dnevnik. Dosta dugo ostati će prijatelji i četo će se dopisivati. U Ženevi je imao kraće sentimentalne veze s izvjesnom Engleskinjom Dorom i jednom bucmastom i veselom sluškinjom. Mondenska i seoska zadovoljstva ipak nisu mogla prikriti prazninu njegova života. Sve češće je bio opsjednut mislima o ženidbi. Nakon dugih i čestih odlazaka kod nekadašanje ljubavi iz djetinstva - Ljubuške, Tolstoj, sada već ozbiljan grof u srednjim godinama, s ugledom već poznatog pisca očarava njene već odrasle kćerke. Sve su bile lijepe. Najstarija, pravilnih crta lica, hladne ljepote, samouvjerena, inteligentna i zainteresirana za književnost zvala se Liza. Sonja je bila bez sumnje najljepša i veoma nadarena za umjetnost. Najmlađa Tanja, još je bila na granici djetinjstva i ozbiljnosti. U prvo vrijeme, pažnju je poklanjao Lizi, tako da su i ona i njeni roditelji bili uvjereni da Tolstoj dolazi zbog nje.

Kasnije je Tolstoj otkrio svoje simpatije prema Sofiji. Tako će doći i do prosidbe. Saznavši da grof traži Sofijinu ruku Liza je briznula u plač i bijesno je savjetovala sestri da ga odbije. Ne slušajući je Sofija, sve sretna, ipak je pristala. Na Sofijinim zarukama Liza je teška srca zagrlila svog, budućeg šogora. Pred vjenčanje, na Sofijino inzistiranje da pogleda njegov dnevnik Tolstoj je bez ikakvog otpora pristao. Mlada i naivna, ne poznavajući život, pod perom tog čovjeka od 35 godina koji će za koji dan postati njen suprug otkriva najbrutalniju i najgrublju stranu njegovog života. Najviše ju je pogodilo što je njen zaručnik daleko od oličenja junaka iz legende koju je ona sebi stvorila, tijekom posljednja tjedna prije braka doživljavao s nekom seljankom vražje seksualne strasti. Njena

ljutnja prerasla je u neizvjesnost kada se na dan vjenčanja mladoženja nije pojavljivao. Sa zakašnjenjem od nekoliko sati stigao je i brak je sklopljen. Može se reći da je u to vrijeme njihova ljubav bila jaka i obostrana. Međutim jedna tako snažna ljubav morala je platiti svoj danak ljubomori. Sofija je neprekidno mislila na žene koje je Lav volio ili poznavao prije nje.

Naročito je mrzila Aksinju, kojoj je dao jednog sina, tu prostu i debelu seljanku, tri godine ljubavnicu njenog muža. Jednog dana ju je prepoznala među seljankama koje su bile pozvane da izmjene pod u kući. Krv joj je uzavrela i nastale su scene koje je Tolstoj mrzio iz dna duše. Pomisao na muževljevu nevjeru s Aksinjom, ili nekom drugom seljankom, proganjala ju je. Prurušavala se u seljanku, navukla maramu na oči i išla za njim cestom kako bi vidjela da li će je pozvati da pođe s njim u šumarak.

Tolstojev grob u Jasnoj Poljani

Sofijina mlada sestra Tanja često je dolazila na njihovo imanje. U to vrijeme, koje se može nazvati vremenom Tolstojeva stvaralaštva, Tanja je imala velikog utjecaja. Pisac je volio dugo pričati s ljupkom Tanjom. Slušajući je pisac je mislio na Natašu Rostovu iz njegovog budućeg romana Rat i mir. Bilježio je njena osjećanja, pokrete, kratku prošlost. Kad je Sergej, stariji Tolstojev brat ponudio ruku Tanji, Sofija se naročito radovala jer je bila ljubomorna na svoju sestru čije je društvo njen muž i previše volio. U to vrijeme imao je jednu šarmantnu sekretaricu koja mu je mnogo pomagala u njegovu radu, ali na Sofijino inzistiranje da je otpusti Tolstoj je popustio kako se ne bi prepirao. Koliko god je Sofija bila ljubomorna, Tolstoj je bio još više. Ona još uvijek relativno mlada, sreća je nekadašnjeg obožavatelja - mladog poručnika Polivanova, koji je bio veoma nestrpljiv. Erupcija bolesne Tolstojeve ljubomore dostigla je kulminaciju, ljubomora se graničila sa sujetom. Kako su godine njihova braka prolazile oni su se sve više međusobno udaljavali. Oboje su se osjećali odvojenim i usamljenim. Tolstoj joj nije imao što prebaciti ali je sve manje tražio njeno društvo. U to vrijeme hvata ga manija bježanja od svoje supruge. Sofija, sada već u godinama, majka trinaestoro djece, biva sve nervoznija. Pored ove histerične žene Tolstoj će ipak ostati samo zahvaljujući djeci. Ipak pred kraj života pobjeći će od nje i završiti na nekoj maloj ruskoj seoskoj željičkoj stanici Astopov, svoj veoma buran život 7. studenog 1910. godine zbog upale pluća. Sofija će tada primiti telegram u kojem će pisati samo: Umro Tolstoj. U bivšem Sovjetskom Savezu objavljena zbirka njegovih djela sadrži 90 svezaka.

Izvod iz bibliografije:

Djetinjstvo (1852.)

Dječastvo (1854.)

Mladost (1856.)

Sevastopoljske prip. (1856.)

Obiteljska sreća (1859.)

Kozaci (1863.)

Polikuška (1863.)

Rat i mir (1864. - 1869.)

Otac Sergije (1890. - 1898.)

Ana Karenjina (1873. - 1877.)

Smrt Ivana Iljiča (1884. - 1886.)

Vlast tame (1886.)

Plodovi prosvjete (1886. - 1889.)

Kreutzerova sonata (1888.)

Gospodar i sluga (1895.)

Uskrsnuće (1889. - 1899.)

Živi leš (1900.)

Hadži Murat (1896. - 1904.)

Krug čitanja (1903.)